J. J. Rousseau

İTİRAFLAR

DORUK

©DORUK YAYIMCILIK 2002 - ANKARA

Tüm Hakları Saklıdır.

Orijinal Adı:
Les Confessions
İtiraflar
Yazarı:
J. J. ROUSSEAU
Çeviren:
Kenan SOMER
Yayıma Hazırlayan:
Mehmet DÜZ
ISBN:
975-6557-21-4
Basım Yeri Yılı:
Ufuk Matbaası, İstanbul 2002
Dizgi:
Doruk Yayımcılık
Kapak Tasarımı:
Doruk Yayımcılık
Baskı:
1. Baskı: Mart 1975
2. Baskı: Temmuz 1996
3. Baskı: Şubat 2002

DORUK

İMÇ. Blokları 6. Blok 6103 Unkapanı Eminönü / İSTANBUL
Tel & Fax: (0.212) 528 11 06 - (0.212) 528 05 43
Mithatpaşa Caddesi 24/A Kızılay - ANKARA
Tel & Fax : (0.312) 433 50 18

Jean - Jacques Rousseau

İTİRAFLAR

Çeviren
Kenan SOMER

DORUK

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN NOTU

İtiraflar, Rousseau'nun ölümünden sonra yayımlanan otobiyografik yapıtıdır. Rousseau (1712-1778) bu yapıtta, bazen kinizme varan bir açık yüreklilikle, hayatının doğumundan 1765 yılına kadar süren kesiminin öyküsünü anlatır. Ama Rousseau'nun kişiliği ve o "öykücük"lerini anlatma biçimi, *İtiraflar*'a alışılmış bir *Anılar* kitabından çok, otobiyografik bir roman niteliği kazandırmıştır.

İtiraflar, düzenli ve sürekli bir yazı çalışmasının ürünü olmadı; düzensiz ve sık sık kesintiye uğrayan bir çalışmayla, on yıl kadar süren bir dönem içinde yazıldı. Ama kitabın nasıl yazıldığı konusunda kesin bir bilgi yok; Rousseau bu konuda belirsiz ve parça parça bilgiler vermiş. Sonradan uzman kişiler, bu bilgileri bir araya getirip yorumlamış, çeşitli mektup ve belgelere dayanarak bu bilgileri tamamlamışlar.

Kitabın adı, *İtiraflar,* Saint Augustin'in (354-430) aynı adı taşıyan ünlü yapıtından alınmış. Saint Augustin, içinde gençlik hatalarının ve dine bağlanışının öyküsünü anlattığı *İtiraflar*'ını 400 yılına doğru yayımlamış. Rousseau'nun kendi *İtiraflar*'ını yazmaya başlamadan bir hayli süre önce, daha 1757 yılında, Montmorency şatosunda bulunduğu sıralarda düşünmeye başladığı biliniyor. Aslında Rousseau'yu böyle bir kitap yazmaya zorlayan nedenler vardı. Bir yandan iyi bir işadamı olan Amsterdam'daki yayımcısı, hemşerisi daha doğrusu yurttaşı olan Cenevreli Rey, o sıralarda üzerinde ileri geri bunca söz seylenen bu tuhaf adamın hayat öyküsünün çok ilgi çekici olacağını, yani böyle bir kitabın çok satacağını düşünerek, *Anılar*'ını yazması için onu sıkıştırıyor; öte yandan dostlarının "ihanet"i, Paris'te onun üzerine ayyuka çıkarılan dedikodular, Rousseau'da hayatını anlatarak ve bazı olayların gerçek yüzünü ortaya koyarak, kendini temize çıkarma gereksinimini uyandırıyordu.

Ne var ki Rousseau, anılarını bir çırpıda yazabilecek, onlara öyle bir çırpıda çekidüzen verebilecek bir adam değildi. Bu iş için, yazmasını daha sonraya bıraktığı kitabında kullanmak üzere, önce çocukluğu ve gençlik yılları üzerine belgeler ve mektuplar toplamaya girişti. Öyleki 1761-1762 yıllarında bile, henüz bu kitabın ne türlü bir yapıt olacağını bilmiyor, eni boyu üzerinde kesin bir fikir sahibi bulunmuyordu.

1762'de ağır bir hastalığa tutuldu. Son günlerini yaşadığını sanarak, *Anılar*'ını yazma konusundaki tasarısının gerçekleşebileceğinden umutsuzluğa düştü ve koruyucularından ve en iyi dostlarından biri olan (ve öyle kalan!) Monsieur de Malesherbes'e dört mektupluk bir dizi yazdı. Bu dizi, *İtiraflar*'ın ilk kısa taslağı olarak kabul olunabilir.

Hastalığını atlattı. Ama daha iyileşir iyileşmez, Contrat Social (Toplum Sözleşmesi) ve Emile'in art arda yayımlanması üzerine (birincisi Nisan, ikincisi Mayıs 1762'de), başı yeni ve çok daha ciddî belâlara girdi. Tutuklanmamak için Fransa dışına kaçtı. Sırasıyla, önce Yverdon'a, sonra Mötiers ve Prusya tarafından yönetilen Neuchâtel Prensliğinin Bienne gölündeki Saint-Pierre adasına sığındı. İşte bu sürgün yılları içinde (1763-1766), durmadan kovuşturulmasının verdiği tedirginliğe rağmen, ama belki de bu nedenle ve Voltaire'in, onu çocuklarını terk etmiş olmakla sert bir biçimde kınadığı Sentiment des Citoyens (Yurttaşların Duygusu) adlı yergisinden adamakıllı yaralanmış olarak, daha önce toplamış bulunduğu belgeleri ele aldı, onları sınıflandırdı, düzenledi, aralarındaki ilişkileri kurdu ve ömrünün, doğuşundan (1712) Paris'teki ilk günlerine (1742) kadarki olaylarını anlatan *İtiraflar*'ın ilk altı kitabını, ya da Birinci Bölüm'ünü yazmak üzere, çalışmaya koyuldu.

Ama Neuchâtel Prensliği halkı, ona kısa zamanda düşman kesilerek, ülkeden çıkarılmasını istedi. Bunun üzerine, İngiliz filozofu David Hume'un çağrısını kabul etti ve 1766 Ocağında İngiltere'nin yolunu tuttu.

Martta Wooton'a yerleşti ve *İtiraflar*'ın ilk beş kitabını orada yazdı. Beklenebileceği gibi, bir süre sonra David Hume ile de bozuştu ve *İtiraflar*'ının, arası hanidir iyiden iyiye açılmış bulunduğu "filozoflar"ın (özellikle Diderot ve Grimm) yardımcıları

tarafından çalınacağı kuşkusuna kapılarak, 1767 Mayısında İngiltere'den kaçtı. Fransa'ya döndü, Prens Conti'nin yanına, Trye Şatosuna sığındı, altıncı kitabını da orada tamamladı. Ama anılarını yazdığı haberi iyice yayılmıştı. Rousseau, gerçek ya da düşsel düşmanlarının "komplo"sundan çok korkuyordu. Altıncı kitapla birlikte yazma işini birdenbire kesti ve kendini, kendi deyimiyle, "felâketleri üzerine uzun bir sessizliğe mahküm etti.

"Gezginci" Rousseau, Trye'de çok kalmadı. Önce Lyon, sonra da Bourgoin ve Monquin'e gitmek üzere, gene yollara düştü. Düşmanlarının bu "sessizlikten büyük yarar sağlayacaklarını düşünüyordu. Kimseye bir şey söylemeden, yeni baştan işe koyuldu. Uzun bir sessizliğe iki yıldan çok sürmemişti. Ama "Duvarların bile kulağı var"dı, bir hırsız gibi saklanarak yazıyordu. Özellikle Monquin'de, İtiraflar'ın İkinci Bölüm'ünün *VII, VIII ve IX*. kitapları üzerinde çalıştı. *VIII*. kitabın ilk sayfaları, Rousseau'nun her yerde düşmanlarının elini, gözünü, kulağını gören çılgınlığını açık bir biçimde yansıtır. Ve 1770'de gene Paris'e döndü.

Paris ve bu kentte hüküm süren entelektüel yarışma; Rousseau'ya iyi geldi. Durmadan onunla uğraştıklarını sandığı "düşman"larına karşı kendisini savunmaya her zamankinden daha kararlı olarak, *İtiraflar*'ını tamamlamaya girişti ve hayatının 1742 ile Saint-Pierre adasından çıkarıldığı yıl olan 1765 arasındaki olaylarını anlattığı İkinci Bölüm'ü (VII'den XII'ye, ikinci altı kitabı), baştan başa Paris'te yazdı. Yapıt kesin biçimini, 1770 sonunda aldı.

Ertesi yıl, Paris'in kibar salonlarındaki edebiyat toplantılarında *İtiraflar*'ı okumaya başladı. Ama Madame d'Epinay ve "filozoflar klânı", *İtiraflar*'da kendileri için zararlı olabilecek bazı açıklamalar yapılmasından korkarak, bu okuma seanslarını yasaklattılar. Bunun üzerine hem öfkelenen, hem de düş kırıklığına uğrayan Rousseau, artık *İtiraflar* ile ilgilenmez gibi göründü. Gene de ölümünden az önce, 1778 Mayısında, Paul Moultou'ya *İtiraflar*'ın ölümünden sonra yayımlanacak olan bir el-yazmasını verdi.

İşte, *İtiraflar*'ın "küçük öykü"sü.

İtiraflar'ın, ikisi de Rousseau tarafından aynı zamanda yazılmış olan iki el yazması var: Cenevre ve Paris el-yazmaları. Birinci el-yazmasının ilk altı kitaplık Birinci Bölüm'ü iki cilt halinde 1782'de, ikinci altı kitaplık İkinci Bölüm'ü üç cilt halinde 1789'da Cenevre'de; ikinci el-yazmasının ise, bütünü dört cilt halinde 1704'de Paris'te yayımlanmış. Cenevre ve Paris el-yazmaları adlarının nedeni de bu.

Cenevre el-yazması yayını, ikincisinden daha tam. Bu çeviri, Cenevre el-yazmasının Fransa'daki yeni bir yayınından yapıldı. *İtiraflar*' ın iki bölümünü iki ayrı cilt halinde veren bu yayında, her cildin sonuna, o ciltteki her kitap için ayrı ayrı olmak üzere, bazı dil değişiklikleri, tarih yanlışlıkları ve *İtiraflar*' da adı geçen kimi kişiler üzerine, Fransız okuyucu için gerekli görülen bazı notlar eklenmiş. Çeviride de bu düzenlemeye uyuldu ve bu notlardan Türk okuyucu için gerekli görülenleri aynen alınarak, cilt sonuna, her kitap için ayrı ayrı olmak üzere, eklendi. Ayrıca metin içine, bu kez çeviren tarafından, gene Türk okuyucu için gerekli görülen bazı dipnotlar da düşüldü ve bunları Rousseau'nun kendi dipnotlarından ayırmak için, çevirenin düştüğü dip-notlar, köşeli ayraç içine [ ] alındı.

İşte varolan ve ola ki herhangi bir zamanda varolacak olan insanın, doğaya göre ve bütün doğruluğu içinde betimlenmiş tek portresi. Alın yazım ya da güvenimin bu defter üzerinde salt buyurucu yaptığı siz, kim olursanız olun, insanların, şüphesiz henüz başlaması gereken incelenmesi bakımından ilk karşılaştırma belgesi olabilecek tek ve yararlı bir yapıtı ortadan kaldırmamanız ve anımın övüncesinden, karakterimin düşmanlarım tarafından biçimi bozulmamış tek gerçek anıtını yok etmemeniz için felâketlerim, sevgi duygularınız ve tüm insan soyu adına size yalvarırım. Sonunda o yatışma bilmez düşmanlardan biri de olsanız, külüme karşı öyle olmaktan vazgeçin ve kıyıcı haksızlığınızı, hiç olmazsa kendinize bir kez, kötücül ve öç güdücü olabileceğiniz zaman, gönlü yüce ve iyi olmuş olduğunuzu gösterebilmek için, artık ne sizin, ne de benim yaşayacağımız zamana kadar götürmeyin; sayalım ki hiç kötülük yapmamış ya da yapmak istememiş bir insana yönelen kötülük, öç adını taşıyabilsin.

J. J. ROUSSEAU

BİRİNCİ KİTAP
1712-1728

Intus, et in cute[1].

Benzeri hiç görülmemiş ve hiç görülmeyecek olan bir işe girişiyorum. Benzerlerime, doğanın tüm doğruluğu içinde bir insan göstermek istiyorum ve bu insan ben olacağım.

Sadece ben. Kalbimi duyuyor ve insanları tanıyorum. Gördüklerimden hiçbiri gibi yaratılmamışım; yaşayanlardan hiçbiri gibi yaratılmış olmadığıma inanmak cüretini gösteriyorum. Öteki insanlardan daha iyi değilsem bile, hiç olmazsa başkayım. Doğa beni içine döktüğü kalıbı kırmakla iyi mi etti kötü mü, bu ancak ben okunduktan sonra yargılanabilecek bir şeydir.

Kıyamet borusu ne zaman çalarsa çalsın, ben, elimde bu kitapla, yüce yargıcın huzuruna çıkacak ve yüksek sesle şöyle diyeceğim: "İşte ben böyle düşündüm, böyle yaptım, böyle oldum. İyiyi de, kötüyü de aynı içtenlikle söyledim. Hiçbir kötülüğü saklamadım, hiçbir iyiliği eklemedim; eğer bazı önemsiz süsler kullandığım olduysa, bu ancak bellek kusurumdan ileri gelen bir boşluğu doldurmak için olmuştur; doğru olabileceğini bildiğim şeyi doğru saydım, yanlış olduğunu bildiğim şeyi asla. Kendimi nasılsam öyle gösterdim; kötü ve aşağılık olduğum zaman kötü ve aşağılık; iyi, gönlü zengin, yüce olduğum zaman iyi, gönlü zengin, yüce; içimi, ancak senin görmüş olduğun gibi, açıkça ortaya koydum. Ey sonsuz varlık, benzerlerimin sayılmaz kalabalığını çevremde topla; itiraflarımı dinlesinler, kötülüklerim karşısında inlesinler, acılarım karşısında yüzleri kızarsın. Onlardan her biri sırası gelince tahtının dibinde kendi kalbini aynı içtenlikle açsın ve sonra, sadece biri, eğer buna cüret edebilirse, sana şöyle desin: "Ben bu adamdan daha iyiydim".

Ben Cenevre'de 1712'de, Bay Isaac Rousseau ve Bayan Suzanne Bernard'ın çocuğu olarak doğdum. On beş çocuk[2] arasında paylaştırılacak çok küçük bir mülk, payını hemen hemen hiçe düşürdüğünden, babamın elinde yaşamak için gerçekten çok ustası olduğu saatçılık zanaatından başka bir şey kalmamıştı. Protestan rahibi Bernard'ın kızı[3] olan annem daha zengindi; bilgili ve güzeldi; babamın onu elde etmesi kolay olmamıştı. Aşkları hemen hemen hayatları ile birlikte başlamış: Daha sekiz dokuz yaşından beri her akşam Treille[4] üzerinde birlikte gezerlermiş; on yaşından sonra artık birbirlerinden ayrılamaz olmuşlar. Duygudaşlık, ruhların uygunluğu, onlarda alışkanlığın oluşturduğu duyguyu pekiştirmiş. Her ikisi de sevecen ve duygulu doğmuş oldukları için, sadece aynı eğilimi bir başkasında bulacakları anı bekliyor, daha doğrusu bu an onları bekliyormuş ve her biri kalbini, kendisi için açılan ilk kalbin içine attı. Duygularını engeller gibi görünen kader, bu duyguyu canlandırmaktan başka bir şey yapmadı. Genç âşık, sevgilisini elde edememenin acısından eriyip bitiyordu; kız, kendisini unutması için, ona geziye çıkmasını öğütledi. Genç âşık boş yere gezip dolaştı ve eskisinden daha âşık olarak döndü. Sevdiği kızı gene sevecen ve sadık buldu. Bu deneyden sonra, ömür boyunca birbirini sevmekten başka yapacakları bir şey kalmıyordu; buna yemin ettiler ve Tanrı yeminlerini kutsadı.

Annemin erkek kardeşi Gabriel Bernard, babamın kız kardeşlerinden birine abayı yaktı; ama babamın kız kardeşi, annemin erkek kardeşiyle evlenmeye, ancak kendi erkek kardeşinin de onun kız kardeşiyle evlenmesi şartıyla razı oldu. Aşk her şeyi yoluna koydu ve iki düğün aynı günde yapıldı.[5] Böylece, dayım halamın kocası ve onların çocukları da benim hem dayı, hem de hala tarafından yeğenlerim oluyorlardı. Bir yıl sonra her iki tarafın da birer çocuğu doğdu; sonra gene ayrılmak gerekti.

Bernard dayım mühendisti: Prens Eugène'in[6] komutası altında, imparatorlukta ve Macaristan'da hizmet etmeye gitti. Belgrad kuşatması ve savaşında[7] kendini gösterdi. Babam, tek erkek kardeşimin doğumundan sonra çağrılmış bulunduğu İstanbul'a gitti ve Saray saatçısı oldu. Yokluğu esnasında, anne-

min üzelliği, zekâsı, yetenekleri*, birçok kimsenin ilgisini çekti. Fransa orta elçisi Bay de la Closure, ona bu ilgiyi gösterenlerin en ateşlilerinden biri oldu. Otuz yıl sonra bana ondan söz ederken yüreğinin sızladığını gördüğüme göre, duygusu canlı olmalıydı. Annem buna karşı kendini savunmak için iffetten daha çok bir şeye sahipti, kocasını büyük bir içtenlikle seviyordu; onu geri dönmesi için sıkıştırdı; o da her şeyi bıraktı ve geri döndü. Ben bu dönüşün hazin meyvesi oldum. On ay sonra sakat ve hasta olarak doğdum; annemin hayatına maloldum ve doğumum felâketlerimin ilki oldu.

Babamın bu kayba nasıl dayandığını bilmiyorum, ama biliyorum ki asla teselli bulmadı. Onu elinden alanın ben olduğumu unutmaksızın, bende onu görür gibi oluyordu; beni ne zaman kucaklasa, iç çekmelerinden, çırpınışlı sarılmalarından, okşamalarına acı bir üzüntünün karıştığını duyuyordum; bu yüzden okşamaları daha da sevecen oluyordu. Bana: "Jean-Jacques, hadi annenden konuşalım" dediği zaman ona: "Eyvah! demek gene ağlayacağız babacığım" derdim ve sadece bu söz onu göz yaşlarına boğardı. "Ah! derdi inleyerek, onu bana geri ver, beni teselli et, onun ruhumda bıraktığı boşluğu

---

* Ona çok düşkün olan rahip babası eğitimine büyük bir özen gösterdiğinden, annemin durumuna göre çok parlak yetenekleri vardı. Resim yapar, şarkı söyler, théorbe[8] ile eşlik eder, kitap okur ve şöyle böyle şiirler yazardı. İşte, kardeşinin ve kocasının yokluğunda, görümcesi ve her ikisinin de birer çocuğuyla birlikte gezinirken, birinin kardeşi ve kocası konusunda söylediği bir söz üzerine, doğaçtan söylediği şiir

Ces deux Messieurs qui sont absents
Nous sont chers de bien des manières:
Ce sont nos amis, nos amants;
Ce sont nos maris et nos frères,
Et les pères de ces enfants.

[Türkçesi: Burada bulunmayan bu iki bay

Bize birçok yönden azizdir;
Onlar bizim dostlarımız, bizim âşklarımızdır;
Onlar bizim kocalarımız ve erkek kardeşlerimizdir;
Ve bu çocukların babalarıdırlar.]

doldur. Sen benim sadece oğlum olsaydın seni böyle sever miydim?" Annemi kaybettikten kırk yıl sonra, babam bir ikinci kadının kollarında öldü, ama birincinin adı ağzında ve hayali kalbinin derinliklerinde olarak.

Hayatımın yapıcıları böyle yaşadı. Tanrının onlara verdiği bütün armağanlardan bana sadece duygulu bir yürek bıraktılar; ama bu yürek onların mutluluğunu sağlamıştı, benimse hayatımdaki bütün mutsuzlukların nedeni oldu.

Hemen hemen ölecek bir halde doğmuştum, yaşayacağım pek umulmuyordu. Kendimle birlikte, yılların güçlendirdiği ve şimdi ancak bir başka biçimde bana daha büyük bir acı çektirmek için bazen ara veren bir tedirginliğin tohumunu getirdim.[9] Babamın bir kız kardeşi,[10] sevimli ve akıllı bir kız, bana öyle iyi baktı ki beni kurtardı. Bu satırları yazdığım anda henüz hayattadır; seksen yaşında, kendinden daha genç ama içkiden yıpranmış bir kocaya bakmaktadır. Sevgili hala, beni yaşattığınız için sizi affediyorum ve hayatımın ilk günlerinde benden esirgemediğiniz sevecen ilgilerinizi hayatınızın son günlerinde size gösteremediğimden acı duyuyorum. Bir de henüz hayatta olan, sağlıklı ve sağlam dadım Jacqueline[11] var. Doğduğumda gözlerimi açan eller, öldüğümde onları kapatabileceklerdir.

Düşünmeden önce hissetmeye başladım: Bu, insanlığın ortak yazgısıdır. Ama herkesten çok, bu yazgıyı ben fark ettim. Beş altı yaşıma kadar ne yaptığımdan haberim yok; okumayı nasıl öğrendiğimi bilmiyorum; sadece ilk okumalarımı ve onların üzerimdeki etkilerini hatırlıyorum; kendimin bilinci kesintisiz bir biçimde işte bu zamana kadar uzanır. Annem birçok roman bırakmıştı. Babam ve ben, akşam yemeğinden sonra bunları okumaya koyulurduk. Söz konusu olan, ilkin eğlenceli kitaplarla beni okumaya alıştırmaktı; ama az sonra kitaplara duyduğumuz ilgi öylesine canlı bir hale geldi ki durup dinlenmeksizin, sırayla okuyor ve geceleri bu uğraşla geçiriyorduk. Kitabın sonuna gelmeden bırakamıyorduk. Bazen, sabah kırlangıçlarının sesini işiten babam, utangaç utangaç: "Hadi yatalım; ben senden daha çocuğum" derdi.

Bu tehlikeli yöntemle, az zamanda sadece son derece büyük bir okuma ve anlama kolaylığı değil, aynı zamanda duygular üzerine yaşıma göre görülmemiş bir anlayış yeteneği de edindim. Olup biten şeyler üzerinde hiçbir fikre sahip olmadan önce bütün duyguları tanıyordum. Hiçbir şeyi anlamıyordum, her şeyi algılıyordum. Üstüste duyduğum bu karmakarışık heyecanlar henüz sahip bulunmadığım aklı hiç de bozmuyorlardı; ama bende bambaşka yapıda bir akıl oluşturdular ve bana insan hayatı üzerine sonradan deney ve düşüncenin beni asla kurtaramadıkları garip ve romansı fikirler verdiler.

1719 yazı ile birlikte romanlar da bitti. Ertesi kış başka türlü oldu. Annemin kitaplığı tükendiğinden, babasının kitaplığından bize kalan paya baş vurduk. Bereket versin ki orada iyi kitaplar vardı ve bu kitaplık, aslında bir Protestan rahibi ve hatta o zamanki modaya göre bir bilgin olan ama zevk ve zekâ sahibi bir adam tarafından kurulduğu için, bu pek başka türlü de olamazdı. Le Sueur'den *Kilisenin ve İmparatorluğun Tarihi;* Bossuet'nin *Evrensel Tarih Üzerine Konuşma'sı;* Plutarque'ın *Ünlü Adamlar*'ı; Nani'den *Venedik Tarihi;* Ovide'in *Değişimler*'i; La Bruyère; Fontenelle'in *Dünyalar'ı, Ölülerin Konuşmaları* ve Molière'den birkaç cilt babamın çalışma odasına taşındı ve her gün, o çalıştığı sürece, ben bu kitapları ona okuyordum. Bu kitaplardan, yaşıma göre az görülen ve belki de hiç görülmemiş bir zevk aldım. Özellikle Plutarque gözde yazarım oldu. Onu durmadan tekrar tekrar okumaktan aldığım zevk beni romanlardan biraz kurtardı ve az sonra Agélias, Brutus, Aristide'i, Orondate, Artamène ve Juba'ya tercih eder oldum.[12] Bu ilginç kitapların ve onların babamla aramızda sebep oldukları konuşmaların etkisi altında, onu geliştirmeye pek uygun olmayan koşullar içinde hayatım boyunca bana acılar çektiren o özgür ve cumhuriyetçi kafa, boyunduruğa ve köleliğe baş kaldıran o baskıya gelmez ve gururlu karakter oluştu. Durmadan Roma ve Atina ile uğraşmak, âdeta onların büyük adamlarıyla birlikte yaşamaktan, kendim de bir cumhuriyet yurttaşı olarak doğduğum ve yurt sevgisi en büyük tutkusu olan bir babanın oğlu olduğum için, onun gibi ben de büyük bir coşkunluk duyuyordum; kendimi Yunan ya da Romalı sanıyor, hayatını okuduğum kişi haline geliyordum; beni etki-

leyen sabır ve cesaret davranışlarının öyküsü gözlerimi parlatıyor, sesimi güçlendiriyordu. Sofrada Scaevola'nın macerasını anlattığım bir gün, onun yaptığını canlandırmak için ilerlediğimi ve elimi bir mangala uzattığımı görenlerin yürekleri ağızlarına geldi.

Benden yedi yaş daha büyük bir erkek kardeşim vardı[13]. Babamın zanaatını öğreniyordu. Bana gösterilen aşırı sevgi onu biraz ihmal ettiriyordu ve ben bunu doğru bulmuyordum. Eğitimi bu ihmalden etkilendi. Hatta gerçek bir haylaz olma yaşına gelmeden önce haylazlık yolunu tuttu. Onu başka bir ustanın yanına verdiler ama baba evinde yaptığı gibi orada da kaçamaklar yapıyordu. Onu hemen hemen hiç görmüyordum, diyebilirim ki onu pek az tanırdım ama onu candan sevmekten geri kalmıyordum, o da beni bir haylazın bir şeyi sevebileceği kadar seviyordu. Bir gün babam onu sert bir biçimde ve öfke ile cezalandırırken, ona sıkı sıkıya sarılarak, coşkunlukla aralarına atıldığımı hatırlıyorum. Böylece, ona gelen darbeleri yiyerek, onu kendi vücudumla korudum ve bu durumda öylesine direndim ki ya çığlıklarım ve göz yaşlarım karşısında eli kolu bağlandığı, ya da beni ondan çok dövmek istemediği için, babam onu affetmek zorunda kaldı. Sonunda kardeşim öyle kötü bir yol tuttu ki evden kaçtı ve büsbütün kayboldu. Bir zaman sonra Almanya'da olduğu öğrenildi. Bir defa bile yazmadı. O zamandan beri ondan bir haber alınmadı ve işte böylece tek oğul olarak kaldım.

Her ne kadar bu zavallı çocuk ihmal içinde büyütülmüşse de, kardeşi öyle olmadı; kral çocukları bile benim ilk yıllarda gördüğüm özenden daha çoğunu görmüş olamazlardı; etrafımdaki herkes tarafından tapılırcasına seviliyor ve daha da önemlisi, asla şımarık bir çocuk muamelesi değil, daima sevilen bir çocuk muamelesi görüyordum. Baba evinden ayrılana kadar, beni öteki çocuklarla sokakta oynamaya tek başıma hiç bırakmadılar; doğaya atfedilen, aslında hepsi de eğitimden doğan o garip huyların hiçbirini, bende asla ne baskı altına almak, ne de hoşnut etmek zorunda kaldılar. Yaşımın kusurlarına sahiptim; geveze, pisboğaz, bazen de yalancıydım. Meyveler, şekerler, yiyecek şeyler çalardım ama hiçbir zaman kötülük yapmaktan, zarar vermekten, başkalarına yük olmaktan, zavallı hayvanlara acı çektirmekten zevk almadım. Gene de komşularımızdan Madame Clot adlı birinin, o vaazda iken

tenceresine işemiş olduğumu hatırlıyorum. Hatta bu anının beni hâlâ güldürdüğünü itiraf ederim, çünkü Madame Clot, aslında iyi bir kadın olmakla birlikte, hayatımda tanıdığım en suratsız kocakarıydı. İşte benim bütün çocukluk yaramazlıklarımın kısa ve gerçek öyküsü.

Gözlerimin önünde sadece tatlılık örnekleri ve etrafımda sadece dünyanın en iyi insanları bulunurken, nasıl kötü olabilirdim? Babam, halam, dadım, akrabalarım, dostlarımız, komşularımız, beni çeviren her şey aslında bana boyun eğmiyor ama beni seviyorlardı ve ben de aynı şekilde onları seviyordum. İsteklerim o kadar az kışkırtılır ve onlara o kadar az karşı çıkılırdı ki bir şey istemek aklıma gelmezdi. Bir ustanın hükmü altına girinceye kadar, heves denilen şeyin ne olduğunu bilmediğime yemin edebilirim. Babamın yanında okumak ya da yazmakla geçirdiğim ve dadımın beni gezmeye götürdüğü zamanın dışında, daima halamla birlikte bulunur, nakış işlemesini seyreder, şarkı söylemesini dinler, onun yanında oturur ya da ayakta dururdum ve bundan memnundum. Halamın neşesi, tatlılığı, güzel yüzü bende öyle güçlü izlenimler bıraktı ki halini, bakışını, duruşunu hâlâ görürüm; küçük okşayıcı sözlerini hatırlarım; o zamanın modasına göre, kara saçlarının şakakları üzerinde yaptığı iki zülüfü de unutmaksızın, nasıl giyindiğini ve saçlarını nasıl taradığını söyleyebilirim.

Bende çok zaman sonra gelişmiş olan müzik zevkini ya da daha doğrusu müzik tutkusunu ona borçlu olduğumdan kuşkum yok. Çok tatlı hafif bir sesle söylediği birçok hava, birçok şarkı bilirdi. Bu kusursuz kızın ruh dinginliği, ondan ve onu çeviren her şeyden kuruntu ve hüznü uzaklaştırırdı. Şarkı söylemesi benim için öylesine çekiciydi ki şarkılarının çoğu sadece belleğimde yer etmekle kalmadı, onu yitirmiş bulunduğum bugün, çocukluğumdan beri tamamen unutmuş olduklarım bile, anlatamayacağım bir tatlılıkla, ihtiyarladığım ölçüde kafamda canlanıyorlar. Benim gibi türlü kaygı ve acılarla yıpranmış ihtiyar bir zevzeğin zaman zaman kısık ve titrek bir sesle bu küçük havaları mırıldanırken bir çocuk gibi ağladığını farketmesine ne demeli? Hele bunlardan biri var ki havasını tamamen hatırlıyorum; ama sözlerinin ikinci yarısı, uyakları bulanık bir biçimde aklıma gelmekle birlikte, hatırlamak için gösterdiğim bütün çabalara durmadan karşı koyuyor. İşte başlangıcı ve geri kalandan hatırlayabildiğim kadarı:

Tircis, je n'ose
Ecouter ton chalumeau
Sous l'ormeau;
Car on en cause
Déja dans notre hameau.
....
.... un berger
.... s'engager
.... sans danger
Et toujours l'épine est sous la rose.[14]

Kalbimin bu şarkıda bulduğu acıklı çekiciliğin nerede olduğunu arıyorum; bu benim hiçbir şey anlamadığım bir kapris; ama göz yaşlarımla kesilmeden bu şarkıyı sonuna kadar söylemek benim için imkânsız. Belki hâlâ onları bilen biri vardır diye, sözlerin geri kalanını aratmak için yüz kere Paris'e yazmayı tasarladım. Ama hemen hemen eminim ki zavallı Suzanne halamdan başkalarının da onu söylediklerinin kanıtını elde etseydim, bu havayı hatırlamaktan duyduğum zevk kısmen yok olurdu.

Hayata girişimin ilk duygulanımları böyle oldu; bende aynı zamanda hem o kadar gururlu ve hem de o kadar sevecen olan bu kalp, daima güçsüzlük ile cesaret, gevşeklik ile erdem arasında dalgalanarak beni sonuna kadar kendi kendimle çelişme halinde yaşatan ve el çekme ile yararlanmanın, zevk ile bilgeliğin aynı zamanda elimden kaçması sonucunu veren bu kadınsı ama gene de baskıya gelmez karakter böylece oluşmaya, ya da kendini göstermeye başlıyordu.

Eğitimimdeki bu gidiş, sonuçları bütün hayatım üzerinde etkili olan bir kaza yüzünden kesintiye uğradı. Babamın, Fransa'da yüzbaşılık yapan ve mecliste akrabaları bulunan Monsieur Gautier diye biriyle bir kavgası oldu. Küstah ve alçak bir adam olan bu Gautier'nin burnu kanadı ve intikam almak için, babamı şehirde kılıç çekmiş olmakla suçladı. Hapse atılmak istenen babam, kanuna göre, suçlayıcının da kendisi gibi hapse girmesini istemekte direndi; bunu elde edemeyince, ona şeref ve özgürlüğün tehlikeye düşer gibi göründüğü bir nokta üzerinde boyun eğmektense, Cenevre'den çıkmayı ve ömrünün kalan kısmını yurt dışında yaşamayı sürdürdü.

Ben o sıralarda Cenevre istihkâmlarında çalışan dayım Bernard'ın vasiliği altına girdim. Dayımın büyük kızı ölmüştü ama benimle aynı yaşta bir oğlu vardı. İkimiz de, Latince ile birlikte, eğitim adı altında toplanan bütün ufak tefek saçmalıkları öğrenmek üzere Bossey'e, protestan rahibi Lambercier'nin[15] yanına yatılı olarak yerleştirildik.

Köyde geçen iki yıl benim Romalı sertliğimi biraz yumuşattı ve beni gene çocuk haline getirdi. Bana hiçbir şeyin zorla yaptırılmadığı Cenevre'de çalışma, okuma, hemen hemen benim tek eğlencemdi; Bossey'de çalışma, bana ders aralarındaki oyunları sevdirdi. Kır benim için o kadar yeni bir şeydi ki onun tadını çıkarmaktan bıkıp usanamıyordum. Kırdan öyle büyük bir zevk aldım ki bu zevk artık hiç sönmedi. Kırda geçirdiğim mutlu günlerin anısı, beni tekrar oraya götüren yaşa kadar, bütün yaşlarda bana kırda oturmanın ve kır zevklerinin hasretini çektirdi. Monsieur Lambercier, öğretimimizi ihmal etmeksizin, bize asla ağır ödevler yüklemeyen çok aklı başında bir adamdı. Becerikli davrandığının kanıtı şudur ki sıkıntıya karşı duyduğum nefrete rağmen, çalışma saatlerimi hiçbir zaman nefretle hatırlamadım ve ondan çok bir şey öğrenmedimse de öğrendiğimi zahmetsizce öğrendim ve hiçbirini de unutmadım.

Bu kır hayatının sadeliği, kalbimi dostluğa açarak, bana paha biçilmez bir iyilikte bulundu. O zamana kadar sadece yüksek, ama hayalî duygular tanımıştım. Gürültüsüz patırtısız bir ortamda birlikte yaşama alışkanlığı beni yeğenim Bernard'a sevecenlikle bağladı. Az zamanda içimde ona karşı kardeşim için duyduğumdan çok daha sevgi dolu duygular uyandı ve bu duygular hiçbir zaman silinmedi. Kupkuru, ince, bedence ne kadar güçsüzse ruhça o kadar tatlı, uzun boylu bir çocuktu ve evde vasimin oğlu olarak benden üstün tutulmasını pek öyle kötüye kullanmıyordu. Çalışmalarımız, eğlencelerimiz, zevklerimiz aynıydı; yalnızdık, aynı yaştaydık, ikimizin de bir arkadaşa ihtiyacı vardı; bizi ayırmak, âdeta bizi öldürmek demekti. Birbirimize olan bağlılığımızı kanıtlama fırsatlarını pek bulamamıştık ama bu bağlılık son derece güçlüydü ve bir an bile birbirimizden ayrı yaşayamamakla kalmıyor, günün birinde böyle bir şey olabileceğini de düşünmüyorduk. Her ikimiz de tatlı sözler karşısında yüzü yumuşak, bizi zorlamak istemedikleri zaman hatır sayar olduğumuz için, daima her şey üzerin-

de anlaşıyorduk. Her ne kadar bizi yönetenlerin onu kayırması nedeniyle herkes içinde bana göre biraz üstünlüğe sahip idiyse de, yalnız kaldığımız zaman benim ona karşı dengeyi sağlayan bir üstünlüğüm vardı. Derslerimizde, o durakladığı zaman ben ona söyleyeceğini fısıldıyordum; kendi çeviri görevim bitince, onunkini yapmaya yardım ediyordum ve eğlencelerimizde, benim daha etkin olan zevkim daima ona yol gösteriyordu. Nihayet karakterlerimiz birbirine o kadar uygun, bizi birbirimize bağlayan dostluk o kadar gerçekti ki Cenevre'de olduğu kadar Bossey'de de hemen hemen birbirimizden ayrılmadığımız beş yıldan çok bir süre içinde sık sık dövüştüğümüz oldu, doğru, ama hiçbir zaman bizi ayırmalarına gerek kalmadı, hiçbir zaman çekişmelerimiz bir çeyrek saatten çok sürmedi ve bir kez bile birbirimizden şikâyette bulunmadık. Bu söylediklerime çocukça şeyler diyebilirsiniz ama bunlardan çocuklar var olduğundan beri belki de görülmemiş bir örnek çıkıyor.

Bossey'de yaşadığım hayat bana öyle uygun düşüyordu ki tek eksikliği karakterimi kesinlikle saptamak bakımından daha uzun sürmemesi olmuştur. Sevecen, sevgi dolu, barışık duygular bu hayatın temelini oluşturuyordu. İnsanlar arasında yaratılıştan kendini benim kadar az beğenen bir kişi yoktur sanıyorum. Gönül atılışlarıyla yüce hareketlere yükseliyor ama hemencecik kendi bitkinliğime düşüyordum. Bana yaklaşan herkes tarafından sevilmek, isteklerimin en canlısıydı. Yumuşak huylu bir çocuktum; yeğenim de öyleydi; bizi yönetenler de yumuşak kimselerdi. Tam iki yıl boyunca, zorlu bir duygunun ne tanığı, ne de kurbanı oldum. Her şey kalbimde onun doğadan aldığı eğilimleri besliyordu. Herkesi benden ve her şeyden memnun görmekten daha güzel bir şey bilmiyordum. Kilisede, din dersine cevap verirken kem küm ettiğim zaman, Mademoiselle Lambercier'nin[16] yüzünde kaygı ve ıstırap izlerini görmek kadar hiçbir şeyin beni allak bullak etmediğini daima hatırlayacağım. Bu beni herkesin içinde cevap vermemek utancından daha çok üzerdi, ama herkesin içinde cevap vermemek utancı da beni son derece etkilerdi; çünkü övgülere karşı pek de duygulu olmadığım halde, utanca karşı daima çok duygulu oldum ve burada Mademoiselle Lambercier'nin azarlarını beklemenin, bana onu üzme korkusundan daha az ürküntü verdiğini söyleyebilirim.

Bununla birlikte, gerektiğinde ağabeyinin yapamadığı kadar sertlik yapmaktan da geri kalmazdı; ama hemen daima haklı olan bu sertlik hiçbir zaman öfkeli olmadığı için, üzülür ve asla karşı gelmezdim. Gücendirmek, beni cezalanmaktan çok üzerdi ve hoşnutsuzluk işareti benim için beden cezasından daha korkutucuydu. Düşüncemi daha iyi açıklamak can sıkıcı olacak, ama gene de gerekli. Hiçbir zaman uzun boylu düşünmeksizin ve çoğunlukla yerli yersiz kullanılan yöntemin uzak sonuçları daha iyi görülseydi, gençlerin eğitiminde kullanılan yöntem değiştirilirdi. Kötü olduğu kadar yaygın bir örnekten çıkartılabilecek büyük ders, beni bu örneği verme kararına götürdü.

Mademoiselle Lambercier bizlere karşı bir ana sevgisi beslediğinden, bunun otoritesine de sahip bulunuyordu ve bu otoriteyi bazı bazı hakettiğimiz zaman işi bize o çocuklara verilen cezayı[17] vermeye kadar götürüyordu. Uzun zaman dayak tehdidiyle yetinmiş ve benim için yepyeni bir şey olan bu ceza tehdidi bana çok korkutucu görünmüştü; ama dayağı yedikten sonra, denemesini beklemesinden daha az korkunç buldum ve asıl garip olanı da şu ki bu ceza onu veren kadını bana daha çok sevdirdi. Hatta onu hak ederek aynı muamelenin tekrarını aramaktan beni alıkoymak için, bu sevginin su katılmamış gerçekliği ve benim doğal yumuşaklığım gerekiyordu; çünkü acıda, hatta utançta, bana korkudan çok aynı elden onu yeni baştan duyma isteği veren bir şehvet karışımı bulmuştum. Şüphesiz buna vakitsiz bir cinsiyet içgüdüsü karıştığından, aynı cezaya onun erkek kardeşi tarafından çarptırılmanın bana hiç de hoş görünmeyeceği doğrudur. Ama, erkek kardeşinin mizacı nedeniyle, bu yer değiştirme pek de korkulacak bir şey değildi ve eğer ben dayağı hak etmekten kaçındıysam, bu sadece Mademoiselle Lambercier'yi üzmek korkusundandı; çünkü içyakınlığının, hatta şehvet duygularından doğan içyakınlığının bendeki etkisi böyledir, bu içyakınlığı içimdeki cinsiyet duygularını daima dizginlemiştir.

Bu korkmaksızın uzaklaştığım suçun tekrarı, benim hatam, yani isteğim olmaksızın başıma geldi ve ben ondan, diyebilirim ki vicdan rahatlığıyla yararlandım. Ne var ki bu ikinci olay aynı zamanda sonuncu oldu, çünkü Mademoiselle Lambercier, şüphesiz bu cezanın ereğine ulaşmadığının birkaç işareti-

ni farketmiş olduğundan, bu cezadan vazgeçtiğini ve bu cezanın kendisini çok yorduğunu bildirdi. O zamana kadar onu odasında ve hatta kışın bazen onun yatağında yatıyorduk. İki gün sonra bizi başka bir odada yatırdılar ve bundan böyle onun tarafından, sevinerek vazgeçebileceğim büyük çocuk olarak muamele görme şerefine nail oldum.

Sekiz yaşındayken[18] otuzluk bir kızın elinden uğranılmış bu çocuk cezasının, hayatım boyunca zevklerime, isteklerime, tutkularıma, benliğime, hem de doğal olarak beklenen sonucun tam da karşıt yönünden damgasını vurmuş olduğuna kim inanabilir? Cinsiyet duygularımın uyanmasıyla birlikte, arzularım öylesine bir oyuna geldi ki duymuş olduğum şeyle yetinerek, başka bir şey aramaya hiç yönelmedi. Hemen hemen doğuşumdan beri şehvetten tutuşan bir kanla, en soğuk ve en ağır mizaçların bile geliştiği çağa kadar kendimi her türlü kirden arı tuttum. Uzun zaman neden olduğunu bilmediğim bir acıyla kıvranarak, güzel kadınları ateşli bir gözle yiyordum; sırf onları kendi tarzımda kullanmak ve her birinden birer Mademoisselle Lambercier yapmak için, hayâl gücüm durmadan bana onları hatırlatıyordu.

Hatta erginlik çağından sonra bile yakamı hiç bırakmayan ve ahlâk bozukluğuna, deliliğe kadar giden bu garip zevk, bendeki yok etmesi gerekir gibi görünen temiz töreleri korudu. Eğer dünyada ölçülü[19] ve iffetli bir eğitim olduysa, bu şüphesiz benim görmüş olduğum eğitimdir. Benim üç hala ve teyzem, sadece örnek alınacak bir iffete değil, aynı zamanda kadınların artık çoktan unutmuş bulundukları bir ağır başlılığa sahip kadınlardı. Zevkine düşkün, ama eski moda bir çapkın olan babam, en sevdiği kadınların yanında, hiçbir zaman bir bakirenin yüzünü kızartabilecek sözler söylememiş ve çocuklara gösterilmesi gereken saygı hiçbir yerde benim ailemin içinde ve benim önümde gösterilen saygıdan büyük olmamıştır; aynı konuda Monsieur Lambercier'nin evinde daha az dikkat bulmadım ve o evde çok iyi bir hizmetçi kadın bizim önümüzde söylediği biraz çapkınca bir kelime yüzünden kapı dışarı edildi. Erginlik çağıma kadar cinslerin birleşmesi üzerine sadece açık bir fikir edinmemiş olmakla kalmadım, ayrıca bu bulanık fikir hiçbir zaman tiksinç ve iğrenç bir hayalden başka bir şekilde gözümün önüne gelmedi. Orta malı kızlar için

hiçbir zaman silinmemiş olan bir tiksinti duyuyordum; bir zamparaya hor görmeden, hatta ürkmeden bakamıyordum, çünkü ahlâksızlığa karşı, çukur bir yoldan küçük Sacconex'e giderken yolun iki yanında gördüğüm ayrıklar içinde o kimselerin çiftleştiklerini bana söyledikleri günden başlayan nefretim, o zamana kadar sürüyordu. Köpeklerin çiftleşmelerinde görmüş olduğum şey de ötekileri düşünürken daima aklıma geliyor ve sadece bu anıyla midem bulanıyordu.

Ateşli bir mizacın ilk patlayışlarını geciktirici bir nitelik taşıyan bu eğitim önyargıları, dediğim gibi, bendeki ilk cinsiyet belirtilerinin başka alana çevrilmesinden yardım gördü. Duymuş olduğumdan başkasını düşünemediğimden, kanımın kaynamasına rağmen, bana iğrenç gelen şehvet türüne kadar asla gitmeksizin ve bu türün ötekine ne kadar yakın olduğundan en ufak bir kuşkuya düşmeksizin, arzularımı sadece kendi bildiğim şehvet türüne yöneltebiliyordum. Budalaca hayallerimde, şehvet kudurganlıklarımda, onların zaman zaman bana yaptırdığı zırva işlerde, bu yardımın aslında benim yanıp tutuştuğum işten başka hiçbir işe yaramayacağını hiç düşünmeksizin, hayalen öbür cinsin yardımına baş vuruyordum.

Çok ateşli, çok şehvetli, çok erken uyanmış bir mizaçla, sadece erginlik (buluğ) çağımı böyle Mademoiselle Lambercier'nin bana çok masum bir biçimde telkin etmiş bulunduğu şehvet duygularından başkasını istemeden, onlardan başkasını tanımadan geçirmekle kalmadım ama yılların geçişi beni erkek haline getirdiği zaman da, beni mahvetmesi gereken şey beni gene böyle korudu. Eski çocukluk zevkim, yok olup gideceği yerde, öbürüyle öylesine birleşti ki onu şehvet duygularım tarafından alevlendirilen isteklerden hiçbir zaman ayıramadım ve benim doğal sıkılganlığıma bağlı bu çılgınlık, beni kadınlar yanında her zaman çok az girişken bir adam haline getirdi, her şeyi söylemeye cüret edememek ya da her şeyi yapmamak yüzünden, öteki bence onun son haddinden başka bir şey olmayan zevk türü, ne onu isteyen erkek tarafından zorla alınabildi, ne de onu verebilecek kadın tarafından tahmin edilebildi. Böylece hayatımı en çok sevdiğim kadınlar yanında can atarak ve susarak geçirdim. İsteğimi hiçbir zaman açıklamaya cüret edemediğimden, onu hiç olmazsa hayal ettiğim ilişkilerle avutuyordum. Buyurgan bir sevgilinin dizlerin-

de olmak, onun buyruklarına boyun eğmek, ondan dilenecek özürlere sahip olmak, benim için çok tatlı zevklerdi ve canlı hayal gücüm kanımı tutuşturdukça, donmuş bir âşık halini alıyordum. Anlaşılması kolaydır ki aşk yapmanın bu türlüsü çok hızlı gelişmelere götürmez ve bu aşkın konusu olan kadınların erdemi bakımından pek de tehlikeli değildir. Bu yüzden çok az kadın elde ettim, ama kendi tarzımda, yani hayal gücü ile onlardan adamakıllı yararlanmaktan da geri kalmadım. İşte sıkılgan mizacım ve romansı ruhumla uyuşma halinde olan şehvetim, benim arı duygularımı ve temiz törelerimi böyle korudu, biraz daha yırtık olsaydım, aynı zevklerle, belki en kaba şehvetlere dalardım

İtiraflarımın karanlık ve çirkef dolu labirentinde ilk ve en güç adımı attım. Söylemesi en güç olan şey, suç olan şey değil, gülünç ve utanılacak olan şeydir. Bundan böyle kendimden eminim; söylemeye cesaret ettiğim şeyden sonra, artık hiçbir şey beni durduramaz. Bu türlü itirafların bana neye mal oldukları şununla da anlaşılabilir ki bütün hayatım boyunca, zaman zaman bende görme, işitme yeteneğini yok eden bir tutku nöbetiyle, kendimden geçmiş ve tepeden tırnağa sarsıcı bir titreme içinde sevdiğim kadınların yanına sürüklenmiş ama hiçbir zaman onlara çılgınlığımı açıklamayı ve onlardan, en içli dışlı teklifsizlik içinde bile, bütün lütuflarının yanında eksik kalan o tek lütfu dilemeyi göze alamamışımdır. Bu iş çocuklukta, kendi yaşımda bir kızla, ancak bir kez başıma geldi; ama ilk teklifi o yaptı.

Bu tarzda hissedilir varlığımın ilk işlerine çıkarak, orada öyle unsurlar buluyorum ki bazen birbirleriyle bağdaşmaz gibi göründükleri halde, tek biçimli ve basit bir sonuç meydana getirmek için birleşmekten geri kalmamışlardır ve gene öyle unsurlar buluyorum ki görünüşte aynı oldukları halde, bazı koşulların yardımıyla, aralarında herhangi bir ilişkinin varlığı düşünülemeyecek çok çeşitli bağdaşımlar meydana getirmişlerdir. Örneğin, ruhumun en sağlam zembereklerinden birinin, sefahat ve zevke düşkünlüğün verdiği gevşekliğin kanıma aktığı aynı kaynakta tavlanmış olduğuna kim inanır? Sözünü ettiğim konuyu bırakmaksızın, ondan çok farklı bir izlenimin çıktığını göreceğiz.

Bir gün mutfağa bitişik odada tek başıma ders çalışıyordum. Hizmetçi Mademoiselle Lambercier'nin, taraklarını kurumak üzere duvardaki göze[20] koymuştu. Onları almaya geldiğinde, bir tanesinin bir tarafındaki bütün dişleri kırılmış olarak buldu. Bu zarardan ötürü kime çatmalı? Odaya benden başka kimse girmemişti. Beni sorguya çektiler; tarağa dokunmamış olduğumu söyledim. Monsieur ve Mademoiselle Lambercier bir araya geldiler, bana öğüt verdiler, sıkıştırdılar, tehdit ettiler; inatla direndim, ama kanı çok güçlüydü, böylesine bir yalan söyleme küstahlığını benden ilk defa görmekle beraber, bu kanı bütün karşı koymalarımı alt etti. İş ciddiye alındı; ciddiye alınmaya lâyıktı. Kötü davranış, yalan, inat, hepsi aynı derecede cezaya müstahak görüldü; ama dayağa gelince, dayak bu defa Mademoiselle Lambercier tarafından atılmadı. Dayım Bernard'a mektup yazıldı; o da geldi. Zavallı yeğenim benimkinden daha hafif olmayan bir başka cürümle suçlandırılıyordu; ikimiz de aynı cezaya çarptırıldık. Bu ceza korkunç oldu. İlâcı bizzat hastalığın kendinde arayarak, benim bozulmuş duygularımı bir daha canlanamamak üzere yok etmek isteselerdi, bundan daha iyisini yapamazlardı. Bundan dolayı beni uzun zaman rahat bıraktılar.

İstedikleri itirafı benden koparamadılar. Tekrar tekrar azarlandım ve en kötü duruma düştüm, sarsılmadım. Ölüme dayanırdım ve buna kararlıydım. Gücün bile bir çocuktaki şeytan inadına boyun eğmesi gerekti, çünkü benim sabrıma şeytan inadı adı verildi. Sonunda bu kıyıcı sınavdan parça parça ama zafer kazanmış olarak çıktım.

Şimdi bu maceranın üzerinden elli yıla yakın bir zaman geçti ve bugün aynı olay için yeni baştan cezalandırılmaktan korkmuyorum; öyleyse, Tanrının yüzüne karşı söylüyorum ki ben bu işte suçsuzdum, tarağı ne kırmış, ne de ona el sürmüştüm, duvardaki göze yaklaşmamış, hatta yaklaşmayı bile düşünmemiştim. Bu kötülüğün nasıl yapıldığı bana sorulmasın; bilmiyorum ve anlayamıyorum, kesinlikle bildiğim şey şudur ki ben bu işte suçsuzdum.

Günlük hayatta sıkılgan ve yumuşak başlı, ama tutkularında ateşli, gururlu, baskıya gelmez bir karakter, daima aklın sesiyle yönetilmiş, daima tatlılık, hakkaniyet, gönül hoşluğu ile

muamele edilmiş, haksızlık fikrine bile sahip bulunmayan ve ilk defa olarak, bu kadar korkunç bir haksızlığı en sevdiği ve en saydığı kimseler tarafından duyan bir çocuk düşünülsün; bu çocuğun kalbinde, beyninde, küçücük zihni ve manevî varlığının tümünde ne fikir yıkılışı, ne duygu kargaşası, ne allak bullak oluş! Bütün bunlar düşünülsün diyorum, eğer mümkünse, çünkü kendi payıma o sırada bende olup biten şeylerin en küçük izini ayırt etmeye, izlemeye kendimi yetenekli duymuyorum.

Henüz görünüşlerin beni ne kadar mahküm ettiğini duyacak ve kendimi başkalarının yerine koyacak kadar aklım yoktu. Kendi aklımla yetiniyordum ve bütün duyduğum, işlemediğim bir suç için bana verilen korkunç bir cezanın sertliğiydi. Beden acısı, şiddetli de olsa, bana pek dokunmamıştı; ben sadece nefreti, öfkeyi, umutsuzluğu duyuyordum. Hemen hemen benzer bir durumda bulunan ve istemeden yaptığı bir hata için düşünüp taşınarak işlenmiş bir suç gibi cezalandırılmış olan yeğenim de benim gibi son derece öfkeleniyor ve benimle, deyim yerindeyse, aynı telden çalıyordu. İkimiz de aynı yatağın içinde birbirimizi ani taşkınlıklarla kucaklıyor, tıkanıyor ve bir parça yatışmış genç yüreklerimiz öfkelerini dışa vurabildikleri zaman, kaidemiz üzerinde doğruluyor ve tüm gücümüzle yüz defa haykırmaya koyuluyorduk: Carnifex! Carnifex! Carnifex! [21].

Bunları yazarken nabzımın hâlâ yükseldiğini duyuyorum; yüz bin yıl da yaşasam o anlar benim için daima canlı kalacak. Bu ilk şiddet ve haksızlık duygusu ruhuma öyle derin bir şekilde işlemiş olarak kaldı ki onunla ilgili bütün düşünceler bana ilk heyecanımı veriyor ve kökeninde bana değgin olan bu duygu, kendi başına öyle bir dayanıklılık kazandı ve her türlü kişisel çıkardan öylesine koptu ki herhangi bir haksız eylemin görülmesi ya da anlatılması karşısında, bu haksız eylemin konusu ne olursa olsun ve nerede işlenmiş bulunursa bulunsun, sanki bana karşı yapılmış gibi, kalbim alev alev yanıyor. Yırtıcı bir zorbanın zulümlerini, tezvirci bir papazın kurnazca kötülüklerini okuduğum zaman, yüz kez ölecek de olsam, bu sefilleri hançerlemeye güle oynaya gidebilirim. Sadece kendini daha güçlü hissettiği için bir başkasına acı verdiğini gördüğüm bir hayvanı, bir horozu, bir ineği, bir köpeği, koşarak ya

da taş atarak kovalarken kan ter içinde kaldığım çok olmuştur. Bu hareket benim için doğal olabilir ve öyle olduğunu da sanıyorum; ama bana acı veren ilk haksızlığın derin anısı uzun zaman ve sıkı sıkıya bağlı kalarak, onu çok güçlendirdi.

Çocukluk hayatımın dinginliği işte burada son buldu. O andan başlayarak arı bir mutluluktan pay alamaz oldum ve bugün bile çocukluğumun güzelliklerle dolu anısının orada durduğunu hissediyorum. Bossey'de birkaç ay daha kaldık. Oradaki yaşayışımız, henüz yeryüzü cennetinde kalan ama artık onun tadını duymaktan kesilen ilk insanın bize anlatılan durumuna benzedi; görünüşte her şey aynıydı ama gerçekte durum bambaşkaydı. Bağlılık, saygı, içtenlik, güven, artık öğrencileri yol göstericilerine bağlamıyordu; artık onlara bizim kalplerimizi okuyan tanrılar gibi bakmıyorduk; kötülük yapmaktan daha az utanıyor, suçlanmaktan daha çok korkuyorduk; kendimizi saklamaya, baş kaldırmaya, yalan söylemeye başlıyorduk. Yaşımızın bütün kötülükleri masumluğumuzu bozuyor, oyunlarımızı çirkinleştiriyordu. Kır bile, gözlerimizde o kalbe işleyen tatlılık ve sadelik çekiciliğini yitirdi; bize boş ve karanlık gibi görünüyordu; bizden onun güzelliklerini saklayan bir örtüyle kapanmış gibiydi. Küçük bahçelerimizi işlemeye, otlarımızı, çiçeklerimizi yetiştirmeye son verdik. Artık toprağı hafifçe kazmayacak ve ektiğimiz tohumun yeşerdiğini görerek sevinçten haykırmayacaktık. Biz bu hayattan bıktık; onlar bizden bıktılar; dayım bizi geri aldı ve Monsieur ve Mademoiselle Lambercier'den, birbirimizden usanmış olarak ve birbirimizi terketmekten pek de üzüntü duymayarak ayrıldık.

Bossey'den ayrılışımdan sonra otuz yıla yakın bir zaman, oradaki hayatımı biraz o hayata bağlı anılarla hoş bir şekilde hatırlamaksızın geçti; ama olgunluk çağım geçip ihtiyarlığa doğru yönelmeye başladığımdan beri, öbürleri silinirken o anıların yeniden doğduklarını ve güzellik ve güçleri gün günden artan çizgilerle belleğimde yer ettiklerini duyuyorum;sanki hayatın elimden kaçtığını daha şimdiden hissederek, onu başlangıçlarından yakalamaya çalışır gibiyim. O zamanın en küçük olayları, sadece o zamana ait oldukları için hoşuma gidiyor. Bütün yer, kişi, saat koşullarını hatırlıyorum. Odada iş yapan hizmetçi ya da uşağı, pencereden giren bir kırlangıcı, dersime çalışırken bir sineğin elime konduğunu görüyorum;

yaşadığımız yerin bütün düzenini görüyorum; sağda Monsieur Lambercier'nin çalışma odası, bütün papaları gösteren bir taş basması, bir barometre, büyük bir takvim, evin arka kısmının içine girdiği çok yüksek bir bahçeden pencereye gölge veren ve bazen içeriye kadar giren ahududu dalları. Okuyucunun bütün bunları öğrenmeye büyük bir ihtiyacı olmadığını biliyorum, ama benim bunu ona söylemeye ihtiyacım var. O mutlu çağın, hatırladıkça hâlâ keyiften içimi titreten bütün öykücüklerini aynı şekilde ona anlatmaya bir cüret edebilseydim! Özellikle beş altı tanesini... Gelin anlaşalım. Sizi beş tanesinden kurtarıyorum ama bir tanesini mutlaka istiyorum, yeter ki zevkimi uzatmak için onu mümkün olduğu kadar uzun anlatmama izin verilsin.

Sadece sizin zevkinizi düşünseydim, çayırın alt başında mutsuz bir tekerlenmeyle oradan geçen Sardenya Kralının[22] önünde tabak gibi açılan Mademoiselle Lambercier'nin arkasının öyküsünü seçerdim; ama aktörü olduğum taraçadaki ceviz ağacının öyküsü, benim için sadece seyirci olduğum tekerlenme öyküsünden daha eğlenceli ve itiraf ederim ki aslında komik olmakla birlikte, ana gibi, belki daha da çok sevdiğim bir kadın hesabına beni telâşa düşürmüş olan bir kazaya gülmek için de en küçük bir söz bulamadım.

Ey taraçadaki ceviz ağacının büyük öyküsünü merak eden okuyucular, onun korkunç trajedisini dinleyin de, elinizdeyse titremeyin!

Avlu kapısının dışında, girerken sol tarafta, öğleden sonra çoğu zaman üzerinde oturmaya gidilen ama hiç gölgesi olmayan bir taraça vardı. Gölgelendirmek için Monsieur Lambercier oraya bir ceviz ağacı diktirdi. Bu ağaç törenle dikildi; biz iki pansiyoner onun vaftiz babaları olduk ve çukuru doldurulurken, biz zafer şarkılarıyla ağacı iki tarafından tutuyorduk. Ağacı sulamak için hemen dibinde bir çeşit havuz yapıldı. Bu sulamanın ateşli seyircileri olan yeğenim ve ben, her gün birbirimizi, taraça üzerine bir ağaç dikmenin kale gediğine bir bayrak dikmekten çok daha güzel olduğu doğal fikrinde doğruluyorduk ve bu şerefi kim olursa olsun kimseyle paylaşmaksızın kendimize maletmeyi kararlaştırdık.

Bunun için taze bir söğüt ağacından bir dal kesmeye gittik ve bu dalı taraçaya, ulu ceviz ağacının sekiz on ayak ötesine diktik. Ağacımızın etrafında bir çukur kazmayı da unutmadık; güçlük onu doldurmaktaydı; çünkü su hayli uzaktan geliyordu ve bizi su almak için oraya gitmeye bırakmıyorlardı. Bununla birlikte söğüdümüz için su mutlaka gerekliydi. Birkaç gün boyunca söğüde su sağlamak için her türlü hileyi kullandık ve bunda o kadar başarılı olduk ki topraktan bir ayak yüksekte olmasa bile, bize gölge vermekte gecikmeyeceğine inandığımız söğüdün tomurcuklandığını ve büyüyüşünü saatten saate ölçtüğümüz küçük yapraklar verdiğini gördük.

Bütün vaktimizi alan ağacımız, bizi her türlü işten, her türlü çalışmadan uzaklaştırdığı, âdeta deliye döndüğümüz ve kimden geldiğini kestiremediğimiz bir azizlikle bizi eskisine göre daha bir sıkıya soktukları için, sudan yoksun kalacağımız uğursuz anın yakınlaştığını anladık ve ağacımızın susuzluktan kurumasını görmenin bekleyişi içinde üzülmeye başladık. Sonunda hünerin anası olan zorunluluk, ağacı ve bizi mutlak bir ölümden kurtarmak için bize bir icat telkin etti; bu, toprağın altından, ceviz ağacını suladıkları suyun bir kısmını gizlice söğüte götüren bir hark açmaktı. Ama hararetle girişilen bu iş önce başarılı olmadı. Eğimi öyle kötü yapmıştık ki su hiç akmıyordu; her şey tersine gidiyordu. Hiçbir şey bizi yıldırmadı: *Omnia vincit labor improbus*[23]. Suyun akışını sağlamak için hem toprağı hem havuzumuzu daha derin kazdık; kutu diplerini küçük dar dilimler şeklinde kestik, bir kısmını çukurlamasına[24] sıraladık ve öbür kısmını da eğrilemesine onların üstüne yerleştirdik ve akacak yerimiz için üçgen biçiminde bir kanal yaptık. Kanalın ağzına, bir çeşit parmaklık ya da taşları alıkoyan ince ve ızgara döşemesi şeklinde küçük tahta parçaları diktik. Eserimizi, çiğneyerek iyice düzelttiğimiz toprakla özenli bir biçimde örttük ve her şeyin olup bittiği gün, umut ve korku nöbetleri içinde sulama saatini bekledik. Yüzlerce yıllık bir beklemeden sonra, nihayet bu saat geldi; sulamada hazır bulunmak için, âdeti olduğu üzere, Monsieur Lambercier de geldi, sulama sırasında, çok şükür ki sırtını dönmüş bulunduğu ağacımızı ondan saklamak için ikimiz de onun arkasında duruyorduk.

Onlar ilk su kovasını boşaltır boşaltmaz suyun bizim havuzumuza aktığını görmeye başladık. Bu görünüm karşısında ihtiyatı elden kaçırdık; Monsieur Lambercier'yi geri döndüren sevinç çığlıkları koparmaya koyulduk ve yazık oldu, çünkü o cevizin toprağının ne kadar iyi olduğunu ve suyunu ne kadar doymazcasına içtiğini görmekten büyük zevk duyuyordu. Suyun iki havuz arasında bölündüğünü görmekten şaşırarak, o da haykırdı, baktı, düzenbazlığı farketti, hemen bir kazma getirtti, vurdu, kutu dilimlerimizin iki üç parçasını havaya uçurdu ve bangır bangır: *Bir su kemeri! Bir su kemeri!* diye bağırarak, her yandan her biri yüreklerimizin ortasına inen kazma darbeleri savurdu. Bir anda, bu korkunç sefer boyunca, durmadan tekrarladığı haykırıştan başka ağzından hiçbir kelime çıkmaksızın dilimler, su yolu, havuz, söğüt, her şey yıkıldı, her şey allak bullak oldu. *Bir su kemeri!* diye haykırıyordu her şeyi kırıp dökerken, *Bir su kemeri! Bir su kemeri!*

Küçük mimarlar için maceranın kötü bittiğini sanacaksınız. Yanılacaksınız; her şey bitti. Lonsieur Lambercier bizi tek kelime azarlamadı, surat asmadı ve bir daha bize bu işten söz etmedi; hatta biraz sonra onun kız kardeşinin yanında kahkahalarla güldüğünü işittik, çünkü Monsieur Lambercier'nin gülüşü uzaktan duyuluyordu ve daha da şaşırtıcı olanı şu ki ilk heyecan geçtikten sonra, biz de pek bir üzüntü duymadık. Başka bir yere başka bir ağaç diktik ve aramızda tumturaklı bir biçimde: *Bir su kemeri! Bir su kemeri!* diye tekrarlayarak, sık sık birincinin felâketini hatırlıyorduk. O vakte kadar, Aristide ya da Brutus[26] olduğum zaman, ara sıra gurur nöbetlerine tutulmuştum. Bu defaki, benim iyice belirli ilk övünme hareketim oldu. Ellerimizle bir su kemeri yapmış olmak, bir dal parçasını büyük bir ağaçla yarışma durumuna sokmuş olmak, bana şan ve şerefin en yüksek derecesi gibi görünüyordu. On yaşında, şan ve şeref üzerine, otuz yaşındaki César'dan daha iyi fikir yürütüyordum.

Bu ceviz ağacı fikri ve onunla ilgili öykücük bende o kadar yer etmiş ya da öylesine aklıma gelmiştir ki 1754'teki Cenevre yolculuğumun en güzel tasarılarından biri de Bossey'e gitmek, orada çocukluk oyunlarımın anıtlarını ve özellikle o zaman bir yüzyılın üçte birine yakın bir yaşta olması gereken sevgili ceviz ağacını görmek olmuştur. Ama öylesine sık dert-

ten derde düştüm, kendime öylesine az sahip oldum ki bu isteğimi giderme fırsatını bulamadım. Benim için bu fırsatın bir kez daha doğma olasılığı çok az. Bununla birlikte isteğimi de, umudumu da yitirmedim ve hemen hemen eminim ki eğer bir gün o sevgili yerlere dönerek sevgili cevizimi hâlâ orada[27] bulursam, onu göz yaşlarımla sulayacağım.

Cenevre'ye döndükten sonra, benim için ne yapacaklarına karar vermelerini bekleyerek, dayımın yanında iki üç yıl geçirdim[28]. Oğlunun istihkâmcı olmasını istediği için, ona biraz resim ve Öklid geometrisinin esaslarını öğretti. Yanlarında olduğumdan bunları ben de öğreniyor ve özellikle resim çizmeden çok hoşlanıyordum. Bununla birlikte beni saatçı mı, dava vekili mi, yoksa Protestan rahibi mi yapacaklarını konuşma konusu ediyorlardı. Beıı daha çok rahip olmayı istiyordum, çünkü vaaz vermeyi çok güzel buluyordum. Ama annemden kalan mülkün kardeşim ve benim aramda paylaştırılacak küçük geliri öğretimimi ilerletmeye yetmiyordu. Yaşım bu seçimi henüz pek ivedi kılmadığından, şimdilik hemen bütün zamanımı kaybederek ve haksız yere yüklü bir pansiyon parası ödemelerine sebep olmayarak, dayımın yanında kalıyordum. Babam gibi zevkine düşkün bir adam olan dayım, onun gibi görevlerine kul köle olmayı[29] bilmiyor ve bizimle çok az uğraşıyordu. Halam, ilâhiler okumayı bizim eğitimimize göz kulak olmaktan daha çok seven biraz piétiste* bir sofuydu. Bize, hiçbir zaman kötüye kullanmadığımız hemen hemen tam bir özgürlük veriyorlardı. Yeğenimle birbirimizden hiç ayrılmıyor, birbirimize yetiyorduk ve biz yaştaki sokak çocuklarıyla düşüp kalkmaya hiç girişmediğimizden, aylaklığın bize esinleyebileceği kötü alışkanlıklardan hiçbirini edinmedik. Hatta bizi aylak saymakta da haksızım, çünkü hayatta hiç aylak olmadık ve asıl iyi olanı da şuydu ki birbiri ardınca tutulduğumuz bütün eğlenceler, bize sokağa inme isteği vermeksizin evde ikimizi bir arada meşgul ediyordu. Kuş kafesleri, düdükler, uçurtmalar, davullar, evler, *équiffle'ler*[30], kundaklı yaylar yapıyorduk. Onun yaptığı gibi saatler yapmak için, ihtiyar büyükbabamın[31] aletlerini bozuyorduk. Özellikle kâğıt karalamak, resim çiz-

---

* [Piétiste: Piétisme'i, yani bazı Protestanların perhize ve bütün inananların birliğine yönelen dinsel doktrini kabul eden kimse -ç.]

mek, resim boyamak renkleri ziyan etmek[32] en büyük zevkimizdi. Cenevre'ye *Gamba-Corta* diye İtalyan bir şarlatan geldi; bir kez onu görmeye gittik ve sonra artık bir daha gitmek istemedik. Ama o adamın kuklaları vardı, biz de kuklalar yapmaya koyulduk; onun kuklaları güldürüler oynuyorlardı, biz de bizimkiler için güldürüler yarattık. Alışkanlığımız olmadığından, zavallı akrabalarımızın görmek ve dinlemek sabrını gösterdikleri o şahane güldürüleri oynamak için, kambur kuklanın (Polichinelle) sesini genzimizden taklit ediyorduk. Ama bir gün dayım Bernard aile içinde kendi yazdığı çok güzel bir vaazı okuduktan sonra, güldürüleri bıraktık ve vaazlar yazmaya koyulduk. Bu ayrıntılar çok ilginç değil, bunu itiraf ederim, ama bu ayrıntılar, o kadar nazik bir çağda, hemen bütün zamanımızı ve kendimizi istediğimiz gibi kullanacak durumda bulunduğumuz halde bu durumu kötüye kullanmaya o kadar az girişmiş olmamız için, bizim ilk eğitimimizin ne kadar iyi yönetilmiş olması gerektiğini gösterir. Arkadaş edinmeye o kadar az ihtiyacımız vardı ki bu konuda çıkan fırsatları bile ihmal ediyorduk. Gezmeye çıktığımız zaman, geçerken onların oyunlarına isteksizce, hatta bu oyunlara katılmayı bile düşünmeksizin bakıyorduk. Dostluk kalplerimizi öylesine dolduruyordu ki en basit eğlencelerin bize tatlı gelmesi için bir arada olmamız yetiyordu.

Bizim birbirimizden hiç ayrılmadığımızı göre göre, yeğenimin çok uzun benim çok kısa olmam, bunun da hayli hoş bir biçimde birbirine uygun bir çift meydana getirmesi ölçüsünde, bu durumumuza dikkat etmeye başladılar. Yeğenimin ince uzun çehresi, küçük pişmiş elma yüzü, yumuşak havası, sallapati yürüyüşü çocukların onunla matrak geçmesine sebep oluyordu. Ülkenin taşra ağzıyla ona *Barnâ Bredanna*[33] adını taktılar ve ne zaman sokağa çıksak etrafımızda *Barnâ Bredanna*'dan başka bir şey duymaz olduk. O buna benden daha sakin bir biçimde katlanıyordu. Kızdım, dövüşmek istedim; küçük yaramazların istediği şey de buydu. Dövüştüm, dayak yedim. Zavallı yeğenim gücünün yettiğince beni destekliyordu ama güçsüzdü, bir yumrukta onu yere yıkıyorlardı. O zaman kudurmuş gibi oluyordum. Ne var ki güçlü yumrukları yiyen ben olmakla birlikte, kötülük etmek istedikleri ben değildim, *Barnâ Bredanna* idi; ama dik kafalı öfkemle kötülüğü öylesine

büyütmüştüm ki artık okul çocukları tarafından yuhalanmak ve kovalanmak korkusuyla, ancak onların okulda bulundukları saatlerde sokağa çıkmaya cesaret edebiliyorduk.

İşte ben daha o zamandan haksızlığa uğrayanların öcünü almak için ülke ülke dolaşan bir şövalye kesildim. Nezaket gerekleri içinde bir gezgin şövalye olmak için bir kadına sahip olmaktan başka bir eksiğim yoktu; oysa iki kadınım oldu. Zaman zaman Vaud bölgesinde, babamın yerleşmiş bulunduğu küçük bir şehir olan Nyon'a, babamı görmeye gidiyordum. Babam çok seviliyordu ve oğlu bu iç yakınlığını duyuyordu. Yanında geçirdiğim kısa süre içinde, babamı sevdikleri için beni nasıl ağırlayacaklarını bilemiyorlardı. Özellikle bir Madame Vulson vardı ki bana çok güler yüz gösteriyordu ve bunu tamamlamak için, kızı da beni âşığı olarak almıştı. Yirmi iki yaşında bir kız için on bir yaşında bir âşığın ne mene bir şey olduğu anlaşılır. Ama bütün bu hinoğlu hin kızlar, büyük bebekleri saklamak için küçük bebekleri ileri sürmekte, ya da çekici yapmasını bildikleri bir oyunun hayaliyle onları ayartmakta o kadar ustadırlar ki! Kendi payıma, onunla benim aramda hiçbir uygunsuzluk görmediğimden, işi ciddiye aldım; kendimi bütün kalbimle, daha doğrusu bütün kafamla ona verdim, çünkü delicesine âşık olmama ve taşkınlıklarım, coşkunluklarım, kızgınlıklarım, gülmekten katılacak sahneler yaratmasına rağmen, sadece kafamla âşıktım.

Ben birbirinden çok ayrı, çok gerçek ve her ikisi de çok canlı ve her ikisi de dostluk ve sevecenlik yönüyle çok farklı olmalarına rağmen, hemen hemen ortak hiçbir tarafları bulunmayan iki türlü aşk bilirim. Hayatımın bütün akışı birbirinden çok farklı yapıdaki bu iki aşk arasında bölündü ve hatta onların her ikisini de aynı zamanda duydum; çünkü, örneğin, bu sözünü ettiğim anda, bir yandan Mademoiselle de Vulson'u, hiçbir erkeğin ona yaklaşmasına dayanamayacak kadar açıkça ve zorbaca kendime malederken, bir yandan da bir küçük Mademoiselle Goton ile, onun bu konuşmalar sırasında ilkokul öğretmeni rolü oynamaya tenezzül ettiği oldukça kısa ama oldukça canlı baş başa konuşmalarımız oluyordu ve hepsi bu kadardı ama bu hepsi, ki gerçekte benim için her şeydi, bana en büyük mutluluk gibi görünüyordu ve sadece çocuk olarak yararlanmasını bilmekle birlikte, sır denen şeyin değerini du-

yarak, hiçbir şeyden kuşkulanmayan Mademoiselle Vulson'a öteki âşıklarını benden saklamakta bana gösterdiği özenin aynını gösteriyordum. Ama ne yazık ki sırrım ortaya çıktı, ya da küçük ilkokul öğretmenim onu benim kadar iyi saklayamadı, çünkü bizi ayırmakta gecikmediler ve bir zaman sonra Cenevre'ye dönüşte, Coutance'dan geçerken, küçük kızların bana alçak sesle şöyle seslendiklerini duydum: *Goton tic tac Rousseau*[4].

Bu küçük Mademoiselle Goton gerçekten acayip bir kızdı. Güzel olmadığı halde unutulması güç bir yüzü vardı ve hâlâ, ihtiyar bir deli için çok fazla denebilecek şekilde, o yüzü sık sık hatırlarım. Özellikle gözleri yaşına göre değildi, boyu da, duruşu da öyle. Oynadığı role çok uygun ve aramızda bu fikrin doğmasına ilk sebep olan egemen ve gururlu bir havası vardı. Ama bu kızda daha da garip olan şey, anlaşılması güç bir atılganlık ve sakıncalık karışımıydı. Benim kendisine hiçbir teklifsizlikte bulunmama hiçbir zaman izin vermeksizin, kendisi bana karşı en büyük teklifsizliklerde bulunabiliyordu; bana tamamen çocuk muamelesi ediyordu; bana öyle geliyor ki ya artık çocuk olmaktan çıkmıştı, ya da tersine, kendisini karşısında bıraktığı tehlikede bir oyundan başka bir şey görmeyecek kadar hâlâ çocuktu.

Bu iki kızın ikisine de kendimi tümüyle kaptırmıştım diyebilirim ve öylesine tamamen ki, hangisiyle birlikte olsam ötekini düşündüğüm hiç olmuyordu. Ama bununla birlikte, bende uyandırdıkları duygular arasında hiçbir benzerlik yoktu. Kendisini bırakmayı düşünmeksizin Mademoiselle Vulson ile birlikte bütün ömrümü geçirebilirdim; ama ona yaklaşırken duyduğum sevinç sakin bir sevinçti ve heyecan derecesine yükselmiyordu. Onu özellikle büyük topluluklarda seviyordum; şakalar, takılmalar, hatta kıskançlıklar beni bağlıyor, beni ilgilendiriyorlardı; kötü davranır gibi göründüğü büyük rakipler yanında bana gösterdiği tercih, gururla koltuklarımı kabartıyordu. Acı çekiyordum ama bu acıyı seviyordum. Alkışlar, yüreklendirmeler, gülüşler beni kızıştırıyorlar, canlandırıyorlardı. Çocukça taşkınlıklarım[5] vardı, bir çevre içinde kendimden geçiyordum; baş başa kalsak tutuk, soğuk olacaktım, belki canım sıkılacaktı. Bununla birlikte, ona karşı büyük bir sevgi duyuyordum; hasta olduğu zaman üzülüyordum, onunkini düzeltmek için kendi sağlığımı verirdim ve unutmayın ki

hastalığın ve sağlığın ne olduğunu yaşanmış deney aracıyla çok iyi biliyordum. Ondan ayrı, onu düşünüyor, eksikliğini duyuyordum; tatlı okşayışları kalbime çok iyi geliyordu, cinsiyet duygulanma değil. Onunla zarar görmeksizin senli benliydim; muhayyilem benden, onun bana verdiğinden çok hiçbir şey istemiyordu; bununla birlikte başkalarına da aynı şekilde davrandığını görmeye dayanamazdım. Onu kardeş olarak seviyordum ama âşık olarak kıskanıyordum.

Mademoiselle Goton'a gelince, eğer onun bana yaptığı muamelenin aynını bir başkasına yapabildiğini sadece hayal etseydim, ona karşı bir Türk gibi, saldırgan, bir kaplan gibi davranırdım, çünkü bana karşı gösterdiği muamele ondan diz çökülerek istenmesi gereken bir lütuftu. Mademoiselle Vulson'a çok canlı, ama sarsıntısız bir zevkle yaklaşıyordum; oysa Mademoiselle Goton'u sadece görmekle, artık başka hiç bir şey görmüyordum; bütün duygularım altüst oluyordu. Birincisi ile teklifsiz olmaksızın senli benliydim; tersine, ikincisinin önünde, en büyük teklifsizliğin doruğunda bile elim ayağım titrerdi. Sanıyorum ki onunla çok uzun zaman birlikte kalsaydım yaşayamazdım, yürek çarpıntılarından tıkanırdım. Hoşlarına gitmemekten aynı derecede korkuyordum ama birisine karşı daha gönül alıcı, ötekine karşı daha uysaldım. Ne için olursa olsun Mademoiselle Vulson'u üzmek istemezdim; ama eğer Mademoiselle Goton kendimi ateşe atmamı isterse hiç durmaz, bunu yapardım.

Mademoiselle Goton ile aşkım, ya da daha doğrusu buluşmalarım, onun için de benim için de hayırlı olarak, az sürdü. Mademoiselle Vulson ile olan ilişkilerim aynı tehlikede olmamakla birlikte, biraz daha uzun sürdükten sonra, onlar da kendi felâketlerine sahip olmakta geri kalmadı. Bütün bu işlerin sonlarının daima biraz romansı bir havaya bürünmesi ve ah vah'a sebep olması gerekiyordu. Mademoiselle Vulson ile alış verişim daha az canlı olmakla birlikte, belki daha bağlayıcı idi. Ayrılışlarımız hiçbir zaman göz yaşsız olmuyordu ve şaşılacak şeydir ki onu bıraktıktan sonra kendimi çok ezici bir boşluğa dalmış hissediyordum. Sadece onun sözünü edebiliyor, sadece onu düşünebiliyordum. Yerinmelerim gerçek ve canlı idi; ama sanıyorum ki aslında bu kahramanca yerinmelerin hepsi onun için değildi ve ben farkında olmasam da,

onun merkezi olduğu eğlencelerin bunda büyük bir payı vardı. Ayrılık acılarını hafifletmek için birbirimize kayaları eritecek bir dokunaklılıkla mektuplar yazıyorduk. Sonunda, onun kendini tutamaması ve Cenevre'ye beni görmeye gelmesi mutluluğuna eriştim. Birdenbire başım döndü, onun Cenevre'de kaldığı iki gün içinde kendimden geçip, deliye döndüm. Gittiği zaman kendimi arkasından suya atmak istiyordum ve uzun zaman havayı çığlıklarımla çınlattım. Sekiz gün sonra, bana şeker ve eldiven gönderdi; eğer aynı zamanda evlenmiş olduğunu ve bana şeref vermesinden hoşlandığı bu yolculuğun düğün elbiselerini satın almak için yapıldığını öğrenmiş olmasaydım, bu bana çok âşıkane görünürdü. Ne kadar öfkelendiğimi anlatamayacağım, kendiliğinden anlaşılır. Onun için daha korkunç bir ceza düşünemediğimden, asil öfkemin içinde vefasız kızı bir daha görmemeye yemin ettim. Ama gene de o bu cezadan ölmedi, çünkü yirmi yıl sonra babamı görmeye gittiğim ve onunla birlikte göl üzerinde gezindiğimde, bizimkinden biraz uzaktaki kayıkta gördüğüm kadınların kim olduklarını sordum. Babam bana gülümseyerek: "Nasıl! dedi, kalbin sana bunu söylemiyor mu? İçlerinden biri eski aşkın senin; Madame Cristin, yani Mademoiselle Vulson". Hemen hemen unutmuş bulunduğum bu adı duyunca yüreğim oynadı. Öcümü almak için hayli elverişli bir durumda bulunmama rağmen, bunun adımı bozmaya ve kırk yaşında bir kadınla yirmi yıllık bir kavgayı tazelemeye değmeyeceğini düşünerek, kayıkçılara yolu değiştirmelerini söyledim.

Böylece, hangi işe verileceğim kararlaştırılmadan önce, çocukluğumun en değerli zamanı saçmalıklar içinde kayboluyordu. Doğal eğilimlerimi göz önünde tutmak için yapılan uzun görüşmelerden sonra, sonunda en az yatkın olduğum eğilim üzerinde karar kılındı ve kendisinden, Monsieur Bernard'ın dediği gibi, yararlı sızdırmacılık[36] zanaatını öğrenmek üzere beni şehrin zabıt kâtibi Monsieur Masseron'un yanına koydular. Bu sızdırrnacılık lakabı canımı çok sıkıyordu; pis bir yoldan çok para kazanmak umudu benim gururlu mizacımı pek de okşamıyordu; uğraşım bana can sıkıcı, dayanılmaz gibi görünüyordu; devamlılık, emir kulluğu, beni bu işten büsbütün yıldırdı ve mahkeme kalemine gün günden artan bir tiksinti duymadan giremez oldum. Benden pek de memnun olmayan Monsi-

eur Masseron'a gelince, uyuşukluğumu, aptallığımı durmadan yüzüme vurup, her gün dayımın kendisine o çok bilgilidir, o çok bilgilidir diye güvence verdiğini, oysa gerçekte hiçbir şey bilmediğimi; kendisine iyi bir oğlan vaat edildiğini ama bir eşekten başka bir şey verilmediğini tekrarlayarak, beni küçültür tarzda davranılıyordu. Sonunda budalalığım nedeniyle mahkeme kaleminden kemali rezaletle kovuldum ve Monsieur Masseron'un çömezleri tarafından eğe kullanmaktan başka bir işe yaramayacağım kararı bildirildi.

Yeteneklerim böylece belirlendikten sonra, bu defa bir saatçinin değil ama bir hakkâk yanına çırak verildim. Zabıt kâtibinin küçümsemeleri gururumu çok kırmıştı ve mırın kırın etmeden boyun eğmiştim. Monsieur Ducommun adındaki ustam, çok az bir zamanda, çocukluğumun bütün parlaklığını karartmak, sevgi dolu ve canlı karakterimi alıklaştırmak ve talih bakımından olduğu gibi ruh bakımından da beni gerçek çıraklık durumuna indirmek başarısını gösteren kaba ve sert, genç bir adamdı. Latincem, ilk çağ yapıtlarım, tarihim, hepsi uzun zaman için unutuldu; hatta dünyada Romalıların var olduklarını bile hatırlamıyordum. Kendisini görmeye gittiğim zaman, babam bende artık eski gözbebeğini göremiyordu, artık kadınlar için eski tatlı dilli Jean-Jacques değildim ve kendim de Monsieur ve Mademoiselle Lambercier'nin bende artık eski öğrencilerini bulamayacaklarını o kadar iyi hissediyordum ki karşılarına çıkmaktan utandım ve o zamandan beri onları artık bir daha görmedim. En aşağılık zevkler, en bayağı serserilikler, bende onlardan en küçük bir fikir bile bırakmaksızın benim sevimli eğlencelerimin yerlerini aldılar. Eğitimlerin en temizine, en namuslusuna rağmen, bende büyük bir yozlaşma eğilimi olmalıydı; çünkü bu yozlaşma çok çabuk, çok zahmetsiz oldu ve hiçbir zaman o kadar mevsimsiz César bu kadar çarçabuk Laridon haline gelmedi[37].

Zanaatın kendisi bana göre değildi; resim çizmekten büyük bir zevk alıyordum, hakkâk kalemini kullanma beni hayli oyalıyordu ve hakkâklığın istediği yetenek saatçiliğe göre çok sınırlı olduğundan, bu işte olgunluğa erişeceğimi umuyordum. Eğer ustamın kabalığı ve aşırı sıkıntı beni işten yıldırmasaydı, belki de erişirdim. Zamanımı, aynı türden olan ama benim için özgürlük çekiciliği bulunan işlerde kullanmak için, ondan

çalıyordum. Benim ve arkadaşlarımın şövalye olduklarımızı gösterecek madalya çeşitleri yapıyordum. Ustam beni bu kaçak çalışma üzerinde yakaladı ve madalyalarımız üzerinde cumhuriyet armaları bulunduğundan, kalp para yapmaya uğraştığımı söyleyerek pestilimi çıkardı. Yemin edebilirim ki kalp para üzerinde hiçbir fikrim yoktu, sahicisi üzerinde de pek az fikrim vardı. Eski Roma paralarının nasıl yapıldığını, bizim üç solluk sikkelerin nasıl yapıldığından daha iyi biliyordum.

Ustamın zorbalığı, seveceğim işi benim için dayanılmaz bir hale getirmek ve bana yalan, tembellik, hırsızlık gibi nefret edeceğim kusurlar kazandırmak sonucunu verdi. Evlâtça bağımlılık ile kölece bağımlılık arasında var olan farklılığı hiçbir şey bana bu dönemde bende meydana gelen değişikliklerin anısı kadar iyi öğretmedi. Sıkılgan ve utangaç bir yaradılışta olduğumdan, yüzsüzlüğe karşı duyduğum hoşnutsuzluğu, başka hiçbir kusura karşı duymadım. Ama o zamana kadar derece derece kırılan ve sonunda tamamen yok olan namusluca bir özgürlükten yararlanmıştım. Babamın evinde cesur, Monsieur Lambercier'nin yanında özgür, dayımın yanında ölçülüydüm; ustamın yanında korkak hale geldim ve ondan sonra kurtulması umarsız bir çocuk oldum. Yaşama biçiminde büyüklerimle tam bir eşitliğe, elimin erişeceği yerde olmayan bir zevk tanımamaya, payım olmayan bir yemek görmemeye, dışa- vurmadığım bir istek duymamaya, nihayet kalbimin bütün hareketlerini dudaklarıma koymaya alışmıştım; ağzımı açmaya cesaret edemediğim; yemeğin üçte biri kalınca sofradan[38] ve yapacak bir şey kalmayınca odadan çıkmanın gerektiği; durmadan işime zincirlenmiş olduğumdan, başka bir şey görmediğim; usta ve kalfaların özgürlüğü hayalinin hüküm altında yaşamamın ağırlığını artırdığı; en iyi bildiğim şeyler üzerindeki tartışmalarda ağzımı açamadığım; nihayet, her şeyden yoksun olduğumdan, gördüğüm her şeyin kalbim için bir açgözlülük konusuna dönüştüğü bir evde ne hale geldiğim düşünülsün. Eskiden yaptığım kusurlarda çoğunlukla beni cezadan kurtarmış bulunan serbestliğe, neşeye, mutlu sözlere elveda. Bir akşam babamın yanında, bir afacanlık yüzünden yemek yemeden yatmaya gitmeye mahküm edildiğimde ve hazin ekmek parçamla mutfaktan geçerken, şişte dönen kebabı gördüğümü ve kokladığımı gülmeden hatırlayamam. Her-

kes ateşin etrafındaydı; geçerken herkesi selâmlamak gerekti. Devir tamamlandıktan sonra, o kadar iyi görünen ve o kadar güzel kokan o kebaba göz ucu ile bakarak, ona da bir reverans yapmaktan ve acınacak bir sesle: Elveda, kebap demekten kendimi alamadım. Bu saflık nüktesi o kadar hoş göründü ki beni yemeğe alıkoydular. Bu nükte belki ustamın evinde de aynı başarıyı kazanırdı ama orada aklıma gelemeyeceği ya da söylemeye cesaret edemeyeceğimden şüphe yok.

İşte susarak göz dikmeyi, saklanmayı, gizlenmeyi, yalan söylemeyi ve nihayet o zamana kadar başıma gelmeyen ve o zamandan beri kendimi pek kurtaramadığım bir heves olan çalmayı böyle öğrendim. Açgözlülük ve güçsüzlük daima buna götürür. İşte bu yüzden bütün uşaklar düzenbazdır ve bütün çırakların da öyle olması gerekir; ama bu sonuncular, gördükleri her şeyin ellerinin erişebileceği yerde bulunduğu eşit ve sakin bir durumda, büyüdükçe bu utanılacak eğinimi kaybederler. Ben böyle bir avantaja sahip olmadığım için, böyle bir ilerlemeyi gösteremedim.

Çocuklara kötülüğe doğru ilk adımı attıran şey, daima kötü yönetilmiş iyi duygulardır. Sürekli yoksunluklara ve iç kışkırtmalarına rağmen, ustamın evinde hiçbir şeye, hatta yenecek şeylere bile el süremedim. İlk hırsızlığım bir hatırsayarlık işi oldu; ama bu kadar övülmeye değer bir sonu olmayan başka hırsızlıklara kapıyı açtı.

Ustamın yanında, yakınlardaki evinin bahçesinde çok güzel kuşkonmazlar yetişen Monsieur Verrat diye bir kalfa vardı. Pek parası olmayan Monsieur Verrat, annesinden turfanda kuşkonmazlar çalmak ve kendine güzel birkaç şölen çekmek için onları satmak arzusuna kapıldı. Kendini tehlikeye atmak istemediği ve pek de atik olmadığından, bu iş için beni seçti. Ereğini bilmediğim ölçüde beni büsbütün kazanan birkaç ilk pohpohlamadan sonra, hemen oracıkta aklına gelen bir fikir gibi, bu işi bana teklif etti. Çok çekiştim; ısrar etti. Tatlı sözlere hiçbir zaman dayanamadım; teslim oldum. Her sabah en güzel kuşkonmazları toplamaya gidiyor, onları çaldığımı anlayan bir kadıncağızın kuşkonmazları ucuza kapatmak için bunu yüzüme vurduğu Molard'a götürüyordum. Korkumdan bana ne verirse onu alıyor ve Monsieur Verrat'ya veriyordum. Be-

nim üstencisi olduğum bu para çabucak bir öğle yemeği haline dönüşüyor ve Monsieur Verrat bu yemeği bir başka arkadaşıyla paylaşıyordu; çünkü ben bu yemeğin birkaç kırıntısına sahip olmaktan çok memnun, şaraplarına bile dokunmuyordum. Hırsızı soymak, Monsieur Verrat'dan kuşkonmazlarının getirisi üzerinden bir vergi kesmek[39] aklıma bile gelmeksizin, bu küçük dolap uzun süre devam etti. Düzenbazlığımı çok büyük bir doğrulukla yapıyordum; tek maksadım bana bu işi yaptırana yaranmaktı. Bununla birlikte, eğer yakalansaydım kim bilir ne dayaklar yiyecek, ne küfürler işitecek, ne korkunç muamelelere uğrayacaktım, oysa o sefil beni yalanlayarak, o kalfa olduğu bense bir çıraktan başka bir şey olmadığım için, herkesi sözüne inandıracak ve suçu ona yüklemek cüretinde bulunduğum için, ben iki defa cezalandırılacaktım! İşte her durumda güçlü suçlu, güçsüz suçsuzun sırtından kendini böyle kurtarır.

Çalmanın öyle sandığım kadar korkunç bir şey olmadığını böylece öğrendim ve kısa zamanda bilgimden öylesine yararlandım ki göz diktiğim hiçbir şey artık elimin erişebileceği yerde güvenlikte değildi. Ustamın evinde asla kötü beslenmiyordum ve kanaatkârlık, ancak ustamın hiç de kanaatkâr davranmadığını gördüğümden bana güç geliyordu. Sofraya en hoşlarına giden bir şey konduğu zaman gençleri sofradan kaldırmak âdeti, onları yemeğe düşkün olduğu kadar düzenbaz yapmak için de bence çok anlaşılır bir şeydir. Kısa zaman içinde hem yemeğe düşkün, hem de düzenbaz oldum ve bundan dolayı genellikle çok iyi, bazen de yakalandığım zaman çok kötü bir durumda bulunuyordum.

Beni hâlâ hem tir tir titreten, hem de güldüren bir anı, bana pahalıya mal olmuş bulunan bir elma avcılığı anısıdır. Bu elmalar, yüksek bir panjur aracıyla mutfaktan aydınlanan bir kilerin dibinde bulunuyordu. Evde yalnız olduğum bir gün, Hesperid'lerin bahçesinde* yaklaşamadığım bu değerli meyveya bakmak için hamur teknesinin üstüne çıktım. Erişip eri-

* [Hesperid'ler ya da Hespera kızları, Yunan Mitolojisinde Atlas'ın üç kızı. Bu kızların, içinde altın elmalar veren ağaçları yüz başlı bir canavar tarafından korunan bir bahçeleri vardı. Heraklès canavarı öldürdü ve elmalara sahip oldu -ç.]

şemeyeceğimi görmek için kebap şişini getirdim; çok kısa geliyordu. Küçük av hayvanları için kullanılan bir başka küçük şişi (çünkü ustam avı seviyordu) ekleyerek onu uzattım. Başarı elde edemeden birçok kez sapladım; sonunda bir elma getirdiğimi coşkunlukla hissettim. Yavaş yavaş çektim; artık elma panjura değiyordu; onu yakalamaya hazırdım. Istırabımı kim anlatacak? Elma çok iriydi, aralıktan geçemedi. Onu çekmek için ne icatlarda bulunmadım! Şişi o durumda tutmak için destekler, elmayı yarmak için uzunca bir bıçak, düşmesini önlemek için bir lata bulmak gerekti. Daha sonra parçaları birbiri ardınca çekmeyi umarak, ustalıkla ve zamanla elmayı bölmeyi başardım; ama daha birbirinden ayrılır ayrılmaz, parçaların ikisi de kilerin içine düştü. Ey merhametli okuyucular, büyük acımı paylaşınız.

Cesaretimi hiç kaybetmedim ama çok zaman kaybetmiştim. Yakalanmaktan korkuyordum; daha başarılı bir girişimi ertesi güne bıraktım ve kilerde bana karşı tanıklık eden iki boşboğaz tanığı hiç düşünmeksizin, sanki hiçbir şey yapmamışım gibi sükünetle yeniden işe koyuldum.

Ertesi gün, gene iyi bir fırsat bularak, yeni bir deneye giriştim, Cambaz oyununa çıktım, şişin boyunu uzattım, ayarladım; saplamaya hazırdım... Maalesef canavar uyumuyordu; birdenbire kilerin kapısı açıldı; ustam ordan çıktı, kollarını kavuşturdu, bana baktı ve şöyle dedi: "Cesaret!.." Kalem ellerimden düşüyor.

Az zamanda, kötü muamelelere uğraya uğraya, bu muamelelere karşı daha duyarsız oldum; bu muameleler, nihayat bana yaptığım hırsızlığa devam hakkı veren bir çeşit ödünleme gibi göründü. Gözlerimi geriye çevirip de cezaya bakma yerine, ileriye çevirip intikama bakıyordum. Beni hırsız diye dövmenin, bana hırsız olmak iznini verdiğini düşünüyordum. Bence çalmak ve dövülmek bir arada bulunuyor ve bir çeşit meslek oluşturuyorlardı ve bu mesleğin bana bağlı olan kısmını yerine getirerek, öbür kısmının yapılmasını ustama bırakabilirdim. Bu düşünce üzerine eskisinden daha rahatlıkla çalmaya koyuldum. Kendi kendime şöyle diyordum: "Nihayet ne olacak? Dövüleceğim. Olsun; ben dövülmek için yaratılmışım".

Açgözlü olmamakla birlikte, yemeği severim; nefsime düşkünüm ama obur değilim. Bana bunu unutturan birçok başka zevkler var. Ben sadece kalbim boş kaldığı zaman boğazımla uğraştım ve bu durum hayatımda başıma o kadar az geldi ki yiyecek iyi parçalar düşünmeye pek de zamanım olmadı. İşte bu nedenle hırsızlığımı uzun zaman yiyecek şeylerle sınırlamadım, az zaman sonra onu beni çeken her şeye yaydım ve eğer dört başı mamur bir hırsız olmadımsa bu, paranın beni hiçbir zaman fazla çekmemiş olmasındandır. Ortak çalışma odası içinde, ustamın anahtarla kilitlediği ayrı bir çalışma odası vardı; kimseye görünmeden bu odanın kapısını açıp kapamanın yolunu buldum. Orada onun en iyi aletlerini, en güzel resimlerini, basmalarını[40], bende istek uyandıran ve onun benden uzaklaştırmaya çalıştığı her şeyi haraca kesiyordum. Aslında, onun işinde kullanılmaktan başka bir şey için yapılmadıklarına göre, bu hırsızlıklar çok masum şeylerdi; ama bu ıvır zıvır şeylere sahip olmak beni sevinçten coşturuyordu; ürünleriyle birlikte, onun yeteneğini de çaldığımı sanıyordum. Bunun yanı sıra, kutular içinde altın ve gümüş yongaları[41], küçük mücevherler, değerli parçalar, para vardı. Cebimde dört beş sol* bulunduğu zaman, bana yetip de artıyordu; bununla birlikte bütün bunlardan hiçbirine, dokunmak şöyle dursun, onlara hayatım boyunca aşırı bir istekle bakmış olduğumu bile hatırlamam. Para ve para getiren şeyler çalmaya karşı duyduğum bu tiksinti, öyle sanıyorum ki büyük ölçüde eğitimden geliyordu. Buna, eğer çalmaya girişseydim beni korkudan tir tir titretecek olan gizli namus lekesi, hapis, ceza, darağacı fikirleri karışıyordu; oysaki çevirdiğim dolaplar bana çocuk şeytanlıklarından başka bir şey gibi görünmüyorlardı ve gerçekte başka bir şey de değildiler. Bütün bunlar ustam tarafından iyice hırpalanmaktan başka bir şeye yarayamazdı ve bunun üzerinde kendimi önceden hazırlıyordum.

Ama, bir kere daha söyleyeyim, kendimi tutmaya mecbur olmak için, bir şeye yeteri kadar göz bile dikmiyordum; karşı koyacak hiçbir şey duymuyordum. Bir tek güzel resim kâğıdı beni bir top kâğıt almaya yetecek paradan daha çok çekiyordu. Bu tuhaflık benim karakterimdeki aykırılıklardan birine dayanır; benim gidişatım üzerinde bu tuhaflığın öylesine etkisi olmuştur ki onu burada açıklamak gerekir.

---

* [Soi, bir İsviçre para birimi -ç.]

Çok ateşli tutkularım vardır ve bu tutkular beni egemenlikleri altına aldıkları zaman, coşkunluğumla hiçbir şey boy ölçüşemez; artık ne ölçü tanırım, ne saygı, ne korku, ne de kural, sinik, yüzsüz, sert, gözü pek biri olurum; ne beni durduracak bir utanç vardır, ne de korkutacak bir tehlike; beni meşgul eden tek şey dışında, dünya artık benim için bir hiçtir. Ama bütün bunlar sadece bir an sürer ve onu izleyen an beni bitkinlik içine atar.

Pek rahat biri değilim, gevşekliğin ve sıkılganlığın ta kendisiyim; her şey beni ürkütür, her şey beni yıldırır; uçan bir sinek beni korkutur; söylenecek bir söz, yapılacak bir hareket tembelliğime dehşet salar; korku ve utanç beni öylesine etkisi altına alır ki bütün ölümlülerin gözünden silinip kaybolmak isterim. Hareket etmek gerekse, ne yapacağımı bilmem; konuşmak gerekse, ne söyleyeceğimi bilmem; bana baksalar, elim ayağım dolaşır. Bir şeye ilgi duyduğum zaman, söyleyeceğim şeyi bazen bulabilirim; ama alelâde konuşmalarda hiç, ama hiçbir şey bulamam; sırf beni konuşmaya mecbur etmeleri nedeniyle, bu konuşmalar benim için dayanılmaz şeylerdir.

Egemen zevklerimden hiçbirinin para ile satın alınan şeylere dayanmadığını da ekleyiniz. Bana sadece saf zevkler gerek, ama para bütün zevkleri zehirler. Örneğin sofra zevklerini severim; ama ne kibar arkadaşların sıkıntısına, ne de meyhanenin rezilce eğlencesine katlanabildiğimden, bu zevkleri ancak bir tek dostla birlikte tadabilirim; çünkü tek başıma, bu benim için mümkün değildir; o zaman zihnim başka şeyle uğraşır ve yemek yeme zevkini duymam. Eğer tutuşan kanım benden kadın isterse, heyecanlı kalbim benden daha da çok aşk ister. Parayla elde edilen kadınlar benim için bütün güzelliklerini yitirirler, hatta onlardan yararlanabilip yararlanamayacağımdan bile şüpheliyim. Elimin erişebileceği bütün zevkler için bu böyledir; eğer parasız değillerse, onları yavan bulurum. Ben sadece onları tatmasını bilen ilk insandan başka kimsenin olmayan şeyleri severim.

Para hiçbir zaman bana genellikle sanıldığı kadar değerli bir şey olarak gelmedi. Dahası, o bana hatta hiçbir zaman çok kullanışlı bir şey olarak görünmedi; para kendi başına hiçbir şeye yaramaz, ondan yararlanmak için onu dönüştürmek ge-

rekir; satın almak, pazarlık etmek, çoğunlukla aldatılmak, çok ödemek, kötü şeyler almak gerekir. İyi nitelikte bir şey isterdim, paramla kötüsüne sahip olacağımdan eminim. Yüksek fiyatla taze bir yumurta satın alırım, bayattır, güzel bir meyve satın alırım, hamdır; bir kız satın alırım, bozuktur. İyi şarabı severim, ama nereden almalı? Bir şarap satıcısından mı? Ne yaparsam yapayım, beni zehirleyecektir. Mutlaka iyi bir şey mi satın almak istiyorum? Ne uğraşlar, ne sıkıntılar gerek! Dostlar bulmak, yazışmalar yapmak, komisyonlar vermek, yapmak, gitmek, gelmek, beklemek ve çoğunlukla sonunda gene aldatılmak. Paramla ne kadar da zahmet! Ondan, iyi şarabı sevdiğimden daha da çok korkuyorum.

Çıraklığım boyunca ve ondan sonra, şeker meker almak niyetiyle bin defa evden çıktım. Bir pastacı dükkânına yaklaşırım, tezgâhta kadınlar görürüm; daha o anda onların kendi aralarında gülüştüklerini ve küçük oburla alay ettiklerini görür gibi olurum. Bir manavda tezgahtarın önünden geçerim, göz ucuyle güzel armutlara bakarım, kokuları beni çeker; hemen orada bulunan iki üç genç adam bana bakar; beni tanıyan bir adam dükkânının önündedir; uzaktan bir kızın geldiğini görürüm; sakın evin hizmetçisi olmasın? Uzaktan iyi görememem bana bin hayal kurdurur. Bütün geçenleri tanıdık kimseler sanırım; her yerde bir engelle karşılaşır, yılarım; utancımla birlikte isteğim de büyür ve sonunda, cebimde duyduğum isteği karşılayacak para olduğu halde, ama hiç bir şey satın almaya cesaret edemediğim için, istekten paramparça, bir aptal gibi eve dönerim.

Kendi tarafımdan olsun, başkaları tarafından olsun, eğer paramın kullanılışında her zaman duymuş bulunduğum güçlüğü, utancı, iğrenmeyi, terslikleri, her türlü sıkıntıyı anlatsaydım en tatsız ayrıntılara girerdim. Hayatımın öyküsünü izleyen okuyucu, mizacım üzerinde bilgi sahibi oldukça, ben bunu söylemekle ona yük olmaksızın, bütün bunları duyacaktır.

Bu anlaşılınca, benim sözde çelişmelerimden biri; hemen hemen iğrenç bir cimriliğin, paraya karşı en küçük küçümsemeyle birleşmesi çelişmesi de kolayca anlaşılacaktır. Para benim için o kadar az kullanışlı bir nesnedir ki, bende olmadığı zaman istemeyi aklımdan bile geçirmem ve olduğu zaman da,

onu keyfime göre kullanmayı bilmediğimden, harcamaksızın uzun süre saklarım; ama uygun ve hoş bir fırsat çıkar çıkmaz, ondan öylesine yararlanırım ki, farkına varmadan kesem boşalır. Ayrıca, bende cimrilerin illetini, gösteriş yapmak için harcama fikrini aramayın, tam tersine, ben gizlice ve zevk için harcarım; para harcamakla övünmek şöyle dursun, bu işi yaparken saklanırım. Paranın bana göre olmadığını o kadar iyi duyarım ki, ona sahip olmaktan, hele onu kullanmaktan hemen hemen utanırım. Eğer rahatça yaşamak için yeterli bir gelirim olsaydı, cimri olmaya asla bir eğilim duymazdım, bundan çok eminim. Onu artırmayı düşünmeksizin, bütün gelirimi harcardım; ama para yönünden sağlam olmayan durumum beni korku içinde yaşatıyor. Özgürlüğe tapıyorum. Sıkıntıdan, zahmetten, emir kulluğundan nefret ediyorum. Cebimdeki para var oldukça, benim bağımsızlığımı sağlıyor; başka para bulmak için beni dolaplar çevirmekten kurtarıyor; ben bu zorunluluktan her zaman tiksinti duydum ama paranın bittiğini görmek korkusuyla, onun üstüne titriyorum. Sahip olunan para özgürlük aletidir; peşinden koşulan para kölelik aleti. İşte bu yüzden parayı sıkı tutarım, ama onu ele geçirmek için hiç de can atmam.

Demek ki paraya karşı ilgisizliğim tembellikten başka bir şey değil; sahip olma zevki elde etme zahmetine değmez ve savurganlığım da tembellikten başka bir şey değil; hoşça harcama fırsatı çıktığı zaman, bundan pek yararlanılamaz. Para beni şeylerden daha az çeker, çünkü para ile sahip olunmak istenen şey arasında her zaman bir aracı vardır; oysa şeyin kendisi ile yararlanım arasında hiçbir aracı yoktur. Şeyi görüyorum, o beni çekiyor; eğer sadece onu elde etme aracını görsem, o beni çekmez. Bu yüzden hırsız oldum ve zaman zaman, beni çeken ve istemekten çok almaktan hoşlandığım ıvır zıvır şeyler karşısında gene de öyleyim; ama, küçükken olsun büyükken olsun, hayatımda kimseden tek mangır çalmış olduğumu hatırlamıyorum; bir tek kez hariç, on beş yıl kadar önce, yedi frank on sol çaldım. Macera anlatılmaya değer, çünkü bu macerada yüzsüzlük ile budalalık öylesine eğlenceli bir biçimde el ele vermişti ki eğer bana değil de bir başkasına ait olsaydı, ben bile inanmakta güçlük çekerdim.

Bu iş Paris'te oldu. Saat beş sularında, Monsieur de Francueil ile birlikte Palais-Royal'de geziniyordum. Saatini çıkardı, baktı ve bana: "Hadi operaya gidelim" dedi, kabul ettim; gittik. İki koltuk bileti aldı, birini bana verdi ve ötekiyle önden yürüdü; onu izledim, içeri girdi. Ondan sonra girerken, kapıyı tıkanmış buldum. Baktım, herkesi ayakta gördüm; bu kalabalık içinde pekâlâ kaybolabileceğimi, ya da hiç olmazsa Monsieur de Francueil'e kendimi kaybolmuş sandırabileceğimi düşündüm. Dışarı çıktım, çıkanlara verilen dönüş biletimi, sonra da paramı aldım ve ben kapıya varır varmaz herkesin oturmuş olduğunu ve Monsieur de Francueil'ün benim artık orada bulunmadığımı apaçık gördüğünü düşünmeden çıkıp gittim.

Benim mizacıma hiçbir şey, hiçbir zaman bu davranış kadar uzak olmadığından, insanlar üzerine asla eylemlerine göre hüküm verilmemesi gereken bir çeşit taşkınlık anlarının bulunduğunu göstermek için bu macerayı yazıyorum. Benim bu davranışım aslında bu parayı çalmak değildi; onun kullanılışını çalmaktı; ne kadar az hırsızlıksa, o kadar çok ahlâksızlıktı.

Eğer çıraklığım süresince, kahramanlığın yüceliğinden kepazeliğin alçaklığına düştüğüm bütün yolları izlemek isteseydim, bu ayrıntıları bitiremezdim. Bununla birlikte, durumumun bütün kusurlarını alırken, bütün zevklerini tamamen almak benim için mümkün olmadı. Arkadaşlarımın eğlencelerinden sıkılıyordum ve gördüğüm o büyük baskı beni işten de yıldırınca, her şeyden sıkılır oldum. Bu durum uzun süreden beri yitirmiş bulunduğum okuma zevkini bende yeniden uyandırdı. İşimden çalınmış bu okumalar, beni yeni cezalara uğratan yeni bir suç haline geldi. Baskının yol açtığı bu zevk, bir tutku, kısa zamanda aşırı bir düşkünlük oldu. Ünlü kitap kiralayıcısı la Tribu, bana her türden kitaplar sağlıyordu. İyi kötü, hepsine razıydım; hiçbir şey seçmiyordum; hepsini eşit bir susuzlukla okuyordum. Tezgâh başında okuyor, emanetlerimi vermeye giderken okuyor, gardropta okuyor ve orada saatlerce kendimi unutuyordum; okumadan başım dönüyor ve artık okumaktan başka bir şey yapmıyordum. Ustam beni gözetliyor, yakalıyor, dövüyor, kitaplarımı alıyordu. Ne kadar kitap yırtıldı, yakıldı, pencereden atıldı! La Tribu'deki ne kadar eserin takımları bozuldu! Ödeyecek bir şeyim olmadığı zaman, ona gömleklerimi, kravatlarımı, pılı pırtılarımı veriyordum; her pazar bana harçlık olarak verilen üç sol düzenli olarak ona gidiyordu.

Şimdi bana, bak para nasıl zorunlu oldu denecek. Doğru, ama bu okuma beni her türlü işten alıkoyduğu zaman böyle oldu. Kendimi tamamen yeni zevkime kaptırdığımdan, artık okumaktan başka bir şey yapmıyor, artık çalmıyordum. Benim karakteristik ayrımlarımdan biri de buradadır. Herhangi bir yaşama alışkanlığı güçlendiği zaman, çok önemsiz bir şey beni oyalar, değiştirir, bağlar, sonunda tutku uyandırır ve o zaman her şeyi unutur, artık sadece beni meşgul eden yeni şeyi düşünürüm. Cebimdeki yeni kitabın sayfalarını karıştırmak için kalbim sabırsızlıkla çarpıyordu; yalnız kalır kalmaz onu cebimden çıkarıyor ve artık ustamın çalışma odasını karıştırmayı düşünmüyordum. Daha masraflı tutkularım da olsaydı hırsızlık edeceğime inanmakta güçlük çekiyorum. Yaşadığım an içinde kapanıp kaldığımdan, öyle kendimi geleceğe göre ayarlamak benim anlayış tarzıma uymuyordu. La Tribu bana ödünç kitap veriyordu; alacağına karşılık verdiğim öndelikler çok küçüktü; ve kitabı cebime koyduktan sonra artık hiçbir şey düşünmüyordum. Bana gelen para doğal olarak olduğu gibi bu kadına gidiyordu ve beni sıkıştırdığı zaman, hiçbir şey kendi öteberilerimden daha çabuk elimin altında değildi. Önceden çalmak fazla öngörüydü ve ödemek için çalmak da bir iç kışkırtısı bile değildi.

Çekişmeler, dayaklar, gizli ve kötü seçilmiş okumaların etkisiyle, az konuşan, vahşî bir çocuk haline geldim; kafam bozulmaya başlıyor ve gerçek bir korkak olarak yaşıyordum. Bununla birlikte, her ne kadar zevkim beni değersiz ve yavan kitaplardan korumadıysa da, talihim açık ve müstehcen kitaplardan korudu; ama her bakımdan çok uysal bir kadın olan La Tribu'nün bana bu kitapları vermekte titizlik gösterdiği için değil. Tersine, onları değerlendirmek için, bana bu türlü kitapların adlarını beni tiksintiden olduğu kadar utançtan da reddetmeye zorlayan bir esrar havası içinde söylüyordu ve raslantı benim edepli mizacıma öylesine yardımcı oldu ki dünyanın herhangi bir yerindeki güzel bir kadının ancak şöyle bir çırpıda okunamamaiarı nedeniyle uygunsuz bulduğu o tehlikeli kitaplardan herhangi birine göz attığım zaman, yaşım otuzu geçmiş bulunuyordu.

La Tribu'nün küçük sermayesini bir yıldan az bir süre içinde bitirdim ve o zaman kendimi boş zamanlarımda korkunç şekilde aylak buldum. Kitap okuma zevkim, hatta iyi seçilmemiş ve çoğunlukla kötü de olsalar, kalbimi durumumun bana verdiği duygulardan daha soylu duygulara yükselten kitapları okumam sayesinde, çocukluk ve yaramazlık zevklerimden kurtulmuş; elimin erişebileceği her şeyden tiksinmiş ve beni çekebilecek her şeyi benden çok uzakta hissederek, kalbimi okşayabilmesi mümkün hiçbir şey görmüyordum. Uzun süreden beri uyanmış bulunan cinsiyet duygularım, benden konusunu hayal bile edemediğim bir zevk istiyorlardı. Bu zevkin gerçeğinden sanki hiç cinsiyetim yokmuşçasına uzaktım ve artık eril ve duyarlı olarak, zaman zaman çılgınlıklarımı düşünüyor ama onun ötesinde hiçbir şey görmüyordum. Bu garip durumda, tedirgin hayal gücüm, beni kendi kendimden kurtaran ve doğmakta olan nefis düşkünlüğünü yatıştıran bir yol tuttu; bu yol, okuduğum kitaplarda beni ilgilendirmiş bulunan durumlarla beslenmek, onları hatırlamak, değiştirmek, birbirleriyle birleştirmek ve hayal ettiğim kişilerden biri olacak, daima zevkime göre en hoş durumlarda yaşayacak, nihayet kendimi içine koyduğum hayalî durum, bana o kadar hoşnutsuz bulunduğum gerçek durumumu unutturacak derecede, bu durumları kendime maletmek oldu. Bu düşsel şeyler tutkusu ve onlarla kendimi bu oyalama kolaylığı beni etrafımı çeviren her şeyden iyice tiksindirdi ve o zamandan sonra daima içime yerleşmiş bulunan o yalnızlık zevkini doğurdu. Görünüşte o kadar insandan kaçar ve o kadar karanlık, ama gerçekte var olanlar arasında kendine benzer kalpler bulamadığı için, hayallerle beslenmek zorunda kalmış çok sevgi dolu, çok seven, çok sevecen bir kalpten gelen bu eğilimin tuhaf etkileri, ilerde bir çok kez görülecektir. Şimdilik, bütün tutkularımı değiştirmiş ve onları birbirleri ile durdurarak, istemeye düşkünlük yoluyla, beni tembel kılan, tabiatımın kökenini ve ilk nedenini göstermiş olmak bana yeter.

Böylece, kaygılı, herkesten ve kendimden hoşnutsuz, durumumdan tat almayan, yaşımın sevincinden yoksun, konusunu bilmediğim isteklerden bitip tükenmiş, sebepsiz ağlayan, neden olduğunu bilmeden iç geçiren; nihayet etrafımda hayallerime değer hiçbir şey göremediğim için, onları sevecenlikle

okşayan bir çocuk olarak, on altı yaşıma bastım. Pazarları, kendileriyle birlikte koşup oynamam için vaazdan sonra beni almaya arkadaşlarım geliyorlardı. Eğer yapabilseydim seve seve onlardan kaçardım; ama oyunlara kapıldıktan sonra, hepsinden daha ateşli oluyor ve hepsinden daha ileri gidiyordum; kımıldatılması ve durdurulması güç bir çocuktum. Benim sürekli eğilimim her zaman işte bu oldu. Şehir dışındaki gezintilerimizde, başkaları benim yerime düşünmedikçe, dönmeyi düşünmeksizin daima ileri giderdim. Bu yüzden başım iki kez derde girdi; ben varamadan şehir kapıları kapandı. Ertesi gün tasavvur edilebilecek muameleyi gördüm ve ikinci kez üçüncüsü için bana öylesine bir karşılama vaat edildi ki, kendimi bu tehlikeye atmamaya karar verdim. Gene de o kadar korktuğum bu üçüncü kez başıma geldi. Uyanıklığım, nöbetçisi olduğu kapıyı daima öbürlerinden bir yarım saat önce kapayan Monsieur Minutoli diye mel'un bir yüzbaşı tarafından boşa çıkarıldı. İki arkadaşla birlikte dönüyordum. Şehre yarım fersah kala, dönüş borusunun çaldığını duydum; adımlarımı çabuklaştırdım; davulun vurulduğunu duydum, bacaklarımın bütün gücüyle koştum; nefes nefese, kan ter içinde vardım; kalbim çarpıyordu; uzaktan yerlerinde duran askerleri gördüm, koştum, boğuk bir sesle haykırdım. Çok geç kalmıştım. Kale kapısının önündeki karakola yirmi adım kala, ilk köprünün kalktığını gördüm. Bu anda benim için başlayan kaçınılmaz kaderin kötü ve uğursuz falcısı gibi görünen o korkunç boynuzları havada görerek korkudan tir tir titredim.

İlk acı taşkınlığı içinde, tabyanın üstüne atıldım ve toprağı ısırdım. Felâketlerine gülen arkadaşlarım hemencecik kararlarını verdiler. Ben de benimkini verdim; ama bu bir başka türlü oldu. Hemen oracıkta bir daha ustamın evine hiç dönmemeye yemin ettim ve ertesi gün, kapıların açılış saatinde, onlar şehre döndükleri zaman, sadece almış olduğum kararı ve beni bir kez daha görebileceği yeri yeğenim Bernard'a gizlice bildirmelerini rica ederek, arkadaşlarıma bir daha birbirimizi görmemek üzere elveda dedim.

Çıraklığa girişimden sonra, ondan daha çok ayrıldığımdan, Bernard'ı daha az gördüm; bununla birlikte, belirli bir süre boyunca pazarları birleşiyorduk; ama farkında olmadan ikimiz de başka alışkanlıklar edindik ve birbirimizi daha seyrek gör-

dük; annesinin bu değişiklikte büyük katkısı olduğu inancındayım. O, yüksek tabakadan bir çocuktu; kötü bir çırak olan ben ise, artık bir Saint-Gervais çocuğundan başka bir şey değildim, soya rağmen artık aramızda bir eşitlik yoktu; benimle düşüp kalkmak, kendine yakışmayan bir davranışta bulunmaktı. Bununla birlikte aramızdaki ilişkiler hiçbir zaman tamamıyle kopmadı ve o iyi yaradılışta bir çocuk olduğu için, annesinin derslerine rağmen zaman zaman kalbinin söylediklerine göre davranıyordu. Kararımı öğrendikten sonra, koşup geldi ama beni bu karardan caydırmak ya da onu paylaşmak için değil, küçük armağanlarla kaçışıma tatlı bir şey karıştırmak için; çünkü kendi öz kaynaklarım beni pek uzağa götüremezdi. Bana öteki şeyler arasında, çok hoşlandığım bir de kılıç verdi ki Torino'ya kadar götürdüm ve orada paraya duyduğum ihtiyaç beni onu elden çıkartmaya zorladı, ya da, denildiği gibi, onu yedim[42]. O zamandan beri bu nazik anda bana karşı olan davranış tarzını ne kadar çok düşündümse, annesinin ve belki de babasının tembihlerine uygun hareket ettiğine o kadar çok inandım; çünkü kendiliğinden hareket etse, beni alıkoymak için herhangi bir çabada bulunmaması, ya da beni izlemeye kalkmaması mümkün değildi; ama hiçbirini yapmadı. Beni niyetimden caydırmaktan çok cesaretlendirdi; sonra, beni adamakıllı kararlı görünce, pek de fazla göz yaşı dökmeden beni terketti. Ondan sonra birbirimize ne yazdık, ne de gördük. Yazık oldu; esas itibarıyle iyi karakterde bir çocuktu; biz birbirimizi sevmek için yaratılmıştık.

Kendimi kaderimin alın yazısına bırakmadan önce, eğer daha iyi bir ustanın eline düşseydim, beni doğal olarak bekleyen kader üzerine gözlerimi bir an çevirmeme izin verilsin. İyi bir zanaatkârın, özellikle Cenevre'deki hakkâklar sınıfı gibi bazı sınıflarda bulunan iyi bir zanaatkârın sakin ve kapanık durumu kadar benim mizacıma uygun, beni mutlu kılmaya yetenekli hiçbir şey yoktu. Rahat bir geçim sağlamak bakımından hayli kazançlı, ama zengin etmek bakımından yeteri kadar kazançlı olmayan bu durum, yükselme hırsımı hayatım boyunca sınırlar, bana ölçülü zevkleri geliştirmek için uygun bir boş zaman bırakarak, hiçbir kaçma yolu sunmaksızın, beni kendi âlemimde yaşatırdı. Bütün durumları kendi malihülyaları ile süsleyecek kadar zengin, beni bu durumların birinden öteki-

ne âdeta keyfimce götürecek kadar güçlü bir hayal gücüne sahip bulunduğum için, gerçekte içinde yaşadığım durumun benim için pek bir önemi olmazdı. Bulunduğum yer, İspanya'daki ilk şatodan, oraya kolayca yerleşemeyeceğim kadar uzak olamazdı. Sadece bundan şu sonuç çıkardı ki en basit, en az tedirginlik ve tasa veren, kafayı en özgür bırakan durum, bana en uygun düşen durumdu ve bu da tastamam benim durumumdu. Dinimin, yurdumun, ailemin ve dostlarımın bağrında, zevkime göre bir iş ve kalbime göre bir toplumun düzen birliği içinde, karakterime uygun olduğu gibi, sakin ve tatlı da olan bir hayat geçirirdim. İyi Hıristiyan, iyi yurttaş, iyi aile babası, iyi dost, iyi işçi, her şeyde iyi insan olurdum. Durumumu severdim, onu belki de onurlandırırdım ve kapanık ve basit ama eşit ve tatlı bir hayat geçirdikten sonra, ailemin koynunda rahatça ölürdüm. Hemen unutulurdum şüphesiz, ama hiç olmazsa beni hatırladıkları sürece acım duyulurdu.

Bunun yerine... nasıl bir tablo çizeceğim? Ah! Hayatımın sefaletlerini hiç öncelemeyelim; okuyucularımı bu hazin konu ile gereğinden çok uğraştıracağım.

İKİNCİ KİTAP
1728

Korkunun kaçma fikrini kafama soktuğu an bana ne kadar yürek karartıcı göründüyse, bu tasarıyı uyguladığım an da o kadar iç açıcı göründü. Daha bir çocuk olarak ülkemi, akrabalarımı, dayanaklarımı, geçim kaynaklarımı terketmek; zanaatımı yaşayacak kadar öğrenmeksizin yarıda kalmış bir çıraklığı bırakmak; hiçbir çıkış yolu görmeksizin kendimi sefaletin dehşetine teslim etmek; kendimi, güçsüzlük ve masumluk çağında, kötülük ve umutsuzluğun bütün iç kışkırtmaları karşısında bırakmak; katlanamadığımdan çok daha sert bir boyunduruk altında, uzaklarda kötülükleri, hataları, tuzakları, kölelik ve ölümü aramak; işte yapacağım şey buydu, gözümün önüne getirmem gereken gelecek buydu. Oysa benim inceden inceye kurduğum gelecek ne kadar başkaydı! Elde ettiğimi sandığım bağımsızlık beni etkileyen tek duygu idi. Özgür ve kendi kendimin efendisi olarak her şeyi yapabileceğimi, her şeye erişebileceğimi sanıyordum; yükselmek ve havalarda uçmak için kendimi ileriye doğru atmaktan başka yapacak bir şeyim yoktu. Dünyanın geniş alanına güvenle giriyordum; değerim bu alanı dolduracaktı; her adımda şölenler, hazineler, maceralar, bana hizmete hazır dostlar, hoşuma gitmek için can atan sevgililer bulacaktım; kendimi göstererek dünyayı kendimle uğraştıracaktım, ama gene de bütün dünyayı değil, deyim yerindeyse onu bağışlıyordum, bana o kadarı gerekli değildi. Geri kalanıyla kendimi sıkıntıya sokmaksızın, hoş bir topluluk bana yeterdi. Ölçülülüğüm, beni hüküm süreceğimden emin olduğum dar, ama büyük bir zevkle seçilmiş bir âlem içine yerleştiriyordu. Tek bir şato ihtirasımı sınırlandırıyordu. Bey ve hanımın gözdesi, genç kızın âşığı, onun erkek kardeşinin dostu ve komşuların koruyucusu, bu kadarından memnundum; benim için bundan çoğunun gereği yoktu.

Bu şatafatsız geleceği beklerken, hepsi de beni şehirlilerin yapabileceklerinden daha büyük bir iyilikle kabul eden tanıdık köylülerin evinde yatıp kalkarak, birkaç gün şehrin etrafında başıboş dolaştım. Onlar beni lâyık olduğumdan daha büyük bir iyilikle ağırlıyorlar, yedirip içiriyorlardı. Buna sadaka vermek denemezdi; yaptıklarının içine bir üstünlük havası karıştırmıyorlardı.

Gide gide ve dünyayı döne dolaşa, Cenevre'den iki fersah uzakta bulunan Savoie topraklarındaki Confignon'a kadar gittim. Papazın adı Monsieur de Pontverre[1] idi. Cumhuriyet tarihindeki bu ünlü isim beni çok ilgilendirdi. Cueiller[2] soyluları torunlarının nasıl insanlar olduklarını görmeyi merak ediyordum. Monsieur de Pontverre'i görmeye gittim; beni iyi karşıladı, Cenevre'nin mezhep sapkınlığından, kutsal Kilise ananın otoritesinden söz etti ve bana yemek verdi. Bu şekilde biten kanıtlara karşı söyleyecek çoz az şey buldum ve evinde bu kadar iyi yemek yenen papazların en azından bizim protestan rahiplerimiz değerinde olduklarını düşündüm. İstediği kadar soylu olsun, ben Monsieur de Pontverre'den şüphesiz daha bilgindim; ama o kadar iyi bir din bilgini olduğumu gösteremeyecek kadar iyi bir sofra konuğuydum ve onun bana mükemmel görünen Frangy şarabı onun yerine öyle kanıtlar ileri sürüyordu ki bu kadar iyi bir ev sahibinin ağzını kapamaktan utanırdım. Bu nedenle aşağıdan alıyor, ya da hiç değilse açıktan açığa karşı koymuyordum. Papazı nasıl kolladığımı görenler, beni iki yüzlü sanırlardı. Ama yanılmış olurlardı, ben sadece namusluydum, bu kesindir. Koltuklama, ya da daha doğrusu alçak gönüllülük gösterme, her zaman bir kusur değildir, çoğunlukla bir erdemdir, özellikle gençlerde. Bir insanın bize iyilikle muamele etmesi, bizi ona bağlar; onu aldatmak için değil, onu mahzun etmemek, yaptığı iyiliğe kötülükle karşılık vermemek için ona karşı aşağıdan alınır. Monsieur de Pontverre'in beni ağırlamakta, bana iyi muamele etmekte, beni inandırmak istemekte ne çıkarı vardı? Benim öz çıkarımdan başka hiçbir şey. Genç kalbim böyle diyordu. Bu iyi papaza karşı minnet ve saygı duyuyordum. Kendi üstünlüğümün farkındaydım; konukseverliğinin ödülü olarak onu bu üstünlükle ezmek istemiyordum. Bu tutumda hiçbir iki yüzlü güdü yoktu; din değiştirmeyi hiç düşünmüyordum ve bu fikre bu kadar ça-

buk alışmak şöyle dursun, bu fikri ancak onu benden uzun zaman için uzak tutması gereken bir dehşetle düşünüyordum; ben sadece bu amaçla beni okşayan kimseleri üzmemek istiyordum; gerçekte olduğumdan daha az bilgili görünerek, onların iyi dilekliliklerini geliştirmek ve onlarda başarı umudu bırakmak istiyordum. Benim bundaki hatam, bazen ereklerine ulaşmak için, hiçbir şeye izin vermeden, hiçbir şey vaat etmeden, tutmak istediklerinden daha çoğunu umut ettirmesini bilen namuslu kadınların kendini beğendirme davranışlarına benziyordu.

Akıl, merhamet, düzen aşkı, hiç şüphesiz, benim çılgınlığıma katılmak şöyle dursun, aileme geri göndererek, kendisine doğru koştuğum felâketten uzaklaştırılmamı gerektirirdi. Gerçekten erdemli her insanın yapacağı, ya da yapmaya çalışacağı şey buydu. Ama Monsieur de Pontverre iyi bir adam olsa da, hiç şüphesiz erdemli bir adam değildi; tersine, kutsal resimlere tapmaktan ve tespih çekmekten başka bir erdem tanımayan bir sofuydu; iman aşkına, Cenevre'nin Protestan rahiplerine karşı yergi yazıları düzmekten daha iyi hiçbir şey düşünemeyen bir tür misyonerdi. Beni evime göndermeyi düşünmek şöyle dursun, dönmek istesem de dönemeyecek bir hale getirmek için, oradan uzaklaşma yönünde beslediğim istekten yararlandı. Bu davranışında, beni sefaletten ölmeye, ya da bir serseri olmaya gönderdiğine dair bahse girmek için her şey vardı. Ama onun gördüğü şey hiç de bu değildi; o sadece mezhep sapkınlığından kurtulmuş ve kiliseye geri verilmiş bir ruhu görüyordu. Katolik kilisesinin pazar ayinine (messe) gittikten sonra, namuslu olmuşum, serseri olmuşum, bunun ne önemi vardı? Bununla birlikte bu düşünce tarzının sadece Katoliklere özgü bir şey olduğu da sanılmamalıdır; yapmanın değil, inanmanın temel sayıldığı bütün dogmatik dinlerin düşünce tarzıdır bu.

Monsieur de Pontverre bana şöyle dedi: "Tanrı sizi çağırıyor, Annecy'ye gidiniz; orada kralın ihsanlarının, bizzat kendi çıktığı hata çukurundan başka ruhları da çekip çıkaracak bir duruma getirdiği çok iyiliksever iyi bir hanımefendi bulacaksınız". Söz konusu hanımefendi yeni dönme Madame de Warens idi; gerçekte papazlar onu,Sardenya kralının kendisine verdiği iki bin franklık bir ödeneği, imanını satmaya gelen

ayaktakımı ile paylaşmaya zorluyorlardı. Kendimi iyiliksever bir kadına muhtaç olmaktan, çok küçülmüş hissediyordum. Bana benim için zorunlu olan şeyi vermelerini çok isterdim, ama sadaka vermelerini değil ve sofu bir kadın benim için çok çekici bir şey değildi. Bununla birlikte, Monsieur de Pontverre tarafından, ardımı bırakmayan açlık tarafından sıkıştırılmış, bir seyahat yapmaktan ve bir hedefi olmaktan da bir hayli memnun, güçlükle de olsa kararımı verdim ve Annecy'nin yolunu tuttum. Bir günde kolayca orada olabilirdim; ama acele etmiyordum. Üç günde gittim. Sağda solda bir şato görür görmez, beni orada beklediğinden emin olduğum macerayı arıyordum. Ne şatoya girmeye cesaret edebiliyordum, ne de kapısını çalmaya, çünkü çok sıkılgandım, ama arkadaşlarımın bana öğrettiği hayran olunacak şarkılar bildiğim ve hayran olunacak bir şekilde söylediğim için, uzun süre akciğerlerimi yorduktan sonra, sesimin güzelliğine ya da şarkılarımın tadına kapılan bir tek kadın ya da kız görmemekten çok şaşkın, en gösterişli pencere altında şarkı söylüyordum.

Sonunda vardım; Madame de Warens'i gördüm. Hayatımın bu dönemi karakterimi belirledi; bu dönemi üstünkörü geçmeye razı olamam. On altı yaşımın ortasındaydım. Güzel denecek bir çocuk olmaksızın, kısa boyum içinde vücutça biçimliydim, güzel bir ayağım, ince bir bacağım, serbest bir havam, canlı bir fizyonomim, küçük bir ağzım, kapkara kaşlarım ve saçlarım, ufak ve hatta çökük, ama kanımı tutuşturan ateşi kuvvetle etrafa saçan gözlerim vardı. Ne yazık ki bütün bunlardan hiçbirinin farkında değildim ve hayatımda çehremi düşünmek, ancak artık ondan yararlanmak zamanı geçtikten sonra bana nasip oldu. Böylece, bende yaşımın sıkılganlığıyla birlikte, sevmeye çok açık, daima hoşa gitmemek korkusuyla allak bullak bir yaratılışın sıkılganlığı vardı. Öte yandan, hayli işlek bir zekâya sahip olmakla birlikte, hiç dünya görmemiş olduğumdan, davranış uzluğundan tamamen yoksundum ve bilgilerim, bu eksiği tamamlamak şöyle dursun, ondan ne kadar yoksun olduğumu bana duyurarak, gözümü daha da çok korkutmaktan başka bir işe yaramıyordu.

Bu nedenle, karşısına çıkmamın yararıma bir etki yapmamasından korkarak, avantajlarımı başka türlü kullandım, hatip üslubuyle güzel bir mektup yazdım; bu mektupta, kitaplar-

dan alınmış cümleleri çırak deyimleriyle birbirlerine bağlayarak, Madame de Warens'in iç yakınlığını kazanmak için bütün dil uzluğumu gösteriyordum. Monsieur de Pontverre'in mektubunu benimkinin içine koydum ve bu korkunç yargılanma oturumuna gittim. Ama Madame de Warens'i evde bulamadım; bana kiliseye gitmek için biraz önce çıktığını söylediler. O gün 1728 yıl Rameaux ayının ilk günü idi*. Arkasından koştum; onu gördüm, ona yetiştim, onunla konuştum... Bu yeri hatırlamalıyım; orayı o günden beri sık sık göz yaşlarımla ıslattım ve öpücüklerimle örttüm. Bu mutlu yeri altın bir parmaklıkla çevirebiimeyi, bütün dünyanın saygısını oraya çekebilmeyi ne kadar isterdim! İnsanların kurtuluş anıtlarına saygı göstermeyi seven herkes oraya ancak diz üstü yaklaşmalıdır.

Burası evinin arkasında, sağda evi bahçeden ayıran bir dere ile solda kullanılmayan bir kapıdan Cordelier'ler kilisesine götüren avlu duvarı arasında bir geçitti. Bu kapıdan girmeye hazırlanan Madame de Warens sesimi duyunca başını çevirdi. Onu görünce çarpılmışa döndüm! Asık suratlı sofu bir kocakarı düşünüyordum: Monsieur de Pontverre'in iyi hanımefendisi bence başka bir şey olamazdı. Güzelliklerden yoğrulmuş bir yüz, tatlılıkla dolu güzel mavi gözler, göz kamaştırıcı bir ten, büyüleyici bir gerdan çizgisi gördüm. Genç yeni dönmenin hızlı bakışından hiçbir şey kaçmadı; çünkü bu türlü misyonerler tarafından vaaz edilen bir dinin dosdoğru cennete götüreceğinden emin olarak o anda onun dindaşı oldum. Titrek bir elle kendisine sunduğum mektubu gülümseyerek aldı, açtı, Monsieur de Pontverre'in mektubuna şöyle bir göz attı, sonra benimkine geldi, baştan başa okudu ve eğer uşağı kiliseye girme zamanının geldiğini haber vermeseydi, bir kere daha okurdu. Bana yüreğimi titreten bir sesle: "Ah! dedi, çocuğum, siz çok genç yaşta bu yollara düşmüşsünüz, doğrusu çok yazık". Sonra cevabımı beklemeden, ekledi: "Gidin de evde beni bekleyin, size yemek vermelerini söyleyin; ayinden sonra sizinle konuşacağım".

Louise-Eléonore de Warens, Waud bölgesi kentlerinden Vevay'nin soylu ve eski bir ailesi olan La Tour de Pil'lerin bir kızı idi.[3] Çok genç yaşta Lausanne'daki Loys ailesinden Monsi-

* [Yani paskalyadan 7 gün önce -ç.]

eur de Villardin'in büyük oğlu Monsieur de Warens ile evlenmişti. Hiç çocuk vermeyen bu evlilik pek başarılı olmadığı için Madame de Warens, bazı ailevi üzüntülerin zoruyla, benimkine çok benzeyen ve ayrıca daha sonra onu durmadan ağlatmış bulunan bir düşüncesizlikle kocasını, ailesini, ülkesini terkederek, gölü geçmek ve gelip bu prensin ayaklarına kapanmak için, Kral Victor-Amédée'nin Evian'da olduğu zamanı seçti. Katolik gayretkeşliğinden hoşlanan kral, onu himayesi altına aldı, ona bin beş yüz Piemont lirası ödenek bağladı ki bu pek de eli açık olmayan bir prens için çok paraydı ve bu karşılama üzerine kadına âşık olduğunu sandıklarını görerek, onu kendi muhafızlarından bir birliğin refakatinde Annecy'ye gönderdi, o da Annecy'de, Cenevre Piskoposu Michel-Galoriel de Bernex'in[4] yönetimi altında, Visitation manastırında dininden döndü.

Ben oraya geldiğim zaman o altı yıldan beri orada bulunuyordu ve yüzyılın başında doğmuş olduğuna göre, o zaman yirmi sekiz yaşındaydı. Madame de Warens o bozulmayan güzelliklere sahipti, çünkü bu güzellikler çizgilerden çok fizyonomide bulunur; bundan ötürü onun güzelliği henüz ilk parlaklığı içindeydi. Okşayıcı ve sevecen bir havası, çok tatlı bir bakışı, melek gibi bir gülümsemesi, benimki kadar bir ağzı, az görülen bir güzellikte kül rengi ve onu çok ilgi çekici kılan bir ihmal havası verdiği saçları vardı. Ufak tefek, hatta kısa boyda ve biçimsiz olmamakla birlikte biraz tıknaz bir endamdaydı; ama onunkinden daha güzel bir baş, daha güzel bir göğüs, daha güzel eller ve daha güzel kollar görmek olanaksızdı.

Eğitimi çok karışıktı; o da benim gibi, annesini doğar doğmaz kaybetmişti ve bilgi diye ne verildiyse onu gelişigüzel alarak, biraz mürebbiyesinden, biraz babasından, biraz öğretmenlerinden ve pek çok da âşıklarından, özellikle, zevk ve bilgi sahibi olduğundan, zevdiği kadını bunlarla süsleyen Monsieur de Tavel[5] diye birinden öğrenmişti. Ama bu kadar farklı bilgiler birbirlerine zararlı olmuş ve bu bilgilere pek bir düzen verememesi, öğrendiği çeşitli şeylerin zekâsındaki doğal yanılmazlığı genişletmesini engellemişti. Böylece, bazı felsefe

* [Hıristiyanlarda, Imek üzere bulunan bir kimseye şaraplı ekmek yedirilirken çalınan çıngırak, viatik çıngırağı -ç.]

ve fizik ilkeleri edinmiş bulunmakla birlikte, babasının ampirik hekimlik[6] ve simyaya karşı duyduğu zevki paylaşmaktan geri kalmadı; iksirler, boyalar, merhemler, büyülü ilâçlar[7] yapıyor ve bir takım gizli şeyler bildiğini söylüyordu. Şarlatanlar[8], bu güçsüz yanından yararlanarak, onu avuçları içine aldılar, ona tebelleş oldular, onu yıkıma uğrattılar ve onun en iyi toplulukların zevki yapabileceği zekâsını, yeteneklerini, güzelliğini, ocaklar ve kocakarı ilâçları arasında tükettiler.

Ama aşağılık düzenbazlar her ne kadar aklının ışıklarını karartmak için onun kötü yönetilmiş eğitimini kötüye kullandılarsa da mükemmel kalbi buna dayandı ve her zaman olduğu gibi kaldı; sevgi dolu ve tatlı karakteri, mutsuzlara karşı gösterdiği duyarlılığı, bitip tükenmez iyiliği, neşeli, açık ve içten mizacı hiç bozulmadı ve hatta yaşlılığın yaklaştığı yıllarda, yoksulluk, felâket, çeşitli belâlar içinde bile, güzel ruhunun dinginliği onda en güzel günlerinin tüm neşesini ömrünün sonuna kadar korudu.

Onun hataları, durmadan uğraş isteyen tükenmez bir etkinlik kaynağından gelmişti. Ona gereken şey kadın entrikaları değil, yapılacak ve yönetilecek girişimlerdi. Büyük işler için doğmuştu. Onun yerinde Madame de Longueville[9] olsaydı, can sıkıcı bir kadından başka bir şey olmazdı; Madame de Longueville yerinde o olsaydı devleti yönetirdi. Yetenekleri saptırılmıştı; daha yüksek bir durumda mutluluğunu yapabilecek olan şey, yaşadığı durum içinde onu yıkıma götürdü. Yapabilecek olduğu işlerde, planını daima kafasında genişletir ve konusunu daima doğal büyüklükte görürdü. Bunun sonucu, yeteneklerinden çok ereklerine uygun araçlar kullandığı için, başkalarının kusuru yüzünden başarısızlığa uğrar ve tasarısı gerçekleşemediğinden, başkalarının hemen hiçbir şey kaybetmedikleri yerde o yıkıma uğrardı. Ona bu kadar kötülük yapan bu iş zevki, manastıra benzeyen sığınağında, kalan ömrü boyunca gönlünden geçirdiği gibi orada yerleşmesini engelleyerek, hiç olmazsa büyük bir iyilikte bulundu.

Manastır rahibelerinin tekdüze ve basit hayatı, küçük ziyaretçi odası gevezelikleri, her gün yeni sistemler yarattığı için, kendini bu işe verme bakımından özgürlüğe ihtiyaç duyan, daima hareket halindeki zekâyı oyalayamazdı. İyi bir adam

olan Piskopos de Bernex, François de Sales'den daha az zeki olmakla birlikte, birçok noktalardan ona benziyordu ve onun kızım diye çağırdığı ve birçok noktalardan Madame de Chantal'a benzeyen Madame de Warens de, eğer zevki onu bir manastırın tembelliğinden uzaklaştırmasaydı, inzivası içinde ona daha çok benzeyebilirdi*. Eğer bu sevimli kadın, kendini bir piskoposun yönetimi altında yaşayan bir yeni dönmeye daha uygun gibi görünen ufak tefek sofuluk pratiklerine vermediyse, bu asla inanç eksikliğinden olmadı. Din değiştirmesinin güdüsü ne olursa olsun, kabul ettiği din içinde içten oldu. Hata işlemiş olmaktan pişmanlık duydu, ama bu hatadan dönmek istemedi. Sadece iyi bir Katolik olarak ölmedi, öylesine bir iman sahibi olarak da yaşadı ve onun ruhunun derinliklerini okumuş olduğunu sanan ben iddiaya cüret ediyorum ki herkes içinde hiçbir zaman sofuluk yapmaması, sadece gösterişli davranışlara karşı duyduğu tiksintidendi; o sofuluktan heyecan duymayacak kadar sağlam bir dindarlığa sahipti. Ama onun ilkeleri üzerinde uzun boylu duracağım yer burası değil; onlardan söz etmek için başka fırsatlar bulacağım.

Ruhların yakınlığını yadsıyanlar, ilk karşılaşmada, ilk sözde, ilk bakışta, Madame de Warens'in bende nasıl sadece çok canlı bir bağlılık duygusu değil, aynı zamanda tam ve hiçbir zaman yalanlanmamış bir güven duygusu da uyandırdığını, eğer açıklayabilirlerse, açıklasınlar. Sayalım ki onun için duymuş bulunduğum şey gerçekten aşk olsun, ki ilişkilerimizin öyküsünü izleyecek olan kimseye en azından şüpheli görünecektir bu, peki nasıl oldu da bu tutku, daha doğuşundan başlayarak kalp erinci, yatışıklık, dinginlik, güvenlik, inancı gibi, aşkın en az esinlediği duygularla bir arada bulundu? Nasıl oldu da sevimli, nazik, göz kamaştırıcı bir kadına, o zamana kadar benzerini görmediğim benden yüksek durumdaki bir hanımefendiye, kaderimin âdeta göstereceği az ya da çok ilgiye bağlı bulunduğu birine ilk yaklaştığım anda, sorarım, nasıl oldu da, bütün bunlara rağmen, o anda, sanki hoşuna gittiğimden tamamen eminmişim gibi, kendimi o derece serbest, o derece rahat buldum? Nasıl oldu da bir an bile güçlük, sıkıl-

---

* [Aziz Frannços de Sales, 567-622; Azize Jeanne-Françoise Frémyot de Chantal, 572-1641, birlikte Visitation tarikatını kurdular -ç.]

ganlık, sıkıntı duymadım? Yaratılıştan utangaç, soğukkanlılıktan yoksun, hiç dünya görmemiş bir çocuk olduğum halde, nasıl oldu da ilk günde, ilk anda, ona karşı, ancak on yıl sonra en büyük yakınlığın doğal kıldığı o serbest tavrı, o sevecen dili, o teklifsiz sesi kullandım? İsteksiz demiyorum, çünkü isteğim vardı, ama tasasız, kıskançlıksız aşk olur mu? İnsan sevdiği kimseden, hiç olmazsa sevilip sevilmediğini öğrenmek istemez mi? Bu, hayatımda ona sormayı bir kere bile, kendime kendimi sevip sevmediğimi sormaktan daha çok aklımdan geçirmediğim bir sorudur ve o da benim karşımda hiçbir zaman daha meraklı olmadı. Bu sevimli kadına karşı duygularımda elbette şaşılacak bir şey vardı ve ilerde beklenmeyen tuhaflıklara rastlanacaktır.

O gün ne olacağım sorunu söz konusu oldu ve bunu daha dara gelmeden konuşmak için beni yemeğe alıkoydu. Bu, hayatımda iştahımın kesildiği ilk yemek oldu ve bize hizmet eden oda hizmetçisi de ben yaşta ve ben halde iştahsız gördüğü ilk yolcunun ben olduğumu söyledi. Hanımının kafasında bana zarar vermeyen bu gözlem, bizimle birlikte yiyen ve tek başına tastamam altı kişilik bir yemeği silip süpüren şişman bir köylünün üzerine biraz düşey[10] düşüyordu. Kendi payıma ben, yemek yememe izin vermeyen bir kendimden geçme içindeydim. Kalbim, bütün varlığımı kaplayan yepyeni bir duygudan besleniyor ve bu duygu bende başka hiçbir işe can bırakmıyordu.

Madame de Warens, benim öykücüğümün ayrıntılarını öğrenmek istedi; bunu ona anlatmak için ustamın yanında kaybetmiş olduğum bütün ateşi yeniden buldum. Bu iyinin iyisi ruhu kendimden yana ne kadar çok ilgilendirirsem, karşısında kalacağım kadere o kadar çok acınıyordu. Sevecen merhameti, halinde, bakışında, hareketlerinde kendini gösteriyordu. Beni Cenevre'ye dönmek için yüreklendirmeye cesaret edemiyordu. Onun durumunda bu, Katolikliğe karşı ağır bir suç olurdu ve o kendisinin ne derecede gözaltında olduğunu, sözlerinin nasıl tartıldığını bilmiyor değildi. Ama bana babamın yürek acısından o kadar dokunaklı bir sesle söz ediyordu ki babamı teselli etmeye gitmemi onayacağı çok iyi görülüyordu. Kendine karşı olan bir davayı, düşünmeksizin, ne kadar savunduğunu bilmiyordu. Söylemiş olduğumu sandığım gibi, ka-

rarımın verilmiş olması bir yana, onu ne kadar belâgatli, ne kadar inandırıcı buluyorsam, sözleri ne kadar yüreğime işliyorsa, ondan ayrılmaya o kadar az karar verebilirdim. Cenevre'ye dönmenin, onunla benim arama hemen hemen aşılmaz bir engel koymak olduğunu duyuyordum, meğer ki daha önce vermiş bulunduğum kararı bir kez daha vereyim, ama bu kararı bir kez vermiş olmakla yetinmem daha yeğdi. Onun için bir kez vermiş olmakla yetindim. Madame de Warens, çabalarının yararsız olduğunu görerek, onları kendini tehlikeye sokacak kadar ileriye götürmedi; ama bana, bir acıma bakışıyle şöyle dedi: "Zavallı küçük, Tanrının seni çağırdığı yere gitmelisin; ama büyüdüğün zaman beni hatırlayacaksın". Sanırım ki bu kehanetin o kadar acı bir biçimde gerçekleşeceğini kendi de düşünmüyordu.

Güçlük olduğu gibi ortada duruyordu. Bu kadar genç yaşta ülkemin dışında nasıl geçinecektim? Çıraklığımın ancak yarısında, zanaatımı bilmekten çok uzakta bulunuyordum. Bilmiş de olsam, bu türlü zanaatları barındıramayacak kadar yoksul bir ülke olan Savoie'da onunla yaşayamazdım. Bizim yerimize yiyen köylü, çenesini dinlendirmek için bir mola vermek zorunda kalarak, ortaya Tanrı'dan geldiğini söylediği, ama arkadan gelenlere göre bir yargıya varmak gerekirse daha çok karşıt yandan gelen bir görüş sürdü; şöyleydi ki ben Torino'ya gitmeliydim, orada, Hıristiyan dinine girmeye hazırlananlar için kurulmuş bir yurtta, kilisenin koynuna girmiş olarak, iyi ruhların yardımıyla kendime göre bir iş bulana kadar, dünyamı da ahretimi de sağlama bağlardım. Yol masraflarına gelince, diye devam etti adamım, eğer Madáme bu kutsal işi kendisine teklif ederse, Monseigneur Piskopos Hazretleri iyilik olsun diye o işin gereğine bakmaktan geri kalmayacaktı ve o kadar iyiliksever olan Madame la Baronne da, dedi tabağına eğilerek, bu işe katkıda bulunmakta mutlaka gayret gösterecekti.

Bu kadar iyilikseverlik bana çok zor geldi; içim çok sıkılıyordu, bir şey söylemiyordum ve Madame de Warens, bu tasarıyı sunulmuş olduğu kadar hararetle tutmaksızın, herkesin iyiliğe gücüne göre katılması gerektiğini ve bundan Monseigneur'e söz edeceğini söylemekle yetindi; ama onun bu işi kendi istediği gibi konuşmamasından korkan ve bu işte kendi küçük çıkarı da bulunan baş belâm, din adamlarına haber ver-

meye koştu ve papazcıkları öylesine doldurdu ki benim için bu yolculuktan korkan Madame de Warens bu işten piskoposa söz etmek istediği zaman, bunun yoluna konmuş bir iş olduğunu gördü ve piskopos benim küçük yol harçlığımı o anda eline sokuşturdu. Madame de Warens beni alıkoymak için ısrara cesaret edemedi; o yaşta bir kadının yola yönteme göre genç bir erkeği kendi yanında alıkoymak istemeyeceği bir yaşa yaklaşıyordum.

Yolculuğum benimle ilgilenenler tarafından bu şekilde düzenlenince, benim de boyun eğmem gerekti ve bunu hatta pek de isteksizlik duymadan yaptım. Torino Cenevre'den daha uzak da olsa, başkent olduğu için, Annecy ile devleti ve dini yabancı bir şehirden daha sıkı ilişkileri bulunacağını düşündüm ve sonra, Madame de Warens'e itaat için yola çıkmış olduğumdan, kendime daima onun yönetimi altında yaşayan biri gibi bakıyordum; onun yakınında yaşamaktan da çok bir şeydi bu. Son olarak, büyük bir yolculuk fikri, benim daha o zamandan kendini göstermeye başlayan gezginci merakımı okşuyordu. O yaşta dağları aşmak ve Alplerin tepesinde arkadaşlarımın üstüne yükselmek bana güzel görünüyordu. Ülke görmek bir Cenevrelinin pek de dayanamayacağı bir dadanaktır. Bu nedenle razı oldum. Köylüm karısıyla birlikte iki gün sonra yola çıkacaktı. Onlara emanet edildim. Madame de Warens tarafından bol nasihatlerle birlikte bana gizlice verdiği bir miktar parayla takviye edilmiş bulunan kesem onlara teslim edildi ve kutsal çarşamba günü yola çıktık.

Annecy'den ayrılışımın ertesi günü, babam dostu olan Monsieur de Rival[11] adında biriyle arkamı kovalayarak oraya gelmiş; kendi gibi saatçı olan bu Monsieur Rival, nükteli, hatta la Motte'dan[12] daha güzel mısralar yazan ve hemen hemen onun kadar güzel konuşan akıllı bir adamdı; üstelik, son derece namuslu, ama yersiz edebiyatçılığı oğullarından birini tiyatro oyuncusu yapmaktan başka bir sonuç vermeyen bir adam.

Bu baylar, arkamdan gelip beni yakalayacakları yerde, çünkü onlar atlı ben yaya olduğum için bunu kolayca yapabilirlerdi, Madame de Warens'i görüp onunla birlikte benim kaderime ağlamakla yetinmişler. Aynı şeyi dayım Bernard da yapmıştı. O da Confignon'a gelmiş ve orada Annecy'de olduğumu

öğrenerek, Cenevre'ye geri dönmüştü. Öyle görünüyordu ki yakınlarım beni, yolumu bekleyen kadere teslim etmek için yıldızımla elbirliği yapmışlardı. Kardeşim de benzer bir ihtimalle kaybolmuş ve öylesine kaybolmuştu ki ne olduğu bir daha hiç öğrenilmemişti.

Babam yalnız şerefine düşkün bir adam değil, aynı zamanda şüphe edilmez dürüstlükte bir adamdı ve büyük erdemler yaratan o güçlü ruhlardan birine sahipti; üstelik iyi babaydı, özellikle bana karşı. Beni büyük bir sevecenlikle severdi; ama keyfine de düşkündü ve ondan uzakta yaşadığımdan beri öbür zevkleri babalık sevgisini biraz gevşetmişti. Nyon'da yeniden evlenmişti ve karısı artık bana kardeşler verecek bir yaşta olmamakla birlikte, akrabaları vardı; bu durum, benim anımı artık o kadar sık hatırlatmayan başka bir aile, başka konular, yeni bir ocak meydana getiriyordu. Babam yaşlanıyordu ve yaşlılığında dayanacağı hiçbir malı mülkü yoktu. Bizim, kardeşimle benim, biz uzakta bulunduğumuz sürece geliri babama ait olması gereken annemden kalma biraz bir şeylerimiz vardı. Bu fikir ona doğrudan doğruya gelmiyor ve onu görevini yapmaktan alıkoymuyordu ama o farkına varmadan için için etkili oluyor ve bu etki olmasa daha ileri götüreceği gayretini zaman zaman yavaşlatıyordu. Sanırım işte bu nedenle ki, önce arkamdan Annecy'ye kadar geldiği halde, beni orada yakalayacağından manen emin bulunduğu Chambéry'ye kadar izlemedi. İşte gene bu nedenledir ki, kaçışımdan sonra sık sık onu görmeye gittiğim halde, ondan daima baba sevgisi gördüm, ama beni alıkoymak için büyük bir çaba görmedim.

Sevgi gücünü ve erdemini o kadar iyi bildiğim bir babanın bu davranışı, beni kendi üzerimde, kalbimi esen tutmamda az katkısı olmayan birtakım düşüncelere götürdü. Bundan, görevlerimi çıkarlarımızla çatışma haline getiren ve bize kendi iyiliğimizi başkasının kötülüğünde gösteren durumlardan kaçınmak şeklindeki, günlük hayatta kullanılır belki de tek kural olan o büyük ahlâk kuralını çıkardım; çünkü, bu türlü durumlarda, erdem aşkı ne kadar içten olursa olsun, farkına varmaksızın er geç güçsüzlük gösterileceği ve ruhta doğru ve iyi olmaktan çıkmaksızın, davranışta haksız ve kötü olunacağı kesindir.

Kalbimin içine kazıdığım ve biraz geç de olsa tüm davranışımla uyguladığım bu kural, bana herkes içinde ve özellikle tanıdıklarım arasında en tuhaf ve en çılgın bir kimse görünüşünü vermiş bulunan kurallardan biridir. Beni özgün olmak ve herkesin yaptığından başka türlü yapmak istemekle suçlandırmışlardır. Gerçekte ben ne başkaları gibi, ne de onlardan başka biçimde yapmayı pek de düşünmüyordum. İyi olan şeyi içtenlikle yapmayı istiyordum. Bana bir başka insanın çıkarına karşıt bir çıkar sağlayan ve bunun sonucu, isteyerek olmasa bile, o insanın kötülüğü için gizli bir istek veren durumlardan bütün gücümle kaçınıyordum.

İki yıl önce (1763), Mylord Maréchal beni vasiyetnamesine sokmak istedi. Bütün gücümle karşı koydum. Dünyada hiçbir şey pahasına, kimin olursa olsun ve hele kendisinin vasiyetnamesine girmek istemediğimi kendisine bildirdim. Kabul etti: Şimdi bana hayat boyu bir ödenek bağlamak istiyor ve buna karşı çıkmıyorum. Bu değişikliği daha uygun bulduğum söylenecektir, bu olabilir. Ama, ey benim velinimetim ve babam, eğer siz öldükten sonra yaşayakalma felâketine uğrarsam, biliyorum ki sizi kaybetmekle her şeyi kaybedeceğim ve kazanacak hiçbir şeyim olmayacak.

Bana göre iyi, insan kalbine gerçekten uygun tek felsefedir. Onun derin sağlamlığına her gün daha çok giriyorum ve son yazılarımın hepsinde bu felsefeyi çeşitli biçimlerde evire çevire inceledim; ama havaî olan halk buna dikkat edemedi. Eğer bu girişim bittikten sonra bir başkasını ele almak için yeteri kadar yaşarsam, Emile'in devamında bu kuralın öyle sevimli ve öyle çarpıcı bir örneğini vermek istiyorum ki okuyucum ona dikkat etmeye mecbur olsun. Ama bir yolcu için bu kadar düşünce yeter; yola koyulmanın zamanıdır.

Bu yolculuk beklediğimden daha hoş geçti ve köylüm göründüğü kadar asık suratlı çıkmadı. Otuz kırk yaşlarında, kırlaşmaya yüz tutmuş siyah saçlarına kuyruk şekli veren, kumbaracı askeri tavırlı, gür sesli, oldukça neşeli, iyi yürüyen, daha da iyi yiyen ve hiç birini bilmediği için her çeşit iş yapan bir adamdı. Sanırım Annecy'de bilmem ne çeşit bir imalâthane kurmayı önermiş, Madame de Warens kendini bu tasarıya kaptırmaktan geri kalmamış ve o da bakana bu tasarıyı hoş

göstermekle uğraşmak için, masrafı yeterince ödenmiş olarak, Torino yolculuğunu yapıyordu. Adamımızda, daima papazlara yanaşarak ve onlara hizmet etmek de istekli görünerek, entrika çevirme yeteneği vardı; büyük bir vaiz olmakla övünerek, durmadan onların okulundan kaptığı belli bir sofuluk dilini kullanıyordu. Hatta İncil'den Latince bir parça bile biliyordu ama sanki bin parça biliyor gibiydi, çünkü o parçayı günde bin defa yineliyordu; bununla birlikte, başkalarının kesesinde olduğunu bildiği zaman binde bir para sıkıntısı çeken, gene de düzenbaz olmaktan çok becerikli olan ve yobazca fıkralarını bir çığırtkan edasıyla anlatan bu adam, kılıcı belinde haçlı seferi vaazına çıkan keşiş Pierre'e benziyordu.

Karısı Madame Sabran'a gelince, gündüzleri gecelerden hayli daha sakin, iyi bir kadındı. Daima onların odalarında yattığım için, gürültülü uykusuzlukları beni sık sık uyandırıyordu ve eğer bu uykusuzlukların nedenini anlamış olsaydım daha da çok uyandırırdı. Ama bunun ne olduğunu aklımdan bile geçirmiyordum ve bu konu üzerinde bütün eğitimimi sadece doğanın özenine bırakmış bulunan bir aptallıktaydım.

Sofu kılavuzum ve şen şakrak karısıyla birlikte neşeyle yol alıyordum. Yolculuğumu hiçbir aksilik bozmadı; hayatımda olduğum en mutlu beden ve ruh durumu içindeydim. Genç, güçlü, sağlıkla, güvenlikle, kendime ve başkalarına karşı güvenle dolu, hayatın o kısa ama genleşici bütünlüğünün bütün duyumlarımızla varlığımızı âdeta genişlettiği ve gözümüzde bütün doğayı varlığımızın büyüsüyle süslediği değerli an içinde yaşıyordum. Tatlı tedirginliğimin, onu daha az gezici kılan ve hayal gücümü kendi üzerinde saptayan bir konusu vardı. Kendime Madame de Warens'in eseri, öğrencisi, dostu, hemen hemen âşığı olarak bakıyordum. Bana söylediği gönül alıcı şeyler, yaptığı küçük okşayışlar, gösterir göründüğü o sevecen ilgi, bende aşk uyandırdığı için bana aşkla dolu gibi görünen güzel bakışları, bütün bunlar yürüyüş boyunca fikirlerimi besliyor ve beni tatlı düşlere sürüklüyordu. Kaderim üzerine hiçbir korku, hiçbir kuşku bu hülyaları bozmuyordu. Beni Torino'ya göndermesi, bana göre, beni orada yaşatmayı, uygun bir yere yerleştirmeyi üzerine alması demekti. Artık kendim için bir kaygı duymuyordum; bu işi başkaları üzerlerine almışlardı. Böylece, bu yükten kurtulmuş olarak, düşüncesizce yü-

rüyordum; taze istekler, büyüleyici umut, parlak tasarılar ruhumu dolduruyordu. Gördüğüm her şey istediğim mutluluğun tasarıları görünüyordu. Evlerde, köy şölenleri düşlüyordum; çayırlarda, çılgınca oyunlar; su boylarında, banyolar, gezintiler, balık avı; ağaçlarda, tatlı meyveler; gölgeleri altında, tadına doyulmaz baş başa konuşmalar; dağlarda, süt ve kaymak tekneleri, güzel bir tembellik, dinginlik, sadelik, nereye gittiğini bilmeden gitme zevki. Kısacası, hiçbir şey kalbime bir zevk çekiciliği getirmeksizin gözüme çarpmıyordu. Görünümün büyüklüğü, çeşitliliği, gerçek güzelliği bu çekiciliği akla yaraşır kılıyordu; hatta kendini gösterme merakı bile ucunu işe sokuyordu. Bu kadar genç yaşta İtalya'ya gitmek, bunca ülke görmüş olmak, dağlar arasında Annibal'i izlemek[13], bana yaşımın üstünde bir övünç gibi görünüyordu. Bütün bunlara sık sık verilen ve iyi duraklamaları, büyük bir iştahı ve onu hoşnut edecek şeyleri ekleyin; çünkü gerçekte iştahsız olmak zahmete değmezdi ve Monsieur Sabran'ın yemesi karşısında, benimki görünmüyordu.

Hayatım boyunca, bu yolculukta geçirdiğimiz yedi sekiz günlük tasa ve sıkıntıdan uzak bir süre geçirmiş olduğumu hiç hatırlamıyorum; çünkü adımlarımızı kendisine uydurmamızın gerektiği Madame Sabran'ın adımları, bu yolculuğu uzun bir gezinti haline getirdi. Bu anı bende, onunla ilgili her şey, özellikle dağlar ve yaya yolculuklar için çok canlı bir zevk bıraktı. Ben ancak iyi günlerimde ve daima zevk duyguları ile yaya yolculuk ettim. Az zaman sonra görevler, işler, taşınacak bir yük, beni büyüklük taslamaya ve arabalara binmeye zorladı; yürek kemiren tasalar, güçlükler, sıkıntılar o arabalara benimle birlikte bindi ve o zamandan sonra, yolculuklarımda eskiden duyduğum gitmek zevki yerine, varmak ihtiyacından başka bir şey duymadım. Paris'te uzun süre, bir gece çantası taşıyacak bir çocuktan başka bir taşıt takımı[14] olmaksızın, birlikte yaya İtalya turu yapmak için, her biri kesesinden elli altın ve zamanından bir yıl vermek isteyen benimle aynı zevkte iki arkadaş aradım. Görünüşte bu tasarıyı son derece sevinçle karşılayan, ama sonuçta hepsi de aslında onu gerçekleştirmek istemeksizin sadece toplantılarda konuşulan tam bir İspanya şatosu yerine koyan çok adam çıktı. Diderot ve Grimm'e bu tasarıyı tut-

kuyla anlata anlata, sonunda onlarda bir heves uyandırdığımı hatırlarım. Bir defasında iş oldu bitti sandım; ama sonunda her şey, Grimm'in içinde Diderot'ya birçok dinsizlikler yaptırmak ve kendi yerine beni Engizisyona sokmaktan daha eğlenceli bir şey bulamadığı kâğıt üstünde bir yolculuk yapmak istemeye döndü[15].

Torino'ya o kadar erken varmış olmaktan duyduğum üzüntü, büyük bir şehir görme zevki ve orada kısa zamanda kendime uygun bir ortam bulma umudu ile hafifledi, çünkü daha şimdiden başımdan ihtiras dumanları tütüyordu; daha şimdiden kendime eski çırak durumumun daha üstündeymişim gibi bakıyordum; yakında onun çok altına düşeceğimi öngörmekten çok uzaktaydım.

Daha uzağa gitmeden önce, okuyucuya, girmiş bulunduğum küçük ayrıntılar üzerine olduğu kadar, bundan sonra da gireceğim ve onun gözlerinde hiçbir ilginç yanı olmayan ayrıntılar üzerinde de özrümü bildirmeli ya da savunmamı yapmalıyım. Kendimi herkese olduğum gibi göstermek için yaptığım girişimde, benimle ilgili hiçbir şey ona karanlık ya da gizli kalmamalıdır; kendimi daima onun gözleri önünde bulundurmalıyım; kalbimin bütün yanılmalarında, hayatımın bütün köşe bucaklarında okuyucu beni izlemeli; anlatımımda en küçük bir eksiklik, en küçük bir boşluk görüp: Bu zaman içinde ne yaptı? diye sorarak, her şeyi söylemek istememekle suçlamaması için, beni bir an bile gözden yitirmemeli. Anlattıklarımla insanların kötü yürekliliklerine, susmamla daha çoğunu vermeden, yeteri kadar vesile veriyorum.

Küçük gizli hazinem gitmişti; gizliliğimi açığa vurmuştum ve boşboğazlığım rehberlerim için kaçırılmış fırsat olmadı. Madame Sabran, Madame de Warens'in küçük kılıcım için verdiği gümüş armalı küçük bir kurdeleye kadar onu benden sökmenin yolunu buldu ve buna hepsinden çok üzüldüm; eğer daha az dik kafalı olsaydım kılıç bile onların elinde kalırdı. Yolda masraflarını bana sadakatle ödetmişler ama bana hiçbir şey bırakmamışlardı. Torino'ya giysisiz, parasız, çamaşırsız ve yapacağım servetin tüm şerefini sadece kendi değerime bırakarak vardım.

Mektuplarım vardı, onları yerlerine götürdüm ve hemen, kendisi için bana geçimimi sağladıkları dinde eğitilmek üzere, Katolik adayları yurduna[16] götürüldüm. Girerken, geçer geçmez arkamdan üst üste kilitlenen demir parmaklıklı büyük bir kapı gördüm. Bu başlangıç bana hoş olmaktan çok gösterişli göründü ve büyücek bir odaya soktukları zaman, beni düşündürmeye başladı. Orada eşya olarak sadece odanın öbür ucunda üstüne büyük bir İsa'lı haç yerleştirilmiş tahta bir sunak ve etrafta cilâlanmış gibi görünen, ama aslında kullanıla kullanıla ve ovula ovula parlayan gene tahta dört beş sandalye gördüm. Bu toplantı salonunda, öğrenim arkadaşlarım olan ve Tanrı çocuğu olmaya özenenlerden çok şeytanın kollukçularına benzeyen dört beş korkunç haydut vardı. Bu alçaklardan ikisi, Yahudi ve Magripli olduklarını söyleyen ve bana itiraf ettiklerine göre, karşılığının zahmete değdiği her yerde Hıristiyanlığa dönüp kendilerini vaftiz ettirerek, ömürlerini İspanya ve İtalya'da serserilik etmekle geçiren iki Hırvatistanlı[17] idi. Avluya bakan büyük bir balkonu ikiye bölen bir başka demir kapı açıldı. Bu kapıdan, benim gibi vaftizle değil parlak bir dönme töreniyle yeniden hayata doğacak olan, dine girmeye aday kız kardeşlerimiz girdi. Bunlar, Tanrının evini kokuşturmaya gelmiş en büyük orospu ve en aşağılık sokak süprüntüleri idiler. Sadece biri bana güzel ve hayli ilginç göründü. Aşağı yukarı ben yaşta, belki bir iki yaş daha büyüktü. Ara sıra benimkilere rastlayan hilekâr gözleri vardı. Bu bende onunla tanışma arzusunu uyandırdı; ama yaşlı kadın gardiyanımıza öylesine emanet edilmiş ve din değiştirmesi için özenden çok didinmeyle çalışan kutsal misyoner tarafından öylesine musallat olunmuştu ki üç aydan beri bulunduğu bu evde, ben geldikten sonra daha da kaldığı iki aya yakın süre içinde yanına sokulmak, benim için imkânsız oldu. Bu kız, öyle görünmemekle birlikte, son derece alık olmalıydı, çünkü kimsenin öğrenimi onunki kadar uzun olmadı. Kutsal adam onu hiçbir zaman din değiştirecek durumda bulmuyordu. Ama kendisi bu manastıra kapanmasından sıkıldı ve Hıristiyan olsa da olmasa da çıkmak istediğini söyledi. Henüz Hıristiyan olmaya razı iken isyan etmesi ve artık Hıristiyan olmak istememesi korkusuyla bu isteği kabul etmek zorunda kaldılar.

Küçük cemaat yeni gelen şerefine bir toplantı yaptı. Hepimize kısa bir öğüt konuşması yapıldı; bana, Tanrının bana yaptığı lütfa cevap vermeye çağırmak; ötekilere, onları benim için dua etmeye ve kendi örnekleriyle beni yetiştirmeye davet etmek için. Bundan sonra, bakirelerimiz kendi köşelerine döndüklerinden, ben de bulunduğum köşede bu işe şaşmak için bol bol vakit buldum.

Ertesi sabah öğretim için bizi yeniden topladılar ve atacağım adım ve beni buna sürüklemiş bulunan girişimler üzerinde ilk kez olarak işte o zaman düşünmeye başladım.

Her gün derinliğine daha çok girdiğim bir şeyi söyledim, yineliyorum ve belki, yineleyeceğim; şöyle ki eğer akla uygun ve sağlam eğitim görmüş bir çocuk varsa, o da bendim. Töreleri halktan ayrılan bir aile içinde doğmuş, bütün büyüklerimden sadece bilgelik dersleri ve şeref örnekleri almıştım. Babam, zevk adamı olmakla birlikte, sadece şüphe edilmez bir dürüstlükte değil, ayrıca çok da dindardı. Topluluk içinde zarif, ev içinde Hıristiyan olan bu adam, içinde taşıdığı duyguları erkenden bana da aşılamıştı. Hepsi de akıllı uslu ve erdem sahibi olan üç hala ve teyzemden iki büyüğü sofu idiler ve iyilik, zekâ ve duygu dolu bir kız olan üçüncüsü ise, daha az gösterişle de olsa, belki onlardan da daha sofuydu. Bu değerli ailenin bağrından, kilise adamı ve vaiz olmakla birlikte içten inanan ve hemen hemen söylediği kadar iyi yapan bir adam olan Monsieur Lambercier'nin yanına geçtim. Kız kardeşi ve o, kolay işlenir ve aklı başında bilgilerle, kalbimde buldukları dindarlık ilkelerini geliştirdiler. Bu değerli insanlar bunun için öylesine gerçek, öylesine ölçülü, öylesine aklı başında araçlar kullandılar ki vaazdan sıkılmam şöyle dursun, bu derslerden hiçbir zaman, içten etkilenmeden ve bile bile çok seyrek ayrıldığım iyi yaşama kararları vermeden çıkmıyordum. Bernard Halanın yanında sofuluk beni biraz daha çok sıkıyordu, çünkü o bunu bir meslek haline getiriyordu. Ustamın yanında, gene de başka türlü düşünmeksizin, artık dini pek de düşünmüyordum. Ahlâkımı bozacak gençleri hiç bulmadım. Sokak çocuğu oldum, ama ahlâksız olmadım.

Demek ki ben yaşta bir çocuk ne kadar dindar olabilirse o kadar dindardım. Hatta daha çok, çünkü düşüncemi burada neden saklayayım? Benim çocukluğum hiçbir zaman bir çocuğun çocukluğu olmadı, her zaman bir büyük gibi duydum, her zaman bir büyük gibi düşündüm. Ancak büyüyerek alelâde sınıfa girdim; doğarken, o sınıftan çıkmıştım. Alçak gönüllülükle harika çocukluk taslamama gülünecektir. Olsun; ama iyice gülündükten sonra, altı yaşında, romanların bağladığı, ilgilendirdiği, hüngür hüngür ağlayacak derecede kendinden geçirdiği bir çocuk bulunsun; o zaman gülünç bir şekilde övündüğümü duyacak ve haksız olduğumu kabul edeceğim.

Böylece, eğer bir gün dindar olmaları isteniyorsa, çocuklara dinden hiç söz edilmemesi gerektiğini ve onların Tanrıyı, hatta bizim tarzımızda bile tanımakta yeteneksiz olduklarını söylediğim zaman, kanımı kendi öz deneyimimden değil gözlemlerimden çıkardım; kendi öz deneyimimin başkaları için hiçbir geçerliği olmadığını biliyordum. Altı yaşında J. J. Rousseau'lar bulun ve yedi yaşında onlara Tanrıdan söz edin, hiçbir tehlikeye koşmadığınızı size temin ederim.

Bir çocuk, hatta bir büyük için dindar olmanın, içinde doğduğu dini izlemek olduğuna inanılır, sanırım. Bazen ondan bir şey eksiltilir, seyrek olarak ona bir şey eklenir; dogmatik inan bir eğitim meyvesidir. Beni babalarımın dinine bağlayan bu genel ilkeden başka, kentimizin, bize çok kötü bir putataparlık gibi gösterilen ve din adamları bize en kara renklerle anlatılan Katolikliğe karşı duyduğu özel nefrete de sahiptim. Bu duygu bende o kadar ileriye gidiyordu ki önceleri bir dehşet ve ürküntü titremesine kapılmaksızın hiçbir zaman bir kilisenin içine şöyle bir bakamıyor, hiçbir zaman beyaz üstünlüklü bir papazla karşılaşamıyor, hiçbir zaman bir ayin alayı çıngırağını işitemiyordum; az sonra bu duygu kentlerde beni terketti, ama onu ilk duyduğum kiliselere çok benzeyen köy kiliselerinde beni sık sık yokladı. Bu izlenimin, Cenevre dolaylarındaki papazların şehir çocuklarını seve seve okşamalarının anısıyla tuhaf bir biçimde çatıştığı da doğrudur. Ölüm çıngırağı* beni korkuturken, pazar ayini ya da akşam duası çanı bana bir öğle yemeğini, bir ikindi kahvaltısını, taze tereyağını, yemişle-

* [Hıristiyanlarda, ölmek üzere bulunan bir kimseye şarapyı ekmek yedirilirken çalınan çıngırak, viatik çıngırağı -ç.]

ri, süt ve süt ürünlerini hatırlatıyordu. Monsieur de Pontverre'in iyi yemeği de bende büyük bir etki meydana getirmişti. Böylece, bütün bunlar üzerinde rahatça avunuyordum. Katolikliği sadece eğlenceler ve boğazına düşkünlük ile olan ilişkileriyle düşünerek, Katolik olarak yaşamak fikrine kolayca alışıyordum; ama törenle Katolikliğe girme fikri aklıma ancak kaçarken ve uzak bir gelecek için gelmişti. Şu anda artık kendi kendimi aldatmanın yolu yoktu; ne türlü bağlanmış olduğumu ve bunun kaçınılmaz sonucunu canlı bir dehşetle gördüm. Çevremde gördüğüm müstakbel yeni dönmeler, örnekleriyle benim cesaretimi desteklemeye elverişli değildiler ve yapacağım kutsal işin aslında bir haydut işinden başka bir şey olmadığını da kendimden saklayamazdım. Henüz çok genç yaşta, hangi din hak dini olursa olsun, ben kendiminkini satacağımı ve iyi seçsem bile kalbimin derinliklerinde Kutsal-Ruha yalan söyleyeceğimi ve insanların küçümsemesine hak kazanacağımı duydum. Bunu düşündükçe kendi kendimden tiksiniyordum ve sanki bu kader benim eserim değilmiş gibi, beni oraya getiren kaderden sızlanıyordum. Bu düşüncelerin öylesine güç kazandığı anlar oldu ki eğer bir saniye kapıyı açık bulsaydım mutlaka kaçardım, ama bu benim için mümkün olmadı ve bu karar da öyle kuvvetli olarak direnmedi.

Onu yenmek için pek çok gizli istek bu kararla çatışma halindeydi. Ayrıca, Cenevre'ye dönmeme konusunda oluşan tasarının inadı, utanç, dağları tekrar aşmaktaki güçlük, kendimi ülkemden uzakta, dostsuz, parasız görmenin sıkıntısı, bütün bunlar, bana vicdan azaplarımı geç kalmış bir pişmanlık gibi göstermekte elbirliği ediyorlardı; yapacağım şeyi hoş görmek için yaptığım şeyi kınamaya çalışıyordum. Geçmişin haksızlıklarını ağırlaştırarak, geleceğe onun zorunlu bir sonucu gibi bakıyordum. Kendi kendime, henüz iş işten geçmedi, eğer istersen suçsuz olabilirsin demiyor ama şöyle diyordum: İşlediğin ve şimdi tamamlamak zorunda bulunduğun suç için inle.

Gerçekten, bundan çıkabilecek her şeyi göze alarak, o zamana kadar vaat edebilmiş ya da umut ettirebilmiş olduğum her şeyi geri almak, kendimi bağladığım zincirleri kırmak, atalarımın dininde kalmak istediğimi göz pekliği ile söylemek için, o yaşta bana ne bulunmaz bir ruh gücü gerekliydi! Bu güç benim yaşımın harcı değildi ve mutlu bir başarı kazanması olanağı da pek azdı. İşler geri dönülemeyecek kadar ilerlemişti ve direncim büyüdükçe, onun üstesinden gelmek için, şu ya da bu şekilde bir yol bulunacaktı.

Beni mahveden safsata, güç kullanmak için iş işten geçtikten sonra güç eksikliğinden yakınan çoğu insanın safsatasıdır. Erdem, sadece hatamız yüzünden bize pahalıya mal olur ve daima uslu akıllı olmak isteseydik, erdemli olmaya nadiren ihtiyaç duyardık. Ama yenilmesi kolay eğinimler bizi dirençsiz sürüklerler; tehlikesini küçümsediğimiz hafif eğinimlere kendimizi bırakırız. Farkında olmadan, kendimizi kolayca koruyabileceğimiz ama artık bizi ürküten kahramanca çabalar göstermeden içinden çıkamayacağımız tehlikeli durumlara düşer ve sonunda Tanrıya: "Beni neden bu kadar güçsüz yarattın?" diyerek, uçuruma yuvarlanırız. Ama, bize rağmen, Tanrı vicdanlarımıza şu cevabı verir: " Seni uçurumdan çıkmak için çok güçsüz yarattım, çünkü oraya düşmemek için yeteri kadar güçlü yaratmıştım".

Katolik olmaya açıkça karar vermiş değildim; ama önümde daha hayli zaman olduğunu görerek, kendimi bu fikre alıştırma yolunu tuttum ve bu arada, beni güçlükten kurtaracak beklenmedik bir olay çıkabileceğini düşünüyordum. Zaman kazanmak için, elimden gelebilecek en güzel savunmayı yapmayı kararlaştırdım. Az sonra, kendimi beğenmişliğim beni bu karar üzerinde düşünmekten kurtardı ve beni yetiştirmek isteyenleri zaman zaman güç durumlara düşürdüğümü farkeder etmez, onları tamamen yenmeye çalışmak için daha fazla düşünmem gereksiz hale geldi. Hatta bu işe çok gülünç bir gayretle giriştim; çünkü onlar benim üzerimde çalışırken, ben onlar üzerinde çalışmak istedim. Safça, Protestan olmaya razı etmek için, onları inandırmaktan başka bir şeye gerek olmadığını sanıyordum.

Bu yüzden, ne kafa açıklığı, ne de istek yönünden, onlar bende bekledikleri kolaylığı tamamen buldular. Protestanlar genellikle Katoliklerden daha bilgilidir. Bu şundan olmalı: Birilerinin doktrini tartışma, öbürlerinin doktrini ise boyun eğme ister. Katolik kendisi için verilen kararı kabul etmek zorundadır; Protestan ise kendi kararını kendi vermeyi öğrenmek zorunda. Bunun böyle olduğu biliniyordu ama ne durumumdan, ne de yaşımdan, tecrübeli insanlar için büyük güçlükler bekleniyordu. Zaten daha ne ilk komünyonumu yapmış, ne de onunla ilgili bilgileri almıştım; bu da biliniyordu, ama buna karşılık, Monsieur Lambercier'nin yanında iyi yetişmiş ve üste-

lik, babamın yanında hemen hemen ezberlemiş ve o zamandan beri az çok unutmuş bulunduğum, ama tartışma kızıştıkça aklıma gelen Kilise ve İmparatorluk Tarihi'nde[18], bu baylar için çok tedirgin edici bir cephaneliğe sahip olduğum bilinmiyordu.

Ufak tefek ama oldukça saygıdeğer yaşlı bir papaz, bize ilk konferansı toplu olarak verdi. Bu konferans arkadaşlarım için bir dinsel tartışmadan çok bir din dersi oldu. Yaşlı papaz, onların itirazlarını çözmekten çok, onları yetiştirmeye mecburdu. Ama benim için öyle olmadı. Sıram gelince, onu her şey üzerinde durdurdum; kendisine çıkartabileceğim güçlüklerden birini ondan esirgemedim. Bu, dinleyiciler için konferansı çok uzun ve çok sıkıcı yaptı. Benim yaşlı papaz çok konuşuyor, kızışıyor, saçmalıyor ve Fransızcayı iyi anlamadığını söyleyerek işin içinden çıkıyordu. Ertesi gün, saygısız itirazlarımın arkadaşlarımı baştan çıkarması korkusuyla daha genç, güzel konuşan, yani uzun cümleler yapan ve hiçbir bilginin olmadığı kadar kendinden memnun bir başka papazla birlikte beni bir başka odaya koydular. Gene de onun gösterişli etkisi altında pek kalmadım ve nihayet görevimi yaptığımı düşünerek, kendimden hayli güvenli bir biçimde cevap vermeye ve onu elimden geldiği kadar şuradan buradan hırpalamaya koyuldum. Saint Augustin, Saint Grégoire ve öteki kilise babaları ile beni bunaltacağını sanıyor ve benim bütün bu babaları hemen hemen kendisi kadar kolaylıkla çekip çevirdiğimi inanılmaz bir şaşkınlıkla görüyordu; bu, babaları okumuş olmamdan ileri gelmiyordu, belki o da okumamıştı; ama benim Le Sueur'dan[19] alınmış birçok parçayı aklımda tutmuştum ve kendisi bunlardan birini bana söyler söylemez, alıntısı üzerinde tartışmaksızın, ona aynı babadan ve onu çoğunlukla güç duruma düşüren bir başka alıntıyla karşılık veriyordum. Gene de sonunda iki nedenle o üstün geliyordu: Birincisi, o daha güçlü durumdaydı ve deyim yerindeyse, kendimi onun insafına kalmış hissederek, ne kadar genç olursam olayım, onu çok öfkelendirmemek gerektiğini çok iyi düşünüyordum; çünkü küçük yaşlı papazın ne derin bilgimden, ne de benden hoşlandığını yeteri kadar görüyordum; öbür neden de şu idi ki genç tahsilliydi, benim hiç tahsilim yoktu. Bunun sonucu, kanıtlama biçiminde benim izleyemeyeceğim bir yöntem uyguluyor ve beklenmedik bir itirazla sıkıştığını hisseder etmez, benim

konuşulan konunun dışına çıktığımı söyleyerek bu itirazı ertesi güne bırakıyordu. Hatta bazen benim bütün alıntılarımı, uydurma olduklarını söyleyerek reddediyor ve gidip kitabı karıştırmama razı olarak, onları orada bulma konusunda bana meydan okuyordu. Büyük bir tehlikeye atılmadığını hissediyordu ve bütün iğreti derin bilgimle, onun orada olduğuna emin olsam bile, koca bir ciltte bir parça bulmak için, biraz bilgince biraz Latincemle bu kitaplardan yararlanıyordum. Onun Protestan rahiplerini suçladığı sadakatsizliği asıl kendisinin yaptığından ve kendisini tedirgin eden bir itirazdan sıyrılmak için bazen metin parçaları uydurduğundan bile şüpheliyim.

İncir çekirdeğini doldurmayacak kadar küçük çekişmeler devam eder ve günler tartışmak, dualar mırıldanmak ve kepazelik etmekle geçerken, başıma hayli iğrendirici ve benim için az daha kötü bitecek çirkin bir iş geldi.

Hiçbir bağlılığa yetenekli olmayacak kadar aşağılık bir ruh, hiçbir bağlılığa yetenekli olmayacak kadar barbar bir yürek yoktur. Magripli olduklarını söyleyen o iki hayduttan biri bana sevgi göstermeye başladı. Seve seve bana sokuluyor, çetrefil Frenkçesiyle benimle konuşuyor, bana küçük hizmetlerde bulunuyor, sofrada yemeğinden zaman zaman bana ikram ediyor ve özellikle çok tedirgin edici bir hareketle beni sık sık öpüyordu. Bu uzun bir bıçak yarasıyla süslü çavdar çöreği surattan ve sevecen olmaktan çok öfkeliye benzeyen bu ateşli bakıştan doğal olarak ne kadar büyük ürküntü duyarsam duyayım, kendi kendime şöyle diyerek bu öpüşlere katlanıyordum: "Zavallı adam bana karşı çok canlı bir dostluk peyda etti; onu terslemekle haksızlık etmiş olurum". Gitgide daha serbest davranışlara geçiyor ve bana öyle garip şeyler söylüyordu ki zaman zaman aklını oynattığını sanıyordum. Bir akşam benimle birlikte yatmak istedi; yatağımın çok küçük olduğunu söyleyerek buna karşı çıktım. Beni kendi yatağına gitmek için sıkıştırdı, gene reddettim; çünkü bu sefil öylesine pisti ve öylesine keskin çiğnenmiş tütün kokuyordu ki midemi bulandırıyordu.

Ertesi gün, sabahın oldukça erken saatlerinde, ikimiz toplantı salonunda yalnızdık; okşamalarına yeniden başladı, ama kendisini korkunç bir hale getirecek kadar şiddetli hareketlerle. Sonunda, gitgide en pis senlibenliliklere geçmek ve elimi

kullanarak, beni de aynı şeyi yapmaya zorlamak istedi. Bir çığlık atarak ve geriye doğru sıçrayarak, ama ne hoşnutsuzluk, ne de öfke göstermeksizin, çünkü söz konusu olan şey üzerinde en küçük bir fikrim yoktu, coşkunlukla kendimi kurtardım; şaşkınlık ve tiksintimi öylesine şiddetle ifade ediyordum ki beni orada bıraktı; ama çırpınmalarını tamamlarken, içimi bulandıran yapışkan ve beyazımtırak bir şeyin şömineye doğru gittiğini ve yere düştüğünü gördüm. Hayatımda hiç olmadığım kadar heyecanlı, allak bullak, hatta korku içinde ve bayılacak gibi bir halde, kendimi balkona attım.

Bu zavallının nesi olduğunu anlayamıyordum; saraya ya da ondan da korkunç bir çılgınlığa kapıldığını sandım ve gerçekten soğukkanlı biri için bu edepsiz ve pis durumu ve en kaba şehvet istekleriyle tutuşmuş bu iğrenç yüzü görmekten daha korkunç hiçbir şey bilmiyordum. Bu durumda başka insan hiç görmedim; ama eğer kadınların yanındaki coşkunluklarımızda biz de böyle isek, bizden iğrenmemeleri için gözlerinin iyice bağlanmış olmaları gerekir.

Başıma geleni koşup herkese anlatmaktan daha acele bir işim olamazdı. Yaşlı kadın kâhyamız bana susmamı söyledi, ama bu hikâyenin onu çok ilgilendirdiğini gördüm ve dişleri arasından şöyle homurdandığını duydum: Can maledet! Brutta bestia[20]. Neden susmam gerektiğini anlamadığım için, yasağa rağmen, bildiğim gibi gittim ve öyle gevezelik ettim ki ertesi gün idarecilerden biri, az bir kötülük için çok gürültü yapmak ve kutsal bir evin şerefiyle oynamakla suçlandırarak erkenden bana hayli sert bir söylev[21] çekmeye geldi.

Kendimi, benden ne istendiğini bile bile ama buna izin vermek istemediğimden savunmuş olduğuma inandığı için, bana bilmediğim, ne var ki onun bana ilk kez öğrettiğini hiç de sanmadığı birçok şeyi açıklayarak, eleştirisini uzattı. Bana, ciddî ciddî, cinsî temasa düşkünlük gibi bunun da yasaklanmış bir iş olduğunu, ama işin sonunda niyetin, bu niyete konu olan kişi için pek de onur kırıcı olmadığını ve sevimli bulunmuş olmakta bu kadar çok öfkelenecek bir şey bulunmadığını söyledi. İçtenlikle, kendisinin de gençliğinde aynı şerefe sahip olduğunu ve direnme yapamayacak bir durumda bastırılmış olduğu için, bunda o kadar zalimce bir şey bulmadığını anlattı.

Yüzsüzlüğü her şeyi yerli yersiz söyleyecek kadar ileriye götürdü ve direnmemin nedeninin can acısı korkusu olduğunu düşünerek, bana bu korkunun yersiz olduğunu ve hiçbir şeyden telâşa kapılmamak gerektiğini temin etti.

Bu alçağı, hiç de kendisi için konuşmadığını gördüğüm ölçüde büyüyen bir şaşkınlıkla dinliyordum; sadece benim iyiliğim için bana ders verir gibiydi. Konuşması kendisine o kadar basit görünüyordu ki hatta baş başa konuşmanın gizliliğine bile gerek görmemişti; yanımızda, üçüncü kişi olarak, bütün bunların kendisini ondan daha çok ürkütmediği bir kilise adamı vardı. Bu doğal hava beni öylesine etkiledi ki bunun şüphesiz herkes tarafından kabul edilmiş ve benim daha önce öğrenmek fırsatını bulamamış olduğum bir âdet olduğunu sandım. Bunun sonucu, onu öfkelenmeden ama iğrenerek dinledim. Başıma gelmiş olan şeyin, ama özellikle görmüş olduğum şeyin hayali belleğimde öylesine silinmez bir şekilde kazınıp kalmıştı ki onu düşündükçe hâlâ midem bulanıyordu. Daha çoğunu öğrenmeksizin, o şeye karşı duyduğum nefret onun övgücüsüne de yayıldı ve derslerinin kötü etkisini görmemesi için kendimi yeteri kadar tutamadım. Bana pek okşayıcı olmayan bir bakış fırlattı ve o zamandan sonra yurt hayatını bana zehir etmek için elinden geleni ardına komadı. Bunda öylesine başarılı oldu ki ondan çıkmak için sadece bir tek yol olduğunu farkederek, o zamana kadar onu uzaklaştırmak için ne kadar çaba gösterdimse, tutmakta o kadar acele ettim.

Bu macera, gelecek için beni manşet şövalyelerinin[22] girişimlerine karşı emniyet altına aldı ve öyle olmakla tanınan kimseleri görmek, korkunç Magriplinin tavır ve hareketlerini hatırlatarak, bende her zaman öylesine bir tiksinti uyandırdı ki bunu saklamakta güçlük çekiyordum. Tersine, kadınlar bu karşılaştırmada kafamda çok kazandılar; bana öyle geliyordu ki duygularımın sevecenliğinde, kişiliğimin saygısında, ben onlara cinsiyetimin saldırılarının tamirini borçluydum ve en çirkin dişi maymun, o düzme Afrikalının anısıyla, gözlerimde tapılacak bir şey haline geliyordu.

Düzme Afrikalıya gelince, ona ne söylenebildi bilmiyorum; bana öyle geldi ki Lorenza kadın hariç, kimse ona eskisinden daha kötü bir gözle bakmadı. Bununla birlikte, o artık ne ya-

nıma yanaştı, ne de benimle konuştu. Sekiz gün sonra, büyük bir törenle vaftiz edildi ve yeniden doğan ruhunun saflığını göstermek için tepeden tırnağa beyaz giyindi. Ertesi gün yurttan çıktı ve onu bir daha hiç görmedim.

Benim sıram bir ay sonra geldi; çünkü yöneticilerime güç bir din değiştirme şerefini vermek için bu kadar zaman gerekti ve yeni yumuşak başlılığımı kutlamak için karşımda bütün dogmalara bir resmi geçit yaptırdılar.

Sonunda, yeteri kadar yetişmiş ve öğretmenlerimin isteğine yeteri kadar hazır olarak, parlak bir din değiştirme yapmak ve beni gerçekten vaftiz etmedikleri halde vaftiz takımlarını almak için, ayin alayı ile Saint-Jean merkez kilisesine götürüldüm[23]; ama bunlar aşağı yukarı aynı törenler olduğundan halkı Protestanların Hıristiyan olmadıklarına inandırmaya yarar bu. Bana beyaz kordonlarla süslü ve bu türlü işlerde kullanılan gri bir giysi giydirmişlerdi. Önümde ve arkamda iki adam, üstüne bir anahtarla vurdukları ve herkesin sofuluğuna ya da yeni dönmeye karşı gösterdiği ilgiye göre sadakasını koyduğu bakır leğenler taşıyorlardı. Kısacası, töreni halka iyice örnek olacak ve beni iyice küçük düşürecek bir şekle sokmak için, Katolik gösterişlerinden hiçbiri unutulmadı. Sadece, bana çok yararlı olabilecek olan, ama Yahudi olmak şerefinden yoksun bulunduğum için, Magripliye verildiği gibi bana verilmeyen beyaz giysi eksikti.

Hepsi bu kadarla bitmedi. Daha sonra, din sapkınlığı suçundan bağışlanmak ve Henri IV'ün elçisi aracıyla tabi tutulduğu törenin tıpkısıyla kilisenin bağrına dönmek için Engizisyona gitmek gerekti. Çok saygıdeğer engizitör babanın tavır ve hareketleri, bu binaya[24] girerken beni sarmış bulunan gizli korkuyu dağıtacak gibi değildi. İmanım, durumum, ailem üzerindeki birçok sorudan sonra, birdenbire annemin cehennemlik olup olmadığını sordu. Korku, bana öfkemin ilk hareketini bastırttu; cehennemlik olmadığını ümit etmek istediğimi, Tanrının onu son saatinde aydınlatmış olabileceğini söylemekle yetindim. Keşiş sustu ama yüzünü, bana hiç de bir beğenme işaret gibi görünmeyen bir şekilde buruşturdu.

Bütün bunlar olup bittikten sonra, tam da nihayet umutlarıma göre bir işe yerleştirilmeyi düşündüğüm bir anda, bağışımdan[25] gelen yirmi franktan biraz fazla bir ufaklık parayla beni kapı dışarı ettiler. Bana iyi bir Hıristiyan olarak yaşamayı, Tanrının lütfuna sadık olmayı öğütlediler; iyi talih dilediler, kapıyı üstüme kapadılar ve her şey bitti.

Böylece bütün büyük umutlarım bir anda yok oldu ve bana çıkarımı gözeterek girişmiş bulunduğum bu işten, hem dininden dönmüş, hem de aldatılmış olmanın acısından başka bir şey kalmadı. Parlak servet tasarılarımdan koyu bir sefalet içine düştüğümü ve sabahleyin oturacağım sarayın seçimi üzerinde düşündükten sonra, akşam sokakta yatma durumunda kaldığımı gördüğüm zaman, fikirlerimde ne sert bir dönüşüm olması gerektiğini anlamak kolaydır. Sanılacaktır ki önce, bütün felâketimin kendi eserim olduğunu düşünerek, kendimi hatalarımdan duyduğum pişmanlığın büsbütün kışkırtacağı amansız bir umutsuzluğa kaptırdım. Ama hiç de böyle olmadı. Hayatımda ilk kez olarak bir yere kapatılıp kalmaktan yeni çıkmıştım; tattığım ilk duygu, yeniden ele geçirmiş bulunduğum özgürlük duygusu oldu. Uzun bir kölelikten sonra, kendimin ve hareketlerimin yeni baştan efendisi olarak, kendimi kaynak bakımından zengin ve yeteneklerim ve değerimin, tanınır tanınmaz beni kabul ettirmekten geri kalmayacakları, toplumda yüksek yeri olan kimselerle dolu büyük bir kentin ortasında görüyordum. Üstelik bekleyecek çok zamanım vardı ve cebimdeki yirmi frank bana bitmeyecek bir hazine gibi görünüyordu. Kimseye hesap vermeden onu istediğim gibi kullanabilirdim. İlk kez olarak kendimi bu kadar zengin görüyordum. Cesaretsizliğe ve göz yaşlarına kapılmaktan uzak, umutlarımı değiştirmekten başka bir şey yapmadım ve özsaygım bundan hiçbir şey yitirmedi. Hiçbir zaman kendimi bu kadar güven içinde duymamıştım; daha şimdiden servetimi yaptığımı sanıyor ve kendimden başka kimseye bir yüküm duymamayı güzel buluyordum.

Yaptığım ilk şey, sadece özgürce bir davranışta bulunmak için de olsa, tüm şehri dolaşarak merakımı gidermek oldu. Nöbet törenine bakmaya gittim; askerî mızıka çok hoşuma gidiyordu. Ayin alaylarını izledim; papazların okuduğu ilâhiyi seviyordum; kral sarayını görmeye gittim; ona korkuyla yaklaş-

tım ama başka kimselerin içeri girdiğini görünce, ben de onlar gibi yaptım; kimse bir şey demedi. Belki de bu iyiliği kolumun altında bulunan küçük pakete borçluydum. Ne olursa olsun, kendimi bu saray içinde bulunca, geleceğim üzerine büyük bir hayale kapıldım; daha şimdiden kendime bu sarayda oturanların biri gibi bakıyordum. Sonunda, gide gele, yoruldum; karnım acıktı, hava sıcaktı; bir sütçü dükkânına girdim; bana yoğurt ve yanında da o her şeyden çok sevdiğim Piemont ekmeğinden iki parça verdiler, beş ya da altı lokmada hayatımda yediğim en güzel yemeklerden birini yedim.

Kalacak bir yer aramak gerekti. Meramımı anlatacak kadar Piyemonca bildiğim için bulmam güç olmadı ve onu zevkimden çok keseme göre seçmek ihtiyatını gösterdim. Bana Pô sokağında, hizmet dışındaki hizmetçilere gecesi bir soldan barındıran bir asker karısını salık verdiler. Onun yanında boş bir kerevet buldum ve oraya yerleştim. Genç ve beş altı çocuğu olmasına rağmen yeni evlenmiş bir kadındı. Anne, çocuklar, konuklar, hepimiz aynı odada yattık ve ben orada kaldığım sürece bu böyle sürdü. Bununla birlikte, bir arabacı gibi küfür eden, her zaman hırpani ve saçı başı dağınık ama yumuşak yürekli, yardımsever, benimle dostluk kuran ve hatta bana yararlı olan iyi bir kadındı.

Birçok günü kendimi sadece bağımsızlık ve merak zevkine vermekle geçirdim. Bana değişik ve yeni görünen her şeyi araştırarak, ziyaret ederek, şehrin içinde ve dışında başıboş dolaşıyordum ve deliğinden yeni çıkan, hiç başkent görmemiş bir genç kişi için her şey değişik ve yeniydi. Özellikle hükümdar bileliğimde çok dakiktim ve her sabah kralın dinî ayininde düzenli olarak hazır bulunuyordum. Kendimi bu prens ve bileliği ile aynı küçük kilisede görmeyi güzel buluyordum; ama bu titiz devamlılığımda, kendini göstermeye başlayan müzik tutkumun, sarayın az zamanda görüldüğü ve her zaman aynı kaldığı için uzun süre etkili olmayan şatafatından daha çok payı vardı. Sardenya Kralı o zamanlar Avrupa'nın en iyi senfoni orkestrasına sahipti. Somi'ler, Desjardin'ler, Bezuzzi'ler[26] bu orkestrada art arda parlıyorlardı. En önemsiz bir aletin çalınışının, yeter ki doğru olsun, keyiften kendinden geçirdiği bir genç adamı çekmek için bu kadarına gerek yoktu. Ayrıca, gözlerimi kamaştıran görkem karşısında şaşkın ve istek-

siz bir hayranlıktan başka bir şey duymuyordum. Sarayın bütün parlaklığı içinde beni ilgilendiren tek şey, orada saygıma lâyık ve kendisiyle bir roman yaratabileceğim genç bir prensesin bulunup bulunmadığını görmekti.

Az kalsın o kadar parlak olmayan ama eğer sonunu getirebilseydim bin defa daha tatlı zevkler bulacağım bir durumda öyle bir romana başlıyordum.

Çok tutumlu yaşadığım halde, kesem yavaş yavaş tükeniyordu. Bununla birlikte, bu tutumluluk, ihtiyattan çok, bugün büyük sofralar alışkanlığının bile hiç bozmadığı bir zevk sadeliğinin sonucuydu. Bir kır yemeğinden daha iyi bir şölen bilmiyordum ve gene de bilmem. Biraz süt, yumurta, salata, peynir, esmer ekmek ve zararsız bir şarapla, her zaman bana iyi bir şölen çekileceğinden emin olunabilir; etrafımda bir metrdotel ve uşaklar takımı can sıkıcı görünüşleriyle beni bıktırmadıkları zaman, benim iyi iştahım geri kalanı tamamlayacaktır. O zamanlar altı yedi sola, sonraları altı yedi franka yediğimden çok daha iyi yemek yiyordum. Demek ki kanaatkâr olmamaya özendirecek bir şey bulunmadığı için kanaatkârdım; hatta bütün bunlara kanaatkârlık demekte de haksızım, çünkü bu işi mümün olan tüm nefis düşkünlüğü ile yapıyordum. Armutlarım, yoğurdum, peynirim, ekmek parçalarım ve birkaç bardak dilim dilim kesilecek gibi koyu Montferrat şarabım, beni boğazına düşkünlerin en mutlusu kılıyordu. Ama böyle de olsa yirmi frankın sonu görülebilirdi. Günden güne bunu daha iyi farkediyordum ve yaşımın hoppalığına rağmen, gelecek üzerindeki kaygım kısa sürede ürküntü halini aldı. İspanya'daki bütün şatolarımdan, bana sadece gerçekleştirilmesi kolay olmasa da beni yaşatacak bir iş aramak kaldı. Eski zanaatımı düşündüm; ama onu bir usta yanında çalışacak kadar iyi bilmiyordum ve Torino'da ustalar da öyle pek bol değildi. Bunun üzerine, daha iyisini beklerken kendimi dükkâncıların insafına bırakıp ucuz fiyatla onları çekmeyi umarak, kap kacak üzerine marka ya da armalar kazımak üzere dükkân dükkân dolaşmaya karar verdim. Bu son çare de pek başarılı olmadı. Hemen her yerde baştan savuldum ve bulabildiğim şey o kadar azdı ki onunla ancak birkaç övün yiyecek parası kazandım.

Bununla birlikte bir gün, sabahın oldukça erken bir saatinde Contranova'dan[27] geçerken, bir tezgâhın vitrinleri arasından öylesine iyi yüzlü ve öylesine çekici havalı genç bir dükkâncı kadın gördüm ki, kadınlar yanındaki sıkılganlığıma rağmen, içeri girmekte ve ona küçük yeteneğimi sunmakta duraksamadım. Beni geri çevirmedi, oturttu, öykücüğümü anlattırdı, acıdı, bana cesaret sahibi olmamı ve iyi Hıristiyanların beni terketmeyeceklerini söyledi; sonra ihtiyacım olduğunu söylediğim aletleri aramak üzere yakındaki bir kuyumcuya birini gönderirken, mutfağına çıktı ve bana yiyecek getirdi. Bu başlangıç bana hayra alâmet göründü; arkası da bunu yalanlamadı. Kadın benim küçük işimden, daha da çok içime biraz güven geldikten sonraki küçük gevezeliğimden memnun göründü; çünkü parlak ve süslü bir kadındı ve sevimli havasına rağmen, bu parlaklık bana çekingenlik vermişti. Ama iyilik dolu karşılaması, acıyan sesi, tatlı ve okşayıcı davranışı beni hemen rahatlattı. Başarı kazandığımı gördüm ve bu beni daha başarılı kıldı. Ama İtalyan ve biraz koket olmamak için çok da güzel olmasına rağmen, gene de kadın o kadar alçak gönüllü ve ben de o kadar sıkılgandım ki bu işin hemen iyi bir sonuca bağlanması güçtü. Bize macerayı tamamlayacak zaman bırakmadılar. Bundan ötürü, onun yanında geçirdiğim kısa anları daha da büyük bir güzellikle hatırlarım ve bu anlarda aşkın en tatlı ve en saf zevklerini başlangıçları içinde tatmış bulunduğumu söyleyebilirim.

Bu kadın son derece çekici bir esmerdi, ama güzel yüzüne çizilmiş iyi yaradılışı onun canlılığını dokunaklı bir hale getiriyordu. Adı Madame Basile idi. Kendinden hayli yaşlı ve bir hayli de kıskanç olan kocası, yolculukları sırasında onu, kadınları ayartmak için çok somurtkan ama kendi hesabına ancak asık suratlılığı ile gösterdiği iddialar taşımaktan da pek geri kalmayan bir tezgâhtarın gözetimi altına bırakıyordu. Oldukça iyi becerdiği flüt çalışını dinlemekten hoşlanmama rağmen, bu tezgâhtar bana çok surat astı. Bu yeni Egiste[28], hanımının yanına girdiğimi gördüğü zaman daima homurdanıyordu; kadının karşılığında ona daha çoğunu göstermekten geri kalmadığı bir küçümsemeyle muamele ediyordu bana. Hatta kadın, ona eziyet etmek için, onun gözleri önünde beni okşa-

maktan hoşlanır gibi görünüyordu ve intikamın bu türlüsü, bana çok zevk vermekle birlikte, baş başa konuşmalarda daha iyi olurdu. Ama kadın işi oraya kadar götürmüyor, ya da hiç olmazsa bu iş aynı biçimde olmuyordu. Ya beni çok genç bulduğu, ya ilk adımları atmasını bilmediği, ya da gerçekten uslu akıllı olmak istediği için, baş başa konuşmalarda itici olmayan, ama nedenini bilmeksizin beni yıldıran türden bir ihtiyatlılığı vardı. Ona karşı Madame de Warens için duymuş olduğum o gerçek olduğu kadar sevecen saygıyı duymamakla birlikte, daha çok korku ve çok daha az teklifsizlik duyuyordum. Güçlük içinde kalıyordum, elim ayağım titriyordu; ona bakmaya, onun yanında nefes almaya cesaret edemiyordum; gene de ondan uzaklaşmaktan ölümden çok korkuyordum. Farkedilmeden bakabildiğim her şeyi aç bir gözle parçalayarak yiyordum; giysisinin çiçeklerini, güzel ayağının ucunu, dolgun ve beyaz bir kolun eldiven ile manşet arasından görünen parçasını ve zaman zaman göğsü ile boyun atkısı arasından kendini gösteren parçayı. Her şey öbürlerinin etkisini artırıyordu. Görebildiğim şeylere ve hatta daha ötesine baka baka gözlerim bulanıyor, göğsüm sıkışıyor, gitgide daha çok tıkanan soluğum nefes almamı güçleştiriyordu ve bütün yapabildiğim şey, çoğunlukla içinde bulunduğumuz sessizlik içinde, gürültüsüzce çok münasebetsiz iç çekmeler koyuvermek oluyordu. Bereket versin ki işiyle gücüyle meşgul bulunan Madame Basile, bana göründüğüne göre, bunun farkına varmıyordu. Bununla birlikte, boyun atkısının, bir tür iç kaynaşmasıyla sık sık kabardığını zaman zaman görüyordum. Bu tehlikeli manzara bana kendimi büsbütün kaybettiriyor ve tam kendimi kapıp koyvereceğim zaman, beni hemen kendime getiren sakin bir tonla bana birkaç söz söylüyordu.

Bir söz, bir hareket, hatta çok anlamlı bir bakış aramızda hiçbir zaman bir gizli anlaşma kurmaksızın, onu birçok kez bu şekilde yalnız gördüm. Benim için çok eziyetli olan bu durum, gene de bana çok tatlı geliyor ve yüreğimin saflığı içinde neden bu kadar acı çektiğimi şöyle böyle düşünebiliyordum. Görünüşe göre bu küçük baş başa kalışlar onun da hoşuna gitmiyor değildi, hiç değilse bunun için sık sık fırsatlar hazırlıyordu; şüphesiz bu fırsatları kullanma ve bana kullandırma bakımından boşuna zahmet.

Bir gün tezgâhtarın budalaca konferanslarından sıkılmış olarak odasına çıkmıştı, bulunduğum dükkân arasında küçük işimi bitirmekte acele ettim ve onu izledim. Oda kapısı aralıktı; farkedilmeksizin içeri girdim. Yüzü kapının karşısına gelen duvara dönük,bir pencerenin yanında nakış işliyordu. Girdiğimi göremez ve sokaktaki yük arabalarının yaptığı gürültü yüzünden beni işitemezdi. Kendine her zaman iyi bakardı; o gün süsü koketliğe yaklaşıyordu. Duruşu gönül okşayıcıydı, azıcık eğilmiş başı boynunun beyazlığını gösteriyordu, zariflikle toplanmış saçları çiçeklerle bezenmişti. Bütün yüzünde, seyretmek zamanını bulduğum ve aklımı başımdan alan bir güzellik hüküm sürüyordu. Beni duymayacağından emin ve beni görebileceğini düşünmeksizin, ateşli bir hareketle kollarımı ona doğru uzatarak, kapının girişinde kendimi diz üstü attım; ama şöminede, beni ele veren bir ayna vardı. Bu taşkınlığın onun üzerinde ne etki yaptığını bilmiyorum; bana hiç bakmadı, hiç bir söz söylemedi; ama başını yarı döndürerek, basit bir parmak hareketiyle ayakları dibindeki hasırı gösterdi. Yüreği oynamak, bir çığlık atmak, bana gösterdiği yere atılmak, benim için birlikte yapılan bir şey oldu; ama inanılması güç olacak şey şu ki, bu durumda bunun ötesinde hiçbir şeye, ne bir tek kelime söylemeye, ne gözlerimi ona kaldırmaya, hatta ne de vücudumun böylesine güç bir durumunda, bir an dizlerine dayanmak için ona dokunmaya cesaret edebildim. Dilsizdim, hareketsizdim, ama elbette sakin değildim; bendeki her şey çalkantımı, sevincimi, minnetimi, tercihinde belirsiz ve genç kalbimin güvenemediği kimse üzerinde hoşnutsuzluk yaratma korkusuyla zaptedilen ateşli arzularımı gösteriyordu.

O benden ne daha dingin, ne de daha az sıkılgan görünüyordu. Beni orada görmekten şaşırmış, oraya çekmiş olmaktan donakalmış ve hiç şüphesiz düşünmeden yapılmış bir işaretin bütün sonucunu sezmeye başlayarak, beni ne kabul ediyor ne de reddediyordu, gözlerini işinden kaldırmıyor, sanki beni ayaklarının dibinde görmüyormuş gibi yapmaya çalışıyordu; ama tüm aptallığım, onun da benim sıkıntımı, belki isteklerimi paylaştığını, benimkine benzeyen bir utançla kendini tuttuğunu anlamama engel olmuyor, ne var ki bunu anlamak, bana o aptallığın üstesinden gelme gücünü vermiyordu. Benden beş ya da altı yaş büyük olması, bence bütün atılganlığın

onun tarafından gelmesini gerektiriyordu ve kendi kendime, benim atılganlığımı kışkırtmak için hiçbir şey yapmadığına göre, demek ki benim atılganlıkta bulunmamı istemiyor, diyordum. Hatta bugün bile doğru düşündüğümü sanıyorum ve şüphesiz benim gibi toy birinin sadece yüreklendirilmeye değil, ama yetiştirilmeye de muhtaç olduğunu görmemek için o çok zekiydi.

Eğer aramıza bir giren olmasaydı, bu canlı ve dilsiz sahne nasıl biterdi, bu gülünç ve tadına doyulmaz durumda hareketsiz olarak ne kadar zaman kalırdım, bilmem. Çalkalanmalarımın en yoğun anında, bulunduğumuz odanın bitişiğindeki mutfak kapısının açıldığını duydum ve telâşa kapılan Madame Basile sesi ve hareketiyle heyecanlı heyecanlı bana şöyle dedi: "Kalkın, Rosina geldi". Aceleyle kalkarken, bana uzattığı eli yakaladım ve ona iki ateşli öpücük kondurdum, bu öpücüklerden ikincisinde bu güzel elin dudaklarıma biraz sıkca bastırıldığını duydum. Ömrümde bu kadar tatlı bir anım olmadı; ama yitirdiğim fırsat bir daha geri gelmedi ve genç aşklarımız burada kaldı.

Belki de bu yüzdendir ki bu sevimli kadının hayali kalbimin derinliklerinde o kadar hoş çizgilerle kazılıp kaldı. Hatta bu hayal, dünyayı ve kadınları daha iyi tanıdığım ölçüde daha da güzelleşti. Azıcık deneyi olsaydı, küçük bir oğlanı kıpırdatmak için başka türlü davranırdı; ama her ne kadar kalbi güçsüz idiyse de namusluydu; kendini sürükleyen eğsinime elinde olmadan boyun eğiyordu; bütün görünüşe göre bu onun ilk sadakatsizliği idi ve belki onun utancını yenmek için, kendiminkini yenmekten daha çoğunu yapmak zorundaydım. İşi oraya kadar götürmüş olmaksızın, onun yanında anlatılmaz zevkler duydum. Kadınlara sahip olmanın bana duyurduğu bütün şeylerden hiçbiri, giysisine bile dokunmaya cesaret etmeksizin onun ayakları dibinde geçirdiğim iki dakikanın tırnağına değmez. Hayır, sevilen namuslu bir kadının verebileceği zevke benzer hiçbir zevk yoktur; onun yanında her şey lütuftur. Küçük bir parmak işareti, ağzıma hafifçe bastırılmış bir el Madame Basile'den hayatımda gördüğüm biricik lütuflardır, ama o kadar küçük olan bu lütufların anısı onları düşündükçe hâlâ beni kendimden geçirir.

Sonraki iki gün, yeni bir baş başa kalmanın boş yere yolunu bekledim, bir an bile onunla baş başa kalmam mümkün olmadı ve bu anı hazırlamak için onun tarafından hiçbir çaba gösterildiğini farketmedim. Hatta her zamankinden daha soğuk değil ama daha ölçülü davrandı ve sanıyorum ki, kendi bakışlarına yeteri kadar egemen olamayacağı korkusuyle, benim bakışlarımdan kaçınıyordu. Melun tezgâhtarı her zamankinden daha üzüntü verici oldu; hatta alaycı, iğneleyici bir hale geldi; kadınların yanında yolumu bulacağımı söyledi. Bir patavatsızlık yapmış olmaktan titriyordum ve daha şimdiden kendime onunla gizli bir anlaşmaya varmış gibi baktığımdan, o zamana kadar buna büyük bir ihtiyacı olmayan bir zevki esrar perdesiyle örtmek istedim. Bu durum beni bu zevki tatmin fırsatlarını yakalamaktan daha ihtiyatlı kıldı ve tehlikesiz fırsatlar yakalamak isteye isteye, hiçbir fırsat bulamadım.

İşte kendimi hiçbir zaman kurtaramadığım ve benim doğal sıkılganlığıma katılınca, tezgâhtarın kehanetlerini iyice yalanlayan bir başka romansı çılgınlık daha. Ben çok içten, çok eksiksiz seviyordum, kolayca mutlu olamayacak kadar çok diyebilirim. Tutkular hiçbir zaman benim tutkularımdan aynı zamanda hem daha canlı ve hem de daha saf, aşk hiçbir zaman benim aşkımdan daha sevecen, daha gerçek, daha çıkar gözetmez olmamıştır. Ben kendi mutluluğumu sevdiğim kişinin mutluluğuna bin defa feda ederdim; onun ünü bana kendi hayatımdan daha değerli idi ve dünyanın bütün zevkleri için hiçbir zaman onun bir anlık iç dirliğini tehlikeye atmak istemezdim. Bu beni bütün girişimlerde o kadar özenli, o kadar gizli, o kadar sakıntılı yaptı ki girişimlerimden hiçbiri hiçbir zaman başarılı olmadı. Kadınlara karşı pek başarılı olmayışım her zaman onları çok sevmekten ileri geldi.

Gene flütçü Egiste'e dönersek, tuhaf olan şuydu ki daha çekilmez bir hale gelerek hain, daha hatırsayar bir hale gelir gibi görünüyordu. Hanımı bana sevgi gösterdiği ilk günden beri, beni dükkânda yararlı yapmayı düşünmüştü. Aritmetiği şöyle böyle biliyordum; kadın ona bana defter tutmayı öğretmesini teklif etmişti; ama asık suratlım, belki de yerine geçilmesinden korkarak, öneriyi çok kötü karşılamıştı. Böylece kazı kalemimden sonra bütün işim, birkaç hesap ve borç defterinin suretini çıkarmak, bazı defterleri temize çekmek ve birkaç

ticaret mektubunu İtalyancadan Fransızcaya çevirmekti. Adamım birdenbire yapılmış ve reddedilmiş olan öneriye döndü ve bana ikili yönteme göre defter tutmayı öğreteceğini ve beni, yolculuktan döndüğünde Monsieur Basile'e hizmetlerimi sunabilecek bir duruma getirmek istediğini söyledi. Sesinde, havasında, nasıl bilmem, bana güven vermeyen düzmece, kötücül, alaycı bir şey vardı. Madame Basile, cevabımı beklemeden, soğuk bir tarzda, ona bu hizmetlerinden dolayı minnettar olduğunu, talihin bir gün değerimi ortaya çıkaracağını umduğunu ve bu kadar zekâ ile bir tüccar yamağından başka bir şey olmazsam çok yazık olacağını söyledi.

Bana birçok kez, beni bana yararlı olabilecek biriyle tanıştırmak istediğini söylemişti. Beni kendisinden ayırma zamanının geldiğini sezmek için hayli akıllıca düşünüyordu. Dilsiz aşk itiraflarımız perşembe günü yapılmıştı. Pazar günü, benim ve onun bana tanıttığı iyi yüzlü bir Jacobin'in[29] de bulunduğumuz bir yemek verdi. Keşiş bana çok iyi davrandı, din değiştirmemden ötürü beni kutladı ve bana öyküm üzerine, Madame Basile'in bunu ona ayrıntılı bir şekilde anlattığını gösteren birçok şey söyledi; sonra yanağımın üstüne elinin tersiyle iki defa hafifçe vurarak, bana uslu olmamı, cesaretimi yitirmememi ve birlikte dara gelmeden daha çok konuşmamız için kendisini görmeye gitmemi ekledi. Herkesin kendisine gösterdiği saygıdan hatırlı bir insan ve Madame Basile'e karşı takındığı babaca tavırdan da onun günah çıkartıcısı olduğu sonucunu çıkardım. Yollu yöntemli teklifsizliğinin, kendisine günah çıkartan kadına karşı duyduğu takdir ve hatta saygı belirtileriyle karışmış bulunduğunu da iyi hatırlıyorum, ki bu belirtiler, o zaman beni bugün olduğundan daha az etkilemişti. Eğer daha anlayışlı olsaydım, günah çıkartıcısı tarafından saygı gören bir genç kadını duygulandırabilmiş olmaktan ne kadar etkilenirdim!

Masa hepimizi alacak büyüklükte değildi; ona, tezgâhtar ile baş başa kalmak zevkine erdiğim küçük bir masa eklemek gerekti. Orada yakınlık ve iyi yemek yönünden hiçbir şey kaybetmedim; küçük masaya gönderilen öyle tabaklar oldu ki tezgâhtar niyetine gönderilmediği kesindi. Oraya kadar her şey çok iyi gidiyordu; kadınlar çok neşeli, erkekler çok naziktiler; Madame Basile büyüleyici bir sevimlilikle konuklarını ağırlı-

yordu. Yemeğin ortasında, kapıda bir arabanın durduğu işitildi; birisi yukarıya çıktı, bu Monsieur Basile idi. O günden beri nefret duyduğum bir renk olan altın düğmeli lâl rengi elbisesiyle, sanki şimdi giriyormuş gibi onu görüyorum. Monsieur Basile, çok gösterişli, uzun boylu ve yakışıklı bir adamdı. Gösterişli bir biçimde ve orada dostlarından başka kimse bulunmadığı halde gördüğü kimselerden şaşıran biri havasıyla içeriye girdi. Karısı boynuna atıldı, ellerini tuttu ve ona, karşılık vermediği bin türlü cilve yaptı. Monsieur Basile topluluğu selâmladı, kendisine yemek verildi, o da yemeğe koyuldu. Yolculuğundan söz edilmeye daha yeni başlanmıştı ki gözlerini küçük masaya çevirerek, sert bir sesle, orada gördüğü şu küçük çocuğun neyin nesi olduğunu sordu. Madame Basile, saf saf, ona neyin nesi olduğumu söyledi. Evde kalıp kalmadığımı sordu. Hayır dediler. "Neden hayır? dedi kabaca; madem gündüz kalıyor, gece de pekâlâ kalabilir". Sözü keşiş aldı ve Madame Basile'in ciddi ve gerçek bir övgüsünden sonra, karısının dindar iyilikseverliğini kınamak değil, bunda ölçülülük sınırlarını aşan hiçbir şey olmadığına göre, kendisinin de buna katılmaya çalışması gerektiğini ekleyerek, birkaç sözle benim de övgümü yaptı. Koca, keşişin karşısında kendini tuttuğu için yarı yarıya gizlediği, ama hakkımda bilgiler edinmiş ve tezgâhtarın bana kendi tarzında hizmette bulunmuş olduğunu bana sezdirmek için yeterli, kızgın bir sesle cevap verdi.

Sofradan daha yeni kalkılmıştı ki efendisi tarafından gönderilen tezgâhtar, etekleri zil çalarak, bana onun tarafından hemen evinden çıkmamı ve bir daha da ömrüm boyunca oraya ayak atmamamı bildirmeye geldi. Geçici görevini, bu işi tahkir edici ve zalim bir hale getirebilecek ne varsa, onunla çeşnilendirdi. Hiçbir şey demeden, ama bu sevimli kadından ayrılmaktan çok, onu kocasının hayvanlığına yem olarak bırakmaktan kalbim burkulmuş olarak, çıktım. Karısının sadakatsiz olmasını istememekte şüphesiz haklıydı; ama kadın, uslu ve iyi huylu da olsa, İtalyan yani duyarlı ve öç alıcı idi ve bence adam, karısına karşı, korktuğu felâketi üzerine çekmeye en uygun araçları kullanmakta haksızdı.

İlk maceram böylece sonuçlandı. Hiç olmazsa kalbimin durmadan acısını çektiği kadını bir kere daha görmek için iki üç kez sokaktan geçmeyi denemek istedim ama onun yerine

kocasından ve beni görünce bana dükkânın arşını ile çekici olmaktan çok anlamlı olan bir işaret yapan uyanık tezgâhtardan başka kimseyi görmedim. Yolumun böylesine gözlendiğini görerek cesaretimi yitirdim ve bir daha oradan geçmedim. Hiç olmazsa Madame Basile'in beni salık verdiği koruyucuyu görmek istedim. Ne yazık ki adını bilmiyordum. Ona rastlamaya çalışmak için, manastırın etrafında uzun süre boşu boşuna dolaştım. Sonunda başka olaylar Madame Basile'in tatlı anılarını benden uzaklaştırdı ve az zaman içinde onu öylesine unuttum ki eskisi kadar basit ve eskisi kadar toy bir halde, hatta güzel kadınlara karşı istek bile duymaz oldum.

Bununla birlikte onun el açıklıkları, benim küçük takım taklavatımı, doğrusu istenirse hayli gösterişsizce ve süsten çok giyilen şeyin yaraşmasına bakan ve beni parlak göstermekten çok acı çekmemi önlemek isteyen bir kadının ölçülü davranışıyle, az biraz yenileştirmişti. Cenevre'den getirmiş olduğum giysim henüz iyi ve giyilebilir durumdaydı; o buna sadece bir şapka ve birkaç çamaşır ekledi. Hiç kolluğum yoktu; çok heves etmeme rağmen bana kolluk vermek istemedi. Beni üstü başı düzgün bir duruma getirmekle yetindi ve bu, karşısında göründüğüm sürece, bana bırakılması gerekmeyen bir özen oldu.

Felâketimden birkaç gün sonra, daha önce söylemiş bulunduğum gibi bana dostluk gösteren bir kadın olan ev sahibim, belki bana bir yer bulduğunu ve yüksek tabakadan bir hanımefendinin beni görmek istediğini söyledi. Bu söz üzerine, kendimi gerçekten yüksek maceralar içine girmiş sandım; çünkü dönüp dolaşıp daima oraya geliyordum. Bu macera sanmış olduğum kadar parlak çıkmadı. Kendisine benden söz etmiş olan uşakla birlikte bu hanımefendinin evine gittim. Beni sorguya çekti, inceledi; üzerinde hoşnutsuzluk doğurmadım ve hemen onun hizmetine girdim, ama tamamen gözde olarak değil, oda uşağı olarak. Adamlarının renginde giydirildim; tek üstünlük şu oldu ki onlar iki ucu maden kordon[30] taşıyorlardı, bana bu kordondan vermediler ve kadının uşak giysisinde hiçbir rütbe işareti olmadığından, giysim aşağı yukarı bir kentli giysisi gibiydi. İşte bütün büyük umutlarımın sonunda vardığı beklenmez sonuç.

Yanına girdiğim Madame la Comtesse de Vercellis, dul ve çocuksuzdu; kocası Piyemonlu idi; ona gelince, bir Piyemonlu kadının bu kadar güzel Fransızca konuşmasını ve bu kadar temiz bir söyleyişe sahip olmasını düşünemediğim için, onun hep Savoie'lı olduğunu sandım. Çok soylu bir yüze, süslü bir zekâya sahip, Fransız edebiyatını seven ve onu iyi bilen, otuz kırk yaşlarında bir kadındı. Çok ve her zaman Fransızca yazıyordu. Mektuplarında Madame de Sévigné'nin mektuplarının becerikliliği ve hemen hemen onların çekiciliği vardı; onlardan bazılarını okurken insan aldanabilirdi. Ona çok acı çektiren bir göğüs kanseri artık kendisinin yapmasına izin vermediğinden, benim başlıca ve bana hoşnutsuzluk vermeyen işim, onun söyleyip yazdırdığı bu mektupları yazmaktı.

Madame de Vercellis, sadece keskin bir zekâya değil, yüksek ve güçlü bir ruha da sahipti. Onu ölüm yatağında izledim; asla bir güçsüzlük anı göstermeden, kendini tutmak için en küçük bir çabada bulunmadan, kadınlığını kaybetmeden ve bunda mutlaka felsefe olduğunu aklından bile geçirmeden, -çünkü felsefe henüz moda olmamış ve bugün taşıdığı anlamda hatta onun bilmediği bir kelimeydi- acı çektiğini ve öldüğünü gördüm. Bu karakter gücü bazen kuruluğa kadar gidiyordu. O bana her zaman, başkasına karşı, kendine karşı olduğu kadar az duygulu göründü ve mutsuzlara iyilik yaptığı zaman, bunu gerçek bir acımadan çok, kendiliğinden iyi olan bir şeyi yapmak için yapıyordu. Yanında geçirdiğim üç ay içinde bu duygusuzluktan biraz acı çektim. Ara vermeden gözü önünde bulunan az çok umut verici genç bir insana sevgi beslemesi ve öleceğini anladığı için kendinden sonra onun yardım ve desteğe ihtiyaç duyacağını düşünmesi doğaldı; bununla birlikte, ya beni özel bir dikkate değer görmediği, ya da ona tebelleş olan kimselerin onun kendilerinden başka kimseyi düşünmesine meydan vermemeleri yüzünden, benim için hiçbir şey yapmadı.

Gene de beni tanımak için biraz merak göstermiş olduğunu hatırlıyorum. Zaman zaman beni sorguya çekiyordu; Madame de Warens'e yazdığım mektupları kendisine göstermemden, duygularımı kendisine anlatmamdan memnunluk duyuyordu. Ama kendi duygularını hiçbir zaman bana göstermeyerek, benim duygularımı anlamak için hiç şüphesiz iyi bir yol

tutmuyordu. Kalbim açılmayı seviyordu, yeter ki bir başka kalbe açıldığını duysun. Cevaplarım üzerine hiçbir onama ya da kınama işareti olmaksızın kuru ve soğuk sorular sorulması, bana hiç de güven vermiyordu. Gevezeliğimin hoşa gidip gitmediğini bana gösterecek hiçbir şey olmadığı zaman daima korkuya kapılıyor ve düşündüğümü göstermekten çok bana zarar verebilecek hiçbir şey söylememeye çalışıyordum. O zamandan beri, insanları tanımak için onları bu kupkuru sorguya çekme tarzının, zeki olmakla övünen kadınlar arasında hayli yaygın bir illet olduğuna dikkat ettim. Onlar kendi duygularını hiç göstermeyerek, sizin duygularınızı daha iyi anlama sonucuna ulaşacaklarını hayal ederler; ama bununla sizin duygularınızı göstermek cesaretinizi yok ettiklerini görmezler. Sorguya çekilen bir adam, sadece bu nedenle kendini korumaya başlar ve eğer kendisine karşı gerçek bir ilgi gösterilmeksizin sadece gizlisini açığa vurdurmak istediklerini sanırsa ya yalan söyler, ya susar, ya da kendi üzerindeki dikkatini iki kat artırır ve merakınız yüzünden aldanmış biri olmaktansa, aptal yerine konmayı yeğ tutar. Kısacası, kendi kalbini saklamaya çalışmak, başkalarının kalbini okumanın her zaman kötü bir yoludur.

Madame de Vercellis bana hiçbir zaman sevgi, acıma, iyilik kokan bir söz söylemedi. O beni soğuk bir tarzda sorguya çekerdi; ben sakıncalıkla cevap verirdim. Cevaplarım öylesine çekingendi ki o her halde onları sığ buldu ve bundan sıkıldı. Son zamanlarda artık bana bir şey sormuyor, sadece kendi işi için benimle konuşuyordu. O benim üzerime, olduğum şeye göre değil beni yapmış olduğu şeye göre yargı verdi ve bende bir uşaktan başka bir şey görmeye görmeye, ona başka bir şey olarak görünmekten beni alıkoydu.

Sanırım ki gizli çıkarların ömür boyu bana engeller çıkaran ve bu çıkarları oluşturan kurulu düzene karşı bende çok doğal bir nefret uyandıran o uğursuz oyununu, işte o zamandan beri duydum. Hiç çocuğu olmadığından Madame de Vercellis'in, mirasçısı olarak kendine canla başla yağcılık yapan yeğeni Kont de la Roque vardı. Bundan başka, hanımlarının sonuna yaklaştığını gören belli başlı hizmetçileri çıkarlarını unutmuyorlardı ve etrafında pervane gibi dönen o kadar çok insan vardı ki beni düşünmek için zaman bulması güçtü. Ev hizmetçilerinin başında Monsieur Lorenzi diye becerikli bir adam

vardı, onun daha da becerikli karısı, hanımının gözüne öylesine girmesini bilmişti ki onun yanında aylıklı bir kadından çok bir dost durumunda bulunuyordu. Hanımına oda hizmetçisi olarak, Mademoiselle Pontal adında son derece açıkgöz bir yeğenini vermişti; kız kendine nedime havaları veriyor ve hanımlarına tebelleş olmakta halasına o kadar iyi yardım ediyordu ki kadın sadece onların gözleriyle görüyor ve sadece onların elleriyle hareket ediyordu. Ben bu üç kişi tarafından beğenilmek mutluluğuna eremedim; onlara itaat ediyor ama hizmet etmiyordum; hepimizin hanımının hizmetinden başka, bir de onun uşaklarının uşağı olmayı düşünmüyordum. Ayrıca ben onlar için tedirgin edici türden bir kişiydim. Benim kendi yerimde olmadığımı çok iyi görüyorlardı; Madame'ın da bunu görmesinden ve beni kendi yerime koymak için yapacağı şeyin kendi paylarını azaltmasından korkuyorlardı; çünkü âdil olmayacak kadar açgözlü olan bu türlü insanlar, başkaları için vasiyet edilen bütün bağışlara, kendi öz mallarından alınmış gibi bakarlar. Bu yüzden, beni Madame de Vercellis'in gözlerinden uzaklaştırmak için birlik oldular. O mektup yazmayı seviyordu; kendi durumunda, onun için bir eğlenceydi bu; onu bundan soğuttular ve bunun onu yoracağına inandırarak, doktor aracıyla bu işten vazgeçirdiler. İşten anlamadığım bahanesiyle, benim yerime onun etrafında iskemle taşıyıcısı iki kaba köylüyü çalıştırıyorlardı; sonunda öyle yaptılar ki vasiyetnamesini yazdırdığı zaman, sekiz günden beri odasına girmemiş bulunuyordum. Gerçi bundan sonra oraya eskisi gibi girdim, hatta orada herkesten daha çok bulundum, çünkü bu zavallı kadının acıları beni çok üzüyordu; bu acılara katlanmakta gösterdiği sabır onu benim gözümde son derece saygıdeğer ve değerli bir hale getiriyordu ve odasında, ne kendisi, ne de başkaları farkına varmaksızın, içten gelen çok göz yaşı döktüm.

Nihayet onu yitirdik. Son nefesini verdiğini gördüm. Hayatı bir zekâ ve düşünce kadınının hayatı olmuştu; ölümü bir bilgenin ölümü oldu. Görevlerini savsamasız ve yapmacıksız bir biçimde yerine getirirken gösterdiği ruh dinginliği ile Katolik dinini benim gözümde sevimli bir hale getirdiğini söyleyebilirim. Yaradılıştan ciddî bir kadındı. Hastalığının sonlarına doğru, yapmacık olamayacak kadar kararlı ve durumunun hüznüne karşı aklın kendisi tarafından verilmiş bir denkleştirme ağırlığından başka bir şey olmayan bir çeşit neşeye kavuştu.

Ancak son iki gün yataktan çıkmadı ve herkesle rahatça konuşmaya devam etti. Sonunda, artık konuşamaz bir hale geldi ve can çekişme mücadeleleri içine girdiği bir anda, şiddetle yellendi ve başını çevirip bakarak: "İyi! dedi, yellenen kadın ölmemiş demektir". Ağzından çıkan son kelimeler bunlar oldu.

Alelâde hizmetçilerine bir yıllık aylıklarını vasiyet etmişti; ama ev hizmetçileri kütüğünde kayıtlı olmadığımdan, bana hiçbir şey düşmedi. Bununla birlikte Kont de la Roque bana otuz frank verdirtti ve üstümde bulunan ama Lorenzi'nin benden almak istediği yeni elbiseyi bana bıraktı. Hatta beni bir yere yerleştirmeye çalışacağını da vaat etti ve kendisini görmeye gitmeme izin verdi. Kendisiyle konuşmaksızın iki ya da üç kez ona gittim. Benim geri çevrilmem kolaydı; bir daha oraya dönmedim. Haksız olduğum birazdan görülecektir.

Madame de Vercellis'in evindeki eğleşmem üzerine söyleyeceğim şeylerin hepsini daha bitirmedim! Ama, görünür durumum aynı kalmasına rağmen, onun evinden oraya girmiş olduğum gibi çıkmadım. Oradan ağır suç anılarını ve kırk yıl sonra bile hâlâ vicdanımı ezen acı duygusu, hafiflemek şöyle dursun yaşlandığım ölçüde ağırlaşan vicdan azaplarının dayanılmaz yükünü alıp götürdüm. Bir çocuk hatasının bu kadar kıyıcı sonuçları olabileceğine kim inanırdı? Olasılıktan daha çok bir şey olan bu sonuçlardan dolayıdır ki kalbim avunma bilmiyor. Ben sevimli, namuslu, saygıdeğer ve şüphesiz benden çok daha değerli bir kızı, belki de yüzkarası ve sefalet içinde mahvettim.

Bir ocağın dağılmasının evde biraz karışıklık doğurmaması ve birçok şeyin ortadan yok olmaması çok güçtür; bununla birlikte, hizmetçilerin sadakati ve Monsieur ve Madame Lorenzi'nin uyanıklığı öylesine büyüktü ki eşya listesinde hiçbir eksik çıkmadı. Sadece Mademoiselle Pontal, pembe renkte ve gümüş işlemeli, hayli eski bir küçük kurdele kaybetti. Başka çok daha iyi şeyler elimin altındaydı; sadece bu kurdele beni çekti, onu çaldım ve pek de saklamadığım için onu bende çabucak buldular. Nereden aldığımı öğrenmek istediler. Şaşırdım, kem küm ettim ve sonunda, kızararak, onu bana Mari on'un verdiğini söyledim. Marion, çekici yemeklerden çok iyi haşlama sularına ihtiyacı olan Madame de Vercellis'in, yemeden içmeden kesilerek aşçısına yol verdikten sonra onun ye-

rine aşçı yaptığı Maurienne'li bir genç kızdı. Marion sadece güzel değildi, ama onda ancak dağlarda bulunan bir renk tazeliği ve özellikle bir alçak gönüllülük ve tatlı havası vardı ki insan sevmeden on'a bakamazdı; ayrıca iyi, uslu ve her şeye dayanır sadakatte bir kızdı. Adını söylediğim zaman şaşkınlık yaratan şey de bu oldu.

Bana ondan daha az güvenleri yoktu ve ikimizden hangisinin hırsız olduğunu meydana çıkarmayı önemli gördüler. Kızı getirttiler; toplantı kalabalıktı, Kont de la Roque da oradaydı. Kız geldi, ona kurdeleyi gösterdiler, ben onu küstahça suçladım; şaşkınlığa uğradı, sustu, bana iblisleri insafa getirecek ama benim barbar kalbimin dayandığı bir bakışla baktı. Sonunda güvenle ama öfke göstermeden inkâr etti, bana çıkıştı, düşünüp taşınmamı, bana hiçbir zaman kötülük yapmamış suçsuz bir kızın namusunu lekelememememi öğütledi ve ben, iblisçe bir küstahlıkla, söylediklerimi doğruladım ve yüzüne karşı kurdeleyi bana onun verdiğini söyledim. Zavallı kız ağlamaya koyuldu ve bana sadece şu sözleri söyledi: "Ah! Rousseau, ben sizi iyi karakterli biri sanıyordum. Beni çok mutsuz ediyorsunuz; ama sizin yerinizde olmak istemezdim". Hepsi bu. Temiz yüreklilikle olduğu kadar sarsılmazlıkla, ama bana karşı hiçbir zaman en küçük bir saldırıda bulunmaksızın kendini savunmaya devam etti. Bu ılımlılık, benim kararlı tavrımın karşısında onu haksız çıkarttı. Bir yanda böylesine iblisçe bir küstahlık ve öte yanda böylesine melekçe bir yumuşaklık düşünmek doğal gibi görünmüyordu. Kesin bir karara varmış görünmediler ama sezilen kanılar benden yanaydı. İçinde bulunulan gürültü patırtı içinde, işi derinleştirmek için zaman ayrılmadı ve Kont de la Roque ikimize de yol vererek, suçlunun vicdanının suçsuzun öcünü yeteri kadar alacağını söylemekle yetindi. Kehaneti boş çıkmadı; bir gün bile gerçekleşmekten geri kalmadı.

İftiranın bu kurbanı ne oldu bilmiyorum, ama bu işten sonra kendine kolayca iyi bir yer bulmuş olması pek mümkün değil. Her bakımdan onuruna yüklenmiş acı bir suçu sürüklüyordu. Çalınan şey bir ıvır zıvırdan başka bir şey değildi ama nihayet bu bir hırsızlıktı ve daha da kötüsü, genç bir oğlanı baştan çıkarmakta kullanılmış bir hırsızlık; sonunda yalan ve dik kafalılık, kendinde bu kadar kötülüğün toplanmış bulunduğu bu kız için umulacak hiçbir şey bırakmıyordu. Ben sefalet ve

terkedilmişliğe, onu karşı karşıya bıraktığım en büyük tehlike olarak bakmıyorum. Onun yaşında, değerden düşürülmüş masumluk yılgınlığının onu nereye götürebileceğini kim bilir? Eh! Eğer onu mutsuz edebilmiş olmanın vicdan azabı dayanılmaz bir şeyse, onu kendimden daha kötü edebilmiş olmanın vicdan azabı ne olur, düşünülsün!

Bu acı anı zaman zaman beni heyecanlandırır ve uykusuzluklarımın içinde bu zavallı kızın, sanki daha dün işlenmiş gibi, suçumu kınamaya geldiğini görecek derecede beni allak bullak eder. Dingin yaşadığım sürece, bu anı bana daha az acı verdi; ama fırtınalı bir hayatın içinde, zulme uğramış masumların en tatlı tesellisini benden uzaklaştırıyor; bana vicdan azabının mutlu bir yaşantı süresince uyuduğu ve talih tersliği içinde hırçınlaştığı konusunda, bir eserimde söylediğimi sandığım şeyi adamakıllı duyuruyor. Bununla birlikte, bir dostun gönlünde kalbimi bu itirafın ağırlığından kurtarmayı hiçbir zaman göze alamadım. En sıkı içli dışlılık bunu bana kimseye, hatta Madame de Warens'e bile hiçbir zaman yaptırmadı. Bütün yapabildiğim şey kendimi kınayacak tüyler ürpertici bir şey yapmış bulunduğumu itiraf etmek oldu, ama bunun ne olduğunu hiçbir zaman söylemedim. Bundan ötürü bu yük hiç hafiflemeden bugüne kadar vicdanım üzerinde kaldı ve diyebilirim ki bir çeşit kendimi bundan kurtarma isteği, itiraflarımı yazma konusunda aldığım karar üzerinde çok etkili oldu.

Yapmış olduğum itirafta açık yürekle davrandım ve burada müthiş cinayetimin kara lekesini örtbas ettiğim her halde düşünülmeyecektir. Ama eğer aynı zamanda iç niyetlerimi açıklamasaydım ve gerçeğe uyduğu zaman kendimi kusursuz göstermekten korksaydım, bu kitabın ereğini yerine getirmemiş olurdum. Hiçbir zaman kötü yüreklilik o kıyıcı anda olduğu kadar benden uzak olmadı ve suçu bu mutsuz kıza yüklediğim zaman bunun nedeni, gariptir ama doğrudur ki ona karşı duyduğum dostluk oldu. O hep kafamdaydı, suçumu aklıma gelen ilk şeye yükledim. Onu kendi yapmak istediğim şeyi yapmış olmakla ve kurdeleyi bana vermiş olmakla suçladım, çünkü benim niyetim kurdeleyi ona vermekti. Ondan sonra ortaya çıktığını gördüğüm zaman yüreğim parçalandı, ama o kadar insanın varlığı pişmanlığımdan daha baskın çıktı. Cezadan pek korkmuyordum, asıl korktuğum utançtı; ama utançtan,

ölümden çok, cinayetten çok, dünyadaki her şeyden çok korkuyordum. Yerin dibine batmak, yok olmak isterdim; yenilmez utanç her şeyi yendi, küstahlığımın tek nedeni utanç oldu ve ne kadar suçlu haline gelirsem, bunu kabul etme korkusu beni o kadar gözü pek yapıyordu. Hırsız, yalancı, iftiracı diye tanınmak, herkesin içinde yüzüme karşı öyle ilân edilmek korkusundan başka bir şey düşünmüyordum. Tam bir şaşkınlık bütün öteki duygularımı yok ediyordu. Eğer beni kendime gelmeye bıraksalardı, her halde her şeyi açıklardım. Eğer Monsieur de la Roque beni bir köşeye çekse, bana: "Bu zavallı kızı mahvetmeyin; eğer suçluysanız bana itiraf edin" deseydi, hemen o an ayaklarına kapanırdım, bundan tamamen eminim. Ama bana cesaret vermek gerektiği zaman beni korkutmaktan başka bir şey yapılmadı. Yaş da dikkat edilmesi doğru olan bir şeydir; çocukluktan daha yeni çıkıyordum, ya da daha doğrusu henüz çocukluk içindeydim. Gençlikte gerçek kötülükler, olgun yaşta olduğundan daha da kıyıcı; ama sadece güçsüzlük olan şey, çok daha az kıyacıldır ve benim kusurum da neticede güçsüzlükten pek başka bir şey değildi. Bundan ötürü kusurumun anısı, onun kendi başına bir kötülük olması nedeninden çok, sebep olması gereken kötülük nedeniyle beni acılara salıyor. Hatta bu anı bana, ömrümde işlemiş bulunduğum tek suçtan bende kalan korkunç izlenim aracıyla, ömrümün geri kalan kısmında suça yönelen her eylemden beni korumak gibi bir iyilikte de bulundu ve öyle anladığımı sanıyorum ki yalana karşı duyduğum nefret, bana büyük ölçüde, bu kadar kötü bir yalan söyleyebilmiş olma pişmanlığından geliyor. Eğer bu suç, inanmak cüretinde bulunduğum gibi, kefareti ödenebilir bir suçsa, ömrümün sonunu bunaltan bunca felâketle, güç durumlar içindeki kırk yıllık doğruluk ve şerefle, kefareti ödenmiş olmak gerekir ve zavallı Marion'un şu dünyada o kadar çok öç alıcısı oldu ki, ona karşı kusurum ne kadar büyük olursa olsun, bunun günahını kendimle birlikte götürmekten pek korkmuyorum. Bu konu üzerine söyleyeceklerim bundan ibaret. Bundan bir daha hiçbir zaman söz etmememe izin verilsin[31].

❧

ÜÇÜNCÜ KİTAP

1728-1730

Madame de Vercellis'in evinden, aşağı yukarı oraya girdiğim gibi çıktıktan sonra, eski ev sahibimin yanına döndüm ve orada beş altı hafta kaldım; bu süre içinde sağlık, gençlik ve işsizlik, mizacımı tedirgin edici bir hale getirdi. Tasalı, dalgın, halayperesttim; ağlıyor, iç çekiyor, ne olduğunu bilmediğim ama gene de yoksunluğunu duyduğum bir mutluluk istiyordum. Bu durum anlatılamaz ve hatta az insan onu hayal edebilir, çünkü çoğu, istek sarhoşluğu içinde, zevkin ilk tadımını veren hayatın bu hem acı verici ve hem de tatlı bütünlüğünü önceden doyurma yoluna gitmiştir. Tutuşmuş kanım beynimi durmadan kızlar ve kadınlarla dolduruyordu; ama, gerçekten nasıl yararlanılacağını bilmediğimden, daha çok hiçbir şey yapamaksızın, onları kafamda geçici istek ve heveslerime göre tuhaf bir şekilde kullanıyordum ve bu saçma düşünceler beden isteklerimi, bereket versin ki bana kendimi kurtarmayı öğretmedikleri çok yorucu bir etkinlik içinde tutuyorlardı. Bir Demoiselle Goton'u çeyrek saatliğine yeniden bulmak için hayatımı verirdim. Ama zaman artık çocuk oyunlarının âdeta kendiliklerinden oraya gitikleri zaman değildi. Yıllarla birlikte, kötülük bilincinin yoldaşı olan utanç da gelmiş, benim doğal sıkılganlığımı yenilmez bir hale getirecek derecede artırmıştı; ve ne o zaman, ne de daha sonra, hiçbir zaman, ilk adımları atarak beni âdeta buna zorlayan kadınlar dışında hiçbir kadına, hatta pek titiz olmadığını bildiğim ve bir sözde elde edeceğimden hemen hemen emin olduğum kadınlara bile, şehvet uyandırıcı bir öneride bulunamadım.

Çalkantılarım öylesine büyüdü ki isteklerimi doyuramadığımdan, onları en zırva manevralarla körüklüyordum. Kadınların uzağında, kendimi onların yanında olabilmek istediğim duruma koyabileceğim loş ağaçlıklı yollar, gizli köşeler arıyordum. Bende gördükleri şey edepsizce bir şey değildi, bunu düşünmüyordum bile, gülünç bir şeydi. Bunu onların gözlerine sermekten duyduğum budalaca zevk anlatılamaz. Aranan karşılığı duymak için atılacak tek adım kalmıştı ve şüphem yok ki eğer bekleme cesaretim olsaydı, herhangi bir yiğit kadın, geçerken, bana bu zevki verirdi. Bu çılgınlık, hemen hemen bir o kadar gülünç ama benim için pek o kadar hoş olmayan bir acıklı bitimle sonuçlandı.

Bir gün, içinde evin kızlarının sık sık su çekmeye geldikleri bir kuyu bulunan bir avlunun dip tarafına gidip kuruldum. Bu tarafta birçok geçitle aşağıdaki içki mahzenlerine götüren küçük bir iniş vardı. Karanlıkta bu yeraltı geçitlerini iskandil ettim ve onları uzun ve karanlık bularak, hiç bitmeyecekleri ve eğer görülür ve yakalanırsam, orada güvenli bir sığınak bulabileceğim sonucunu çıkardım. Bu güven içinde, kuyuya gelen kızlara hoşa gidici olmaktan çok gülünecek bir manzara sunuyordum. En akıllı uslu olanları hiçbir şey görmezden geldiler; bir kısmı gülmeye koyuldu, bir kısmı da hakarete uğradıklarını sandı ve gürültü çıkardı. Kendimi sığınağıma attım; ama izlendim. Bana güven vermeyen ve telâşa düşüren bir erkek sesi işittim. Kaybolma tehlikesini göze alarak yeraltı yollarına daldım; gürültü, sesler, erkek sesi beni durmadan izliyorlardı. Karanlığa güvenmiştim, ışık gördüm. Korkudan tir tir titredim, daha derinlere daldım. Bir duvar beni durdurdu ve daha uzağa gidemeyerek, orada kaderimi beklemek gerekti. Bir anda ele geçtim ve koca bıyıklı, koca şapkalı, koca kılıçlı, aralarında beni ele veren ve hiç şüphesiz yüzümü görmek isteyen küçük yaramazı da farkettiğim ve her biri bir süpürge sopasıyla silâhlı dört beş yaşlı kadın eşliğinde koca bir adam tarafından yakalandım.

Kılıçlı adam, beni kolumdan yakalayarak, sertlikle orada ne yaptığımı sordu. Cevabımın hazır olmadığı kolay anlaşılır. Bununla birlikte kendimi topladım ve bu nazik anda çalışıp çabalayarak, kafamdan benim için başarılı sonuç veren bir çare çıkardım. Yalvarır bir sesle, yaşıma ve halime acımasını; yük-

sek tabakadan, aklı pek yerinde olmayan genç bir yabancı olduğumu; beni kilit altına almak istedikleri için baba evinden kaçtığımı; eğer beni tanıtırsa mahvolacağımı; ama eğer beni bırakmak lütfunda bulunursa, belki bir gün bu iyiliğe karşılıkta bulunabileceğimi söyledim. Bütün umulanın tersine, konuşmam ve tavrım etkili oldu; korkunç adam bundan duygulandı ve kısa bir azarlamadan sonra, beni daha çok sorguya çekmeden tatlılıkla bıraktı. Genç kızla yaşlı kadınların gidişime bakmalarındaki havadan, o kadar korktuğum adamın bana çok yararlı olduğu ve sadece ötekilerle bu kadar ucuza fit olamayacağım sonucunu çıkardım. Onların bir şeyler mırıldandıklarını duydumsa da, pek de tasa etmedim; çünkü, elverir ki kılıç ve adam bu işe karışmasın, o zaman çevik ve güçlü olduğumdan, kendimi onların kovalamasından da ellerinden de çabucak kurtaracağımdan emindim.

Birkaç gün sonra, komşum olan bir genç papazla birlikte bir sokaktan geçerken, kılıçlı adamla burun buruna geldim. Beni tanıdı ve alaycı bir sesle benim taklidimi yaparak: "Ben prensim, dedi bana, ben prensim; ben de hıyarın biriyim; ama prens hazretleri bir daha bizim oralara uğramasın". Başka hiçbir şey eklemedi, ben de başımı önüme eğerek ve içimden gösterdiği ağız sıkılığı için ona teşekkür ederek görünmeden sıvıştım. Öyle anladım ki o lânetli kocakarılar onu saflığından utandırmışlardı. Ne olursa olsun, bütün Piyemonluğuna rağmen iyi bir adamdı ve hiçbir zaman onu bir minnet duygusu duymadan düşünmem; çünkü öykü o kadar gülünçtü ki onun yerinde olan başka herkes, sırf güldürmek isteğiyle, beni kepaze ederdi. Bu macera, korkabileceğim sonuçlara yol açmaksızın, beni uzun zaman için uslandırmaktan geri kalmadı.

Madame de Vercellis'in yanındaki eğleşmem, bana yararlı olabilecekleri umudu içinde devam ettirdiğim bazı tanışıklıklar sağlamıştı. Başkaları arasında, bazen, Kont de Mellarède'in çocuklarının eğitmeni olan Monsieur Gaime[1] adlı Savoie'lı bir papazı görmeye gidiyordum. Henüz genç ve az tanınmış ama sağduyu, doğruluk, aydınlık dolu ve tanıdığım en namuslu insanlardan biriydi. Beni evine çeken konu bakımından bana hiçbir yardımı dokunmadı; beni bir yere yerleştirmek için yeteri kadar saygınlığı yoktu ama ben onun yanında ömrümce işime yaramış olan daha değerli yararlar, sağ-töre dersleri ve

sağduyu kuralları buldum. Zevklerimin ve fikirlerimin art arda geliş düzeni içinde, ben her zaman ya çok yüksekte, ya çok aşağıda, ya Achille, ya Thersite[2] bazen kahraman ve bazen kepaze olmuştum. Monsieur Gaime, ne gözümün yaşına bakma, ne de cesaretimi kırma yoluna giderek, beni kendi yerime koymak ve bana kendimi göstermek için çalıştı. Bana çok uygun bir şekilde karakterimden ve yeteneklerimden söz etti; ama bunlardan, onlardan yararlanmamı önleyecek engeller doğduğunu gördüğünü de ekledi; öyleki ona göre bu engeller, başarıya yükseltecek basamaklar olmaktan çok, beni bundan vazgeçirecek kaynaklar olma hizmetini göreceklerdi. Üzerinde yanlış fikirlerden başka bir şeye sahip olmadığım insan hayatının bana gerçek bir tablosunu çizdi; ters bir kader içinde, bana bilge bir insanın her zaman mutluluğa nasıl yönebildiğini ve ona ulaşmak için rüzgâra karşı nasıl koşabildiğini; bilgelik olmadan gerçek mutluluğun neden olmadığını ve bütün durumlarda bilgeliğin nasıl bulunduğunu gösterdi. Başkalarına egemen olanların, onlardan ne daha bilge, ne de daha mutlu olduklarını bana kanıtlayarak, büyüklüğe karşı duyduğum hayranlığı çok azalttı. Bana sonradan sık sık aklıma gelmiş bulunan bir şey söyledi, şöyle ki eğer her insan bütün öteki insanların kalbini okuyabilseydi, aşağı inmek isteyen kimseler, yukarı çıkmak isteyenlerden çok olurdu. Doğruluğu insanı çarpan ve hiçbir aşırı yönü olmayan bu düşüncenin, beni kendi yerimde rahatça tutmak bakımından, hayatımın akışı içinde bana büyük bir yararı dokundu. Şişirme yeteneğimin ancak aşırılıkları içinde kavramış bulunduğu namusluluk üzerindeki ilk doğru fikirleri bana o verdi. Yüce erdemler hayranlığının toplumda çok yer tutmadığını, çok yükseğe atılarak düşüşlere uğranıldığını; her zaman yerine getirilmiş küçük görevlerdeki sürekliliğin, kahramanca eylemlerden daha az güç istemediğini; şeref ve mutluluk bakımından bu süreklilikten daha iyi yararlanıldığını ve insanların her zaman saygısını kazanmanın, ara sıra hayranlıklarını kazanmaktan son derece daha değerli olduğunu bana o duyurdu.

İnsanın görevlerini saptamak için, bu görevlerin ilkelerine çıkmak gerekiyordu. Zaten atmış olduğum ve şimdiki durumumun nedeni olan adım, bizi dinden söz etmeye götürüyordu. Şimdi anlaşılır ki namuslu Monsieur Gaime, hiç olmazsa

büyük ölçüde, Vicaire Savoyard'ın aslıdır*. Yalnız ihtiyat onu daha bir ihtiyatlılıkla konuşmaya zorladığından, bazı konular üzerinde düşündüklerini ondan daha bir üstü kapalı açıkladı; ama gene de kuralları, duyguları, görüşleri onunkilerin tıpkısıydı ve kendi ülkeme dönmem öğütüne kadar her şey ondan sonra yazdığım gibi oldu. Böylece özünü herkesin anlayabileceği konuşmalar üzerinde uzun boylu durmaksızın, bilgece ama önceleri etkisiz olan derslerinin, kalbimde hiçbir zaman çürümeyen ve meyvelerini vermek için daha sevgili bir elin özenlerinden başka bir şey beklemeyen bir erdem ve din tohumu olduğunu söyleyeceğim.

O zamanki din değiştirmem pek de sağlam olmamakla birlikte, heyecanlanmaktan geri kalmıyordum. Konuşmalarından sıkılmam şöyle dursun açıklıkları, sadelikleri ve hele dolu olduklarını duyduğum bir çeşit kalp yakınlığı nedeniyle onlardan zevk aldım. Seven bir ruhum var ve ben insanlara her zaman bana yapmış oldukları iyilik ölçüsünde olmaktan çok, bana yapmak istedikleri iyilik ölçüsünde bağlandım ve bu nokta üzerinde davranış inceliğim beni pek yanıltmadı. Bundan ötürü Monsieur Gaime'i gerçekten seviyordum; deyim yerindeyse onun bir başka örneğiydim ve bu o zaman için işsiz güçsüzlüğümün beni sürüklediği kötülük uçurumundan geri çevirmekte bana paha biçilmez bir iyilikte bulundu.

Hiç düşünmediğim bir gün, Kont de la Roque tarafından beni çağırmaya geldiler. Oraya gitmek ve onunla konuşamamaktan sıkılmıştım, artık oraya gitmiyordum; beni unuttuğunu ya da üzerinde benden kötü izlenimler kaldığını sanmıştım. Yanılmışım. Halasının yanındaki görevimi yerine getirirken duyduğum zevke birçok kereler tanık olmuştu; hatta bunu ona da söylemişti ve ben artık bunu düşünmediğim zaman bana gene bundan söz etti. Beni iyi karşıladı ve boş sözlerle oyalamaksızın, beni bir yere yerleştirmeye çalıştığını, bunu başardığını, beni bir şey olma yoluna koyduğunu, üst tarafını yapmanın bana kaldığını; beni soktuğu evin güçlü ve saygın bir yer olduğunu, ilerlemek için başka koruyuculara ihtiyacım bulunmadığını, daha önce olduğum gibi önce basit bir hizmetkâr muamelesi görsem bile, eğer duygularım ve davranı-

* [Vicaire savoyard, Savoirelı papaz yardımcısı, 1 no.lu nota bakınız -ç.]

şımla beni bu durumun üstünde değerlendirirlerse, beni bu durumda bırakmamaya hazır olduklarından emin olabileceğimi söyledi. Bu söylevin sonu, başlangıcının bana vermiş bulunduğu parlak umutları kıyarcasına yalanladı. Kendime duyduğum güvenin hemen sildiği acı bir gücenmeyle kendi kendime: Ne! her zaman uşak! dedim. Beni o durumda bırakmalarından korkma bakımından, kendimi pek de o durum için yaratılmamış hissediyordum.

Kont de la Roque beni kraliçenin binicilik öğretmeni ve ünlü Solar ailesinin başkanı olan Kont de Gouvon'un evine götürdü[3]. Bu saygıdeğer yaşlı adamın özsaygılı havası, karşılayışındaki gönül okşayıcılığı benim için daha etkili kıldı. Beni ilgiyle sorguya çekti ve ben ona içtenlikle cevap verdim. Kont de la Roque'a hoş ve zekâ vaat eden bir çehrem olduğunu; gerçekten de ona zekâdan yoksun değil gibi göründüğümü, ama her şeyin bununla bitmediğini ve geri kalanı görmenin gerektiğini söyledi; sonra bana dönerek: "Çocuğum, dedi, hemen hemen her şeyde başlangıç güçtür; bununla birlikte sizinki çok güç olmayacak. Uslu olun ve burada herkesin hoşuna gitmeye çalışın; işte, şimdilik sizin tek işiniz bu; bununla birlikte cesur olun; sizinle meşgul olunacak". Hemen gelini Markiz de Breil'in odasına geçti, beni ona, sonra da oğlu Abbé (Papaz) de Gouvon'a tanıştırdı. Bu başlangıç bana hayra alâmet göründü. Bir uşağı karşılamak için bu kadar merasim yapılmadığını anlamak bakımından yeterince şey öğrenmiş bulunuyordum. Gerçekten bana uşak gibi davranmadılar. Sofra hizmeti için ayrılmış odada yiyecektim; bana uşak giysisi (livrée) de verilmedi ve düşüncesiz bir genç olan Kont de Favria[4], beni arabasının arkasına bindirmek istediği zaman, büyükbabası hiçbir arabanın arkasına binmeme ve ev dışında kimsenin arkasından gitmeme izni olmadığını söyledi. Bununla birlikte, sofra hizmetinde bulunuyor ve ev içinde aşağı yukarı bir uşak görevi yapıyordum ama bu işi ismen kimseye bağlı olmaksızın, âdeta serbestçe yapıyordum. Bana yazdırılan birkaç mektup ve Kont de Favria'nın bana kestirdiği resimler dışında, gün içindeki bütün zamanımı hemen hemen istediğim gibi kullanıyordum. Farkına varmadığım bu sınav, şüphesiz çok tehlikeliydi; hatta çok insanî bir şey de değildi; çünkü bu büyük aylaklık, bana onsuz edinemeyeceğim kusurlar edindirebilirdi.

Ama bereket versin ki bu olmadı. Monsieur Gaime'in dersleri kalbimde iz bırakmıştı ve onlardan öylesine zevk almıştım ki gene gidip onları dinlemek için zaman zaman kaçıyordum. Sanırım ki böyle gizlice çıktığımı gören kimseler nereye gittiğimi pek kestiremiyorlardı. Gidişatım üzerine bana verdiği öğütlerden daha sağduyulu hiçbir şey olamazdı. Yeni görevdeki başlangıcım hayranlığa değer oldu; herkesi büyüleyen bir kendini işe verme, bir dikkat, bir çaba içindeydim. Abbé Gaime, gevşemeye başlaması ve buna dikkat edilmesi korkusuyla, bu ilk aşırı çabayı hafifletmem için bana bilgece uyarıda bulundu. Başlangıcınız, dedi bana, sizden istenecek olan şeyin kuralıdır; kendinizi sonradan daha çoğunu yapacak biçimde kullanmaya çalışın, ama hiçbir zaman daha azını yapmaktan sakının.

Küçük yeteneklerimi pek incelemedikleri ve bende doğanın vermiş olduklarından başka bir yetenek varsaymadıkları için, Kont de Gouvon'un bana söylemiş olduğu şeye rağmen, benden yararlanmayı düşünür gibi görünmüyorlardı. İşler tersine gitti ve ben hemen hemen unutuldum. Kont de Gouvon'un oğlu Marki de Breil, o zaman Viyana'da elçiydi. Sarayda, kendini aile içinde de hissettiren beklenmedik kaynaşmalar oldu ve birkaç hafta, beni düşünmelerine pek de vakit bırakmayan bir çalkantı içine yaşandı. Bununla birlikte, o zamana kadar kendimi pek gevşetmemiştim. Bir şeyin, beni bütün dış dağınıklıklardan uzaklaştırarak, ama görevlerim üzerinde biraz daha dalgın yaparak, bana hem iyiliği hem kötülüğü dokundu.

Mademoiselle de Breil, aşağı yukarı ben yaşta, güzel endamlı, hayli güzel, kapkara saçlarıyla birlikte çok beyaz ve koyu saçlı olmasına rağmen yüzünde kalbimin hiçbir zaman dayanmadığı sarışınların o tatlılık havasını taşıyan genç bir kızdı. Genç kızlara çok yaraşan saray kıyafeti, güzel endamını belirtiyor, göğsünü omuzlarını meydana çıkarıyor ve o zaman giyilen yas giysisiyle[5], yüzünün rengini daha da göz kamaştırıcı bir hale getiriyordu. Bu şeyleri farketmek bir uşağa düşmez denecek. Haksızdım, şüphesiz; ama gene de farkediyordum ve hatta bunda yalnız da değildim. Metrdotel ve oda uşakları, zaman zaman sofrada bana kıyasıya acı veren bir kabalıkla bundan

söz ediyorlardı. Bununla birlikte, düpedüz âşık olacak ölçüde başım dönmemişti. Kendimi hiç unutmuyordum; kendimi kendi yerimde tutuyordum ve isteklerim bile hadlerini biliyorlardı. Mademoiseile Breil'i görmekten, ondan zekâ, anlayış, dürüstlük kokan birkaç söz işitmekten hoşlanıyordum; ona hizmet etme zevkiyle sınırlı ihtirasım, haklarımın ötesine hiç gitmiyordu. Sofrada, bu hakları değerlendirme fırsatını aramakta dikkatliydim. Eğer kendi uşağı onun sandalyesini bir terkederse, hemen benim oraya yerleştiğim görülüyordu; bunun dışında, onunla karşı karşıya duruyordum; gözlerinde ne isteyeceğini araştırıyor, tabağını değiştirme anını gözlüyordum. Bana bir şey buyurmaya, bana bakmaya, bana bir tek kelime söylemeye tenezzül etmesi için yapmayacağım hiçbir şey yoktu! Ama nerde; onun için bir hiç olmak onurumu kırıyordu; benim orada olduğumu farketmiyordu bile. Bununla birlikte, sofrada ara sıra bana hitap eden erkek kardeşi, bir gün pek de gönül okşayıcı olmayan bir şey söylediğinde, ona o kadar ince ve o kadar biçimli bir cevap verdim ki buna dikkat etti ve gözlerini bana çevirdi. Kısa süren bu bakış beni kendimden geçirmekten geri kalmadı. Ertesi gün, ikinci bir bakış elde etme fırsatı kendini gösterdi ve bu fırsattan yararlandım. O gün, ilk kez olarak metrdotelin belde kılıç ve başta şapkayla hizmet ettiğini hayretler içinde gördüğüm büyük bir şölen veriliyordu. Rasgelerek, Solar ailesinin Tel fiert qui ne tue pas armasıyla duvar halısı üzerinde yer alan dövizinden söz açıldı. Piyemonlular çoğunlukla Fransız dilinde yetkin olmadıklarından, birisi bu özlü sözde bir sağyazı (imlâ) yanlışı buldu ve fiert kelimesinde t'nin hiç gerekli olmadığını söyledi.

Yaşlı Kont de Gouvon cevap verecekti; ama gözleri bana iliştiğinden, hiçbir şey söylemeye cesaret etmeksizin gülümsediğimi gördü; konuşmamı emretti. O zaman, t'nin fazla olduğunu sanmadığımı, fiert'in gururlu, tehdit edici anlamındaki ferus adından değil, vurur, yaralar anlamındaki ferit fiilinden gelen eski bir Fransızca kelime olduğunu; böylece dövizin bana: O ki tehdit eder değil ama o ki vurur, öldürmez diyor gibi geldiğini söyledim.

Herkes, hiçbir şey söylemeksizin bana ve birbirine bakıyordu. Dünyada böyle bir şaşkınlık görülmemiştir. Ama benim koltuğumu en çok kabartan şey, Mademoiselle de Breil'in yüzünde bir hoşnutluk havasını açıkça görmek oldu. Öylesine hor görücü olan bu kız, bana en azından birincisi kadar değerli ikinci bir bakış atmaya tenezzül etti; sonra, gözlerini büyükbabasına doğru çevirerek, onun bana borçlu bulunduğu övgüyü, bir çeşit sabırsızlıkla bekler gibi göründü ve büyükbaba bu borcu gerçekten o kadar tam ve eksiksiz bir şekilde ve o kadar memnun bir tavırla ödedi ki, bütün masa ağız birliği etmekte ivedilik gösterdi. Bu an kısa ama her bakımdan tatlı oldu. Bu an, her şeyi kendi doğal düzeni içine yerleştiren ve talihin haksızlıklarıyla alçalmış değerin öcünü alan o çok nadir anlardan biri oldu. Birkaç dakika sonra Mademoiselle de Breil, gözlerini bir daha bana kaldırarak, nazik olduğu kadar çekingen bir ses tonuyla, benden su vermemi rica etti. Onu bekletmediğim kolay anlaşılır; ama ona yaklaşırken öyle bir titremeye tutuldum ki bardağı çok doldurduğumdan, suyun bir kısmını tabağın ve hatta onun üstüne döktüm. Erkek kardeşi düşüncesizce neden o kadar titrediğimi sordu. Bu soru bana güven vermeye yaramadı ve Mademoiselle de Breil gözlerinin akına kadar kızardı.

Madame Basile ile olduğu gibi, ömrümün daha sonraki tüm kısmında da aşklarımın sonunda mutlu olmadığımı gösteren roman burada bitiyor. Madame de Breil'in giriş odasına boş yere bağlandım; kızı tarafından artık tek bir yakınlık belirtisi görmedim. Bana bakmadan girip çıkıyordu ve ben ancak ona bir göz atmaya cesaret edebiliyordum. Hatta öylesine aptal ve öylesine beceriksizdim ki geçerken eldivenini düşürdüğü bir gün, öpücüklere boğmak istediğim bu eldivenin üstüne atılacak yerde, yerimden kıpırdamaya cesaret edemedim ve eldivenin yerden seve seve ezebileceğim kütük bir uşak tarafından alınmasına göz yumdum. Yılgınlığımı tamamlamak üzere, Madame de Breil'in hoşuna gitme mutluluğuna eremediğimi de fark ettim. Bana hiçbir şey buyurmamakla kalmıyor, üstelik hizmetimi de hiçbir zaman kabul etmiyordu ve iki defa, beni giriş odasında görerek, çok kuru bir tavırla yapacak hiçbir işim olup olmadığını sordu. Bu sevgili giriş odasından vazgeçmek gerekti. Önce buna üzüldüm, ama araya başka avuntular girdi ve az sonra artık orasını düşünmez oldum.

Sonunda benim orada olduğumu farkeden kayınpederinin iyiliklerinde, Madame de Breil'in küçümsemesine karşı beni teselli eden bir şeyler buldum. sözünü ettiğim şölen akşamı, Kont de Gouvon benimle memnun göründüğü ve beni çok sevindiren yarım saatlik bir konuşma yaptı. Bu iyi yürekli yaşlı adam, zeki olmakla birlikte Madame de Vercellis kadar zeki değildi ama daha çok sevgi duygusuna sahipti, bu nedenle onun yanında daha başarılı oldum. Bana, beni sevmeye başlamış bulunan oğlu Abbé de Gouvon'un hizmetine girmemi; eğer yararlanmasını bilirsem, bu sevginin bana yararlı olabileceğini ve benim için amaçlanan şeyler bakımından bende eksik olan şeyi bana kazandırabileceğini söyledi. Hemen ertesi sabah papaz efendinin evine uçtum. Beni hiç de bir uşak gibi karşılamadı; ocağının köşesine oturttu ve çok büyük bir tatlılıkla beni sorguya çekerek, kısa sürede, birçok şey üzerinde başlamış bulunan eğitimimin bunlardan hiçbiri üzerinde tamamlanmamış olduğunu gördü. Özellikle Latincemi az bularak, bana daha çoğunu öğretmeye girişti. Her sabah onun yanında olmamı kararlaştırdık ve ertesi günden itibaren başladım. Böylece, ömrümün akışı içinde sık sık görülecek olan o tuhaflıklardan biriyle, aynı ev içinde hem öğrenci hem de uşaktım ve köleliğim içinde, köleliğime rağmen, ancak kral çocuklarına lâyık soylu bir eğitmene sahiptim.

Abbé de Gouvon ailesi tarafından piskopos olması istenen bir küçük oğuldu, bu nedenle öğrenimi soylu çocuklarına verilmesi âdet olan öğrenimden daha ileriye götürülmüştü. Onu uzun yıllar kaldığı ve dönüşte vaktiyle Papaz Dangeua[6] Paris'te ne idiyse, Torino'da aşağı yukarı o olmak için hayli yüksek dozda bir cruscantisme[7] getirdiği Sienne Üniversitesine göndermişlerdi. İlâhiyat bıkkınlığı onu edebiyata sürüklemişti, ki bu durum, İtalya'da papalık maiyet piskoposluğu mesleğine koşan kimselerde çok olağan bir şeydir. Ozanları iyiden iyiye okumuştu; Latince ve İtalyanca zararsız şiirler yazıyordu. Kısacası, zevkimi oluşturmak ve kafama yığmış bulunduğum karmakarışık şeyler yığınını bir düzüne koymak için gerekli zevke sahipti. Ama, ya gevezeliğimin bilgim üzerine onda bazı hayaller uyandırması, ya da ilkel Latincenin sıkıntısına dayanamaması nedeniyle, önce işe çok yüksekten başladı ve daha Phèdre'in birkaç masalını çevirtir çevirtmez, beni hemen hiç-

bir şey anlamadığım Virgile'e atıverdi. İlerde görüleceği gibi, Latinceyi sık sık yeniden öğrenmek ve onu hiçbir zaman bilmemek benim alnıma yazılmıştı. Bununla birlikte hayli gayretle çalışıyordum ve papaz efendi anısı hâlâ yüreğimi sızlatan bir iyilikle emeklerini benden esirgemiyordu. Sabah saatlerinin büyük bir kısmını onunla birlikte geçiriyordum, öğrenimim için olduğu kadar, onun hizmeti için de; ama kişisel hizmeti için değil, çünkü kendisine herhangi bir kişisel hizmette bulunmamı hiçbir zaman kabul etmedi, sadece onun söylediklerini yazmak ve kopya etmek için ve sekreterlik görevim bana öğrencilik görevimden daha yararlı oldu. Böylece sadece İtalyancayı en saf şekli içinde öğrenmekle kalmadım, ayrıca bir edebiyat zevki ve Tribu'den elde edilemeyen ve sonraları, yalnız çalışmaya başladığım zaman, bana çok yardımı dokunan bir iyi kitapları seçme yetisi de edindim.

Bu dönem hayatımın, romansı tasarılar kurmaksızın, kendimi en akla uygun biçimde ilerleme umuduna verebildiğim dönemi oldu. Benden çok memnun olan papaz efendi, bunu herkese söylüyordu ve babası benim için öyle garip bir sevgi beslemeye başlamıştı ki Kont de Favria bana, onun krala benden söz ettiğini söyledi. Madame de Breil bile bana karşı takındığı küçümseyici havasını bırakmıştı. Sonunda, efendilerinin oğlundan ders almakla onurlandırıldığımı görerek, bunun uzun süre onların düzeyinde kalmak için olmadığını çok iyi anlayan öteki hizmetkârların büyük kıskançlığı karşısında, aile içinde bir çeşit gözde haline geldim. Üstünkörü kaptığım ve ancak sonradan düşündüğüm birkaç sözcük yardımıyla benim için amaçlanan şeylerden çıkarabildiğim kadarıyla, elçiliklerde diplomatlık mesleği peşinde koşan ve hatta uzaktan kendilerine dışişleri bakanlığı için yol açmak isteyen Solar ailesi bana, değer ve yetenek sahibi, sadece o aileye bağlı olduğu için ilerde güvenini elde edebilecek ve kendilerine yararlı bir biçimde hizmet edebilecek bir uyruk yetiştirmekten çok memnun olacak gibi göründü. Kont de Gouvon'un bu tasarısı soylu, yerinde, yüce ve yardımsever ve öngörüşlü bir büyük beye gerçekten yaraşan bir tasarıydı; ne var ki o zaman bütün genişliğini görememem bir yana, bu tasarı benim düşünceme göre fazla sağduyulu bir şeydi ve çok uzun bir bağlılık istiyordu. Çılgın ihtirasım talihini ancak macera yollarında arıyordu

ve bütün bu tasarıda hiç kadın parmağı görmediğimden, bu ilerleme biçimi bana ağır, güç ve hüzünlü görünüyordu; oysaki kadınların kayırdığı değerler bende varsayılandan şüphesiz daha aşağı değerler olduğu için, kadınların karışmadığı ölçüde benim bu tasarıyı onurlu ve güvenli bulmam gerekirdi.

Her şey yolunda gidiyordu. Herkesin takdirini kazanmış, hemen hemen söküp almıştım; sınamalar bitmişti; evde bana genellikle kendi yerinde olmayan ve oraya ulaşması beklenen genç bir adam olarak bakıyorlardı. Ama benim yerim bana insanlar tarafından ayrılan yer değildi ve oraya çok farklı yollardan ulaşacaktım. O bana özgü ve okuyucuya hiçbir düşünce eklemeksizin sunulması yeterli, karakteristik çizgilerden birine dokunuyorum.

Torino'da benim gibi birçok yeni dönme bulunduğu halde, onları sevmiyor ve hiç birini görmek istemiyordum. ama öyle olmayan birkaç Cenevreli, onlar arasında da minyatür ressamı ve biraz da akrabam olan Tord- Gueule adı takılmış bir Monsieur Mussard görmüştüm. Bu Monsieur Mussard benim Kont de Gouvon'un yanında olduğumu keşfetti ve çıraklığım sırasında arkadaşlık etmiş bulunduğum Bâcle adlı bir başka Cenevreli ile birlikte beni orada görmeye geldi. Bu Bâcle çok eğlendirici, çok şen ve yaşının hoş bir hale getirdiği güldürücü nüktelerle dolu bir çocuktu. Birdenbire Monsieur Bâcle'e, onu terkedemeyecek derecede, bağlandım. Az zaman sonra Cenevre'ye dönmek için gidecekti. Ne büyük bir kayba uğrayacaktım! Bu kaybın bütün büyüklüğünü iyiden iyiye duyuyordum. Hiç olmazsa bana bırakılmış olan zamandan yararlanmak için, onu hiç terketmiyordum ya da daha doğrusu o kendisi beni bırakmıyordu; çünkü önceleri günü onunla birlikte geçirmek için izinsiz olarak evden dışarı çıkacak derecede başım dönmemişti; ama az sonra, bana tamamen tebelleş olduğunu görerek, kapıyı yüzüne kapadılar ve ben öylesine kızıştım ki dostum Bâcle dışında her şeyi unutarak, ne papaz efendinin, ne de Monsieur Kont'un yanına gidiyordum ve artık beni ev içinde görmüyorlardı. Kulak asmadığım azarlamalarda bulundular. Bana yol vermekle tehdit ettiler. Bu tehdit mahvım oldu; Bâcle'ın tek başına gitmemesinin mümkün olduğunu bana sezdirdi. Ondan sonra, böyle bir yolculuk yapmaktan başka bir zevk, başka bir kader, başka bir mutluluk görmez

oldum ve bu yolculukta sadece yolculuğun sözle anlatılmaz mutluluğunu görüyor, sonunda, üstüne üstlük, Madame ve Warens'i sezinler gibi oluyordum, ama uçsuz bucaksız bir uzaklık içinde; çünkü Cenevre'ye dönmek için, bu hiç düşünmediğim bir şeydi. Dağlar, çayırlar, ormanlar, dereler, köyler, yeni yeni güzelliklerle durup dinlenmeden birbirlerini kovalıyorlardı; bu mutlu yolculuk bütün hayatımı dolduracakmış gibi görünüyordu. Aynı yolculuğun gelişte bana ne kadar güzel görünmüş olduğunu zevkle hatırlıyordum. Bağımsızlığın bütün çekiciliğine, kendi yaşımda, kendi zevkimde ve neşeli bir arkadaşla birlikte, sıkıntısız, görevsiz, baskısız, canımızın istediği yere gitmek ya da canımızın istediği yerde kalmaktan başka bir mecburiyet olmaksızın yolculuk etmenin çekilciliği katıldığı zaman, kim bilir ne mene bir yolculuk olmalıydı. Böyle bir talihi, gerçekleştirilmesi ağır, güç, belirsiz ve bir gün gerçekleştikleri varsayılsa bile, bütün parlaklıkları içinde gençlikteki bir çeyrek saatlik gerçek zevk ve özgürlüğe değmeyen ihtiraslı tasarılara feda etmek için, deli olmak gerekiyordu.

Bu bilgece fanteziyle dolu olarak, öylesine davranışlarda bulundum ki sonunda kendimi kapı dışarı ettirdim ve aslında bu iş pek de kolay olmadı. Bir akşam eve döndüğüm sırada, metrdotel Kont tarafından işten çıkarıldığımı bana bildirdi. Bu tam da benim istediğim şeydi; çünkü davranışımın zırvalığını kendime rağmen hissederek, kendimi hoş görmek için buna bir de haksızlık ve nankörlük ekliyor, böylece insanları haksız duruma düşürdüğümü ve önceden zorunlulukla verilmiş bir kararı kendi kendime haklı gösterdiğimi sanıyordum. Bana, Kont de Favria tarafından, ertesi sabah hareketimden önce kendisiyle konuşmaya gitmem söylendi; ama, başımın dönmesi nedeniyle bunu hiç de yapmayacak durumda olduğum görüldüğü için, metrdotel bana ayrılmış bulunan ve şüphesiz hiç de hak etmediğim bir miktar paranın bana verilmesini bu ziyaretten sonraya bıraktı; çünkü, beni uşak durumunda bırakmak istemediklerinden, bana hizmetkâr aylığı bağlamamışlardı.

Çok genç ve çok düşüncesiz olan Kont de Favria, bu vesileyle bana çok sağduyulu ve hemen hemen çok sevecen demeye cesaret edebileceğim sözler söyledi, amcasının emeklerini ve büyükbabasımının niyetlerini pohpohlayıcı ve dokunaklı bir biçimde bana bir bir saydı. Sonunda, felâketime koş-

mak için feda ettiğim her şeyi canlı canlı gözlerimin önüne koyduktan sonra, tek şart olarak beni baştan çıkarmış olan o küçük bedbahtı bir daha görmememi ileri sürerek, beni Kontla barıştırmayı önerdi.

Bütün bunları kendiliğinden söylemediği o kadar açıktı ki, alıkça düşüncesizliğime rağmen, yaşlı efendimin bütün iyiliğini duydum ve bundan duygulandım; ama bu değerli yolculuk, hayalimde hiçbir şeyin onun güzelliğini dengeleyemeyeceği kadar çok yer etmişti. Aklın fikrin tamamen dışındaydım; kendimi pekiştirdim, katılaştırdım, kurumlandım ve yüksekten bakarak, bana izin verildiğine göre bu izni aldığımı, artık bundan dönmenin zamanı olmadığını ve hayatımda başıma ne gelirse gelsin, kendimi bir evden iki kez kovdurmamakta kesin kararlı olduğumu söyledim. O zaman haklı olarak tepesi atan bu genç adam, bana hak ettiğim isimleri sıraladı, omuzlarımdan iterek odasının dışına attı ve kapıyı arkamdan kapadı. Ben, sanki en büyük zaferi kazanmışım gibi çıktım ve ikinci bir savaşla karşılaşmak korkusuyla, iyiliklerinden ötürü papaz efendiye teşekkür etmeye gitmeksizin yola düşme alçaklığını gösterdim.

Bu anda taşkınlığımın nereye kadar gittiğini anlamak için, kalbimin en küçük şeyler üzerinde kızışmaya ne derecede yatkın olduğunu ve kendini çeken şey bazen ne kadar saçma olursa olsun, bunun hayaline ne büyük bir güçle daldığını bilmek gerekir. En tuhaf, en çocukça, en çılgın planlar, en değer verdiğim düşünceleri okşamaya, onu doğru gibi göstermeye, kendimi ona verdirmeye gelirler. On dokuzuna yaklaşan birinin ömrünün geri kalan kısmında geçimini boş bir küçük şişeye bağlayabileceğine inanılır mı? Öyleyse, dinleyin.

Abbê de Gouvon, bir kaç hafta önce, bana çok güzel ve beni kendimden geçiren küçük bir Héron çeşmesi[8] armağan etmişti. Bu çeşmeyi işlete işlete ve yolculuğumuz üzerinde konuşa konuşa, bilge Bâcle ve ben, bu çeşmenin yolculuğumuza yarayabileceğini ve onu uzatabileceğini düşündük. Yeryüzünde bir Héron çeşmesi kadar merak uyandırıcı ne vardı? Bu görüş, üzerine talih binamızı kurduğumuz temel oldu. Her köyde, köylüleri çeşmemiz etrafında toplayacaktık ve yiyecek şeylerin onları elde edenlere bedavaya malolduğu ve geçenle-

ri tıka basa doyurmadıkları zaman bunun geçenlerin kötü niyetinden ileri geldiğine ikimiz de inandığımız ölçüde, büyük bir bollukla sofralar ve iyi yemekler yağacağına inanıyorduk. Çiğerlerimizin havası ve çeşmemizin suyundan başka bir şey harcamaksızın, çeşmenin Piémont'da Savoie'de, Fransa'da ve bütün dünyada bizim masrafımızı ödeyebileceğini hesaplayarak, her yerde şölenler ve düğünlerden başka bir şey düşlemiyorduk. Hiç bitmeyen yolculuk tasarıları kuruyor ve sonunda bir yerde durma zorunluluğundan çok, Alpleri geçme zevkinden ötürü, yürüyüşümüzü önce kuzeye yöneltiyorduk.

Gerçek bir serseri hayatına başlamak için koruyucumu, eğitmenimi, umutlarımı ve hemen hemen güvenlik altına alınmış bir gelecek bekleyişini pişmanlık duymadan terkederek, beni yola koyduran plan işte bu oldu. Elveda başkent; saray, yükselme hırsı, gösteriş, aşk, güzel kadınlar ve bir yıl önce umudu beni buraya getirmiş bulunan bütün büyük maceralar, elveda. Kesem hafifçe donatılmış ama kalbim sevinçle dolu, çeşmem ve dostum Bâcle ile birlikte ve parlak tasarılarımı birdenbire kendisiyle sınırlandırdığım bu gezici mutluluktan yararlanmadan başka bir şey düşünmeksizin, gidiyordum.

Bu zırzop yolculuğu gene de istediğim gibi hoş bir biçimde yaptım, ama tamamen beklediğim tarzda değil; çünkü çeşmemizin meyhanelerde hancı kadınları ve onların hizmetçi kızlarını birkaç dakika eğlendirmesine rağmen, gene de çıkarken hesabı ödemek gerekiyordu. Ama bu bizi pek de ürkütmüyordu ve bu kaynağın tüm iyiliğinden ancak paranın dibi göründüğü zaman yararlanmayı düşünüyorduk. Bir kaza bizi bu zahmetten kurtardı; çeşme Bramant yakınlarında kırıldı ve tam da zamanıydı, çünkü birbirimize söylemeye cesaret etmeksizin, onun bizi sıkmaya başladığını duyuyorduk. Bu felâket bizi eskisinden de neşeli kıldı ve giysilerimiz ve kunduralarımızın eskiyeceğini unutmuş, ya da bunları çeşmemizin işleyişi ile yenilemeye inanmış olma sersemliğimize bir hayli güldük. Yolculuğumuza, başlamış olduğumuz kadar neşeli bir şekilde devam ettik, ama dibi görünen kesemizin bize varmayı bir zorunluluk haline getirdiği sonuca doğru biraz daha kestirmeden giderek.

Chambéry'de düşünceli daldım, ama yaptığım budalalık üzerinde değil, çünkü insan geçmiş üzerine asla bu kadar çabuk ve bu kadar doğru karar vermez, Madame de Warens'in evinde beni bekleyen kabul üzerine; çünkü onun evini baba evimin ta kendisi gibi düşünüyordum. Kont de Gouvon'un yanına girişimi ona yazmıştım; orada ne durumda olduğumu biliyordu ve beni kutlayarak, bana karşı gösterilen iyiliklere ne biçimde karşılık vermem gerektiği üzerine bana çok bilgece dersler vermişti. Geleceğime, eğer ben onu kendi yanılgımla bozmazsam, güvenlik altına alınmış olarak bakıyordu. Benim geldiğimi görünce ne diyecekti? Bana kapısını kapayabileceği aklıma bile gelmedi ama ona vereceğim üzüntüden korkuyordum; benim için sefaletten daha acı olan sitemlerinden korkuyordum. Her şeye sessizce katlanmayı ve onu yatıştırmak için her şeyi yapmayı kararlaştırdım. Artık dünyada sadece ondan başka kimseyi görmüyordum; onun gözünden düşmüş olarak yaşamak olamayacak bir şeydi.

Beni en çok kaygılandıran şey, fazlalık haline getirmek istemediğim ve kendimi kolayca kurtaramamaktan korktuğum yolculuk arkadaşımdı. Son günü onunla hayli soğuk bir biçimde yaşayarak bu ayrılmayı hazırladım. Maskara beni anladı; budala olmaktan çok çılgındı. Değişkenliğimden üzüleceğini sandım; yanılmışım; dostum Bâcle hiçbir şeyden üzülmüyordu. Daha Annecy'ye girerken, şehre ayak basar basmaz, bana: "İşte evine geldin" dedi, beni öptü, Allaha ısmarladık dedi, bir çark etti ve kayboldu. Bir daha ondan söz edildiğini hiç duymadım. Tanışıklığımız ve dostluğumuz, hepsi hepsi altı hafta kadar sürdü, ama sonuçları ben yaşadıkça devam edecek.

Madame de Warens'in evine yaklaşırken kalbim ne kadar çarptı! Bacaklarım altımda titriyor, gözlerim bir perde ile örtülüyordu, hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey işitmiyordum, kimseyi tanıyacak halde değildim; nefes almak ve aklımı başıma toplamak için sık sık durmak zorunda kaldım. Muhtaç olduğum yardımları elde edememek korkusu mu beni böylesine allak bullak ediyordu? Benim o zaman bulunduğum yaşta, açlıktan ölme korkusu insanı bu derecede telâşlandırır mı? Hayır, hayır; doğruluğu ölçüsünde gururla da söylüyorum ki, öm-

rümün hiçbir çağında ne çıkar, ne de yoksulluk, hiçbir zaman kalbimi ne açıp neşelendirmiş, ne de sıkmıştır. Kararsız ve bir günü bir gününe uymamakla anılabilir bir hayatın akışı içinde, çoğu kez sığınaksız ve ekmeksiz, bolluğu ve sefaleti ben, her zaman aynı gözle gördüm. Gerekirse bir başkası gibi dilenebilir ya da çalabilirdim, ama o duruma düşmekten allak bullak olmaksızın. Hayatında az insan benim kadar inlemiş, az insan benim kadar gözyaşı dökmüştür; ama ne yoksulluk, ne de yoksulluğa düşme korkusu, hiçbir zaman benden ne bir inilti çıkarttı, ne de bana tek göz yaşı döktürdü. Ruhum, talihin sınamaları karşısında, kendine bağlı olmayanlardan başka ne gerçek iyilikler tanıdı, ne de gerçek kötülükler, ve zorunlu olan hiçbir şey bende eksik olmadığı zaman, kendimi insanların en mutsuzu bildim.

Madame de Warens'in karşısına çıkar çıkmaz havası tasamı dağıttı. Sözünün ilk sesini duyunca yüreğim oynadı; kendimi ayaklarına attım ve en canlı sevincin coşkunlukları içinde ağzımı eline yapıştırdım. Havadislerimi öğrenmiş olup olmadığını bilmiyorum; ama yüzünde az bir şaşkınlık gördüm ve hiçbir üzüntü görmedim. Okşayıcı bir sesle: "Zavallı küçük, dedi, demek gene geldin? Senin bu yolculuk için çok genç olduğunu biliyordum; hiç olmazsa korktuğum kadar kötü gitmemiş olmasından çok memnunum." Sonra bana öykümü anlattırdı; öyküm uzun olmadı ve her şeyi ona büyük bir doğrulukla, ama gene de bazı kısımları çıkartarak, ne var ki sonuç bakımından kendimi ne esirgeyerek, ne de hoş görerek, anlattım.

Başımı nereye sokacağım söz konusu oldu. Oda hizmetçisine danıştı. Bu konuşma sırasında nefes almaya cesaret edemedim; ama evde yatacağımı duyduğum zaman, kendimi tutmakta zorluk çektim ve küçük paketimin bana ayrılan odaya götürülüşüne, az çok arabasının Madame de Wolmar'ın[9] arabalığına konmasına bakan Saint- Preux gibi baktım. Üstelik bu lütfun hiç de geçici bir şey olmadığını öğrenmek zevkine erdim ve beni çok başka bir şeyle meşgul sandıkları bir anda, Madame de Warens'in şöyle dediğini duydum: "İstedikleri şeyi söylesinler; ama mademki Tanrı onu bana geri gönderdi, onu terketmemekte kararlıyım".

Sonunda işte böylece onun evine yerleştim. Bununla birlikte bu yerleşme, henüz ömrümün mutlu günlerini başlattığım yerleşme olmadı ama onu hazırlamaya yaradı. Bizi kendimizden gerçekten memnun bırakan o kalp duygululuğu her ne kadar doğanın eseri ve belki örgenliğin bir ürünü de olsa, kendisini geliştirecek durumlara muhtaçtır. Bu durumları yaratan nedenler olmaksızın, çok duygulu doğmuş bir insan bile hiçbir şey duymaz ve kendi varlığını tanımadan ölüp gider. Ben o zamana kadar aşağı yukarı böyle olmuştum ve eğer Madame de Warens'i tanımasaydım, ya da hatta onu tanıdığım halde bana esinlediği sevgi dolu duygular tatlı alışkanlığını edinmek için yanında uzun süre yaşamasaydım, belki de her zaman böyle olacaktım. Şunu söylemeye cesaret edeceğim ki sadece aşkı duyan kimse, hayatta olan en tatlı şeyi duymuş olmaz. Ben, bazen aşka bağlı ve çoğunlukla ondan ayrı olan, belki daha az coşkun ama bin kez daha tatlı bir başka duygu bilirim. Bu duygu sadece dostluk da değildir; daha tat düşkünü, daha sevencendir; bu duygunun aynı cinsten biri için etken olabileceğini aklım almıyor; hiç değilse ben her insandan çok dost oldum bu duyguyu erkek dostlarımın hiçbiri yanında hiçbir zaman duymadım. Bu dediğim açık değil, ama ilerde açık bir hale gelecek; duygular ancak sonuçları aracıyla iyi betimlenebilir.

Mademe de Warens eski ama konuk odası yaptığı ve beni yerleştirdikleri güzel bir yedek odası bulunacak kadar büyük bir evde oturuyordu. Bu oda, daha önce sözünü ettiğim birinci görüşmemizin olduğu geçit üzerindeydi ve derenin ve bahçelerin ötesinde kır görünüyordu. Bu görünüş konuk için kayıtsız kalınacak bir şey değildi. Bossey'den beri, pencerelerimin önünde ilk kez olarak yeşillik görüyordum. Her zaman duvarlarla örtülü, gözlerimin önünde damlardan ya da sokakların kül renginden başka bir şey olmamıştı. Bu yenilik benim için ne kadar duygulandırıcı ve tatlı oldu! Acıma eğilimlerimi daha da artırdı. Bu güzel görü çevresini sevgili koruyucumun iyiliklerinden bir başkası gibi görüyordum: Bana bu görünümü orayı sırf benim için koymuş gibi geliyordu; orada kendimi rahatça koruyucumun yanına koyuyordum; çiçekler ve yeşillikler arasında her yerde onu görüyordum; onun ve ilkbaharın güzellikleri gözümde birbirine karışıyordu. O zamana kadar sıkışmış kalbim, bu alan içinde bolluğa kavuşuyor ve soluklarım bu meyve bahçeleri arasında daha serbest çıkıyordu.

Madame de Warens'in evinde Torino'da görmüş bulunduğum parlaklık yoktu; ama orada gösterişin hiçbir zaman bağlaşmadığı yaraşırlık[10], uygunluk ve peygamberce bir bolluk* bulunuyordu. Gümüş kap kacağı azdı, porseleni hiç yoktu, ne mutfağında av etleri, ne de mahzeninde yabancı şaraplar vardı; ama her ikisi de herkesin hizmetine açık ve iyi donatılmıştı ve çini fincanlar içinde nefis bir kahve veriyordu. Onu görmeye gelen herkes ya onunla birlikte, ya da onun evinde yemeğe davet edilirdi ve hiçbir posta arabacısı ya da yolcu oradan yemeden içmeden çıkmazdı. Hizmetkarı[11], Merceret adlı oldukça güzel Fribourg'lu bir oda hizmetçisi, daha sonra sözü edilecek olan Claude Anet[12] adlı kendi bölgesinden bir uşak, bir aşçı kadın ve seyrek olarak ziyarete gittiği zaman kiraladığı iki taşıyıcıdan meydana geliyordu. İşte iki bin franklık bir gelir için bir sürü şey; bununla birlikte iyi yönetilmiş küçük geliri, toprağın çok bol ve paranın çok kıt olduğu bir ülkede bütün bunlara yetebilirdi. Maalesef tutumluluk hiçbir zaman onun gözde erdemi olmadı; borçlanıyordu, ödüyordu, para mekik dokuyordu ve her şey olup bitiyordu.

Evinin kuruluş düzeni tam da benim istediğim düzendeydi; bundan zevkle yararlandığıma inanılabilir. Hoşuma gitmeyen tek şey sofrada uzun süre oturmak zorunda kalmamdı. Çorbanın ve yemeklerin ilk kokusuna güçlükle katlanıyordu; bu koku onu baygın düşürüyordu ve bu iğrenme uzun zaman sürüyordu. Yavaş yavaş kendime geliyor, konuşuyor ve hiç yemiyordu. Ancak yarım saat sonra ilk lokmanın tadına bakıyordu. Bu arada ben üç defa yiyebilirdim; o kendi yemeğine başlamadan çok zaman önce benim yemeğim bitmiş bulunuyordu. Onunla birlikte gene başlıyordum; böylece iki kişilik yemek yiyor ve bundan da pek rahatsız olmuyordum. Sonunda bu refah, onu destekleyen araçlar üzerinde bir kaygı duygusu karışmadığı ölçüde, kendimi onun yanında duyduğum rahatlığın tatlı duygusuna bırakıyordum. Henüz işlerinin iç düzeninden hiç haberdar olmadığımdan, onların hep aynı düzende gidecek durumda olduklarını varsayıyordum. Sonradan da evinde

* [Bizim Halil İbrahim bereketi dediğimiz şey -ç.]

gene aynı hoşlukları buldum; ama gerçek durumu üzerinde daha bilgili ve gelirlerini önceden harcadığını görerek, artık onları o kadar kaygısızca tadamadım. Öngörü bende hep keyfimi kaçırdı. Geleceği boşuna gördüm; ondan hiçbir zaman kaçınamadım.

Daha ilk günden başlayarak, onun geri kalan ömrü boyunca sürdürdüğü derecede çok tatlı bir teklifsizlik kuruldu. Benim adım *Küçük,* onunki *Anne* oldu ve hatta yılların sayısı aramızdaki farkı hemen hemen sildiği zaman bile, her zaman *Küçük* ve *Anne* olarak kaldık. Bu iki isim tavrımız, davranışımızın sadeliği ve özellikle kalplerimiz arasındaki ilişki üzerine eksiksiz bir fikir verir sanırım. O benim için annelerin, hiçbir zaman kendi zevkini aramayan ama her zaman benim iyiliğimi arayan en seveceni oldu ve eğer ona karşı duyduğum bağlılığa cinsel duygular karıştıysa bu, o bağlılığın niteliğini değiştirmek için değil ama sadece onu çok daha tatlı kılmak, okşamaktan hoşlandığım genç ve güzel bir anneye sahip olmak büyüsüyle beni coşturmak içindi; kelime anlamıyla okşamak diyorum, çünkü ne öpücüklerini ne de en sevecen ana'ca okşamalarını benden esirgemeyi hiçbir zaman düşünmedi ve bunu kötüye kullanmak hiçbir zaman kalbimden geçmedi. Gene de sonunda bir başka cinsten ilişkilerimiz olduğu söylenecek; bunu kabul ediyorum; ama beklemek gerek, her şeyi birden aynı anda söylemem.

İlk karşılaşmamızdaki bakış onun bana duyurup duyuracağı gerçekten tutkulu tek an oldu; kaldı ki bu an şaşkınlık eseriydi. İyi gizlenmemiş bir kabarıklık gözlerimi pekâlâ oraya çekebilecek bir durumda da olsa, patavatsız bakışlarım hiç de onun boyun atkısının altında bir şeyler aramıyordu. Onun yanında ne coşkunluk ne de istek duyuyordum; neden olduğunu bilmediğim bir zevkle dolup taşarak, gönül çekici bir dinginlik içinde bulunuyordum. Bir an sıkılmaksızın ömrümü ve hatta sonsuzluğu öylece geçirebilirdim. Madame de Warens, karşılıklı konuşmanın sürdürülme görevini benim için bir işkence yapan o kuruluğu, karşısında hiçbir zaman duymadığım tek kadındır. Baş başa sohbetlerimiz konuşmadan çok, bitmek için kesilmiş olması gereken tükenmez bir gevezelikti.

Beni konuşturmak için zorlamak şöyle dursun, daha çok susturmak için zorlamak gerekirdi. O tasarılarını düşüne düşüne, sık sık tatlı kuruntulara kapılırdı. Eh! ben de onu düş kurmaya bırakır, susar, hayran hayran seyreder ve insanların en mutlusu olurdum. Çok garip bir merakım daha vardı. Baş başa kalma ayrıcalığı iddiasında bulunmaksızın, durmadan baş başa kalmayı arar ve tedirgin edici kimseler onu bozmaya geldiği zaman çılgınlık nöbeti halinde yozlaşan bir tutkuyla bundan yararlanırdım Erkek kadın, kim olursa olsun, biri gelir gelmez onun yanında üçüncü kişi olmaya katlanamayarak, mırıldana mırıldana odadan çıkardım. Bu sonu gelmez ziyaretçileri bin kez lânetleyerek ve benim daha da çok söyleyecek şeyim olduğundan söyleyecek bu kadar neleri olduğunu anlayamayarak, giriş odasında dakikaları saymaya giderdim.

Ona olan bağlılığımın gücünü onu görmediğim zaman daha çok fark ederdim. Onu gördüğümde memnunluk duyardım ama yokluğundaki kaygım acı verici olmaya kadar gidiyordu. Onunla birlikte yaşamak ihtiyacı, bana sık sık göz yaşlarına kadar giden yürek sızlaması atılışları veriyordu. Bir büyük bayram günü, o akşam duasında iken, kalbim onun hayali ve ömrümü onun yanında geçirme isteğiyle dolu, şehir dışında gezmeye gittiğimi her zaman hatırlayacağım. Şimdilik bunun mümkün olmadığını ve böylesine tattığım bir mutluluğun kısa süreceğini görecek kadar aklım vardı. Bu benim hüsnükuruntuma, hiç de karamsar olmayan ve çekici bir umudun hafiflettiği bir hüzün veriyordu. Bana her zaman anlaşılmaz bir şekilde dokunmuş bulunan çanların sesi, kuşların ötüşü, günün güzelliği, görü çevresinin tatlılığı, dağınık evler ve içlerinde ortak yuvamızı düşlediğim kırlar, bütün bunlar beni canlı, sevecen, hüzünlü ve dokunaklı bir izlenimle öylesine etkiliyordu ki kendimi, esrime halindeymiş gibi isteyebileceği bütün mutluluğa ermiş kalbimin, duyuların şehvetini aklına bile getirmeksizin bu mutluluğu anlatılmaz sevinçler içinde tattığı o mutlu çağa ve o mutlu yere uçmuş olarak gördüm. Hiçbir zaman o günkü kadar güç ve hayalle geleceğe doğru atılmış olduğumu hatırlamıyorum ve beni bu hüsnükuruntunun anısında en çok şaşırtan şey, hayal gerçekleştiği zaman tam da

düşünmüş olduğum gibi şeylerle karşılaşmış olmaktır. Eğer uyanık bir adamın düşü hiç peygamberce bir keşif havasına büründüyse, bu mutlaka bu düş oldu. Sadece düşsel süresinde aldandım; çünkü günler, yıllar ve bütün bir ömür, orada değişmez bir dinginlik içinde geçiyordu; oysa gerçekte bütün bunlar sadece bir an sürdü. Yazık! En şüphe götürmez mutluluğum rüyada geçti; tamamlanması hemen hemen o anda uyanışla izlendi.

Bu sevgili Anne'nin anısını, gözleri önünde bulunmadığım zaman bana yaptırdığı bütün çılgınlıkların ayrıntısına girersem bitiremem. Onun orada yatmış olduğunu düşünerek yatağımı; onun olduklarını, güzel elinin onlara dokunmuş bulunduğunu düşünerek perdelerimi, odamın bütün eşyalarını; hatta yürümüş olduğunu düşünerek üzerinde secde ettiğim döşemeyi kaç kez öptüm! Hatta ara sıra onun yanında bile, elimde olmadan, ancak en büyük aşkın esinleyebileceği gibi görünen zırzopluklar yapıyordum. Bir gün sofrada, ağzına bir lokma soktuğu sırada, bir saç gördüğümü haykırdım; lokmayı tabağına attı; doymazcasına yakaladım ve yuttum. Tek sözle, benimle en tutkulu âşık arasında sadece bir tek, ama esaslı ve benim durumumu hemen hemen akılla anlaşılmaz bir hale getiren bir fark vardı.

İtalya'dan, tamamen oraya gitmiş olduğum gibi değil ama belki de benim yaşımda oradan hiç dönülmemiş olduğu gibi dönmüştüm. Oradan el değmemişliğimi değil, bozulmamışlığımı getirmiştim. Yılların ilerleyişini duymuştum; kaygılı mizacım nihayet kendini göstermiş ve çok istek dışı olan ilk taşkınlığı, bende sağlığım üzerine, o zamana kadar içinde yaşamış bulunduğum masumluğu başka her şeyden iyi gösteren telâşlar uyandırmıştı. Az sonra kaygım dağılmış olarak, doğayı aldatan ve benim mizacımdaki genç kişileri sağlıkları, güçlükleri ve bazen hayatları pahasına birçok karışıklıklardan kurtaran o tehlikeli oyunu öğrendim. Utanç ve sıkılganlığın çok elverişli bulduğu bu kusur, canlı muhayyileler için çok büyük bir çekiciliğe sahiptir: bütün kadın cinsini, deyim yerindeyse keyiflerine göre kullanmak ve kendilerini çeken güzeli, rızasını alma gereğini duymadan zevklerine alet etmek. Bu uğursuz kolaylık tarafından baştan çıkarılmış olarak, doğanın bende ye-

niden kurduğu ve iyi yetişmesi için zaman verdiği sağiam yapıyı yıkmaya çalışıyordum. Bu eğilime o zamanki durumumun yeri[13] katılsın; hayalini kalbimin derinliklerinde okşayarak, gün içinde durmadan onu görerek, güzel bir kadının odasına yerleşmiş; akşam onu bana hatırlatan şeylerle çevrili olarak, onun yattığını bildiğim bir yatakta yatmış bulunuyordum. Uyarıcısına bereket! Bunları kafasında canlandıran bir okuyucu bana şimdiden yarı ölüye bakar gibi bakar. Tam tersine, beni mahvetmesi gereken şey, beni kurtaran şeyin ta kendisi oldu. O olsun olmasın, onun yanında yaşamanın büyüsü, ömrümü onun yanında geçirmenin ateşli isteğiyle sarhoş, onda her zaman sevecen bir ana, sevgili bir bacı, tatlı bir dost görüyor ve başka hiçbir şey görmüyordum. Onu her zaman böyle, her zaman aynı görüyor ve hiçbir zaman ondan başka bir şey görmüyordum. Her zaman kalbimde olan hayali, orada başka hiçbir hayale yer bırakmıyordu; o benim için dünyada var olan tek kadındı ve bana esinlediği duyguların sonsuz tatlılığı, cinsiyet duygularıma başkaları için uyanma zamanı bırakmayarak, beni ondan ve bütün onun cinsinden koruyordu. Kısacası, usluydum, çünkü onu seviyordum. Pek iyi gösteremediğim bu sonuçlar üzerine, ona karşı duyduğum bağlılığın ne tür bir bağlılık olduğunu söyleyebilen söylesin. Kendi payıma, benim bu bağlılık üzerine bütün söyleyebileceğim şudur ki, eğer daha şimdiden çok olağanüstü görünüyorsa, ilerde çok daha olağanüstü görünecektir.

Zamanımı, bana en az zevk veren şeylerle uğraşarak, dünyanın en tatlı şeklinde geçiriyordum. Uğraştığım şeyler, yazılacak tasarılar, temize çekilecek andıçlar, kopya edilecek reçetelerdi; ayıklanacak otlar, havanda dövülecek kocakarı ilâçları, gözetilecek[14] imbiklerdi. Bütün bunlar arasında yığınla yolcu, dilenci ve her çeşit ziyaretçi geliyordu. Bir askerin, bir eczacının, bir piskoposluk meclisi üyesinin, bir güzel kadının, bir lay kardeşin[15] ihtiyaçlarını aynı zamanda sağlamak gerekiyordu. Söyleniyor, homurdanıyor, sövüp sayıyor, bu mel'un kalabalığı şeytana havale ediyordum. Her şeyi neşe ile karşılayan ona gelince, benim kızgınlıklarım onu gözlerinden yaş gelene kadar güldürüyordu ve onu daha da çok güldüren şey, beni kendimi gülmekten alıkoyamayacak kadar kızgın görmek oluyordu. Homurdanma zevkine erdiğim bu küçük aralar çok

hoştu ve çekişme sırasında eğer yeni bir can sıkıcı çıkıp gelirse, o ziyareti muzipçe uzatarak ve bana kendileri için yeni sıkıcıyı seve seve tepeleyebileceğim bakışlarla yan yan bakarak, eğlenmek için bundan yararlanmasını da biliyordu. Benim kendisine hırçın gözlerle baktığımı görerek, davranış gereği kendini zorluyor, boşanmak için kendini tutmakta güçlük çekiyordu; oysa ben kalbimin derinliklerinde ve hatta kendime rağmen, bütün bunları çok komik buluyordum.

Bütün bunlar, hoşuma gitmeksizin gene de beni eğlendiriyordu, çünkü bana çok hoş gelen bir yaşama biçiminin bir parçasıydı. Etrafımda yapılan şeylerden hiçbiri, bana yaptırılan bütün şeylerden hiçbiri benim zevkime göre değildi, ama hepsi kalbime göreydi. Hekimliği sevmeye kadar gidebilirdim sanıyorum, eğer onun için duyduğum tiksinti bizi durmadan neşelendiren delişmence sahnelere sebep olmasaydı; bu sanatın belki de ilk kez olarak böyle bir etkisi oldu. Bir hekimlik kitabını kokusundan tanıdığımı iddia ediyorum ve hoş olanı da şu ki bunda çok seyrek yanılıyordum. O bana en berbat kocakarı ilâçlarını tattırıyordu. Boşuna kaçıyor ya da kendimi savunmak istiyordum; direnmeme ve korkunç yüz buruşturmalarıma rağmen, bana ve dişlerime rağmen, ilâçlara bulaşmış o güzel parmakların ağzıma yaklaştıklarını gördüğüm zaman, ağzımı açmak ve emmek gerekiyordu. Onun bütün küçük hane halkı[16] aynı oda içinde toplanmış bulunduğu zaman, bizim kahkaha gürültüleri arasında koşuştuğumuzu ve bağrıştığımızı duyanlar, orada afyonlu macun[17] ya da iksir yapıldığını değil, bir kaba güldürü oynandığını sanabilirlerdi.

Zamanım gene de tamamen bu haylazlıklarla geçmiyordu. Yerleştiğim odada birkaç kitap bulmuştum: *Le Spectateur,*[18] *Puffendorf,*[19] *Saint-Evremond,*[20] *La Henriade.*[21] Artık eski okuma düşkünlüğüm olmasa da, aylaklık nedeniyle bütün bunlardan biraz okuyordum. Özellikle Spectateur çok hoşuma gitti ve bana yararı dokundu. Abbé de Gouvon bana daha az açgözlülük ve daha çok düşünceyle okumayı öğretmişti; okuma bana daha yararlı oluyordu. Anlatış üzerine, zarif cümle kuruluşları üzerine düşünmeye alışıyor; kendimi saf Fransızcayı taşra lehçemden ayırt etmeye alıştırıyordum. Örneğin, bizim bütün Cenevrelilerle birlikte yaptığım bir sağ-yazı yanlışından *La Henriade*'ın şu iki dizesiyle kurtuldum:

Soit qu'un ancien respect pour le sang de leurs maitres
*Parlât encore pour lui dans le coeur de ces traîtres**

Dikkatimi çeken bu Parlât sözcüğü, bana dilek kipinin (subjonctif) üçüncü şahsına bir t'nin gerekli olduğunu öğretti, oysaki eskiden onu bildirme kipinin geçmiş zamanı gibi (le parfait de l'indicatif) parla olarak yazıyor ve öyle telaffuz ediyordum.

Bazen okuduğum şeyler konusunda Anne ile konuşuyor; bazen onun yanında okuyordum; bundan büyük bir zevk alıyordum; kendimi iyi okumaya alıştırıyordum ve bu benim için yararlı da oldu. Onun işlek bir zekâya sahip olduğunu söyledim; bu zekâ o zaman en parlak durumundaydı. Birçok edebiyat adamı kendilerini ona beğendirmeye çalışmış ve ona düşün yapıtları üzerinde yargıya varmayı öğretmişlerdi. Biraz Protestan[23] bir zevki vardı diyebilirim, Bayle'den[24] başkasından söz etmiyor ve çok zaman önce Fransa'da ölmüş bulunan Saint-Evromond'u çok sayıyordu. Ama bu, iyi edebiyatı tanımasını ve ondan çok iyi söz etmesini engellemiyordu. Seçkin topluluklarda yetişmişti ve Savoie'ya henüz genç yaşta geldiğinden, bu ülke soylularının sevimli meclislerinde, kadınların nükteyi zekâ sandıkları ve sadece kısa iğneleyici sözlerle konuşmayı bildikleri Vaud bölgesinin o yapmacıklı tavrını yitirmişti.

Sarayı ancak şöyle geçerken görmüş olsa da oraya, onu tanıması için yeten hızlı bir göz atmıştı. Orada her zaman dostlar bulundurmuş ve gizli kıskançlıklara, davranışının ve borçlarının sebep olduğu mırıltılara rağmen, ödeneğini hiçbir zaman kaybetmemişti. İnsanlar üzerine deneyi ve bu deneyden yararlanmasını bilen bir kafası vardı. Bu deney konuşmalarının en gözde konusu ve benim hayalci fikirlerim göz önüne alınırsa en çok muhtaç olduğum öğrenim türünün ta kendisiydi. La Bruyère'i birlikte okuyorduk; bu yazardan, özellikle insanı olduğu gibi görmenin pek sevilmediği gençlik çağında hazin ve üzüntü verici olan La Rochefoucauld'dan çok hoşlanıyordu. Ahlâk üzerine konuştuğu zaman, bazen biraz ipin ucunu kaçırırdı; ama zaman zaman ağzından ya da ellerinden öperek, sabrımı toplardım ve uzun sözleri beni sıkmazdı.

---

* [Ola ki efendilerinin kanı için eski bir saygı
Henüz bu hainlerin kalbinde ondan yana konuşsun[22]. -ç.]

Bu hayat uzun süremeyecek kadar tatlıydı. Bunu seziyordum ve bu hayatın bittiğini görme tasası, onun keyfini kaçıran tek şeydi. Gülüp oynamaya devam ederek, Anne beni inceliyor, gözlüyor, sorguya çekiyor ve geleceğim için pek de umurumda olmayan tasarılar kuruyordu. Bereket versin ki eğilimlerimi, zevklerimi, küçük yeteneklerimi tanımakla her şey bitmiyordu; bunlardan yararlanma fırsatlarını bulmak ya da yaratmak gerekiyordu ve bütün bu işler bir günün işi değildi. Zavallı kadının değerim üzerine beslediği önyargılar bile, araçların seçimi konusunda onu daha güç beğenir bir hale getirerek, bu değeri kullanma zamanını geciktiriyordu. Kısacası, hakkımda sahip bulunduğu iyi kanı sayesinde, her şey istediğim gibi gidiyordu; ama gidişatı değiştirmek gerekti ve o andan sonra, elveda dinginlik.

Akrabalarından Monsieur d'Aubonne adlı biri onu görmeye geldi. Bu çok zeki, entrikacı, onun gibi tasarı delisi ama bundan zarar görmeyen, bir çeşit maceracı bir adamdı. Kardinal de Fleury'ye çok bileşik, ama hoşlanılmamış bulunan bir piyango planı önermişti. Bu planı, sonradan kabul edilmiş ve uygulamaya konmuş bulunduğu Torino sarayına önerecekti. Annecy'de bir zaman kaldı ve yönetim görevlisinin (intendant) çok sevimli, benim zevkime çok uygun ve Anne'nin yanında hoşlanarak gördüğüm tek kadın olan karısına (Madame L'intendante) âşık oldu. Monsieur d'Aubonne beni gördü; Madame de Warens ona benden söz etti; o da beni incelemeyi, neye yarayacağımı görmeyi ve eğer bende cevher bulursa yerleştirecek bir yer aramayı üstüne aldı.

Madame de Warens, bazı işler bahanesiyle ve bana hiçbir şeyden haber vermeksizin, üstüste iki üç sabah beni onun yanına gönderdi. Monsieur d'Aubonne, gizlimi açığa vurdurmak için çok becerikli davrandı, benimle senli benli oldu, mümkün olduğu kadar sıkıntıdan kurtardı, bana saçma sapan şeylerden ve her çeşit konudan söz etti ve bütün bunlar, bana hiç dikkat eder görünmeksizin, en ufak bir yapmacığa düşmeden ve sanki benden hoşlandığı için benimle rasgele konuşmak istermiş gibi oldu. Bu adama bayılmıştım. Gözlemlerinin sonucu şu oldu ki dış görünüşümün ve canlı fizyonomimin vaat ettiği şeye rağmen, ben tamamen budala değilsem de, en azından geri zekâlı, düşüncesiz, hemen hemen hiçbir şey bil-

meyen, tek kelimeyle her bakımdan çok sınırlı bir oğlandım ve günün birinde köy papazı olma şerefi, benim özlemini çekmem gereken en büyük gelecekti. Madame de Warens'e benim hakkımda verdiği rapor bu oldu. Bu, benim bu şekilde yargıya bağlanmamın ikincisi ya da üçüncüsü oldu; ama sonuncusu olmadı ve Monsieur Masseron'un hükmü sık sık doğrulandı.

Bu yargıların nedeni burada açıklamaya gerek kalmayacak derecede benim karakterime bağlıdır; çünkü gerçekten anlaşılır ki bu yargıları içtenlikle onayamam ve mümkün olan bütün tarafsızlıkla, Monsieur Masseron, Monsieur d'Aubonne ve başka birçokları ne derse desin, bu yargıları hemencecik kabul edemem.

Hemen hemen birleşmez iki şey, nasıl olduğunu bilemiyorum, bende birleşiyor: Çok ateşli bir mizaç, canlı, coşkun tutkular ve yavaş yavaş doğan, karmakarışık ve ancak iş olup bittikten sonra kendini gösteren fikirler. Kalbimin ve zekâmın aynı bireyin malı olmadığı söylenebilir. Duygu, şimşekten daha tez gelir, ruhumu doldurur; ama, beni aydınlatacak yerde yakar ve gözümü kamaştırır. Her şeyi duyarım ve hiçbir şeyi görmem. Coşkun, ama şaşkın olurum, düşünmek için soğukkanlı olmam gerekir. Şaşılacak olan şey şudur ki gene de hayli sağlam bir kavrayış, hatta ince bir seziş yeteneğim var, yeter ki beni beklesinler; dara gelmezsem, beklenmedik, iyinin iyisi şeyler yaparım, ama hemen anında hiçbir zaman ne işe yarar bir şey yaptım, ne de söyledim. İspanyolların satranç oynaması için söylendiği gibi, posta ile çok güzel bir konuşma yapardım. Bir hayli yol aldıktan sonra: Ben senin ağzına, Paris esnafı diye haykırmak için arkasına dönen bir Savoie dükünün öyküsünü okuduğum zaman: "İşte ben" dedim.[25]

Duyma canlılığına bitişik bu düşünme ağırlığı, bende sadece karşılıklı konuşmalarda değil, tek başıma ve çalışırken de kendini gösterir. Fikirlerim kafamda inanılmaz bir güçlükle düzene girer; gizli gizli dolaşır, beni heyecanlandırıncaya, ateşlendirinceye, yürek çarpıntıları verinceye kadar mayalanırlar ve bütün bu telâş ortasında hiçbir şeyi apaçık göremem, bir tek kelime yazamam, beklemem gerekir. Yavaş yavaş bu büyük kaynaşma yatışır, bu karışıklık düzene girer, her şey yerli yerine oturur, ama ağır ağır ve uzun ve karışık bir çalkan-

tıdan sonra. Hiç İtalya'da opera gördüğünüz oldu mu? Sahne değişikliklerinde bu büyük tiyatrolarda tatsız ve hayli uzun süren bir kargaşalık hüküm sürer; bütün dekorlar birbirine karışır; her tarafta kaygı verici bir çekişme görülür, her şeyin altüst olacağı sanılır; ama gene de yavaş yavaş her şey düzene girer, hiçbir eksik kalmaz ve bu uzun kargaşalığı nefis bir temsilin izlediğini görmekle büyük bir şaşkınlığa düşülür. Yazmak istediğim zaman kafamda olan manevra aşağı yukarı budur. Eğer önce beklemesini, sonra kafamda bu şekilde biçimlenen şeyleri güzellikleri içinde vermesini bilseydim, çok az yazar beni geçebilirdi.

Yazmakta bulduğum son derece büyük güçlük bundan gelir. Kazınmış, lekelenmiş, karmakarışık, okunmaz el yazmalarım, bunların bana malolduğu güçlüğe tanıklık eder. Baskıya vermeden önce dört beş kez yeniden yazmamın gerekmediği bir tane bile el yazmam yoktur. Hiçbir zaman, bir masa ve kâğıdımla karşı karşıya, elde kalem hiçbir şey yapamadım; ancak gezintide, kayalar ve ormanlar ortasında, ancak gece yatağımda ve uykusuzluklarım esnasındadır ki beynimin içinde yazarım; özellikle söz belleğinden tamamen yoksun ve hayatta ezberinde altı dize tutamamış bir insan için, bunun ne yavaşlıkta olduğu anlaşılabilir. Öyle dönemlerim oldu ki yazacağım şeyi kâğıt üzerine konacak duruma gelmeden önce dört beş gece kafamda evirip çevirdim. Emek isteyen yapıtlarda, örneğin kendimi hiçbir zaman alıştıramadığım ve uğraşması bana işkence veren mektup türü gibi belirli bir hafiflikle yazılması gereken yapıtlardan daha başarılı olmam da bundan gelir. En önemsiz konular üzerine bana saatlerce yorgunluğa malolmayan hiçbir mektup yazmadım, ya da eğer aklıma gelen şeyi hemen yazmak istersem, ne başlamasını bilirim ne de bitirmesini; mektubum uzun ve karışık bir boş laf yığını olur; okunduğu zaman güçlükle anlaşılır.

Fikirleri sadece ifade etmek değil, onları edinmek bile bana güç gelir. İnsanları inceledim ve hayli iyi bir gözlemci olduğumu sanıyorum; bununla birlikte gördüğüm şeyde hiçbir şey görmesini bilmem, ancak hatırladığım şeyi iyi görürüm ve ancak anılarım içinde zekâ sahibiyim. Karşımda söylenen, karşımda yapılan, karşımda olup biten hiçbir şeyden ne bir şey duyar, ne bir şey anlarım. Dikkatime çarpan tek şey dış belir-

tidir. Ama sonra bütün bunlar bana yeniden gelir; yeri, zamanı, tavrı, bakışı, hareketi, şartları hatırlarım; hiçbir şey dikkatimden kaçmaz. O zaman, yapılan ya da söylenen şeyden, düşünülen şeyi bulurum ve yanılmış olduğum azdır.

Kendi kendimle tek başıma kafama bu kadar az sahip bulunduğuma göre, yerli yerinde konuşmak için, bin şeyi aynı zamanda ve hemen düşünmenin gerektiği karşılıklı konuşmalarda ne olacağım düşünülsün. En azından birkaç tanesini unutacağımdan emin bulunduğum bu kadar çok toplu yaşama kuralının sadece düşüncesi bile benim gözümü korkutmaya yeter. Bir toplulukta konuşmaya nasıl cesaret edildiğini bile anlamam; çünkü her kelimede orada bulunan bütün insanları gözden geçirmek gerekir; birini incitebilecek hiçbir şey söylememekten emin olmak için, hepsinin karakterini tanımak, geçmişini bilmek gerekir. Bu konuda, kalabalık içinde yaşayan kimselerin büyük bir üstünlüğü var; susmak gereken şeyi iyi bildiklerinden, söyledikleri şeyden daha emindirler; gene de ellerinde olmadan sık sık hödüklük yaptıkları olur. Bir de oraya çırılçıplak düşen kimse düşünülsün; başı belâya girmeden bir dakika konuşması hemen hemen olanaksızdır. Baş başa konuşmalarda, daha da kötü bulduğum bir başka sakınca var, durmadan konuşma zorunluğu; size bir şey söyledikleri zaman cevap vermek ve eğer bir şey söylemezlerse konuşmayı sürdürmek gerekir. Sadece bu dayanılmaz baskı bile beni toplumdan soğutmaya yeterdi. Derhal ve durmadan konuşma mecburiyetinden daha korkunç hiçbir sıkıntı düşünemiyorum. Bunun her türlü uyrukluğa karşı duyduğum şiddetli nefrete bağlı olup olmadığını bilmem; ama hiç şaşmadan yersiz bir söz söylemem için, mutlaka konuşmuş olmamın gerekmesi yeter.

Daha da kötü olan şu ki, söyleyecek hiçbir şeyim olmadığı zaman susmayı bilecek yerde, borcumu bir an önce ödemek için kendimi konuşmak isteme çılgınlığına kaptırırım. Çarçabuk, hiçbir şey ifade etmedikleri zaman çok mutlu, düşüncesiz sözler gevelemekte acele ederim. Budalalığımı yenmek ya da saklamak isterken, onu göstermekten pek seyrek geri kalırım. Verebileceğim bin örnek arasından, gençlik çağımla değil, yıllarca insan içinde yaşadıktan sonra, eğer mümkün olmuş olsaydı, buna alışmış olabileceğim bir zamanla ilgili birini alıyorum. Bir akşam iki soylu kadın[26] ve adı söylenebilir bir

adamla birlikteydim; adam Dük de Gontaut idi. Odada başka kimse yoktu ve ben, üçünün benim katkıma şüphesiz ihtiyaç duymadığı bir konuşmaya, Tanrı bilir ne türlü birkaç sözcük katmaya çalışıyordum. Ev sahibi kadın her gün midesi için iki kez aldığı bir afyon macunu getirtti. Öbür kadın, onun yüzünü buruşturduğunu görünce, gülerek: "Monsieur Tronchin'in afyon macunu[27] mu?" dedi. Birincisi aynı ton üzerinden: Sanmıyorum, diye cevap verdi. Nükteci Rousseau, zarafetle: Ondan daha matah bir şey olmadığını sanırım, diye ekledi. Herkes şaşakaldı; ne tek bir söz, ne en küçük bir gülümseme oldu ve bir an sonra, konuşma başka bir yola döküldü. Bu hödüklük, bir başkasına karşı, sadece eğlendirici olabilirdi; ama, biraz kendinden söz ettirmek için çok sevimli ve onuruna hiç de bir saldırı niyeti beslemediğim bir kadına karşı korkunç olmuştu ve sanırım ki kadın erkek iki tanık, kahkahalarını tutmakta büyük güçlük çektiler. Söyleyecek hiçbir şeyim olmadan konuşmak istediğim için ağzımdan işte bu türlü zekâ belirtileri kaçar. Bu anlattığımı çok güç unutacağım; çünkü, kendiliğinden çok hatırlanmaya değer olması bir yana, bana bunu çok sık hatırlatan sonuçlar doğurmuş olduğunu da düşünüyorum.

Bu iş, budala olmadığım halde, iyi düşünebilecek durumda bulunan kimselerce bile çoğunlukla neden öyle görüldüğümü yeteri kadar anlatır sanıyorum; fizyonomimin ve bakışlarımın daha çoğunu vaat ettiği ve boşa çıkan bu bekleyişin alıklığımı başkaları için daha göze çarpıcı bir hale getirdiği ölçüde acınacak bir durum. Özel bir vesilenin sözünü ettirdiği bu ayrıntı, daha sonra anlatılacak şeyler için yararsız olmayacak. Yaptığım görülen ve asla sahip olmadığım vahşî bir mizaca atfedilen birçok olağanüstü şeylerin anahtarı, bu ayrıntıda bulunur. Eğer orada kendimi sadece kendi zararıma değil, ayrıca olduğumdan bambaşka bir biçimde gösterdiğimden de emin olmasaydım, ben de bir başkası gibi toplum hayatını severdim. Yazmak ve gizlenmek konusunda aldığım karar, bana en uygun düşen kararın ta kendisidir. Ben göz önünde bulundukça, değerimin ne olduğu hiçbir zaman bilinmeyecek, hatta bir değerim olduğu bile akla getirilmeyecekti ve zeki bir kadın olmasına ve evinde birçok yıl yaşamış bulunmama rağmen, Madame Dupin için bu böyle oldu; o zamandan sonra birçok kez bunu bana kendisi söyledi. Bununla birlikte, bütün bunların bazı istisnaları da var ve ilerde bunlar üzerine döneceğim.

Yeteneklerimin ölçüsü böylece saptandıktan, bana uyan meslek böylece belirlendikten sonra artık ikinci kez olarak yeteneğimin gereğini yerine getirmekten başka bir sorun kalmadı. Güçlük şu oldu ki öğrenim görmemiştim ve hatta papaz olmak için yeteri kadar Latince bile bilmiyordum. Madame de Warens beni bir süre seminerde okutmayı düşündü.[28] Bu işi oranın başkanıyla konuştu. Başkan, Monsieur Gros adında, Saint-Lazare tarikatından ufak tefek, tek gözü yarı yarıya kör, zayıf, kıranta bir papazdı, tanıdığım en zarif ve en az ukalâ lazarist, ama benim tanıdığım en zarif ve en az ukalâ lazarist olması, doğrusu o kadar önemli değil.

Monsieur Gros ara sıra Anne'nin evine gelirdi, Anne onu çok iyi karşılar, tatlı sözler söyler, hatta tahrik eder ve bazen onun seve seve üstlendiği bir işi yaptırır, korsesini ona bağlatırdı. O iş başındayken, Anne odada bazen şunu, bazen bunu yaparak, oradan oraya koşardı. Elinde korse bağı, başkan homurdana homurdana ve durmadan: "Ama Madame, rahat durun" diyerek arkasından sürüklenirdi. Bu durum, resmi yapılmak için hayli çekici bir konu meydana getirirdi. Monsieur Gros, Anne'nin tasarısını memnunlukla karşıladı. Çok ucuz bir pansiyon ücreti ile yetindi ve öğretimi üzerine aldı. Piskoposun onayını almaktan başka bir sorun yoktu ki piskopos sadece bu onayı vermekle kalmadı, ayrıca pansiyon ücretini de ödemek istedi. Piskopos, benden beklenecek başarı bir sınavla kararlaştırılıncaya kadar, layik giysiyle kalmama da izin verdi.

Ne değişiklik! Buna boyun eğmem gerekti. Seminere, işkenceye gider gibi gittim. Özellikle sevimli bir kadının evinden çıkan biri için bir seminer ne hazin bir ev! Oraya, Anne'den bana vermesini dilediğim ve benim için büyük bir yardım kaynağı olan bir tek kitap götürdüm. Bunun ne tür bir kitap olduğu tahmin edilemeyecektir: Bir müzik kitabı. Anne'nin geliştirdiği yetenekler arasında, müzik unutulmamıştı. Sesi güzeldi, oldukça iyi şarkı söyler ve biraz da klavsen çalardı; bana birkaç şan dersi vermek hatırsayarlığında bulunmuştu ama gerilerden başlamak gerekti, çünkü ben ancak bizim mezamirlerin müziğini biliyordum. Bir kadın tarafından verilen ve sık sık kesintiye uğramış sekiz on ders, notaları doğru dürüst okuyacak bir duruma getirmek şöyle dursun, bana müzik işaretlerinin dörtte birini bile öğretmedi. Gene de bu sanata kar-

şı öylesine bir tutkum vardı ki kendi kendimi yetiştirmeye çalışmak istedim. Götürdüğüm kitap en kolaylarından biri de değildi; Clérambault'nun kantatlarıydı.[29] Ne perde değişmesinden (transposition), ne ölçüden (quantité) haberim olmaksızın, Alphée ve Aréthuse kantatının birinci resitatif ve birinci şarkısını yanlışsız deşifre etmek ve söylemek başarısını gösterdiğimi söyleyeceğim zaman, özen ve inadımın ne kadar büyük olduğu anlaşılacaktır; gerçi bu şarkı öyle doğru kesimlenmiştir ki şarkıyı ölçüsüne göre söylemek için dizeleri kendi ölçüleriyle okumaktan başka bir şey gerekmez.

Seminere beni alaya alan ve bana öğretmek istediği Latinceden gözümü korkutan mel'un bir lazarist geliyordu. Düz, yağlı ve kara saçları, çavdar ekmeği renginde bir suratı, manda gibi bir sesi, kukumav bakışı, sakal yerine yaban domuzu kılları vardı; gülüşü acıydı, kol ve bacakları bir mankenin makaraları gibi oynuyordu; iğrenç adını unuttum ama korkutucu ve iyilik taslayan suratı kafamda iyice kaldı ve onu titremeden hatırlamakta güçlük çekerim. Ona hâlâ benim için bir zindandan daha korkunç olan odasına girmemi işaret etmek için kirli dört köşe takkesini nazik nazik ileriye doğru uzatarak, koridorlarda rastlar gibi olurum. Bir saray papazından ders almış biri için böylesine bir öğretmenin nasıl bir karşıtlık meydana getirdiği düşünülsün!

Eğer iki ay bu canavarın elinde kalsaydım, eminim ki kafam buna dayanamazdı. Ama mahzun olduğumu, yiyip içmekten kesildiğimi, zayıfladığımı farkeden iyi yürekli Monsieur Gros, üzüntümün sebebini tahmin etti; bu güç bir şey değildi. Beni baş belâmın pençesinden kurtardı ve daha da göze batan bir karşıtlıkla, insanların en tatlısına teslim etti; bu, Monsieur Gâtier[30] adında, seminerini yapan ve hem Monsieur Gros'ya karşı duyduğu saygı, hem de sanırım insanlık gereği, benim öğrenimim için kendi öğreniminden zaman ayırmak isteyen Fancigny'li genç bir papazdı; ben Monsieur Gâtier'nin çehresinden daha duygulandırıcı bir çehre hiç görmedim. Kumraldı ve sakalı kızıla çalıyordu. Kaba bir tavır altında, hepsi de ince bir zekâ saklayan eyaletinin insanlarına özgü bir davranışa sahipti; ama onda gerçekten kendini belli eden şey duygulu, sevgi dolu, seven bir ruhtu. Büyük mavi gözlerinde,

ilgi duymaksızın ona bakamamak sonucunu veren bir tatlılık, sevecenlik ve hüzün karışımı vardı. Bu zavallı genç adamın bakışları, tavrı karşısında, kaderini önceden gördüğü ve mutsuz olmak için doğduğunu sezdiği söylenebilirdi.

Karakteri çehresini yalancı çıkarmıyordu; sabır ve gönül alıcılıkla dolu, bana öğretmekten çok benimle birlikte öğreniyor gibi görünüyordu. Onu bana sevdirmek için bu kadarına gerek yoktu; önceli bunu çok kolay bir hale getirmişti. Bununla birlikte, bana verdiği bütün zamana rağmen, birbirimize karşı gösterdiğimiz bütün iyi niyete ve onun çok becerikli davranmasına rağmen, çok çalışarak az ilerliyordum. Tuhaftır ki yeterince anlama yetisine sahip olmakla birlikte, babam ve Monsieur Lambercier hariç, öğretmenlerin yanında hiçbir zaman hiçbir şey öğrenemedim. Fazladan bildiğim az bir şeyi de, daha sonra görüleceği gibi, kendi başıma öğrendim. Her türlü baskıya karşı tahammülsüz olan aklım, günün kuralına boyun eğemezdi; hatta öğrenmek korkusu bile beni dikkatli olmaktan alıkoyar; benimle konuşmanın sabrını tüketmek korkusuyla anlamış gibi görünürüm, o ileri gider ve ben hiçbir şey anlamam. Aklım kendi eşref saatine göre yürümek ister, başkasının keyfine ayak uyduramaz.

Papazlık aşaması verme törenleri zamanı geldiğinden, Monsieur Gâtier eyaletine diyakos aşamasıyla döndü. Üzüntülerimi, bağlılığımı, minnetimi birlikte götürdü. Onun için, kendim için bulunduğum dileklerden daha çok yerine gelmemiş olan dileklerde bulundum. Birkaç yıl sonra, bir bölgenin papaz yardımcılığını yaparken, bir kızı gebe bıraktığını öğrendim; bu kız, çok sevecen bir kalbi olmasına rağmen, onun hayatı boyunca sevmiş bulunduğu tek kızdı. Bu olay, çok sıkı bir biçimde yönetilen bir piskoposlukta korkunç bir rezalet oldu. Papazlar, kurala uygun olarak, evli kadınlardan başkasını gebe bırakmamalıdırlar. Bu toplu yaşama kuralına uygun davranmamış olduğu için, o hapse atıldı, lekelendi, kovuldu. Sonradan işlerini düzeltebilip düzeltemediğini bilmiyorum; ama mutsuzluğunun yüreğime derinden derine işlemiş bulunan duygusu Emile'i yazdığım zaman bende yeniden canlandı ve Monsieur Gâtier'yi Monsieur Gaime ile birleştirerek, bu iki saygıdeğer papazdan, Savoie'lı papaz yardımcısının (Vicaire Savoyard) aslını yaptım. Taklidin modellerimin şerefini lekelememesiyle övünürüm.

Ben seminerde bulunduğum sırada, Monsieur d'Aubonne Annecy'den ayrılmak zorunda kaldı. Yönetim görevlisinin[31], onun karısıyla aşk yapmasını kötü bulacağı tuttu. Bu, bahçıvan köpeği gibi davranmanın ta kendisiyde[32]; çünkü, Madame Corvezi sevimli bir kadın olmakla birlikte, kocası onunla çok kötü yaşıyordu, Roma kilisesinin inançlarına uygun olan zevkler[33], kadını kocası için gereksiz bir hale getiriyordu ve kadına o kadar kaba muamele ediyordu ki ayrılmaları söz konusu oldu. Monsieur Corvezi, köstebek gibi kara, gece kuşu gibi düzenbaz ve ceberrutluk ede ede sonunda kendini işinden kovduran berbat bir adamdı. Provence'lilerin düşmanlarından şarkılarla öç aldıkları söylenir: Monsieur d'Aubonne kendi düşmanından bir komediyle öç aldı; bu oyunu, onu bana gösteren madame de Warens'e gönderdi. Komedi hoşuma gitti ve gerçekten yazarın söylemiş olduğu kadar budala olup olmadığımı denemek için bende de bir komedi yazmak hevesini uyandırdı; ama Kendi kendinin âşığı'nı[34] yazarak bu tasarıyı gerçekleştirmem ancak Chambéry'de mümkün oldu. Böylece, bu oyunun önsözünde onu on sekiz yaşımda yazmış olduğumu söylediğim zaman, birkaç yıl yalan söyledim.

Aslında pek önemli olmayan, ama benim için bazı sonuçlar doğurmuş ve ben onu unuttuğum zaman herkes içinde söylentiye yol açmış bulunan bir olay, aşağı yukarı bu zamana denk düşer. Her hafta bir kez dışarı çıkma iznim vardı; bu izni nasıl kullandığımı söylemeye ihtiyaç duymuyorum. Anne'nin yanında olduğum bir pazar günü, onun oturduğu evin bitişiğinde bulunan Cordelierlerin bir binasında yangın çıktı. Cordelierlerin fırınının bulunduğu bu bina, çatı katına kadar kuru çalı çırpı doluydu. Çok kısa bir süre içinde hepsi tutuştu; ev büyük bir tehlike içinde ve rüzgârın getirdiği alevlerle sarılmış bulunuyordu. İvedilikle evi boşaltma ve eşyaları benim eski pencerelerimle karşı karşıya ve sözünü etmiş bulunduğum derenin ötesinde olan bahçeye taşıma işine koyulduk. Öylesine heyecanlanmıştım ki başka herhangi bir zamanda kaldırmakta güçlük çekeceğim büyük bir taş havan eline kadar, elime geçen her şeyi rasgele pencereden atıyordum. Eğer beni biri tutmamış olsaydı, aynı şekilde oradan büyük bir aynayı da atacaktım. O gün Anne'yi görmeye gelmiş bulunan piskoposcuk da boş durmadı; onu bahçeye çıkardı ve orada onunla ve orada bulunan herkesle birlikte dua etmeye koyul-

du; öyleki bir zaman sonra gelince herkesi diz üstü gördüm ve ben de onlar gibi yaptım. Mübarek adamın duası esnasında rüzgâr yön değiştirdi, ama o kadar birdenbire ve o kadar zamanında ki evi saran ve daha şimdiden pencerelerden içeri girmeye başlayan alevler avlunun öbür tarafına yüz çevirdi ve ev hiçbir zarara uğramadı. İki yıl sonra[35] Monsieur de Bernex öldüğünden, antonin'ler[36], onun eski meslektaşları, Papanın onu kutsallaştırmak ayinine yarayabilecek belgeleri toplamaya başladılar. Peder Boudet'nin ricası üzerine, bu belgelere anlatmış bulunduğum olayın bir tanıklığını ekledim, bunda iyi yaptım; ama kötü yaptığım şey, bu olayı bir mucize olarak göstermek oldu. Piskoposu dua ederken görmüştüm ve duası esnasında rüzgârın, hem de tam zamanında yön değiştirdiğini görmüştüm; işte benim söyleyebileceğim ve doğrulayabileceğim şey buydu; ama bu iki şeyden biri öbürünün nedeni olsun, işte benim tanıklık etmemem gereken şey de buydu, çünkü bunun böyle olduğunu bilemezdim. Bununla birlikte, düşüncelerimi hatırlayabildiğim kadarıyla, o zaman içtenlikle Katolik olarak, iyi niyetliydim. İnsan kalbi için o kadar doğal olan tansık aşkı, bu erdemli din adamına karşı duyduğum saygı, mucizeye belki benim de katkıda bulunmuş olmamın gizli gururu, beni baştan çıkarmaya yardım ettiler ve muhakkak olan şey şudur ki, eğer bu mucize en ateşli duaların eseri olsaydı, ben bundan kendime bir pay ayırabilirdim.

Otuz yıldan çok bir zaman sonra, Dağdan Mektuplar'ı (Lettres de la Montagne) yayınladığım zaman, Monsieur Fréron[37] bu belgeyi, bilmem nasıl bulup meydana çıkardı ve yazılarında kullandı. İtiraf etmek gerekir ki bulgu başarılıydı ve tam zamanındalığı bana bile çok eğlenceli göründü.

Bütün mesleklerin istenmeyen kişisi olmak alnıma yazılmıştı. Monsieur Gâtier bendeki ilerlemeyi, onun için mümkün olan en az elverişsiz biçimde açıklamış olmasına rağmen, bu ilerlemenin çalışmamla orantılı olmadığı görülüyordu ve bu durum, öğrenimimi ileri götürtmek için cesaret verici değildi. Bundan ötürü, piskopos ve başkanın gözleri yıldı ve papaz olmak için bile uygun bulunmayan biri olarak Madame de Warens'e geri verildim, bununla birlikte hayli iyi ve asla kötü yolda olmayan bir çocuk deniliyordu; bunun sonucu şu oldu ki hakkımdaki bunca olumsuz önyargıya rağmen, Madame de Warens beni bırakmadı.

O kadar yararlanmış bulunduğum müzik kitabını, büyük sevinç gösterileriyle kendisine geri götürdüm. Alphée et Aréthuse şarkım, aşağı yukarı seminerde öğrenmiş olduğum tek şeydi. Bu sanata karşı kendini gösteren eğilimim, onda beni müzisyen yapma düşüncesini uyandırdı; fırsat uygundu; evinde, haftada en az bir kez, müzik yapılıyordu ve bu küçük konseri yöneten katedralin[38] müzik öğretmeni, onu sık sık görmeye geliyordu. Bu, iyi bir besteci, çok canlı, çok şen, henüz genç, eli yüzü düzgün, zekâsı az ama gene de çok iyi bir adam olan Monsieur Le Maitre adında bir Parisliydi. Anne beni onunla tanıştırdı; ona bağlanıyor, onda hoşnutsuzluk uyandırmıyordum; pansiyon konusunda konuşuldu, anlaşmaya varıldı. Kısacası, onun yanına girdim ve müzik okulu. Anne'nin evinden ancak yirmi adım uzakta bulunduğundan, bir anda onun yanında olduğum ve sık sık birlikte akşam yemeği yediğimiz ölçüde, orada çok hoş bir kış geçirdim.

Müzisyenler ve kilise korosu çocuklarıyla birlikteki, her zaman şarkılı ve şen müzik okulu hayatının, Saint-Lazare babalarıyla birlikteki seminer hayatından daha çok hoşuma gittiği kolay anlaşılacaktır. Gene de bu hayat, daha özgür olmakla birlikte, öbüründen daha az kararlı ve düzenli değildi. Ben bağımsızlığı sevmek ve onu hiçbir zaman kötüye kullanmamak için yaratılmıştım. Tam altı ay boyunca, Anne'nin evinden ya da kiliseden başka bir yere gitmek için bir tek defa dışarı çıkmadım, hatta böyle bir istek bile duymadım. Bu dönem, en büyük dinginlik içinde yaşadığım ve en büyük zevklerle hatırladığım dönemlerden biridir. İçinde bulunmuş olduğum çeşitli durumlardan bazıları öyle bir rahatlık duygusuyla belirlenmiştir ki onları hatırladığım zaman, kendimi sanki hâlâ o durum içindeymişim gibi duyarım. Sadece zamanları, yerleri, kişileri değil, ayrıca o durumları çevreleyen her şeyi, havanın sıcaklığını, kokusunu, rengini, kendini sadece orada duyuran ve canlı anısı beni yeniden oraya götüren belirli bir yerel izlenimi de hatırlarım. Örneğin, müzik okulunda yinelenen her şey, koroda söylenen bütün şarkılar, orada yapılan bütün şeyler, piskoposluk meclisi üyelerinin güzel ve soylu giysisi, papazların ayin kaftanları, mezamircilerin sivri külâhları, müzisyenlerin yüz çizgileri, kontrabas çalan ihtiyar bir topal dülger, keman çalan kumral saçlı ufak tefek bir papaz, Monsieur le

Maitre'in, kılıcını çıkardıktan sonra layik giysisinin üstüne geçirdiği rahip cüppesinin yırtığı ve koroya gitmek için bu giysinin yırtıklarını örtmek üzere üstüne aldığı ince güzel beyaz üstlük; küçük dilli flütümü tutarak, Monsieur Le Maitre'in özellikle benim için bestelediği küçük bir resital[39] parçasını çalmak üzere orkestra içinde kürsüye giderken duyduğum gurur, daha sonra bizi bekleyen yemek, bu yemek için duyulan iştah, bir arada canlı olarak göz önüne gelmiş bütün bu şeyler, beni hatırlayışım içinde, gerçekte olduğu kadar, hatta gerçekte olduğundan çok, yüz kez büyüledi. Conditor alme siderum'un[40] inip çıkarak giden bir şarkısı için bende her zaman sevecen bir duygulanım kaldı, çünkü Noelden önceki dört pazarın birinde, Katerdralin basamaklı sekisi üzerinde, bu kilisedeki bir ayin usulüne göre gün doğmadan önce bu ilâhinin okunduğunu yatağımdan duydum. Anne'nin oda hizmetçisi Mademoiselle Merceret biraz müzik biliyordu; Monsieur Le Maitre'in bana onunla birlikte söylettiği ve hanımının büyük bir zevkle dinlediği Afferte[41] adlı küçük bir Latince ilâhiyi (motet) hiç unutmayacağım. Kısacası her şey, çok iyi bir kız olan ve korodaki çocukların o kadar kızdırıp küstürdükleri saf hizmetçi kız Perrine'e kadar her şey, bu mutluluk ve masumluk zamanlarının anıları içinde, sık sık beni sevindirmek ve mahzun etmek için aklıma gelir.

Hemen hemen bir yıldan beri yüzüme vurulacak en küçük bir şey olmaksızın Annecy'de yaşıyordum; herkes benden memnundu. Torino'dan ayrılışımdan beri hiçbir budalalık yapmamıştım ve Anne'nin gözleri önünde oldukça hiç yapmazdım da. O beni yönetiyordu ve her zaman iyi yönetiyordu; ona karşı duyduğum bağlılık tek tutkum haline gelmişti ve bunun çılgın bir tutku olmadığını kanıtlayan şey şudur ki aklımı oluşturan kalbimdi. Gerçi bir tek duygu, sanki bütün yetilerimi yok ederek, beni hiçbir şey, hatta gösterdiğim bütün çabalara rağmen müzik bile öğrenemeyecek bir hale getiriyordu. Ama bunda benim hiçbir kusurum yoktu; tam bir iyi niyet ve titizlik gösteriyordum. Dalgındım, hayalciydim, içimi çekiyordum; buna karşı ne yapabilirdim? İlerlememde bana bağlı olan hiçbir eksiklik yoktu; ama yeni çılgınlıklar yapmam için bir vesilenin bana bu çılgınlıkları esinlendirmesinden başka hiçbir şey gerekli değildi. Bu vesile kendini gösterdi; rastlantı işleri düzenledi ve ilerde görüleceği gibi, dik kafam bundan yararlandı.

Çok soğuk bir şubat akşamı, hepimiz ocak başında olduğumuz sırada, sokak kapısının vurulduğunu duyduk. Perrine fenerini aldı, indi, kapıyı açtı; genç bir adam onunla birlikte girdi, yukarı çıktı, serbest bir tavırla kendini tanıttı ve yoluna gitmek için kötü malî durumunun kendisini naiplik etmeye[42] zorladığı bir Fransız müzikçisi sözü karşısında saf Le Maître'in kalbi yerinden oynadı; ülkesini ve sanatını çılgınca seviyordu. Genç yolcuyu iyi karşıladı, ona büyük ihtiyacı olduğu görülen ve onun da pek nazlanmadan kabul ettiği bir barınak sundu. O ısınır ve akşam yemeğini bekleyerek gevezelik ederken, ben de onu inceledim. Boyca kısa ama vücutça genişti; hiçbir özel biçimsizlik olmaksızın, yapısında nasıl bilmem, bir eciş bücüşlük vardı; sanki düşük omuzlu bir kamburdu, ama sanırım biraz topallıyordu. Eski olmaktan çok yıpranmış ve parça parça dökülen kara bir giysisi, çok ince ve çok kirli bir gömleği, güzel saçaklı kollukları[43], her birine iki bacağını birden sokabileceği tozlukları ve kara karşı korunmak için kol altında taşınabilecek küçük bir şapkası vardı. Bu gülünç giyiniş içinde, gene de duruşunun yalanlamadığı soylu bir şey vardı; çehresi incelik ve tatlılığa sahipti; kolay ve güzel, ama oldukça yüksek perdeden konuşuyordu. Onda her şey, bir dilenci gibi değil, bir deli gibi el açarak giden genç bir sefihi gösteriyordu. Bize adının Venture de Villeneuve olduğunu, Paris'ten geldiğini, yolunu şaşırmış bulunduğunu söyledi ve müzikçi rolünü biraz unutarak, Grenoble'a parlamentodaki bir akrabasını görmeye gittiğini ekledi.

Akşam yemeği boyunca müzikten söz edildi ve o konuda iyi konuştu. Bütün büyük virtüözleri, bütün ünlü yapıtları, bütün erkek oyuncuları, bütün kadın oyuncuları, bütün güzel kadınları, bütün büyük soyluları tanıyordu. Söylenen her şey üzerinde bilgili gibi görünüyordu; ama daha bir konu açılır açılmaz, herkesi güldüren ve söylenmiş olan şeyi unutturan birkaç açık saçık sözle, konuşmayı gargaraya getiriyordu. O gün cumartesi idi; ertesi gün katedralde müzik vardı; Monsieur Le Maître ona kilisede şarkı söylemesini önerdi: Büyük bir memnunlukla; sesinin ne olduğunu sordu: Yüksek-kontr[44]... ve hemen sözü değiştirdi. Kiliseye gitmeden önce öngörme[45] partisini verdiler; göz bile atmadı. Bu övüngenlik Le Maître'i şaşırttı. Kulağıma: "Göreceksiniz, dedi, tek müzik notası bil-

miyor. - Bundan çok korkuyorum" diye cevap verdim. Onları büyük bir kaygıyla izledim. Başlandığı zaman, kalbim korkunç bir güçle çarptı, çünkü onunla çok ilgileniyordum.

Az sonra kaygım dağıldı. Kendi iki resitatifini, düşünülmesi mümkün tam bir doğruluk ve tam bir beğeniyle ve üstüne üstlük çok güzel bir sesle söyledi. Bundan daha hoş bir şaşkınlık pek duymamıştım. Pazar ayininden sonra Monsieur Venture, piskoposluk meclisi üyeleri ve müzikçilerin bitmez tükenmez iltifatlarına boğuldu; o bu iltifatlara, açık saçık şeyler söyleyerek, ama daima büyük bir sevimlilikle cevap veriyordu. Monsieur Le Maître onu candan yürekten kucakladı; ben de aynı şeyi yaptım; rahatladığımı gördüm ve bu hoşuma gider gibi göründü.

Eminim ki eninde sonunda bir köylüden başka bir şey olmayan Monsieur Bâcle'a tutulmuş olduktan sonra eğitimi, yetenekleri, zekâsı, dünya görgüsü olan ve sevimli bir sefih olarak kabul edilebilen Monsieur Venture'e tutulabilmem anlayışla karşılanacaktır. Bu benim başıma gelen şey, benim yerimdeki herhangi başka bir gencin başına, öyle sanıyorum ki değeri sezmek için daha iyi bir düşünce inceliği ve ona bağlanmak için daha iyi bir beğenisi olduğu ölçüde, daha kolay gelebilirdi; çünkü Venture, hiç şüphesiz, değer sahibiydi ve özellikle kendi yaşında çok seyrek görülen bir değere, edinimini göstermekte hiç acele etmemek değerine sahipti. Gerçi o hiç bilmediği birçok şeye burnunu sokuyordu; ama bildiği ve hayli büyük sayıda olan şeyler için hiçbir şey söylemiyordu; onları gösterme fırsatını bekliyordu; o zaman acele etmeksizin bunları gösteriyor ve bu, en büyük etkiyi yapıyordu. Her şeyden sonra gerisinden söz etmeksizin durduğu için, her şeyi ne zaman göstermiş olacağı bilinmiyordu. Şakacı, delişmen, tükenmez, konuşmada çekici, her zaman gülümser ve hiçbir zaman gülmez, en kaba şeyleri en zarif bir tavırla söyler ve onları kabul ettirirdi. En ölçülü kadınlar bile onda katlandıkları şeye şaşıyorlardı. Kızmak gerektiğini boş yere sezinliyorlardı, buna güçleri yoktu. Ona hafifmeşrep kızlardan başkası gerekli değildi. Sanmıyorum ki aşk serüvenleri için yaratılmış olsun, ama aşk serüvenleri olan insanlar topluluğuna sonsuz bir tat getirmek için yaratılmıştı. Böylesine hoş yeteneklerle, bu yeteneklerin bilindiği ve sevildiği bir ülkede, uzun süre, müzikçiler alanı içinde kapanıp kalması güçtü.

Monsieur Venture için duyduğum, nedeni bakımından daha akla uygun bağlılık, Monsieur Bâcle için duymuş bulunduğum bağlılıktan daha canlı ve daha sürekli olmakla birlikte, sonuçları bakımından da daha az zırzopça oldu. Onu görmekten, onu dinlemekten hoşlanıyordum; yaptığı her şey bana hoş görünüyordu; ama tutkunluğum kendimi ondan ayıramayacak dereceye kadar da gitmiyordu. Yakınımda bu aşırılığa karşı iyi bir koruyucu vardı. Ayrıca, kendi davranış kurallarını onun için çok iyi bulmakla birlikte, bana uygun şeyler olmadıklarını seziyordum; bana, onun fikir sahibi olmadığı ve şüphesiz benimle eğleneceği için ona söylemeye cesaret edemediğim başka türlü bir tatlanma gerekiyordu. Bununla birlikte, bu bağlılığı beni egemenlik altında tutan bağlılıkla birleştirmeyi isterdim. Anne'ye ondan coşkunlukla söz ediyordum; Le Maître övgülerle söz ediyordu. Anne onun kendisine getirilmesine razı oldu. Ama bu görüşme hiç de başarılı olmadı; o Anne'yi yapmacıklı, Anne onu çığrından çıkmış buldu ve benim için bu kadar kötü bir ahbaplıktan telâşa düşerek, sadece onu bir daha eve getirmemi yasaklamakla kalmadı, ayrıca bana bu genç adamla birlikte koştuğum tehlikeleri öylesine güçlü bir biçimde betimledi ki kendimi ona kaptırmakta biraz daha ölçülü oldum ve ahlâkım ve kişiliğim için çok mutlu olarak, az sonra birbirimizden ayrıldık.

Monsieur Le Maître sanatının özel eğilimlerine sahipti; şarabı seviyordu. Sofrada gene de ılımlıydı, ama odasında çalışırken içmesi gerekiyordu. Hizmetçisi bunu o kadar iyi biliyordu ki, beste yapmak için kâğıdını hazırlar ve viyolonselini eline alır almaz, şarap şişesi ve bardağı hemen geliyor ve şarap şişesi ikide bir yenileniyordu. Hiçbir zaman tamamen sarhoş olmaksızın, hemen her zaman çakırkeyfti ve gerçekte yazık oluyordu, çünkü aslında iyi ve o kadar şen bir çocuktu ki Anne onu küçük kedi'den başka bir adla çağırmıyordu. Ne yazık ki Monsieur Le Maître yeteneğini seviyor, çok çalışıyor ve aynı şekilde de içiyordu. Bu durum sağlığı ve sonunda mizacı üzerinde zararlı oldu; ara sıra kuşkulu ve alıngan oluyordu. Kabalık etmek, kimseye karşı kusurlu davranmak elinden gelmez biriydi, hatta korodaki çocuklarından birine bile hiçbir zaman kötü bir söz söylemedi; ama ona karşı da kusur işlenmemeliydi, doğrusu da buydu. İşin kötüsü şuydu ki, pek zeki olmadığından, tavır ve karakterleri ayırt edemiyor ve sık sık hiç yoktan alınıyordu.

Bir zamanlar birçok prens ve piskoposun girmekle onur duydukları eski Cenevre Rahipler Meclisi, sürgün yerinde eski göz kamaştırıcı parlaklığını kaybetti ama gururunu korudu. Oraya kabul edilebilmek için her zaman ya soylu, ya da Sorbondan doktor olmak gerekir ve eğer bağışlanabilir bir gurur varsa, bu da kaynağını kişisel değerden alan gururdan sonra, kaynağını doğuştan alan gururdur. Zaten hizmetlerine lâyık kişiler çalıştıran bütün rahipler, onlara çoğu kez hayli yüksekten muamele ederler. Piskoposluk meclisi üyeleri zavallı Le Maître'e sık sık işte böyle muamele ediyorlardı. Özellikle, aslında çok ince, ama soyluluğu ile dopdolu bir adam olan Monsieur L'abbé de Vidonne adlı mezamirci papaz, ona karşı yeteneklerinin hakkı olan ilgi ve saygıyı her zaman göstermiyor ve öbürü de bu küçümsemelere gönül hoşluğuyla katlanmıyordu. O yıl, kutsal hafta esnasında, piskoposun meclis üyelerine verdiği ve Monsieur Le Maître'in her zaman çağrılı bulunduğu kuralsal[46] bir şölende, aralarında her zamankinden daha şiddetli bir dalaşma oldu. Mezamirci ona karşı bazı haksızlıklar yaptı ve onun hazmedemediği birkaç söz söyledi; o da hemen ertesi gece kaçma kararını verdi ve her ne kadar vedalaşmak için gittiği Madame de Warens onu yatıştırmak için hiçbir şeyi esirgemediyse de, hiçbir şey onu bundan vazgeçiremedi. Onları, kendisine en çok ihtiyaç duydukları zaman olan Paskalya bayramında güç durumda bırakarak, zorbalarından öç alma zevkinden vazgeçemedi. Ama kendisini de güç duruma düşüren şey, birlikte götürmek istediği müzik takımı idi; bu kolay bir iş değildi; bu takım, koltuk altında götürülemeyecek hayli büyük ve çok ağır bir kasa meydana getiriyordu.

Anne, onun yerinde olsam yapacak olduğum ve gene de yapacağım şeyi yaptı. Onu alıkoymak için birçok boşuna çabadan sonra, ne olursa olsun gitmekte kararlı olduğunu görerek, ona elinde olan bütün yardımı yapmaya karar verdi. Buna mecburdu diyebilirim. Le Maître kendini âdeta onun hizmetine adamıştı. İster sanatına bağlı şeylerde, ister çabalarına bağlı şeylerde olsun, tamamıyla onun buyruğundaydı ve onun buyruklarını canla başla yerine getirmesi, hatırsayarlığına yeni bir değer kazandırıyordu. Öyleyse Madame de Warens, önemli bir fırsatta, bir dostun kendisi için üç dört yıldan beri parça parça yaptığı şeyi ona geri vermekten başka bir şey

yapmıyordu; ama onun, bu türlü görevleri yerine getirmek için, bunların kendisine borç olduğunu düşünmeye muhtaç bulunmayan bir ruhu vardı. Beni çağırttı ve Monsieur Le Maître'i hiç olmazsa Lyon'a kadar izlememi ve bana ihtiyacı olduğu sürece ondan ayrılmamamı buyurdu. Bana sonradan, beni Venture'den uzaklaştırma isteğinin de bu düzenlemede çok etkili olduğunu itiraf etti. Sandığın taşınması için sadık uşağı Claude Anet'ye danıştı. O, Annecy'den mutlaka bizi ele verecek bir yük hayvanı tutmak yerine, gece olunca, belirli bir uzaklığa kadar sandığı elde taşımak ve sonra, Fransa toprakları üzerinde olduğundan, korkacak hiçbir şeyimiz kalmayacak Seyssel'e kadar onu götürmek için, bir köyden bir eşek kiralamak gerektiğini söyledi. Bu fikir uygun görüldü; aynı akşam saat yedide yola çıktık ve Anne, benim masrafımı ödeme bahanesiyle, zavallı Küçük kedi'nin küçük kesesini, onun için yararsız olmayan bir ekle kabarttı. Claude Anet, bahçıvan ve ben, kasayı ıkına sıkına ilk köye kadar taşıdık, orada bizim yerimizi bir eşek aldı ve aynı gece Seyssel'e vardık.

Beni tamamen karşıt karakterde bir insan sanabilecekleri kadar kendime az benzediğim zamanlar olduğuna daha önce işaret etmiş bulunduğumu sanıyorum. Şimdi bunun bir örneği görülecek. Seyssel papazı (curé) Monsieur Reydelet, Saint-Pierre piskoposluk meclisi üyesi, dolayısıyla Monsieur Le Maitre'i tanıyanlardan ve onun en çok saklanması gereken insanlardan biri idi. Benim fikrim, tam tersine, gidip kendimi ona tanıtmak ve ondan sanki orada meclisin onayıyla bulunuyormuşuz gibi bir bahaneyle, yatacak yer istemek oldu. Le Maitre, öcünü alaycı ve eğlenceli bir hale getiren bu fikirden hoşlandı. Bunun üzerine küstahça, bizi çok iyi kabul eden Monsieur Reydelet'nin evine gittik. Le Maitre ona, piskoposun ricası üzerine Belley'e, paskalya bayramı müziğini yönetmeye gittiğini, birkaç güne kadar dönmeyi hesapladığını söyledi ve ben, bu yalana dayanarak, yüz başka yalanı öylesine rahatça sıraladım ki, Monsieur Reydelet, sevimli çocuk bularak, benimle dost oldu ve bin tatlı söz söyledi. Bize iyi bir şölen çekildi, iyi bir yere yatırıldık. Monsieur Reydelet bizim için ne yapacağını bilemiyordu ve dönüşte daha uzun zaman kalmak vaadiyle, dünyanın en iyi dostları olarak birbirimizden ayrıldık. Kahkahalarımıza başlamak için yalnız kalmayı güç bekleyebildik ve

itiraf ederim ki bunu düşünürken hâlâ beni bir gülme tutar, çünkü bundan daha iyi yutturulmuş ve daha başarılı bir afacanlık düşünülemezdi. Eğer durmadan içen ve durmadan saçmalayan Monsieur Le Maitre, iki üç kez onu çok sarsan ve saraya çok benzeyen bir hale uğramasaydı, bu afacanlık bütün yol boyunca bizi eğlendirecekti. Bu durum beni çok korkutan güçlükler içine attı ve kendimi en kısa sürede bundan kurtarmayı düşündüm.

Monsieur Reydelet'ye söylemiş olduğumuz gibi Paskalya bayramını geçirmek için Belley'ye gittik ve orada hiç beklenmediğimiz halde, müzik öğretmeni olarak kabul edildik ve herkes tarafından büyük bir sevinçle karşılandık. Monsieur Le Maitre'in sanatında saygınlığı vardı ve bu saygınlığa lâyıktı. Belley'in müzik öğretmeni en iyi eserleriyle övündü[47] ve bu kadar iyi bir yargıcın beğenmesini sağlamaya çalıştı; çünkü Le Maitre, müzikten iyi anlar bir kişi olması bir yana, hakkaniyetliydi, kıskanç ve dalkavuk hiç değildi. Bütün bu taşra müzik öğretmenlerinden öylesine üstündü ve onlar da bunu öylesine seziyorlardı ki ona meslektaşlarından çok önderleri olarak bakıyorlardı.

Belley'de çok hoş dört beş gün geçirdikten sonra, gene yola düştük ve az önce sözünü ettiğim olaydan başka bir olayla karşılaşmaksızın yolumuza devam ettik. Lyon'a varınca, Notre-Dame-de-Pitié'ye yerleştik ve bir başka yalan sayesinde bizim saf koruyucumuz Monsieur Reydelet'nin çabalarıyla Rhône üzerinde bir nehir taşıtına yükletmiş bulunduğumuz kasayı beklerken, Monsieur Le Maitre tanıdıklarını, bu arada daha sonra kendisinden söz edilecek olan cordelier Peder Caton'u ve Lyon Kontu abbé Dortan'ı görmeye gitti. Her ikisi de onu iyi karşıladı; ama birazdan görüleceği gibi onu ele verdiler; mutluluğu Monsieur Reydelet'nin evinde sona ermiş bulunuyordu.

Lyon'a gelişimizden iki gün sonra,hanımızdan uzakta olmayan küçük bir sokaktan geçerken, Le Maitre bunalımlarından birine uğradı ve bu kez bunalım o kadar şiddetli oldu ki dehşete kapıldım. Çığlıklar attım, yardım çağırdım, hanının adını söyledim ve onu oraya taşıtmaları için yalvardım; sonra, kendini bilmeyecek bir durumda ve ağzından köpükler saçarak sokağın ortasına düşmüş bir adamın çevresinde toplanılır ve

onunla uğraşılırken, o adam güvenmek durumunda bulunduğu tek dostu tarafından yüzüstü bırakıldı. Kimsenin beni düşünmediği anı seçtim; sokağın köşesini döndüm ve toz oldum. Tanrıya şükür, bu üçüncü güç itirafı bitirdim. Eğer daha yapılacak buna benzer çok itirafım kalsaydı, başladığım işi bırakırdım.

Şimdiye kadar söylediğim bütün bu şeylerden, yaşadığım yerlerde bazı izler kaldı; ama bundan sonraki kitapta söyleyecek olduğum şeyler hemen kimse tarafından bilinmiyor. Bunlar hayatımın en büyük zırzopluklarıdır ve daha kötü bitmemiş olmaları büyük bir mutluluktur. Ama yabancı bir aletin ses perdesine (ton) takılmış kafam, kendi ses perdesinin (diaposon) dışındaydı; oraya kendiliğinden geri geldi ve o zaman çılgınlıklarıma son verdim, ya da hiç olmazsa kendi karakterime daha uygun çılgınlıklar yaptım. Gençliğimin bu dönemi, en karışık anısına sahip olduğum dönemdir. Anımı canlı olarak anlatabilmem için, kalbimde yeteri kadar ilginç hemen hiçbir şey geçmedi ve öylesine gidip gelmeler, öylesine ardı ardına yer değiştirmeler içinde, bazı yer ve zaman değiştirmeleri yapmamam güçtür. Anıtsız,[48] elimde bana bu dönemi hatırlatabilecek belgeler olmaksızın, tamamen belleğime dayanarak yazıyorum. Hayatımda öyle olaylar var ki sanki daha biraz önce başıma gelmiş gibi gözlerimin önündedir; ama ancak bende bıraktıkları anı kadar karışık anlatılar yardımıyla doldurabileceğim eksiklik ve boşluklar da var. Öyleyse, zaman zaman bazı yanlışlıklar yapabilmişimdir ve kendim hakkında daha güvenli bilgilere sahip olduğum zamana kadar, önemsiz şeyler üzerinde daha başka yanlışlıklar da yapabilirim; ama konu bakımından gerçekten önemli olan şeylerde, doğru ve sadık olduğumdan eminim, her şeyde her zaman öyle olmaya çalışacağım gibi: işte güvenilebilecek olan şey de budur.

Monsieur Le Maitre'i bırakır bırakmaz, kararımı verdim ve Annecy'nin yolunu tuttum. Yola çıkışımızın nedeni ve gizemi, ayrılışımızın güvenliği konusunda bende büyük bir ilgi uyandırmıştı ve bu ilgi, beni tamamen doldurarak, beni geriye çağıran düşünceyi birkaç günlüğüne başka alana çevirmişti; ama güvenlik beni daha dingin bırakır bırakmaz, egemen duygu kendi yerini aldı. Hiçbir şey bana hoş gelmiyor, hiçbir şey beni çekmiyordu, Anne'nin yanına dönmekten başka hiçbir şey için hiçbir istek duymuyordum. Ona olan bağlılığımın se-

vecenlik ve gerçekliği, bütün düşsel tasarıları, bütün ihtiras çılgınlıklarını kalbimden söküp atmıştı. Artık onun yanında yaşama mutluluğundan başka mutluluk görmüyor ve bu mutluluktan uzaklaştığımı duymaksızın tek adım atmıyordum. Bundan ötürü mümkün olur olmaz onun yanına döndüm. Dönüşüm o kadar tez oldu ve zihnim o kadar dalgındı ki bütün öbür yolculuklarımı büyük bir zevkle hatırlamama rağmen, bu yolculuktan bende en küçük bir anı kalmadı; Lyon'dan ayrılışım ve Annecy'ye varışımdan başka, bu yolculuktan hiçbir şey hatırlamıyorum. Özellikle bu son tarihin aklımdan çıkmasının mümkün olup olmadığı düşünülsün! Ne var ki varışımda Madame de Warens'i bulamadım; Paris'e gitmişti.

Bu yolculuğun sırrını hiçbir zaman iyi öğrenemedim. Eğer bunun için onu sıkıştırsaydım, çok eminim, bana söylerdi; ama insanoğlu dostlarının sırrına karşı hiçbir zaman benden daha az meraklı olmadı; sadece şimdiki zamanla uğraşan kalbim, tüm sığasını, tüm uzayını şimdiki zamanla doldurur ve bundan böyle benim tek zevkim olan geçmiş kıvançlar dışında, artık olmayan şey için orada boş bir köşe kalmaz. Bana bu konuda söylediği az bir şeyden sezinler gibi olduğumu sandığım şey şu ki Sardenya kralının tahtı bırakması üzerine Torino'da meydana gelen karışıklık içinde unutulmaktan korktu ve Monsieur d'Aubonne'un çevirdiği dolaplardan yararlanarak, büyük işlerin çokluğundan dolayı insanı öyle hoşa gitmeyecek biçimde göz altında tutmadıkları için tercih edeceğini bana sık sık söylemiş olduğu Fransa sarayında aynı avantajı elde etmek istedi. Eğer bu böyle ise, döndüğünde ona hiç surat edilmemiş olması ve hiçbir kesinti olmaksızın ödeneğinden her zaman yararlanmış bulunması çok şaşılacak bir şeydir. Çok kimse onun, ya o zaman kendisi de gitmek zorunda kaldığı Fransa sarayında birtakım işleri bulunan piskopos, ya da ona mutlu bir dönüş sağlamasını bilen daha güçlü biri tarafından, gizli bir işle görevlendirildiğini sandı. Eğer bu doğruysa, muhakkak olan şudur ki elçi kadın kötü seçilmemişti ve hâlâ genç ve hâlâ güzel olarak, konuşulan bir işten başarıyla çıkmak için zorunlu bütün yeteneklere sahipti.

❧

DÖRDÜNCÜ KİTAP

1730-1731

Geliyorum ve onu bulamıyorum. Duyduğum şaşkınlık ve acı düşünülsün! İşte o zaman Monsieur Le Maitre'i alçakça bırakmış olmanın pişmanlığı kendini duyurmaya başladı; başına gelen felâketi öğrendiğim zaman bu pişmanlık daha da büyüdü. Onun bütün servetini içinde taşıyan müzik kasası, o kadar zahmetle kaçırılmış olan o değerli kasa, kendisine bu gizli kaçırmayı haber vermek için Meclisin mektup yazdırdığı Kont Dortan'ın uğraşmasıyla, Lyon'a geldiğinde el altına alınmıştı. Le Maitre kendi öz malını, ekmek parasını, tüm hayatının emeğini boş yere geri istemişti. En azından bu kasanın mülkiyeti anlaşmazlık konusuydu; ama hiç de öyle olmadı. İş en güçlünün kanununa göre hemen o anda kesilip atıldı ve zavallı Le Maitre yeteneklerinin meyvesini, gençliğinin yapıtını, yaşlılık günlerinin geçim kaynağını böylece yitirdi.

Yediğim darbeyi ezici hale getirmek için hiçbir şey eksik değildi. Ama ben büyük üzüntülerin pek yıkamayacakları bir yaştaydım ve az zamanda kendime teselliler uydurdum. Adresini bilmediğim halde ve onun da benim dönmüş olduğumu bilmemesine rağmen, yakında Madame de Warens'den haber alacağımı hesaplıyordum ve görevden kaçmama gelince, her şeyi iyice tarttıktan sonra, bu işi, pek büyük bir suç bulmuyordum. Monsieur Le Maitre'e ayrılmasında yararlı olmuştum, bana bağlı olan tek görev buydu. Eğer onunla birlikte Fransa'da kalsaydım, onun hastalığını iyileştirmeyecektim, kasasını kurtaramayacaktım, ona hiçbir şeyde yararlı olamamaksızın, masrafını bir kat artırmaktan başka hiçbir şey yapmayacaktım. İşte o zaman işi böyle görüyordum; bugün başka türlü görüyorum. Kötü bir iş bize yapıldıktan hemen sonra değil, onu uzun süre sonra hatırladığımız zaman acı verir; çünkü onun acısı hiç sönmez.

Anneden haber almak için yapmak zorunda olduğum tek şey bu haberi beklemekti; çünkü onu Paris'in neresinde arar ve yolculuğu ne ile yapardım? Onun nerede olduğunu er geç öğrenmek için Annecy'den daha emin hiçbir yer yoktu. Böyle olduğu için orada kaldım. Ama hayli kötü davrandım. Beni korumuş ve gene de koruyabilecek olan piskoposu görmeye gitmedim. Artık onun yanında koruyucum yoktu ve kaçışımız üzerine azarlanmaktan korkuyordum. Seminere de gitmedim; Monsieur Gros artık orada değildi. Tanıdıklarımdan kimseyi görmedim; gene de yönetim görevlisinin karısını[1] görmeye gitmeyi çok isterdim, ama cesaret edemedim. Bütün bunlardan daha kötüsünü yaptım; hayranlığıma rağmen ayrıldığımdan beri aklımdan bile geçirmediğim Monsieur Venture'ü bir daha gördüm. Onu bütün Annecy'de pırıl pırıl ve el üstünde buldum; soylu kadınlar ondan ayrılamıyorlardı. Bu başarı büsbütün başımı döndürdü. Artık Monsieur Venture'den başka hiçbir şey görmedim ve o bana Madame de Warens'i hemen hemen unutturdu. Derslerinden daha rahat yararlanmak için, yattığı yeri benimle paylaşmasını önerdim, buna razı oldu. Monsieur Venture, karısını, taşra ağzıyla, onun hayli hak ettiği bir ad olan pis karı'dan başka bir adla çağırmayan şakacı ve soytarı bir kunduracının yanına yerleşmiş bulunuyordu. Kunduracı karısıyla, Venture'un tam tersini yapmak istermiş gibi görünerek sürdürmek için çaba gösterdiği kavgalara tutuşuyordu. Venture onlara, sakin bir tavır içinde ve kendi Provence'lı aksanıyla, kavgayı büsbütün kızıştıran sözler söylüyordu; bunlar gülmekten katılacak sahnelerdi. Sabah vakitleri, ne yapılacağı düşünülmeksizin, böyle geçiyordu: Saat iki ya da üçte, bir lokma bir şey yiyorduk; Venture, başını alıp, akşam yemeği yediği toplantılara gidiyordu ve ben, onun büyük değeri üzerinde düşüncelere dalarak, bulunmaz yeteneklerine hayranlık duyup onlara sahip olmak için can atarak ve beni bu mutlu hayata hiç çağırmayan can sıkıcı yıldızıma lânet ederek, tek başıma gezmeye gidiyordum. Eh! O mutlu hayatı ne kadar kötü tanıyordum! Eğer daha az aptal olsaydım ve ondan daha iyi yararlanmasını bilseydim, benim hayatım yüz kez daha güzel olurdu.

Madame de Warens, kendisiyle birlikte Anet'den başka kimseyi götürmemişti; daha önce sözünü ettiğim oda hizmetçisi Merceret'yi evde bırakmıştı. Onu hâlâ hanımının dairesinde oturur buldum. Mademoiselle Merceret benden biraz daha büyük, güzel değil ama hayli hoş bir kızdı; içinde kötülüğü olmayan ve kendisinde bazen hanımına karşı biraz dik kafalı olmaktan başka bir kusur görmediğim saf bir Fribourg'lu. Sık sık onu görmeye gidiyordum. Eski bir tanıdıktı ve onu görmek, bana onu sevdiren daha sevgili birini hatırlatıyordu. Birçok kız arkadaşı, bunlar arasında, günahlarım yüzünden benden hoşlanmak cüretini gösteren Cenevreli bir Mademoiseile Giraud vardı. Beni evine götürmesi için her zaman Merceret'yi sıkıştırıyordu; ben de Merceret'yi çok sevdiğim ve görmekten hoşlandığım başka genç kızlar da bulunduğu için, oraya gitmeye razı oluyordum. Bana her türlü cilveyi yapan Mademoiseile Giraud'ya gelince, ona karşı duyduğum nefrete hiçbir şey eklenemezdi. Enfiyeye bulanmış kara kuru hayvan suratını yüzüme yaklaştırdığı zaman, suratına tükürmemek için kendimi zor tutuyordum. Ama sabrediyordum; bunun dışında, ya Mademoiselle Giraud'ya hoş davranmak bakımından, ya da benim kendim için, hepsi de beni ağırlamakta yarış ediyorlardı. Ben bütün bunlarda dostluktan başka bir şey görmüyordum. Sonradan daha çok bir şey görmenin sadece bana bağlı bulunduğunu düşündüm; ama o zaman bundan haberim yoktu, bunu düşünmüyordum.

Ayrıca terzi kızlar, oda hizmetçileri, küçük satıcı kızlar beni pek çekmiyorlardı. Bana demoiselleler, soylu kızlar gerekti. Herkesin kendine göre hevesleri var; benimki her zaman bu oldu ve ben bu konuda, Horace gibi düşünüyorum. Gene de beni çeken şey hiç de durumun ve sınıf düzeyinin boş gururu değildir; daha iyi korunmuş bir yüz rengi, çok daha güzel eller, daha gönül okşayıcı bir süs, tüm kişilik üzerindeki bir incelik ve yaraşırıık havası, insan içinde oturma ve duygu ve düşünceleri açıklamada daha büyük bir zevk, daha değerli ve daha iyi dikilmiş bir giysi, daha sevimli bir kundura, kurdeleler, dantelâlar, daha iyi düzeltilmiş saçlardır. Bütün bunlara sahip olan daha az güzeli daima tercih ederdim. Kendim de bu tercihi çok gülünç buluyorum ama kalbim bana rağmen böyle istiyor.

Eh! Böyle bir durum da kendini gösteriyordu, üstelik bundan yararlanmak da sadece bana bağlıydı. Zaman zaman gençliğimin hoş anları üzerine kapanmayı ne severim! Onlar benim için ne kadar tatlıydılar; ne kadar kısa, ne kadar seyrek oldular ve ben onları ne kadar ucuza tattım! Ah! Cesaretimi canlandırmak ve geri kalan yıllarımın sıkıntılarına dayanmak için muhtaç olduğum saf bir şehveti kalbime sadece onların anısı veriyor.

Bir sabah tan kızıllığı bana o kadar güzel göründü ki çabucak giyinerek güneşin doğuşunu görmek için kıra çıkmakta acele ettim. Bu zevki bütün çekiciliği içinde tattım; Saint-Jean yortusundan sonraki haftaydı. Toprak, en büyük süsü içinde, ot ve çiçeklere bürünmüştü; hemen hemen susmak üzere olan bülbüller, seslerini yükseltmekten hoşlanır gibiydiler; bütün kuşlar bir arada ilkbahara veda ederek, güzel bir yaz gününün, benim yaşımda artık görülmeyen ve bugün üzerinde yaşadığım hüzünlü toprakta[2] hiçbir zaman görülmemiş olan o güzel günlerden birinin doğuşunu övüyorlardı.

Yavaş yavaş şehirden uzaklaşmıştım, sıcaklık artıyordu ve ben bir vadideki dere boyunca ağaç gölgeleri altında geziniyordum. Arkamda nal şıkırtıları ve bir güçlüğe uğramış gibi görünen, ama gene de yürekten gülen kız sesleri duydum. Döndüm, beni adımla çağırdılar, yaklaştım, tanıdığım iki genç kızla, iyi binici olmadıkları için atlarını dereyi geçmeye nasıl zorlayacaklarını bilmeyen Mademoiselle de Graffenried ve Mademoiselle Galley ile karşılaştım. Mademoiselle de Graffenried, yaşının bir çılgınlığı yüzünden ülkesinin dışına atıldığı için, kendisini zaman zaman evinde görmüş bulunduğum madame de Warens'i örnek edinen çok sevimli Berne'li bir genç kızdı ama, onun gibi bir ödeneğe sahip olmadığından, kendisini dost edinerek, herhangi bir şekilde bir yere yerleştirilinceye kadar, annesini onun kendisine kız arkadaş olarak verilmesine razı eden Mademoiselle Galley'ye yamanmaktan çok mutluydu. Ondan bir yaş daha küçük olan Mademoiselle Galley, daha da güzeldi; bilmem nasıl, daha ince, daha saf bir şeye sahipti; hem çok çıtı pıtı, hem de iyiden iyiye gelişmişti ki bu bir genç kız için en güzel zamandır. İkisi de birbirini candan seviyordu ve ikisinin de iyi karakteri, eğer bir âşık gelip de bozmazsa, bu birliği uzun zaman devam ettirebilirdi. Bana Tone'a[3], Madame Galley'in mülkü olan eski şatoya gittiklerini

söylediler; kendi başlarına beceremediklerinden, atlarını geçirtmek için yardımımı dilediler. Atları kamçılamak istedim; ama benim için atların çifte atmalarından, kendileri için irkilmelerinden korkuyorlardı. Başka bir çareye baş vurdum. Mademoiselle Galley'in atını dizgininden yakaladım, sonra arkamdan çekerek, su bacaklarımın yarısında olduğundan dereyi geçtim ve öteki at güçlük çıkarmadan izledi. Bunu yaptıktan sonra, bu demoiselleleri selâmlamak ve bir enayi gibi çekip gitmek istedim; alçak sesle birbirlerine bir şeyler söylediler ve Mademoiselle de Graffenried bana dönerek: "Olmaz, olmaz, dedi, bizden böyle kaçılmaz. Bize yardım için ıslandınız; gerçekten sizi kurutmakla uğraşmak zorundayız; lütfen, bizimle birlikte gelmeniz gerek; sizi tutsak alıyoruz". Kalbim çarpıyordu, Mademoiselle Galley'ye bakıyordum. Korku içindeki yüzüme gülerek: "Evet, evet, diye ekledi, savaş tutsağı; onun arkasına terkiye bininiz; hesabınızı görmek istiyoruz. —Ama Mademoiselle, anneniz Madame tarafından tanınmış olmak şerefine ermiş değilim; benim geldiğimi görünce ne diyecek? — Annesi Toune'da değil, diye sözü aldı Mademoiselle de Graffenried, biz yalnızız; bu akşam döneceğiz ve siz de bizimle birlikte döneceksiniz".

Elektrik etkisi bu sözlerin benim üzerimde yaptığı etkiden daha çarpıcı değildir. Kendimi Mademoiselle de Graffenried'in atı üzerine atarken sevinçten titriyordum ve kendimi tutmak için ona sarılmak gerektiği zaman kalbim öylesine çarpıyordu ki kendisi de bunu farketti; bana, düşme korkusundan kendi kalbinin de çarptığını söyledi; bu, benim durumumda, hemen hemen söylediğini denetlemeye bir çağrıydı; cesaret edemedim ve bütün yol boyunca, benim iki kolum, ona gerçekte çok sıkı ama bir an bile yerini değiştirmeyen bir kemer hizmeti gördü. Bunu okuyacak olan bir kadın beni seve seve tokatlardı ve haksız da olmazdı.

Yolculuğun neşesi ve bu kızların gevezeliği benim gevezeliğimi öylesine keskinleştirdi ki akşama kadar, birlikte olduğumuz sürece, bir an konuşmazlık etmedik[4]. Bana o kadar teklifsiz davranmışlardı ki aynı şeyleri söylemese bile, gözlerim kadar dilim de konuşuyordu. Sadece bazı anlarda, biri ya da ötekiyle baş başa kaldığım zaman, konuşma biraz güçleşiyordu; ama aramızda bulunmayanı çabucak dönüyor ve bu güçlüğü anlamamıza zaman bırakmıyordu.

Toune'a vardıktan ve ben iyice kuruduktan sonra, kahvaltı ettik. Sonra öğle yemeği hazırlamak işine girişmek gerekti. İki demoiselle, bir yandan yemek pişirirken bir yandan da zaman zaman yarıcı kadının[5] çocuklarını öpüyorlar ve zavallı ahçı yamağı, istemeye istemeye katlanarak, bu yaptıklarına bakıyordu. Şehirden öteberi göndermişlerdi, özellikle şekerli maddeler bakımından çok iyi bir şölen çekmek için gerekli çok şey vardı, ama ne yazık ki şarap unutulmuştu. Bu unutma pek de şarap içmeyen kızlar bakımından şaşılacak bir şey değildi ama benim canımı sıktı, çünkü yüreklenmek için bir parça da bu cankurtarana güvenmiştim. Buna kızların da canı sıkıldı, belki aynı nedenden ötürü, ama hiç de sanmıyorum. Canlı ve sevimli neşeleri masumluğun ta kendisi idi ve zaten ikisi aralarında beni ne yapabilirlerdi? Çevrede her yana şarap aramak için adam gönderdiler; hiç bulunamadı, bu bölgenin köylüleri öylesine kanaatkâr ve yoksul insanlardı. Kızlar şarap bulunamadığı için bana üzüntülerini belirttikleri zaman, bu yüzden çok üzülmemelerini, beni sarhoş etmek için şaraba ihtiyaçları olmadığını söyledim. Bu, gün boyu onlara söylemeye cesaret ettiğim tek dokundurmalı söz oldu; ama o yaramazlar bunun bir gerçek olduğunu da görüyorlardı sanırım.

Öğle yemeğini, iki kız arkadaş uzun masanın iki yanındaki sıralar üzerinde ve erkek konukları ikisi arasında üç ayaklı arkalıksız bir iskemlede oturmuş olarak, yarıcı kadının mutfağında yedik. Ne şölen! Güzellik dolu ne anı! Bu kadar az masrafla böylesine saf ve böylesine gerçek zevkler tadabildikten sonra, başka zevkler nasıl aranır? Paris'in küçük lokallerinde yenilen hiçbir gece yemeği, sadece neşe bakımından, şenlik bakımından söylemiyorum, şehvet bakımından da söylüyorum, bu yemeğe yaklaşamaz.

Yemekten sonra bir tutumluluk yaptık. Kahvaltıdan kalan kahveyi içme yerine, onu yanlarında getirdikleri kaymak ve pastalarla birlikte ikindi kahvaltısı için sakladık ve iştahımızı idmanlı bir halde tutmak için, meyve bahçesine, yemek bitimimizi kirazlarla tamamlamaya gittik. Ağacın üstüne çıktım, dallar arasından çekirdeklerini bana geri gönderdikleri kirazlardan onlara avuç avuç atıyordum. Bir defasında, önlüğünü ileri uzatan ve başını geriye atan Mademoiselle Galley öyle gü-

zel görünüyordu ve ben o kadar iyi nişan aldım ki, bir avuç kirazı göğsünün içine düşürdüm ve kahkahalarla güldük. Kendi kendime şöyle diyordum: "Dudaklarım da kiraz olsaydı! Onları da böyle nasıl candan yürekten atardım".

Gün, en büyük özgürlük ve her zaman en büyük yol yöntem içinde, böyle şen şakrak geçti. Bir tek dokundurmalı söz, bir tek açık saçık şaka olmadı ve bu yol yöntemi biz kendimize zorla kabul ettirmiyorduk, o kendi başına geliyordu, kalplerimizin bize verdiği tavrı takınıyorduk. Sonunda utangaçlığım, başkaları budalalığım diyeceklerdir, öylesine büyüktü ki elimde olmadan yaptığım en büyük senli benlilik, Mademoiselle Galley'nin elini bir tek kez öpmek oldu. Gerçi hal ve şartlar bu küçük lütfa değer kazandırıyordu. Yalnızdık, güçlükle nefes alıyordum, o önüne bakıyordu. Ağzım, söylecek sözler bulacak yerde, onun hiç de kızgın olmayan bir havayla bana bakarak, öpüldükten sonra hafifçe çektiği eli üzerine yapışmak cüretini gösterdi. Ona ne söyleyebileceğimi bilmiyordum; arkadaşı içeri girdi ve o anda bana çirkin göründü.

Sonunda şehre dönmek için geceyi beklememek gerektiğini hatırladılar. Ancak aydınlıkta varmak için gerekli zamanımız kalmıştı ve gelmiş olduğumuz gibi dağılarak yola çıkmakta acele ettik. Eğer cesaret etseydim, bu düzeni değiştirirdim; çünkü Mademoiselle Galley'nin bakışı kalbimi şiddetle kışkırtıyordu; ama hiçbir şey söylemeye cesaret edemedim ve bunu önermek de ona düşmezdi. Giderken birbirimize günün bitmekle haksızlık ettiğini söylüyorduk, ama kısa sürmüş olmasına yakınmak şöyle dursun, içine sığdırmasını bildiğimiz bütün eğlencelerle, onu uzatmanın sırrına sahip bulunduğumuzu görüyorduk.

Onları hemen hemen beni almış oldukları aynı yerde bıraktım. Birbirimizden ne kadar üzüntüyle ayrıldık! Birbirimizi gene görmeyi ne kadar büyük bir zevkle tekrarladık! Birlikte geçmiş on iki saat bizim için yüzlerce yıllık içli dışlılık değerindeydi. Bugünün tatlı anısı bu sevimli kızlara hiçbir şeye mal olmuyordu; üçümüz arasında hüküm süren sevecen birlik en canlı hayat zevklerine bedeldi ve bu türlü zevklerle bir arada yaşayamazdı; birbirimizi gizemsiz ve utançsız seviyorduk ve birbirimizi her zaman böyle sevmek istiyorduk. Ahlâki masumluk kendine göre bir şehvete sahiptir ki öteki şehvetten

hiç de aşağı kalmaz, çünkü hiç ara vermez ve ardı arası kesilmeksizin etkili olur. Kendi payıma, bu kadar güzel bir günün anısının, beni hayatımda tatmış bulunduğum bütün zevklerin anısından daha çok duygalandırdığını, daha çok çektiğini, daha çok aklıma geldiğini biliyorum. Bu iki sevimli kızdan ne istediğimi pek iyi bilmiyordum ama her ikisi de beni çok ilgilendiriyorlardı. Hayatımı düzenlemek elimde olsaydı, kalbim ikiye bölünürdü demiyorum; kalbimde belirli bir tercih duyuyordum. Mademoiselle de Graffenried'e sevgili olarak sahip olmak daha çok isterdim. Ne olursa olsun, onlardan ayrılırken, bana artık ikisi de olmaksızın yaşayamazmışım gibi geliyordu. Ömrüm boyunca onları bir daha görmeyeceğimi ve geçici aşkımızın orada biteceğini bana kim söyleyebilirdi?

Bunu okuyacak olanlar, birçok hazırlıktan sonra, en ileri gidenlerinin el öpmeyle bittiğine dikkat ederek, benim aşk maceralarıma gülmekten geri kalmayacaklardır. Ey okuyucularım! Buna aldanmayın. Ben bu öpülmüş elle biten aşklarımda, sizin en azından böyle başlayan aşklarınızda belki de hiçbir zaman duyamayacağınız kadar büyük bir zevk duymuşumdur.

Bir önceki gün çok geç yatmış bulunan Venture, benden az sonra döndü. Bu kez onu her zamanki kıvançla görmedim ve günümü nasıl geçirmiş olduğumu ona söylemekten sakındım. Bu genç kızlar bana ondan pek değer vermeyerek söz etmişler ve benim böylesine kötü ellerde bulunduğumu öğrenmekten hoşnut olmamış gibi görünmüşlerdi; bunun kafamda ona zararı dokundu; zaten beni onlardan uzaklaştıran şey benim için ancak tatsız bir şey olabilirdi. Bununla birlikte, bana durumumdan söz ederek, beni kendine ve bana döndürdü. Durumum böyle süremeyecek kadar nazikti. Çok az şey harcamış olmamla birlikte, küçük para kesem tükenmişti; yardım kaynağından yoksundum. Anne'den hiçbir haber yoktu; ne olacağımı bilmiyordum ve Mademoiselle Galley'nin dostunu sadakaya muhtaç görmekten korkunç bir kalp sıkıntısı duyuyordum.

Venture bana, benden yargıç-vekiline[6] söz ettiğini; ertesi gün beni ona akşam yemeğine götürmek istediğini; bu adamın dostları aracıyla bana yardım etme durumunda bulunan bir adam olduğunu; ayrıca, yetenekleri olan ve yetenekli kişileri seven sözü sohbeti tatlı bir kafa ve edebiyat adamını tanımanın, iyi bir tanışma sayılacağını söyledi; sonra, her zaman-

ki gibi en ciddi şeylere en hafif havailiği karıştırarak, bana Moure'nin[7] o zaman oynanan bir opera havası üzerine, Paris'ten gelmiş güzel bir dörtlüğü gösterdi. Bu dörtlük Monsieur Simon'un (yargıç-vekilinin adı buydu) o kadar çok hoşuna gitmişti ki, cevap olarak aynı hava üzerinden o da bir başka dörtlük yazmak istiyordu; bir tane de Venture'e yazmasını söylemişti ve o da bana bir üçüncüsünü yazdırma çılgınlığına kapıldı, öyle ki diyordu, dörtlüklerin ertesi gün Komik Roman'daki[8] sedyeler gibi yetiştikleri neden görülmesin?

Gece, uyuyamayarak, elimden geldiği kadar kendi dörtlüğümü yazdım. Yazmış olduğum ilk dizeler olarak fena değildi, hatta çok iyiydi, ya da kalbimin o anda tamamen yatkın olduğu çok sevecen bir konu üzerine yazıldığı için, hiç olmazsa bir gün önce yazılabileceğinden daha büyük bir istekle yazılmıştı. Sabahleyin dörtlümü Venture'e gösterdim, güzel bularak, kendininkini yazıp yazmadığını bana söylemeksizin onu cebine koydu. Akşam yemeğine, bizi iyi karşılayan Monsieur Simon'un evine gittik. Konuşma hoş oldu; okumanın kazanç sağladığı iki zeki adam arasında da başka türlü olamazdı. Kendi payıma, ben kendi rolümü oynuyor, dinliyor ve susuyordum. Dörtlüklerden ikisi de söz etmedi; ben de hiç söz etmedim ve bildiğime göre benimki hiçbir zaman söz konusu olmadı.

Monsieur Simon benim davranışımdan memnun göründü; bu buluşmada bende gördüğü bütün şey de hemen hemen bu oldu. Beni daha önce bana büyük bir dikkat göstermeksizin Madame de Warens'in evinde birçok kez görmüştü. Böylece onu tanımanın, bana bunu yaptıran konu bakımından hiçbir yararını görmediğim, ama sonradan anısını bana zevkle hatırlatan başka yararlar sağladığım bu tanışmanın tarihini, bu akşam yemeğinden başlatabilirim.

Eğer o konuda hiçbir şey söylemezsem, yüksek memur kişiliği ve övünç duyduğu akıllı görünüşü düşünülerek göz önüne getirilmesi pek de mümkün olmayan dış görünüşünden söz etmemekle hata etmiş olurum. Bay yargıç-vekili, taş çatlasa iki kadem* boyunda yoktu. Dal gibi ince ve hatta hayli uzun bacakları, eğer dikey olsalardı boyunu uzatabilirlerdi; ama çok açılmış bir pergelin bacakları gibi eğri basıyorlardı.

* [Kadem ya da ayak, 33 cm'lik eski bir uzunluk ölçüsü -ç.]

Gövdesi sadece kısa değil ama ince ve her anlamda şaşılacak bir küçüklükteydi. Çıplak olduğu zaman her halde bir çekirge gibi görünmeliydi. Doğal büyüklükteki başı, iyi biçimlenmiş bir çehre, soylu bir hava ve oldukça güzel gözlerle, kesilmiş bir kol ya da bacaktan arta kalan kısım üzerine dikilmiş eğreti bir kafaya benziyordu. Kendini giyim kuşam masrafından bağışık tutabilirdi, çünkü sadece büyük perukası onu tepeden tırnağa mükemmelen giydiriyordu.

Konuşurken önce çok eğlenceli, ama az sonra çok tatsız bir karşıtlıkla durmadan birbirine karışan, birbirinden tamamen farklı iki sesi vardı. Biri kalın ve ötümlüydü; bu, eğer böyle diyebilirsem, kafasının sesiydi. Öbürü ince, keskin, tiz, gövdesinin sesiydi. Sözlerine çok dikkat ettiği, acele etmeden konuştuğu, soluğunu idare ettiği zaman, daima kalın sesiyle konuşabiliyordu; ama azıcık heyecanlansa ve ağzından daha canlı bir vurgu çıksa, bu vurgu bir anahtar gıcırtısı haline geliyor ve kalın sesini yeniden bulmak için dünyanın sıkıntısını çekiyordu.

Betimlemiş ve hiç de şişirmemiş bulunduğum bu dış görünüşüyle Monsieur Simon tatlı dilli, çok güzel çapkınlık öyküleri anlatan biriydi ve süslenmekte gösterdiği özeni, kendini beğendirme merakına kadar götürüyordu. Elverişli yönlerinden yararlanmak istediği için, dinlenilmeleri gereken sabah ziyaretçilerini yatağında kabul etmekten hoşlanıyordu; çünkü yastık üzerinde güzel bir baş görüldüğü zaman, kimse her şeyin bundan ibaret olduğunu düşünmeyecekti. Bu durum ara sıra bütün Annecy'nin hâlâ hatırladığından emin olduğum sahnelere sebep oluyordu. Pembe renkli iki büyük kurdele kelebekle süslü ipince ve bembeyaz gece takkesi başında, bu yatağın içinde ya da daha doğrusu üstünde, davacıları beklediği bir sabah, bir köylü gelir, kapıyı çalar. Hizmetçi kadın dışarı çıkmıştır. Bay yargıç-vekili kapının gene vurulduğunu duyarak: "Giriniz" diye bağırır; ama bunu biraz yüksek söylediği için, sesi ince çıkar. Adam girer: bu kadın sesinin nerden geldiğini araştırır ve o yatak içinde bir külâh, bir fontange[9] gördüğü için, Madame'dan özürler dileyerek, gene dışarıya çıkmak ister. Monsieur Simon kızar ve kızdığı için daha da ince haykırır. Köylü, fikri doğrulanmış olarak ve kendisine sataşıldığını sanarak, bayramlık ağızını açar[10], ona şüphesiz bir sokak şır-

fıntısından başka bir şey olmadığını ve bay yargıç-vekilinin evinde o kadar iyi örnek vermediğini söyler. Yargıç-vekili, öfkeden kudurmuş bir halde ve silâh olarak elinde sadece gece oturağı bulunduğu için, tam onu bu zavallı adamın kafasına atacakken hizmetçisi yetişir.

Gövdesinde doğa tarafından o kadar talihsizliğe uğramış bulunan bu cücenin, zekâ yönünden zararı karşılanmıştı; yaradılıştan hoş bir zekâya sahipti ve bu zekâyı süslemek için çaba da göstermişti. Söylendiğine göre hayli iyi bir hukukçu olmasına rağmen, zanaatını sevmiyordu. Ebediyata merak sarmış ve bunda da başarı kazanmıştı. Edebiyatın, özellikle görüşmeye, hatta kadınlarla olan görüşmeye bile hoş ve tatlı bir şeyler katan o çiçeğini, o parlak dış yüzünü benimsemişti. Nükteli öykü dergilerinin bütün fıkralarını ve benzeri başka şeyleri ezbere biliyordu; ilgiyle, gizemle ve altmış yıl önce geçmiş bir şeyi dün olmuş bir öykü gibi anlatarak, onların değerine değer katma sanatını iyi beceriyordu. Müzikten anlar ve erkek sesiyle çok hoş şarkı söylerdi; kısacası bir yargıç için çok güzel yeteneklere sahipti. Annecy kadınlarını piyazlaya piyazlaya onlar arasında aranan bir adam haline gelmişti; kadınlar küçük bir maymun gibi onu peşlerinde taşıyorlardı. Hatta aşk maceralarına girişmeye kalkışır ve bu, kadınları çok eğlendirirdi. Madame Epagny adında biri, onun için en yüksek lütfun, bir kadını dizinden öpmek olduğunu söylüyordu.

İyi kitapları tanıdığı ve onlardan seve seve söz ettiği için, konuşması sadece eğlendirici değil, öğreticiydi de. Sonradan, öğrenmeye merak sardığım zaman, onunla ahbaplığı ilerlettim ve bundan çok yarar sağladım. O zamanlar bulunduğum Chambéry'den ara sıra onu görmeye gidiyordum. Bendeki ilerleme çabasını övüyor, canlandırıyor ve okuyacağım kitaplar için bana çoğunlukla yararlandığım iyi fikirler veriyordu. Ne yazık ki o kadar narin bu gövdede çok duygulu bir ruh bulunuyordu. Birkaç yıl sonra, başına onu üzen bilmem nasıl kötü bir iş geldi ve bu yüzden ölüp gitti. Yazık oldu; şüphe yok ki önceleri gülünen, ama sonraları sevilen iyi bir adamcağızdı. Hayatı benimkine pek bağlanmış olmamakla birlikte, ondan yararlı dersler aldığım için, minnet borcu olarak ona küçük bir anı ayırmayı doğru buldum.

Serbest kalır kalmaz, birinin çıktığını, ya da hiç olmazsa bir pencerenin açıldığını görmek umuduyla, Mademoiselle Galley'nin sokağına koştum. Hiçbir şey, bir kedi bile görünmedi ve orada olduğum sürece ev, sanki orada hiç oturulmamışçasına kapalı kaldı. Sokak küçük ve tenha idi, insan orada dikkat çekiyordu; zaman zaman komşulardan biri geçiyor, giriyor ya da çıkıyordu. Görünüşümden çok sıkılıyordum; neden orada olduğumu anlıyorlar gibime geliyor ve bu fikir bana işkence ediyordu, çünkü ben benim için değerli olan kadınların onur ve iç dirliğini her zaman kendi isteklerimden üstün tuttum.

Sonunda İspanyol âşığı rolü oynamaktan yorularak ve gitarım da olmadığı için, Mademoiselle de Graffenried'e mektup yazmaya karar verdim. Arkadaşına yazmayı tercih ederdim ama cesaret edemedim ve öbürünü tanımayı borçlu bulunduğum ve kendisiyle daha teklifsiz olduğum kişiden başlamak daha uygundu. Mektubum bittikten sonra, ayrılırken bu hanım kızlarla uyuşmuş olduğum gibi, onu Mademoiselle Giraud'ya götürdüm. Bu yolu bana gösteren onlar oldu. Mademoiselle Giraud minder dikişçisiydi ve ara sıra Madame Galley'nin evinde çalıştığından, onun evine girip çıkabiliyordu. Gene de haberci bana pek iyi seçilmiş gibi görünmedi; ama eğer bu kız üzerinde güçlük çıkartırsam, bana başkasını önermemelerinden korkuyordum. Üstelik, onun kendi hesabına çalışmak istediğini söylemeye de cesaret edemedim. Onun benim için bu demoisellelerle aynı cinsten olduğunu sanmaya cüret etmesinin beni küçülttüğünü duyuyordum. Ne var ki hiç yoktansa bu depoyu tercih ediyordum ve her şeyi göze alarak bu yolu tuttum.

Giraud daha ilk kelimede beni anladı; bu güç değildi. Genç kızlara götürülecek bir mektup kendiliğinden konuşmasa bile, budala ve sıkıntılı tavrım beni tek başına ele verirdi. Bu işin ona yerine getirmek için büyük bir istek vermediğine inanılabilir; gene de işi yüklendi ve sadakatle yerine getirdi. Ertesi sabah onun yanına koştum ve orada cevabımı buldum. Onu rahat rahat okumak ve öpmek için oradan çıkmakta ne acele ettim! Bunun söylenmeye ihtiyacı yok; ama söylenmeye asıl ihtiyacı olan şey, Mademoiselle Giraud'nun tuttuğu yoldur ve ben bunda, ondan beklediğimden çok daha fazla incelik ve ölçülülük buldum. Otuz yedi yaşı, tavşan gözleri, enfiyeli bur-

nu, cırlak sesi ve kara derisiyle, sevimlilik dolu ve güzelliğin tüm parlaklığı içindeki iki genç kız karşısında elverişli durumda bulunmadığını görecek kadar sağduyuya sahip olduğundan, onlara ne ihanet, ne de hizmet etmek istedi ve beni onlar için bilemektense, kaybetmeyi tercih etti.

Hayli zamandan beri Merceret, hanımından hiçbir haber alamadığı için, Fribourg'a dönüp gitmeyi düşünüyordu; Mademoiselle Giraud onu buna tamamen karar verdirdi. Dahasını da yaptı, ona birisinin onu babasının evine kadar götürmesinin iyi olacağını anlattı ve beni önerdi. Kendisinde de hoşnutsuzluk uyandırmadığım küçük Merceret, bu fikri uygulamak için çok iyi buldu. Bana bundan aynı gün, düzenlenmiş bir iş olarak söz açtılar ve ben, benden bu yararlanılma biçiminde hoşuma gitmeyen hiçbir şey bulmadığım için, bu yolculuğa en çok sekiz günlük bir iş gibi bakarak, razı oldum. Aynı şekilde düşünmeyen Giraud her şeyi yoluna koydu. Mali durumumu itiraf etmek gerekti. Çaresi bulundu: Merceret masrafımı ödemeyi üzerine aldı ve bir yandan harcadığını öbür yandan kazanması için, benim ricam üzerine, küçük bagajını önden göndermesi ve bizim, kısa kısa sürelerle, yaya gitmemiz kararlaştırıldı. Böyle de yapıldı.

Bu kadar kızı kendime âşık etmekten üzgünüm. Ama bütün bu aşklardan çıkardığım sonuçta çok kibirli[11] olacak bir şey bulunmadığı için, gerçeği eğip bükmeden söyleyebilirim sanıyorum. Merceret, Giraud'dan daha genç ve daha az gözü açılmış olduğundan, bana hiçbir zaman o kadar canlı cilveler yapmadı; ama tavırlarıma, söyleyişlerime öykünüyor, sözlerimi tekrar ediyor, benim ona göstermem gereken yakınlıkları o bana gösteriyor ve çok korkak olduğu için, hep aynı odada yatmamıza çalışıyordu; yirmi yaşında bir oğlan ve yirmi beş yaşında bir kız arasındaki bir yolculukta nadiren orada kalacak bir durum.

Gene de bu kez orada kaldı. Saflığım öyleydi ki Merceret hoşa gitmeyecek bir kız olmadığı halde, bütün yolculuk süresince en küçük çapkınlık eğilimi demiyorum ama hatta o yolda en küçük bir fikir, aklıma bile gelmedi ve eğer bu fikir aklıma gelseydi, ondan yararlanmasını bilemeyecek kadar budalaydım. Bir kız ve bir oğlanın nasıl birlikte yatabileceklerini ak-

lıma sığdıramıyordum; bu korkunç düzenlemeyi hazırlamak için yüzyılların gerekli olduğunu sanıyordum. Eğer zavallı Merceret, benim masrafımı öderken bir karşılık bekliyorduysa, bunda aldandı ve biz Annecy'den nasıl çıktıksa Fribourg'a tastamam öyle vardık.

Cenevre'den geçerken kimseyi görmeye gitmedim, ama köprüler üzerinde bayılacak gibi oldum. Aşırı bir yufka yüreklilikten doğan bir kalp ağrısı duymaksızın hiçbir zaman bu mutlu kentin surlarını görmedim, hiçbir zaman bu surlardan içeri girmedim. Özgürlüğün soylu imgesi ruhumu yükseltirken eşitlik, birlik, törelerin tatlılığı imgeleri beni gözlerimden yaş getirtecek kadar duygulandırıyor ve bana bütün bu iyilikleri yitirmiş olmanın amansız acısını duyuruyorlardı. Nasıl bir yanılgı içinde bulunuyordum, ama bu yanılgı ne kadar doğaldı! Bütün bunları ülkemde gördüğümü sanıyordum, çünkü bunları kalbimde taşıyordum.

Nyon'dan geçmek gerekiyordu. Babacığımı görmeden geçmek! Eğer buna cesaretim olsaydı, pişmanlıktan ölürdüm. Merceret'yi handa bıraktım ve her şeyi göze alarak onu görmeye gittim. Ah! Bundan korkmakta ne kadar haksızdım. Ruhu, beni görür görmez, dolu bulunduğu babalık duygularına açıldı. Birbirimize sarılırken ne göz yaşları döktük! Önce kendisine döndüğümü sandı. Ona öykümü anlattım ve kararımı söyledim. Buna güçsüz bir şekilde karşı koydu. Bana karşı karşıya bulunduğum tehlikeleri gösterdi, en kısa çılgınlıkların en iyi çılgınlıklar olduğunu söyledi. Bununla birlikte, beni zorla alıkoymaya da girişmedi ve bunda onu haklı buluyorum; ne var ki ya atmış bulunduğum adımdan sonra, bundan geri dönmemem gerektiğini düşündüğünden, ya da belki bu yaşta beni ne yapabileceğini bilememe sıkıntısına düştüğünden, beni yolumdan çevirmek için yapabileceği her şeyi yapmadığı da kesindir. Sonradan, yolculuk arkadaşım üzerine çok haksız ve gerçekten çok uzak, ama gene de oldukça doğal bir kanı sahibi olduğunu öğrendim. Biraz yüze gülücü, iyi bir kadın olan üvey annem, beni akşam yemeğine alıkoymak istiyormuş gibi yaptı. Kalmadım; ama onlara dönüşte kendileriyle daha uzun zaman kalmayı düşündüğümü söyledim ve gemiyle getirtmiş olduğum ve bana yük olan küçük paketimi onlara emanet olarak bıraktım. Ertesi sabah, babamı görmüş ve görevimi yapmaya cesaret edebilmiş olmaktan çok memnun, erkenden yola çıktım.

Uygun bir biçimde Fribourg'a vardık. Yolculuğun sonuna doğru Mademoiselle Merceret'nin özenli davranışları biraz azaldı. Varışımızdan sonra, artık bana soğukluktan başka bir şey göstermedi ve bolluk içinde yüzmeyen babası da, beni çok büyük bir kabulle karşılamadı; geceyi handa geçirmeye gittim. Ertesi gün onlara göründüm, öğle yemeğine kalmamı teklif ettiler, kabul ettim. Birbirimizden göz yaşı dökmeden ayrıldık; akşam gene hanıma döndüm ve varışımın daha ertesi sabahı, nereye gitmek niyetinde olduğumu pek bilmeksizin, gene yola çıktım.

İşte hayatımın, mutlu günler geçirmek için bana ne gerekiyorsa Tanrı'nın tastamam onu verdiği bir olayı daha. Merceret, hiç de parlak, hiç de güzel, ama aynı zamanda hiç de çirkin olmayan; az hareketli, ağlamakla geçen ve hiçbir zaman gürültülü sonuçlar vermeyen ufak tefek huysuzluklar dışında çok aklı başında, çok iyi bir kızdı. Beni gerçekten beğeniyordu; onunla kolayca evlenebilir ve babasının mesleğini tutabilirdim. Müzik zevkim bana o işi sevdirebilirdi. Az güzel, ama çok iyi insanlarla dolu küçük bir kent olan Fribourg'a yerleşirdim. Hiç şüphesiz, büyük zevkler kaybeder ama son saatime kadar dinginlik içinde yaşardım ve bu alışverişte kararsızlık etmemek gerektiğini herkesten iyi bilmeliydim.

Nyon'a değil, Lausanne'a döndüm. Orada en büyük genişliği içinde görülen o güzel gölün görünüşüyle isteklerimi doyurmak istiyordum. Benim egemen gizli güdülerimin çoğu bundan daha sağlam olmamıştır. Uzak amaçlar beni harekete getirmek için nadiren yeteri kadar güçlü olmuştur. Geleceğin bellisizliği, gerçekleşmesi uzun süre gerektiren tasarılara beni her zaman aldatıcı tuzaklar olarak baktırdı. Herkes gibi ben de umuda kapılırım, yeter ki beslenmesi bana hiçbir şeye mal olmasın; ama, eğer uzun süre zahmet gerekiyorsa, ben artık orada yokum. Kendini elimin erişebileceği yerde sunan en büyük zevk, beni cennet zevklerinden daha çok çeker. Gene de arkasından acı getirece zevki ayrık tutarım; zevkin böylesi beni çekmez, çünkü ben saf zevklerden başkasını sevmem ve bir pişmanlık hazırlandığı bilindiği zaman, bu türlü zevkler hiç duyulmaz.

Neresi olursa olsun, bir yere varmaya büyük ihtiyacım vardı ve en yakını en iyisiydi; çünkü yolumu şaşırdığım için akşam kendimi Moudon'da buldum, ertesi gün öğle yemeğine giden on kreutzer[12] dışında, bana kalan az bir parayı orada harcadım ve ertesi akşam Lausanne yakınında küçük bir köye varınca, yatacak paramı ödeyecek tek solum olmaksızın ve ne olacağımı bilmeksizin, orada bir meyhaneye girdim. Çok acıkmıştım; çok gayret gösterdim ve sanki ödeyecek bir şeyim varmış gibi akşam yemeği istedim. Hiçbir şey düşünmeden yatmaya gittim, rahat rahat uyudum ve sabahleyin kahvaltı ettikten ve meyhane sahibine hesap çıkarttıktan sonra, borç tutarım olan yedi batza[13] karşılık, ona rehin olarak ceketimi bırakmak istedim. Bu iyi adam kabul etmedi; bana, Tanrı sayesinde, hiçbir zaman kimseyi soymadığını, yedi batz için buna başlamak istemediğini, ceketimi alıkoymamı ve ödeyecek durumda olduğum zaman ödeyebileceğimi söyledi. Adamın iyiliğinden duygulandım, ama duygulanmam gerektiğinden ve sonradan bunu her düşünüşte duygulanmış olduğumdan daha az. Parasını, teşekkürlerimle birlikte, güvenilir bir adam aracılığıyla ona göndermekte pek gecikmedim; ama on beş yıl sonra, İtalya'dan dönüşümde Lausanne'dan bir kez daha geçerken, meyhanenin ve sahibinin adını unutmuş olmaktan gerçek bir üzüntü duydum. Onu görmeliydim; ona iyiliğini hatırlatmaktan ve bu iyiliğin boş yere yapılmadığını göstermekten gerçek bir zevk duyardım. Şüphesiz daha önemli ama daha büyük bir çalımla yapılmış görevler, bana bu iyi adamın basit ve gösterişsiz insanlığı kadar minnete değer görünmedi.

Lausanne'a yaklaşırken, içinde bulunduğum sıkıntıyı ve sefaletimi üvey anneme göstermeye gitmeksizin bundan kurtulmanın yollarını düşünüyor ve kendimi, bu yaya hac yolculuğu içinde, Annecy'ye gelen dostum Venture'e benzetiyordum. Bu fikre o kadar ısındım ki ne onun sevimliliğine, ne de yeteneklerine sahip olmadığımı düşünmeksizin, Lausanne'da küçük Venture rolü oynamayı, müzik bilmediğim halde müzik dersi vermeyi, Paris'e hiç ayak basmadığım halde Parisli olduğumu söylemeyi kafama koydum. Bu güzel tasarının sonucu olarak, orada naiplik edebileceğim hiçbir müzik okulu bulunmadığı ve ayrıca gidip sanat adamları arasına sokulmak niyetinde de

olmadığım için, işe içinde rahat edebilecek ve ucuz küçük bir han üzerine bilgi edinmekle başladım.Bana pansiyoner kabul eden Perrotet diye birini öğrettiler[14]. Bu Perrotet dünyanın en iyi adamı çıktı ve beni çok iyi karşıladı. Küçük yalanlarımı ona düzenlemiş olduğum gibi hikâye ettim. Benden söz edeceğini ve bana öğrenciler bulmaya çalışacağını vaat etti ve ancak kazandığım zaman benden para isteyeceğini söyledi. Pansiyon ücreti beş beyaz écus idi, aslında bu para söz konusu iş için az ama benim için çoktu. Bana önce sadece, öğle yemeği olarak iyi bir çorbaya ve başka hiçbir şeye, ama akşam iyi bir akşam yemeğine dayanan yarı pansiyon şeklinde yerleşmemi öğütledi. Buna razı oldum. Bu zavallı Perrotet dünyanın en iyi yüreğinin bütün bu kolaylıklarını gösterdi ve bana yararlı olmak için hiçbir şey esirgemedi. Gençliğimde bunca iyi adam görmüş olduğum halde, ileri bir yaşta öylesine az görmem neden ileri geliyor? Soyları mı tükendi? Hayır; ama bugün onları aramak zorunda olduğum sınıf, artık o zaman onları bulduğum sınıfın kendi değil. Büyük tutkuların ancak ara sıra dile geldiği halk arasında, doğal duygular kendilerini daha sık işittirirler. Daha yüksek tabakalarda bu duygular kesin olarak boğulmuştur ve duygu maskesi altında hiçbir zaman çıkar ya da gururdan başka konuşan bir şey yoktur.

Lausanne'dan babama mektup yazdım, bana paketimi gönderdi ve dikkatimi, daha iyi yararlanmış bulunmam gereken çok güzel şeyler üzerine çekti. Benim artık ben olmaktan çıktığım anlaşılmaz taşkınlık anlarından daha önce söz etmiştim. İşte onların en belirginlerinden biri daha. O zamanlar başımın ne derecede döndüğünü, deyim yerindeyse ne derecede Venture'leşmiş olduğumu anlamak için, sadece aynı zamanda ne kadar zırzopluğu bir araya getirdiğimi görmek yeter. Şarkı öğretmeni olmuştum, ama bir şarkıyı notadan okumasını bilmeksizin; çünkü her ne kadar Le Maitre ile birlikte geçirdiğim altı ay yararlı olmuşsa da hiçbir zaman benim için yeterli olamazdı; bundan başka tek öğretmenden öğreniyordum; kötü öğrenmek için bu kadarı yeterdi. Cenevreli Parisli, Protestan ülkenin Katoliği olarak, dinim ve yurdum gibi adımı da değiştirmeyi şart saydım. Elimden geldiği kadar durmadan büyük modelime yaklaşıyordum. Onun adı Venture de Villeneuve

idi, ben Vaussore adında Rousseau adının anagrammeını* yaptım ve kendime Vaussore de Villeneuve adını taktım. Venture, bu konuda hiçbir şey söylememiş olmakla birlikte, kompozisyon biliyordu; ben, kompozisyon bilmeksizin, herkese kompozisyon bilmekle övündüm ve en önemsiz vodvilin[15] notasını yazamazken, kompozitör olarak geçindim. Bu kadar da değil; müziği seven ve evinde konserler düzenleyen hukuk profesörü Monsieur de Treytorens'a tanıştırıldığım zaman, ona yeteneğimden bir örnek vermek istedim ve sanki nasıl becereceğimi bilirmişim gibi küstahçasına, konseri için bir parça bestelemeye koyuldum. Bu güzel yapıt üzerinde, onu temize çekmek, partisyonlar çıkarmak[16] ve bu partisyonları sanki bu bir armoni şaheseriymiş gibi büyük bir güvenle dağıtmak için, on beş gün boyunca çalışmak sabrını gösterdim. Sonunda, inanmakta güçlük çekilecek ama gene de çok doğru olan şey şu ki, bu yüce yaratıyı lâyık olduğu biçimde taçlandırmak için, sonuna herkesin bildiği ve belki herkesin hâlâ hatırladığı vaktiyle o kadar ünlü şu sözler üzerine bestelemiş güzel bir menuet oturttum:

Quel caprice!
Quelle injistice!
Quoi! ta Clarisse
*Trahirait tes feux, etc***.

Venture bu havayı bas partisiyle birlikte bana başka rezilce sözler üzerinden öğretmişti, o sözler yardımıyla havayı aklımda tutmuştum. Böylece, sözlerini kaldırarak, bu menuetyi ve basosunu bestemin sonuna oturttum ve sanki aydaki insanlarla konuşuyormuşçasına bir gözüpeklikle, kendi eserim olarak sundum.

---

* [Anagramme: Bir kelimedeki harflerle yapılan bir başka kelime. Rousseau, kendi adının anagramının başına U yerine V getiriyor -ç.]

** Amma yelteklik!!
Amma döneklik!
Ne! Senin Clarisse'in
Aşkına yüz çevirsin, vb.

Parçamı çalmak için toplanıldı. Temposunu, icra biçimini, partisyonların sırasını açıkladım; çok meşguldüm. Bana beş altı yüzyıl gibi gelen beş altı dakika süreyle akort yapıldı. Sonunda, her şey tamam olduğu için, güzel bir kâğıt değnekle şef kürsüsünün üzerine baş altı *Hazır ol* darbesi vurdum. Susuldu. Ciddî ciddî tempo tutmaya koyuldum; başlandı... Hayır, Fransız operaları var olalı beri, hayatta böyle bir curcuna işitilmemiştir. Benim sözde yeteneğim için ne düşünülmüş olursa olsun, sonuç bütün beklenenlerden kötü oldu. Müzikçiler gülmekten katılıyorlardı; dinleyiciler gözlerini iri iri açıyorlardı ve kulaklarını tıkamayı her halde çok isterlerdi; ama buna imkân yoktu. Matrak geçmek isteyen senfonici[17] cellâtlarım, yaylılarını bir körün kulak zarını patlatırcasına gıcırdatıyorlardı. İri ter damlaları dökerek, doğru, ama utançtan kımıldayamaksızın, sıvışmaya cesaret edemeyerek ve orada dimdik, sonuna kadar dayanmak yiğitliğini gösterdim. Avunmak için, etrafımdaki dinleyicilerden birbirlerinin ya da daha doğrusu benim kulağıma, birinin: Dayanılır şey değil; ötekinin: Ne çılgın müzik; bir başkasının: Ne Allahın belâsı gürültü dediğini işitiyordum. Zavallı Jean-Jacques, bir gün Fransa kralı ve bütün sarayı önünde seslerinin şaşkınlık ve alkış uğultuları doğuracağını ve etrafındaki bütün localarda, en sevimli kadınların birbirlerine alçak sesle: Ne hoş sesler! Ne büyüleyici müzik! Bütün bu şarkılar kalbe işliyor! diyeceklerini, bu zalim anda artık pek umamazdın.

Ama herkesi keyiflendiren şey menuet oldu. Daha onun birkaç ölçüsü çalınmıştı ki her yandan kahkahaların koptuğunu duydum. Güzel müzik zevkim üzerine herkes beni kutluyordu; bu menuetnin beni ünlü kılacağını ve her yerde övülmeye değer olduğunu bana temin ediyorlardı. Ne yürek sıkıntımı anlatmaya, ne de buna adamakıllı müstahak olduğumu itirafa gerek görüyorum.

Ertesi gün senfonicilerimden Lutold adlı biri beni görmeye geldi ve başarım üzerine beni kutlamayacak kadar insanca davrandı. Aptallığımın derin duygusu, pişmanlık, içine düştüğüm durumun umutsuzluğu, kalbimi derin acıları içinde kapalı tutma imkânsızlığı, beni ona açılmaya götürdü, iki gözüm iki çeşme ağladım ve bilgisizliğimi itirafla yetinecek yerde; ağzını sıkı tutmasını rica ederek, ona her şeyi anlattım. O ağzını sıkı

tutacağını vaat etti ve bu vaadini tahmin edilebileceği gibi yerine getirdi. Daha o akşam bütün Lausanne kim olduğumu öğrendi; ama dikkate değer olan şu ki kimse bana renk vermedi, hatta bütün bunlara rağmen beni barındırmak ve beslemekten vazgeçmeyen iyi yürekli Perrotet bile.

Yaşıyordum, ama çok acınacak bir biçimde. Böyle bir başlangıcın sonuçları, Lausanne'ı benim için çok hoş bir eğleşme yeri haline getirmedi. Öğrenciler kalabalık halde görünmüyorlardı; bir tek kız öğrenci ve kentten kimse yoktu. Topu topu, ben ne kadar bilgisizsem o kadar alık iki üç şişman Teutsche'üm[18] oldu ki onlar da son derecede canımı sıkıyorlardı ve benim ellerimde büyük nota-yiyicileri[19] olmadılar. Bir tek eve çağrıldım, orada küçük bir yılan kız bana tek notasını okuyamadığım birçok müzik parçası göstermek zevkine erdi ve daha sonra, bunların nasıl okunacağını ona göstermek için, bay öğretmen önünde şarkı söylemek muzipliğinde bulundu. Bir parçayı ilk bakışta okuyacak durumda olmaktan o kadar uzaktım ki, sözünü ettiğim o parlak konserde, gözümün önünde duran ve kendi bestelemiş olduğum şeyin iyi çalınıp çalınmadığını anlamak bakımından dinletiyi bir an bile izlemek benim için mümkün olmadı.

Bu kadar alçalma ortasında zaman zaman iki sevimli dosttan* aldığım haberlerde çok tatlı avunuşlar buluyordum. Ben cinsiyette her zaman büyük bir avundurucu etki buldum ve talihsizliklerim içinde yürek acılarımı hiçbir şey sevimli bir kadının onlarla ilgilenmesini duymak kadar yumuşatmadı. Gene de bu mektuplaşma hemen az sonra kesildi ve bir daha hiç başlamadı; ama bu benim hatam oldu. Yer değiştirirken adresimi onlara vermeyi ihmal ettim ve durmadan kendimi düşünmek zorunda olduğumdan, az sonra onları tamamen unuttum.

Uzun zamandır benim zavallı Anne'den söz etmedim; ama onu da unuttuğum sanılırsa çok hata edilir. Sadece geçim ihtiyacım değil ama daha çok kalp ihtiyacım için onu düşünmek ve onu yeniden bulmayı istemekten bir an bile geri kalmıyordum. Ona karşı duyduğum bağlılık, ne kadar canlı, ne kadar sevecen olursa olsun, beni başka kadınları sevmekten alıkoymuyordu; ama bu sevgi aynı biçimde değildi. Öteki kadınların

---

* [Mademoiselle de Graffenried ve Mademoiselle Galley -ç.]

hepsi benim sevecenliğimi güzelliklerine borçluydular; ama bu sevecenlik sadece başkalarının güzelliğine dayanıyordu ve o güzellikler yok olduktan sonra devam edemezdi; oysaki Anne, ben onu daha az sevecenlikle sevmeksizin, yaşlanabilir ve çirkinleşebilirdi. Kalbim, önce güzelliğine karşı duyduğu saygıyı tamamen onun kişiliğine aktarmıştı ve hangi değişikliklere uğrarsa uğrasın o, o olarak kaldıkça, duygularım değişemezdi. Ona minnet borçlu olduğumu çok iyi biliyordum ama gerçekte bunu düşünmüyordum. Onun benim için yaptığı ya da yapmadığı ne olursa olsun, bu her zaman aynı şey olurdu. Onu ne görev, ne çıkar, ne de yakışırlık gereği seviyordum. Bir başkasına âşık olduğum zaman, bu durum düşüncemi başka yöne çeviriyordu, bunu itiraf ederim ve onu daha az düşünüyordum; ama gene de onu aynı istekle düşünüyordum ve hiçbir zaman, âşık ya da değil, ondan ayrı kaldıkça hayatta benim için gerçek mutluluk olamayacağını duymaksızın onu aklıma getirmedim.

O kadar uzun süreden beri ondan hiçbir haber alamadığım için, hiçbir zaman ne onu tamamen kaybetmiş olduğuma, ne de onun beni unutabilmiş olacağına inandım. Kendi kendime şöyle diyordum: Evsiz barksız olduğumu er geç öğrenecek ve bana bir hayat işareti verecek; onu gene bulacağım, buna eminim. Bu arada, onun ülkesinde bulunmak, onun geçtiği sokaklardan, oturduğu evlerin önünden geçmek benim için bir dinginlikti ve her şey görünüşe dayanan sanı üzerine kuruluyordu, çünkü benim budalaca tuhaflıklarımdan biri de, çok büyük bir zorunluluk olmaksızın, ne onun üzerine bilgi edinmeye, ne de adını anmaya cesaret edebilmemdi. Adını söylerken, onun bana esinlediği her şeyi söylüyormuşum, ağzım kalbimin sırrını açıklıyormuş, onu herhangi bir şekilde lekeliyormuşum gibi geliyordu bana. Hatta buna, onun hakkında bana kötü bir şey söylemeleri korkusu da karışıyordu sanırım. Onun gidişi üzerine çok ve tutumu üzerine az biraz söz edilmişti. Duymak istediğim şeyi söylemeleri korkusuyla, ondan hiç söz edilmemesini yeğ tutuyordum.

Öğrencilerim çok vaktimi almadıkları ve onun doğduğu şehir Lausanne'dan sadece dört fersah ötede bulunduğu için, orada bu süre içinde çok tatlı bir heyecanın beni hiç terketmediği iki üç günlük bir gezinti yaptım. Cenevre gölünün ve o

hayran olunası kıyılarının görünüşü, benim gözlerimde her zaman, açıklayamayacağım ve sadece görünüm güzelliğine değil ama beni etkileyen ve yüreğimi sızlatan bilmem nasıl daha da ilginç bir şeye dayanan özel bir çekiciliğe sahip olmuştur. Vaud bölgesine yaklaştığım her zaman, orada yaşamış olan babamın, kalbimin ilk çiçeklerini orada derlemiş olan Mademoiselle de Vulson'un, orada çocukluğumda yapmış olduğum birçok eğlence gezisinin ve bana öyle gelir ki bütün bunlardan daha gizli ve daha güçlü olan herhangi bir nedenin anısında oluşan bir izlenim duyarım. Benden kaçan ve kendisi için doğmuş bulunduğum o mutlu ve tatlı hayatın yakıcı arzusu muhayyilemi tutuşturduğu zaman, muhayyilem daima büyüleyici kırlar içinde, göl yakınında, Vaud ülkesinde mekân tutar. Bana mutlaka bu göl kenarında bir meyve bahçesi olmalı, bir başkası değil; bana güvenilir bir dost, sevilmeye değer bir kadın, bir inek ve küçük bir kayık olmalı. Ben yeryüzünde ancak bütün bunlara sahip olacağım zaman tam bir mutluluk duyacağım. Bu ülkeye, orada sadece bu düşsel mutluluğu aramak için birçok kez gitmiş olmamdaki saflığa gülüyorum. Orada, aradığımdan bambaşka bir karakterde insanlar, özellikle kadınlar bulmakla her zaman şaşkınlığa düşüyordum. Bu bana ne kadar tutarsız geliyordu! Ülke ve onun üstünü dolduran halk, bana hiçbir zaman biri öbürü için yaratılmış gibi görünmedi.

Bu Vevay yolculuğunda, bu güzel kıyıyı izlerken, kendimi melankolinin en tatlısına kaptırıyordum. Kalbim bin masum mutluluk üzerine hararetle atılıyordu; içim sızlıyor, iç çekiyor ve bir çocuk gibi ağlıyordum. Kaç kez rahat rahat ağlamak için durarak, büyük bir taş üzerine oturmuş, göz yaşlarımın suya döküldüğünü görmekle oyalanmıştım!

Vevay'de başıma sokmak için *La Clef'ye** gittim ve kimseyi görmeden orada kaldığım iki gün boyunca, bu şehir için beni bütün yolculuklarımda izleyen ve sonunda romanımın** kahramanlarını oraya yerleştiren bir sevgi duydum. Zevk sahibi ve duygulu kişilere seve seve şöyle derdim: Vevay'e gidin, ülkeyi ziyaret edin, kır görülerini inceleyin, göl üzerinde gezinin ve

---

* [La Clef Anahtar. Rousseau'nun Vevay'de kaldığı hanın adı -ç.]

** [La Nouvelle Héloise -ç.]

doğanın bu güzel ülkeyi bir Julie, bir Claire ve bir Saint-Preux için yaratıp yaratmadığını söyleyin; ama onları orada aramayın. Öyküme dönüyorum.

Katolik olduğum ve öyle geçindiğim için, kabul ettiğim dini gizemsiz ve kılı kırka yarmadan izliyordum. Pazarları, hava güzel olduğu zaman, Lausanne'dan iki fersah uzaklıktaki Assens'e, messe ayinine gidiyordum. Bu yürüyüşü her zaman öteki Katoliklerle, özellikle adını unuttuğum Parisli bir işlemeci ile birlikte yapıyordum. Bu benim gibi bir Parisli değildi, gerçek bir Paris Parislisi, Tanrı'nın bir Champagne'lı kadar saf olan bir Parisli oğlu Parislisiydi. Ülkesini o kadar seviyordu ki ondan söz etme fırsatını yitirme korkusuyla benim Parisli olduğumdan hiç şüphe etmek istemedi. Yargıç-yardımcısı Monsieur de Crouzas'ın da Parisli, ama daha az hatırsayar bir bahçıvanı vardı ve bu şerefe sahip olmayanların kendilerini Parisli gibi göstermeye cüret etmelerini ülkesinin şanına sürülmüş bir leke sayıyordu. Beni suçüstü yakalamaktan emin bir adam edasıyle sorguya çekiyor ve sonra kötü kötü gülümsüyordu. Bir kez bana Marché-Neuf'de dikkate değer şeyin ne olduğunu sordu. Tahmin edilebileceği gibi kem küm ettim. Paris'te yirmi yıl geçirdikten sonra, şimdi bu kenti tanımam gerekir; ne var ki eğer bugün de bana böyle bir soru sorsalardı, bu soruya cevap vermekte daha az güçlük duymazdım ve bu güçlükten de Paris'e hiç gitmediğim sonucu pekâlâ çıkartılabilirdi; bazen gerçeği elde ettiğimiz olsa bile, ne kadar da aldatıcı ilkeler üzerine dayanma durumunda bulunuyoruz.

Lausanne'da ne kadar zaman kaldığımı tastamam söyleyemeyeceğim. Bu kentten çok hatırlatıcı[20] anılar getirmedim. Sadece, orada yiyecek içecek bulamadığım için, oradan Neuchâtel'e gittiğimi ve kışı orada geçirdiğimi biliyorum. Bu son kentte daha başarılı oldum; öğrencilerim oldu ve kendisine epeyce para borçlu bulunduğum halde, küçük bagajımı doğrulukla bana göndermiş olan iyi kalpli dostum Perrotet'ye karşı beni borçtan kurtaran bir şeyler kazandım.

Müzik öğreterek, yavaş yavaş müzik öğreniyordum. Hayatım hayli tatlıydı; uslu akıllı bir adam bu hayatla yetinebilirdi; ama tedirgin kalbim benden başka şey istiyordu. Pazarları ve boş olduğum günler, daima başıboş, düşler içinde, iç çeke-

rek, dolaylardaki kırlara ve ormanlara gezmeye gidiyordüm ve bir kez kentten çıktım mı, artık oraya ancak akşama dönüyordum. Bir gün, Boudry'de olduğumdan, öğle yemeği yemek için bir meyhaneye girdim; orada yunani mor bir giysisi, kürklü bir kalpağı, hayli soylu bir giyiniş ve havası olan, koca sakallı ve hemen hemen anlaşılmaz, ama başka her dilden çok İtalyancaya benzeyen bozuk bir dilden başkasıyla konuşmadığı için meramını anlatmakta çoğunlukla güçlük çeken bir adam gördüm. Hemen bütün söylediklerini anlıyordum ve tek anlayan da bendim; meyhane sahibi ve yerli halkla ancak işaretlerle anlaşabiliyordu. Ona İtalyanca birkaç söz söyledim, çok iyi anladı, ayağa kalktı ve sevinçle beni kucaklamaya geldi. Bağ çabucak kuruldu ve o andan başlayarak ona dilmaçlık yaptım. Onun yemeği iyi, benimki ortadan da aşağıydı. Beni kendi sofrasına davet etti; çok nazlanmadım. İçerek ve başını gözünü yara yara konuşarak, teklifsizliğimizi tamamladık ve yemek sonundan başlayarak birbirimizden ayrılmaz hale geldik. Bana yüksek aşamalı bir Yunan papazı ve Kudüs arkimandra'sı[21] olduğunu, İsa'nın mezarının onarımı için Avrupa'da yardım parası toplamakla görevli bulunduğunu anlattı. Çariçeden ve İmparatordan alınmış patentalar[22] gösterdi; daha başka hükümdarlardan alınmış birçok patentası vardı. O zamana kadar toplamış olduğu şeyden hayli memnundu; ama ne Almanca ne Latince ne de Fransızca tek kelime anlamadığı ve Rumcasına, Türkçeye ve Frenk diline[23] kaldığı için Almanya'da inanılmaz güçlükler çekmişti; bu durum fırınlanmış[24] bulunduğu ülkede ona çok yardım parası sağlamıyordu. Ona sekreterlik ve dilmaçlık yapmak üzere kendisine eşlik etmemi önerdi. Yeni satın alınmış ve yeni görevime pek de kötü gitmeyen küçük mor giysime rağmen, öyle kılıksız bir halim vardı ki beni elde etmeyi güç görmedi ve bunda da hiç yanılmadı. Anlaşmamız çarçabuk yapıldı; ben hiçbir şey istemiyordum ve o çok şey vaat ediyordu. Hiçbir inanca, hiçbir güvenlik, hiçbir tanışıklık olmaksızın, kendimi onun eline bıraktım ve ertesi sabahtan tezi yok Kudüs'ün yolunu tuttum.

İş gezimize, orada çok bir iş yapamadığı Fribourg kantonundan başladık. Yüksek piskoposluk onuru dilencilik yapmaya ve özel kimselerden yardım parası istemeye izin vermiyordu; ama görevini senatoya arzettik, senato da ona az bir para

verdi. Oradan Berne'e geçtik. Burada birçok merasim gerekti ve görev belgitlerinin incelenmesi bir günün işi olmadı. O zamanlar iyi bir han olan Faucon'da kalıyorduk, orada kibar arkadaşlar bulunuyordu. Sofra kalabalıktı ve iyi hazırlanıyordu. Uzun süreden beri kötü yemek yiyordum; kendimi toparlamaya büyük ihtiyacım vardı, fırsatını bulmuştum ve bu fırsattan yararlandım. Sofrasını başkalarına açmayı çok seven, neşeli, kendisini anlayanlar için iyi konuşan, bazı bilgilerden yoksun bulunmayan ve Yunanlılara değgin derin bilgisini hayli tatlı bir biçimde belirten Monseigneur arkimandra da arkadaşlığı kibar adamlardandı. Bir gün, yemek bitiminde fındık kırarken, parmağını oldukça derin bir biçimde kesti ve çok kan aktığı için, parmağını arkadaş topluluğuna gösterdi ve gülerek şöyle dedi: "Mirate, signori; questo è sangue pelasgo[25]".

Berne'de hizmetlerim onun için yararsız olmadı ve bu işi korktuğum kadar kötü yapmadım. Kendim için olabileceğinden çok daha girişken ve çok daha konuşkandım. İşler Fribourg'daki kadar basit olmadı. (Devlet ileri gelenleriyle uzun ve sık görüşmeler yapmak gerekti ve onun görev belgitlerinin incelenmesi bir günün işi olmadı[26]). Sonunda, her şey düzenlenince, senatonun dinlenilme ziyaretine kabul edildi. Dilmaçı olarak onunla birlikte girdim ve konuşmamı söylediler. Bunu hiç beklemiyordum ve üyelerle uzun uzadıya konuşup danıştıktan sonra, sanki hiçbir şey söylenmemiş gibi, sözü bir de kurula yöneltmenin gerekeceği aklıma gelmemişti. Ne güç durumda kaldığım düşünülsün! Bu kadar utangaç bir adam için, sadece herkesin önünde değil ama Berne senatosu karşısında konuşmak ve kendimi hazırlamak için bir dakika vakit bulamadan doğaçtan konuşmak, bunda beni yok etmek için gerekli her şey vardı. Yılgınlık bile göstermedim. Arkimandra'nın görevini kısaca ve açıkça anlattım. Toplamaya geldiği para yardımına katkıda bulunmuş olan prenslerin dindarlığını övdüm. Ekselânslarının dindarlık yarışmasını körükleyerek, alışılmış el açıklıklarından daha azının umulamayacağını söyledim ve sonra bu hayırlı işin mezhep ayrılığı olmaksızın bütün Hristiyanlar için aynı derecede hayırlı bir iş olduğunu kanıtlamaya çalışarak, sözü buna katılmak isteyecek kimselere Tanrı'nın lütuflarını vaat etmekle bitirdim. Konuşmamın etkili olduğunu söylemeyeceğim; ama hoşa gittiği ve dinlenilme ziya-

retinden çıkarken arkimandra'nın çok elverişli bir armağan ve üstelik sekreterinin zekâsı üzerine, dilmaçı olmak zevkli görevine erdiğim ama ona kelimesi kelimesine çevirmeye cesaret edemediğim iltifatlar kazandığı da kesindir. İşte hayatımda bir kez herkesin içinde ve bir hükümdar önünde konuştum ve belki de ilk defa ki çekinmeden ve iyi konuştum. Aynı insanın anıklıklarında ne fark! Üç yıl önce Yverdun'e eski dostum Monsieur Roguin'i görmeye gittiğimde, bu kentin kitaplığına vermiş bulunduğum birkaç kitap dolayısıyla bana teşekküre gelen bir kurulu kabul ettim. İsviçreliler büyük söylev çekicilerdir; bu baylar bana söylev çektiler. Kendimi cevap vermek zorunda gördüm; ama cevabımda o kadar güçlük çektim ve kafam öylesine karıştı ki yarıda kaldım ve kendimle alay ettirdim. Yaradılıştan sıkılgan olmakla birlikte, gençliğimde ara sıra atılgan oldum, ileri yaşımda hiçbir zaman. Dünyayı ne kadar çok gördümse, onun haline o kadar az alışabildim.

Berne'den çıktıktan sonra, Soleure'e gittik; çünkü arkimandra'nın niyeti gene Almanya yolunu tutmak ve oradan Macaristan ya da Polonya yoluyla geri dönmekti ki bu uçsuz bucaksız bir yol yapıyordu; ama gide gide kesesi boşaldığından daha çok dolduğu için, dolambaçlardan pek korkmuyordu. Kendi payıma, atla gitmekten hemen hemen yaya gitmek kadar hoşlandığım için, bütün ömrümce böyle yolculuk etmekten daha iyi bir şey isteyemezdim; ama o kadar uzağa gitmemem yazılıymış.

Soleure'e varınca yaptığımız ilk iş Fransa elçisini selâmlamaya gitmek oldu. Benim piskopos bakımından ne yazık ki bu elçi, Bâbıâli'de elçilik yapmış ve Kutsal-Mezarla ilgili her şeyden haberdar olması gereken Marki de Bonac idi[27]. Arkimandra bir çeyrek saatlik bir dinlenilme ziyaretinde bulundu, bu ziyarete ben kabul edilmedim, çünkü elçi frenk dilini anlıyor ve İtalyancayı en az benim kadar iyi konuşuyordu. Benim Yunanlı çıktıktan sonra onu izlemek istedim; beni alıkoydular; elçinin yanına girme sırası bana geldi. Parislilik tasladığım için, Parisli olarak Ekselânsın yargılama yetkisi altında bulunuyordum. Kim olduğumu sordu, gerçeği söylemem için beni yüreklendirdi; özel bir dinlenilme ziyareti isteyerek kendisine gerçeği söyleyeceğimi vaat ettim, isteğimi kabul etti. Elçi beni çalışma odasına götürdü, kapıyı üzerimize kapadı ve orada,

ayaklarına kapanarak, ona verdiğim sözü tuttum. Hiçbir şey vaat etmiş olmasaydım da daha azını söylemezdim, çünkü sürekli bir iç dökme ihtiyacı benim kalbimi her an dudaklarımın ucuna koyar; ve müzikçi Lutold'a çekinmeden açıldıktan sonra, Marki de Bonac'a karşı gizemliymiş gibi davranmaya niyetim yoktu. Küçük öykümden ve bunu kalbimi dökerek anlatışımdan öylesine memnun oldu ki elimden tuttu, karısının odasına girdi ve öykünün bir özetini yaparak beni ona tanıttı. Madame de Bonac beni iyilikle karşıladı ve o Yunanlı keşişle birlikte bırakmamak gerektiğini söyledi. Benim ne işe yarayabileceğim görülünceye kadar evde kalmam kararlaştırıldı. Kendisine karşı bağlılık duyduğum zavallı arkimandramla vedalaşmaya gitmek istiyordum; bunun için izin verilmedi. Benim oda hapsimi[28] bildirmek için ona adam gönderildi ve bir çeyrek saat sonra küçük asker çantamın geldiğini gördüm. Elçilik sekreteri Monsieur de la Martinière benimle uğraşmakla görevlendirildi. Bana ayrılmış bulunan odaya götürürken, bana şöyle dedi: "Bu oda Kont de Luc zamanında sizinle aynı adı taşıyan ünlü bir adam tarafından işgal edilmişti; her bakımdan onun yerini tutmak ve bir gün birinci Rousseau, ikinci Rousseau dedirtmek sadece size bağlı[29]". Eğer bir gün onu hangi fiyata satın alacağımı öngörebilseydim, o zamanlar pek umut bağlamadığım bu benzerlik, isteklerimi daha az okşardı.

Monsieur de la Martinière'in söylediği şey bende merak uyandırdı. Odasını işgal ettiğim kişinin eserlerini okudum ve bana yapılmış bulunan iltifat üzerine, şiir için özel bir eğilimim olduğu kanısına kapılıp, ilk denemem olarak Madame de Bonac'ı öven bir kantat yazdım. Bu özel eğilim devam etmedi. Zaman zaman orta değerde bazı şiirler yazdım; bu, zarif devriklemelere* alışmak ve düz yazıda daha iyi yazmayı öğrenmek için hayli iyi bir alıştırmadır; ama kendimi büsbütün şiire vermek için Fransız şiirinde hiçbir zaman yeteri kadar çekicilik bulamadım.

Monsieur de la Martinière üslubumu görmek arzusuna kapıldı ve benden elçiye anlattığım ayrıntının aynını yazılı olarak istedi. Ona, bugün uzun zaman Marki de Bonac'ın yanında çalışmış ve sonradan Monsieur de Courteilles'in elçiliği zamanın-

* [Devrikleme: Tümcede sözcüklerin sırasını değiştirme -ç.]

da Monsieur de la Martinière'in yerine geçmiş bulunan Monsieur de Marianne tarafından saklanmış olduğunu öğrendiğim uzun bir mektup yazdım. Monsieur de Malesherbes'e, bana bu mektubun kopyasını sağlamaya çalışmasını rica ettim. Eğer onun ya da başkalarının yardımıyla elde edebilirsem, bu mektup *İtiraflar*'ıma eşlik edecek olan derleme içinde görülebilecektir.

Elde etmeye başladığım deney, romansı tasarılarımı yavaş yavaş hafifletiyordu ve örneğin sadece Madame de Bonac'a âşık olmamakla kalmadım, ama ilkin onun kocasının evinde büyük bir yol yapamayacağımı da sezdim. Monsieur de la Martinière görevinde ve Monsieur de Marianne deyim yerindeyse onun halifeliğinde[30], bana tüm gelecek olarak beni çok da çekmeyen bir sekreter-yardımcılığından başka umacak bir şey bırakmıyorlardı. Bunun sonucu, ne yapmak istediğim üzerinde bana fikir sorulduğu zaman, Paris'e gitmek için büyük bir istek gösterdim. Elçi, hiç olmazsa onu benden kurtarmaya yönelen bu fikirden hoşlandı. Elçiliğin dilmaç sekreteri Monsieur de Merveilleux, Fransız ordusunda bir İsviçre albayı olan dostu monsieur Gobard'ın, çok genç yaşta hizmete giren yeğeninin yanına koymak için birini aradığını söyledi ve benim onun hoşuna gidebileceğimi düşündü. Hayli düşüncesizce edinilmiş bu fikir üzerine hareketim kararlaştırıldı ve sonunda yapılacak bir yolculuk ve Paris'ten başka bir şey görmeyen ben, düğün bayram içinde bu kararı benimsedim. Bana birkaç mektup, seyahatim için çok iyi derslerle birlikte yüz de frank verildi ve yola düştüm.

Bu yolculukta, ömrümün mutlu günleri arasında sayabileceğim on beş gün kadar bir zaman geçirdim. Gençtim, gücüm kuvvetim yerindeydi, yeteri kadar param, bir dolu umudum vardı, yolculuk ediyordum, yaya yolculuk ediyordum ve tek başıma yolculuk ediyordum. Eğer daha önce mizacımla bir yakınlık kurulması gerekmiş olmasaydı, böyle bir avantaj saymamı görmekle şaşkınlığa düşülürdü. Tatlı hayallerim bana arkadaşlık ediyorlardı ve muhayyilemin coşkunluğu hiçbir zaman bundan daha parlak hayaller yaratmadı. Bana bir arabadaki boş bir yeri sundukları, ya da yolda biri yanıma yaklaştığı zaman, yürürken kurduğum gelecek yapısının alt üst olduğunu görerek suratımı asıyordum. Bu kez düşüncelerim hep savaşla ilgiliydi. Bir askerin hizmetine girmeye ve kendim de

asker olmaya gidiyordum; çünkü iş cadet[31] olarak başlamam şeklinde düzenlenmişti. Daha şimdiden kendimi, güzel bir beyaz sorguçla birlikte subay giysisi içinde görür gibi oluyordum. Bu soylu hayalle göğsüm kabarıyordu. Geometri ve istihkâncılık üzerine üstünkörü bir bilgiye sahiptim; mühendis bir dayım vardı; az buçuk asker çocuğu sayılırdım. gözümün zayıflığı biraz engel çıkartıyor ama bu beni pek o kadar sıkmıyordu; soğukkanlılık ve göz pekliği gücüyle bu eksiği dolduracağımı hesaplıyordum. Mareşal Schomberg'in[32] gözlerinin çok zayıf olduğunu okumuştum; neden Mareşal Rousseau öyle olmasındı? Bu çılgınca hayaller üzerine öylesine kızışıyordum ki birliklerden, siperlerden, tabya sepetlerinden[33] ve ateş ve duman ortasında, dürbün elde, sakin sakin emirler veren kendimden başka bir şey görmüyordum. Gene de hoş kırlar içinden geçerken, koruluklar ve dereler gördüğüm zaman, bu duygulandırıcı görünüş bana pişmanlıkla iç çektiriyordu; şan ve şeref içinde yüzerken, kalbimin böylesine gürültü ve patırtı için yaratılmadığını duyuyor ve az sonra, nasıl olduğunu bilmeksizin, Savaş Tanrısının işlerinden ebediyen vazgeçerek kendimi gene sevgili kır şiirlerimin içinde buluyordum.

Paris'e yaklaşma bu kent üzerine beslediğim hayali ne kadar bozdu! Torino'da görmüş bulunduğum dış görünüş, sokakların güzelliği, evlerin bakışım ve dizilişi Paris'te bana daha başka bir şey aratıyordu. İçinde anlı şanlı sokaklar, mermer ve altın saraylardan başka bir şey görünmeyen, çok gösterişli, büyük olduğu kadar güzel bir kent düşünmüştüm. Saint-Marceau mahallesinden girerken, pis ve iğrenç kokulu sokaklardan, çirkin kara evlerden, pislik ve yoksulluk havasından, dilencilerden, yük arabacılarından, elbise tamircilerinden, seyyar ilâçlı su ve eski şapka satıcısı kadınlardan başka bir şey görmedim. Bütün bunlar önce beni öylesine etkiledi ki sonradan Paris'te gerçek görkem olarak ne gördümse bu ilk izlenimi yok edemedi ve bu başkentte oturmak için bende her zaman gizli bir tiksinti kaldı. Diyebilirim ki sonradan orada yaşadığım bütün zaman, sadece kendimi oradan uzakta yaşayabilecek duruma getirmek için gerekli kaynakları aramakta kullanıldı. Her şeyi herkesten çok abartan ve her zaman kendisine söylenen şeyden daha çoğunu gören çok hareketli bir muhayyilenin meyvesi böyle olur. Paris'i bana o kadar övmüşlerdi ki onu eski Babilonya gibi düşünmüştüm; ne var ki eğer es-

ki Babilonya'yı da görmüş olaydım, belki de hayalimdeki portresinden indirilecek bir o kadar şey bulurdum. Geldiğimin hemen ertesi günü gitmekte acele ettiğim Operada başıma ne geldiyse, sonradan Versailles'da, daha da sonra denizi gördüğümde başıma aynı şey geldi ve her zaman bana çok sözü edilen şeyleri gördüğümde başıma aynı şey gelecek; çünkü zenginlik bakımından benim hayal gücümü geçmek insanlar için imkânsız ve doğa için de çok güçtür.

Kendisine götürecek mektubum bulunan bütün kimseler tarafından kabul ediliş biçimim karşısında, geleceğim sağlandı sandım. Kendisine en çok tavsiye edilmiş olduğum ve beni en az iyi karşılayan kimse, hizmetten çekilmiş ve birçok kez görmeye gittiğim ve bana bir bardak su bile ikram etmediği Bagneux'de filozofça yaşayan Monsieur de Surbech idi. Dilmaçın yengesi Madame de Merveilleux ve muhafız subayı olan yeğeni tarafından daha iyi karşılandım; ana oğul sadece bana iyi kabul göstermekle kalmadılar ama Paris'te kaldığım sürece sık sık yararlandığım sofralarını da açtılar. Madame de Merveilleux bana vaktiyle güzelmiş gibi göründü; saçları güzel bir siyahlıktaydı ve şakakları üzerinde, eski modaya göre kıvrılıyordu. Onda güzellikle birlikte yok olmayan bir şey, çok hoş bir zekâ kalmıştı. Benim zekâmdan hoşlanır gibi göründü ve bana yardımda bulunmak için elinden gelen her şeyi yaptı; ama kimse ona yardımcı olmadı ve az sonra bana gösteriliyor gibi görünen o büyük ilgide yanıldığımı anladım. Gene de Fransızların hakkını yememek gerek: Onlar vaat etmek için konuşulduğu sürece hiç yorulmazlar ve yaptıkları vaatler hemen her zaman içtendir; ama sözlerden de çok yanıltan bir sizinle ilgilenir görünme tarzları vardır. İsviçrelilerin kaba iltifatları ancak budalaları aldatabilir; Fransızların davranışı daha sade olduğu için daha kandırıcıdır; sizi daha hoş bir şekilde şaşırtmak için, yapmak istedikleri her şeyi size söylemiyorlar sanılır. Dahasını söyleyeceğim: Dostluk gösterilerinde asla iki yüzlü değillerdir; yaradılıştan yardımsever, insancıl, iyi dilekli ve hatta, ne denirse densin bütün öteki uluslardan daha doğrudurlar, ama hafif ve değişkendirler. Gerçekten size gösterdikleri duyguya sahiptirler, ama bu duygu geldiği gibi gider. Sizinle konuşurken, sizinle doludurlar ama artık sizi görmediler mi, sizi unuturlar. Yüreklerinde hiçbir şey sürekli değildir; onlarda her şey anın eseridir.

Bu yüzden çok umutlandırıldım, az yarar gördüm. Beni yeğeninin hizmetine verdikleri o Albay Godard, kötü bir yaşlı pinti çıktı, altın babası olduğu halde, darlığımı görerek, bana bedavadan sahip olmak istedi. Gözü, yeğeninin yanında gerçek bir yöneticiden çok, bir çeşit ücretsiz uşak olmamdaydı. Ona göre, sürekli olarak yeğenine bağlı ve bunun sonucu askerlik hizmetinden bağışık olacağım için cadet, yani askerlik ödeneğimle yaşamam gerekiyordu; bana üniforma vermeye zar zor razı oluyordu; alayın üniformasıyle yetinmemi tercih ederdi. Madame de Merveilleux, onun bu önerilerinden öfkelendiği için, onları kabul etmekten beni caydırdı; oğlu da aynı şekilde düşündü. Başka şey aranıyor ve hiçbir şey bulunamıyordu. Ama ben sıkışmaya başlıyordum ve yolculuğumu yaptığım yüz frank beni çok uzağa götüremezdi. Bereket versin elçi tarafından, bana çok yararı dokunan küçük bir tahsilât[34] daha yapmıştım ve sanırım eğer biraz daha sabırlı olsaydım elçi beni bırakmazdı; ama eriyip gitmek, beklemek, lütuf dilemek benim için imkânsız şeylerdir. Yıldım, artık kimseye kendimi göstermedim ve her şey bitti. Zavallı Anne'mi unutmamıştım; ama onu nasıl bulmalı? Nerede aramalı? Öykümü bilen Madame de Merveilleux bu aramada bana ve uzun süre hiçbir yararı olmaksızın, yardım etmişti. Sonunda, Mademe de Warens'in iki aydan çok bir zaman önce gitmiş olduğunu, ama Savoie'ya mı yoksa Torino'ya mı gittiğinin bilinmediğini ve bazılarının İsviçre'ye geri döndüğünü söylediklerini haber verdi. Nerede olursa olsun, taşrada Paris'te bulabileceğimden çok daha kolay bulacağımdan emin, onu izleme kararını verdirmek için bana daha fazlası gerekmezdi.

Yola çıkmadan önce, yeni şiir yeteneğimi Albay Godard'a yazdığım bir manzum mektupta kullandım, bu mektupta onu elimden geldiği kadar tefe koydum. Bu şiir müsveddesini Madame de Merveilleux'ye gösterdim, yapması gerektiği gibi beni sansür edeceği yerde alaylarıma çok güldü, tıpkı Monsieur Godard'ı sevmediğini sandığım oğlu gibi ve itiraf etmek gerekir ki o adamın da sevilecek bir tarafı yoktu. Ona dizelerimi göndermekte istekliydim, beni bunda teşvik ettiler; şiiri paket ederek üstüne adresini yazdım ve o zaman Paris'te küçük pos-

ta olmadığı için, paketi ona geçerken Auxerre'den gönderdim. Onun, içinde elifi elifine betimlenmiş bulunduğu bu övgü söylevini okurken yüzünün almış olması gereken şekilleri düşünerek hâlâ zaman zaman gülerim. Bu övgü söylevi şöyle başlıyordu:

Tu croyais, vieux penard[33]*, qu'une folle manie*

*D'élever ton neveu m'inspirerait l'envie**.

Aslında kötü yazılmış ama tattan yoksun olmayan ve bir yergi yeteneğini haber veren bu küçük parça, gene de kalemimden çıkmış bulunan tek taşlama yazısıdır. Böyle bir yetenekle övünmek için çok az kin tutan bir kalbim var; ama sanırım zaman zaman kendimi savunmak için yazdığım bazı polemik yazıları karşısında öyle düşünülebilir ki eğer döğüşken mizaçta biri olsaydım, bana saldıranlar çoğunluğu nadiren kendi yanlarında bulurlardı.

Hayatımın anısını unutmuş bulunduğum ayrıntılarında en çok üzüldüğüm şey, yolculuklarımın günlüklerini tutmamış olmaktır. Tek başıma ve yürüyerek yaptığım yolculuklar dışında, hiçbir zaman o kadar düşünmedim, hiçbir zaman o kadar var olmadım, hiçbir zaman o kadar yaşamadım, hiçbir zaman, eğer böyle diyebilirsem, o kadar ben olmadım. Yürüyüşte fikirlerimi canlandıran ve parlatan bir şey var; durduğum yerde kaldığım zaman hemen hemen düşünemem; zekâmı içine yerleştirmek için gövdemin hareket halinde olması gerek. Kırları görme, hoş görünüşlerin art arda gelmesi, açık hava, büyük iştah, yürürken kazandığım sağlık, meyhanenin özgürlüğü, bana bağımlılığımı duyuran, bana durumumu hatırlatan her şeyden uzaklaşma, bütün bunlar ruhumu başıboş bırakır, bana daha büyük bir düşünme atılganlığı verir, beni âdeta, sıkılmaksızın ve korkmaksızın, onları düzenlemek, seçmek, onları keyfime göre kendime maletmek için, var olan şeylerin uçsuz bucaksızlığı içine atar. Tüm doğadan onun efendisi gibi yararlanırım; bir şeyden öbürüne başıboş dolaşan kalbim, kendine hoş gelen şeylerle özdeşleşir, güzel hayallerle sarılır,

---

* [Ey koca pinpon, senin
Yeğeni yetiştirmek gibi çılgın bir merak
Sanıyordun ki bende istek uyandıracak.]

tatlı duygularla kendinden geçer. Eğer saptamak için kendi içimde anlatmaya çalışsam, onlara ne fırça gücü, ne renk tazeliği, ne ifade enerjisi veririm! Ömrümün sonuna doğru yazılmış olsalar da, yapıtlarımda bütün bunların bulunduğu söylenir. Ah! Bir de ilk gençliğimin yapıtları, yolculuklarım boyunca yarattığım, ürettiğim ve hiçbir zaman yazmadığım yapıtlar görülmüş olsaydı... Onları neden yazmadın? diyeceksiniz. Ve size; neden yazsaydım? cevabını vereceğim: başkalarına zevk aldığımı söylemek için, zevkin güncel çekiciliğinden kendimi neden yoksun bıraksaydım? Ben göklerde süzülürken okuyucular, bir kamu ve bütün yeryüzü ne umurumdaydı? Ayrıca, üstümde kâğıt, kalem taşıyor muydum? Eğer bütün bunları düşünseydim, aklıma hiçbir şey gelmezdi. Daha izlenimlerim olmadan önce, izlenimlerim olacağını bilmiyordum; fikirler kendi canları istediği zaman gelirler, benim canım istediği zaman değil. Ya hiç gelmezler, ya da sürü halinde gelirler, çokluklan ve güçleriyle bunaltırlar beni. Günde on cilt yetişmezdi. Onları yazmak için nereden zaman bulmalıydım? Bir yere varınca iyi bir yemekten başka bir şey düşünmüyordum. Bir yerden ayrılırken sadece iyi yürümeyi düşünüyordum. Kapıda beni yeni bir cennetin beklediğini duyuyordum. Gidip onu aramaktan başka bir şey düşünmüyordum.

Bütün bunları hiçbir zaman şimdi sözünü ettiğim dönüşteki kadar iyi duymadım. Paris'e gelirken, orada yapacağım şeyin hayalleriyle sınırlanmıştım. Kendimi, gireceğim meslek içine atmış ve orada hayli şan ve şerefle dolaşmıştım; ama bu meslek kalbimin beni çağırdığı meslek değildi ve gerçek varlıklar düşsel varlıklara zarar veriyordu. Albay Godard ve yeğeni benim gibi bir kahramanla iyi gitmiyorlardı. Tanrıya şükür, şimdi bütün bu engellerden kurtulmuştum; düşler ülkesine istediğim gibi dalabilirdim, çünkü önümde bundan başka bir şey kalmıyordu. Bundan ötürü, yolu öylesine şaşırdım ki birçok kez yolumu gerçekten yitirdim ve daha doğru gitmek beni çok üzecekti, çünkü Lyon'da kendimi gene yeryüzünde bulacağımı sezdiğim için, oraya hiçbir zaman varmamayı isteyecektim.

Günlerden bir gün, bana çok güzel görünen bir yeri yakından görmek amacıyla yolumu değiştirdikten sonra, oradan öylesine hoşlandım ve orada öylesine dönüp dolaştım ki sonun-

da tamamen kayboldum. Saatlerce boş yere yürüdükten sonra, yorgun ve açlık ve susuzluktan ölecek halde, bir köylünün güzel bir görünüşte olmayan ama o yakınlarda gördüğüm tek ev olan evine girdim. Bu işin, sıkıntısı olmayan herkesin konukseverlik gösterecek durumda bulunduğu Cenevre ya da İsviçre'deki gibi olduğunu sanıyordum. Köylüden para karşılığı yiyecek vermesini rica ettim. Bana, elinde bulunan her şeyin bundan ibaret olduğunu söyleyerek, yağı alınmış süt ve kaba arpa ekmeği ikram etti. Bu sütü zevkle içiyor ve samandan başka bir şey olmayan bu ekmeği yiyordum; ama bu yorgunlaktan bitmiş biri için pek de canlandırıcı bir şey değildi. Beni incelemekte olan bu köylü, iştahımın gerçekliğinden öykümün gerçekliği sonucunu çıkarttı. Hemencecik, orada kendisini satmak[36] için bulunmayan namuslu bir genç olduğumu iyice gördüğünü* söyledikten sonra, mutfağının yanındaki küçük bir döşeme kapısını açtı ve bir süre sonra has buğdaydan esmer bir ekmek, ucundan biraz kesilmiş de olsa çok iştah çekici bir jambon ve görünüşü kalbimi hepsinden çok sevindiren bir şişe şarapla birlikte geri döndü. Bunlara oldukça okkalı bir omlet eklendi ve bir yayanın hiçbir zaman görmemiş olduğu kadar başka bir öğle yemeği yedim. Sıra ödemeye gelince, adamın kaygı ve korkuları yeniden başladı; paramı hiç istemiyor, olağanüstü bir ürkeklikle geri çeviriyordu ve eğlendirici olanı da şuydu ki neden korktuğunu anlayamıyordum. Sonunda, korkudan tir tir titreyerek, ağzından o korkunç memur ve mahzen sıçanları[38] sözcüklerini çıkardı. Bana, şarabını dolaylı vergi (aides)[39], ekmeğini haraç (taille)[40] yüzünden sakladığını ve eğer açlıktan ölmediğinden kuşku duyulabilirse, mahvolmuş bir adam olacağını anlattı. Bana, hiçbir fikrim olmayan bu konuda söylediği şeyler, üzerimde hiç silinmeyecek bir izlenim bıraktı. O zamandan beri mutsuz halka yapılan baskılara ve ona baskı yapanlara karşı kalbimde gelişen o söndürülemez hıncın tohumu işte orada ekildi. Bu adam, hali vakti yerinde olsa da, alnının teriyle kazanmış olduğu ekmeği yemeye cesaret edemiyor ve ancak çevresinde hüküm sü-

* Besbelli, daha sonra portrelerimde bana verilen fizyonomiye henüz sahip değildim[37].

ren sefaletin aynını göstererek yıkımdan kaçınabiliyordu. Evinden, yüreğim ne kadar sızlamışsa o kadar öfkelenmiş olarak ve doğanın, sonunda ancak barbar sarraflara[41] yem haline gelmesi için armağanlarını esirgemediği bu güzel toprakların kaderine yanarak çıktım.

İşte bu yolculukta başıma gelenlerden bende kalan tek belirli anı bu. Sadece bir de Lyon'a yaklaşırken Lignon kıyılarını görmeye gitmek için yolumu uzatmaya girişmiş olduğumu hatırlıyorum; çünkü babamla birlikte okumuş bulunduğum romanlar arasında, *L'Astrèe*[42] unutulmamıştı ve en çok aklıma gelen roman da oydu. Forez yolunu sordum ve bir yandan bir hancı kadınla konuşurken, bir yandan da ondan buranın işçiler için geçim kaynağı sağlamak bakımından iyi bir ülke olduğunu, birçok dökümevi bulunduğunu ve bu dökümevlerinde çok iyi demir işleri yapıldığını öğrendim. Bu övgü benim romansı merakımı birdenbire yatıştırdı ve bir demirciler halkı içinde Diane'lar ve Sylvandre'lar[43] aramaya gitmenin yerinde bir iş olmayacağı sonucuna vardım. Beni bu şekilde teşvik eden saf kadın, mutlaka bir çilingir çırağı olduğumu sanmıştı.

Lyon'a büsbütün amaçsız gitmiyordum. Varışımda Chasottes'a, Madame de Warens'in dostu olan ve Monsieur Le Maître ile birlikte geldiğim zaman Madame de Warens'in bana kendisi için bir mektup vermiş bulunduğu Mademoiselle du Châtelet'yi görmeye gittim; böylece, bu daha önce yapılmış bir tanışmaydı. Mademoiselle du Châtelet, bana dostunun gerçekten Lyon'dan geçmiş bulunduğunu, ama yolunu Piemont'a kadar uzatıp uzatmadığını bilmediğini ve giderken Savoie'da durup durmamakta kendisinin de kararsız olduğunu bildirdi; ve eğer istiyorsam, ondan haber almak için mektup yazabileceğini ve alabileceğim en iyi kararın Lyon'da bu haberi beklemek olduğunu söyledi. Öneriyi kabul ettim; ama hemen cevap almak zorunda olduğumu ve dibi görünmüş küçük kesemin beni uzun süre bekleme durumunda bırakmadığını Mademoiselle du Châtelet'ye söylemeye cesaret edemedim. Beni tutan şey onun beni kötü karşılamış olması değildi. Tersine, ona gerçek durumumu göstermek ve kibar arkadaş rolünden zavallı bir dilenci rolüne düşmek cesaretinden beni yoksun edecek kadar çok güler yüz gösteriyor ve eşit insan muamelesi yapıyordu.

Bu kitapta belirttiğim her şeyin arkasını oldukça açık bir biçimde görür gibiyim. Ama, aynı dönem içinde, yerini belirleyemeyeceğim ve çok sıkışık bir durumda bulunduğum bir başka Lyon yolculuğunu da hatırladığımı sanıyorum. Anlatması hayli güç küçük bir öykü o yolculuğu bana hiçbir zaman unutturmayacak. Bir akşam, çok hafif bir akşam yemeğinden sonra, başıma açılan işten kurtulma yolları üzerinde dalıp düşünerek, Bellecour'da oturmuştum ki tam o sırada, kafası bereli bir adam gelip yanıma oturdu; bu adam, Lyon'da taftacılar adı verilen o ipek işçilerinden birine benziyordu. O bana söz söyledi, ben ona cevap verdim; böylece sohbet koyulaştı. Daha bir çeyrek saat konuşmuştuk ki daima aynı soğukkanlılıkla ve sesinin tonunu değiştirmeksizin, bana birlikte eğlenmemizi önerdi. Bu eğlencenin ne olduğunu bana açıklamasını bekliyordum; ama, hiçbir şey eklemeksizin, o bana bu eğlencenin bir örneğini gösterme işine koyuldu. Hemen hemen birbirimize dokunuyorduk ve gece onun ne işe hazırlandığını görmeme engel olacak kadar karanlık değildi. Bana hiçbir kötülük yapmak istemiyordu; hiç olmazsa bu niyeti gösterecek hiçbir şey yoktu ve yer de böyle bir niyete elverişli değildi. Gerçekten, tıpkı bana söylemiş olduğu gibi, bir yanda kendisinin, bir yanda benim, herkesin kendi payına eğlenmesinden başka bir şey istemiyordu ve bu ona o kadar basit görünüyordu ki bana da kendisine olduğu gibi görünmemesini aklından bile geçirmemişti. Bu küstahlıktan öylesine ürkmüştüm ki ona karşılıkta bulunmaksızın, birdenbire yerimden kalktım ve bu sefilin ardıma düştüğünü sanarak, bacaklarımın bütün gücüyle kaçmaya koyuldum. Öylesine şaşırmıştım ki Saint-Dominique sokağından odama döneceğim yerde, rıhtım yakınında koştum ve bir cinayet işlemişim gibi tir tir titreyerek, ancak tahta köprünün ötesinde durdum. Sık sık ben de aynı şeytana uyuyordum; bu anı, beni o kötü huydan uzun süre kurtardı.

Bu yolculukta başımdan aşağı yukarı aynı türde, ama beni daha büyük bir tehlikeye sokan bir başka macera geçti. Maden paralarımın tükenmek üzere olduğunu görerek, geri kalan az bir şeyi çok idareli kullanıyordum. Yattığım handa gitgide daha seyrek yemek yiyordum ve az sonra, orada yirmi beş sol ile yaptığım kadar köşe meyhanesinde beş altı sola karnımı pekâlâ doyurabildiğim için, handa hiç yemek yemez ol-

dum. Artık orada yemek yemediğim için, yatmaya nasıl gideceğimi bilmiyordum, büyük bir şey borçlu olmamdan değil ama hancı kadınıma hiçbir şey kazandırmaksızın bir oda işgal etmekten utanmamdan. Mevsim güzeldi. Havanın çok sıcak olduğu bir akşam, geceyi meydanda geçirmeyi kararlaştırdım ve bir sıranın üzerine daha yeni yerleşmiştim ki tam o sırada yoldan geçen bir papaz beni bu biçimde yatmış görerek, başımı sokacak bir yerim olup olmadığını sordu. Ona durumumu itiraf ettim, bundan duygulanmış gibi göründü; yanıma oturdu ve konuşmaya koyulduk. Çok hoş konuşuyordu; bana söylediği her şey üzerimde onun için çok iyi bir kanı uyandırdı. Beni iyice hazır görünce, pek geniş bir yerde oturmadığını, sadece bir tek odası bulunduğunu, ama elbette beni böylece meydanda yatmaya bırakamayacağını; başımı sokacak bir yer bulmak için vaktin geç olduğunu ve bu gecelik bana yatağının yarısını teklif ettiğini söyledi. Daha şimdiden bana yararlı olabilecek bir dost kazanmayı umarak, teklifi kabul ettim. Gittik; çakmağı[44] çaktı. Odası bana küçüklüğü içinde temiz göründü; beni büyük bir nezaketle kabul etti. Bir dolaptan, içinde rakıda yatırılmış kiraz bulunan bir cam kavanoz çıkardı; her birimiz iki kiraz yedik ve yattık.

Bu adam benim yurttaki Yahudi ile aynı eğilimlere sahipti ama bu eğilimleri o kadar kaba bir biçimde göstermiyordu. Ya sesimin duyulabileceğini bildiğinden, beni kendimi savunmaya zorlamaktan korktuğu, ya da gerçekte tasarılarında daha az kararlı olduğu için, bu işin yapılmasını bana açıkça önermeye cesaret edemedi ve beni tedirgin etmeksizin heyecanlandırmaya çalıştı. İlk seferden daha bilgili olduğum için, niyetini çabucak kavradım ve titredim; ne hangi evde ne de kimin elinde olduğumu bildiğimden, gürültü yaparak, bunu hayatımla ödemekten korktum. Benden istediği şeyi bilmezden geldim; ama okşamalarından çok tedirgin ve bunun ileri gitmesine katlanmamaya çok kararlı görünerek, öylesine davrandım ki kendini tutmak zorunda kaldı. O zaman onunla elimden gelen en büyük tatlılık ve en büyük sarsılmazlıkla konuştum ve hiç kuşkulanmış gibi görünmeksizin, eski maceram üzerine ona karşı göstermiş bulunduğum tedirginlikten ötürü özür diledim ve eski maceramı ona öylesine tiksinti ve dehşet dolu kelimelerle anlattım ki sanırım onun da midesini bulandırdım ve pis

niyetinden büsbütün vazgeçti. Gecenin geri kalan kısmını dinginlikle geçirdik. Hatta bana çok iyi, çok sağduyulu birçok şey söyledi, bu adam büyük bir soysuz olsa da, şüphesiz değersiz bir adam değildi.

Sabah, kırgın gibi görünmek istemeyen papaz, kahvaltıdan söz etti ve ev sahibinin kızlarından güzel olanına, kahvaltı getirtmesini rica etti. Kız ona vakti olmadığını söyledi; bu kez sözü kardeşine yöneltti, o da ona cevap vermeye tenezzül etmedi. Durmadan bekliyorduk; kahvaltı gelmiyordu. Sonunda bu demoisellelerin odasına geçtik. Papazı çok okşayıcı bir havayla karşıladılar, beni karşılamaları daha da az övünülecek gibi oldu. Büyük kız arkasını dönerken, sivri topuğunu ayağımın ucuna, çok acı veren bir nasırın beni kunduramı kesmeye mecbur ettiği yere bastı; öbürü, oturmak üzere olduğum bir iskemleyi birdenbire altımdan çekti; anneleri pencereden su dökerken, yüzüme su sıçrattı; nereye oturursam oturayım, bir şeyler aramak için beni oradan kaldırıyorlardı; hayatımda böylesine bozulmamıştım. Onur kırıcı ve alaycı bakışlarında, hiçbir şey anlamamak alıklığı içinde bulunduğum gizli bir öfke görüyordum. Ağzı açık, donakalmış, hepsinin cinlere karışmış olduğuna inanmaya hazır, düpedüz korkmaya başlıyordum ki tam o sırada, hiçbir şey görmüyor ve hiçbir şey işitmiyor gibi yapan papaz, umulacak hiçbir kahvaltı olmadığı sonucuna vararak, çıkmaya karar verdi ve ben, bu üç şirretten kurtulmaktan çok memnun, hemen onu izledim. Yürürken bana kahvede kahvaltı etmeye gitmeyi önerdi. Çok aç olduğum halde bu teklifi kabul etmedim, o da pek ısrar etmedi ve ben, bu lânetli evle ilgili her şeyi unutmaktan büyülenmiş, o, sandığıma göre beni bu evden kolayca tanıyamayacak kadar uzaklaştırmış olmaktan çok memnun, üçüncü ya da dördüncü sokak başında birbirimizden ayrıldık. Ne Paris'te, ne de başka herhangi bir kentte, başıma hiçbir zaman bu iki maceraya benzer bir şey gelmediği için, bende Lyon halkı üzerine pek iyi olmayan bir izlenim kaldı ve ben bu kente her zaman Avrupa'nın en korkunç ahlâk bozukluğunun hüküm sürdüğü kent olarak baktım.

Orada içine düştüğüm sefaletin anısı da, bu kenti bana hoş bir şekilde hatırlatmaya yardımcı olmaz. Eğer başkaları gibi yaratılmış olsaydım, eğer meyhanemle veresiye iş görmek ve borçlanmak yeteneğim olsaydı, başıma gelen işten kolayca

sıyrılırdım; ama bu konudaki yeteneksizliğim tiksintime eşitti ve her ikisinin de ne dereceye vardığını anlamak için, hemen tüm ömrümü sıkıntı içinde ve çoğu kez ekmeğe muhtaç olacak halde geçirdikten sonra, hiçbir zaman bir alacaklı tarafından, ona hemen o anda vermeksizin, benden para istetmenin bir kez bile başıma gelmemiş olduğunu bilmek yeter. Hiçbir zaman ödenilmesi için zorlanılan ufak tefek borçlar yapmadım ve her zaman acı çekmeyi borçlu olmaya yeğ tuttum.

Geceyi sokakta geçirecek duruma düşmek elbette acı çekmekti ve bu iş Lyon'da birçok kez başıma geldi. Bana kalan birkaç solu yatacağım yer için harcamaktansa, yiyeceğim ekmek için harcamayı üstün tutuyordum; çünkü uyku nedeniyle ölme tehlikesi açlık nedeniyle ölme tehlikesinden daha azdı. Şaşılacak olan şey şu ki bu çok kötü durumda ne kaygılı, ne de hüzünlüydüm. Gelecek üzerine en küçük bir tasam yoktu, açık havada yatarak ve toprak ya da bir sıra üzerinde güllerden yapılmış bir yatak üzerindeki kadar rahat uyuyarak, Mademoiselle du Châtelet'nin alacağı cevapları bekliyordum. Hatta şehir dışında, ikisinden hangisi olduğu aklıma gelmiyor, Rhône ya da Saône'un kıyısı boyunca uzanan bir yolda tadına doyulmaz bir gece geçirdiğimi hatırlıyorum. Set biçiminde yükselen bahçeler yola karşı taraftan bir şerit çekiyorlardı. O gün hava çok sıcak geçmişti, akşam çok güzeldi; çiy solmuş otları nemlendiriyordu; hiç rüzgâr yoktu, dingin bir geceydi; hava soğuk olmaksızın, serindi; güneş, batışından sonra gökte, yansıması suya gül rengi veren kızıl buğular bırakmıştı; setlerdeki ağaçlar birbirine cevap veren bülbüllerle doluydu. Ben, duygularımı ve kalbimi bütün bunların zevkine vererek ve sadece bundan tek başıma yararlanma üzüntüsünden biraz içimi çekerek, bir tür esrime içinde geziniyordum. Tatlı hülyam içine dalmış, yorgun olduğumu farketmeksizin, gezintimi gecenin çok geç saatlerine kadar uzattım. Sonunda yorgunluğumu farkettim. Bir set duvarına gömülmüş bir çeşit yuva ya da kapı taklidi duvar süsünün korkuluğu üzerine tadına doyulmaz bir biçimde yattım; karyolamın üstlüğü ağaçların dalları tarafından oluşturulmuştu; tam üstümde bir bülbül vardı; onun şarkısıyla uyudum; uykum tatlı oldu, uyanışım daha da tatlı. Ortalık güpegündüz olmuştu; gözlerim, açılır açılmaz suyu, yeşilliği, hayranlığa değer bir görü çevresini gördü. Kalk-

tım, silkindim, açlığımı duydum, bana hâlâ kalan altı gümüşün[45] ikisini iyi bir kahvaltı için harcamakta kararlı, neşe içinde kentin yolunu tuttum. Öylesine keyifliydim ki bütün yol boyunca şarkı söyleyerek gidiyordum ve hatta Batistin'in[46], ezbere bildiğim *Les Bains de Thomery* (Thomery'nin Banyoları) adlı bir kantatını söylediğimi hatırlıyorum. Bana umduğumdan daha iyi bir öğle yemeği ve hiç ummadığım daha da güzel bir akşam yemeği kazandıran kutsal Batistin'den ve onun güzel kantatından Allah razı olsun. Gidişimin ve şarkı söylememin en keyifli yerinde, arkamda birini işittim, geriye döndüm, beni izleyen ve zevkle dinler görünen bir antonin* gördüm. Yanıma sokuldu, selâm verdi, müzik bilip bilmediğimi sordu. *Çok* bildiğim kanısını uyandırmak için, *biraz* diye cevap verdim. Bana soru sormakta devam etti; ona öykümün bir kısmını anlattım. Hiç müzik kopyası yapıp yapmamış olduğumu sordu. "Sık sık" dedim. Ve bu doğruydu; benim en iyi müzik öğrenme biçimim müzik kopyası yapmaktı. "Pekâlâ, dedi, benimle gelin; sizi birkaç gün çalıştırabileceğim, bu esnada hiçbir eksiğiniz olmayacak, yeter ki siz odadan çıkmamaya razı olun". Seve seve razı oldum ve onu izledim.

Bu antonin'in adı Monsieur Rolichon idi; müziği seviyor, biliyor ve dostlarıyla birlikte yaptığı küçük dinletilerde şarkı söylüyordu. Bunda masum ve namuslu olmayan hiçbir şey yoktu; ama besbelli bu eğilim bir kısmını saklamak zorunda kaldığı aşırı düşkünlük şeklinde yozlaşıyordu. Beni yerleştiğim küçük bir odaya götürdü ve orada onun kopya ettiği birçok müzik parçası buldum. Bana kopya edilecek başka parçalar, özellikle söylemiş olduğum ve birkaç güne kadar kendisinin de söyleyecek olduğu kantatı verdi. Orada yemek yemediğim bütün zamanı kopya etmekle geçirdiğim üç dört gün kaldım; çünkü ömrümde ne bu kadar acıktım, ne de bu kadar iyi beslendim. Yemeklerimi mutfaklarından kendi getiriyordu ve eğer her zamanki yemekleri benimki gibiyse, mutfaklarının iyi olması gerekiyordu. Ömrümde yemek yemekten bu kadar zevk almadım ve itiraf etmek de gerekir ki bu lokmalar bana tam zamanında geliyordu, çünkü tahta gibi kurumuştum. Hemen hemen yemek yediğim kadar candan yürekten çalışıyordum ki,

---

* [Saint-Antoine tarikatından bir papaz -ç.]

bu da az çalışıyordum anlamına gelmez. Gerçi hamarat olduğum kadar kusursuz değildim. Birkaç gün sonra sokakta rastladığım Monsieur Rolichon, bana kopya ettiğim parçaların müziği çalınıp söylenemez bir hale getirdiğini bildirdi, atlamalar, yinelemeler ve perde değişmeleriyle öylesine dolu bulunuyorlardı. İtiraf etmek gerekir ki bu işte, birçok meslekler içinde dünyanın en az yatkın olduğum mesleğini seçtim. Nota yazmamın güzel olmamasından ve çok okunaklı kopya etmememden değil; ama uzun bir çalışmanın sıkıntısı bana öylesine büyük dalgınlıklar verir ki yazmaktan çok kazımak için zaman harcarım ve eğer kopya ettiğim parçaları asıllarıyla karşılaştırmakta çok büyük bir dikkat göstermezsem, her zaman çalınıp söylenemez bir halde kalırlar. Bu nedenle, iyi yapmak isteyerek çok kötü yaptım ve hızlı gitmek için tam tersine gittim. Bu, Monsieur Rolichon'u sonuna kadar bana iyi muamele etmekten ve giderken de pek hak etmediğim ama belimi iyiden iyiden doğrultan bir küçük ekü vermekten alıkoymadı; çünkü birkaç gün sonra, Chambéry'de bulunan Anne'den haber ve yanına gitmek için para geldi, sevinçten uçarak yanına gittim. O zamandan beri elimdeki para çoğunlukla çok yetersiz oldu, ama hiçbir zaman aç gezmeye mecbur olacak kadar değil. Bu dönemi Tanrı'nın lütuflarına karşı çok duygulu bir kalple belirtiyorum. Bu dönem, sefalet ve açlığı hayatımda son kez olarak duyduğum dönemdir.

Annenin Mademoiselle du Châtelet'ye yüklemiş olduğu işleri beklemek için Lyon'da yedi sekiz gün daha kaldım, onunla dostu üzerine konuşma zevkine erdiğim ve durumum üzerindeki, beni onu saklamaya zorlayan o zalim yinelemeler tarafından artık engellenmediğim için, bu süre içinde Mademoiselle du Châtelet'yi eskisinden daha sık gördüm. Mademoiselle du Châtelet ne genç, ne de güzeldi, ama sevimlilikten yoksun değildi; uysal ve teklifsizdi ve zekâsı bu teklifsizliğe değer kazandırıyordu. İnsanları incelemeye götüren o gözlemci ahlâk eğilimine sahipti ve bu eğilim bana, ilk kaynak olarak ondan geçti. Le Sage'ın romanlarını ve özellikle Gil Blas'ı[47] seviyordu; bana o romandan söz etti, okumak üzere verdi, zevkle okudum; ama bu tür kitaplar için henüz olgunlaşmış değildim; bana büyük duygularla dolu romanlar gerekti. Böylece zamanımı zevkli olduğu kadar da yararlı bir biçimde Mademo-

iselle du Châtelet'nin kafesinde geçiriyordum ve değerli bir kadının ilginç ve sağduyulu konuşmalarının, genç bir adamın yetişmesi için, kitapların bütün ukalâ dümbeleği felsefesinden daha yararlı olduğu muhakkaktır. Chasottes'da başka pansiyonerler ve onların kadın dostlarıyle, bunlar arasında Mademoiselle Serre adlı on dört yaşında genç bir kızla tanıştım; bu kıza o zaman büyük bir ilgi duymadım, ama sekiz dokuz yıl sonra içimde büyük bir tutku uyandı ve bu haklı bir tutkuydu, çünkü o gönül çekici bir kızdı.

Benim iyi Anne'mi yakında yeniden görme bekleyişi içinde, hayallerime biraz ara verdim ve beni bekleyen gerçek mutluluk, onu ham hayaller içinde aramaktan beni bağışık tuttu. Yalnız ona kavuşmuyordum ama onun yanında ve onun eliyle yaşatılan hoş bir duruma da kavuşuyordum; çünkü benim için, hoşlanacağımı umduğu ve beni ondan uzaklaştırmayacak bir iş bulduğunu bildiriyordu. Bu işin ne olabileceğini keşfetmek için türlü sanılar içinde kendimi yiyip bitiriyordum ve doğrusunu bulmak için gerçekten kehanette bulunmak gerekirdi. Yolculuğu rahat rahat yapmak için yeteri kadar param vardı. Mademoiselle du Châtelet bir at tutmamı istiyordu; buna razı olmadım ve haklı çıktım; hayatımda yaptığım son yaya yolculuk zevkini kaybetmiş olacaktım; çünkü Motiers'de kaldığım sırada, yakınımda bulunan yerlerde sık sık yaptığım gezintilere bu adı veremem. Çok tuhaf bir şeydir ki muhayyilem ancak durumum pek hoş olmadığı zamanlarda en hoş bir biçimde yükselir ve tersine, yüzü en az etrafımdaki her şey güldüğü zaman güler. Ele avuca sığmaz kafam olan biten şeylere bağlı kalamaz. Güzelleştirmesini beceremez, yaratmak ister, gerçek nesneler orada en çok oldukları gibi betimlenirler, o sadece düşsel nesneleri süslemesini bilir. Eğer ilkbaharı betimlemek istersem, kış içinde olmam gerekir; eğer güzel bir kır resmi çizmek istersem, duvarlar arasında olmam gerekir ve yüz kez söyledim ki eğer Bastille'e atılsaydım, orada özgürlüğün tablosunu yapardım. Lyon'dan ayrılırken hoş bir gelecekten başka bir şey görmüyordum; Paris'ten ayrılırken ne kadar az memnun idiysem, Lyon'dan ayrılırken o kadar çok memnundum ve öyle olmam için de her türlü neden vardı. Bununla birlikte, öbür yolculukta beni izlemiş olan o tatlı hayallere bu yolculukta hiç kapılmadım. Kalbim dinginlik için-

deydi, ama hepsi bu kadardı. Gene göreceğim eşsiz dosta sevecenlikle yaklaşıyordum. Onun yanında yaşamak zevkini önceden, ama esrikliğe düşmeden tadıyordum; bunu her zaman beklemiştim; sanki bana yeni hiçbir şey olmamış gibiydi. Sanki bu çok kaygılandırıcı bir şeymiş gibi, ne yapacağımdan kaygılanıyordum. Hayallerim dingin ve tatlıydılar, tanrısal ve kapıp götürücü değil. Yanından geçtiğim her şey gözümü çekiyordu; görünümlerle ilgileniyordum; ağaçlara, evlere, derelere dikkat ediyordum; yol kavşaklarında düşünüyordum, kaybolmaktan korkuyordum ve hiç kaybolmuyordum. Tek sözcükle, göklerin yedinci katında değildim, bazen olduğum, bazen gittiğim yerdeydim, asla daha uzakta değil.

Yolculuklarımı anlatırken, sanki onları yaparkenki gibiyim; bir türlü varmasını bilemiyorum. Sevgili Anne'me yaklaşırken kalbim sevinçle çarpıyordu ama gene de daha hızlı gitmiyordum. Keyfimce yürümeyi ve canım isteği zaman durmayı severim. Bana gerekli olan hayat, gezginci hayattır. İyi bir havada, güzel bir ülkede, acele etmeksizin yaya yürümek ve yürüyüşümün sonunda hoş bir şeye kavuşmak; işte bütün yaşama biçimlerinden bana en uygun olanı budur. Bununla birlikte, güzel bir ülkeden ne anladığım bilinmektedir. Ovalık ülke, ne kadar güzel olursa olsun, bana hiçbir zaman güzel görünmedi. Bana çağlayanlar, kayalar, çamlar, karanlık ormanlar, dağlar, çıkılıp inilecek bozuk yollar, dört bir yanımda yüreğimi ağzıma getirecek uçurumlar gerek. Bu zevke erdim ve Chambery'ye yaklaşırken onu bütün çekiciliği içinde tattım. Pas-de-l'Echelle denilen kesik bir dağın yakınlarında, kaya içinde oyulmuş büyük yolun altında, Chailles adlı yerde, korkunç gayya kuyuları içinde, bu su çevrimlerini kazmak için binlerce yüzyıl çalışmış gibi görünen küçük bir çay akar ve kaynaşır. Kazaları önlemek için yolun kenarına bir korkuluk duvarı çekilmiştir; öyleyse uçurumun dibini istediğim gibi seyreder ve baş dönmelerine tutulabilirdim, çünkü sarp yerler için duyduğum eğilimde hoş olan şey, bu yerlerin başımı döndürmeleridir ve ben bu fırdönüşü çok severim, yeter ki güvenlik içinde olayım. Korkuluk duvarına iyice yaslanmış, burnumu uzatıyor ve yüz kulaç altımda kayadan kayaya ve çalılıktan çalılığa uçuşan kargalar ve yırtıcı kuşların çığlıkları arasından gürüldeyişini duyduğum o köpük ve o mavi suyu zaman zaman hayal

meyal görür gibi olarak, orada saatlerce kalıyordum. İnişin yeteri kadar düz ve çalılığın çakıl taşlarını geçirtecek kadar seyrek olduğu yerlerde, uzaklara taşıyabileceğim kadar çok çakıl taşı aramaya gidiyordum; onları yığın halinde korkuluk duvarı üstünde topluyordum; sonra, onları birer birer atarak, uçurumun dibine gitmeden önce, yuvarlandıklarını, hoplayıp zıpladıklarını ve bin parça halinde uçtuklarını görmekle kendimi eğlendiriyordum.

Chambery'nin daha yakınında, bunun tam karşıtı bir görüyle karşılaştım. Yol, ömrümde gördüğüm en güzel çağlayanın altından geçer[48]. Dağ o kadar sarptır ki, su oluk halinde akar ve bir kemer halinde, çağlayan ile kaya arasından bazen ıslanmadan geçilebilmesi için, oldukça uzağa dökülür. Ama eğer önlem alınmazsa, benim olduğum gibi, kolayca aldanılır; çünkü, yüksekliğin büyüklüğü nedeniyle, su havada dağılır ve toz halinde dökülür ve bu toz bulutuna biraz çokça yaklaşıldığı zaman, önce ıslanıldığının farkına varılmaksızın, bir anda sırılsıklam olunur.

Sonunda varıyor, onu gene görüyorum. Yalnız değildi. Ben girdiğim sırada genel yönetim görevlisi[49] onun yanındaydı. Bana bir şey söylemeksizin elimden tuttu ve bütün kalpleri kendisine açan o çekicilikle beni ona takdim etti. "İşte, Monsieur, o zavallı genç; lâyık olduğu sürece onu korumak lütfunda bulununuz, ömrünün geri kalan kısmı için artık kaygı duymuyorum". Sonra sözü bana yönelterek: "Çocuğum, dedi, kralın hizmetindesiniz; size ekmek veren sayın bakana teşekkür edin". Hiçbir şey demeksizin, ne düşüneceğimi pek de bilmeksizin, gözlerim fal taşı gibi açılıyordu; uyanan ihtirasın başımı döndürmesine ve kendimi daha şimdiden küçük bakan yapmama az kaldı. Talihim, bu başlangıç üzerine düşündüğüm kadar parlak çıkmadı; ama şimdilik, bu kadarı yaşamak için yeterliydi ve benim için de bu çoktu. Neyin söz konusu olduğunu anlatayım. Kral Victor-Amédée, önceki savaşların talihi ve atalarının eski mülkünün durumu karşısında, bu mülkün elinden kaçacağını düşünerek, onu tüketmekten başka bir şeye çalışmıyordu. Birkaç yıl önce, soyluları haraca (taille) bağlamayı kararlaştırdığından, vergilemeyi gerçek bir hale getirerek, onu daha büyük bir hakkaniyetle dağıtmak için, bütün ül-

kenin genel bir kadastrosunun yapılmasını emretmişti. Baba zamanında başlamış bulunan bu iş, oğul zamanında tamamlandı. Bu işte, geometrici denilen yer ölçücülerinden olduğu kadar, sekreter denilen yazıcılardan da oluşan iki üç yüz kişi çalıştırıldı ve Anne beni işte bu sonuncular arasına yazdırmıştı. Görev, çok kazançlı olmamakla birlikte, bu ülkede rahatça yaşayacak bir şeyler getiriyordu. Kötüsü şu ki bu iş geçiciydi, ama iş aramak ve beklemek durumunu sağlıyordu ve Anne, ilerisini göz önünde tutarak, bu iş bittikten sonra daha sağlam bir işe geçebilmem için, bakandan özel bir yardım elde etmeye çalışıyordu.

Dönüşümden birkaç gün sonra göreve başladım. Bu işte hiçbir güçlük yoktu ve kısa zamanda her şeyi kavradım. Böylece, Cenevre'den çıkışımdan sonraki dört beş yıllık koşturma, çılgınlık ve acılardan sonra, ilk kez olarak ekmeğimi yüz akıyla kazanmaya başladım.

İlk gençliğimin bu uzun ayrıntıları hayli çocukça görünecektir ve ben bundan dolayı üzgünüm: Bazı bakımlardan ergin bir adam olarak doğmuş olmakla birlikte, uzun süre çocuk kaldım ve başka birçok bakımlardan da hâlâ çocuğum. Kamuya bir büyük kişi sunmayı vaat etmedim; kendimi olduğum gibi betimlemeyi vaat ettim ve beni ileri yaşımda tanımak için, gençliğimde iyi tanımış olmak gerekir. Genellikle nesneler benim üzerimde anılardan daha az etkili oldukları ve bütün düşüncelerim görüntü biçimine büründükleri için, kafama kazınan ilk çizgiler orada kalmış ve sonradan kafamda yer edenler, ilk çizgileri silmekten çok onlarla birleşmişlerdir. Duygulanım ve düşüncelerin, kendilerini izleyen duygulanım ve düşünceleri değiştiren ve onları yargılamak için bilinmesi gereken belirli bir art arda gelişleri vardır. Sonuçların zincirlenişini iyice sezdirmek için, her yerde ilk nedenleri adamakıllı geliştirmeye dikkat ediyorum. Ruhumu okuyucumun gözlerinde âdeta saydam bir hale getirmek isterdim ve bunun için, onu ona bütün bakış açılarından göstermeye, bütün ışıklarla aydınlatmaya, ruhumdaki hareketleri meydana getiren ilk nedeni onun kendi başına bulabilmesi amacıyla, orada onun farketmediği bir hareket geçmeyecek biçimde davranmaya çalışıyorum.

Sadece sonucu yüklensem ve okuyucuya, işte benim karakterim budur deseydim, o eğer kendisini değilse, en azından kendimi aldattığımı sanabilirdi. Ama başıma gelen her şeyi, yaptığım her şeyi, düşündüğüm her şeyi, duyduğum her şeyi ona temiz yüreklilikle ayrıntılı bir biçimde anlatırsam, yanlışlığa düşürmek istemedikçe, onu yanlışlığa düşüremem; hatta istesem bile, bu biçimde bunu kolayca yapamam. Bu öğeleri toplamak ve onların meydana getirdiği varlığı belirlemek okuyucunun işidir; sonuç onun eseri olmalıdır ve o zaman yanılırsa, bütün yanlışlık kendisinin olacaktır. Ama, bu erek için, anlatılarımın sadık olması yetmez, doğru da olması gerekir. Olguların önemini yargılamak benim işim değil, ben her şeyi söylemek ve seçme işini okuyucuya bırakmak zorundayım. Şimdiye kadar bütün cesaretimle bunu yapmaya çalıştım ve bundan sonra da bunu gevşetmeyeceğim. Ama orta yaşın anıları her zaman ilk gençliğin anılarından daha az canlıdırlar. Ben ilk gençlik anılarımdan elimden gelen en iyi biçimde yararlanmakla başladım. Eğer öbürleri de aklıma aynı güçle gelirlerse, sabırsız okuyucular belki de sıkılacaklardır ama ben kendi işimden hoşnutsuz olmayacağım. Bu girişimde korkacağım sadece tek şey var; o da çok söylemek ve yalan yanlış şeyler söylemek değil, ama her şeyi söylememek ve doğruları gizlemektir.

BEŞİNCİ KİTAP
1732 (?) - 1739

Söylemiş olduğum gibi, Chambéry'ye varışım ve kralın hizmetinde kadastroda çalıştırılmaya başlayışım, öyle sanırım ki 1732'de oldu. Yirmi yaşımı geçmiş, yirmi bire yaklaşmıştım. Yaşıma göre zekâ bakımından hayli oluşmuştum ama sağduyu yönüm pek öyle değildi ve kendimi çekip çevirmesini öğrenmek için, eline düştüğüm kadına büyük ihtiyacım vardı; çünkü birkaç deney yılı henüz beni romansı hayallerimden kurtaramamıştı ve acı çektiğim bütün felâketlere rağmen, dünyayı ve insanları sanki bu bilgileri satın almamışçasına az tanıyordum.

Kendi evimde, yani Anne'nin evinde yerleştim; ama Annecy'deki odamı bulamadım. Artık ne bahçe vardı, ne dere, ne de kır manzarası. Oturduğu ev karanlık ve hüzünlüydü ve benim odam evin en karanlık ve en hüzünlü odasıydı. Görünüm olarak bir duvar, sokak olarak bir çıkmaz sokak, az hava, az ışık, az alan, cırcır böcekleri, fareler, çürümüş tahtalar; bütün bunlar hoş bir konut meydana getirmiyordu. Ama onun evinde, onun yanındaydım; her zaman ya büromda ya da onun odasında olduğumdan, kendi odamın çirkinliğini pek farketmiyordum; orada dalıp düşünecek vaktim yoktu. Onun tek bu kötü evde oturmak için Chambéry'ye yerleşmiş bulunması tuhaf görünecektir; ama bu, onun tarafından, gizlememem gereken ustalıklı bir davranış oldu. Henüz dumanı tüten karışıklıklardan sonra ve sarayda henüz hüküm süren çalkantı içinde, orada görünmenin hiç de zamanı olmadığını iyi sezdiğinden, Torino'ya istemeye istemeye gidiyordu. Bununla birlikte işleri orada görünmesini gerektiriyordu; unutulmuş ya da terkedilmiş olmaktan korkuyordu. Özellikle Maliye Genel

Denetçisi Kont de Saint-Laurent'in kendisini kayırmadığını iyi biliyordu. Kontun Chambéry'de eşki, kötü yapılmış ve her zaman boş kalacak kadar çirkin bir konumda bulunan bir evi vardı; onu kiraladı ve orada yerleşti. Bu ona bir yolculuktan daha büyük bir başarı sağladı; ödeneği kesilmedi ve o zamandan beri Kont de Saint-Laurent[1] daima dostlarından biri oldu.

Orada Madame de Warens'ın ev topluluğunu hemen hemen eskisi gibi kurulmuş ve sadık Claude Anet'yi hep onunla birlikte buldum. Bu adam, söylemiş olduğumu sandığım gibi, çocukluğunda İsviçre çayı yapmak için Jura'da bitki derleyen ve Madame de Warens'ın, uşağında bir kökçüye sahip olmayı elverişli bularak, yaptığı kocakarı ilâçları nedeniyle hizmetine aldığı bir Moutru köylüsüydü. Bitkileri incelemek için öylesine ilgi göstermiş ve Madame de Warens onun bu eğilimini öylesine kolaylaştırmıştı ki gerçek bir botanikçi haline gelmişti ve eğer genç yaşta ölmeseydi, namuslu insanlar arasında bir isme lâyık olduğu gibi, bu bilimde de kendine bir isim yapardı. O ciddî, hatta ağır başlı ve ben ondan daha genç olduğumdan, benim için bir çeşit mürebbi haline geldi, beni birçok çılgınlıklardan korudu; çünkü bana çekingenlik veriyordu ve onun karşısında kendimi kapıp koyuvermeye cesaret edemiyordum. Hatta namusunu, doğruluğunu ve kendisine karşı bozulmaz bağlılığını bilen ve ona aynı bağlılığı gösteren hanımına bile bir çekingenlik veriyordu. Claude Anet hilâfsız az bulunur ve hatta kendi türünden görmüş olduğum tek insandı. Yavaş, ağır başlı, düşünerek hareket eden, tutumunda ölçülü, davranışında soğuk, konuşmalarında özlü ve düşünceli, tutkularında hiçbir zaman belli etmediği ama onu için için yiyen ve ona ömründe sadece bir tek, ama müthiş bir budalalık, kendini zehirleme budalalığı yaptıran coşkunlukta biriydi. Bu feci sahne gelişimden az sonra oldu ve bu oğlanın hanımıyla içli dışlılığını bana öğretmek için gerekliydi; çünkü eğer Mademe de Warens bunu bana kendisi söylemeseydi, hiçbir zaman bu içli dışlılığı aklımdan geçirmezdim. Şüphesiz bağlılık, çaba va sadakat, eğer böyle bir ödüle değerse, Madame de Warens ona bu ödülü borçluydu ve onun bu ödülü hiçbir zaman kötüye kullanmaması, buna lâyık olduğunu kanıtlar. Aralarında nadiren çekişmeler olur ve bunlar her zaman tatlıya bağlanırdı. Gene de acıya bağlanan biri oldu; hanımı öfke içinde ona

içine sindiremediği onur kırıcı bir söz söyledi. Umutsuzluğundan başka bir şeye kulak asmadı ve elinin altında bir laudanum* şişeçiği bularak ağzına dikti, sonra hiçbir zaman uyanmayacağını hesaplayarak, sakin sakin yatmaya gitti. Bereket versin ki kendisi de tedirgin ve çalkantılı olan Mademe de Warens, evinin içinde dolaşırken boş şişeciği buldu ve üst tarafını kestirdi. İmdadına koşarken, beni kendine çeken çığlıklar kopardı; bana her şeyi anlattı, yardımımı diledi ve büyük güçlüklerle ona afyonu kusturmayı başardı. Bu sahnenin tanığı olarak, Mademe de Warens'ın bana açıkladığı ilişkiler üzerine hiçbir zaman en küçük bir kuşku duymamış olmaktaki budalalığıma hayran oldum. Ama Claude Anet'nin ağzı o kadar sıkıydı ki benden daha keskin görüşlü olanlar bile bu işte yanılabilirlerdi. Barışmaları öyle oldu ki ben de adamakıllı duygulandım ve o zamandan sonra, ona verdiğim değere saygımı daha katarak, Claude Anet'nin bir çeşit öğrencisi haline geldim ve bundan pek bir kötülük görmedim.

Bununla birlikte, başka birisinin Madame de Warens'la benden daha büyük bir içli dışlılık içinde yaşayabildiğini acı duymaksızın öğrenmedim. Bu yeri kendim için istemeyi düşünmemiştim bile, ama bir başkası tarafından doldurulduğunu görmek bana güç geliyordu; bu çok doğaldı. Gene de bana bu güçlüğü duyuran kişiye nefret besleyecek yerde, Madame de Warens'a olan bağlılığımın gerçekten ona yayıldığını duydum. Her şeyin üstünde Madame de Warens'in mutlu olmasını istiyordum ve mademki bunun için ona ihtiyacı vardı, onun da mutlu olmasından memnundum. Kendi payına, o da hanımının görüşlerini tamamen paylaşıyordu ve hanımının seçmiş bulunduğu dostla içten bir dostluk kurdu. Bana karşı, görevinin kullanma hakkını verdiği otoriteyi kullanmaya özenmeksizin, ister istemez sağduyusunun benimki üzerine ona kazandırdığı otoriteyi kullandı. Onun beğenmez göründüğü hiçbir şeyi yapmaya cesaret edemiyordum ve o sadece kötü olan şeyi beğenmiyordu. Böylece hepimizi mutlu kılan ve sadece ölümün bozabildiği bir birlik içinde yaşıyordum. Bu sevimli kadının karakterindeki yetkinliğin kanıtlarından biri de şudur ki onu bütün sevenler kendi aralarında birbirlerini de

* [Laudanum: Afyon temeline dayanan sıvı bir ilâç -ç.]

seviyorlardı. Kıskançlık, rekabet bile onun esinlediği egemen duyguya boyun eğiyordu ve onu çevreleyen insanlardan hiçbirinin birbirinin kötülüğünü istediğini hiçbir zaman görmedim. Beni okuyanlar bu övgü karşısında okumalarına bir zaman ara versinler ve eğer bunun üzerinde düşünürken aynı şeyi söyleyebilecekleri bir başka kadın bulurlarsa, o kadın orospuların en aşalığı da olsa hayatlarının dinginliği için ona dört elle sarılsınlar.

Chambéry'ye gelişimden, 1741'de Paris'e gidişime kadar, sekiz dokuz yıllık bir ara burada başlar, bu süre içinde anlatacağım pek az olay olacak, çünkü bu arada hayatım sade olduğu kadar tatlı geçti ve bu düzen birliği, art arda gelen karışıklıkların saptanmasını engellediği karakterimin biçimlenmesini tamamlamak için en çok ihtiyacım olan şeydi. Karışık ve devamsız eğitimim, işte bu değerli ara esnasında kararlılık kazandı ve beni, beni bekleyen fırtınalar arasında artık değişmeden kaldığım şey ne ise o yaptı. Bu gelişme belirsiz ve ağır, anılacak az olayla yüklü oldu; ama gene de izlenmeye ve anlatılmaya değer.

Önceleri işimden başka şeyle pek uğraşmıyordum, büronun sıkıntısı bana başka şey düşündürmüyordu. Boş kaldığım az bir zaman Anne'nin yanında geçiyordu, okuyacak zaman bile olmadığından, okuma hevesi duymuyordum. Ama bir çeşit görenek haline gelen işim kafamı daha az uğraştırmaya başlayınca, kafam gene eski tedirginlikleri içine düştü; okuma benim için gene zorunlu bir hale geldi ve sanki bu zevk kendimi ona verme güçlüğüyle her zaman kamçılanırmışçasına, eğer ona ters düşen başka zevkler onu engellemeseydi, ustamın evindeki gibi gene bir tutku haline gelirdi.

İşlemlerimiz için çok yüksek bir aritmetik gerekmese de, zaman zaman beni güçlüğe düşürecek kadarı gerekiyordu. Bu güçlüğü yenmek için aritmetik kitapları satın aldım ve aritmetiği iyi öğrendim, çünkü tek başıma öğrendim. Tam bir belginlik vermek istendiği zaman, pratik aritmetik sanıldığından daha ötelere gider. Bazen ortalarında en iyi geometricilerin şaşırdığını gördüğüm aşırı uzunlukta işlemler vardır. Görgüyle birleşik düşünce açık fikirler verir ve o zaman, icadı öz saygısını okşayan, doğruluğu kafayı doyuran ve aslında nankör bir işi zevkle yaptıran kısaltılmış yöntemler bulunur. Bu işe öylesine daldım ki bana güçlük verecek salt rakamlarla çözümle-

nebilir hiçbir sorun kalmadı ve bildiğim her şeyin her gün aklımdan silindiği şu anda, otuz yıllık bir kesintiden sonra bu edinim kısmen hâlâ yerli yerinde durmaktadır. Birkaç gün önce Davenport'a yaptığım bir yolculukta, ev sahibimin çocuklarının aritmetik dersinde bulunarak, en bileşiklerinden bir işlemi olağanüstü bir zevkle, yanlışsız yaptım. Rakamlarımı yerine koyarken, hâlâ Chambéry'de, mutlu günlerimdeymişim gibi geliyordu. Bu, uzaktan bir geriye dönüştü.

Geometricilerimizin harita yalama yöntemi[2] bende resim zevkini yeniden uyandırdı. Renk renk boyalar satın aldım ve çiçekler ve kır resimleri yapmaya koyuldum. Yazık ki bu sanata karşı pek yetenekli çıkmadım; ona olan sevgim çok büyüktü. Kalemlerim ve fırçalarım arasında, dışarıya çıkmadan aylar geçirebilirdim. Bu iş benim için çok bağlayıcı bir hale geldiğinden, beni ondan çekip koparmak zorunda kalıyorlardı. Kendimi vermeye başladığım bütün zevklerde bu böyledir; yükselirler, tutku haline gelirler ve az sonra uğraştığım eğlenceden başka dünyada artık hiçbir şeyi görmez olurum. Yaş beni bu kusurdan kurtarmadı ve hatta onu azaltmadı bile ve bu satırları yazdığım şu anda, yaşlı bir zevzek gibi, hiçbir şey anlamadığım ve gençliklerinde kendilerini o işe vermiş kimselerin bile benim başlamak istediğim yaşta bırakmak zorunda kaldıkları bir başka yararsız çalışmaya merak sarmış durumdaydım.

Bu çalışma ancak o zaman yerinde olurdu. Fırsat güzeldi ve bu fırsattan yararlanmak için belirli bir eğilim duymuştum. Yeni bitkilerle yüklü olarak dönen Anet'nin gözlerinde gördüğüm memnunluk, beni iki üç kez onunla birlikte bitki toplamaya gidecek hale getirdi. Hemen hemen eminim ki eğer onunla birlikte bitki toplamaya bir tek kez gitmiş olsaydım bu iş beni saracak ve belki bugün büyük bir botanikçi olacaktım; çünkü dünyada bitki incelemeleri kadar benim doğal zevklerime uygun düşen hiçbir çalışma bilmiyorum ve on yıldan beri kırda sürdüğüm hayat, gerçekten hedefsiz ve ilerlemesiz sürekli bir bitki derleyiciliğinden başka da pek bir şey değil; ama o zamanlar botanik üzerinde hiçbir fikrim olmadığından, bu işe karşı bir çeşit küçümseme ve hatta tiksinti duyuyordum; ona sadece bir eczacı çalışması olarak bakıyordum. Bitki derleyiciliğini seven Anne de bu işten başka türlü yararlanmıyordu; sadece kocakarı ilâçlarında kullanmak için, kullanılagelen

bitkileri arıyordu. Böylece, kafamda ilâç adı altında birbiriyle karışmış bir halde bulunan botanik, kimya ve anatomi, bana bütün gün eğlenceli sarakalar sağlamaktan ve zaman zaman şamar yedirmekten başka bir işe yaramıyordu. Zaten başka ve o işe çok karşıt bir zevk yavaş yavaş büyüyordu ve az sonra bütün öbür zevkleri yok etti. Müzikten söz ediyorum. Onu çocukluğumdan beri sevmeye başladığıma ve her zaman sürekli olarak sevdiğim tek şey o olduğuna göre, şüphesiz bu sanat için doğmuş olmalıyım. Şaşırtıcı olan şey, kendisi için doğmuş bulunduğum bir sanatın, hem de bütün hayatımca süren bir uğraşmadan sonra, notaya baka baka bile korkusuzca şarkı söylemeyi hiçbir zaman beceremeyecek kadar yavaş başarılarla birlikte, gene de öğrenmek için bana o kadar güçlüğe mal olmasıdır. Bu çalışmayı o zaman benim için özellikle hoş kılan şey, onu Anne ile birlikte yapabilmemdi. Ayrıca birbirinden çok farklı zevklere sahip olduğumuzdan, müzik bizim için yararlanmasını sevdiğim bir birleşme noktasıydı. Bundan o da hoşlanıyordu; o zamanlar hemen hemen onun kadar ilerlemiştim; iki ya da üç kezde bir şarkıyı söylüyorduk. Ara sıra onu bir ocak başında sıkışmış görerek: "Anne, işte bana kocakarı ilâçlarınızın ağır kokusunu[3] meydana çıkartacak gibi görünen hoş bir ikili, derdim. — Ah! İnan olsun, derdi, eğer bana onları yaktırırsan, sana yediririm". Çekişe çekişe, onu klavsenine sürüklerdim; orada kendimizi unuturduk, ardıç ya da pelin özü kireçleşirdi: O da bunu yüzüme gözüme bulaştırırdı ve bütün bunlar tadına doyulmaz şeylerdi.

Görülüyor ki bana kalan az zamana karşılık, bu zamanı kullanacağım çok şey vardı. Gene de bana fazladan, bütün öbürlerini bastıran bir eğlence daha çıktı.

Öyle boğucu bir zindanda oturuyorduk ki ara sıra dışarda hava almaya gitmek ihtiyacı duyuluyordu. Anet, Anne'yi bitki dikmek için bir dış mahallede, bir bahçe kiralamaya zorladı. Bu bahçenin bitişiğinde yasak savacak biçimde[4] döşenen hayli güzel bir pavyon[5] vardı. İçine bir yatak kondu; sık sık oraya yemek yemeğe gidiyorduk ve ben ara sıra orada yatıyordum. Yavaş yavaş dünyadan uzak bu küçük köşeye tutuldum; oraya birkaç kitap, birçok basma resim getirip yerleştirdim; zamanımın bir kısmını orayı süslemek ve gezmeye geldiği zaman Anne'ye birkaç hoş sürpriz hazırlamakla geçiriyordum.

Onunla meşgul olmaya gelmek, onu orada daha büyük bir zevkle düşünmek için onu terkediyordum; ne hoş gördüğüm, ne de açıkladığım, ama işin böyle olduğunu itiraf ettiğim bir başka kapris. Madame de Luxembourg'un bir kez bana sevgilisine mektup yazmak için onu terkeden bir adamdan alayla söz ettiğini hatırlıyorum. Ona benim pekâlâ o adam gibi olabileceğimi söyledim ve kimi zaman o adam gibi olduğumu da ekleyebilirdim. Bununla birlikte, Anne'nin yanında onu daha çok sevmek için ondan uzaklaşmak ihtiyacını hiçbir zaman duymadım; çünkü onunla baş başa, sanki tek başımaymışım kadar rahatlık içindeydim ve bunu kendilerine karşı ne ölçüde bağlılığım olursa olsun, ne erkek ne kadın, başka hiç kimsenin yanında duymadım. Ama o, o kadar sık ve o kadar az hoşlandığım kimselerle çevrili bulunuyordu ki küskünlük ve can sıkıntısı beni ona, tedirgin edici kimselerin bizi izlemeye gelmelerinden korkmaksızın, istediğim gibi sahip olduğum sığınağıma kovuyordu.

Ben öyle iş, eğlence ve öğrenim arasında bölünmüş, en tatlı dinginlik içinde yaşarken, Avrupa benim kadar sakin değildi. Fransa ve İmparator birbirlerine savaş açmış bulunuyorlardı[6], Sardenya kralı çekişmenin içine karışmıştı ve Fransız ordusu Milâno devletine girmek için Piémont'a akıyordu. Fransız ordusunun bir kolu ve öbürleri arasında albayı kendisine takdim olunduğum, bana çok şeyler vaat eden ve her halde bir daha beni hiç düşünmeyen Monsieur le Duc de la Trimouille olan Champagne alayı Chambéry'den geçti. Küçük bahçemiz tam da askerî birliklerin girdiği dış mahallenin üstündeydi, öyleki onların geçişini gidip görme zevkine doyuyor ve sanki benim için pek önemliymiş gibi bu savaşın sonucuyla dehşetli ilgileniyordum. O zamana kadar devlet işlerini düşünme durumunda pek bulunmamıştım ve ilk kez olarak gazeteleri okumaya koyuldum, ama Fransa için öylesine bir tarafgirlikle ki onun en küçük başarıları üzerine kalbim sevinçle çarpıyor ve başarısızlıkları sanki üstüme çökmüş gibi beni yıkıp bitiriyordu. Eğer bu çılgınlık sadece geçici bir şey olsaydı, ondan söz etme gereğini duymazdım; ama bu çılgınlık kalbimde hiçbir neden olmaksızın öylesine kök saldı ki sonradan Paris'te bir müstebit düşmanı ve ünlü bir cumhuriyetçi olduğum zaman, aşağılık bulduğum bu aynı ulus ve başkaldırır göründüğüm bu hükümet için, kendime rağmen içimde gizli bir yeğleme duyu-

yordum. İşin hoş tarafı şuydu ki ilkelerime böylesine aykırı bir eğinimden utanç duyarak, bunu kimseye itirafa cesaret edemiyor ve yenilgilerinden ötürü Fransızlarla alay ediyordum, oysaki kalbim onlarınkinden çok kan ağlıyordu. Her halde ben, kendisine iyi muamele eden ve hayran olduğu bir ulusun ülkesinde yaşarken, ona karşı sanki onu küçümsüyormuş gibi yapma bir tavır takınmış olan tek insanım. Sonunda, bu eğinim benim bakımımdan öylesine çıkargözetmez, öylesine güçlü, öylesine sürekli, öylesine yenilmez çıktı ki hatta krallık ülkesinden ayrılışımdan, hükümetin, büyük görevlilerin, yazarların orada bana karşı birbiriyle yarışırcasına saldırıya geçmelerinden, haksızlıklar ve hakaretlerle bana göz açtırmamak bir moda haline geldikten sonra bile, kendimi bu çılgınlığımdan kurtaramadım. Bana kötü de davransalar, ben onları kendime rağmen seviyorum. İngiltere'nin, zaferleri arasında önceden haber verdiğim gerilemesinin şimdiden başladığını görerek, sırası gelince başarıya erişecek Fransız ulusunun, belki bir gün beni içinde yaşadığım hazin tutsaklıktan[7] kurtarmaya geleceği çılgın umuduyle kendimi avunduruyorum.

Bu tarafgirliğin nedenini uzun zaman aradım ve onun doğduğunu gören vesileden başka bir yerde bulamadım. Edebiyata karşı artan bir eğilim, beni Fransız kitaplarına, bu kitapların yazarlarına ve bu yazarların ülkesine bağlıyordu. Fransız ordusunun gözlerimin önünden geçtiği sıralarda, Brantöme'un[8] Les Grands Capitaines'ini (Büyük Askerler) okuyordum. Kafam Clissonlar, Bayardlar, Lautrecler, Colignyler, Montmorencyler, La Trimouillelar ile doluydu ve onların torunlarına onların değer ve cesaretlerinin mirasçıları olarak bağlanıyordum. Geçen her alayda, vaktiyle Piémont'da onca savaş başarısı göstermiş olan o ünlü kara çeteleri görür gibi oluyordum. Kısacası, kitaplardan aldığım fikirleri gördüğüm şeylere uyguluyordum; sürekli ve hep aynı ulustan seçilmiş okumalarım, o ulusa karşı duyduğum sevgiyi besliyor ve bu sevgiyi bende artık hiçbir şeyin üstesinden gelemeyeceği kör bir tutku haline getiriyordu. Sonradan, yolculuklarımda, bu izlenimin bana özgü bir şey olmadığını, az çok bütün ülkelerde, ulusun okumayı seven ve edebiyatla uğraşan kısmı üzerinde etkili olarak, Fransızların kendini beğenmiş havasından doğan genel nefreti dengelediğini görmek olanağını buldum. Erkeklerden çok romanlar bütün ülkelerin kadınlarını onlara bağlar, dramatik şaheserler

gençliği tiyatrolarına âşık eder. Paris tiyatrosunun ünlülüğü, oradan coşkunluk içinde dönen yabancı yığınları oraya çeker; kısacası edebiyatlarının eşsiz tadı, bütün zevk sahibi zekâları onların egemenliği altına sokar ve ben, içinden çıktıkları o çok mutsuz savaşta, onların yazar ve filozoflarının, savaşçıları tarafından gölge düşürülen Fransız adının ününü ayakta tuttuklarını gördüm.

Yani ateşli bir Fransızdım ve bu beni haberci[9] yaptı. Sinekçil kuşları[10] kalabalığı ile birlikte meydana, habercilerin gelişini beklemeye gidiyordum ve masaldaki eşekten[11] daha kafasız bir halde, hangi efendinin semerini taşıma şerefine ereceğimi öğrenmek için büyük tasa çekiyordum; çünkü o zaman bizim Fransa'nın malı olacağımız ileri sürülüyor ve Savoie Milano ile değiştiriliyordu. Bununla birlikte, bazı korktuğum şeyler olduğunu da söylemek gerek; çünkü eğer bu savaş müttefikler için kötü sonuçlanırsa, Anne'nin ödeneği büyük bir tehlikeye düşüyordu. Ama benim iyi dostlarıma karşı güvenle doluydum ve sonunda, Monsieur de Broglie'nin baskına uğramasına rağmen[12], hiç düşünmemiş olduğum Sardenya kralı sayesinde, bu güven boşa çıkmazdı.

İtalya'da dövüşülürken, Fransa'da şarkı söyleniyordu. Rameau'nun[13] operaları yankı yapmaya başlıyor ve anlaşılmazlıkları yüzünden az kimse tarafından kavranan teorik eserleri üzerine ilgi uyandırıyorlardı. Rastlantı eseri, Traité de l'Harmonie'sinden (Armoni Kitabı) söz edildiğini duydum ve bu kitabı elime geçirmeden rahat edemedim. Bir başka rastlantıyla hasta oldum. Hastalık yangılıydı; şiddetli ve kısa oldu, ama nekahatim uzun sürdü ve bir ay evden çıkamadım. Bu süre içinde, Traité de l'Harmonie'ye başladım, bitirdim; ama o kadar uzun, o kadar dağınık, o kadar kötü düzenlenmişti ki onu incelemek ve çözmek için bana çok büyük bir zaman gerektiğini anladım. Dikkatime ara veriyor, gözlerimi müzikle eğlendiriyordum. Üzerlerinde alıştırma yaptığım Bernier'nin[14] kantatları aklımdan çıkmıyordu. Bu kantatlardan dört beşini, öbürleri arasında o zamandan beri görmediğim ve tıpkı Clérambault'nun aşağı yukarı aynı zamanda öğrendiğim çok güzel kantatı L'Amour Piqué Par Une Abeille (Arının Soktuğu Aşk) gibi hâlâ hemen tamamen hatırladığım Amours Dormants (Uyuyan Aşklar) kantatını ezberledim.

Beni tamamlamak için, Val-d'Aost'dan abbé Palais adlı genç bir orgçu geldi; bu genç, iyi bir müzikçi ve iyi bir insandı ve klavsende çok güzel eşlik ediyordu. Kendisiyle tanıştım ve hemen birbirinden ayrılmaz hale geldik. Büyük bir orgçu olan bir İtalyan keşişin öğrencisiydi. Bana onun ilkelerinden söz ediyordu; onları benim Rameau'nun ilkeleriyle karşılaştırıyor, kafamı eşlikler, uygunluklar, armoni ile dolduruyordum. Kulağı bütün bunlara alıştırmak gerekiyordu; Anne'ye her ay küçük bir dinleti önerdim; razı oldu. Bu dinletiyle birdenbire öylesine doldum ki ne gündüz ne gece, başka hiçbir şeyle uğraşmıyordum; ve bu beni gerçekten ve müziği, müzikçileri, âletleri toplamak, partisyonları çıkarmak vb. için çok uğraştırıyordu. Anne şarkı söylüyordu; daha önce sözünü ettiğim ve daha da edecek olduğum Peder Caton da şarkı söylüyordu; Roche adlı bir dans öğretmeni ve oğlu keman çalıyordu; kadastroda çalışan ve daha sonra Paris'te evlenmiş bulunan Piyemonlu müzikçi Canavas viyolonsel çalıyordu; abbé Palais klavsende eşlik ediyordu; müziği yönetme şerefi, oduncu sopasını[15] unutmaksızın, bana aitti. Bütün bunların ne kadar güzel olduğu tahmin edilebilir, tamamen Monsieur de Treytorens'in evindeki gibi değil; ama ondan pek de aşağı kalmıyordu.

Yeni bir dönme olan ve kralın ihsanlarıyla yaşadığı söylenen Madame de Warens'in küçük dinletisi sofu yardakçı takımını homurdandırıyordu; ama bu birçok namuslu insan için hoş bir eğlenceydi. Bu vesileyle namuslu insanların başına kimi koyduğum tahmin edilebilir mi? Bir keşiş, ama çektiği acılar beni sonradan şiddetle etkilemiş ve güzel günlerimin anısına bağlı anısı benim için hâlâ aziz olan değer sahibi, hatta sevimli bir keşiş. Bu keşiş, Peder Caton'dur, Kont Dortan'la birlikte, Lyon'da zavallı küçük kedi'nin müzik kasasına el koydurtan, ama bu iş hayatının en güzel davranışı olmayan cordelier keşişi. Peder Caton Sorbonne'dan mezundu: Paris'te uzun zaman en yüksek tabaka içinde yaşamış ve özellikle o zamanlar Sardenya elçisi olan Marquis d'Entremont'un evine çok girip çıkmıştı. Uzun boylu, sağlam yapılı, dolgun yüzlü, gözleri kafa hizasında, alnının kenarında kendiliğinden zülüf yapan kara saçlı; onu özentisiz ve iyi gösteren aynı zamanda hem soylu, hem açık, hem de alçak gönüllü tavırlı; ne keşişlerin yalancı sofu[16] ya da yüzsüz duruşuna, ne de, aslında öy-

le olmasına rağmen, çok tutulan bir adamın sert ve yüksekten bakan görünüşüne değil, sadece giydiği urbadan utanç duymaksızın kendi kendini onurlandıran, kendini namuslu kişiler arasında her zaman kendi yerinde duyan namuslu bir insanın güvenine sahip bir adamdı. Peder Caton, bir doktor için değilse de bir toplum adamı için çok öğrenim görmüştü ve bilgisini göstermekte hiç de aceleci olmadığından, onu o kadar yerli yerinde kullanırdı ki olduğundan daha bilgili görünürdü. Topluluk içinde çok yaşadığı için, sağlam bir bilgiden çok hoş yeteneklere bağlanmıştı. Zekâ sahibiydi, şiir yazıyordu, güzel konuşuyordu, konuştuğundan iyi şarkı söylüyordu, güzel sesi vardı, org ve klavsen çalıyordu. Aranılır biri olmak için bu kadar çoğu gerekli değildi; bundan ötürü aranan bir adamdı; ama bu ona mesleğinin görevlerini o kadar az ihmal ettirdi ki, söylendiği gibi, tarikatın büyük gerdanlıklarından biri olarak seçilme başarısını gösterdi.

Bu Peder Caton, Anne ile Marki d'Entremont'un evinde tanıştı. Bizim dinletilerden söz edildiğini duydu, bu dinletilere katılmak istedi; katıldı ve onları parlak bir hale getirdi. Her ikimizde de çok canlı bir tutku olan müziğe karşı duyduğumuz ortak zevk aracıyla az zamanda birbirimize bağlandık; şu farkla ki o gerçekten müzikçiydi, bense bir curcunacıdan başka bir şey değildim. Canavas ve Papaz Palais ile birlikte, odasında ve ara sıra bayram günlerinde kilisedeki orgunun yanında, müzik yapmaya gidiyorduk. Sık sık onun merasimsiz sofrasında yiyorduk, çünkü onda bir keşiş için şaşılacak bir şey daha vardı ki o da yürekli, eli açık ve kabalığa düşmeksizin nefsine düşkün olmasıydı. Dinleti günlerimizde akşam yemeğini Anne'de yiyordu. Bu yemekler çok neşeli, çok hoştu; orada her şey konuşulurdu; ikili şarkılar söylenirdi; rahattım, ona buna takılır, nükteler yapardım; Peder Caton gönül çekiciydi, Anne tapımaya değerdi, abbé Palais öküz gibi sesiyle, âlemin maskarasıydı. Çılgın gençliğin ey o tatlı anıları, çok zaman var ki uçup gittiniz!

Bu zavallı Peder Caton'dan artık söz etmeyeceğim için, hazin öyküsünü şurada iki söz içinde tamamlayayım. Onda manastır hayatının rezilce zevk ve eğlence düşkünlüğü ile hiçbir ilgisi bulunmayan bir değer ve bir ahlâk zarifliği görmekle kıskanç ya da daha çok öfkeli bir hale gelen öteki keşişler ona

garez oldular, çünkü o, onlar kadar iğrenç değildi. Elebaşları ona karşı birleştiler ve mevkiini çekemeyen ve daha önce ona bakmaya bile cesaret edemeyen keşiş çömezlerini kışkırttılar. Ona bin hakaret edildi, görevinden azledildi, sadelikle de olsa, zevkle döşemiş olduğu odası elinden alındı, bilmem nereye sürüldü; kısacası bu sefiller onu bunca haksızlıkla öylesine bunalttılar ki namuslu ve haklı olarak gururlu ruhu buna dayanamadı ve en sevimli toplulukların zevk duygularını yaşadıktan sonra, duyduğu acıdan, kendisini tanıyan ve onda keşiş olmaktan başka bir kusur bulamayan bütün namuslu insanların üzüntü ve gözyaşları içinde, herhangi bir hücre ya da zindan köşesinde, kuru tahtalar üstünde öldü.

Bu basit yaşayış tarzına çok kısa bir süre içinde öylesine uydum ki, kendimi tamamen müziğe verdiğimden, başka bir şey düşünemez hale geldim. Artık büroma istemeye istemeye gidiyordum, işin sıkıntı ve devamlılığı onu benim için dayanılmaz bir işkence haline getirdi ve sonunda kendimi tamamen müziğe vermek için işimden ayrılmak isteyecek kadar ileriye gittim. Bu çılgınlığın, ona karşı konulmaksızın geçmediği tahmin olunabilir. Belirsiz öğrenciler peşinden koşmak için namuslu ve sabit gelirli bir görevi bırakmak, Anne'nin hoşuna gidecek kadar sağduyulu bir karar değildi. Hatta gelecekteki gelişmemin düşündüğüm kadar büyük olacağı kabul edilse bile, kendimi ömür boyu müzikçi durumuna indirmek, yükselme hırsımı çok alçak gönüllü bir biçimde sınırlandırmak demekti. Parlak olmayan hiçbir tasarı kurmayan ve beni artık tamamen Mosieur d'Aubonne'un söylediği gibi kabul etmeyen Anne ise, benim kendisince o kadar havaî bulunan bir yetenekle ciddî ciddî uğraşmama üzüntüyle bakıyor ve bana, Paris için pek o kadar doğru olmayan şu taşra atasözünü sık sık yineliyordu: İyi şarkı söyleyen ve iyi oynayan kişi, az ilerleyen bir iş tutmuş olur. Öte yandan beni dayanılmaz bir zevk tarafından sürüklenir görüyordu; müzik tutkum aşırı bir düşkünlük halini alıyordu ve oyalanışlarımın etkisi altında kalan çalışmamın, bana kendi tarafımdan alınması çok daha iyi olacak bir izin verilmesine sebep olması korkulacak bir şeydi. Ayrıca ona, bu işin uzun zaman sürmeyeceğini, yaşamak için bana bir yetenek gerektiğini ve zevkimin beni yönelttiği ve onun da benim için seçmiş bulunduğu yeteneği pratikle geliştirmenin, kaderimi

onun bunun kayırmasına bırakmak ya da kötü sonuçlanabilecek ve beni öğrenme yaşım geçtikten sonra ekmeğimi kazanmak için dayanıksız bırakabilecek yeni deneylere girişmekten daha emin olduğunu göstermeye çalışıyordum. Sonunda, aklının yattığı nedenlerden çok, usandırma ve okşama gücüyle onamasını kopardım. Hemen, sanki en kahramanca hareketi yapıyormuşum gibi gurur içinde kadastro genel müdürü Mosieur Coccelli'ye teşekkür etmeye koştum ve ortada hiçbir vesile, hiçbir neden, hiçbir bahane olmaksızın, daha iki yıldan az önce girdiğim zamanki kadar, hatta daha da büyük bir sevinçle, işimi isteye isteye bıraktım.

Bu girişim, ne kadar çılgınca olursa olsun, ülkede bana bir çeşit saygınlık kazandırdı ki benim için çok yararlı oldu. Bazıları beni sahip bulunmadığım geçim kaynaklarına sahip sandı; başka bazıları da, kendimi tamamen müziğe verdiğimi görerek, yeteneğimi özverimle değerlendirdi ve bu sanat için böylesine bir tutku gösterdiğime göre onu üstün bir derecede bildiğime inandı. Körler ülkesinde şaşılar kral olur; orada iyi bir öğretmen olarak geçindim, çünkü sadece kötü öğretmenler vardı. Bununla birlikte, belli bir müzik zevkinden yoksun olmadığım, ayrıca yaşım ve görünüşüm de işimi kolaylaştırdığı için, az zamanda bana sekreter aylığımı karşılamak için gerekli olandan çok kız öğrenciye sahip oldum.

Muhakkak ki yaşamanın tadı bakımından bir uçtan öbürüne bundan daha çabuk geçilemezdi. Kadasroda, en can sıkıcı işle, daha da can sıkıcı insanlarla birlikte günde sekiz saat dolu, çoğu saçı başı darmadağanık ve kir pas içinde bütün bu kaba saba adamların soluğu ve teriyle pis pis kokan iç sıkıcı bir büroda kapalı, zaman zaman dikkat, koku, kötü durum ve can sıkıntısından başım dönecek kadar bunaldığımı duyuyordum. Bunun yerine şimdi kendimi birdenbire kibar insanlar arasına atılmış, en iyi evlerde kabul gören, aranan biri olarak buluyorum; her yerde nazik, okşayıcı bir karşılama, bir bayram havası; süslü püslü sevimli genç kızlar beni bekliyor, beni özenle karşılıyorlar; gönül çekici şeylerden başka bir şey görmüyor, gül ve çiçek kokusundan başka bir koku duymuyorum; şarkı söyleniyor, konuşuluyor, gülünüyor, eğleniliyor; oradan ancak başka yerde aynı şeyleri yapmaya gitmek için çıkıyorum. İlk işin sağladığı maddî yarardaki eşitlik karşısında,

seçmede kararsızlık gösterecek bir şey olmadığı kabul edilecektir. Bundan ötürü, ben yaptığım seçimi o kadar iyi buldum ki ondan pişmanlık duymak aklıma hiç gelmedi ve hatta hayatımın eylemlerini akıl terazisinde tarttığım ve beni sürüklemiş olan mantıksız nedenlerden kurtulmuş bulunduğum şu anda bile, ondan pişmanlık duymuyorum.

İşte hemen hemen bir tek bu kez, sadece eğinimlerimi dinleyerek, bekleyişimin boşa çıktığını görmedim. Ülke insanlarının sıkıntısız kabulü, hatırsayar karakteri, uysal mizacı, insanlarla düşüp kalkmayı bana sevimli kıldı ve o zaman bundan aldığım zevk, eğer insanlar arasında yaşamayı sevmiyorsam, bunun benden çok onların kusuru olduğunu bana iyiden iyiye kanıtladı.

Savoie'lıların zengin olmaması yazık, ya da belki zengin olmaları yazık olurdu; çünkü içinde bulunduğu durumuyla bu halk, tanıdığım en iyi ve en toplumcul halktır. Eğer dünyada insanlarla hoş ve güvenli bir biçimde yaşayıp hayatın zevkinin tadıldığı bir küçük kent varsa, bu kent Chambéry'dir. Orada toplanan taşra soyluluğu, sadece yaşamak için gerekli olan şeye sahiptir; zengin olmak için yeterli varlığı yoktur ve kendini ihtirasa kaptıramadığı için, zorunlulukla Cynéas'ın[18] öğütüne uyar. Gençliğini askerlik mesleğine adar, sonra evine rahatça yaşlanmaya döner. Bu paylaştırmayı şeref ve akıl yönetir. Kadınlar güzeldirler ve güzel olmaktan vazgeçebilirlerdi; güzelliği değerlendirebilecek ve hatta onun yerine geçebilecek her şeye sahiptirler. İşim birçok genç kız görmeyi gerektirdiği halde, Chambéry'de sevimli olmayan bir tek kız görmüş olduğumu hatırlamayışım şaşılacak şeydir. Onları sevimli bulmaya hazır olduğum söylenecek, bunda haklı olunabilir; ama bunun için bana düşeni yapmaya ihtiyacım yoktu. Gerçekte genç kız öğrencilerimin anısını kıvanç duymaksızın hatırlayamam. Burada en sevimlilerinin adlarını sayarak, onları ve onlarla birlikte kendimi, yanlarında geçirdiğim masum olduğu kadar tatlı anlar esnasında yaşadığım mutlu çağa aynı şekilde gene bir götürebilsem! Birincisi, komşum, Monsieur Gaime'in öğrencisinin kız kardeşi Mademoiselle de Mallarède oldu. Çok canlı, ama okşayıcı, sevimlilik dolu ve hoppalıktan uzak bir canlılıkta bir esmerdi. Kendi yaşındaki[19] kızlardan çoğunun olduğu gibi biraz zayıftı; ama parlak gözleri, ince gövdesi ve çekici havası, beğenilmek için tombulluğa ihtiyaç duymuyordu. Ona sabahleyin gidiyordum, her zaman henüz ev kılığında bu-

lunur, ben gelince takılan ve ben gidince başını yapmak için çıkartılan birkaç çiçekle süslü gelişigüzel toplanmış saçlarından başka bir tuvalet yapmazdı. Süssüz bir güzelden korktuğum kadar dünyada hiçbir şeyden korkmam; süslendiği zaman ondan yüz kez daha az korkarım. Öğleden sonra gittiğim Mademoiselle de Menthon[20], her zaman süslüydü ve bende aynı derecede tatlı, ama farklı bir izlenim bırakıyordu. Saçları külrengi bir kumrallıktaydı; çok çıtı pıtı, çok çekingen ve çok beyazdı; duru, pürüzsüz, tatlı ve ince, ama yükselmeye cesaret edemeyen bir sese sahipti. Göğsünde, tırtıl bir boyun atkısının[21] tamamen gizleyemediği bir kaynar su yanığı izi vardı. Bu işaret, zaman zaman, az sonra artık yanık izi için olmayan dikkatimi o yöne çekiyordu. Komşu kızlarımdan bir başkası olan Mademoiseile de Challen, olgun çağda bir kızdı; uzun boylu, güzel endamlı, etli butlu; vaktiyle çok güzel olmalıydı. Artık bir güzel değildi ama iyilik, kararlı mizaç, iyi karakter için örnek gösterilecek biriydi. Âblası Madame de Charly, Chambèry'nin en küzel kadını, artık müzik öğrenmiyor, ama henüz çok genç olan kızına öğrettiriyordu; eğer bu kız maalesef biraz kızıl sarı olmasaydı, oluşan güzelliği annesinin güzelliğine erişeceğini vaat edebilirdi. Visitation'da*, adını unuttuğum ama tercihler listemde yer almaya lâyık bir Fransız küçük hanımım vardı. Sofu kadınların ağır ve tek düze konuşma tarzını almıştı ve bu cansız tarzla durumuna uyar görünmeyen çok canlı şeyler söylüyordu. Bununla birlikte tembeldi, zekâsını gösterme zahmetine katlanmayı sevmiyordu ve bu zahmete katlanması herkese göstermediği bir lütuftu. Ancak bir ya da iki aylık bir ders ve savsama döneminden sonradır ki beni daha vaktini şaşmaz bir hale getirmek için bu çareye baş vurdu; çünkü hiçbir zaman vaktini şaşırmaz olma başarısını gösteremedim. Ders verdiğim zaman derslerimden çok hoşlanıyordum, ama ne ders vermeye gitmek zorunda olmayı seviyordum, ne de saatin bana hükmetmesini. Her şeyde sıkıntı ve uyrukluk benim için dayanılmaz şeylerdir; bunlar beni zevke bile düşman ediyorlardı. Müslümanlar arasında, kocalara karılarına karşı olan görevi yapmalarını emretmek için, sokaklardan gün ağarırken bir adamın geçtiği söylenir. Ben o saatlerde kötü bir Türk olurdum.

* [Visitation: Bir kadın tarikatı manastırı -ç.]

Burjuva aileler içinde de birkaç kız öğrencim ve ötekiler arasında, sonunda her şeyi söylemek zorunda olduğuma göre nasıl olsa sözünü edeceğim bir ilişki değişikliğinin dolaylı nedeni olan bir kız vardı. Bir bakkalın kızıydı ve Mademoiselle Lard adındaydı, gerçek bir Yunan heykeli modeli ve ben, eğer cansız ve ruhsuz bir gerçek güzellik olsaydı, onu dünyada gördüğüm kızların en güzeli olarak anardım. Tasasızlığı, umursamazlığı, duygusuzluğu akıl almaz bir dereceye varıyordu. Onu sevindirmek de, üzmek de aynı derecede imkânsızdı ve eminim ki, eğer ona sataşılsa, zevkten değil ama alıklıktan buna izin verirdi. Böyle bir tehlikeye düşmek istemeyen annesi, ondan bir adım ayrılmıyordu. Ona şarkı söylemeyi öğrettirerek, ona genç bir öğretmen bularak, onu keyiflendirmek için kadın elinden geleni yapıyordu; ama bu hiçbir sonuç vermedi. Öğretmen kızı ayartmaya çalışırken, anne de öğretmeni ayartmaya çalışıyor ve bu daha iyi bir sonuç vermiyordu. Madame Lard, kendi doğal canlılığına, kızının sahip olması gereken bütün canlılığı ekliyordu. Keyifli, yorgun, çiçek bozuğu, küçük bir sevimli çehreydi. Çok ateşli ve hemen her zaman ağrıdığı için biraz kızarık küçük gözleri vardı. Her sabah kapıdan girdiğimde, sütlü kahvemi hazır buluyordum ve anne, nasıl karşılayacağını görmeyi merak ettiğim için kıza tıpkısını yapmak istediğim şekilde, tam ağız üzerine oturtulmuş bir öpücükle beni karşılamaktan hiçbir zaman geri kalmıyordu. Bununla birlikte bütün bunlar o kadar sade ve öylesine önemsiz bir biçimde yapılıyordu ki, Monsieur Lard orada olduğu zaman da, cilveler ve öpücükler yolunda gidiyordu. Monsieur Lard, tam kızının babası, kendi halinde bir adamdı ve karısı onu aldatmıyordu, çünkü buna ihtiyaç yoktu.

Ben bütün bu öpüp okşamalara, onları temiz yürekle saf bir dostluk belirtileri gibi kabul ederek, her zamanki hödüklüğümle katılıyordum. Bununla birlikte bazen bu öpüp okşamalardan tedirgin oluyordum; çünkü Madame Lard titizlenir olmaktan geri kalmıyordu ve eğer gün içinde dükkânın önünden durmaksızın geçersem, gürültü çıkardı. Onun yanından çıkmanın onun yanına girmek kadar kolay olmadığını bildiğimdem, sıkışık olduğum zaman başka bir sokaktan geçmek için yolumu değiştirmek gerekirdi.

Onunla hiç meşgul olmamam için Madame Lard benimle çok meşgul oluyordu. Gösterdiği ilgi beni çok etkiliyordu; Anne'ye bundan gizemsiz bir şey olarak söz ediyordum, zaten saklayacak bir şey olsaydı da ona gene anlatırdım; çünkü ne olursa olsun bir şeyi ondan saklamak benim için mümkün değildi; kalbim onun karşısında Tanrı karşısında olduğu gibi açıktı. O bu işi benim kadar önemsiz karşılamadı. Benim dostluktan başka bir şey görmediğim yerde o tehlikeli bir adım gördü; Madame Lard'ın, beni bulmuş olduğu kadar budala bırakmayı bir onur meselesi yaparak, şu ya da bu biçimde meramını anlatmayı başarabileceğini düşündü ve kendi öğrencisinin öğretimini bir başka kadının yüklenmesinin doğru olmaması dışında, beni yaşımın ve durumumun karşı karşıya bıraktığı tuzaklardan korumak için, onun kendine yaraşır başka nedenleri vardı. Aynı zamanda, bana daha da tehlikeli cinsten bir tuzak kuruldu, bu tuzaktan kurtuldum ama bu ona, beni durmadan tehdit eden tehlikelerin, onun bunlara karşı kullanabileceği bütün önleyici tedbirleri zorunlu bir hale getirdiğini duyurdu.

Öğrencilerimden birinin annesi olan Madame la Comtesse de Menthon[22] çok zeki bir kadındı ve kötü yürekliliğinin zekâsından daha aşağı kalmamasıyla tanınıyordu. Söylendiğine göre birçok dargınlıklara ve öbürleri arasında Entremont ailesi içinde çok kötü sonuçlar veren bir dargınlığa sebep olmuştu. Anne onunla karakterini tanımak için yeterli bir ilgi kurmuştu; çok masum bir biçimde, Madame de Menthon'un üzerinde iddia sahibi bulunduğu bir erkekte istek uyandırdığı için, onun gözünde aslında ne aramış ne de kabul etmiş olduğu bu tercih cinayetinin suçlusu olarak kaldı ve Madame de Menthon, o zamandan beri rakibesine hiç biri sonuç vermeyen bir çok oyunlar oynamaya çalıştı. Örnek olarak, bunların en komiklerinden birini anlatacağım. Madame de Warens ve Madame de Menthon, çevredeki soylu kişiler ve öbürleri arasında söz konusu istekli ile bir tarihte kırda birlikteydiler. Madame de Menthon bir gün bu baylardan birine Madame de Warens'in rüküşün biri olduğunu, hiç zevki bulunmadığını, kötü giyindiğini, bir burjuva kadını gibi göğüsünü örttüğünü söyler. "Bu son maddeye gelince, der ona şakacının biri olan adam, Madame de Warens'in sebepleri var, ben onun göğsünde koca

bir fare dövmesi olduğunu biliyorum, ama öylesine canlı gibi ki dolaşıyor sanılır". Aşk gibi kin de insanı çabuk kanıcı yapar. Madame de Methon bu keşiften yararlanmaya karar verdi ve Anne'nin hanımefendinin nankör gözdesiyle kâğıt oynadığı bir gün, beriki rakibesinin arkasına geçmek için zamanını seçti, sonra sandalyesini yarı devirerek, ustalıkla boyun atkısını açtı. Ama koca fare yerine adam, unutması görmesi kadar kolay olmayan ba[illegible]aşka bir şey gördü ve bu, hanımefendinin lehine olmadı.

Ben, çevresinde sadece parlak kimseler isteyen Madame de Menthon'u meşgul edecek bir kişi değildim. Gene de, şüphesiz kendine hiç tasa etmediği çehrem için değil ama bende var sayılan ve beni zevklerine yarar hale getirebilen zekâm için, bana biraz ilgi gösterdi. Yergiden büyük bir zevk duyuyordu. Hoşuna gitmeyen kimseler üzerine şarkılar ve şiirler düzmesini seviyordu. Eğer bende şiirlerini olgunlaştırmak için yeterli bir yetenek ve onları yazmak için yeterli bir hatırsayarlık bulsaydı, ikimiz el ele vererek az zamanda Chambèry'nin altını üstüne getirirdik. Bu yergi yazılarının kaynağı bulunurdu: Madame de Menthon beni feda ederek işin içinden sıyılır ve ben, hanımefendilere karşı Phèbus'lük taslamanın[23] ne demek olduğunu öğrenmek için, belki de ömrümün geri kalan kısmını hapiste geçirirdim.

Çok şükür bunlardan hiç biri olmadı. Madame de Menthon beni konuşturmak için iki üç kez yemeğe alıkoydu ve bir budaladan başka bir şey olmadığımı gördü. Bunu ben de duyuyor ve dostum Venture'ün yeteneklerine imrenerek, ah vah ediyordum; oysaki beni kurtardığı tehlikelerden ötürü budalalığıma şükretmeliydim. Madame de Menthon için sadece ve sadece kızının şarkı öğretmeni olarak kaldım; ama Chambèry'de dingin ve her zaman istenen[24] biri olarak yaşadım. Bu, onun için kafalı bir kişi ve ülkenin geri kalan kısmı için bir yılan olmaktan çok daha iyiydi.

Ne olursa olsun, Anne beni gençliğimin tehlikelerinden söküp kurtarmak için bana erkek muamelesi etmenin zamanı olduğunu gördü ve öyle de yaptı, ama böyle bir durumda hiçbir kadının düşünmeyeceği en tuhaf biçimde. Onu her zaman olduğundan daha ciddi ve konuşmasını her zamankinden da-

ha ahlâki buldum. Nasihatlerine her zaman karıştığı delişmen neşe yerine, birdenbire ne senli benli, ne de sert olan, ama bir açıklama hazırlıyora benzeyen kararlı bir tarz geçti. Bu değişikliğin nedenini kendi kendime boş yere aradıktan sonra, ona sordum; onun da beklediği buydu. Bana ertesi gün için küçük bahçede bir gezinti önerdi; sabah sabah orada olduk. Bizi bütün gün yalnız bırakmaları için önlemlerini almıştı; bütün günü benim için yapmak istediği iyiliklere beni hazırlamakta kullandı, ama bir başka kadın gibi ustalık ve çekici tavırlarla değil, beni baştan çıkarmaktan çok yetiştirmek için hazırlanmış ve duygularımdan çok kalbime seslenen sağduyu ve akıl dolu konuşmalarla. Bununla birlikte, bana çektiği söylevler çok yetkin ve çok yararlı olduğu ve hiç de soğuk ve hüzünlü bir tarafı bulunmadığı halde, lâyık oldukları dikkati göstermedim ve başka herhangi bir zamanda yapacağım gibi, o söylevleri belleğime kazımadım. Başlangıcı, o hazırlayıcı havası bana tedirginlik vermişti: O konuşurken, kendime rağmen düşünceli ve dalgın olan ben, bana söylediklerinden çok nereye gelmek istediğini araştırmakla meşguldüm ve bunu anlar anlamaz, ki bu benim için kolay olmadı, onun yanında yaşadığımdan beri aklıma bir tek kez bile gelmemiş bulunan bu fikrin yeniliği o zaman beni tamamen kavradığından, artık söylediği şeyler üzerinde düşünmek yeteneğinden beni yoksun bıraktı. Sadece onu düşünüyor ve kendisini dinlemiyordum.

Sonunda onlar için çok ilginç bir şey göstererek, gençlerin dikkatini onlara anlatılan şey üzerine çekmek istemek, öğretmenler için çok olağan ve benim de Emile'imde kaçınamadığım bir sağduyuya aykırılıktır. Kendisine gösterilen şeyin etkisi altında kalan genç, sadece onunla meşgul olur ve sizin kendi isteğiyle ağır ağır götürdüğünüz yere hemen gitmek için, hazırlayıcı sözleriniz üzerinden bir sıçrayışta atlar. Onu dikkatli kılmak istendiği zaman, işin sonu önceden sezdirilmemelidir ve Anne işte bunda beceriksiz davrandı. Sistematik zekâsının sonucu olan bir tuhaflıkla, şartlarını bildirmek gibi çok hoş bir sakınırlık gösterdi ve ben ödülünü görür görmez, bu şartları dinlemedim bile ve her şeye razı olmakta acele ettim. Hatta böyle bir durumda, yeryüzünde pazarlık etmeye cüret edecek kadar açık yürekli ya da cesur bir erkeğin ve bunun yapılmış

olmasını hoş görebilecek bir tek kadının bulunabileceğinden şüphe ederim. Aynı tuhaflığın bir devamı olarak, bu anlaşmayı en ciddî formalitelere bağladı ve üzerinde düşünmek için bana sekiz gün verdi, yalan yere bu süreye ihtiyacım olmadığını temin ettim; çünkü, bu düşüncelerin yeniliği beni öylesine şaşalatmıştı ve düzene sokulmaları için benden zaman isteyen fikirlerimde öylesine bir karışıklık duyuyordum ki, tuhaflık yetmiyormuş gibi, bir de bu süreye sahip olmaktan memnunluk duydum!

Bu sekiz günün bana sekiz yüzyıl gibi geldiği sanılacak. Tam tersine; gerçekten sekiz yüzyıl sürmesini isterdim. İstediğim şeyden, bazen kafamda ciddî ciddî mutlu olmaktan kaçınmanın uygun bir yolunu arayacak kadar korkan bir sabırsızlıkla karışık belli bir ürküntüyle dolu durumumu nasıl anlatmalı bilmem. Ateşli ve şehvetli mizacım, kaynayan kanım, aşktan sarhoş kalbim, gücüm, sağlığım, yaşım göz önüne getirilsin; kadın susuzluğuyla yandığım bu durumda, henüz hiçbirine yaklaşmamış olduğum; hayal gücünün, ihtiyacın, gururun, merakın, erkek olmak ve erkek görünmek yakıcı isteğiyle beni yiyip bitirmek için bir araya geldikleri düşünülsün. Buna özellikle unutulmaması gereken bir şey, onun için duyduğum canlı ve sevecen bağlılığın, gevşemek şöyle dursun günden güne arttığı; ancak onun yanında iyi olduğum; ondan sadece onu düşünmek için uzaklaştığım; kalbimin, sadece iyilikleri ve sevimli karakteri ile değil, aynı zamanda cinsiyeti, yüzü, kişiliği, kendisi, tek sözcükle onu benim için sevgili yapabilen ne varsa hepsiyle dolu olduğu eklensin; ve ondan on on iki yaş küçük olmanın onu yaşlandırdığı ya da bana yaşlı gösterdiği akla bile getirilmesin. Onu ilk görüşümde o tatlı coşkunlukları duymuş olduğum beş altı yıldan beri, gerçekten pek az değişmişti ve bana hiç değişmemiş gibi görünüyordu. O benim için her zaman çok güzel bir kadın olmuştu ve henüz herkes için de öyleydi. Sadece gövdesi biraz daha dolgunlaşmıştı. Geri yanı, aynı göz, aynı yüz rengi, aynı göğüs, aynı çizgiler, aynı güzel kumral saçlar, aynı neşe, aynı ses, bugün bile güzel bir kız sesini heyecan duymaksızın işitemeyecek ölçüde üzerimde her zaman etkili olan o gençlikle pırıl pırıl sesine kadar her şey aynıydı.

Besbelli, böylesine candan sevilen bir kadını elde etme bekleyişi içinde korkmam gereken bir şey varsa, o da kendimi vaktinden önce bu sahip olma anı içinde görmek ve ipin ucunu kaçırmamak için isteklerime ve hayal gücüme yeterince egemen olamamaktı. Daha ileri bir yaşta, sadece sevilen kadın yanında beni bekleyen birkaç küçük lütfun düşüncesinin bile beni ondan ayıran kısa yolu zarar görmeksizin aşmayı benim için imkânsız kılacak derecede kanıma dokunduğu görülecektir. Nasıl, hangi mucize ile, gençliğimin en parlak çağında, ilk zevk için o kadar az ivedilik gösterdim? Nasıl oldu da ilk zevk saatinin yaklaştığını sevinçten çok üzüntü ile görebildim? Nasıl oluyordu da beni sarhoş etmesi gereken zevk duyguları yerine, hemen hemen tiksinti ve korkular duyuyordum? Eğer mutluluğumdan yolu yöntemiyle kaçınabilseydim, bunu candan yürekten yapacağımda şüphe edilecek hiçbir şey yok. Ona karşı duyduğum bağlılığın öyküsünde tuhaflıklar vaat ettim; işte onlardan hiç beklenmeyen bir tanesi.

Daha şimdiden canına tak diyen okuyucu, başka bir erkek tarafından sahip olunduğu için onun kendisini paylaştırarak gözümde alçaldığını ve bir kötü görme duygusunun, bana esinlemiş olduğu duyguları yok ettiğini düşünür; yanılır. Bu paylaşma, evet doğru, çok doğal bir incelikten olduğu kadar, gerçekte bunu ona ve kendime pek yaraşır bulmadığım için de bana büyük bir acı veriyordu; ama onun için beslediğim duygulara gelince, bu onları hiç bozmuyordu ve yemin edebilirim ki onu hiçbir zaman, ona en az sahip olmak istediğim zamandaki kadar büyük bir sevecenlikle sevmedim. Onun bakir kalbini ve soğuk mizacını, bu kendini verişte beden zevkinin en küçük bir payı bulunduğuna bir an bile inanmayacak kadar çok tanıyordum; tamamen emindim ki sırf beni başka türlü kaçınılması hemen hemen imkânsız tehlikelerden kurtarmak ve baştan başa kendim ve görevlerim için korumak tasası, bu kısımdan sonra söyleneceği gibi, ona öteki kadınların baktığı gözle bakmadığı töre dışı bir işi yaptırıyordu. Ona da, kendime de acıyordum. Ona: "Hayır Anne, bu şart değil; ben bunsuz da size kendimden kefil olurum" demek isterdim. Ama cesaret edemiyordum; önce çünkü bu söylenecek şey değildi ve sonra çünkü aslında bunun doğru olmadığını duyuyordum ve gerçekte beni öteki kadınlardan koruyabilecek ve kötülük

eğinimlerinden kurtarabilecek tek kadın vardı. Ona sahip olmak istemeksizin, başka kadınlara sahip olma isteğini içimden atmasına çok memnundum; beni ondan ayırabilecek her şeye öylesine büyük bir felâket olarak bakıyordum.

Uzun birlikte yaşama ve masum yaşama alışkanlığı, ona olan duygularımı güçsüzleştirmek şöyle dursun, güçlendirmiş, ama onlara aynı zamanda, onları daha sevgi dolu, belki daha sevecen ama daha az şehvani bir hale getiren bir başka biçim vermişti. Ona Anne diye diye, ona karşı bir oğul teklifsizliğini göstere göstere, kendime bir oğul gibi bakmaya alışmıştım. Benim için o kadar sevgili olmasına rağmen, ona sahip olmakta gösterdiğim az ivediliğin gerçek nedeni sanırım budur. İlk duygularımın, daha canlı olmaksızın daha şehvetli olduklarını çok iyi hatırlıyorum. Annecy'de sarhoşluk içindeydim; Chambéry'de artık öyle değildim. Onu her zaman ne kadar tutkuyla sevmek mümkünse o kadar tutkuyla seviyordum; ama onu daha çok kendisi ve daha az kendim için seviyor ya da hiç olmazsa onun yanında zevkimden çok mutluluğumu arıyordum; o benim için bir abladan, bir anneden, bir dosttan, hatta bir sevgiliden daha çok bir şeydi ve işte bu yüzdendir ki bir sevgili değildi. Kısacası onu, sahip olmak için göz dikmeyecek kadar çok seviyordum; işte fikirlerimde en açık olan şey bu.

Beklenmekten çok korkulan o gün, sonunda geldi çattı. Her şeyi vaat ettim ve yalan söylemedim. Kalbim karşılığını istemeksizin sözlerimi doğruluyordu. Gene de bu karşılığı elde ettim. Kendimi ilk kez olarak bir kadının, hem de taptığım bir kadının kollarında gördüm. Mutlu oldum mu? Hayır, zevki tattım. Bilmem hangi yenilmez hüzün onun büyüsünü zehirliyordu. Sanki bir mahrem zinası yapmış gibiydim. Onu coşkunlukla kollarımda sıkarken, iki üç kez göğsünü göz yaşlarıma boğdum. Ona gelince, ne hüzünlü ne de canlıydı; okşayıcı ve dingindi. Nefsine çok düşkün olmadığı ve şehveti hiç aramadığı için şehvetin zevk duygularına ermedi ve pişmanlıklarını hiçbir zaman duymadı.

Tekrar ediyorum: Onun bütün kusurları yanlış davranışlarından ileri geliyordu, hiçbir zaman tutkularından değil. İyi soydandı, kalbi temizdi, temiz şeyleri seviyordu, eğinimleri dürüst ve erdemliydi, zevki inceydi; her zaman sevdiği, ama

ona iyi yol gösteren kalbini dinleyeceği yerde kötü yol gösteren aklını dinlediği için hiçbir zaman izlemediği bir ahlâk zarifliği için yaratılmıştı. Yanlış ilkeler onu doğru yoldan çıkardıkları zaman, gerçek duyguları o ilkeleri hep yalanladı; ama ne yazık ki felsefeyle övünüyordu ve kendi yaptığı ahlâk, kalbinin ona emrettiği ahlâkı bozdu.

Birinci âşığı Monsieur de Tavel, onun felsefe öğretmeniydi ve ona bulaştırdığı ilkeler, onu baştan çıkarmak için ihtiyaç duyduğu ilkeler oldu. Onu kocasına, görevlerine bağlı, her zaman soğuk düşünen ve nefis yolundan el uzatılamaz bulduğu için safsatalar yolundan sataştı ve ona o kadar bağlı bulunduğu görevlerini sadece çocukları eğlendirmek için uydurulmuş bir din dersi gevezeliği, cinslerin birleşmesini kendiliğinden ne iyi ne de kötü olan çok önemsiz bir iş, karı koca sadakatini tüm ahlâkî değeri kamuoyuna bağlı zorunlu bir dış görünüş, kocanın iç dinginliğini kadınların tek görev kuralı olarak göstermeyi başardı, öyleki küçük düşürdükleri koca için bir hiç olan gizli kalmış sadakatsizlikler, vicdan için de öyleydi; sonunda, bu işin kendiliğinden hiçbir şey olmadığına, ancak rezaletle varlık kazandığına ve uslu akıllı görünen bir kadının, sadece bu görünüşle gerçekten uslu akıllı olduğuna onu inandırdı. İşte böylece sefil herif kalbini bozamadığı bir çocuğun aklını bozarak amacına ulaştı. Buna karşılık, kocasına ihanet etmeyi öğretmiş olduğu şekilde, onun kendisine de ihanet ettiğine aklı yatarak, en yıkıcı kıskançlıkla cezalandı. Bu nokta üzerinde yanılıp yanılmadığını bilmem. Bakan Perret onun ardılı olarak tanındı. Bildiğim şey şu ki bu genç kadının onu bu sisteme karşı koruması gereken soğuk mizacı, sonradan onu bu sistemden vazgeçmekten engelleyen şey oldu. Onun için hiçbir önemi olmayan bir şeye bu kadar önem verilmesini aklına sığdıramıyordu. Kendisi için o kadar kolay olan bir perhizi hiçbir zaman erdem adıyla onurlandırmadı.

Böylece bu yanlış ilkeyi kendisi için pek kötüye kullanmadı; ama başkası için kötüye kullandı ve bu, hemen hemen aynı derecede yanlış, ama kalbinin iyiliğine daha uygun bir başka ilke yoluyla oldu. Bir erkeği bir kadına ona sahip olmak kadar hiçbir şeyin bağlamadığına her zaman inandı ve kendini seven erkekleri dostluktan başka bir duyguyla sevmese de, bu öylesine sevecen bir dostluktu ki onları kendisine daha

güçlü bir biçimde bağlamak için elinde olan her çareyi kullanıyordu. Olağanüstü olan da şu ki hemen her zaman başarı kazandı. Öylesine gerçek bir sevimliliği vardı ki onunla birlikte yaşanan içli dışlılık ne kadar büyük olursa, onu sevmek için o kadar çok yeni sebepler bulunuyordu. İlk zaafından sonra hemen sadece mutsuzları kayırması dikkate değer bir başka şeydir; parlak insanların hepsi onu elde etmek için boşuna çabaladı; ama acımaya başladığı birini eğer sonradan sevmemişse, o pek de sevilecek gibi bir adam olmamalıydı. Kendine az yaraşır seçmeler yaptığı zaman, bu onun soylu kalbine hiç yaklaşmamış aşağılık sevgiler sonucu olmaktan uzak, sadece ve sadece her zaman yeterli bir ayırt etme yetisiyle yönetemediği çok cömert, çok iyiliksever, çok merhametli, çok duygulu kalbi yüzünden olmuştur.

Eğer bazı yanlış ilkeler ona yolunu şaşırttıysa, hiç vazgeçmediği ne kadar çok hayran olunacak ilkeleri vardı! Eğer nefsin o kadar az payı olan hatalara zaaf adı verilebilirse, zaaflarının kefaretini ne kadar çok erdemle ödedi! Onu bir nokta üzerinde aldatmış olan o aynı adam, bin başka nokta üzerinde ona çok güzel şeyler öğretti ve ateşli olmayan tutkuları, bilgilerinin ışığını her zaman izlemesini mümkün kıldığından safsataları onu yoldan saptırmadığı zaman iyi gidiyordu. Hatalarında bile övülmeye değer güdüleri vardı; aldanarak kötü yapabilirdi ama kötü olacak hiçbir şey isteyemezdi. İki yüzlülükten, yalandan tiksinirdi; doğru, hakkaniyetli, iyiliksever, çıkar gözetmez, sözüne ve görev bildiği şeylere sadık, öç ve kinden uzak ve bağışlamakta en küçük bir değer olduğunu bile aklından geçirmeyen bir kadındı. Son olarak, onda en az bağışlanabilir şey üzerine dönmek için şunu söyleyebilirim ki, lütuflarını değerlerince değerlendirmemekle birlikte, onları hiçbir zaman aşağılık bir alışveriş konusu yapmadı; onları saçıp savuruyor ama geçinmek için durmadan her çareye başvurmak zorunda bulunduğu halde, onları satmıyordu ve Sokrates, Aspasya'a[25] değer verebildiğine göre, Madame de Warens'e saygı duyardı demeye cesaret edebilirim.

Ona duygulu bir karakter ve soğuk bir mizaç vererek, her zamanki gibi ve bir o kadar da haklı olarak, çelişmeyle suçlandırılacağımı önceden biliyorum. Ola ki doğa bir yanlışlık yapmıştır ve bu bağdaşımın olmaması gerekir; sadece onun öyle

olduğunu biliyorum. Madame de Warens'i tanımış olan ve bugün bir çoğu hayatta bulunan kimselerin hepsi, onun öyle olduğunu bilebilir. Hatta onun dünyada bir tek gerçek zevk tanıdığını eklemeye cesaret edebilirim: Sevdiği kimseleri hoşnut etmek. Gene de herkes bu konuda istediği gibi düşünmek ve bunun doğru olmadığını bilgince kanıtlamakta özgürdür. Benim görevim doğruyu söylemektir, ona inandırmak değil.

Bu dediklerimi, birleşmemizi izleyen ve onu tadına doyulmaz bir hale getiren tek şey olan konuşmalarımızda yavaş yavaş öğrendim. Lütufkârlığının benim için yararlı olacağını ummakta haklı çıktı; yetişmem için bundan büyük yararlar sağladım. O zamana kadar bir çocuğa olduğu gibi bana sadece benden söz etmişti. Ondan sonra bana erkek muamelesi etmeye başladı ve kendinden söz etti. Bana söylediği her şey benim için o kadar ilginçti, beni o kadar duygulandırıyordu ki kendi üzerime kapanarak, bana açtığı sırlardan, bana vermiş olduğu derslerden daha çok yararlanmaya çalışıyordum. Gerçekten kalbin konuştuğu sezildiği zaman, onun iç dökmeleri karşısında bizimki de açılır ve bir eğiticinin tüm törebilimi, hiçbir zaman kendisi için bağlılık duyulan sağduyulu bir kadının sevgi dolu ve sevecen gevezeliği kadar değerli olamaz.

Onunla birlikte yaşadığım içli dışlılık, onu beni eskisinden daha elverişli bir biçimde değerlendirecek hale getirdiğinden, becereksiz havama rağmen, toplum hayatı için yetiştirilme zahmetine değdiğim ve eğer bir gün herhangi bir nedenle toplum içinde kendimi gösterirsem, orada ilerleyebilecek durumda olacağım sonucuna vardı. Bu düşünce üzerine, sadece düşünme yetimi geliştirmeye değil, aynı zamanda dış görünüşümü, davranışımı düzeltmeye, beni değerli olduğu kadar sevimli bir hale de getirmeye çalışıyordu; ve kendi payıma inandığım bir şey olmamakla birlikte, eğer toplum hayatında başarıların erdemle birleştirilebildiği doğruysa, hiç olmazsa bunun için onun tutmuş bulunduğu ve bana öğretmek istediği yoldan başka bir yol olmadığına eminim. Çünkü Madame de Warens insanları tanıyor ve onlarla yalan söylemeden ve sakıncasızlık yapmadan, aldatmadan ve kızdırmadan ilişki kurma sanatını çok iyi biliyordu. Ama bu sanat onun derslerinden çok karakterindeydi; onu uygulamayı öğretmekten iyi biliyordu ve ben dünyanın öğrenmeye en az yatkın adamıydım. Bun-

dan ötürü, onun bu bakıma yaptığı her şey, az eksiğiyle, tıpkı bana dans ve eskrim öğretmenleri tutmak için gösterdiği çaba gibi boşuna zahmet oldu. Çevik ve düzgün bir gövdem olduğu halde, bir menuet oynamasını öğrenemedim. Nasırlarım yüzünden topuklarıma basarak yürümeye öylesine alışmıştım ki Roche beni bundan vazgeçiremedi ve hiçbir zaman yeterince atik bir havayla ufacık bir çukur üzerinden atlayamadım. Bu, eskrim salonunda daha da kötü oldu. Üç aylık dersten sonra, saldırı yapamayacak halde, hâlâ duvara kılıç çalıyordum[26] ve hiçbir zaman, öğretmenin canı havaya uçurmak istediğinde, kamçı kılıcımı elde tutabilecek kadar yumuşak bir avuç ya da sağlam bir kola sahip olmadım. Bu kılıç talimi ve bana bunu öğretmeye uğraşan öğretmen için korkunç bir tiksinti duyduğumu da ekleyin. Bir insan öldürme sanatıyla böylesine gurur duyulabilmesine azla inanmazdım. Geniş dehasını benim ulaşabileceğim düzeye indirmek için eskrim öğretmeni, düşüncelerini sadece hiç bilmediği müzikten alınmış karşılaştırmalarla açıklıyordu. Üçüncü ve dördüncü vuruşlar[27] ve aynı addaki müzik aralıkları arasında göze çarpan benzerlikler buluyordu. Bir aldatmaca (feinte) yapmak istediği zaman, bana bu diyeze dikkat edilmesini söylüyordu, çünkü vaktiyle diyezlere feintes denilirdi; kamçı kılıcımı elimden havaya uçurttuğu zaman, sırıtarak bunun bir duraklama (pause) olduğunu söylüyordu. Kısacası, ömrümde, sorgucu ve eskrim göğüslüğü ile birlikte, bu zavallı adamdan daha dayanılmaz bir ukalâ görmedim.

Bunun sonucu, az sonra katıksız bir tiksinti nedeniyle bıraktığım kılıç talimlerimde az bir ilerleme gösterdim, ama daha yararlı bir sanatta, talihimden memnun olmak ve kendisi için doğmamış olduğumu sezmeye başladığım daha parlak bir talih istememek sanatında daha çok ilerledim. Kendimi tamamen Anne'ye hayatı mutlu kılma isteğine kaptırmış bir şekilde, onun yanında olmaktan durmadan daha çok hoşlanıyor ve evin dışında oraya buraya gitmek için ondan uzaklaşmam gerektiği zaman, müzik için duyduğum tutkuya rağmen, derslerimden sıkıntı duymaya başlıyordum.

Claude Anet'nin ilişkilerimizdeki içli dışlılığı farkedip etmediğini bilmiyorum. Bunun ondan saklı kalmadığına inanmak için sebeplerim var. O çok keskin görüşlü, ama hiçbir zaman

düşündüğünün tersini söylememekle birlikte, her zaman düşündüğünü de söylemeyen çok ağzı sıkı bir çocuktu. Haberdar olduğu konusunda bana hiç renk vermeksizin, davranışıyla haberdar gibi görünüyordu ve bu davranış, şüphesiz ruh bayalığından değil ama sevdiği kadının ilkelerini benimsediği için, onun bu ilkelere göre hareket etmesini kınayamamasından ileri geliyordu. Madame de Warens kadar genç olmasına rağmen, öylesine olgun ve öylesine ağır başlı idi ki bize aşağı yukarı hoşgörüye lâyık iki çocuk gibi bakıyordu ve biz ikimiz ona gözetilmesi bizim için değer taşıyan saygıdeğer bir adam olarak bakıyorduk. Madame de Warens'in ona karşı beslediği bağlılığın gücünü ancak ona sadakatsizlik ettikten sonra iyice anladım. Ancak kendisiyle düşündüğümü, kendisiyle duyduğumu, kendisiyle soluduğumu bildiğinden Madame de Warens, benim de onu aynı şekilde sevmem için Claude Anet'yi ne kadar sevdiğini bana gösteriyor ve bunu yaparken ona karşı duyduğu dostluk duygusundan da çok takdir duygusuna dayanıyordu, çünkü en tam paylaşabileceğim duygu buydu. Bize ikimizin de hayatının mutluluğu için zorunlu olduğumuzu söyleyerek, kaç kez kalplerimizi sızlattı ve bizi göz yaşları içinde birbirimize kucaklattırdı! Ve bunu okuyacak olan kadınlar muzip muzip gülümsemesinler. Onun sahip olduğu mizaçla, bu ihtiyaç şüpheli bir şey değildi; sadece kalbinin ihtiyacıydı.

Belki dünyada başka örneği olmayan bir topluluk üçümüz arasında böyle kuruldu. Bütün dileklerimiz, tasarılarımız, sevgilerimiz ortaklaşaydı. Bunlardan hiçbir şey bu küçük çevrenin dışına çıkmıyordu. Birlikte yaşamak ve yalnız onda yaşamak alışkanlığı öylesine büyük bir alışkanlık haline geldi ki yemeklerimizde üçümüzden biri eksik olsa, ya da bir dördüncü kişi gelse, her şey bozuluyordu ve özel ilişkilerimize rağmen, başbaşa konuşmalar bizim için bir arada olmak kadar tatlı değildi. Aramızda rahatsızlığı önleyen şey son derece büyük karşılıklı bir güven ve can sıkıntısını önleyen şey de hepimizin çok meşgul bulunmamızdı. Her zaman tasarılarla dolu ve her zaman hareketli olan Anne, bizim ikimizi de pek boş bırakmıyordu ve her birimizin de kendi hesabımıza zamanımızı iyi dolduracak bir şeylerimiz vardı. Bence aylaklık, yalnızlık afetinden hiç de aşağı kalmayan bir toplum afetidir. Bir oda içinde durup dinlenmeksizin çene çalma zorunluluğuna mah-

küm, sonsuzluğa dek burun buruna kapanıp kalmış olmak kadar hiçbir şey zekâyı daraltmaz, hiçbir şey bundan daha çok boş şeyler, dedikodular, atışmalar, çatışmalar, yalan yanlış şeyler meydana getirmez. Herkes meşgul olduğu zaman, ancak söylenecek bir şey olunca konuşulur, ama hiçbir şey yapılmadığı zaman, mutlaka durmadan konuşmak gerekir ve bütün kötülüklerin en sıkıcı ve en tehlikelisi de işte budur. Ben hatta daha ileri gitmeye cesaret ediyor ve bir topluluğu gerçekten hoş bir hale getirmek için, o topluluk içinde herkesin sadece bir şey yapmasının değil ama biraz dikkat isteyen bir şey yapmasının gerekli olduğunu söylüyorum. Fiyangolar yapmak, hiçbir şey yapmamak demektir ve fiyangolar yapan bir kadını eğlendirmek, kollarını kavuşturup oturan bir kadını eğlendirmek kadar çaba gerektirir. Ama o kadın nakış işlediği zaman iş değişir; sessizlik aralıklarını doldurmak için yeteri kadar uğraşır. Hoş karşılanmayan, gülünç olan şey, bu esnada bir düzine sırık gibi adamın kalktığını, oturduğunu, gittiğini, geldiğini, topukları üzerinde fır döndüğünü, şöminenin üzerindeki porselen heykelcikleri iki yüz kez çevirdiğini ve tükenmez bir söz bolluğuyla Minerva'larını[28] yorduğunu görmektir; ne güzel meşgale! İşte bu adamlar, ne yaparlarsa yapsınlar, başkalarına ve kendilerine her zaman yük olacaklardır. Motiers'de bulunduğum zaman, komşu kadınlara kaytan örmeye giderdim; eğer gene toplum hayatına dönseydim, cebimde her zaman bir hacıyatmaz taşır ve söyleyecek hiçbir şeyim olmadığı zaman kendimi konuşmakla yükümlü görmemek için, bütün gün onunda oynardım. Eğer herkes böyle yapsaydı insanlar daha az kötü olur, ilişkileri daha güvenli ve sanırım daha hoş bir hale gelirdi. Kısacası, şakacılar isterlerse gülsünler, ama ben inanarak söylüyorum ki yaşadığımız yüzyıla uygun tek ahlâk, hacıyatmaz ahlâkıdır.

Bununla birlikte, can sıkıntısından kaçınmak için kendiğilimizden bir şey yapma işi bize pek bırakılmıyordu ve tedirgin edici insanlar, akın akın gelmeleriyle, yalnız kaldığımız zaman hiç sıkılmayacak kadar çok canımızı sıkıyorlardı. Bu türlü insanların vaktiyle bana verdikleri tahammülsüzlük azalmıştı, bütün fark kendimi buna kaptırmak için daha az vaktim olmasıydı. Zavallı Anne eski girişimler ve yöntemler hevesini hiç yitirmemişti. Tersine, ev ihtiyaçları daha zorlu bir hale geldiği

ölçüde, bu ihtiyaçları karşılamak için kendini hayallerine daha çok kaptırıyordu. Mevcut geçim kaynakları azaldığı ölçüde, gelecek için kafasında kurduğu kaynaklar çoğalıyordu. Yılların ilerlemesi onda bu hastalığı artırmaktan başka bir şey yapmıyordu ve dünya ve gençlik istekleri zevkini yitirdiği ölçüde, bunun yerine gizemler ve tasarılar zevkini koyuyordu. Ev şarlatanlar, imalâtçılar, üfürücüler[29], servetini milyonlarla dağıttıktan sonra meteliğe kurşun atan her tür girişimcilerle dolup taşıyordu. Hiçbiri evinden eli boş çıkmıyordu ve en şaştığım şeylerden biri de, onun kaynağını kurutmadan ve alacaklılarını usandırmadan bu kadar el açıklığına dayanabilmesidir.

Sözünü ettiğim zamanda onu en çok saran ve kurmuş bulunduğu en saçma tasarı olmayan tasarı, aylıklı bir uygulamacı öğretmenle birlikte, Chambéry'de krallık adına bir Bitki Bahçesi kurmaktı, tabiî uygulamacı öğretmenliğin kimin için düşünüldüğü hemen anlaşılır. Alplerin ortasında bulunan bu kentin konumu botanik için çok elverişliydi ve bir tasarıyı her zaman bir başka tasarıyla kolaylaştıran Anne bu tasarıya, hekimleri hemen hemen sadece eczacılar olan bu kadar yoksul bir ülkede gerçekten çok yararlı görünen bir eczacılık koleji tasarısı ekliyordu. Kral Victor'un ölümünden sonra başhekim Grossi'nin[30] Chambéry'ye çekilmesi, ona bu fikri çok kolaylaştıracak gibi göründe ve belki bu fikri ona telkin etti. Her ne olursa olsun, Grossi'yi tavlamaya koyuldu, ne var ki Grossi öyle pek tavlanmaya gelir biri değildi; çünkü o, dünyada tanıdığım en ısırıcı ve en kaba adamdı. Örnek olarak anlatacağım iki üç olayla bunun böyle olduğu anlaşılacaktır.

Bir gün Grossi, içlerinden biri Annecy'den getirtilmiş ve hastanın her zamanki doktoru olan başka doktorlarla birlikte konsültasyondaydı. Bir doktor için henüz toy olan bu genç adam, baş efendinin fikrine katılmamak cüretini gösterdi. Beriki, cevap olarak ona sadece ne zaman döneceğini, nereden geçeceğini ve hangi arabaya bineceğini sordu. Öteki, gerekli cevapları verdikten sonra, bu kez ona yapabileceği bir hizmet olup olmadığını sordu. "Hiçbir şey, hiçbir şey, dedi Grossi, sadece ata binmiş bir eşeğin geçtiğini görme zevkine ermek istiyorum". Zengin olduğu kadar cimri ve katıydı. Dostlarından biri bir gün ondan sağlam inancalarla borç para istedi. Grossi ona, kolunu sıkarak ve dişlerini gıcırdatarak: "Dostum, dedi,

benden on pistol borç istemek için gökten Saint Pierre inse ve bana kutsal Teslis'i kefil gösterse, gene de vermezdim". Bir gün, Savoie valisi ve de çok sofu bir insan olan Monsieur le Comte Picon'un evine yemeğe davet edilen Grossi, vaktinden önce gelir ve o sırada dua etmekle meşgul bulunan Ekselânsları, ona dua ederek vakit geçirmesini önerir. Ne söyleyeceğini pek bilmeyen Grossi, korkunç bir şekilde yüzünü buruşturur ve diz çöker. Ama daha iki Ave okur okumaz, artık dayanamayarak birden bire ayağa kalkar, bastonunu alır ve tek kelime söylemeden çeker gider. Kont Picon arkadan koşar ve ona bağırır: "Monsieur Grossi! Monsieur Grossi! Gitmeyin canım, şişte mükemmel bir bartavelle[31] var". Öteki dönerek: "Monsieur le Comte! diye cevap verir, bana kızarmış bir melek de verseniz kalmam". İşte Anne'nin insanlara alıştırmaya giriştiği ve hakkından da geldiği saray baş doktoru Grossi böyle bir adamdı. Son derece meşgul olmasına rağmen, ona çok sık gelmeye alıştı, Anet ile dostluk kurdu, geniş bilgisini göz önünde tutar göründü, ondan değer vererek söz ediyor ve böyle bir ayıdan beklenmeyecek biçimde, geçmişin izlenimlerini silmek için ona saygı ile muamele etmeye özeniyordu. Çünkü her ne kadar Anet artık bir hizmetkâr durumunda değilse de, vaktiyle öyle olduğu biliniyor ve ona karşı bir hizmetkâr gibi davranılmamasına önayak olmak için saray baş doktorunun örnek ve otoritesinden aşağısı da gerekmiyordu. Eğer tasarlanan kurum kurulsaydı, Claude Anet, kara bir giysi, iyi taranmış bir peruka, ağır başlı ve yollu yöntemli bir duruş, uslu akıllı ve ölçülü bir gidiş, tıbbî alanda ve botanikte hayli geniş bilgiler ve fakülte başkanının kayrası ile, bitkiler krallık uygulamacı öğretmenlik görevini alkışla doldurmayı akla uygun olarak umabilirdi ve gerçekten Grossi bu kuruluşun planını beğenmiş, benimsemişti ve onu saraya önermek için, sadece barışın yararlı şeyler düşünülmesine ve bu şeyler için bir miktar para kullanılmasına izin vereceği zamanı bekliyordu.

Ama gerçekleşmesi beni belki de kendisi için doğmuş bulunduğumu sandığım botaniğe atacak olan bu tasarı, o en iyi hazırlanmış tasarıları allak bullak eden beklenmez darbelerden biriyle başarısızlığa uğradı. Ben derece derece, insanlık sefaletlerinin bir örneği olmak için yaratılmıştım. Denebilir ki beni bu büyük felâketlere çağıran Tanrı, onlara ulaşmamı en-

gelleyecek her şeyi kendi eliyle ortadan kaldırıyordu. Claude Anet'nin, sadece Alplerde yetişen ve Monsieur Grossi'nin ihtiyaç duyduğu çok az bulunur bir bitki olan génipi[32] aramak için dağ tepelerinde yaptığı bir araştırmada, bu zavallı oğlan öylesine terledi ki, söylendiğine göre tam da bu hastalığın ilâcı olan génipi'nin onu kurtaramadığı satlıcana tutuldu ve şüphesiz çok usta bir adam olan Grossi'nin bütün sanatına rağmen bizim, iyi kalpli hanımı ile benim ona gösterdiğimiz bütün özenlcre rağmen, o esnada benim yüreklendirici sözlerimden başka bir şey duymadığı korkunç bir can çekişmeden sonra, hastalığının beşinci günü kollarımız arasında öldü; eğer anlayacak durumda bulunsaydı, acı ve gayret atışlarıyla söylediğim yüreklendirici sözler onun için bir teselli olabilirdi. İşte bütün ömrümde sahip olduğum en sağlam dostu, kendisinde eğitimin yerini doğanın tuttuğu, kölelik içinde büyük adamların tüm erdemlerini besleyen ve herkese büyük adam olarak görünmek için belki de yaşamak ve mevki sahibi olmaktan başka bir eksiği bulunmayan değerli ve eşi az bulunur bir adamı, böyle yitirdim.

Ertesi gün en canlı ve en içten bir yürek acısı içinde, Anne ile ondan konuşuyordum ve birdenbire, konuşma ortasında, onun giyim kuşamlarının ve özellikle görünüşü beni hayran eden güzel bir kara giysinin bana kaldığı gibi aşağılık ve yakışıksız bir düşünceye kapıldım. Düşündüm, o halde söyledim; çünkü onun yanında bu benim için aynı şeydi. Çıkar-gözetmeme ve ruh soyluluğu ölenin yüksek derecede sahip bulunduğu yetenekler olduğundan, ona uğradığı kaybın büyüklüğünü hiçbir şey bu alçakça ve tiksinç söz kadar duyurmadı. Zavallı kadın hiçbir cevap vermeksizin, başını öte yana çevirdi ve ağlamaya koyuldu. Sevgili ve değerli göz yaşları! Hepsi kalbimde duyuldu ve hepsi kalbime aktı; orada aşağılık ve namussuzca bir duyguyu son izlerine kadar yıkadılar; içime o zamandan beri böyle bir duygu bir daha hiç girmedi.

Bu yitik, Anne'ye verdiği acı kadar zarara da sebep oldu. O andan sonra işleri gün günden kötüleşti. Anet, hanımının evindeki düzeni ayakta tutan saat gibi ve derli toplu bir çocuktu. Uyanıklığından çekiniliyordu ve savurganlık en düşük derecedeydi. Anne bile onun kınamasından çekiniyor ve saçıp savurmalarında[33] kendini daha bir tutuyordu. Anet'nin bağlılı-

ğı onun için yeterli değildi, onun gözünde taşıdığı değeri korumak istiyor ve Anet'nin, zaman zaman kendi malı kadar başkasının malını da saçıp savurduğu şeklinde yapmaya cesaret ettiği haklı sitemden ödü patlıyordu. Ben de Anet gibi düşünüyor, hatta bunu söylüyordum; ama onun üzerinde aynı söz dinletme gücüne sahip değildim ve benim sözlerim Anet'ninkiler gibi çekingenlik vermiyordu. Anet artık hayatta olmayınca, ben onun duyduğum zevk kadar az yetenekli olduğum yerini almak zorunda kaldım; bu yeri kötü doldurdum. Az özenli, çok çekingendim; kendi kendime homurdanıp durarak, her şeyi oluruna bırakıyordum. Aynı güveni elde etmiş olmakla beraber, aynı otoriteyi elde edememiştim. Yaşayışımızdaki gelişgüzelliği görüyor, bundan üzülüyor, bundan yakınıyor ama sözümü dinletemiyordum. Akıllı uslu olmaya hak kazanmak için çok genç ve çok canlıydım ve denetçilik taslamaya kalkışmak istediğim zaman Anne bana hafif okşama şamarları atıyor, kendisinin küçük akıl hocası adını takıyor ve beni kendime uygun düşen role dönmeye zorluyordu.

Ölçüsüz harcamalarının onu er geç zorunlu olarak içine atacağı darlığın derin sezgisi bende öyle güçlü bir etki yaptı ki, evinin müfettişi olduğum için, borç ve alacak arasındaki denge eşitsizliğini kendiliğinden düşünüyordum. O zamandan beri kendimde hep duyduğum cimrilik eğinimini bu dönemden başlatırım. Gelip geçici nöbetler dışında hiçbir zaman çılgıncasına savurgan olmamışımdı; ama o zamana kadar paramın az mı çok mu olduğu beni hiçbir zaman çok tasalandırmamıştı. O zamandan sonra bu ilgiyi göstermeye ve kesemin kaygısını çekmeye başladım. Çok soylu bir nedenle soysuzlaşıyordum[34]; çünkü aslında, öngördüğüm yıkımda Anne için bir kaynak kollamaktan başka bir şey düşünmüyordum. Alacaklıların ödeneğine el koydurmalarından, ödeneğin tamamen kesilmesinden korkuyor ve dar anlayışıma göre, benim küçük gizli para çıkınımın o zaman ona büyük bir yardımda bulunabileceğini hayal ediyordum. Ama bu gizli para çıkınını yapmak ve özellikle onu korumak için ondan gizli hareket etmem gerekiyordu; çünkü, geçinmek için her çareye baş vururken, benim keyif paramın[35] olduğunu bilmesi yakışık almazdı. Bunun sonucu, şurada burada depo halinde birkaç Louis altını sokuşturduğum gizli delikler aramakla uğraşıyor ve bu depoyu

onun ayaklarına sereceğim zamana kadar durmadan büyütmeyi hesaplıyordum. Ama gizleme yerlerini seçmekte öylesine beceriksizdim ki o her zaman onların kokusunu alıyordu; sonra onları bulmuş olduğunu bana haber vermek için oraya koyduğum altını alıyor ve başka cinsten daha çok para koyuyordu. Bunun üzerine küçük hazinemi utanç içinde ortak keseye ekliyordum ve o da bunu hiçbir zaman gümüş kılıç, saat, ya da benzeri bir başka şey gibi benim işime yarayacak giyim kuşam ya da döşeme eşyası için kullanmaktan geri kalmıyordu.

Biriktirmenin beni hiçbir zaman başarıya ulaştıramayacağına ve onun için de çok yetersiz bir kaynak olacağına aklım iyice yatınca, sonunda korktuğum felâkete karşı kendimi, benim geçimimi sağlamak şöyle dursun kendisi hazır ekmeğe muhtaç bir duruma geldiğini göreceği zaman onun geçimini sağlayacak bir duruma getirmekten başka hiçbir çaremin olmadığını sezdim. Ne yazık ki tasarılarımı zevklerimin yakınında kurduğum için, talihimi müzikte aramakta çılgıncasına ayak diriyordum ve kafamda fikirlerin ve şarkıların doğduğunu duyduğum için de bunlardan yararlanacak duruma gelir gelmez ünlü bir adam, çıkardığı sesler Peru'nun bütün gümüşünü çekecek modern bir Orphée olacağıma inandım. Benim için söz konusu olan şey, şöyle böyle nota okumaya başladığıma göre, kompozisyon öğrenmekti. Güçlük, bana kompozisyon öğretecek birini bulmaktaydı; çünkü sadece benim Rameau ile kendi başıma bu işin üstesinden gelebileceğimi ummuyordum ve Monsieur Le Maitre gittikten sonra, Savoie'da armoni'den bir şey anlayan hiç kimse kalmamıştı.

Burada hayatımın baştan başa dolu bulunduğu ve dosdoğru amacıma yönelmeyi düşündüğüm zaman bile beni ona ters düşüren o tutarsızlıklardan biri daha görülecektir. Venture bana, o zamanlar Besançon katedralinde, şimdi de Versailles kilisesinde müzik öğretmenliği yapan, değerli ve çok yetenekli bir adam olan kendi kompozisyon öğretmeni abbé Blanchard'dan çok söz etmişti. Abbé Blanchard'dan ders almak için Besançon'a gitmeyi kafama koydum ve bu fikir bana öylesine akla yatkın göründü ki Anne'ye de öyle gösterebildim. Hemen ve her işte gösterdiği el açıklığıyla, benim küçük takım taklavatımı düzmeye başladı. Böylece, hep bir yıkımı önlemek ve savurganlığının sonucunu ilerde tamir etmek tasarısıyla, onu

hemen o anda sekiz yüz frank masrafa sokmakla işe başladım; kendimi buna çare bulacak bir duruma getirmek için onun yıkımını hızlandırıyordum. Bu tutum ne kadar delice olursa olsun, hüsnükuruntu benim payıma, hatta onun payına dört dörtlüktü. İkimiz de, ben onun yararına çalıştığıma, o kendi yararıma çalıştığıma, inanıyorduk.

Venture'ü hâlâ Annecy'de bulmayı ve ondan abbé Blanchard için bir mektup istemeyi hesaplamıştım. Oradan ayrılmıştı. Bütün bilgi olarak, bana bırakmış bulunduğu kendi bestesi ve kendi eliyle yazdığı dört parçalık bir messe'le yetinmem gerekti. Bu iyi tanıtma belgesi ile birlikte, akrabalarıma göründüğüm Cenevre'den ve beni her zamanki gibi karşılayan ve atlı olduğum için bavulumu arkamdan göndermeyi üstlenen babama göründüğüm Nyon'dan geçerek, Besançon yolunu tuttum. Besançon'a vardım. Abbé Blanchard beni iyi karşıladı, yetiştirmeyi vaat etti, yardımlarda bulundu. Tam işe başlamak üzereydi ki babamdan gelen bir mektuptan, bavuluma İsviçre sınırındaki Rousses Fransız gümrük bürosunda el konulup müsadere eldiğini öğrendim. Bu haberden ürkerek, bu müsaderenin nedenini öğrenmek için Besançon'da tanışmış bulunduğum kimselere başvurdum; çünkü hiçbir kaçak eşya bulunmadığından emin, bavulumu ne bahaneyle müsadere edebildiklerini bir türlü anlayamıyordum. Sonunda öğrendim: Bunu anlatmak gerek, çünkü tuhaf bir olay.

Chambéry'de, Régence* döneminde vize dairesinde çalışmış ve işsizlik nedeniyle kadastroda çalışmaya gelmiş, çok iyi bir adam olan Monsieur Duvivier adında yaşlı bir Lyon'luyla görüşüyordum. Toplum içinde yaşamıştı; çeşitli yetenekleri vardı, az biraz bilgi, yumuşaklık, nezaket sahibiydi; müzikten anlıyordu ve onunla aynı odada kapatılmış olduğum için bizi çeviren yontulmamış ayılar ortasında birbirimize özellikle bağlanmıştık. Monsieur Duvivier'nin Paris'te muktuplaştığı ve ona neden ağızdan ağıza dolaştıkları ve artık üzerinde konuşulmadığı zaman bir daha hiç kimsenin aklına bile gelmeksizin, nasıl yok olup gittikleri bilinmeyen o ıvır zıvır boşlukları, o gelip

---

* [Régence: Philippe d'Orléans'ın, Fransa Kralı XV. Louis'nin küçüklüğü esnasında, 1715-1723 arasındaki naiplik dönemi -ç.]

geçici yenilikleri yazıp gönderen bazı kimseler vardı. Onu zaman zaman Anne'ye yemeğe götürdüğüm için bana bir çeşit yağcılıkta bulunur ve gözüme hoş görünmek amacıyla, hayatımda kendi başıma bir tekini bile okumayacak kadar tiksinti duyduğum bu tatsız tuzsuz şeyleri bana sevdirmeye çalışırdı. Onu hoşnut etmek için bu değerli kıç sileceklerini alır, cebime koyar ve onları kullanılacakları tek iş dışında bir daha aklıma bile getirmezdim. Maalesef bu melun kâğıtlardan biri, gümrükçülere karşı kalıp kıyafet yerinde görünmüş olmak için iki üç kez giydiğim yeni bir giysinin ceket cebinde kaldı. Bu kâğıt, Racine'in Mithridate'ının o güzel sahnesinin hayli yavan Jansétiste bir yansılaması (parodisi) idi. On dizesini bile okumamış ve unutkanlıkla cebimde bırakmıştım. Takım taklavatımı müsadere ettiren şey işte bu oldu. Gümrük memurları bu bavuldaki eşya listesinin başına, bu yazının Cenevre'den Fransa'da basılmak ve dağıtılmak için geldiğini varsayarak, içinde Tanrı ve Kilise düşmanlarına uzun uzun kutsal sövgüler ve bu iblisçe tasarının gerçekleşmesini önlemiş bulunan kendi dindar uyanıklıklarına da uzun uzun övgüler yağdırdıkları göz kamaştırıcı bir tutanak döktürdüler. Herhalde gömleklerimin de mezhep sapkınlığı koktuğunu gördüler; çünkü bu korkunç kâğıt yüzünden, ne yaptımsa nafile, ne derdimi anlatabildim, ne de zavallı tapon eşyalarımdan bir haber alabildim. Kendisine başvurulan sağlam kişiler o kadar çok açıklama, bilgi, belge, hatırlanacak şey istiyorlardı ki kendimi bu lâbirent içinde kaybederek, her şeyi bırakmak zorunda kaldım. Rousses gümrük bürosunun bu tutanağını saklamamış olmaktan gerçek bir pişmanlık duyuyordum. Bu belge bu kitaba eşlik etmesi gereken belgeler arasında ayrı bir yer alacak bir parçaydı.

Bu kayıp, abbé Blanchard ile birlikte hiçbir şey yapmaksızın, beni hemen Chambéry'ye döndürdü ve her şeyi iyice tarttıktan sonra, felâketin beni bütün girişimlerimde izlediğini görerek, sadece Anne'ye bağlanmaya, onun talihi ardından koşmaya, hiçbir şey yapamayacağım bir gelecek için boş yere kendimi üzmemeye karar verdim. Beni sanki hazineler getirmişim gibi karşıladı, küçük giysi dolabımı yavaş yavaş eski haline getirdi ve her ikimiz için de hayli büyük olan felâketim, hemen hemen başıma geldiği anda unutuldu.

Bu felâket beni müzik üzerindeki tasarılarımdan soğutmuş olmakla birlikte, gene de durmadan Rameau'mu incelemekten geri kalmıyordum; ve çalışa çabalaya, sonunda onu anlar ve başarıları beni yüreklendiren birkaç küçük kompozisyon denemesi yapar hale geldim. Marki d'Entremont'un oğlu Kont de Bellegarde[36], Kral Auguste'ün ölümünden sonra Dresde'den geri dönmüştü. Kont de Bellegarde uzun süre Paris'te yaşamıştı; müziği son derece seviyor ve Rameau'nun müziğine tutkunluk duyuyordu. Erkek kardeşi Kont de Nangis[37] keman çalıyor, kız kardeşleri Kontes de la Tour[38] biraz şarkı söylüyordu. Bütün bunlar müziği Chambéry'de moda haline getirdi ve yönetimi önce bana verilmek istenen bir halk dinletisi düzenlendi; ama az zamanda bunun benim gücümü aştığı görüldü ve başka bir yol bulundu. Bu dinletide birkaç küçük parçayı, bunlar arasında çok hoşa giden bir kantatı yönetmekten geri kalmadım. Bu kantat iyi bestelenmiş bir parça değildi, ama benden umulmayan yeni şarkılar ve etkili şeylerle doluydu. Notaları o kadar kötü okuduğum için, bu baylar zararsız bir beste yapacak durumda olduğuma inanamadılar ve bir başkasının eserini kendime malettiğimden hiç kuşkuları kalmadı. İşi denetlemek için, bir sabah Monsieur de Nangis, ses uygunluğunu sağlama bakımından bir başka ses perdesine geçirmiş olduğunu, ama bu transpozisyonun parçayı aletle çalınamaz bir hale getirdiği için, ona bir başka basonun yazılması gerektiğini söylediği Clérambault'nun bir kantatıyla birlikte beni görmeye geldi. Bunun büyük bir iş olduğu ve hemen yapılamayacağı cevabını verdim. Bir kaçamak aradığımı sandı ve hiç olmazsa ona bir resitatifin basosunu yazmam için beni sıkıştırdı. Bunun üzerine istediğini yaptım, şüphesiz kötü bir şey oldu, çünkü iyi yapmak için bana her şeyde rahatlık ve özgürlük gerek; ama bu işi hiç olmazsa kurallara uygun bir biçimde yaptım ve o da yanımda bulunduğu için kompozisyon öğelerini bildiğimden kuşkuya düşemedi. Böylece öğrencilerimi yitirmedim ama bir dinleti düzenlediklerini ve bunda benden vazgeçtiklerini görerek, müzikten biraz soğudum.

Barış yapılmış olduğundan, Fransız ordusu dağları yeni baştan aşağı yukarı o sıralarda geçti[39]. Birçok subay Anne'yi görmeye geldi, aralarında Anne'nin beni kendisine tanıştırdığı, daha sonra Cenevre büyükelçisi ve nihayet Fransa Mareşali

olan Orléans Alayı Albayı Monsieur le Comte de Lautrec de vardı. Anne'nin söylediği şeyler üzerine, Kont de Lautrec benimle çok ilgilenir göründü ve bana, ancak hayatının son yılında, artık kendisine ihtiyacım kalmadığı zaman hatırladığı birçok şey vaat etti. Babası o zaman Torino'da elçi olan genç Marki de Sennecterre de Chambéry'den o sırada geçti. Genç Marki, Madame de Menthon'da yemek yedi, o gün ben de orada yiyordum. Yemekten sonra söz müzikten açıldı; marki müziği çok iyi biliyordu. Jephté operası[40] o zaman yeniliği içindeydi; marki ondan söz etti, operanın notası getirtildi. Bu operayı ikimizin seslendirmemizi önererek, genç marki beni korkudan tir tir titretti ve kitabı açar açmaz, tam da şu ünlü iki sesli parça üzerine düştü:

La terre, l'énfer, le Ciel même,
Tout tremble devant le Seigneur.*

Bana: "Kaç parti yapmak istersiniz? dedi. Ben kendi payıma şu altısını yapacağım". Bu Fransız taşkınlığına henüz alışmış değildim ve zaman zaman partisyonlar kekelemiş olsam da, aynı insanın aynı zamanda altı, hatta iki partiyi nasıl yapabildiğini anlamıyordum. Müzik egzersizinde bana hiçbir şey, böyle bir partiden öbürüne hafiflikle atlamak ve bütün bir partisyonu aynı zamanda göz önünde tutmak kadar güç gelmedi. Bu işin içinden çıkma biçimim karşısında, Monsieur de Sennecterre müzik bilmediğim kanısına kapılmış olmalıydı. Belki de bu kuşkuyu denetlemek için, bana Mademoiselle de Menthon'a vermek istediği bir şarkının notasını yazmamı önerdi. Bundan kaçınamazdım. O şarkıyı söyledi, ben de, hatta çok tekrar ettirmeksizin, yazdım. Sonra okudu, onu gerçekten olduğu gibi, çok doğru yazılmış buldu. Sıkıntımı görmüştü, bu küçük başarıyı değerlendirmekten zevk aldı. Gene de bu çok basit bir işti. Aslında müziği çok iyi biliyordum; bende eksik

* Dünya, cehennem, hatta cennet,
Her şey Tanrı karşısında titrer.

olan şey sadece hiçbir zaman hiçbir şey üstünde sahip olmadığım ve müzikte ancak eksiksiz bir pratikle elde edilen o ilk bakışta kavrama gücüydü. Ne olursa olsun, duyduğum küçük utancı başkalarının ve benim zihnimden silmek için gösterdiği dürüst çaba karşısında duygulandım ve on iki ya da on beş yıl sonra, Paris'in çeşitli evlerinde kendisiyle karşılaştığımda içimde birçok kez ona bu olayı hatırlatmak ve anısını unutmadığımı göstermek isteğini duydum. Ama o zamandan sonra gözlerini yitirmişti; ona gözlerini nasıl kullanmasını bilmiş olduğunu hatırlatarak acılarını tazelemekten korktum ve sustum.

Geçmiş varlığımı şimdiki varlığıma bağlamaya başlayan ana değiniyorum. O zamandan bu zamana kadar uzamış bazı dostluklar benim için çok değerli bir hale geldi. Bu dostluklar bana sık sık, dostum olduklarını söyleyen kimselerin gerçekten dostum oldukları ve beni, tanınmış bir adamla ahbaplık kurmuş olma böbürlenmesi ya da böylece ona daha çok zarar verme fırsatı bulma gizli isteğiyle değil, ben olduğum için katıksız bir iç yakınlığıyla sevdikleri o mutlu tanınmamışlığı acı acı aratmışlardır. Onu benden uzaklaştırmak için gösterilen çabalara rağmen, her zaman bana kalmış olan eski dostum Gauffecourt ile ilk tanışmamı işte bu tarihten başlatırım. Her zaman kalmış! Hayır, değil. Yazık! Kısa bir süre önce onu yitirdim. Ama o beni ölünceye kadar sevdi ve dostluğumuz ancak onunla birlikte son buldu. Monsieur de Gauffecourt bu dünyada yaşamış en sevilesi adamlardan biriydi. Onu görüp de sevmemek, ona iyice bağlanmadan onunla birlikte yaşamak olanaksızdı. Ömrümde onunkinden daha dinginlik dolu, daha duygu ve zekâ işareti taşıyan, daha çok güven veren, daha açık, daha okşayıcı bir çehre görmedim. Ne kadar sakınımlı olunursa olunsun, insan onunla daha ilk görüşten başlayarak sanki yirmi yıldan beri tanıyormuş gibi teklifsiz olmaktan kendini alamazdı ve yeni çehreler karşısında rahatlık duymakta o kadar güçlük çeken ben bile onunla ilk anda içli dışlı oldum. Sesi, söyleyişi, sözü, çehresine tamamen uyardı. Sesinin tınısı duru, dolgun, çınlaktı, kulağı dolduran ve yürekte yankılar bırakan gür ve dokunaklı güzel bir bas sesi vardı. Daha kararlı ve daha tatlı bir neşeye, daha gerçek ve daha sade iyiliklere, daha doğal ve daha bir zevkle işlenmiş yeteneklere

sahip olmak olanaksızdır. Buna sevgi dolu, ama herkesi biraz çok seven bir kalp, dostlarına yırtınırcasına hizmet eden ya da daha doğrusu hizmet edebileceği kimselerle dost olan ve başkasının işlerini canla başla yaparken, kendi işlerini de çok ustalıkla yapmasını bilen, insanlar arasında pek ayrım gözetmeyen yardımsever bir karakter ekleyin. Gauffecourt basit bir saatçının oğluydu ve kendisi de saatçılık yapmıştı. Ama tavrı ve değeri, onu girmekte gecikmediği bir başka âleme çağırıyordu. Onunla dostluk kuran Fransa'nın Cenevre elçisi Monsieur de la Closure ile tanıştı. Elçi ona Paris'te, kendisi için çok yararlı olan başka tanıdıklar sağladı ve bu tanıdıkları aracılığıyla, kendisine yirmi bin frank getiren Valais tuzları üstenciliğini elde etmeyi başardı. Hayli güzel olan talihi, erkekler yönünden orada sınırlandı ama kadınlar yönünden çok daha açık oldu; içlerinden seçmek zorunda kaldı ve ne istediyse onu yaptı. Onun benzeri en az bulunan ve en yüz ağartıcı yönü şu oldu ki her sınıftan insanlarla ilişkileri bulunduğu halde, hiçbir zaman kimsenin ne kıskançlığına, ne de kinine hedef olmaksızın, her yerde sevildi, herkes tarafından arandı ve sanırım hayatında bir tek düşmanı olmaksızın öldü. Mutlu adam! Her yıl, komşu ülkelerden kibar arkadaşların toplandığı Aix kaplıcalarına geliyordu. Bütün Savoie soylularıyla tanıştığı için, Aix'den Chambéry'ye, Kont de Bellegard'ı, Anne'nin onunla evinde tanıştığı ve beni de tanıştırdığı kontun babası Marki d'Entremont'u görmeye gelirdi. Hiçbir sonuç vermeyecek gibi görünen ve birçok yıl kesintiye uğrayan bu tanışıklık, aşağıda anlatacağım vesileyle tazelendi ve gerçek bir bağlılık haline geldi. Kendisiyle o kadar sıkı fıkı bağlanmış bulunduğum bir dosttan söz etmeye kendimi yetkili kılmak için bu kadarı yeter; ama anısıyla hiçbir kişisel ilgim olmasaydı bile, öylesine sevilmeye değer ve öylesine mutlu doğmuş bir insandı ki, insan soyunun övüncesi adına, bu anının her zaman saklanmaya değer olduğuna inanırdım. Bu bölümden sonra görülebileceği üzere, öteki insanlar gibi bu o kadar sevilesi insanın da kusurları vardı; ama eğer bu kusurlara sahip bulunmasaydı, belki de daha az sevilmeye değer olurdu. Onu olabildiği kadar ilginç bir hale getirmek için, onda bağışlanacak bir şeyin bulunması gerekirdi.

Aynı çağın bir başka bağlılığı da henüz solmadı ve insan kalbinde öylesine güçlükle yok olan o dünya mutluluğu umuduyla beni hâlâ avutuyor. O zaman genç ve sevimli bir insan olan Savoielı soylu Monsieur de Conzié, müzik öğrenmek ya da daha doğrusu müzik öğreten kimseyle tanışmak hevesine kapıldı. Güzel tanışmalar için gösterdiği eğilim ve istekle Monsieur de Conzié, onu çok hatırsayar kılan bir karakter tatlılığına sahipti ve ben de öyle bulduğum kimseler için hatırsayarlık beslerdim. Az sonra aramızda bir ilişki kuruldu. Kafamda mayalanmaya başlayan ve gelişmek için biraz kültür ve ilerleme yardımlaşmasından başka bir şey beklemeyen edebiyat ve felsefe tohumu, bunları onda buluyordu. Monsieur de Conzié'nin müziğe eğilimi azdı; bu benim için bir nimet oldu; ders saatleri solfej okumaktan bambaşka bir şekilde geçiyordu. Yemek yiyor, konuşuyor, bazı yeni kitaplar okuyor ve müzikten tek söz etmiyorduk. Voltaire'in Prusya veliaht prensi[41] ile mektuplaşması o zaman çok yankı yapıyordu; biz de aramızda sık sık bu iki ünlü adamdan konuşuyorduk ki, bunlardan az zamandan beri tahta çıkmış bulunan biri, az sonra ne olacağını daha o zamandan haber veriyor ve şimdi ne kadar yüceltiliyorsa, o zaman o kadar yerilen öteki, bizi kendisini izliyora benzeyen ve büyük yeteneklere özgü bir şey olduğu çok sık görülen felâketine içtenlikle acındırıyordu. Prusya prensi gençliğinde pek mutlu olmamıştı ve Voltaire hiçbir zaman mutlu olmamak için yaratılmışa benziyordu. Her ikisine karşı duyduğumuz ilgi, onlarla ilişiği olan herşeye yayılıyordu. Voltaire'in yazdıklarından hiçbiri gözümüzden kaçmıyordu. Bu yazıları okumaktan duyduğum zevk, bende incelikle yazmasını öğrenmek ve beni büyülemiş bulunan bu yazarın güzel üslubunu taklide çalışmak isteği uyandırdı. Bir süre sonra *Felsefe Mektuplar'ı* (Lettres Philosophiques) yayımlandı[42]. Onun şüphesiz en iyi yapıtı olmamakla birlikte, beni yazı yazma üzerine en çok çeken yapıtı bu oldu ve bu doğuş halindeki zevk, o zamandan beri bir daha hiç sönmedi.

Ama kendimi ciddî olarak bu işe verme zamanı gelmemişti. İçimde hâlâ, sönmüş olmaktan çok sınırlanmış olan ve Madame de Warens'in evinin benim yalnız mizacım için çok gürültülü gidişinin beslediği biraz gelgeç bir mizaç, bir durup dinlenmeme isteği kalmıştı. Her gün ona her yandan üşüşen

bu yabancılar yığını ve bu adamlardan her birinin onu kendi tarzında aldatmaktan başka bir şeye çalışmadıkları yolundaki inancım, bu evdeki varlığımı benim için gerçek bir işkence haline getiriyordu. Hanımının mahremiyetinde Claude Anet'nin yerini almış olduğumdan beri, onun işlerini daha yakından izliyor, onlarda kötüye doğru bana ürküntü veren bir gelişme görüyordum. Yüz kez ve her zaman boş yere uyarmış, rica etmiş, sıkıştırmış, yalvarıp yakarmıştım. Ayaklarına kapanmış, kendisini tehdit eden felâketi ona iyice anlatmış, harcamasını düzeltmesini[43], işe benden başlamasını, borçlarını ve alacaklılarını durmadan çoğaltarak, yaşlılık günlerinde onların incitici davranışı ve sefalet karşısında kalmaktansa, henüz gençken kendini biraz sıkıntıya sokmasını öğütlemiştim. Çabamın içtenliği karşısında duygulanarak, benimle birlikte yüreği sızlıyor ve bana dünyanın en güzel şeylerini vaat ediyordu. Sefilin biri gelmiyor mu, her şey o anda unutuluyordu. Uyarılarımın boşluğunu bin kez denedikten sonra, bana önleyemediğim zarara gözümü kapamaktan başka yapacak ne kalıyordu? Kapısını gözetemediğim evden uzaklaşıyor, Nyon'a, Cenevre'ye, Lyon'a küçük yolculuklar yapıyordum; bu yolculuklar gizli acımı avutuyor, ama aynı zamanda yaptığım harcamayla bunun nedenini daha da artırıyorlardı. Yemin edebilirim ki, eğer Anne bu tasarruftan gerçekten yararlansaydı, bu yolculuklardan yapılacak bütün kısıntılara sevinçle katlanırdım; ama benim yoksun kalacağım şeyin dolandırıcılara gideceğinden emin olarak, onlarla birlikte paylaşmak için Anne'nin iyilikseverliğini kötüye kullanıyor ve kasap dükkânından dönen köpek gibi, kurtaramadığım parçadan kendi payımı koparıp götürüyordum.

Bütün bu yolculuklar için bahanelerim eksik olmuyordu ve her yerde o kadar çok ilişkisi, iş konuşması, işi, güvenli birine verilecek görevi vardı ki Anne tek başına gereğinden çok bahane sağlayabilirdi. O beni göndermekten başka bir şey istemiyordu, ben gitmekten başka bir şey istemiyordum, bu da hayli gezgince bir hayat yaratmaktan geri kalmıyordu. Bu yolculuklar, sonradan benim için hoş ya da yararlı olmuş bulunan birkaç iyi tanışma yapabilmemi sağladı; Lyon'da, bana gösterdiği iyilikler göz önüne alınırsa, kendimi ahbaplığı yeteri kadar koyulaştırmış olmamakla kınadığım Monsieur Perrichon[44] ile yaptığım tanışma; sırası gelince sözünü edeceğim iyi

kalpli Parisot ile yaptığım tanışma; Grenoble'da, Madame Deybens ve çok zeki ve kendisini daha sık görebilecek durumda bulunsaydım benimle dostluk kurabilecek bir kadın olan başkan karısı Madame de Bardonanche ile yaptığım tanışmalar; Cenevre'de, bana ölüme ve zamana rağmen kalbinin bir türlü ayrılamadığı annemden sık sık söz eden Fransa elçisi Monsieur de la Closure ile yaptığım tanışma; iki Barillot[45] ile yaptığım tanışma bunlar arasındadır. Beni torunu olarak çağıran baba Barillot, çok sevimli ve tanımış bulunduğum en iyi insanlardan biriydi. Cumhuriyet ayaklanması süresince bu iki vatandaş iki karşıt partide yer aldılar; oğul burjuvazi, baba yüksek görevliler partisinde ve 1737'de silâha sarılındığı zaman[46], ben Cenevre'de olduğumdan, baba ile oğulun, iki saat sonra birbirlerini boğazlamak için karşı karşıya geleceklerinden emin, biri belediye dairesine, öteki kendi karargâhına gitmek üzere silâhlanmış olarak aynı evden çıktıklarını gördüm. Bu korkunç görü bende öylesine canlı bir etki bıraktı ki, eğer günün birinde yurttaşlık haklarıma kavuşacak olursam, hiçbir zaman, hiçbir iç savaşa karışmamaya ve ne kişiliğim ne de tanıklığımla, içerde özgürlüğü hiçbir zaman silâh aracıyla desteklememeye yemin ettim. Nazik bir durumda bu yemini tutmuş olduğuma tanıklık eder ve insanlarca bu ölçülülükte bir değer bulunacağını, en azından düşünürüm.

Ama henüz silâha sarılmış Cenevre'nin kalbimde uyardığı bu ilk yurtseverlik heyecanını duyacak halde değildim. Sırasında söylemeyi unuttuğum, ama söylenmekten geri kalınmamış olması gereken aleyhimdeki çok önemli bir olay aracıyla, o zamanlar bu heyecandan ne kadar uzak bulunduğum anlaşılacaktır.

Dayım Bernard, birkaç yıl önce, planını yapmış olduğu Charlestown kentini kurmak için Caroline'e gitmiş bulunuyordu. Az sonra orada öldü; zavallı yeğenim de Prusya kralının hizmetinde ölmüş ve halam* böylece hem oğlunu hem de kocasını hemen hemen aynı zamanda yitirmişti. Bu yitikler kendisine kalan en yakın akrabasına, yani bana karşı duyduğu yakınlığı biraz hararetlendirdi. Ne zaman Cenevre'ye gitsem onun evinde kalıyor ve dayımın bırakmış bulunduğu kitapları ve kâğıtları araştırmak ve karıştırmakla vakit geçiriyordum.

* [Roussea'nun yengesi, aynı zamanda halasıydı da. Birinci Kitaba bakınız -ç.]

Onlar arasında çok ilginç belgeler, hiç akla gelmeyecek mektuplar buldum. Bu kâğıt parçalarına pek önem vermeyen halam, eğer istemiş olsaydım, hepsini alıp götürmeme izin verirdi. Ben sadece içlerinde Protestan rahibi büyükbabam Bernard'ın eliyle açıklamalar yapılmış ve aralarında Rohault'nun[47], sayfa kenarları bana matematiği sevdiren yetkin notlarla dolu *Oeuvres posthumes*'ü (Öldükten sonra yayımlanmış eserleri) de bulunan iki üç kitapla yetindim. Bu kitap Madame de Warens'in kitapları arasında kaldı; onu saklamamış olduğuma her zaman üzülmüşümdür. Bu kitaplara beş altı el-yazması ve bir tek de, büyük bir yetenek sahibi, görgülü bir bilgin, ama çok yerinde durmaz bir adam olan ve son günlerde söylendiğine göre Berne hükümet darbesine karışmış olduğu için uzun yıllardan beri kapatılmış bulunduğu Arberg kalesinde ölen ünlü Micheli Ducret'nin[48] kaleminden çıkma basılmış muhtıra ekledim.

Bu muhtıra, Meclisin bu göz kamaştırıcı girişimin uygulanmasındaki gizli ereğini bilmeyen meslek adamlarının alaylı kahkahaları karşısında, Cenevre'de kısmen gerçekleştirilmiş olan o büyük ve gülünç tahkimat planının hayli yerinde bir eleştirisiydi. Monsieur Micheli, bu planı kötülediği için tahkimat komisyonundan çıkarılmış olduğundan, İki Yüzler Meclisi üyesi ve hatta yurttaş olarak bu konudaki düşüncesini daha uzun boylu söyleyebileceğine inanmıştı ve bastırmak sakıntısızlığında bulunduğu, ama yayımlayacak kadar sakıntısız davranmadığı bu muhtıra ile yaptığı şey de işte buydu; çünkü sadece İki Yüzler'e göndereceği sayıda bastırmıştı ve hepsine de küçük konseyin emriyle postada el konuldu. Ben bu muhtırayı ona karşı yazmakla görevlendirilmiş olduğu cevapla birlikte, dayımın kâğıtları arasında bulmuş ve ikisini de almıştım. Bu yolculuğu kadastrodan ayrılışımdan az sonra yapmıştım ve kadastro başkanı avukat Cocelli ile belirli bir ilişki halinde bulunuyordum. Bir zaman sonra, gümrük müdürü benden bir çocuğun vaftiz babası olmam ricasında bulundu ve çocuğun vaftiz babasına göre vaftiz anası olarak da yanıma Madame Cocelli'yi verdi. Yüksek görev başımı döndürmüştü; ve avukat beye böylesine yakın bulunmaktan büyük bir gurur duyarak, bu şerefe lâyık görünmek için kendime önemli bir kişi süsü vermeye çalışıyordum.

Bu hayal içinde, ona Cenevre'nin devlet sırlarını bilen hatırı sayılır kişilerine mensup bulunduğumu göstermek için, Monsieur Micheli'nin bendeki gerçekten nadir bir belge olan basılmış muhtırasını göstermekten daha iyi bir şey yapamayacağımı sandım. Bununla birlikte, nedenini göstermekte güçlük çektiğim bir yarı-sakıncalıkla, dayımın bu muhtıraya cevabını, belki de el-yazması olduğu ve avukat beye ancak basılmış yazı gerekli bulunduğu için, ona hiç göstermedim. Ama o kendisine amenet etmek budalalığında bulunduğum yazının değerini o kadar iyi sezdi ki, bir daha onu ne geri alabildim, ne de görebildim ve çabalarımın boşluğuna aklım iyice yattığı için bu işten bir övünç çıkardım ve bu hırsızlığı armağan biçimine dönüştürdüm. Onun, aslında yararlı olmaktan çok ilginç olan bu belgeyi Torino sarayında iyice değerlendirdiğinden ve onu elde etmek için sözümona harcadığı parayı şu ya da bu şekilde kendisine ödettirdiğinden hiç kuşkum yok. Bereket versin ki gelecekteki olumsallıklardan en az olası olan biri, bir gün Sardenya kralının Cenevre'yi kuşatmasıdır. Ama bu iş için de olanaksızlık olmadığından, bu müstahkem kentin en büyük kusurlarını onun en eski düşmanına göstermiş olmak şeklindeki budalaca övüngenliğimi her zaman kınamak zorunda kalacağım.

Bu şekilde müzik, kocakarı ilâçları, tasarılar, yolculuklar arasında, birinden öbürüne gidip gelerek, ne üzerinde olduğunu bilmeksizin bir şey üzerinde karar kılmaya çalışarak, ama gene de edebiyat adamlarını görüp, edebiyattan söz ettiklerini işitip, zaman zaman kendim de edebiyattan söz etmeye kalkarak ve içlerindeki bilgiden çok kitapların anlaşılmaz dilini kaparak, derece derece yazı çalışmasına sürüklenmiş bir biçimde, iki üç yıl geçirdim. Cenevre yolculuklarımda, edebiyat cumhuriyeti üzerine Baillet ya da Colomiés'den alınmış en taze haberlerle benim ilerleme yarışmamı çok kamçılayan eski iyi dostum Monsieur Simon'a geçerken uğruyordum. Chambéry'de fizik öğretmeni, adını unuttuğum ve sık sık beni son derece eğlendiren küçük deneyler yapan iyi bir keşiş olan bir Jacobin'i de çok görüyordum. Ben de onu örnek alarak görünmez mürekkep[49] yapmak istedim. Bu amaçla, bir şişeyi yarıdan çok sönmemiş kireç, sarı arsenik asidi ve suyla doldurduktan sonra, sımsıkı tıkadım. Hemen o anda çok şiddetli bir

kaynaşma başladı. Şişeyi açmaya koştum, ama zamanında yetişemedim; yüzüme doğru bir bomba gibi patladı. Bir hayli sarı arsenik asidi ve kireç yuttum; az kaldı ölüyordum. Altı haftadan çok gözü kapalı kaldım ve böylece temel ilkelerini bilmeksizin deneysel fiziğe burnumu sokmamayı öğrendim.

Bu macera, bir süreden beri duyulur derecede bozulan sağlığım için çok kötü zamanda başıma geldi. Bünye bakımından iyi yapılış olduğum ve hiç bir aşırılıkta bulunmadığım halde, neden bilmem, göz göre göre düşkünleşiyordum. Hayli iyi bir vücuda, geniş bir göğse sahibim, ciğerlerim orada rahatça çalışıyor olsa gerek; gene de soluğum kesiliyor, göğsümü sıkışmış hissediyor, istemeyerek içimi çekiyor, yürek çarpıntılarına uğruyor, kan tükürüyordum; bunlara hafif bir ateş katıldı ve bu ateşten hiçbir zaman adamakıllı kurtulamadım. Hiçbir iç bozukluğu olmaksızın, sağlığımı bozmak için hiçbir şey yapmaksızın, genç yaşta bu duruma nasıl düşülebilir?

Kimi vakit, kılıç kınını yıpratır derler. İşte benim öyküm. Beni tutkularım yaşattı, beni tutkularım öldürdü. Hangi tutkular? denecek. Boş şeyler; en çocukca, ama beni sanki Hélène'e ya da dünya tahtına sahip olmak söz konusuymuş gibi etkileyen şeyler. Önce kadınlar. Onlardan birine sahip olduğum zaman, duygularım yatıştı ama kalbim hiç yatışmadı. Aşk ihtiyacı, zevkin bağrında beni yiyip bitiriyordu. Sevecen bir anneye, candan sevdiğim bir dosta sahiptim; ama bana bir sevgili gerekliydi. Anne'nin yerine sevgiliyi düşünüyor, kendimi aldatmak için bin türlü şekilde onu kafamda kuruyordum. Eğer onu kollarımın arasında tuttuğum zaman Anne olarak tutmuş olsaydım, sarılışlarım daha az ateşli olmazdı; ama bütün isteklerim sönerdi, sevecenlikten hıçkıra hıçkıra ağlar, ama zevke erişemezdim. Zevke erişmek! Bu talih insan için mi yaratılmıştır? Ah! Eğer aşkın büyük zevk duygularını bütünlükleri içinde ömrümde bir tek kez tatmış olsaydım, sanırım ki kırılgan varlığım buna dayanamazdı; o anda ölürdüm.

O halde nesnesiz bir aşkla yanıp tutuşuyordum ve aşk belki en çok bu şekilde yiyip bitirir. Zavallı Anne'nin işlerinin kötü durumundan ve az zamanda tam yıkımı sonucunu vereceği muhakkak olan sakıntısız gidişinden kaygılı, sıkıntılıydım. Her zaman felâketleri karşılamaya giden zalim hayal gücüm,

bana durmadan bütün aşırılığı ve bütün sonuçları içinde bu felâketi gösteriyordu. Kendimi önceden hayatımı adamış bulunduğum ve onsuz hayattan zevk alamayacağım kadından, onun sefaleti nedeniyle zorla ayrılmış olarak görüyordum. İşte ruhum her zaman böyle bir çalkantı içindeydi. İstekler ve korkular beni nöbetleşe yiyip bitiriyorlardı.

Müzik benim için daha az ateşli, ama kendimi ona verişimdeki hararet, Rameau'nun anlaşılmaz kitaplarının direngen incelenişi, her zaman karşı koyan belleğimi hep bu kitaplarla yüklemek istemekteki alt edilmez dik kafalılık, art arda gelen derslerim, çoğu kez geceleri sabahlara kadar kopya etmekle geçirerek üst üste yığdığım tükenmez müzik derleştirmeleriyle, daha az tüketici olmayan bir başka tutkuydu. Ve kararsız kafamdan geçen bütün çılgınlıklar, bir tek günün kaçamak zevkleri, bir yolculuk, bir dinleti, bir akşam yemeği, yapılacak bir gezinti, okunacak bir roman, görülecek bir komedi, eğlence ya da işlerimde önceden hiç düşünülmemiş olan her şey benim için, gülünç coşkunlukları içinde, bana en gerçek kaygıyı veren şiddetli tutkular haline gelirken, sürekli şeyler üzerinde durmamın ne anlamı vardı? Cléveland'ın düşsel felâketlerinin[50], hırsla ve çoğu kez ara vere vere yapılmış okuması, beni sanırım kendi felâketlerimden çok tasalandırdı.

Büyük Petro zamanında Rusya sarayında istihdam edilmiş olan Monsieur Bagueret adında bir Cenevreli vardı; her zaman kendisi kadar çılgın tasarılarla dolu, milyonları yağmur gibi yağdıran ve sıfırlara hiç değer vermeyen, dünyada gördüğüm en berbat adamlardan ve en büyük çılgınlardan biri. Bu adam, senatodaki bir dava için Chambéry'ye gelmiş olduğundan, Anne'yi haklı olarak avucunun içine aldı ve el açıklığıyla esirgemediği sıfır hazinelerine karşılık, ondan zavallı paracıklarını parça parça çekmeye başladı. Onu hiç sevmiyordum, bunu görüyordu; bende bunu görmek güç değil; beni tavlamak için baş vurmadığı bayağılık yoktu. Bana biraz oynadığı satrancı öğretmek önerisinde bulundu. Hemen hemen kendime rağmen denedim ve oyunun gidişini iyi kötü öğrendikten sonra o kadar hızlı ilerledim ki, başlarken onun bana verdiği kaleyi ilk seans bitmeden önce ben ona verdim. Benim için daha çoğu gerekmedi; işte artık satranç delisiyim. Bir satranç tahtası alıyorum; bir satranç kitabı alıyorum; odama kapanıyorum; gün-

leri ve geceleri, orada bütün oyunları ezbere öğrenmeye çalışmak, onları ister istemez kafama sokuşturmak ve durup dinlenmeden tek başıma oynamakla geçiriyorum. Bu sıkı çalışma ve akla hayale gelmez çabalardan iki üç ay sonra, sıska, solgun ve hemen hemen şaşkın bir halde, kahveye gidiyorum. Kendimi deniyor, Monsieur Bagueret ile yeniden oynuyorum; beni bir kez, iki kez, yirmi kez yeniyor; kafamda kombinezonlar öylesine birbirine karışmış ve hayal gücüm öylesine güçten düşmüştü ki karşımda bir buluttan başka bir şey görmüyordum. Philidor ya da Stamma'nın kitabıyla kendimi oyunları incelemeye alıştırmak istediğim her kez, aynı şey başıma geldi ve yorgunluktan bitip tükendikten sonra, kendimi eskisinden daha kötü buldum. Bununla birlikte, ister satrancı bırakayım, ister oynayarak kendimi idmanlı bir halde tutayım, hiçbir zaman o ilk seanstan sonra bir kertik ilerlemedim ve her zaman kendimi o seansı bitirirken bulunduğum noktada buldum. Binlerce yüzyıl satranç çalışır ve sonunda kaleyi Bagueret'ye vermekten başka bir şey yapamazdım. İşte iyi kullanılmış zaman da buna derler, diyeceksiniz. Ve onu bu şekilde az kullanmadım. Bu ilk denemeye, ancak devam etmeye artık gücüm kalmadığı zaman son verdim. Odamdan çıkıp insan içine girdiğim zaman, topraktan çıkmış ölü gibi solgun görünüyordum ve aynı yolda devam ederek, uzun süre topraktan çıkmış kalamazdım. Böylesine bir kafanın ve özellikle gençlik ateşliliği içinde, vücudu her zaman sağlıkta bırakmasının güç olduğu kabul edilecektir.

Sağlığımın bozulması mizacımı da etkiledi ve boş hayallerimdeki ateşliliği yatıştırdı. Zayıfladığımı görünce, daha dingin bir hale geldim ve yolculuk düşkünlüğümü biraz yitirdim. Daha yerleşik bir yaşam içinde, can sıkıntısına değil ama melânkoliye kapıldım; tutkularım yerine keyifsizlik geçti; bitkinliğim hüzün haline geldi, durup dururken ağlıyor ve iç çekiyordum; tadını tatmaksızın hayatın elimden kaçtığını seziyordum; zavallı Anne'mi bıraktığım durum karşısında, onun düşmek üzere olduğunu gördüğüm durum karşısında inliyordum; diyebilirim ki tek üzüntüm onu terketmek, onu acınacak bir durumda bırakmaktı. Sonunda büsbütün hastalandım. Bana hiçbir annenin çocuğuna göstermediği kadar özen gösterdi ve bunun, düşüncesini tasarılardan başka alana çevirerek ve tasarı

sahiplerini ondan uzakta tutarak, ona da iyiliği dokundu. Ölüm eğer o zaman gelseydi, ne tatlı bir ölüm olurdu! Eğer hayatın iyiliklerini az tatmışsam, felâketlerini de az duymuştum. Barışık ruhum, insanların hayatı ve ölümü zehirleyen zalim haksızlık duygusunu duymaksızın çekip gidebilirdi. Kendimin en iyi yarısında yaşamaya devam etmek tesellim vardı; bu çok az ölmek demekti. Onun kaderi üzerindeki kaygılarım olmasaydı, uyurmuş gibi ölürdüm ve bu kaygılarda bile ölümün acılığını azaltan sevgi ve sevecenlik dolu bir şey vardı. Ona şöyle diyordum: "Siz benim bütün varlığımı eline verdiğim insansınız; öyle yapın ki bu varlık mutlu olsun". En ağırlaştığım zaman, ona gidişatı üzerine doğruluk ve sağduyu dolu diyebileceğim, ama kaderi hakkında duyduğum ilginin kendini her şeyden çok belli ettiği öğütler vermek için iki üç kez geceleyin yataktan kalktığım ve odasına kadar sürüklendiğim oldu. Göz yaşları sanki benim besinim ve ilâcımmış gibi, onun yanında, yatağına oturmuş ve ellerini ellerimin içinde tutan onunla birlikte döktüğüm gözyaşlarından güç kazanıyordum. Saatler bu gece konuşmaları içinde geçiyor ve geldiğimden çok daha iyi bir durumda yanından dönüyordum; bana yaptığı vaatlerden memnun ve yatışık, ondan aldığım umutlar içinde, bunun üzerine kalp dinginliği ve Tanrı'ya teslimiyetle uykuya dalıyordum. Tanrı'dan dilerim ki hayattan nefret ettiren bunca nedenden, hayatımı sarsan ve onu artık sadece bir yük haline getiren bunca fırtınadan sonra, onu sona erdirecek olan ölüm, benim için o andaki kadar az kıyıcı olsun.

Bin bir çaba, bin bir özen göstererek, inanılmaz güçlüklere katlanarak beni kurtardı ve hiç kuşku yok ki beni sadece o kurtarabilirdi. Hekimlerin hekimliğine pek inanmam, ama gerçek dostların hekimliğine büyük imanım var; mutluluğumuzun bağlı bulunduğu şeyler her zaman bütün öbür şeylerden çok daha iyi yapılır. Eğer hayatta tadına doyulmaz bir duygu varsa, o da birbirimize adanmış olmaktan duymuş bulunduğumuz duygudur. Karşılıklı bağlılığımız bundan ötürü daha da büyümedi, bu mümkün değildi; ama büyük sadeliği içinde, bilmem nasıl daha içli dışlı, daha dokunaklı bir biçim aldı. Büsbütün onun yapıtı, büsbütün ve gerçek annem olmasından çok onun çocuğu haline geliyordum. Üzerinde düşünmeksizin, artık birbirimizden ayrılmamaya, tüm varlığımızı bir

çeşit ortaklaşa mal haline koymaya başladık ve karşılıklı olarak birbirimiz için sadece zorunlu değil ama yeterli olduğumuzu da sezerek, artık bize yabancı hiçbir şey düşünmemeye, mutluluğumuzu ve bütün isteklerimizi, kesin olarak o karşılıklı ve belki de insanlar arasında bir eşi daha bulunmayan eldecilikle (zilyedlikle), daha önce söylediğim gibi, asla bir aşk eldeciliği değil ama nefis, cinsiyet, yaş, çehre gözetmeksizin, kişiyi kendisi yapan ve ancak yok olmakla yitirilebilen şeylere dayanan daha esaslı bir eldecilik olan o şeyle sınırlandırmaya alıştık.

Bu değerli bunalımın onun da benim de geri kalan günlerimizi mutluluğa götermemesi neden ileri geldi? Bunun suçu bende olmadı, buna avundurucu tanıklık ederim. Onda, hiç olmazsa onun isteğinde de olmadı. Yenilmez yaradılışın egemenliğini yeniden kazanması kaçınılmaz bir şeydi. Ama bu mukadder dönüş birdenbire olmadı. Tanrı'ya şükür, araya bir dönem, benim kusurumla sona ermeyen ve kendimi kötü yararlanmış olmakla kınamayacağım kısa ve değerli bir dönem girdi!

Büyük hastalığımdan kurtulmuş olmakla birlikte, eski gücümü kazanmamıştım. Göğsüm düzelmemişti; bir ateş kalıntısı bir düziye devam ediyor ve beni bitkinlik içinde bırakıyordu. Ömrümü benim için sevgili olan kadının yanında tamamlamak, onu iyi kararları içinde tutmak, mutlu bir hayatın gerçek çekiciliğinin neye dayandığını ona duyurmak, onun hayatını elimden geldiği kadar mutlu kılmaktan başka, artık hiçbir şeyden zevk almıyordum. Ama iç karartıcı ve hüzünlü bir evde başabaşa kalmanın sürekli yalnızlığının da sonunda hüzünlü bir hale geleceğini görüyor, hatta duyuyordum. Bunun çaresi kendiliğinden ortaya çıktı. Anne süt içmemi salık vermişti ve süt içmek için köylere gitmemi istiyordu. Onun da benimle birlikte gelmesi şartıyla buna razı oldum. Ona bu kararı verdirmek için daha çok ısrar göstermem gerekmedi; artık yerin seçiminden başka bir sorun söz konusu değildi. Şehir dışındaki bahçe gerçekten köylük bir yer sayılmazdı; evler ve başka bahçelerle çevrili olarak, bir kır köşesinin çekiciliklerine sahip değildi. Öte yandan, Anet'nin ölümünden sonra, artık orada bitki yetiştirmeyi kalbimiz götürmediği ve başka erekler bize bu kuytu köşeyi pek aratmadığı için, tasarruf nedeniyle bu bahçeden ayrılmıştık.

Şimdi kente karşı duyduğunu gördüğüm bıkkınlıktan yararlanarak, ona kenti büsbütün bırakmayı ve hoş bir yalnızlık içinde, tedirgin edici kimselerin yolunu şaşırtmak için yeteri kadar uzak küçük bir evde oturmamızı önerdim. Bu işi yapardı ve onun ve benim iyi meleklerimizin bana telkin ettikleri bu karar, öyle görünür ki ölümün ayıracağı ana kadar bize mutlu ve dingin günler sağlamış olurdu. Ne var ki bu yaşayış, bizim çağrılmış bulunduğumuz yaşayış değildi. Anne, ömrünü bolluk içinde geçirdikten sonra, onu daha az üzüntüyle bırakabilmek için yoksulluk ve sıkıntının bütün güçlüklerini çekecekti; ve ben, her tür felâketin bir araya gelmesiyle, sadece kamu yararı ve doğruluktan esinlenmiş, sadece kendi masumluğuyla güçlü olarak, aynı düşüncede olanlar tarafından desteklenmeksizin, onu korumak için etrafında taraftarlar olmaksızın, gerçeği insanlara açıkça söylemeye cesaretli herhangi birine ibret dersi olacaktım

Uğursuz bir kaygı onu alıkoydu. Ev sahibini kızdırmak korkusuyla, kötü evini bırakmaya cesaret edemedi. Bana: "Senin bir köşeye çekilme tasarın çok hoş, dedi, ve tam da bana göre; ama o köşede yaşamak gerek. Zındanımı bırakırsam, ekmeğimi tehlikeye atarım ve ağaçlıklar içinde ekmeksiz kalacağımız zaman, onu aramak için kente geri dönmek gerekecek. Kente dönmeye daha az muhtaç olmak için, onu büsbütün bırakmayalım. Benimkini bana bırakması için, bu küçük ödeneği Kont de Saint-Laurent'a ödeyelim. Dinginlik içinde yaşamak için kente yeteri kadar uzak, ama zorunlu olduğu zaman dönmek için yeteri kadar yakın bir köşe arayalım". Öyle yapıldı. Biraz aradıktan sonra Charmettes'e, Monsieur de Conzié'nin Chambéry'nin burnunun dibinde, ama sanki dünyanın öbür ucundaymış gibi ıssız ve tenha olan bir mülküne yerleştik. Oldukça yüksek iki tepecik arasında, dibinde çakıl taşları ve ağaçlar arasından bir hark akan kuzey-güney doğrultusunda küçük bir vadi. Bu vadi boyunca, vadinin bir yanında, biraz vahşî ve ıssız bir sığınağı seven herhangi biri için çok hoş birkaç dağınık ev. Bu evlerden iki üçünü gezdikten sonra, sonunda orduda görevli Monsieur Noiret adında bir soylu kişiye ait olan en güzelini seçtik. Ev oturmaya çok elverişliydi. Önde set şeklinde bir bahçe, yukarda bir üzüm bağı, aşağıda bir meyve bahçesi, küçük bir kestane koruluğu karşısında, hemen yakın-

da bir çeşme; tepenin daha yükseğinde, sürü hayvanları beslemek için çayırlar; kısacası yerleşmek istediğimiz küçük kır evciği için gerekli her şey. Zamanları ve tarihleri hatırlayabildiğim kadarıyla, bu evi 1736 yazının sonuna doğru tuttuk. Orada yattığımız ilk gün, kendimden geçmiştim. Onu kucaklayarak ve yürek sızlaması ve sevinç yaşlarına boğarak, o sevgili dosta: "Anne! dedim, bu yuva mutluluk ve masumluk yuvası. Eğer birini öbürüyle birlikte burada bulmazsak, onları hiçbir yerde aramamalı"

ALTINCI KİTAP
1737-1740

Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus,
Hortus ubi et tecto vicinus jugis aquoe fons
Et paullum sylvoe super his foret[1]...

Buna: *Auctius atque di melius fecere*[2] dizesini ekleyemem, ama ne önemi var, bana bundan çoğu gerekli değildi; hatta bunun sahibi olmak bile gerekli değildi, yararlanmak yeterdi; ve çok zaman önce söyledim ve sezdim ki, hatta kocalarla âşıkları bir yana bıraksak bile, mülk sahibi ve eldeci (zilyed), çoğunlukla birbirinden çok faklı iki insandır.

Ömrümün kısa mutluluğu burada başlar; bana yaşadığımı söyleme hakkını veren dingin, ama çabuk geçen anlar burada gelir. Değerli ve yitirdiğime o kadar üzüldüğüm anlar! Ah! Benim için o sevimli akışınıza yeniden başlayın, anımda, eğer mümkünse, gerçekte kısa süren art arda gelişinizden daha yavaş akın! Aynı şeyleri tekrar tekrar söylemek, onları durmadan yeni baştan yaşayarak kendim nasıl sıkılmamışsam okuyucularımı da öylece sıkmamak için, öylesine dokunaklı ve öylesine sade olan bu öyküyü keyfimce uzatarak nasıl anlatacağım? Kaldı ki eğer bütün bunlar sadece olgulardan, eylemlerden, sözlerden ibaret olsaydı, onları herhangi bir şekilde betimleyebilir ve anlatabilirdim; ama ne söylenmiş, ne yapılmış, hatta ne de düşünülmüş, sadece tadılmış, sadece duyulmuş olan şeyi, mutluluğumun bu duygusundan başka hiçbir şeyi anlatabilecek durumda olmaksızın, nasıl anlatmalı? Güneş doğarken kalkıyordum ve mutluydum; geziniyordum ve mutluy-

dum; koruluklan, tepeleri aşıyordum, vadilerde başıboş dolaşıyordum, okuyordum, işsiz güçsüzdüm; bahçede çalışıyordum, meyve topluyordum, ev işlerine yardım ediyordum ve mutluluk beni her yerde izliyordu; mutluluk hiçbir belirli şeyde değildi, benim içimdeydi ve benden tek bir an ayrılamıyordu.

Bu sevgili dönemde başımdan geçmiş olan şeylerden hiçbiri, bu dönem boyunca yapmış, söylemiş ve düşünmüş olduğum şeylerden hiçbiri aklımdan çıkmamıştır. Ondan önceki ve ondan sonraki zamanlar aklıma ara sıra gelir; onları düzgün olmayan ve karışık bir biçimde hatırlarım; ama o dönemi, sanki hâlâ devam ediyormuş gibi eksiksiz hatırlarım. Gençliğimde her zaman ileriye yönelen ama şimdi geriye dönen hayal gücüm, artık tamamen kaybetmiş bulunduğum umudu, bu tatlı anılarla ödünlüyor. Artık gelecekte beni çeken hiçbir şey görmüyorum; sadece geçmişe dönüşler beni oyalayabiliyor ve sözünü ettiğim döneme öylesine canlı ve öylesine gerçek olan bu geri dönüşler, beni çoğu kez felâketlerime rağmen mutlu yaşatıyor.

Bu anılardan, onların güç ve içtenliklerini gösterebilecek bir tek örnek vereceğim. Charmettes'e yatmaya gittiğimiz ilk gün, Anne tahtırevana binmişti ve ben onu yürüyerek izliyordum. Yol yokuş; o hayli ağırdı ve taşıyıcılarını yormaktan çekinerek, geri kalanı yürümek için aşağı yukarı yolun yarısında inmek istedi. Yürürken çit içinde mavi bir şey gördü ve bana: "İşte çiçek açmış bir Cezayir menekşesi" dedi. Ben hiç Cezayir menekşesi görmemiştim, onu incelemek için eğilmedim ve topraktaki bitkileri ayakta dururken ayırt etmek için gözlerim çok güçsüzdür. Çiçek üzerine sadece geçerken şöyle bir göz attım ve bir daha Cezayir menekşesi görmeksizin ya da ona dikkat etmeksizin otuz yıla yakın bir zaman geçti. 1764 yılında, dostum Monsieur du Peyrou ile birlikte Cressier'de bulunurken, tepesinde onun haklı olarak Belle-Vue (Güzel Bakacak Yer) adını verdiği güzel bir ev bulunan küçük bir dağa çıkıyorduk. O sıralarda biraz bitki derlemeye başlamıştım. Çıkarken ve çalılıklar arasına bakınırken, bir sevinç çığlığı kopardım: "Ah! İşte bir Cezayir menekşesi!" ve gerçekten Cezayir menekşesiydi. Du Peyrou taşkınlığı farketti; ama nedenini bilmiyordu; bir gün bu satırları okuyacağı zaman, umarım öğrenecektir. Okuyucu, bu kadar küçük bir şeyin etkisinden, o döneme ait tüm şeylerin benim üzerimdeki etkisini çıkartabilir.

Bununla birlikte kır havası beni tam sağlığa kavuşturmadı. Bitkindim; daha da bitkin bir hale geldim. Süte daha çok dayanamadım; onu bırakmak gerekti. O zamanlar her derde deva olarak su modası vardı; kendimi suya ve öylesine ölçüden uzak olarak suya vurdum ki az kaldı beni dertlerimden değil, ama hayattan kurtarıyordu. Her sabah, kalkar kalkmaz, büyük bir bardakla çeşmeye gidiyor ve dolaşa dolaşa, art ardına iki şişe kadar su içiyordum. Yemeklerde şarabı büsbütün bıraktım. İçtiğim su, dağ sularının çoğu gibi biraz sert ve sindirimi güç bir suydu. Kısacası, öylesine davrandım ki iki aydan az bir zaman içinde, o zamana kadar çok iyi olan midemi harap ettim. Artık midem de işe yaramadığı için, iyi olmaktan umudu kesmek gerektiğini anladım. Aynı zamanda başıma, ancak benimle birlikte sona erecek sonuçları kadar kendisi de tuhaf olan bir kaza geldi.

Her günkünden daha kötü olmadığım bir sabah, küçük bir masayı ayağı üzerine kaldırırken bütün vücudumda apansız ve hemen hemen anlaşılmaz bir değişiklik sezdim. Bu değişikliği, ancak kanımda kopan ve bir anda bütün organlarımı kaplayan bir çeşit fırtınaya benzetebilirim. Atardamarlarım öylesine büyük bir güçle atmaya başladı ki onları sadece sezmiyor ama ve özellikle şahdamarların atışını işitiyordum da. Buna büyük bir kulak çınlaması eklendi ve bu çınlama üçlü, ya da daha doğrusu dörtlü bir çanlamaydı, şöyle ki: Ağır ve boğuk bir uğultu, bir akarsu gibi daha açık bir çağıltı, çok keskin bir ıslık sesi ve az önce sözünü ettiğim ve nabzımı yoklamaksızın, vücuduma ellerimle dokunmaksızın vuruşlarını kolayca sayabildiğim çarpıntı. Bu iç çınlama öylesine büyüktü ki beni daha önce sahip bulunduğum işitim inceliğinden yoksun bıraktı ve büsbütün sağır değilse de, o zamandan beri olduğum gibi, ağır kulaklı biri haline getirdi.

Ne kadar şaşırdığım ve korktuğum anlaşılabilir. Kendimi ölmüş sandım; yatağa uzandım; hekim çağrıldı; ona korkudan tir tir titreyerek ve çaresiz olduğunu düşünerek durumumu anlattım. Durumu o da aynı şekilde düşündü sanırım; ama sanatının gereğini yerine getirdi. Hiçbir şey anlamadığım birtakım düşünceler yürüttü; sonra yüce teorisinin sonucu olarak, girişmekten hoşlandığı deneysel tedaviye in anima vili[3] başladı. Bu tedavi öylesine yorucu, öylesine usandırıcıydı ve öyle-

sine az etkisi oluyordu ki ondan az zamanda usandım ve birkaç hafta sonra, ne daha iyi ne de daha kötü olduğumu görerek, yataktan kalktım ve o zamandan, yani otuz yıldan beri beni bir dakika bırakmamış olan damar atışım ve uğultularımla birlikte, her günkü hayatıma döndüm.

O zamana kadar büyük uykucuydum. Bütün bu belirtilere katılan ve bugüne kadar onlara sürekli olarak eşlik etmiş bulunan tam bir uyku yoksunluğu, önümde yaşayacak az zaman kaldığına aklımı iyiden iyiye yatırdı. Bu inanış, beni bir zaman için tedavi çabasından kurtardı. Hayatımı uzatmak elimde olmadığına göre, bana kalan az bir zamandan mümkün olduğu kadar yararlanmaya karar verdim ve bu, böylesine felâketli bir durumda, doğanın beni kapılmam gerekir gibi görünen acılardan bağışık tutan tuhaf bir kayırmasıyla mümkün oluyordu. Kulaklarımdaki bu çınlamadan tedirgindim ama acı çekmiyordum; bu çınlamaya, geceleri uykusuzluktan ve gece gündüz bütün zamanlarda da astıma kadar gitmeyen ve kendini ancak koşmak ya da biraz hızlıca davranmak istediğim zaman duyuran bir nefes darlığından başka alışılmış hiçbir sıkıntı eşlik etmiyordu.

Vücudumu öldürmesi gereken bu kaza, sadece tutkularımı öldürdü ve ruhum üzerinde yaptığı mutlu etki nedeniyle her gün Tanrı'ya şükrettim. Diyebilirim ki ben ancak kendime ölmüş bir adam olarak baktığım zaman yaşamaya başladım. Bırakmak üzere olduğum şeylere gerçek değerlerini verdiğim için, yakında yapmak zorunda kalacağım ve o zamana kadar çok savsaklamış olduğum işleri öncelermiş gibi, daha soylu şeylerle uğraşmaya başladım. Çoğu kez dini kendi yoluma uygun bir kılığa sokmuş ama hiçbir zaman büsbütün dinsiz olmamıştım. Birçok kişi için öylesine hüzünlü ama onu kendine bir teselli ve umut kaynağı yapan kişi için öylesine tatlı olan bu konuya dönmek bana pek güç gelmedi. Bu konuda, Anne benim için bütün dinbilginlerinin olabileceğinden daha yararlı oldu.

Her şeyi sistem haline koyan Anne, dini de sistem haline koymaktan geri kalmamıştı ve bu sistem, kimi çok sağlam, kimi çok çılgınca olan çok tutarsız fikirlerden, karakterine uygun duygulardan ve eğitimine bağlı ön-yargılardan meydana geliyordu. Genel olarak iman sahipleri, kendileri nasılsalar

Tanrı'yı da o hale getirirler, iyiler onu iyi yapar, kötüler de kötü; kinci ve geçimsiz sofular, herkesi cehennem azabına uğratmak istedikleri için, cehennemden başka bir şey görmezler; sevgi dolu ve tatlı ruhlar cehenneme pek inanmaz ve benim en çok şaştığım şeylerden biri de, iyi yürekli Fénelon'un, sanki ona gerçekten inanıyormuş gibi, Télémaque'ında cehennemden söz ettiğini görmektir; ama umarım ki cehennemden söz ederken yalan söylüyordu; çünkü nihayet, ne kadar doğru sözlü olunursa olunsun, piskopos olunca insanın ara sıra yalan söylemesi gerekir. Anne bana yalan söylemiyordu; ve bu intikamcı ve her zaman öfkeli bir Tanrı düşünmekten çok uzak tatlı ruh, sofuların adalet ve cezadan başka bir şey görmedikleri yerde, sadece yarlıgama (şefaat) ve acıma görüyordu. Sık sık, Tanrı'nın bize karşı âdil olmasında hiçbir adalet bulunmadığını, çünkü âdil olmak için gereken şeyi bize vermediğinden, bunun bizden bize verdiğinden çoğunu istemek demek olduğunu söylüyordu. Tuhaf olanı şuydu ki cehenneme inanmamakla birlikte, ârafa inanmaktan geri kalmıyordu. Bu, kötülerin ruhunu ne cehenneme atabildiği, ne de iyileşinceye kadar iyi ruhlarla bir araya koyabildiği için, onları ne yapacağını bilemeyişinden ileriye geliyordu ve itiraf etmek gerekir ki hem bu dünyada hem de öbür dünyada kötüler, gerçekten insanı güçlüğe uğratan şeylerdir.

Bir başka tuhaflık. Bu sistemle bütün ilk-günah ve kurtarma öğretisinin yıkıldığı, alelâde Hristiyanlık temelinin sarsıldığı ve hiç olmazsa Katolikliğin ayakta kalamadığı açıkça görülür. Oysa Anne iyi Katolikti, ya da öyle olduğunu ve hiç kuşkusuz büyük bir iyi niyetle iddia ediyordu. Ona göre Kutsal Kitap, çok harfi harfine ve çok dar bir biçimde açıklanıyordu. Bu kitapta sonsuz cehennem acıları üzerine okunan her şey, ona gözdağı verici ya da mecazlı şeyler olarak görünüyordu. İsa'nın ölümünü, insanlara Tanrı'yı ve birbirlerini sevmeyi öğretmek için gerçekten tanrısal bir iyilikseverlik örneği sayıyordu. Kısacası, sarıldığı dine sadıktı, onun tüm amentüsünü içtenlikle kabul ediyordu; ama sıra her maddenin ayrı ayrı tartışmasına gelince, kiliseye her zaman boyun eğerek, ondan çok başka bir biçimde inandığı görülüyordu. Din konusunda bir kalp sadeliği, önemsiz tartışmalarından daha uz dilli, ondan hiçbir şey saklamadığı için çok kez günah çıkartıcısını bi-

le güç durumlara sokan bir açık yüreklililiği vardı. Ona şöyle diyordu: "Ben iyi bir Katoliğim, her zaman öyle olmak istiyorum; kutsal Kilise ananın kararlarını ruhumun tüm güçleriyle kabul ediyorum. Dinime egemen değilim ama irademe egemenim. İrademi kayıtsız şartsız dinime bağlıyor ve her şeye inanmak istiyorum. Benden daha ne istiyorsunuz?"

Hırıstiyan ahlâkı hiç olmasaydı bile, sanırım o gene de onu izlerdi, bu ahlâk onun karakterine öylesine uygun düşüyordu. Buyurulmuş olan her şeyi yapıyordu; ama buyurulmuş olmasaydı da aynı şeyi yapardı. Kayıtsız kaldığı şeylerde boyun eğmeyi seviyordu ve eğer et yemesine izin verilmiş, hatta buyurulmuş olmasaydı, işin içine sakıntı karışmasına hiç de gerek olmaksızın, O Tanrı ve kendisi arasında perhiz yapardı. Ama bütün bu ahlâk Monsieur de Tavel'in ilkelerine bağımlıydı, ya da daha doğrusu o bunda o ilkelere aykırı hiçbir şey görmediğini ileri sürüyordu. Her gün vicdan rahatlığı içinde ve hatta en küçük bir istek gibi en küçük bir iç tedirginliği duymaksızın, yirmi erkekle yatabilirdi. Bu konuda birçok sofu kadının ondan daha titiz olmadıklarını biliyorum; ama fark şurada ki onlar bu işe tutkuları nedeniyle sürüklenirler, o ise sadece safsataları nedeniyle sürüklenmişti. En duygulandırıcı, hatta en dindarca diyebileceğim konuşmalarımızda, ne tavrını ne de ses tonunu değiştirmeksizin, kendi kendisiyle çelişmeye düştüğünü aklına bile getirmeksizin, bu konu üzerine geldiği oldu. Hatta gerekirse o iş için konuşmayı keser ve sonra aynı dinginlik içinde yeniden başlayabilirdi; bunun, aklı başında herkesin, Tanrı'ya en küçük bir saygısızlıkta bulunma tehlikesine düşmeden, işin gereğine göre yorumlamasını, uygulamasını, ayrık tutmasını becerebileceği bir toplumsal düzen kuralından başka bir şey olmadığına öylesine candan yürekten inanıyordu. Bu konuda hiç kuşkusuz onun kanısında olmamakla birlikte, itiraf ederim ki oynamam gereken rolün pek de hoş düşmeyeceğinden sıkılarak, bunu tartışmaya cesaret edemiyordum. Kendimi ayrık tutma çabası göstererek, başkaları için kural koymaya pekâlâ çalışabilirdim; ama ilkelerinin kötüye kullanılmasını mizacının yeter derecede önlediği bir yana, onun oyuna gelecek bir kadın olmadığını ve kendim için ayrıklama istemenin, onu hoşuna giden herkes için bunu tanımakta özgür bırakacağı anlamına geleceğini biliyordum. Bu-

nunla birlikte, onun gidişatı üzerinde hiçbir zaman pek de etkili olmadığı ve benimle başkaları arasında hiçbir ayrıklama gözetmediği halde, bu başkalarıyla tutarsızlık üzerinde rasgelerek duruyorum; çünkü onun ilkelerini doğrulukla açıklamaya söz verdim ve bu sözü tutmak isterim. Gene kendime dönüyorum.

Ruhumu ölümün ve sonuçlarının dehşetlerinden korumak için muhtaç olduğum bütün ahlâk kurallarını onda bulduğumdan, bu inan kaynağından güvenlikle kana kana içiyordum. Ona her zamankinden daha çok sarılıyordum; beni bırakmak üzere olduğunu sandığım tüm hayatımı ona aktarmak istiyordum. Ona karşı duyduğum bu iki katlı bağlılıktan, yaşayacak az bir zamanım kaldığı yolundaki inanışımdan, gelecekteki kaderim üzerindeki derin güvenimden, çok dingin ve hatta nefsanî, alışılmış bir durum doğuyor, korku ve umutlarımızı büyülten bütün tutkuları yatıştıran bu durum, bana kalmış bulunan sayılı günlerden kaygısız ve sıkıntısız bir biçimde yararlanmama olanak sağlıyordu. Bu günleri daha da tatlılaştırmaya yardım eden bir şey vardı, o da orada bir araya getirebildiğim bütün eğlencelerle onun kıra karşı duyduğu zevki besleme çabasıydı. Ona bahçesini, kümesini, güvercinlerini, ineklerini sevdirirken, bütün bunlara kendim de bağlanıyordum ve dinginliğimi bozmaksızın günümü dolduran bütün bu küçük uğraşlar, zavallı makinemi korumak ve hatta mümkün olduğu kadar iyileştirmek için bana sütten ve bütün ilâçlardan daha iyi geldi.

Bağbozumları, yemişlerin toplanması, bu yılın geri kalan kısmında bizi oyaladı ve çevrilmiş bulunduğumuz iyi insanlar arasında, bizi kır hayatına git gide daha çok bağladı. Kışın geldiğini büyük bir üzüntüyle gördük ve sürgüne gidermiş gibi kente döndük; özellikle ilkbaharı bir daha görmekten kuşku duyan ben, Charmettes'e büsbütün elveda diyorum sanıyordum. Oradan, toprağı ve ağaçları öpmeksizin ve uzaklaşırken birçok kez dönüp arkama bakmaksızın ayrılmadım. Kız öğrencilerimi uzun süreden beri bırakmış, kent eğlence ve toplantıları zevkini yitirmiş bulunduğum için, artık evden çıkmıyor, Anne'den ve bir süreden beri onun ve benim doktorum olan Monsieur Salomon'dan başka kimseyi görmüyordum. Monsieur Salomon namuslu, zeki, dünya sistemi üzerine oldukça iyi

konuşan ve hoş ve öğretici konuşmaları bana bütün reçetelerinden daha iyi gelen cartèsien* bir adamdı. Alelâde konuşmaların o şaşkın ve budala boşluğuna hiçbir zaman katlanamadım; ama yararlı ve gerçek konuşmalar bana her zaman büyük zevk verdi ve böylesine konuşmalardan hiçbir zaman kaçınmadım. Monsieur Salomon'un konuşmalarından çok zevk aldım[4], bana öyle geliyor ki onunla konuşurken, engellerinden kurtulacağı zaman ruhumun elde edeceği o yüksek bilgileri önceliyordum. Ona karşı duyduğum bu zevk, onun ele aldığı konulara yayıldı ve onu daha iyi anlamama yardım edebilecek kitapları aramaya başladım. Bana en uygun gelen kitaplar, bilimlere sofuluğu karıştıran kitaplardı, Oratoire ve Port-Royal (tarikatlarının. -ç.) kitapları özellikle bu türlü kitaplardı. Onları okumaya ya da daha doğrusu yemeye başladım. Bu kitaplardan elime Peder Lamy'nin[5] Entretiens sur les Sciences (Bilimler Üzerine Konuşmalar) başlıklı bir kitabı geçti. Bu, bilimsel kitaplar için bir çeşit girişti. Bu kitabı yüz kez tekrar tekrar okudum; onu kendime rehber yapmaya karar verdim. Sonunda, durumuma rağmen ya da daha doğrusu durumum yüzünden, karşı konmaz bir güçle okumaya doğru yavaş yavaş sürüklendiğimi gördüm ve her güne ömrümün son günü gibi bakaraktan, sanki hiç ölmeyecekmişim gibi bir hararetle çalışıyordum. Bunun bana kötü geleceği söyleniyordu; bana gelince, sanırım ki bu bana ve sadece ruhuma değil ama vücuduma da iyi geldi; çünkü kendisi için tutku duyduğum bu dikkatli çalışma öylesine tatlı bir hal aldı ki artık acılarımı düşünmediğim için onların çok daha az etkisinde kalıyordum. Gerçi gene de hiçbir şey bana gerçek bir yatışma sağlamıyordu, doğru; ama şiddetli acılarım olmadığı için, mum gibi erimeye, uyku uyumamaya, hareket edecek yerde düşünmeye ve nihayet makinemin süreki ve ağır yok oluşuna, sadece ölümün durdurabileceği kaçınılmaz bir gelişme olarak bakmaya alışıyordum.

Bu düşünce beni sadece hayatın boş çabalarından ayırmakla kalmadı ama o zamana kadar bana zorla dayattıkları ilâçların tedirgin ediciliğinden de kurtardı. Berbat ilâçlarının beni kurtaramayacağına aklı yatan Salomon, beni onların acı

* [Cartésien: Descartes'çı, onun felsefesinden yana -ç.]

tadından korudu ve hastanın umudunu aldatmak ve doktorun itibarını ayakta tutmaktan başka o hiçbir işe yaramaz reçetelerin birkaçıyla, benim zavallı Anne'min acısını avutmakla yetindi. Sıkı perhizi bıraktım; yeniden şarap içmeye ve güçlerimin ölçüsüne göre her şey üzerinde azla yetinir ama kendimi hiçbir şeyden yoksun bırakmaz bir biçimde, sağlıklı bir insanın hayatını yaşamaya koyuldum. Hatta evden çıktım ve tanıdıklarımı, özellikle düşüp kalkmaktan çok hoşlandığım Monsieur de Conzié'yi yeniden görmek için gitmeye başladım. Kısacası, ister son saatime kadar öğrenmek bana güzel göründüğü, isterse kalbimin derinliklerinde bir yaşama umudu kırıntısı gizlendiği için olsun, ölümü bekleyiş, çalışma zevkimi yavaşlatmak şöyle dursun, onu canlandırmışa benziyordu ve sanki orada buradan götüreceğimdem başka bir şeye sahip olmayacağıma inanıyormuşum gibi, öbür dünya için biraz bilgi toplamakta acele ediyordum. Birkaç edebiyatçının gelip gittiği Bouchard adlı bir kitapçının dükkânına dadandım ve tekrar göremeyeceğimi sandığım ilkbahar yaklaştığından, belki gene oraya dönme mutluluğuna erişirim düşüncesiyle, kendime birkaç kitap edindim.

Bu mutluluğa eriştim ve bundan elimden geldiğince yararlandım. İlk tomurcukları görünce duyduğum sevinç anlatılamaz. İlkbaharı yeniden görmek benim için cennette yeniden dirilmekti. Karlar daha yeni erimeye başlamıştı ki zindanımızı bıraktık ve bülbülün ilk ötüşlerini duymak için hayli erken Charmettes'te olduk. O zamandan sonra artık öleceğime inanmadım ve gerçekten tuhaftır ki kırda hiçbir zaman büyük hastalıklar geçirmedim. Orada çok acı çektim ama hiçbir zaman yatağa düşmedim. Çoğu kez, kendimi her günkünden daha kötü duyduğumda, şöyle dedim: "Beni ölecek halde gördüğünüz zaman, bir meşenin gölgesine götürün, size vaat ederim ki oradan geri döneceğim".

Güçsüz olmakla birlikte, kırsal görevlerime yeniden başladım, ama güçlerime uygun bir biçimde. Bahçeyi tek başıma işleyememekten gerçek bir üzüntü duydum; ama toprağı altı kez bellediğim zaman soluğum kesiliyor, oluk olur ter boşanıyor, bir şey yapacak halim kalmıyordu. Eğildiğim zaman çarpıntılarım iki kat artıyor ve kan öylesine kafama çıkıyordu ki hemen doğrulmam gerekiyordu. Daha az yorucu işlerle yetin-

me zorunda kalarak, başkaları arasında güvercinlik işiyle uğraşmayı üzerime aldım ve bu işe öylesine bağlandım ki çoğu kez bir an bile sıkılmaksızın orada uzun saatler geçiriyordum. Güvercin çok ürkektir ve insana alışması güçtür. Gene de benim güvercinlere öylesine bir güven vermeyi başarabildim ki her yerde beni izliyorlar ve istediğim zaman kendilerini yakalatıyorlardı. İkisi üçü hemen kollarıma, kafama konmaksızın, ne bahçede görünebiliyordum ne de avluda ve sonunda, bundan aldığım zevke rağmen bu bilelik alayı beni o kadar rahatsız etti ki bu teklifsizliğe bir son vermek zorunda kaldım. Ben hayvanları, özellikle korkak ve vahşî olanlarını kendime alıştırmaktan her zaman şaşılacak bir zevk aldım. Onlara hiçbir zaman boşuna çıkarmadığım bir güven esinlemek bana çok hoş görünüyordu. Beni özgürlük içinde sevmelerini istiyordum.

Birkaç kitap getirdiğimi söylemiştim; onları kullandım, ama bilgi edinmekten çok kendimi bunaltacak bir biçimde. Olup biten şeyler üzerine edinmiş bulunduğum yanlış fikir, bana bir kitabı yararlı bir biçimde okumak için çoğunlukla yazarın bile o bilgilere sahip olmadığını ve ihtiyaç duyduğu ölçüde onları başka kitaplardan aldığını düşünmekten uzak, o kitabın dayandığı bütün bilgilere sahip olmak gerektiği kanısını veriyordu. Bu çılgınca düşünüyle, durmadan bir kitaptan öbürüne koşma zorunda kalarak, her an okumayı kesiyor ve bazen okumak istediğim kitabın onuncu sayfasına bile gelmeden önce kütüphaneleri devirmem gerekiyordu. Böyle olmakla birlikte, bu zırva yöntemde öylesine direndim ki çok büyük bir zaman yitirdim ve kafamın artık hiçbir şey görüp anlamayacak derecede karışmasına az kaldı. Bereket versin ki uçsuz bucaksız bir lâbirent içinde bana kendimi kaybettiren yanlış bir yola koyulduğumu farkettim ve büsbütün kaybolmadan önce o yoldan çıktım.

Bilimlere karşı, ne kadar az olursa olsun gerçek bir istek duyulduğunda, kendini onlara verirken sezilen ilk şey, aralarındaki bağlantıdır; bu bağlantı sonucu, bilimler karşılıklı olarak birbirini çeker, yardım eder, aydınlatır ve biri öbüründen vazgeçemez. Her ne kadar insan zekâsı hepsine birden yetmez ve her zaman içlerinden birini esas olarak seçmek gerekirse de, insan eğer öbürleri üzerinde belirli bir bilgiye sahip olmazsa, esas olarak seçtiğinde de çoğunlukla karanlık içinde

kalır. Tuttuğum yolun aslında iyi ve yararlı olduğunu, yöntemden başka değiştirilecek bir şey bulunmadığını sezdim. Ben önce ansiklopediyi[6] alıp, onu kollarına bölerekten gidiyordum. Gördüm ki bunun tam tersini yapmak, her birini ayrı ayrı almak ve birleştikleri noktaya kadar her birini kendi başına izlemek gerekiyordu. Böylece bilinen senteze döndüm, ama yaptığı şeyi bilen biri olarak döndüm. Bu işte bilginin yerini bende düşünce tutuyor ve çok doğal bir düşünce kendimi iyi yönetmeme yardım ediyordu. İster öleyim ister kalayım, yitirecek hiç zamanım yoktu. Yirmi beş yaşına yakın hiçbir şey bilmemek ve her şeyi öğrenmek istemek, zamandan iyi yararlanma yoluna girmek demektir. Kaderin ya da ölümün çabalamamı hangi noktada durdurabileceğini bilmediğimden, doğal eğilimlerimi yoklamak için olduğu kadar en çok işleyip geliştirmeye değer olan şey konusunda kendi başıma bir yargıya varabilmek için de, ne olursa olsun her şey üzerine fikirler edinmek istiyordum.

Bu planın uygulanmasında önceden düşünmediğim bir başka üstünlük, zamanı yararlı olarak kullanma üstünlüğünü buldum. Ben belirli bir konuda özel bir çalışma yapmak için doğmuş olmasam gerek, çünkü uzun bir dikkat beni öylesine yorar ki aynı konuda arası kesilmeden yarım saat uğraşmam olanaksızdır, özellikle bir başkasının fikirlerini izlerken; çünkü bazen kendimi kendi fikirlerime daha uzun zaman ve hatta oldukça başarıyla da verdiğim oldu. Dikkatle okunması gereken bir yazarı birkaç sayfa izlediğim zaman, kafam onu bırakır ve bulutlar içinde dağılır gider. Eğer direnirsem, boş yere kendimi tüketirim; gözlerim kararır, artık hiçbir şey görmem. Ama çeşitli konular, hatta arası kesilmeksizin birbiri arkasından gelirse, birinin yorgunluğunu öbürü çıkarır ve dinlenme ihtiyacı duymaksızın, onları çok daha rahat izlerim. Çalışma planımda bu gözlemden yararlandım ve çalışmalarımı öylesine birbirine karıştırdım ki bütün gün çalışıyor ve hiç yorulmuyordum. Gerçi bahçe ve ev işleri yararlı değişiklikler meydana getiriyorlardı; ama gitgide büyüyen aşırı gayretim içinde, az zamanda kafa çalışması için de zaman ayırmanın ve böylece her birinin daha kötü gideceğini düşünmeksizin, aynı zamanda iki şeyle birden uğraşmanın yolunu buldum.

Beni büyüleyen ve okuyucumu çoğu kez bezdirdiğim bütün bu ufak tefek ayrıntılar içinde gene de, eğer dikkatini çekmeseydim okuyucumun aklından bile geçmeyecek olan bir ağız sıkılığı gösteriyorum. Örneğin burada zamanımı, onda aynı zamanda mümkün olduğu kadar tat ve mümkün olduğu kadar yarar bulacak biçimde bölmek için yaptığım çeşitli denemelerin hepsini derin bir zevkle hatırlıyorum ve diyebilirim ki dünyadan uzak bir köşede ve daima hasta olarak yaşadığım bu zaman, hayatımın en az aylaklık ettiğim ve en az sıkıldığım zamanı oldu. Böylece, kafamın eğinimini yoklamak ve yılın en güzel mevsiminde, o mevsimin büyülediği bir yerde, değerini çok iyi sezdiğim hayatın, eğer bu kadar kusursuz bir birliğe topluluk adı verilebilirse, tatlı olduğunca özgür olan bir topluluğun ve elde etmeyi aklıma koyduğum güzel bilgilerin sevimliğinin tadını çıkarmakla iki üç ay geçti; çünkü benim için sanki bu bilgilere daha şimdiden sahip olmuşum gibiydi, ya da daha doğrusu öğrenmek zevkinin mutluluğumda büyük bir payı olduğuna göre durumum daha da iyiydi.

Hepsi benim için ayrı bir zevk, ama açıklanabilmek için çok basit olan bu denemeler üstünde durmamak gerek. Biz kez daha, gerçek mutluluk anlatılmaz, duyulur ve ne kadar az anlatılabilirse o kadar iyi duyulur, çünkü o bir olgular toplamından[7] doğmaz, sürekli bir durumdur. Söylediklerimi sık sık yineliyorum, ama aynı şeyi her aklıma geldiğinde söyleseydim daha çok yinelerdim. Sık sık değişen yaşayış tarzım, sonunda tek düzeli bir gidiş alınca, çeşitli işler arasındaki dağılımı aşağı yukarı şöyle oldu:

Her sabah güneşle birlikte kalkıyordum. Komşu bir yemiş bahçesinden bağın üstünde bulunan çok güzel bir yola çıkıyor ve Chambéry'ye kadar bayırı izliyordum. Orada bir yandan gezinerek, bir yandan da boş bir dudak mırıltısından ibaret olmayan ama güzellikleri gözümün önünde bulunan bu sevimli doğanın yaratıcısına içten bir gönül yükselişine dayanan duamı ediyordum. Oda içinde dua etmekten hiçbir zaman hoşlanmadım; bana duvarlar ve insanların bütün o ufak tefek eşyaları Tanrı ile benim arama giriyorlar gibi gelir. Kalbim Tanrı'ya yükselirken, onu kendi yapıtları içinde hayran hayran seyretmesini severim. Diyebilirim ki dualarım tertemizdi ve böy-

le olduğu için yerine getirilmeye lâyıktılar. Kendim için ve dileklerimin beni hiç ayırmadığı kadın için kötülükten, acıdan, zahmetli ihtiyaçlardan bağışık bir hayat, Tanrı gözünde makbul kimselerin ölümü ve onların gelecekteki kaderinden başka bir şey istemiyordum. Öte yandan bu davranış, isteklerden çok hayranlık ve temaşa içinde oluşuyordu ve gerçek iyilikler dağıtıcısından bize zorunlu olan iyilikleri elde etmenin en iyi yolunun, onları istemekten çok onlara lâyık olmak olduğunu biliyordum. Çevrilmiş bulunduğum, gözü ve kalbi hiç yormayan tek şey olan kır manzaralarını ilgi ve zevk içinde incelemekle meşgul oldukça büyük bir tur atarak gezine gezine geri dönüyordum. Uzaktan Anne'nin kalkıp kalmadığına bakıyordum; pencere kepengini açık gördüğüm zaman, sevinçten titriyor ve koşuyordum. Eğer kapalıysa, bahçeye giriyor, bir gün önce öğrendiğim şeyleri aklımdan geçirmek, ya da bahçe işleri yapmakla vakit geçirerek, uyanmasını bekliyordum. Pencere kepengi açılıyordu, çoğu kez henüz yarı uykuda, onu yatağında öpmeye gidiyordum ve sevecen olduğu kadar temiz olan bu öpüş, masumluğundan ötürü, cinsel şehvetle hiçbir ilgisi olmayan bir çekicilik taşıyordu.

Hemen her zaman sütlü kahve ile kahvaltı ediyorduk. Bu, günün en dingin olduğumuz, en rahatlık içinde konuştuğumuz zamanıydı. Çoğunlukla hayli uzun olan bu oturumlar, bende kahvaltılara karşı canlı bir zevk bıraktı ve ben kahvaltının herkesi bir araya toplayan gerçek bir yemek olduğu İngiltere ve İsviçre âdetini, herkesin odasında tek başına kahvaltı ettiği ya da hiç etmediği Fransa âdetine son derece yeğ tutarım. Bir iki saatlik bir yarenlikten sonra, öğle yemeğine kadar kitaplarıma gidiyordum. Port-Royal'ın Mantık'ı[8], Locke'un Deneme'si[9], Malebranche, Leibnitz, Descartes[10], vb gibi bazı felsefe kitaplarından başlıyordum. Az sonra, bütün bu yazarların kendi aralarında hemen her konuda çelişme halinde bulunduklarını farkettim ve onları uzlaştırmak gibi beni çok yoran ve çok zaman kaybettiren düşsel bir tasarı oluşturdum. Kafam iyiden iyiye karışıyor ve hiç ilerlemiyordum. Sonunda bu yöntemden de vazgeçerek, çok daha iyi bir başka yöntem benimsedim; yetenek eksikliğime rağmen gösterebildiğim bütün ilerlemeyi bu yönteme veriyorum; çünkü ciddi çalışmalar için

her zaman çok az yeteneğim olduğu kesindir. Herhangi bir yazarı okurken, ne kendi fikirlerimi, ne de bir başkasınınkileri işe karıştırmaksızın ve o yazarla hiçbir tartışmaya girişmeksizin, onun bütün fikirlerini kabul etmeyi ve sonuna kadar izlemeyi kendime kural edindim. Kendi kendime şöyle diyordum: "Kafamın bu fikirlerle, onları karşılaştırabilmek ve aralarında bir seçim yapabilmek için yeteri kadar beslenmiş olmasını beklerken kendime, doğru ya da yanlış, ama apaçık fikirlerden bir ambar meydana getirmekle başlayalım". Bu yöntem sakıncasız değil, biliyorum, ama kendimi yetiştirme konusunda beni başarıya götürdü. Âdeta düşünmeksizin ve hemen hemen kafa yormaksızın, sadece tıpkı tıpkısına başkasına göre düşünmekle geçmiş birkaç yılın sonunda, kendime yetecek ve başkasının yardımı olmaksızın düşünecek hayli büyük bir bilgi sermayesine sahip olmuş bulunuyordum. O sıralarda, yolculuklar ve işler kitaplara baş vurma çarelerini elimden aldıkları zaman, kendimi okumuş olduklarımı aklımdan geçirmek ve birbirleriyle karşılaştırmak, her şeyi akıl terazisine vurmak ve bazen üstatlarımı yargılamakla oyaladım. Yargı yetimi kullanmaya geç başlamış olmaktan, onu gücünü yitirmiş bulmadım ve kendi öz fikirlerimi yayımladığım zaman, kimse beni bağımlı bir çömez olmak ve in *verba magistri*[11] yemin etmekle suçlamadı.

Oradan ilkel geometriye geçiyordum; çünkü, yüzlerce kez geri döne döne ve aynı yürüyüşe durmadan yeniden başlaya başlaya, hiçbir zaman geometride daha öteye gidememiştim. Fikirlerin bağlantısından çok kanıtlamalar zincirine yönelen Euclide geometrisinden hoşlanmadım; o zamandan beri benim gözde yazarlarımdan biri olan ve yapıtlarını hâlâ zevkle okuduğum P. Lamy'nin Geometrisi'ni yeğ tuttum. Sonra cebir geliyordu ve rehber olarak aldığım hep P. Lamy oldu. Daha ilerlediğimde, Peder Reynaud'nun[12] önce *Science du Calcul*'ünü (Hesap Bilimi), sonra da şöyle bir inceleyip geçtiğim *Analyse Démontré*'sini (Kanıtlanmış Çözümleme) ele aldım. Hiçbir zaman cebirin geometriye uygulanmasını iyi anlayabilecek kadar ileriye gidemedim. Bu ne yaptığını görmeden çalışma biçimini hiç sevmiyordum ve bir geometri problemini denklemlerle çözmek, bana bir şarkıyı bir çalgı makinesinin

kolunu çekerek çalmanın ta kendisi gibi geliyordu. Bir binom'un* karesinin, terimlerinden her birinin karesi ile bunların birbiriyle çarpımının iki katından meydana geldiğini hesapla bulduğum ilk kez, çarpımımın doğruluğuna rağmen, şeklini çizinceye kadar buna hiç de inanmak istemedim. Bu benim sadece soyut miktarın dikkate alındığı cebire karşı büyük bir zevk duymamamdan değildi; ama uzama uygulandığı zaman, işlemi çizgiler üzerinde görmek istiyordum; başka türlü olunca artık hiçbir şey anlamıyordum.

Bundan sonra Latince geliyordu. Bu çalışma, benim en güç ve hiçbir zaman büyük gelişmeler göstermediğim çalışmamdı. Önce Port-Royal'ın Latince yöntemini izlemeye koyuldum, ama sonuç alamadım. Bu barbar dizeler gönlümü bulandırıyor ve bir türlü kulağıma girmiyorlardı. Bu kurallar kalabalığı içinde kendimi yitiriyor ve son kuralı öğrenirken bütün daha öncekileri unutuyordum. Bir kelime çalışması belleksiz bir adam için gerekli bir şey değildir ve ben sırf belleğimi yetenek kazanmaya zorlamak için bu çalışmada direniyordum. Sonunda bu işi bırakmak gerekti. Kolay bir yazarı bir sözlük yardımıyla okuyabilmek için kelime dizilişini yeteri kadar anlıyordum. Bu yolu izledim ve bundan yarar gördüm. Çeviriye, ama yazılı değil zihinsel çeviriye dikkatle çalıştım ve orada kaldım. Zamanla ve kendimi alıştıra alıştıra, Latin yazarları hayli kolaylıkla okumasını becerdim ama bu dilde konuşmayı olsun yazmayı olsun hiçbir zaman beceremedim; bu durum kendimi, nasıl bilmem edebiyat adamları arasına karışmış gördüğüm zaman beni çoğu kez sıkıntıya soktu. Bu öğrenme biçiminin sonucu olan bir başka terslik de şudur ki sağdeyiyi**, hele koşuk sanatının kurallarını hiç öğrenemedim. Gene de manzum ve mensur dilin ahengini duymayı istediğimden, buna erişmek için çok çaba gösterdim; ama öğretmen olmadan bunun hemen hemen olanaksız olduğunu anladım. Dizelerin en kolayı olan hexamètre'in (egzametr, altı ölçülü dize. —ç.) bileşi-

---

* [Binom: İki terimli, örneğin a + b gibi. Rousseau'nun sözünü ettiği işlem: $(a+b)^2 = a^2+b^2 +2ab$ ifadesiyle gösterilebilir -ç.]

** [Sağdeyi: Tecvit. konuşurken ya da bir metin okurken, seslerin çıkak (mahreç), vurgu, uzatma gibi bakımlardan hakkını veriş -ç.]

mini öğrendikten sonra, hemen bütün Virgile'i kesimlemek, heceleri ve okuma süresini belirtmek sabrını gösterdim; sonra, bir hecenin uzun mu kısa mı olduğundan ne zaman kuşkuya düşsem, baş vurmaya gittiğim benim Virgile oluyordu. Koşuk sanatı kuralları tarafından izin verilen katıştırmalar nedeniyle, bunun bana ne kadar yanlışlıklar yaptırdığı kolay anlaşılır. Ama eğer tek başına çalışmanın iyiliği varsa, büyük sakıncaları ve özellikle inanılmaz bir güçlüğü de var. Ben bunu herkesten iyi bilirim.

Öğleden önce kitaplarımı bırakıyor ve eğer öğle yemeği hazır değilse, vaktin gelmesini beklerken güvercin dostlarımı yoklamaya ya da bahçede çalışmaya gidiyordum.

Çağrıldığımı duyunca, çok memnun ve büyük bir iştahla donatılmış olarak koşuyordum; çünkü şu da belirtilecek bir şeydir ki ne kadar hasta olursam olayım, iştahım hiç kesilmez. Öğle yemeğimizi işlerimizden konuşarak, Anne'nin yiyebilmesini bekleyerek, çok hoş bir biçimde yiyorduk. Hava iyi olduğu zaman, haftada iki üç kez, evin arkasına, şerbetçi otuyla süslediğim ve sıcaklık esnasında bize ferahlık veren serin ve sık yapraklarla örtülü bir köşede kahve içmeye gidiyorduk; orada sebzelerimizi, çiçeklerimizi yoklamak, yaşayışımızla ilgili ve bize onun tadını daha iyi duyuran konuşmalar yapmakla kısa süren bir saat geçiriyorduk. Bahçenin dibinde bir küçük ailem daha vardı: Arılar. Çok kez Anne yanımda olduğu halde, onları yoklamaktan pek geri kalmıyordum; yaptıkları işle çok ilgileniyor, küçük oylukları bazen ilerlemelerini güçleştirecek kadar yüklü, çapuldan dönüşlerini görmekle son derece eğleniyordum. İlk günler merakım bana patavatsızlık ettirdi ve beni iki üç kez soktular; ama ondan sonra öylesine ahbap olduk ki, ne kadar yakına gelirsem geleyim, bana dokunmadılar ve oğullarını dışarı atmaya hazır kovanlar ne kadar dolu olursa olsun, hiçbiri beni hiçbir zaman sokmaksızın, bazen çevremi sardılar, ellerime, yüzüme kondular. Bütün hayvanlar ve hiç de haksız olmayarak, insana güvensizlik gösterir; ama bir de onun kendilerine kötülük etmek istemediğinden emin oldular mı, güvenleri o kadar büyür ki bu güveni kötüye kullanmak için barbardan da öte bir şey olmak gerekir.

Gene kitaplarıma dönüyordum; ama öğleden sonraki uğraşlarımın iş ve çalışmadan çok, dinlenme ve eğlenme adını taşıması gerekirdi. Öğle yemeğimden sonra kapalı oda çalışmasına hiçbir zaman dayanamadım ve genellikle gündüz sıcaklığında her sıkıntı bana ağır gelir. Gene de, ama kendimi sıkıntıya sokmadan ve hemen hemen rasgele, öyle pek ince eleyip sık dokumaksızın okumakla vakit geçiriyordum. En özenle izlediğim şey, tarih ve coğrafya idi ve bu hiç kafa çalışması istemediği için, güçsüz belleğimin izin verdiği ölçüde tarih ve coğrafyada gelişme gösterdim. Peder Pétau'yu incelemek istedim ve kronoloji biliminin koyu karanlığına daldım; ama ne başı ne de sonu olan eleştiri kısmından sıkıldım ve kendimi özellikle zamanların gerçek ölçüsüne ve gök cisimlerinin hareketine verdim. Eğer aletlerim olsaydı, astronomiden de zevk alabilirdim; ama gökyüzünün genel durumunu öğrenmek için, kitaplardan edinilmiş birkaç ilkel bilgi ve dürbünle yapılmış birkaç kaba gözlemle yetinmem gerekti; çünkü görme kısalığım, çıplak gözle yıldızları açıkça ayırt etmeme izin vermiyordu. Bu konuda beni çok kez güldüren bir macera hatırlarım. Takım yıldızları incelemek için bir gök haritası satın almıştım. Bu haritayı bir çerçeve üstüne yapıştırdım ve gökyüzünün açık olduğu geceler bahçeye çıkıyor, gökyüzü haritası aşağıya doğru dönük olmak üzere, çerçevemi kendi boyumda dört kazık üzerine yerleştiriyordum ve rüzgâr mumumu söndürmeden haritayı aydınlatmak için, mumu dört kazık arasında bir toprak kovasının içine koydum; sonra haritaya gözlerimle, yıldızlara da dürbünümle baka baka, yıldızları tanımaya ve takım yıldızları birbirinden ayırt etmeye çalışıyordum. Monsieur Noiret'nin bahçesinin sed halinde olduğunu söyledim sanırım; orada yapılan her şey yoldan görünüyordu. Bir akşam, geç vakit yoldan geçen köylüler, beni acayip bir kılık içinde işimle meşgul gördüler. Haritamın üzerine vuran ve kovanın kenarları mumu gözlerinden sakladığı için nedenini göremedikleri ölgün ışık, o dört kazık, eciş bücüş şekillerle dolu o büyük kâğıt, o çerçeve, gidip geldiğini gördükleri dürbünümün hareketi, duruma onları ürküten esrarlı bir hava veriyordu. Kılık kıyafetim onlara güven verecek gibi değildi; takkemin üzerinde sarkık kenarlı bir şapka ve Anne'nin zorla giydirdiği pamuklu bir ev ceketi, beni onlara gerçek bir büyücü gibi göste-

riyordu ve vakit gece yarısına yaklaştığı için, bunun *sabbat** başlangıcı olduğundan hiç şüphe etmediler. Daha çoğunu görmeyi pek merak etmeyerek, telâş içinde kaçıştılar, gördüklerini anlatmak için komşularını uyandırdılar ve öykü öyle çabuk yayıldı ki daha ertesi gün, etraftaki herkes sabbat'nın Monsieur Noiret'nin evinde toplandığını öğrendi. Eğer yaptıklarımı gören köylülerden biri, şikâyetini aynı gün bizi görmeye gelen ve ne olup bittiğini bilmeksizin onları şimdilik yanlış yoldan döndüren iki cizvit papazına anlatmış olmasaydı, bu söylenti ne sonuç verirdi bilmem. Cizvitler bize öyküyü anlattı, ben onlara işin içyüzünü söyledim ve çok güldük. Ama gene de yanlışlığın tekrarı korkusuyla, bundan böyle ışıksız gözlem yapmam ve gökyüzü haritasına evde bakmam kararlaştırıldı. *Lettres de la Montagne*'da (Dağ Mektupları) Venedik büyümü okuyanlar, eminim bende büyücü olmak için çoktan beri büyük bir eğilim bulunduğunu göreceklerdir.

Hiçbir kır işiyle uğraşmadığım zaman Charmettes'teki yaşantım böyle geçiyordu; hiçbir kır işiyle uğraşmadığın zaman, çünkü kır işlerini her zaman öbür işlere yeğ tutuyor ve gücümü aşmayan işlerde bir köylü gibi çalışıyordum; ne var ki o sıralarda büyük güçsüzlüğümün, bende kır işlerinde çalışmaya karşı beslediğim iyi niyetten başka pek bir şey bırakmadığı da doğrudur. Ayrıca aynı zamanda iki işi birden yapmak istiyordum ve bu nedenle onlardan hiçbirini iyi yapamıyordum. Zorla bellek sahibi olmayı kafama koymuştum; çok şeyi ezberlemek istemekte direniyordum. Bunun için yanımda her zaman inanılmaz bir güçlükle okumaya çalıştığım ve kır işlerinde çalışırken hep aklımdan geçirdiğim bir kitap taşıyordum. Bu boş ve sürekli çabalardaki dikkafalılık, sonunda beni nasıl aptal etmedi bilmem. Bir tek kelimesini hatırlamadığım Virgile'in çoban şiirlerini bugün yirmi kez iyice okumam ve yeniden okumam gerek. Güvercinliğe, bahçeye, yemiş bahçesine, bağa, her yere, üstümde kitap taşıma alışkanlığı yüzünden, birçok kitabı ya yitirdim, ya da takımını bozdum. Başka bir şeyle uğraşırken, kitabımı ya bir ağaç dibine, ya da çit üzerine koyuyordum; her yerde almayı unutuyor ve çok kez on beş gün

---

* [Sabbat: Şeytanının başkanlığında büyücülerin her cumartesi gece yarısı yaptıkları toplantı -ç.]

sonra, onu çürümüş ya da karıncalar ve salyangozlar tarafından kemirilmiş olarak buluyordum. Bu ateşli öğrenme isteği beni şaşkına döndüren bir hastalık halini aldı, her zaman dişlerimin arasında durmadan bir şeyler mırıldanmakla meşguldüm.

Port-Royal ve Oratoire tarikatlarının yazıları en sık okuduğum yazılar olduğundan, beni yarı-Jenséniste bir hale getirmişlerdi ve bütün güvenime rağmen katı dinbilimleri beni zaman zaman korkutuyordu. Cehennemin, o zamana kadar pek az korkmuş bulunduğum dehşeti, yavaş yavaş güvenliğimi sarsıyordu ve eğer Anne ruhumu yatıştırmasaydı bu korkunç öğreti beni büsbütün allak bullak ederdi. Onun da günah çıkartıcısı olan günah çıkartıcı papazım, kendi payına başımı dinç tutmama yardımda bulunuyordu. Bu, anısı benim için her zaman kutsal kalacak iyi ve uslu akıllı bir cizvit papazı olan Peder Hemet[13] idi. Cizvit olmasına rağmen bir çocuk sadeliği vardı ve gevşek olmaktan çok yumuşak olan ahlâkı, tam da Jansénisme'in hüzünlü izlenimlerini kovmak için bana gerekli olan şeydi. Bu iyi adam ve arkadaşı Peder Coppier, yolun o yaşlardaki kimseler için çok sarp ve hayli uzun olmasına rağmen, sık sık Charmettes'e bizi görmeye geliyorlardı. Ziyaretlerinin bana büyük iyiliği dokunuyordu: Tanrı ruhlarını kurtarsın, çünkü onları bugün hâlâ hayatta saymam için, o sırada çok yaşlıydılar. Ben de onları görmek için Chambéry'e gidiyordum, yavaş yavaş evlerine alışıyordum; kitaplıkları bana açıktı; bu mutlu dönemin anısı, bana biri öbürünü sevdirecek derecede cizvitlerin anısına bağlanır ve öğretilerini her zaman tehlikeli bulmakla birlikte, onlardan içtenlikle nefret etme gücünü kendimde hiçbir zaman bulamadım.

Bazen benim kalbimden geçen çocukluklara benzer çocuklukların, zaman zaman başka insanların kalbinden de geçip geçmediklerini bilmek isterdim. Çalışmalarımın ve yaşanabildiği kadar masum bir hayatın arasında ve bana söylenebilmiş olan her şeye rağmen cehennem korkusu beni hâlâ sık sık kurcalıyordu. Kendi kendime soruyordum: "Ne durumdayım? Eğer şu anda ölsem, cehenneme gider miyim?" Jansénisteʼlerime göre bu şüphesiz bir şeydi, ama vicdanıma göre bana tam tersi görünüyordu. Her zaman ürkek ve bu kıyıcı belirsizlik içinde sallantılı olarak, bu sorudan kurtulmak için en gülünecek ve aynı şekilde davrandığını gördüğüm bir başkası-

nı seve seve tımarhaneye kapatabileceğim çarelere baş vuruyordum. Bir gün, bu hüzünlü konuyu düşünerek, mekanik bir biçimde ve her zamanki ustalığımla, yani hemen hiçbirini isabet ettiremeksizin, ağaç kütüklerine taşlar atıyordum. Bu güzel işin tam ortasında, kaygımı yatıştırmak için bir çeşit teşhiste bulunmaya karar verdim. Kendi kendime şöyle dedim: "Bu taşı karşımda bulunan ağaca atacağım; vurursam kurtuluş işareti; vuramazsam, cehennemliğim". Böyle diyerekten, titrek bir el ve korkunç bir yürek çarpıntısıyla, ama öyle isabetli bir biçimde taşımı attım ki gitti ağacın tam ortasından vurdu, ne var ki aslında bu güç bir şey değildi, çünkü çok kalın ve çok yakın bir ağacı seçmekte kusur etmemiştim. O zamandan beri artık ruhumun kurtuluşundan şüphe etmedim. Bu işi hatırlarken, kendime gülmem mi ağlamam mı gerek, bilmem. Siz ey büyük insanlar, siz ki şüphesiz gülüyorsunuz, kendinizi kutlayın; ama benim acınacak halime sataşmayın, çünkü yemin ederim ki onun iyice farkındayım.

Bununla birlikte, belki de sofuluktan ayrılmaz bir şey olan bu kargaşalık, bu korku ve telâş, sürekli bir durum değildi. Genel olarak oldukça dingindim ve yakın bir ölüm düşüncesinin ruhum üzerinde yaptığı etki, hüzünden çok üzüntüsüz ve hatta tatlı bir bitkinlikti. Bu yakınlarda eski kâğıtlar arasında kendime cesaret vermek için yazılmış bir parça buldum; bu yazıda, kendinde ölümü düşünmek için yeteri kadar cesaret bulunduğu bir yaşta ve ömrüm boyunca büyük beden ve ruh acıları çekmeksizin öleceğimden dolayı kendi kendimi kutluyordum. Ne haklıymışım! Bir önsezi, beni acı çekmek için yaşamaktan korkutuyordu. Sanki yaşlılık günlerimde beni bekleyen kaderi önceden görüyordum. Bilgeliğe hiçbir zaman bu mutlu dönemde olduğum kadar yakın olmadım. Geçmiş üzerine büyük pişmanlıklar duymaksızın, gelecek kaygısından kurtulmuş olarak, ruhumda durmadan ağır basan duygu yaşanan günün tadını çıkarmaktı. Sofular çoğu kez, kendilerine izin verilen masum isteklerin, onlara derin bir zevkle tadını çıkarttıran çok yoğun küçük bir nefis düşkünlüğüne sahiptirler. Dünya hayatına bağlı kişiler, bunu onlar için bir suç sayarlar, neden bilmem, ya da daha doğrusu iyi bilirim: Kendilerinin yitirdiği basit zevklerin tadını başkalarının çıkarmasını çekemediklerinden. Ben bu zevke sahiptim ve iç dirliği ile onun tadı-

nı çıkarmayı hoş buluyordum. Henüz toy olan kalbim, kendini her şeye bir çocuk isteğiyle ya da daha doğrusu, deyim yerindeyse, bir melek şehvetiyle veriyordu; çünkü gerçekte bu kaygısız zevkler, cennet zevklerinin dinginliğine sahipti. Montagnole'da, çayır üzerinde yenen öğle yemekleri, çardak altındaki akşam yemekleri, yemişlerin toplanması, bağların bozumu, adamlarımızla birlikte kenevir telleri ayıklamakla geçirilen akşam yemeği sonraları, bütün bunlar bizim için, Anne'nin de benim kadar zevk aldığı şenlikler oluyordu. Daha yalnız gezintilerin daha da büyük bir çekiciliği vardı, çünkü kalp daha özgürlük içinde açılıyordu. Öbürleri arasında, Anne'nin adını taşıdığı bir Saint-Louis gününde yaptığımız bir gezinti bende unutulmaz bir anı bıraktı. Mont-carmel tarikatından bir rahibin, evin bitişiğindeki bir küçük kilisede gün doğarken bize okumaya geldiği sabah duasından sonra, birlikte ve yalnız, erkenden yola çıktık. Bulunduğumuz sırtın, henüz hiç gitmemiş olduğumuz karşı yönünü dolaşmayı önermiştim. Yiyip içeceklerimizi önceden göndermiştik, çünkü yürüyüş bütün gün sürecekti. Anne, biraz tombul ve yağlı olmakla birlikte kötü yürümüyordu; ara sıra güneş altında ve çoğu kez gölgede, zaman zaman dinlenerek ve saatlerce kendimizi unutarak; kendimizden, birliğimizden, talihimizin tatlılığından konuşarak ve bunun sürmesi için yerine gelmemiş dileklerde bulunarak, tepeden tepeye ve korudan koruya gidiyorduk. Her şey bugünün mutluluğu için elbirliği etmişe benziyordu. Az önce yağmur yağmıştı; hiç toz yoktu ve dereler şırıl şırıl akıyordu; küçük bir serin rüzgâr yaprakları kımıldatıyordu, hava temiz, ufuk bulutsuzdu, kalplerimizde olduğu gibi gökte de dinginlik hüküm sürüyordu. Öğle yemeğimiz bir köylünün evinde yenildi ve bize candan yürekten dualar eden ailesiyle paylaşıldı. Şu yoksul Savoie'lılar ne iyi insanlar! Yemekten sonra büyük ağaçlar altındaki gölgeliğe çekildik, ben orada kahvemizi pişirmek için kuru dal parçaları toplarken, Anne de çalılıklar arasında bitki derlemekle oyalanıyordu ve yürürken onun için yaptığım buketin çiçekleriyle, onların yapılışlarında beni çok eğlendiren ve botaniğe karşı içimde bir istek uyandırabilecek bin tuhaf şey üzerine dikkatimi çekti; ama zamanı gelmemişti; kendimi aşırı derecede başka çalışmalara vermiştim. Kafamda birdenbire canlanan bir anı, bana çiçekleri de bitkileri

de unutturdu. İçinde bulunduğum ruhsal durum, o gün söylediğimiz ve yaptığımız her şey, dikkatime çarpan bütün konular, bana yedi sekiz yıl önce Annecy'de uyanık olarak görmüş ve yerinde anlatmış bulunduğum düşü hatırlattı. Benzerlikler o kadar çarpıcıydı ki o düşü düşünürken ağlayacak kadar heyecanlandım. Bir acıma coşkunluğu içinde, bu sevgili dosta sarıldım, ona büyük bir tutkuyla: "Anne, Anne, dedim, bugün bana uzun zamandan beri vaat edilmişti ve ondan öte hiçbir şey görmüyorum. Mutluluğum, sizin sayenizde doruğuna vardı; bundan böyle hiç inmese! Tadını saklayacağım sürece devam edebilse! O ancak benimle birlikte sona erecektir".

Mutlu ve onları bulandıracak hiçbir şey göremediğim için, sonlarını ancak kendi sonumla birlikte düşünebileceğim kadar mutlu günlerim işte böyle geçti. Bu, tasalarımın kaynağının kesin olarak kurumuş olması demek değildi, ama bu kaynağın, ilâcını da kendisiyle birlikte getirmesi için, elimden geldiğince yararlı şeyler üzerine yönelttiğim bir başka akış aldığını görüyordum. Anne kırı doğal olarak seviyordu ve bu zevk benimle birlikte hafiflemiyordu. Yavaş yavaş kır çalışmalarının zevkini aldı; toprakları işlemeyi seviyordu ve bunun üzerine zevkle kullandığı bilgilere sahipti. Tuttuğu eve bağlı topraklarla yetinmeyerek, bazen bir tarla, bazen bir çayır kiralıyordu. Kısacası, girişken mizacını tarımsal konular üzerine yönelterek, evinde işsiz güçsüz oturacak yerde, yakında büyük bir çiftçi olma yolunu tutuyordu. Onun bu şekilde yayılmasını görmekten pek hoşlanmıyor ve her zaman aldatılacağından ve eli açık ve savurgan mizacının masrafı her zaman kazancın ötesine götüreceğinden emin olarak, elimden geldiği kadar buna karşı çıkıyordum. Ama gene de hiç değilse bu kazancın sıfır olmayacağını ve onun yaşamasına yardım edeceğini düşünerek, kendimi avutuyordum. Onun girişebileceği bütün işler içinde, bu bana en az yıkıcısı gibi görünüyor ve bu girişimi onun gibi bir kazanç konusu olarak değil, onu kötü işlerden ve dolandırıcılardan koruyacak sürekli bir uğraş olarak düşünüyordum. Bu düşünceyle onun işlerini gözetmek, işçilerinin kâhyası ya da onun baş işçisi olmak için bana gerekli bulunan güç ve sağlığa kavuşmayı hararetle istiyordum ve bunun ister istemez bana yaptırdığı çalışma, beni çok kez kitaplarımdan kopararak ve düşüncemi sağlık durumumdan başka yöne çevirerek, onu daha iyi bir hale getirecekti.

Ertesi kış, İtalya'dan dönen Barillot, bana aralarında Peder Banchieri'nin bende müzik tarihi ve bu güzel sanat üzerindeki teorik araştırmalar için istek uyandıran Bontempi ve Cartella per musica'sı da bulunan birkaç kitap getirdi. Barillot bir süre bizimle birlikte kaldı ve aylardan beri erginlik yaşıma girmiş bulunduğum için, gelecek ilkbaharda annemin mülkünü ya da hiç olmazsa kardeşimin ne olduğu öğrenilinceye kadar bundan bana düşen payı istemek için Cenevre'ye gitmem uygun görüldü. Bu iş kararlaştırıldığı gibi yapıldı. Ben Cenevre'ye gittim, babam da bulunduğu yerden oraya geldi. Cezasını çekmemiş olduğu halde, kendisine karşı bir mesele çıkarılmaksızın, uzun zamandan beri oraya gelip gidiyordu; cesaretine değer verildiği ve dürüstlüğüne karşı saygı duyulduğu için davası unutulmuş görünülüyor ve az sonra patlak veren büyük tasarıyla meşgul bulunan yargıçlar, burjuvaziye hiç yoktan eski taraf kayırıcılıklarını hatırlatarak, onu vaktinden önce ürkütmek istemiyorlardı.

Bana din değiştirmem üzerine güçlükler çıkartılmasından korkuyordum; hiçbir güçlük çıkartılmadı. Cenevre yasaları bu bakımdan, din değiştiren birinin sadece toplumdaki yerini değil ama mülkünü de yitirdiği Berne yasalarından daha yumuşaktır. Bundan ötürü benim mülküm tartışma konusu yapılmadı ama nasıl bilmem, çok az bir şeye indiriliverdi. Kardeşimin ölmüş bulunduğu aşağı yukarı kesin olduğu halde, elde hiç hukuki kanıt yoktu. Onun payını istemek için yeterli belgelerden yoksundum ve bu payı, hiçbir üzüntü duymaksızın, geçimine yardımcı olmak için, yaşadıkça ondan yararlanmış bulunan babama bıraktım. Adalet formaliteleri biter ve paramı alır almaz, bunun bir kısmını kitaplara yatırdım ve geri kalanını Anne'nin ayaklarına sermek için kuş gibi uçtum. Kalbim yol boyunca sevinçten çarpıyordu ve bu parayı onun ellerine koyduğum an, benim ellerime geçtiği andan bin kez daha tatlı oldu. O bunu, böyle şeyleri güçlük çekmeden yaptıkları için bunlara hayranlık duymadan bakan o güzel ruhlara özgü sadelikle aldı. Bu paranın hemen hepsi ve gene aynı sadelikte, benim için kullanıldı. Bu paranın kullanılışı, eğer başka yerden de geleydi, gene tıpatıp aynı olurdu.

Bu sırada sağlığım hiç düzelmiyordu; tersine, gözle görülürcesine bozuluyordum; ölü gibi solgun ve iskelet gibi zayıftım; damar atışlarım korkunç, yürek çarpıntılarım daha sıktı; sürekli olarak bunalıyordum ve sonunda güçsüzlüğüm kımıldamakta güçlük çekecek bir hale geldi; tıkanmaksızın yürüyüşümü hızlandıraımıyor, başım dönmeksizin eğilemiyor, en hafif yükü kaldıramıyordum; benim kadar yerinde durmaz bir insan için en tedirgin edici bir hareketsizliğe düşmüştüm. Bütün bunlara büyük bir sinir bozukluğunun karıştığı da kesindir. Sinir bozukluğu mutlu insanların hastalığıdır, benimki de buydu; çoğu kez hiçbir ağlama nedeni olmaksızın döktüğüm göz yaşları, bir yaprak ya da bir kuş gürültüsü üzerine duyduğum şiddetli ürküntüler, en tatlı hayatın dinginliği içindeki mizaç kararsızlığı, bütün bunlar, duygululuğa âdeta zırzopluk ettiren o vücut ve zihin rahatlığı sıkıntısının belirtisiydi. Bu dünyada mutlu olmak için öylesine az yaratılmışız ki, ikisi birden acı çekmediği zaman, zorunlu olarak ya ruhun ya da bedenin acı çekmesi gerekir ve birinin iyi durumda olmasının, öbürüne hemen her zaman zararı dokunur. Hayatın tadını büyük bir zevkle çıkarabilecek gibi olduğum zaman, derdin gerçek yerinin nerede bulunduğu söylenmeksizin, düşkünleşme içindeki makinem[14] beni bundan alıkoyuyordu. Sonraları yılların geçişine, çok gerçek ve çok ağır acılara rağmen vücudum, felâketlerimi daha iyi duymak için gücünü yeniden kazanmışa benzer ve şimdi, hastalıklı ve hemen hemen altmışlık, her çeşit acılarla iki büklüm bir adam olarak şu satırları yazdığım şu anda, kendimde acı çekmek için, gençliğimin en parlak çağında ve en gerçek mutluluk içinde hayatın tadını çıkarmak için sahip olduğumdan daha çok güç ve canlılık duyuyorum.

Kendimi bitirmek için, okuduklarım arasına biraz da fizyoloji katıp, anatomiyi incelemeye koyulmuştum ve makinemi meydana getiren parçaların çokluğunu ve işleyişini gözden geçirerek, günde yirmi kez bütün bunların bozuluşunu duymayı bekliyordum; kendimi ölüm halinde bulmama şaşmak şöyle dursun, hâlâ yaşayabilmeme şaşıyor ve kendi hastalığım olduğunu sanmadığım hiçbir hastalık betimlemesi okumuyordum. Eminim ki, eğer hasta olmamış olsaydım, bu uğursuz incelemeyle olurdum. Her hastalıkta kendiminkinin belirtilerini bularak, hepsine tutulduğumu sanıyordum ve üstelik kurtulmuş

olduğumu sandığım çok daha kıyıcı bir hastalığa yakalandım: İyi olmak hevesi; hekimlik kitapları okumaya koyulununca, kaçınılması güç hastalıklardan biri de budur. Araya araya, düşüne düşüne, karşılaştıra karşılaştıra, derdimin esasının bir kalp polipi[15] olduğunu tasarladım ve Salomon bile bu fikirden şaşakalmış göründü. Önceki kararıma uygun davranmak için, akla uygun olarak bu kanıdan hareket etmeliydim. Böyle yapmadım. Bu tansıklı tedaviye girişmekte kararlı, bir kalp polipinden nasıl kurtulunabileceğini araştırmak için kafamı adamakıllı yordum. Anet'nin, Bitkiler Bahçesini ve bahçenin uygulamacı öğretmeni Monsieur Sauvages'i görmek için Montpellier'ye yapmış olduğu bir yolculukta, ona Monsieur Fizes'in böyle bir polipten kurtulduğunu söylemişlerdi. Anne hatırladı ve bana bundan söz etti. Bende gidip Monsieur Fizes'e danışma isteğini uyandırmak için de bundan çoğu gerekli değildi. İyileşme umudu, bu yolculuğa girişmek için gerekli cesaret ve gücü bana yeniden kazandırdı. Cenevre'den gelen para bunun çeresini sağladı. Anne, beni bu yolculuktan caydırmak şöyle dursun, tersine yüreklendirdi ve böylece Montpellier'nin yolunu tuttum.

Bana gerekli olan hekimi bulmak için o kadar uzağa gitmeme gerek kalmadı. At beni çok yorduğundan, Grenoble'da bir tahtırevan tutmuştum. Moirans'da, benimkinden sonra arka arkaya beş altı tahtırevan daha geldi. Bir anda, bu gerçekten bir sedyeler macerası olmuştu. Bu tahtırevanlardan çoğu Madame du Colombier adlı bir yeni gelinin düğün alayıydı. Onunla birlikte, Madame de Larnage adında, Madame du Colombier'den daha az genç ve daha az güzel, ama onun kadar sevimli ve onun kalacağı Romans'dan sonra, Saint-Esprit Köprüsü yakınındaki Bourg Saint-Andéol'a kadar yoluna devam edecek olan bir başka kadın daha vardı. Bilinen sıkılganlığımla, bu parlak kadınlar ve onları çeviren bilelikle hemen o anda tanışmam beklenmez; ama aynı yolda giderek, aynı hanlarda kalarak ve bir ürkürük (insanlara karışmaktan korkan kimse) gibi görünme tehdidi altında aynı masaya oturmak zorunda kaldığım için, bu tanışmanın yapılması gerekliydi. Nitekim yapıldı ve hatta isteyebileceğimden daha da tez; çünkü bütün bu gürültü patırtı, bir hasta ve özellikle benim mizacımdaki bir hasta için pek de uygun bir şey değildi. Ama merak o çapkın ka-

dınları öylesine sokulgan kılar ki bir erkeği tanıyabilmek için işe önce onun başını döndürmekle başlarlar. Benim başıma da bu geldi. Etrafı genç kabadayı taslaklarıyla iyice çevrili bulunan Madame du Colombier'nin beni baştan çıkarmak için pek vakti yoktu ve ayrıca yakında birbirimizden ayrılacağımıza göre, zahmete de değmezdi; ama yakası daha serbest olan Madame de Larnage'ın, yolu için sağlanacak yedeklikleri vardı. İşte bana sataşan Madame de Larnage ve elveda zavallı Jean-Jacques ya da daha doğrusu elveda ateş, keyifsizlik ve polip; bende kalan ve beni kurtarmak istemediği bazı yürek çarpıntıları dışında, onun yanında hepsi uçup gitti. Kötü sağlık durumum ilk tanışma konumuz oldu. Hasta olduğum görülüyor, Monpellier'ye gittiğim biliniyor ve her halde halim tavrım bir sefihten haber vermiyordu, çünkü sonradan oraya bir kırık tedavisi[16] yaptırmaya gittiğimden kuşkulanılmadığı ortaya çıktı. Hastalık durumu her ne kadar bir erkek için kadınlar yanında büyük bir salık verme değilse de beni bu kadınlar için ilginç kıldı. Sabahleyin benden haber almak ve beni kendileriyle birlikte sütlü çikolata içirmek için adam gönderiyorlar; geceyi nasıl geçirdiğim üzerine bilgi ediniyorlardı. Bir kez, o övülesi düşünmeden konuşma alışkanlığımla, bilmediğim cevabını verdim. Bu cevap onları deli olduğuma inandırdı; beni daha çok incelediler ve bu inceleme benim için zararlı olmadı. Bir kez Madame du Colombier'nin arkadaşına şöyle dediğini duydum: "Dünyadan haberi yok, ama sevimli". Bu söz bana çok güven verdi ve gerçekten sevimli olmamı etkiledi.

Tanışmayı ilerlettikçe kendinden söz etmek, nerden geldiğini, kim olduğunu söylemek gerekiyordu. Bu beni sıkıyordu; çünkü kibar arkadaşlar arasında va zarif kadınlara karşı, şu yeni dönme sözünün beni öldüreceğini çok iyi seziyordum. Bilmem hangi tuhaflıkla kendimi İngiliz diye tanıtma yolunu tuttum, Jacobite[17] gibi gösterdim, beni öyle aldılar; kendime Dudding adını verdim ve beni Monsieur Dudding diye çağırdılar. Orada bulunan, benim gibi hasta, üstelik de yaşlı ve hayli huysuz olan bir mel'un Marki de Toringan, Monsieur Dudding ile yarenlik etmeye kalkıştı. Bana Kral Jacques'dan, hükümdarlık tahtı davacısından, eski Saint-Germain sarayından söz açtı. Diken üstünde oturuyordum; bütün bunlar üzerine, Kont Homilton'da[18] ve gazetelerde okumuş bulunduğum az

bir şeyden başka hiçbir şey bilmiyordum; ama gene de bu az şeyi öyle iyi kullandım ki işin içinden sıyrıldım; bereket versin ki beni bir tek kelime bilmediğim İngiliz dili üzerinde sorguya çekmek düşünülmedi.

Bütün arkadaş topluluğu birbirinden hoşlanıyor ve ayrılma zamanının yaklaştığını üzüntüyle görüyordu. Günleri tembellikle geçiriyorduk. Bir pazar Saint-Marcellin'de bulunduk. Madame de Larnage ayine gitmek istedi, ayinde onunla birlikte oldum; bu az kaldı işlerimi berbat ediyordu. Her zaman yaptığım gibi davrandım. Alçak gönüllü ve iç âlemine dalmış tavrıma bakarak Madame de Larnage beni sofu sandı ve iki gün sonra itiraf ettiği gibi, üzerimde dünyanın en kötü kanısını edindi. Bu kötü izlenimi silmek için sonradan çok ince numaralar yapmam gerekti; ya da daha doğrusu Madame de Larnage, tecrübeli ve kolay yılmayan bir kadın olarak, benim bu işten nasıl sıyrılacağımı görmek için ilk adımları atma tehlikesini göze almak istedi. Bana öyle paslar verdi ki bunların has suratım için yapıldığına inanmak şöyle dursun, benimle matrak geçiyor sandım. Bu çılgınlık üzerine, yapmadığım budalalık kalmadı; Legs[19] markisini fersah fersah geçtim. Madame de Larnage iyi dayandı, bana öyle cilveler yaptı ve öylesine sevecen şeyler söyledi ki benden çok daha az budala bir erkek bile bütün bunları ciddiye almakta güçlük çekerdi. O ne kadar ileri giderse, kanım o kadar güçleniyordu ve beni daha da çok üzen şey şuydu ki hiç yoktan ciddî ciddî âşık oluyordum. Acıklı bir şekilde, kendime ve ona şöyle diyordum: "Ah! Bütün bunlar gerçek olsaydı! O zaman insanların en mutlusu olurdum". Sanırım ki benim toy sadeliğim onun hevesini kamçılamaktan başka bir şey yapmadı; hevesinin kursağında kalmasını da istemedi.

Madame du Colombier ve bileliğini Romans'da bırakmıştık. Madame de Larnage, Marki de Torignan ve ben, dünyanın en yavaş ve en tatlı gidişiyle yolumuza devam ediyorduk. Monsieur de Torignan, hasta ve ters olmasına rağmen hayli iyi bir adamdı ama olup bitene uzaktan seyirci kalmasını pek sevmiyordu. Madame de Larnage bana karşı duyduğu isteği öylesine az saklıyordu ki marki bunu benden bile erken farketti ve eğer sadece bana özgü bir kafa tersliğiyle, benimle eğlenmek için aralarında anlaştıklarını düşünmeseydim, hiç olmazsa

onun muzip şakaları kadının hayırseverliğinden almaya cesaret edemediğim güveni bana vermiş olurdu. Bu gülünç düşünce kafamı büsbütün şaşkına çevirdi ve kalbimin, gerçekten tutulmuş olduğu için beni hayli parlak bir kişi olmaya zorlayabileceği bir durumda, dünyanın en yavan kişisi haline getirdi. Nasıl oldu da Madame de Larnage benim tatsızlığımdan usanmadı ve büyük bir küçümsemeyle başından savmadı, anlamıyorum. Ama o çevresindekileri ayrt etmesini bilen ve benim davranışlarımda isteksizlikten çok budalalık bulunduğunu iyi gören zeki bir kadındı.

Sonunda meramını anlatmayı başardı ve bu da zahmetsiz olmadı. Öğle yemeği için Valence'a varmıştık ve övülmeye değer âdetimiz uyarınca, günün geri kalan kısmını da orada geçirdik. Şehir dışında, Saint-Jacques'da konaklamıştık; bu hanı ve Madame de Larnage'ın yerleştiği odayı her zaman hatırlayacağım. Madame de Larnage, öğle yemeğinden sonra gezinmek istedi; Monsieur de Torignan'ın gezmeyi sevmediğini biliyordu; yararlanmakta iyice kararlı olduğu bir baş başa kalma fırsatı sağlamanın en iyi yoluydu bu, çünkü bu fırsatı kullanmak için artık yitirilecek zaman kalmamıştı. Kentin etrafında hendekler boyunca geziniyorduk. Orada acıklı nağmelerimin uzun öyküsüne yeniden başladım; o bütün bu yakınmalarıma, zaman zaman tutmakta olduğu kolumu kalbinin üstüne bastırarak öyle sevecen bir tavırla cevap veriyordu ki kendimi ciddî konuşup konuşmadığını doğrulamaktan alıkoymak için, benimkine benzer bir alıklık gerekliydi. En eğlendirici olanı da şuydu ki kendim de aşırı derecede heyecanlanmıştım. Sevimli olduğunu söyledim; aşk onu gönül çekici bir hale getiriyordu; ona ilk gençliğin tüm parlaklığını veriyor ve o da cilvelerini öyle ustalıklı bir biçimde kullanıyordu ki görmüş geçirmiş bir erkeği bile baştan çıkarabilirdi. Çok sıkıntılı ve her an kaçmaya hazır bir durumdaydım; ama incitmek ve gücendirmek korkusu, daha da büyük olan yuhalanmak, ıslıklanmak, tefe konmak, bir sofra hikâyesi konusu olmak ve girişimlerim üzerine insafsız Torignan tarafından iltifat görmek ürküntüsü, budalaca utangaçlığım yüzünden kendi kendime öfkelenecek ve bundan ötürü kendimi kınayarak onu yenemeyecek derecede beni tuttu. İçim sızlıyordu; böylesine güzel bir yolda bütün gülünçlüğünü sezdiğim Céladonvari[20] lafazanlıklarımı çoktan bı-

rakmıştım; artık nasıl davranacağımı, ne diyeceğimi bilemeksizin, susuyordum; somurtkan bir halim vardı, kısacası korktuğum muameleye uğramak için gereken her şeyi yapıyordum. Bereket versin ki Madame de Larnage daha insanca bir yol tuttu. Kolunun birini boynuma dolayarak birdenbire bu sessizliği bozdu ve o anda ağzı, beni yanılgımdan kurtarmak için, ağzımın üzerinde çok açık konuştu. Dananın kuyruğu bundan daha zamanında kopamazdı. Sevimli bir adam oldum. Sevimli olmanın zamanıydı. O bana, yokluğu beni hemen her zaman ben olmaktan alıkoyan o güveni vermişti. O zaman ben ben oldum. Gözlerim, nefsim, kalbim ve ağzım hiçbir zaman bu kadar iyi konuşmadı; hatalarımı hiçbir zaman bu kadar eksiksiz bir biçimde tamir etmedim ve her ne kadar bu küçük fetih Madame de Larnage'a büyük çabalara mal olduysa da bundan pişmanlık duymadığına inanmak için nedenim vardı.

Yüz yıl da yaşasam, bu gönül çekici kadının anısını zevk duymadan hatırlamam. Ne güzel, ne de genç olduğu halde, gönül çekici diyorum; ama aynı zamanda ne çirkin, ne de yaşlı olduğu için, yüzünde zekâsı ve sevimliliğini tüm etkilerini göstermekten alıkoyacak hiçbir şey yoktu. Öteki kadınların tam tersine, onda en az taze olan şey çehreydi ve sanırım çehresini sürdüğü allık bozmuştu. Uysal olmak için nedenleri vardı, kendini tam değerine satabilmenin yolu buydu. İnsan onu sevmeden görebilirdi, ama hayran olmadan sahip olamazdı. Ve bu da, sanırım, hayırseverliklerinde her zaman bana karşı olduğu kadar eli açık davranmadığını kanıtlar. Hoş görülemeyecek kadar tez ve canlı bir isteğe kapılmıştı, ama bu istekte kalbin en azından nefis kadar payı vardı ve yanında geçirdiğim kısa ve tatlı zaman süresince beni ölçülü davranışlara zorlamasına bakarak, nefsine düşkün ve şehvetli olmasına rağmen, benim sağlığımı kendi isteklerinden üstün tuttuğuna inandım.

Gizli anlaşmamız Marki de Torignan'ın gözünden kaçmadı. Ama gene de bana sataşmaktan geri kalmıyordu; tersine, bana her zamankinden çok, sevgilisinin sertliklerinin kurbanı, açıkta kalmış zavallı âşık muamelesi ediyordu. Hiçbir zaman, beni aramızdaki işi anladığından kuşkuya düşüren bir sözü, bir gülüşü, bir bakışı olmadı ve eğer gerçeği benden iyi gören

madame de Larnage, onun bu işi yutmadığını ama kibar bir adam olduğu için öyle göründüğünü söylemeseydi, onu aldattığımıza inanırdım ve gerçekten, özellikle başarımdan sonra yaptığı şakalar bir yana, bana karşı bile onun her zaman gösterdiğinden daha uygun yakınlıklar gösterilemez, onun her zaman davrandığından daha nazikçe davranılamazdı. Bu başarının şerefini belki bana atfediyor ve beni göründüğümden daha az budala sayıyordu. Görüldüğü üzere, aldanıyordu; ama ne önemi var, yanılgısından yararlanıyordum ve o zaman çoğunluk benden yana olduğu için iğnelemelerine memnuniyetle ve büyük bir gönül hoşluğuyle katlanıyor ve bu iğnelemelere karşı, Madame de Larnage'ın esinlediği nükteyle, onun gözünde saygınlık kazanmaktan koltuklarım kabararak, zaman zaman hatta hayli uygun bir biçimde, cevabı yapıştırıyordum. Artık aynı insan değildim.

Bir güzel yemekler ülkesinde ve bir güzel yemekler mevsimindeydik; Monsieur Torignan'ın himmetleri sayesinde her yerde mükemmel yemekler yiyorduk. Böyle olmakla birlikte, himmetlerini odalarımıza kadar uzatmasa daha memnun olurdum; ama o, odaları tutmak için uşağını önden gönderiyor ve namussuz uşak, ya kendi başına, ya da efendisinin emriyle, onu her zaman Madame de Larnage'ın yanındaki odaya yerleştiriyor, beni de evin öbür ucuna tıkıyordu. Ama bu beni pek o kadar sıkıntıya sokmuyor ve buluşmalarımız bundan ötürü çok daha çekici bir hale geliyordu. Bu zevkli hayat dört beş gün sürdü, bu günler boyunca en tatlı zevklerle dolup taştım, en tatlı zevklerle sarhoş oldum. Bu zevkleri hiçbir üzüntüyle karışmaksızın saf, canlı zevkler olarak tattım; bunlar, bu şekilde tatmış olduğum ilk ve tek zevklerdir ve kıvancı tanımaksızın ölmemeyi Madame de Larnage'a borçlu olduğumu söyleyebilirim. Ona karşı duyduğum şey her ne kadar aşkın ta kendisi değil idiyse de hiç olmazsa onun bana gösterdiği aşk için çok sevecen bir karşılık, zevkte çok yakıcı bir nefsaniyet ve Madame de Larnage'ın, tutkunun baş döndüren ve işin tadını çıkaramama sonucunu veren coşkunluğuna sahip olmaksızın, onun bütün çekiciliğini taşıdığı sevişmelerde, çok tatlı bir içtenlikti. Ben gerçek aşkı ömrümde sadece bir tek kez duydum ve bu onun yanında olmadı. Onu Madame de Warens'i sevmiş bulunduğum ve sevdiğim gibi de sevmiyordum; ama işte bu-

nun içindir ki ona yüz kez daha iyi sahip oluyordum. Anne'nin yanında zevkim her zaman bir hüzün duygusu, kolayca yenemediğim gizli bir kalp sıkışmasıyla allak bullak oluyordu; ona sahip olmaktan mutluluk duyacağım yerde, onu alçalttığım için kendi kendime kızıyordum. Madame de Larnage'ın yanında ise, tersine erkek ve mutlu olmaktan gurur duyarak, kendimi sevinçle, güvenle nefsime bırakıyordum; onun nefsinde uyandırdığım izlenimi paylaşıyordum; zaferimi şehvetli olduğu kadar gururla da seyretmek ve ondan, onu iki kat artıracak bir şey çıkarmak için yeteri kadar kendimdeydim.

Ülkenin yerlisi olan Marki de Torignan'ın bizden ayrıldığı yeri hatırlamıyorum, ama Montélimar'a varmadan önce biz bize kaldık ve o andan başlayarak madame de Larnage oda hizmetçisini benim tahtırevanıma yerleştirdi ve ben de onunla birlikte onunkine geçtim. Bu biçimde yolun bizi hiç sıkmadığını temin edebilirim ve geçtiğimiz ülkenin nasıl bir yer olduğunu söylemek benim için çok güç olur. Montélimar'da, onu orada üç gün alıkoyan işleri vardı, böyle olmakla birlikte bu üç gün içinde, başına üzüntü verici can sıkıcılıklar ve kabul etmek niyetinde olmadığı davetler saran bir ziyaret dolayısıyla beni ancak bir çeyrek saat yalnız bıraktı. Bu davetlere karşı, bizi gene de her gün dünyanın en güzel ülkesinde ve en güzel göğü altında başbaşa gezintiler yapmaktan alıkoymayan rahatsızlıkları bahane etti. Ah bu üç gün! Onları zaman zaman hasretle aradım, bir daha onlara benzer günler gelmedi.

Yolculuk aşkları uzun sürmez. Ayrılmamız gerekti ve itiraf ederim ki ayrılmanın da zamanıydı, bıkmış ya da bıkmak üzere olduğum için değil, her gün daha çok bağlanıyordum, ama kadının bütün ölçülülüğüne rağmen, bende iyi niyetten başka pek bir şey kalmamıştı ve ayrılmamızdan önce, bu kalıntıyı tehlikeye koymak istedim, o da Montpellier kızlarına karşı, ihtiyaten buna katlandı. Üzüntülerimizi birleşme tasarılarıyla yatıştırdık. Bu yaşayış düzeni bana iyi geldiğine göre, buna devam etmem ve kışı, Madame de Larnage'ın yönetimi altında Bourg-Saint-Andéol'da geçirmem kararlaştırıldı. Sadece ona işleri boşboğazlıkları önleyecek biçimde hazırlama zamanı bırakmak için, ben beş altı hafta Montpellier'de kalacaktım. Bilmem, söylemem gereken şeyler üzerine, takınmam gereken tavır üzerine bana geniş bilgiler verdi. Bu arada birbirimize ya-

zacaktık. Sağlığımın bakımı üzerine benimle uzun uzun ve ciddî ciddî konuştu; becerikli adamlara danışmamı, benden yapmamı istedikleri her şeye karşı çok dikkatli olmamı öğütledi ve reçeteleri ne kadar ağır olursa olsun, yanında olacağım zaman bunu bana uygulatmayı üzerine aldı. Sanırım ki içten konuşuyordu, çünkü beni seviyordu; bana bunun lütuflarından daha güvenilir bir kanıtını verdi. Kılık kıyafetimden bolluk içinde yüzmediğimi anladı; kendi de zengin olmadığı halde ayrılmamızda, Grenoble'dan hayli dolu getirdiği kesesini paylaşmak için beni zorlamak istedi ve buna karşı kendimi savunmakta çok güçlük çektim. Sonunda, yüreğim onunla dopdolu ve sanırım onda bana karşı gerçek bir bağlılık bırakarak, ondan ayrıldım.

Yolumu, ona anılarımda yeniden başlayarak ve tatmış olduğum ve bana vaat edilmiş bulunan zevkleri daha rahat hayal etmek için iyi bir tahtırevanda olmaktan çok memnun bir biçimde tamamladım. Bourg-Saint-Andéol'dan ve orada beni bekleyen gönül çekici hayattan başka bir şey düşünmüyordum; Madame de Larnage'dan ve çevresinden başka bir şey görmüyordum; dünyanın geri kalanı benim için hiçten başka bir şey değildi, Anne bile unutulmuştu. Madame de Larnage'ın evi, komşuları, dostlukları, bütün yaşama biçimi üzerinde önceden bir fikir sahibi olmak için, onunla ilgili bütün ayrıntıları kafamda bir düzene sokmaya çalışıyordum. Bana sık sık yavrusuna tapan bir anne olarak sözünü ettiği bir kızı vardı. Bu kız on beş yaşını doldurmuştu; canlı, hoş ve sevimli karakterde bir kızdı. Ondan güler yüz göreceğim vaat edilmişti; bu vaadi unutmamıştım ve Mademoiselle de Larnage'ın annesinin dostuna nasıl davranacağını çok merak ediyordum. Pont-Saint-Esprit'den Remoulins'e kadar hayallerimin konusu bunlar oldu. Bana Gard köprüsünü görmeye gitmem söylenmişti; bundan geri kalmadım. İyinin iyisi incirlerle yapılmış bir kahvaltıdan sonra, bir rehber tuttum ve Gard köprüsünü görmeye gittim. Romalıların gördüğüm ilk yapıtıydı bu. Kendisini yapmış olan ellere değer bir anıt görmeyi bekliyordum. Yapıt beklediğimi geçti ve bu, hayatımda tek bu kez oldu. Bu etkiyi uyandırmak ancak Romalılara vergi idi. Bu sade ve soylu yapıtın beni bu kadar çok etkilemesinin nedeni, sessizlik ve yalnızlığın onu daha çarpıcı ve hayranlığı daha canlı bir hale ge-

tirdiği bir çöl ortasında olmasıydı, çünkü bu sözde köprü bir su kemerinden başka bir şey değildi. İnsan kendi kendine, hangi gücün bu koca taşları bütün taş ocaklarından bu kadar uzağa taşıdığını ve hiç kimsenin oturmadığı bir yerde binlerce ve binlerce insan kolunu bir araya getirdiğini soruyor. Saygının, ayaklarımın altında çiğnemek cesaretinden beni hemen hemen alıkoyduğu bu görkemli yapının üç katını baştan başa dolaştım. Adımlarımın bu geniş kubbeler altındaki yankısı, bana o kubbeleri yapmış olanların güçlü sesini duyduğumu sandırıyordu. Bu sonsuz büyüklüğün içinde bir böcek gibi kayboluyordum. Bir yandan küçülürken, bir yandan da bilmem nasıl bir şeyin ruhumu yücelttiğini duyuyor ve içimi çekerek kendi kendime: "Ah! Neden Romalı doğmamışım" diyordum. Gönül çekici bir seyredalma içinde, orada saatlerce kaldım. Sonra dalgın ve düşünceli döndüm ve bu hülya Madame de Larnage için elverişli olmadı. Beni Montpellier kızlarına karşı korumayı iyi düşünmüş, ama Gard köprüsüne karşı korumayı aklına getirmemişti. Hiçbir zaman her şey düşünülmez.

Nimes'de amfiteatrı görmeye gittim. Amfiteatr, Gard köprüsünden çok daha görkemli bir yapıt, ama ya hayranlığımın birinci yapıt üzerinde tükenmesi, ya da öbürünün bir kent ortasındaki durumunun hayranlık uyandırmaya daha az elverişli olması nedeniyle,beni çok daha az etkiledi. Bu geniş ve gösterişli sirk, çirkin küçük evlerle çevrilmiştir ve daha küçük ve daha da çirkin başka evler onun oyun yerini doldurur, öyleki hepsi birden, acınma ve öfkelenmenin sevinç ve şaşkınlığı bastırdığı uyumsuz ve karışık bir etkiden başka bir şey oluşturmaz. Daha sonra Vérone sirkini gördüm; Nimes sirkinden son derece daha küçük ve daha az güzel bir sirkti ama mümkün olan bütün özen ve temizlikle korunmuştu ve işte bu nedenledir ki bende daha güçlü ve daha hoş bir etki yaptı. Fransızlar hiçbir şeye bakım ve hiçbir anıta saygı göstermezler. Her şeye ateş gibi girişir, ama hiçbir şeyi ne bitirmesini bilirler, ne de korumasını.

Öylesine değişmiştim ve eyleme geçmiş nefis düşkünlüğüm öylesine uyanmıştı ki, orada bulunan toplulukla birlikte güzel şeyler yiyip içmek için, bir gün Pont de Lunel'de mola verdim. Avrupa'nın en beğenilen meyhanesi olan bu içkili lokanta, o sırada beğenilmeye lâyıktı. Burayı işletenler, onu bol

ve iyi seçilmiş azıklarla donatılmış tutmak için elverişli durumundan yararlanmasını bilmişlerdi. Kır ortasında tek başına ve yalıtık bir lokantada, ancak büyük ve zengin evlerinde görülen dikkat ve özenle hizmet edilen, deniz ve tatlı su balığı, en iyi av hayvanları, ince şaraplarla donatılmış bir masa bulmak ve bütün bunlar için cebinizden otuz beş sol ödemek, gerçekten şaşılacak bir şeydi. Ama Pont de Lunel uzun süre bu durumda kalmadı ve şöhretini kulana kullana, sonunda onu büsbütün yitirdi.

Yol boyunca, hasta olduğumu unutmuştum; Monpellier'ye gelince bunu hatırladım. Sinir bozukluklarım geçmiş ama bütün öbür sıkıntılarım geçmemişti ve alışkanlık beni daha duyarsız bir hale getirmekle birlikte bu durum, buna birdenbire tutulan bir kimsenin kendini ölmüş sanması için yeterdi. Gerçekten, bu sıkıntılar acı verici olmaktan çok ürkütücüydüler ve yıkılışını haber verir göründükleri vücuttan çok zihne üzüntü veriyorlardı. Bunun sonucu, şiddetli tutkulara kapıldığım zaman, durumumu hiç düşünmüyordum; ama bu düşsel bir durum olmadığından, soğukkanlılıkla yaşamaya başlar başlamaz onu duyuyordum. Böyle olduğu için, Madame de Larnage'ın öğütlerini ve yolculuğumun ereğini ciddî bir biçimde düşündüm. En ünlü hekimlere, özellike Monsieur Fizes'e danışmaya gittim ve aşırı bir sakınırlıkla, bir hekimin yanına pansiyon olarak yerleştim. Bu, tıp öğrencilerinden haylı kalabalık bir sofra kuran Fitz-Moris adlı bir İrlandalı idi ve bu sofraya oturmakta bir hasta için elverişli olan şuydu ki Monsieur Fitz-Moris yiyecek için uygun bir pansiyon ücretiyle yetiniyor ve hekim olarak yaptığı hizmetler için pansiyonerlerinden hiçbir şey almıyordu. Monsieur Fizes'in reçetelerini uygulamak ve sıhhatimi gözetmek işini üzerine aldı. Perhiz bakımından bu görevi çok iyi yerine getirdi; bu pansiyonda sindirim güçlüğüne uğranılmıyordu ve bu türlü yoksunluklara karşı pek duyarlı olmamakla birlikte, karşılaştırma konuları öylesine yakındı ki, zaman zaman Monsieur de Torignan'ın Monsieur Fitz-Moris'den çok daha iyi bir azık üstencisi olduğunu düşünmekten kendimi alamıyordum. Böyle olmakla birlikte, açlıktan da ölünmediği ve bütün bu gençlik çok neşeli olduğu için bu ya-

şayış tarzı bana gerçekten iyi geldi ve gene iç çöküntüleri içine düşmemi engelledi. Sabah saatlerini ilâçlar yutmak, özellikle bilmem hangi suları, sanırım Vals suları içmek ve Madame de Larnage'a yazmakla geçiriyordum; çünkü mektuplaşma yolunda gidiyor ve Rousseau, dostu Dudding'in mektuplarını postadan çekme işini kendi üzerine alıyordu. Öğleyin, hepsi de çok iyi çocuklar olan genç sofra arkadaşlarımızdan biri ile birlikte, Canourgue'a[21] bir tur atmaya gidiyordum; toplanılıyor, öğle yemeğine gidiliyordu. Öğle yemeğinden sonra önemli bir iş içimizden çoğunu akşama kadar uğraştırıyordu; bu önemli iş, ikindi kahvaltısına iki üç parti çevgen* oynamak için şehir dışına gitmekti. Ben oynamıyordum, oynamak için ne gücüm, ne de ustalığım vardı; ama bahse giriyordum ve bahsin bende uyandırdığı ilgiyle, oyuncularımızı ve tahta yuvarlaklarını bozuk ve taşlarla dolu yollarda izleyerek, bana çok iyi gelen hoş ve iyileştirici bir idman yapıyordum. Kent dışında bir meyhanede ikindi kahvaltısı ediliyordu. Bu kahvaltıların neşeli olduklarını söylememe gerek yok; ama meyhane kızlarının güzel olmalarına rağmen, hayli edepli geçtiklerini ekleyeceğim. Büyük bir çevgen[22] oyuncusu olan Monsieur Fitz-Moris başkanımızdı ve öğrencilerin kötü şöhretine rağmen, bütün bu gençlik arasında, aynı sayıdaki yetişkin erkekler içinde kolay kolay bulunamayacak kadar çok ahlâk ve namus bulduğumu söyleyebilirim. Onlar rezilce eğlenceler düşünü olmaktan çok gürültücü, çığırından çıkmış olmaktan çok neşeliydiler ve ben bir yaşama tarzına, istemli olduğu zaman, öylesine sıkıntısızca uyarım ki bu hayatın her zaman sürüp gittiğini görmekten daha iyi bir şey istemiyordum. Bu öğrenciler arasında, Bourg-Saint-Andéol için ihtiyaten kendilerinden birkaç İngilizce kelime öğrenmeye çalıştığım birçok İrlandalı vardı, çünkü oraya gitme zamanım yaklaşıyordu. Madame de Larnage, bunun için beni her postada sıkıştırıyordu, ben de ona boyun eğmeye hazırlanıyordum. Hastalığımdan hiçbir şey anlamayan hekimlerimin, bana bir hastalık hastası olarak baktıkları ve bu nedenle beni sürdürücü bitkileri, suları ve kesik süt sularıyla iyi etmeye çalıştıkları açıktı. Din bilginlerinin tam tersine hekimler ve

---

* [Çevgen (mail): Değnekle oynanan bir çeşit top (tahta yuvarlak) oyunu: Not 22'ye bakınız -ç.]

filozoflar, sadece açıklayabildikleri şeyi gerçek olarak kabul ederler ve kendi anlayışlarını olabilir şeylerin ölçüsü sayarlar. Bu baylar hastalığımdan hiçbir şey anlamıyorlardı, öyleyse hasta değildim; yoksa doktorların her şeyi bilmemesi kabul edilebilir miydi? Onların beni oyalamaktan ve bana paramı yedirmekten başka hiçbir şey yapmadıklarını gördüm ve Bourg-Saint-Andéol'daki meslektaşlarının bu işi onlar kadar, ama onlardan daha hoş bir biçimde yapacağını düşünerek, onu yeğ tutmayı kararlaştırdım ve bu bilgece maksatla Montpellier'den ayrıldım.

Eğer Monsieur Fitz-Moris'in yönetimi altında başlayıp, kesilip biçilen kadavraların dayanılması benim için imkânsız olan tiksinç kokusu nedeniyle bırakmak zorunda kaldığım bir anatomi dersi sayılmazsa, ne sağlığım, ne de öğrenimim için hiçbir yarar sağlamaksızın bir düzine kadar Louis altını bıraktığım bu şehirde altı hafta ya da iki ay kaldıktan sonra, Kasım sonuna doğru yola çıktım.

Almış olduğum karardan ötürü içimde bir rahatsızlık duyarak, aynı zamanda hem Bourg-Saint-Andéol'un ve hem de Chambéry'nin yolu olan Pont Saint-Esprit'ye doğru ilerlerken derinden derine bu kararı düşünüyordum. Anne'nin anıları ve Madame de Larnage'ınkilerden daha seyrek de olsa mektupları, kalbimde ilk yolculuğum sırasında bastırmış bulunduğum pişmanlık acıları uyandırıyordu. Bu pişmanlık acıları dönüşte öylesine şiddetlendi ki, eğlence sevgisini dengeleyerek, beni sadece aklın sesini dinleyecek bir duruma getirdi. Önce, yeniden başlayacağım maceraperest rolünde, ilk öncekinden daha az başarılı olabilirdim; yüzümden maskemi kaldırmak için bütün Bourg-Saint-Andéol'da İngiltere'ye gitmiş, İngilizleri tanıyan ya da onların dilini bilen bir tek kişiden başkası gerekli değildi. Madame Larnage'ın ailesi bana karşı kızgınlık duyabilir ve nazik olmayan bir muamelede bulunabilirdi. Elimde olmadan bana gerektiğinden çok düşündüğüm kızı da beni kaygılandırıyordu; ona âşık olmaktan ödüm patlıyordu ve bu korku daha şimdiden işin yarısını tamamlıyordu. Anne'nin iyiliklerinin ödülü olarak, kızını baştan çıkarmaya, ilişkilerin en iğrencini kurmaya, evine geçimsizlik, şerefsizlik, rezalet ve cehennem sokmaya mı çalışacaktım? Bu düşünce beni dehşete düşürdü; eğer bu uğursuz eğinim kendini gösterirse, kendim-

le savaşmaya ve kendimi yenmeye karar verdim. Ama kendimi neden bu boğuşma tehlikesine atacaktım? Bıkmış olacağım anne ile yaşamak ve kızı için ona kalbimi göstermeye cesaret edemeksizin yanıp tutuşmak ne sefil bir durumdu! Bu durumu aramaya gitmek ve en büyük çekiciliğini önceden tüketmiş bulunduğum zevkler için kendimi felâketlere, yüzkaralarına, pişmanlık acılarına sürüklemekte ne zorunluluk vardı? Çünkü hevesimin ilk canlılığını kaybetmiş olduğu kesindi; zevk isteği hâlâ vardı ama artık tutku kalmamıştı. Buna, kendi durumum, görevlerim, o borçlarla yüklü olduğu halde benim çılgınca harcamalarım yüzünden daha da batan, benim için tükenen ve bu kadar yakışıksızca aldattığım öylesine iyi, öylesine eli açık Anne ile ilgili düşünceler de karışıyordu. Bu yüzleme öyle şiddetli oldu ki sonunda ağır bastı. Saint-Esprit'ye yaklaşırken, Bourg-Saint-Andéol'a uğramama ve dosdoğru geçme kararını aldım. Bu kararı biraz iç çekerek, itiraf ederim, ama kendi kendime: "Kendi saygıma lâyığım, görevimi zevkimden üstün tutmayı biliyorum" demenin ömrümde ilk kez olarak tattığım o iç hoşnutluğu ile yiğitçe uyguladım. İşte kitaplara karşı duymak zorunda olduğum ilk gerçek gönül borcu. Bana düşünmeyi, karşılaştırma yapmayı öğreten, kitaplar aracıyla yaptğım inceleme, irdelemeydi. Az bir zaman önce kabul etmiş olduğum öylesine temiz ilkelerden sonra, kendim için meydana getirmiş ve izlemekten öylesine gurur duymuş bulunduğum bilgelik ve erdem kurallarından sonra, kendi kendimle bu kadar az tutarlı olmak ve kendi öz ahlâk kurallarımı böylesine çabuk ve böylesine yüksek sesle yalanlamak utancı, şehvete üstün geldi. Kararlılığımda belki erdem kadar gururun da payı vardı; ama bu gurur erdemin ta kendisi değilse de öylesine benzer etkilere sahip ki, onu erdem sanmak bağışlanabilir bir aldanmadır.

İyi davranışların yararlarından biri de ruhu yüceltmek ve onu daha iyi davranışlara hazırlamaktır; çünkü insan öylesine güçsüzdür ki yapılmak istenen kötülükten vazgeçmeyi iyi davranışlar arasına koymak gerekir. Kararımı alır almaz bir başka adam oldum ya da daha doğrusu yeni baştan, daha önce olduğum ama o sarhoşluk anının yok ettiği adam haline geldim. İyi duygular ve iyi kararlarla dolu, bundan böyle gidişimi erdem kurallarına göre düzenlemek, kendimi hiçbir şey gözet-

meksizin annelerin en iyisinin hizmetine adamak, ona kendisi için duyduğum bağlılık kadar sadakat göstermek ve artık görevleriminkinden başka bir aşk dinlememek dışında bir şey düşünmeyerek, günahımın kefaretini ödemek iyi niyeti içinde yoluma devam ettim. Heyhat! İyiye dönüşümün içtenliği bana bir başka kader vaat edeceğe benziyordu; ama benim kaderim yazılmış ve daha şimdiden başlamıştı ve iyi ve namuslu şeylere karşı sevgi dolu kalbim, hayatta masumluk ve mutluluktan başka bir şey görmediği zaman, arkasından felâketlerimin uzun zincirini sürükleyecek olan uğursuz anın eşiğine varıyordum.

Varmakta ivedilik göstermem beni umduğumdan çabuk götürdü. Varış gün ve saatimi ona Valence'dan bildirmiştim. Hesabıma göre bir yarım gün kazanmış olduğumdan, tam bildirdiğim zamanda varmak için o kadar zaman Chaparillan'da kaldım.Onu yeni baştan görme zevkini bütün çekiciliği içinde tatmak istiyordum. Ona beklenmiş olma zevkini katmak için, bu zevki biraz geciktirmeyi tercih ediyordum. Bu sakınırlık benim için her zaman iyi sonuç vermişti. Gelişimin her zaman bir küçük şenlikle damgalandığını görmüştüm; bu kez daha azını beklemiyordum ve beni öylesine duygulandıran bu davranışlar, düzenlenme zahmetine değerdi.

Bu nedenle eve tam zamanında vardım. Ta uzaktan, onu yoldan görür müyüm diye bakıyordum; yaklaştığım ölçüde kalbim gitgide daha çok çarpıyordu. Eve soluk soluğa vardım, çünkü arabamı şehirde bırakmıştım; avluda, kapıda, pencerede kimseyi görmedim; şaşırmaya başladım, bir kazadan korktum. Girdim; her şey sakindi; işçiler mutfakta ikindi kahvaltısı ediyorlardı; başka hiçbir hazırlık yoktu. Hizmetçi beni görmekten şaşırır gibi oldu; geleceğimi bilmiyordu. Yukarı çıktım ve sonunda öylesine sevecenlikle, öylesine derinden, öylesine temiz olarak sevdiğim o sevgili Anne'yi gördüm; koştum, ayaklarına atıldım. Beni öperek: "Ah! Geldin mi, dedi; iyi yolculuk ettin mi? Nasılsın?" Bu karşılama beni biraz şaşırttı. Mektubumu alıp almadığını sordum. Aldığını söyledi. "Almadınız sanmıştım" dedim ve açıklama orada bitti. Yanında genç bir erkek vardı. Yola çıkmamdan önce evde görmüş olduğumdan tanıyordum onu; ama bu kez oraya yerleşmiş gibi görünüyordu; oraya yerleşmişti. Kısacası, yerimi alınmış buldum.

Bu genç Vaud bölgesindendi; Vintzenried adındaki babası, Chillon şatosunun kapıcısı ya da sözde kâhyası idi. Kâhya efendinin oğlu berber çırağı idi ve onu bütün gelip geçenlere, özellikle kendi ülkesinden olanlara yaptığı gibi iyi karşılayan Madame de Warens'in karşısına çıktığı zaman, oradan oraya bu sıfatla dolaşıyordu. Bu, güzel Liandre[23] gibi konuşan; mesleğinin bütün davranışlarını, bütün zevklerini, aşk serüvenlerinin uzun öyküsüyle karıştıran; yattığı markizlerin ancak yarısının adını söyleyen ve kocalarının da başını süslemeden hiçbir güzel kadının başını süslememiş olduğunu iddia eden; kibirli, budala, cahil, küstah, ama gene de dünyanın en iyi oğlanı, hayli iyi yapılı, boş yüzlü, boş kafalı, çok yavan kumral bir geçti. İşte, yokluğumda yerime geçmiş bulunan vekil, dönüşümden sonra bana önerilmiş bulunan ortak bu oldu.

Ah! Eğer dünyadaki ayak bağlarından kurtulmuş bulunan ruhlar, tükenmez ışığın bağrında, ölümlüler arasında olup biten şeyleri hâlâ görüyorlarsa, ey sevgili ve saygıdeğer gölge, eğer sizin kusurlarınızı kendi kusurlarımdan çok bağışlamıyorsam, eğer aynı zamanda her ikimizin de kusurlarını okuyucuların gözleri önüne seriyorsam, beni affedin. Kendime karşı olduğu gibi size karşı da doğru olmaya mecburum, kendime karşı olduğu gibi size karşı da doğru olmak isterim; siz her zaman bunda benden çok daha az kaybedeceksiniz. Eğer tek başına aklınızın yanlışlıklarına zaaf adı verilebilirse, sevimli ve tatlı karakteriniz, tükenmez iyi kalpliliğiniz, içtenliğiniz ve bütün öteki erdemleriniz, hangi zaafınızın kefaretini ödemez! Yanlışlıklarınız oldu, ama kötülükleriniz olmadı; gidişatınız kınanacak gibi oldu, ama kalbiniz her zaman temiz kaldı. İyilik ve kötülük teraziye konsun ve hakkaniyetli olunsun; hangi başka kadın, eğer gizli hayatı sizinki gibi açığa vurulsaydı, kendini sizinle karşılaştırmaya cesaret edebilirdi?

Yeni gelen, Madame de Warens'in her zaman çok sayıda olan ufak tefek işleri için kendini gayretkeş, hamarat, titiz göstermiş ve işçilerinin kâhyası olmuştu. Ben ne kadar sessizsem o, o kadar kendini gösteriyor ve özellikle dinletiyordu. Savsakladığı şey sadece bahçeydi, çünkü bu çok dingin ve hiç gürültü yapmayan bir işti. En büyük zevki araba yüklemek ve araba sürmek, odun kesmek ya da yarmaktı; her zaman balta ya da kazma elde görülüyor, avazı çıktığı kadar bağırdığı işitiliyor-

du. Kaç adamın işini yaptığını bilmem, ama her zaman on, on iki adamın gürültüsünü yapıyordu. Bütün bu gürültü patırtı zavallı Anne'mde ona karşı bir saygı uyandırdı. Bu gencin kendi işleri için bir hazine olduğunu sandı. Onu kendine bağlamak isteyerek, bunun için elverişli sandığı bütün çarelere baş vurdu ve en çok güvendiği çareyi de unutmadı.

Kalbim ve onun en sürekli, en gerçek, özellikle şu anda beni onun yanına çeken duyguları anlaşılmış olsa gerek. Bütün varlığımda ne beklenmez ve ne tam bir altüst oluş! Bunu anlamak için kendinizi benim yerime koyun. Bir anda kendime çizdiğim bütün mutluluk geleceğinin sonsuz olarak uçup gittiğini gördüm. Öylesine sevgiyle beslediğim bütün tatlı hayaller yok oldu ve çocukluğumdan beri kendi varlığımı ancak onun varlığı ile birlikte görebilen ben, kendimi ilk kez olarak tek başıma gördüm. Bu korkunç bir andı; onu izleyen anlar hep karanlık anlar oldu. Henüz gençtim, ama gençliği canlandıran o tatlı zevk ve umut duygusu beni sonsuz olarak bıraktı. O andan sonra, duygulu varlık yarı yarıya öldü. Artık önümde tatsız bir hayatın hüzünlü kalıntılarından başka bir şey görmedim ve eğer zaman zaman gene de bir mutluluk hayali isteklerime şöyle bir dokunup geçtiyse, bu mutluluk artık bana uygun olan mutluluk değildi; onu elde etmekle gerçekten mutlu olamayacağımı seziyordum.

Öylesine budalayıdım ve güvenim öylesine tamdı ki yeni gelenin, Anne'nin herkesi kendisine yaklaştıran o mizaç yumuşaklığının bir sonucu olarak baktığım teklifsiz tavrına rağmen, eğer Anne kendisi söylememiş olsaydı, bu teklifsizliğin gerçek nedeninden kuşkulanmayı aklımdan bile geçirmezdim; ama o, kendi payına bu işi çok basit bularak, evdeki özensizliğimi yüzüme vurarak ve sık sık evden uzaklaşmamı, sanki bunların boşluklarını doldurmakta çok aceleci bir mizaca sahipmiş gibi, neden diye ileri sürerek, eğer kalbim o yöne dönebilseydi, öfkemi artırabilecek bir içtenlikle bana bu itirafta bulunmak için acele etti. Ona, kalbim acıyla dolu: "Ah! Anne, dedim, ne diyorsunuz! Benimki gibi bir bağlılığa ne güzel bir karşılık! Hayatımı, onu bana değerli kılan her şeyi benden almak için mi o kadar kez korudunuz? Ben bu yüzden öleceğim ve siz benim için üzüleceksiniz". Beni deli edecek bir dinginlikle cevap verdi; buna göre ben bir çocuktum, bu türlü iş-

lerden hiç de ölünmezdi; hiçbir şey kaybetmiyordum; bu yüzden daha az dost, her anlamda daha az içli dışlı olacak değildik; benim için duyduğu sevecen bağlılık ancak kendisiyle birlikte azalabilir, ancak kendisiyle birlikte bitebilirdi. Sözün kısası, bana bütün haklarımın aynı kaldığını, bir başkasıyla paylaştığım için bunları yitirmediğimi anlattı.

Ona karşı beslediğim duyguların temizliği, gerçekliği, güçlülüğü, ruhumun içtenliği, doğruluğu, kendini bana hiçbir zaman o andaki kadar iyi duyurmadı. Kendimi ayaklarına attım, oluk gibi yaşlar dökerek dizlerine sarıldım. Ona çoşkunlukla: "Hayır, Anne, dedim, sizi küçültmeyecek kadar çok seviyorum; size sahip olmama eşlik eden üzüntüler aşkımla birlikte arttı; hayır, onu aynı acılar pahasına devam ettiremem. Size her zaman tapacağım, her zaman buna lâyık olun. Size saygılı olmak, benim için size sahip olmaktan daha da zorunlu bir şey. Sizi, ey Anne! size bırakıyorum; bütün isteklerimi kalplerimizin birliğine feda ediyorum. Sevdiğimi değerden düşürecek istekleri tatmaktansa bin kez ölebilirim!"

Bu kararı, bana onu aldıran duyguya lâyık diyebileceğim bir ruh yiğitliğiyle yerine getirdim. O andan başlayarak o çok sevgili Anne'ye ancak gerçek bir oğul gözüyle baktım ve belirtilmesi gerekir ki kararım, adamakıllı farketmiş olduğum gibi onun gizli onayından geçmemiş olduğu halde, beni bu karardan vazgeçirmek için hiçbir zaman ne kaçamaklı sözlere, ne gönül okşamalarına, ne de kadınların şereflerini tehlikeye koymaksızın kullanmasını bildikleri ve nadiren başarısızlığa uğradıkları o ustalıkla oyunlardan herhangi birine baş vurdu. Kendime ondan bağımsız bir kader aramaya mecbur ve böyle bir şeyi hayal bile edemeyerek, hemen öteki uca geçtim ve bu kaderi hepten onda aradım. Bunu orada o kadar iyi aradım ki kendimi unutmayı hemen hemen başardım. Onu, ne pahasına olursa olsun mutlu görme isteği, bütün duygulanımlarımı kendinde topluyordu; o kendi mutluluğunu benimkinden boşuna ayırmıştı, ben onunkinde, ona rağmen, kendi mutluluğumu görüyordum.

Tohumu ruhumun derinliklerinde bulunan, kitapların işleyip geliştirdiği ve açılmak için ters talihin mayasından başka bir şey beklemeyen erdemler de böylece felâketlerimle birlik-

te filiz vermeye başladı. Bu hiç yarar gözetmeyen eğilimin ilk meyvesi, yerime geçmiş bulunan kimseye karşı kalbimden bütün kin ve kıskançlık duygularını silmek oldu. Tersine ve de içtenlikle bu gence bağlanmak, onu yetiştirmek, eğitimi için çalışmak, ona mutluluğunu duyurmak, eğer mümkünse onu buna lâyık bir hale getirmek ve sözün kısası, Anet'nin benzer bir durumda benim için yapmış olduğu her şeyi onun için yapmak istedim. Ama kişiler arasında eşdeğerlik eksikti. Daha yumuşak ve daha bilgili olduğum halde, bende ne Anet'deki soğukkanlılık ve azim, ne de onun, başarıya ulaşmak için muhtaç bulunduğum, başkalarında saygı uyandıran o karakter gücü vardı. Anet'nin bende bulmuş olduğu nitelikleri; yumuşaklığı, bağlılığı, iyilik bilmeyi, özellikle onun çabalarına karşı gösterdiğim ihtiyaç duygusunu ve onları yararlı kılma yolundaki ateşli isteği, ben bu genç adamda daha da az buldum. O bütün bunlardan yoksundu. Yetiştirmek istediğim kimse, bende gevezelikten başka bir şeyi bulunmayan, can sıkıcı bir ukalâdan başka bir şey görmüyordu. Tersine, kendine evin içinde önemli bir adam gibi hayranlık duyuyor ve yaptığını sandığı hizmetleri yaptığı gürültüye göre ölçerek balta ve kazmalarına benim bütün kitaplarımdan son derece daha yararlı olarak bakıyordu. Bir bakıma haksız değildi; ama bundan hareketle insanı gülmekten öldürecek tavırlar takınıyordu. Köylülere karşı kır soyluluğu taslıyordu; az sonra aynı şeyi bana ve sonunda Anne'nin kendisine karşı da yaptı. Vintzenried adı ona yeteri kadar soylu görünmediğinden, onu bırakıp Monsieur de Courtilles adını aldı ve sonradan Chambéry'de ve evlenmiş olduğu Maurienne'da bu adla tanındı.

Kısacası, öylesine ün salmış bir kişi gibi davrandı ki o evde her şey ve ben hiç oldum. Onda hoşnutsuzluk uyandırmak felâketine uğradığım zaman, azarladığı ben değil Anne olduğu için, Anne'yi onun hayvanlıkları karşısında bırakma korkusu, beni onun istediği her şeye boyun eğdiriyordu ve onun eşsiz bir gururla yerine getirdiği bir görev olan her odun yarışında, işsiz güçsüz bir seyirci ve marifetinin sessiz bir hayranı olarak orada bulunmam gerekiyordu. Böyle olmakla birlikte bu oğlan kesin olarak kötü bir yaradılışta değildi; Anne'yi seviyordu, çünkü onu sevmemek imkânsızdı; hatta bana karşı da bir nefreti yoktu ve huysuluklarının araları kendisine bir şey söylen-

mesine müsaade edince, bir budaladan başka bir şey olmadığını açık yürekle kabul ederek, bazen bizi hayli uysallıkla dinliyordu; dinledikten sonra da yeni budalalıklar yapmaktan geri kalmıyordu. Ayrıca öyle sınırlı bir anlayışı ve öyle aşağılık zevkleri vardı ki ona doğruyu söylemek güç ve hoşuna gitmek hemen hemen imkânsızdı. Güzellik dolu bir kadının sahipliğine, Anne'nin midesini bulandırsa da iğrendirici hizmetine katlanma sabrını gösterdiği yaşlı, kızıl sarı, dişleri dökülmüş bir oda hizmetçisinin çekiciliğini ekledi. Bu yeni düzeni farkettim ve çok öfkelendim; ama her şeyden de derin bir bezginlik içine düşüren bir başka şey daha farkettim; bu, Anne'nin benden soğuması oldu.

Benim kendime zorla kabul ettirdiğim ve onun onaylar gibi göründüğü yoksunluk, kadınların, nasıl karşılarlarsa karşılasınlar, bundan kendileri için çıkan yoksunluktan çok kendilerine sahip olunması bakımından gördükleri kayıtsızlık nedeniyle hiç hoş görmedikleri şeylerden biridir. En aklı başında, en filozof, cinsiyet duygularına en az bağlı kadını alınız; aslında pek tasasını çekmediği erkeğin ona karşı işleyebileceği en bağışlanmaz cinayet, onunla yatabileceği halde bu işi yapmamasıdır. Bunun ayrıklaması olmamak gerek, çünkü öylesine doğal ve öylesine güçlü bir sempati, sadece erdem, bağlılık ve saygıdan başka hiçbir güdüsü olmayan bir perhiz yüzünden, onda soğuyup gitti. Bundan böyle, kalbinin en tatlı zevkini meydana getiren o yürek yakınlığını onda bulamaz oldum. Artık bana ancak yeni gelenden bir şikâyeti olduğu zaman açılıyordu; araları iyi olduğu zaman bana pek yakınlık göstermiyordu. Kısacası, yavaş yavaş artık benim içine katılmadığım bir yaşama biçimini benimsiyordu. Varlığım onu hâlâ hoşlandırıyordu, ama bu onun için artık bir ihtiyaç değildi ve onu görmeden, o bunun farkında olmaksızın, günler geçirebilirdim.

Vaktiyle ruhu olduğum ve içinde âdeta iki katlı yaşadığım bu evde, yavaş yavaş kendimi yalıtık ve yalnız duydum. Yavaş yavaş orada yapılan her şeyden, hatta orada oturan kimselerden bile kendimi ayırmaya alıştım ve sürekli acılardan kurtulmak için ya kitaplarımla birlikte yere kapanıyor, ya da ağaçların ortasında rahat rahat iç çekmeye ve ağlamaya gidiyordum. Bu hayat az sonra benim için büsbütün dayanılmaz bir hale geldi. Benim için o kadar sevgili olan bir kadının kişisel varlı-

ğı ve kalp uzaklığının acımı artıracağını ve artık onu görmemekle ondan daha acısız ayrılmış olacağımı sezdim. Evinden ayrılma tasarısını oluşturdum; bunu ona söyledim ve karşı durmak bir yana, bunu kolaylaştırdı. Onun Gréoneble'da, kocası Lyon büyük askerî yargıcı Monsieur de Mably'nin[24] dostu olan Madame Deybens adında bir arkadaşı vardı. Monsieur Deybens bana Monsieur de Mably'nin çocuklarının eğitimini önerdi; kabul ettim ve vaktiyle sadece hayali bile bize ölüm korkuları verecek olan bir ayrılıktan arkamda en küçük bir üzüntü bırakmaksızın ve hemen hemen en küçük bir üzüntü de duymaksızın, Lyon'a yollandım.

Bir eğitmen için zorunlu olan bilgilere aşağı yukarı sahiptim ve bunun için yetenekli olduğuma inanıyordum. Monsieur de Mably'nin yanında geçirdiğim bir yıl içinde, yanıldığımı görme zamanını buldum. Eğer taşkınlık işin içine tersliklerini karıştırmasaydı, karakterimin yumuşaklığı beni bu mesleğe elverişli bir hale getirebilirdi. Her şey iyi gittiği ve emek ve zahmetlerimin boşa gitmediğini gördüğüm sürece, hiçbir şeyi esirgemiyordum, bir melektim; işler tersine gittiği zaman bir şeytan oluyordum. Öğrencilerim beni anlamadıkları zaman zırzopluk ediyordum ve kötü yüreklilik gösterdikleri zaman, onları öldürebilirdim; onları bilgin ve bilge kılmanın yolu bu değildi. İki öğrencim vardı; çok değişik mizaçlardaydılar. Biri sekiz dokuz yaşlarında, Sainte-Marie adlı, kafası hayli açık, hayli canlı, afacan, şakacı, muzip, ama neşeli bir muziplikte, güzel yüzlü bir çocuktu. Avare, katır gibi dik kafalı ve hiç bir şey öğrenemeyen Condillac adındaki küçüğü, hemen hemen alık gibi görünüyordu. Bu iki yaratık arasında, işimin iş olmadığı kolay anlaşılır. Sabır ve soğukkanlılıkla belki başarabilirdim; ama bende bunların ikisi de olmadığından, dişe dokunur hiçbir şey yapamadım ve öğrencilerim baştan kara gittiler. Kendimi bir işe vermeden yoksun değildim, ama düzgünlükten, özellikle sakıntıdan yoksundum. Onlara karşı, çocuklar üzerinde her zaman yararsız ve çoğunlukla zararlı olan üç aletten[25] başka bir şey kullanmayı bilmiyordum: duygu, akılyürütme, öfke. Bazen Sainte-Marie ile birlikte, ağlayacak kadar gevrekleşiyordum; sanki çocukluk gerçek bir kalp heyecanına yetenekliymiş gibi, onu da gevrekleştirmek istiyordum; bazen, sanki beni anlayabilirmiş gibi, ona söz anlatmakla kendimi tüketiyordum ve

ukalâ olduğu için bazen bana karşı çok ustaca kanıtlar ileri sürdüğünden, onu ciddî ciddi akıllı biri yerine koyuyordum. Küçük Condillac daha da can sıkıcıydı, çünkü hiçbir şey anlamayarak, hiçbir cevap vermeyerek, hiçbir şeyden üzüntüye kapılmayarak ve her şeye dayanır bir dikbaşlılıkla, ancak beni kudurttuğu zaman benden menun oluyordu; o zaman bilge olan o, çocuk olan bendim. Bütün kusurlarımı görüyor, onları seziyordum; öğrencilerimin kafalarını inceliyor, onları çok iyi anlıyordum ve bir tek kez bile hilelerinin kurbanı olmuş olduğumu sanmam. Ama ilâcını kullanmasını bilmeksizin derdi görmek ne işime yarardı? Her şeyi anlayarak, hiçbir şeyin önüne geçemiyor, hiçbir şey beceremiyordum ve bütün yaptığım, yapılmaması gereken şeyin ta kendisiydi.

Kendim için de, öğrencilerim için olduğundan daha iyi bir başarı pek elde edemiyordum. Madame de Mably'ye Madame de Deybens tarafından salık verilmiştim. Madame de Deybens ondan davranışımı düzeltmesini ve bana kibar bir tavır vermesini rica etti. Madame de Mably bunun için biraz çaba gösterdi ve evine gelenleri nezaketle kabul etmeyi öğrenmemi istedi; ama öylesine beceriksiz davrandım, öylesine utangaç, öylesine şaşkındım ki yıldı ve beni orada bırakıp gitti. Bu durum beni, âdetim üzere, ona âşık olmaktan alıkoymadı. Bunu farketmesi için elimden geleni yaptım; ama açıkça söylemeye asla cesaret edemedim. O ilk adımları atacak mizaçta çıkmadı ve hiçbir sonuç vermediklerini görerek az sonra kendim de usandığım o göz ucuyle bakışlarım ve iç çekişlerim yanıma kâr kaldı.

Anne'nin yanında ufak tefek hırsızlıkların zevkini iyiden iyiye yitirmiştim, çünkü her şey benim olduğundan, çalacağım hiçbir şey yoktu. Zaten benimsemiş olduğum yüksek ilkelerin beni bundan böyle bu tür bayağılıkların çok üstünde tutmaları gerekirdi ve kuşkusuz o zamandan beri çoğunlukla öyle oldu; ama bu, eğinimlerimi yenmeyi öğrenmiş olmaktan çok, onların kökünü kesmiş olmaktandır; eğer aynı isteklere kapılsaydım, çocukluğumda olduğu gibi çalmaktan çok korkardım. Madame de Mably'nin yanında bunun kanıtını gördüm. Başımı çevirip de bakmadığım kolayca çalınabilir birçok ufak tefek şeyle çevrili olduğum halde, şurda burda sofrada içtiğim bir-

kaç bardağı bende büyük bir tamah uyandıran çok güzel bir beyaz Arbois şarapçığına göz dikeceğim tuttu. Şarap biraz şüpheliydi[26]; şarap durulaştırmayı[27] iyi bildiğimi sanıyordum, bununla övündüm, onu bana verdiler; durulaştırdım ve bozdum, ama sadece görünüşte; yoksa şarap hep içimi hoş kaldı ve durum, küçük odamda rahat rahat içmek için, zaman zaman bu şaraptan kendime birkaç şişe ayarlamak sonucunu verdi. Yazık ki hiçbir zaman bir şeyler yemeksizin içemedim. Ekmek bulmak için ne yapmalı? Bir köşeye ekmek saklamam imkânsızdı. Uşaklara satın aldırmak demek, kendimi meydana çıkarmak ve hemen hemen ev sahibinin onuruna saldırmak demekti. Kendim satın almaya hiç cesaret edemedim. Yakışıklı bir bay, kılıcı belinde, ekmekçi dükkânına gidip bir parça ekmek satın alsın, bu olacak şey miydi? Sonunda, kendisine köylülerin ekmeği olmadığı söylendiğinde: "Çörek yesinler" cevabını veren bir büyük prensesin kötü örneğini hatırladım. Çörek aldım. Ama ne merasimlerle! Bu niyetle evden tek başıma çıkarak, bazen bütün kenti dolaşıyor ve hiçbirine girmeden önce otuz pastacının önünden geçiyordum. Girme kararını vermeye cesaret edebilmem için, dükkânda sadece bir kişinin bulunması ve yüzünün beni çok çekmesi gerekiyordu. Ama bir de sevgili çörekçiğime kavuştuktan ve odama iyice kapandıktan sonra, bir dolabın dibinden şişemi çıkarıyor ve orada tek başıma, birkaç sayfa roman okuyarak, ufak ufak ne güzel demleniyordum! Çünkü yemek yerken, bir başbaşa konuşma yerine kitap okumak, benim için her zaman bir zevk oldu. Bu, yoksun olduğum topluluğun yerini tutar. Sırayla bir sayfa ve bir lokma yoğaltırım; sanki kitabım da benimle birlikte yiyormuş gibi.

Hayatımda hiçbir zaman ne sefihlik ettim, ne rezilce eğlence düşkünlüğü gösterdim ve ne de sarhoş oldum. Demek oluyor ki küçük hırsızlıklarım öyle pek patavatsızca şeyler değildi; ama gene de ortaya çıktı; şişeler beni ele verdi. Yaptığımı yüzüme vurmadılar ama içki mahzenin yönetimi benden alındı. Bütün bu işte Monsieur de Mably nezaketle ve sakıntıyla davrandı. Bu adam, görevi kadar sert bir tavır altında, gerçek bir karakter yumuşaklığı ve az bulunur bir kalp iyiliğine sahip çok mert bir adamdı. Aklı başında, hakkaniyetli ve hatta bir

mareşallik bölgesi* subayından beklenmeyecek bir şey olarak, iyilikseverdi. Hoşgörürlüğünü sezerek, ona daha çok bağlandım ve bu durum, evindeki eğleşmemi, bana böyle olmasaydı kalacağımdan daha çok uzattırdı. Ama sonunda, uygun olmadığım bir işten ve benim için hiçbir hoş tarafı olmayan çok sıkıcı bir durumdan bıkmış, çabalarımı hiç esirgemediğim bir yıllık deneyden sonra, öğrencilerimi asla iyi yetiştirme başarısını gösteremeyeceğime iyice inanmış olarak, onları bırakmaya karar verdim. Monsieur de Mably de bunu benim kadar iyi görüyordu. Gene de eğer onu bana yol vermek zahmetinden kurtarmış olmasaydım, sanırım bunu hiçbir zaman kendi üzerine almayacaktı ve böyle bir durumda benim beğendiğim şey elbette bu aşırı alçak gönüllülük değildir.

Durumumu benim için daha da dayanılmaz kılan şey, onu sürekli olarak bırakmış olduğum durumla karşılaştırmamdı; sevgili Charmettes'imin, bahçemin, ağaçlarımın, çeşmemin, yemiş bahçemin ve özellikle kendisi için doğmuş bulunduğum ve bütün bunlara bir ruh veren kadının anısıydı. Onu, eğlencelerimizi, masum hayatımızı düşünürken beni, herhangi bir şey yapma cesaretimi yok eden kalp sıkıntıları, nefes darlıkları alıyordu. Onun yanına dönmek için yüz kez hemen ve yürüye yürüye yola düşmeye kalktım; yeter ki onu bir kez daha göreyim, hemen o anda ölmekten kıvanç duyardım. Sonunda, ne pahasına olursa olsun beni onun yanına çağıran bu tatlı anılara karşı koyamadım. Kendi kendime, yeteri kadar sabırlı, yeteri kadar geniş mezhepli, yeteri kadar okşayıcı davranmadığımı; çok tatlı bir dostluğa kendi dostluğumu, yapmış olduğumdan daha da çok katarak, gene de mutlu yaşayabileceğimi söylüyordum. Dünyanın en güzel tasarılarını koruyor, onları uygulamak için yanıp tutuşuyordum. Her şeyi bıraktım, her şeyden vazgeçtim, yola çıktım, kuş gibi uçtum, ilk gençliğimin tüm coşkunlukları içinde vardım ve kendimi onun ayaklarında buldum. Ah! Eğer karşılayışında, okşayıcı sözlerinde, nihayet kalbinde, vaktiyle onda bulduğum ve gene ona götürdüğüm şeyin dörtte birini bulmuş olsaydım, orada sevinçten ölürdüm.

---

* [Maréchaussée: Eskiden Fransa'da bir mareşalin yönetimindeki bölge. Mareşallik. Not 24'e de bakınız -ç.]

İnsanoğlunun korkunç kuruntusu! Beni hep ancak kendisiyle birlikte ölebilecek olan o iyinin iyisi kalbiyle karşıladı; ama ben artık var olmayan ve yeniden var olamayacak olan bir geçmişi bulmaya geliyordum. Onunla birlikte ancak yarım saat kalmıştım ki eski mutluluğumun sonsuz olarak öldüğünü sezdim. Kendimi, beni kaçmak zorunda bırakmış olan aynı üzüntü verici durum içinde buldum ve bunda kimsenin kusuru olduğunu da söyleyemem; çünkü aslınta Courtilles kötü bir insan değildi ve beni üzüntüden çok sevinçle karşılar gibi göründü. Ama bir zamanlar kendisi için her şey olduğum ve benim için her şey olmaktan çıkamayacak olan kadının yanında gerekli sayıyı aşan artık biri haline gelmeye nasıl katlanmalı? Bir zamanlar çocuğu olduğum evde yabancı olarak nasıl yaşamalı? Geçmiş mutluluğumun tanıkları olan şeylerin görünüşü, karşılaştırmayı benim için daha da kıyıcı bir hale getiriyordu. Başka bir evde daha az acı duyardım. Ama habire bunca tatlı anıyı hatırladığımı görmek, yitiklerimin acısını artırmak demekti. Boş üzüntülerle eriyip bitmiş, en kötü iç kapanıklığına kapılmış olarak, yemek saatleri dışında tek başıma kalma yolunu tuttum. Kitaplarımla birlikte kapanmış, yararlı bir biçimde oyalanmaya çalışıyor ve vaktiyle o kadar korktuğum tehlikenin eli kulağında olduğunu sezerek, Anne geçim kaynaklarından yoksun kalacağı zaman ona bakma çarelerini kendimde aramak için yeni baştan üzülüyordum. Evinin işlerini, daha kötüleşmeksizin gidecek bir duruma sokmuştum; ama benden sonra her şey değişmişti. Vekilharcı har vurup harman savuranın biriydi; iyi at, iyi araba; komşuların gözleri önünde soyluca yayılıp oturmayı seviyordu; hiç anlamadığı şeyler üzerine durmadan işlere girişiyordu. Ödenek önceden yeniyor, üç aylıkları kırdırılıyor, kiralar geciktiriliyor ve borçlar sürüp gidiyordu. Bu ödeneğin hacze uğramakta ve belki kesilmekte geç kalmayacağını tahmin ediyordum. Kısacası yıkım ve felâketten başka bir şey düşünmüyordum ve bu yıkım ve felâket anı bana öyle yakın görünüyordu ki bütün korkunçluğunu önceden duyuyordum.

Sevgili odam benim biricik oyalanma yerimdi. Hazır orada ruhumun karışıklığına karşı çareler ararken, öngördüğüm felâketlere karşı da bir çare aramayı düşündüm ve eski hayallerime dönerek, o zavallı Anne'yi düşmek üzere olduğunu gördüğüm kıyıcı sefaletlerden kurtarmak için hemen İspanya'da yeni şatolar kurmaya başladım. Edebiyat cumhuriyetinde parlamak ve bu yoldan zengin olmak için kendimi yeteri kadar bil-

gili bulmuyor ve yeteri kadar zeki olduğumu sanmıyordum. Kafamda çakan yeni bir fikir, bana yeteneklerimin şöyle böyleliğinin veremeyeceği güveni esinledi. Müzik öğretmekten vazgeçmekle müziği bırakmış değildim; tersine müzik teorisini, kendime hiç olmazsa bu konuda bilgili olarak bakabilmek için, hayli incelemiştim. Nota okumasını öğrenmekte vaktiyle çektiğim ve notaya bakarak şarkı söylemekte gene de duyduğum güçlük üzerinde düşünürken, özellikle genel olarak müzik öğrenmenin kimse için kolay bir iş olmadığını bildiğimden, bu güçlüğün benden olduğu kadar işin kendinden de gelebileceği sonucuna vardım. Müzik işaretlerinin yapılışını incelerken, onları çoğunlukla çok kötü türetilmiş buluyordum. En küçük bir havayı notaya almak gerektiği zaman durmadan çizgiler ve porteler çizmek zorunda kalmaktan sakınmak için, uzun süre önce ıskalayı rakamlarla yazmayı düşünmüştüm. Ama gerek oktavların, gerekse ölçü ve değerlerin güçlükleri beni engellemişti. Bu eski fikir gene aklıma geldi ve üzerinde yeni baştan düşünerek, bu güçlüklerin başa çıkılmaz şeyler olmadıklarını gördüm. Başarıyla dalıp düşündüm ve en büyük bir doğruluk ve diyebilirim ki en büyük bir basitlikle, hangi müziği olursa olsun, rakamların aracıyla notaya almasını başardım. O andan başlayarak servetimi yaptığıma inandım ve onu her şeyi kendisine borçlu olduğum kadınla paylaşma ateşi içinde, tasarımı Akademiye sunarken bir devrim yapacağımdan kuşkusuz, Paris'e gitmekten başka bir şey düşünmedim. Lyon'dan biraz para getirmiştim; kitaplarımı da sattım. Kararım on beş gün içinde alındı ve uygulandı. Sonunda, bana bu kararı esinleyen göz kamaştırıcı saçma düşüncelerle dolu ve her yaşta her zaman aynı, bir zamanlar Torino'dan Héron çeşmemle birlikte yola çıkmış olduğum gibi, Savoie'dan müzik sistemimle birlikte yola çıktım.

Gençliğimin yanlışlık ve kusurları işte bunlar oldu. Onların öyküsünü kalbimin hoşnut olduğu bir doğrulukla anlattım. Eğer sonradan olgunluk çağımı kimi erdemlerle övünçlendirdimse, onları da aynı açık yüreklilikle söylerdim ve niyetim de buydu. Ama burada durmam gerek. Zaman birçok örtüyü kaldırabilir. Eğer anım gelecek kuşaklara erişirse, belki bir gün onlar söylemek istediğim şeyin ne olduğunu öğrenirler. O zaman neden sustuğum anlaşılacaktır.

*Türlü yanlışlarla dolu ve yeniden okumaya zaman bile bulamadığım bu defterler, her gerçek dostunu gerçek yoluna koymaya ve ona gerçeği kendi öz bilgileriyle sağlama araçları vermeye yeter. Ne yazık ki düşmanlarımın göz açıklığından kurtulmaları bana çok güç, hatta olanaksız görünüyor. Eğer namuslu bir insanın eline geçerlerse, (bu insan Monsieur de Choiseul'ün dostlarından biri, hatta Monsieur de Choiseul'ün kendisi bile olsa, gene de anımın şerefinin çıkmaza düşeceğini sanmam. Ama, ey masumluğun koruyucusu Tanrı, anım üzerindeki bu son bilgileri Madame de Boufflers'in, Madame de Verdelin'in ve onların dostlarının ellerinden koru. Sağlığında ellerine bıraktığın bir mutsuzun hiç olmazsa anısını o iki şirret kadından sakla)**

J.-J. ROUSSEAU

---

* Köşeli ayraç içindeki metin, Rousseau tarafından büyük bir dikkatle çizilmiştir.

YEDİNCİ KİTAP
1741-1747

İki yıllık sessizlik ve sabırdan sonra, vermiş bulunduğum karara rağmen kalemi gene elime alıyorum. Okuyucu, beni buna zorlayan nedenler üzerindeki yargınızı başka bir zamana bırakın. Ancak beni okuduktan sonra bu konuda bir yargıya varabilirsiniz.

Gürültüsüz, patırtısız gençliğimin, büyük terslikler ve büyük mutluluklardan yoksun, kararlı, hayli tatlı bir hayat içinde geçtiği görüldü. Bu alelâdelik, büyük ölçüde benim ateşli ama güçsüz, girişkinlikten çok bezginliğe yatkın yaratılışımın; dinginlikten sarsıntılarla çıkan ama bezginlik ve doğal eğilimle gene dinginliğe dönen ve beni her zaman büyük erdemlerden, hele büyük kusurlardan uzak, kendisi için doğduğumu sezdiğim aylak ve dingin hayata götüren, ister iyi, ister kötü, bana hiçbir büyük iş yaptırmamış bulunan yaratılışımın eseri oldu.

Birazdan bundan ne kadar başka bir tablo çizeceğim! Otuz yıl boyunca eğinimlerime kolaylık sağlayan kader, öteki otuz yıl boyunca onları engelledi ve durumum ve eğilimlerim arasındaki bu sürekli karşıtlıktan çok büyük yanılgıların, duyulmamış mutsuzlukların ve talih tersliğini onurlandırabilen güçten gayrı bütün erdemlerin doğduğu görülecektir.

Birinci bölümüm baştan başa bellekten yazılmıştı ve o bölümde birçok hatalar yapmış olmalıyım. İkinci bölümü de bellekten yazma zorunda olduğumdan, bu bölümde her halde daha çok hata yapacağım. Dinginlikle olduğu kadar masumlukla geçen güzel yıllarımın tatlı anıları, bende hatırlamaktan hoşlandığım binlerce hoş izlenim bıraktı. Ömrümün geri kalan kısmına ait anıların bunlardan ne kadar başka oldukları biraz-

dan görülecektir. Onları hatırlamak, acılarını tazelemekten başka bir şey değil. Bu hazin geriye dönüşlerle durumumun acıklığını artırmak şöyle dursun, elimden geldiğince onları uzakta tutuyor ve çoğunlukla bu işi, gerektiği zaman onları hatırlayamayacak derecede başarıyorum. Acıları bu unutma kolaylığı, kaderin bir gün üzerime yıkacağı acılarda Tanrının bana lütfettiği bir tesellidir. Kafamda sadece hoş şeyleri canlandıran belleğim, bana korkunç gelecekleri önceden göstermekten başka bir şey yapmayan yılgın hayal gücümün mutlu karşı ağırlığıdır.

Belleğimin eksiklerini doldurmak ve bu grişimde kendime yol göstermek üzere toplamış bulunduğum bütün belgeler, başka ellere geçmiş oldukları için artık benim elime dönmeyecekler. Güvenebileceğim bir tek sağlam yol göstericim var; varlığımın akışını belirleyen duygular ve onların neden ya da sonucu olan olaylar zinciri. Felaketlerimi kolay unuturum; ama hatalarımı unutamam ve iyi duygularımı daha da az unuturum. Onların anısı benim için kalbimden hiç silinmeyecek kadar değerlidir. Olaylarda unutkanlıklar, yer değiştirmeler, tarih yanlışlıkları yapabilirim; ama ne duymuş olduğum, ne de duygularımın bana yaptırmış olduğu şeyler üzerinde yanılabilirim ve asıl söz konusu olan şey de işte budur. İtiraflarımın asıl konusu, hayatımın bütün durumlarında iç dünyamı olduğu gibi tanıtmaktır. Vaat ettiğim şey ruhumun öyküsüdür ve onu doğrulukla yazmak için başka anılara ihtiyacım yok; şimdiye kadar yaptığım gibi kendi içime dönmem yeter.

Bununla birlikte ve bereket versin ki asılları Monsieur du Peyrou'nun elinde bulunan bir mektup kopyaları derlemesinde güvenilir bilgilere sahip bulunduğum altı yedi yıllık bir ara var. 1760'da sona eren bu derleme, Hermitage'da geçirdiğim ve sözde dostlarımla aramın fena halde açıldığı bütün bir süreyi içine alıyor; hayatımda hatırlamaya değer ve bütün öteki felâketlerimin kaynağı olan dönem. Bana kalabilen ve çok az sayıda olan daha yeni orjinal mektuplara gelince, onları, Arguslerimin[1] uyanıklığından kaçırmayı umabilmem için çok hacimli bulunan derlemenin arkasına kopya edecek yerde,bana ister lehimde, ister aleyhimde herhangi bir açıklama sağlayacak gibi göründükleri zaman, bu yazının içine aktaracağım; çünkü okuyucunun itiraflarımı yaptığımı unutarak savunmamı

yaptığımı sanacağından korkmuyorum; ama o lehimde konuştuğu zaman, gerçeği gizli tutmamı da beklememelidir.

Öte yandan bu ikinci bölümün, birinci bölümle ne bu içtenlikten başka bir ortak yanı, ne de olayların öneminden başka bir üstünlüğü var. Bunun dışında, ancak her bakımdan ondan daha aşağı olabilir. Birinci bölümü Wooton'da ya da Trye şatosunda zevkle, gönül hoşluğuyla, rahat rahat yazıyordum; hatırlama durumunda bulunduğum her anı benim için yeni bir mutluluktu. Her anıya durmadan yeni bir zevkle dönüyor ve anlattığım şeyleri, hoşuma gidinceye kadar, kolayca istediğim biçime sokabiliyordum. Bugün yorgun belleğim, yorgun kafam, beni hemen her türlü çalışmaya karşı yeteneksiz bir hale getirmiş bulunuyor; bu işle de zorla ve kalbim sıkıntıdan daralarak uğraşıyorum. Bu iş gözlerimin önüne felâketlerden, ihanetlerden, kalleşliklerden, birçok iç karartıcı ve yürek parçalayıcı anılardan başka bir şey sermiyor. Dünyada her şeyden çok, söyleyeceğim şeyleri geçmişin karanlığına gömebilmeyi isterdim ve kendime rağmen konuşmak zorunda kalarak kendimi gizlemeye, kurnazlık etmeye, göz boyamaya, bana hiç uygun olmayan şeylere daha da batmaya mahküm oluyorum; altında bulunduğum tavanların gözleri, beni saran duvarların kulakları var, kötü niyetli ve gözü açık casuslar ve gözcülerle çevrili, kaygılı ve dalgın, kâğıt üzerine ivedilikle, okumaya ancak, düzeltmeye ise daha da az vakit bulabildiğim birkaç kesik söz serpiştiriyorum. Etrafıma durmadan yığılan uçsuz bucaksız engellere rağmen, herhangi bir yarıktan gerçeğin dışarı çıkmasından her zaman korkulduğunu biliyorum. Bu yarığı açmak için nasıl davransam? Az bir başarı umuduyla bunu deniyorum, Bunun hoş tablolar çizilecek ve onlara çekici bir zevk verilecek bir şey olup olmadığı düşünülsün! Öyleyse bu yazdıklarımı okumaya kalkışacak olanlara önceden haber vereyim ki okumaya devam ederlerse, bir insanı sonuna kadar tanıma isteği ve içten bir adalet ve doğruluk sevgisinden başka hiçbir şey, onları can sıkıntısından koruyamaz.

Kendimi birinci bölümümde, kalbimi Charmettes'de bırakıp İspanya'daki son şatomu orada kurarak, kazanacağım hazineleri kendi başına bırakılmış Anne'nin ayakları dibine bir gün orada sermeyi tasarlayarak ve müzik sistemime kazanılmış bir servete güvenir gibi güvenerek, üzüle üzüle Paris'e giderken bırakmıştım.

Tanıdıklarımı görmek, Paris için kendime birkaç tavsiye mektubu edinmek ve yanımda getirmiş bulunduğum geometri kitaplarımı satmak için bir süre Lyon'da kaldım. Herkes beni iyi karşıladı. Monsieur ve Madame de Mably beni gene görmekten sevinç duydular ve birçok kez yemeğe çağırdılar. Abbé de Mably[2] ile, daha önce Abbé de Condillac[3] ile de olduğu gibi, onların evinde tanıştım; her ikisi de erkek kardeşlerini görmeye gelmişlerdi. Abbé de Mably, bana Paris için, öbürleri arasında biri Monsieur de Fontenelle'e[4] ve biri de Kont de Caylus'a[5] olmak üzere, mektuplar verdi. Her ikisi de, özellikle ölümüne kadar bana dostluk göstermek ve baş başa konuşmalarımızda daha iyi yararlanmış olmam gereken öğütler vermekten hiçbir zaman geri kalmayan birincisi, benim için çok hoş tanıdıklar oldu.

Kendisiyle uzun süreden beri tanıştığım ve çok kez bana gönülden ve büyük bir istekle iyilikte bulunmuş olan Monsieur Bordes'u gördüm. Onu hep eskisi gibi buldum. Kitaplarımın satılmasında aracılık eden o oldu ve bana Paris için kendinden ya da başkalarından değerli tavsiye mektupları verdi ya da sağladı. Tanışıklığını Monsieur Bordes'a borçlu olduğum ve o sırada Lyon'da bulunan Monsieur le duc de Richelieu'nün[6] tanışıklığını da kendisine borçlandığım Monsieur l'intendant'ı[7] gördüm. Monsieur Pallu (intendant, yönetim görevlisi, -ç-) beni ona (Richelieu'ye, -ç,) tanıştırdı. Monsieur de Richelieu beni iyi karşıladı ve Paris'te kendisini gidip görmemi söyledi, bu dediğini birçok kez yaptım, ama ilerde sözünü sık sık edeceğim bu yüksek tanıdığın bana hiçbir yararı dokunmaksızın.

Daha önceki yolculuklarımdan birinde sıkıntıya düşmüşken bana yardımda bulunan müzikçi David'i[8] gördüm. Bana, ödünç ya da armağan olarak, kendisine bir daha geri vermediğim ve o zamandan beri birbirimizi sık sık görmemize rağmen, benden bir daha geri istemediği bir başlık ve birkaç çorap vermişti. Bununla birlikte sonradan ona aşağı yukarı aynı değerde bir armağan verdim. Eğer borçlu bulunduğum bir şey söz konusu olsaydı daha iyi anlatırdım; ama söz konusu olan yaptığım bir şey ve ne yazık ki ikisi aynı şey değil.

Soylu ve gönlü zengin Perrichon'u gördüm[9] ve bu her zamanki cömertliğini bir kez daha görmeksizin olmadı; çünkü posta arabasındaki yerimin parasını ödeyerek, vaktiyle soylu Bernard'a[10] yapmış bulunduğu ikramın aynını bana da yaptı. İnsanların en iyisi ve en iyi davrananı olan cerrah Parisot'yu[11] gördüm; onun on yıldan beri birlikte yaşadığı sevgili Godefroi'sını gördüm; bu kadının aşağı yukarı bütün meziyetini karakter yumuşaklığı ve iyi yürekliliği oluşturuyordu, ama insan ne ilgi duymadan yanına yaklaşabilir, ne de yüreği sızlamadan yanından ayrılabilirdi, çünkü az sonra öldüğü bir ıssıska[12] illetinin son devresinde bulunuyordu. Bir insanın gerçek eğinimlerini, bağlılıklarının türü kadar hiçbir şey göstermez*. İnsan tatlı Godefroi'yi gördüğü zaman, iyi kalpli Parisot'yu tanıyordu.

Bütün bu nazik insanlara iyilik borcum vardı. Sonradan bunların hepsini ihmal ettim, şüphesiz nankörlükten değil ama bana çoğu kez nankör görünümünü veren o yenilmez tembellik yüzünden. Yardımlarının duygusu hiçbir zaman kalbimden çıkmadı; ama benim için duyduğum minnettarlığı tanıtlamak, bunu onlara sık sık göstermekten daha kolay olurdu. Sık sık mektup yazmak her zaman gücümün üstünde bir iş oldu; bir kere gevşemeye başladım mı, kusurumu düzeltme utanç ve sıkıntısı bana bu kusuru daha da büyülttürür ve artık hiç yazmam. Bu nedenle sessizliğe gömüldüm ve onları unutmuş gibi göründüm. Parisot ve Perrichon buna dikkat bile etmediler ve ben onları hep aynı buldum; ama ihmal edildiğini sandığı zaman, akıllı geçinen birinin özsaygısının öç duygusunu nerelere kadar götürebildiği, yirmi yıl sonra Monsieur Bordes'da görülecektir.

---

* Yeter ki o insan ilkin seçiminde yanılmamış, ya da kendisine bağlanmış bulunduğu kimse olağanüstü nedenler etkisiyle daha sonra karakterini değiştirmemiş olsun; ki bu durum büsbütün olanaksız değildir. Eğer bu sonuç olduğu gibi kabul edilmek istenseydi, o zaman Sokrates üzerine karısı Xantippe ve Dion üzerine dostu Calippus göz önünde tutularak bir yargıda bulunmak gerekirdi[13]: Bu ise dünyanın en haksız ve en yanlış yargısı olurdu. Bununla birlikte, burada karım için aşağılatıcı bir pay çıkarılmasın. Gerçi o, sanmış olduğumdan daha sığ ve aldatılması daha kolay bir kadın; ama temiz, kusursuz, kötülükten uzak karakterinden dolayı tüm saygıma lâyıktır ve ben yaşadıkça da buna sahip olacaktır[14].

Lyon'dan ayrılmadan önce, her zamankinden daha büyük bir zevkle gördüğüm ve kalbimde çok tatlı anılar bırakan sevimli bir kişiyi unutmamalıyım. Bu, birinci bölümümde sözünü etmiş ve Monsieur de Mably'nin yanındayken kendisiyle ahbaplığı tazelemiş olduğum Mademoissele Serre'dir.Bu yolculukta daha çok boş zamanım olduğu için onu daha çok gördüm; kalbim ona tutuldu, hem de iyiden iyiye. Onun kalbinin de bana karşıt olmadığını düşünmek için bazı sebeplerim oldu; ama bana gösterdiği güven, bunu kötüye kullanmamı engelledi. Ne onun herhangi bir şeyi vardı, ne de benim; durumlarımız birleşmemize imkân vermeyecek kadar birbirine benziyordu ve beni uğraştıran erekler içinde, evliliği düşünmekten çok uzak bulunuyordum. Bana Monsieur Genève adlı genç bir tüccarın kendisiyle evlenmek ister gibi göründüğünü söyledi. Bu genci onun evinde bir ya da iki kez gördüm; bana namuslu bir insan gibi göründü, namuslu bir insan olarak tanınıyordu. Mademoiselle Serre'in onunla mutlu olacağına aklım yattığı için, bu gencin daha sonra yaptığı gibi, onun Mademoiselle Serre ile evlenmesini istedim ve masum aşklarını bulandırmamak için onlardan ayrılmakta acele ederken, bu sevimli kızın mutluluğuna dualar ettim, ama ne yazık ki dualarım bu dünyada ancak bir zaman için kabul olundu. Çünkü sonradan onun iki üç yıllık bir evlilikten sonra ölmüş olduğunu öğrendim. Bütün yol boyunca taze acılarla dolu olarak, görev ve erdem adına yapılan fedakârlıklar her ne kadar pahalıya mal oluyorlarsa da, bunların kalbin derinliklerinde bıraktıkları tatlı anılarla adamakıllı ödendiklerini duydum ve o zamandan beri bu olayı ne zaman düşünsem, bunu duymuşumdur.

Bundan önceki yolculuğumda Paris'i ne kadar elverişsiz yönünden gördümse, bu yolculuğumda o kadar parlak yönünden gördüm; ama kaldığım yer bakımından gene de öyle değil; çünkü Monsieur Bordes'un bana vermiş olduğu bir adres üzerine, Sorbonne yakınında, Cordier sokağında, Saint-Quentin oteline indim; çirkin bir otel, çirkin bir oda, ama gene de burada Gresset[15], Bordes, Abbé de Mably, Abbé de Condillac ve ne yazık ki artık orada hiçbirini bulamadığım daha birçok başkaları gibi değerli adamlar oturmuştu. Ama orada topal taşra soylusu, dava açma meraklısı, dilde özleştirmeci geçinen bir Monsieur de Bonnefond buldum; şimdi dostlarımın en

kıdemlisi olan Monsieur de Roguin ve onun aracıyla da ilerde sözünü çok edeceğim filozof Diderot ile tanışmamı bu Monsieur de Bonnefond'a borçluyum.

Paris'e, cepte on beş louis (altın), Narcisse adlı güldürüm, tek güven kaynağım olan müzik tasarımla birlikte ve buna göre bu kaynaktan yararlanmak için yitirilecek az bir zamana sahip olarak, 1741 güzünde vardım. Tavsiye mektuplarımı değerlerdirmekte acele ettim. Paris'e düzgünce bir yüzle gelen ve bazı yetenekler gösteren bir genç, iyi karşılanacağından her zaman emindir. Ben de öyle oldum; bu güven, büyük bir şeye götürmeksizin, hoşça vakit geçirmemi sağladı. Salık verildiğim kimseler arasında, sadece üçü benim için yararlı oldu; o zamanlar henüz şövalye olmamış ve sanırım Madame la Princesse de Carignan'ın gözdesi, Savoie'lı bir soylu olan Monsieur Damesin; Yazıtlar Akedemisi sekreteri ve mabeyin nişancısı Monsieur de Boze ve Clavecin Oculaire[16] yazarı, cizvit papaz Peder Castel. Bütün bu tavsiyeler, Monsieur Damesin'inkinin dışında, bana Abbé de Mably'den geliyordu.

Monsieur Damesin bana iki tanıdık sağladı: Biri, Bordeaux parlamentosu başkanı olan ve çok güzel keman çalan Monsieur de Gasc; öteki, o sıralarda Sorbonne'da yerleşen, yüksek tabaka arasında bir süre şövalye de Rohan adı altında ün kazandıktan sonra gençliğinin en parlak çağında ölen, çok sevimli genç bir soylu olan Monsieur L'abbé de Léon. Her ikisi de kompozisyon öğrenme hevesine kapıldı. Onlara birkaç ay kompozisyon dersi verdim; bu dersler dibi görünen kesemi biraz destekledi. Abbé de Léon benimle dostluk kurdu ve beni sekreteri yapmak istedi; ama zengin değildi, bana topu topu ancak sekiz yüz frank verebilecekti, büyük bir üzüntüyle reddettim, çünkü bu para oda kiralamama, beslenmeme ve bakımıma yetmeyecekti.

Monsieur de Boze beni çok iyi karşıladı. Bilgiyi seviyordu, bilgiliydi ama biraz ukalâydı. Madame de Boze kızı yaştaydı; parlak ve hoppacık bir kadındı. Evlerinde birkaç kez akşam yemeğine kaldım. Bu kadın karşısında takındığım tavırlardan daha becereksiz ve daha budalacası olamazdı. Serbestçe davranışı beni ürkütüyor, davranışlarımı daha da gülünçleştiriyordu. Bana bir tabak uzattığı zaman, çatalımı sunduğu şeyden

alçak gönüllülükle küçük bir parça almak için batınyordum, öyleki güldüğünü görmemem için arkasını dönerek, bana uzattığı tabağı uşağına geri veriyordu. Davranışının bu köylünün kafasında akıl bırakmadığının pek farkında değildi. Monsieur de Boze beni, Bilimler Akademisinin toplantı günü olan her cuma onlara akşam yemeğe gelen dostu Monsier de Réaumur'e[17] tanıştırdı. Ona tasarımdan ve bu tasarıyı Akademinin incelemesine sunma isteğimden söz etti. Monsieur de Réaumur Akademiye öneride bulunmayı üstüne aldı, öneri kabul edildi; verilen günde, Monsieur de Réaumur tarafından Akademiye götürüldüm ve takdim edildim ve aynı gün, 22 ağustos 1742'de, bunun için hazırlamış bulunduğum muhtırayı Akademiye okuma şerefine nail oldum. Bu ünlü kurul şüphesiz üzerimde çok heybetli bir etki yaptıysa da orada Madame de Boze'un karşısında duyduğumdan daha az bir yılgınlık duydum ve gerek muhtırayı okuma, gerekse sorulan sorulara cevap verme işlerinin içinden yüzümün akıyla çıktım. Muhtıra başarı sağladı ve bana, bir Akademi karşısında oradan olmayan birinin düşünce birliği elde edebilmesini pek de düşünemediğimden, beni hoşlandırdığı kadar da şaşırtan iltifatlar kazandırdı. Bunun için görevlendirilen komisyon üyeleri Monsieur de Mairan, Hellot ve de Fouchy oldu; şüphesiz her üçü de değerli kişilerdi, ama içlerinden biri bile müzikten, hiç olmazsa benim tasarımı yargılayabilecek durumda olacak kadar anlamıyordu.[18]

Bu baylarla yaptığım toplantılar sırasında, hayretle olduğu kadar kesinlikle de inandım ki, kimi vakit bilginler her ne kadar öteki insanlardan daha az önyargıya sahip olsalar da, buna karşılık bu sahip olduklarına çok daha sıkı sarılıyorlar. İtirazlarının çoğu ne kadar güçsüz, ne kadar yanlış olursa olsun ve ben onlara utana sıkıla, itiraf ederim, ve kötü terimlerle ama kesin nedenlere dayanarak cevap vermiş olduğum halde, bir kez bile meramımı anlatmak ve onları hoşnut etmek mükün olmadı. Birkaç parlak cümle yardımıyla, beni anlamaksızın söylediklerimi çürütmekte gösterdikleri kolaylık karşısında ağzım açık kalmıştı. Nerden bilmem, vaktiyle Peder Souhaitti adlı bir keşişin gamı rakamlarla yazmayı düşünmüş olduğunu ortaya çıkardılar; benim sistemimin yeni olmadığını ve yeni olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmek için bu yetti;

çünkü Peder Souhaitti'den söz edildiğini hiç duymamış bulunmama, onun grégorien müziğin (le plain-chant) yedi notasını oktavları bile düşünmeden yazma tarzının[19] benim her türlü müziği, Souhaitti'nin aklından bile geçmeyen şeyleri, notaların anahtar, durak, oktav, ölçü, zaman ve değerlerini rakamlarla kolayca yazmaya yarayan basit ve kullanışlı buluşumla karşılaştırılmaya hiç de lâyık olmamasına rağmen, gene de yedi notanın basit ifadesi söz konusu olunca, bunu ilk onun bulduğunu söylemek çok doğru bir şeydi. Ama bu baylar bu ilkel buluşa gereğinden çok önem vermekle yetinmeyip de sistemin esasından söz etmeye kalkışır kalkışmaz, adamakıllı saçmalamaktan başka bir şey yapmadılar. Benimkinin en büyük üstünlüğü, perde değişmelerini (transpozisyonları) ve anahtarları kaldırmaktı, öyleki aynı parça, havanın başındaki bir tek başlangıç harfinin değişmesiyle, hangi tonda istenirse istensin, istenildiği zaman yazılmış ve perdesi değiştirilmiş oluyordu. Bu baylar, Paris'in kötü müzikçilerine, perde değiştirmesi aracıyla çalma yönteminin metelik etmez bir yöntem olduğunun söylendindiğini duymuşlardı. Sistemimin en belirgin üstünlüğünü ona karşı yenilmez bir itiraz olarak kullanmak için buna dayandılar ve notalama yöntemimin sesli müzik için iyi, aletli müzik için kötü olduğu sonucuna vardılar; oysa sesli müzik için iyi, aletli müzik için çok iyi sonucuna varmaları daha doğru olurdu. Onların raporu üzerine akademi bana, altında sistemimi ne yeni, ne de yararlı bulduğu anlaşılan takdirlerle dolu bir sertifika (şahadetname) verdi. Kendisi aracıyla halka baş vurduğum Dissertation Sur La Musique Moderne (Yeni Müzik Üzerine İnceleme) başlıklı eseri böyle bir belgeyle süslemeyi gerekli bulmadım.

Bu vesileyle, sadece belli bir şeyin tek, ama derin bilgisinin, hatta sınırlı bir kafayla o şeyi iyi yargılayabilmek için, söz konusu şeyin özel incelemesi ile bir ilişkisi kurulmadığı zaman, bilimler kültürünün verdiği bütün bilgilere ne kadar yeğ olduğunu görme fırsatını buldum. Sistemime yapılabilecek tek sağlam itiraz Rameau tarafından yapıldı. Daha kendisine anlatır anlatmaz, sistemimin güçsüz yönünü gördü. Bana şöyle dedi: "İşaretleriniz, değerleri dolambaçsız ve açıkça belirlemeleri bakımından, aralıkları açık açık göz önüne sermeleri ve karmaşık içinde her zaman basiti göstermeleri bakımından

çok iyi, bütün bunlar alışılmış notalama sisteminin yapmadığı şeyler; ama yorumun hızını her zaman izleyemeyen bir zihin işlemi istemeleri bakımından kötü. Bizim notaların konumu, böyle bir işlem istemeksizin göz önüne sergilenir. Eğer biri çok tiz, öteki çok pes olan iki nota, bir ara notalar tiradı ile birleşirse, bitişik derecelerle birinden ötekine doğru olan gelişmeyi ilk göz atışta görürüm; ama sizin sistemde bu tiradı kavramam için, zorunlu olarak bütün rakamlarınızı birbiri arkasından heceleye heceleye okumam gerekir; bir göz atmakla hiçbir şey yapılamaz". İtiraz bana söz götürmez göründü ve hemen kabul ettim; basit ve apaçık olmasına rağmen, böyle bir itirazı ancak büyük bir sanat pratiği esinleyebilir ve bu itirazın hiçbir akademisyenin aklına gelmemiş olması şaşılacak birşey değildir; ama o kadar çok şey bilen bütün bu büyük bilgelerin, her birinin ancak kendi mesleğinde yargıda bulunması gerektiğini böylesine az bilmeleri şaşılacak bir şeydir.

Komisyon üyelerine ve öteki akademisyenlere sık sık yaptığım ziyaretler, beni Paris'te edebiyat alanında kalburüstü kim varsa hepsiyle tanışma yapacak bir hale getirdi ve sonradan, kendimi birdenbire onlar arasına alınmış görünce, bu tanışıklık tamamlanmış oldu. Şimdilik müzik sistemimden başka bir şey düşünmeyerek, onunla bu sanatta bir devrim yapmak ve böylece Paris'te güzel sanatlar alanında her zaman servetle[20] birleşen bir üne ulaşmak istemekte direniyordum. Odama kapandım ve Akademide okumuş olduğum muhtırayı, halka hitap eden bir kitapta yeniden yazmak için anlatılmaz bir çabayla iki üç ay çalıştım. Yeni harfler için yapılması gereken bir masraf olduğu, kitapçılar paralarını acemilerin başına saçmadığı ve onu yazarken yediğim ekmeği eserimin bana geri vermesini çok doğru bulduğum için, kitabımı basmak isteyecek bir kitapçı bulmakta güçlük çıktı.

Bonnefond bana, tek başıma ödediğim imtiyazı hesaba katmaksızın, benimle kârın yarısı üzerinden bir antlaşma yapan baba Quillau'yu buldu. Bu Quillau tarafından iş öylesine çevrildi ki imtiyazım[21] yanıma kâr kaldı ve Abbé Desfoutaines bana kitabın sürümünü vaat etmiş ve öteki gazeteciler de hayli lehinde konuşmuş olmalarına rağmen, şöyle böyle bir satış yaptığı anlaşılan bu baskıdan elime bir mangır bile geçmedi.

Sistemimin denenmesinde en büyük engel, eğer kabul edilmezse, onu öğrenmek için harcanacak zamanın yitirilmesi korkusuydu. Ben de buna karşılık, benim sistemimin fikirleri çok açık bir hale getirdiğini, öyleki alışılan notalarla müzik öğrenmek için ise benimkilerle başlamanın daha da zaman kazandıracağını söylüyordum. Bunu deneyle kanıtlamak için Monsieur Roguin'in bana tanıtmış bulunduğu Mademoiselle Desroulins adlı genç bir Amerikalıya parasız müzik dersi verdim; üç ayda hangi parça olursa olsun benim nota sistemim üzerinde okuyabilecek ve hatta güçlüklerle dolu bulunmayan her şarkıyı notaya bakarak benden bile iyi söyleyebilecek bir duruma geldi. Bu, apaçık, ama bilinmeyen bir başarı oldu. Bir başkası bu başarıyla gazeteleri doldururdu; ama ben yararlı şeyler bulmakta az biraz yetenek sahibi olduğum halde, onları değerlendirmekte hiçbir yetenek gösteremedim.

Héron çeşmem bir kez daha işte böyle kırıldı; ama bu ikinci kez otuz yaşımdaydım ve çok ucuza yaşanmayan Paris sokaklarında bulunuyordum. Bu sefil durum içinde aldığım karar, ancak birinci bölümümü okumamış olacak kimseleri şaşırtacaktır. Yararsız olduğu kadar büyük işler peşinde koşmuştum, bir soluk almaya ihtiyacım vardı. Kendimi umutsuzluğa kaptıracak yerde, sessiz sedasız tembelliğime ve Tanrının ellerine bıraktım ve ona eserini yapmak zamanı vermek için, gevşek zevklerimin masrafını azaltmaksızın ayarlayarak, kahveye sadece iki günde bir ve tiyatroya da haftada sadece iki kez giderek, kendimi hiç sıkmaksızın, cebimde kalmış bulunan birkaç louisyi yemeye koyuldum. Karı kız masrafına gelince, eğer birazdan anlatacağım bir tek kez sayılmazsa, ömrümde bu işe tek sol vermediğimden, o konuda yapılacak bir reformum yoktu.

Kendimi üç ay bile sürdürecek olanağa sahip bulunmadığım bu tasasız ve yalnız hayata bırakışımdaki güven, tat, inan, hayatımdaki benzersizliklerden ve mizacımdaki tuhaflıklardan biridir. Beni düşünmeleri için duyduğum büyük ihtiyaç kendimi gösterme cesaretini elimden alan şeyin ta kendisiydi ve ziyaretlerde bulunma zorunluluğu benim için bu ziyaretleri katlanılmaz bir hale getiriyordu, o derecede ki akedemisyenleri ve daha önce aralarına karışmış bulunduğum öteki edebiyatçıları bile görmez oldum. Zaman zaman evlerine gitmeye devam ettiklerim, hemen hemen sadece Marivaux[22], Abbé de

Mably ve Fontenelle oldu. Hatta birinciye Narcisse komedimi gösterdim. Komedi hoşuna gitti ve bazı yerlerini düzeltme hatırsayarlığında bulundu. Onlardan daha genç olan Diderot, aşağı yukarı ben yaştaydı. Müziği seviyordu; müzik teorisini biliyordu; birlikte müzikten konuşuyorduk; bana yapıt tasarılarından da söz açıyordu. Bu durum, az sonra aramızda on beş yıl süren ve eğer, ne yazık ki gene onun kusuruyla, onun kendi mesleğine atılmamış olaydım daha da sürecek olan çok sıkı ilişkiler kurdu.

Ekmeğimi dilenme zorunda kalmadan önce bana kalmış bulunan bu kısa ve değerli zamanı neyle geçirdiğim ne kadar düşünülse bulunamaz: Yüz kez unuttuğum şiirleri ezberlemekle. Her sabah, saat ona doğru, cebimde bir Virgile ya da bir Rousseau[23], Luxembourg parkına dolaşmaya gidiyor ve orada, o günkünü gözden geçirirken bir gün öncekini unutmuş olmaktan hiçbir yılgınlığa uğramaksızın, öğle vaktine kadar bazen kutsal güfteyi, bazen de bir çoban şiirini yeniden ezberliyordum. Nicias'ın Siracuse yenilgisinden sonra tutsak Atinalıların Homère'in şiirlerini ezbere okuyarak hayatlarını kurtardıklarını hatırlıyordum[24]. Bu allâmelik belirtisinden kendimi sefalete karşı korumak için elde ettiğim yarar, başarılı belleğimi bütün ozanları ezbere bilmeye alıştırmak oldu.

Maugis kahvesinde, tiyatroya gitmediğim günlerin öğleden sonralarını düzenli olarak kendisine ayırdığım satrançta, daha az sağlam olmayan bir başka kurtuluş yolum vardı. Orada Monsieur de Légal ile, Monsieur Husson adında biri ile, Philidor[25] ile, o zamanın bütün büyük satranç oyuncularıyla tanıştım ama gene de daha usta bir oyuncu olamadım. Bununla birlikte, sonunda hepsinden daha güçlü bir oyuncu olacağımdan kuşkum yoktu ve benim için dayanak olarak bu kadarı da yeterdi. Kendimi hangi çılgınlığa kaptırırsam kaptırayım, hep aynı düşünce tarzına dayanıyordum. Kendi kendime şöyle diyordum: "Herhangi bir şeyde üstünlük gösteren biri, mutlaka her zaman ardından koşulan biri olur. Öyleyse ne olursa olsun bir şeyde üstünlük gösterelim; aranan biri olacağım, fırsatlar çıkacak ve geri kalanını da yeteneğim yapacak". Bu çocukluk, aklımın değil gevşekliğimin safsatasıydı. Kendimi yetiştirmek için gereken büyük ve hızlı çabalardan ürkerek, tembelliğimi pohpohlamaya çalışıyor ve onun utancını ona lâyık kanıtlarla örtüyordum.

Böylece dinginlikle paramın sonunu bekliyordum ve kahveye giderken ara sıra uğradığım Peder Castel eğer beni bu aşırı uyuşukluğumdan çekip çıkarmasaydı, sanırım daha da heyecanlanmaksızın son meteliğe kadar giderdim. Peder Castel mantıksız, ama gene de iyi adamdı; benim böyle hiçbir şey yapmaksızın kendimi tüketmemi görmekle üzülüyordu. Bana şöyle dedi: "Mademki müzikçiler, bilginler sizin perdeden söylemiyorlar, sazınızın telini değiştirin ve kadınlara bakın. Belki o yönde daha başarılı olursunuz. Madame de Besenval'e[26] sizden söz ettim, onu benim tarafımdan görmeye gidin. Oğlunun ve kocasının bir yurttaşını sevinçle karşılayacak iyi bir kadındır. Onun yanında zeki bir kadın olan kızı Madame de Broglie'yi göreceksiniz. Madame Dupin sizden kendisine de söz ettiğim bir başka zeki kadındır: Eserinizi ona götürün; sizi görmek istiyor ve sizi iyi karşılayacaktır. Paris'te kadın olmadan hiçbir şey yapılmaz. Kadınlar bilgelerin sunuşmazları (asymptotes) oldukları eğriler gibidirler; bilgeler durmadan onlara yaklaşırlar ama hiç değmezler".

Bu korkunç angaryaları bir günden öbürüne ata ata, sonunda cesaretimi topladım ve Madame de Besenval'i görmeye gittim. Beni güler yüzle karşıladı. Madame de Broglie odasına girince ona; "Kızım, dedi, işte Peder Castel'in bize sözünü ettiği Monsieur Rousseau". Madame de Broglie bana eserim üzerine iltifatta bulundu ve beni klavseninin yanına götürerek, onunla ilglenmiş bulunduğunu gösterdi. Sarkaçlı saatte vaktin bire yaklaştığını görerek, evden ayrılmak istedim. Madame de Besenval: "Semtinizden uzaktasınız, dedi, kalınız, öğle yemeğini burada yiyeceksiniz". Nazlanmadım. Bir çeyrek saat sonra, sözün gelişinden, beni davet ettiği sofranın hizmetçilerinin sofrası olduğunu anladım. Madame de Besenval çok iyi ama sığ ve ünlü Polonya soyluluğuyla çok dolu bir kadındı; yetenekli kimselere karşı gösterilmesi gereken saygı üzerine pek bir fikri yoktu. Bu durumda bile beni, çok sade olmakla birlikte tertemiz ve hiç de hizmetçi sofrasında yemek yiyecek bir adamı haber vermeyen kılık kıyafetimden çok, durumla değerlendiriyordu. Hizmetçilerin yemek yediği odanın yolunu, onu yeni baştan öğrenmek istemeyecek kadar uzun bir zamandan beri

unutmuştum. Canımın ne kadar sıkıldığını göstermeksizin Madame de Besenval'e, aklıma gelen küçük bir işin beni semtime gitme zorunda bıraktığını söyledim ve ayrılmak istedim. Madame de Broglie annesine yaklaştı ve kulağına etkisini gösteren bir şeyler söyledi. Madamde Besenval beni alıkoymak için ayağa kalktı ve bana: "Umarım ki, dedi, bize bizimle birlikte yemek yeme şerefini bahşedersiniz". Kurum satmanın budalalık etmek olacağını düşündüm ve kaldım. Zaten Madame de Broglie'nin iyiliği beni etkilemişti ve onu benim için ilginç kılıyordu. Onunlu birlikte yemek yemekten çok memnun oldum ve beni daha tanıdığı zaman bana bu şerefi vermiş bulunmaktan pişmanlık duymayacağını umdum. Evin büyük dostu başkan Monsieur de Lamoignan[27] da birlikte yemek yedi. Onun da Madame de Broglie gibi hep küçücük sözcükler, hep küçücük ince anıştırmalarla dolu, o küçücük Paris ağzı bir konuşması vardı. Orada zavallı Jean Jacques için kendini göstermenin yolu yoktu. Minervaya rağmen yabanlık taslamak[28] istememe sağduyusunu gösterdim ve sustum. Her zaman bu kadar akıllı uslu olsaydım, ne mutluydu! Bugün dibinde bulunduğum uçurumda olmazdım.

Gerektiği gibi davranamamak ve Madame de Brogiie'nin benim için yaptığı şeyi ona haklı gösterememekten üzülmüştüm. Yemekten sonra aklıma beylik marifetim geldi. Cebimde, Lyon'da bulunduğum sırada Parisot'ya yazdığım manzum bir mektup vardı. Bu, coşkunluktan yoksun olmayan bir parçaydı; okuma tarzına da coşkunluk kattım ve her üçünü de ağlattım. İster kendimi beğenmekten, ister yorumlamanın doğruluğundan olsun, Madame de Brogiie'nin bakışlarının annesine şöyle dediğini görür gibi oldum: "Nasıl anne, size bu adamın hizmetçilerinizden çok sizinle yemek yemeye lâyık olduğunu söylemekte haksız mıymışım?" O ana kadar biraz üzgündüm; ama bu şekilde öcümü aldıktan sonra rahatladım. Madame de Broglie, hakkımda verdiği elverişli yargıyı biraz fazlaca ileri götürerek, Paris'te heyecan doğuracağıma ve aşk serüvenleri bakımından çok başarılı bir adam olacağıma inandı. Bu konudaki deneysizliğimi gidermek için, bana *Confessions du Comte de xxx'i* (Kont de xxx'in İtirafları)[29] verdi. "Bu kitap,

dedi, sizin kibar kimseler arasında ihtiyaç duyacağınız bir Mentor'dur*; zaman zaman açıp bakmakla iyi yaparsınız". Bu kitabı, onu bana veren el için duyduğum minnet duygusuyla ama bu kadının çapkınlık değerim üzerine edinir göründüğü kanıya da sık sık gülerek, yirmi yıldan çok zaman sakladım. Bu kitabı okuduğum anda, yazarının dostluğunu kazanmak istedim. Eğinimim beni çok iyi esinliyordu; bu adam edebiyatçılar arasında edinmiş olduğum tek gerçek dosttur**.

O günden sonra Madame la Baronne de Besenval ve Madame la Marquise de Broglie'nin benimle ilgilenerek, beni uzun zaman ellerim böğrümde bırakmayacaklarını hesapladım ve yanılmadım. Şimdi, daha uzun sonuçlar vermiş bulunan Madame Dupin'in yanına girişimden söz edelim.

Madame Dupin[30] bilindiği gibi, Samuel Bernard ve Madame Fontaine'in kızıydı. Bunlar üç güzellik tanrıçası denilebilecek üç kız kardeştiler: Kingston dükü ile birlikte İngiltere'ye kaçan Madame de la Touche; yumuşaklığı, cana yakın karakterinin iyiliği ile olduğu kadar zekâsının tatlılığı ve mizacının tükenmez şenliği ile de hayranlığa değer bir kadın, Monsieur prince de Conti'nin metresi ve ondan da öte dostu, tek ve içten dostu olan Madame d'Arty; nihayet, üçünün de en güzeli ve gidişatında kınanabilecek hiçbir şey bulunmayan teki olan Madame Dupin. Madame Dupin, ilinde kendisine karşı gösterdiği iyi karşılama hatırına, annesinin onu bir vergi kesenekçiliği görevi ve çok büyük bir servetle birlikte verdiği Monsieur Dupin'in konukseverliğinin ödülü oldu. Onu ilk olarak gördüğüm zaman, hâlâ Paris'in en güzel kadınlarından biriydi. Beni yarı çıplak kabul etti. Kolları çıplak, saçları dağınık, ev içi giysisi açık saçıktı. Bu karşılanış benim için çok yeni bir şeydi; soğuk kanlılığımı yitirdim, altüst oldum, şaşırdım ve uzun sözün kısası Madame Dupin'e şıpın işi vuruldum.

* (Mentor: Akıl hocası. -ç.)

** Ona öyle uzun zaman ve öylesine eksiksiz olarak inandım ki Paris'e döndükten sonra itiraflarımın el yazmasını ona emanet ettim. Güvensiz J.J., kalleşlik ve iki yüzlülüğe ancak bunların kurbanı olduktan sonra inanabildi.

Altüst oluşumun bana bir yararı dokunmadı, o bunun farkına bile varmadı. Kitabı ve yazarı iyi karşıladı, benimle tasarım üzerine bilgili bir kimse olarak konuştu, şarkı söyledi, klavsene eşlik etti, beni yemeğe alıkoydu, sofrada kendi yanına oturttu; beni deli etmek için bu kadarı gerekli değildi; aklım başımdan gitti. Kendisini gelip görmeme izin verdi; bu izni kullandım, yeterinden çok kullandım. Hemen her gün oraya gidiyor, haftada iki üç kez orada yemek yiyordum. Konuşma isteğiyle ölüyordum; ama hiçbir zaman cesaret edemiyordum. Birçok neden doğal sıkılganlığımı daha da artırıyordu. Zenginlik içinde yüzen bir eve giriş, talihe doğru açılmış bir kapı demekti; içinde bulunduğum durumda, bu kapının yüzüme kapatılması tehlikesiyle karşılaşmak istemiyordum. Madame Dupin, çok sevimli olmakla birlikte, ciddi ve soğuktu; davranışlarında bana cesaret vermek için yeteri kadar baştan çıkarıcı olan hiçbir şey göremiyordum. O sıralar Paris'te hiçbir evin olmadığı kadar parlak olan evi, her tür içinde sivrilmiş olmak için biraz az sayıda olmaktan başka bir eksiği bulunmayan seçkin toplulukları bir araya getiriyordu. Işık saçan herkesi, büyük adamları, edebiyatçıları güzel kadınları görmekten hoşlanıyordu. Evinde düklerden, elçilerden, yüksek din adamlarından başkası görülmezdi. Madame la Princesse de Rohan, Madame la comtesse de Forcalquier, Madame de Mirepoix, Madame de Brignolé, milady Hervey dostu olarak tanınırlardı. Monsieur de Fontenelle, abbé de Saint-Pierre[31], abbé Sallier, Monsieur de Fourmont, Monsieur de Bernis[32], Monsieur de Buffon[33], Monsieur de Voltaire, çevresinde ve sofrasında bulunan kimselerdi. Sakınımlı davranışı her ne kadar gençleri pek çekmiyorduysa da, daha saygıdeğer kimselerden oluşan topluluğu, bunun sonucu daha gösterişli bir görünüm kazanıyordu ve bütün bunlar arasında zavallı Jean-Jacques'ın kendini göstermekle övüneceği hiçbir şeyi yoktu. Böyle olduğu için konuşmaya cesaret edemedim; ama artık susmadığım için, yazmayı göze aldım. Bana ondan hiç söz etmeksizin, mektubumu iki gün sakladı. Üçüncü gün, beni dehşet içinde bırakan soğuk bir tavırla birkaç yüreklendirici söz söyleyerek, geri verdi. Konuşmak istedim, söz dudaklarımda kaldı; ani tutkum umudumla birlikte söndü ve nezaket gerekleri içinde bir aşk itirafından sonra, artık onunla, hatta gözlerle bile hiçbir şey konuşmaksızın, eskisi gibi yanında yaşamaya devam ettim.

Budalalığımın unutulduğunu sandım; aldandım. Monsieur Dupin'in oğlu ve madamın üvey oğlu olan Monsieur de Francueil[34], aşağı yukarı onun ve benim yaşımdaydı. Zekâsı, kalıp kıyafeti yerindeydi; kadınlar ona can atabilirlerdi; belki de sadece onu çok çirkin, çok uysal bir kadınla evlendirdiği ve her ikisiyle de çok iyi geçindiği için, Madame Dupin'in onda gözü olduğu söyleniyordu. Monsieur de Francueil yetenekli kişileri seviyor ve yetiştiriyordu. Çok iyi bildiği müzik, aramızda bir ilişki aracı oldu. Onu çok gördüm; ona bağlanıyordum; birdenbire bana Madame Dupin'in ziyaretlerimi çok sık bulduğunu, onlara ara vermemi rica ettiğini bildirdi. Bu iltifat, bana mektubumu geri verdiği zaman yerinde olurdu; ama sekiz on gün sonra ve başka hiçbir neden olmaksızın, bana yersiz gibi geliyordu. Hele Monsieur ve Madame Francueil tarafından gene de eskisinden daha az iyi karşılanmayışım, ortaya daha garip bir durum çıkarıyordu. Bununla birlikte oraya daha seyrek gittim ve eğer beklenmedik bir başka yelteklikle (kaprisle) Madame Dupin, mürebbisi değiştiği için bu süre içinde tek başına kalan oğluna sekiz on gün göz kulak olmamı benden rica ettirmeseydi, büsbütün gitmez olurdum. Bu sekiz günü, ancak Madame Dupin'e boyun eğme zevkinin benim için katlanılabilir hale getirdiği bir işkence içinde geçirdim; çünkü zavallı Chenonceaux daha o zamandan, az kalsın ailesinin namusunu lekeleyecek olan ve onu Bourbon adasında öldürmüş bulunan o dik kafalılığa sahipti[35]. Yanında olduğum sürece, onu kendisine ya da başkalarına kötülük etmekten alıkoydum, hepsi bu; ama bu kadarı da az buz bir ceza olmadı; Madame Dupin ödül olarak kendini bana verseydi bile, bu işi bir sekiz gün daha üstlenmezdim.

Monsieur de Francueil bana dostluk gösteriyordu, onunla birlikte çalışıyordum: Birlikte Rouelle'den kimya dersi almaya başladık. Ona yakınlaşmak için Saint-Quentin otelini bıraktım ve Monsieur Dupin'in oturduğu Platrière sokağına bakan Verdelet sokağındaki Jeu de Paume'a yerleştim. Orada, ihmal edilen bir nezle sonucu az daha beni öldürecek olan bir göğüs hastalığına tutuldum. Gençliğimde, burada sayıp dökme gereği duymadığım ve hepsi de bana ölümü ona alıştıracak kadar yakından gösteren o yangılı göğüs hastalıklarına, özellikle bademcik iltihaplarına sık sık tutulmuşumdur. Nekaha-

tim sırasında, durumum üzerinde düşünecek ve beni coşturduğunu duyduğum ateşe rağmen kafa dağınıklığı içinde beni sefaletin eşiğinde süründürüp duran çekingenliğime, güçsüzlüğüme, gevşekliğime acınacak zamanım oldu. Hastalanmamdan bir gün önce, Royer'nin o zaman oynanan ve şimdi adını unuttuğum bir operasına gitmiştim. Başkalarının yetenekleri lehinde, beni kendi yeteneklerimden her zaman kuşkuya düşürmüş bulunan önyargıma rağmen bu müziği güçsüz, duygusuz, hayalden yoksun bulmaktan kendimi alamıyordum. Zaman zaman kendi kendime: "Galiba ben bundan iyisini yapabilirim" demeye cesaret edebiliyordum. Ama bir opera besteleme üzerine sahip olduğum korkunç fikir ve sanat adamları tarafından bu girişime verilmesini beklediğim önem, beni bu işten o anda yıldırıyor ve bunu düşünmeye cesaret etmiş olmaktan utandırıyordu. Ayrıca bana sözleri yazacak ve onları isteğime göre değiştirmek zahmetine katlanacak birini nereden bulacaktım? Bu müzik ve opera fikirleri hastalığım boyunca aklımdan çıkmadı ve ateş nöbeti içinde şarkılar, düolar, korolar besteleyip durdum. Eğer dinleyebilselerdi, belki ustaların bile hayran olabileceği iki üç di prima intenzione[36] parça bestelemiş olduğumdan eminim. Ah! Eğer nöbetler içindeki birinin düşleri kaydedilebilseydi, onun sayıklamasından ne büyük, ne yüce şeylerin çıktığı görülürdü.

Bu müzik ve opera konuları, nekahatim sırasında da aklımı kurcaladı, ama daha dinginlikle. Bunu, hatta kendime rağmen düşüne düşüne, bu iş için beslediğim bütün kuşkulardan kurtulmak ve sözleri ve müziğiyle, tek başıma bir opera bestelemeye girişmek istedim. Bu benim ilk denemem sayılmazdı. Chambéry'de, ateşe atmak akıllılığında bulunduğum Iphix et Anaxarète adlı bir opera-trajedi bestelemiştim. Lyon'da da, La Découverte du Nouveau Monde (Yeni Dünyanın Keşfi) adlı, başlangıç ve birinci perde müziğini bitirmeme ve David bu müziği görerek, bana içinde Buononcini'ye[37] lâyık parçalar olduğunu söylemiş bulunmasına rağmen, Monsieur Bordes, abbé de Mably, abbé Trublet ve başkalarına okunduktan sonra, aynı şeyi yapmış olduğum bir başka opera bestelemiştim.

Bu kez, işe başlamadan önce planım üzerinde uzun uzun düşündüm. Héroique (kahramanca) bir bale içinde, her biri ayrı bir müzik karakterinde olan birbiriyle ilgisiz üç perde ha-

linde üç ayrı konu tasarladım ve her konu için bir ozanın aşklarını ele alarak, bu operaya Les Muses Galantes (Sevdalı Şiir Dehaları) adını verdim. Forte müzik türündeki birincisi perdem Tasso[38], yumuşak müzik türündeki ikincisi Ovidius[39] olacak ve Anacréon[40] adındaki üçüncüsü de ditiramp'ın neşesini soluyacaktı. Önce birinci perdeyi denedim ve kendimi bu işe, bana ilk kez olarak kompozisyondaki düş gürlüğünün derin zevklerini tattıran bir hararetle verdim. Bir akşam tam Opera'ya girerken, fikirlerimin zorlaması, fikirlerimin egemenliği altında olduğumu duyarak, paramı cebime koydum, evime kapanmaya koştum; gün ışığının içeri girmesini engellemek için bütün perdelerimi kapattıktan sonra yatağa yerleştim ve orada kendimi şiir ve müziğin dürtüsüne bırakarak, hızla yedi sekiz saat içinde perdemin en iyi bölümünü besteledim. Diyebilirim ki Prenses de Ferrare için duyduğum aşk (çünkü o anda ben Tasso idim) ve onun insafsız erkek kardeşine karşı beslediğim soylu ve mert duygular, bana bizzat prensesin kollarında bulabileceğimden yüz kez daha tatlı bir gece verdi. Sabahleyin kafamda yapmış olduğumun çok küçük bir kısmından başka bir şey kalmadı; ama bu yorgunluk ve uyku nedeniyle hemen hemen silinmiş bulunan azıcık şey bile, sadece kırıntılarını sunduğu parçalardaki gücü göstermekten geri kalmıyordu.

Bu kez başka işler tarafından caydırılmış olduğumdan, bu çalışmayı öyle pek ileriye götürmedim. Ben Dupin ailesine kapılanırken, ara sıra görmeye devam ettiğim Madame de Besenval ve Madame de Broglie beni unutmamışlardı, muhafız alayında yüzbaşılık yapan Monsieur le comte de Montaigu Venedik'e büyükelçi olarak atanmış bulunuyordu. Bu adam, canla başla yağcılığını ettiği Barjac[41] biçiminde bir büyükelçi idi. Veliaht hazretlerinin refakat soylusu[42] olan erkek kardeşi Şövalye de Montaigu, bu iki hanımın ve gene zaman zaman gördüğüm Fransız Akademisi'nden Monsieur l'abbé Alary'nin[43] tanıdıklarındandı. Büyükelçinin bir sekreter aradığını bilen Madame de Broglie beni önerdi. Pazarlığa giriştik. Ben elli louis aylık istiyordum, aslında bu doldurulması gereken görev için çok az bir şeydi. O ise yüz pistoletden çoğunu vermek istemediği gibi, yol masrafımı da kendi cebimden ödememi istiyordu. Öneri gülünçtü. Uyuşamadık. Beni alıkoymak için çaba gösteren Monsieur de Francueil kazandı. Ben kaldım ve Mon-

sieur de Montaigu, kendisine dışişleri bürosu tarafından verilmiş bulunan Monsieur Follau adlı bir başka sekreteri götürerek, gitti. Daha Venedik'e varır varmaz bozuştular. Bir deliye çattığını gören Follau, onu orada ekti ve Monsieur de Montaigu, elinde sekreter yardımcılığı yapan ve o görevi dolduracak bir durumda bulunmayan Binis adlı genç bir papazdan başka kimse kalmayınca, bana başvurdu. Şövalye kardeşi, zeki adam, sekreterlik görevine bağlı başka gelirler olduğunu anlatarak, beni öylesine evirip çevirdi ki bin franga razı oldum. Yolculuğum için yirmi louis aldım ve yola koyuldum.

Lyon'da geçerken zavallı Anne'mi görmek için Mont Cenis yolunu tutmayı çok isterdim. Ama savaş yüzünden ve ekonomi nedeniyle olduğu kadar, o sıralarda Provence eyaletini yöneten ve kendisine gönderilmiş bulunduğum Monsieur de Mirepoix'dan[44] bir pasaport almak için de Rhön'u indim ve Toulon'dan gemiye bindim. Benden vazgeçemeyen Monsieur de Montaigu, yolculuğumu çabuklaştırmak için bana mektup üzerine mektup yazıyordu. Araya karışan bir olay, onu geciktirdi.

Messina'da veba salgını zamanıydı. İngiliz donanması orada demir atmıştı ve üzerinde bulunduğum filikayı[45] yokladı. Bu bizi, uzun ve güçlüklerle dolu bir yolculuktan sonra Cenova'ya vardığımızda, yirmi bir günlük bir karantinaya soktu. Yolculara bu süreyi isterlerse gemide, isterlerse henüz döşeme zamanı bulunamadığı için dört duvardan başka bir şey bulamayacağımızı önceden bildirdikleri tahaffuzhanede[46] geçirmeyi seçme hakkı verildi. Herkes filikayı seçti. Dayanılmaz sıcaklık, yerin darlığı,yürüme olanaksızlığı, haşarat, bana her şeye rağmen tahaffuzhaneyi seçtirdi. İki katlı, çırılçıplak, içinde ne pencere, ne yatak, ne masa, ne sandalye, hatta ne oturmak için bir arkalıksız iskemle, ne de yatmak için bir saman tulumu bulduğum büyük bir binaya götürüldüm. Paltomu, gece çantamı, iki bavulumu getirdiler; koca koca kapıları üstüme kapadılar ve ben, her yanda aynı yalnızlığı ve aynı çıplaklığı bularak, odadan odaya ve kattan kata istediğim gibi dolaşmakta özgür, orada kaldım.

Bütün bunlar beni filikayı bırakıp tahaffuzhaneyi seçtiğime pişman etmedi ve yeni bir Robenson gibi, sanki bütün ömrüm için yapıyormuşcasına, yirmi bir günüm için kendimi ayarla-

maya koyuldum. Önce filikada kazanmış bulunduğum bitleri avlamakla eğlendim. Çamaşır ve pılı pırtı değiştire değiştire sonunda kendimi tertemiz edince, seçmiş olduğum odayı döşemeye davrandım. Kendime ceketlerim ve gömleklerimden iyi bir şilte, biribirine diktiğim havlulardan çarşaflar, sabahlığımdan bir örtü, yuvarladığım paltomdan da bir yastık yaptım. Yanlamasına koyduğum sandıklardan biri iskemle, diklemesine koyduğum öbürü de masa oldu. Kâğıtlarımı, yazı takımını çıkardım, yanımda bulunan bir düzine kadar kitabı kitaplık biçiminde düzenledim. Kısacası kendimi öyle ayarladım ki perdeler ve pencereler bir yana bırakılırsa, bu çırılçıplak tahaffuzhanede hemen hemen Verdelet sokağında olan odamdaki kadar rahattım. Yemeklerim büyük bir törenle geliyordu; iki humbaracı askeri, süngü tüfeğin ucunda, onlara koruyuculuk ediyorlardı; merdiven yemek odamdı, sahanlık bana masa, alt basamak da oturacak yer hizmeti görüyordu ve yemeğim hazır olduğu zaman, getirenler çekilirken masaya oturmamı haber vermek için, bir çıngırak çalıyorlardı. Yemeklerim arasında, okuyup yazmadığım ya da döşememle uğraşmadığım zaman, bana avlu hizmeti gören Protestan mezarlığında dolaşmaya gidiyor, orada limana bakan ve üstünden girip çıkan gemileri görebildiğim bir fenere[47] çıkıyordum. Bu biçimde on dört gün geçirdim ve eğer kendisine sirkeli, kokulu, yarı yarıya kavrulmuş[48] bir mektup ulaştırdığım Monsieur de Jouville, Fransa'dan görevli olarak gelip de zamanımı sekiz gün kısaltmış olmasaydı, orada yirmi bir günümü de bir an bile sıkılmaksızın geçirirdim; bu sekiz günü onun evinde geçirdim ve itiraf ederim, orada tahaffuzhaneden daha iyi bir barınak buldum. Monsieur de Jouville bana çok güler yüz gösterdi. Beni Cenova'da olduğu kadar kent dışında da oldukça iyi eğlenilen birçok eve götüren sekreteri Dupont iyi bir çocuktu, onunla ahbaplık kurdum ve çok uzun süre de mektuplaştık. Yoluma Lombardiya üzerinden hoş bir biçimde devam ettim. Milano'yu, Verona'yı, Brescia'yı, Padua'yı gördüm ve sonunda bay elçi tarafından sabırsızlıkla beklendiğim Venedik'e vardım.

Kimi saraydan, kimi başka elçiliklerden gelmiş ve elçinin elinde bunun için gerekli bütün şifreler bulunduğu halde şifreli olanlarını okuyamamış olduğu bir sürü resmi yazı buldum. Daha önce hiçbir dairede çalışmamış ve ömrümde de bir el-

çilik şifresi görmemiş olduğum için, önce güçlük çekmekten korktum; ama bundan daha kolay bir iş olmadığını gördüm ve sekiz günden az bir zamanda hepsinin şifresini çözdüm, aslında çözme zahmetine de değmezdi; çünkü Venedik elçiliğinin her zaman öyle pek bir işi gücü olmayan bir elçilik olması bir yana, bu adam en küçük bir müzakere işinin bile kendisine verilebileceği bir adam değildi. Ne söyleyip yazdırmasını, ne de okunaklıca yazmasını becerebildiğinden, benim gelişime kadar büyük bir sıkıntı içinde kalmıştı. Ona çok yararlıydım; bunu anlıyor ve bana iyi davranıyordu. Bunun bir başka nedeni de vardı. Kafa dengesi bozulan eski elçi Monsieur de Froulay'den[49] sonra, elçilik işlerini Monsieur le Blond adlı Fransa konsolosu üzerine almış bulunuyor ve Monsieur de Montaigu'nün gelişinden sonra da, onun işleri kavramasını beklemek üzere, bunu yapmaya devam ediyordu. Kendisi buna yeteneksiz de olsa, birisinin kendi işini yapmasını çekemeyen Monsieur de Montaigu, konsolasa kötü gözle baktı ve ben gelir gelmez elçilik sekreterliği görevlerini ondan alıp bana verdi. Bu görevler, ünvandan ayrılması mümkün olmayan görevlerdi; bu nedenle ünvanı da almamı söyledi. Yanında kaldığım sürece, senatoya olsun, senato danışmanına[50] olsun, bu ünvan altında benden başka kimseyi göndermedi ve aslında, elçilik sekreteri olarak bir konsolos ya da saray tarafından atanmış bir büro memuruna sahip olmaktansa, kendine bağlı bir adama sahip olmayı istemesi çok doğal bir şeydi.

Bu, durumumu oldukça hoş bir hale getirdi ve bileliğindeki İtalyan soyluları (gentilshommes) ile soylu delikanlıların (pages) ve adamlarından çoğunun, konağında benimle üstünlük yarışına çıkmalarını önledi. Konağın liste hakkını, yani semt dokunulmazlığını, onu çiğnemek için birçok kez yeltenilen ve elçiliğin Venedikli görevlilerinin direnme niyeti beslemedikleri girişimlere karşı korumak üzere, konağa bağlı yetkeyi başarıyla kullandım. Ama bundan kendime, Ekselanslarının kendi payına düşeni hiç de hor görmeyeceği yararlar sağlayabilecek olmama rağmen, konağa haydutların sığınmasına da hiçbir zaman razı olmadım.

Ekselansları, kançılarlık denilen sekreterlik harçları üzerinden pay istemeye bile kalkıştı. Savaş içinde bulunuluyordu; pek çok pasaport işi olmuyordu. Bu pasaportlardan her biri,

onu düzenleyen ve parafe eden sekretere bir sekino[51] ödüyordu. Bütün öncellerim (seleflerim), yabancılardan olduğu kadar Fransızlardan da, hiçbir ayrım gözetmeksizin bu sekinoyu almışlardı. Ben bu âdeti haksız buldum ve Fransız olmadığım halde, Fransızlar için bunu kaldırdım; ama başka herkesten hakkımı öylesine sertlikle istedim ki, İspanya Kraliçesinin gözdesinin erkek kardeşi Marki Skotti, sekinoyu göndermeksizin benden bir pasaport istettiği zaman, ben de ondan sekinoyu istettim ve bu göz pekliğini öç alıcı İtalyan unutmadı. Pasaport harçlarında yapmış bulunduğum reform duyulur duyulmaz, artık sekreterliğe korkunç çetrefil dilleriyle kimi Provanslı, kimi Pikardiyalı, kimi de Burgonyalı olduğunu söyleyen sözde Fransız yığınlarından başka kimse gelmez oldu. Kulağım hayli keskin olduğu için pek aldanmadım ve sanmam ki bir tek İtalyan benden sekinomu kaçırmış ve bir tek Fransız da onu ödemiş olsun. Yapmış olduğum şeyi, hiçbir şeyden haberi blunmayan Monsieur de Montaigu'ye söylemek budalalığında bulundum. Bu sekino sözcüğü ona gözlerini açtırdı ve Fransızlardan alınan sekinoların kaldırılması üzerine ne düşündüğünü söylemeksizin, bana eşdeğer çıkarlar vaat ederek, öbürleri üzerinden kendisiyle hesaplaşmaya girişmemi istedi. Kendi çıkarıma dokunulmasından çok bu bayağılıktan tiksinmiş olarak, önerisini yüksek perdeden geriye çevirdim; ısrar etti, kafam kızdı: "Hayır efendim, diye çıkıştım, Ekselansları kendinin olanı alsın ve benim olanı bana bıraksın; benim olandan ekselanslarına bir sol bile vermeyeceğim." Bu yoldan hiçbir şey kazanamayacağını görerek bir başka yol tuttu ve bana, kançılaryasından çıkar sağladığıma göre, onun giderlerini de karşılamamın doğru olacağını söylemekten utanç duymadı. Bu konu üzerinde bir hır çıkarmak istemedim ve o günden sonra kançılarya giderleri karşılığı ondan bir mangır bile almaksızın mürekkebi, kâğıdı, mumu,ince şeridi, hatta yeniden kazdırdığım mühüre kadar her şeyi, kendi paramla sağladım. Bu durum beni, iyi ve buna benzer herhangi bir şey istemekten çok uzak bir adam olan abbé Binis'ye pasaport gelirinden küçük bir pay ayırmaktan alıkoymadı. O bana karşı ne kadar hatırsayar davranıyorsa, ben de ona karşı o kadar namuslu davranıyordum ve bir arada her zaman iyi yaşadık.

Görevime alıştıktan sonra kendinden daha tecrübeli olmayan ve üstelik cahilliği ve dik kafalılığı, sağduyu ve bilginin bana onun ve kralın yararına esinlediği her şeyi öylesine yerli yersiz engelleyen bir elçi yanında çalışan teçrübesiz bir insan için bu görevi korktuğumdan daha az güçlük verici buldum. Bu adamın yaptığı en akıllı iş, istese onu burnundan sürükleyebilecek ama iki taç arasında çıkar birliği bulunduğu için beriki uygularken burnunu sokarak berbat etmese ona her zaman oldukça iyi öğütler veren becerekli ve kurnaz bir adam olan İspanyal elçisi Marki Mari ile ilişki kurmak oldu. El birliğiyle yapmaları gereken tek şey, Venediklileri tarafsızlığı korumaya razı etmekti[52]. Venedikliler bir yandan Avusturya birliklerine açıktan açığa cephane, hatta asker kaçaklığı bahanesiyle asker yetiştirirken, bir yandan da tarafsızlığa sadık kalacakları konusunda inanca vermekten geri kalmıyorlardı. Sanırım Cumhuriyete yaranmak isteyen Monsieur Montaigu de, uyarmalarıma rağmen bütün resmi yazılarında bana Venedik'in tarafsızlığı asla çiğnemeyeceğini temin ettirmekten geri kalmıyordu. Bu zavallı adamın dik kafalılığı ve alıklığı bana her an, o istediğine göre yapmak zorunda olduğum ama kimi zaman işimi benim için dayanılmaz, hatta hemen hemen çalışılmaz bir hale getiren zırvalıklar yazdırıyor ve yaptırıyordu. Örneğin krala ve bakana gönderdiği resmi yazılardan büyük bir kısmının, bunlarda böyle bir sakınırlık gerektiren hiçbir şey bulunmadığı halde, mutlaka şifreli olmasını istiyordu. Onu, saraydan gönderilen yazıların geldiği cuma ile bizimkilerin gittiği cumartesi arasında, aynı postaya yetiştirmek zorunda bulunduğum bu kadar şifre ve böylesine yüklü bir yazışma için yeteri kadar zaman olmadığı konusunda uyardım. Buna karşı hayranlığa değer bir çare buldu: Daha perşembeden, ertesi gün gelecek olan resmi yazıların cevabını hazırlamak. Bu fikir ona öyle dahiyane bulunmuş bir fikir olarak göründü ki uygulamasındaki olanaksızlık, saçmalık üzerine ne dedimse nafile, o yoldan geçmek gerekti; ve yanında kaldığım sürece, bana hafta içinde şöylesine söylediği birkaç sözü ve şundan bundan derlediğim birkaç bilinen haberi not ettikten sonra, sadece bu gereçle donatılmış olarak, cuma günü gelecek ve bizimkilerin cevap hizmeti görecekleri resmi yazılara göre çabucak yaptığım bazı ekleme ya da düzeltmeler dışında, cumartesi

günü gitmeleri gereken resmi yazı taslaklarını ona perşembe sabahı götürmekte hiçbir kusur etmedim. Çok hoş ve yazışmasına akla sığmaz bir gülünçlük veren bir başka illeti vardı. Bu da her haberi, ona kendi akışını izlettirecek yerde kaynağına göndermekti. Monsieur Amelot'ya saray haberlerini, Monsieur de Maurepas'ya Paris haberlerini, Monsieur d'Havrincourt'a İsveç haberlerini, Monsieur de Chetardie'ye Petersburg haberlerini[53] ve bazen de her birine kendinden çıkan ve benim biraz değişik ifadelerle süslediğim haberleri bildiriyordu. İmzaya götürdüğüm yazılardan sadece saraya gideceklere şöyle bir göz gezdirdiği ve öbür elçiliklere gidecek olanları okumadan imzaladığı için, bu durum beni bu sonuncu yazıları kendime göre kaleme almakta daha özgür bir hale getiriyor, hiç olmazsa haberlere bir çeki düzen veriyordum. Ama en önemli yazılara akla uygun bir biçim vermem mümkün olmadı: Aklına esip de bunların şurasına burasına doğaçtan birkaç satır serpiştirerek, şifrelenme şerefi verilmesi gereken yoksa imzalamayacağı bütün yazıyı, bu yeni densizlikle süslü bir biçimde çabucak yeni baştan yazmam için beni zorlamaya kalkmadığı zaman gene ne mutlu! Aklımdan yirmi kez, şerefini korumak için söylediğinden başka bir şeyi şifrelemeyi geçirdim; ama böyle bir sadakatsizliğe hiçbir şeyin izin veremeyeceğini düşünüp, onunla açık yüreklilikle konuşmak ve onun yanındaki görevimi elimden geldiği kadar iyi bir biçimde yerine getirmekle yetinerek, onu kendi sorumluluğu altında istediği gibi saçmalamaya bıraktım.

Görevimi her zaman, sonunda ondan gördüğümden başka bir ödüle lâyık bir doğruluk, bir çaba ve bir cesaretle yerine getirdim. Artık beni mutlu bir doğayla bezeyen Tanrının, kadınların en iyisinden aldığım eğitimin, kendi kendime verdiğim eğitimin beni var etmiş bulunduğu şey olmanın zamanı gelmişti ve öyle oldum. Yabancı bir ülkede, yabancı bir ulusa hizmet ederek dostsuz, öğütsüz, deneysiz, kendi çıkarlarını sağlamak ve rezaleti iyi örnekten uzakta tutmak için beni de kendilerine benzetmeye çalışan bir düzenbazlar yığını ortasında tek başıma kalmış, o düzenbazların istediği herhangi bir şeyi yapmaktan uzak, bana bağlı olan her şeyde hiçbir şey borçlu olmadığım Fransa'ya iyi, elçiye, yapılması doğru olduğu gibi daha da iyi hizmette bulundum. Hayli gözde bir görev-

de kusur işlemeksizin, Cumhuriyetin ve kendileriyle yazışmada bulunduğumuz bütün elçilerin takdirini ve ona düştüğünü bildiğim ve bana zevkten çok üzüntü veren görevlerde istemeye istemeye yerini aldığım konsolos bile dahil, Venedikte yerleşmiş bütün Fransızların sevgisini hak ettim ve de kazandım.

Görevlerinin ayrıntılarına girmeyen, kendini tamamen Marki Mari'ye bırakmış Monsieur de Montaigu, bu görevleri öylesine savsaklıyordu ki ben olmasam, Venedik'teki Fransızlar orada kendi uluslarından bir elçinin bulunduğunu farketmezlerdi. Elçinin yardımına ihtiyaçları olduğu zaman dinlenmek bile istenmeksizin baştan savulmaktan bıkmışlardı ve artık ne bileliğinde, ne de onları hiçbir zaman çağırmadığı sofrasında, hiçbir Fransız görülmüyordu. Onun yapması gereken şeyi çoğu kez ben kendi başıma yaptım: Ona ya da bana baş vuran Fransızlara elimden gelen her türlü yardımda bulundum. Başka herhangi bir ülkede daha çoğunu yapardım; ama görevim nedeniyle hiçbir görevliyi göremediğimden, çoğu kez konsolosa başvurma zorundaydım ve ailesinin olduğu ülkede yerleşmiş bulunan konsolosun da onu istediğini yapmaktan alıkoyan bazı bağlantıları, aşmaması gereken bazı sınırları vardı. Bununla birlikte zaman zaman, onun dayanıklılığını yitirdiğini ve konuşmaya cesaret edemediğni görerek, birçoğunda başarı kazandığım bazı sakıncalı girişimlerin tehlikesine atılıyordum. Bunlardan anısı beni hâlâ güldüren birini hatırlarım. Paris tiyatroseverlerinin, Coralline ve kız kardeşi Camille'i[34] görmeyi bana borçlu bulundukları kimsenin aklına gelmez; gene de bundan doğru hiçbir şey yok. Babaları Véronèse, çocuklarıyla birlikte İtalyan oyuncuları topluluğu adına bir sözleşme yapmış ve yolculuğu için iki bin frank aldıktan sonra, yola çıkacak yerde Coralline'in henüz küçücük bir çocuk olmasına rağmen büyük bir kalabalığı çektiği Venedik'teki Saint-Luc* tiyatrosuna kaygısızca yerleşmişti. Monsieur le duc de Gesvres, mabeyin birinci soylusu olarak, baba ile kızın gönderilmesini istemek için elçiye mektup yazdı. Monsieur de Montaigu, mektubu bana verdi ve bütün talimat olarak da şöyle dedi: *Şuna bakın.* Ben de, Kralın hizmetine girmiş bulunan Véronè-

* Bunun Saint-Samuel olup olmadığından şüpheliyim. Özel isimler aklımdan tamamen çıkıyor.

se'i göndermesi için Saint-Luc tiyatrosunun sahibi ve adı da sanırım Zustiniani olan beyzadeyle konuşmasını rica etmek üzere, Monsieur le Blond'un yanına gittim. İşi pek ciddiye almayan le Blond, görevi kötü yaptı. Zustiniani dalga geçti, Véronèse gönderilmedi. Canım sıkılmıştı. Karnaval zamanıydı. Maskeli balo giysisi giyip bir de maske takarak, Zustiniani sarayına gittim. Gondolumun elçinin kavasıyla birlikte girdiğini görenler donakaldı; Venedik böyle bir şey hiç görmemişti. İçeri girdim, kendimi Una Siora Maschera[55] adı altında tanıttırdım. Ev sahibinin yanına alınır alınmaz, maskemi çıkardım ve adımı söyledim. Senatör sarardı ve şaşakaldı. Ona Venedik diliyle: "Monsieur, dedim, Ekselanslarını ziyaretimle rahatsız etmekten üzgünüm; ama sizin Saint-Luc tiyatronuzda kralın hizmetine girmiş ve sizden boş yere istetilmiş Véronèse adında bir adamınız var: Majesteleri adına onu sizden istemeye geldim". Kısa söylevim etkili oldu. Daha ben çıkar çıkmaz, adamım macerasının hesabını vermek için onu iyice haşlayan devlet enkizitörlerine koştu. Véronèse hemen o gün işten çıkarıldı. Sekiz güne kadar yola çıkmazsa onu tevkif ettireceğimi söylettim ve yola çıktı.

Bir başka seferinde de tek başıma ve hemen kimsenin yardımı olmaksızın, bir ticaret gemisi kaptanını cezadan kurtardım. Adı Kaptan Olivet idi, Marsilyalıydı; geminin adını unuttum. Gemi tayfası Venedik Cumhuriyeti hizmetindeki hırvatlarla kavga etmişlerdi; zor kullanma yollarına gidilmiş ve gemi öylesine bir sertlikle göz hapsine alınmıştı ki sadece kaptan hariç, hiç kimse gemiye ne izinsiz girebiliyor, ne de çıkabiliyordu. Kaptan elçiye baş vurdu, elçi onu başından savdı; konsolosa gitti, konsolos bunun bir ticaret işi olmadığını, bu işe karışamayacağını söyledi; artık ne yapacağını bilemeyerek, bana geldi. Monsieur Montaigu'yü bu iş üzerine senatoya bir muhtıra vermeme müsaade etmesi için uyardım; bunu onaylayıp onaylamadığını ve muhtırayı sunup sunmadığımı hatırlamıyorum; ama, girişimlerimin hiçbir sonuç vermediğini ve ambargonun kaldırılmamakta devam ettiğini görerek, benim için başarılı olan bir yola başvurduğumu çok iyi hatırlıyorum. Monsieur de Maurepay'ye yazılan bir resmi yazı içine bu işin öyküsünü kattım ve hatta Monsieur de Montaigu'yü bu maddeyi geçirmeyi razı etmek için hayli güçlük çektim. Resmi ya-

zılarımızın, açılmaya pek de değer olmadıkları halde, Venedik'te açılıp okunduklarını biliyordum. Resmi yazılarımızı kelimesi kelimesine bulduğum gazete makalelerinde bunun kanıtına sahiptim: Elçinin şikâyet etmesini boş yere istemiş olduğum bir sadakatsizlikti bu. Maksadım, resmi yazıda bu aşırı sertlikten söz ederek onları korkutmak ve gemiyi bırakma yoluna sokmak için meraklarından yararlanmaktı; çünkü eğer bunun için sarayın cevabını beklemek gerekseydi, bu cevap gelmeden önce kaptan yıkılıp gitmişti. Dahasını da yaptım, tayfayı sorguya çekmek için gemiye gittim. İstemeye istemeye gelen konsolosluk kançıları abbé Patizel'i de yanıma aldım; bütün bu zavallı adamlar senatoda hoşnutsuzluk uyandırmaktan ne kadar korkuyorlardı! Yasak nedeniyle gemiye çıkamadığım için gondolümde kaldım, bütün tayfaları yüksek sesle ve teker teker sorguya çekerek ve sorularımı onlar için elverişli olacak cevaplar alacak biçimde düzenleyerek, tutanağımı hazırladım. Sorgulamaları ve tutanağı Patizel'in kendisine yaptırmak istedim, çünkü bu gerçekte benden çok onun işiydi. Hiç oralı olmadı, ağzından bir tek kelime çıkmadı ve tutanağı benden sonra güç belâ imzalamak istedi. Biraz cüretli olan bu girişim gene de başarı kazandı ve gemi bakandan cevap gelmeden çok önce bırakıldı. Kaptan bana bir armağan vermek istedi. Kızmaksızın, omuzuna vurarak ona şöyle dedim: "Kaptan Olivet, yerleşmiş bir usul olarak bulduğu halde Fransızlardan pasaport harcı almayan birinin, onlara kralın himayesini satacak adam olacağını mı sanırsın?" Hiç olmazsa gemisinde bana bir şölen çekmek istedi, kabul ettim ve oraya daha sonra Paris'te elçilik sekreteri ve maslahatgüzar olarak görülen, elçilerimizi örnek alarak kendisiyle sıkı bir ilişki kurmuş bulunduğum, zeki ve çok sevimli bir adam olan Carrio adlı İspanya elçilik sekreterini de birlikte götürdüm.

Tam bir çıkar gözetmezlikle elimden gelen her iyiliği yaparken, eğer bütün bu ufak tefek işlerde oyuna gelmemek ve başkalarına kendi zararıma hizmette bulunmamak için yeterli düzen ve dikkati gösterebilmişsem, ne mutlu! Ama benimki gibi, en küçük hataların bile sonuçsuz kalmadığı bir yerde, görevime karşı hiçbir kusur işlememek için bütün dikkatimi kullanıyordum; asıl ödevimle ilgili bulunan her şeyde, sonuna kadar çok büyük bir düzenlilik ve çok büyük bir titizlik göster-

dim. Şifrelerken zorunlu bir ivecenliğin yaptırdığı ve Monsieur Amelot'nun memurlarının bir kez şikâyette bulundukları birkaç yanlışım dışında ne elçinin, ne de başka kimsenin görevlerimden hiçbirinde kınayabilecekleri bir ihmalim olmadı, bu da benim kadar ihmalci ve benim kadar düşüncesiz bir adam için dikkate değer bir şeydi; ama üstüme aldığım özel işlerde kimi zaman unutkanlık ve özensizlik gösteriyordum ve doğruluk aşkı, kimse şikâyet etmeyi düşünmeden önce, bunların zararına beni her zaman kendi isteğimle katlandırdı. Bunlardan sadece Venedik'ten ayrılışımla ilgili ve tepkisini sonradan Paris'te duymuş olduğum bir tekini anlatacağım.

Rousselot adlı ahçımız Fransa'dan, dostlarından bir perukacının, sattığı perukalara karşılık Zanetto Nenni adlı Venedikli bir soyludan aldığı iki yüz franklık eski bir bono getirmişti. Rousselot, uzlaşma yoluyla bir şeyler koparmaya çalışmamı rica ederek, bu bonoyu bana verdi. Venedikli soyluların değişmez âdetinin, yabancı ülkelerde yaptıkları borçları, kendi ülkelerine döndüklerinde hiç ödememek olduğunu ben de biliyordum o da; ödemeye zorlandıkları zaman savsaklamalar ve masraflarla zavallı alacaklıyı öylesine yiyip bitirirler ki adamın gözü yılar ve sonunda ya her şeyi bırakır, ya da hemen hemen bir hiç üzerinden uzlaşır. Zanetto ile konuşması için Monsieur Le Blond'a rica ettim; Zanetto ödemeyi değil ama bonoyu kabul etti. Çekişe çekişe, sonunda üç sekino vaat etti. Le Blond bonoyu ona götürdüğü zaman üç sekino hazır değildi; beklemek gerekti. Bu bekleme sırasında işin içine, benim elçi ile çekişmem ve onun yanından ayrılmam karıştı. Elçilik evraklarını çok büyük bir düzen içinde bıraktım, ama Rousselot'un bonosu bir türlü bulanamadı. Monsieur Le Blond, bonoyu bana geri verdiğini söylüyordu; onu bundan şüphelenemeyecek kadar namuslu bir adam olarak tanıyordum; ama bu bononun ne olduğunu hatırlamak da benim için mümkün olmadı. Zanetto borcu kabul etmiş olduğu için, Monsieur Le Blond'dan ya üç sekinoyu ondan bir alındı karşılığı almaya, ya da onu bonoyu bir ikinci nüsha ile yenilemeye razı etmeye çalışmasını rica ettim. Bononun kaybolduğunu öğrenen Zanetto, ne birini yapmak istedi ne de öbürünü. Bononun ödenmiş olması için Rousselot'ya üç sekinoyu kendi kesemden vermek istedim. Reddetti ve bana Paris'te adresini verdiği alacaklı ile anlaşabi-

leceğimi söyledi. Olup bitenleri öğrenen perukacı, ya bonosunun, ya da parasının tamamını istedi. Tiksintim içinde, o melun bonoyu bulmak için vermeyeceğim şey yoktu! İki yüz frangı, hem de büyük bir darlık içinde, ödedim. İşte böylece bononun kaybolması alacaklıya parasının tamamını kazandırdı, oysa onun için bir talihsizlik eseri eğer bu bono bulunsaydı, Ekselansları Zanetto Nenni tarafından vaat edilmiş bulunan on eküyü güçlükle elde edecekti.

Görevim bakımından sahip olduğumu sandığım yetenek, bana onu istekle yaptırdı; ve dostum Carrio ve birazdan sözünü edeceğim erdemli Altuna ile bir arada olmanın, Saint-Marc meydanındaki masum kafa dinlendirmelerin, tiyatroya gitmenin ve hemen her zaman birlikte yaptığımız birkaç ziyaretin dışında, ödevlerim tek eğlencem oldu. İşim, özellikle abbé Binis'nin de yardımıyla, çok ağır olmamasına rağmen, yazışma çok geniş olduğu ve savaş içinde bulunulduğu için yeterince çalışmaktan geri kalmıyordum. Her gün sabah saatlerinin büyük bir kısmında ve posta günleri bazen gece yarısına kadar çalışıyordum.Geri kalan zamanı, yeni başladığım ve başlangıçtaki başarıma bakarak ilerde daha yararlı bir biçimde kullanılacağını umduğum meslek üzerinde çalışmaya ayırıyordum. Gerçekten, hizmetimi açıkça öven, bundan hiçbir şikâyette bulunmayan ve sonradan bütün kızgınlığı, bazı şikâyetlerde bulunup sonuç alamayınca ayrılmak istemiş olmamdan ileri gelen elçininkinden başlamak üzere, hakkımda sadece bir tek düşünce vardı. Kendileriyle yazışmada bulunduğumuz elçiler ve bakanlar, sekreterinin değerinden ötürü ona, koltuklarını kabartması gereken ama dik kafasında tam tersine bir etki meydana getiren iltifatlarda bulunuyorlardı. Hele çok önemli bir durumda öyle bir takdir kazandı ki bundan ötürü beni hiç affetmedi. Bu olay anlatılmaya değer.

Kendini sıkıntıya o kadar az sokabiliyordu ki hemen bütün mektupların gönderildiği gün olan cumartesileri bile çıkıp gitmek için işin bitmesini bekleyemiyordu; ve kralın ve bakanların yazılarını usulüne uygun bir biçimde yazmak için beni durmadan sıkıştırarak, bunları bir acele imzalıyor ve öteki mektupların çoğunu imzasız bırakarak, nereye bilmem, koşup gidiyordu. Bu durum beni, sadece haberler söz konusu olduğu

zaman, onları bülten şeklinde düzenlemeye zorluyordu; ama kralın hizmetiyle ilgili işler söz konusu olduğu zaman, birinin imzalaması gerekiyordu ve ben imzalıyordum. Kralın Viyana'daki işleriyle görevli Monsieur Vincent'den almış bulunduğumuz önemli bir haber için de böyle davrandım. Bu iş, Prens de Lobkowitz'in[56] Napoli'ye yürüdüğü ve Kont de Gages'ın bütün yüzyılın en güzel savaş manevrası olan ve Avrupa'nın sözünü çok az ettiği o unutulmaz geri çekilişi yaptığı sıralarda oluyordu. Haber, Monsieur Vincent'in bize şekli şemailini açıkladığı bir adamın Viyana'dan ayrıldığını ve Avusturyalılar yaklaştığı zaman şehir halkını ayaklandırmakla görevli olarak gizlice Abruzze'ye giderken Venedik'ten geçeceğini bildiriyordu. Hiçbir şeyle ilgilenmeyen Monsieur le Comte de Montaigu'nün yokluğunda, bu haberi Monsieur le Marquis de l'Hopital'e[57] o kadar zamanında ulaştırdım ki Bourbon Hanedanı Napoli krallığının elde tutulmasını belki de bu öylesine maskaraya döndürülmüş fakir Jean-Jacques'a borçludur.

Marki de l'Hopital, gerekli olduğu gibi meslektaşına şükranlarını sunarak ona sekreterinden ve sekreterinin ortak davaya yapmış bulunduğu hizmetten söz etti. Bu işteki ihmalinden ötürü kendini kusurlu gören kont de Montaigu, bu iltifatta bir kınama sezer gibi oldu ve bana bundan kızgınlıkla söz etti. Daha önemsiz işler konusunda da olsa aynı şeyi, Marki de l'Hopital'e yaptığım gibi İstanbul elçisi kont de Castellane'a yapmış bulunuyordum. İstanbul'a senatonun zaman zaman oradaki balyozuna[58] gönderdiği ulaklardan başka hiçbir posta olmadığından, Fransa elçisine, eğer uygun görürse bu yoldan oradaki meslektaşına yazabilmesi için bu ulakların hareketinden haber veriliyordu. Bu haber genellikle bir iki gün önceden geliyordu; ama Monsieur de Montaigu o kadar az sayılıyordu ki ona âdet yerini bulsun diye kuryenin hareketinden ancak bir iki saat önce haber veriliyordu; bu durum beni birçok kez resmî yazıyı onun yokluğunda hazırlama zorunda bıraktı. Monsieur de Castellane, bu yazılara cevap verirken, bana nazik sözlerle atıfta bulunuyordu; Cenova'daki Monsieur de Jonville de aynı şekilde davranıyordu; bütün bunlar yeni eleştirilere yol açıyordu.

Kendimi tanıtma fırsatını kaçırmadığımı itiraf ederim ama yerli yersiz de fırsat aramıyordum ve iyi hizmet ettiğim için, iyi hizmetlerin doğal karşılığını, yani bu hizmetleri değerlendirme ve ödüllendirme durumunda bulunan kimselerin takdirini elde etmeye çalışmak bana çok haklı görünüyordu. Görevlerimi yerine getirmekte gösterdiğim titizliğin elçi için haklı bir şikâyet konusu olup olmadığını söyleyemem, ama ayrıldığımız güne kadar tek şikâyet konusunun bu olduğunu söyleyebilirim.

Hiçbir zaman şöyle bir çeki düzen veremediği konağı, ayak takımıyla dolup taşıyordu; Fransızlar itilip kakılıyor, İtaiyanlar el üstünde tutuluyordu; hatta İtalyanlar arasında bile, elçiliğe uzun süreden beri bağlı iyi hizmetkârların hepsi terbiyesizce kovulmuştu; bunlardan biri de Kont de Froulay'den kalma, adı sanırım Kont Peati ya da buna çok yakın bir şey olan elçilik birinci soylusuydu. Monsieur de Montaigu'nün cinsinden olan ikinci soylu ise, elçi tarafından konağın işleri kendisine bırakılmış ve ona yaltaklana yaltaklana, cimrilik ede ede, başlarında sekreter olmak üzere konağında hâlâ kalmış birkaç namuslu adam zararına, onun güvenini kazanmış ve gözdesi haline gelmiş bulunan Dominique Vitali adlı Mantoue'lu haydutun biriydi. Namuslu bir adamın doğruluktan ayrılmaz gözü, düzenbazlar için her zaman tedirgin edici bir şeydir. Bu düzenbazın bana kin beslemesi için bundan daha çoğu gerekli değildi; ama bu kinin, onu çok daha kıyıcı kılan bir başka nedeni daha vardı. Haksızsam suçlandırmanız için bu nedeni anlatmam gerek.

Usule göre, elçinin beş tiyatronun her birinde bir locası vardı. Her gün öğle yemeği sırasında o gün gitmek istediği tiyatronun adını söylüyordu; ben ondan sonra seçiyordum ve öbür locaları da soylular kullanıyordu. Çıkarken seçmiş bulunduğum locanın anahtarını alıyordum. Bir gün, Vitali orada olmadığı için, bana hizmet eden uşağı locamın anahtarını ona tarif ettiğim bir eve getirmekle görevlendirdim. Vitali anahtarımı bana gönderecek yerde, locamı kendisinin kullanacağını bildirdi. Uşağın bu haberi herkesin içinde vermesi beni büsbütün kızdırdı. Akşam Vitali bana birkaç özür sözü söylemek istediyse de hiç dinlemedim. Ona: "Bayım, dedim, yarın bu hakarete uğradığım evde ve buna tanık olan kimseler önünde benden özür dilemeye geleceksiniz; yoksa öbür gün, ne olur-

sa olsun, bilmiş olun ki ya siz buradan çıkp gidersiniz, ya da ben". Bu kararlı tavır ona çekingenlik verdi. Kendine yaraşan bir bayağılıkla yerinde ve zamanında benden özür dilemeye geldi; ama hiç sıkıntı çekmeden tedbirlerini de aldı ve bir yandan önümde yerlere kadar eğilirken, öte yandan İtalyan usulü öylesine çalıştı ki elçiyi beni işten çıkarmaya kadar götüremediyse de beni işten ayrılmak zorunluluğu içinde bıraktı.

Böylesine bir sefil şüphesiz beni tanıyabilecek bir adam değildi; ama işine yarayacak tarafımı tanıyordu. Benim istenmeyerek yapılan haksızlıklara katlanma bakımından son derece iyi ve yumuşak, önceden tasarlanmış hakaretlere karşı onurlu ve hoşgörüsüz, yaraşır şeylerde terbiye ve ağırbaşlılığı seven ve başkalarına borçlu bulunduğum saygıyı göstermede dikkatli davrandığım kadar, bana gösterilmesi gereken saygı konusunda da öylesine titiz biri olduğumu biliyordu. İşte buradan işe girişti ve beni yıldırmayı başardı. Konağın altını üstüne getirdi; disiplini, aşama sırasını, temizliği, düzeni korumak için orada yapmaya çalıştığım ne varsa hepsini yok etti. Kadınsız bir ev, orada ağır başlılıktan ayrılmaz bir şey olan ölçülülüğün hüküm sürdürülmesi için biraz disiplin ister. Vitali, bizimkini az zamanda rezilce bir zevk ve başıbozukluk yuvası, bir düzenbazlar ve sefihler yatağı haline getirdi. Ekselanslarına, ikinci soylu olarak, kovdurtmuş bulunduğumun yerine kendisi gibi ve Croix-de Malte'da genelev işleten bir başka pezevenk gösterdi ve birbirine çok uygun bu iki namussuz, küstahlıklarına denk bir patavatsızlık içindeydiler. Elçinin, o bile pek de düzenli olmayan odası dışında, köşkte namuslu bir adam için dayanılabilir bir tek köşe kalmamıştı.

Ekselansları akşam yemeği yemediği için bize, soylulara (gentilshommes) ve bana, abbé de Binis ve soylu delikanlıların (pages) da oturdukları özel bir sofra kuruluyordu. En aşağılık koltuk meyhanesinde bile daha az pis örtülerle, daha temiz, daha uygun servis yapılır ve yenecek daha iyi şeyler bulunur. Bize kapkara bir tek şamdan, bakır tabaklar, demir çatallar veriliyordu. Gizli kapaklı daha neler olup bitti bilmem ama gondolüm elimden alındı; bütün elçilik sekreterleri içinde bir tek ben ya bir gondol kiralamak, ya da yaya gitmek zorundaydım ve Ekselanslarının kavasını da ancak Senatoya gittiğim zaman yanıma alabiliyordum. Öte yandan, içerde olup

bitenler üzerine şehirde bilinmeyen hiçbir şey yoktu.Bütün elçilik görevlileri avaz avaz yakınıyorlardı. Her şeyin tek nedeni olan Dominique, bize yapılan uygunsuz muamelenin bana bütün öbürlerinden daha çok dokunduğunu bildiği için, herkesten çok yakınıyordu. Konakta bir ben dışarda hiçbir şey söylemiyor, ama körü körüne bağlı bulunduğu kimse tarafından gizli gizli kışkırtılarak bana her gün yeni bir hakarette bulunan elçiye, hem bu olup bitenlerden hem de kendinden acı acı yakınıyordum. Kendimi meslektaşlarımla bir düzeyde tutmak ve görevime uygun bir biçimde yaşamak için çok para harcamak zorunda olduğum halde, aylıklarımdan bir sol bile koparamıyordum ve kendisinden para istediğim zaman o bana takdir ve güveninden söz ediyordu, sanki bu güven kesemi dolduracak ve her ihtiyacımı karşılayacakmış gibi.

Sonunda bu iki haydut, efendilerinin zaten pek yerinde olmayan aklını büsbütün başından aldılar ve onu kelepir alışverişler olduğuna inardırdıkları dalavereli alışverişler aracıyla, sürekli bir eski eşya alışverişi içinde mahvetmeye koyuldular. Ona Brenta üzerinde, değerinin iki katına, fazlasını ev sahibi ile paylaştıkları bir plazzo[59] kiralattılar. Daireleri ülke üslubunda, mozaik döşemeli ve çok güzel mermerlerden sütunlar ve dört köşe direklerle süslü idi. Monsieur de Montaigu, sırf Paris'te apartman daireleri tahta kaplamalı oldukları için, bütün bunları bir çam kaplamayla kibirlenerek maskelettirdi. Gene buna benzer bir nedenle, Venedik'te bulunan bütün elçiler içinde bir o, soylu delikanlılarının belindeki kılıcı ve uşaklarının elindeki bastonu kaldırdı. Sırf kendisine doğrulukla hizmet ettiğim için, belki de hep aynı nedenle bana düşmanlık besleyen adam, işte böyle bir adamdı.

Küçümsemelerine, kabalığına, kötü davranışlarına, bunlarda sadece kızgınlık görerek kin olmadığını sandığım sürece sabırla katlandım; ama iyi hizmetim karşılığı hak ettiğim saygınlıktan beni yoksun bırakma yolunda oluşmuş bir niyet görür görmez, bundan vazgeçmeye karar verdim. Kötü niyetinin ilk işaretini, Venedik'te bulunan Monsieur le duc de Modène ve ailesine vereceği ve bana sofrasında yerimin olmayacağını bildirdiği bir şölen vesilesiyle gördüm. Ona sinirlenmiş ama kızmaksızın, her gün o sofrada yemek şerefine nail olduğuma göre, eğer Monsieur le duc de Modène geldiği zaman benim

orada bulunmamı istemezse, buna razı olmamanın Ekselanslarının yüksek onuru ve benim görevim gereği bulunduğu cevabını verdim. Öfkeyle: "Anlamadım! dedi, benim soylu bile olmayan sekreterim, soylularımın bile yer almadığı bir sofrada, bir hükümdarla birlikte yemek yemeye mi kalkışıyor? — Evet Monsieur; diye cevap verdim, Ekselanslarının beni şereflendirdiği görev, o görevi yaptığım sürece bana öyle bir soyluluk veriyor ki kendimi sizin soylularınız ya da sözde soylularımızdan üstün bir durumda ve onların giremedikleri yerlere girme hakkına sahip görüyorum. Göreve resmen başladığımız gün, hem teşrifat, hem de eski bir gelenek gereği, tören giysisiyle size eşlik etmek ve Saint-Marc sarayında sizinle birlikte yemek yemek şerefine ermek üzere, törene benim de çağrıldığımı biliyorsunuz; Venedik Dükası (Cumhurbaşkanı) ve Senato üyeleri ile birlikte herkesin önünde yemek yiyebilen ve yemek yeme durumunda bulunan bir adamın, Monsieur le duc de Modène ile özel bir toplantıda nedenyemek yiyemeyeceğini anlamıyorum". Kanıt çürütülmez cinsten olmasına rağmen, elçi buna katılmadı; ama Monsieur le duc de Modène ona yemek yemeye hiçbir zaman gelmediği için, tartışmayı tazelemek fırsatını bulamadık.

O günden sonra, görevime bağlı ufak tefek ayrıcalıkları sevgili Vitali'sine vermek için benim elimden almaya çalışarak, bana eziyet etmekten, haklarımı çiğnemekten geri kalmadı ve eminim, eğer Senatoya benim yerime onu göndermeye cesaret edebilseydi, bunu da yapardı. Kendi odasında özel mektuplarını yazdırmak için her zaman abbé de Binis'yi kullanıyordu: Monsieur de Maurepas'ya Kaptan Oliver işiyle ilgili olarak, içinde bu işe karışmış tek kimse olan benden söz etmek şöyle dursun, ona bir suretini gönderdiği tutanağın şerefini bile ağzından bir tek kelime çıkmamış olan Patizel'e atfetmek için, benden aldığı bir rapor yazdırma işinde de onu kullandı. Benim onurumu kırmak ve gözdesine yaranmak istiyordu; ama beni başından atmak değil. Yerime bir başkasını bulmanın, kendisinin göstermiş bulunduğu gibi, Monsieur Fallau'nun yerini doldurmak kadar kolay olmayacağını seziyordu. Ona mutlaka, Senatoya verilecek cevaplar nedeniyle İtalyanca bilen; hiçbir şeye karışmaksızın bütün resmi yazılarını yazan, bütün işlerini yapan ve ona iyi hizmet etme meziyetine,

o kendini bir şey sanan soylu efendilerinin gönlünü okşama aşağılığını ekleyen bir sekreter gerekliydi. Bunun için bir yandan beni alıkoymak, bir yandan da oralara dönmek için parasız bırakıp, beni hem kendi ülkemden hem de kendisinin ülkesinden uzakta tutarak, ezmek istiyordu ve eğer ölçülü davransaydı, bunu belki de başarırdı: Ama başka amaçları olan ve beni başımın çaresine bakmaya zorlamak isteyen Vitali, bu işin hakkından geldi. Bütün emeklerimin boşa gittiğini, elçinin hizmetlerimden hoşnut olacak yerde bunları suç saydığını, artık onun yanında içerde üzüntüden, dışarda haksızlıktan başka bir umarım kalmadığını, kendi kendini düşürdüğü genel saygınsızlık içinde, iyi işlerinden yararlanamaksızın kötü işlerinin benim için zararlı olabileceklerini görür görmez, kararımı verdim ve ona bir sekreter bulması için zaman bırakarak, ayrılma iznimi istedim. Bana ne evet ne de hayır demeksizin, bildiği yolda devam etti. Hiçbir şeyin düzelmediğini ve kimseyi arama işine de girişmediğini görünce erkek kardeşine mektup yazdım ve ona sebeplerimi bir bir açıklayıp, şu ya da bu biçimde kalmanın benim için olanaksız olduğunu da ekleyerek, Ekselânslarından ayrılma iznimi sağlamasını rica ettim. Uzun süre bekledim ve hiçbir cevap alamadım. Canım sıkılmaya başlıyordu ama elçi sonunda kardeşinden bir mektup aldı. Mektup sert olmalıydı, çünkü çok sert öfkelere kapılmış olsa da onu böyle hiç görmemiştim. Ağza alınmaz sövme sellerinden sonra, artık ne diyeceğini bilemeyerek beni şifrelerini satmış olmakla suçladı. Gülmeye koyuldum ve alaycı bir sesle ona bütün Venedik'te o şifrelere bir ekü verecek kadar budala bir adam olup olmadğını sordum. Bu cevap onu öfkeden köpürttü. Sözde beni pencereden attırmak üzere adamlarını çağıracak gibi yaptı. O ana kadar çok dingindim ama bu tehdit üzerine öfke ve kızgınlık sırası bana geldi. Kapıya doğru atıldım ve onu içerden kapayan bir sürmeyi sürdükten sonra, ciddi bir yürüyüşle ona dönerek: "Olmaz, kont hazretleri dedim, adamlarınız bu işe karışmayacak, müsaade edin de bu aramızda halledilsin." Davranışım, halim, onu o anda yatıştırdı; üzerinden şaşkınlık ve korku akıyordu.Öfkesinden kurtulduğunu görünce, birkaç sözle ona veda ettim; sonra, cevabını beklemeden, gidip kapıyı açtım, dışarı çıktım, ve sofada, her zamanki gibi ayağa kalkan ve sanırım bana karşı ona yar-

dım etmekten çok, ona karşı bana yardım edecek olan adamlarının arasından ağır ağır geçtim. Odama çıkmadan, hemen merdiveni indim ve bir daha dönmemek üzere vakit geçirmeden konaktan ayrıldım.

Macerayı anlatmak için doğru Monsieur Le Blond'un evine gittim. O buna pek şaşmadı; adamı tanıyordu. Beni öğle yemeğine alıkoydu. Bu öğle yemeği, önceden kararlaştırılmamıştı ama parlak oldu. Venedik'te olan bütün hatırı sayılır Fransızlar orada bulundu. Elçinin sofrasında kimseler yoktu. Konsolos öykümü topluluğa anlattı. Bu öykü üzerine, Ekselansları lehine tek bir ses çıkmadı. Ekselansları hesabımı kesmemiş, bana bir sol bile vermemişti ve bütün varım yoğum olarak üzerimdeki birkaç louisye kalmış, dönüşüm için sıkıntı içinde bulunuyordum. Bütün keseler benim için açıldı. Monsieur Le Blond'un kesesinden yirmi sekino kadar, ondan sonra kendisiyle en sıkı ilişki kurmuş bulunduğum Monsiur de Saint-Cyr'inkinden de bir o kadar aldım; bütün öbürlerine teşekkür ettim ve gidiş günüme kadar kalmak üzere, ulusun elçinin haksızlıklarının suç ortağı olmadığını herkese iyice kanıtlamak için, konsolosluk kançılarının evine yerleşmeye gittim. Elçi ise, benim mutsuzluğum içinde el üstünde tutulduğumu ve kendisinin, elçi olmasına rağmen, yüzüstü bırakıldığını görmekten öfkelenerek, aklını büsbütün yitirdi ve bir çılgın gibi davrandı. Beni tutuklattırmak için Senatoya bir muhtıra verecek kadar kendinden geçti. Abbé de Binis'nin bunu bana haber vermesi üzerine, hesaplamış bulunduğum gibi iki gün sonra yola çıkma yerine, on beş gün daha kalmaya karar verdim. Tutumum görülüyor ve onaylanıyordu; herkesin takdirini kazanmış bulunuyordum. Senato elçinin zırva muhtırasına cevap vermeye bile tenezzül etmedi ve bana, konsolos aracıyla, bir delinin girişimlerinden tasalanmaksızın, Venedik'te canımın istediği kadar kalabileceğimi bildirdi. Dostlarımı görmeye devam ettim; beni çok iyi karşılayan İspanya Elçisine ve yerinde bulamadığım ama kendisine mektup yazdığım ve mektubuma dünyanın en gönül okşayıcı cevabını veren Napoli orta elçisi Kont de Finochietti'ye vedalaşmaya gittim. Sonunda, bütün sıkıntılarıma rağmen, arkamda az önce sözünü ettiğim ödünçlerden ve Morandi adlı bir tüccardan aldığım, Carrio'nun ödemeyi üstlendiği ama o zamandan beri birbirimizi

sık sık görmemize rağmen, kendisine hiçbir zaman geri vermemiş olduğum elli ekü kadar bir paradan başka hiçbir borç bırakmaksızın, yola çıktım; ama sözünü etmiş olduğum iki ödünce gelince, mümkün olur olmaz bunları tamamı tamamına ödedim.

Bu kentin ünlü eğlencelerinden ya da hiç olmazsa orada kaldığım sürece bu eğlencelerden aldığım çok küçük paydan bir söz etmeksizin Venedik'ten ayrılmayalım. Gençlik yıllarımda o çağın zevkleri ya da hiç olmazsa bu şekilde adlandırılan zevkler peşinde ne kadar az koşmuş bulunduğum görüldü. Bu tutumu Venedik'te değiştirmedim; ama zaten beni bu türlü eğlencelerden engelleyecek olan işlerim, sakınca görmediğim basit eğlenceleri daha çekici bir hale getirdi. Bunların birincisi ve en tatlısı Le Blond, de Saint-Cyr, Carrio, Altuna ve adını unutmuş olmaktan büyük üzüntü duyduğum ve sevimli anısını heyecan duymaksızın hatırlamadığım Frioullu bir soylu[60] gibi değerli kimselerin topluluğuydu. Bu Frioullu soylu, hayatımda tanıdığım insanlar içinde, kalbi benimkine en çok benzeyen insandı. Zekâ ve bilgi dolu, bizim gibi müziğe düşkün iki üç İngilizle de ilişki kurmuştuk. Bütün bu bayların ya karıları, ya kadın dostları, ya da metresleri vardı; bu sonuncuların hemen hepsi, evlerinde müzik yapılan, balolar verilen yetenekli kızlardı. Bu kızların evlerinde kumar da oynanırdı, ama az; canlı zevkler, yetenekler, tiyatrolar bu eğlenceyi bizim için tatsız bir hale getiriyordu. Kumar, yaşamaktan usanmış insanların imdat beklediği bir yoldan başka bir şey değildir. Paris'ten, İtalyan müziğine karşı orada beslenen önyargıyı getirmiştim; ama bende, önyargıların para etmediği doğadan gelme o incelik duyarlığı da vardı. Az sonra bu müzik için, bu müziğin onu anlamak için yaratılmış olanlara esinlediği sevgiye tutuldum. Barkarolleri dinlerken, bana o zamana kadar şarkı söylendiğini duymamışım gibi geldi ve az sonra operaya öylesine bir merak sardım ki localarda gevezelik etmek, yemek yemek ve oyun oynamaktan usanarak, dinlemekten başka bir şey istemediğim zaman, bir başka köşeye gitmek için çoğu kez arkadaşların arasından kaçıyordum. Orada, tek başıma, locama kapanmış, kendimi oyunun uzunluğuna rağmen rahat rahat ve sonuna kadar onu dinleme zevkine bırakıyordum. Bir gün Saint-Chrysostome tiyartosunda uyudum ve yatağımdakinden

çok daha derin bir biçimde uyudum. Gürültülü ve parlak havalar beni uyandıramadı. Ama beni uyandıran havanın tatlı ahengi ve meleklere yaraşır şarkılarının üzerimde bıraktığı tatlı duyguyu kim anlatabilir? Kulaklarımı ve gözlerimi aynı anda açtığım zaman o ne uyanış, o ne kendinden geçme, o ne esrimeydi! İlk düşüncem kendimi cennette sanmak oldu. Hâlâ hatırladığım ve ömrüm oldukça unutmayacağım o kapıp götürücü parça, şöyle başlıyordu:

"Conservami la bella

Che si m'accende il cor[61]*."*

Bu parçayı elde etmek istedim; elde ettim ve uzun süre de sakladım; ama kâğıt üstünde anımdaki gibi değildi. Nota aynı notaydı, ama gene de aynı şey değildi. Bu tanrısal hava, beni uyandırdığı gün çalınıp söylendiği gibi, ancak kafamın içinde çalınıp söylenebilir.

Bana göre operaların müziğinden çok yüksek ve benzeri ne İtalya'da ne de dünyanın bir başka yerinde bulunan müzik, scuolelerin[62] müziğidir. Scuoleler, cumhuriyetin daha sonra ya evlenme, ya da manastır hayatı için çeyizlediği varlıksız genç kızları eğitmek üzere kurulmuş yetiştirme yurtlarıdır. Bu genç kızlarda geliştirilen yetenekler arasında, müzik başta gelir. Her pazar, bu dört scuoleden her birinin kilisesinde, akşam duaları (vêpres) sırasında, İtalya'nın en büyük ustaları tarafından bestelenip yönetilen, kafesli tribünler içinde en yaşlısı yirmisine varmamış genç kızlar tarafından çalınıp söylenen, büyük koro ve büyük orkestra için motetler (Latince Hristiyan ilâhileri) dinlenir. Bu müzik kadar tadına doyulmaz, bu müzik kadar dokunaklı hiçbir şey bilmiyorum: Sanat zenginlikleri, şarkılardaki ince zevk, seslerin güzelliği, çalıp söylemedeki doğruluk, bu nefis dinletilerde her şey, şüphesiz yerine uygun olmayan[63] ama hiçbir erkek kalbinin kapılmaktan kurtulamadığını sandığım bir etki uyandırmak için elbirliği ediyordu. Ne Carrio ne de ben, bu Mendicanti[64] ayinlerini hiç kaçırmıyorduk ve bu işte yalnız da değildik. Kilise müzikseverlerle dolup taşıyordu: Gerçek şarkı zevkini bu yetkin örneklere göre oluşturmak için Opera sanatçıları bile geliyorlardı. Beni üzen şey, sadece sesleri geçiren ve bu seslerin lâyık olduğu güzellik meleklerini benden saklayan o melun kafeslerdi. Kafesler diyor, başka bir şey demiyordum. Bir gün Monsieur Le Blond'un

evinde bu kafeslerden söz ettim. "Eğer bu kızcağızları o kadar görmek istiyorsanız, dedi memnun etmek kolay. Ben yurt yöneticilerinden biriyim. Size orada onlarla birlikte bir ikindi kahvaltısı ettirmek isterim". Sözünü tutana kadar ona rahat vermedim. Öylesine cân attığım bu güzellerin içinde bulunduğu salona girerken, o zamana kadar hiç duymadığım bir aşk titremesi duydum. Bildiğim tek şey sesleri ve adları olan bu ünlü şarkıcıları, Monsieur Le Blond bana birbiri ardına tanıttı. Geliniz, Sophie... Korkunçtu. Geliniz, Cattina.. tek gözü kördü. Geliniz, Bettina... Yüzü çiçekten bozulmuştu. Önemli bir kusuru olmayan hemen tek kız yoktu. Taş yürekli adam acı şaşkınlığıma gülüyordu. Gene de iki üç tanesi bana şöyle böyle göründü; bunlar sadece korolarda söylüyorlardı. Üzülmüştüm. İkindi kahvaltısı sırasında kızlara takıldılar; onlar da neşelendi. Çirkinlik sevimliliği yok etmez; onları sevimli buldum. Kendi kendime şöyle diyordum: " Ruh olmadan böyle şarkı söylenmez; bunlar ruh sahibi". Sonunda onları görüş tarzım öylesine değişti ki bütün bu çehre züğürtlerinden hemen hemen âşık ayrıldım. İkindi ayinlerine bir daha gitmeye pek cesaret edemiyordum. Kendime güven verecek bir şeyler buldum. Şarkılarını tadına doyulmaz bulmakta devam ettim ve sesleri çehrelerinin ayıbını öylesine örtüyordu ki şarkı söyledikleri sürece, gözlerime rağmen, onları güzel bulmakta direniyordum.

İtalya'da müzik öyle ucuza malolur ki ondan hoşlanıldığı zaman yokluğunu çekmeye değmez. Bir klavsen kiraladım ve bir ekücük karşılığında evime dört beş müzisyen getirtiyor, onlarla birlikte haftada bir kez operada en hoşuma giden parçaları çalmaya çalışıyordum. Onlara benim Muses galantes'ımdan birkaç senfoni de çaldırdım. Ya hoşuna gittiği ya da beni tavlamak için, Saint-Jean-Chrysostome'un bale öğretmeni bunlardan ikisini, bu hayranlığa değer orkestra tarafından Fagoaga adlı bir İspanyolun metresi ve geceleri sık sık evinde geçirmeye gittiğimiz güzel ve özellikle sevimli bir kız olan bir Bettinacık tarafından oynanan ikisini, benden istetti.

Ama kızlar konusunda, Venedik gibi bir şehirde kıtlık çekilmez; bu konu üzerinde itiraf edecek bir şeyiniz yok mu? denilebilir bana. Evet, gerçekten söyleyecek birkaç şeyim var ve bu itirafta bulunurken de, bütün öbürlerinde olduğu gibi, aynı açık yüreklilikle davranacağım.

Genel kadınlar için her zaman bir tiksinti duymuşumdur, ama görevim yüzünden ülkedeki evlerin çoğuna girip çıkmak bana yasak olduğundan, Venedik'te elimin altında başka bir şey yoktu. Monsieur Le Blond'un kızları çok sevimli ama yanaşılması güç kızlardı ve bu kızların babalarıyla annelerini, onlara ·kötü gözle bakmayı aklımdan bile geçiremeyecek kadar çok sayıyordum. Prusya elçisinin kızı olan Mademoiselle de Cataneo adlı bir genç kızdan çok hoşlanabilirdim; ama Carrio ona âşıktı, hatta evlenmeleri bile söz konusu olmuştu. Carrio'nun hali vakti yerindeydi, benim hiçbir şeyim yoktu; onun yüz louis aylığı vardı, benimse sadece yüz pistol; ve bir dostla eşitlik gütmek istemediğim bir yana, dünyanın hiçbir yerinde, hele Venedik'te bu kadar yufka bir keseyle çapkınlık taslamaya kalkışılmaması gerektiğini biliyordum. İhtiyaçlarımı aldatma yolundaki o kötü alışkanlığımdan vazgeçmemiştim; iklimin uyandırdığı ihtiyaçları şiddetle duymayacak kadar meşgul olduğumdan, bu kentte bir yıla yakın bir zaman Paris'teki gibi uslu yaşadım ve on sekiz ay sonunda, anlatacağım şaşılacak fırsatlarla sadece iki kez dışında hiçbir kadına yaklaşmaksızın oradan ayrıldım.

Birinci fırsat bana, namuslu soylu Vitali tarafından, onu benden bütün nezaket gerekleri içinde dilemeye zorladığım özürden az bir zaman sonra sağlandı. Sofrada Venedik eğlencelerinden konuşuluyordu. Bu baylar, Venedikli kibar fahişelerin sevimliliğini överek ve dünyada onlardan daha tatlı hiçbir şey olmadığını söyleyerek, bütün eğlencelerin en çekicisi için gösterdiğim kayıtsızlıktan ötürü beni kınıyorlardı. Dominique bu fahişelerden en sevimlisiyle tanışmam gerektiğini, beni ona götürmek istediğini ve bundan memnun kalacağımı söyledi. Bu iyilikçi sunu karşısında gülmeye koyuldum ve yaşlı ve saygıdeğer bir adam olan kont Paeti, bir İtalyandan umduğumdan daha büyük bir açık yüreklilikle, beni kendini düşmanı tarafından fahişelere götürtmeyecek kadar akıllı uslu sandığını söyledi, aslında buna ne niyetim, ne de eğinimim vardı ve buna rağmen, benim de anlamakta güçlük çektiğim o tutarsızlıklardan biriyle, zevkime, kalbime, aklıma, hatta isteğime karşı, sırf güçsüzlük yüzünden, güvensizlik gösterme korkusuyla ve o ülkede söylendiği gibi, per non parer troppo coglione[65] sürüklenip gittim. Evine gittiğimiz Padoana, olduk-

ça şirin, hatta güzel, ama benim hoşlandığım güzellikte olmayan bir yüze sahipti. Dominique beni onun yanında bıraktı; sorbetti'ler[66] getirttim; kadına şarkı söylettim ve bir yarım saat sonra masanın üstüne bir duka (altını) bırakarak gitmek istedim; ama o kazanmamış olduğu parayı almamakta şaşılacak bir titizlik gösterdi ve ben ona bu parayı kazandırmak, onun bu titizliğine sebep bırakmamak için şaşılacak bir budalalık yaptım. Oradan konağa frengiye yakalanmış olduğumdan öylesine emin döndüm ki, geldiğimde yaptığım ilk şey ilâç istemek için cerrah aratmak oldu. Ortada hiçbir gerçek rahatsızlık, bu hastalığı doğrulayacak hiçbir belirti olmadığı halde, üç hafta boyunca çektiğim ruhsal sıkıntıyı hiçbir şey geçemez. Padoanna'nın kollarından zarar görmeksizin çıkılabileceğini aklım almıyordu. Cerrah bile beni yatıştırmak için dünyanın bütün sıkıntılarını çekti. Ancak vücudumun kolayca hastalık kapmayacak özel bir yapıda olduğuna beni inandırarak bu işin üstesinden gelebildi ve bu deney karşısında belki bütün öteki erkeklerden daha az kalmış da olsam, sağlığımın bu yönden hiçbir bozukluğa uğramamış bulunması, benim için cerrahın haklı olduğunu gösteren bir kanıttır. Gene de bu kanıt beni hiçbir zaman atak bir hale getirmedi ve doğanın bu üstünlüğüne gerçekten sahip olmama rağmen, onu kötüye kullanmadığımı söyleyebilirim.

İkinci maceram da bir sokak kadınıyla geçmesine rağmen, gerek başlangıcı gerekse sonuçları bakımından bambaşka bir biçimde oldu. Kaptan Olivet'nin bana gemisinde bir şölen çektiğini ve oraya İspanya elçiliği sekreterini de birlikte götürdüğümü söylemiştim. Selâm topu bekliyordum. Mürettebat bizi saf halinde karşıladı; ama bir kuru sıkı atış bile olmadı, bu durum, bundan biraz alındığını gördüğüm Carrio nedeniyle bana çok dokundu; aslında ticaret gemilerinde bizim dengimizde olmayan kimseler için bile selâm topu atılırdı: Kaldı ki kaptanın bir ayrım gözetmesini de hak etmiş olduğumu sanıyordum. Duygularımı gizlemedim, çünkü bu benim için her zaman imkânsız bir şeydi ve yemeğin çok güzel olmasına, Olivet'nin bizi çok iyi ağırlamasına rağmen, az yiyerek ve daha da az konuşarak, yemeğe keyifsiz başladım. Hiç olmazsa kadehlerin ilk kalkışında bir salvo bekliyordum: Boşuna. İçimden geçenleri okuyan Carrio, bir çocuk gibi homurdandığımı göre-

rek gülüyordu. Yemeği yarılamıştık ki bir gondolün yaklaştığını gördüm. Kaptan bana: "İnan olsun, monsieur, dedi, kendinizi koruyun, düşman geliyor." Ne demek istediğini sordum: Şaka yollu cevaplar verdi. Gondol yanaştı, içinden göz kamaştırıcı, çok şık giyinmiş ve çok çevik, üç sıçrayışta kamarada olan genç bir kadının çıktığını ve bir sofra takımı konduğunu bile farketmeden, gelip yanıma yerleştiğini gördüm. Canlı olduğu kadar sevimli, en çok yirmisinde, esmerce bir kadındı. Yalnız İtalyanca konuşuyordu; söyleyişi (aksanı) başımı döndürmeye yeterdi. Bir yandan yer, bir yandan konuşurken, bana baktı, beni bir an süzdü, sonra: "Aman Tanrım! Ah! Sevgili Brémond'um, seni ne kadar zamandır görmedim!" diye haykırarak kollarıma atıldı, ağzını ağzıma yapıştırdı ve beni boğarcasına kollarında sıktı. Doğulu kadınlara özgü kara gözleri kalbime ateşten oklar yağdırıyordu ve beklenmedik olay önce biraz şaşırtmış olsa da, şehvet beni hızla sardı, o derecede ki etraftaki seyircilere rağmen, az sonra bu güzelin beni zaptetmesi gerekti; çünkü sarhoş, daha doğrusu kudurmuş bir haldeydim. İstediği kıvama geldiğimi görünce, ateşliliğini değil ama okşamalarını biraz hafifletti ve canı bize bütün bu taşkınlığın doğru ya da yanlış nedenini açıklamak istediği zaman, benim Toskana gümrükleri müdürü Monsieur de Brémond'a tıpı tıpına benzediğimi; bir zamanlar Monsieur de Brémond'a deli olduğunu; onu gene de çılgınca sevdiğini; bir budalalık ederek ondan ayrıldığını; beni onun yerine koyduğunu; bu iş hoşuna gittiği için beni sevmek istediğini; aynı nedenle, bu iş hoşuna gittiği sürece, benim de onu sevmem gerektiğini ve beni ekip gittiği zaman, sevgili Brémond'unun yaptığı gibi, benim de sabırla beklememi söyledi. Söylediği gibi de oldu. Kendine ait bir adam gibi bana el koydu; eldivenlerini, yelpazesini, cindasını[67], hotozunu gözetmem için bana veriyor; şuraya buraya gitmemi, şunu bunu yapmamı buyuruyordu; ben de boyun eğiyordum. Gondolünü göndermemi, çünkü benimkiyle dönmek istediğini söyledi, yaptım; yerimden kalkmamı ve Carrio'dan oraya oturmasını rica etmemi, çünkü onunla konuşacak bir şeyi olduğunu söyledi, yaptım. Kendi aralarında uzun uzun ve alçak sesle konuştular; sesimi çıkarmadım. Beni çağırdı, yanına gittim. "Dinle Zanetto, dedi bana, ben Fransız usulü sevilmek istemem, hem zaten o türlüsü iyi olmaz! Sıkıl-

dığın ilk anda, çek git; ama yarı yarıya kalma, sana önceden haber vereyim". Yemekten sonra Murano'ya cam işleri görmeye gittik. Parasını teklifsizce bize ödettiği birçok ufak tefek incik boncuk aldı; ama her yerde bizim harcadığımızdan daha çok bahşiş verdi. Parasını saçmaktaki ve bizimkini de saçtırmaktaki kayıtsızlığından, onun için paranın hiçbir değeri olmadığı görülüyordu. Bize para ödetmesi, sanırım cimrilikten çok kurum satmaktan ileri geliyordu. Lütuflarına verilen değerden sevinç duyuyordu.

Akşam onu evine götürdük. Dereden tepeden konuşurken, tuvalet masası üzerinde iki tabanca gördüm. Bunlardan birini elime alarak: "Ah! Ah! dedim, işte yeni icat bir sinek kutusu; bunun ne işe yaradığı öğrenilebilir mi? Ben sizde bunlardan daha iyi ateş eden başka silâhlar biliyorum". Buna benzer birkaç şakadan sonra, onu daha sevimli kılan saf bir gururla bize şöyle dedi; "Sevmediğim erkekler için bir hayır işlediğim zaman, bana verdikleri sıkıntıyı onlara ödetirim; bundan haklısı olmaz: Ama onların okşamalarına katlandığım halde, saldırılarına katlanmak istemem ve paramı ödemeyecek ilk adamı vuracağım".

Ondan ayrılırken ertesi gün için randevu almıştım. Verdiği saatte gittim. Onu ancak güney ülkelerinde bilinen, açık saçık bir sabahlık içinde, in vestito di confidenza[68] buldum. Çok iyi hatırladığım halde, bu sabahlığı betimlemekle zaman kaybetmeyeceğim. Sadece kol ağızları ve gerdan çevresinin, pembe ponponlarla süslü ipek bir şeritle zırhlanmış olduğunu söyleyeceğim. Bu durum bana güzel bir cildi çok açar gibi göründü. Sonradan bunun Venedik'te moda olduğunu gördüm ve etkisi öylesine hoş ki, bu modanın Fransa'ya geçmemiş olmasına şaşıyorum. Beni bekleyen zevkler üzerine hiçbir fikrim yoktu. Madame de Larnage'dan, anısının beni hâlâ zaman zaman kaptırdığı taşkınlıklar içinde söz etmiştim; ama o Zulietta'nın yanında ne kadar yaşlı, ne kadar çirkin ve ne kadar soğuktu! Bu büyüleyici kızın güzelliğini ve çekiciliğini hayal etmeye kalkışmayın, gerçekten çok uzakta kalırsınız. Manastırların genç bakireleri o kadar taze, saray dilberleri o kadar diri, cennet hurileri o kadar çekici değildir. Böylesine tatlı bir zevk bir ölümlünün ruhuna ve nefsine hiçbir zaman kendini sunmamıştır. Ah! Hiç olmazsa, bu zevki tam ve eksiksiz bir

tek an tadabilseydim!... Tattım, ama çekimsiz. Onun bütün tatlarını köreltti̇m, onun bütün tatlarını boş yere yok ettim. Hayır, doğa beni zevk almak için yaratmamış. Ele avuca sığmaz kafama, kalbime açlığını koyduğu bu anlatılmaz mutluluğun zehirini akıtmış.

Eğer ömrümde yaratılışımı iyi gösteren bir olay varsa, o da şu anlatacağımdır. Şu anda kitabımın konusunu aklımda tutmak, bu olayı anlatmamı engelleyebilecek o ikiyüzlü davranış töresini bana hiçe saydıracak. Siz ki bir insanı tanımak istiyorsunuz, kim olursanız olun, şu iki üç sayfayı okumaya cesaret edin; J.J. Rousseau'yu adamakıllı tanıyacaksınız.

Bir kibar fahişenin odasına, bir aşk ve güzellik tapınağına girer gibi girdim; onun kişiliğinde tanrısallığı gördüğümü sandım. Saygı duymaksızın ve değer vermeksizin, onun bana duyurduğuna benzer bir şeyin duyulabileceğine hiç inanmazdım. Daha ilk teklifsizce davranışta, güzelliğinin ve okşamalarının değerini anlar anlamaz, bunun meyvesini yitirme korkusuyla, onu devşirmekte acele etmek istedim. Birdenbire, beni yakıp bitiren alevlerin yerinde, damarlarımda öldürücü bir soğukluğun koşuştuğunu duydum, bacaklarım tiredi ve bayılmaya hazır bir halde oturdum ve bir çocuk gibi ağladım.

Gözyaşlarımın nedenini ve o onda kafamdan geçen şeyi kim tahmin edebilirdi? Kendi kendime şöyle diyordum: "Şu sahip olduğum nesne doğanın ve aşkın bir şaheseri; ruh, beden, onda her şey kusursuz; sevimli ve güzel olduğu kadar iyi ve cömert bir kadın. Büyükler, prensler, onun kölesi olmalıydı; krallık asaları onun ayaklarına serilmeliydi. Oysa haline bak, zavallı bir sefih kadın, orta malı; bir ticaret gemisi kaptanı onu koynuna alıyor; gelip kendini bana atıyor, hiçbir şeyim olmadığını bildiği bana, bilmesine imkân olmayan değerimin onun gözlerinde bir hiç olması gereken bana. Bunda anlaşılmaz bir şey var. Ya kalbim beni aldatıyor, nefsimi büyülüyor ve beni iki paralık bir kahpenin oyuncağı ediyor, ya da bilmediğim gizli bir kusurun, güzelliğinin etkisini yok etmesi ve onu kendisini paylaşamayacak kimseler için tiksinç kılması gerekiyor". Eşsiz bir zihin çabasıyla bu kusuru aramaya koyuldum, ama bunda frenginin payı olabileceği aklıma bile gelmedi. Teninin tazeliği, renginin parlaklığı, dişlerinin beyazlığı, soluğu-

nun tatlılığı, bütün kişiliğine yayılmış temizlik havası, bu fikri benden öylesine uzaklaştırıyordu ki, Padoana'dan beri durumum üzerine hâlâ kuşku içinde bulunduğumdan, daha çok onun için yeteri kadar sağlam olmadığım kuruntusuna kapılıyordum ve iyice inanıyorum ki bu konuda güvenim beni aldatmıyordu.

Yerli yerine öylesine iyi oturmuş bu düşünceler, zihnimi ağlayacak derecede karıştırdı. Bunun kendisi için bu durumda şüphesiz yepyeni bir sahne meydana getirdiği Zulietta, bir an şaşırıp kaldı. Ama odada bir dolaşıp aynasının önüne geçince işi anladı ve gözlerim bu maymun iştahlılıkta iğrenmenin hiçbir payı olmadığını ona gösterdi. Beni bu durumdan sağaltmak ve bu küçük yüzkarasını silmek onun için güç olmadı. Ama, erkek ağzı ve erkek eli ilk kez değiyormuşa benzeyen bir göğüs üzerinde tam kendimden geçeceğim anda, uçsuz bir memesi olduğunu farkettim. Korkuya kapıldım, inceledim, bu memenin öbürünün yapılışında olmadığını gördüm. Bunun üzerine uçsuz bir memeye nasıl sahip olunabileceğini kafamda araştırmaya koyuldum ve bunun önemli bir doğal kusurdan ileri geldiğine aklım yatarak, bu fikri evire çevire, hayal edebileceğim en çekici kadının kişiliğinde, kollarımın arasında doğanın, insanların ve aşkın tortusu, bir çeşit ucubeden başka bir şey tutmadığımı apaçık gördüm. Alıklığı bu uçsuz memeden ona söz edecek kadar ileri götürdüm. Önce işi şakaya aldı ve delişmence davranışı içinde, beni aşktan öldürecek şeyler söyledi ve yaptı. Ama içimde ondan gizleyemediğim bir tedirginlik taşımam karşısında, sonununda kızardığını, üstünü başını düzelttiğini, kalktığını ve bir tek kelime söylemeksizin pencerenin yanına oturmaya gittiğini gördüm. Yanına oturmak istedim; oradan kalktı, bir divana oturdu, az sonra oradan da kalktı ve yelpazelenerek oda da dolaşırken, bana soğuk ve küçümser bir tavırla şöyle dedi.:"Zanetto, lascia le donne, e studia la matematica" [69].

Ondan ayrılmadan önce, ertesi gün için bir başka randevu istedim; alaycı bir gülüşle, dinlenmeye ihtiyacım olması gerektiğini ekleyerek, bunu üç gün sonrasına attı. Bu zamanı, kalbim onun güzelliği ve çekiciliğiyle dolu, zırzopluğumu sezerek, kendimi bundan ötürü kınayarak, hayatımın en tatlı anları haline getirmek sadece bana bağlı bulunan anları o kadar kötü kullandığıma üzülerek, bunun zararını çıkaracağım anı

büyük bir sabırsızlıkla bekleyerek, ama bu hayranlığa değer kızın eksiksizliklerini, çalışmış olmama rağmen, durumunun kötülüğüyle uzlaştırabilmekten gene de endişeli, çok keyifsiz geçirdim. Söylenen saatte evine koştum, kuş gibi uçtum. Ateşli mizacı bu ziyaretten memnun olacak mıydı bilmem. Hiç olmazsa gururu okşanmış olurdu ve hatalarımı düzeltmesini nasıl bildiğimi ona göstermekten önceden tatlı bir zevk duyuyordum. Bana bu fırsatı vermedi. Yanaşınca evine gönderdiğim gondolcü, bana onun bir gün önce Floransa'ya gittiği haberini getirdi. Ona sahip olduğum zaman duymadığım bütün aşkımı, onu yitirdiğim zaman acı acı duydum. Çılgınca üzüntüm beni hiç bırakmadı. Gözümde ne kadar sevimli, ne kadar çekici olursa olsun, onu yitirdiğim için kendimi avutamayacağım şey, itiraf ederim, benden hor görücü bir anıdan başka bir şey götürmemiş olmasıdır.

İşte benim iki öyküm bu. Venedik'te geçirdiğim on sekiz ay, en çoğundan, bana bundan başka söylenecek basit bir tasarıdan gayrı bir şey kazandırmadı. Carrio çapkındı. Hep başkalarına bağlı kızlarla düşüp kalkmaktan usanarak, kendisi de onlardan birine sahip olmak hevesine kapıldı ve birbirimizden ayrılmaz olduğumuz için bana, Venedik'te pek görülmez bir şey olan, ikimize bir kız ayarlama önerisinde bulundu. Razı oldum. Güvenilir bir kız bulmak gerekiyordu. Öyle aradı ki sonunda hayırsız anasının satmaya çalıştığı on bir, on iki yaşında küçük bir kız bulup çıkardı. Birlikte görmeye gittik. Bu çocuğu görünce sevgi duygularım ayaklandı. Sarışın ve bir kuzu gibi yumuşak başlıydı: İtalyan olduğuna kimse inanamazdı. Venedik'te çok ucuza yaşanır. Anneye biraz para verdik ve kızın bakımını üstümüze aldık. Kızın sesi vardı; karnını doyuracak bir yetenek sağlamak için, ona küçük bir klavsen aldık ve bir şarkı öğretmeni tuttuk. Bütün bunlar her birimize ayda ancak ikişer sekinoya patlıyor ve bize öbür harcamalar üzerinden daha çok tasarruf sağlıyordu; ama kızın olgunlaşmasını beklemek gerektiğinden bu iş, ürün derlemekten çok önce ekmek demekti. Gene de bu çocukla birlikte akşamları geçirmek, konuşmak ve temiz yürekle oynamak için oraya gitmekten memnun, belki de ona sahip olmaktan daha hoş bir biçimde eğleniyorduk; bizi kadınlara en çok bağlayan şeyin, sefihlikten çok onların yanında yaşamaktan aldığımız belirli bir

tat olduğu ne kadar doğru! Kalbim yavaş yavaş küçük Anzoletta'ya bağlanıyordu, ama içinde cinsel duyguların, bu bağlılık arttıkça onları içine sokmak benim için daha da imkânsız olacak ölçüde az bir payı bulunduğu babaca bir bağlılıkla; ve bu kız erginlik çağına eriştiği zaman, ona yaklaşmaktan korkunç bir mahrem zinası gibi dehşet duyacağımı seziyordum. İyi yürekli Carrio'nun duygularının da, haberi olmaksızın, aynı yola döküldüğünü görüyordum. Kendimizi, farkında olmadan, daha önce düşündüğümüz zevklerden çok farklı ama onlardan daha az tatlı olmayan zevklere veriyorduk ve ben eminim ki, ilerde bu zavallı çocuk ne kadar güzelleşirse güzelleşsin, biz onun ahlâk temizliğinin bozucuları olmak şöyle dursun, bu temizliğin koruyucuları olurduk. Az sonra başıma gelen felâket, bana bu hayırlı işte pay sahibi olma zamanı bırakmadı ve bu işte övünç duyacağım tek şey, kalbimin eğinimi olarak kaldı. Yolculuğuma dönelim.

Monsieur de Montaigu'nün yanından ayrılırken ilk tasarım, daha iyi bir talihin engelleri ortadan kaldırarak, beni zavallı Annemle birleştirebilmesini beklemek için, Cenevre'ye çekilmekti; ama kavgamızın yaptığı gürültü ve onun bu işi saraya yazmakla gösterdiği budalalık bana, tutumumun hesabını vermek ve bir çılgının tutumundan yakınmak için saraya gitmek kararını aldırdı. Kararımı Venedik'ten, Monsieur Amelot'nun[70] ölümünden sonra dış işlerine vekâletle görevli Monsieur du Theil'e[71] bildirdim. Mektubumdan sonra hemen yola çıktım: Bergamo, Como ve Domodossola yolunu tuttum, Simplon'u geçtim. Sion'da, Fransa temsilcisi Monsieur de Chaignon bana büyük dostluk gösterdi; Cenevre'de, Monsieur de la Closure de aynı biçimde davrandı. Orada bir miktar alacaklı olduğum Monsieur de Gauffecourt ile ahbaplığı tazeledim. Nyon'dan babamı görmeden geçmiştim; bu işin bana çok masraflı olacağından değil, ama başıma gelenlerden sonra beni dinlemeden hakkımda ileri geri konuşacağından emin olduğum üvey anneme görünmek istemediğimden. Babamın eski dostu kitapçı Duvillard, bu kusuru acı acı yüzüme vurdu. Ona nedenini söyledim ve üvey anneme görünmek tehlikesine düşmeksizin bu kusuru düzeltmek için, bir araba tuttum ve birlikte Nyon'da bir lokantaya indik. Duvillard koşa koşa beni kucaklamaya gelen zavallı babacığımı aramaya gitti. Birlikte

akşam yemeği yedik ve kalbime göre çok tatlı bir gece geçirdikten sonra, bu vesileyle bana yapmış olduğu iyiliğin minnetini hiçbir zaman unutmadığım Duvillard ile birlikte ertesi sabah Cenevre'ye döndüm.

Lyon yolu benim için en kestirme yol değildi, ama Monsieur de Montaigu'nün çok adi bir düzenbazlığını meydana çıkarmak için oradan geçmek istedim. Paris'ten içinde sırma işlemeli bir ceket, birkaç çift kolluk ve altı çift beyaz ipek çorap bulunan küçük bir sandık getirtmiştim; hepsi bu kadardı. Bizzat kendi önerisi üzerine bu sandığı, ya da daha doğrusu bu kutuyu, onun bagajına ekletmiştim. Aylıklarıma karşılık bana vermek istediği ve kendi eliyle yazmış olduğu karmakarışık hesap pusulasında küçük denk diye adlandırdığı bu kutunun on bir kental çektiğini göstermiş ve bana büyük bir taşıma parası yüklemişti. Kendisine amcası Monsieur Roguin tarafından tavsiye edilmiş bulunduğum Monsieur Boy de la Tour'un yardımıyla, Lyon ve Marsilya gümrükleri kayıtları üzerinden, adı geçen küçük dengin sadece kırk beş livre* çektiği ve taşıma parasının da sadece bu ağırlık üzerinden ödendiği meydana çıkarıldı. Bu resmi hesap özetini Monsieur de Montaigu'nün hesap pusulasına ekledim ve bu belgeler ve aynı güçte başka birçok belgeyle pusatlı, bunları kullanmak için büyük bir sabırsızlık içinde, Paris'in yolunu tuttum. Bütün bu uzun yol boyunca Como'da, Valis'de ve başka yerlerde, küçük maceralarım oldu. Birçok şey, bu arada anlatılmaya değer yerler olan Borromée adalarını gördüm. Ama zamanım kıt, casuslar peşimde; zaman ve dinginlik gibi bende olmayan şeyler gerektiren bir işi acele ve kötü yapmak zorundayım. Eğer Tanrı, bana bir göz atarak, sonunda daha dingin günler nasip ederse, o günleri, eğer yapabilirsem bu yapıtı yeniden yazmaya ya da en azından büyük ihtiyacı olduğunu sezdiğim bir ek bölüm eklemeye adıyorum**.

Öykümün gürültüsü beni geride bırakmıştı ve vardığımda, devlet dairelerinde olsun, halk arasında olsun, elçinin çılgınlıklarının herkesin kanına dokunduğunu gördüm. Buna rağ-

---

* (Livre, yarım kiloluk eski bir ağırlık birimi, buna göre Rousseau'nun dengi 22.5 kg. çekiyor. -ç.)

** Bu tasarıdan vazgeçtim.

men, Venedik'teki kamuoyuna rağmen, ortaya koyduğum söz götürmez kanıtlara rağmen, hiçbir hak kazanamadım. Gönlümün onarılması, zararlarımın karşılanması bir yana, aylıklarımın ödenmesi için bile elçinin insafına bırakıldım ve bunun tek nedeni de Fransız olmadığımdan ötürü ulusal korunma hakkımın bulunmaması ve bu işin onunla benim aramda özel bir iş olmasıydı. Küçük düşürüldüğümü, hakkımın yendiğini, perişan edildiğimi; elçinin kıyıcı, haksız bir zırzop olduğunu ve bütün bu işlerin onun namusunu her zaman için lekelediğini benimle birlikte herkes kabul etti. Ama ne de olsa o bir elçiydi; bana gelince, ben sadece bir sekreterdim. Toplum düzeni ya da bu adı verdikleri şey, hiçbir hak elde etmememi istiyordu ve hiçbir hak elde edemedim. Yakına yakına ve bu çılgına herkesin içinde lâyık olduğu gibi muamele ede ede sonunda susmamı söyleyeceklerini düşündüm ve ancak böyle denmesinden sonra boyun eğmeye iyice kararlı olarak, beklediğim şey de buydu. Ama o sıralarda dışişleri bakansızdı. Vakitsiz havlamama[72] ses çıkarmadılar; ama hep haklı olmaktan ve hakkımı hiç alamamaktan yorularak, sonunda cesaretimi yitirip her şeyi orada bırakıncaya kadar iş hep yerinde saydı.

Beni kötü karşılayan ve bu haksızlığı kendisinden en az beklediğim tek kişi Madame de Bezenval oldu. Sınıf ve soylular ayrıcalıklarıyla dopdolu bulunan bu kadın, bir elçinin sekreterine karşı haksız olabileceğini kafasına sığdıramıyordu. Bana gösterdiği kabul bu önyargıya uygun oldu. Bu bana öyle dokundu ki evinden çıktıktan sonra ona belki ömrümde yazdığım en sert ve en acı mektuplardan birini yazdım ve bir daha da oraya hiç uğramadım. Peder Castel beni daha iyi karşıladı; ama cizvitlere özgü o kurnazca uysal tavırlar altında, toplumun güçsüzü her zaman güçlüye feda etmekten ibaret o büyük ahlâk kurallarından birini büyük bir sadakatle izlediğini gördüm. Davamın haklılığı duygusu ve doğal gururum, bu taraf kayırıcılığına sessiz sedasız katlanmama meydan vermedi. Bir daha Peder Castel'i görmez ve böylece içlerinde sadece onu tanıdığım Cizvitlere gitmez oldum. Zaten meslektaşlarının iyi yürekli Peder Hamet'nin saflığından çok farklı baskıcı ve entrikacı zihniyeti beni onlarla düşüp kalkmaktan öylesine uzaklaştırıyordu ki, eğer Monsieur Dupin'in evinde iki üç kez gördüğüm, onunla birlikte Montesquieu'yü çürütmek için var

gücüyle çalışan Peder Berthier[73] sayılmazsa, o zamandan beri onlardan hiçbirini görmedim.

Bir daha o konuya dönmemek için, Monsieur de Montaigu üzerine son söyleyeceklerimi de tamamlayalım. Ona, dalaşmalarımız içinde, kendisine bir sekreter değil bir manastır vekilharç çömezinin gerekli olduğunu söylemiştim. Bu öğüdü tuttu ve ardıl olarak benim yerime, bir yıldan az bir süre içinde yirmi otuz bin lirasını çarpan gerçek bir manastır vekilharcı getirdi. Onu kovdu, hapse attırdı, soylularını rezalet ve kepazelikle kapı dışarı etti, her yerde hır çıkardı, bir uşağın katlanamayacağı hakaretlere uğradı ve sonunda çılgınlık yapa yapa işten alındı ve bahçesinde lahana ekmeye gönderildi. Besbelli sarayda işittiği azarlar arasında, benimle olan işi de unutulmadı. Hiç olmazsa, dönüşümden az sonra hesabımı kesmek ve bana para vermek için vekilharcını gönderdi. O sırada param yoktu; o olabildiği kadarıyla şeref borçları diyebileceğim Venedik'teki borçlarım, kalbimi sıkıştırıyordu. Zanetto Nenni'nin bonosuyla birlikte onları ödemek için çıkan fırsatı yakaladım. Bana verilmek isteneni aldım; bütün borçlarımı ödedim ve gene eskisi gibi meteliksiz kaldım, ama benim için dayanılmaz bir yükten kurtulmuş olarak. O günden sonra bir daha Monsieur de Montaigu'den söz edildiğini, ancak genel duyuru aracıyla öğrendiğim ölümünde duydum. Tanrı bu zavallı adamın taksiratını affetsin! Ben çocukluğumda para sızdırıcılığı* mesleğine ne kadar uygun düştümse, o da elçilik mesleğine o kadar uygundu. Bununla birlikte, hizmetlerime dayanarak yüzünün akıyla durumunu korumak ve gençliğimde kont de Gouvon'un yöneltmiş bulunduğu ve kendi payıma daha ileri bir yaşta yetenekli olduğumu anladığım meslekte beni hızla ilerletmek sadece onun elindeydi.

Şikâyetlerimin haklılık ve yararsızlığı, gerçek kamu yararı ve gerçek adaletin görünürdeki bilmem hangi düzene her zaman kurban edildiği, gerçekte her türlü düzeni yıkan ve güçsüzün ezilmesi ve güçlünün haksızlığına kamu yetkesinin onaylamasını eklemekten başka bir şey yapmayan bizim gülünç uygar kurumlarımıza karşı ruhumda bir hoşnutsuzluk tohumu bıraktı. Bu tohumun, sonradan olduğu gibi gelişmesini,

---

* (Dava vekili yerine kullanılan küçümseme sözü. Kitap I, Not 36'ya ve bu notla ilgili metne bakınız. -ç.)

o zaman için iki şey engelledi: Biri, bu işte benim söz konusu olmam ve hiçbir zaman büyük ve soylu hiçbir şey meydana getirmeyen özel çıkarın, kalbimde ancak haklıya ve güzele yönelen en saf aşkın meydana getirebileceği tanrısal atılımları yaratamamasıydı. Öbürü, öfkemi daha tatlı bir duygunun etkisiyle durultup yatıştıran dostluk büyüsü oldu. Venedik'te dostum Carrio'nun dostu ve bütün iyi insanların dostu olmaya lâyık bir Biskaylı[74] ile tanışmıştım. Bütün yetenekleri ve bütün erdemleri edinmek için doğmuş olan bu sevimli genç, güzel sanatlar zevkini geliştirmek amacıyla bütün İtalya'yı dolaşmış bulunuyordu ve artık bu konuda elde edebileceği hiçbir şey kalmadığını düşünerek, dosdoğru ülkesine dönmek istiyordu. Ona güzel sanatlarla uğraşmanın, kendisi gibi bir bilim yapmak için yaratılmış üstün yetenekli birinin bir dinlenme konusundan başka bir şey olmadığını söyledim ve bilimin tadını almak için Paris'e gitmesini ve orada altı ay kalmasını öğütledim. Bana inandı ve Paris'e gitti. Ben geldiğimde o Paris'teydi ve beni bekliyordu. Kaldığı yer onun için çok büyüktü; yarısını bana vermek istedi; kabul ettim. Onu ateşli bir bilim tutkusu içinde buldum. Yeteneği üstünde olan hiçbir şey yoktu; her şeyi olağanüstü bir çabuklukla yutuyor ve sindiriyordu. Bilme ihtiyacının, kendisi farkında bile olmaksızın acı çektirdiği ruhuna bu besini sağlamış olduğum için bana ne kadar teşekkür etti! Bu güçlü ruhta ne bilgi ve ne erdem hazineleri buldum! Bu gencin bana gerekli bulunan dost olduğunu sezdim; içli dışlı olduk. Zevklerimiz eş değildi; her zaman tartışıyorduk. İkimiz de dik kafalı, hiçbir zaman, hiçbir şey üzerinde anlaşamıyorduk. Gene de birbirimizi bırakamıyorduk ve duraksamadan birbirimize karşı geldiğimiz halde, ikimizden hiçbiri öbürünün başka türlü olmasını istemezdi.

İgnatio Emanuel de Altuna[75] ancak İspanya'nın hem de övüncesi olarak çok az yetiştirdiği o ender bulunan insanlardan biriydi. Ülkesinde yaygın olan o şiddetli ulusal tutkular onda yoktu. Öç fikrinin kafasında, öç isteğinin kalbinde yeri yoktu. Öç alıcı olamayacak kadar gururluydu ve büyük bir soğukkanlılıkla, bir ölümlünün onun ruhunu küçük düşüremeyeceğini söylediğini sık sık duydum. Kadınlara karşı sevecen olmaksızın zarifti. Kadınlarla, güzel çocuklarla oynar gibi oynardı. Arkadaşlarının metreslerinden hoşlanırdı; ama onda ne bir metres, ne de metres tutmak için en küçük bir istek gördüm.

Yüreğini yakan erdem ateşi, nefis ateşinin harlamasına hiçbir zaman izin vermedi. Yolculuklarından sonra evlendi; genç yaşta öldü; arkada çocuklar bıraktı ve kendi varlığım gibi eminim ki karısı ona aşk zevklerini tattıran ilk ve tek kadındır. Dışardan, bir İspanyol gibi sofuydu, ama içinden bir melek dindarlığındaydı. Kendim dışında ömrümde ondan hoşgörülü kimse görmedim. Hiçbir insanın din konusunda nasıl düşündüğünü hiçbir zaman araştırmadı. Dostu Yahudi, Protestan, Türk, ham sofu, Tanrıtanımaz olmuş, onun için pek bir önemi yoktu, yeter ki namuslu insan olsun. Önemsiz konuların tartışılmasında dik kafalı, inatçı olduğu halde din, hatta ahlâk konusu açılır açılmaz, kendini toplar, susar ya da sadece şöyle derdi: "Ben yalnız kendimden sorumluyum". Böylesine bir ruh yüceliğinin kılı kırk yarmaya varan ayrıntılara düşkün bir zekâ ile birleşebilmesi inanılmaz bir şeydir. Gününün kullanılışını önceden saatlere, çeyrek saatlere ve dakikalara göre ayırıp saptar ve bu dağılımı öylesine bir titizlikle izlerdi ki, eğer bir cümleyi okurken vakit dolarsa, cümleyi tamamlamadan kitabı kapardı. Birbirinden bu şekilde ayrılmış bütün bu zaman ölçüleri içinde, belli bir çalışma için ayrılmış zaman vardı, başka bir çalışma için ayrılmış zaman vardı; düşünce için, konuşma için,ayin için, Locke için, tespih çekme için, ziyaretler için, müzik için, resim için ayrılmış zaman vardı ve bu düzeni bozabilecek hiçbir zevk, hiçbir eğinim, hiçbir hatırsayarlık yoktu. Sadece yerine getirilecek bir ödev bu düzeni bozabilirdi. Kendimi uydurmam için bana zaman dağılımı listesini gösterdiği zaman, önce güler, sonra hayranlıktan ağlardım. Hiçbir zaman ne kimseyi sıkar, ne de sıkıntıya katlanırdı; onu nezaket gereği sıkmak isteyen kimselere sert davranırdı. Somurtkan olmaksızın öfkeliydi. Onu sık sık öfkeli gördüm, ama gücenik hiç görmedim. Hiçbir şey onun mizacı kadar neşeli değildi; şaka kaldırır ve şaka etmesini severdi. Hatta bu işin ustasıydı ve iğneleme yeteneği vardı. Kızdırdıkları zaman bağıra çağıra konuşurdu, sesi uzaktan duyulurdu. Ama bağırırken güldüğü görülür ve tam öfkeli zamanında herkesi gülmekten katıltan hoş bir söz söylediği olurdu. Ağır kanlılığı[76] gibi benzinin rengi de İspanyol'a benzemezdi. Beyaz bir cildi, al al yanakları, sarıya yakın kestane rengi saçları vardı. Uzun boylu ve güzel endamlıydı. Bedeni ruhunu barındırmak için yapılmıştı.

Bu kafa ve gönül bilgesi, insanları yargılayabilecek bir durumdaydı ve benim dostum oldu. Dostum olmayanlara tek cevabım budur. Birbirimize öylesine bağlandıkki ömrümüzü birlikte geçirmeyi tasarladık. Onun ülkesinde onunla birlikte yaşamak için, birkaç yıl sonra Ascoytia'ya gidecektim. Bu tasarının bütün noktaları, gitmesinden bir gün önce aramızda kararlaştırıldı. En iyi hazırlanmış tasarılarda bile insanlara bağlı olmayan şeyden başka bir eksiği yoktu. Sonraki olaylar, başına gelen felâketler, evlenmesi, en sonunda da ölümü, bizi sonsuz olarak ayırdı.

Ancak kötülerin karanlık niyetleri gerçekleşiyor denilebilir; iyilerin tasarıları hemen hemen hiç gerçekleşmiyor.

Bağımlılığın sakıncasını sezdiğim için, bir daha bu duruma düşmemeye ant ettim. Rastlantının bende oluşturduğu özenişli tasarıların daha doğar doğmaz altüst olduklarını görmüş, o kadar iyi başladıktan sonra kovulmuş bulunduğum mesleğe girmekten yılmış olarak, artık kiseye bağlanmamaya, ama değerini daha yeni yeni sezinlemeye başladığım ve o zamana kadar çok aşağıdan alarak düşündüğüm yeteneklerimden yararlanarak, bağımsız kalmaya karar verdim. Venedik'e gitmek için yarıda bıraktığım operamı[77] yeniden ele aldım ve kendimi bu işe daha dingin bir biçimde verebilmek için, Altuna gittikten sonra ıssız ve Luxembourg'dan az uzak bir semtte, rahatça çalışabilmek bakımından benim için gürültülü Saint Honoré sokağından daha uygun bir yer olan eski otelim Saint-Quentin'e döndüm. Kaderin sefaletim içinde bana tattırdığı ve bu sefaleti benim için dayanılır bir hale getiren tek şey olan biricik gerçek teselli beni orada bekliyordu. Bu gelgeç bir tanışıklık değil; bu tanışıklığın nasıl kurulduğu üzerine biraz ayrıntıya girmem gerek.

Yeni otelcimiz Orléanslı bir kadındı. Çamaşırda çalıştırmak için, kendi memleketinden yirmi iki, yirmi üç yaşlarında, otelci kadın gibi bizimle birlikte yemek yiyen bir kız tuttu. Adı Thérèse Le Vasseur[78] olan bu kız iyi bir ailedendi; babası Orléans Darphanesinde memurdu; annesi satıcıydı. Birçok çocukları vardı. Orléans darphanesi kapanınca, baba kendini sokakta buldu; anne, iflâsa uğrayarak, işlerinde zarar etti. Ticareti bıraktı ve kocası ve çalışarak her üçünü de besleyen kızıyla birlikte Paris'e geldi.

Bu kızı sofrada ilk gördüğümde, alçak gönüllü duruşundan ve daha da çok benzerine hiç raslamadığım canlı ve tatlı bakışından etkilendim. Sofra, Monsieur de Bonnefond dışında, birçok İrlandalı, Gaskonyalı papaz ve aynı kumaştan başka adamlardan kuruluydu. Otelci kadın da ömrünü derbederce geçirmişin biriydi; yola yönteme göre konuşan ve davranan bir ben vardım. Kıza sataştılar; savunmasını üzerime aldım. Kafama hemen dokunaklı sözler yağdı. Bu zavallı kıza karşı kendiliğimden hiçbir yakınlık duymamış olsam bile, acıma, uyuşmazlık, bende böyle bir duygu uyandırabilirdi. Davranış ve konuşmada, özellikle kadınlara karşı, dürüstlüğü her zaman sevdim. Açıkça kızın savunucusu kesildim. Kendisini savunmak için yaptıklarımdan duygulandığını gördüm ve ağzıyla söylemeye cesaret edemediği minnetle canlanan bakışları, bundan ötürü daha da etkili bir hal aldı.

Çok sıkılgandı; ben de öyleydim. Bu ortak eğilimin güçleştirmesi beklenen bağlantı, gene de çok çabuk kuruldu. Bunu farkeden otelci kadın öfkesinden köpürdü ve kabalıkları, evde benden başka dayanağı olmadığı için çıktığımı üzüntüyle gören ve koruyucunun dönüşünden sonra derin bir nefes alan kızcağızın yanındaki işlerimin daha ileriye gitmesine yaradı. Kalplerimizin bağlılığı, eğilimlerimizin rastlaşması, az zamanda olağan sonucunu verdi. O bende dürüst bir adam gördüğüne inandı; aldanmadı. Ben onda duygulu, sade, gönül avcılığından uzak bir kız gördüğüme inandım; ben de aldanmadım. Onu hiçbir zaman bırakmayacağımı, ama onunla hiçbir zaman da evlenmeyeceğimi kendisine önceden söyledim. Aşk, saygı, yapmacıksız içtenlik, zaferimin başlıca araçları oldu ve onun kalbi sevecen ve dürüst olduğu içindir ki ben, girişken olmaksızın mutlu oldum.

Benim kendisinde aradığımı sandığı şeyi onda bulamamaktan ötürü kızacağımdan duyduğu korku, mutluluğumu başka her şeyden çok engelledi. Onu kendini vermeden önce şaşkınlığa uğramış ve karmakarışık, meramını anlatmak ister ama söylemeye cesaret edemez bir halde gördüm. Sıkıntısının gerçek nedenini hayalimden geçirmekten uzak, ahlâki bakımından çok yanlış ve çok aşağılatıcı bir neden düşündüm ve bana sağlığımın tehlikeye düştüğünü haber verdiğini sanarak, beni alıkoymayan ama günler boyu mutluluğumu zehirle-

yen şaşkınlıklar içine düştüm. Birbirimizi hiç anlamadığımız için, bu konudaki konuşmalarımız çok gülünç olduğu kadar da bilmece ve saçma sapan sözler olmaktan öteye gitmiyordu. O nerdeyse beni zırdeli sanacaktı; ben nerdeyse onun hakkında ne düşüneceğimi bilmez haldeydim. Sonunda birbirimize davranışlarımızın nedenlerini açıkladık: Bana ağlaya ağlaya, çocukluktan çıkma çağındaki, kendi bilgisizliği ve bir ırz düşmanının ustalığı sonucu olan ömrünün tek kusurunu itiraf etti. Daha bunu anlar anlamaz, bir sevinç çığlığı kopardım: "Kızlık ha! diye haykırdım; hem de Paris'te, üstelik yirmi yaşında bir kızda kızlık aramak! Ah! Thérèse'ciğim, sana aklı başında ve sağlam bir kız olarak sahip olmaktan ve aramadığım şeyi bulamamaktan ötürü çok mutluyum".

Ben önce kendime bir eğlenceden başka bir şey aramamıştım. Daha çoğunu yaptığımı ve kendime bir eş bulduğumu gördüm. Bu eksiksiz kıza biraz alışmak, durumun üzerinde biraz düşünmek, bana zevkimden başka birşey düşünmezken mutluluğum için çok şey yapmış olduğumu sezdirdi. Bana, sönmüş ihtiras yerine, kalbimi dolduracak canlı bir duygu gerekliydi. Daha açık söyleyeyim, Anne'ye bir ardıl gerekliydi; artık onunla yaşayamayacağıma göre, bana onun öğrencisiyle yaşayacak, kendisinde onun bende bulmuş olduğu kalp sadeliğini, kalp uysallığını bulacağım biri gerekliydi. Özel aile hayatının tatlılığının, vazgeçtiğim parlak geleceğin zararını karşılaması gerekliydi. Bir başıma olduğum zaman, kalbim bomboştu; ama onu doldurmak için bir kişiden çoğu gerekli değildi. Talih, doğanın beni kendisi için yarattığı kişiyi elimden almış, hiç değilse kısmen, beni ondan yoksun bırakmıştı. O zamandan beri yapayalnızdım; çünkü benim için hep ve hiç arasında ortalama durum hiçbir zaman olmadı. Thérèse'de ihtiyaç duyduğum avuntuyu[79] buldum; onunla, olayların akışına göre mutlu olabileceğim kadar mutlu yaşadım.

Önce kafasını geliştirmek istedim. Çabam boşa gitti. Kafası anadan nasıl doğduysa öyle, içine kültür ve eğitim girmiyor. Şöyle böyle yazabilse de hiçbir zaman doğru dürüst okuyamadığını itiraf etmekten hiç utanmıyorum. Neuve-des-Petits-Champs sokağına taşındığım zaman, Pont-Chartrain otelinde, pencerelerimle karşı karşıya, üzerinde bir aydan uzun bir süre ona saatleri öğretmeye çalıştığım bir saat vardı. Şimdi bile

saatleri şöyle böyle bilir. Yılın on iki ayını sırasıyla saymasını bir türlü beceremedi ve ona öğretmek için gösterdiğim bütün çabalara rağmen, bir tek rakam bile bilmez. Ne para saymasını bilir, ne de herhangi bir şeyin fiyatını. Konuşurken ağzından çıkan söz, çoğu kez söylemek istediği sözün karşıtıdır. Bir zamanlar Madame de Luxembourg'u eğlendirmek için onun tümcelerinden bir sözlük yapmıştım ve kullandığı ters sözler, içinde bulunduğum topluluklarda ün kazandı. Ama bu öylesine dar kafalı ve eğer istenirse öylesine alık kadın, güç durumlarda eşsiz bir akıl hocasıdır. Çoğu kez İsviçre'de, Fransa'da, İngiltere'de düşmüş bulunduğum acıklı durumlar içinde, benim bile görmediğim şeyi gördü: Bana izlenecek en iyi yolları gösterdi; körü körüne üstüne gittiğim tehlikelerden beni kurtardı ve en yüksek tabakadan hanımefendilerin karşısında, büyüklerin ve prenslerin karşısında, duyguları, sağduyusu, cevapları ve davranışı, ona herkesin takdirini, bana da onun değeri üzerine, içtenliğini sevdiğim iltifatlarını kazandırdı.

Sevilen kişilerin yanında duygu, kalbi olduğu gibi kafayı da besler ve başka yerde fikir arama ihtiyacı az duyulur. Thérèse'imle birlikte, dünyanın en yetenekli kişisiyle yaşarcasına hoş bir biçimde yaşıyordum. Vaktiyle Markise de Monpipeau'nun yanında yetişmiş olmaktan gurur duyan annesi, nüktedanlık taslıyor, onun konuşmalarını da kendisininkine benzetmek istiyor ve bu çarıklı kurnazlığıyla konuşmalarımızın sadeliğini berbat ediyordu. Bu tedirginliğin sıkıntısı, bana Thérèse ile birlikte herkesin içine çıkmaktan duyduğum o budalaca utancı biraz yendirdi ve baş başa benim için tadına doyulmaz kır gezintileri ve ikindi kahvaltıları yapmaya başladık. Beni içten sevdiğini görüyordum ve bu benim sevgimi bir kat daha artırıyordu. Bu tatlı içli dışlılık bana başka hiçbir şey aratmıyordu; gelecek artık beni ilgilendirmiyor; şimdiki zamanın devamını sağlamaktan başka hiçbir şey istemiyordum.

Bu bağlılık, başka her eğlenceyi benim için gereksiz ve yavan kıldı. Artık sadece Thérèse'in yanına gitmek için dışarı çıkıyordum; onun evi hemen hemen kendi evim haline geldi. Bu topluluktan uzak yaşantı, çalışmam için öylesine elverişli oldu ki üç aydan az bir zamanda operam, sözleri ve müziğiyle, tamamen bitti. Sadece yapılacak birkaç eşlik ve boşluk doldurma işi kalmıştı. Bu kötü sanatçı işi beni çok sıkıyordu.

Bu işi yapmasını, kazançtan bir pay karşılığı Philidor'a önerdim. İki kez geldi ve Ovide perdesinde birkaç doldurma (remplissage) yaptı, ama uzak ve belki de elde edilemeyecek bir kazanç için kendini bu titiz işe bağlayamadı. Sonra bir daha gelmedi ve işimi kendi başıma tamamladım.

Operam bittiğine göre, ondan yararlanmak gerekiyordu; ama bu çok daha güç bir başka operaydı. Paris'te herkesten uzak yaşandığı zaman hiçbir şeyin üstesinden gelinemez. Kendime, Gauffecourt'un Cenevre'den dönüşte beni evine götürmüş olduğu Monsieur de la Poplinière[80] aracıyla bir yol açmayı düşündüm. Monsieur de la Poplinière Rameau'nun koruyucusuydu (Mécène'i); Madame de la Poplinière de çok saygılı öğrencisi. Bu konakta asıl söz sahibi olan, söylendiğine göre, Rameau idi. Çömezlerinden birinin yapıtını seve seve koruyacağını düşünerek, kendiminkini ona göstermek istedim. Partisyonları okuyamadığını ve bu işin kendisini çok yorduğunu söyleyerek, yapıtımı görmeyi reddetti. Bunun üzerine La Poplinière yapıtımın ona dinlettirilebileceğini söyledi ve yapıtımdan parçalar çaldırmak için bana müzikçiler çağırmayı önerdi; bundan iyisi can sağlığıydı. Rameau homurdanarak ve durmadan meslekten yetişmiş olmayan ve müziği kendi başına öğrenmiş bulunan bir adamın bestesinin güzel bir şey olması gerektiğini söyleyerek razı oldu. Hemen beş altı seçilmiş parçanın partisyonunu çıkardım. Bana on kadar çalgıcı ve şarkıcı olarak da Albert, Bérard ve Mademoiselle Bourdonnais verildi. Rameau, daha uvertürde, aşırı övmeleriyle bunun benim yapıtım olamayacağını anlatmaya başladı. Hiçbir parçayı sabırsızlık belirtileri göstermeksizin dinlemedi; ama, şarkısı canlı ve ötümlü (sonore) ve eşlik müziği çok parlak olan bir hautecontre* parçasında, artık kendini tutamadı; dinlemiş bulunduğu şeyin bir kısmının sanatta usta bir adamın ve geri kalanınsa müzikten hiç anlamayan bir cahilin işi olduğunu söyleyerek, herkesi inciten bir kabalıkla bana çıkıştı; ve gerçekten de kararsız ve kuralsız yapıtım, ancak zaman zaman bazı deha atılımlarıyla yükselen ve bilimle hiç desteklenmeyen herhangi bir kimsenin yapıtının olması gerektiği gibi, bazen

---

* (Haute-contre: Yüksek perdede tenorunkinden daha geniş tiz erkek sesi. Birinci Bölüm, Kitap III, Not 44'e bakınız. -ç.)

yüce ve bazen çok yavandı. Rameau bende yeteneksiz ve zevksiz bir küçük aşırmacıdan başka bir şey göremediğini söyledi. Dinleyiciler, özellikle ev sahibi, aynı biçimde düşünmediler. O sıralarda Monsieur ve bilindiği gibi, Madame de la Poplinière'i sık sık gören Monsieur de Richelieu, yapıtımdan söz edildiğini duydu ve onu eğer beğenirse sarayda çaldırmak tasarısıyla, tüm olarak dinlemek istedi. Yapıt, eğlence yönetmeni[81] Monsieur de Bonneval'in konağında, masrafı kıraldan olmak üzere, büyük koro ve büyük orkestrayla çalındı. Dinletiyi Francoeur[82] yönetiyordu. Yapıtın etkisi şaşırtıcı oldu. Dük**, durmadan haykırıyor ve alkışlıyordu ve Tasso perdesindeki bir koro parçasının sonunda, ayağa kalktı, yanıma geldi ve elimi sıkarak bana: "Monsieur Rousseau, dedi, işte insanı alıp götüren müzik diye buna derler. Bundan daha güzelini hiç dinlemedim; bu yapıtı Versailles'da dinletmek isterim". Orada olan Madame de la Poplinière, tek kelime söylemedi. Rameau, çağrılı olduğu halde gelmek istememişti. Ertesi gün Madame de la Poplinière beni süslenme odasında çok kötü karşıladı, yapıtımı kötülemeye uğraştı ve biraz yalancı parlaklık önce Monsieur Richelieu'nün gözlerini kamaştırmışsa da sonra düşüncesini değiştirdiğini ve kendi payına, bana operama bel bağlamamı hiç de öğütlemediğini söyledi. Az sonra dük geldi ve bambaşka bir dil kullandı, yeteneklerim üzerine pohpohlayıcı şeyler söyledi ve bana, yapıtımı Kral huzurunda oynatıp dinletmeye her zaman hazır gibi göründü. "Yalnız, dedi, Tasso perdesi saraya göre değil; onun yerine bir başka perde yapmalı". Bu tek söz üzerine odama kapanmaya gittim ve üç hafta içinde Tasso'nun yerine konusu bir musa (ilham perisi) tarafından esinlenen Hésiode olan bir başka perde besteledim. Bu perdede yeteneklerimin ve Rameau'nun bu yetenekleri onurlandırmak istediği kıskançlığın öyküsünün bir kısmını göstermenin de yolunu buldum. Bu yeni perdede Tasso'da olduğundan daha düşük ama daha değişmez bir yükselme vardı. Müziği aynı soylulukta ve çok daha iyi yapılmıştı ve eğer öteki iki perde de bunun değerinde olsaydı, bütün oyun büyük bir başarı kazanırdı; ama ben bu girişimi tamamlarken, bir başka girişim bunun yapılmasını bir başka zamana bıraktırdı.

---

* (Richelieu. -ç.)

Fontenoy savaşını[83] izleyen kış Versailles'da çok şenlikler tertiplendi, öbürleri arasında Petites-Ecuries tiyatrosunda birçok opera oynandı. Bu arada Voltaire'in, müziğini Rameau'nun yapmış olduğu ve Fêtes de Ramire (Ramire Şenlikleri) adı altında değiştirilmiş ve düzeltilmiş bulunan La Princesse de Navarre[84] adlı dramı da vardı. Bu yeni konu eski dans ve şarkılarda, müzikte olduğu kadar dizelerde de birçok değişiklikler gerektiriyordu. Bu ikisi de Temple de la Gloire (Şeref Tapınağı) operasıyla uğraşan ve o zaman Lorraine'de bulunan Voltaire ve Rameau bu işle uğraşamadıklarından, Monsieur de Richelieu beni düşündü, bu işi bana teklif ettirdi ve yapılacak olan şeyi daha iyi inceleyebilmem için şiiri ve müziği bana ayrı ayrı gönderdi. Her şeyden önce sözlere ancak yazarın onaşmasıyla (rızasıyla) dokunmak istedim ve ona bu konuda, gerektiği gibi çok terbiyeli, hatta saygılı bir mektup yazdım. İşte, aslı tomar A, no l'de bulunan cevabı:

15 aralık 1745

Siz, Monsieur, şimdiye kadar hep birbirinden ayrı bulunmuş olan iki yeteneği birleştiriyorsunuz. İşte daha şimdiden sizi takdir etmem ve sevmeye çalışmam için iki güzel neden. Bu iki yeteneği, buna pek de lâyık olmayan bir yapıt için kullanmanızdan ötürü sizin hesabınıza üzgünüm. Birkaç ay önce Monsieur le duc de Richelieu, bana göz açıp kapayıncaya kadar, aslında hiç de o sahneler için yapılmış olmayan şarkı ve danslara uyarlanacak tatsız ve ötesi berisi kırpılmış birkaç sahnelik küçük ve kötü bir deneme yapmamı kesinlikle emretti. Emre tam bir sadakatle uydum; çok çabuk ve çok kötü yazdım. Bu kötü taslağı kullanmayacağını ya da onu düzeltebileceğimi umarak, Monsieur le duc de Richelieu'ye gönderdim. İyi ki sizin elinizde bulunuyor, istediğiniz gibi kullanın; ben onu tamamen gözden çıkarmış bulunuyorum. Basit bir denemenin böylesine hızlı bir yazılışında zorunlu olarak yapılmış bütün yanlışlıkları düzeltmiş, bütün eksiklikleri tamamlamış olduğunuzdan kuşkum yok.

Şarkı ve dansları birbirine bağlayan bu sahnelerde, öbür hödüklükler arasında Prenses Grenadine'in, bir zindandan bir bahçe ya da bir saraya bir anda nasıl geçtiğinin anlatılmamış olduğunu da anımsıyorum. Onun için şenlikler tertipleyen kişi bir büyücü değil bir İspanyol soylusu olduğuna göre, bana hiçbir şeyin büyü yoluyla çözülmemesi gerekiyor gibi gelir. Ancak bulanık bir anısına sahip bulunduğum o parçayı bir iyice gözden geçirmek lütfunda bulunmanızı dilerim. Zindan kapısının açılmasının ve prensesimizin bu zindandan kendisi için hazırlanmış yaldızlı ve cilâlı güzel bir saraya geçirilmesinin zorunlu olup olmadığına bakınız. Bütün bunların çok kötü olduğunu, bu kıvır zıvırlarla ciddî ciddî uğraşmanın düşünen bir insanın işi olmadığını çok iyi biliyorum; ama sonunda, elden geldiğince az hoşnutsuzluk doğurmak söz konusu olduğuna göre, kötü bir opera ara oyununda (divertissement) bile, işleri elden geldiğince akla uydurmak gerek.

Size ve Monsieur Ballod'ya[85] her şeyde güveniyor ve pek yakında size teşekkürlerimi sunma şerefine ereceğimi umuyor, ve... vb.

Daha sonra bana yazdığı yarı sert mektuplara bakarak, bu mektuptaki büyük nezakete şaşılmasın. Beni Monsieur de Richelieu'nün çok tuttuğu biri sanmıştı ve herkesçe bilinen dalkavuk bükülgenliği onu, itibar derecesini daha iyi anlayıncaya kadar, bir yeni türedi için büyük ilgi ve saygı gösterilerine zorluyordu.

Monsieur de Voltaire'den ruhsat almış ve bana kötülük etmekten başka bir şey düşünmeyen Rameau'ya karşı da tüm bağlardan bağışık olarak çalışmaya koyuldum ve işim, iki ay içinde bitti. Koşuk bakımından çok bir iş çıkmadı. Sadece üsluplar arasındaki ayrılığın anlaşılmamasına çalıştım ve bunu başarmış olduğuma inanmak cüretinde bulundum. Müzik çalışmam daha uzun ve daha zahmetli oldu. Başta uvertür olmak üzere, birçok cafcaflı[86] parça bestelemek zorunda kalmam bir yana, birbirinden çok farklı tonlardaki senfoni ve koro parçalarını çoğu kez birkaç dize içinde ve çok hızlı modülasyonlarla (perde çeşitlemeleriyle) birbirine bağlamak gerektiğinden, üstlenmiş bulunduğum bütün resitatif beni çok uğraştırdı; çünkü Rameau'nun beni havalarını bozmuş olmakla suçlandırmaması için, bunlardan hiçbirini ne değiştirmek istedim, ne de transpoze etmek (başka bir ses perdesine geçirmek). Bu resitatifin üstesinden geldim. Rasitatif iyi vurgulanmış, enerji dolu ve özellikle ses perdeleri çok güzel çeşitlendirilmişti. Beni kendilerine ortak etmek lütfunda bulunulan iki üstün adam düşüncesi yeteneğimi yükseltmişti ve diyebilirim ki halkın ruhunun bile duyamayacağı bu nankör ve övüncesiz işte, kendimi hemen her zaman örneklerimin düzeyine çıkardım.

Oyun, vermiş olduğum biçim içinde, operanın büyük sahnesinde prova edildi. Provada üç sanatçıdan, bir ben bulundum. Voltaire yoktu, Rameau ise gelmedi. ya da gizlendi.

İlk monoloğun sözleri çok iç karartıcıydı. Şöyle başlıyordu:

*O mort! Viens terminer les malheurs de ma vie**

Buna uygun bir müzik yapmak gerekiyordu. Gene de Madame de la Poplinière, büyük bir acılıkla beni bir cenaze müziği yapmış olmakla suçlandırarak, eleştirisini buna dayandırdı. Monsieur de Richelieu, iyi düşünerek, işe bu monoloğun dizelerini kimin yazdığını sormakla başladı. Ona, bana göndermiş

---

* Ey ölüm! Gel de ömrümün dertlerini bitir.

bulunduğu ve dizelerin Voltaire tarafından yazılmış olduğunu gösteren el yazmasını sundum. "Bu durumda, dedi, kabahatli olan sadece Voltaire". Prova boyunca, bana ait olan her şey, art arda Madame de la Poplinière tarafından kınandı ve Monsieur de Richelieu tarafından beğenildi. Ama ne de olsa hasım taraf çok güçlüydü ve bana, yaptığım işte, üzerlerinde Monsieur Rameau'ya danışılması gereken düzeltilecek birçok şey olduğu bildirildi. Beklediğim ve şüphesiz hakkım olan övgüler yerine böylesine bir sonuçtan üzgün, kalbimden vurulmuş olarak, evime döndüm. Yorgunluktan bitmiş, kederden mahvolmuş bir halde, hastalandım ve altı hafta dışarı çıkmadım.

Madame de la Poplinière tarafından salık verilen değişiklikleri yapmakla görevlendirilmiş bulunan Rameau, bestelemiş olduğum uvertür yerine koymak üzere benden büyük operamın uvertürünü istetti. Bereket versin ki çelmeyi sezdim ve bu isteği geri çevirdim. Temsile ancak beş altı gün kaldığı için, bir uvertür besteleyecek vakit bulamadı ve benimkine dokunmamak gerekti. Bu uvertür İtalyan tarzında ve Fransa'da o zaman için yepyeni bir üsluptaydı. Bununla birlikte beğenildi ve Kralın sofracısı ve benim hem akrabam, hem de dostum olan Monsieur Mussard'ın damadı Monsieur de Valmette'den, müzikseverlerin yapıtımdan çok memnun kaldıklarını ve halkın onu Rameau'nun yapıtından ayırt edemediğini öğrendim. Ama Rameau, Madame de la Poplinière ile birlikte, benim bu yapıt üzerinde çalışmış olduğumun öğrenilmemesi için gerekli önlemleri aldı. Seyircilere dağıtılan ve müellif adları her zaman belirtilen broşürler üzerinde, Voltaire'den başka adı yazılan yoktu ve Rameau, adını benimkiyle birlikte görmektense hiç yazılmamasını yeğ tuttu.

Dışarı çıkacak duruma gelir gelmez, Monsieur de Richelieu'nün evine gitmek istedim. Geç kalmıştım. İskoçya'ya yapılacak çıkarmaya[87] komutanlık etmek üzere Dunkerque'e gitmiş bulunuyordu. Dönüşünde, tembelliğime bahane bulmak için, kendi kendime artık çok geç dedim. Ondan sonra da onu bir daha görmediğim için, yapıtımın lâyık olduğu övünceyi, bana sağlayacağı emek ödentisini yitirdim ve vaktim, emeğim, üzüntüm, hastalığım ve bunun malolduğu para bana bir sol kazanç, daha doğrusu zarar karşılığı getirmeksizin, hepsi benden gitti. Bununla birlikte her zaman, Monsieur de Riche-

lieu'nün bana karşı doğal bir sevgisi vardı ve yeteneklerimi takdir ediyordu gibi geldi. Ama mutsuzluğum ve Madame de la Poplinière, ondaki bu iyi niyetin bütün etkisini engelledi.

Hoşuna gitmek için elimden geleni yaptığım ve ilgisini kazanmak için her zaman hoş davrandığım bu kadının nefretinden hiçbir şey anlayamıyordum. Gauffecourt bana bunun nedenlerini açıkladı. "Önce, dedi, baş övgücüsü olduğu ve hiçbir rakip çıkmasını istemediği Rameau için duyduğu dostluk, sonra da onun gözünde sizi lânetleyen ve hiçbir zaman bağışlamayacağı bir ilk günah, Cenevreli olmanız" Bu Cenevreli olma konusunda Gauffecourt bana, Cenevreli ve Monsieur de la Poplinière'in yakın dostu olan abbé Hubert'in[88], Monsieur de la Poplinière'in çok iyi tanıdığı bu kadınla evlenmesini engellemek için elinden geleni yaptığını ve kadının da evlendikten sonra, ona ve bütün Cenevrelilere sönmek bilmez bir düşmanlık beslediğini anlattı. "Gerçi La Poplinière, diye ekledi, size karşı dostluk besliyor, biliyorum, ama onun desteğine güvenmeyin. O karısına âşık; kadınsa sizden nefret ediyor, kötü kalpli, becerikli; siz bu evde hiçbir zaman hiçbir şey yapamazsınız". Bu söylenene mim koydum.

Bu Gauffecourt, aşağı yukarı aynı sıralarda, bana çok ihtiyacım olan bir hizmette bulundu. Altmış yaşlarında bulunan erdemli babamı yeni yitirmiştim.[89] Bu kaybı, durumumdaki sıkıntıların beni daha az uğraştıracağı başka zamanlarda duyabileceğimden daha az duydum. Sağlığında, annemin mülkünden kalan ve onun küçük gelirinden yararlandığı şeyi geri almayı hiç istememişimdir. Ölümünden sonra artık bu konuda bir iç tedirginliğim kalmadı. Ama erkek kardeşimin öldüğünü gösteren hukuki kanıt yokluğu, Gauffecourt'un ortadan kaldırmayı üzerine aldığı ve Avukat de Lorme'un uzlaştırıcı aracılığıyla da gerçekten ortadan kaldırdığı bir güçlük meydana getiriyordu. Bu küçük servete çok ihtiyacım olduğu ve olay da şüpheli bulunduğu için, kesin haberi büyük bir sabırsızlıkla bekliyordum. Bir akşam eve döndüğümde, içinde bu haberi taşıması gereken mektubu buldum ve onu, içimden utanç duyduğum bir sabırsızlık titremesiyle açmak için elime aldım. "Ne! dedim, horgörürlükle kendi kendime, Jean-Jacques çıkar ve merakın bu derecede esiri mi olacak?" Mektubu hemen şöminemin üstüne bıraktım. Soyundum, dinginlikle yatağa gir-

dim, her zamankinden daha iyi uyudum ve ertesi gün, artık mektubumu düşünmeksizin, hayli geç kalktım. Giyinirken gözüme ilişti; acele etmeden açtım; içinde bir poliçe buldum. Birçok sevinç birden duydum, ama en canlısının kendimi yenmesini bilme sevinci olduğuna yemin edebilirim. Ömrümde buna benzer yirmi olay sayabilirim, ama herşeyi anlatamayacak kadar acelem var. Bu paranın küçük bir kısmını, her şeyi ayaklarına serebileceğim o mutlu çağı göz yaşlarıyla arayarak, zavallı Anne'me gönderdim. Bütün mektupları darlık içinde olduğunu gösteriyordu Bana hem kendimin, hem de onun servetini yapacağımı ileriye sürdüğü bir sürü reçete ve sırlar gönderiyordu. Sefaletinin duygusu daha şimdiden kalbini sıkıştırıyor, zekâsını daraltıyordu. Ona gönderdiğim azıcık şey, yakasını bırakmayan düzenbazlara yem oldu. Ona hiçbir yararı dokunmadı. Benim için zorunlu olan şeyleri bu alçak heriflerle paylaşmak, özellikle bundan sonraki kitapta anlatılacağı gibi, onu onların pençesinden kurtarmak için yaptığım boşuna girişimden sonra, bana usanç verdi.

Zaman ve onunla birlikte para, akıp gidiyordu. İki, hatta dört ya da daha doğrusu yedi sekiz kişiydik. Çünkü, Thérèse örneği az bulunur bir çıkar gözetmezlikte olsa da, annesi onun gibi değildi. Desteğimle durumunun biraz düzeldiğini görür görmez, bununmeyvesini paylaşmak için bütün ailesini yanına getirtti. Angers arabacılar kâhyasıyla evli büyük kızı dışında kız kardeşler, oğullar, kızlar, torunlar, hepsi geldi. Thérèse için yaptığım her şey, annesi tarafından bu kurtlara aktarılıyordu. Açgözlü bir yaratığa çatmadığım ve delice bir aşkla tutulmadığım için, çılgınlıklar yapmıyordum. Thérèse'i uygun bir şekilde, ama lükse kaçmaksızın, sıkıştırıcı ihtiyaçlar dışında tutmaktan memnun, kendi emeğiyle kazandığı şeyi tamamen annesine bırakmasına razı oluyor ve bununla da kalmıyordum. Ama ardımı bırakmayan bir alınyazısı ile, Anne o değersiz heriflerinin sıkıntısı içindeyken Thérèse de ailesinin sıkıntısı içindeydi ve ben kendisine verdiğim şeyden yararlanması için hiçbir yanda hiçbir şey yapamıyordum. Gariptir ki Madame Le Vasseur'ün çocuklarından çeyizlendirilmemiş tek kız olan en küçüğü, babasını ve anasını besleyen tek evlâttı ve uzun süre ağabeyleri, ablaları, hatta yeğenleri tarafından dövüldükten sonra bu zavallı kız, kendini hırsızlıklarına karşı

yumruklarına karşı olduğundan daha iyi savunamaksızın, şimdi de onlar tarafından soyulup soğana çevriliyordu. Yeğenlerinden sadece Goton Leduc adlı olan bir teki, öbürlerinin örneği ve derslerinden bozulmuş olsa da, oldukça nazik ve oldukça yumuşak karakterdeydi. Onları çoğu kez birlikte gördüğümden, onlara kendi aralarında birbirlerine verdikleri adları veriyordum; yeğene yeğenim, teyzeye de teyzem diyordum. Her ikisi de bana enişte diyorlardı. Thérèse'i çağırmakta devam ettiğim ve dostlarımın bazen şakacıktan tekrarladıkları teyze adı buradan çıktı.

Böyle bir durumda, kendimi bu durumdan kurtarmaya çalışmak için yitirilecek bir anım bile bulunmadığı kolay anlaşılır. Monsieur de Richelieu'nün beni unuttuğu sonucuna vardığım ve saray yönünden de artık hiçbir şey ummadığım için, operamı Paris'te oynatmak yolunda birkaç girişimde bulundum; ama üstlerinden gelinmek için çok zaman isteyen güçlüklerle karşılaştım, oysa durumum gün günden daha sıkışık bir hal alıyordu. Küçük Narcisse komedimi İtalyanlara oynatmayı düşündüm; komedim kabul edildi ve tiyatroya, bana çok zevk veren serbestçe girip çıkma hakkını kazandım. Ama hepsi bu oldu. Oyunumu oynatmayı ne yaptımsa başaramadım ve oyunculara kavuk sallamaktan sıkılarak, hepsini orada bıraktım. Sonunda bana kalan son ve başvurmuş olmam gereken tek çareye başvurdum. Monsieur de la Poplinière'in evine gidip gelmeye başlayalı, Monsieur Dupin'in evinden uzaklaşmıştım. İki evin hanımı, akraba olmalarına rağmen dargındılar ve birbirleriyle hiç görüşmüyorlardı. İki ev arasında hiçbir ortaklık yoktu, sadece Thieriot her iki eve de girip çıkıyordu. Beni Monsieur Dupin'in evine yeniden götürmeye çalışmakla o görevlendirildi. Monsieur de Francueil o sıralarda doğal tarih (doğal bilimler) ve kimya çalışıyor ve bir derleme yapıyordu.[90] Bilimler Akademisine hazırlanıyordu sanırım; bunun için bir kitap yazmak istiyor ve benim bu çalışmada kendisine yararlı olabileceğimi düşünüyordu. Kendi payına bir başka kitap tasarlayan Madame Dupin de, benim üzerimde aşağı yukarı benzer niyetler besliyordu. Her ikisi de beni bir çeşit sekreter olarak tutmak istiyordu ve Thieriot'nun paylamalarının konusu da işte buydu. İlk iş olarak yapıtımı operada prova ettirmek

için Monsieur de Francueil'ün, Jelyote'un[91] saygınlığıyla birlikte kendi saygınlığını kullanmasını şart koştum; razı oldu. Muses Galantes, önce birçok kez depoda, sonra büyük tiyatroda prova edildi. Genel provada çok kalabalık vardı ve birçok parça çok alkışlandı. Bununla birlikte, Rebel tarafından çok kötü yönetilen yorum sırasında oyunun kabul edilmeyeceğini, hatta büyük düzeltmeler yapılmaksızın ortaya çıkacak durumda olmadığını ben de sezdim. Bunun üzerine hiçbir şey söylemeden ve geri çevirmelerine meydan bırakmadan oyunu geri aldım; ama birçok gösterge aracıyla açıkça gördüm ki yapıt eksiksiz de olsa kabul edilmeyecekti. Francueil bana onu prova ettirmeyi vaat etmişti, kabul ettirmeyi değil. Bana verdiği sözü tastamam tuttu. Bu ve başka birçok vesileyle her zaman inandım ki ne o ne de Madam Dupin, belki de kitaplarını gördüklerinde benim yeteneklerimden yararlandıklarının sanılması korkusuyla, benim yüksek tabaka içinde belli bir ün kazanmamı pek istemiyorlardı. Bununla birlikte Madame Dupin benim yeteneklerimi her zaman çok yetersiz saymış ve beni hiçbir zaman dikte ederek yazdırmak ya da salt bilgi toplama işlerinde çalıştırmaktan başka türlü kullanmamış olduğu için bu suçlama, özellikle ona karşı çok haksız olabilir.

Bu son başarısızlık cesaretimi büsbütün kırdı. Bütün ilerleme ve şöhret tasarılarını bir yana bıraktım ve bana bu kadar az başarı sağlayan gerçek ya da boş yetenekleri artık düşünmeksizin, zamanımı ve emeklerimi bana ekmek verme işini üzerine alan kimselerin hoşuna gidecek biçimde, kendimin ve Thérèse'in geçimini sağlamaya adadım. Yani tamamen Madame Dupin ve Monsieur de Francueil'e bağlandım. Bu beni büyük bir bolluk içine atmadı; çünkü ilk iki yıl aldığım yılda sekiz-dokuz yüz franklık bir parayla, onların yakınında dayalı döşeli bir odada oldukça pahalı bir semtte oturmak zorunda olduğum ve Paris'in bir ucunda, Saint-Jacques sokağının ta üst başında, hava nasıl olursa olsun hemen her akşam yemek yemeye gittiğim bir başka evin kirasını da ödediğim için, en ilkel ihtiyaçlarımı ancak karşılıyordum. Az sonra yeni uğraşlarıma alıştım, hatta onlardan zevk almaya başladım. Kendimi kimyaya verdim. Monsieur de Francueil ile birlikte, Monsieur Rouelle'in evinde birçok kimya dersi[92] yaptım ve en ilkel bilgi-

lerine ancak sahip bulunduğumuz bu bilim üzerine iyi kötü kâğıt karalamaya koyulduk. 1747'de, sonbaharı Touraine'de, Cher nehri üzerinde, ikinci Henri tarafından adının oraya işlenmiş ilk harfleri hâlâ görünen Diane de Poitiers için yaptırılmış bir kral şatosu olan ve şimdi vergi kesenekçisi Monsieur Dupin tarafından elde bulundurulan Chenonceaux şatosunda geçirmeye gittik. Bu güzel yerde çok eğlendik, orada nefis yemekler yapılıyordu; bir keşiş gibi semirdim. Bol bol müzik yaptık. Hayli güçlü bir uyumla dolu ve belki, eğer birgün bu kitaba bir ek yazarsam, o ekte gene sözünü edeceğim birçok şan üçlüsü besteledim. Komedi oynadık. On beş gün içinde, kâğıtlarım arasında bulunacak ve çok neşeli olmaktan başka bir değeri bulunmayan L'Engagement Témèraire (Gözüpek Bağlanma) adında üç perdelik bir komedi yazdım. Başka birçok küçük yapıt, bu arada adını Cher kıyısınca uzanıp giden bir park yolunun adından aldığım L'Allée de Sylvie adlı manzum bir oyun yazdım ve bütün bunlar, kimya üzerindeki çalışmamı ve Madame Dupin'in yanında gördüğüm işi kesintiye uğratmaksızın oldu.

Ben Chenonceaux'da semirirken, zavallı Thérèse'ciğim de Paris'te bir başka türlü semiriyordu ve Paris'e döndüğümde, tezgâha koymuş bulunduğum yapıtın sandığımdan daha çok ilerlemiş olduğunu gördüm. Eğer sofra arkadaşları beni kurtarabilecek tek kurtuluş yolunu göstermemiş olsalardı, durumuma göre bu iş beni çok büyük bir güçlük içine sokardı. Bu benim öyle büyük bir saflıkla anlatamayacağım o esaslı öykülerden biridir, çünkü bu öyküleri açımlayınca, kendimi ya hoş görmem, ya da suçlamam gerekecek, oysa burada ne birini yapmalıyım, ne de öbürünü.

Altuna'nın Paris'teki eğleşmesi sırasında, bir aşçı dükkânına gidecek yerde her ikimiz de her zaman yemeklerimizi bir terzi karısı olan Madame La Selle adlı bir kadının yakınımızda, opera çıkmazıyla hemen karşı karşıya bulunan evinde yiyorduk. Madame La Selle oldukça kötü yemekler çıkarıyordu ama orada bulunan seçkin ve güvenilir arkadaşlar nedeniyle, sofrası aranılır bir yer olmaktan geri kalmıyordu; çünkü oraya hiçbir yabancı kabul edilmezdi ve her zaman orada yiyen kimselerden biri tarafından getirilmek gerekti. Nezaket ve zeka

dolu ama edepsiz, eski hovarda komandör* de Graville bu evde kalıyor ve muhafız alayı ve *mousqutaires* (kral bilelik atlıları) subaylarından oluşan çılgın bir gençliği oraya çekiyordu. Bütün opera kızlarının şövalyesi olan komandör de Nonan, oraya bu batakhanenin bütün haberlerini gün gününe getiriyordu. İyi ve uslu akıllı bir ihtiyar olan emekli yarbay Monsieur de Plessis ile bilelik atlılarının komutanı Ancelet**, bu gençler arasında belirli bir düzen sağlıyorlardı. Oraya tüccarlar, maliyeciler, yiyecek üstencileri de geliyorlardı ama terbiyeli, nazik ve mesleklerinde tanınmış kimselerdi bunlar; Monsieur de Besse, Monsieur de Forcade ve adlarını unuttuğum başkaları gibi. Kısacası bu evde her sınıftan kalburüstü kimseler görülüyordu, orada hiç görmediğim papazlar ve yargıçlardan başka ve oraya bu adamları getirmemek için bir uzlaşma vardı. Hayli kalabalık olan bu sofra, gürültücü olmaksızın çok neşeliydi ve orada kabalığa düşmeksizin çok açık saçık konuşulurdu. Yaşlı komandör, bütün o kaba saba öyküleriyle, eski saray nezaketinden hiçbir şey yitirmiyor ve ağzından hiçbir zaman kadınların hoşgörebileceği kadar eğlenceli olmayan töreye aykırı hiçbir söz çıkmıyordu. Onun konuşma tarzı bütün sofrada kural hükmündeydi; bütün bu gençler çapkınlık serüvenlerini aynı açık saçıklıkla olduğu kadar aynı sevimlilikle anlatıyorlardı ve kızların mağazası hemen kapıda olduğu için kadın kız öyküleri de eksik olmuyordu; çünkü o sıralarda bizim bayların yemekten önce ya da sonra kendileriyle çene çalmaya gittikleri çok güzel kızların bulunduğu ünlü kadın eşyası sa-

---

* (Commandeur, şövalyelikte bir aşama. -ç.)

** Kendi tarzımda, *Les Prisonniers de Guerre* (Savaş Tutsakları) adlı küçük bir komediyi verdiğim kişi işte bu M. Ancelet oldu. Bu komediyi Fransızların Bavyera ve Bohemya'daki yenilgilerinden sonra yazmış ve hiçbir zaman ne söylemeye, ne de göstermeye cesaret edebilmiştim. Şu garip nedenle ki ne kral, ne Fransa, ne de Fransızlar, bu oyunda olduğu kadar belki hiçbir yerde ne bu kadar iyi, ne de bu kadar candan yürekten övülmüştür ve herkesçe cumhuriyetçi ve itirazcı olarak tanındığım için, bütün ilkeleri benimkilere karşıt bir ulusun övücüsü olarak görünmeye cesaret edemiyordum. Fransa'nın felâketlerine Fransızlardan bile daha üzgün, birinci bölümümde zamanını ve nedenini anlattığım ve dışavurmaktan utandığım içten bir bağlılığın belirtilerinin dalkavukluk ve alçaklıkla damgalanmasından korkuyordum.

tıcısı Madame Duchapt'ın dükkânı, Mademe La Selle'in evine gidilen yol üzerinde bulunuyordu. Eğer daha gözüpek olaydım ben de orada onlar gibi hoşça vakit geçirirdim. Onlar gibi dükkana dalmaktan başka yapacak bir şey yoktu; ama buna hiçbir zaman cesaret edemedim. Madame La Selle'e gelince, Altuna gittikten sonra da sık sık yemek yemek için oraya gitmeye devam ettim. Orada çok eğlendirici yığınla öykü öğreniyordum ve yavaş yavaş, Tanrıya şükür, orada yerleşmiş olduğunu gördüğüm töreleri değil ama ilkeleri benimsedim. Kötü duruma düşürülmüş namuslu insanlar, aldatılmış kocalar, baştan çıkarılmış kadınlar, gizli doğumlar en beylik konulardı ve Kimsesiz Çocuklar Yurdu'nu en çok dolduran kişi, her zaman en çok alkışlanan kişi oluyordu. Bunun etkisinde kaldım; düşünce tarzımı bu çok sevimli ve aslında çok da namuslu kişiler arasında hüküm sürdüğünü gördüğüm düşünce tarzına göre oluşturdum ve kendi kendime şöyle dedim: "Mademki ülkenin âdeti bu, burada yaşandıkça buna uyulabilir". Aradığım çare de işte buydu. Kararımı, en küçük bir iç tedirginliği duymaksızın, güle eğlene verdim ve yenmek zorunda kaldığım tek tedirginlik, kendisine şerefini kurtarmanın bu tek çaresini kabul ettirmekte dünyanın bütün güçlüklerini çektiğim Thérèse'in tedirginliği oldu. Yeni bir çocuk sıkıntısından ayrıca korkan annesi imdadıma yetiştiğinden, boyun eğdi. Kendisine bu emaneti vermek için Mademoiselle Gouin adında, Sainte-Eustache tepesinde oturan sıkıntılı ve güvenilir bir ebe seçildi ve zamanı geldiğinde doğumunu yapmak üzere Thérèse, annesi tarafından Gouin'in evine götürüldü. Onu birçok kez orada görmeye gittim ve ona iki kart üzerine işlediğim, biri çocuğun kundak takımı içine konulan bir marka götürdüm ve çocuk ebe kadın tarafından, alışılmış biçim içinde Kimsesiz Çocuklar Bürosuna bırakıldı. Ertesi yıl, ihmal edilen marka dışında, aynı terslik ve aynı çare. Benim tarafımdan daha çok düşünülmeksizin,anne tarafından daha çok onanmaksızın; inleye inleye boyun eğdi. Bu uğursuz davranışın düşünce tarzımda ve kaderimde meydana getirdiği bütün değişik durumlar art arda görülecek. Şimdilik, bu ilk dönemle yetinelim. Bunun önceden düşünülmemiş olduğu kadar feci de olan sonuçları, beni bu konuya sık sık dönmeye zorlayacak.

Burada, adı bu anılarda sık sık geçecek olan Madame d'Epinay ile ilk tanıştığım dönemden söz açmak istiyorum. Adı Mademoiselle d'Esclavelles idi ve vergi kesenekçisi Monsieur de Lalive de Bellegarde'ın oğlu Monsieur d'Epinay ile az zaman önce evlenmiş bulunuyordu. Kocası, Monsieur de Francueil gibi, müzikle uğraşıyordu. Kendisi de müziği seviyordu ve bu sanata karşı duydukları tutku, bu üç kişi arasında büyük bir içli dışlılık kurdu. Beni Madame d'Epinay'nin evine Monsieur de Francueil götürdü; orada onunla birkaç kez akşam yemeği yedim. Nazik bir kadındı, zekâ ve yetenek sahibiydi; kendisiyle tanışmak şüphesiz bir kazançtı. Ama onun Mademoiselle d'Ette adında, kötü olarak tanınan ve iyi olarak tanınmayan şövalye de Valory ile birlikte yaşayan bir arkadaşı vardı. Bu iki insanla düşüp kalkmak, doğanın kendisine çok güç beğenir bir mizaçla birlikte bu mizacın aşırılıklarını düzenlemek ya da bağışlatmak için yetkin nitelikler de vermiş bulunduğu Madame d'Epinay'nin sanırım zararına oldu. Monsieur de Francueil benim için beslediği dostluğun bir kısmını ona geçirdi ve bana onunla olan ilişkilerini itiraf etti ki, bu nedenle, eğer bu ilişkiler Monsieur d'Epinay'den bile saklanmış olmayacak derecede açık bir duruma gelmeseydiler, burada sözünü etmezdim. Hatta Monsieur de Francueil, bana bu kadın üzerine çok garip açıklamalarda bile bulundu, öyleki Madame d'Epinay bana bu sırlardan hiç söz etmediği gibi, bunları bildiğimi de hiçbir zaman aklından geçirmedi; çünkü bu konuda ne ona ne de herhangi birine ömrümde en küçük bir şey ne söyledim ne de söylerim. Her iki tarafın da bana karşı duyduğu bu güven, özellikle rakibesiyle ilişki halinde olsam da beni benden şüphelenmeyecek kadar iyi tanıyan Madame de Francueil karşısındaki durumumu çok güçleştiriyordu. Kocası için duyduğu sevgiyi kocasından görmeyen bu zavallı kadını elimden geldiğince avunduruyordum. Bu üç kişiyi ayrı ayrı dinliyordum; sırlarını, üçünden hiçbiri öbür ikisinin sırrını ağzımdan alamaksızın ve iki kadından hiçbirinden rakibesine karşı duyduğum bağlılığımı gizlemeksizin, büyük bir doğrulukla saklıyordum. Birçok şey için benden yararlanmak isteyen Madame de Francueil, defasında kez kesin ret cevaplarıyla karşılaştı ve bir kez benimle Monsieur Francueil'e bir mektup göndermek isteyen Madame d'Epinay, sadece böyle bir ret cevabı değil, ayrıca

eğer beni evinden kovmak istiyorsa, ikinci bir kez böyle bir öneride bulunmasından başka bir şey yapmasının gerekli olmadığı yolunda çok kesin bir ihtar da aidı. Madame d'Epinay'nin hakkını yememeli, bu davranışıma kızmak şöyle dursun, bundan Francueil'e övgüyle söz etti ve ben de az övgüyle karşılaşmadım. İşte böylece, bir çeşit uyrukları olduğum ve kendileri için bağlılık duyduğum, gözetip kollamam gereken bu üç kişi arasındaki fırtınalı ilişkiler içinde, tatlılık ve hatırsayarlıkla, ama her zaman doğruluk ve sarsılmazlıkla davranarak dostluklarını, takdirlerini, güvenlerini sonuna kadar kaybetmedim. Budalalık ve beceriksizliğime rağmen Madame d'Epinay, Saint-Denis yakınında Monsieur de Bellegarde'a ait bir şato olan la Chevrette'teki eğlencelerde bana da yer vermek istedi. Orada sık sık oyunlar oynanan bir tiyatro vardı. Bana altı ay durup dinlenmeden çalıştığım, ama temsilde baştan sona sufle etmeleri gereken bir rol verildi. Bu denemeden sonra, bana bir daha rol önerilmedi.

Madame d'Epinay ile tanışarak, az sonra Kontes de Houdetot olan görümcesi Mademoiselle de Bellegarde ile de tanıştım. Onu ilk gördüğümde evlenmek üzere bulunuyordu; kendine özgü o sevimli teklifsizlikle benimle uzun uzun konuştu. Onu çok cana yakın buldum; ama bu genç kadının bir gün ömrümün kaderini çizeceğini ve çok temiz yürekle de olsa beni bugün içinde bulunduğum uçuruma sürükleyeceğini öngörmekten çok uzaktım.

Venedik'ten dönüşümden beri ne Diderot'dan, ne de dostum Monsieur Roguin'den söz etmiş bulunmama rağmen, ne birini savsaklamıştım, ne de öbürünü ve özellikle birincisiyle gün günden daha sıkı fıkı olmuştum. Benim bir Thérèse'im olduğu gibi, onun da bir Nanette'i vardı; bu durum aramızda fazladan bir benzerlik meydana getiriyordu. Ayrım şuradaydı ki benim Thérèse'im, onun Nanette'i görünüşünde olmakla birlikte, namuslu bir erkeği bağlamak için yaratılmış uysal bir mizaç ve sevimli bir karaktere sahipti; oysaki onunki, geçimsiz ve kaba, başkalarının gözünde kötü eğitimini bağışlatabilecek hiçbir şey göstermiyordu. Ama Diderot gene de onunla evlendi; eğer bunu ona vaat etmişse, çok iyi oldu. Buna benzer hiçbir şey vaat etmemiş bulunan bana gelince, ona öykünmekte ivedilik göstermedim.

O zaman edebiyatta tıpkı benim gibi hiçbir şey olmayan, ama bugün neyse o olmak için yaratılmış bulunan abbé de Condillac ile de yakınlık kurmuştum. Onun önemini gören ve değerini takdir eden ilk kişi belki de benim. O da benden hoşlanır gibi görünüyordu ve ben, opera yakınında, Jean-Saint-Denis sokağındaki odamda kapanmış, Hésiode perdemi yazarken o, zaman zaman benimle başbaşa, ortaklaşa[93] yemek yemeye geliyordu. Abbé de Condillac o sıralarda ilk yapıtı olan *Essai Sur l'Origine des Connaissances Humaines* (İnsan Bilgisinin Kaynağı Üzerine Deneme) üzerinde çalışıyordu. Yapıt tamamlanınca, güçlük onu basmak isteyecek bir kitapçı bulmakta çıktı. Paris kitapçıları yazmaya yeni başlayan herkese karşı kibirli ve serttir ve o sıralarda pek moda olmayan metafizik de çok çekici bir konu değildi. Diderot'ya Condillac'dan ve yapıtından söz ettim; onları tanıştırdım. Birbirlerinden hoşlanmak için yaratılmışlardı; birbirlerinden hoşlandılar. Diderot kitapçı Durand'a abbénin el yazmasını almasını söyledi ve bu büyük metafizikçi ilk kitabından, hemen hemen bir lütuf eseri olarak, ben olmasam belki de alamayacak olduğu yüz ekü aldı. Birbirimizden çok uzak semtlerde oturduğumuz için, her üçümüz de haftada bir kez Palais-Royal'de buluşuyor ve Panier-Fleuri otelinde birlikte yemek yemeye gidiyorduk. Bu küçük haftalık şölenler Diderot'nun son derece hoşuna gitmiş olmalıydı; çünkü hemen bütün randevularını savsaklayan o, bunlardan hiçbirini savsaklamadı. Orada, Le Persifleur (Alaycı) adlı, Diderot ve benim almaşarak çıkaracağımız süreli bir gazete tasarısı oluşturdum. İlk sayının hazırlıklarına ben giriştim ve bu beni, Diderot'nun kendisine bu tasarıdan söz ettiği d'Alembert ile tanıştırdı. Hesapta bulunmayan olaylar bize engel oldu ve bu tasarı da orada kaldı.

Bu iki yazar, önceleri Chambers'in, aşağı yukarı Diderot'nun yeni tamamladığı James'in *Dictionnaire de Médecine*'ine (Tıp Sözlüğü) benzer bir çeşit çevirisinden başka birşey olamayacak olan *Dictionnaire Encyclopédique* (Ansiklopedik Sözlük) işine girişmiş bulunuyorlardı. Diderot bu ikinci girişim içine bir şeyler yapmak için beni de sokmak istedi ve müzik kısmını bana önerdi, kabul ettim ve bu işi, bu girişime katılacak bütün yazarlara olduğu gibi bana da verdiği üç aylık süre içinde, çok acele ve çok kötü yaptım; ama kararlaştırılan sü-

re sonunda işimi yapan da bir tek ben oldum. Monsieur de Francueil'ün çok güzel yazı yazan ve kendisine cebimden, bana hiçbir zaman ödenmeyen on ekü ödediğim bir uşağı tarafından temize çekilen el yazmamı Diderot'ya verdim. Diderot bana, kitapçılar tarafından, bir daha ne onun bana, ne de benim ona sözünü ettiğim bir ücret vaat etmişti.

Bu *Encylopédie* girişimi Diderot'nun tutuklanmasıyla kesintiye uğradı. *Pensées Philosophiques* (Filozofça Düşünceler) başına pek uzun sürmeyen bazı dertler açmıştı. Ama, içinde Madame Dupré de Saint-Maur ve Monsieur de Réamur'ün alındıkları birkaç kişisel belirtiden başka kınanacak hiçbir şey bulunmayan ve onlar yüzünden Vincennes kalesine atıldığı[94] *Lettre Sur Les Aveugles* (Körler Üzerine Mektup) konusunda iş böyle olmadı. Dostumun felâketinin bana verdiği yürek sıkıntısını hiçbir şey anlatamaz. Kötüyü daha kötü yapan uğursuz hayal gücüm harekete geçti. Onu ömrünce orada kalacak sandım. Az daha aklım başımdan gidiyordu. Ya onun bırakılmasını, ya da benim onunla birlikte hapsedilmemi sağlamasını rica etmek için Madame de Pompadour'a mektup yazdım. Mektubuma hiçbir cevap gelmedi; etkili olacak kadar akla yatkın değildi ve zavallı Diderot'nun özgürlük yoksunluğuna bir süre sonra getirilen yumuşamalar üzerinde bir katkıda bulunmuş olduğunu sanmam. Ama bu tutsaklık bir zaman daha aynı sertlikte sürseydi, sanırım ki o uğursuz kalenin duvarları dibinde üzüntümden ölürdüm. Bununla birlikte, eğer mektubum pek bir işe yaramadıysa, ben de kendime bundan pek bir pay çıkarmadım; çünkü bu mektuptan pek az kimseye söz ettim, Diderot'ya ise hiçbir şey söylemedim.

SEKİZİNCİ KİTAP

1748-1755

Bundan önceki kitabın sonunda bir mola vermek zorunda kaldım. Bu kitapla felâketlerimin, ilk kökeni içinde, uzun zinciri başlar.

Paris'in en parlak evlerinden ikisine girip çıktığımdan, pek girgin olmamama rağmen bazı kimselerle tanışmaktan geri kalmamıştım. Öbürleri arasında, Madame Dupin'in evinde Saxe-Gotha' nın genç veliaht prensi ve onun genel yönetmeni baron da Thun ile tanıştım. Monsieur de la Poplinière'in evinde, Baron de Thun'ün dostu ve edebiyat çevresinde o güzel Rousseau baskısıyla tanınmış olan Monsieur Segui ile tanıştım. Baron, Monsieur Segui ile beni, prensin bir evinin bulunduğu Fontenay-Sous-Bois'da bir iki gün geçirmeye çağırdı. Kalkıp gittik. Vincennes'ın önünden geçerken, kalenin görünüşü karşısında, Baron'un etkisini yüzümden farkettiği bir yürek sıkıntısı duydum, Akşam yemeğinde, prens Diderot'nun tutukluluğundan söz etti. Baron, beni konuşturmak için, tutukluyu sakıntısızlıkla suçladı; onu coşkunlukla savunma tarzımla ben de bir sakıntısızlıkta bulundum. Mutsuz bir dostun esinlediği bu gayretkeşlik hoş görüldü ve başka şeylerden konuşuldu. Orada prense bağlı iki Alman vardı. Bunlardan Monsieur Klupffel adlı çok zeki bir adam olan biri, prensin papazıydı, ve daha sonra, baronun ayağını kaydırarak, onun genel yönetmeni oldu. Öteki, bir iş bulmasını beklerken ona okutmanlık eden ve çok yoksul kılığı bir iş bulma ihtiyacını ortaya koyan Monsieur Grimm adlı bir gençti. Daha o akşam Klupffel ve ben, az sonra dostluk haline gelen bir ilişki kurduk. Monsieur Grimm ile dostluğumuz ise o kadar çabuk gelişmedi. Görevinin ona daha sonra verdiği o kendini beğenmişlikten uzak,

çok çekingen davranıyordu. Ertesi gün öğle yemeğinde müzikten söz açıldı; bu konuda iyi konuştu. Klavsen çaldığını öğrenince sevinçten kendimden geçtim. Yemekten sonra çalgı takımı getirtildi. Bütün gün prensin klavsenini çaldık ve benim için önce o kadar tatlı, sonunda o kadar felâketli olan ve bundan böyle sık sık sözünü edeceğim bu dostluk böyle başladı.

Paris'e dönüşte, Diderot'nun kalenin zindanından çıkarıldığı ve verdiği söz üzerine, ona cezaevi olarak, dostlarını görme izniyle birlikte Vincennes şatosu ve parkının ayrıldığı haberini öğrendim. Oraya hemen koşamamak bana ne kadar güç geldi! Ama zorunlu işler yüzünden iki üç gün Madame Dupin' in yanında alıkonduktan sonra, üç dört yüzyıllık bir sabırsızlıkla dostumun kollarına uçtum. Anlatılmaz an! Dostum yalnız değildi. D' Alambert ve Sainte-Chapelle sandık emini onunla birlikteydi. İçeri girince sadece onu gördüm, sadece ona atıldım, bir çığlık attım, yüzümü yüzüne yapıştırdım, göz yaşlarım ve hıçkırıklarımdan başka bir şey söylemeksizin ona sıkı sıkıya sarıldım; sevecenlik ve sevinçten boğulayazdım. Kollarımdan çıktıktan sonra ilk hareketi, kilise adamına doğru dönmek ve şöyle demek oldu: " Görüyorsunuz, Monsieur, dostlarım beni nasıl seviyorlar ". Heyecanımla dopdolu olduğum için, o zaman bu durumdan bu çıkar sağlama biçimi üzerinde durmak aklıma gelmedi. Ama bunu o zamandan beri zaman zaman düşünerek şu sonuca vardım ki, Diderot' nun yerinde ben olsaydım aklıma gelen ilk fikir bu olmazdı.

Onu hapis cezasından çok etkilenmiş buldum. Zindan onun üzerinde korkunç bir izlenim bırakmıştı ve şatoda çok rahat olduğu, çevresinde duvar bile bulunmayan bir parkta istediği gibi dolaşabildiği halde, kendini hüzünlü düşüncelere kaptırmamak için dostlarının yanında bulunmasına ihtiyacı vardı. Acısını herkesten çok paylaşan kişi ben olduğum için, görmekten en çok teselli duyacağı kişinin de ben olduğuma inandım ve savsaklanmaya hiç gelmez yığınla işe rağmen, en geç iki günde bir bazen yalnız, bazen karısıyla birlikte, öğle sonralarını onun yanında geçirmeye gidiyordum.

Bu 1749 yılı, yaz çok sıcak oldu. Paris'ten Vincennes'a iki fersah tutar. Araba tutacak durumda pek olmadığımdan, yal-

nız olduğum zaman öğleden sonra ikide tabana kuvvet yola çıkıyor ve bir an önce varmak için hızlı hızlı yürüyordum. Yolun ağaçları, ülkenin modasına göre her zaman budanmış olduğundan, hemen hiç gölge vermiyorlardı ve çoğu kez sıcak ve yorgunluktan bitmiş, kendimden geçerek toprağa uzanıyordum. Yürüyüşümü hafifletmek için yanıma bir kitap almayı düşündüm. Bir gün *Mercure de France*'ı[1] aldım ve bir yandan yürür bir yandan da ona göz gezdirirken, gelecek yılın yarışması için Dijon akademisi tarafından önerilen şu konuyu gördüm: *Bilimlerin ve sanatların gelişmesi, ahlâkın bozulmasına mı, yoksa düzelmesine mi yaradı?*

Bunu okur okumaz başka bir evren gördüm ve başka bir insan oldum. Bu evrenden aldığım izlenimin canlı bir anısına sahip bulunmama rağmen, onları Monsieur de Malesherbes'e yazdığım dört mektuptan birinde anlattığımdan beri, ayrıntıları aklımda kalmadı. Belleğimin söylenmeye değer tuhaflıklarından biridir bu. Belleğime ne kadar güvenirsem bana o kadar yardım eder: İçindekileri kâğıda döktüğüm anda, beni bırakır ve bir şeyi bir kez yazdıktan sonra artık onu hiç hatırlamam. Bu tuhaflık müzikte de ardımı bırakmaz. Müzik öğrenmeden önce birçok şarkıyı ezbere biliyordum: Noktaya alınmış havaları okumaya başladığım günden beri hiçbirini aklımda tutamaz oldum ve en çok sevdiğim şarkılardan bir tekini bile bugün baştan başa ezbere söyleyebileceğimden kuşkuluyum.

Bu olayda büyük bir açıklıkla hatırladığım şey şu ki, Vincennes'a geldiğimde coşkunluğa benzer bir çalkantı içinde bulunuyordum. Diderot bunu farketti: Ona bunun nedenini söyledim ve bir meşe ağacının altında kalemle yazılmış Fabricius'un prosopopée'sini[2] (teşhis ve intakını*) okudum. Fikirlerimi geliştirmek ve yarışmaya katılmak için beni yüreklendirdi. Dediğini tuttum ve o anda hapı yuttum. Ömrümün ve felâketlerimin bütün geri kalanı, bu şaşkınlık anının kaçınılmaz sonucu oldu.

---

* (Prosopopée ya da teşhis ve intak: Duygusu, hareketi, konuşması olmayan şeyleri, insan gibi duyar, hareket eder, konuşur gibi anlatma, kişileştirme. -ç.)

Duygularım, akla hayale sığmaz bir çabuklukla, düşüncelerim katına yükseldi. Gerçek özgürlük, erdem hayranlığı, benim bütün küçük tutkularımı bastırdı ve asıl şaşılacak olan şey de şu ki bu kaynaşma, belki de hiçbir insan kalbinde hiçbir zaman görülmemiş bir yükseklikle, kalbimde dört beş yıldan çok sürdü.

Bu konuşmaya çok tuhaf ve öbür yapıtlarımda da hemen her zaman izlediğim bir biçimde çalıştım. Ona gecelerimin uykusuz saatlerini ayırıyordum. Yatağımda gözlerim kapalı düşünüyor ve cümlelerimi kafamın içinde inanılmaz güçlüklerle evirip çeviriyordum; ama yataktan kalkmak ve giyinmek için geçen zaman bana hepsini unutturuyordu ve kâğıdımın başına oturduğumda, hazırlamış olduğum şeylerin hemen hiçbiri aklıma gelmiyordu. Mademe Le Vasseur'ü sekreter olarak kullanmayı düşündüm. Onu, kızı ve kocası ile birlikte, yakınımdaki bir eve yerleştirmiştim ve o da, beni bir hizmetçi tutmaktan kurtarmak için, her sabah ateşimi yakmaya ve ufak tefek hizmetlerimi yapmaya geliyordu. Geldiğinde, gece çalışmamı ona yatağımdan yazdırıyordum ve uzun süre izlediğim bu uygulama, beni birçok unutkanlıktan kurtardı.

Bu konuşma bittiği zaman Diderot'ya gösterdim, beğendi ve birkaç düzeltme yaptı. Bununla birlikte, canlılık ve güçle dolu olan bu yapıt, mantıktan ve düzenden tamamen yoksundur; kalemimden çıkmış bütün yapıtlar içinde, düşünce bakımından en güçsüz, birlik ve uyum bakımından en yoksul olanı odur; ama insan ne kadar yetenekli doğarsa doğsun, yazma sanatı bir çırpıda öğrenilmez.

Bu parçayı, Kont de Frièse'in hizmetine girdiğinden beri kendisiyle büyük bir içli dışlılık içinde yaşamaya başladığım Grimm sayılmazsa, kimseye sözünü etmeksizin, (Dijon Akademisine-ç.) gönderdim. Grimm'in bize birleşme yeri hizmeti gören ve bütün boş zamanlarımı etrafında onunla birlikte sabahtan akşama, daha doğrusu akşamdan sabaha kadar durup dinlenmeksizin İtalyan şarkıları ve barkaroller söylemekle geçirdiğim bir klavseni vardı ve beni Madame Dupin'in evinde bulamayanlar, Monsieur Grimm'in evinde ya da hiç olmazsa onunla birlikte, ya gezintide ya da tiyatroda bulacaklarından emin olabilirlerdi. Onunla birlikte onun çok sevdiği *Comedie*

Française'e para ödeyerek gitmek için, parasız girdiğim ama onun sevmediği *Comédie İtalienne*'e gitmekten vazgeçtim. Kısacası, öylesine güçlü bir çekim beni bu gence bağlıyordu ve ondan öylesine ayrılmaz bir hale gelmiştim ki, bu yüzden zavallı teyze bile ihmale uğruyordu; yani onu daha az görüyordum, çünkü onun için duyduğum bağlılık bundan ötürü *hayatımın* hiçbir anında gücünden bir şey yitirmedi.

Sahip bulunduğum az bir boş zamanı sevdiklerim arasında bu paylaştırma olanaksızlığı, Thérèse ile aynı evde oturma yolunda uzun süreden beri beslediğim isteği her zamandan çok tazeledi; ama kalabalık ailesinin sıkıntısı ve özellikle ev eşyası satın almak için para yokluğu, beni o zamana kadar bundan alıkoymuştu. Bir çaba gösterme fırsatı çıktı ve bu fırsattan yararlandım. Monsieur de Francueil ve Madame Dupin, yılda sekiz dokuz yüz frangın bana yetmeyeceğini anlayarak, yıllık ücretimi elli louisye yükselttiler, üstelik kendime ev eşyası almak istediğimi öğrenen Madame Dupin, bana bu iş için bazı yardımlarda bulundu. Thérèse'in eşyalarıyla birlikte, hepsini birleştirdik ve rue de Grenelle-Saint-Honoré'de, çok iyi insanların yanında, Languedoc otelinde küçük bir daire kiralayarak, elimizden geldiğince yerleştik; ve ben Ermitage'a yerleşmek için ayrılıncaya kadar, yedi yıl boyunca rahat ve hoş bir biçimde orada kaldık.

Thérèse 'in babası çok halim selim, karısından son derece korkan ve bu yüzden ona, Grimm'in sonraları şakacıktan kızına aktardığı cinayet yargıcı adını verdiği yaşlı bir adamcağızdı. Madame Le Vasseur zekâdan, yani ustalıktan yoksun değildi, hatta nezaket ve kibarlığı kimseciklere bırakmıyordu; ama kızına oldukça kötü öğütler veren, onunla aramıza girmeye çalışan, dostlarımı birbirlerine ve bana karşı ayrı ayrı pohpohlayan bu kadının, benim için dayanılmaz, gizemli bir kurnazlığı vardı; bunun dışında, kendi çıkarına olduğu için kızın kusurlarını örtecek iyi bir anneydi, çünkü öyle olmak işine geliyordu. Yakınlıklara, ilgilere, ufak tefek armağanlara boğduğum ve kendimi sevdirmek için her şeyi yaptığım bu kadın, küçük yuvamda duyduğum tek üzüntü nedeniydi. Bunun dışında, bu altı yedi yıl boyunca, insan güçsüzlüğünün kaldırabileceği en eksiksiz aile mutluluğunu tatmış olduğumu söyleyebilirim.

Thérèse'ciğimin kalbi bir melek kalbiydi; bağlılığımız içli dışlılığımızla birlikte artıyor ve gün geçtikçe nasıl birbirimiz için yaratılmış olduğumuzu daha iyi anlıyorduk. Eğer eğlencelerimiz anlatılabilir şeyler olsaydı, sadelikleri nedeniyle insanı güldürürdü. Bir kır meyhanesinde bol keseden sekiz on sol harcadığım kent dışındaki baş başa gezintilerimiz. Penceremin önündeki sandık üzerine konulmuş iki küçük iskemle üzerinde karşı karşıya oturmuş, pencere sahanlığında yenilen küçük akşam yemeklerimiz. Bu durumda pencere bize masa hizmeti görür, hava alır, bir yandan yemek yerken, bir yandan da etrafı, gelen geçeni ve dördüncü katta olmamıza rağmen, tepeden sokağı görebilirdik. Yemek olarak topu topu bir çeyrek somun, birkaç kiraz, bir parçacık peynir ve sadece ikimizin içtiği bir çeyrek şaraptan meydana gelen bu sofraların tadını kim anlatabilir, kim duyabilir? Ey dostluk, ey güven, ey içtenlik, ey gönül hoşluğu, sizin yemeklere kattığınız çeşni ne tatlı şey! Eğer yaşlı ana bizi uyarmazsa, bazen vaktin nasıl geçtiğini anlamadan gece yarısına kadar orada kalıyorduk. Ama yavan ya da gülünç görünecek bu ayrıntıları bırakalım. Her zaman dedim, her zaman duydum ki gerçek zevk anlatılamaz.

Hemen hemen o sıralarda çok kaba, bu yüzden kendimi kınayabileceğim sonuncu bir zevke daha erdim. Rahip Klupffel'in sevimli bir adam olduğunu söylemiştim; onunla olan ilişkilerim Grimm'le olanlardan pek geri kalmıyordu ve bir o kadar da teklifsiz hale gelmişti; ara sıra ikisi de bende yiyorlardı. Basit'in biraz üstünde olan bu yemekler, Klupffel'in ince ve şakrak konuşmaları ve henüz dilde aşırı özleştirmeci olmayan Grimm'in gülünç alman ağızları (germanismes) ile süsleniyordu. Küçük âlemlerimizde nefis düşkünlüğü baş yeri tutmuyor, ama onun yerini neşe dolduruyordu ve bir arada o kadar iyi vakit geçiriyorduk ki artık birbirimizden ayrılamıyorduk. Klupffel'in, tek başına bakamadığı için orta malı olmaktan geri kalmayan bir küçük yosması vardı. Bir akşam kahveye giderken, yosmasıyla akşam yemeği yemeye gitmek için onun kahveden çıktığını gördük. Alaya aldık; aynı akşam yemeğine bizi de katarak ve sonra o da bizimle alay ederek, bunun öcünü kibarca aldı. Bu zavallı yaratık bana hayli iyi huylu, halim selim ve yanında oturduğu bir cadalozun onu elinden geldiğince yetiş-

tirdiği zanaat için pek uygun düşmeyen bir kız gibi göründü. Söyleşi ve şarap bize kendimizi unutturdu. İyi yürekli Klupffel bize eksik ikramda bulunmak istemedi ve her üçümüz de sırayla, bu işe ağlamak mı gülmek mi gerektiğini kestiremeyen zavallı küçükle birlikte bitişik odaya geçtik. Grimm her zaman kıza elini bile sürmediğini söyledi; öyleyse kızla birlikte o kadar uzun süre kalması bizi sabırsızlandırarak eğlenmek içindi ve eğer bu işten çekindiyse, Kont de Frièse'in yanına girmeden önce aynı Saint-Roch mahallesindeki uygunsuz kadınların yanında kaldığına göre, bunun iç tedirginliğinden ileri gelmesi pek de olası değildir.

Bu kızın Rue des Moineaux'daki evinden, Saint-Preux'nün sarhoş edildiği evden çıkarken utandığı kadar utanarak çıktım ve onun öyküsünü yazarken kendi öykümü çok hatırladım. Thérèse herhangi bir belirtiden ve hele benim utanmış halimden, kendimi kınayacak bir şeyim olduğunu farketti; açık yürekli ve tezelden itirafımla bunun yükünü hafifflettim. İyi de ettim, çünkü daha ertesi gün Grimm büyük sevinç gösterileriyle müthiş cinayetimi ona bire bin katarak anlatmaya geldi ve o zamandan beri bunun anısını kötü yürekle hatırlatmaktan da hiç geri kalmadı; onu sırrıma özgürce ve isteye isteye ortak ettiğime göre, ondan beni bu işten pişman etmemesini beklemek ne kadar hakkımsa, bu yaptığında da o kadar suçluydu. Thérèse'imin iyi yürekliliğini hiçbir zaman o günkü kadar iyi sezmedim; benim sadakatsizliğimden çok Grimm'in davranışına gücendi ve bana sadece, içinde en küçük bir güceniklik eseri görmediğim dokunaklı ve sevecen sitemlerde bulundu.

Bu iyinin iyisi kızın zekâ sadeliği iyi yürekliliğiyle bir düzeydeydi ve böyle demekle her şeyi söylemiş oluyorum; ama aklıma gelen bir örnek gene de eklenmeye değer. Ona Klupffel'in protestan rahibi ve Saxe-Gotha prensinin özel papazı olduğunu söylemiştim. Bir Protestan rahibi onun için öylesine önemli bir adamdı ki en tutarsız fikirleri gülünç bir biçimde birbirine karıştırarak, Klupffel'i papa yerine koydu çıktı; bir gün eve döndüğümde, papanın beni görmeye geldiğini söylediği ilk kez, onu deli sandım. Durumu açıklattım ve ilk işim bu öyküyü Grimm'e ve adı bundan ötürü aramızda papa olarak kalan Klupffel'e anlatmaya gitmek oldu. Moineaux sokağında-

ki kıza da papesse (kadın papa) Jeanne[3] adını taktık. Kahkahaların ardı arası gelmiyordu; gülmekten katılıyorduk. Bana maletmekten hoşlandıkları bir mektupta, bana ömrümde sadece iki kez güldüğümü söyleten kimseler beni ne o sıralarda ne de gençliğimde tanımamış olan kimselerdir, yoksa bu fikir hiçbir zaman akıllarına gelemezdi.

Ertesi yıl, 1750, artık *Konuşma* 'mı (Discours) hiç düşünmediğim bir sırada, onun Dijon ödülünü kazanmış olduğunu öğrendim. Bu haber bana o yazıyı yazdıran bütün fikirleri yeniden uyandırdı, onları yeni bir güçle canlandırdı ve kalbimde, babamın, yurdumun ve Plutarque'ın çocukluğumda oraya koymuş bulundukları o ilk kahramanlık ve erdem mayasını büsbütün kabarttı. Artık servetin ve kamuoyunun üstünde, özgür ve erdemli olmak ve kendi kendine yetmekten daha büyük ve daha güzel hiçbir şey görmez oldum. Kötü utanç ve yerilme korkusu, beni önceleri bu ilkelere göre davranmak ve yüzyılımın kurallarına birdenbire dirsek çevirmekten alıkoyduysa da, bundan böyle bu yolda kesin kararımı verdim ve bu kararı uygulamakta, ancak onu kamçılamak ve yenici kılmak bakımından itirazlar için gerekli olan zaman kadar geciktim.

İnsanın ödevleri üzerinde felsefe yürütürken, bir olay beni kendi ödevlerim üzerinde daha iyi düşündürttü. Thérès üçüncü kez olarak gebe kaldı. Kendime karşı çok açık yürekli ve ilkelerimi eserlerimle yalanlamak istemeyecek kadar da büyük bir gurur sahibi olarak, çocuklarımın geleceğini ve anneleriyle olan ilişkilerimi doğa, adalet ve akıl yasaları üzerinde ve insanların arıtmak ister görünerek kirlettikleri ve kendini yükümlü görmediği zaman olanaksız olanın yapılmasını buyurmak kolay olduğu için birtakım formüllere bağlayarak, sadece bir kuru söz dini haline getirdikleri o saf, kutsal ve kurucusu gibi sonsuz olan dinin yasaları üzerinde incelemeye koyuldum.

Eğer vardığım sonuçlarda yanıldımsa, onlara uyarken duyduğum ruh güvenliğinden daha şaşılacak hiçbir şey yoktur. Eğer o soysuz, doğanın tatlı sesine kulakları tıkalı, içlerinde hiçbir gerçek adalet ve insanlık duygusu hiçbir zaman yeşermemiş insanlardan olsaydım, bu vurdumduymazlık kolay anlaşılırdı. Ama bu kalp sıcaklığı, bu canlı duygululuk, bu bağlılıklar kurma kolaylığı, onların beni etki altına almalarındaki bu

güç, bozulmaları gerektiği zaman duyduğum bu kıyıcı yürek acısı, benzerlerime karşı bu doğuştan gelme iyi dileklilik, bu ateşli büyük, gerçek, güzel, doğruluk aşkı, her türlü kötülüğe karşı duyduğum bu kin, bu nefret etme, zarar verme, hatta bunu isteme olanaksızlığı, erdemli, yüce gönüllü, sevimli olan her şey karşısında duyduğum bu yürek sızlaması, bu canlı ve tatlı heyecan; bütün bunlar, ödevlerin en tatlısını kılı kıpırdamaksızın ayaklar altına aldıran ahlâk bozukluğuyla birlikte, aynı ruhta hiç bir arada bulunabilir mi? Hayır, bunu duyuyor ve yüksek sesle söylüyorum, bu mümkün değildir. Ömrünün hiçbir anında Jean-Jacques hiçbir zaman duygusuz, sevgiden yoksun bir insan, hayırsız bir baba olmadı. Aldanmış olabilirim, ama katı yürekli hiç olmadım. Eğer nedenlerimi söyleyecek olsam, çok şey söylerdim. Bu nedenler beni kandırdıklarına göre, başkalarını da kandırır; beni okuyabilecek olan gençlerin kendilerini aynı hataya kaptırmalarını istemem. Hatamın şu olduğunu söylemekle yetineceğim ki, kendim yetiştiremediğim için çocuklarımı kamu eğitimine bırakarak, onları maceracı ya da servet avcısı olma yerine işçi ve köylü olmaya yöneltmekle, bir yurttaş ve bir baba davranışında bulunduğumu sandım ve kendime Platon cumhuriyetinin bir üyesi olarak baktım. O günden bu yana, bir çok kez, yürek pişmanlıklarım bana yanılmış olduğumu öğretti; ama aklımın bana aynı uyarıda bulunması şöyle dursun, böylece onları babalarının kaderinden ve bırakmak zorunda kalacağım zaman onları tehdit eden kaderden korumuş olduğum için sık sık Tanrıya şükrettim. Eğer onların bakımını, ister dostluk, ister gönlü yücelik, isterse bir başka nedenle, sonradan üzerlerine almak istemiş olan Madame d' Epinay ya da Madame de Luxembourg'a bıraksaydım, daha mı mutlu olacaklar, hiç değilse daha namuslu insanlar olarak mı yetişeceklerdi? Bunu bilemem; ama eminim ki onları ana babalarına kin beslemeye, belki de onlara hainlik etmeye götüreceklerdi; onları hiç tanımamış olmaları bundan yüz kez iyidir.

Böylece üçüncü çocuğum da, daha öncekiler gibi, Kimsesiz Çocuklar Yurduna teslim edildi ve daha sonraki ikisi için de aynı şey yapıldı; çünkü hepsi beş çocuğum oldu. Bu çözüm şekli bana öylesine iyi, öylesine akıllı, öylesine haklı göründü ki, eğer bundan ötürü açık açık övünmediysem, bu sa-

dece anaya beslediğim saygıdan ötürüdür; ama bunu ilişkilerimizi açıklamış bulunduğum herkese söyledim; Diderot'ya, Grimm'e söyledim; sonradan Madame d'Epinay'e ve daha da sonra Madame de Luxembourg'a anlattım, hem de özgürce, açık yürekle, hiçbir zorunluluk olmaksızın ve herkesten kolayca saklamak elimdeyken; çünkü Gouin kadın namuslu, ağzı çok sıkı ve son derece güvendiğim bir kadındı. Kendisine açılmakta bir yararım bulunan tek dostum, çok güç geçen doğumlarından birinde zavallı teyzeme bakan Doktor Thierry oldu. Kısacası, sadece dostlarımdan hiçbir şey saklamasını bilmediğim için değil ama aslında bunda hiçbir kötülük görmediğim için de davranışımı kimseden saklamadım. Her şeyi tarttıktan sonra, çocuklarım için en iyi olanı ya da öyle olduğunu sandığım şeyi seçtim. Ben de onlar gibi yetiştirilip bakılmayı isterdim, gene de isterim.

Ben böylece sırlarımı döküp saçarken, aynı şeyi Madame Le Vasseur de yapıyordu, ama daha az çıkar gözetmez ereklerle. Onları, onu ve kızını, bana olan dostluğundan ötürü onlara bin bir iyilik gösteren Madame Dupin ile tanıştırmıştım. Ama onu kızının sırrından haberdar etti. İyi yürekli ve eli açık olan ve kendisine elimin darlığına rağmen her şeyi karşılamak için ne kadar dikkatli davrandığımı söylemediği Madame Dupin, kendi köşesinden büyük bir vergililikle ona keseninin ağzını açmıştı. Ananın buyruğu üzerine, Paris'teki eğleşmem boyunca kız bunu benden sıkı sıkıya sakladı ve ancak Hermitage'da, birçok başka kalp açılımlarından sonra itiraf etti. Bana hiç renk vermeyen Madame Dupin'in işten böylesine haberdar olduğunu bilmiyordum; gelini Madame de Chenonceaux'nun da haberdar bulunup bulunmadığını hâlâ bilmem; ama üvey kızı Madame de Francueil işten haberdar oldu ve dilini tutamadı. Ertesi yıl, evlerinden ayrıldıktan sonra bana bu işten söz etti. Bu beni, ona bu konuda belgelerim arasında bulunacak ve içinde Madame Le Vasseur ve ailesini lekelemeden söyleyebileceğim nedenleri açıkladığım bir mektup yazmak zorunda bıraktı; ama nedenlerimin en belirleyici olanları onlarla ilgili olanlarıydı ve onların sözünü etmedim.

Madame Dupin'in ağız sıkılığı ve Madame de Chenonceaux'nun dostluğundan eminim; zaten sırrımın kulaktan kulağa yayılmasından çok önce ölen Madame de Francueil'ün dostlu-

ğundan da emindim. Sırrım ancak bunu kendilerine söylediğim kimseler tarafından yayılabilirdi ve gerçekte de ancak onlarla bozuşmamdan sonra öyle oldu. Sadece şu olguyla onlar üzerine bir yargı verilebilir: Onların kötülüklerinin lâyık olduğu kınamaya uğramaktansa, kendi lâyık olduğumdan kınanmaya razıyım (ve buna seve seve katlanırım). Kusurum büyük, ama bu bir yanılgı; ödevlerimi savsakladım, ama kötülük etme isteği kalbimde yer etmedi ve babanın sevgi duygusu hiç görülmemiş çocuklar için yüksek sesle konuşamaz; ama dostluk güvenine ihanet etmek, bütün bağlılıkların en kutsalını çiğnemek, gönlümüze dökülmüş sırları yaymak, aldatılmış ve bizden ayrıldığı halde bize hâlâ saygı duyan bir dostun namusunu boş yere lekelemek, bunlar kusur değil ruh düşkünlüğü ve kötülüktür.

İtirafımı vaat ettim, kendimi haklı çıkarmayı değil; bu nedenle bu konu üzerinde sözü burada kesiyorum. Doğru olmak benim, âdil olmak okuyucunun işi. Ondan başka hiçbir şey istemeyeceğim.

Monsieur de Chenonceaux'nun evlenmesi, çok sevimli bir genç kadın olan ve beni Monsieur Dupin'in yazıcıları arasında ayrık tutar gibi görünen yeni gelinin yetenek ve zekâsından ötürü, annesinin evini benim için daha hoş kıldı. Yeni gelin, Kont de Frièse'in ve dolayısıyla ona bağlı bulunan Grimm'in yakın dostu olan Madame la vicomtesse de Rochechouart'ın tek kızıydı. Bununla birlikte, Grimm'i Madame de Rochechouart'ın kızına tanıştıran ben oldum; ama mizaçları bağdaşmadığından bu ilişkinin sonu gelmedi ve daha o zamandan sağlamı gözeten Grimm, kibar çevre kadını olan anneyi, ne herhangi bir entrikaya karışan, ne de büyükler arasında itibar peşinde koşan, güvenilir ve kendine uygun dostlar arayan kıza yeğ tuttu. Madame de Chenonceaux'da ondan beklediği yumuşak başlılığı bulamayan Madame Dupin, ona evini zindan etti ve yeteneğinden, belki de soyluluğundan gurur duyan Madame de Chenonceaux ise, yaradılışına uygun düşmeyen bir boyunduruk altına girmektense topluluk zevklerinden vaz geçmeyi ve dairesinde hemen hemen tek başına yaşamayı tercih etti. Bu bir çeşit sürgün yaşamı, beni mutsuzlara doğru çeken o doğal eğilimle, onun için duyduğum bağlılığı artırdı. Onda, bazen biraz mugalâtaya da kaçsa, metafizik ve düşünür

bir kafa buldum. Hiç de manastırdan yeni çıkmış bir genç kadın konuşmasına benzemeyen konuşması, benim için çok çekiciydi. Oysa daha yirmisinde bile yoktu. Teni göz kamaştırıcı bir beyazlıktaydı; eğer dik dursa uzun boylu ve endamlı denebilirdi; külrengi bir sarılıkta ve seyrek görülür bir güzelikte olan saçları, bana zavallı Anne'nin gençlik çağındaki saçlarını hatırlatıyor ve içimi titretiyordu. Ama benimsemiş bulunduğum ve ne pahasına olursa olsun izlemekte kararlı olduğum sert ilkeler, beni ona ve güzelliğine karşı korudu. Bütün bir yaz boyunca, günde üç dört saati onunla baş başa, ne çapkınca bir tek söz söyleyerek, ne de şöyle bir göz ucuyla bakarak, ona ciddi ciddi matematik öğretmek ve onu sonu gelmez rakamlarımla sıkmakla geçirdim. Beş altı yıl sonra o kadar akıllı ya da o kadar deli olmazdım; ama ömrümde bir kez seveceğim ve ondan başkası için kalbimin ilk nefesinin son nefesi olması alnıma yazılmış.

Madame Dupin'in yanında yaşadığımdan beri talihimden, düzelmesi için hiçbir istekte bulunmaksızın, her zaman hoşnut kalmıştım. Onun, Monsieur de Francueil ile birlikte ödentime yapmış bulunduğu artırım, sadece kendilerinden gelmişti. O yıl, bana gün günden daha büyük bir yakınlık gösteren Monsieur de Francueil, beni biraz daha rahat ve daha sağlam bir duruma koymayı düşündü. Kendisi genel maliye tahsildarıydı. Veznedarı olan Monsieur Dudoyer yaşlı, zengin bir adamdı ve işten çekilmek istiyordu. Monsieur de Francueil bana bu işi teklif etti ve onu yapabilecek bir hale gelmek için gerekli bilgileri almak üzere birkaç hafta süreyle Monsieur Dudoyer'nin yanına gittim. Ama ya bu iş için pek yeteneğim olmaması, ya da bana kendi yerine bir başkasını koymak ister gibi görünen Dudoyer'nin beni iyi niyetle yetiştirmemesi yüzünden, ihtiyacım olan bilgileri yavaş yavaş ve kötü bir biçimde edindim ve kasten anlaşılmaz bir hale getirilmiş bütün bu hesap düzeni bir türlü şöyle doğru dürüst kafama giremedi. Gene de, mesleğin inceliğini kavramış olmaksızın, işi gereği gibi yürütebilmek için günlük işlemleri öğrenmekten geri kalmadım. Hatta işe başladım; kayıtları ve kasayı tutuyordum; parayı, makbuzları alıp veriyordum ve bu meslekten aldığım zevk, bu meslek için sahip olduğum yetenekten de az olduğu halde, yılların olgunluğu aklımı başıma getirmeye başladığından,

kendimi tamamen görevime vermek için isteksizliğimi yenmekte kararlıydım. Ne yazık ki tam ben işe alışmaya başlar gibi olmuşken Monsieur Francueil küçük bir yolculuğa çıktı, bu arada kasası da benim üstüme kaldı, gerçi o sırada kasada yirmi beş, otuz bin franktan çok bir para yoktu. Bu paranın verdiği üzüntü ve rahatsızlık, bana veznedar olmak için yaratılmadığımı sezdirdi ve bu yokluk boyunca duyduğum sinirliliğin, o döndükten sonra tutulduğum hastalık üzerinde etkili olduğundan hiç kuşkum yok.

Birinci bölümümde, ölecek halde doğduğumu söylemiştim. Sidik torbasındaki bir yapılış kusuru, bana ilk yıllarım boyunca, hemen hemen sürekli bir sidik tutukluğu çektirdi ve bana bakan halam Suson, beni yaşatabilmek için akıl almaz güçlüklere uğradı. Gene de bu işin üstesinden geldi; sağlam yapım sonunda ağır bastı ve sağlığım öylesine düzeldi ki gençliğim boyunca, öyküsünü anlattığım bitkinlik hastalığı ve en küçük bir tutukluğu beni her zaman tedirgin eden sık sık çiş etme ihtiyacı dışında, ilk hastalığımı hemen hiç duymaksızın otuz yaşıma kadar ulaştım. Bu hastalığı yeni baştan ilk duyuşum Venedik'e varışımda oldu. Yol yorgunluğu ve beni bitiren korkunç sıcaklar, bana kış başına kadar çektiğim bir sidik yanması ve böbrek ağrıları verdi. Padoana ile görüşmemden sonra ölüyorum sandım ve en küçük bir rahatsızlık duymadım. Zuliettam için kendimi bedenen olmaktan çok hayalen yiyip bitirdikten sonra da her zamandan daha sağlıklı bir hale geldim. Ancak Diderot'nun tutuklanmasından sonradır ki, o sıralarda ortalığı kasıp kavuran korkunç sıcaklar boyunca, uğradığım sidik tutukluğu bana şiddetli bir nefretik[4] verdi, o zamandan beri de ilk sağlığıma bir daha hiç kavuşamadım.

Sözünü ettiğim sıralarda, belki o lânetli kasanın can sıkıcı işlerinden biraz yorgun düştüğümden, eskisinden de kötü hastalandım ve düşünülebilecek en yürek karartıcı bir durum içinde, beş altı hafta yatağımda kaldım. Madame Dupin bana, ustalığına ve elinin hafifliğine rağmen inanılmaz acılar çektiren, gene de sondalamasını başaramayan ünlü Morand'ı[5] gönderdi. Bunun üzerine Morand bana, daha bükülgen sondaları gerçekten mesaneme girebilen Daran'a[6] baş vurmamı öğütledi; ama Madame Dupin'e sağlığım konusunda bilgi vererek, ona altı aya kadar öleceğimi söyledi. Kulağıma gelen bu ko-

nuşma, beni durumum ve bana kalan birkaç günlük ömrün dinginlik ve tadını, tiksintiden başka bir şey duymadığım bir işin köleliğine feda etmekteki budalalık üzerinde ciddi ciddi düşündürdü. Öte yandan, benimsemiş bulunduğum sert ilkeleri, onlara pek az uyan bir durumla nasıl bağdaştıracak ve bir genel maliye tahsildarı veznedarı olarak çıkar gözetmeme ve yoksulluk üzerine yapacağım övgülerde ne kadar inandırıcı olacaktım? Bu fikirler, hastalık ateşiyle birlikte, kafamda öylesine mayalandı, birbirleriyle öylesine kaynaştı ki o zamandan beri hiçbir şey onları kafamdan sökemedi ve nekahatim sırasında o hummalı durum içinde aldığım kararları soğukkanlılıkla pekiştirdim. Her türlü servet ve ilerleme tasarısından vazgeçtim. Geri kalan birkaç günlük ömrümü bağımsızlık ve yoksulluk içinde geçirmeye kararlı, ruhumun bütün güçlerini kamuoyu zincirlerini kırmak ve insanların vereceği yargıya hiç aldırmadan bana iyi gelen her şeyi cesaretle yapmak için kullandım. Savaşmak zorunda kaldığım engelleri ve onları yenmek için gösterdiğim çabaları akıl almaz. Mümkün olduğu kadar ve kendi umduğumdan da çok başarı kazandım. Eğer kamuoyu boyunduruğundan olduğu kadar dostluk boyunduruğundan da silkinip kurtulsaydım tasarımın, insan aklından geçebilecek belki en büyük, hiç olmazsa erdem için en yararlı tasarının üstesinden gelirdim; ne var ki bir yandan sözde büyük ve bilgeler aşağılık güruhunun saçma sapan yargılarını ayaklarımın altında çiğnerken, öte yandan kendimi, beni yepyeni bir yolda tek başıma yürür görmekten kıskanç, mutluluğum için uğraşır görünerek aslında gülünç düşürmekten başka bir şeyle uğraşmayan ve daha sonra lekeleyebilmek için işe beni alçaltmakla başlayan sözde dostlar tarafından boyunduruk altına alınıp sürüklenmeye bırakıyordum. Kıskançlıklarını üzerime çeken şey, edebiyat alanındaki ünlülüğümden çok, çağını burada belirlediğim kişisel reformum oldu; yazma sanatında ün kazanmamı belki hoş görürlerdi, ama tutumumla onları tedirgin eder görünen bir örnek vermemi hoş göremediler. Ben dostluk için doğmuştum; uysal ve yumuşak mizacım dostluğu kolayca besliyordu. Halkın bilmediği bir kişi olarak yaşadığım sürece, beni tanıyan herkes tarafından sevildim ve bir tek düşmanım olmadı. Ama bir ad sahibi olur olmaz, tek dostum kalmadı. Bu çok büyük bir mutsuzluktu; daha da büyüğü, bu

adı alan ve bunun verdiği hakları sadece beni mahva sürüklemek için kullanan kişiler arasında bulunmak oldu. Bu anıların devamı, bu tiksinç entrikayı enine boyuna anlatacak; burada sadece kökenini gösteriyorum: İlk düğümün atılışı az sonra görülecek.

Yaşamak istediğim bağımsızlık içinde de geçinmek gerekiyordu. Bunun çok kolay bir yolunu düşündüm: Bu, sayfası şu kadara nota kopya etmek oldu. Eğer daha sağlam bir başka iş aynı ereği sağlasaydı, onu tutardım; ama bu iş zevkime uygun ve kişisel bağımlılık olmaksızın, bana günü gününe ekmeğimi verebilen tek iş olduğu için, onu tuttum. İlerisi için hazırlıklı olmaya artık ihtiyaç kalmadığına inanarak ve kendini beğenmişliği de bir yana bırakarak, bir maliyecinin veznedarlığından nota kopyacılığına atladım. Bu seçmeden çok şey kazanmış olduğuma inandım ve bundan o kadar az pişmanlık duydum ki bu işi, mümkün olduğu zaman hemen yeniden başlamak üzere, ancak bir zorunluluk sonucu bıraktım. İlk konuşmamın (discours) başarısı, bu kararın uygulanmasını daha da kolaylaştırdı. Yapıt ödülü kazanınca, Diderot bastırma işini üzerine aldı. Ben hasta döşeğimde yatarken, yayımlanmasını ve etkisini bildirmek için bana bir pusula yazdı. *Yapıt,* diyordu bana, *herkesin ağzını açık bıraktı; böyle bir başarı örneği yoktur.* Halkın hiçbir entrikayla aldatılmaksızın ve tanınmamış bir yazar için gösterdiği bu sevgi bana, içimdeki duyguya rağmen, o zamana kadar hep kuşku duyduğum yeteneğimin ilk gerçek inancını verdi. Almak üzere bulunduğum karar bakımından bundan sağlayabileceğim bütün yararı kavradım ve edebiyatta az çok ün kazanmış bir nota kopyacısının gerçekten işsiz kalmayacağı sonucuna vardım.

Kesin kararımı alıp iyice pekiştirir pekiştirmez, onu bundan haberdar kılmak ve Madame Dupin'e olduğu gibi ona da bütün iyilikleri için teşekkür etmek ve izinlerini istemek üzere, Monsieur de Francueil'e bir pusula yazdım. Bu pusuladan hiçbir şey anlamayan ve beni hâlâ ateş sayıklaması içinde sanan Monsieur de Francueil yanıma koştu; ama kararımı o kadar kesin alınmış buldu ki onu sarsamadı. Madame Dupin'e ve herkese çıldırmış olduğumu söylemeye gitti. Söylenenlere boş verdim ve kendi bildiğim yolda devam ettim. Reformuma kılık kıyafetimden başladım; yaldızı ve beyaz çorapları bırak-

tım, değirmi bir peruka taktım, kılıcı çıkardım, olağanüstü bir sevinçle kendi kendime: "Tanrıya şükür, saatin kaç olduğunu bilmeye artık ihtiyacım olmayacak" diyerek, saatimi sattım. Monsieur de Francueil, kasasına el koymadan önce daha oldukça uzun bir süre beklemek nezaketini gösterdi. Sonunda kararımın kesin olduğunu görünce, kasayı vaktiyle genç Chenonceaux'nun genel yönetmenliğini yapmış ve botanikte *Flora Parisiensis** adlı yapıtıyla tanınmış olan Monsieur d'Alibard'a verdi.

Gösteriş harcamalarına karşı giriştiğim reform ne kadar bağnaz olursa olsun, önceleri bu reformu Venedik'teki takım taklavatımdan artakalan ve kendisi için özel bir bağlılık duyduğum güzel ve kaliteli çamaşırıma kadar ileri götürmedim. Bu işi bir temizlik konusu yapa yapa, bana pahalıya oturmaktan geri kalmayan bir lüks konusu haline getirmiştim. Adamın biri beni bu külfetten kurtarma hizmetinde bulundu. Noel arifesi, yönetici hanımlar[7] akşam duasında ve ben kilise konserindeyken, bizim yeni yıkanmış bütün çamaşırların asılı bulunduğu tavan arasının kapısı kırıldı Her şey ve bu arada benim çok güzel kumaştan yapılma ve çamaşır dolabımın servetini oluşturan kırk iki gömleğim çalındı. Komşuların aynı saatte otelden paketler taşıyarak çıktığını gördükleri bir adam üzerine söylediklerine göre, Thérèse ve ben, onun çok kötü bir kişi olduğu bilinen erkek kardeşinden kuşkulandık. Anne bu kuşkuyu şiddetle reddetti; ama bunun böyle olduğunu gösteren o kadar çok gösterge vardı ki, onun kızmasına rağmen, kuşkumuz değişmedi. İstediğimden çoğunu bulmak korkusuyla sıkı araştırmalar yapmaya cesaret edemedim. Bu erkek kardeş bir daha evimde görünmedi, sonunda da büsbütün kayboldu. Böylesine karışık bir aileye bağlı olmaktan hem Thérèse'in talihine hem de kendiminkine küstüm ve bu kadar tehlikeli bir boyunduruğu silkip atmak için onu her zamandan çok yüreklendirdim. Bu serüven beni güzel çamaşır tutkusundan kurtardı ve o zamandan sonra sadece ucuz cinsten, kılık kıyafetime daha uygun çamaşırlarım oldu.

---

* Şimdi bütün bunların Francueil ve hempaları tarafından çok başka türlü anlatıldığından hiç kuşkum yok; ama ben bu konuda onun o zaman ve daha sonra, komplonun kuruluşuna kadar, uzun süre herkese söylediği ve sağduyu sahibi ve iyi niyetli kimselerin unutmaması gereken şeylere göre yazıyorum.

Reformumu böylece tamamladıktan sonra, hala insanların yargısıyla ilgili her şeyi, aslında iyi ve doğru olduğundan kınanma korkusuyla beni geri çevirebilecek her şeyi kalbimden söküp atmaya çalışarak onu sağlam ve sürekli kılmaktan başka bir şey düşünmedim. Yapıtımın yaptığı gürültü yardımıyla, kararım da gürültü yaptı ve bana birçok müşteri çekti; öyle ki işime oldukça başarılı bir biçimde başladım. Bununla birlikte birçok neden, başka koşullar içinde olabileceğim kadar başarılı olmamamı engelledi. Önce kötü sağlık durumum. Geçirdiğim bunalım, eski sağlığımdan eser bırakmayan sonuçlar verdi ve sanırım kendimi teslim ettiğim doktorların da bana hastalık kadar kötülükleri dokundu. Hepsi de çok bilgili, hepsi de dostum olan Morand, Daran, Helvetius[8], Malouin, Thierry'yi art arda gördüm, her biri beni kendine göre tedavi etti, hiçbiri acımı dindiremedi ve beni iyiden iyiye güçten düşürdüler. Tedavilerine uydukça, gitgide sararıp soluyor, zayıflıyor, güçten düşüyordum. Ürküntüye uğrattıkları hayal gücüm, sağlığımı verdikleri ilaçların etkisiyle ölçtüğünden, bana ölümden önce sidik tutuklukları, kum, taş gibi bir sürü acıdan başka bir şey göstermiyordu. Başkalarına iyi gelen her şey, ilaçlı sular, banyolar, kan aldırmalar, benim acılarımı daha da artırıyordu. Üzerimde az çok bir etki yapan ve onlar olmasa yaşayamayacağımı sandığım Daran'ın sondalarının bana geçici de olsa bir rahatlık verdiklerini gördüğümden, Daran'da tükendikleri takdirde bile ömrüm boyunca el altında bulundurabilmek için, dünyanın parasını harcayarak büyük sonda stokları yapmaya koyuldum. Sekiz on yıldan beri sık sık kullandığıma göre, elimde kalanlarla birlikte bu sondalardan elli louislik kadar satın almış olmalıyım. Böylesine pahalı, böylesine acılı, böylesine yorucu bir tedavinin beni oyalanmaksızın çalıştırmayacağı ve ölmekte olan birinin günlük ekmeğini kazanmak için şevkli bir çaba göstermeyeceği açıktır.

Edebiyat uğraşları, günlük çalışmam üzerinde daha az zararlı olmayan bir başka oyalanma oldu. Daha konuşmam yayımlanır yayımlanmaz, edebiyat savunucuları söz birliği etmişçesine üzerime çullandılar. Daha sorunu bile kavramamış bunca küçük Monsieur Josse'un[9], konuşmam üzerine ahkâm yürütmek istemesine öfkelenerek kalemi elime aldım ve birkaçına, onların tarafında yüzü gülen kimse kalmamacasına

haddini bildirdim. Kalemimin altına ilk düşen, Nancy'den Monsieur Gauthier[10] adında biri, Monsieur Grimm'e bir mektupta adamakıllı hırpalandı. İkincisi, benimle tartışmaya girişmek tenezzülünde bulunan Kral Stanislas'ın[11] ta kendisi oldu. Bana verdiği şeref, beni kendisine cevap vermek için tonumu değiştirmeye zorladı; daha ağır başlı ama daha az güçlü olmayan bir ton kullandım ve yazara karşı saygıda kusur etmeksizin, yazıyı baştan başa çürüttüm. Peder de Menou[12] adlı bir cizvitin bu yazıda eli olduğunu biliyordum. Prense ait olanla rahibe ait olanı ayırt etme işinde inceliğime güvendim ve bütün Jesuitique* cümlelere gözünün yaşına bakmaksızın saldırarak, bu arada ancak Muhterem'e ait olabileceğini sandığım bir tarihe aykırılığı da (anachronisme) gösterdim. Neden bilmem, öteki yazılarımdan daha az gürültü uyandırmış bulunan bu parça, şimdiye kadar kendi türünde benzeri yazılmamış bir yapıttır. Bu yapıtta herhangi bir kişinin, hatta bir krala karşı bile gerçek davasını nasıl savunabileceğini halka göstermek için bana verilen fırsatı kaçırmadım. Krala cevap vermek için kullandığım tondan hem daha gururlu hem de daha saygılı bir ton kullanmak güçtür. Kendisi için saygı dolu kalbimin, dalkavukluğa düşmeksizin bunu ona gösterebileceği bir hasımla karşı karşıya gelme mutluluğuna sahiptim; bu işi de oldukça başarılı bir biçimde ama ağır başlılığı hiç elden bırakmadan yaptım. Benim için korkan dostlarım, Bastille'i boyladığımı sanıyorlardı. Bu korkuyu bir an bile duymadım ve haklı çıktım. Bu iyi prens, cevabımı okuduktan sonra şöyle demiş: *Payımı aldım; artık bu işte yokum.* O günden sonra kendisinden, ilerde birkaçının sözünü edeceğim birçok takdir ve teveccüh işareti gördüm ve yazım, kimse içinde kınanacak birşey bulmaksızın, Fransa ve Avrupa'yı dinginlikle dolaştı.

Az zaman sonra hiç beklemediğim bir başka hasımla karşılaştım: Şu on yıl önce Lyon'da bana büyük dostluk gösteren ve birçok iyiliklerde bulunan Monsieur Bordes. Onu unutmamıştım, ama tembellikten ihmal etmiştim; hazır bir fırsat bulamadığımdan, yazılarımı ona göndermemiştim. Şu halde haksızdım ve bana sataştı, ama nezaketle ben de aynı şekilde ce-

---

* (Rousseau, burada Jésuitique kelimesini, hem cizvit papazına ait, hem de iki yüzlü anlamında kullanarak, bir kelime oyunu yapıyor. -ç.)

vap verdim. Bu cevabı daha kararlı bir tonla karşıladı. Bu durum, benim son cevabıma[13] yol açtı, bundan sonra da artık sesi çıkmadı; ama benim en ateşli düşmanım kesildi, bana karşı korkunç yergiler yazmak için felâketli zamanımı fırsat bildi ve sırf bana kötülük etmek için bir Londra yolculuğu yaptı.

Bütün bu polemik, kopya işim için çok zaman kaybı, gerçek için az ilerleme ve kesem için az kazançla birlikte, beni çok uğraştırıyordu; o zaman kitapçım olan Pissot, kitaplarıma karşılık her zaman bana çok az bir şey veriyor, çoğu kez hiçbir şey vermiyordu. Örneğin ilk Konuşma'm için beş para almamıştım; Diderot bu konuşmayı ona parasız vermişti. Uzun süre beklemek ve bana verdiği az bir şeyi metelik metelik çekmek gerekiyordu. Bununla birlikte kopya işi de hiç iyi gitmiyordu. İki işi birden görüyordum; bu ikisini de kötü yapmak için birebirdi.

Bu işler, beni zorladıkları çeşitli yaşama biçimleriyle de bir başka şekilde birbirlerini engelliyorlardı. İlk yazılarımın başarısı beni günün adamı yapmıştı. Elde ettiğim durum merak uyandırıyordu; herkes, kimseyi aramayan ve kendine göre özgür ve mutlu yaşamaktan başka hiçbir şeyin kaygısını çekmeyen bu tuhaf adamı tanımak istiyordu; onun özgür ve mutlu olamaması için de bu kadarı yetiyordu. Odam, çeşitli bahanelerle vaktimi almaya gelen kimselerle dolup taşıyordu. Kadınlar beni sofralarında bulundurmak için bin türlü düzen kullanıyorlardı. İnsanlara ne kadar sert davransam, o kadar tebelleş oluyorlardı. Herkesi de tersyüz edemiyordum. Bir yandan tersyüz etmelerimle kendime bin düşman kazanırken, öte yandan durmadan hatırsayarlığımın boyunduruğunda yaşıyor ve nasıl davranırsam davranayım, günde bir saatimi bile istediğim gibi kullanamıyordum.

Yoksul ve bağımsız olmanın her zaman düşünüldüğü kadar kolay olmadığını o zaman anladım. Ben kendi işçiliğimle yaşamak istiyordum, halk bunu istemiyordu. Bana kaybettirdikleri zamanın zararını ödemek için bin küçük çare düşünüyorlardı. Nerdeyse adam başına şu kadara kendimi göstermem gerekecekti. Bundan daha küçültücü, daha kıyıcı bir uyrukluk bilmiyorum. Buna karşı, irili ufaklı tüm armağanları geri çevirmek ve bu yolda kimse için bir ayrıklama yapmamaktan başka bir

çare göremedim. Ama bu da direncimi yenme şerefini kazanıp, beni zorla kendilerine minnettar etmek isteyen bağışçıları üzerime çekmekten başka bir işe yaramadı. Eğer istesem bana bir ekü bile vermeyecek olan biri, para verme istekleriyle beni tedirgin etmekten geri kalmıyor ve reddedildiğini görmenin öcünü almak için, istediğini kabul etmememi kibir ve gösterişçilikle damgalıyordu.

Almış bulunduğum kararın ve izlemek istediğim yolun, Madame Le Vasseur'ün hiç de hoşuna gidecek bir şey olmadığı kolay anlaşılacak. Kızın tüm çıkar gözetmezliği, onu Anne'nin sözlerini izlemekten alıkoymuyor ve Gauffecourt'un onlara taktığı adla Yönetici-kadınlar, bağışları geri çevirmede her zaman benim kadar sert davranmıyorlardı. Benden birçok şey saklanmış olsa da, her şeyi görmediğimi anlayacak kadar şey gördüm ve bu durum, bence öngörülmesi çok kolay olan bir suç ortaklığı suçlamasından çok, kendime ve evime hiçbir zaman egemen olamamak gibi kıyıcı bir fikirle beni üzdü. Rica ediyor, yalvarıp yakarıyor, öfkeleniyordum, hepsi boş; Anne beni iflâh olmaz bir paylayıcı, bir asık suratlı yerine koyuyordu. Dostlarımla bir fiskostur sürüp gidiyordu; evimde her şey benim için bir gizem, bir sırdı ve durmadan tersliklerle karşılaşmamak için, artık orada olup biten şeyleri öğrenmeye cesaret edemiyordum. Bütün bu tedirginliklerden kendimi kurtarmak için, benim göstermeye yetenekli olmadığım bir sertlik gerekirdi. Ben sadece yakınmasını biliyordum, davranmasını değil, söylediklerime kulak asılmıyor ve herkes bildiğini okuyordu.

Bu sürekli çekişmeler ve her gün karşılaştığım bu can sıkıcı işler, sonunda evimi de Paris'i de benim için çekilmez bir hale getirdi. Tedirginliklerim dışarı çıkmama izin verdiği ve kendimi tanıdıklar tarafından şurda burda sürüklenmeye bırakmadığı zaman tek başıma gezmeye gidiyordum; büyük sistemimi düşünüyor, her zaman cebimde taşıdığım bir küçük defter ve bir kalem yardımıyla, kağıt üzerine bir şeyler karalıyordum. İşte seçtiğim bir mesleğin üzüntüleri, oyalanma kabilinden beni edebiyata büsbütün böyle attı ve beni edebiyatla uğraştıran öfke ve kızgınlığı, bütün ilk yapıtlarıma işte böyle taşıdım.

Buna başka bir şey de katkıda bulunuyordu. Tonuna sahip olmaksızın, bu tonu elde edecek ve kendimi ona uydurabilecek bir durumda olmaksızın, kendime rağmen kibar çevreye girmiştim, beni bu çevreden bağışık tutacak, kendime özgü bir ton tutturmayı düşündüm. Bir türlü yenemediğim o budalaca ve can sıkıcı utangaçlığımın asıl nedeni toplu yaşama kurallarında kusur etme korkusu olduğundan, kendimi yüreklendirmek için onları ayaklar altına alma yolunu tuttum. Utanç yüzünden, kendimi kinik ve ısırıcı biri haline soktum; beceremediğim nezaketi küçümser gibi göründüm. Gerçi yeni ilkelerime uygun düşen bu sertlik ruhumda soyluluk kazanıyor, orada erdem gözü pekliğini alıyordu ve diyebilirim ki bu sertlik, doğama böylesine aykırı bir çabadan beklenmeyecek kadar köklü ve uzun ömürlü oldu. Bununla birlikte, dış görünüşümün ve bazı cuk oturmuş sözlerin bana kibar çevrede kazandırdığı ürkürüklük (insandan kaçma) ününe rağmen, özel yaşantımda kişiliğimi her zaman kötü sürdürdüğüm, dostlarım ve tanışlarımın bu öylesine yabanî ayıyı bir kuzu gibi yönettikleri ve acı alaylarımı sert, ama genel gerçeklerle sınırlandırarak, kim olursa olsun, kimseye gönül kırıcı bir söz söyleyemediğim de kesindir.

Le Devin du Village (Köyün Kâhini) ünümü büsbütün artırdı ve Paris'te benden çok aranan bir adam kalmadı. Dillere destan olan bu oyunun öyküsü, o zamanki ilişkilerimin öyküsüne bağlanır. Daha sonra gelecek olan şeylerin anlaşılması bakımından, içine girmem gereken bir ayrıntıdır bu.

Birçok tanıdığım, ama sadece iki yakın dostum vardı: Diderot ve Grimm. Sevdiğim herkesi birleştirme yolundaki isteğimin etkisiyle, her ikisinin de onları az zamanda birbirlerine bağlayacak kadar dostuydum. Onları birbirine bağladım, birbirlerinden hoşlandılar ve birbirleriyle, benimle olduğundan daha çok kaynaştılar. Diderot'nun sayısız tanıdığı vardı; ama yabancı ve yeni gelmiş olan Grimm tanıdık edinmeye muhtaçtı. Ben de ona tanıdık sağlamaktan başka bir şey istemiyordum. Diderot'yu tanıştırmıştım, Gauffecourt'u da tanıştırdım. Onu Madame de Chenonceaux'nun, Madame d'Epinay'nin, kendisiyle hemen hemen kendime rağmen dost bulunduğum Baron d'Holbach'ın[14] evine götürdüm. Benim bütün dostlarım onun da dostu oldu, bu çok doğal bir şeydi; ama onun hiçbir

dostu benim dostum olmadı, işte o kadar doğal olmayan şey de buydu. Kont de Frièse'in evinde kaldığı sıralarda, bizi sık sık eve yemeğe çağırırdı; ama hiçbir zaman ne Kont de Friėse'den, ne onun akrabası ve Grimm'le sıkı fıkı dost olan Kont du Schomberg'den, ne de Grimm'in onlar aracıyla ilişki kurduğu kadın erkek kimselerin hiçbirinden ne herhangi bir dostluk belirtisi gördüm, ne de herhangi bir yakınlık. Sadece, onun dostu olmasına rağmen benim de dostlarım arasına giren ve sırasında görülmemiş bir cömertlikle bana kesesini açan abbé Raynal'i[15] bundan ayrık tutarım. Ama ben abbé Raynal'i, Grimm'in onu tanımasından çok önce tanımış ve bana karşı çok önemsiz ama hiç unutmadığım bir olayda gösterdiği incelik ve nezaket dolu bir davranıştan sonra, ona bağlanmıştım.

Bu abbé Raynal şüphesiz candan bir dost. Bunun kanıtını, aşağı yukarı sözünü ettiğim sıralarda, sıkı sıkıya bağlı bulunduğu Grimm'e karşı davranışında gördüm. Grimm, Mademoiselle Fel[16] ile bir süre tatlı tatlı ahbaplık ettikten sonra, birdenbire ona çılgınca âşık olmaya ve Cahusac'ın[17] yerini almaya kalktı. Sadakati kimseciklere bırakmayan güzel, bu yeni âşığa yüz vermedi. Âşık, işi facia haline soktu ve bu yüzden ölmelere kalktı. Birdenbire belki de hiç duyulmadık çok garip bir hastalığa tutuldu. Günleri ve geceleri, gözler apaçık, nabız atışları düzgün ama konuşmadan, yemeden, kımıldamadan, bazen söylenenleri anlar gibi görünerek ama hatta işaretle bile hiçbir cevap vermeksizin, gene de çarpınmasız, acısız, ateşsiz ve öyle ölü gibi bir kalıp yatarak, sürekli bir baygın-uyku (léthargie) içinde geçiriyordu. Abbé Raynal ve ben, başında bekleme işini aramızda paylaştık; birlikte hiçbir zaman ayrılmaksızın, daha güçlü ve daha sağlıklı olan rahip, orada geceleri geçiriyordu, bense gündüzleri; ve birimiz gelmeden öbürümüz hiç ayrılmıyordu. Telâşlanan Kont de Friėse ona, iyice muayene ettikten sonra hiçbir şeyi olmadığını söyleyen ve hiçbir ilâç vermeyen Senac'ı[18] getirdi. Dostum için duyduğum korku, bana doktorun tavrına iyice dikkat ettirdi ve çıkarken gülümsediğini gördüm. Gene de hasta ne çorba, ne de zaman zaman dilinin üstüne koyduğum ve lüppedek yuttuğu şekerleme kirazdan başka ne olursa olsun hiçbir şey yiyip içmeksizin, günlerce hareketsiz kaldı. Sabahın birinde yataktan kalk-

tı, üstünü başını giydi ve ne bu garip uyuşukluktan, ne de bu uyuşukluk boyunca kendisine gösterdiğimiz ilgiden ne bana, ne de bildiğim kadarıyla abbé Raynal ya da bir başkasına hiç söz açmaksızın, her zamanki yaşantısına yeniden başladı.

Bu macera yankı uyandırmaktan geri kalmadı ve gerçekten bir opera kızının insafsızlığının bir adamı üzüntüden öldürmesi harikulâde bir öykü olabilirdi. Bu güzel tutku Grimm'i günün adamı haline soktu; az sonra bir aşk, dostluk ve her türlü bağlılık harikası kesildi. Bu kanı, onu kibar çevrede aranan ve baş tacı edilen biri yaptı ve onun için hiçbir zaman bir ehveni şerden başka bir şey olmayan benden uzaklaştırdı. Benden büsbütün kaçmaya hazır olduğunu gördüm, çünkü çalımlandığı bütün o canlı duygular, benim daha az bir gürültüyle kendisi için beslediğim duygulardı. Kibar çevrede başarı kazanmasından memnundum, ama bunun dostunu unutarak olmasını istemezdim. Bir gün ona şöyle dedim: "Grimm, beni savsaklıyorsunuz; böyle yapmanızı hoş görüyorum. Gürültülü başarıların ilk sarhoşluğu geçtiği ve siz bu başarıların boşluğunu duyduğunuz zaman, umarım ki gene bana döneceksiniz ve beni her zaman bıraktığınız gibi bulacaksınız. Bugüne gelince, kendinizi hiç sıkmayın; sizi kendi halinize bırakıyor ve bekliyorum". Bana haklı olduğumu söyledi ve kendini buna göre ayarlayarak öylesine teklifsiz davrandı ki onu bir daha ancak ortak dostlarımızla birlikte gördüm.

Madame d'Epinay ile de daha sonra olduğu gibi dostluk kurmadan önce başlıca buluşma yerimiz, Baron d'Holbach'ın eviydi. Bu adı geçen baron bir sonradan görmenin oğluydu, evine edebiyatçıları ve değerli kişileri kabul ederek ve bilgisi ve yetenekleriyle onlardan hiç de aşağı kalmayarak, soyluca harcadığı oldukça büyük bir servetten yararlanıyordu. Uzun süreden beri Diderot ile dost olduğu için, onun aracılığıyla, hatta adım tanınmadan önce benimle tanışmak istemişti. Doğal bir tiksinti, beni iltifatlarına cevap vermekten uzun zaman alıkoydu. Bana bu tiksintinin nedenini sorduğu bir gün, ona şöyle dedim: "Çok zenginsiniz". Ayak diredi ve sonunda üstün geldi. En büyük felâketim hiçbir zaman tatlı sözlere direnememek oldu. Bu yüzden başım hiç dertten kurtulmadı.

İleri sürülecek bir adım olur olmaz dostluk haline dönüşen bir başka tanışıklık da, Monsieur Duclos'nunki[19] oldu. Onu ilk olarak yıllar önce Chevrette'te, aralarının çok iyi olduğu Madame d'Epinay'nin evinde görmüştüm. Birlikte ancak bir yemek yiyebilmiştik; aynı gün yola çıkmıştı. Ama yemekten sonra biraz konuşmuştuk. Madame d'Epinay ona benden ve Muses Galantes operamdan söz etmişti. Yetenek sahiplerini sevecek kadar büyük yeteneklerle donatılmış bulunan Duclos, benden etkilenmiş, beni kendisini görmeye çağırmıştı. Tanışıklıkla güçlendirilmiş eski eğinimime rağmen çekingenliğim, tembelliğim, onun yanında hatır sayarlığından başka hiçbir pasaporta sahip bulunmadığım sürece beni bundan alıkoymuştu; ama ilk başarımdan ve onun kulağıma gelen övgülerinden cesaretlenerek, ben ona gittim, o bana geldi ve aramızda, onu benim için her zaman değerli kılacak ilişkiler böyle başladı ve kendi öz kalbimin tanıklığı dışında, doğruluk ve namusluluğun bazen edebiyat kültürü ile birleşebileceğini ben ondan öğrendim.

Daha köksüz ve burada sözünü etmediğim öteki birçok ilişki de ilk başarılarımın sonucu oldu ve merak yatışıncaya kadar sürdü. Ben bir kez görüldükten sonra, artık ertesi günden başlayarak yeniden görülmesinde hiçbir yarar olmayan bir adamdım. Gene de o sıralarda beni görmek istemiş olan bir kadın bütün öbürlerinden daha sağlam çıktı; bu da o ülkeden döndüğümde görmüş bulunduğum, kardeşi Venedik elçiliğinde Monsieur de Montaigu'ye öncel olan, Malta elçisi, yargıç (bailli) Monsieur de Froulay'nin yeğeni, Madame la Marquise de Créqui[20] oldu. Madame de Créqui bana mektup yazdı; evine gittim: Beni dostluğuna kabul etti. Ara sıra sofrasında bulundum, orda birçok edebiyatçı ve bu arada babasının[21] çok alçakça zulmettiği bir adamın adını taşımaktan başkasını düşünemediğim bir nedenle, o zamandan beri benim en kıyıcı düşmanım kesilen *Spartacus, Barnevelt,* vb. kitapların yazarı Monsieur Saurin'i[22] gördüm.

Görülüyor ki sabahtan akşama kadar işiyle uğraşması gereken bir nota kopyacısı için, günümü pek de kazançlı kılmayan ve beni yaptığımı iyi yapmak için yeteri kadar dikkatli olmaktan alıkoyan bir sürü başka uğraşım vardı; bu yüzden bana bırakılan zamanın yarısından çoğunu, yanlışlıklarımı silmek ya da kazımak veya yazdığım sayfaya yeniden başlamakla yitiri-

yordum. Bu tedirginlik Paris'i benim için günden güne daha dayanılmaz bir hale getiriyor ve bana kır yaşamını aratıyordu. Birçok kez birkaç günlüğüne, Madame Le Vasseur'ün, evine hepimizin onu rahatsız etmeyecek biçimde yerleştiğimiz papaz yardımcısını tanıdığı Marcoussis'ye gittim. Grimm de oraya bir kez bizimle birlikte geldi*. Papaz yardımcısının sesi güzeldi, iyi şarkı söylüyordu ve müzik bilmemesine rağmen partisini büyük bir kolaylıkla ve yanlışsız belliyordu. Zamanı benim Chenonceaux üçlülerimi söylemekle geçiriyorduk. Grimm ve papaz yardımcısının iyi kötü düzdükleri sözler üzerine, orada iki üç yeni üçlü besteledim. Katıksız sevinç anları içinde bestelenip söylenmiş ve bütün notalarımla birlikte Wooton'da bırakmış bulunduğum bu üçlüler için yanmaktan kendimi alamıyorum. Onları Mademoiselle Davenport[24] belki çoktan saç kıvırma zıvanaları yapmıştır; ama saklanmış olmaya değerlerdi ve büyük bir kısmının kontrpuanı çok iyiydi. İşte teyzeyi keyfi yerinde, çok neşeli görme zevkine erdiğim, benim de çok eğlendiğim bu küçük yolculukların birinden sonradır ki papaz yardımcısına, çok çabuk ve çok kötü bir biçimde, kâğıtlarım arasında bulunacak koşuklu (manzum) bir mektup yazdım.[25]

Paris'in daha yakınında yurttaşım, akrabam ve dostum Monsieur Mussard'ın, Passy'de başını dinlemek için edindiği çok şirin, içinde çok dingin anlar geçirdiğim evinde, çok sevdiğim bir başka geçici konutum daha vardı. Monsieur de Mussard bir kuyumcuydu, ticarette namuslu bir servet edindikten ve tek kızını bir borsa memurunun oğlu ve kralın sofracı başısı olan Monsieur de Valmette ile evlendirdikten sonra, son günlerinde ticaret ve alışverişten çekilmek ve hayat yorgunlukları ile ölüm arasında bir dinlenme ve zevk molası vermek gibi bilgece bir karar almış bulunan aklı başında bir adam. Gerçek bir hayat filozofu olan yaşlı Mussard, kendi yaptırdığı

* Saint- Vandrille çeşmesinde öğle yemeği yemeye gideceğimiz bir sabah, orada bu sözü geçen Monsieur Grimm ile aramda geçen küçük ama unutulmaz bir macerayı burada anlatmadan geçtiğime göre, bundan sonra da üzerinde durmayacağım; ama sonradan bu macerayı düşünerek, Grimm'in ondan sonra eşsiz bir başarıyla uyguladığı komployu, daha o zamandan kalbinin derinliklerinde gizli gizli sakladığı sonucuna vardım23.

çok hoş bir evde ve çiçeklerini kendi elleriyle diktiği çok güzel bir bahçe içinde, tasasız yaşıyordu. Bu bahçenin setlerini derinliğine kazarken, kabuklu hayvan fosilleri buldu ve bu fosillerden o kadar çok buldu ki coşkunlaşmış hayal gücü artık doğada hayvan kabuklarından başka bir şey görmedi ve sonunda, ciddî ciddî, evrenin hayvan kabuklarından, hayvan kabuğu kalıntılarından başka bir şey olmadığına, dünyanın bir kum ve kabuk yığınından başka bir şey olmadığına inandı. Her zaman bu konuyla ve garip keşifleriyle meşgul, kendini bu fikirlere öylesine kaptırmıştı ki eğer, aklı hesabına çok mutlu ama onu çok seven ve evinde en hoş sığınağı bulan dostları hesabına çok mutsuz bir şey olan ölüm, çok garip ve çok kıyıcı bir hastalıkla onu dostlarından almaya gelmiş olmasaydı, bu fikirler sonunda kafasında sistem haline, yani çılgınlık haline dönebilirdi. Hastalığı, uzun süre nedeni bulunamaksızın onu yiyip içmekten alıkoyan ve sonunda, uzun acı yıllarından sonra onu açlıktan öldüren, durmadan büyüyen bir mide uruydu. Çektiği acıları görmenin ölüm saatine kadar ondan uzaklaştırmadığı tek dostları olan Lenieps[26] ve beni hâlâ güler yüzle karşılayan, biraz sonra dışarı çıkartacağı birkaç damla çok açık çayı bile içecek hali olmaksızın, bize getirttiği yemeğe büyük bir istekle bakacak duruma gelmiş bu zavallı ve saygıdeğer adamın son zamanlarını, yüreğim sızlamadan hatırlayamam. Ama bu acılı zamanlardan önce onun evinde, edindiği seçme dostlarla birlikte ne hoş zamanlar geçirdim! Bu seçme dostların başına, kalbi yazılarına can veren, ölümsüzlüğe lâyık ve ne mizacında, ne de dostluğunda yazılarına verdiği karamsar renkten eser bulunmayan, çok sevimli ve çok sade bir adam olan abbé Prévôt'yu koyuyorum; sonra küçük çapta ama aşk yönünden daha bahtlı bir Esope olan Doktor Procope[27]; ölümünden sonra yayımlanan Despotisme Oriental'ın (Doğu Despotizmi) ünlü yazarı olan ve sanırım Mussard'ın dünyanın süresi üzerindeki sistemlerini genişleten Boulanger[28]. Kadınlardan, o sıralarda sadece halktan bir kadın olduğu için henüz akıllı ve nükteli geçinmeyen, Voltaire'in yeğeni Madame Denis[29]; şüphesiz güzel değil ama gönül çekici olan ve bir melek gibi şarkı söyleyen Madame Vanloo; gene şarkı söyleyen ve çok zayıf olmasına rağmen, eğer daha az sevimli olma iddiasında bulunsaydı çok sevimli olabilecek olan Mada-

me de Valmalette'in kendisi. Monsieur Mussard'ın, eğer kabuk-bilimi-hastalığı (Conchyliomanie) ile birlikte onunla baş başa geçirdiğimiz zamanlar daha çok hoşuma gitmemiş olaydı, -ki altı aydan çok bir süre, çalışma odasında onun kadar zevkle çalışmış olduğumu söyleyebilirim,- yeteri kadar hoşlanacak olduğum dost topluluğu, aşağı yukarı işte buydu.

Nice zamandır Passy sularının sağlığım için iyi geleceğini ileri sürüyor ve evinde kalıp bu sulardan içmemi salık veriyordu. Kendimi şehrin kalabalığından biraz kurtarmak için, sonunda boyun eğdim ve Passy'de, oranın sularını içmekten çok kırda yaşadığım için bana çok iyi gelen sekiz on gün geçirdim. Mussard viyolonsel çalıyor ve İtalyan müziğini çok seviyordu. Bir akşam, yatmadan önce uzun uzun bir müzikten ve özellikle İtalya'da ikimizin de gördüğümüz ve ikimizin de bayıldığımız opere buffe'lerden söz ettik. Gece, uykum tutmadığı için, Fransa'da bu türlü bir dram fikrinin nasıl verilebileceğini düşündüm; çünkü Amours de Ragonde[30] buna hiç benzemiyordu. Sabah bir yandan dolaşır bir yandan da su içerken, alelâcele birkaç dize düzdüm ve bunları düzerken aklıma gelen şarkıları bu dizelere uyguladım. Hepsini bahçenin üst başındaki kubbeli salonumsu bir yerde kâğıt üzerine karaladım ve çay vakti bu havaları Mussard'a ve aslında çok iyi ve çok sevimli bir kız olan kâhya kadını Mademoiselle Duvernois'ya göstermekten kendimi alamadım. Taslağını yaptığım üç parça şunlardı: Birinci monolog, J'ai Perdu Mon Serviteur (Dostumu Yitirdim), Kâhin'in şarkısı, L'Amour Crôit S'il S'inquiète, (Kuşku Aşkı Artırır) ve son ikili, A Jamais, Colin, Je T'engage (Colin, Sana Ebediyen Bağlanıyorum), vb. Bunun dinlemeye değer bir şey olduğunu öylesine az umuyordum ki, her ikisinin de alkış ve teşvikleri olmasaydı, o kadar kez en azından bunlar kadar iyi şeyler için yapmış olduğum gibi kâğıtlarımı ateşe atacak ve onları bir daha düşünmeyecektim; ama beni öylesine coşturdular ki altı gün içinde, birkaç dize dışında dramım yazılmış ve bütün müziğimin ilk taslağı yapılmış oldu, öyleki Paris'te biraz resitatif ve boşlukların doldurulmasından başka yapacak işim kalmadı ve hepsini öyle bir çabuklukla tamamladım ki üç hafta içinde sahnelerim temize çekildi ve oynanacak duruma geldi. Sadece, ancak çok zaman sonra tamamlanan divertissement[31] eksikti.

Bu yapıtın meydana gelmesinin heyecanı içinde, onu dinlemek için büyük bir istek duyuyordum ve Lulli'nin bir kez Armide'i salt kendisi için oynattığını söyledikleri gibi, fantezimin kapalı kapı temsil edildiğini görmek için dünyada her şeyi verirdim. Benim için bu zevke ermek ancak halkla birlikte mümkün olduğuna göre, oyunumu oynatmak için onu operaya kabul ettirmek zorunluydu. Ne yazık ki oyunum kulakların hiç alışık olmadığı yepyeni bir türdeydi; öte yandan *Muses Galantes*'ın başarısızlığı, eğer kendi adımla verirsem Devin'in başarısızlığını da bana önceden gösteriyordu. Duclos beni güçlükten kurtardı ve oyunu yazarın adını açıklamadan prova ettirmeyi üzerine aldı. Kendimi belli etmemek için ben bu provada bulunmadım ve provayı yöneten *küçük kemanlar** bile yazarın kim olduğunu, ancak genel bir alkış yapıtın iyiliğini gösterdikten sonra öğrenebildiler. Dinleyen herkes yapıttan hoşlanmıştı, o derecede ki ertesi günden başlayarak bütün topluluklarda ondan başka bir şey konuşulmuyordu. Provada bulunmuş olan saray eğlence yönetmeni Monsieur de Cury, sarayda oynatmak üzere yapıtı istedi. Niyetlerimi bilen Duclos, oyunuma sarayda Paris'tekinden daha az sahip olabileceğimi düşünerek, bu isteği geri çevirdi. Cury oyunu resmen istedi; Duclos direndi ve aralarındaki tartışma öylesine şiddetlendi ki eğer ayırmasalar, bir gün dövüşmek üzere operadan birlikte çıkacaklardı. Bana başvurmak istediler: Ben bu konudaki kararı Monsieur Duclos'ya havale ettim. Gene ona başvurmak gerekti. İşe Monsieur le duc d'Aumont[32] karıştı. Duclos sonunda otoriteye boyun eğmek zorunda kaldı ve oyun, Fontainebleau'da oynanmak üzere verilmiş oldu.

En sevdiğim ve alışılmış yoldan en çok uzaklaştığım kısım resitatif kısmıydı. Benimki yepyeni bir biçimde vurgulanmıştı ve sözün akışıyla birlikte yürüyordu. Bu korkunç yeniliği olduğu gibi bırakmaya cesaret edemediler, koyuna dönmüş kulakları isyan ettirmesinden korkuyorlardı. Francueil ve Jelyotte'un bir başka resitatif yapmalarına razı oldum, ama bu işe karışmak istemedim.

---

* Gençliklerinden beri, kendilerini her zaman konaklarda birlikte keman çalmaya giderek tanıtmış bulunan Rebel ve Francoeur böyle (*Küçük KEmanlar* olarak -ç.) adlandırılıyorlardı.

Her şey hazır olup da temsil günü saptanınca, hiç olmazsa son provayı görmem için bana bir Fontainebleau yolculuğu önerildi. Bu yolculuğu bir saray arabası içinde, Mademoiselle Fel, Grimm ve sanırım abbé Raynal ile birlikte yaptım. Prova kötü olmadı; beklediğimden çok beğendim. Opera orkestrası ve kralın çalgı takımından kurulu orkestra kalabalıktı. Jelyotte Colin'i oynuyordu; Mademoiselle Fel, Colette'i; Cuvilier, Kâhini; koro, Opera korosuydu. Ben pek söze karışmadım: Her şeyi yöneten Jelyotte idi; ne yaptığını denetlemek istemedim ve Romalı tonuma rağmen, bütün bu kalabalık ortasında bir öğrenci gibi utangaçtım.

Ertesi gün, temsil günü, Grand-Commun kahvesine kahvaltı etmeye gittim. Kahve çok kalabalıktı. Bir gün önceki provadan ve oraya girmenin güçlüğünden söz ediliyordu. Orada bulunan bir subay provaya güçlük çekmeden girdiğini söyledi, orada olup bitenleri uzun uzadıya hikâye etti, yazarı betimledi, ne yaptığını, ne dediğini anlattı; ama yalınlıkla olduğu kadar güvenle anlatılan bu oldukça uzun öyküde beni asıl hayrette bırakan şey, içinde bir tek doğru söz bulunmaması oldu. Gözlerinin önünde durduğu halde, o kadar görmüş olduğunu söylediği o yazarı tanımadığına göre, o provadan böylesine bilgince söz eden bu adamın orada hiç bulunmadığı benim için çok açıktı. Bu sahnede daha da tuhaf olan şey, benim üzerimde yaptığı etki oldu. Otuz kırk yaşlarında bir adamdı bu; üzerinde budala ve kendini beğenmiş bir hal, bir tavır yoktu; yüzü değerli bir insan, göğsündeki Saint-Louis haçı eski bir subay olduğunu gösteriyordu. Küstahlığına ve kendime rağmen beni ilgilendiriyordu; o yalanlarını anlatırken ben kızarıyor, gözlerimi yere indiriyor, diken üstünde oturuyordum; zaman zaman kendimde, yanılma ve iyi niyet içinde ona inanmanın bir yolu olup olmadığını araştırıyordum. Sonunda beni tanıyan biri çıkar da ona kötü bir şey söyler korkusuyla titreyerek, bir şey demeksizin kakaomu bitirmekte acele ettim ve önünden geçerken başımı eğerek, orada bulunanlar öyküsü üzerine uzun söylevler çekerken, elimden geldiği kadar çabuk kahveden çıktım. Sokakta ter içinde kaldığımı farkettim ve eminim ki, eğer çıkmadan önce biri beni tanısa ve adımı söyleseydi, sırf bu zavallı adamın yalanı meydana çıkınca çekeceği güçlük duygusuyla, bende bir suçlunun utanç ve sıkıntısı görülürdü.

İşte hayatımın anlatmaktan başka bir şey yapılmasının güç olduğu o bunlukla (kritik) anlarından biri, çünkü anlatmanın bile bir eleştiri ya da övgü izi taşımaması hemen hemen olanaksız. Gene de ne övgü ne de yergi katarak, nasıl ve hangi nedenlerle davrandığımı anlatmaya çalışacağım.

O gün de her günkü özensiz kılık kıyafetim içinde bulunuyordum; uzun bir sakal[33] ve oldukça kötü taranmış bir peruka. Bu yol yöntem kusurunu bir cesaret işi sayarak, az sonra Kral, Kraliçe, krallık ailesi ve bütün sarayın gelecekleri salona bu biçimde girdim. Monsieur de Cury'nin beni götürdüğü ve kendi locası olan locaya kuruldum. Bu, sahnenin üzerinde, Kralın Madame de Pompadour ile birlikte yer aldığı daha yüksek küçük bir locayla karşı karşıya, büyük bir locaydı. Etrafım kadınlarla çevrili ve locanın önünde tek erkek olarak, beni oraya herkese göstermek için özellikle oturttuklarından şüphe edemezdim. Işıklar yandığı zaman, kendimi aşırı derecede süslü insanlar arasında bu kılık içinde görünce, rahatsız olmaya başladım; kendi kendime, kendi yerimde olup olmadığını, oraya uygun olarak oturtulup oturtulmadığımı sordum ve kaygılı birkaç dakikadan sonra, belki de nedenlerimin sağlamlığından çok bunun tersini söylemenin olanaksızlığından gelen bir gözü peklikle, evet diye cevap verdim. Kendi kendime şöyle dedim: "Mademki kendi oyunumun oynandığını görüyorum, mademki buraya çağrıldım, mademki bu oyunu sadece bunun için yazdım ve nihayet mademki emeğimin ve yeteneklerimin ürününden yararlanmaya kimsenin benden çok hakkı yok, kendi yerimdeyim. Her günkü gibi giyindim, ne daha iyi, ne daha kötü. Eğer herhangi bir şeyde kamuoyuna boyun eğmeye bir başlarsam, yeni baştan her şeyde boyun eğdiğimin resmidir. Her zaman kendim olmak için, nerde olursa olsun kendi seçtiğim durumda bulunmaktan utanmamalıyım: Dış görünüşüm sade ve özensiz, ama ne kirli ne de pis; sakal da, bize doğa tarafından verildiğine ve zamana ve modaya uyarak bazen bir süs olduğuna göre, aslında hiç de pis bir şey değil. Beni gülünç, densiz bulacaklarmış; püf! Umurumdaydı! Gülünç görünme ve ayıplanmaya katlanmasını bilmeliyim, yeter ki bunlar hak edilmiş şeyler olmasın". Bu küçük kendi kendine konuşmadan sonra öylesine yüreklendim ki, eğer gözü pek olmam gerekseydi gözü pek olurdum. Ama ister Kralın orada

bulunması etkisiyle, ister insan yüreğinin doğal eğilimiyle olsun, konusu olduğum merakta iyilikçilikten ve namusluluktan başka bir şey görmedim. Bu durumdan, beni alkışlamaktan başka bir şey aramıyora benzeyen o çok elverişli ön yargıları silmekten korkarak, kendim ve piyesimin kaderi üzerinde yeni baştan kaygılanmaya başlayacak kadar etkilendim. Alaylarına karşı pusatlanmıştım; ama hiç beklemediğim okşayıcı havaları elimi kolumu öylesine bağladı ki oyuna başlandığı zaman bir çocuk gibi titriyordum.

Az sonra rahatladım. Oyun oyuncular bakımından çok kötü oynandı ama müzik bakımından iyi söylendi ve iyi çalındı. Gerçekten dokunaklı bir saflıkta olan ilk sahneden başlayarak localarda o zamana kadar bu türlü oyunlarda duyulmamış bir şaşkınlık ve beğenme mırıltısının yükseldiğini duydum. Artan kaynaşma giderek bütün topluluğu sardı ve Montesquieu gibi söylemek gerekirse, kendi etkisiyle etkilenerek arttı. İki saf adamcağız sahnesinde bu etki doruğuna vardı. Kral huzurunda el çırpılmaz; bunun sonucu oyundaki her şey iyi duyuldu; oyun ve yazar bundan kazançlı çıktı. Etrafımda bana melekler gibi güzel gelen kadınların fısıldaştıklarını ve alçak sesle birbirlerine şöyle dediklerini işitiyordum: "Çok hoş, çok güzel; içinde yüreğe işlemeyen tek ses yok". Bunca güzel kadını heyecanlandırma zevki beni de gözlerimi dolduracak kadar heyecanlandırdı ve ilk ikilide, ağlamakta yalnız olmadığımı görerek, göz yaşlarımı tutamadım. Monsieur de Treytorens'ın konserini hatırlayarak bir an kendimi toparladım. Bu anımsama, aklıma zafer kazanmışların başı üzerinde çelenk tutan köleyi getirdi ama kısa sürdü, az sonra kendimi tamamen ve başka hiçbir şey düşünmeksizin zaferimin tadını çıkarma zevkine bıraktım. Bununla birlikte o anda cinsel zevkin işin içine yazarlık gururumdan daha çok karıştığından eminim ve şüphesiz, orada sadece erkekler bulunsaydı, döktüğüm tadına doyulmaz göz yaşlarını dudaklarımda toplamak isteğiyle, durmadan olduğum gibi bitip tükenmezdim. Büyük hayranlık duyguları uyandıran çok oyun gördüm, ama bütün bir oyunda ve özellikle sarayda, bir ilk temsil gününde, böylesine dolu, böylesine tatlı, böylesine dokunaklı bir esrimenin hüküm sürdüğünü hiç görmedim. O temsili görenler hatırlayacaktır; çünkü hiç görülmemiş bir etkisi oldu.

Aynı akşam, Monsieur le duc d'Aumont, ertesi gün saat on bir sularında şatoda bulunmamı ve beni Krala takdim edeceğini bildirdi. Bana bu haberi getiren Monsieur de Cury, bir ödenek bağlanmasının söz konusu olduğunun ve bunu bana Kralın kendi ağzından duyurmak istediğinin sanıldığını ekledi.

Böylesine parlak bir günü izleyen gecenin, benim için bir yürek sıkıntısı ve şaşkınlık gecesi olduğuna inanılabilir mi? Bu takdim haberinden sonra aklıma gelen ilk şey, bana temsil akşamı çok acı çektiren ve ertesi gün, majestelerinin geçişini beklerken, bütün o ulu kişiler arasında, Kral galerisi ya da dairelerinde bulunacağım zaman da işkence edebilecek olan o sık sık dışarı çıkma ihtiyacı oldu. Beni toplantılardan uzak tutan ve kadınlarla kapanmaya gitmemi engelleyen başlıca neden bu illetti. Sadece bu ihtiyacın beni nasıl bir durum içine düşürebileceği fikri bile bana bu ihtiyacı, ölümü yeğ tutacağım bir kepazeliği göze almadıkça fenalıklar geçirecek derecede uyarmaya yetiyordu. Bu tehlikeye atılmanın korkunçluğunu, ancak bu durumu bilenler anlar.

Sonra kendimi kralın huzurunda, durmak ve bana hitap etmek tenezzülünde bulunan Majestelerine takdim edilmiş olarak düşünüyordum. İşte cevap vermek için hazırcevaplık ve zekâ uyanıklığının gerekli olduğu yer de tam orasıydı. Tanımadığım en önemsiz kimse karşısında beni allak bullak eden melun sıkılganlığım, Fransa Kralı karşısında beni bırakacak ve söylenmesi gereken şeyi anında söylememe izin verecek miydi? Takındığım ağır başlı hava ve edayı elden bırakmaksızın, bu kadar büyük bir hükümdarın bana bahşettiği şeref karşısında duygulandığımı göstermek istiyordum. Büyük ve yararlı bir gerçeği, güzel ve değerlilik gösteren bir övgü içine sarmalamak gerekiyordu. Önceden uygun bir cevap hazırlamak için, bana söyleyebileceği şeyi önceden tam olarak kestirmek gerekirdi; ve bundan sonra da düşünmüş olduğum sözlerden bir tekinin bile onun karşısında aklıma gelmeyeceğinden emindim. Ya her zamanki hödüklüklerimden biri şaşkınlıkla ağzımdan kaçarsa, o anda ve bütün sarayın gözleri önünde ne olurdum? Bu tehlike, ne olursa olsun, kendimi buna atmamayı kararlaştıracak derecede beni telâşlandırdı, korkuttu, tir tir titretti.

Gerçi bana bağlanacak olan ödeneği yitiriyordum; ama bunun bana yükleyeceği boyunduruktan da kurtuluyordum. Elveda gerçek, elveda özgürlük, elveda cesaret. Bu boyunduruk altında bağımsızlık ve çıkar gözetmemekten söz etmeye nasıl cesaret edebilirdim? Bu ödeneği aldıktan sonra ya dalkavukluktan başka bir şey yapmamam gerekirdi, ya da susmam; üstelik bunun bana verileceğini de kim temin edebilirdi? Atılacak bir sürü adım, yüz suyu dökülecek bir sürü adam! Onu korumak, bana ondan vazgeçmekten daha çok ve çok daha tatsız çabalara malolacaktı. Bu ödenekten vazgeçmekle, ilkelerime çok uygun bir karar almış ve görünüşü gerçeğe feda etmiş olduğuma inandım. Kararımı Grimm'e söyledim, hiçbir karşı koymada bulunmadı. Öbürlerine sağlığımı ileri sürdüm ve o sabah yola çıktım.

Gidişim gürültü uyandırdı ve herkesçe kınandı. Nedenlerim herkes tarafından anlaşılamazdı. Beni budalaca bir gururla suçlamak daha kolaydı ve içinde böyle davranamayacağını duyan herhangi birinin kıskançlığına daha uygun düşüyordu. Ertesi gün, Jelyotte bana oyunumun başarısını ve Kralın bu oyuna duyduğu tutkunluğu anlatan bir pusula yazdı. Bütün gün, diyordu, Majesteleri, krallığının en bozuk sesiyle: *J'ai perdu mon serviteur; J'ai perdu tout mon bonheur** diye şakıyıp duruyor. Jelyotte, on beş gün içinde, Kâhin'in, herkesin gözünde birincinin başarısını meydana çıkaracak bir ikinci temsilinin verileceğini de ekliyordu.

İki gün sonra, akşam saat dokuz sularında, akşam yemeği yiyeceğim Madame d'Epinay'nin evine girerken, kapıda bir kira arabasıyla karşılaştım. Bu arabanın içinde bulunan biri, bana binmemi işaret etti; bindim: Diderot'ydu bu. Bana, böyle bir konuda bir filozoftan beklemediğim bir ateşlilikte ödenek işinden söz açtı. Krala takdim edilmeyi istememiş olmamı suç saymadı; ama ödeneğe karşı gösterdiğim kayıtsızlığı büyük bir suç saydı. Bana, kendi hesabıma çıkar gözetmez olsam bile, Madame Le Vasseur ve kızı hesabına öyle olmama izin verilemeyeceğini; onlara karşı, onlara ekmek vermenin hiçbir mümkün ve namuslu yolunu ihmal etmemekle yükümlü olduğumu söyledi ve böyle olmakla birlikte, bu ödeneği reddetmiş

* (Dostumu yitirdim; tüm mutluluğumu yitirdim.)

olduğum söylenemeyeceği için, bunu bana vermeye yatkın göründüklerine göre, ne pahasına olursa olsun onu istemek ve elde etmek zorunda olduğumu ileri sürdü. İlgisinden hoşlandımsa da felsefesinden hoşlanamadım ve bu konuda çok şiddetli bir tartışmaya giriştik, onunla olan ilk tartışmamdı bu; ve ondan sonra da o benden yapmak zorunda olduğumu ileri sürdüğü şeyleri yapmamı isteyerek, bense öyle gerekmediğine inandığım için kendimi bunlara karşı savunarak, aramızda hep bu türlü tartışmalar oldu.

Birbirimizden ayrıldığımız zaman vakit geçti. Onu Madame d'Epinay'nin evine akşam yemeğine götürmek istedim; o istemedi ve sevdiğim herkesi birleştirme isteği, Diderot'yu onu görmeye razı etmek için Madame d'Epinay'yi Diderot'nun bize açmadığı kapısına götürmeye kadar, bana çeşitli zamanlarda ne yaptırdıysa boşuna, Diderot ondan sadece çok küçük görücü kelimelerle söz ederek, bundan her zaman kaçındı. Ancak her ikisiyle de bozuşmamdan sonradır ki birbirleriyle dost oldular ve Diderot Madame d'Epinay'den saygınlıkla söz etmeye başladı.

O günden sonra Diderot ve Grimm, Thérèse ve annesine, eğer daha rahat değillerse bunun benim kötü niyetimden ileri geldiğini ve beni hiçbir zaman adam edemeyeceklerini anlatarak, bizim yöneticileri benden soğutmayı iş edinir göründüler. Onlara Madame d'Epinay'nin yardımıyla bir tuzcu dükkânı, bir tütüncü dükkânı ve daha bilmem ne vaat ederek, beni bıraktırmaya çalışıyorlardı. Hatta Duclos ve d'Holbach'ı da kendi aralarına sürüklemek istediler, ama Duclos buna hiçbir zaman yanaşmadı. O zaman bütün bu dolap biraz kulağıma çalınmıştı ama işin içyüzünü ancak uzun zaman sonra öğrendim ve benim gibi hastalıklı bir adamı en iç karartıcı bir yalnızlığa mahkûm etmeye çalışarak, aslında dostlarımın gözü bağlı ve ölçüsüz gayretkeşliğinden sık sık yakınma durumunda kaldım.

Bir sonraki karnavalda, 1753, Kâhin Paris'te oynandı ve ben de bu arada uvertür ve divertismanını tamamlama zamanını buldum. Bu divertisman, düşünüldüğü biçimde, baştan sona hareket halinde ve bana göre çok hoş tablolar veren tutarlı bir konuda olacaktı. Ama bu fikri operaya önerdiğim za-

man beni dinlemediler bile ve şarkıları ve dansları birbirine alışıldığı gibi eklemek gerekti; bunun sonucu, sahnelerin güzelliğini hiç bozmayan çekici fikirlerle dolu bu divertisman pek başarılı olmadı. Jelyotte'un resitatifini çıkardım ve yerine, önce hazırladığım ve tasarlanmış olduğu biçimdeki kendi resitatifimi koydum ve itiraf ederim, biraz Fransızlaştırılmış, yani oyuncular tarafından çekilip götürülmüş olan bu resitatif, kimseye batmak şöyle dursun, şarkılardan daha az başarılı olmadı ve hatta seyircilere bile en az onlar kadar iyi bestelenmiş göründü. Oyunumu, onu korumuş olan Monsieur Duclos'ya ithaf ettim ve bunun benim tek ithafım olacağını açıkladım. Bununla birlikte, onun onamasıyla ikinci bir ithafta daha bulundum; ama o bu ayrıklamadan, hiç ayrıklama yapmamamdan daha büyük bir onur duymuş olsa gerek.

Bu oyun konusunda, anlatacak daha önemli şeylerin burada üzerlerinde uzun boylu durmama olanak vermediği çok öyküm var. Belki bir gün ekte bu öyküleri anlatacağım. Gene de bundan sonra yazılacaklarla ilgili olabilecek birini anlatmadan geçemeyeceğim. Bir gün Baron d'Holbach'ın çalışma odasında onun notalarını yokluyordum; bunlardan birçoğunu gözden geçirdikten sonra, bana bir klavsen parçaları derlemesini göstererek şöyle dedi: "İşte benim için bestelenmiş bulunan parçalar; zevkle dolu, kolay söylenir şeyler; bunları benden başka ne kimse bilir, ne de göreceği var. Divertismanınıza koymak için birkaçını seçmelisiniz". Kafamda kullanabileceğimden çok şarkı ve senfoni konuları olduğundan, onunkilerle pek ilgilenmiyordum. Bununla birlikte beni öylesine sıkıştırdı ki gönlü hoş olsun diye, kısalttığım ve Colette'in kadın arkadaşlarının girişi için üçlü haline getirdiğim bir pastoral seçtim. Birkaç ay sonra ve Kâhin temsil edilirken, bir gün Grimm'e gittiğimde herkesi, ben içeri girer girmez onun birden bire ayağa kalktığı klavseni başında buldum. Mekanik bir biçimde notalığının üzerine baktığımda, orada Baron d'Holbach'ın elinden hiçbir zaman çıkmayacağını temin ederek, almam için beni sıkıştırdığı o mahut derlemesini, tam da o mahut parça açılmış olarak gördüm. Bir zaman sonra aynı derlemeyi, evinde müzik toplantısı olduğu bir gün, bu kez Monsieur d'Epinay'nin klavseni üzerinde açılmış gördüm. Ne Grimm, ne de bir başkası bana bu parçadan hiç söz açmadı ve ben, bir za-

man sonra Köyün Kâhini'nin yazarının ben olmadığım yolunda bir dedikodu yayıldığı içindir ki burada bundan söz ediyorum. Hiçbir zaman büyük bir nota yiyicisi (croque-note) olmadığım için, benim *Dictionaire de Musique* (Müzik Sözlüğü) olmasaydı, eminim ki sonunda müzik bilmediğimi de söylerlerdi*.

Köyün Kâhini oynanmadan bir zaman önce Paris'e, orada yapacakları etki önceden düşünülmeksizin opera sahnesinde oynattıkları İtalyan soytarılar gelmişti. Çok kötü olmalarına ve o zaman çok bilgisiz olan orkestranın oynadıkları oyunları boş yere berbat etmesine rağmen bu oyunlar, Fransız Operasına bir daha tamir edilmez bir zarar vermekten de geri kalmadı. Aynı gün, aynı sahnede dinlenen bu iki müziğin karşılaştırılması, Fransız kulaklarının tıpasını çıkardı. İtalyan müziğinin canlı ve belirgin vurgusundan sonra, kendi müziklerinin ağır aksaklığına katlanabilecek tek kulak kalmadı. Soytarılar bitirir bitirmez, herkes çekip gidiyordu. Oyunların sırasını değiştirmek ve soytarıları sona koymak zorunda kaldılar. *Eglé, Pygmalion, Le Sylphe* oynanıyordu; ama hiç biri tutmuyordu. Bir tek *Köyün Kâhini* karşılaştırmaya dayandı ve *Serva Padrona'dan*[34] sonra da o beğenildi. Perde arası eğlencemi (intermède) bestelerken, kafamda hep İtalyan operaları vardı; bana bunun fikrini veren onlar olmuştu ve benimkinin yanında onlarınkileri göstereceklerini öngörmekten çok uzaktım. Eğer bir aşırmacı olmuş olsaydım, ne hırsızlıklar ortaya çıkacak ve bunları göstermek için ne çabalar harcanacaktı! Ama hiçbir şey olmadı; boşuna çabalandı, benim müziğimde başka hiçbir müziğin en küçük bir izi görülemedi ve bütün şarkılarım, sözde asıllarıyla karşılaştırıldıktan sonra, yaratmış olduğum müziğin karakteri kadar yeni bulundu. Eğer Mondonville[35] ya da Rameau'yu böyle bir sınavdan geçirselerdi, bu sınavdan parça parça çıkarlardı.

Soytarılar İtalyan müziğine çok ateşli müritler kazandırdı. Bütün Paris sanki bir devlet ya da din işi söz konusuymuş gibi çok ateşli iki partiye bölündü. Daha güçlü, daha kalabalık, büyüklerden, zenginlerden ve kadınlardan meydana gelen biri, Fransız müziğini tutuyordu; daha canlı, daha mağrur, daha

---

* Sözlüğe rağmen, sonunda bunu da söyleyeceklerini o zaman tahmin etmiyordum.

coşkun olan öbürü, müzikten gerçekten anlayan kişilerden, yetenekli insanlardan, sanatçılardan meydana geliyordu. Bunların küçük mangası operada, Kraliçenin locası altında toplanıyordu. Parterin ve salonun bütün geri kalan kısmını öbür parti dolduruyordu; ama bu partinin esas yeri Kralın locasının altındaydı. İşte o zamanlar *Kral Köşesi* ve *Kraliçe Köşesi* denilen o ünlü parti adları bundan kalmadır. Tartışma kızışarak broşürler yayımlandı. Kral köşesi alay etmek istedi; *Le Petit Prophète* (Küçük Yalvaç) tarafından alaya alındı; burnunu akılyürütmeye sokmak istedi; *Lettre sur la Musique Française* (Fransız Müziği Üzerine Mektup) tarafından ezildi.[36] Bu çekişmeden, sadece biri Grimm'in, öteki de benim olan bu iki küçük yazı artakaldı; bütün öbürleri yok oldu gitti.

Ama benim olmadığı halde bana maledilmekte uzun süre direnilen *Le Petit Prophète* hafife alındı ve yazarına en küçük bir sıkıntı çıkarmadı; oysa *Lettre sur la Musique* ciddiye alındı ve müziği aracıyla saldırıya uğradığına inanan bütün ulusu bana karşı ayaklandırdı. Bu broşürün inanılmaz etkisinin betimlenmesi Tacite'in kalemine lâyıktır. Parlamento ile Kilisenin büyük çatışması sırasındaydı. Parlamento yeni sürülmüştü, kaynaşma doruğundaydı; her şey bir ayaklanmanın yakın olduğunu gösteriyordu. Broşür yayımlandı; o anda bütün öteki çatışmalar unutuldu; sadece Fransız müziğinin karşılaştığı tehlike düşünüldü ve bana karşı olandan başka bir ayaklanma olmadı. Hem de öylesine bir ayaklanma ki ulus bir daha yatışma nedir bilmedi. Sarayda sadece Bastille ile sürgün arasında kararsızlık gösteriliyordu ve eğer Monsieur de Voyer bunun gülünçlüğünü anlatmamış olsaydı, kral buyrultusu (tutuklama buyruğu) yazılmış olacaktı. Bu broşürün belki de devlet içinde bir ihtilâli önlediği okunacağı zaman, düş görüldüğü sanılacak. Ama bu tuhaf olgunun üzerinden bugün on beş yıldan çok bir zaman geçmediğine göre bu, henüz bütün Paris'in doğruluğuna tanıklık edebileceği çok gerçek bir hakikattir.

Özgürlüğüme dokunulmadı ama, sataşmalar da esirgenmedi; hatta hayatım bile tehlikeye girdi. Opera orkestrası, Operadan çıkarken beni öldürme namuslu komplosunu kurdu. Bunu bana söylediler, bunun üzerine operaya daha sık gitmekten başka bir şey yapmadım ve ancak uzun zaman sonra, bana karşı dostluk besleyen kralın bilelik atlıları komutanı Mon-

sieur Ancelet'nin, tiyatro çıkışında haberim olmadan bana eşlik ederek komployu önlemiş bulunduğunu öğrendim. Belediye, operanın yönetimini eline almıştı. Esnaflar kâhyasının ilk marifeti, serbest giriş hakkımı elimden aldırmak oldu, hem de mümkün olan en terbiyesiz bir biçimde, yani içeri girerken herkesin önünde geri çevirterek; öyleki o gün oradan geri dönme utancından kurtulmak için, bir amfiteatr bileti almak zorunda kaldım. Oyunumu onlara verirken, istediğim tek fiyat ömür boyu serbest giriş olduğuna göre haksızlık ortadaydı; çünkü bunun bütün yazarlar için bir hak olmasına ve ben bu hakka iki sıfatla birden sahip bulunmama rağmen, bunu Monsieur Duclos'nun yanında kesinlikle özel bir şart olarak ileri sürmekten geri kalmamıştım. Gerçi bana telif hakkım karşılığı, ben istemeden, opera veznedarı aracıyla elli louis gönderdiler, ama bu elli louis'nin, kurallara göre bana düşen tutarı bile karşılamaması bir yana, bu ödemenin açıkça ileri sürülmüş ve bu ödemeden tamamen bağımsız bulunan giriş hakkıyla hiçbir ilgisi yoktu. Bu davranışta öylesine bir haksızlık ve kabalık karmaşası vardı ki o sırada bana karşı en büyük öfkesi içinde bulunan halk, bundan oybirliğiyle güceniklik duymaktan geri kalmadı ve bir gün önce bana saldırmış olan biri, ertesi gün salonda, serbest girişe böylesine hak kazanmış, hatta bunu iki kişi için bile isteyebilecek durumda bulunan bir yazarı bu haktan bu biçimde yoksun bırakmanın utanılacak bir şey olduğundan yüksek sesle yakınıyordu. *Ogn'un ama la giustizia in casa d'altrui*[37] İtalyan atasözü ne kadar doğru.

Bu durumda yapacağım tek şey vardı: Üzerinde anlaştığımız karşılığı elimden aldıklarına göre, yapıtımı geri istemek. Bu amaçla, opera yönetimini denetleyen Monsieur d'Argenson'a[38] bir mektup yazdım ve mektubuma, hiç söz götürmeyen ve mektubum gibi cevapsız ve etkisiz kalan bir muhtıra ekledim. Bu adaletsiz adamın suskusu yüreğime oturdu ve karakteri ve yetenekleri için her zaman duymuş olduğum çok küçük saygının artmasına bir katkıda bulunmadı. Oyunum, kendisi için onu vermiş bulunduğum karşılıktan yoksun edilerek, operada işte böyle alıkondu. Güçsüzden güçlüye, bu hırsızlık olur; güçlüden güçsüze, bu sadece başkasının malına sahip çıkmadır.

Bu yapıtın parasal ürününe gelince, bir başkasının elinde getirecek olduğunun dörtte birini bile getirmemlş olsa da beni birkaç yıl kendimi besleyecek duruma getirmekten ve hep kötü giden kopya işinin yerini doldurmaktan geri kalmadı. Yüz louis Kraldan, kendisinin de Colin rolünü oynadığı Bellevue temsili için elli louis Madame de Pompadour'dan; elli louis operadan ve baskı için beş yüz louis de Pissot'dan aldım; öyleki bana beş altı haftalık bir çalışmadan çoğuna malolmayan bu ara oyunu (intermède), talihsizliğime ve hödüklüğüme rağmen, bana hemen hemen yirmi yıllık bir düşünce ve üç yıllık bir çalışmaya malolmuş bulunan Emile'in o zamandan beri getirdiği kadar para getirdi. Ama bu oyunun beni kavuşturduğu parasal rahatlığı, başıma sardığı sonsuz üzüntülerle kat kat ödedim. Bu oyun, ancak uzun süre sonra taşıp boşalan gizli kıskançlıkların tohumu oldu. Başarısından sonra, o zamana kadar kendilerinde bulduğumu sandığım o candan sevgiyi, o içtenliği, o beni görme isteğini bir daha ne Grimm'de, ne Diderot'da, ne de tanıdığım edebiyatçıların hemen hemen birinde görebildim. Ben Baron'un salonuna girer girmez, konuşma genel olmaktan çıkıyordu. Küçük topluluklar halinde toplanılıyor, kulaktan kulağa fısıldaşılıyor ve ben kiminle konuşacağımı bilmeksizin, tek başıma kalıyordum. Bu gücendirici bırakılışa uzun süre katlandım ve tatlı ve sevimli bir kadın olan Madame d'Holbach'ın beni her zaman iyi tuttuğunu görerek kocasının kabalıklarına, dayanılabilecek gibi olduğu sürece dayandım. Ama bir gün bu adam, tek kelime söylemeyen Diderot'nun ve o günden beri sık sık cevaplarımın tatlılığı ve ölçülülüğüne hayran kalmış olduğunu söyleyen Margency'nin önünde, beni hiç yoktan, hiç sebepsiz ve öylesine bir kabalıkla tersledi ki, sonunda bu yakışık almaz muameleyle evinden kovulmuş olarak, bir daha ayak basmama kararıyla oradan çıktım. Bu beni, ondan ve ailesinden her zaman saygıyla söz etmekten alıkoymadı; oysaki o beni hep şu küçük türedi adıyla anararak, ama gene de ne kendisine, ne de ilgili olduğu herhangi bir kimseye en küçük bir kötülüğümün dokunduğunu söylemeksizin, benim hakkımda onur kırıcı, hor görücü kelimelerden başkasını kullanmıyordu. Kendisi üzerindeki düşüncelerimi ve korkularımı işte böylece doğrulamış oldu. Bana

gelince, sözünü ettiğim dostlar kitaplar, hem de yetkin kitaplar yazmamı bağışlamışlardır sanırım, çünkü bu şeref onlara yabancı değildi; ama ne bir opera bestelemiş olmamı, ne de bu yapıtın kazandığı parlak başarıyı bağışlayamadılar, çünkü içlerinden hiçbiri ne bu işe girişecek, ne de aynı başarıyı kazanacak durumdaydı. Sadece Duclos bu kıskançlığın üstünde, hatta bana karşı olan dostluğunu daha da artırmış gibi göründü ve beni, Monsieur d'Holbach'ın evinde pek bulamadığım dikkat, nezaket ve iltifatı onun evinde bulduğum Mademoiselle Quinault[39] ile tanıştırdı.

Köyün Kâhini operada oynanırken, yazarı da Comédie-Française'de, ama biraz daha az başarılı bir biçimde söz konusu ediliyordu. Benim Narcisse'i yedi sekiz yılda İtalyanlara oynatamayınca, aktörlerin Fransızcadaki kötü oyunu nedeniyle bu tiyatrodan soğumuştum ve oyunumu onların tiyatrosunda oynatmaktansa, Fransızlara kabul ettirmiş olmayı yeğ tutuyordum. Bu istekten, kendisiyle tanıştığım ve bilindiği gibi değerli bir insan ve yazar olan oyuncu La Noue'ya söz ettim. Narcisse hoşuna gitti, onu yazarının adını gizli tutarak oynatmayı üzerine aldı ve bu arada bana serbest giriş hakkı sağladı ki buna çok sevindim, çünkü Fransız-Tiyatrosunu öbür ikisine her zaman tercih etmişimdir. Oyun beğenilerek kabul edildi ve yazarının adı açıklanmadan oynandı; ama oyuncuların ve başka birçoklarının bunu bildiklerine inanmak için nedenim var. Demoiselle Gaussin ve Demoiselle Grandval, âşık kadınlar rolünü oynuyorlardı ve bence bütün halinde kavranışı eksik olmakla birlikte, buna büsbütün kötü oynanmış bir oyun denemezdi. Gene de ona baştan sona ses çıkarmadan dayanma sabrını gösteren ve hatta en küçük bir sabırsızlık belirtisi göstermeden bir ikinci temsiline de katlanan halkın hoşgörüsü beni hem şaşırttı, hem de etkiledi. Kendi payıma ilk temsilde öylesine sıkıldım ki, sonuna kadar dayanamadım ve tiyatrodan çıkarak, orada her halde benim gibi sıkılmış olan Boissy ve başka birkaç kişiyi bulduğum Procope kahvesine girdim. Orada, alçak gönüllü ya da gururla oyunun yazarı olduğumu itiraf ederek ve oyundan herkesin düşündüğü gibi söz ederek, açıkça Peccavi'mi[40] söyledim. Tutmayan kötü bir oyunun yazarının bu açık itirafı çok beğenildi ve bana da pek güç gelme-

di. Hatta bu itirafın yapılmasındaki cesarette kırılan onurumun acısını karşılayan bir şey buldum ve sanırım bu durumda konuşmakta, budalaca bir utançla susmaktan daha çok gurur vardı. Bununla birlikte, temsilde iyi gitmese de okumaya iyi gittiği açık olduğundan, bu oyunu bastırdım ve iyi yazılarımdan biri olan önsözünde, ilkelerimi o zamana kadar yaptığımdan daha açık bir biçimde ortaya koymaya başladım.

Az sonra bu ilkeleri çok daha önemli bir yapıtta iyiden iyiye geliştirme fırsatını buldum: Çünkü, Dijon Akademisinin *Origine de l'inegalité parmi les hommes* (İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni) üzerindeki programı, sanırım bu 1753 yılında yayımlandı. Bu büyük sorunla heyecanlanarak, bu akademinin bunu önermeye cesaret edebilmesine şaştım; ama o bu cesareti gösterdiğine göre, ben de bu sorunu işleme cesaretini gösterebilirdim ve bu işe giriştim.

Bu büyük konuyu rahat rahat düşünebilmek için Thérèse, yaşlı bir kadıncağız olan ev sahibemiz ve onun dostlarından bir kadınla birlikte, yedi sekiz günlük bir Saint-Germain yolculuğu yaptım. Bu gezintiyi ömrümün en hoş gezintilerinden biri sayarım. Hava çok güzeldi; bu yaşlı kadınlar işi gücü ve masrafı üzerlerine almışlardı; Thérèse onlarla birlikte hoşça vakit geçiriyordu ve ben, hiçbir şey düşünmeksizin, yemek saatlerinde umursamadan keyfime bakmaya geliyordum. Günün geri kalan kısmında ormana dalıyor, orada öyküsünü gururla yazdığım ilk çağların hayalini arıyor ve buluyordum; insanların küçük yalanlarını yakalıyor; doğalarını çırılçıplak ortaya koymaya, zamanın ve olayların onları bozan gelişmesini izlemeye ve insanın yaptığı insanı doğal insanla karşılaştırarak, onlara mutsuzluklarının sözde yetkinlikleri içindeki gerçek kaynağını göstermeye cesaret ediyordum. Bu yüce seyredalmalarla coşan ruhum, tanrısallık katına yükseliyor ve orada benzerlerimin, önyargılarının gözü bağlı yolunda hatalarının, felâketlerinin, cinayetlerinin yolunu izlediklerini görerek, işitemeyecekleri güçsüz bir sesle onlara şöyle haykırıyordum: "Durmadan doğadan yakınan çılgınlar, bütün kötülüklerinizin size sizden geldiğini öğrenin".

İşte bu düşüncelerden, Diderot'nun zevkine bütün öbür yazılarımdan daha uygun düşen ve onu yazmak için öğütlerinden çok yararlandığım*, ama bütün Avrupa'da onu anlayacak pek az okuyucu bulan ve onlardan hiçbirinin de kendisinden söz etmek istemediği yapıt, *Discours sur l'Inégalité* (Eşitsizlik üzerine konuşma) çıktı. Bu yapıt, yarışmaya katılmak için yazılmıştı, nitekim gönderdim de, ama ödülü kazanmayacağından önceden emin olarak ve akademi ödüllerinin bu türlü yapıtlar için konulmadığını iyice bilerek.

Bu gezi ve bu çalışma, keyfime ve sağlığıma iyi geldi. Yıllar vardı ki sidik tutukluğumun zoruyla, kendimi büsbütün acımı hafifletmeksizin gücümü tüketmiş ve keyfimi bozmuş bulunan doktorların eline bırakmıştım. Saint-Germain'den dönüşte kendimi daha güçlü ve çok daha iyi buldum. Bu tedavi yolunu izledim ve doktorsuz ilâçsız iyileşmeye ya da ölmeye kararlı, onlara sonsuz olarak veda ettim ve gidemeyeceğim zaman köşemde kalıp, yürüyecek gücüm olur olmaz yürüyerek, günü gününe yaşamaya koyuldum. Paris'te iddialı kişiler arasında sürülen hayat zevkime öylesine az uygundu; edebiyatçıların entrikaları, utanç verici çekişmeleri, kitaplarındaki iyi niyet yoksunlukları, herkes içindeki tafralı havaları benim için öylesine tiksinç, öylesine sevimsizdi; dostlarımın davranışlarında bile öylesine az tatlılık, öylesine az kalp açıklığı, öylesine az içtenlik buluyordum ki, bu gürültülü hayattan bezmiş, kırdaki eğleşmemden sonra ateşli ateşli iç çekmeye başlamıştım ve mesleğimin bana kıra yerleşme olanağı vermediğini göz önünde tutarak, hiç olmazsa boş saatlerimi orada geçirmeye koşuyordum.Aylar boyunca, öğle yemeğimden hemen sonra, yazacağım konuları düşünerek, tek başıma Boulogne ormanına gezmeye gidiyor ve ancak geceleyin dönüyordum.

---

* Bunu yazdığım sırada Diderot ve Grimm'in büyük komploları üzerinde henüz hiçbir kuşku duymuyordum; yoksa birincisinin yazılarıma, artık beni yönetmez olduktan sonra ortadan kalkan o sert tonu ve o karamsar havayı vermek için güvenimi ne kadar kötüye kullandığını kolayca anlardım. Bir zavallının yakınmaları karşısında duygusuzlaşmak için kendine kulaklarını tıkayarak hak veren filozof parçası onun buluşudur ve bana, kullanmaya karar veremediğim daha güçlü başka buluşlar da sağlanmıştı. Ama Diderot'nun *Clairval*'inde[41] hayli güçlü bir dozda bulunan bu karamsarlığı, ona Vincennes Kalesinin verdiği karamsarlığa atfederek, bunda en küçük bir kötülükten kuşkulanmak aklıma hiç gelmedi.

O sıralarda kendisiyle sıkı fıkı dost olduğum Gauffecourt, görevi nedeniyle Cenevre'ye gitmek zorunda kaldığından, bana bu yolculuğu birlikte yapmamızı önerdi; razı oldum. Sağlık durumum Thérèse'in bakımından vazgeçecek kadar iyi değildi; onun da yolculuğa katılması, annesinin eve göz kulak olması kararlaştırıldı ve bütün hazırlıklarımız tamamlandıktan sonra, üçümüz birlikte 1754 haziranının ilk günü yola koyulduk.

Bu yolculuğu, o zaman varmış olduğum kırk iki yaşıma kadar, kendisiyle doğmuş ve kendimi her zaman kayıtsız şartsız ve hiçbir sakınca görmeden kendisine bırakmış bulunduğum o insanlara tamamen güvenen yaradılışımı sarsan ilk deney tarihi olarak kaydetmeliyim. Bizi aynı atlarla her gün azar azar götüren ucuz bir araba tutmuştuk. Sık sık arabadan iniyor ve yaya yürüyordum. Daha ancak yolumuzun yarısındaydık ki Thérèse, Gauffecourt ile arabada yalnız kalmakta büyük bir isteksizlik göstermeye ve ricalarına rağmen inmek istediğim zaman da inmeye ve benimle birlikte yürümeye başladı. Bu kapristen ötürü onu uzun süre azarladım, hatta nedenini söylemek zorunda kalana kadar ona tamamen karşı koydum. Ama altmışını aşkın, ayakları damlalı, sakat, zevk ve hovardalıktan yıpranmış dostum Monsieur Gauffecourt'un, yola çıktığımızdan beri artık ne güzel, ne de genç olan, arkadaşına ait bir kadını, üstelik ona para teklif etmeye, iğrenç bir kitabın okunması ve o kitaptaki bir dolu rezilce resmin gözden geçirilmesi yoluyla onu heyecanlandırmaya kalkışacak kadar, en aşağılık,en utanç verici araçlarla baştan çıkarmaya çalıştığını öğrendiğim zaman, düş görüyorum sandım, büyük bir şaşkınlığa uğradım. Öfkelenen Thérèse, bir kez onun o pis kitabını arabanın penceresinden aşağı atmış ve öğrendim ki ilk gün, şiddetli bir baş ağrısı beni akşam yemeği yemeden yatırınca, o bütün bu baş başa geçen zamanı, eşimi ve kendimi emanet ettiğim namuslu bir adamdan çok bir kösnücüle (şehvetperest), bir tekeye yaraşır girişim ve manevralarla geçirmiş. Ne beklenmedik olay! Benim için ne yeni bir kalp üzüntüsü! O zamana kadar dostluğun, ona bütün çekiciliğini veren her türlü güzel ve soylu duygudan ayrılmaz bir şey olduğuna inanan ben, ömrümde ilk kez olarak onu hor görürlükle birleştirmek ve sevdiğim ve beni sevdiğini sandığım bir adama karşı duyduğum güven ve saygıyı geri almak zorunda kaldığımı gördüm. Sefil

adam alçaklığını benden saklamıştı. Thérèse'i ele vermemek için, hor görmemi ondan gizlemek ve onun bilmemesi gereken duyguları kalbimin derinliklerine gömmek zorunda kaldım. Tatlı ve kutsal dostluk hayali! Senin gözlerimdeki perdeni ilk Gauffecourt kaldırdı. O zamandan beri nice zalim el onun yeniden inmesine engel oldu!

Lyon'da, Anne'nin bu kadar yakınından gene onu görmeden geçmeye gönlüm razı olmadığı için, Savoie yolunu tutmak üzere Gauffecourt'dan ayrıldım. Onu gene gördüm... Ne durumda, Tanrım! Ne düşüş içinde! İlk sililiğinden (iffetinden) geriye ne kalmıştı? Rahip Pontverre'in beni kendisine gönderdiği, bir zamanlar o kadar parlak olan aynı Madame de Warens miydi bu? Yüreğim ne kadar yandı! Onun için başka yere göçmesinden başka bir çıkar yol göremedim. Ömrümü ve Thérèse'in ömrünü, onu mutlu kılmaya adamak isteyen benimle birlikte rahatça yaşamaya gelmesi için mektuplarımda birçok kez ettiğim ricaları ona şiddetle, ama boşu boşuna yineledim. Tastamam ödendiği halde uzun zamandan beri eline hiçbir şey geçmeyen ödeneğine bel bağladığı için beni dinlemedi. Kendisine gene, eğer meteliğinin bile ona kalmayacağından emin olmasaydım daha çoğunu yapmam gereken, daha çoğunu yapabileceğim küçük bir para yardımında bulundum. Cenevre'deki eğleşmem sırasında, Chablais'ye bir yolculuk yaptı ve Grange-Canal'a beni görmeye geldi. Yolculuğunu tamamlamak için parası kalmamıştı; bunun için gerekli para üstümde yoktu; bunu ona bir saat sonra Thérèse'le gönderdim. Zavallı Anne! Kalbinin şu yönünü de anlatayım. Son mücevher olarak ona sadece bir küçük yüzük kalmıştı. Onu kendi parmağından çıkarıp Thérèse'in parmağına takmış, Thérèse de göz yaşlarıyla ıslattığı bu soylu eli öperek, yüzüğü hemen gene onun parmağına geçirmiş. Ah! Borcumu ödemenin sırası işte o zamandı. Onu izlemek için her şeyi bırakmalı, son nefesine kadar kendimi ona bağlamalı ve ne olursa olsun, onun kaderini paylaşmalıydım. Bunların hiçbirini yapmadım; başka bir bağlılıkla oyalanmış olarak, bunu ona yararlı yapabilme umudundan yoksun, ona olan bağlılığımın gevşediğini duydum. Onun için inledim, ama ardından gitmedim. Ömrümde duyduğum vicdan azaplarının en canlı ve en süreklisi işte bu oldu. Bununla, o günden beri bana göz açtırmayan korkunç

cezalara hak kazandım; bari bu cezalar nankörlüğümün kefaretini ödeyebilsel Nankörlük davranışımda oldu; ama bu kalp hiçbir zaman bir nankörün kalbi olmayacak kadar kalbimi parçaladı.

Paris'ten ayrılmadan önce, Discourts sur Inégalité'nin ithafının taslağını hazırlamıştım. Bunu Chambéry'de tamamladım ve her türlü hırgürden kaçınmak için ne Fransa, ne de Cenevre'de günlemenin doğru olmadığını düşünerek, ithafı bu yerin adıyla günledim. Bu kente varır varmaz kendimi, beni oraya getirmiş bulunan cumhuriyetçi esrimeye bıraktım. Bu esrime, bana gösterilen kabulle daha da arttı. Bütün devletlerde ağırlanıp okşanarak, kendimi büsbütün yurtseverce duygulara kaptırdım ve atalarımın dininden başka bir dini benimsemekle yurttaşlık haklarımı yitirmiş olmaktan utanç duyduğum için, gene açıkça atalarımın dinine dönmeye karar verdim. İncil bütün Hristiyanlar için bir ve dogmanın özü ancak anlaşılamayan şeyin açıklanmaya kalkışılması yüzünden farklı olduğuna göre, her ülkede hem dini hem de bu anlaşılmaz dogmayı saptamanın sadece hükümdara ait bir iş ve bunun sonucu dogmayı kabul etmenin ve yasa tarafından buyurulan dini izlemenin de yurttaşın görevi olduğunu düşünüyordum. Ansiklopedicilerle düşüp kalkma, imanımı sarsmak şöyle dursun, çekişmeye ve partilere karşı duyduğum doğal tiksinti yüzünden daha da pekiştirmişti. İnsan ve evren üzerindeki irdeleme, bana her yerde ereksel nedenleri ve onları yöneten zekâyı göstermişti. Kutsal Kitabı ve özellikle üzerinde birkaç yıldan beri özenle çalıştığım İncili okumak, İsa-Mesihi en anlamayacak kişilerin onun üzerindeki aşağılık ve budalaca yorumlarını gözümden iyice düşürmüştü. Kısacası felsefe, beni dinin özüne bağlayarak, insanların onun görünmesine engel oldukları o küçük formüller yığınından uzaklaştırmıştı. Aklı başında bir insan için Hristiyanlığın iki türlüsünün olmadığını düşündükten sonra, biçim ve disiplinle ilgili her şeyin, her ülkede yasaların işi olduğunu da düşündüm. Bu öylesine akla uygun, öylesine toplumsal, öylesine barışçı ve başıma öylesine belâlar getiren ilkeden şu sonuç çıkıyordu ki, yurttaş olmak istediğime göre Protestan olmalı ve ülkemde yürürlükte bulunan dine girmeliydim. Kararımı verdim; hatta şehir dışında bulunan oturdu-

ğum yer ruhani bölgesi Protestan papazının yönergesine boyun bile eğdim. Sadece Protestan papazlar meclisi önüne çıkmaya mecbur olmamak istiyordum. Oysa bu konudaki kilise buyrultusu kesindi; benim için buna aykırı davranmak istendi ve özellikle benim iman bildirimi kabul etmek üzere beş altı kişilik bir komisyon atandı. Ne yazık ki kendisiyle dostluğum bulunan, sevimli ve tatlı bir adam olan Rahip Perdrian, bana bu küçük toplantıda konuşmamı dinlemekle sevineceklerini söylemiş bulundu. Bu bekleniş beni öylesine korkuttu ki hazırlamış bulunduğum küçük bir söyleve, üç hafta boyunca gece gündüz çalıştığım halde, ezbere okumak gerektiği zaman tek kelime söyleyemeyecek derecede heyecanlandım ve bu toplantıda en budala öğrenci rolünü oynadım. Komisyon üyeleri benim hesabıma konuşuyorlardı; ben alık alık *evet* ve *hayır* diye cevap veriyordum; ondan sonra inan birliğine kabul olundum ve yurttaş haklarımı yeniden elde ettim; sadece yurttaşlar ve burjuvaların ödedikleri vergiler kütüğüne yurttaş olarak yazıldım ve syndic* Mussard'ın ant içmesini dinlemek üzere, olağanüstü bir genel toplantıya katıldım. Bu vesileyle konseyin, Protestan papazlar meclisinin bana gösterdikleri iyiliklerden, rahip ve yurttaş bütün yüksek görevlilerin gönül okşayıcı ve nazik davranışlarından öylesine duygulandım ki, yakamı hiç bırakmayan iyi yürekli De Luc tarafından ve daha çok kendi öz eğinimim tarafından sıkıştırılmış olarak, Paris'e ancak evimi dağıtmak, ufak tefek işlerimi düzene koymak, Madame Le Vasseur ve kocasını bir yere yerleştirmek ya da geçimlerini sağlamak için dönmeyi ve ömrümün geri kalan kısmında yerleşmek üzere Thérèse ile birlikte Cenevre'ye geri gelmeyi düşündüm.

Bu kararı aldıktan sonra, ayrılma zamanıma kadar dostlarımla birlikte eğlenmek için ciddî işlere ara verdim. Bütün bu eğlencelerden en hoşuma gideni, baba De Luc[42], gelini, iki oğlu[43] ve Thérèse'imle birlikte göl çevresinde yaptığım bir gemi gezintisi oldu. Bu gezi, dünyanın en güzel havasıyla, yedi gün sürdü. Gölün öbür ucunda beni çarpan ve birkaç yıl sonra La Nouvelle Héloïs'de uzun uzun anlattığım kır görülerinin canlı anısı aklımdan hiç çıkmadı.

---

* (Bir topluluğun yararlarını gözetmek üzere seçilen üye, sendik. -ç.)

Cenevre'de, sözünü ettiğim De Luc'lerden başka, ilişki kurduğum belli başlı kişiler şunlar oldu: Daha önce Paris'te tanımış olduğum ve sonradan umduğum gibi çıkmayan genç Protestan papaz Vernes[44]; o zamanlar köy papazı, bugün edebiyat profesörü, benden uzaklaşmayı kibarlık gereği sanmış olmasına rağmen tatlılık ve cana yakınlık dolu arkadaşlığını her zaman arayacak olduğum Monsieur Perdrian; o zaman fizik profesörü, daha sonra danışman ve sendik olan, kendisine Eşitsizlik Üzerine Konuşma'mı (ama ithafı değil) okuduğum ve ona hayran olmuş görünen Monsieur Jalabert; kendisiyle ölümüne kadar mektuplaşmakta devam ettiğim, hatta Kütüphane[45] için bana kitaplar ısmarlayan Profesör Lullin; eğer bir dinbilimci herhangi bir şeyden etkilenebilseydi, ona kendisini etkilemeleri gereken bağlılık ve güven kanıtlarımı gösterdikten sonra, herkes gibi bana sırt çeviren[46] Profesör Vernet; Gauffecourt'un, onun ayağını kaydırmak isteyen ve az sonra kendi ayağı kaydırılan memuru ve halefi Chappuis; babamın eski dostu ve bana da dostluk gösteren, ama vaktiyle vatana lâyık olduktan sonra işi tiyatro yazarlığına döküp İki Yüzler arasına girmeye kalkışınca ilkelerini değiştiren ve ölümünden önce maskara olan Marcet de Mézières. Ama bütün bunlar arasında kendisinden en çok şey beklediğim kimse, bana karşı çoğu kez ikircikli davranmasına ve benim en kıyıcı düşmanlarımla ilişkileri bulunmasına rağmen, gene de bir gün anımın savunucusu ve dostunun öç alıcısı olmaya aday biri gibi bakmaktan kendimi alamadığım, o yetenekleri ve ateş dolu zekâsıyla büyük umutlar veren genç, o her zaman sevdiğim Moultou[47] oldu.

Bu tembellikler arasında, ne tek başıma dolaşma zevkini, ne de alışkanlığını yitirdim ve sık sık göl kıyılarında, çalışmaya alışkın kafamın boş durmadığı büyükçe gezintiler yapıyordum. Az sonra sözünü edeceğim *Institutions Politiques*'imin (Siyasal Kurumlar) daha önce tasarlanmış planı üzerinde inceden inceye düşünüyordum; bir *Histoire de Valais* (Valais Tarihi), gerçi o zavallıyı artık hiçbir Fransız tiyatrosunda oynanamayacağı bir zaman yayımlamaya cesaret ettiysem de, Lucrèce'den aşağı kalmayan konusu benimle eğlenenleri yere serme umudumu yok etmeyen düzdeyili bir trajedi yazmayı kuruyordum. Aynı zamanda kendimi Tacite üzerinde de deniyordum ve onun tarihinin, kâğıtlarım arasında bulunacak olan birinci kitabını çevirdim.

Cenevre'de dört ay kaldıktan sonra, ekim ayında Paris'e döndüm ve yolda Gauffecourt ile karşılaşmamak için Lyon'dan geçmekten kaçındım. Cenevre'ye ancak gelecek ilkbaharda dönmeyi kararlaştırmış bulunduğum için kış boyunca eski alışkanlık ve çalışmalarıma devam ettim. İlk işim, Cenevre'de tanımış olduğum kitapçı Rey aracıyla Hollanda'da bastırttığım *Eşitsizlik Üzerine Konuşma*'mın provalarını görmek oldu. Bu kitap cumhuriyete ithaf edilmiş olduğu ve bu ithafın konseyin hoşuna gitmemesi ihtimali bulunduğu için, Cenevre'ye dönmeden önce kitabın orada yapacağı etkiyi beklemek istiyordum. Bu etki benim için elverişli olmadı ve en katıksız bir vatanseverliğin yazdırmış bulunduğu bu ithaf, bana konseyde düşmanlar ve burjuvazi içinde kıskançlar kazandırmaktan başka bir sonuç vermedi. O zamanlar birinci sendik olan Monsieur Chouet bana, belgelerim arasında tomar A, no 3'de bulunabilecek olan nazik, ama soğuk bir mektup yazdı. Bazı kimselerden, bu arada De Luc ve Jalabert'den bazı iltifatlar geldi ve hepsi de bu oldu: Bu kitapta sezilen büyük kalp çabasından ötürü bana karşı gerçek bir gönül borcu duyan hiçbir Cenevreli görmedim. Bu kayıtsızlık, bunun farkına varan herkesin kanına dokundu. Bir gün Clichy'de Madame Dupin'in evinde, cumhuriyet temsilcisi[48] Grommelin ve Monsieur de Mairan ile birlikte öğle yemeği yerken, Monsieur de Mairan'ın, sofranın ortasında, konseyin bu kitap için bana bir armağan ve yüksek bir kamu görevi borçlu bulunduğunu, eğer bunu yapmazsa kendini lekelemiş olacağını söylediğini hatırlarım. Kötü ve iyiden iyiye aşağılık bir adam olan Grommelin, benim önümde bir şey söylemeye cesaret edemedi ama yüzünü Madame Dupin'i gülümsetecek kadar korkunç bir biçimde buruşturdu. Gönlümü doyurmuş olma yararı dışında bu yapıtın bana sağladığı tek yarar, bana dostlarım sonra onlara uyarak halk tarafından verilmiş ve daha sonra çok iyi hak ettiğim için yitirmiş bulunduğum yurttaş payesi oldu.

Eğer kalbimdeki daha güçlü nedenlerin de yardımı olmasaydı, bu başarısızlık gene de beni Cenevre'ye yerleşmekten vazgeçiremezdi. Chevrette Şatosuna eksik olan bir kanadı eklemek isteyen Monsieur d'Epinay, bunu tamamlamak için büyük bir masraf yapıyordu. Bir gün Madame d'Epinay ile birlikte bu işleri görmeye gittiğimizde, gezintimizi bir çeyrek fersah

öteye ve l'Hermitage denilen çok harap küçük bir kulübe ile güzel bir sebze bahçesinin bulunduğu, park sularının Montmorency ormanı sınırındaki deposuna kadar uzattık. Bu kimsesiz ve çok hoş kulübe, Cenevre yolculuğumdan önce onu ilk olarak gördüğümde beni çok etkilemişti. Coşkunluğum içinde şöyle demekten kendimi alamamıştım: "Ah! Madame, ne tadına doyulmaz yer! İşte tam bana göre bir sığınak". Madame d'Epinay bu sözlerin üzerinde pek durmadı; ama bu ikinci gidişte, eski yıkık kulübenin yerinde, hemen hemen yepyeni, çok güzel tertiplenmiş ve üç kişilik küçük bir aile için çok kullanışlı küçük bir ev görünce şaşırıp kaldım. Madame d'Epinay bu yapıyı, şatodaki inşaattan biraz gereç ve birkaç işçi alarak, sessiz sedasız ve çok az bir masrafla yaptırmıştı. İkinci gelişte, şaşkınlığımı görerek bana şöyle dedi: "Yabani ayım, işte sığınağınız; onu seçen siz oldunuz, size sunan da dostluktur; bunun, benden uzaklaşmak için beslediğiniz o korkunç fikri aklınızdan çıkaracağını umarım". Ömrümde bundan daha şiddetli, bundan daha derin bir zevkle heyecanlanmış olduğumu sanmam; dostumun yardımsever elini göz yaşlarıyla ıslattım ve eğer hemen o anda yenilmedimse de, son derece sarsıldım. Başarısızlığa uğramak istemeyen Madame d'Epinay, öylesine sıkıştırdı, bu iş için Madame Le Vasseur ve kızını kazanmaya kadar öylesine yollar, öylesine kimseler kullandı ki sonunda kararımı değiştirdi. Ülkeme yerleşmekten vazgeçerek l'Hermitage'da oturmaya karar verdim, bunu vaat ettim ve yapı kuruyuncaya kadar, eşyasını hazırlatmaya girişti, öyleki gelecek ilkbaharda oraya girmek için her şey hazır oldu.

Bu karara varmama çok yardımı dokunan bir şey de Voltaire'in Cenevre yakınında yerleşmesi oldu. Bu adamın orada devrim yapacağını, beni Paris'ten kaçıran çalımı, ortamı, töreyi bu kez ülkemde bulacağımı, durmadan savaşmam gerekeceğini ve gidişatımda ya dayanılmaz bir ukalâ, ya da korkak ve kötü bir yurttaş olmaktan başka bir seçeneğim kalmayacağını anladım. Voltaire'in son yapıtım üzerine bana yazdığı mektup, cevabımda kaygılarımı hafifçe belirtmeme sebep oldu; cevabımın meydana getirdiği etki bu kaygıları doğruladı. O günden sonra Cenevre'yi elden çıkmış saydım ve aldanmadım. Eğer kendimi buna yetenekli bulsaydım, belki gidip fırtınaya göğüs germem daha doğru olurdu. Ama sıkılgan ve çok

kötü konuşan ben, kibirli, zenginlik içinde yüzen, büyüklerin itibarını kazanmış, parlak bir konuşmaya sahip ve kadınlarla gençlerin gözbebeği olmuş bir adama karşı, tek başıma ne yapabilirdim? Cesaretimi boş yere tehlikeye atmaktan çekindim; sadece, eğer beni aldattıysa aynı konuda bugün de aldatan yumuşak yaratılışıma, dinginlik sevgime kulak verdim. Cenevre'ye çekilmekle, kendimi büyük felâketlerden koruyabilirdim; ama bütün ateşli ve yurtseverce çabamla birlikte, ülkem için büyük ve yararlı herhangi bir şey yapabilmiş olacağımdan şüphe ederim.

Aşağı yukarı bu sıralarda Cenevre'ye yerleşmiş bulunan Tronchin[49], bir zaman sonra Paris'e şarlatanlık yapmaya geldi ve oradan hazineler götürdü. Geldiğinde şövalye de Jaucourt[50] ile birlikte beni ziyaret etti. Madame d'Epinay ona ayrıca danışmayı çok istiyordu, ama insan kalabalığının yarılması kolay değildi. Bana baş vurdu. Tronchin'den onu görmeye gitmesini rica ettim. Sonradan benim zararıma sıkılaştırdıkları ilişkilerine, benim yardımımla böyle başladılar. Kaderim her zaman böyle oldu; ne zaman iki ayrı dostumu birbirine yaklaştırdıysam, hiçbir zaman bana karşı birleşmekten geri kalmadılar. Tronchin'lerin hepsi, o zamandan beri ülkelerini köleleştirmek için tezgâhladıkları komploda benden öldürecek derecede nefret etmiş olmalarına rağmen, doktor uzun süre bana iç yakınlığı göstermeye devam etti. Hatta Cenevre'ye dönüşünden sonra bana onursal kitaplık müdürlüğü önermek için mektup yazdı. Ama kararım alınmıştı ve bu teklif onu sarsmadı.

O sıralarda Monsieur d'Holbach'a yeniden gittim. Karısının, Madame de Francueil'ün ölümü gibi ben Cenevre'deyken gelip çatan ölümü, buna vesile oldu. Diderot bu ölüm haberini verirken, bana kocanın derin yürek acısından söz etti. Adamın acısı yüreğime dokundu. Bu sevimli kadına ben de çok acıyordum. Bu konuda Monsieur d'Holbach'a bir mektup yazdım. Bu acıklı olay bana bütün haksızlıklarını unutturdu ve ben Cenevre'den, o da Grimm ve başka dostlarıyla birlikte avunmak için yapmış olduğu bir Fransa turundan dönünce, kendisini görmeye gittim ve L'Hermitage'a taşınana kadar buna devam ettim. Yârânı arasında, Monsieur d'Holbach'ın henüz hiç görüşmediği Madame d'Epinay'nin bana orada bir ev hazırladığı öğrenildiği zaman, pohpohlanmaya ve şehir eğlencelerine ihtiya-

cım olduğundan, yalnızlığa ancak on beş gün dayanabileceğim iddiasıyla, üzerime dolu gibi alaylar yağdırdı. Ne durumda olduğunu sezdiğimden, söylediklerine kulak asmadım ve bildiğim gibi yaptım. Monsieur d'Holbach, seksenini aşmış bir adamcağız olan ve bir yük haline geldiği karısını kendisinden kurtarmak için bana durmadan yalvaran yaşlı Le Vasseur'ü bir yere yerleştirmek üzere bana yararlı olmaktan geri kalmadı*. Adamcağız, yaş ve kendini ailesinden uzakta görme üzüntüsünün onu hemen gelir gelmez mezara götürdüğü bir düşkünler yurduna konuldu. Karısı ve öbür çocukları onun için pek bir üzüntü duymadılar. Ama onu sevecenlikle seven Thérèse, onu yitirdiği ve ömrünün son günlerinde kendinden uzakta can vermeye gitmesinden acı çektiği için kendini bir türlü avutamadı.

Aşağı yukarı aynı sıralarda, çok eski bir tanıdık olmasına rağmen kendisini pek beklemediğim bir ziyaretçim oldu. Aklımda hiç yokken, bir sabah çıkagelen dostum Venture'den söz ediyorum. Yanında biri daha vardı. Bana ne kadar değişmiş göründü! Eski zarif tavırları yerine, onda beni onunla birlikte neşelenmekten alıkoyan sefihçe bir havadan başka bir şey göremedim. Ya gözlerim aynı gözler değildi, ya sefihlik zekâsını köreltmişti, ya da o ilk parlaklığı artık uçup gitmiş olan gençliğin parlaklığından geliyordu. Onu hemen hemen kayıtsızlıkla karşıladım ve birbirimizden hayli soğukça ayrıldık. Ama o gidince eski ilişkilerimizin anısı, bana şimdi ondan pek de az değişmiş olmayan o melek kadına öylesine tatlı, öylesine usluca adanmış gençlik yıllarımın anısını, o mutlu çağın öykücüklerini, öpülmüş bir elin tek kayrası olduğu ve buna rağmen bana öylesine canlı, öylesine duygulu, öylesine sürekli hasretler bırakmış bulunan o iki sevimli genç kız arasında öylesine bir masumluk ve zevkle geçen o romansı Toune gününü, genç bir kalbin o zaman bütün güçleri içinde duymuş olduğu ve artık zamanının sonsuz olarak geçtiğini sandığım bütün o kapıp götürücü taşkınlıklarını öylesine canlı bir biçimde

* İşte belleğimin bana oynadığı oyunlardan bir örnek. Bu satırları yazdıktan çok zaman sonra, karımla onun yaşlı babacığı üzerine konuşurken, onu düşkünler yurduna yerleştirenin Monsieur d'Holbach değil ama o zamanlar Hotel-Dieu yöneticilerinden biri olan Monsieur de Chenonceaux olduğunu öğrendim. Onu öylesine unutmuştum ve Monsieur d'Holbach öylesine aklımdaydı ki bu sonuncusu için yemin edebilirdim.

hatırlattı ki, bütün bu tatlı anılar bana akıp gitmiş gençliğim, gençliğimin artık benim için yok olmuş coşkunlukları üzerine göz yaşları döktürdü. Ah! Eğer bana malolacakları acıları önceden görmüş olaydım, o coşkunlukların gecikmiş ve uğursuz dönüşleri üzerine ne kadar göz yaşı dökerdim!

Paris'ten ayrılmadan önce, köşeme çekilmeme öngelen kış boyunca tam gönlüme göre bir zevke erdim ve bu zevki bütün saflığı içinde tattım. Birkaç oyunuyla tanınmış olan Nancy'li akademisyen Palissot, bunlardan birini Polonya Kralı huzurunda, Lunéville'de oynatıyordu. Bu oyunda[51], elde kalem Kralla boy ölçüşmeye cüret eden bir adamı oynayarak Kralın gözüne gireceğini sanmıştı anlaşılan. Mert yaradılışlı bir insan olan ve alayı sevmeyen Stanislas, huzurunda böyle kişisel eleştiriler yapılmasına cüret edilmesine kızdı. Monsieur le comte de Tressan, bu hükümdarın emriyle, majestelerinin niyetinin Palissot Efendinin akademisinden kovulması olduğunu bildirmek için d'Alambert'e ve bana birer mektup yazdı. Cevabım, Palissot Efendinin affını sağlaması için Krala şefaatte bulunması yolunda Monsieur de Tressan'a ısrarlı bir rica oldu. Palissot affedildi ve Monsieur de Tressan, bunu bana Kral adına bildirirken, bu olayın akademi kayıtlarına geçirileceğini de ekledi. Cevap olarak, bunun bir aftan çok cezanın sürdürülmesi olduğunu bildirdim. Sonunda ısrar ede ede, kayıtlarda hiçbir şeyden söz edilmemesini ve bu işten hiçbir resmî iz kalmamasını sağladım. Bütün bunlar, Monsieur de Tressan tarafından olduğu kadar Kral tarafından da göğsümü son derece kabartan takdir ve saygı belirtileriyle karşılandı ve bu vesileyle, kendileri takdire değer kişilerin takdirini kazanmanın, ruhta kendini beğenmeden çok daha tatlı ve çok daha soylu bir duygu yarattığını duydum. Monsieur de Tressan'ın mektuplarının, cevaplarımla birlikte birer suretlerini belgelerimin içine koydum ve bunların asılları tomar A, no. 9, 10 ve 11 içinde bulunacaktır.

Eğer bir gün bu anılar gün ışığına çıkarsa, burada izini silmek istediğim bir olayın anısını kendi elimle sürdürdüğümü iyi biliyorum; ama daha böyle birçok olayın anısını istemeden aktarıyorum. Girişimimin gözümden hiç uzak tutmadığım büyük amacı, onu bütün genişliği içinde yerine getirme kaçınılmaz görevi, beni ereğimden saptıracak önemsiz düşüncelerle

yolumdan dönmeme hiçbir zaman izin vermeyecek. İçinde bulunduğum şu garip, şu eşi bulunmaz durumda gerçeğe, bir başkasına daha çoğunu borçlu olamayacak kadar çok borçluyum. Beni iyi tanımak için, iyi kötü bütün ilişkilerim içinde tanımak gerek. İtiraflarım, zorunlu olarak birçok kişinin itiraflarına bağlı; benimle ilgili olan her şeyde, kim olursa olsun, kimseyi kendimden çok gözetme zorunda olmadığıma inanarak, ama gene de onları daha çok kollama isteğiyle, kendi itiraflarımı da onlarınkileri de aynı açık yüreklilikle yapıyorum. Her zaman doğru ve gerçek olmak, başkaları üzerine elimden geldiği kadar iyi konuşmak ve sadece benimle ilgili kötülüğü, o da mecbur olduğum kadar, söylemek istiyorum. Beni düşürdükleri durum içinde, benden daha çoğunu istemeye kimin hakkı var? İtiraflarım ne benim sağlığımda, ne de ilgili kimselerin sağlığında yayımlanmak için yazıldı. Eğer kaderimin ve bu yazının kaderinin sahibi olsaydım, bu belge ancak benim ve onların ölümünden uzun zaman sonra gün ışığı görürdü. Ama gerçek korkusunun güçlü zorbalarına, onun izlerini silmek için yaptırdığı çabalar beni, onları korumak için en açık hak ve en sert adaletin izin verdiği her şeyi yapmaya zorluyor. Eğer anım benimle birlikte sönecek olsaydı, herhangi birini lekelemektense haksız ve geçici bir yüz karasına ses çıkarmadan katlanırdım; ama eninde sonunda adım yaşayacağına göre, onunla birlikte onu taşımış olan mutsuz adamın anısını da haksız düşmanların her zaman betimlemeye çalıştıkları gibi değil, gerçekte olduğu gibi aktarmaya çalışmalıyım.

DOKUZUNCU KİTAP
1756 - 1757

L'Hermitage'da oturma sabırsızlığı, bana ilkbaharın gelmesini bekletmedi ve evim hazır olur olmaz, yalnızlığa üç ay dayanamayacağım ve az sonra oradan hiçbir şey yapamadan Paris'e kendileri gibi yaşamaya geleceğim kehânetinde bulunan Holbach takımının yuhalamaları arasında, acele yola çıktım. On beş yıldan beri kendi dünyamın dışında yaşayan ben, tam oraya dönmek üzere olduğum için onların alaylarına kulak bile asmıyordum. Kendimi kendime rağmen toplum içine attığımdan beri, sevgili Charmettesimi ve orada sürmüş olduğum tatlı hayatı aramaktan geri kalmamıştım. Yalnızlık ve kır hayatı için yaratılmış olduğumu seziyordum; başka bir yerde mutlu yaşamak benim için olanaksızdı. Venedik'te resmi işlerin akışı, bir çeşit devlet temsilciliğinin vekarı, ilerleme tasarılarının gururu içinde; Paris'te kibar çevrenin kasırgası, gece sofralarının nefis düşkünlüğü, tiyatroların parlaklığı, böbürlenmenin baş döndürmesi içinde, ağaçlıklarım, dereciklerim, tek başıma yaptığım gezintiler, anılarıyla her zaman beni avutmaya, beni üzmeye, bende iç çekişleri, istekler uyandırmaya geliyorlardı. Kendimi köle edebildiğim her işin, zaman zaman beni gayrete getirmiş olan her büyük tasarının, bir gün şu anda kavuşmakla sevindiğim o mutlu kır zevklerine erişmekten başka bir ereği yoktu. Özel durumumdan ötürü, beni oraya götürebilecek tek şey olduğunu sandığım geçim kolaylığına kavuşmaksızın bu zenginlikten vazgeçebilecek bir durumda olduğumu, aynı ereğe tam karşıt bir yoldan da varabileceğimi düşünüyordum. Metelik gelirim yoktu; ama bir adım, yeteneklerim vardı; kanaatkârdım ve kendimi herkesin duyduğu bütün o masraflı ihtiyaçlardan sıyırmıştım. Bunun dışında, tembel ol-

sam da çalışkan olmak istediğim zaman pekâlâ çalışkandım ve benim tembelliğim, çalışmayı sevmeyen birinin tembelliğinden çok, ancak eşref saatinde çalışmayı seven bağımsız bir adamın tembelliğiydi. Nota kopyacılığı işim ne parlak, ne de çok para getirici, ama güvenli bir işti. Bu işi seçme cesaretini göstermiş olmam toplumda hoş karşılanıyordu. İşten yoksun kalmayacağıma güvenebilirdim ve iyi çalışırsam yaşamak için bu iş bana yetebilirdi. Köyün Kâhini ve öteki yazılarımın hasılatından kalan iki bin frank darda kalmamak için bir yedek akçe meydana getiriyor ve tezgâhta olan birçok yapıt, kitapçıları haraca kesmeksizin, kendimi çok yormadan ve hatta gezinti zevklerinden de yararlanarak, rahat rahat çalışabilmem için yeterli bir gelir vaat ediyordu. Hepsi de yararlı bir iş yapan üç kişiden kurulu küçük ailemin geçimi çok bir para gerektirmiyordu. Kısacası, ihtiyaç ve isteklerime uygun olan kaynaklarım, eğilimimin seçtirmiş olduğu yolda bana mutlu ve sürekli bir hayat vaat edebilirdi.

Kendimi tamamen en kârlı köşeye atabilir ve kalemimi kopyacılıkta kullanacak yerde, onu başlangıçta kazandığım ve sürdürebilecek durumda olduğumu sezdiğim başarı sayesinde tamamen iyi kitaplar yayımlama çabasına azıcık da yazar manevraları katarak, beni bolluk hatta büyük zenginlik içinde yaşatabilecek yazılara adayabilirdim. Ama ekmek parası için yazmanın çok geçmeden dehamı boğacağını, kalemimden çok kalbimde yaşayan ve sadece onu besleyebilecek tek şey olan yüksek ve gururlu bir düşünce biçiminden doğmuş bulunan yeteneğimi öldüreceğini seziyordum. Satılık bir kalemden sağlam, büyük hiçbir şey çıkamaz. Zorunluluk, belki de açgözlülük, bana iyi olmaktan çok hızlı yazdıracaktı. Başarı ihtiyacı beni entrikalar içine atmasa bile, yararlı ve doğru şeylerden çok, kalabalığın hoşuna giden şeyler söyletecekti ve seçkin bir yazar olabilecekken, bir kâğıt karalayıcısından başka bir şey olamayacaktım. Hayır, hayır; yazarlığın ancak bir meslek olmadığı ölçüde parlak ve saygıdeğer olduğunu ve ancak o ölçüde öyle olabileceğini her zaman sezdim. Ancak yaşamak için düşünüldüğü zaman soylu bir biçimde düşünmek çok güçtür. Büyük doğruları söyleyebilmek, büyük doğruları söylemeye cesaret edebilmek için, insanın başarısına bağlı olmaması gerekir. Ben kitaplarımı halkın önüne, halkın iyiliği için

konuşmuş olma inancıyla, başka hiçbir kaygı duymadan koyuyordum. Eğer yapıt beğenilmediyse, ondan yararlanmak istemeyenler için yazıktı; kendi payıma, yaşamak için ben onların beğenmesine muhtaç değildim. Kitaplarım satmasaydı da işim beni besleyebilirdi ve onları sattıran şey de işte buydu.

9 Nisan 1756'da, bir daha orada oturmamak üzere şehri bıraktım; çünkü o zamandan sonra Paris'te olduğu kadar Londra'da ve öteki şehirlerde yaptığım birkaç kısa eğleşmeyi oturma değil, her zaman süreksiz, her zaman istemeden yapılmış bir şey sayıyorum. Madame d'Epinay her üçümüzü de gelip arabasına aldı; çiftlik kiracısı küçük bagajımı yüklendi ve daha aynı gün eve yerleştim. Küçük yuvamı sadelikle ama temiz, hatta zevkle dayanıp döşenmiş buldum. Bu işe emeği geçen eller, o eşyaya gözümde paha biçilmez bir değer kazandırıyordu ve ben, kendi seçtiğim ve onun sırf benim için yaptırdığı bir evde, dostumun konuğu olmayı tadına doyulmaz bir şey buluyordum.

Hava soğuk, hatta yerler henüz karlı olduğu halde, toprak yeşermeye başlıyordu; çevrede menekşeler ve çuha çiçekleri görülüyordu; ağaçların tomurcukları baş veriyordu ve daha geldiğim gece, evin yanıbaşındaki bir ağaçta, hemen hemen penceremin önünde öten bülbülün ilk şarkısıyla seslendi. Hafif bir uykudan sonra uyandığımda, yer değiştirdiğimi unutarak kendimi hâlâ Grenelle sokağında sanıyordum ki bu çileme yüreğimi oynattı ve sevinç coşkunluğu içinde şöyle haykırdım: "Hele şükür, bütün dileklerim yerine geldi!" İlk işim, kendimi beni çevreleyen kır manzaralarının izlenimine bırakmak oldu. Evime yerleşmeye başlamak yerine, gezintilerimi düzenlemeye başladım ve daha ertesi günden başlayarak, evimin etrafında gezip dolaşmadığım bir keçi yolu, bir baltalık, bir ağaçlık, bir izbe kalmadı. Bu cana yakın köşeyi ne kadar incelesem, tam bana göre olduğunu o kadar görüyordum. Bu vahşî olmaktan çok ıssız olan yer, beni hayalimde dünyanın öbür ucuna götürüyordu. Burada şehirlerin yakınında pek görülmeyen o dokunaklı güzellikler vardı ve insan kendini birden bire orada bulunca, Paris'ten dört fersah ötede olduğuna hiç mi hiç inanamazdı.

Kendimi birkaç gün kır coşkunluğuma bıraktıktan sonra, kâğıtlarımı kitaplarımı sıralamayı ve işlerimi bir düzene koymayı düşündüm. Öğle öncelerimi, her zaman yaptığım gibi nota kopyacılığına ve öğle sonralarımı da, küçük not defterim ve kalemimle donanmış olarak, gezintiye ayırdım; çünkü ancak sub dio[1] rahatça yazıp düşünebildiğim için, bu usulü değiştirmeye kalkışmamıştım ve hemen hemen kapının önünde bulunan Montmorency ormanının, bundan böyle çalışma odam olabileceğini umuyordum. Başlanmış birçok yazım vardı; onları gözden geçirdim. Tasarı bakımından oldukça zengindim; ama şehrin can sıkıntıları içinde, bunların gerçekleşmesi o zamana kadar ağır gitmişti. Uğraşacak daha az kıvır zıvır işlerim olduğu zaman, bu gidişi biraz daha hızlandıracağımı hesaplıyordum. Bu bekleyişi oldukça iyi bir biçimde yerine getirmiş olduğumu sanıyorum ve çoğu kez hasta, çoğu kez Chevrette, Epinay, Eaubonne, Montmorency şatosu arasında mekik dokuyan, çoğu kez evinde yakası işsiz güçsüz meraklılar elinde ve her zaman günün yarısı nota kopyacılığıyla meşgul bir adam için, L'Hermitage ve Montmorency'de geçirdiğim altı yıl içinde yazdığım yazılar hesaplanır ve ölçülürse, eğer bu süre içinde zamanımı yitirmişsem, bunun hiç olmazsa tembellik içinde yitirilmiş olmadığından eminim.

Tezgâhta olan çeşitli yapıtlarım arasında kendisini çok uzun zamandan beri düşündüğüm, en büyük zevkle uğraştığım, üzerinde ömrümce çalışmak istediğim ve bence ünüme damgasını vuracak olan yapıt, Institutions Politiques (Siyasal Kurumlar) adlı yapıtımdı. Kafamda bu yapıtın ilk fikri, on üç on dört yıl önce Venedik'teyken, o kadar öğülen bu hükümetin kusurlarını görme fırsatlarını bulduğum zaman doğmuştu. O zamandan beri, ahlâkın tarihsel irdelemesiyle görüşlerim daha da genişlemişti. Görmüştüm ki her şey kökünden siyasete dayanıyordu ve nasıl davranılırsa davranılsın her halk, hükümetinin niteliği onu ne yapıyorsa ancak o olabilirdi; böylece o büyük mümkün olan en iyi hükümet sorunu, bana şu soruya dönüşmüş gibi görünüyordu: En erdemli, en bilgili, en akıllı, kısacası bu kelimeyi en geniş anlamında alma şartıyla, en iyi halkı meydana getirmeye özgü hükümetin niteliği nedir? Bana öyle geliyordu ki bu sorunun, aralarında farklılık bulunsa da şu soruyla sıkı bir ilgisi vardı: Niteliği bakımından, yasa-

ya her zaman en yakın bulunan hükümet hangisidir? Buradan da kanun nedir? ve bu gibi bir sorular zinciri çıkıyordu. Bütün bunların beni insan cinsinin, ama özellikle yurdumun mutluluğu için yararlı büyük hakikatlere götürdüğünü görüyordum. Yurduma yapmış olduğum yolculukta, orada istediğim kadar doğru ve açık yasa ve özgürlük kavramları bulamamıştım ve bu kavramları onlara bu dolaylı verme yolunun, yurttaşlarımın onurunu korumaya ve bu konuda onlardan biraz daha uzağı görebilmiş olmamı bağışlatmaya en uygun yol olduğunu sanmıştım.

Bu yapıt üzerinde beş altı yıldan beri çalışmış bulunmama rağmen, henüz pek ilerlememişti. Bu türlü kitaplar derin düşünce, boş zaman, dinginlik ister. Üstelik ben bu kitabı, söylendiği gibi kaçamak[2] yazıyor ve tasarımı hiç kimseye, hatta Diderot'ya bile açmak istemiyordum. Bu yapıtın, yazdığım yüzyıl ve ülke için çok cüretkâr görülmesinden ve dostlarımın* kapılacağı büyük ürküntünün onun gerçekleşmesini engellemesinden korkuyordum. Zamanında ve sağlığımda yayımlanabilecek biçimde yazılabilip yazılamayacağını da bilmiyordum. Konuma kendimi zorlamadan, benden beklediği her şeyi verebilmek istiyordum; şüphesiz ki yergici bir mizaca sahip olmadığım ve hiçbir zaman kimseyi yermek istemediğim için[3], her zaman hakkında kötü söylenmemesi gereken biri olarak kalacaktım. Doğuştan sahip bulunduğum düşünme hakkımı, elbette sonuna kadar kullanmak istiyordum, ama yönetimi altında yaşamak zorunda olduğum hükümete her zaman saygı göstermekle birlikte, onun yasalarına hiçbir zaman karşı gelmeden ve uluslararası hukuku çiğnememeye çok dikkat ederek, korku yüzünden onun yararlarından vazgeçmek de istemiyordum.

Hatta Fransa'da yaşayan bir yabancı olarak, gerçeği söylemeye cesaret edebilme bakımından durumumu çok uygun bulduğumu da itiraf ederim; çünkü yapmak istediğim gibi,

---

* Bana bu korkuyu, özellikle Duclos'nun bilgece sertliği esinliyordu: Çünkü Diderot'ya gelince, nasıl bilmem onunla olan bütün konuşmalarım beni her zaman yaradılışımın götürdüğünden daha alaycı ve daha iğneleyici bir hale getiriyordu. Hiçbir kızgınlık ve taraf kayırıcılığı izi olmaksızın, sadece bütün düşünme gücümü koymak istediğim bir girişimde beni ona danışmaktan alıkoyan şey de işte bu oldu. Bu yapıtta kullandığım ton, ondan çıkmış olan *Contrat Social*'in (Toplum Sözleşmesi) tonuyla değerlendirilebilir.

devlet sınırları içinde izinsiz hiçbir şey bastırmamaya devam ettikçe, fikirlerimden ve bunların başka herhangi bir yerde yayımlanmasından ötürü kimseye hesap vermek zorunda olmadığımı çok iyi biliyordum. Hatta kitaplarım nerede basılırsa basılsın, yargıcın onların içeriğini ince eleyip sık dokuma, onlarda bir kusur arama hakkının bulunduğu Cenevre'de bile bu kadar özgür olamazdım. Bu düşüncenin, bana Madame d'Epinay'nin ısrarlarına boyun eğdirtmek ve gidip Cenevre'ye yerleşme tasarısında vazgeçirtmek üzerinde büyük etkisi olmuştu. Emile'de dediğim gibi, yurdun gerçek iyiliği için kitaplar yazmak istendiği zaman, entrika adamı olmadıkça, onları hiçbir zaman yurt içinde yazmamak gerektiğini seziyordum.

Bana durumumu daha mutlu buldurtan şey, Fransa hükümetinin bana çok iyi bir gözle bakmaksızın, beni korumayı değilse de hiç olmazsa rahat bırakmayı kendisi için bir şeref saydığı yolunda beslediğim inançtı. Bana öyle geliyordu ki engelleyemediği bir şeye göz yummayı bir erdem haline getirmek çok basit ama gene de çok becerikli bir siyasal davranıştı; çünkü eğer beni Fransa'dan kovsalardı, ki yapmaya hakları olan tek şey buydu, kitaplarım yazılmaktan geri kalmayacak ve belki daha ölçüsüz bir dille yazılacaktı; oysa beni rahat bırakmakla, yazarı yapıtlarının kefili olarak tutmuş ve üstelik uluslararası hukuka karşı aydın bir saygı besliyorlarmış gibi görünerek, Avrupa'nın geri kalan kısmında kökleşmiş bulunan önyargıları silmiş oluyorlardı.

Başıma gelenlere bakıp güvenimin beni aldattığı sonucunu çıkaracak kimselerin kendileri aldanmış olabilir. Beni batırmış olan fırtınada kitaplarım bahane edildi ama asıl kötülük edilmek istenen bendim. Yazara aldırıldığı pek yoktu, ama Jean-Jacques yok edilmek isteniyordu ve yazılarımda bulunmuş olan en büyük kötülük, bana kazandırabildikleri saygınlıktı. Gelecek üzerine atlamayalım. Benim için henüz gizli kalan bu sırrın, ilerde okuyucularımın gözünde aydınlanıp aydınlanmayacağını bilmem. Sadece şunu bilirim ki uğradığım kötü muameleler eğer açığa vurduğum ilkeler yüzünden başıma gelmiş olsaydı, bunların başıma daha önce gelmesi gerekirdi; çünkü bütün yazdıklarım içinde bu ilkelerin, en büyük cüretle dememek için en büyük cesaretle açıklanmış bulunduğu yapıt, kimsenin aklına bana çatmak demiyorum ama sadece

Fransa'da da Hollanda'da olduğu kadar açıkça satılan bu yapıtın bu ülkede yayımlanmasını engellemek gelmeksizin yayımlanmış, hatta L'Hermitage'a çekilmemden önce etkisini yapmıştı. Ondan sonra *La Nouvelle Héloïse* de aynı kolaylıkla, aynı alkışla diyebilirim, yayımlandı ve hemen hemen inanılmaz gibi görünen şey de şu ki bu Héloïse'in ölüm döşeğindeki iman açıklaması, Vicaire Savoyard'ın iman açıklamasının tastamam aynıdır. *Contrat Social*'de göz pekliği ile yazılmış ne varsa, daha önce *Discours sur l'Inégalité*'de de vardı; *Emile*'de göz pekliği ile yazılmış ne varsa, daha önce *Julie*'de de vardı. Nedir ki bu göz pekliği ile yazılmış şeyler ilk iki yapıta karşı hiçbir hoşnutsuzluk uyandırmadı; öyleyse son iki yapıta* karşı hoşnutsuzluk uyandıran şey de bunlar olmadı.

Aşağı yukarı aynı türde, ama tasarısı daha yeni olan bir başka girişim o sırada beni daha çok uğraştırıyordu: Öykümün akışına kapıldığım için, buraya kadar sözünü edemediğim abbé de Saint-Pierre'in yapıtlarının özetiydi bu. Bu fikir, Cenevre dönüşümden sonra bana abbé de Mably tarafından aşılanmıştı, ama doğrudan değil, bu fikri bana kabul ettirmekte bir çeşit çıkarı bulunan Madame Dupin aracılığıyla. Madame Dupin, yaşlı abbé de Saint-Pierre'in şımarık çocukları olduğu Paris'in üç dört güzel kadınından biriydi ve eğer mavi boncuğa belli bir şekilde sahip değilse, onu en azından Madame d'Aiguillon[4] ile birlikte paylaşıyordu. İhtiyarcığın anısına karşı her ikisine de saygınlık kazandıran bir saygı ve sevgi besliyordu ve dostunun ölü doğmuş yapıtlarının kendi sekreteri aracıyla yeniden doğduklarını görmekle özsaygısı okşanmış olacaktı. Bu yapıtlarda çok güzel şeyler yok değildi ama öyle kötü söylenmişlerdi ki sonuna kadar okunmaları çok güçtü ve okuyucularına büyük çocuklar olarak bakan abbé de Saint-Pierre'in, kendini dinletmek için özen göstermeyerek, onlarla büyük adamlarmış gibi konuşması da şaşılacak bir şeydi. İşte bu yüzdendir ki hem kendiliğinden yararlı, hem de ırgatlıkta çalışkan, ama düşünme zahmetini çok yorucu bulduğu için kendi yazmaktansa, hoşuna giden şeylerde bir başkasının fikirlerini aydınlatma ve geliştirmeyi yeğ tutan yazar olarak tembel bir adama uygun bir iş diye, bu iş bana önerilmişti. Öte yandan, ak-

* (Contrat Social ve Emile. -ç.)

tarıcılık görevimle yetinmeyerek, zaman zaman kendi başıma düşünmem de yasaklanmıyordu ve yapıtıma öyle bir biçim verebilirdim ki orada birçok önemli hakikat, abbé de Saint-Pierre'in cüppesi altında, benim adım altında olduğundan daha rahat yer alabilirdi. Gene de iş kolay değildi, en azından dağınık, karışık, uzatmalar, yinelemeler, aralarında bu zahmetli çalışmaya katlanma cesaretini veren birkaç büyük, güzel görüşün yakalanması gereken dar ya da yanlış görüşlerle dolu yirmi üç cildi okumak, düşünmek, özetlemek söz konusuydu. Eğer uygun bir biçimde sözümden dönebilseydim, bu işten ben bile çoktan vazgeçerdim; ama abbénin Saint-Lambert'in ricası üzerine bana yeğeni Kont de Saint-Pierre tarafından verilmiş olan el yazmalarını almakla, bu el yazmalarını kullanmak için âdeta söz vermiş bulunuyordum ve ya onları geri vermek, ya da yararlanmaya çalışmak gerekiyordu. Bu el yazmalarını işte bu son niyetle l'Hermitage'a getirmiştim ve boş zamanlarımı vermeyi düşündüğüm ilk yapıt da işte buydu.

Fikrini kendi üzerimde yaptığım gözlemlere borçlu bulunduğum üçüncü bir yapıt daha tasarlıyordum ve gerçekleşmesi çizdiğim plana uyduğu takdirde, insanlar için gerçekten yararlı, hatta onlara sunulabilecek en yararlı kitaplardan birini yazmış olacağımı ummak, bu işe girişme cesaretimi bir kat daha artırıyordu. İnsanlardan çoğunun, hayatlarının akışı içinde, çoğu kez kendilerine benzemez oldukları ve bambaşka insanlar haline dönüşmüş gibi göründükleri bilinir. Bir kitap yazmayı, bu kadar iyi bilinen bir şeyi ortaya koymak için istemiyordum; daha yeni, hatta daha önemli bir amacım vardı; amacım, bu değişmelerin nedenlerini araştırmak ve kendimizi daha iyi ve kendimizden daha güvenli bir hale getirme bakımından, bizim tarafımızdan nasıl yönetilebileceklerini göstermek için bize bağlı olan nedenleri bulup yakalamaktı. Çünkü aklı başında bir adam için, yenmesi gerektiği kökleşmiş isteklere karşı koymak, eğer bu isteklerin kaynağına kadar çıkabilecek bir durumdaysa, onları orada önlemek, değiştirmek ya da başkalaştırmaktan hiç kuşkusuz daha güçtür. İstek duyan bir adam güçlü olduğu için bir kez dayanır ve güçsüz olduğu için bir başka kez yenik düşer, eğer öncekinin tıpkısı olsaydı, yenik düşmüş olmazdı.

Bu çeşitli varoluş biçimlerinin neye dayandığını kendimde ve başkalarında yoklayıp araştırarak, büyük ölçüde dış nesnelerin geçmiş izlenimine bağlı olduklarını ve duyularımız ve organlarımız tarafından durmadan değiştirildiğimiz için fikirlerimizde, duygularımızda, hatta eylemlerimizde, farkına varmaksızın bu değişikliklerin etkisini taşıdığımızı gördüm. Toplamış bulunduğum çarpıcı ve çok sayıdaki gözlem her türlü tartışmanın üstündeydi ve fizik ilkeleri bakımından bana, şartlara göre değiştirilince, ruhu erdeme en elverişli durum içine koyabilecek ya da bu durum içinde tutabilecek bir dış rejim sağlayabilecek gibi görünüyorlardı. Eğer bedenin öylesine sık bozduğu ruhsal düzeni kolaylaştırmaya zorlanması bilinseydi, akıl ne sapmalardan kurtarılır, nice kusurun doğması engellenirdi! İklimler, mevsimler, sesler, renkler, karanlık, ışık, cisimler, besinler, gürültü, sessizlik, hareket, hareketsizlik, hepsi vücudumuz ve ruhumuz üzerinde etki yapar; bunun sonucu, kendimizi egemenliğine bıraktığımız duyguları kaynaklarında yönetmek için, hepsi bize hemen hemen sağlama bağlanmış bir vesile verir. Taslağını daha önce kâğıt üzerine geçirmiş olduğum ve erdemi içtenlikle sevdikleri için kendi güçsüzlüklerinden korkan insanlar üzerine, bana okunması da yazılması kadar zevkli bir kitap yazmayı kolay gösterecek ölçüde güvenilir bir etki yapmasını beklediğim ana fikir buydu. Gene de adı la Morale Sensitive, ou le Matérialisme du Sage (Duyusal Ahlâk, ya da Bilgenin Maddeciliği) olan bu yapıt üzerinde çok az çalıştım. Nedeni birazdan öğrenilecek olan engeller, beni bu yapıtla uğraşmaktan alıkoydu ve bu engellerle birlikte, kaderimle göründüğünden daha sıkı bir ilgisi bulunan taslağımın kaderinin ne olduğu da öğrenilecektir.

Bütün bunlar dışında, bir süreden beri, kocasının uyguladığı eğitim sisteminden oğlu hesabına büyük korku duyan Madame de Chenonceaux'nun uğraşmamı rica ettiği bir eğitim sistemi üzerinde düşünüyordum. Dostluk otoritesi, aslında beni pek sarmasa da bu konuya kalbimde bütün öbürlerinden daha çok yer verdirtiyordu. Bundan ötürü, sözünü etmiş bulunduğum bütün konular arasında sonuna erdirdiğim tek konu bu oldu. Ona çalışırken, yazara lâyık olduğunu düşündüğüm kader bir başka kaderdi. Ama bu acı konuyu burada öncelemeyelim. Bu yazının devamında bundan söz etmek zorunda kalacağım.

Bütün bu tasarılar bana gezintilerim için çeşitli düşünme konuları veriyordu: Çünkü, söylemiş olduğumu sandığım gibi, ben ancak yürürken düşünebilirim; bir kez durmayayım, artık düşünemem ve kafam ancak ayaklarımla birlikte işler. Gene de yağmurlu günler için, kendime bir de çalışma odası işi edinme önlemini almıştım. Bu iş dağınık, parçalanmış, biçimini yitirmiş malzemesinin, yapıtın hemen hemen yeni baştan ele alınmasını zorunlu kıldığı benim Dictionnaire de la Musique'imdi (Müzik Sözlüğü). Bu iş için ihtiyaç duyduğum birkaç kitabı birlikte getirmiştim; Krallık Kütüphanesinden ödünç aldığım, hatta birkaçını l'Hermitage'a götürmeme izin verdikleri başka birçok kitabın özetini çıkarmak için iki ay geçirmiştim. Hava çıkmama izin vermediği ve kopya işimden sıkıldığım zaman, evde derleştirme yapmak için yedekliklerim işte bunlardı. Bu tertip bana öyle uygun geliyordu ki l'Hermitage'da olduğu kadar Montmorency'de, hatta daha sonra bir yandan başka işler yaparak ve bir işten öbürüne geçmenin her zaman gerçek bir dinlenme olduğunu görerek bu işi tamamladığım Motiers'de de hep bu tertipten yararlandım.

Kendime çizmiş olduğum programı bir süre hayli titizlikle izledim ve bundan çok iyi sonuç aldım; ama ilkbahar Madame d'Epinay'yi sık sık Epinay'ye ya da Chevrette'e çekmeye başlayınca, önceleri bana ağır gelmeyen ama hesaba katmamış bulunduğum hizmetlerin, benim öteki tasarılarımı iyiden iyiye bozduklarını gördüm. Madame d'Epinay'nin çok sevimli nitelikleri olduğunu daha önce söyledim; dostlarını çok sever, onlara candan yürekten yardım ederdi ve onlardan ne zamanını, ne de hizmetlerini esirgediğinden, buna karşılık şüphesiz o da onların kendisi için ilgi göstermelerine lâyıktı. O zamana kadar bu görevi, bunun bir görev olduğunu düşünmeden yerine getirmiştim; ama sonunda, sadece dostluğun ağırlığını duymamı engellediği bir zincire vurulmuş olduğumu anladım; kalabalık topluluklara karşı duyduğum tiksintiyle bu yükü ağırlaştırmıştım. Madame d'Epinay, benim işime gelir gibi görünen ama daha çok kendi işine gelen bir öneride bulunmak için bunu bahane etti. Önerisi, ne zaman yalnız kalırsa ya da aşağı yukarı yalnız sayılırsa, bana haber vermekti. Nasıl bir yükün altına girdiğimi görmeden, buna razı oldum. Bunun sonucu olarak, artık onu kendi uygun zamanıma göre değil ama an-

cak onunkine göre ziyaret edebiliyor ve bir gün bile zamanımı istediğim gibi kullanabileceğime güvenemiyordum. Bu işkence, o zamana kadar onu görmeye gitmekten duymuş olduğum zevki çok azalttı. Bana o kadar vaat ettiği bu özgürlüğün, ancak ondan hiçbir zaman yararlanmamam şartıyla verilmiş olduğunu gördüm ve ondan yararlanmayı denediğim bir iki kez öylesine haberler, öylesine pusulalar yağdı, öylesine telâşlar gösterildi ki ilk sözü üzerine ona koşmaktan, beni yatağa düşmüş olma özründen başka hiçbir şeyin kurtaramayacağını anladım. Bu boyunduruğa katlanmam gerekiyordu; katlandım, hem de Madame d'Epinay'ye karşı duyduğum içten bağlılık, bu bağlılığa eklenen mahpus zincirini duymamı büyük ölçüde engellediğinden, bağımlılığın bu kadar büyük bir düşmanı için hayli gönül hoşluğuyla. O da, her günkü bileliğinin eğlencelerinde bıraktığı boşlukları böylece iyi kötü dolduruyordu. Bu onun için çok önemsiz, ama gene de katlanamadığı tam bir yalnızlıktan daha iyi bir ek eğlenceydi. Bununla birlikte, edebiyata merak sarmış ve kafasına ister istemez romanlar, mektuplar, komediler, öyküler ve bu türlü başka saçmalıklar yazmayı koymuş olduğundan beri, bu yalnızlığı daha sıkıntısızca doldurma olanağı vardı. Ama onu asıl eğlendiren şey, bunları yazmaktan çok okumaktı ve eğer art arda iki üç sayfa karalayacağı tutarsa, bu muazzam çalışmadan sonra en azından iki üç gönüllü dinleyici bulmaktan emin olması gerekiyordu. Gözdeler arasında olma şerefini ancak bir başkasının yardımıyla kazanıyordum. Tek başıma, hemen hiçbir şeyde hesaba katılmıyordum ve bu sadece Madame d'Epinay'nin meclisinde değil, Monsieur d'Holbach'ın meclisinde ve Monsieur Grimm'in ön ayak olduğu her yerde böyleydi. Bu hiçlik, ne ahkâm kesmenin haddime düşmediği edebiyattan söz etmeye, ne de çok sıkılgan olmam ve yaşlı âşık gülünçlüğüne düşmekten ölümden çok korkmam nedeniyle zendostluğa kalkışmaya cesaret edebildiğim için, nasıl davranacağımı şaşırdığım baş başa konuşmalar dışında başka her yerde çok işime geliyordu. Gerçi zendostluğa kalkışmak Madame d'Epinay'nin yanında aklıma hiç gelmedi ve belki bütün ömrümü onun yanında da geçirsem bir tek kez gelmez; kendisine karşı hiçbir tiksinti duyduğum için değil; tersine, belki onu bir dost olarak, bir âşık olarak sevemeyecek kadar çok seviyordum. Onu gör-

mekten, onunla konuşmaktan zevk duyuyordum. Konuşması toplulukta hayli hoş olsa da, baş başayken kuruydu; daha süslü olmayan benim konuşmam ise, onun için büyük bir destek değildi. Çok uzun bir sessizlikten utanarak, konuşmayı canlandırmaya çalışıyordum ve bu beni çoğu kez yorsa da, hiçbir zaman sıkmıyordu. Ona küçük hizmetlerde bulunmaktan, sanırım onda da cinsel duygular uyandırmayan öpücükler kondurmaktan çok hoşlanıyordum; hepsi o kadar. Son derece zayıf, son derece beyazdı, göğsü dümdüzdü. Sadece bu kusur beni soğutmaya yeterdi. Ne gönlüm, ne de nefsim memeleri olmayan birinde hiçbir zaman bir kadın göremediği ve söylenmesi yararsız başka nedenler, bana onun yanında onun cinsiyetini her zaman unutturdu.

Zorunlu bir uyrukluk üzerine böylece kararımı aldıktan sonra, kendimi direnmeden bu uyrukluğa bıraktım ve onu hiç değilse ilk yıl beklediğim kadar ağır bulmadım. Her zaman hemen bütün yazı kırda geçiren Madame d'Epinay, ya işlerinin onu Paris'te daha çok alıkoyması, ya da Grimm'in yokluğunun Chevrette'te eğleşmeyi onun için daha az hoş kılması nedeniyle, yazın ancak bir kısmını kırda geçirdi. Ben de onun kırda olmadığı ya da başının kalabalık olduğu aralardan, Thérèse'ciğim ve annesiyle birlikte yalnızlığımın tadını çıkarmak için kendime bunun değerini duyuracak biçimde yararlandım. Gerçi birkaç yıldır kıra hayli sık gitmiş olsam da, bu hemen hemen onun tadını tatmaksızın olmuştu ve her seferinde kendini beğenmiş kişilerle birlikte yapılmış, her seferinde işkenceyle berbat edilmiş bu yolculuklar, yoksunluklarını daha iyi duymak için hayalini daha yakından şöyle bir gördüğüm kır zevklerine karşı duyduğum isteği daha da kamçılamaktan başka bir şeye yaramamıştı. Salonlardan, fıskıyelerden, koruluklardan, çiçek bahçelerinden ve bütün bunların daha da can sıkıcı gösterişçilerinden öylesine usanmış, kabartma nakışlardan, klavsenlerden, adam seçmelerden, bağ kurmalardan, budalaca nüktelerden, tatsız kırıtmalardan, küçük gevezelerden ve büyük sofralardan öylesine bezmiştim ki ne zaman göz ucuyla zavallı bir dikenli çalıya, bir çite, bir samanlığa, bir çayırlığa baksam; ne zaman küçük bir köyden geçerken âlâ bir maydanozlu omletin buharını içime çeksem; ne zaman uzaktan dantelâcı kızların söylediği şarkının kırsal nakaratını

işitsem, kırmızısını da, farbalasını da, amberini de cehennemin dibine gönderiyor ve ev yemeği ve yerli şaraba hasret, bana akşam yemeği yediğim saatte öğle yemeği, uyuduğum saatte akşam yemeği yediren garson başı ve sofracı başının, hele hele gözleriyle lokmalarımı yutan ve susuzluktan ölme tehdidi altında bana efendilerinin hileli şarabını, meyhanede en iyisine ödeyeceğimden on kat daha pahalıya satan uşak efendilerin suratlarına bir yumruk indirmeyi çok istiyordum.

İşte artık kendi evimde, hoş ve kalabalıktan uzak bir yuvada, ömrümü kendisi için doğmuş olduğumu sezdiğim bu bağımsız, kararlı ve dingin hayat içinde geçirmekte özgürdüm. Benim için yepyeni olan bu durumun kalbimin üzerinde yaptığı etkiyi anlatmadan önce, bu yeni değişikliklerin gelişmesinin kendi nedenleri içinde daha iyi izlenmesi için, bu durumun gizli duygulanımlarını özetlemek doğru olacak.

Beni Thérèse'ime bağlayan güne, her zaman manevî varlığımı saptayan gün olarak baktım. Bana yetecek olan bağlılık sonunda öylesine kıyarcasına koparılmış olduğuna göre, bir bağlılığa ihtiyacım vardı. Mutluluk susuzluğu insan kalbinde hiç dinmez. Anne yaşlanıyor ve bayağılaşıyordu. Artık onun bu dünyada mutlu olamayacağı benim için açıktı. Onun mutluluğunu paylaşma umudunu sonsuz olarak yitirince, bana kendime uygun bir mutluluk arama kalıyordu. Bir zaman fikirden fikire ve tasarıdan tasarıya bocaladım durdum. Eğer yanına girdiğim adam aklı başında bir adam olmuş olaydı, Venedik yolculuğum beni devlet işlerine atmış olacaktı. Ben yılgınlığa kolay kapılırım, özellikle güç ve uzun soluklu girişimlerde. Bu girişimin başarısızlığı beni bütün öteki girişimlerden tiksindirdi ve uzak amaçlara, eski inancıma göre enayi tuzakları olarak baktığım için hayatta artık beni uğraşmaya çekecek hiçbir şey görmeyerek, bundan böyle günü gününe yaşamaya karar verdim.

İşte tam bu sırada birbirimizi tanıdık. Bu kızcağızın tatlı karakteri bana benimkine o kadar uygun göründü ki ona zamanın ve olayların sarsamayacağı bir bağlılıkla bağlandım ve bu bağlılığı koparması gereken her şey, onu daha da sağlamlaştırmaktan başka bir şey yapmadı. Kalbime en acı günlerimde açtığı yaraların üzerindeki örtüyü kaldıracağım zaman bu bağlılığın gücü anlaşılacak, şu satırları yazdığım ana kadar bu konuda ağzımdan kimseye bir tek yakınma sözü kaçırmış değilim.

Ondan ayrılmamak için her şeyi yaptıktan, herşeye meydan okuduktan, kadere ve insanlara inat onunla yirmi yıl bir arada yaşadıktan sonra, ortada ne onun böyle bir bekleyiş ve isteği, ne de benim yükümlülüğüm ya da verilmiş sözüm varken, ahir ömrümde onunla evlendiğim öğrenilince, daha ilk günden başımı döndüren delice bir aşkın beni derece derece zırzopluğun doruğuna götürmekten başka bir şey yapmadığı sanılacak ve beni bu işi yapmaktan kesinlikle engelleyecek özel ve güçlü nedenler öğrenilince buna daha da çok inanılacak. Onu gördüğüm ilk andan bugüne kadar hiçbir zaman onun için en küçük bir aşk parıltısı duymadığımı, ona Madame de Warens'e olmak istediğimden daha çok sahip olmak istemediğimi ve onun yanında giderdiğim nefis ihtiyaçlarının, benim için sadece onun kişiliğiyle hiçbir ilgisi bulunmayan cinsel ihtiyaçlar olduğunu, artık tanımış olması gereken bütün doğruluğum içinde kendisine söyleyince okur ne düşünecek. Beni en sevdiğim kadınlara bağlayan duygularda aşkın yeri olmadığına göre, herhangi bir erkekten başka türlü yapılmış, aşkı duymaya yeteneksiz biri olduğuma inanacak. Sabır, ey okuyucum! Fena halde yanıldığınızı göreceğiniz uğursuz an yaklaşıyor.

Kendimi yineliyorum, evet; ama gerekli bu. İhtiyaçlarımın başta geleni, en büyüğü, en güçlüsü, en dindirilmezi, bütünüyle kalbimin içindeydi; bu, içten ve olabildiği kadar içten bir topluluk ihtiyacıydı; işte en çok bu yüzdendir ki bana bir erkekten çok bir kadın, bir erkek dosttan (ami) çok bir kadın dost (amie) gerekti. Bu öyle garip bir ihtiyaçtı ki vücutların en sıkı birliği bunu karşılamıyordu: Bana aynı vücutta iki ruh gerekti; bunsuz her zaman bir boşluk duyuyordum. Artık bu boşluğu duymayacağım anın geldiğini sandım. Bir yetkin nitelikten yoksun ve hatta o sıralarda ne yapmacık ne de süs eseri bulunan yüzüyle sevimli bu genç kız, eğer umduğum gibi ben onun varlığını kendimde sınırlandırabilseydim, benim varlığımı sadece kendinde sınırlandırabilirdi. Erkekler yönünden korkacak hiçbir şeyim yoktu; onun gerçekten sevdiği tek erkek olduğuma eminim ve dingin nefsi, hatta ben bu bakımdan onun için bir erkek olmaktan çıktıktan sonra bile ondan başka erkekler pek istemedi. Benim hiç kimsem yoktu; onun bir ailesi vardı ve bütün huyları onunkinden çok farklı olan bu aile, kendi ailem olarak benimseyebileceğim gibi çıkmadı.

Mutsuzluğumun ilk nedeni bu oldu. Kendimi onun annesinin oğlu yapmak için ne vermezdim ki! Bunun için her şeyi yaptım, ama başaramadım. Boş yere çıkarlarımızı birleştirmek istedim, olmadı. Bu kadın kendi çıkarlarını her zaman benimkinden ayrı, benimkine hatta artık benimkinden ayrı olmayan kızınınkine karşıt tuttu. O, öteki çocukları ve torunları, Thérèse'e yaptıkları en küçük kötülük onu soymak olan birer sülük kesildiler. Yeğenlerine bile boyun eğmeye alışmış bulunan zavallı kız, kendisini soymalarına ve yönetmelerine ses çıkarmadan katlanıyordu ve ben, harcadığım bütün paralar, verdiğim bütün öğütlere rağmen onun için, onun yararlanabildiği hiçbir şey yapmadığımı acıyla görüyordum. Onu annesinden ayırmaya çalıştım; buna her zaman karşı koydu. Direnişine saygı gösterdim ve bundan ötürü ona daha da değer verdim; ama karşı koması gene de hem onun zararına oldu hem de benim. Kendini annesinin ve öbürlerinin eline bıraktığı için benden çok, kendinden çok onların oldu. Açgözlülükleri yüzünden uğradığı yıkım, öğütlerinden gördüğü zararlar yanında küçük kaldı. Kısacası, her ne kadar bana olan sevgisi, her ne kadar iyi yaradılışı sayesinde boyunduruk altına büsbütün girmediyse de bu durum, ona esinlemeye çalıştığım davranış ilkelerinin etkisini büyük ölçüde engellemeye, ona karşı nasıl davranırsam davranayım her zaman iki ayrı insan olarak kalmamıza yetti.

İşte böylece, kalbimin bütün sevecenliğini koymuş bulunduğum içten ve karşılıklı bir bağlılık içinde, bu kalbin boşluğu gene hiçbir zaman tam olarak dolmadı. Bu boşluğu doldurabilecek çocuklar doğdu; durum daha kötü oldu. Onları, daha da kötü yetişmemeleri için, bu kötü yetişmiş aileye bırakmaktan korktum. Kimsesiz çocuklar eğitiminin tehlikeleri çok daha küçüktü. Aldığım kararın, Madame de Francueil'e yazdığım mektupta açıkladığım bütün nedenlerden daha güçlü olan bu nedeni, gene de ona söylemeye cesaret edemediğim tek neden oldu. Böylesine yüz kızartıcı bir ayıptan daha az temize çıkmış olmayı ve sevdiğim bir kadının ailesini kollamayı yeğ tuttum. Ama ne denirse densin, çocuklarımı onunkine benzer bir eğitim görme tehlikesi karşısında bırakmamın doğru olup olmadığı konusunda, zavallı erkek kardeşinin ahlâkı göz önünde tutularak bir sonuca varılabilir.

İhtiyacını duyduğum o içten topluluğu bütünlüğü içinde tadamadığım için, onun boşluğunu doldurmayan ama bu boşluğu bana daha az duyuran tamamlayıcılar arıyordum. Büsbütün benim olan bir dost yokluğunda, itici hareketsizliğimi yenecek dostlar gerekiyordu bana: Diderot ile, abbé de Condillac ile ilişkilerimi bu yüzden geliştirdim, sıkılaştırdım, öyküsünü anlattığım o uğursuz konuşmayla bir daha dönmemek üzere çıktığımı sandığım edebiyata, aklımda hiç yokken bu yüzden yeni baştan atıldım.

Başlangıcım beni yeni bir yoldan, sade ve yüce düzenini hayranlık duymadan göz önüne getiremediğim başka bir kafa dünyasına götürdü. Az sonra, bu dünya ile uğraşa uğraşa, bilgelerimizin öğretisinde hata ve çılgınlıktan, toplumsal düzenimizde de baskı ve sefaletten başka bir şey görmez oldum. Budala gururumun hayali içinde, bütün bu aldatıcı şeyleri dağıtmak için yaratıldığımı sandım ve kendimi dinletmek için davranışımı ilkelerime uydurmak gerektiğini düşünerek, izlememe izin verdikleri bir garip gidişi, sözde dostlarımın beni önce gülünç düşüren ama eğer direnmem mümkün olsaydı sonunda saygıdeğer kılacak olan bir örneğini vermiş olmamı bağışlayamadıkları bir garip gidişi benimsedim.

O zamana kadar iyi olmuştum; o zamandan sonra erdemli ya da en azından erdem sarhoşu oldum. Bu sarhoşluk kafamda başlamış, ama kalbime geçmişti. Orada kökü kazınmış kendini beğenmişliğin kalıntıları üzerinde en soylu bir gurur filizlendi. Hiç numara yapmadım: Nasıl göründümse gerçekten öyle oldum ve bu kaynaşmanın bütün gücüyle sürdüğü en az dört yıl boyunca, büyük ve güzel olarak bir insan kalbine girebilecek hiçbir şeyi Tanrı benden esirgemedi: Birdenbire meydana çıkan dil uzluğum (belâgatim) işte bundan doğdu; beni yakan ve henüz tutuşmamış olduğu için kırk yıl boyunca en küçük bir kıvılcım bile saçmamış bulunan o gerçekten göksel ateş, ilk kitaplarımda işte bundan kendini gösterdi.

Gerçekten değişmiştim; dostlarım, tanışlarım artık beni tanıyamaz olmuşlardı. Artık o ne kendini göstermeye, ne de konuşmaya cesaret edebilen, şakacı bir sözün şaşkına döndürdüğü, bir kadın bakışının kıpkırmızı ettiği sıkılgan ve alçak gö-

nüllü olmaktan çok utangaç adam değildim. Atılgan, gururlu, gözü pek ve her yere sarsılmazlığını sadeliğinden ve davranışlarımdan çok ruhumda olmaktan alan bir güven taşıyan biri olmuştum. Derin düşüncelerimin yüzyılımın ahlâkı, davranış kuralları ve önyargıları için bana esinlemiş olduğu küçümseme, beni bu kusurlarla dolu kimselerin alaylarından acı duymaz kılıyordu ve sağsözlerimle (hikmetlerimle) onların küçük nüktelerini bir böceği parmaklarımın arasında ezer gibi eziyordum. Ne değişiklik! Bütün Paris, iki yıl önce ve on yıl sonra ne söylemesi gereken şeyi, ne de kullanacak olduğu kelimeyi bir türlü bulamayan bu aynı adamın acı ve iğneleyici sarakalarını yineliyordu. Dünyada yaradılışıma en aykırı durum aransın, bu bulunacaktır. Hayatımın bir başkası haline geldiğim ve ben olmaktan çıktığım o kısa anlarından biri hatırlansın, bu da sözünü ettiğim zaman içinde bulunur; ama bu durum altı gün, altı hafta sürecek yerde, altı yıla yakın sürdü ve ona son veren ve beni üstüne yükselmek istemiş olduğum doğaya geri götüren özel şartlar olmasaydı, belki daha da sürerdi.

Bu değişiklik, ben Paris'i terkeder ve bu büyük kentin kusurlarının seyri, bunun bana esinlediği öfkeyi beslemekten kesilir kesilmez başladı. Artık insanları görmeyince, onları küçümsemez oldum; artık kötüleri görmeyince, onlardan nefret etmez oldum. Kine pek yatkın olmayan kalbim, kötülüklerini sefaletlerinden ayırt etmeksizin, artık onların sefaletine acımaktan başka bir şey yapmadı. Daha tatlı ama çok daha az yüce olan bu durum, az sonra beni öylesine uzun zaman coşturmuş bulunan ateşli esrimeyi yatıştırdı ve kimse, hemen hemen kendim bile farkına varmadan ürkek, uysal, tek kelimeyle sıkılgan, önceleri olduğum aynı Jean-Jacques haline geldim.

Eğer değişiklik, beni kendime döndürmekten başka bir şey yapmasa ve orada kalsaydı her şey iyiydi; ama ne yazık ki daha öteye gitti ve beni hızla öbür uca götürdü. Ondan sonra salınım halindeki ruhum, dinginlik çizgisine ancak geçmek için uğradı ve durmadan yenilenen salınımların o çizgide kalmasına hiçbir zaman izin vermedi. Bu ikinci değişikliğin, ölümlüler arasında hiçbir örneği olmayan bu korkunç ve uğursuz döneminin ayrıntısına girelim.

Köşemizde topu topu üç kişi olduğumuzdan, boş zaman ve yalnızlık içli dışlılığımızı ister istemez sıkılaştıracaktı. Thérèse ile benim aramda yaptıkları da bu oldu. Gölgelikler altında başbaşa, tadını daha önce hiç duymadığım güzel saatler geçiriyordum. Thérèse de bu tadı o zamana kadar olduğundan daha çok çıkarır gibi göründü. Kalbini hiçbir şey saklamaksızın açtı ve annesi ve ailesi üzerine uzun süreden beri benden gizleme gücünü gösterdiği şeyler anlattı. Her ikisi de Madame Dupin'den, benim yararıma verilmiş ama hinoğlu hin kocakarının beni kızdırmamak için Thérèse'e hiçbir şey bırakmaksızın ve zavallı kızın akıl almaz bir yumuşak başlılıkla izlediği bir buyrukla, bana bundan söz etmesini sıkı sıkıya yasakladığı bir sürü armağan almışlardı.

Ama beni daha da çok şaşırtan şey, Diderot ve Grimm'in ana ve kızla, onları benden ayırmak için sık sık yaptıkları ama Thérèse'in aralarında ne döndüğünü bir türlü öğrenemediği sık ve gizli konuşmalarda bulunduklarını öğrenmek oldu. Thérèse sadece bu işe küçük armağanların da karıştığını ve bu iş için ondan gizlemeye çalıştıkları ve nedenini hiç bilmediği küçük gelgitlerin olduğunu biliyordu. Paris'ten ayrıldığımız zaman Madame Le Vasseur ayda iki üç kez Grimm'i görmeye gitmek ve orada Grimm'in uşağınınher zaman evden dışarı gönderileceği kadar gizli konuşmalarla birkaç saat geçirmek alışkanlığı içinde bulunuyordu.

Bu küçük gelgitlerin nedeninin, Madame d'Epinay'nin yardımıyla onlara bir tuz satıcılığı, bir tütüncü dükkânı vaat ederek ve kısacası onları kazanç yemiyle sürüklemeye girişerek, kızı da içine sokmaya çalıştıkları mahut tasarı olduğu sonucuna vardım. Onlar için hiçbir şey yapabilecek bir durumda olmadığımdan, onlar yüzünden kendim için de herhangi bir şey yapmayı beceremeyeceğim anlatılmıştı onlara. Bunda iyi niyetten başka bir şey görmediğim için onlara karşı hiçbir hoşnutsuzluk duymuyordum. Beni çileden çıkaran tek şey, özellikle kocakarı tarafından bu işe verilen gizemli havaydı. Üstelik bana karşı günden güne daha dalkavuk ve daha uysal bir hale geliyordu; ama bu, kızına gizli gizli beni çok sevdiğini, bana her şeyi söylediğini, kafasız bir hayvandan başka bir şey olmadığını ve bundan çok şey kaybedeceğini söyleyerek durmadan sitem etmekten onu engellemiyordu.

Bu kadın, bir koyundan iki post çıkarma, birinden aldığını bir başkasından ve herkesten aldığını benden saklama sanatında ustalık derecesine varmıştı. Açgözlülüğünü bağışlayabilirdim, ama bu duygugizlerliğini bağışlayamıyordum. Benim hemen tek mutluluğumun kızının ve kendinin mutluluğu olduğunu o kadar iyi bildiğine göre, benden saklayacak nesi olabilirdi? Hadi kızı için yaptığımı kendim için yapıyordum; ama onun için yaptığım şey bir minnet duymasına değerdi; bundan ötürü hiç değilse kızına karşı bir gönül borcu duymalı ve beni seven kızının hatırı için beni sevmeliydi. Onu tam bir sefaletten kurtarmıştım; geçimini bana borçluydu, o kadar yarar sağladığı bütün o tanıdıkları kendisine ben sağlamıştım... Thérèse onu uzun süre kendi emeğiyle beslemişti ve şimdi de benim ekmeğimle besliyordu. Her şeyi, kendisi için hiçbir şey yapmamış olduğu bu kıza borçluydu ve kendileri için her şeyi yaptığı, çeyizlemiş olduğu öteki çocukları, onun geçimine yardım etmek şöyle dursun hâlâ onun ve benim nafakamı yutuyorlardı. Sanıyordum ki böyle bir durumda, onun bana tek dostu, en güvenilir koruyucusu olarak bakması ve benim kendi işlerimi benden gizleyecek, benim kendi evimde bana karşı komplo kuracak yerde, beni ilgilendirebilecek her şeyden, benden önce duyduğu zaman hemen beni haberdar etmesi gerekiyordu. İki yüzlü ve gizemli davranışına ne gözle bakabilirdim? Özellikle kızına aşılamaya çalıştığı duygular üzerine ne düşünebilirdim? Onda nankörlük uyandırmak istediği zaman, bu kadının nankörlüğü ne korkunç bir nankörlük olmalıydı!

Bütün bu düşünceler, sonunda kalbimi bu kadından artık onu tiksinmeden göremeyecek derecede uzaklaştırdı. Gene de eşimin annesi saygısıyla muamele etmekten ve ona her şeyde hemen hemen bir oğul ilgi ve saygısı göstermekten geri kalmadım; ama doğrusu uzun süre onunla bir arada bulunmaktan hoşlanmıyordum ve sıkıntıya da pek gelemem.

Hayatımın mutluluğu, ona erişememeksizin ve ona erişememiş olmakta hiçbir kusurum bulunmaksızın çok yakından gördüğüm o kısa anlarından biri de işte bu. Eğer bu kadın iyi huylu çıksaydı, her üçümüz de ömrümüzün sonuna kadar mutlu olurduk; sadece hayatta son kalanın durumu acıklı olurdu. Bunun yerine, işlerin gidişini görecek ve bunu değiştirebilip değiştiremeyeceğini yargılayacaksınız.

Kızının kalbinde yer kazandığımı ve kendisinin bu yeri kaybettiğini gören Madame Le Vasseur, o yeri yeniden kazanmaya çalıştı ve onun aracıyla bana yaklaşacak yerde, onu benden büsbütün uzaklaştırmaya girişti. Kullandığı araçlardan biri de ailesini yardımına çağırmak oldu. Onlardan hiç birini l'Hermitage'a getirtmemesini Thérèse'den rica etmiştim; o da bana söz vermişti. Ben yokken, ona danışmaksızın onlar getirtildi ve sonra bana hiçbir şey söylememesi için ondan söz alındı. İlk adım atıldıktan sonra, gerisi kolay oldu; bir kez sevilen birinden bir şey saklanınca, az sonra artık ondan her şeyi saklamakta pek bir tedirginlik duyulmaz. Ben Chevrette'e gider gitmez l'Hermitage oranın tadını çıkaran bir kalabalıkla dolmuştu. Bir anne, iyi huylu bir kızdan her zaman daha güçlüdür; gene de kocakarı ne yaptıysa Thérèse'i kendi yoluna sokamadı ve onu bana karşı birlik olmaya razı edemedi. Kendi payına, kocakarı sarsılmaz kararını verdi ve bir yanda kızını ve evinde ancak yaşanabilen ama hepsi de bu olan beni, öte yanda çok şey vaat eden ve bir şeyler veren Diderot, Grimm, d'Holbach ve Madame d'Epinay'yi görerek, vergi kesenekçisi bir kadınla bir baron tarafında hiçbir zaman zararlı çıkılabileceğine aklı yatmadı. Eğer gözlerim daha iyi olsaydı, daha o zamandan koynumda bir yılan beslediğimi görürdüm; ama şimdi bile hiçbir şeyin sarsmadığı kör güvenim öylesine büyüktü ki sevilmesi gereken birine kötülük edilmek istenebileceğini düşünemiyordum bile; etrafımda birçok işlerin çevrildiğini görerek, dostlarım dediğim ve bana göre beni kendi tarzımda olmaktan çok kendileri tarzında mutlu olmaya zorlamak isteyen kimselerin zorbalığından yakınmaktan başka bir şey bilmiyordum.

Thérèse her ne kadar annesiyle birlikte bana karşı kurulan birliğe girmeyi reddettiyse de annesinin sırrını bir kez daha sakladı: Bu davranışının nedeni övgüye değerdi; iyi mi, kötü mü yaptığını söylemeyeceğim. Sırları olan kadınlar birlikte çene çalmasını severler; bu durum onları yaklaştırıyordu ve Thérèse, ikiye bölünerek, bazen bana yalnız olduğumu duyuruyordu, çünkü üçümüzden meydana gelen topluluğu artık topluluk sayamıyordum. Onu ilk ilişkilerimiz sırasında, bizi çekildiğimiz köşede birbirimize daha yakın tutarak baş başa geçen zamanımı hoşça dolduracak yetenek ve bilgilerle süslemek için aşkının verdiği uysallıktan yararlanmamakla ettiğim hatayı işte o zaman acı acı duydum. Bunun nedeni aramızda ko-

nuşacak bir şeyin kalmaması ve gezintilerimizde onun sıkılmış gibi görünmesi değildi, bol bol kullanacak yeteri kadar ortak fikirlerimizin olmamasıydı: Artık durmadan, bundan böyle yaşadığımız hayatın tadını çıkarmakla sınırlı kalan tasarılarımızdan da söz edemezdik. Ortaya çıkan konular bana onun anlayamayacağı düşünceler esinliyordu. On iki yıllık bir bağlılık artık söze ihtiyaç duymuyordu; birbirimize yeni bir şey öğretemeyecek kadar iyi tanıyorduk birbirimizi. Geriye bir dedikodu, adam çekiştirme ve abuk sabuk kelime oyunları yapma kaynağı kalıyordu. Düşünmesini bilen biriyle yaşamanın yararı özellikle yalnızlıkta anlaşılır. Benim onunla birlikte hoşça vakit geçirmem için bu kaynağa ihtiyacım yoktu; ama o benimle birlikte her zaman hoşça vakit geçirmek için buna ihtiyaç duymuş olabilirdi. Daha da kötüsü şuydu ki baş başa konuşmalarımızı sevişirken yapmak gerekiyordu; usandırıcı bir hale gelmiş bulunan annesi beni buna zorluyordu. Evimde rahatsızdım, kısacası bu; aşk havası dostluğu bozuyordu: İçtenlik içinde yaşamaksızın, içli dışlı bir düşüp kalkmamız vardı.

Önerdiğim gezintilerin içinden ustalıkla sıyrılmak için Thérèse'in ara sıra bahaneler aradığını sezer sezmez, bundan benim kadar hoşlanmadığından ötürü gücenmeksizin, ona gezinti önermekten vazgeçtim. Zevk isteğe bağlı bir şey değildir. Kalbinden emindim, bu da bana yetiyordu. Benim zevklerim onun da zevkleri olduğu sürece, bunları onunla birlikte tadıyordum; bu böyle olmadığı zaman, onun hoşnutluğunu kendiminkine yeğ tutuyordum.

İşte böyiece, kendi seçtiğim bir yerde, sevdiğim bir kadınla birlikte zevkimce bir hayat sürdüğüm halde, bekleyişimde yarı yarıya yanılmış olarak kendimi hemen hemen yalnız buldum. Bende eksik olan şey, elimde olanın tadını çıkarmamı engelliyordu. Gerçekte mutluluk ve zevkten, bana ya hep ya da hiç gerekliydi. Bu ayrıntının bana neden zorunlu gibi geldiği görülecek. Şimdi öykümü kaldığı yerden alıyorum.

Kont de Saint-Pierre'in bana vermiş bulunduğu el yazmalarında hazineler olduğunu sanıyordum. Bunları inceleyince, bunun hemen hemen gün ışığı görmemiş önemsiz birkaç başka parçayla birlikte, amcasının kendi eliyle notlandırılmış ve düzeltilmiş bir basılmış yapıtları derlemesinden başka bir şey olmadığını gördüm. Ahlâk üzerindeki yazıları, Madame de Cré-

qui'nin gösterdiği birkaç mektubunun bana onun sandığımdan daha zeki biri olduğu yolunda vermiş bulunduğu fikri doğruladı; ama siyasal yapıtlarının derin bir incelemesi, yazarın insanların tutkularından çok bilgilerine göre davrandıkları yolundaki hiç kurtulamadığı fikirden ötürü bana yüzeysel görüşlerden, yararlı ama uygulanmaz tasarılardan başka bir şey göstermedi. Modern bilgilere karşı beslediği büyük inanç, ona önerdiği bütün kurumların temeli ve bütün siyasal safsatalarının kaynağı olan o yanlış yetkin akıl ilkesini kabul ettirmişti. Yüzyılının ve türünün yüz akı ve belki de insan türünün varlığından beri akıl tutkusundan başka tutkusu olmayan bu az bulunur adam, insanları oldukları ve olmaya devam edecekleri gibi alma yerine, onları kendine benzer kılmak istediği için gene de bütün sistemlerinde hatadan hataya sürüklenmekten başka bir şey yapmamıştı. Çağdaşları için çalıştığını düşünerek, sadece düşsel varlıklar için çalışmıştı.

Bütün bunları gördükten sonra, kendimi yapıtıma verilecek biçim konusunda bir güçlük içinde buldum. Yazarın boş hayallerine ilişmemek, yararlı hiçbir şey yapmamak demekti; yeri geldikçe onları çürütmek, kabul etmiş hatta istemiş bulunduğum el yazmalarının inamı (emaneti), bana bunların yazarına yüzünün akıyla davranmak zorunluluğunu yüklediğine göre, yakışıksız bir iş yapmak olacaktı. Sonunda bana en yollu yolunca, en yerinde, en yararlı gibi görünen kararı aldım. Bu, yazarın ve benim fikirlerimi ayrı ayrı vermek ve bunun için de görüşlerinin içine girmek, onları aydınlatmak, genişletmek ve bütün değerlerini göstermek için hiçbir şeyi esirgememek oldu.

Öyleyse yapıtım birbirinden kesinlikle ayrı iki bölümden meydana gelecekti: Biri, yazarın çeşitli tasarılarının söylediğim biçimde açıklanmasına ayrılacak, ancak birinci bölümün etkisini yapmasından sonra yayımlanacak öbüründe ise bu tasarılar üzerindeki yargım yer alacaktı; bu da, itiraf ederim, onları zaman zaman Misanthrope'daki sonnetnin durumuna düşürebilecekti. Bütün yapıtın başında yazarın bir hayat öyküsü bulunacaktı, bunun için kullanırken ziyan etmemekle övündüğüm hayli iyi bilgiler toplamıştım. Abbé de Saint-Pierre'i yaşlılığında biraz görmüştüm ve anısı için beslediğim yüce saygı, kontun akrabası üzerine yazacaklarımdan hoşnutsuz kalmayacağına inancamdı.

Denememe, bu derlemeyi meydana getiren bütün yapıtların en önemlisi ve en çok işlenmişi olan Paix Perpétuelle (Sonsuz Barış) üzerinde başladım ve kendimi düşüncelerime bırakmadan önce, uzatmalarından ve yinelemelerinden hiç yılmaksızın, abbénin bu güzel konu üzerinde bütün yazdıklarını baştan sona okuma çabasını gösterdim. Halk bu özeti gördü, bundan ötürü onun üzerine söyleyecek hiçbir şeyim yok. Onun üzerine vardığım yargıya gelince, bu hiç basılmadı ve günün birinde basılıp basılmayacağını da bilmiyorum; ama özetle aynı zamanda hazırlandı. Bundan sonra, beğendiği yönetimi övmek için Régent döneminde yazılmış ve daha önceki yönetime karşı, Maine düşesi ve kardinal de Polignac'ı[5] öfkelendiren bazı sözler yüzünden abbé de Saint-Pierre'i Fransız Akademisinden kovdurmuş olan Polysynodie ya da kuralların çoğulculuğuna geçtim. Bu çalışmayı da, özet konusunda olduğu kadar yargı konusunda da bundan önceki gibi tamamladım ama, başlamamam gereken bu işe devam etmek istemeksizin, orada kestim.

Beni bu işten vazgeçiren düşünce kendiliğinden anlaşılır ve daha önce aklıma gelmemiş olması da şaşılacak şeydi. Abbé de Saint-Pierre'in yazılarından çoğu, Fransa hükümetinin bazı yönleri üzerine yazılmış eleştirel gözlemlerdi ya da bu türlü gözlemleri içeriyordu ve hatta öyle özgürce yapılmış eleştiriler vardı ki bunları bir zarar görmeksizin yazmış olması kendisi için büyük bir mutluluktu. Ama hükümet dairelerinde abbé de Saint-Pierre'e her zaman ve gerçek bir politikacıdan çok bir çeşit vaiz olarak bakılmış ve kimsenin onu dinlemediği açıkça görüldüğü için, her şeyi istediği gibi söylemesine göz yumulmuştu. Eğer ben onu dinletmeyi başarsaydım, durum değişirdi. O Fransız'dı, ben değildim ve onun eleştirilerini, onun adı altında da olsa, yinelemeye kalkmakla kendimi, bu işlere ne diye karıştığımı kendime biraz sertçe, ama haksız olmayarak sordurma tehlikesine atıyordum. Bereket versin ki daha ileriye gitmeden, başıma saracağım kavga gürültüyü gördüm ve çabucak geri çekildim. İnsanların, hem de hepsi benden daha güçlü insanların içinde tek başıma yaşadığım için, nasıl davranırsam davranayım, bana yapmak istedikleri kötülükten hiçbir zaman kendimi kurtaramayacağımı biliyordum. Bu konuda bana bağlı olan sadece bir şey vardı, bu da bana

bir kötülük yapmak istedikleri zaman, hiç değilse bunu haksız olarak yapabilecekleri biçimde davranmaktı. Bana abbé de Saint-Pierre'i bıraktıran bu davranış kuralı, beni sık sık çok değerli tasarılardan da vazgeçirtti. Talih tersliğini bir suç saymaya her zaman hazır bu insanlar, eğer felâketlerim içinde bana haklı olarak: "Sen bunları hak ettin" dememeleri için hayatım boyunca gösterdiğim bütün özenleri bilselerdi, çok şaşarlardı.

Bu bırakılmış yapıt, beni onun yerine koyacağım yapıt üzerinde bir zaman kararsız bıraktı ve bu aylaklık süresi, beni uğraştıracak yabancı konu yokluğundan, düşüncelerimi kendi üzerime çevirterek zararıma oldu. Artık gelecek için hayalimi avutabilecek bir tasarım yoktu; hatta böyle bir tasarı kurmak benim için mümkün bile değildi, çünkü içinde bulunduğum durum, tam da bütün isteklerimin bir araya gelmiş olduğu durumdu; artık isteyecek bir şeyim kalmamıştı ve kalbim hâlâ bomboştu. Bu durumun acılığı, ona yeğ tutulacak hiçbir durum düşünemediğim ölçüde artıyordu. En sevecen duygularımı, bana aynı duyguları gösteren gönlüme göre bir kadın üzerinde toplamıştım. Onunla birlikte umursamadan ve deyim yerindeyse canımın istediği gibi yaşıyordum. Gene de onun ne yakınında ne de uzağında gizli bir kalp sıkıntısından kurtulamıyordum. Onu kollarımın arasında tutarken bile benim olmadığını duyuyor ve sadece onun için her şey olmadığım fikri, onu benim için hemen hemen hiç yapıyordu.

Her iki cinsten, kendilerine en temiz dostluk, en yetkin takdirle bağlı bulunduğum dostlarım vardı! Onlar yönünden de en gerçek karşılığa güveniyordum ve içtenliklerinden kuşku duymak bir kez bile aklıma gelmemişti. Bununla birlikte bu dostluk, dostlarımın bütün zevklerimi, eğilimlerimi, yaşayış tarzımı engellemekte gösterdikleri dik kafalılık, hatta gösteriş nedeniyle, benim için tatlı olmaktan çok acı verici bir şeydi; öyleki hepsinin, beni bir şeyden vazgeçmeye zorlamak üzere hemencecik bir araya geldiklerini görmek için benim, sadece beni ilgilendiren ve onlarla hiçbir ilişiği olmayan bir şeyi ister gibi görünmem yetiyordu. Ben onlarınkini denetlemek şöyle dursun üzerlerinde bilgi bile edinmediğim ölçüde haksız olan beni değişik zevklerimde bu hepten denetleme inadı bana öylesine ağır geldi ki, sonunda mektuplarından birini açarken okunmasıyla her zaman doğrulanan belirli bir ürküntü duy-

maksızın alamaz oldum. Hepsi benden genç ve hepsi de bana bol bol verdikleri öğütlere bizzat kendileri muhtaç olabilecek kimseler için, bana çocuk muamelesi etmeyi çok buluyordum. Benim sizi sevdiğim gibi sevin beni, diyordum onlara ve bunun ötesinde, benim işlerime, benim sizinkilere karıştığımdan çok karışmayın; işte sizden bütün istediğim bu. Eğer bu istekten birini yerine getirdilerse, hiç olmazsa bu sonuncu istek olmadı.

Hoş bir yalnızlık içinde, herkesten uzak bir evim vardı; evimin efendisi olarak, kimse beni denetlemeye kalkmaksızın orada istediğim gibi yaşayabilirdim. Ne var ki bu ev, bana yerine getirilmesi tatlı ama zorunlu ödevler yüklüyordu. Bütün özgürlüğüm, eğreti olmaktan öte gitmiyordu; emirlerle sıkıya alınmış olmaktan çok, kendi isteğimle kul köle olmak zorundaydım. Yataktan kalkarken: Bugünü istediğim gibi kullanacağım, diyebildiğim bir tek günüm yoktu. Üstelik, Madame d'Epinay'nin tertiplerine olan bağımlılığımın dışında, yanında bulunanlara ve ansızın çıkagelenlere olan çok daha tedirgin edici bir başka bağımlılığım daha vardı. Paris'ten olan uzaklığım, bana her gün zamanlarını ne yapacaklarını bilmedikleri için benimkini de rahatça ziyan eden bir sürü işsiz güçsüzün gelmesini engellemiyordu. Hiç aklımda yokken, biri başıma musallat oluyordu ve bir zıpçıktı tarafından altüst edildiğini görmeksizin, günüm için güzel bir tasarı yaptığım az oldu.

Kısacası: Ele geçirmek için can attığım iyi şeyler ortasında, katıksız zevki bulamadığım için, kendimi ikide bir gençliğimin dingin günlerine atıyor ve zaman zaman içimi çekerek haykırıyordum: "Ah! Artık burası Charmettes değil!"

Ömrümün çeşitli dönemlerinin anıları, beni erişmiş bulunduğum an üzerinde düşünmeye götürdü ve kendimi, hastalık acıları içinde kıvranarak ve kalbimin susuzluğunu çektiği zevklerden hemen hiçbirini kana kana tadamadan, ruhumda yatan canlı duyguları harekete getiremeden orada gizli olarak duyduğum ve konu yokluğundan kendini iç çekmelerimden başka türlü dışavuramayarak her zaman orada sıkışıp kalan o sarhoş edici şehvetin tadını çıkaramadan, hiç değilse yanına yaklaşamadan hayatımın sonuna yaklaştığıma inanarak, daha şimdiden yaşlanmış gördüm.

Kendisi için yaşamak sevmek demek olan açık yürekli bir ruhla, gerçek bir dost olmak için yaradılmış olduğumu sezen ben, nasıl olabiliyordu da o zamana kadar sadece benim olan bir dost, gerçek bir dost bulamıyordum? Alevlenmeye o kadar hazır duygular ve aşkla yoğrulmuş bir kalple, nasıl olabiliyordu da belirli bir kimse için hiç değilse bir kez aşk ateşiyle tutuşmuyordum? Bu ihtiyacı hiçbir zaman iyice gideremeksizin, sevme ihtiyacıyla tükenmiş olarak yaşlılık kapılarına vardığımı ve yaşamadan öldüğümü görüyordum.

Bu can sıkıcı ama acıklı düşünceler, tattan yoksun olmayan bir üzüntüyle beni kendi içime kapatıyordu. Bana öyle geliyordu ki kader, bana vermemiş olduğu bir şey borçluydu. Beni üstün yetilerle doğurtmak, bunları sonuna kadar kullandırmadıktan sonra neye yarardı? İç değerimin bilinci, bu haksızlığın bilincini vererek, bundan duyduğum acıyı bir çeşit karşılıyor ve bana akıtmaktan hoşlandığım göz yaşları döktürüyordu.

Bunları yılın en güzel mevsiminde, haziran ayında, serin ağaçlar altında, bülbülün şarkısını, derelerin şırıltısını dinleyerek düşünüyordum. Her şey yeni baştan beni kendisi için doğmuş bulunduğum o çok çekici gevşekliğin içine atmakta elbirliği etti, oysa bende uzun bir kaynaşma uyandırmış olan sert ve acı yaşantı beni bundan sonsuz olarak kurtarmalıydı. Neylersin ki aklıma Toune şatosundaki yemek ve gene bu mevsimde, şimdi bulunduğum yerlere aşağı yukarı benzer yerlerde, o iki sevimli kızla olan karşılaşmam geldi. Kendisine katılan masumluğun benim için daha da tatlı bir hale getirdiği bu anı, bana aynı türden başka anıları hatırlattı. Az sonra, gençliğimde beni heyecanlandırmış olan bütün varlıkları etrafımda toplanmış gördüm. Mademoiselle Galley, Mademoiselle de Graffenried, Mademoiselle de Breil, Madame Basile, Madame de Larnage ve kalbimin unutamadığı dilber Zulietta'ya kadar, hepsini. Kendimi bir huriler sarayıyla, kendilerine karşı canlı bir isteğin benim için yeni bir duygu olmadığı eski tanıdıklarla çevrilmiş gördüm. Ağarmış saçlarıma rağmen kanım tutuşup kaynadı, başım döndü ve o ciddî Cenevre yurttaşı, o ağır başlı Jean-Jacques, kırk beş yaşlarında, işte böylece birdenbire yeni baştan serseri çoban olup çıktı. Yakalandığım sarhoşluk, birdenbireliğine ve çılgıncalığına rağmen, öyle sürekli ve öyle güçlü oldu ki hızlandırdığı felâketlerimin beklenmedik ve

korkunç bunalımı patlak vermeden ondan kurtulamadım. Bu sarhoşluk, ne dereceye varırsa varsın, gene de bana yaşımı ve durumumu unutturacak, hâlâ aşk uyandırabilirim umuduna düşürecek, sonunda çocukluğumdan beri kalbimi boş yere yaktığını duyduğum o yiyip bitiren ama kısır ateşi başkalarına geçirmeye giriştirecek kadar ileriye gitmedi. Böyle bir şeyi hiç ummadım, istemedim bile. Sevme vaktinin geçtiğini biliyor, günü geçmiş âşıkların gülünç durumunu, o duruma düşmeyecek kadar iyi seziyordum ve gençlik yıllarımda bile pek kendini beğenen ve kendine güvenen biri olamadıktan sonra, ömrünün sonunda öyle olacak bir adam değildim. Öte yandan, dirlik düzenliği sevdiğim için evde gürültü patırtı çıkmasından korkardım ve Thérèse'imi içtenlikle, onu başkalarına karşı bende uyandırdığından daha güçlü duygular beslediğimi görme üzüntüsüne düşürmek istemeyecek kadar çok seviyordum.

Bu durumda ne yaptım? Beni buraya kadar azıcık izlemiş olan okuyucum bunu tahmin etmiştir bile. Gerçek varlıklara ulaşma olanaksızlığı beni hayaller ülkesine attı ve coşkunluğuma değer hiçbir canlı göremediğim için onu, yaratıcı hayalimin gönlüme göre varlıklarla doldurmakta gecikmediği düşüncel bir dünyada besledim. Bu cankurtaran hiçbir zaman bu kadar zamanında yetişmedi ve bu kadar doğurgan olmadı. Sürekli esrimelerim içinde, bir insan kalbine hiçbir zaman girmemiş olan en tatlı duyguların selleriyle kendimden geçiyordum. İnsan soyunu büsbütün unutarak, erdemleriyle olduğu kadar güzellikleriyle de tanrısal, kusursuz yaratıklarla şu dünyada hiçbir zaman bulamadığım güvenilir, sevecen, sadık dostlarla düşüp kalkmaya başladım. Böyle, çevrilmiş bulunduğum gönül çekici varlıklar arasında yedi kat göklerde uçmaktan öyle bir tat almıştım ki orada nasıl geçtiğini bilmeden saatler, günler geçiriyordum ve başka her şeyin anısını unuttuğumdan, çabucak bir lokma yer yemez, ağaçlarımın altına koşmak için evden kurtulmaya can atıyordum. Ben tam büyülü dünyaya gitmeye hazırlanırken, zavallı fanilerin beni bu dünyada tutmaya geldiklerini gördüğüm zaman, can sıkıntımı ne hafifletebiliyor ne de saklayabiliyordum ve artık kendimi tutamadığım için, onları kabalık adı verilebilecek kadar sert karşılıyordum. Bu durum, eğer kalbim daha iyi okunabilseydi bana tam karşıt bir ün kazandırabilecek herkes tarafından, benim ürkürüklük ünümü artırmaktan başka bir sonuç vermedi.

Coşkunluğumun en civcivli zamanında doğa tarafından, hastalığımın oldukça şiddetli bir nöbetinin yardımıyla, birdenbire bir uçurtma gibi ipimden çekildim ve yerime oturtuldum. Sancılarımı dindiren tek çareye, yani bükülgen sondalara baş vurdum ve bu benim melekçe aşklarıma son verdi; çünkü acı çekilirken pek âşık olunamayacağı bir yana, benim kırda ve ağaçlar altında canlananhayal gücüm, oda içinde ve tavan kirişlerinin altında canlılığını yitirir ve ölür. Orman perilerinin olmamasına çoğu kez üzülmüşümdür, her halde onlardan birine bağlanırdım.

Bu sırada üzüntülerimi artıran başka aile dertleri çıktı. Madame Le Vasseur, bana dünyanın en güzel okşantılarını(iltifatlarını) yaparken, kızını elinden geldiği kadar benden uzaklaştırıyordu. Eski komşularımdan bana kocakarının, benim haberim olmadan, bu işi bilen ve bana hiçbir şey söylemeyen Thérèse adına birçok borçlar yapmış olduğunu bildiren mektuplar aldım. Ödenecek borçlar, beni bu işin benden saklanmış olmasından çok daha az gücendiriyordu. Öyle ya, kendisine karşı hiçbir gizli işim olmayan bir kadının bana karşı nasıl gizlisi olabilirdi? Sevilen kimselerden bir şey saklanabilir mi? Paris'e hiç uğramadığımı gören Holbach takımı, kırdan hoşlanmam ve orada kalacak kadar deli olmamdan ciddî ciddî korkmaya başlamıştı. Beni dolaylı yoldan şehre döndürmek için baş vurulan can sıkıcılıklar bunun üzerine başladı. Hemen kendini göstermek istemeyen Diderot, işe Deleyre'i[6], kendisine tanıştırmış olduğum ve Diderot'nun ona vermek istediği izlenimleri bunun gerçek amacını anlamadan ondan alıp bana aktaran Deleyre'i, benden ayırmakla başladı.

Her şey beni tatlı ve çılgın hülyamdan çekip çıkarmak için elbirliği etmişe benziyordu. Daha hastalığım geçmemişti ki Lisbonne'un yıkılması üzerine şiir'in[7], bana yazar tarafından gönderildiğini sandığım bir nüshası geldi. Bu beni ona yazmak ve ona yapıtından söz etmek yükümü altına soktu. Bu işi, bundan sonraki bölümde söyleneceği gibi, uzun zaman sonra rızam olmaksızın basılmış bulunan bir mektup aracıyla yaptım.

Gönenç ve ünden, deyim yerindeyse bunalmış bulunan bu zavallı adamın, gene de bu hayatın sefaletlerine karşı acı acı atıp tuttuğunu ve her zaman her şeyi kötü bulduğunu görmek-

ten şaşırarak, aklını başına getirmek ve ona her şeyin iyi olduğunu kanıtlamak yolunda çılgınca bir tasarı kurdum. Voltaire, her zaman Tanrıya inanır görünerek, aslında şeytandan başka hiçbir şeye inanmadı, çünkü onun sözde Tanrısı, ona göre sadece zarar vermekten hoşlanan kötücül bir varlıktan başka bir şey değildir. Bu öğretinin gözlere batan saçmalığı, özellikle mutlu dünyasından benzerlerini kendi bağışık olduğu bütün musibetlerin korkunç ve kıyıcı hayali ile umutsuzluğa düşürmeye çalışan her türlü nimete garkolmuş bir adamda insanı çileden çıkartır. İnsan hayatının acılarını sayıp tartmaya ondan daha yetkili biri olarak, bunun denksever (hakkaniyetli) bir incelemesini yaptım ve bütün bu acılar içinde, Tanrının suçsuz olmadığı ve kaynağını doğanın kendinden çok insanın kendi yetilerini kötüye kullanmasından almayan bir tek acı bile bulunmadığını ona kanıtladım. Bu mektupta ona, en büyük ilgi, en büyük dikkat, en büyük özen ve diyebilirim elden gelen en büyük saygıyı gösterdim. Gene de, onuruna son derece düşkün olduğunu bildiğim için, bu mektubu onun kendisine değil, uygun bulursa vermek, uygun bulmazsa yok etmek konusunda tam bir yetkiyle birlikte, hekimi ve dostu olan Doktor Tronchin'e gönderdim. Tronchin mektubu verdi. Voltaire bana birkaç satırla, hem hasta hem de kendi kendinin hastabakıcısı olduğu için, cevabını bir başka zamana bıraktığı cevabını verdi ve sorun üzerine tek kelime söylemedi. Tronchin bana bu mektubu gönderirken, ona içinde kendisine bu mektubu veren kimse için pek de övücü davranmadığı bir başka mektup ekledi. Bu türlü küçük zaferlerle gösteriş yapmaktan hiç hoşlanmadığım için, bu iki mektubu ne yayımladım hatta ne de kimseye gösterdim; ama bunların asılları belgelerimin içindedir. Tomar A, no. 20 ve 21. Daha sonra, Voltaire bana vaat etmiş ama göndermemiş olduğu o cevabı yayımladı. Bu cevap, okumadığım için üzerinde bir şey söyleyemeyeceğim Candide[8] romanından başka bir şey değildir.

Bütün bu oyalanışların beni acayip aşklarımdan büsbütün kurtarması beklenirdi ve belki de bu, onların felâketli sonuçlarını önlemek için Tanrının bana gönderdiği bir araçtı; ama kötü yıldızım daha güçlü çıktı ve dışarı çıkmaya daha yeni başlamıştım ki kalbim, kafam ve ayaklarım gene aynı yolları tuttu. Bazı bakımlardan aynı diyorum; çünkü coşkunluğu biraz

yatışan hayallerim bu kez yeryüzünde kaldı, ama her türden yeryüzünde sevilmeye değer olarak bulunabilen her şeyden öylesine ince bir seçmeyle ki, bu seçkin topluluk bırakmış bulunduğum düş dünyasından hiç de daha az düşsel değildi.

Aşkı, dostluğu, kalbimin bu iki gözbebeğini en gönül çekici biçimler altında düşündüm. Onları her zaman hayran olduğum cinsin bütün çekicilikleriyle süslemekten hoşlandım. İki erkek dosttan çok iki kadın dost tasarladım, çünkü her ne kadar bunun örneği daha azsa da, çok daha hoştu. Onları benzer ama birbirinden farklı iki karakterle, iyilik ve duyarlığın canlandırdığı çok güzel olmayan ama gönlüme göre iki yüzle süsledim. Birini esmer öbürünü sarışın, birini canlı öbürünü yumuşak, birini uslu öbürünü hoppa yaptım; ama öyle duygulandırıcı bir hoppalıkta ki erdem bunda üste çıkmışa benziyordu. Bunlardan birine, öbürünün candan dostu, hatta dosttan da öte bir şeyi olduğu bir âşık verdim; ama ne rekabet kabul ettim, ne kavga, ne de kıskançlık, çünkü her acı duygu beni üzer ve bu güler yüzlü tabloyu doğayı bozan hiçbir şeyle karartmak istemiyordum. İki sevimli modelime vurgun, kendimi âşık ve dostla elimden geldiği kadar çok özdeşleştiriyordum; ama onu sevimli ve genç yaptım, üstelik kendimde sezdiğim erdem ve kusurları da ona verdim.

Kişilerimi kendilerine uygun düşecek bir yere yerleştirmek için, yolculuklarımda görmüş olduğum en güzel yerleri birer birer gözden geçirdim, ama hiçbir ağaçlığı istediğim kadar serin, hiçbir kır görüsünü istediğim kadar duygulandırıcı bulmadım. Eğer görmüş olsaydım, Teselya vadileri beni hoşnut bırakabilirdi; ama uydurmaktan yorgun düşmüş hayal gücüm, kendine dayanak noktası olabilecek ve oraya yerleştirmek istediğim kimselerin gerçekliği üzerine bana hayal kurdurtabilecek gerçek bir yer arıyordu. Uzun süre, nefis görünüşü beni kendimden geçirmiş bulunan Borromées adalarını düşündüm; ama orasını kişilerim için çok süslü ve çok yapmacıklı buldum. Gene de bana bir göl gerekti ve sonunda gönlümün çevresinde gezmekten hiç vazgeçmediği gölü seçtim. Kaderin beni içine kapadığı düşsel mutluluk içinde dileklerimin uzun zamandan beri eğleğimi (ikâmetgâhımı) yerleştirmiş bulunduğu bu gölün kıyı şeridi kısmında karar kıldım. Zavallı Anne'min doğum yerinin, benim için hâlâ bir üstün tutma çekiciliği var-

dı. Konumların karşıtlığı, kır görülerinin zenginlik ve çeşitliliği, duyguları kapan, kalbi heyecanlandıran, ruhu yücelten bütünün parlaklığı, ululuğu kararımı pekiştirdiler ve genç gözbebeklerimi Vevay'ye yerleştirdim. İlk hamlede bütün düşündüklerim işte bunlar oldu; geri kalanı sonradan eklendi.

Uzun süre bu kadar belirsiz bir planla yetindim, çünkü bu hayalimi hoş şeyler ve kalbimi beslemekten hoşlandığı duygularla doldurmaya yetiyordu. Bu yapıntılar kurula kurula, sonunda kararlılık kazandı ve belirli bir biçim altında kafamda yerleşti kaldı. Bu yapıntıların bana sunduğu durumlardan birkaçını kâğıt üzerinde dışavurmak ve gençliğimde duymuş olduğum her şeyi anımsayarak, doyuramadığım ve beni yiyip bitiren sevme isteğine böylece bir çeşit atılım vermek hevesine işte o zaman kapıldım.

Önce kâğıt üzerine düzensiz, birbiriyle ilgisi olmayan, dağınık birkaç parça karaladım ve bunları birbirine bağlamak istediğim zaman, çoğu kez çok güçlük çektim. İnanılması güç ama gene de çok doğru olan bir şey varsa, o da ilk iki bölümün hemen hemen tamamen bu biçimde, iyice kurulmuş hiçbir planım olmaksızın, hatta bir gün bunlardan kurala uygun bir yapıt çıkarmaya girişeceğimi aklıma bile getirmeksizin yazılmış olmasıdır. Bundan ötürü, iş işten gçtikten sonra bulundukları yere göre hazırlanmış olmayan gereçlerle meydana getirilmiş bulunan bu iki bölümün, öteki bölümlerde rastlanmayan ağzı kalabalık bir şişirmeyle dolu olduğu görülür[9].

Tatlı hülyamın en civcivli anında Madame d'Houdetot bana, hayatında yaptığı ilk ama ne yazık ki bu bölümden sonra görüleceği gibi sonuncu olmayan bir ziyarette bulundu. Kontes d'Houdetot, müteveffa vergi kesenekçisi Monsieur de Bellegarde'ın kızı, Monsieur d'Epinay ve sonradan her ikisi de elçi mihmandarı olan Monsieur de Lalive ile Monsieur de La Briche'in kız kardeşleri idi. Kızlığında onunla olan tanışmamdan daha önce söz ettim. Evliliğinden sonra onu ancak la Chevrette şenliklerinde, yengesi Madame d'Epinay'nin evinde görmüştüm. Sık sık, la Chevrette'te olduğu kadar Epinay'de de onunla birlikte birçok günler geçirdikten sonra, onu sadece çok sevimli bulmakla kalmamış, onda bana karşı bir iç yakınlığı da görür gibi olmuştum. Benimle birlikte gezinmekten hoşlanı-

yordu; her ikimiz de yürümeyi seviyorduk ve aramızda konuşma konusu tükenmiyordu. Gene de benden rica etmiş, hatta bunda birçok kez direnmiş olmasına rağmen, Paris'te onu görmeye hiç gitmemiştim. Kendisiyle ilişki kurmaya başlamış bulunduğum Monsieur de Saint-Lambert[10] ile olan ilişkileri, onu benim için daha da ilginç kılmıştı ve l'Hermitage'a beni görmeye gelmesi de o sıralarda sanırım Mahon'da bulunan bu dosttan bana haberler getirmek içindi.

Bu ziyaret biraz bir roman başlangıcı havasını taşıdı. Madame yolunu şaşırmış. Arabacısı dolambaçlı yolu bırakarak, Clairvaux'dan l'Hermitage'a kestirmeden gitmek istemiş; arabası vadinin dibinde bataklığa saplanmış; o da inmek ve yolun gerisini yaya yürümek istemiş. Çıtı pıtı iskarpinleri az sonra delinmiş; çamura batıyormuş; adamları onu kurtarmak için dünyanın güçlüğünü çekmişler ve sonunda, ayağında çizmeler ve onu bu halde görünce benimkileri de karıştırdığım kahkahalarla havayı çınlatarak, l'Hermitage'a varmış. Üstündekilerin hepsini değiştirmek gerekti; Thérèse bu işin gereğine baktı ve ben de yemekten sonra kendini çok iyi bulduğu hafif bir kır kahvaltısı yapması için onu kibarlığı unutmaya zorladım. Vakit gecikmişti, az kaldı; ama buluşma öyle neşeli oldu ki bundan hoşlandı ve gene gelmeye istekli göründü. Bununla birlikte bu tasarıyı ancak bir sonraki yıl gerçekleştirdi; ama, heyhat! Bu gecikme beni hiçbir şeyden koruyamadı.

Sonbaharı hiç akla gelmeyecek bir işle, Monsieur d'Epinay'nin yemiş bekçiliğiyle geçirdim. l'Hermitage, la Chevrette parkı sularının haznesi idi. Orada duvarlarla çevrili ve içinde ürünlerinin dörtte üçünü çaldıkları halde Monsieur d'Epinay'ye la Chevrette'teki yemiş bahçesinden daha çok meyve veren ağaçlar bulunan bir bahçe vardı. Büsbütün yararsız bir konuk olmamak için, bahçenin yönetimi ve bahçıvanın gözetimini üzerime aldım. Yemiş zamanına kadar her şey iyi gitti; ama yemişler olgunlaştıkça, ne olduklarını anlamaksızın yok olduklarını görüyordum. Bahçıvan hepsini tarla sıçanlarının yediğini bana temin etti. Tarla sıçanlarına savaş açtım, birçoğunu yok ettim ve yemişler gene de yok olmaktan geri kalmadı. Öyle iyi gözledim ki sonunda büyük sıçanın bahçıvanın ta kendisi olduğunu anladım. Montmorency'de yatıp kalkan bu adam, geceleri oradan karısı ve çocuklarıyla birlikte, gündüzden hazır-

ladığı ve Paris Halinde sanki kendisinin bir bahçesi varmışçasına açıktan açığa sattırdığı yemiş depolarını kaldırmaya geliyordu. İyiliklere boğduğum, Thérèse'in çocuklarını giydirip kuşattığı, benim dilenci babasını hemen hemen beslediğim bu sefil herif, üçümüzden hiçbiri farkına varacak kadar uyanık olmadığı için, bizi yüzsüzce olduğu kadar da kolayca soyuyordu ve sadece bir tek gecede içki mahzenimi boşaltmasını becerdi, ertesi gün hiçbir şey bulamadım. Sadece bana yönelir gibi göründüğü sürece, her şeye katlandım; ama yemişlerin hesabını vermek isteyince, hırsızı ele vermek zorunda kaldım. Madame d'Epinay herifin hesabını görmemi, kapı dışarı etmemi ve bir başka bahçıvan aramamı rica etti; dediğini yaptım. Bu serseri, elinde lobuta benzer koca bir demirli sopa ve yanında kendi gibi başka rezillerle birlikte, her gece l'Hermitage'ın etrafında kötü kötü dolaştığı için, bu adamdan fena halde korkan kadınlara güven vermek amacıyla yeni bahçıvanı her gece l'Hermitage'da yatırdım ve korkularını bu da gidermeyince, Madame d'Epinay'den bir tüfek istetip, ancak ihtiyaç halinde, kapıyı zorlamaya ya da bahçe duvarından aşmaya giriştikleri taktirde ve sadece hırsızları korkutmak için kuru sıkı ateş etmesi tembihiyle, tüfeği bahçıvanın odasına koydum. Şüphesiz, iki çekingen kadınla birlikte tek başına, kışı ağaçlar ortasında geçirme durumunda bulunan tedirgin bir adamın alabileceği en küçük önlemdi bu. Sonunda, nöbetçi olarak kullanmak için bir küçük köpek edindim. Deleyre o sıralarda beni görmeye geldiğinde, durumumu ona anlattım ve askerî hazırlığıma onunla birlikte güldüm.

Paris'e döndüğünde, o da bu öyküyü anlatarak Diderot'yu eğlendirmek istedi ve böylece d'Holbach takımı benim kışı ciddî ciddî L'Hermitage'da geçirmek istediğimi öğrenmiş oldu. Hiç ummadıkları bu kararlılık onları şaşırttı ve L'Hermitage'daki eğleşmemi burnumdan getirmek için bir başka can sıkıcılık icat edinceye kadar başıma, Diderot aracıyla, önceleri önlemlerimi çok saf bulurken, sonraları acı ve eğer ters tarafıma gelseydi onurumu kıracak kadar dokunaklı alaylarla dolu mektuplarında, onları ilkelerime aykırı ve gülünç olmaktan da kötü bulmaya kalkan aynı Deleyre'i sardılar. Ama o zaman sevgi ve dostluk duygularıyla dolu ve başka hiçbir duyguya açık olmadığım için, bu acı alaylarda şakadan başka bir şey görmü-

yor ve başka herkesin onu zırzop bulacağı yerde, ben sadece şen ve şakrak buluyordum.

Büyük bir uyanıklık ve çaba göstererek bahçeyi öyle iyi korudum ki, o yıl yemiş rekoltesi düşük olmasına rağmen, ürün daha önceki yılların üç katını buldu ve doğrusu ben de onları korumak için la Chevrette'e ve Epinay'ye yaptığım sevkiyata kolculuk etmeye, sepetleri kendim taşımaya kadar, elimden gelen her şeyi yapıyordum. Ve hatırlarım, bir kez teyze ile ben öyle ağır bir sepet taşıdık ki, yük altında ezilecek halde, on adımda bir dinlenmek zorunda kaldım ve varacağımız yere kan ter içinde vardık.

Kötü havalar beni eve kapamaya başladığı zaman, ev çalışmalarımı ele almak istedim; ama mümkün olmadı. Her yerde sadece iki gönül çekici dostu, onların erkek dostunu, çevrelerini, oturdukları ülkeyi, onlar için hayal gücüm tarafından yaratılmış ya da güzelleştirilmiş şeyleri görüyordum. Artık bir an bile kendi kendime değildim, hayaller yakamı hiç bırakmıyordu. Bütün bu yapıntıları kendimden uzaklaştırmak için birçok boşuna çabadan sonra, sonunda kendimi büsbütün onlara kaptırdım ve bu hayallerden bir çeşit roman meydana getirmek için, artık onları belirli bir düzen ve belirli bir sıraya koymaktan başka bir şeyle uğraşmaz oldum.

Duyduğum en büyük sıkıntı, böylece kendimi bu kadar açık ve bu kadar belirli bir biçimde yalanlamış olmanın utancıydı. O kadar gürültüyle ortaya atmış bulunduğum sert ilkelerden, öylesine öğütlemiş bulunduğum ağırbaşlı davranış kurallarından, aşk ve gevşeklik soluyan kadınsı kitaplara karşı onca dokunaklı atıp tutmalardan sonra, kendi adımı birdenbire o kadar sert bir biçimde eleştirmiş olduğum o kitapların yazarları arasına kendi elimle yazdığımı görmekten daha beklenmedik, daha dokunucu bir şey düşünülebilir miydi? Bu tutarsızlığı bütün gücüyle duyuyor, bundan ötürü kendi kendimi kınıyor, utanıyor, kendi kendime kızıyordum; ama bütün bunlar aklımı başıma getirmeye yetmedi. Kendimi tamamen bu işe kaptırmış bir durumda, her şeyi göze almak, dedikodulara kulak asmamaya karar vermek gerekti, yapıtımı ortaya çıkarıp çıkarmamaya karar vermeyi sonradan düşünmek hariç: Çünkü işi bu yapıtı yayımlamaya kadar vardırabileceğimi henüz tahmin etmiyordum.

Bu kararı verdikten sonra, kendimi düşlerime kapıp koyverdim ve onları kafamda evire çevire, sonunda bu yapıtın gerçekleştiği görülen planını hazırladım. Çılgınlıklarımdan çıkartılabilecek en iyi şey de şüphesiz buydu: Kalbimden hiç çıkmayan iyilik aşkı, bunları yararlı ve ahlâkın yararlanabileceği şeylere yöneltti. Şehvetli tablolarım, eğer onlarda masumluğun tatlı rengi eksik olsaydı, bütün güzelliklerini yitirirlerdi. Hafifmeşrep bir kız, aşkın ilginç kılabildiği ve çoğu kez daha az sevimli olmayan bir acıma konusudur; ama yürürlükteki ahlâkın seyrine tiksinti duymadan kim katlanabilir? Ve bütün ödevlerini açıkça ayaklar altında çiğnedikten sonra, kocasına kendini suçüstü yakalatmamak lütfunda bulunduğu için onun kendisine minnettar olduğunu iddia eden sadakatsiz bir kadının gururundan daha isyan ettirici ne vardır? Doğada yetkin kişi yoktur ve böylelerinin verdiği dersler bize uzak görünür. Ama, temiz olduğu kadar sevecen bir kalple doğmuş bir genç kadın, eğer kızlığında aşka yenilir, kadın olunca da bu kez kendisinde onu yenecek ve yeni baştan erdemli bir kişi olacak gücü bulur ve eğer her kim ki size bu tablonun bütünüyle utanç verici ve yararsız olduğunu söylerse, o yalancının, ikiyüzlünün biridir; onu dinlemeyin.

Tüm toplumsal düzenin temeli olan bu ahlâk ve karı-koca sadakati konusu dışında, dirlik düzenlik ve toplum barışını da daha üstü örtülü bir biçimde konu edindim; bu daha büyük ve belki aslında daha önemli bir konuydu, hiç değilse içinde bulunulan an bakımından. Encyclopédie (Ansiklopedi) tarafından kopartılan fırtına, yatışmak şöyle dursun, o sıralarda en yüksek derecesindeydi. Birbirine kudurmuşçasına saldıran iki parti, birbirini aydınlatmak, inandırmak ve gerçek yoluna götürmek isteyen Hristiyanlardan ve filozoflardan çok, birbirini parçalamak isteyen azgın kurtlara benziyorlardı. Bu kavganın bir iç savaşa dönüşmesi için belki her iki tarafta da itibar sahibi sürükleyici önderlerden başka bir şey eksik değildi ve en korkunç bağnazlığın aslında her iki yanda da aynı olduğu bir din savaşı ne sonuç verirdi Tanrı bilir. Her türlü parti eğilimine doğuştan düşman olduğum için, her iki tarafa da hiç kulak asmadıkları katı gerçekleri açık açık söyledim. O zaman, saflığım içinde, bana hayranlığa değer görünen bir başka çare buldum: Bu çare, önyargılarını çürüterek karşılıklı kinlerini ya-

tıştırmak ve her partiye öteki partideki genel takdire ve bütün ölümlülerin saygısına lâyık değer ve erdemi göstermekti. İnsanların iyi niyetine dayanan ve beni abbé de Saint-Pierre'de kınadığım yanılgıya düşüren pek de akıl kârı olmayan bu tasarı, vermesi gereken sonucu verdi; partileri barıştırmadı ve onları ancak bana göz açtırmamak için birleştirdi. Deneyin bana çılgınlığımı duyurmasını beklerken kendimi, onu bana esinleyen nedene lâyık diyebileceğim bir çabayla bu çılgınca işe verdim ve bana her iki partiyi de sevimli, üstelik birbiri için sevimli kılma umudunu veren bir kendimden geçme içinde, Wolmar ve Julie karakterlerini çizdim.

Plânımı kabataslak tasarlamış olmaktan memnun, çizmiş bulunduğum ayrıntı durumlarına döndüm ve onlara verdiğim düzenlemeden, yazmak için en iyi rıh, defterlerimi dikmek için ince mavi kurdele kullanarak, sonunda bir başka Pygmalion[11] gibi delisi olduğum bu gönül çekici kızlar için hiçbir şeyi yeteri kadar zarif, hiçbir şeyi yeteri kadar ince bulamayarak, o kış boyu yazıp temize çektiğim Julie'nin ilk iki bölümü meydana geldi. Her akşam ocağımın başında, bu iki bölümü bizim yöneticilere tekrar tekrar okuyordum. Kız bir şey söylemeksizin, iç sızlamasından benimle birlikte hıçkırıyordu; bunda hiçbir iltifat bulamayan anne, okuduklarımdan bir şey anlamıyor, hareketsiz kalıyor ve sessizlik anlarında bana durmadan: "Monsieur, bu çok güzel" diye yinelemekle yetiniyordu.

Kışın ağaçlar ortasında, yalıtık bir evde yapayalnız kaldığımı bildiğinden merak içinde olan Madame d'Epinay, haber almak için bana sık sık adam gönderiyordu. Bana karşı olan dostluğunun böylesine gerçek belirtilerini hiçbir zaman görmedim ve ona karşı duyduğum dostluk hiçbir zaman bu kadar canlı olmadı. Bu belirtiler arasında, bana portresini gönderdiğini ve benim La Tour[12] tarafından yapılmış ve Salon'da sergilenmiş bulunan portreme sahip olmak için benden yönerge istediğini belirtmezsem haksızlık etmiş olurum. Bana gösterdiği ilgilerden, belki gülünç bulunacak ama üzerimde yaptığı etkiyle karakterimin öyküsüne katkıda bulunan bir başkasını da unutmamalıyım. Havanın çok üşüttüğü bir gün, bana gönderdiği bir paketi açınca, üstlenmiş bulunduğu birçok sipariş arasında, giymiş olduğunu belirttiği ve kendime bir iç yelek yaptırmamı istediği İngiliz fanilasından bir iç etek-

lik buldum. Pusulasının dili çok hoştu, okşama ve saflık doluydu. Dostça olmaktan da öte bu ilgi, bana öyle sevecen göründü ki sanki beni giydirmek için kendisi soyunmuş gibi geldi, heyecan içinde, ağlayarak, pusulayı da etekliği de yirmi kez öptüm. Thérèse deli olduğumu sanıyordu. Madame d'Epinay'nin benden esirgemediği bütün dostluk belirtileri içinde, hiçbirinin beni bunun kadar duygulandırmaması ve hatta bozuşmamızdan sonra bile bunun hiçbir zaman yüreğim sızlamaksızın aklıma gelmemesi çok tuhaftır. Küçük pusulamı uzun süre sakladım ve aynı zamandaki öteki mektuplarımın başına gelen onun da başına gelmeseydi hâlâ elimde olurdu.

Sidik tutukluklarımın o zaman bana kışın pek rahat vermemesine ve kışın bir kısmını sondalar kullanarak geçirmek zorunda kalmış olmama rağmen gene de bu, bütünüyle, Fransa'ya yerleşmemden beri geçirdiğim en tatlı ve en dingin mevsim oldu. Kötü havanın beni beklenmedik ziyaretçilerden daha çok koruduğu dört beş ay boyunca, yanımda gerçekte iki yönetici kadından, hayalen de iki kuzinden başka kimse bulunmaksızın, yaşamanın benim için değerini daha da artırdığı o bağımsız, kararlı ve sade hayatın tadını, ne ondan önce, ne de ondan sonra çıkarabildiğim kadar çıkardım. Zorbalıklarından kendimi kurtardığımı görmekle üzülen dostlarımın hoşnutsuzluk uğultularına kulak asmaksızın almak akıllılığını gösterdiğim karardan ötürü işte en çok o zaman kendimi kutluyordum ve bir çılgının suikastini[13] öğrendiğim, Deleyre ve Madame d'Epinay mektuplarında bana Paris'te hüküm süren karışıklık ve çalkantıdan söz ettikleri zaman, halk ayaklanmalarına tanık olmanın bende uyandırdığı geçimsiz mizacı beslemekten, hırçınlaştırmaktan başka bir sonuç vermeyecek olan o dehşet ve cinayet manzaralarından beni uzak tuttuğu için Tanrıya ne kadar şükrettim; oysa çekildiğim köşede güler yüzlü ve tatlı şeylerden başka bir şey görmediğim için, kalbim kendini sadece iç açıcı duygulara veriyordu. Burada bana bırakılmış olan son dingin anların akışını gönül hoşluğu ile anlatıyorum. Öylesine dingin geçen o kışı izleyen ilkbahar, bana anlatması düşen ve örgüleri içinde rahat bir nefes alma zamanı bulabileceğim benzer bir döneme rastlanamayacağı felâketlerimin tohumunun yeşerdiğini gördü.

Bununla birlikte, bu dinginlik dönemi boyunca ve çekildiğim yalnızlık köşesinde bile, d'Holbach takımı tarafından büsbütün rahat bırakılmadığımı da hatırlar gibi oluyorum. Diderot başıma bir dert açtı ve birazdan sözünü edeceğim Le Fils Naturel[14] eğer bu kış içinde yayımlanmadıysa çok yanılıyorum. Bir de sonradan öğrenilecek nedenlerden ötürü, bu dönemden bana güvenilir az belge kaldı, bana bırakılmış olanlar da tarih bakımından pek belgin değil. Diderot mektuplarına hiç tarih atmıyordu. Madame d'Epinay, Madame d'Houdetot mektuplarına tarih yerine sadece günün adını yazıyorlardı ve Deleyre de çoğu kez onlar gibi yapıyordu. Bu mektupları tarihlerine göre sıralamak istediğim zaman, bu işi güvenemeyeceğim belirsiz tarihlere göre, kararlama yapmak gerekti. Bundan ötürü, bu dargınlıkların başlangıcını kesinlikle saptayamadığım için, hatırlayabildiklerimin hepsini bundan sonra bir tek bölüm içinde anlatmayı yeğ tutuyorum.

İlkbaharın gelişi sevecen taşkınlığımı bir kat daha artırmış ve aşk coşkunluklarım içinde, Julie'nin son bölümleri olarak, onları yazarken içinde bulunduğum hayranlığı yansıtan birçok mektup yazmıştım. Öbürleri arasında, eğer iyi hatırlıyorsam, dördüncü bölümün sonunda bulunan Elysée ve göldeki gezinti ile ilgili mektupların adını anabilirim. Bu iki mektubu okurken, kalbinin bana onları yazdıran acıma duygusu içinde yumuşayıp eridiğini duymayan biri kitabı kapamalı; o, gönül işlerini anlamak için yaratılmamıştır.

Tam bu sıralarda, Madame d'Houdetot'nun ikinci bir umulmadık ziyaretiyle karşılaştım. Jandarma komutanı olan kocasının ve gene askerî hizmette bulunan âşığının yokluğunda, Montmorency vadisi ortasında, çok güzel bir ev kiralamış olduğu Eaubonne'a gelmişti. L'Hermitage'a yeni bir gezi yapmaya işte oradan geldi. Bu yolculukta atlı ve erkek kılığındaydı. Bu türlü maskaralıklardan pek hoşlanmadığım halde, ondaki romansı havaya tutuldum ve bu kez bu, aşk oldu. Bu, bütün hayatımdaki ilk ve tek aşk olduğu ve sonuçları onu belleğimde her zaman hatırlanır ve korkunç kılacağı için, bu konuda bazı ayrıntalara girmeme izin verilsin.

Madame la comtese d'Houdetot otuzuna yaklaşıyordu ve hiç de güzel değildi; yüzü çiçek bozuğuydu; teni incelikten yoksundu, uzağı iyi görmeyen ve biraz yuvarlakça gözleri vardı; ama bütün bunlara rağmen genç bir görünüşe sahipti ve hem canlı hem de tatlı fizyonomisi, okşayıcıydı. Kendinden dalgalı, dizine kadar dökülen uzun kara saçları vardı; yapısı ufak tefekti ve bütün davranışlarında aynı zamanda hem beceriksizlik hem de zarafet bulunuyordu. Çok doğal ve çok hoş bir havası vardı; neşe, yelteklik ve saflık kişiliğinde ölçülü bir biçimde bağdaşıyordu: Hiç aramadığı ve bazen kendine rağmen ağzından kaçıveren tatlı nüktelerle dolup taşıyordu. Birçok hoş yeteneği vardı, klavsen çalıyor, iyi dans ediyor, oldukça güzel şiirler yazıyordu. Karakterine gelince, melek gibiydi; esasını ruh yumuşaklığı meydana getiriyordu; ama sakıntı ve güç dışında, bu karakter bütün erdemleri kendinde topluyordu. Ahbaplığında öylesine bir güvenilirlik, arkadaşlığında öylesine bir bağlılık vardı ki düşmanları bile ondan bir şeylerini gizleme ihtiyacını duymuyorlardı. Düşmanları derken ondan nefret eden kimseleri, daha doğrusu ona kin besleyen kadınları düşünüyorum: Çünkü, kendi payına, onda kin duyabilecek bir kalp yoktu ve sanırım bu benzerlik bende ona karşı bir ilgi uyandırmakta çok etkili oldu. En içli dışlı dostluk mahremiyetleri içinde başkaları, hatta yengesi hakkında bile kötü bir şey söylediğini hiç duymadım. Kimseden ne düşündüklerini, ne de herhangi bir duygusunu saklayabilirdi ve dostlarına, tanıdıklarına, ayrım gözetmeden herkese olduğu gibi, kocasına bile âşığının sözünü ettiğinden eminim. Kısacası, en büyük dalgınlıklara, en gülünecek düşüncesizliklere yatkın olduğundan, kendi hesabına çok sakıntısız, ama kim olursa olsun, başkaları için hiçbir zaman onur kırıcı olmayan dalgınlık ve düşüncesizliklere sık sık düşmüş bulunması, iyinin iyisi yaradılışının saflık ve içtenliğini söz götürmez bir biçimde kanıtlayan şeydir.

Onu çok genç yaşta ve kendi isteği dışında, mevki sahibi, iyi bir asker ama kumarbaz, kavgacı, kaba bir adam olan ve hiç sevmediği Kont d'Houdetot ile evlendirmişlerdi. Monsieur de Saint-Lambert'de zekâ, erdem, çeşitli yetenekler gibi daha hoş niteliklerle birlikte, kocasının bütün değerli yanlarını buldu. Yüzyılın ahlâkında bir şeyi hoş görmek gerekirse bu, şüphesiz sürmesi artan, etkileri övünç getiren ve sadece karşılıklı bir takdir duygusu tarafından pekiştirilen bir bağlılıktır.

Beni görmeye gelmesi, sanabildiğime göre biraz bundan hoşlandığı, ama daha çok Saint-Lambert'e yaranmak içindi. Ona bunu o öğütlemişti ve aramızda kurulmaya başlayan dostluğun, bu topluluğu her üçümüz için de hoş bir hale getireceğine inanmakta haklıydı. Madame d'Houdetot, ilişkilerinden haberli olduğumu biliyordu ve bana ondan rahatça söz edebildiği için, benden hoşlanması doğaldı. Geldi; onu gördüm; konusuz bir aşktan sarhoştum; bu sarhoşluk gözlerimi büyüledi, bu konu onun üzerinde saptandı; Julie'mi Madame d'Houdetot'da gördüm ve az sonra, ama kalbimin gözbebeğini süslemiş bulunduğum bütün yetkinliklere bürünmüş olarak, gözüm Madame d'Houdetot'dan başka kimseyi görmez oldu. İşimi tamamlamak için, bana Saint-Lambert'den tutkun âşık olarak söz etti. Aşkın bulaşıcı gücü; onu dinlerken onun yanında olduğumu duyarak, o zamana kadar kimsenin yanında duymadığım tatlı bir titremeye kapılmıştım. O konuşuyordu ve ben heyecanlandığımı seziyordum, onunkilere benzer duygulara kapıldığım zaman, onun duygularıyla ilgilenmekten başka bir şey yapmadığımı sanıyordum; henüz tatlılığından başka bir şey duymadığım zehirli içkiyi tadını çıkara çıkara yudumluyordum. Sonunda ne o ne de ben farkına varmaksızın, âşığı için söylediği her şeyi bende kendisi için uyandırdı. Heyhat! Kalbi bir başka aşkla dolu bir kadın için, mutsuz olduğundan daha az şiddetli olmayan bir tutkuyla, çok geç, çok kıyıcı bir biçimde yanmaktı bu.

Onun yanında duyduğum olağanüstü kaynaşmalara rağmen, önce başıma neyin geldiğini farketmedim; ancak o gittikten sonradır ki Julie'yi düşünmek istediğim zaman artık Madame d'Houdetot'dan başka kimseyi düşünemediğimi anlayınca şaşıp kaldım. O zaman gözlerim açıldı; felâketimi sezdim, inledim, ama sonuçlarını göremedim.

Sanki gerçek aşk insanda verdiği kararları tutacak bir akıl bırakırmış gibi, ona karşı takınacağım tavır üzerinde uzun süre duraksadım. Bir daha gelip beni ansızın bastırdığı zaman, henüz nasıl davranacağımı kararlaştırmış değildim. Şu halde işin farkındaydım. Utanç, üzüntünün yoldaşı, beni onun karşısında dilsiz, titrek kıldı; ne ağzımı açabiliyor, ne de gözlerimi kaldırabiliyordum; görmemesi olanaksız olan tarifsiz bir şaş-

kınlık içindeydim. Bu şaşkınlığı ona itiraf etmek ve nedenini bulmayı ona bırakmak kararını verdim: Bu, işin nedenini ona oldukça açık bir biçimde söylemek demekti.

Eğer genç ve yakışıklı olsaydım ve bunun sonucu Madame d'Houdetot güçsüzlük gösterseydi, burada tutumunu kınardım; ama bunların hiçbiri olmadığından, onu alkışlamak ve ona hayranlık duymaktan başka bir şey yapamam. Bana karşı hem gönlü gani, hem de sakıntılı davrandı. Onu beni görmeye kendisi itelemiş olan Saint-Lambert'e nedenini söylemeden benden birden bire uzaklaşamazdı; bu iki dostu bir bozuşma ve belki de meydan vermek istemediği bir dedikodu tehlikesiyle karşı karşıya bırakmak demekti. Bana karşı takdir ve iç yakınlığı besliyordu. Çılgınlığıma acıdı; pohpohlamaksızın ona merhamet gösterdi ve beni ondan kurtarmaya çalıştı. Saydığı bir dostu, âşığı ve kendisi için kaybetmemekten çok memnundu; bana hiçbir şeyden, akıllı uslu davranacağım zaman üçümüz arasında kurabileceğimiz içlidışlı ve tatlı topluluktan daha büyük bir zevkle söz etmiyordu; her zaman bu dostça öğütlerle yetinmiyor ve gerektiğinde iyice hak ettiğim sitemleri benden esirgemiyordu.

Ben o sitemleri kendimden daha da az esirgiyordum. Yalnız kalır kalmaz kendime geldim; içimi döktükten sonra daha dingindim; onu esinleyen kadın tarafından bilinen aşk, daha dayanılır bir hal alır. Aşkımdan ötürü kendime kızmakta gösterdiğim şiddet, eğer mümkün olsaydı beni bu aşktan kurtarırdı. Onu bastırmak için hangi güçlü nedenleri yardımıma çağırmadım! Ahlâkım, duygularım, ilkelerim, utanç, suç, dostluk tarafından verilmiş bir emanete hıyanet, nihayet ben yaşta, dolu kalbi karşılık olarak bana ne aşk, ne de herhangi bir umut verebilecek bir kadın için en zırzopça bir tutkuyla, üstelik sabırla herhangi bir şey kazanmak şöyle dursun, günden güne daha dayanılmaz hale gelen bir tutkuyla yanma gülünçlüğü.

Bütün öbürlerinin ağırlığını daha da artırması gereken bu son düşüncenin, onları yok eden düşünce olduğuna kim inanabilir? Sadece kendim için zararlı bir çılgınlıktan ne gibi bir tedirginlik duyabilirim? diye düşündüm. Yoksa Madame d'Houdetot hesabına korkulacak genç bir kavalye miyim? Kendini beğenmiş pişmanlık acılarımı duyanlar, çapkınlığım, halim

tavrım, süsüm püsüm onu baştan çıkaracaktı demezler mi? Eh! Zavallı Jean-Jacques, rahatça, iç dirliği ile sev ve iç çekmelerinin Saint-Lambert'e zarar vereceğinden korkma.

Gençliğimde bile hiçbir zaman kendimi beğenmiş olmadığım görüldü. Bu düşünce biçimi kafa yapımdan geliyor, tutkumu pohpohluyordu; kendimi kayıtsız şartsız ona bırakmak ve hatta akıldan çok kendini beğenmişlik tarafından başıma sarıldığını sandığım o densiz iç tedirginliklerine gülüp geçmek için bu kadarı yetti. Kötülüğün hiçbir zaman açıkta saldırmadığı ama her zaman bir safsata ve çoğu kez bir erdem altında gizlenerek bir şaşırtma çaresi bulduğu, namuslu ruhlar için büyük bir dersttir.

Pişmanlık acısı duymayan bir suçlu iken, az sonra ölçüsüz bir suçlu oldum ve tutkumun, sonunda beni uçuruma sürüklemek için yaradılışımın yolunu nasıl izlediği lütfen görülsün. Önce bana güven vermek için alçak gönüllü bir havaya büründü ve beni girişken bir hale getirmek için bu alçak gönüllülüğü güvensizliğe kadar götürdü. Madame d'Houdetot ödevimi hatırlatmaya, beni akıl yoluna çağırmaya ara vermeksizin, çılgınlığımı bir an bile pohpohlamaksızın, gene de büyük bir tatlılıkla muamele ediyordu ve bana karşı en sevecen dostluk havasını takındı. Eğer içten olduğuna inansaydım, temin ederim, bu dostluk bana yeterdi; ama onu gerçek olmayacak kadar aşırı bulduğumdan, bundan böyle yaşıma başıma pek yakışmayan bu aşkın beni Madame d'Houdetot'nun gözlerinde küçülttüğünü, bu genç çılgının benimle ve benim günü geçmiş duygularımla gönlünü eğlendirmekten başka bir şey istemediğini, bu sırrı Saint-Lambert'e söylediğini ve sadakatsizliğime karşı duyduğu hoşnutsuzluğun, âşığını onunla amaç birliğine sokarak, her ikisinin de büsbütün, çılgına çevirmek ve benimle alay etmek için anlaştıklarını kafama sokmaz mıyım? Bana yirmi altı yaşımda, tanımadığım Madame de Larnage karşısında zırzopluk ettiren bu budalalık, eğer onun ve âşığının böylesine insafsız bir eğlenceyi benimsemeyecek kadar dürüst insanlar olduklarını bilmeseydim, kırk beş yaşımda Madame d'Houdetot karşısında hoş görülebilirdi.

Madame d'Houdetot bana, iade etmekte gecikmediğim ziyaretlerde bulunmaya devam ediyordu. O da benim gibi yürümeyi seviyordu; güzelliğine doyum olmayan bir yerde uzun gezintiler yapıyorduk. Sevmekten ve bunu söylemeye cesaret edebilmekten memnun, eğer zırzopluğum bunun bütün güzelliğini bozmuş olmasaydı, dünyanın en tatlı durumu içinde yaşamış olurdum. Tatlı sözleri karşısında gösterdiğim budalaca terslikten önce hiçbir şey anlamadı; ama içinde olup bitenlerden hiçbir zaman hiçbir şey saklamasını bilmeyen kalbim, onu kuşkularımdan uzun süre habersiz bırakmadı; buna gülmek istedi; bu yol geçit vermedi; bu yolun sonucu öfke çılgınlıkları olabilirdi: Tutum değiştirdi. Sevecen yumuşaklığı etkili oldu: Bana içime işleyen sitemlerde bulundu; haksız korkularım üzerine, kötüye kullandığım kaygılar gösterdi. Benimle alay etmediğinin kanıtlarını istedim. Beni inandırmak için başka hiçbir çarenin kalmadığını gördü. Sıkıştırdım, durum nazikti. Pazarlık etmeye kadar gelebilmiş olan bir kadının, işi böylesine ucuz atlatabilmesi şaşılacak, belki de görülmemiş bir şeydir. En sevecen dostluğun verebileceği şeylerden hiçbirini benden esirgemedi. Bana onu sadakatsiz yapabileçek hiçbir şey vermedi ve ufak tefek ihsanlarının duygularımı tutuşturan yangınının onun duygularına en küçük bir kıvılcım bile sıçratmadığını görme utancına uğradım.

Bir yerlerde, nefisten bir şey esirgenmek istendiği zaman ona hiçbir şey vermemek gerekir demiştim. Bu özdeyişin, Madame d'Houdetot ile ne kadar yanlış çıktığını ve onun kendine güvenmekte ne kadar haklı olduğunu göstermek için bizim uzun ve sık baş başa kalmalarımızın ayrıntılarına girmek ve bunları içinden hiç çıkmadığımız sınırlara kendi kendilerini kapatan ayrı cinsten iki dost arasında hemen hiç görülmemiş bir içli dışlılık içinde birlikte geçirdiğimiz dört ay boyunca bütün canlılıklarıyla izlemek gerekirdi. Ah! Gerçek aşkı duymakta ne kadar çok geciktimse, o zaman kalbim ve nefsim onun alacaklarını o kadar çok ödedi! Ve paylaşılmayan bir aşk bu türlü taşkınlıklar esinleyebildiğine göre, bizi seven bir varlığın yanında duyulacak olanlar neler olmalı?

Ama paylaşılmayan bir aşk demekte haksızım; benimki bir çeşit paylaşılıyordu; karşılıklı olmasa da, her iki tarafta eşitti. Her ikimiz de, o âşığı, ben onun için, aşktan sarhoştuk; iç çek-

melerimiz, tatlı göz yaşlarımız birbirine karışıyordu. Birbirinin sevecen gizdeşleri olarak, duygularımız arasında öylesine ilişkiler vardı ki bir şeyde kaynaşmamaları olanaksızdı ve gene de, bu tehlikeli sarhoşluk ortasında o kendini bir an bile unutmadı ve ben, her ne kadar nefsime kapılarak onu sadakatsizliğe sürüklemeye kalkıştım ise de, temin ederim, yemin ederim ki hiçbir zaman gerçekten arzulamadım. Tutkumun şiddeti, onu kendiliğinden durduruyordu. Yoksunluk ödevi ruhumu yüceltmişti. Tüm erdemlerin parıltısı gözümde kalbimin sevgilisini süslüyordu; onun tanrısal hayalini lekelemek, onu yok etmekle bir olurdu. Suçu işleyebilirdim, bu suç kalbimde yüz kez işlenmişti; ama Sophie'mi kirletmek? Ah! Bu hiç olabilir miydi? Hayır, hayır, bunu kendisine de yüz kez söyledim, isteğimi yerine getirmek elimde olsaydı, kendi öz istenci onu bana teslim etseydi bile, birkaç kısa çılgınlık anı dışında, bu fiyata mutlu olmak istemezdim. Onu, ona sahip olmak istemeyecek kadar çok seviyordum.

L'Hermitage Eaubonne arası hemen hemen bir fersah tutar; sık sık yaptığım yolculuklarda, zaman zaman orada yattığım oldu; bir akşam, yemeği baş başa yedikten sonra, çok güzel bir ay ışığı altında bahçede dolaşmaya çıktık. Bu bahçenin sonunda bizi, fikrini benim verdiğim onun da yaptırtmış olduğu bir çağlayanla süslü güzel bir koruya götüren oldukça büyük bir baltalık vardı. Masumluk ve zevkin ölmez anısı! Kalbimin duygularını anlatmak için, bu duygulara gerçekten lâyık bir dili, işte, çiçeklerle dolu bir akasya altında, çimen yığını üzerine onunla birlikte oturmuş olarak bu koruda buldum. Bu hayatımda ilk ve tek kez oldu; ama eğer en sevecen ve en ateşli aşkın bir erkek kalbinde uyandırabileceği hoş ve çekici şeylerin hepsi böyle adlandırılabilirse, yüceldim. Dizleri üzerinde ne coşturucu göz yaşları döktüm! Kendine rağmen ona ne göz yaşları döktürdüm! Sonunda, elinde olmayan bir taşkınlık içinde şöyle haykırdı: "Hayır, hiçbir erkek bu kadar sevimli olmamış ve hiçbir âşık sizin gibi sevmemiştir! Ama dostunuz Saint-Lambert bizi dinliyor ve benim kalbim iki kez sevemez". İçimi çekerek sustum; onu kucakladım; ne kucaklamaydı o! Ama hepsi bu kadar. Altı aydan beri yalnız, yani âşığından ve kocasından uzak yaşıyordu; üç aydan beri onu hemen her gün ve her zaman aşk aramızda üçüncü kişi olarak

görüyordum. Akşam yemeğini baş başa yemiştik, ay ışığı altında bir korulukta yalnızlık ve iki saatlik en canlı ve en sevecen bir konuşmadan sonra, gecenin ortasında bu korudan ve âşığının kollarından, bedeni ve kalbi oraya girdiği kadar el değmemiş, oraya girdiği kadar temiz çıktı. Okuyucu, bütün bu koşulları tartın, ben başka hiçbir şey eklemeyeceğim.

Ve Thérèse ve Anne'nin yanında olduğu gibi, nefsimin beni burada rahat bıraktığı düşünülmesin. Daha önce de söyledim, bu defaki aşktı, hem de bütün gücü ve bütün çılgınlık nöbetleri içindeki aşk. Sürekli olarak duyduğum çalkantıları, titremeleri, çarpıntıları, kıvranışları, kalp bitkinliklerini betimlemeyeceğim; bunlar sadece onun hayalinin üzerimde yaptığı etkiyle anlaşılabilir. L'Hermitage'dan Eaubonne'a yolun uzun olduğunu söylemiştim; gönül çekici Andilly tepeciklerinden geçiyordum. Yürürken görmeye gittiğim kadını, bana göstereceği okşayıcı karşılamayı, varışında beni bekleyen öpücüğü düşünüyordum. Sadece bu öpücük, bu uğursuz öpücük, daha onu almadan önce bile başım dönecek, bir göz kararması beni köreltecek, titreyen dizlerim beni taşımayacak derecede kanımı tutuşturuyordu; durmak, oturmak zorunda kalıyordum; bütün makinem anlaşılmaz bir düzensizlik içine düşüyordu; bayılacak gibi oluyordum. Tehlikeyi bildiğim için, yola çıkarken kendimi oyalamaya ve başka şey düşünmeye çalışıyordum. Daha yirmi adım atmadan, aynı anılar ve onların sonucu olan tüm ilinekler (araz), kendimi onlardan kurtarmak mümkün olmaksızın beni tedirgin etmeye geliyorlardı ve nasıl davranmış olursam olayım, bu yolculuğu bir kez bile kazasız belâsız yapmış olduğumu sanmıyorum. Eaubonne'a güçsüz, tükenmiş, bitkin, ayakta güç duracak bir halde varıyordum. Onu görür görmez her şey düzeliyordu, onun yanında tükenmez ve her zaman yararsız bir güçlülüğün tedirgin ediciliğinden başka bir şey duymuyordum. Yolumun üstünde Olympe tepesi denilen, zaman zaman buluştuğumuz, Eaubonne'a karşı hoş görünümlü bir set vardı. Önce ben varıyordum; ben onu beklemek için yaratılmıştım; ama bu bekleyiş bana ne pahalıya mal oluyordu! Oyalanmak için kalemimle, sanki kanıma banarak yazarcasına, pusulalar yazmaya çalışıyordum: Bu mektuplardan okunabilir gibi olan bir tanesini bile bitireme-

dim. Kararlaştırdığımız oyukta bu pusulalardan birini bulduğu zaman, onu yazarken içinde olduğum gerçekten acıklı durumdan başka birşey göremiyordu. Bu durum ve özellikle süresi, üç aylık sürekli irkilme ve yoksunluk boyunca, beni kendimi yıllarca kurtaramadığım bir bitkinlik içine attı ve sonunda, başıma mezara götüreceğim ya da beni mezara götürecek bir fıtık illeti açtı. Dünyanın en ateşli ama aynı zamanda belki de doğanın meydana getirdiği en sıkılgan mizaçlı adamının tek aşk zevki işte bu oldu. Yeryüzünde bana düşen son güzel günler işte bunlar oldu: Felâketlerimin koptuğu pek görülemeyecek olan uzun zinciri burada başlar.

Hayatımın tüm akışı içinde, billur kadar saydam olan kalbimin, oraya saklanmış şiddetlice bir duyguyu bir dakika bile saklayamadığı görüldü. Madame d'Houdetot'ya olan aşkımı uzun süre saklamanın benim için mümkün olup olmadığı buna göre hesaplansın. İçlidışlılığımız bütün gözlere çarpıyordu, bunu gizli kapaklı tutmuyorduk. Madame d'Houdetot buna ihtiyaç duyacak bir yaradılışta değildi ve o bana karşı kendini hiç kusurlu görmediği en sevecen bir dostluk beslediği gibi, ben de ona karşı doğruluğunu kimsenin benden iyi bilmediği bir takdir duyuyordum; o, açık yürekli, dalgın, düşüncesiz; ben, doğru, beceriksiz, gururlu, sabırsız, öfkeli, aldatıcı güvenliğimiz içinde, eğer suçlu olsaydık verecek olduğumuzdan çok daha fazla açık veriyorduk. Her ikimiz de la Chevrette'e gidiyor, hatta bazen sözleşerek, çoğu kez orada birlikte bulunuyorduk. Orada, Madame d'Epinay'nin durmadan bizi gözetlediği ve kendisine meydan okuduğumuzu sanarak, kalbinin öfke ve tiksintisini gözleriyle giderdiği pencereleri altında, dairesiyle karşı karşıya bulunan parkta, her gün baş başa gezinerek, aşklarımızdan, ödevlerimizden, dostumuzdan, masum tasarılarımızdan söz ederek, her zamanki gibi yaşıyorduk.

Kadınlar, öfkelerini saklama sanatını, özellikle şiddetli olduğu zaman iyi bilirler; zorlu bir kadın olan ama düşünüp taşınarak davranan Madame d'Epinay ise bu sanata adamakıllı sahipti. Hiçbir şey görmemiş, hiçbir şeyden kuşkulanmamış gibi davranıyor ve bir yandan bana karşı olan yakınlık, ilgi ve hatta çekici tavırlarını artırırken, bir yandan da görümcesini kaba muameleler ve bana da geçirmek ister göründüğü bir

hor görürlük belirtileriyle bunaltmak için elinden geleni yapıyordu. Başarı kazanamadığı kolay anlaşılır; ama cehennem azabı içindeydim. Karşıt duygularla parça parça, bir yandan tatlı sözleriyle duygulanırken, öte yandan Madame d'Houdetot'ya saygısızlık ettiğini gördükçe öfkemi tutmakta güçlük çekiyordum. Madame d'Houdetot'nun melek gibi yumuşaklığı, onu her şeye yakınmaksızın, hatta ona karşı pek bir hoşnutsuzluk duymaksızın, katlandırıyordu. Öte yandan Madame d'Houdetot çoğu kez öylesine dalgın ve her zaman bu gibi şeylere karşı öylesine kayıtsızdı ki, çok zaman bunların farkında olmuyordu.

Tutkuma öylesine kapılmıştım ki, Sophie'den hiçbir şey görmediğim için (Madame d'Houdetot'nun adlarından biri de Sophie idi), bütün evin ve gelip gidenlerin alay konusu olduğuma bile dikkat etmiyordum. Bu sonuncular arasında, bildiğime göre o zamana kadar la Chevrette'e hiç gelmemiş bulunan Baron d'Holbach da vardı. Eğer sonradan olduğum kadar kuruntulu olsaydım, bu yolculuğu ona, yurttaşı âşık durumda göstermek gibi eğlenceli bir armağan sunmak için Madame d'Epinay'nin düzenlemiş olduğundan iyice kuşkulanırdım. Ama o sıralar öylesine budalaydım ki herkesin gözüne batan şeyi bile görmüyordum. Gene de bütün alıklığım, beni baronu her zaman olduğundan daha memnun, daha neşeli bulmaktan engellemedi. Âdeti üzre bana kötü kötü bakma yerine, sinsi sinsi hiçbir şey anlamadığım yüz alaycı söz yumurtluyordu. Hiçbir cevap vermeksizin gözlerimi fal taşı gibi açıyordum; Madame d'Epinay gülmekten katılıyordu; ne dümen çevirdiklerini bilmiyordum. Henüz hiçbir şey şaka sınırlarını aşmadığı için, eğer işin farkına varmış olsaydım yapacağım en iyi şey, benim de bu şakaya katılmam olurdu. Ama doğrusu baronun alaycı neşesi arasında, eğer o zaman sonradan hatırladığım kadar dikkat etmiş olsaydım, belki de beni kaygılandıracak olan muzip bir sevincin parladığı görülüyordu.

Eaubonne'a Madame d'Houdetot'yu görmeye gittiğim bir gün, Paris yolculuklarından birinin dönüşünde onu üzgün buldum ve ağlamış olduğunu gördüm. Kendimi tutmak zorunda kaldım, çünkü kocasının kız kardeşi Madame de Blainville oradaydı; ama bir fırsat bulur bulmaz ona tedirginliğimi gös-

terdim. "Ah! dedi içini çekerek, korkarım ki çılgınlıklarınız hayatımı altüst edecek. Saint-Lambert haberli ve bana sordu. Hakkımı teslim ediyor ama kızgın, daha da kötüsü, kızgınlığının bir kısmını benden saklıyor. Bereket versin ki onun yardımıyla kurulmuş olan ilişkilerimizin hiçbir yönünü ondan gizlememiştim. Mektuplarım, kalbim gibi, sizinle doluydu; ondan sadece sizi kurtaracağımı umduğum ve bana sözünü etmemesinden benim için bir suç saydığını gördüğüm o çılgın aşkınızı sakladım. Bizi ele verdiler; bana kötülük ettiler; ama önemi yok. Ya artık hiç görüşmeyelim, ya da olmanız gerektiği gibi olun. Artık sevgilimden hiçbir şey saklamak zorunda kalmak istemiyorum".

Haklı sitemlerine uğradığım ve akıl hocası olmam gereken bir genç kadın karşısında hatamı anlayarak, kendimi küçülmüş görme utancını işte ilk o zaman duydum. Eğer kurbanın bende uyandırdığı sevecen acıma kalbimi daha da yumuşatmamış olsaydı, kendime karşı duyduğum kızgınlık belki de güçsüzlüğümü yenmeme yeterdi. Heyhat! Kalbim dört bir yandan göz yaşlarına boğulurken, onu duygusuzlaştırabilmenin zamanı mıydı? Az sonra bu acıma, suçlu ama elde olmayan bir duyguda onun günahlarını bağışlatan içten kalp temizliğini bile düşünmeksizin, sadece kötülük görmüş olan gizli habercilere karşı öfke haline dönüştü. Darbenin geldiği el üzerinde uzun süre kuşkuda kalmadık.

Madame d'Epinay'nin Saint-Lambert ile mektup alışverişinde bulunduğunu ikimiz de biliyorduk. Bu, Saint-Lambert'den ayırmak için bin çabada bulunduğu ve bu çabalardan birkaçının başarısının sonuç olarak onu çok korkuttuğu Madame d'Houdetot'nun başına açtığı ilk terslik değildi. Öte yandan, sandığıma göre Monsieur de Castries'yi[15] orduda izlemiş bulunan Grimm de, Saint-Lambert gibi, Westphalie'de idi; zaman zaman birbirlerini görüyorlardı. Grimm Madame d'Houdetot'ya karşı birkaç başarısız girişimde bulunmuştu. Başarısızlığına canı çok sıkılan Grimm, onu görmekten büsbütün vazgeçti. O bilinen alçak gönüllülüğü ile kendisinden daha yaşlı ve büyük kişilerle düşüp kalkmaya başlayalı, ancak koruduğu biriymiş gibi sözünü ettiği bir adamın kendisine yeğ tutulmasını ne kadar soğukkanlı karşıladığı düşünülsün.

Bizim evde olup bitenleri öğrendiğim zaman, Madame d'Epinay üzerindeki kuşkularım kesinliğe dönüştü. Ben la Chevrette'te iken, ya mektuplarımı getirmek ya da bozuk sağlığım için zorunlu özeni göstermek üzere Thérèse sık sık oraya geliyordu. Madame d'Epinay ona, Madame d'Houdetot ile benim mektuplaşıp mektuplaşmadığımı sormuş. Mektuplaştığımızı söylemesi üzerine, okuduktan sonra zarfları belli olmayacak biçimde yeniden kapayacağını temin ederek, Madame d'Houdetot'nun mektuplarını kendisine vermesi için onu sıkıştırmış. Thérèse, bu önerinin ne kadar kanına dokunduğunu göstermek için ve hatta bana haber vermeksizin, bana getirdiği mektupları daha iyi saklamakla yetinmiş; çok başarılı bir önlem, çünkü Madame d'Epinay onun gelişini gözetletip yol üstünde onu bekleyerek, cüreti birçok kez önlüğünün göğsünü aramaya kadar ileri götürmüş. Daha da çoğunu yapmış: Benim oraya yerleştiğimden beri ilk kez olarak bir gün Monsieur de Margency ile birlikte L'Hermitage'a yemek yemeğe çağrıldığında, anne ve kız ile birlikte çalışma odama girmek ve onları Madame d'Houdetot'nun mektuplarını göstermeye zorlamak için, benim Margency ile dolaştığım zamanı seçmiş. Eğer anne mektupların nerede olduğunu bilseydi mektuplar teslim edilmişti: ama bereket versin ki mektupların nerede olduğunu sadece kız biliyordu ve o da hiç birini saklamadığımı söylemiş. Şüphesiz namusluluk, sadakat, gönül yüceliği dolu bir yalan; oysa doğru söylemek, bir kalleşlikten başka bir şey olmazdı. Madame d'Epinay onu ayartamadığını görünce, iyiliğini ve düşüncesizliğini yüzüne vurarak kıskançlık damarını kabartmaya çalışmış. "Onların arasında kirli bir alışveriş olduğunu nasıl olur da görmezsiniz? demiş ona. Eğer gözünüzün önünde olup biten her şeye rağmen başka kanıtlara ihtiyacınız varsa, o zaman onları elde etmek için yapılması gereken şeyi yapın: Madame d'Houdetot'nun mektuplarını okur okumaz yırttığını söylüyorsunuz. Pekâlâ, parçaları dikkatle toplayın ve bana verin; onları birleştirme işini ben üzerime alıyorum". Dostumun eşime verdiği öğütler işte bunlardı.

Thérèse bütün bu girişimleri uzun süre benden gizleme sıkı ağızlılığını gösterdi; ama şaşkınlıklarımı görünce, kiminle karşı karşıya bulunduğumu bilerek, bana karşı hazırlanan ihanetlerden kendimi korumak için önlemlerimi alabilmem üze-

re bana her şeyi söylemek zorunda olduğuna inandı. Hoşnutsuzluğum, öfkem anlatılamaz. Madame d'Epinay'ye karşı, onun yaptığı gibi duygularımı belli etmemek ve karşı kurnazlıklar kullanmak yerine, kendimi ölçüsüz bir biçimde yaradılışımın coşkunluğuna bıraktım ve her zamanki düşüncesizliğimle, açıktan açığa patladım. Sakıntısızlığım üzerine, bu durumda her ikimizin de davranış biçimini yeterince gösteren aşağıdaki mektuplar aracıyla bir yargıya varılabilir.

Mme D'EPINAY'NİN MEKTUBU
(Tomar A, no 44.)

Sizi neden göremiyorum, sevgili dostum? Merak ediyorum sizi. Hermitage'dan buraya sık sık gelip gideceğinizi bana o kadar vaat etmiştiniz. Bunun üzerine sizi özgür bıraktım; ama nerde, sekiz gün oldu. Eğer bana sağlığınızın iyi olduğunu söylemeselerdi, hasta olduğunuza inanırdım. Sizi önceki gün, ya da dün bekliyordum ve hâlâ geldiğinizi görmüyorum. Neyiniz var Allah aşkına? Hiçbir işiniz yok; üzüntüleriniz de yok, çünkü olsa onları hemen bana açmaya gelirdiniz sanıyorum. Öyleyse hastasınız! Rica ederim, beni çabucak meraktan kurtarın. Allaha ısmarladık, sevgili dostum; dilerim ki bu veda bana sizden bir merhaba getirsin.

CEVAP

Çarşamba sabahı

Henüz size hiçbir şey söyleyemem. Daha bilgili olmayı bekliyorum ve er geç daha bilgili olacağım. Şimdilik, suçlanmış masumiyetin, kim olursa olsun, kara çalıcıları pişman edecek kadar ateşli bir savunucu bulacağından emin olun.

Mme D'EPINAY'NİN İKİNCİ MEKTUBU
(Tomar A, no 45.)

Mektubunuzun beni ürküttüğünü biliyor musunuz? Ne demek istiyor bu mektup? Onu yirmi beş kezden çok okudum. Doğrusu hiçbir şey anlamadım. Sadece kaygılı ve sıkıntılı olduğunuzu ve onları bana anlatmak için bu dertlerden kurtul-

mayı beklediğinizi gördüm. Sevgili dostum, sözleşmemiz böyle miydi? O dostluk, o güven ne oldu peki? Ve ben onu nasıl yitirdim? Bana karşı mı, yoksa benim için mi güceniksiniz? Her ne olursa olsun, hemen bu akşam gelin, yalvarırım size: Hatırlayın ki hiçbir derdinizi saklamayacağınıza ve hemen bana söyleyeceğinize söz verdiniz, daha sekiz gün bile olmadı. Sevgili dostum, ben bu güven içinde yaşıyorum... Bakın, mektubunuzu bir kez daha okudum: Daha çok bir şey anlamadım, ama bu mektup beni korkutuyor. Bana öyle geliyor ki canınız fena halde sıkılmış. Sizi yatıştırmak isterdim; ama kaygılarınızın nedenini bilmediğim için, sizi görünceye değin sizin kadar mutsuz olduğumu söylemekten başka, size ne diyeceğimi bilmiyorum. Eğer bu akşam saat altıda burada olmazsanız, ben yarın, hava nasıl olursa olsun ve ben ne durumda olursam olayım, L'Hermitage'a geliyorum; çünkü bu üzüntüye dayanamam. Merhaba, benim sevgili iyi dostum. Her ihtimale karşı, ihtiyacınız olup olmadığını bilmeksizin, kaygının yalnızlık içindeki gelişmesinden sakınmaya ve onu durdurmaya çalışmanızı size söyleme tehlikesini göze alıyorum. Bir sinek bir canavar olur, bu çoğu kez başıma geldi.

CEVAP

Çarşamba akşamı

Tedirginliğim devam ettikçe ne sizi görmeye gelebilir, ne de ziyaretinizi kabul edebilirim. Sözünü ettiğiniz güven artık kalmadı ve onu yeniden elde etmek sizin için kolay olmayacak. Çırpınmalarınızda, şimdi başkasının itiraflarından kendi amaçlarınıza uygun herhangi bir yarar sağlama isteğinden başka bir şey görmüyorum ve onu kabul etmek için açılan bir kalbe hemencecik dökülüveren kalbim, hile ve kurnazlık karşısında kapanıyor. Mektubumu anlamakta karşılaştığınız güçlükte her zamanki ustalığınızı görüyorum. Beni onu anlamadığınızı düşünecek kadar kolay aldatılır mı sanıyorsunuz? Hayır; ama sizin kurnazlıklarınızı açık yüreklilik gücüyle yenmesini bileceğim. Beni daha az anlamanız için, düşüncemi daha açık anlatacağım.

Kendilerini çok sevdiğim birbirine iyice bağlı ve birbirini sevmeye lâyık iki âşık var; size adlarını söylemedikçe kimlerden söz etmek istediğimi anlamayacağınızı umuyorum. Sayıyorum ki bunları birbirinden ayırmaya girişildi ve ikisinden birinin kıskançlık damarlarını kabartmak için benden yararlanıldı. Seçme pek ustalıklı değil, ama kötülüğe uygun görülmüş ve bu kötülük konusunda da sizden kuşkulanıyorum. Bunun daha açık olduğunu umarım.

Buna göre, dünyada en değer verdiğim kadın, gözümün önünde, kalbini ve kendini iki âşık arasında paylaştırma alçaklığına düşecek ve ben de bu iki alçaktan biri olacağım, öyle mi? Eğer hayatınızın bir tek anında onun ve benim için böyle düşünebilmiş olduğunuzu bilsem, sizden ölünceye kadar nefret ederdim. Ama sizi buna inanmış olmakla değil, bunu söylemiş olmakla suçlandırıyorum. Bu durumda, bu üç kişiden hangisine kötülük etmek istediğinizi anlamıyorum; ama eğer dinginliği seviyorsanız, başarı kazanmak mutsuzluğuna erişmekten korkun. Bazı ilişkilerden duyduğum bütün üzüntüyü ne sizden sakladım ne de ondan; ama bu ilişkilerin nedeni kadar temiz bir sonuca bağlanmasını ve gayri meşru bir aşkın sonsuz bir dostluğa dönüşmesini isterim. Kimseye kötülük yapmamış olan ben, temiz yürekle dostlarıma kötülük yapmaya mı hizmet edeceğim? Hayır; böyle düşünmenizi hiçbir zaman bağışlamam, barışmaz düşmanınız olurum. Sadece sırlarınız saygı görür, çünkü hiçbir zaman güvenilmez bir adam olmayacağımı.

Şaşkınlıklarımın çok uzun süreceğini sanmıyorum. Yanılıp yanılmadığımı öğrenmekte gecikmeyeceğim. O zaman, belki düzeltilmeleri gereken ve ömrümde hiçbir şeyi o kadar seve seve yapmayacağım büyük haksızlıklarım olacak. Ama yanınızda geçirmek için bana kalan az zaman içinde hatalarımın kefaretini nasıl ödeyeceğim biliyor musunuz? Benden başka hiç kimsenin yapmayacağı bir şeyi yaparak; herkesin sizin için ne düşündüğünü ve ününüzde onarmanız gereken gedikleri size açık açık söyleyerek. Gittiğimi göreceğiniz gün, sizi çevreleyen bütün o sözde dostlara rağmen, gerçeğe elveda diyebilirsiniz; artık size onu söyleyecek kimse bulamayacaksınız.

Mme. D'EPINAY'NİN ÜÇÜNCÜ MEKTUBU
(Tomar A, no 46.)

Bu sabahki mektubunuzu anlamamıştım; anlamadığım için de size anlamadığımı söyledim. Bu akşamkini anlıyorum; ona herhangi bir cevap vereceğimden de korkmayın: Onu hemen unutmak istiyorum ve bende acıma uyandırmanıza rağmen, kendimi o mektubun ruhumu doldurduğu acılıktan kurtaramadım. Size karşı hile ve kurnazlık kullanmak, ve ben! Alçaklıkların en karasıyla suçlanmak, ve ben! Elveda; esef ederim ki siz... Elveda; ne söylediğimi bilmiyorum... Elveda, sizi bağışlamak için kendimi çok zorlayacağım. İstediğiniz zaman gelin! Kuşkularınızın gerektirdiğinden çok daha iyi karşılanacaksınız. Yalnız benim ünüm için kendinizi sıkıntıya sokmayın. Hakkımda söylenenler benim için pek önemli değil. Gidişim iyi, bu da bana yeter. Bununla birlikte, kendilerini sizin kadar benim de sevdiğim o iki kişinin başına ne geldiğinden hiç haberim yok.

Bu son mektup beni korkunç bir sıkıntıdan kurtardı ve daha hafif olmayan bir başka sıkıntı içine attı. Her ne kadar bütün bu mektup ve cevaplar, büyük bir hızla, bir gün içinde gidip geldilerse de bu süre beni öfke çılgınlıklarım arasında sakıntısızlığımın büyüklüğü üzerinde düşündürmek için yetmişti. Madame d'Houdetot bana sessiz kalmamı, bu işten tek başına sıyrılmayı kendisine bırakmamı ve hele o sıralarda, her türlü bozuşma ve kapışmadan kaçınmamı tekrar tekrar tembih etmişti ve ben, en açık ve en dayanılmaz hakaretlerle, buna zaten hazır olan bir kadının kalbini büsbütün kinle doldurmaya kalkışıyordum. Ondan elbette, en adi alçaklığa düşmeksizin evini hemen bırakmaktan geri kalamayacak kadar mağrur, son derece hor görücü, son derece küçümseyici bir cevaptan başkasını bekleyemezdim. Bereket versin ki benim öfkeliliğimden daha becerikli olduğundan, cevabının ustalığıyla, beni bu duruma düşürmekten kaçındı. Ama ya çıkıp gitmek, ya da hemen onu görmek gerekiyordu; başka yolu yoktu. Ben, öngördüğüm açıklamadaki davranışım konusunda çok sıkıntılı bir biçimde ikinci yolu seçtim. Çünkü ne Madame d'Houdetot'yu, ne de Thérèse'i kötü bir duruma düşürmeksizin bu işin içinden nasıl sıyrılacaktım? Adını anacak olduğumun vay ba-

şına geleceklere! Buna hedef olacak kadın hesabına, beni amansız ve entrikacı bir kadının öcünden daha çok korkutan hiçbir şey yoktu. İşte bu felâketi önlemek içindir ki kanıtlarımı ortaya koymak zorunda kalmamak amacıyla, mektuplarımda sadece kuşkulardan söz etmiştim. Ama bu da, hiçbir basit kuşku bir kadına ve özellikle bir dosta, benim Madame d'Epinay'ye etmiş bulunduğum gibi muamele etme hakkı veremeyeceği için, taşkınlıklarımı büsbütün bağışlanmaz bir hale getiriyordu. Ama yapamayacağım ve hiçbir zaman yapmadığım en ağır hataları üzerime alarak gizli kusur ve güçsüzlüklerimin kefaretini ödeme yolunda gereğince yerine getirdiğim büyük ve soylu görev, burada başlar.

Korktuğum kavgayla karşılaşmadım ve korktuğumla kaldım. Beni görür görmez Madame d'Epinay, göz yaşları içinde boynuma atıldı. Beklemediğim ve eski bir dosttan gelen bu karşılama, beni son derece heyecanlandırdı; ben de bir dolu ağladım. Ben ona pek anlamlı olmayan birkaç söz söyledim; o bana daha da anlamsız birkaç söz söyledi ve her şey orada bitti. Sofra hazırdı; yemeğe oturduk, masada, yemekten sonraya bırakıldığını sandığım hesaplaşmanın bekleyişi içinde, keyifsizliğim göze çarptı, çünkü içimdeki en küçük bir tedirginlik beni öylesine egemenliği altına alır ki onu keskin görüşlülükten en uzak kimselerden bile saklayamam. Sıkıntılı tavrımın onu cesaretlendirmesi gerekirdi; gene de kendini tehlikeye atmadı; yemekten sonra da hiçbir hesaplaşma olmadı. Ertesi gün de öyle ve sessiz baş başa kalışlarımız, sadece önemsiz şeyler ya da ona kuşkularımın dayanağı üzerine henüz hiçbir şey söyleyemeyeceğimi gösteren, eğer temelsiz çıkarlarsa bütün ömrümün onların haksızlığını tamir için kullanılacağını, büyük bir içtenlikle temin ettiğim birkaç uygun sözle doldu. Ne bu kuşkuların neler olduğunu, ne de benim bu kuşkulara nasıl kapıldığımı öğrenmek için en küçük bir merak gösterdi ve bütün barışmamız, onun tarafından olduğu kadar benim tarafımdan da, ilk andaki kucaklaşmadan ibaret kaldı. Hakarete uğrayan, hiç değilse görünüşte, sadece o olduğuna göre bana, onun istemediği açıklamayı istemek düşmez gibi göründü ve gelmiş olduğum gibi geri döndüm. Bununla birlikte onunla eskisi gibi yaşamaya devam ettiğimden, az sonra bu çekişmeyi hemen tamamen unuttum ve o da artık hatırlamaz gibi göründüğü için onun da bunu unuttuğuna budalaca inandım.

Az sonra görüleceği gibi, güçsüzlüğümün başıma açtığı tek üzüntü bu olmadı; bunun yanı sıra, başıma hiç de kendim açmadığım ve tek nedeni, tedirgin ede ede, beni çekildiğim yalnızlık köşemden çekip almak olan* daha aşağı kalmaz başka üzüntülerim de vardı. Bu üzüntüler bana Diderot ve d'Holbach takımı tarafından geliyordu. L'Hermitage'a yerleştiğimden beri Diderot, ya doğrudan doğruya, ya da Deleyre aracılığı ile orada beni tedirgin etmekten geri kalmamıştı ve Deleyre'in benim orman gezintilerim üzerindeki alayları karşısında, çok geçmeden münzeviyi ne büyük bir zevkle çapkın çoban kılığına soktuklarını gördüm. Ama Diderot ile kavgalarımda söz konusu olan bu değildi; onların daha önemli nedenleri vardı. Fils Naturel yayımlandıktan sonra, bir dostun yapıtlarına gösterilen ilgi ve dikkatle okumuş olduğum bu kitaptan bana bir nüsha göndermişti. Kitaba ekli bulunan diyalog biçimindeki bir tür poetikayı okurken, orada birçok gönül kırıcı ama hoş görülebilir şey arasında, yalnız yaşayanlara karşı, hiçbir hafifletme olmaksızın, şu acı ve sert yargıyı görünce şaşırdım ve hatta biraz üzüldüm: Ancak kötü kişi yalnız yaşar. Bu yargı ikirciklidir ve bana kalırsa biri çok doğru, öteki çok yanlış iki anlam taşır; hatta yalnız olan ve yalnız olmak isteyen bir adamın kimseye kötülük edebilmesi ve kötülük etmek istemesi imkânsız olduğuna göre, kötü olması da imkânsızdır. Öyleyse yargının kendisi bir yorum gerektiriyordu; hele bu yargıyı bastırdığı zaman, bir köşede kendi başına yaşayan bir dostu bulunan bir yazar tarafından bunu daha da gerekli kılıyordu. Bu yargıyı yayımlarken ya bu yalnız dostu unutmuş ya da, eğer aklına gelmişse, hiç değilse gene ahlâk bakımından yalnız bu dosta karşı değil ama dünya kuruldu kurulalı sessizlik ve dinginlik aramış olan ve dünya kuruldu kurulalı ilk kez olarak bir yazarın bir kalemde serseri yerine koymaya kalktığı onca saygıdeğer bilgeye karşı borçlu bulunduğu şerefli ve haklı bir ayrıklama yapmamış olması, bana incitici ve kaba bir davranış gibi geldi.

---

* Yani komployu düzenlemek için ihtiyaç duyulan yaşlı kadını (Thérèse'in annesi. -ç.) oradan çekip almak. Budalaca güvenimin, bütün bu uzun karışıklık boyunca, Paris'e beni değil ama onu almak istediklerini anlamama engel olması şaşılacak bir şeydir.

Diderot'yu sevecenlikle seviyordum; ona içtenlikle değer veriyor ve onun da bana karşı aynı duyguları beslediğine tam bir inanla güveniyordum. Ama zevklerim, eğinimlerim, yaşama biçimim üzerinde, benden başka kimseyi ilgilendirmeyen şeyler üzerinde durmadan bana karşı çıkmakta gösterdiği yorulmak bilmez dik kafalılığından bezmiş; benden daha genç bir adamın bütün gücüyle beni bir çocuk gibi yönetmek istemesini görmekten isyan etmiş; söz vermedeki kolaylığı ve sözünü tutmadaki savsaklamasından yılmış; onun tarafından verilmiş ve gelinmemiş bir sürü randevudan ve gene gelmemek üzere durmadan yeni randevular verme huyundan usanmış; ayda üç dört kez onun tarafından belirlenmiş günlerde onu boş yere beklemekten ve Saint-Denis'ye kadar onu karşılamaya gidip, bütün bir gün onu bekledikten sonra, akşam yemeğini tek başına yemekten sıkılmış olarak, kalbim durmadan artan haksızlıklarıyla dolup taşmış bulunuyordu. Bu son haksızlığı daha da ağır geldi ve daha çok yaraladı. Ona bundan yakınmak için bir mektup yazdım, ama göz yaşlarımla bana kâğıdımı ıslattıran bir tatlılık ve yürek sızlamasıyla; ve mektubum onun gözlerinden de yaş getirtecek kadar dokunaklıydı. Buna karşı cevabının ne olduğu asla kestirilemez; kelimesi kelimesine şöyle (Tomar A, no 33):

Yapıtımın hoşunuza gitmiş, sizi duygulandırmış olmasına çok sevindim. Münzeviler üzerinde benim görüşümde değilsiniz; onlar hakkında istediğiniz kadar iyi şeyler söyleyin; benim dünyada hakkında iyi şeyler düşüneceğim tek münzevi siz olacaksınız; eğer sizi kızdırmadan konuşulabilseydi, bu konuda daha çok şey söylenebilir. Seksen yaşında bir kadın, vb. Bana Madame d'Epinay'nin oğlunun bir mektubundan sizi çok üzmesi gereken bir cümle söylediler, ya da ben sizin ruhunuzun derinliklerini pek iyi tanımıyorum.

Bu mektubun son iki cümlesini açıklamak gerek.

L'Hermitage'a yerleşmemin başında, Madame Le Vasseur oradan hoşlanmaz ve evi çok yalnız bulur gibi göründü. Bu konuda söyledikleri kulağıma gelince, eğer Paris'ten daha çok hoşlanıyorsa onu oraya göndermek ve kirasını ödemek ve sanki yanımdaymış gibi orada da kendisine aynı ilgiyi göstermek teklifinde bulundum. Teklifimi kabul etmedi, bana L'Her-

mitage'dan çok hoşlandığını, kır havasının kendisine iyi geldiğini temin etti ve bunun doğru olduğu da görülüyordu, çünkü orada âdeta gençleşiyor ve sağlığı Paris'tekinden çok daha iyi gidiyordu. Hatta kızı da, yönetimi elinde bulunan bahçe ve yemiş işlerini çok sevdiğinden, gerçekten hoş bir yer olan L'Hermitage'dan ayrılmamızın aslında onu çok üzeceği konusuda bana inanca verdi; ama beni Paris'e döndürtmek için, kendisine söyletilmiş olan şeyleri söylemişti.

Bu girişim başarı sağlamayınca, hatırsayarlığın vermediği sonucu iç tedirginliği aracıyla elde etmeye çalıştılar ve beni, o yaşta ihtiyaç duyabileceği yardımlardan uzak, bu yaşlı kadını orada tutmakla suçladılar; ülkenin o güzel havasının hayatlarını uzattığı onun ve başka birçok yaşlı kişinin, kapımın önünde bulunan Montmorency'den bu yardımları sağlayabileceklerini düşünmeksizin ve sanki Paris'ten başka yerde yaşlı kişiler yokmuş ve Paris'ten başka hiçbir yerde yaşlı kişiler yaşamazmış gibi. Çok ve aşırı bir oburlukla yiyen Madame Le Vasseur'ün, safra akıntısı ve birkaç gün süren ve ona ilâç hizmeti gören şiddetli sürgünler gibi bir illeti vardı. Paris'te iken bu illete karşı hiçbir önleme baş vurmuyor ve işi doğaya bırakıyordu. Yapacak daha iyi hiçbir şey olmadığını bildiğinden, L'Hermitage'da da böyle yapıyordu. Ne çıkar: Orada istediği kadar iyi olsun, kırda hekim ve eczacı olmadığına göre, onu orada bırakmak, ölmesini istemek demekti. Katil sayılmamak için, yaşlı kimselerin hangi yaştan sonra Paris dışında yaşatılmayacaklarını belirlemek Diderot'nun işiydi.

Diderot'nun, ancak kötü kişi yalnız yaşar yargısında beni ayrık tutmadığı o iki tüyler ürpertici suçlamadan biri işte buydu ve *Seksen yaşında bir kadın, vb.* cümlesindeki o dokunaklı haykırışı ve ona yumuşakça eklediği *ve başka* işte bu anlama geliyordu.

Bu kınamaya, işi Madame Le Vasseur'ün kendine havale etmekten daha iyi bir cevap veremeyeceğimi düşündüm. Ona duygusunu Madame d'Epinay'ye olduğu gibi yazmasını rica ettim. Rahatça yazması için, mektubunu görmek bile istemedim ve ona, aşağıda örneğini çıkaracağım ve Diderot'nun daha da sert bir başka mektubuna vermek istediğim, ama Madame d'Epinay'nin göndermeme engel olduğu bir cevap konusunda, Madame d'Epinay'ye yazdığım mektubu gösterdim.

Perşembe

Madame Le Vasseur size yazacak, sevgili dostum; onun ne düşündüğünü size içtenlikle söylemesini rica ettim. Rahatça yazabilmesi için, kendisine mektubunu görmek bile istemediğimi söyledim ve sizden 'de bana bu mektubun içindekilerden hiç söz etmemenizi rica ederim.

Siz karşı çıktığınız için mektubumu göndermeyeceğim; ama kendimi ağır bir saldırıya uğramış duyduğum için, haksız olduğumu kabul etmek, katlanamayacağım bir bayağılık ve iki yüzlülük olacak. İncil bir tokat yiyen adama öbür yanağını çevirmesini emreder, ama özür dilemesini değil. Bir yandan sopa atarken bir yandan da feryadı basan o komedideki adamı hatırlıyor musunuz? İşte filozofun rolü.

Kötü havanın onu buraya gelmekten engelleyeceği umuduna kapılmayın. Dostluğun vermediği zamanı ve gücü öfkesi ona verecek ve ömründe ilk kez vaat ettiği günde gelmiş olacaktır. Mektuplarında bana ettiği küfürleri ağızdan yinelemeye gelmek için elinden geleni yapacaktır; ben onların hepsine sabırla katlanacağım. Bu yüzden Paris'e hasta dönecek ve ben, âdet üzere, çok tiksinç bir adam olacağım. Elden ne gelir? Çekmek gerek.

Ama beni yemek yemeye Saint-Denis'ye araba ile götürüp, araba ile getirmek isteyen (Tomar A, no 33), ve sekiz gün sonra (Tomar A, no 34) serveti L'Hermitage'a ancak yaya gitmeye elveren bu adamın bilgeliğine hayran olmaz mısınız? Onun diliyle söylemek gerekirse, bu işte iyi niyet tanımının bulunmaması büsbütün olanaksız değildir; ama bu taktirde, sekiz gün içinde servetinde garip değişiklikler olmuş olması gerekir.

Anneniz hanımefendinin hastalığının size verdiği üzüntüye katılırım; ama üzüntünüzün benimkine yaklaşmadığını görüyorsunuz. Sevilen insanları hasta görmek, onları haksız ve kıyıcı görmekten daha az acı veriyor.

Allahaısmarladık, sevgili dostum; bu uğursuz öyküden size son kez olarak söz ediyorum. Bana Paris'e gitmekten, bir başka zaman beni sevindirecek bir soğukkanlılıkla söz ediyorsunuz.

Bizzat Madame d'Epinay'nin önerisi üzerine, Madame Le Vasseur konusunda ne yaptığımı Diderot'ya yazdım ve Madame Le Vasseur, kolayca tahmin edilebileceği gibi, sağlığına iyi

gelen, her zaman arkadaş bulduğu ve çok hoş bir hayat yaşadığı L'Hermitage'da kalmayı seçince, bana ne suç bulacağını bilemeyen Diderot, bu sakıntılı davranışımı bir suç saydı ve Madame Le Vasseur'ün L'Hermitage'da kalmaya devam etmesini, bu kalış onun seçimi olmasına ve yanımda gördüğü yardımların aynını görerek Paris'te yaşamaya dönmesi sadece ve sadece ona bağlı bulunmasına rağmen, benim için bir başka suç saymaktan geri kalmadı.

İşte Diderot'nun 33 no.lu mektubundaki birinci kınamanın açıklaması bu. İkincinin açıklaması, 34 no.lu mektubundadır.

Edip (Grimm Madame d'Epinay'nin oğluna şakacıktan bu adı takmıştı), Edip surlar üzerinde açlıktan ve soğuktan ölen ve kendilerine vereceğiniz mangırı bekleyen yirmi yoksul bulunduğunu size yazmış olmalı. Bu küçük gevezeliğimizden bir örnek... eğer gerisini dinleseydiniz, sizi bunun kadar eğlendirirdi.

İşte Diderot'nun çok mağrur göründüğü bu korkunç kanıta karşı cevabım:

Edip'e, yani bir vergi kesenekçisinin oğluna, surlar üzerinde gördüğü sadakamı bekleyen yoksullara acımadığımı; her halde onların zararını iyiden iyiye karşılamış olacağını; onu kendi yerime vekil bıraktığımı; bu değişimden Paris yoksullarının yakınmamaları gerektiğini; onlardan daha muhtaç durumda bulunan Montmorency yoksulları için kolayca o kadar iyi bir vekil bulamayacağımı yazmış olduğumu sanıyorum. Burada, ömrünü çalışmakla geçirdikten sonra, artık iş bulamadığı için son günlerinde açlıktan ölmek üzere olan saygıdeğer bir yaşlı adamcık var. Vicdanım ona her pazartesi verdiğim iki soldan, surlardaki dilencilerin hepsine dağıtacağım yüz mangırdan daha büyük bir huzur duyuyor. Siz filozoflar, sadece şehirlerde yaşayanlara ödevlerinizin sizi bağladığı tek insanlar olarak baktığınız zaman, ömür adamlarsınız. İnsanlığı sevme ve ona hizmet etme ancak kırda öğrenilir; şehirde onu hor görmekten başka bir şey öğrenilmez.

Zeki bir adamın kendilerine dayanarak, Paris'ten uzaklaşmamı ciddî ciddî bir suç sayma avanaklığını gösterdiği ve bana, benim kendi örneğim aracıyla, kötü bir adam olmaksızın başkent dışında yaşanamayacağını kanıtlamaya kalktığı tuhaf kuruntular işte bunlardı. Gülüp geçecek yerde ona cevap ver-

me ve gücenme budalılığını nasıl göstermiş olduğumu bugün anlamıyorum. Bununla birlikte Madame d'Epinay'nin kararları ve d'Holbachçı takımın uğultuları kafaları onun yararına öylesine bulandırmıştı ki ben bu işte herkes tarafından haksız olarak görülüyordum ve Diderot'ya büyük bir hayranlık duyan Madame d'Houdetot bile Paris'e onu görmeye gitmemi ve benim tarafımdan içtenlikle ve eksiksiz yapılan ama gene de pek sürekli olmayan bir barışmanın ilk adımlarını atmamı istemişti. Madame d'Houdetot'nun kullandığı başarılı kanıt, o sıralarda Diderot'nun mutsuzluk içinde bulunduğu oldu. *Encyclopédie*'ye karşı kışkırtılan fırtına dışında Diderot, başına koymuş bulunduğu küçük öyküye rağmen, tamamen Goldoni'den[16] almış olmakla suçlandırıldığı oyunu konusunda o sırada çok şiddetli bir saldırıya uğruyordu. Eleştirilere karşı Voltaire'den daha da duyarlı olan Diderot, bu saldırıdan bunalmıştı. Hatta Madame de Graffigny benim onunla bu yüzden bozuşmuş olduğum dedikodusunu çıkartmak kötülüğünü de göstermişti. Bunun tam tersini açıkça kanıtlamakta doğruluk ve yüreklilik olduğunu düşündüm ve sadece onunla birlikte değil, ama onun evinde iki gün geçirmeye gittim. Bu, L'Hermitage'a yerleştiğimden beri Paris'e ikinci yolculuğum oldu. İlk yolculuğumu, hiçbir zaman kurtulamadığı bir beyin inmesine uğrayan ve krizi atlatıncaya kadar baş ucundan ayrılmadığım zavallı Gauffecourt'a koşmak için yapmıştım.

Diderot beni iyi karşıladı. Bir dostun kucaklaması hangi haksızlığı silmez ki! Ondan sonra kalpte hangi acı kalabilir? Birbirimizle pek tartışmadık. Karşılıklı sövüp sayma için tartışmaya gerek yoktur. Yapacak tek şey, onları unutmasını bilmektir. Aramızda, hiç değilse benim bildiğime göre, üstü örtülü hiçbir şey yoktu; durum, Madame d'Epinay ile olduğu gibi değildi. Bana Père de Famille'in (Aile Babası) planını gösterdi. "İşte, dedim ona, Fils Naturel'in en iyi savunusu. Kimseye bir şey söylemeyin, bu yapıta özenle çalışın ve sonra cevap yerine onu düşmanlarınızın suratına birdenbire çarpın". Öyle yaptı ve yararını da gördü. Hemen hemen altı ay vardı ki bana düşüncesini söylemesi için ona Julie'nin ilk iki bölümünü göndermiştim. Henüz okumamıştı. Bir defterini birlikte okuduk. Bunun hepsini yapraklı buldu, kullandığı terim bu oldu; yani boş söz ve tumturakla dolu. Bunu daha önce ben de far-

ketmiştim: Ama bu ateş sayıklamasıydı; bir türlü düzeltememiştim. Son bölümler böyle değildir. Özellikle dördüncü ve altıncı bölümler, birer anlatma şaheseridir.

Gelişimin ikinci günü, beni mutlaka Monsieur d'Holbach'ın evine akşam yemeğine götürmek istedi. Monsieur d'Holbach ile aramızda bir ilişki kalmamıştı; çünkü bu adama karşı beni yüküm altında bıraktığı için kendime kızdığım kimya elyazması[17] anlaşmasını bile bozmak istiyordum. Diderot her şeyin üstesinden geldi. Monsieur d'Holbach'ın beni bütün kalbiyle sevdiğine yemin etti, herkese karşı takındığı ve herkesten çok dostlarını üzen bir tavrı hoş görmek gerektiğini söyledi. İki yıl önce kabul ettikten sonra, bu elyazmasının kazancını reddetmenin bağış sahibine hak etmediği bir hakaret olduğunu ve bu geri çevirmenin, hatta alışverişi sonuçlandırmakta bu kadar uzun süre beklemiş olma karşısında üstü örtülü bir sitem olarak yanlış yorumlanabileceğini anlattı. "D'Holbach'ı her gün görüyorum, diye ekledi; ruh durumunu sizden iyi bilirim. Eğer memnun olmanız için bir neden olmasaydı, dostunuz sizi küçük düşürecek bir duruma sokar mıydı?" Sözün kısası, her zamanki güçsüzlüğümle boyun eğdim ve beni her zamanki gibi karşılayan baronun evine akşam yemeğine gittik. Ama karısı beni soğukça ve hemen hemen kabaca karşıladı. Kızlığında bana karşı o kadar iç yakınlığı göstermiş bulunan o nazik Caroline'i tanıyamadım. Grimm d'Aine'lerin evine girip çıkmaya başlayalı beri, orada bana eskisi kadar iyi gözle bakılmadığını nice zamandır sezer gibiydim.

Ben Paris'teyken, Saint-Lambert ordudan Paris'e dönmüş. Bundan haberim olmadığı için onu ancak kıra dönüşümden sonra, önce la Chevrette'te, sonra da Madame d'Houdetot ile birlikte beni yemeğe davet etmeye geldiği L'Hermitage'da gördüm. Onları sevinçle karşılayıp karşılamadığım tahmin olunabilir! Ama daha da çok aralarının iyi olduğunu görmekle sevindim. Mutluluklarını bozmamış olmaktan memnun, ben de mutluydum ve yemin edebilirim ki, bütün çılgınca tutkunluğum sırasında, ama özellikle şu anda, Madame d'Houdetot'yu onun elinden alabilecek durumda olsaydım, gene de bu işi yapmak istemez, hatta buna girişmezdim bile. Saint-Lambert'i sevdiği için onu öyle sevimli buluyordum ki, beni sevmekle o kadar sevimli olabileceğini pek düşünemiyordum ve birlikleri-

ni bozmak istemeksizin, coşkunluğum içinde ondan gerçekten beklediğim tek şey, kendisini sevmeme izin vermesiydi. Kısacası, onun için ne kadar güçlü bir tutkuyla yanarsam yanayım, gizdeşi olmayı sevgilisi olmak kadar tatlı buluyordum ve âşığına hiçbir zaman rakibim olarak değil ama her zaman dostum olarak baktım. Bunun henüz aşk olmadığı söylenecek; olsun, ama öyleyse daha fazla bir şeydi.

Saint-Lambert'e gelince, nazik ve aklı başında bir adam olarak davrandı; tek suçlu ben olduğum için, tek cezalandırılan da ben oldum ve hatta hoş görürlükle. Bana sertçe, ama dostça muamele etti ve bana verdiği değerden bir şey kaybetmiş, ama dostluğundan hiçbir şey kaybetmemiş olduğumu gördüm. Birini yeniden elde etmenin benim için öbürünü yeniden elde etmekten çok daha kolay olacağını ve onun elde olmayan bir güçsüzlüğü bir karakter kötülüğü ile karıştırmayacak kadar akıllı bir kişi olduğunu bildiğimden, kendimi teselli ettim. Her ne kadar bütün bu olup biten işlerde benim kusurum vardıysa da, aslında kusur çok azdı. Sevgilisinin peşine düşen ben miydim? Onu bana gönderen kendisi değil miydi? Beni arayan sevgilisi değil miydi? Onu kabul etmekten kaçınabilir miydim? Ne yapabilirdim? Kötülüğü sadece onlar yapmıştı ve acıyı çeken bendim. Benim yerimde olsa, o da benim yaptığımı, belki daha kötüsünü yapardı: Çünkü sonunda, Madame d'Houdetot ne kadar bağlı, ne kadar değerli olursa olsun kadındı, o yanında yoktu; fırsatlar çok, eğinimler canlıydı ve daha girişken bir erkeğe karşı her zaman kendini aynı başarıyla savunması çok güç olurdu. Kendimize aşmaya hiçbir zaman izin vermemiş bulunduğumuz sınırlar koyabilmiş olmak, böyle bir durumda şüphesiz onun için de, benim için de büyük bir işti.

Her ne kadar kalbimin derinliklerinde kendim için yeterince yüz ağartıcı bir tanıklıkta bulunsam da, görünüş öylesine bana karşı idi ki, beni her zaman egemenliği altında bulundurmuş olan o yenilmez utanç, bana onun karşısında bir suçlu havası veriyor ve o da beni küçük düşürmek için bunu kötüye kullanıyordu. Bir tek çizgi bu karşılıklı durumu betimleyecek. Yemekten sonra, bir yıl önce Voltaire'e yazdığım ve onun Saint-Lambert'in sözünü duymuş olduğu mektubu ona okuyordum. Okuma sırasında uyudu ve bir zamanlar o kadar

onurlu, şimdi bu kadar şaşkın olan ben, okumamı kesmeye cesaret edemedim ve o horlamaya devam ederken, ben de okumaya devam ettim. Ben böyle durumlara düştüm, o böyle öçler aldı; ama gönül yüceliği bunları sadece üçümüz arasında yapmasına izin verdi.

O kıtasına dönünce, Madame d'Houdetot'yu bana karşı çok değişmiş buldum. Sanki beklememeliymişim gibi, buna çok şaştım; bu bana gerektiğinden fazla dokundu ve beni çok üzdü. İyi olmayı beklediğim her şey, sonunda çekip çıkarmaktan çok kırdığım oku kalbime daha çok saplamaktan başka bir şey yapmamışa benziyordu.

Kendimi tamamıyla yenmeye ve çılgınca tutkumu saf ve sürekli bir dostluk haline dönüştürmek için elimden gelen her şeyi yapmaya kararlıydım. Bunun için gerçekleşmeleri bakımından Madame d'Houdetot'un yardımına muhtaç bulunduğum dünyanın en güzel tasarılarını kurmuştum. Konuşmak istediğim zaman, onu dalgın, sıkıntılı buldum; artık benden hoşlanmadığını sezdim ve açıkça gördüm ki, bana söylemek istemediği ve hiçbir zaman öğrenemediğim bir şey olmuştu. Açıklamasını elde etmek benim için olanaksız olan bu değişiklik içime işledi. Mektuplarını benden geri istedi; hepsini, bir an kuşkuya düşme haksızlığında bulunduğu bir sadakatle ona geri verdim. Bu kuşku, onun çok iyi tanıması gereken kalbim için beklenmedik bir yara daha oldu. Hakkımı teslim etti, ama bu hemen olmadı; verdiğim paketi incelemenin ona haksızlığını duyurmuş olduğunu anladım; hatta bu haksızlıktan ötürü kendini kınadığını gördüm ve bu bana yeniden bir şeyler kazandırdı. Benim mektuplarımı geri vermeden kendi mektuplarını geri alamazdı. Onları yakmış olduğunu söyledi; bu sefer ben kuşkuya düşme cüretini gösterdim ve hâlâ kuşkulu olduğumu itiraf ederim. Hayır, böyle mektuplar ateşe atılamaz. Julie'nin mektuplarını ateşli bulmuşlardı. Hey Tanrım! O mektuplar için acaba ne derlerdi! Hayır, hayır, böyle bir tutkuyu esinleyebilen bir kadın, onun kanıtlarını yakma katı yürekliliğini hiçbir zaman gösteremez. Ama onları kötüye kullanmasından da korkmuyorum: Bunu yapabileceğini sanmıyorum ve üstelik, onlara bir çeki düzen de vermiştim. Alaya alınmaktan duyduğum budalaca, ama güçlü korku, beni bu mektuplaşmaya, mektuplarımı başkalarına gösterilmekten koru-

yan bir ton üzerinden başlatmıştı. Esrimem içinde edindiğim teklifsizliği, ona sen diye yazmaya kadar ileri götürmüştüm; ama ne sen deme! Her halde onuruna dokunmamalıydı. Gene de bundan birçok kez yakındı, ama bir sonuç alamadı: Şikâyetleri korkularımı uyandırmaktan başka bir şey yapmıyordu ve öte yandan gerilemeye razı olamıyordum. Eğer bu mektuplar hâlâ duruyorsa ve bir gün görülecek olurlarsa, nasıl sevdiğim anlaşılacaktır.

Madame d'Houdetot'nun soğumasının bende uyandırdığı acı ve bunu haketmemiş olma inancı, bana bundan Saint-Lambert'e yakınma gibi garip bir karar aldırttı. Bu konuda kendisine yazdığım mektubun sonucunu beklerken, kendimi daha önce aramam gereken eğlencelere attım. La Chevrette'te şenlikler oldu, bunlar için müzik besteledim. Sevdiği bir yetenekten ötürü Madame d'Houdetot'nun gözünde saygınlık kazanma zevki, düş gürürlüğümü uyardı ve bir başka şey, yani *Devin du Village* (Köyün Kâhini) yazarının müzik bildiğini göstermek isteği de, onu canlandırmaya katkıda bulunuyordu, çünkü birinin bunu, hiç değilse bestecilik konusunda, kuşkulu bir hale getirmek için gizli gizli çalıştığını uzun süreden beri farkediyordum. Paris'te attığım ilk adımların, Monsieur Dupin'in evinde olduğu kadar Monsieur de la Poplinière'in evinde de birçok kez geçirdiğim sınamaların, en ünlü sanatçılar arasında ve onların gözleri önünde, on dört yıl boyunca bestelemiş olduğum bunca müziğin, nihayet Muses galantes, hatta Devin operasının, Mademoiselle Fel için bestelediğim ve onun ruhanî konserde okuduğu bir motet'in, bu güzel sanat üzerine en büyük ustalarla yapmış bulunduğum onca konuşmaların, bütün bunların böyle bir kuşkuyu önlemesi ya da dağıtması gerekir gibi görünüyordu. Gene de böyle bir kuşku, hatta la Chevrette'te bile vardı ve Monsieur d'Epinay'nin de bu kuşkudan bağışık olmadığını görüyordum. Bunun farkında olduğumu göstermeksizin, la Chevrette kilisesine vakfetmek üzere, ona bir motet bestelemeyi üstlendim ve bunun için beğendiği bu güfteyi bana vermesini rica ettim. Monsieur d'Epinay, oğlunun eğitmeni de Linant'ı bu güfteyi hazırlamakla görevlendirdi. De Linant konuya uygun sözleri hazırladı ve bu sözler bana verildikten sekiz gün sonra motet tamamlandı. Bu kez Apollonum küskünlük oldu[18] ve bir daha elimden bundan

daha zengin bir müzik çıkmadı. Güfte şu sözlerle başlar: *Ecce sedes hic Tonantis*[19*]. Başlangıçtaki şatafat sözlere uygun düşer ve motetin bütün üst yanı herkesi çarpan bir ezgi güzelliğiyle doludur. Büyük orkestra için bestelemiştim. D'Epinay en iyi müzikçileri bir araya getirdi. Moteti İtalyan şarkıcı Madame Bruna okudu ve orkestra kendisine çok güzel eşlik etti. Motet öyle büyük bir başarı kazandı ki sonradan, gizli entrikalara ve kötü yoruma rağmen, iki kez aynı alkışları topladığı ruhanî konserde de dinletildi. Monsieur d'Epinay'nin doğum günü için, metnini Madame d'Epinay'nin yazdığı, müziğini gene benim bestelediğim, yarı dram yarı pantomim bir oyun fikrini verdim. Grimm gelince, benim müziksel başarılarımdan söz edildiğini duydu. Bir saat sonra, artık bu başarılardan söz edilmez oldu; ama hiç olmazsa beste yapmasını bilip bilmediğim, bildiğim kadarıyla, bir daha konuşma konusu yapılmadı.

Grimm, hanidir pek hoşlanmaz bir halde bulunduğum la Chevrette'e gelir gelmez, kimseden görmediğim ve aklımdan bile geçmeyen tavırlarla, orada eğleşmeyi benim için büsbütün dayanılmaz bir hale getirdi. Gelişinden bir gün önce, yerleştiğim Madame d'Epinay'nin odasına bitişik itibarlı odadan beni çıkardılar; onu Monsieur Grimm için hazırladılar ve bana daha uzak bir başka oda verdiler. "İşte, dedim gülerek Madame d'Epinay'ye, yeni gelenler eskilerin yerini böyle değiştirir". Sıkılmış gibi göründü. Bunun nedenini, onun odasıyla benim çıktığım oda arasında, bana göstermeyi yararsız saydığı gizli bir geçiş kapısı bulunduğunu öğrenerek daha o akşam anladım. Grimm ile olan alışverişi ne kendi evinde, ne başkaları arasında bilinmez değildi, kocası tarafından bile biliniyordu: Gene de bunu çok daha önemli sırlarını söylediği ve çok güven duyduğu bana karşı kabul etmek şöyle dursun, her zaman şiddetle inkâr etti. Bu sakıncalığın, benim bütün sırlarımı bildiği halde kendisinin hiçbir sırrını bilmemi istemeyen Grimm'den geldiğini anladım.

Sönmemiş olan eski duygularım ve bu adamın gerçek değeri, bende onun yararına ne kanaat uyandırırsa uyandırsın, bu kanaat onun bunu yok etmek için gösterdiği çabalar karşı-

---

* Sonradan bu sözlerin Santeull'e ait olduğunu ve Monsieur Linant'ın ses çıkarmadan kendine maletttiğini öğrendim.

sında dayanamadı. Davranışı kont de Tuffier'nin[20] davranışı oldu; selâmımı lütfen aldı; bana bir kez bile bir söz yöneltmedi ve bana hiçbir cevap vermeyerek, az sonra beni de ona bir söz söylemekten vazgeçirdi. Bana hiç aldırış etmeksizin, her yerde öne geçiyor, her yerde baş köşeye kuruluyordu. Buna insana dokunan bir yapmacık karıştırmasa, o kadar önemi yoktu; ama bin marifeti arasından alınmış bir tek marifeti aracıyla bu konuda bir yargıya varılabilir. Kendisini biraz rahatsız hisseden Madame d'Epinay bir akşam odasına bir lokma yiyecek getirilmesini söyledi ve ocağının başında akşam yemeği yemek üzere odasına çıktı. Bana kendisiyle birlikte çıkmamı önerdi; ben de öyle yaptım. Sonra Grimm geldi. Küçük sofra kurulmuş bulunuyordu; yalnız iki kişilik takım vardı. Yemek verildi; Madame d'Epinay ocağın bir köşesine yerleşti; Monsieur Grimm bir koltuk aldı, öteki köşeye kuruldu, küçük masayı aralarına çekti, peçetesini açtı ve bana bir tek söz söylemeden yemeğe hazırlanmaya koyuldu. Madame d'Epinay kızardı ve ona kabalığını düzelttirmek için, bana kendi yerini verdi. Grimm hiçbir şey söylemedi, yüzüme bakmadı. Ocağa yaklaşamadığım için bana da bir takım getirmelerini beklerken, odada dolaşmak zorunda kaldım. Bana, rahatsız, yaşça büyüğü, onu soktuğu bu evde ondan daha eski olan ve evin hanımının gözdesi olarak ikramda bulunması gereken bana, en küçük bir nezaket göstermeksizin, ocaktan uzakta, masanın öteki ucunda yemek yedirtti. Bana karşı bütün davranışları bu örneğe tastamam uyuyordu. Bana kendisinin astı gibi muamele etmekle kalmıyor, bir hiç olarak bakıyordu. Onda, Saxe-Gotha prensinin yanındaki o kendini bakışlarımla onurlanmış sayan eski hademeyi tanımakta güçlük çekiyordum. Bu derin suskuyu, bu onur kırıcı büyüklenmeyi, bana karşı sevgi duyduklarını bildiği kimseler yanında benim için beslemekle övündüğü sevecen dostlukla bağdaştırmakta daha da çok güçlük çekiyordum. Gerçi bu sevecen dostluğu, sadece benim hiç yakınmadığım talihime yakınmak, benim memnun olduğum acı kaderime acımak ve bana yapmak istediğini söylediği iyilikleri kabaca geri çevirdiğimi görmekten ağlayıp sızlamak için gösteriyordu. İşte bu ustalıkladır ki kendi sevecen gönül yüceliğine hayranlık uyandırıyor, benim nankör ürkürüklüğümü ayıplatıyor ve yavaş yavaş herkesi eşitler arasında,

hatta olanak halinde bile bir dostluk akla getirmeksizin, onun gibi bir koruyucu ile benim gibi bir zavallı arasında, bir yanda iyilik ve öte yanda gönül borcu ilişkilerinden başka bir ilişki düşünmemeye alıştırıyordu. Kendi payıma, ben bu yeni koruyucuya neden ötürü gönül borcu duyabileceğimi boş yere araştırdım. Ben ona ödünç para vermiştim, o bana hiç vermedi; ben onun hastalığında başında beklemiştim, o benim hastalıklarımda şöyle bir yoklamaya geldi; ben bütün dostlarımı onun da dostu yapmıştım, o dostlarından hiçbirini benim dostum yapmadı; ben onu elimden geldiği kadar övmüştüm; o... Eğer o beni övdüyse, daha az açıkça ve bir başka biçimde övmüştür. Hiçbir zaman bana ne herhangi bir yardımda bulundu, ne de herhangi bir yardım teklif etti. Öyleyse o nasıl benim Mécène'im oluyordu? Ben nasıl onun korunuğu oluyordum? Bunu anlayamıyordum ve hâlâ anlayamıyorum.

Gerçi en büyüğünden en küçüğüne, herkese karşı büyüklük taslardı, ama kimseye karşı bana olduğu kadar kabaca değil. Bir kez kendisine kabaca: Bu doğru değil diyerek, sofra ortasında yaptığı bir çeşit yalanlama üzerine, Saint-Lambart'in tabağını onun kafasına atmasına ramak kaldığını hatırlarım. Kendiliğinden kesin kararlı olan tavrına, bir sonradan görmenin kendini beğenmişliğini kattı ve densizlik ede ede gülünç hale bile düştü. Büyüklerle düşüp kalkma, onların ancak en akılsızlarında görülen tavırları kendine maledecek ölçüde onu bozmuştu. Sanki adam bolluğundan, Beyefendi hangisinin görevde olduğunu bilmiyormuş gibi, uşağını hiçbir zaman bana bak'dan başka türlü çağırmıyordu. Ona bir şeyler aldıracağı zaman, parayı eline verecek yerde yere atıyordu. Nihayet, onun da bir insan olduğunu büsbütün unutarak, ona her şeyde öylesine güce giden bir küçümseme, öylesine sert bir hor görmeyle muamele ediyordu ki, ona Madame d'Epinay'nin vermiş bulunduğu çok iyi bir yaratık olan bu zavallı çocuk, bu türlü davranışlara katlanma olanaksızlığından başka bir yakınmada bulunmaksızın, işini bıraktı; bu yeni Glorieux'nün La Fleur'üydü[21] bu uşak.

Kibirli olduğu kadar budala, kocaman bozuk gözleri ve sarsak tavrıyla, kadınlar yanında kendini bir şey sanıyordu ve Mademoiselle Fel ile olan münasebetsizliğinden beri, onlardan birçoğu arasında çok duygulu bir erkek olarak tanınıyordu. Bu

ona ilgi kazandırmış ve onu süs merakına düşürmüştü: Güzelmiş gibi davranmaya koyuldu; süslenmesi büyük bir iş haline geldi; yüzüne düzgün sürdüğünü herkes öğrendi ve buna hiç inanmayan ben, sadece yüz renginin güzelleşmesi ve tuvaletinin üzerinde düzgün çanakları görmüş olduğum için değil, ama bir sabah odasına girdiğimde onu özel olarak yapılmış küçük bir fırçayla tırnaklarını fırçalarken de görmem üzerine söylenenlere inanmaya başladım; tırnaklarını fırçalama işine benim önümde de kurumla devam etti. Tırnaklarını fırçalamak için her sabah iki saat geçiren bir adamın, derisinin kırışıklıklarını düzgünle doldurmak için pekâlâ birkaç dakika geçirebileceği sonucuna vardım. İğneleyici bir adam olmayan iyi yürekli Gauffecourt, ona çok hoş bir biçimde Tyran-le-Blanc (Düzgünlü Zorba) lâkabını takmıştı.

Bütün bunlar sadece gülünç şeylerdi, ama benim karakterime çok sevimsiz gelen şeyler. Sonunda onun karakterini benim gözümde kuşkulu bir duruma düşürdüler. Kendini böylesine kaybeden bir adamın ruhunu temiz tutabileceğine inanmakta güçlük çektim. Ruh duyarlığı ve duygu gücüyle övündüğü kadar hiçbir şeyle övünmüyordu. Küçük ruhlara özgü bu kusurlarla bu durum nasıl bağdaşıyordu? Duygulu bir ruhun kendi dışına yaptığı canlı ve sürekli atılımlar, ruhu durmadan kendi küçük benliği için bunca küçük işlerle uğraşmaya nasıl bırakabilir? Tanrım! O tanrısal ateşle ruhunun yandığını duyan kişi, onu dışarı vurmanın yolunu arar ve içini göstermeye çalışır. O ruhunu yüzüne koymak isteyecek, hiçbir zaman başka düzgün düşünmeyecektir.

Grimm'in ahlâkının, Madame d'Epinay'nin bana söylemiş ve kabul etmiş bulunduğu özetini hatırladım. Bu özet bir tek maddeden ibaretti; şöyle ki insanın tek ödevi, her şeyde kalbinin eğinimlerine uymaktır. Bu ahlâk, ilk duyduğum zaman her ne kadar onu bir zekâ oyunu olarak aldımsa da, beni korkunç bir halde düşündürdü. Ama çok geçmeden bu ilkenin gerçekten onun davranış kuralı olduğunu gördüm ve sonra, bunun kendi zararıma çok kanıtıyla karşılaştım. Bu öğreti, Diderot'nun bana sözünü çok ettiği ama hiçbir zaman açıklamadığı ahlâk öğretisidir.

Bu adamın iki yüzlü olduğu, kendini duygulu biri gibi gösterdiği ve özellikle beni sevmediği yolunda, yıllarca önce bana çok şey söylendiğini hatırladım. İkisi de onu sevmeyen ve Madame de Chenonceaux müteveffa Kont de Frièse'in içli dışlı dostu Madame de Rochechouart'ın kızı olduğuna ve o sıralar vikont de Polignac'tan ayrılmayan Monsieur de Francueil, tam da Grimm'in oraya girip çıkmaya başladığı zaman Palais Royal'de çok yaşamış bulunduğuna göre, ikisinin de onu tanıması gereken Monsieur de Francueii ile Madame de Chenonceaux'nun bana bu konu üzerinde anlatmış oldukları birçok küçük öykü aklıma geldi. Kont de Frièse'in ölümünden sonraki üzüntüsünden bütün Paris haberdar oldu. Mademoiselle Fel'in terslemelerinden sonra, edinmiş bulunduğu ve eğer o zaman basiretim daha az bağlanmış olsaydı boşluğunu herkesten iyi görmüş bulunacağım ününü sürdürmek söz konusuydu. Onu, kendini en korkunç yürek acısına kapılmış rolünü gereğince oynadığı Castries konağına sürüklemek gerekmişti. Orada her sabah, konaktan görüldüğü sürece, göz yaşlarıyla yıkanmış mendilini gözlerinin altında tutarak, rahatça ağlamak için bahçeye gidiyordu; ama, ağaçlı bir yolun dönemecinde, farkına varmadığı kimseler, mendilini hemen cebine koyduğunu ve bir kitap çıkardığını görmüşlerdi. Birkaç kez yinelenen bu gözlem, az sonra bütün Paris'e yayıldı ve hemen de unutuldu. Ben de unutmuştum; benimle ilgili bir olay bunu bana hatırlatmaya yaradı. Grenelle sokağında, yatağımda ölüm halinde yatıyordum: O kırda bulunuyordu; bir sabah, az önce döndüğünü söyleyerek, nefes nefese beni görmeye geldi; bir zaman sonra bir gün önce dönmüş olduğunu ve aynı gün onu tiyatroda gördüklerini öğrendim.

Aklıma bu türlü bin olay geldi; ama bu kadar geç yaptığıma şaştığım bir gözlem beni hepsinden çok etkiledi. Grimm'e, ayrık tutmaksızın bütün dostlarımı tanıtmıştım, hepsi de onun dostu olmuşlardı. Ondan o kadar az ayrılabiliyordum ki, onun girme hakkına sahip olmadığı bir eve girme hakkından yararlanmayı pek istemiyordum. Bir tek Madame Créqui onu evine kabul etmek istemedi, bunun üzerine o günden sonra ben de Madame Créqui'ye hemen hemen uğramaz oldum. Grimm, kendi köşesinde, kendi girişimiyle olduğu kadar kont de Friése'in girişimiyle de başka dostlar edindi. Bütün bu dostlar-

dan bir teki bile hiçbir zaman benim dostum olmadı; Grimm hiç olmazsa onlarla tanıştırmak için hiçbir zaman bana tek söz söylemedi ve zaman zaman evinde rastladığım kimselerden hiçbiri, hatta ne yanında oturduğu ve bu yüzden kendisiyle belirli bir ilişki kurmak benim için çok hoş olacak olan Kont de Frièse, ne de Grimm'in kendisiyle daha da içli dışlı bulunduğu, akrabası olan Kont de Schomberg bana hiçbir zaman en küçük bir iç yakınlığı göstermedi.

Dahası var: Onunla dost ettiğim ve bu tanışmadan önce hepsi de bana sevecenlikle bağlı bulunan kendi öz dostlarım, bu tanışmadan sonra bana karşı gözle görülür biçimde değiştiler. O kendi dostlarından hiçbirini hiçbir zaman bana tanıştırmadı; ben bütün dostlarımı ona tanıştırdım ve sonunda o dostlarımın hepsini elimden aldı. Eğer bunlar dostluk eseriyse, düşmanlık eseri neler olacak?

Diderot bile başlangıçta, kendisine o kadar güven duyduğum Grimm'in benim dostum olmadığı konusunda beni birçok kez uyarmıştı. Sonradan kendisi de dostum olmaktan çıkınca, dil değiştirdi.

Çocuklarımı yetiştirme biçimim kimsenin yardımına muhtaç değildi. Gene de dostlarımı, sadece onları bundan haberdar etmek, onların gözüne olduğumdan daha iyi görünmemek için, bu işten haberdar etmiştim. Bu dostların sayısı üçtü: Diderot, Grimm, Madame d'Epinay; sırrımı açmaya en lâyık olan Duclos, sırrımı açmadığım tek dost oldu. Bununla birlikte bunu öğrendi; kimden? Bilmiyorum. Bu sadakatsizliğin, eğer bunu yapabilseydim, kendisini izleyerek, korkunç bir öç alabilecek durumda bulunduğumu bilen Madame d'Epinay'den gelmiş olması pek akla yakın değil. Geriye, o sıralarda birçok şeyde, özellikle bana karşı öylesine birleşmiş bulunan Grimm ile Diderot kalıyor ki, bu cinayetin onların ortak eseri olması, akla yakın olmaktan da öte bir şeydir. Kendisine sırrımı söylemediğim ve bunun sonucu onu saklamak zorunda olmayan Duclos'nun, sırrımı saklayan tek kişi olduğuna bahse girerim.

Grimm ve Diderot, evdeki kadınları elimden alma tasarılarında Duclos'yu da görüşlerine ortak etmek için çok çaba gösterdiler; o bunu her zaman nefretle reddetti. Bu konuda aralarında geçmiş olan her şeyi ondan ancak daha sonra öğrendim; ama bütün bu işlerde gizli bir tasarı bulunduğunu ve is-

teğime karşı değilse bile, en azından haberim olmadan benden yararlanmak ya da bu iki kadını gizli bir maksada alet etmek istediklerini görmek için, Thérèse'den daha o zamandan başlayarak çok şey öğrendim. Bütün bunlar elbette dürüstlük sayılmazdı. Duclos'nun karşı çıkışı söz götürmez biçimde bunu kanıtlar. Bunun dostluk olduğuna kim isterse o inansın.

Bu sözde dostluk, benim için evimin dışında olduğu kadar içinde de uğursuz bir şeydi. Madame Le Vasseur ile yıllardan beri süren uzun ve sık sık yapılan konuşmalar bu kadını bana karşı gözle görülür biçimde değiştirmişti ve bu değişiklik şüphesiz benim yararıma değildi. Peki bu garip baş başa fiskoslarda ne konuşuyorlardı? Bu derin sır nedendi? Bu ihtiyar kadının konuşması, onu böyle bir nimet sayacak kadar tatlı, böylesine büyük bir sır haline getirecek kadar önemli miydi? Bu konuşmaların sürüp gittiği üç dört yıldan beri, bunlar bana gülünç şeyler olarak görünmüştü; o zaman onları yeni baştan düşünerek şaşkınlık duymaya başladım. Eğer bu kadının bana ne hazırladığını daha o zamandan bilmiş olaydım, bu şaşkınlık kaygıya kadar giderdi.

Grimm'in ötede beride benim için göstermekle böbürlendiği ve benimle yüz yüze takındığı tavırla bağdaştırılması güç sözde gayrete rağmen, ondan bana yararıma olacak hiçbir şey gelmiyordu ve bana karşı besler gibi yaptığı merhamet, bana yardım etmekten çok beni alçaltmaya yöneliyordu. Hatta beni kötü bir kopyacı diye yererek, seçmiş bulunduğum mesleğin kazancını da gücü yettiğince elimden alıyordu; bunda doğruyu söylediğini kabul ederim, ama bunu söylemek ona düşmezdi. Bir başka kopyacı kullanarak ve elimden alabileceği müşterilerin hiçbirini bana bırakmayarak, bunun şaka olmadığını da kanıtlıyordu. Maksadının, geçimim için beni kendisine ve kendi saygınlığına bağımlı kılmak ve ben o duruma düşene kadar geçim kaynağımı kurutmak olduğu söylenebilirdi.

Bütün bunları kısaca düşününce, sonunda aklım hâlâ onun yararına konuşan önyargımı susturdu: Karakterinin en azından çok şüpheli ve dostluğuna gelince onun da ikiyüzlü olduğu sonucuna vardım. Sonra artık onu göstermekte kararlı, kararımı birçok söz götürmez ama şimdi unutmuş bulunduğum olayla destekleyerek, bundan Madame d'Epinay'yi haberdar ettim.

Madame d'Epinay, kararımın dayandığı nedenlere karşı ne diyeceğini pek bilmeksizin, bu karara şiddetle karşı çıktı. Henüz Grimm ile bu işin çıkar yolunu konuşmamıştı. Ama ertesi gün, düşüncesini sözlü olarak açıklama yerine, bana birlikte yazdıkları ve içinde olayların hiçbir ayrıntısına girmeksizin, içine kapanık karakterinden ötürü onu haklı bulduğu ve dostuna karşı kalleşlik kuşkusu beslemiş olmamı bir suç sayarak beni onunla barışmaya teşvik ettiği çok ustalıklı bir mektup gönderdi. Tomar A, no 48 içinde bulunabilecek olan bu mektup, beni sarstı. Daha sonra yaptığımız ve onu ilk seferinkinden daha iyi hazırlanmış bulduğum bir konuşmada, kendimi büsbütün yendirmeyi becerdim: Kötü yargılamış olabileceğime ve bu durumda bir dosta karşı, gerçekten tamir etmem gereken haksızlıklarda bulunduğuma inanacak kadar ileri gittim. Kısacası Diderot'ya, Baron d'Holbach'a karşı yarı isteyerek, yarı güçsüzlükten daha önce birçok kez yapmış olduğum gibi, atılmasını istemek hakkım olan bütün adımları kendim attım; hep tatlılık ve iyi davranışlara karşı koyabilecek hiçbir düşmanlığın bulunmadığı, oysa kötülerin kininin, tersine, dayanabilecek bir destek bulma olanaksızlığı yüzünden daha da arttığı ve kendi öz haksızlığını duymanın, bu haksızlığa uğrayan kimseye karşı yeni bir şikâyet nedeninden başka bir şey olmadığı yolundaki, ömrümde bana sözde dostlarım karşısında bin bayağılık yaptırmış olan o yanlış kanı içinde, bir başka George Dandin[22] gibi, bana yaptığı hakaretlerden ötürü özür dilemek üzere Monsieur Grimm'in evine gittim. Bana ikisinden hiçbirine karşı yapmış olduğum herhangi bir haksızlık yükleyemeksizin, sırf zevk olsun, eğlence olsun, tuhaflık olsun diye benim en amansız iki düşmanım kesilmiş bulunan ve kudurganlıkları, onu gidermek için buldukları kolaylık karşısında günden güne kaplanların kudurganlığı gibi büyüyen Grimm ve Tronchin'in kişiliklerinde bu kuralla ilgili, kendi öz öykümün dışına çıkmayan çok güçlü bir kanıtım var*.

---

* Sonradan, bana karşı açıkça düşman kesilmesinden ve Cenevre'de olsun, başka yerlerde olsun başıma çok sert zulümler açmasından uzun süre sonradır ki bunlardan ikincisine *Jongleur* (Hokkabaz) adını taktım. Hatta az sonra, tamamen onun kurbanı olduğumu görünce, bu adı bıraktım. Bayağı öç almalar kalbime göre değil ve kin oraya hiçbir zaman adımını atamaz.

Grimm'in beni, alçak gönüllülüğümden ve ilk adımları atmış olmamdan utanarak, büyük bir dostlukla, kolları açık karşılayacağını umuyordum. Kimsede görmediğim bir kurumla, bir Roma imparatoru gibi karşıladı. Bu karşılanmaya hiç hazırlanmamıştım. Pek de bana göre olmayan bir rolün sıkıntısı içinde, birkaç sözle ve sıkılgan bir tavırla, beni onun yanına götüren nedeni söyleyip bitirince, beni bağışlamadan önce, büyük bir azametle hazırlamış olduğu ve içinde özellikle dostluk konusundaki nadir erdemlerinin kalabalık bir listesi bulunan uzun bir söylev çekti. Önce beni çok etkileyen bir şey üzerinde uzun zaman durdu; bu, onun her zaman aynı dostları muhafaza ettiğinin görülmesiydi. O konuşurken, ben de içimden kendi kendime bu kurala tek istisna meydana getirmenin benim için çok acı olacağını söylüyordum. Bu konuya o kadar sık ve öylesine bir gösterişle döndü ki bana, eğer bu işte kalbinin duygularından başka bir şey izlemese bu kurala daha az bağlanacağını ve bu kuralı ilerleme araçları içinde ereklerine yararlı bir sanat haline getirdiğini düşündürdü. O zamana kadar ben de öyle olmuştum, her zaman bütün dostlarımı muhafaza etmiştim; kendimi bildim bileli, ölüm bir yana, bir tek dostumu yitirmemiş ama gene de bunun üzerinde düşünmemiştim; bu durum benim için bir kural olmamıştı. Dostlarını muhafaza etmek o zaman ikimizde de bulunan ortak bir üstünlük olduğuna göre, eğer önceden bunu benim elimden almayı düşündüğü için değilse, öyleyse neden sadece kendi payına bir üstünlükle övünüyordu. Daha sonra, ortak dostlarımızın onu bana yeğ tuttukları yolundaki kanıtlarla benim gururumu kırmaya çalıştı. Bu tercihi onun kadar ben de biliyordum; ama sorun, bu tercihi ne sıfatla elde ettiğini bilme sorunuydu; bunu değerlilik gücüyle ya da ustalıkla, kendi kendini yükselterek ya da beni düşürmeye çalışarak elde edip etmediğini bilme sorunu. Sonunda kendisi ile benim arama, beni bağışlamasına bir değer kazandırabilecek olan bütün mesafeyi canının istediği gibi koyduktan sonra, kralın yeni şövalyelerin omzuna kılıcın yanıyla üç kez vurmasına benzer hafif bir kucaklama içinde, bana barış öpücüğünü lütfetti. Şaşakalmıştım, afallamıştım, ne söyleyeceğimi bilemiyor, tek söz bulamıyordum. Bütün bu sahne, öğrencisini kamçılama cezasını affeden bir eğitmenin, onu azarlaması havasını taşıyordu. Bu

sahneyi, aşağı halkın o kadar önem verdiği görünüşler üzerine dayanan yargıların ne kadar aldatıcı olduklarını ve cüret ve gururun çoğu kez ne kadar suçlu tarafında, utanç ve sıkıntının çoğu kez ne kadar suçsuz tarafında bulunduğunu düşünmeksizin hiçbir zaman aklımdan geçiremem.

Barışmıştık; her türlü kavganın korkunç sıkıntılar içine attığı kalbim için bu her zaman bir yatışmaydı. Böyle bir barışmanın onun davranışlarını değiştirmediği tahmin olunur; sadece benim bunlardan yakınma hakkımı elimden aldı. Bundan ötürü ben de her şeye katlanma ve artık hiçbir şey söylememe yolunu tuttum.

Üst üste bunca üzüntü beni, kendimi toplama gücü bırakmayan bir bitkinlik içine attı. Saint-Lambert'den bir cevap alamamış, Madame d'Houdetot tarafından savsaklanmış, artık kimseye açılmaya cesaret edemez bir halde, dostluğu kalbimin sultanı yaparak ömrümü boş hayallere kurban etmekle harcamış olmaktan korkmaya başladım. Deneyden sonra, bütün bağlılıklarımdan geriye tüm saygımı koruyan ve kalbimin güvenebileceği sadece iki kişi kalıyordu: L'Hermitage'a çekilişimden beri gözden kaybetmiş olduğum Duclos ve Saint-Lambert. Bu sonuncuya verdiğim zararları ancak ona kalbimi olduğu gibi dökerek tamir edebileceğimi düşündüm ve sevgilisinin saygınlığına dokunmayacak her konuda ona tam bir itirafta bulunmaya karar verdim. Bu kararın, beni Madame d'Houdetot'ya daha yakın bulundurmak için tutkumun yeni bir tuzağı olduğundan kuşkum yok; ama kendimi hiçbir şey gözetmeksizin onun âşığının kollarına atacak, tamamen onun yönetimi altına koyacak ve açık yürekliliği ne kadar uzağa gidebilirse oraya kadar götürecek olduğum da kesindir. İlk mektup üzerindeki suskusunun üzücü nedenini öğrendiğim zaman, ona cevap vereceğine emin olduğum bir ikinci mektup yazmaya hazırdım. Bu seferin yorgunluklarına sonuna kadar dayanamamıştı. Madame d'Epinay bana onun bir inme krizi geçirmiş olduğunu haber verdi ve büyük acısı yüzünden kendisi de hasta düşen ve bana hemen yazacak durumda olmayan Madame d'Houdetot iki üç gün sonra, o sıralarda bulunduğu Paris'ten, Saint-Lambert'in banyo almak üzere kendisini Aix-la-Chapelle'e taşıttığını bildirdi. Demiyorum ki bu acıklı haber beni onun kadar yıkıp geçirdi; ama bu haberin bana verdiği

kalp sıkıntısının onun acı ve göz yaşlarından daha az üzücü olduğunu sanmam. Onun bu durumda olduğunu bilmenin, kaygının onu bu duruma getirmiş olması korkusuyla artan üzüntüsü bana o zamana kadar başıma gelmiş bulunan her şeyden çok dokundu ve kendimde bunca can sıkıntısına dayanmak için muhtaç olduğum gücün kalmadığını acı acı duydum. Bereket versin bu yüce gönüllü dost, beni uzun zaman bu bunalım içinde bırakmadı; hastalığına rağmen beni unutmadı ve duyguları ve durumu üzerine çok yanlış şeyler düşünmüş olduğumu kendisinden öğrenmekte gecikmedim. Ama şimdi kaderimdeki büyük değişikliğe, ömrümü çok farklı iki parçaya bölmüş ve çok küçük bir nedenden öylesine korkunç sonuçlar çıkarmış bulunan felâkete dönmenin tam sırası.

Hiç düşünmediğim bir gün Madame d'Epinay beni çağırttı. Yanına girdiğimde gözlerinde ve her halinde, dünyada kimse yüzüne ve davranışlarına onun kadar egemen olmasını bilmediği için, onda görmeye alışık olmadığım ölçüde beni çarpan bir karışıklık havası sezdim. "Dostum, dedi bana. Cenevre'ye gidiyorum; göğsümün durumu kötü, sağlığım her şeyi bir yana bırakıp Tronchin'e gidip muayene olmamı gerektirecek derecede bozuk". Öylesine birdenbire ve kışa girerken alınmış bu karar, daha otuz altı saat önce böyle bir şey söz konusu olmaksızın ondan ayrılmış bulunduğum için beni çok şaşırttı. Kendisiyle birlikte kimi götüreceğini sordum. Bana oğlu ile Monsieur de Linant'ı götüreceğini söyledi, sonra da baştan savma ekledi: "Ya siz, koca oğlanım, siz de gelmez misiniz?" Girdiğimiz mevsimde odamdan güç çıkacak durumda olduğumu bildiği için ciddî olarak konuştuğuna inanmadım, bir hastanın bir başka hastaya eşlik etmesinin yararı üzerine şaka yollu bir şeyler söyledim; o da bunu ciddî olarak teklif etmemiş gibi göründü ve bu iş bir daha söz konusu olmadı. Artık on beş güne kadar gitmeye kararlı olduğu için, büyük bir canlılıkla uğraştığı yolculuk hazırlıklarından başka bir şeyden konuşmadık.

Bu yolculukta benden saklanan gizli bir neden bulunduğunu anlamak için, büyük bir kavrayış gücüne ihtiyacım yoktu. Bütün evde sadece benim için bir sır olan bu neden, bunu oda hizmetçisinden öğrenen sofracı başı Teissier'nin kendisine açımladığı Thérèse tarafından daha ertesi gün keşfedildi.

Bu sırrı Madame d'Epinay'den öğrenmediğime göre, ona borçlu olmamama rağmen ondan öğrendiğim sırlara, bunu onlardan ayıramayacağım kadar bağlıdır; bundan ötürü bu konu üzerinde susacağım. Ama ne ağzımdan ne de kalemimden hiçbir zaman çıkmamış ve çıkmayacak olan bu sırlar, Madame d'Epinay'nin tüm çevresinde bilinmeyen bir şey olamayacak kadar çok kimse tarafından bilinmektedir.

Bu yolculuğun gerçek nedenini öğrenince, beni bu yolculukta Madame d'Epinay'nin ağır başlı eşlikçisi yapma girişiminde düşman bir elin gizli kışkırtıcılığını anlardım; ama Madame d'Epinay o kadar az ısrar etmişti ki bu girişime ciddî bir şey olarak bakmamakta devam ettim, sadece eğer bu işin altına girmiş olma budalalığını gösterseydim oynayacak olduğum role güldüm. Bununla birlikte, Madame d'Epinay benim kabul etmememden kazançlı çıktı, çünkü kocasını kendisine eşlik ettirmenin yolunu buldu.

Birkaç gün sonra, Diderot'dan aşağıya aktaracağım mektubu aldım. İçindekilerin kolayca okunabileceği biçimde, sadece ikiye katlanmış bulunan bu mektup, bana Madame d'Epinay'nin evine ve oğulun eğitmeni ve annenin gözdesi olan Monsieur de Linant aracıyla gönderilmişti.

DİDEROT'NUN MEKTUBU

(Tomar A, no 52)

Ben sizi sevmek ve üzmek için yaratılmışım. Madame d'Epinay'nin Cenevre'ye gittiğini öğrendim, ama sizin ona eşlik ettiğiniz üzerine hiçbir şey duymadım. Dostum, Madame d'Epinay'den hoşnutsanız onunla birlikte gitmeniz, değilseniz çok daha çabuk gitmeniz gerek. Ona karşı duyduğunuz gönül borçlarının yükü altında mısınız? İşte onların bir kısmını ödemeniz ve yükünüzü hafifletmeniz için bir fırsat. Ona minnetinizi göstermek için ömrünüzde bir başka fırsat bulabilecek misiniz? Gökten düşmüş gibi olacağı bir ülkeye gidiyor. Hastadır: Eğlenmeye ve oyalanmaya ihtiyacı olacak. Kış! diyeceksiniz. Sağlık engeliniz sandığımdan daha güçlü olabilir. Ama bugün bir ay önce olduğunuzdan ve ilkbahar başlangıcında olacağınızdan daha mı hastasınız? Yolculuğu

bundan üç ay sonra bugünkünden daha mı rahat yapacaksınız? Ben olsam, itiraf ederim, eğer tahtırevana dayanmıyorsam, elime bir baston alır ve onu izlerdim. Hem sonra davranışınızın yanlış yorumlanmasından korkmuyor musunuz? Ya nankörlüğünüzden ya da bir başka gizli nedenden kuşkulanacaklar. Ne yaparsanız yapın, vicdanınızın her zaman sizden yana tanıklık edeceğini iyi biliyorum, ama sadece bu tanıklık yeter mi? Ve bir noktaya kadar öteki insanların da tanıklığını hesaba katmak gerekmez mi? Bununla birlikte, dostum, size bu mektubu hem size, hem de kendime karşı olan borcumu ödemek için yazıyorum. Eğer hoşunuza gitmezse onu ateşe atın ve böyle bir mektubun yazılıp yazılmadığı hiç söz konusu olmasın. Sizi selâmlar, sever ve kucaklarım.

Bu mektubu okurken beni saran ve bana onu güçlükle tamamlatan öfke titremesi, göz kararması, Diderot'nun bu mektupta, bana dost adını vermeye tenezzül etmediği ve en çok azizim demekle yetindiği bütün öteki mektuplarından daha tatlı, daha okşayıcı, daha nazik bir dil kullanmakta gösterdiği ustalığı farketmeme engel olmadı. Bu mektubun bana geliş yolunun, ifadesi, biçimi ve gidişinin hayli acemice ortaya koyduğu içyüzünü kolayca gördüm; çünkü birbirimize her zaman ya posta, ya da Montmorency'deki ulak aracıyla yazıyorduk ve onun bu yolu kullanması ilk ve tek kez oldu.

Kızgınlığımın ilk taşkınlığı yazmama izin verdiği zaman, ona acele acele, gözü görmez öfkem içinde, Diderot'nun mektubu gibi onu da kendim okumak istediğim Madame d'Epinay'ye göstermek üzere, o sırada bulunduğum L'Hermitage'dan hemen la Chevrette'e götürdüğüm şu cevabı hazırladım:

Aziz dostum, siz ne benim Madame d'Epinay'ye karşı duyduğum gönül borçlarının gücünü bilebilirsiniz, ne onların beni ne dereceye kadar bağladıklarını, ne yolculuğunda bana gerçekten ihtiyacı olup olmadığını, ne ona eşlik etmemi isteyip istemediğini, ne bunu yapmanın benim için mümkün olup olmadığını, ne de bundan çekinmemin dayanabileceği nedenleri. Bütün bu konuları sizinle tartışmaktan kaçınmam; ama bu arada, aziz

filozofum, kendinizi bu konularda yargıda bulunacak bir duruma getirmeden, bana yapmam gereken şeyi bu kadar kesinlikle buyurmanızın tam bir düşüncesizlikle ahkâm kesmek olduğunu kabul edin. Bu işte gördüğüm daha da kötü şey, tavsiyenizin sizden gelmediğidir. Kendimi sizin adınız altında üçüncü ve dördüncü kişiler tarafından yönelttirmeye pek yatkın olmayışım bir yana, bu dolambaçlı işlerde sizin açık yürekliliğinize yaraşmayan ve bundan böyle vazgeçmekle hem kendiniz ve hem de benim için iyi yapacağınız bazı gizli noktalar görüyorum.

Davranışımın yanlış yorumlanmasından korkuyorsunuz; ama sizinki gibi bir kalbin benim kalbim üzerine kötü bir şey düşüneceğini sanmam. Başkaları, eğer onlara daha çok benzeseydim, belki benden daha iyi söz ederlerdi. Tanrı beni kendimi onlara beğendirmekten korusun! Varsın kötü yürekliler beni gözlesin ve yorumlasın: Ne Rousseau onlardan korkmak için yaratılmıştır, ne de Diderot onlara kulak asmak için.

Mektubunuz hoşuma gitmezse onu ateşe atmamı ve bir daha sözünün edilmemesini istiyorsunuz! Sizden gelen bir şey böylece unutulur mu sanıyorsunuz? Azizim, kendime bakmak için almamı istediğiniz önlemlerde hayatımı ve sağlığımı ne kadar hafife alıyorsanız, bana verdiğiniz üzüntülerde de göz yaşlarımı o kadar hafife alıyorsunuz. Eğer bu konuda kendinizi düzeltebilseydiniz, dostluğunuz benim için daha tatlı olurdu ve ben daha az acınacak biri haline gelirdim.

Madame d'Epinay'nin odasına girince, Grimm'i onunla birlikte buldum ve buna çok sevindim. Her iki mektubu da onlara kendimden hiç ummadığım bir gözü peklik içinde yüksek ve duru bir sesle okudum ve bitirdikten sonra da bu gözü pekliği yalanlamayan birkaç söz ekledim. Her zaman öylesine ürkek bir adamdaki bu beklenmedik cüret karşısında, her ikisinin de tek söz söylemeksizin yıldırımla vurulmuşa döndüklerini, şaşırıp kaldıklarını gördüm; özellikle o kendini bir şey sanan adamın gözlerini yere indirdiğini ve gözlerimin parıltısına bakmaya cesaret edemediğini gördüm; ama aynı anda, kalbinin derinliklerinde beni mahvetmeye ant içiyordu ve ayrılmadan önce, bunun çıkar yolunu konuşacaklarından emindim.

Uzun zaman yolda gecikmiş bulunan mektubuma, Saint-Lambert'in daha Wolfenbutel'de, hastalığından birkaç gün önce yazılmış olan cevabını (Tomar A, no 57), Madame d'Houdetot eliyle aşağı yukarı işte bu sıralarda aldım. Bu cevap, dolu bulunduğu ve onlara lâyık olma cesaret ve gücünü veren takdir ve dostluk belirtileriyle, bana o sırada çok muhtaç olduğum teselliyi getirdi. O andan başlayarak ödevimi yaptım; ama şüphe götürmez ki eğer Saint-Lambert daha az akıllı, daha az gönlü yüce, daha az nazik bir adam çıkmış olaydı, mahvolup gitmiştim.

Mevsim kötüleşiyor ve kırdan ayrılmaya başlanıyordu. Madame d'Houdetot vadiye vedalaşmaya geleceği günü bana bildirdi ve Eaubonne'da randevu verdi. Bu gün Madame d'Epinay'nin yolculuk hazırlıklarını tamamlamak üzere Paris'e gitmek için la Chevrette'den ayrıldığı güne rast geldi. Bereket versin sabahleyin yola çıktı ve ben de ondan ayrılır ayrılmaz, görümcesiyle öğle yemeği yemeye gitmek için vakit bulabildim. Cebimde Saint-Lambert'in mektubu vardı; yürürken onu birçok kez yeniden okudum. Bu mektup güçsüzlüğüme karşı kalkan[23] hizmeti gördü. Artık Madame d'Houdetot da bir dosttan ve dostumun sevgilisinden başka hiçbir şey görmeme kararını verdim ve bu kararı tuttum ve o zamana kadar onun yanında duymuş olduğum o ateşli coşkunluk nöbetlerinden, hatta zevkten bile son derece üstün olan tadına doyulmaz bir dinginlik içinde onunla birlikte baş başa dört beş saat geçirdim. Kalbimin değişmemiş olduğunu çok iyi bildiğinden, kendimi yenmek için gösterdiğim çabalar karşısında duygulandı; bundan ötürü bana daha çok değer verdi ve bana karşı beslediği dostluğun sönmemiş olduğunu görme zevkine erdim. Madame d'Houdetot bana, hastalığını atlatmış olmakla birlikte artık savaşın yorgunluklarına dayanacak durumda olmayan ve kendi yanında rahatça yaşamak için askerliği bırakan Saint-Lambert'in yakın dönüşünü haber verdi. Üçümüz arasında sıkı bir dostluğun tatlı tasarısını kurduk ve duygulu ve dürüst kalpleri birleştirebilen bütün duygular bu dostluğun temelini meydana getirdiği ve her üçümüz de kendi kendimize yetmek ve hiçbir yabancının aramıza katılmasına ihtiyaç duymamak

bakımından yeterli yetenek ve bilgileri topladığımız için bu tasarının gerçekleşmesinin sürekli olacağını umabiliyorduk. Heyhat! Kendimi böylesine tatlı bir hayat umuduna kaptırırken, beni bekleyen hayatı pek düşünmüyordum.

Daha sonra Madame d'Epinay ile aramızdaki mevcut durum üzerine konuştuk. Ona, cevabımla birlikte, Diderot'nun mektubunu gösterdim; olup biten her şeyi ayrıntılarıyle anlattım ve Hermitage'dan ayrılma yolundaki kararımı açıkladım. Buna şiddetle ve kalbimin dayanamayacağı nedenlerle karşı çıktı. Diderot'nun mektubunun önceden haber verir gibi göründüğü üzere, bu yolculuğu reddetmemde kendisine leke sürmekten geri kalmayacaklarını tahmin ederek, Cenevre yolculuğuna katılmış olmamı ne kadar istediğini gösterdi. Bununla birlikte, gitmeyiş nedenlerimi kendisi de benim kadar iyi bildiği için, bu konu üzerinde ısrar etmedi; ama, ne pahasına olursa olsun, bir dedikoduya meydan vermememi ve kendisinin bu işte bir payı olabileceği yolunda haksız bir kuşkuyu uzaklaştırmak için, yolculuk önerisini kabul etmememi kabul edilebilir nedenlerle desteklememi rica etti. Kendisine, bana kolay bir iş yüklemediğini; ama haksızlıklarımın kefaretini ünüm pahasına da olsa ödemekte kararlı olarak, şerefimin katlanmaya izin verdiği her şeyde, onun ününü kendiminkinden yeğ tutmak istediğimi söyledim. Bu sözü yerine getirmesini bilip bilmediğim az sonra anlaşılacak.

Mutsuz tutkum gücünden hiçbir şey yitirmiş olmamakla birlikte, Sophie'mi hiçbir zaman o günkü kadar derinden, o günkü kadar sevecenlikle sevmediğime yemin edebilirim. Ama Saint-Lambert'in mektubu, ödev duygusu ve kalleşlik korkusu üzerimde öyle bir etki yaptı ki, bütün bu görüşme boyunca, duygularım onun yanında beni rahat bıraktı ve elini öpme girişiminde bile bulunmadım. Giderken, uşaklarının önünde beni öptü. Yapraklar altında zaman zaman ondan gizlice aldığım öpücüklerden öylesine farklı bu öpücük, benim için kendime yeni baştan egemen hale geldiğimin inancası oldu; eğer kalbim dinginlik içinde kendini toplamaya zaman bulsaydı, tamamen iyileşmek için bana üç ay bile gerekmeyeceğinden hemen hemen eminim.

Madame d'Houdetot ile olan kişisel ilişkilerim burada sona erer. Herkesin, görünüşlere bakarak kendi kalbinin eğilimlerine göre değerlendirebildiği bu ilişkiler içinde, o sevimli kadının bana esinlediği, belki hiçbir erkeğin hiçbir zaman duymadığı kadar güçlü olan tutku, her ikimiz tarafından da ödev, şeref, aşk ve dostluk uğruna yapılmış bulunan az görülür ve katlanması güç fedakârlıklarla, Tanrı ile bizim aramızda her zaman onurlanacaktır. Birbirimizin gözünde, birbirimizi kolayca alçaltmayacak kadar yüceydik. Böylesine yüksek bir değeri yitirmeye karar vermek için, her türlü değerden yoksun olmak gerekirdi ve bizi suçlu yapabilecek olan duyguların gücü, suçlu olmamızı engelleyen şeyin ta kendisi oldu.

İşte böylece, bu iki kadından biri için öylesine uzun bir dostluk ve öbürü için öylesine güçlü bir aşktan sonra, her ikisine de aynı günde ayrı ayrı veda ettim; birini ömrümde bir daha hiç görmemek, öbürünü bundan sonraki bölümde anlatacağım rastlantılarda ancak iki kez görmek üzere.

Gidişlerinden sonra kendimi, hepsi de sakıntısızlıklarımın sonucu olan bir sürü ivedi ve çelişik ödevin yerine getirilmesi bakımından büyük bir sıkıntı içinde buldum. Eğer doğal durumumda olsaydım, bu Cenevre yolculuğunun önerilmesi ve reddedilmesinden sonra, rahat rahat oturmaktan başka yapacak şeyim kalmazdı ve her şey bitmiş olurdu. Ama bu işi artık olduğu durumda kalamayacak budalaca bir iş haline getirmiştim ve kendimi gelecekteki her türlü hesaplaşmadan ancak L'Hermitage'dan ayrılarak kurtarabilirdim; bunu, hiç değilse şimdilik yapmamak için de Madame d'Houdetot'ya söz vermiştim. Üstelik, bu reddin kendisinden bilinmemesi için, bu yolculuğu reddetmemden ötürü sözde dostlarımdan özür dilememi de istemişti. Bununla birlikte, benim için yapmış bulunduğu her şeyden sonra, kendisine karşı şüphesiz gönül borcu duyduğum Madame d'Epinay'yi incitmeden bunun gerçek sebebini ileri süremezdim. Her şeyi düşündükten sonra, kendimi ya Madame d'Epinay, ya Madame d'Houdetot, ya da kendime karşı saygısızlıkta bulunma gibi sert, ama zorunlu bir seçenek içinde buldum ve sonuncu yolu tuttum. Bu yolu açıkça, tamamıyla, hık mık etmeden ve beni bu çaresiz duruma düşürmüş bulunan hataları temizlemeye lâyık bir yüce gönüllülükle tuttum. Düşmanlarımın yararlanmasını bildiği ve belki

de bekledikleri bu fedakârlık, ünümü mahvetti ve onların çabalarıyla, herkesin gözündeki değerimi sıfıra indirdi; ama kendi değerimi bana yeniden kazandırdı ve felâketlerim içinde beni avuttu. Görüleceği gibi, bu türlü fedakârlıklardan bu ne son kez yaptığım fedakârlıktır, ne de beni yerle bir etmek için üzerine çullanılan fedakârlıkların sonuncusu.

Bu işte hiçbir payı yokmuş gibi görünen tek kişi Grimm idi; ona baş vurmaya karar verdim. Kendisine, içinde bu Cenevre yolculuğumun benim için bir ödev haline getirilmek istenmesinin gülünçlüğünü, bu yolculukta Madame d'Epinay için yararsızlığımı, hatta ona çıkarabileceğim güçlüğü ve bu yolculuktan benim için çıkabilecek sakıncaları açıkladığım uzun bir mektup yazdım. Bu mektupta her şeyden haberdar olduğumu, o kendini bu yolculukla yükümlü görmez ve kimse de onun adını anmazken, bu işi yapmanın bana düştüğünü ileri sürmelerinin bana garip geldiğini göstermek isteğine dayanamadım. Nedenlerimi açıkça söylememekten ötürü, çoğu kez hık mık etmek zorunda kaldığım bu mektup, bana herkes içinde çok haksız bir görünüş verebilirdi; ama Grimm gibi, üstü kapalı geçtiğim ve davranışımı tamamen doğrulayan şeylerin içinde bulunan kimseler için, bir ölçülülük ve sıkı ağızlılık örneğiydi. Hatta Madame d'Houdetot'nun da nedenlerimi öğrendikten sonra düşünce değiştirmiş olduğunu gizleyip, aslında olduğu gibi aynı şekilde düşündüğünü sinsice kafasına sokmak için Diderot'nun düşüncesini öbür dostlarıma yükleyerek, ortaya kendime karşı yeni bir önyargı koymaktan bile çekinmedim. Madame d'Houdetot'yu benimle birlikte kötülük hazırlamak şüphesinden en iyi, ancak bu konuda ondan hoşnutsuz görünerek temize çıkarabilirdim.

Bu mektup, başka her insanı duygulandıracak bir güven davranışıyla bitiyordu; çünkü Grimm'i nedenlerimi tartmaya ve bundan sonra bana düşüncesini bildirmeye çağırırken ona, ne olursa olsun bu düşüncenin izleneceğini gösteriyordum ve bu düşünce yolculuğa katılmam yönünde de olsa, niyetim buydu; çünkü Monsieur d'Epinay bu yolculukta karısının gözeticisi haline geldiği için, benim durumum bambaşka bir görünüş kazanıyordu; oysa bu iş önce bana yüklenmek istenmiş ve Monsieur d'Epinay ancak benim kabul etmeyişim üzerine söz konusu olmuştu.

Grimm'in cevabı gecikti; bu, garip bir cevap oldu. Onu buraya aktaracağım. (Bakınız, Tomar A, no 59.)

Madame d'Epinay'nin yolculuğu geri kaldı; oğlu hasta, iyileşmesini beklemek gerek. Mektubunuz üzerinde dalıp düşüneceğim. L'Hermitage'ınızda rahat rahat oturun. Düşüncemi zamanı gelince size bildireceğim. Madame birkaç gün içinde kesinlikle yola çıkmayacağına göre, hiç acelesi yok. Bu arada, eğer uygun görürseniz, bana göre hava hoş olmasına rağmen, kendisine hizmetlerinizi sunabilirsiniz. Çünkü, durumunuzu sizin kadar iyi bildiğimden, Madame d'Epinay'nin hizmet tekliflerinize vermesi gereken cevabı vereceğinden hiç kuşkum yok ve bunda kazanılacağını gördüğüm tek şey, sizin sıkıştıran kimselere, eğer yolculuğa katılmadınızsa, bunun hizmetten kaçınmış olmanızdan ileri gelmediğini söyleyebilmeniz olacaktır. Ayrıca, filozofun neden mutlaka herkesin sözcüsü olmasını istediğinizi ve onun fikri sizin gitmeniz olduğu için neden bütün dostlarınızın da aynı şeyi istediğini düşündüğünüzü anlayamıyorum. Dostlarınıza karşılık vermeyi o kadar istediğinize göre, eğer Madame d'Epinay'ye yazarsanız, onun cevabı bütün bu dostlara bir karşılık hizmeti görebilir. Allaha ısmarladık; Madame Le Vasseur ile Cani'ye selâmlar.*

Bu mektubu okurken şaşkınlıktan donakalmış, kaygıyla ne demek istediğini araştırıyor ve hiçbir şey bulamıyordum. Bak sen! Mektubuma temiz yüreklilikle cevap verecek yerde, sanki geçirdiği zaman yetmezmiş gibi, üzerinde dalıp düşünmek için zaman geçiriyor. Hatta, sanki çözümlenecek derin bir problem söz konusuymuş, ya da sanki kanısını bana bildirmek isteyeceği ana kadar onu anlama araçlarını elimden almak amaçları bakımından pek önemliymiş gibi, beni içinde tutmak istediği kararsızlık konusunda da uyarıda bulunuyor. Peki, bu önlemlerin, bu geciktirmelerin, bu gizemlerin anlamı ne? Güvene böyle mi cevap verilir? Bu tutum, dürüstlük ve iyi niyetle bağdaşır bir tutum mu? Boş yere bu davranış yararına

---

* Karısının kendisine biraz sertçe muamele ettiği Monsieur le Vasseur, ona Lieutenant Criminel (Cinayet Yargıcı) adını takmıştı. Grimm, şaka olsun diye, kıza da aynı adı veriyor ve kısaltmak için ilk kelimesini çıkarıyordu.

bir yorum arıyor ama bulamıyordum. Niyeti ne olursa olsun, eğer bana karşı idiyse durumu, kendi durumumla ona engel olmak benim için mümkün olmaksızın, bunun gerçekleştirilmesini kolaylaştırıyordu. O büyük bir prensin konağında gözde, yüksek tabaka içinde tanınmış ve bilgesi olduğu ortak çevremizde topluluğun her işine önayak bir durumda bulunduğu için bütün dolaplarını, her zamanki ustalığıyla, rahat rahat çevirebiliyordu ve ben, L'Hermitage'ımda yalnız, her şeyden uzak, kimseden fikir alamaz, kimseyle bağ kuramaz bir durumda, beklemek ve sessiz sedasız oturmaktan başka yapacak bir işim yoktu. Sadece Madame d'Epinay'ye, oğlunun hastalığı üzerine olabileceği kadar nazik, ama içinde onunla birlikte gitmeyi teklif etme tuzağına düşmediğim bir mektup yazdım.

Bu barbar adamın beni sokmuş bulunduğu kıyıcı kararsızlık içinde bana yüzyıllar gibi gelen sekiz on günlük bir beklemeden sonra Madame d'Epinay'nin gitmiş olduğunu öğrendim ve Grimm'den ikinci bir mektup aldım. Mektup, hepsini sonuna kadar okumadığım yedi sekiz satırdan ibaretti. Bu bir bozuşma mektubuydu, ama korkunç bir nefretin dile getirdiği ve onur kırıcı olmak isteye isteye işi hayvanlığa vardıran terimlerle yazılmış bir bozuşma mektubu. Bana devletlerinin sınırlarını yasaklarmış gibi, huzuruna çıkmamı yasaklıyordu. Mektubunda, güldürmek için, daha bir soğukkanlılıkla okunmuş olmaktan başka bir eksiklik yoktu. Örneğini çıkarmadan, hatta okumasını bile tamamlamadan, bu mektubu ona şu mektupla birlikte hemen geri gönderdim:

Haklı güvensizliğime karşı direniyordum; sizi iyice tanımakta çok geç kaldım.

Düşünmek için o kadar zaman harcadığınız mektup demek bu. Size geri gönderiyorum, o bana ait değil. Benimkini bütün dünyaya gösterebilir ve benden açıkça nefret edebilirsiniz; bu, ikiyüzlülüklerinizden birinin eksilmesi olur.

Ona bir önceki mektubumu gösterebileceğini söylemem, mektubunun bütün bu işteki derin ustalığını ortaya koyacak bir parçasıyla ilgiliydi. İşin içinde olmayan kimseler için, mektubumun bana karşı birçok ipuçları verebileceğini söylemiştim. Bunu sevinçle farketmişti; kendine toz kondurmadan bu

avantajdan nasıl yararlanacaktı? Mektubu gösterirse, dostunun güvenini kötüye kullanmış olmakla kınanacaktı.

Bu güçlükten sıyrılmak için, benimle mümkün olan en batıcı biçimde bozuşmayı ve mektubumu göstermemekle yaptığı lütfu mektubunda bana karşı bir koz olarak kullanmayı düşündü. Öfkemin gücenikliği içinde, sözde ağız sıkılığını kabul etmeyeceğimden ve mektubumu herkese göstermesine izin vereceğimden emindi; istediği de işte buydu ve her şey onun düzenlediği gibi oldu. Mektubumu kendi tarzında, ama gene de umduğu bütün başarıyı elde edemeyen yorumlarla birlikte, bütün Paris'te dolaştırdı. Benden koparmasını bildiği mektubumu gösterme izninin, onu bana kötülük etmek için sözüme büyük bir düşüncesizlikle mim koymuş olma kınamasından bağışık tuttuğu kabul edilmedi. Böylesine güçlü bir nefreti haklı göstermek için, hep ona karşı ne gibi kişisel haksızlıklarda bulunmuş olduğum soruluyordu. Sonunda, onu benimle bozuşma zorunda bırakan bu türlü haksızlıklarda bulunmuş olsam bile, dostluğun, hatta sönmüş bir dostluğun, onun hâlâ saygı göstermesi gereken hakları olduğu sonucuna varılıyordu. Ama ne yazık ki Paris havaidir; böyle bir anlık gözlemler unutulur, gözden uzak olan mutsuz hesaba katılmaz, mutlu adam göz önünde olmasıyla çekingenlik verir; entrika ve kötülüğün oyunu sürer, yenilenir ve az sonra durmadan canlanan etkisi kendisine öngelen her şeyi silip süpürür.

İşte beni onca zaman aldattıktan sonra, işleri getirmiş bulunduğu durumda artık ihtiyacı kalmadığına inandığı maskesini, bu adam sonunda benim için yüzünden böyle çıkardı. Bu alçağa karşı haksızlık etmiş olma korkusundan kurtulunca, onu kendi kalbiyle baş başa bıraktım ve bir daha düşünmez oldum. Bu mektubu aldıktan sekiz gün sonra, Madame d'Epinay'nin benim bir önceki mektubuma, Cenevre'den yazılmış cevabını aldım. (Tomar B, no 10.) Madame d'Epinay'nin ömründe ilk kez olarak kullandığı ifadeden, her ikisinin de önlemlerinin başarısına güvenerek birlikte hareket ettiklerini ve bana yardım kaynağından yoksun mahvolmuş bir adam gözüyle bakarak bundan böyle kendilerini tehlikesizce beni iyiden iyiye ezme zevkine bıraktıklarını anladım.

Durumum, gerçekten içler acısıydı. Ne nedenini ne de nasılını bilmek benim için mümkün olmaksızın, bütün dostlarımın benden uzaklaştığını görüyordum. Tek dostum kaldığını söylemekle övünen ve üç aydan beri bana geleceğini vaat eden Diderot, bir türlü gelmiyordu. Kış ve onunla birlikte benim alışılmış hastalık belirtilerim kendini duyurmaya başlıyordu. Bünyem, güçlü olmasına rağmen bunca karşıt tutkunun savaşımına dayanamamıştı. Bende hiçbir şeye dayanmak için ne güç ne de cesaret bırakan bir bitkinlik içindeydim. Bağlantılarım, Diderot ve Madame d'Houdetot'nun sürekli uyarıları o anda L'Hermitage'dan ayrılmama izin verselerdi bile, ne nereye gideceğimi, ne de kendimi nasıl sürükleyeceğimi biliyordum. Ne bir şey yapabiliyor, ne düşünebiliyor, hareketsiz ve şaşkın oturup duruyordum. Atılacak bir adımın, yazılacak bir mektubun, söylenecek bir sözün sadece düşüncesi bile beni ürpertiyordu. Gene de Madame d'Epinay'nin mektubunu, onun ve dostunun bana göz açtırmayan muamelelerine lâyık olduğumu kabul etmedikçe, cevapsız bırakamazdım. İnsanlık, yüce gönüllülük, yaraşırlık, kötü kalpliliğine rağmen onda görür gibi olduğum yüksek duygular gereği olumlu karşılayacağından bir an bile kuşkuya düşmeksizin, ona duygularımı bildirmeye karar verdim. İşte mektubum:

L'Hermitage, 23 Kasım 1757

Eğer acıdan ölünseydi, hayatta olmazdım. Ama artık kararımı verdim. Aramızdaki dostluk ölmüştür, madame; ama artık var olmayan dostluğun saygı göstermesini bildiği hakları var. Benim için yaptığınız iyilikleri hiç unutmadım ve artık sevilmeyecek birine karşı duyulabilecek bütün gönül borcu konusunda bana güvenebilirsiniz. Başka her türlü açıklama yararsız olacak; benim vicdanım bana yeter, sizi de kendi vicdanınıza bırakıyorum.

L'Hermitage'dan ayrılmak istedim ve buna mecburdum. Ama ilkbahara kadar burada kalmam gerektiği öne sürülüyor ve dostlarım böyle istediğine göre, eğer izin verirseniz, ilkbahara kadar burada kalacağım.

Bu mektup yazılıp gönderildikten sonra, artık sağlığıma özen göstererek ve dedikoduya meydan vermeksizin ve bir bozuşma olduğunu duyurmaksızın, ilkbaharda oradan çıkıp gitmek için önlemler almaya çalışarak, L'Hermitage'da dinginliğe kavuşmaktan başka bir şey düşünmedim. Ama biraz sonra görüleceği gibi, Monsieur Grimm ve Madame d'Epinay'nin hesabı bu değildi.

Birkaç gün sonra nihayet Diderot'nun o sık sık vaat edilmiş ve tutulmamış ziyaretini kabul etme zevkine erdim. Bundan daha zamanında gelemezdi; en eski dostum, hemen hemen elimde kalan tek dostum oydu; bu koşullar içinde onu görmekten duyduğum sevinç kolay anlaşılır. Kalbim doluydu, derdimi onun kalbine döktüm. Onu kendisinden gizledikleri, değiştirdikleri, ya da doğru diye ileri sürdükleri birçok olay üzerinde aydınlattım. Bütün olup bitenlerden, söyleyebilecek olduklarımı ona söyledim. Gereğinden çok bildiği bir şeyi, çılgınca ve mutsuz bir aşkın mahvıma sebep olduğunu ondan gizlemeye hiç girişmedim; ama Madame d'Houdetot'nun bundan haberdar olduğunu, ya da en azından benim ona bunu açıklamış bulunduğumu söylemedim. Madame d'Epinay'nin, görümcesinin bana yazdığı çok masum mektupları ele geçirmek için çevirdiği yakışıksız manevralardan söz ettim. Bu ayrıntıları Madame d'Epinay'nin baştan çıkarmaya giriştiği kimselerin kendi ağzından öğrenmesini istedim. Thérèse bunu ona olduğu gibi anlattı; ama sıra anneye geldiği ve onun bu konuda hiçbir şey bilmediğini söylediğini duyduğum zaman ne hale geldim! Nuh dedi peygamber demedi ve dediğinden de hiç dönmedi. Daha dört gün olmamıştı ki öyküyü bana yinelemişti ve dostumun önünde, yüzüme karşı beni yalancı çıkardı. Bu davranış beni kendime getirdi ve o zaman böyle bir kadını o kadar uzun süre yanımda tutmuş olmakla yaptığım sakıntısızlığı iyice anladım. Ona karşı sövüp saymaya girişmedim; ancak birkaç aşağsama sözü söylemeye tenezzül ettim. Sarsılmaz dürüstlüğü annenin adi alçaklığıyla karşıtlanan kıza neler borçlu olduğumu sezdim. Ama o andan başlayarak kocakarının hesabı üzerindeki kararım verilmiş oldu, artık bu kararın uygulanacağı anı beklemekten başka yapacağım bir şey kalmamıştı.

Bu an umduğumdan daha çabuk geldi. 10 aralıkta, Madame d'Epinay'den bundan önceki mektubumun cevabını aldım. Şöyle yazıyordu:

Cenevre, 1 aralık 1757. (Tomar B, no 11.)

Size karşı yıllar boyunca, mümkün olan bütün dostluk ve ilgi belirtilerini gösterdikten sonra, bana size acımaktan başka bir şey kalmıyor. Çok zavallısınız. Vicdanınızın benimki kadar rahat olmasını isterim. Hayatınızın dinginliği için bu zorunlu olmalı. Mademki L'Hermitage'dan ayrılmak istiyorsunuz ve buna mecbursunuz, dostlarınızın sizi tutmuş olmalarına şaşıyorum. Kendi payıma, ben ödevlerim üzerine dostlarıma hiç danışmam ve sizin ödevleriniz üzerine artık size söyleyecek hiçbir sözüm yok.

Böylesine beklenmedik, ama böylesine açıkça ifade edilmiş bir yol verme, bana kararsızlık içinde geçirilecek bir an bile bırakmadı. Hava nasıl olursa olsun, ne durumda olursam olayım, ormanlarda ve o sırada toprağın kaplı bulunduğu kar üzerinde yatma zorunda da kalsam ve Madame d'Houdetot ne derse desin, hemen çıkıp gitmek gerekiyordu; çünkü onu her şeyde hoşnut etmek, ama işi alçaklığa kadar götürmemek istiyordum.

Kendimi ömrümde düştüğüm en korkunç sıkıntı içinde buldum; ama kararımı vermiştim; ne olursa olsun, sekizinci gün L'Hermitage'da yatmamaya yemin ettim. Anahtarları sekiz gün içinde teslim etmemektense, eşyalarımı açıkta bırakmaya kararlı, onları taşıma hazırlığına koyuldum; çünkü Cenevre'ye yazılıp cevap alınabilmesinden önce her şeyin tamamlanmış olmasını özellikle istiyordum. Kendimi hiç bu kadar cesur görmemiştim: Bütün güçlerim geri gelmişti. Şeref ve güceniklik, Madame d'Epinay'nin hesaba katmadığı bu güçleri bana yeniden kazandırmıştı. Talih cüretime yardım etti. Monsieur le prince de Condé'nin malî vekili Monsieur Mathas, güç durumumdan söz edildiğini duymuş. Montmorency'de, Mont-Louis parkında sahip bulunduğu küçük bir evi bana teklif ettirdi. Hemen ve minnetle kabul ettim. Pazarlık çabucak tamamlandı; Thérèse ve benim yatmamız için, daha önce sahip olduğum eşya ile birlikte, hemen birkaç parça eşya aldırttım. Eşyaları-

mı büyük bir güçlük ve büyük masraflarla taşıttım: buza ve kara rağmen, taşınmam iki günde tamamlandı ve kendi kiramı ödeyemediğim için, bahçıvanın aylıklarını ödedikten sonra, 15 aralıkta L'Hermitage'ın anahtarlarını teslim ettim.

Madame Le Vasseur'e gelince, ona ayrılmamız gerektiğini bildirdim; kızı beni sarsmak istedi; eğilip bükülmedim. Onu posta arabasında, kızı ve kendisinin ortaklaşa sahip bulundukları bütün ev ve döşeme eşyasıyla birlikte, Paris'e gönderdim. Eline biraz para tutuşturdum ve ister çocuklarının yanında, isterse başka yerde otursun, ev kirasını ödeyeceğime, elimden geldiğince geçimini sağlayacağıma ve kendim ekmeksiz kalmadıkça onu da hiçbir zaman ekmeksiz bırakmayacağıma söz verdim.

Sonunda, Mont-Louis'ye gelişimin daha ertesi günü, Madame d'Epinay'ye şu mektubu yazdım:

Montmorency, 17 aralık 1757

Siz orada kalmamı istemedikten sonra, evinizden taşınmam kadar kolay ve gerekli hiçbir şey yok, madame. Kışın geri kalan kısmını L'Hermitage'da geçirmeme razı olmayı kabul etmemeniz üzerine, 15 aralıkta oradan ayrıldım. Kaderim, oraya kendime rağmen girmek ve oradan aynı şekilde çıkmakmış. Beni orada oturmaya çağırdığınız için teşekkür ederim ve eğer bunu daha ucuza ödemiş olsaydım, daha da çok teşekkür ederdim. Bununla birlikte, zavallılığıma inanmakta haklısınız; ne kadar zavallı olmam gerektiğini dünyada kimse sizden daha iyi bilemez. Eğer dostlarının seçiminde aldanmak bir zavallılıksa, böylesine tatlı bir hatadan dönmek ondan daha az kıyıcı olmayan bir başka zavallılıktır.

L'Hermitage'da oturmamın ve beni oradan çıkartan nedenlerin dosdoğru öyküsü işte budur. Bu öyküyü kesemedim ve hayatımın bu dönemi, onun geri kalan kısmı üzerinde son nefesime kadar sürecek bir etkide bulunduğu için, bu dönemi çok büyük bir titizlikle izlemek önem taşıyordu.

ONUNCU KİTAP
1758 - 1759

Geçici bir taşkınlığın L'Hermitage'dan ayrılmak için bana vermiş bulunduğu olağanüstü görünüş, oradan ayrılır ayrılmaz beni bıraktı. Yeni evime daha yeni yerleşmiştim ki şiddetli ve sık sık yoklayan sidik tutukluğu nöbetlerim, ne olduğunu anlamaksızın bana bir süredir sıkıntı veren yeni bir fıtık rahatsızlığıyla karıştı. Az sonra en korkunç çapanzlar içine düştüm. Eski dostum Hekim Thierry geldi ve sağlık durumum üzerinde beni aydınlattı. Sondalar, fitiller, kasık bağları, çevremde toplanmış bulunan bütün o yaşlılık sakatlıkları aygıtı, vücut genç olmaktan çıkınca gönlün cezasını çekmeden genç kalamayacağını bana acı acı duyurdu. İlkbahar da bana gücümü kuvvetimi kazandıramadı ve bütün 1758 yılını bana ömrümün sonuna eriştiğimi sandıran bir bitkinlik hali içinde geçirdim. Sonumun bir çeşit ivedilikle yaklaştığını görüyordum. Dostluk hayallerinden vazgeçmiş, bana hayatı sevdirmiş bulunan her şeyden kopmuş, artık hayatta onu tatlı kılabilecek hiçbir şey görmüyor, sadece beni varlığımın tadını çıkarmaktan engelleyen acılar ve sefaletler görüyordum. Özgür olma ve düşmanlarımdan kurtulma anını bekliyordum. Ama gene olaylar zincirine dönelim.

Anlaşılan Montmorency'ye çekilişim Madame d'Epinay'yi şaşırttı; görünüşe bakılırsa bunu beklemiyordu. Kötü durumum, mevsimin sertliği, herkes tarafından bırakılmışlığım, her şey onları, Grimm ile Madame d'Epinay'yi, sefalet uçurumuna iterek şerefin çıkmamı buyurduğu barınakta bırakılmak için beni merhamet dilenme durumuna düşürebileceklerine, alçaklığın son derecesine indirebileceklerine inandırmıştı. Öylesine ansızın taşındım ki darbeyi önleyecek zaman bulamadılar ve

ya hep ya hiçe oynamaktan ve ya beni büsbütün yitirmek, ya da geri getirmeye çalışmaktan başka bir çareleri kalmadı. Grimm birinci yolu seçti, ama sanırım Madame d'Epinay öbür yolu yeğ tutardı; bunu son mektubuma verdiği ve daha öncekilerde kullanmış bulunduğu ifadeyi çok yumuşattığı ve kapıyı bir barışmaya açar gibi göründüğü cevabından çıkarıyorum. Bu cevabın, beni tam bir ay bekleten uzun gecikmesi, Madame d'Epinay'nin ona uygun bir ifade vermek için çektiği sıkıntıyı ve onu yazmadan önce uzun uzun düşündüğünü açıkça gösterir. Şerefini tehlikeye koymaksızın daha ileri gidemezdi; ama daha önceki mektuplarından ve benim evinden birdenbire çıkışımdan sonra, bu mektupta bir tek gönül kırıcı kelime kullanmamak için gösterdiği özen dikkate değer. Bir yargıya varılabilmesi için, bu mektubu tamamen aktaracağım (Tomar B, no 23.)

Cenevre, 17 ocak 1758

Monsieur, 17 aralık tarihli mektubunuzu ancak dün aldım. Onu bana, bütün bu zaman içinde yolda bulunan çeşitli şeylerle dolu bir sandık içinde yollamışlar. Ben sadece haşiyeyi cevaplandıracağım, mektuba gelince, onu pek iyi anlamadım ve eğer birbirimize hesap verecek durumda olsaydık, bütün olup bitenleri bir yanlış anlama hesabına yazmak isterdim. Haşiyeye geliyorum. L'Hermitage'daki bahçıvanın ücretinin, size bağlı olduğunu ona daha iyi duyurmak ve sizi ondan önceki bahçıvanın yapmış olduğu kadar gülünç ve yakışıksız sahnelerden kurtarmak için, sizin elinizden geçmesi üzerinde uyuşmuş bulunduğumuzu hatırlayabilirsiniz, monsieur. Kanıtı da şu ki yıllık ücretinin ilk üç aylığı size verilmişti ve hareketimden birkaç gün önce, öndeliklerinizin (avanslarınızın) size ödettirilmesi üzerinde sizinle anlaşmıştım. Bu konuda önce güçlük çıkardığınızı biliyorum; ama bu öndelikleri vermenizi sizden rica etmiştim; benim bunları size ödemem kolaydı ve bu konuda anlaşmıştık. Cahuet bana sizin bu parayı almak istemediğinizi bildirdi. Bu işte mutlaka bir yanlış anlama var. Bu parayı gene size getirmelerini emrettim ve anlaşma şartla-

rımıza rağmen, hem de L'Hermitage'da kaldığınız sürenin de ötesinde, bahçıvanımın ücretini neden ödemek istediğinizi anlamıyorum. Bu maruzatımdan sonra, monsieur, benim hesabıma vermek lütfunda bulunduğunuz öndeliğin size ödenmesini reddetmeyeceğinizi umarım.

Bütün olup bitenlerden sonra Madame d'Epinay'ye artık güvenemediğim için, onunla yeniden ilişki kurmak istemedim; bu mektuba hiçbir cevap vermedim ve yazışmamız burada son buldu. Benim kararımı verdiğimi görünce, o da kendi kararını verdi ve ondan sonra Grimm ve d'Holbach takımının bütün ereklerini benimseyerek, beni tamamen başarısızlığa uğratmak için çabalarını onların çabalarıyla birleştirdi. Onlar Paris'te çalışırken, o da Cenevre'de çalışıyordu. Sonradan Cenevre'ye, onun yanına giden Grimm, onun başlamış olduğu şeyi tamamladı. Kazanmakta güçlük çekmedikleri Tronchin, onlara geniş ölçüde yardım etti ve tıpkı Grimm gibi, benden en küçük bir yakınma konusu olmaksızın can düşmanlarımın en azgını kesildi. Üçü birlikte, Cenevre'de dört yıl sonra yeşerdiği görülen tohumu gizlice ektiler.

Daha tanınmış olduğum ve kine daha az yatkın olan kalplerin o kadar kolay etkilenmediği Paris'te daha çok güçlüğe uğradılar. Darbelerini daha büyük bir ustalıkla indirmek için, işe onları terk edenin ben olduğumu söylemekle başladılar. (Deleyre'in mektubuna bakınız, Tomar B, no 30.) Arkadan, hep dostummuş gibi görünerek, kötü yürekli suçlamalarını, sanki dostlarının haksızlığından yakınırmış gibi ustaca ortalığa yaydılar. Bunun sonucu, işin pek farkında olmayanlar daha çok onlara kulak verme ve beni kınama eğilimi gösteriyorlardı. Gizli kalleşlik ve nankörlük suçlamaları, büyük bir sakınırlıkla ve bundan ötürü daha büyük bir etkiyle sürdürülüyordu. Bunları neye dayandırdıklarını hiçbir zaman öğrenemeksizin, bana korkunç kötülükler yüklediklerini duydum. Ağızdan ağıza dolaşan dedikodulardan bütün çıkarabildiğim, bunun şu dört ağır suçta toplandığı oldu:[1] Kıra çekilişim;[2] Madame d'Haudetot'ya olan aşkımı;[3] Cenevre yolculuğunda Madame d'Epinay'ye eşlik etmekten kaçınmam;[4] L'Hermitage'den ayrılmam. Eğer buna başka yakınmalar da eklemişlerse, önlemlerini öyle isabetli almış olmalılar ki konusunun ne olduğunu öğrenmek benim için hiçbir zaman mümkün olmadı.

O zamandan beri bana karşı, insanların kötülüklerini kolaylaştıran her şeyin ne kadar büyük bir kolaylıkla yerleştiğini bilmeyen biri için mucize sayılabilecek kadar hızlı bir ilerleme ve başarıyla kullanan kimseler tarafından benimsenmiş bulunan bir yöntemin meydana gelişini işte burada saptayabilirim sanıyorum. Bu anlaşılmaz ve derin sistemin görebildiğim kadarını birkaç sözle açıklamaya çalışmak gerek.

Bütün Avrupa'da ünlü ve tanınmış bir ada sahip olmakla birlikte, ilk eğilimlerimin sadeliğini korumuştum. Parti, hizip, takım adı verilen her şeye karşı duyduğum korkunç nefret, beni kalbimin bağlarından başka bir zincir bilmeksizin özgür, bağımsız tutmuştu. Yalnız, yabancı, tek başına, dayanaksız, kimsesiz, ilkelerimden ve ödevlerimden başka hiçbir şeye sarılmayarak, adalet ve gerçek zararına kimseyi koruyup gözetmeyerek, göz pekliğiyle doğruluk yollarını izliyordum. Üstelik iki yıldan beri inzivaya çekilmiş, olup bitenlerden habersiz, dünya işlerinden elini eteğini çekmiş, hiçbir şey bilmeden ve hiçbir şeyi merak etmeden, Paris'ten dört fersah uzakta, bu başkentten Tinian adasında1 denizler tarafından ayrılmışçasına ayrı yaşıyordum.

Grimm, Diderot, d'Holbach tersine, anaforun merkezinde, en seçme topluluklar içinde yaşıyorlar ve bütün çevreleri hemen hemen kendi aralarında paylaşıyorlardı. Büyük adamlar, akıllı kişiler, yazarlar, mevki sahipleri, kadınlar arasında el birliği ile kendilerini her yerde dinletebiliyorlardı. Bu durumun, benim bulunduğum durumdaki bir dördüncüye karşı bu üç adama sağladığı üstünlük daha şimdiden görülse gerek. Gerçi Diderot ve d'Holbach büyük komplolar kuracak kişiler değildi (hiç değilse öyle olmadıklarına inanıyorum); ne birinde o kötülük vardı*, ne öbüründe o ustalık; ama işte bu nedenledir ki ortaklıkları iyi kurulmuştu. Grimm kafasında planını tek başına kuruyor ve öbür ikisine sadece uygulamaya katılmak için görmeleri gereken şeyi gösteriyordu. Onlar üzerinde sahip olduğu etki, bu işbirliğini kolaylaştırıyor ve bütünün sonucu, yeteneğinin üstünlüğüne uygun düşüyordu.

---

* Bu kitap yazıldıktan sonra, beni çeviren sırlar arasından görür gibi olduğum her şeyin, beni Diderot'yu tanımamış olmakla korkuttuğunu itiraf ederim[2].
Bu satırlar yazıldıktan sonra, en tam ve en akıl almaz bir başarıyla bana karar verdi. Ona bunun cesaret ve araçlarını veren, sanırım ki Tronchim'dir[2].

İşte bu üstün yetenekledir ki karşılıklı durumlarımızdan elde edebileceği üstünlüğü sezip, etrafımda oyunlarını ortaya çıkarmam ve yüzündeki maskeyi atmam için delinmesi imkânsız bir karanlık duvarı yükseltmekle işe başlayarak, kendini tehlikeye atmaksızın ünümü tepeden tırnağa altüst etmek ve bana tamamen karşıt bir ün kazandırmak tasarısını kurdu.

Bu girişim güçtü, çünkü bunun haksızlığını bu işe katılacak kimselerin gözlerinden saklamak gerekiyordu. Dürüst insanları aldatmak gerekiyordu; herkesi benden uzaklaştırmak, ne küçük ne büyük, bana bir tek dost bırakmamak gerekiyordu. Dost ne kelime, bir tek doğru sözün bana kadar gelmesini engellemek gerekiyordu. Eğer bir tek gönlü yüce adam çıksa da bana: "Erdemlilik taslıyorsunuz, ama bakın sizin için şunları söylüyorlar ve bunları söylerken de şunlara dayanıyorlar; ne dersiniz?" demiş olsa, gerçek ortaya çıkacak ve Grimm mahvolacaktı. Bunu biliyordu, ama o kendi kalbini yokladı ve insanlara ne kadar ediyorlarsa o kadar değer biçti. Onun bu kadar doğru hesaplamış olmasına, insanlık şerefi adına üzgünüm.

Bu gizli yollarda yürürken adımları, emin olmak için ağır atılmalıydı. On iki yıldır planını izliyor ve en güç yanı: bütün halkı kandırma işi, daha başarılamadı. Onu sandığından çok daha yakından izlemiş bulunan gözler var. Bundan korkuyor ve entrikasını orta yere çıkarmaya henüz cesaret edemiyor**. Ama bu işe güçlü kişileri karıştırmak gibi daha kolay olan bu çareyi buldu ve bu güç beni istediği gibi kullanıyor. O bu desteğe dayanarak, daha az tehlikeyle ilerliyor. Güçlü kişilerin uyduları genel olarak doğrulukla az ve açık yüreklilikle çok daha az övündükleri için, iyi bir insanın boşboğazlığından da korkacak pek bir şeyi yok; çünkü ağlarını hangi ustalıkla örmüş olursa olsun, bakışlarıma dayanamayacağını çok iyi bildiği için, onun özellikle benim ışık geçirmez karanlıklarla çevrili olmama ve komplolarının benden her zaman gizli kalmasına ihtiyacı var. Onun büyük ustalığı, beni lekelerken gözetir görünmek ve kalleşliğine hâlâ yüce gönüllülük havası vermektir.

Bu yöntemin ilk etkilerini, bu suçlamaların neye dayandığını öğrenmek hatta kestirmek benim için mümkün olmaksızın, d'Holbach takımının gizliden gizliye yaptığı suçlamalar aracıyla duydum. Deleyre mektuplarında bana birtakım kötülüklerin

yüklendiğini yazıyordu. Diderot da daha kapalı bir biçimde bana aynı şeyi söylüyordu ve ikisiyle de açık açık konuşmaya giriştiğim zaman, her şey daha önce yazdığım belli başlı suçlamalardan ibaret kalıyordu. Madame d'Houdetot'nun mektuplarında gitgide artan bir soğukluk seziyordum. Bu soğukluğu, bana aynı dostlukla yazmaya devam eden ve hatta döndükten sonra beni görmeye gelmiş bulunan Saint-Lambert'e yükleyemiyordum. Bunun suçunu kendime de yükleyemiyordum, çünkü birbirimizden çok memnun ayrılmıştık ve o zamandan beri zorunluluğunu onun da sezdiği L'Hermitage'dan ayrılışımdan başka, benim tarafımdan hiçbir şey olmamıştı. Böylece onun kabul etmediği, ama kalbimin aldanmadığı bu soğukluğu neye yükleyeceğimi bilmediğimden, her şeyden tedirgin bir durumdaydım. Saint-Lambert ile olan ilişkileri nedeniyle, Madame d'Epinay ve Grimm'i son derece gözettiğini biliyordum; onların marifetinden korkuyordum. Bu çalkantı yaralarımı yeniden deşti ve mektuplarımı onu büsbütün bıktıracak derecede gürültülü bir hale getirdi. Hiçbir şeyi açıkça göremeksizin, bin korkunç şey seziyordum. Hayal gücü kolayca ateş alan bir insan için en dayanılmaz bir durum içindeydim. Eğer büsbütün tek başıma olmuş olaydım, eğer hiçbir şeyden haberim olmamış olaydı, daha dingin olurdum; ama kalbim, düşmanlarıma benimle istedikleri gibi oynama olanağı veren gönül ilişkilerine hâlâ bağlıydı ve çekildiğim köşeye sızan güçsüz ışıklar bana benden saklanan sırların karanlığını göstermekten başka bir şeye yaramıyordu.

Eğer mutlu bir rastlantıyla kalbimi oyalayan başka konular ortaya çıkıp da beni kendime rağmen uğraştıran konulardan kurtarmasaydı, duygularımı gizleme olanaksızlığı yüzünden, benden gizlenen duygulardan beni çok korkutan açık ve içten yaradılışım için çok korkunç, çok dayanılmaz birşey olan bu işkence, hiç kuşkum yok beni öldürürdü. Hermitage'da yaptığı son ziyarette Diderot bana d'Alembert'in3 Encyclopédie'de yazdığı Cenevre maddesinden söz etmiş; yüksek düzeydeki Cenevrelilerle anlaşmaya varılarak yazılmış olan makalenin Cenevre'de tiyatro kurulması ereğini taşıdığını, bunun için gerekli önlemlerin alındığını ve bu tiyatronun kurulmasının gecikmeyeceğini söylemişti. Diderot bütün bunları çok iyi karşılar göründüğü, başarıdan şüphe etmediği ve onunla bu maka-

le üzerinde uzun boylu tartışmayacak kadar çok başka anlaşmazlığım bulunduğu için ona hiçbir şey demedim; ama yurdumdaki bütün bu aldatmaca oyunundan öfkelenmiş olarak, bu uğursuz darbeyi önleyebilecek bir cevap verme olanağının bulunup bulunmadığını görmek için, bu makalenin bulunduğu Encyclopédie cildini sabırsızlıkla bekliyordum. Montlouis'ye yerleşmemden az sonra cilt elime geçti ve makaleyi büyük bir ustalık ve sanatla yazılmış ve çıktığı kaleme değer buldum. Bunun böyle olması beni gene de ona cevap vermek istemekten vazgeçirmedi ve içinde bulunduğum bitkinliğe rağmen, üzüntü ve acılarıma, mevsimin sertliğine ve henüz doğru dürüst yerleşme zamanı bulamadığım yeni evimin rahatsızlığına rağmen, her şeyin üstesinden gelen bir gayretle işe koyuldum.

Oldukça sert bir kış esnasında, şubat ayında ve yukarda anlattığım durumda, evimin bulunduğu bahçenin ucundaki her yanı açık bir kulede, her gün sabahları iki saat ve öğleden sonra da bir o kadar zaman geçirmeye gittim. Set şeklindeki bir geçidin sonunda bulunan bu kule, Montmorency vadisi ve gölüne bakıyordu ve ufuk olarak bana erdemli Catinat'nın[4] çekildiği yer olan sade, ama saygıdeğer Saint-Gratien şatosunu sunuyordu. İşte, *Lettre à d'Alembert sur les Spectacles*'ımı (Tiyatro Üzerine d'Alambert'e Mektup), üç hafta içinde, rüzgâra ve kara karşı korunaksız ve kalbimin ateşinden başka bir ateş olmaksızın, o sıralarda buza kesen bu yerde meydana getirdim. Çalışmakta güzellik bulduğum yazılarımın ilkini (çünkü *Julie* daha yarılanmış bile değildi) işte burada yazdım. O zamana kadar erdem öfkesi bende Apollon[5] yerini tutmuştu; sevecenlik ve ruh dinginliği bu kez onun yerine geçti. Sadece seyircisi olduğum haksızlıklar beni kızdırmıştı; bana yapılmış olanlar beni hüzünlendirdi ve içine kırgınlık karışmayan bu hüzün, kendisi gibi sanmış olduğu kimseler tarafından aldatılmış olduğu için kendi içine kapanma zorunda kalmış sevgi dolu, sevecenlik dolu bir kalbin hüznüydü. Başıma gelmiş olan şeylerle dolu, bunca şiddetli kaynaşmayla hâlâ heyecanlı kalbim, acılarımın duygusunu konumun düşüncesinin bende uyandırdığı fikirlere karıştırıyordu; çalışmam bu karışımın etkisi altında kaldı. Farkına varmaksızın, içinde bulunduğum durumu anlattım; Grimm'i, Madame d'Epinay'yi, Madame d'Houdetot'yu, Saint-Lambert'i, kendimi betimledim. Yazımı yazar-

ken, ne tatlı göz yaşları döktüm! Heyhat! Aşk tüter bu yazıdan; kendimi kurtarmaya çalıştığım o uğursuz aşk daha kalbimden çıkmamıştı. Bütün bunlara ölmekte olduğunu, herkese veda ettiğini sanan kendime karşı belirli bir acıma karışıyordu. Ölümden korkmak şöyle dursun, onun yaklaştığını sevinçle görüyordum; ama beni daha iyi tanıyamadıklarından, bütün değerimi anlayamayan, onlar tarafından sevilmeye ne kadar lâyık olduğumu öğrenemeyen benzerlerimden ayrılacağıma da üzülüyordum. Bu yapıtta hüküm süren ve bundan önceki yapıttan* şaşılacak derecede ayrılan garip edanın gizli nedenleri işte bunlardır.

Bu mektubu düzeltip temize çektiğim ve bastırmaya hazırlandığım sırada, uzun bir suskudan sonra Madame d'Houdetot'dan, beni o zamana kadar hiç duymadığım yeni bir yürek acısına atan bir mektup aldım. Bana bu mektupta (Tomar B, no 34), kendisine olan tutkumu bütün Paris'in bildiğini, bundan onu herkesin diline düşüren kimselere söz etmiş olduğumu; âşığının kulağına giden bu dedikoduların az daha onun hayatına malolacağını; sonunda âşığının kendisine hak verdiğini ve aralarının düzeldiğini; ama her ikisinin de benimle ilgilenmekten hiçbir zaman geri kalmayacaklarını, beni herkese karşı savunacaklarını ve kendisinin benden haber almak için zaman zaman adam göndereceğini de temin ederek hem âşığı, hem de kendisi ve ünü için benimle her türlü ilişkiyi kesmek zorunda olduğunu bildiriyordu.

"Sen de mi, Diderot! diye haykırdım. Hayırsız dost!.." Ama gene de onu suçlandırmaya razı olamadım. Zaafım onu konuşturabilmiş olan başka kimselerce öğrenilmişti. İnanmak istemedim... Ama çok geçmeden inanmak zorunda kaldım. Saint-Lambert az sonra yüce gönüllülüğüne lâyık bir harekette bulundu. Ruhumu iyi tanıdığı için, dostlarımın bir kısmı tarafından ihanete uğramış, bir kısmı tarafından yüzüstü bırakılmış olarak ne durumda bulunmam gerektiğini anlıyordu. Beni görmeye geldi. İlk kez bana ayıracak az bir zamanı vardı. Gene geldi. Ne yazık ki onu beklemediğim için evde bulunamadım. Evde bulunan Thérèse, onunla iki saatten çok süren ve birbirlerine bence hem onun hem de benim bilmemiz gere-

* Discours sur l'Inégalité (Eşitlik Üzerine Konuşması).

ken şeyler söyledikleri bir konuşma yapmış. Madame d'Epinay ile, şimdi Grimm'in yaşadığı gibi yaşamış olduğumdan kibar âlemde kimsenin kuşkusu olmadığını onun aracıyla öğrendiğim zaman düştüğüm şaşkınlık, ancak onun bu dedikodunun ne kadar yanlış olduğunu öğrenerek duyduğu şaşkınlıkla ölçülebilir. Saint-Lambert, hanımefendinin (Madame d'Epinay -ç.) büyük hoşnutsuzluğu karşısında benimle aynı durumda bulunuyordu ve bu konuşmadan çıkan bütün açıklamalar, onunla iyiden iyiye bozuşmuş olmanın bendeki tüm üzüntüsünü yok etti. Madame d'Houdetot konusunda Saint-Lambert, Thérèse'e sadece benim bildiğim ve dost olarak saklamak üzere sadece Diderot'ya söylemiş bulunduğum, onun da bu sırrı açmak için bula bula Saint-Lambert'i bulduğu, ne Thérèse hatta ne de Madame d'Houdetot tarafından bilinen birçok özel durumu bir bir anlatmış. Bu son davranış beni bir sonuca vardırdı ve Diderot ile sonuna kadar bozuşmaya kararlı olarak, sadece bunun biçimi üzerinde düşündüm; çünkü gizli bozuşmaların, dostluk maskesini en korkunç düşmanlarıma bıraktığı için benim zararıma döndüğünü farketmiştim.

Bu konuda kibar çevrede yerleşmiş davranış kuralları, yalan ve ihanet ruhu tarafından kabul ettirilmişe benzer. Artık dostu olunmayan bir adamın hâlâ dostu görünmek, namuslu kişileri şaşırtarak, ona kötülük etme araçlarını kendine saklamak demektir. Ünlü Montesquieu Peder de Tournemine[6] ile bozuştuğu zaman, herkese: "Birbirimizden söz edersek ne Peder de Tournemine'i dinleyin, ne de beni; çünkü artık dost değiliz" diyerek bunu açıkça bildirmekte acele ettiğini hatırladım. Bu davranış çok alkışlanmış ve herkes bunun açık yüreklilik ve yüce gönüllülüğünü övmüştü. Diderot'ya karşı aynı örneği izlemeye karar verdim; ama bu bozuşmayı köşemden olduğu gibi ve gene bir rezalete meydan vermeden nasıl açığa vuracaktım? Bu bozuşmayı, hatta konusunu, Ecclésiastique'in (*Vaiz*'in) kitabından[7], işten haberdar olan birine açıkça gösteren ama geri kalanlar için hiçbir anlam taşımayan bir parçayı, üstelik vazgeçtiğim dostun kimliğini, sönmüş de olsa dostluğa karşı her zaman gösterilmesi gereken bir saygınlıkla belirtmeye dikkat ederek, not halinde kitabıma katmayı düşündüm. Bütün bunlar kitabın kendinde görülebilir.

Bu dünyada her şey talihe bağlı ve talih tersliği içinde her cesurca davranış bir suç olur. Montesquieu'de hayran olunulan davranış bana kınama ve sitemden başka bir şey kazandırmadı. Kitabın basılıp da nüshaları elime geçer geçmez, bir tanesini daha bir gün önce bana Madame d'Houdetot ve kendi adına en sevecen dostlukla dolu bir mektup (Tomar, B, no 37) yazmış bulunan Saint-Lambert'e gönderdim. İşte kitabımı geri çevirirken bana yazdığı mektup (Tomar B, no 38):

Eaubonne, 10 ekim 1758

Hiç şüphesiz, monsieur, göndermiş bulunduğunuz armağanı kabul edemem. Önsözünüzün, Diderot dolayısıyla Eccléciaste'dan (yanılıyor, doğrusu Ecclésiastique olacak) bir parça aktardığınız yerinde kitap ellerimden düştü. Bu yazki konuşmalardan sonra bana, kendisine yüklediğiniz sözde boşboğazlıklar konusunda Diderot'nun suçsuz olduğuna inanmış gibi görünmüştünüz. Size karşı haksızlıklarda bulunmuş olabilir: Bunu bilmem; ama bu haksızlıkların size ona karşı açık bir hakarette bulunma hakkını vermediğini iyi bilirim. Uğradığı saldırıları bilmiyor değilsiniz ve kıskançlık çığlıklarına eski bir dostun sesini katacaksınız. Bu canavarlığın beni ne kadar isyan ettirdiğini sizden saklayamam, monsieur. Diderot ile hiç dostluğum yok, ama ona saygım var ve kendisini, hiç değilse benim yüzüme karşı, biraz gevşeklikten başka hiçbir şeyle kınamadığınız bir adama verdiğiniz üzüntüyü çok iyi anlıyorum. Birbirimizle hiç anlaşamayacak kadar farklı ilkelerimiz var, monsieur. Benim varlığımı unutun; bu güç bir şey olmasa gerek. İnsanlara hiçbir zaman uzun süre hatırlanacak ne bir iyiliğim dokundu, ne de kötülüğüm. Ben de size, monsieur, kişiliğinizi unutup sadece yeteneklerinizi hatırlayacağımı vaat ederim.

Bu mektup beni onurumu kırdığından daha az üzmedi ve zavallılığımın son haddinde, sonunda gururuma kavuşarak ona şu mektupla cevap verdim:

Montmorency, 11 ekim 1758

Monsieur, mektubunuzu okurken, bana böyle bir mektup yazmanıza şaştım ve bundan üzülmek budalalığında bulundum; ama mektubu cevaba değer görmedim.

Madame d'Houdetot'nun kopyalarına devam etmek istemiyorum. Eğer elindekileri alıkoymak hoşuna gitmezse, bana geri gönderebilir, parasını ona geri veririm. Eğer alıkoymak isterse, el yazmasının ve parasının geri kalan kısmını aldırmak için birini göndermesi gerek. Aynı zamanda kendisine emanet edilmiş bulunan tanıtma yazısını da bana göndermesini rica ederim. Allaha ısmarladık, monsieur.

Mutsuzluk içindeki cesaret alçak kalpleri kızdırır. Ama mert kalplerin hoşuna gider. Öyle görünüyor ki bu mektup Saint-Lambert'i kendine getirdi ve yaptığı şeyden pişmanlık duydu; ama bu konuya açıkça dönemeyecek kadar gururlu olduğu için bana indirmiş bulunduğu darbeyi yumuşatma fırsatını yakaladı, belki de hazırladı. On beş gün sonra, Monsieur d'Epinay'den şu mektubu aldım (Tomar B, no 10):

26 perşembe

Monsieur, bana göndermek lütfunda bulunduğunuz kitabı aldım ve büyük bir zevkle okudum. Kaleminizden çıkmış bütün yapıtları okuduğumda her zaman duymuş olduğum duygu budur. Bundan ötürü teşekkürlerimi kabul edin. Eğer işlerim bir süre yakınınızda kalmama izin verseydi, gelir kendim teşekkür ederdim; ama bu yıl Chevrette'te çok az kaldım. Monsieur ve Madame Dupin, gelecek pazar bana oraya öğle yemeğine geliyorlar. Umarım ki Monsieur de Saint-Lambert, Monsieur de Francueil ve Madame d'Houdetot da yemekte bulunacaklar; eğer aramıza katılmak isterseniz, monsieur, bana gerçek bir zevk vermiş olacaksınız. Bütün konuklarım sizi istiyorlar ve günün bir kısmını sizinle geçirme zevkini benimle birlikte paylaşmaktan büyük bir kıvanç duyacaklardır.

En derin saygılarımla, vb.

Bu mektup bana korkunç yürek çarpıntıları verdi. Bir yıldan beri Paris'te destan olduktan sonra, Madame d'Houdetot'nun karşısına çıkma düşüncesi beni titretiyordu ve bu sınamaya dayanmak için yeterli cesareti bulmakta güçlük çekiyordum. Bununla birlikte, mademki o ve Saint-Lambert bunu istiyorlardı, mademki d'Epinay bütün çağrılılar adına konuşuyor ve görmekten hoşlanmayacağım kimsenin adını anmıyordu, âdeta herkes tarafından çağrılmış olduğum bir yemeği kabul etmekle kendimi tehlikeye atmadığımı düşündüm. Bunun üzerine yemekte olacağımı bildirdim. Pazar günü hava bozdu. Monsieur d'Epinay bana arabasını gönderdi ve gittim.

Gidişim hadise oldu. Bundan daha okşayıcı bir karşılama hiç görmedim. Herkesin bana güven verilmesine ne kadar ihtiyacım olduğunu sezdiği söylenebilirdi. Bu türlü incelikleri bilmek sadece Fransız gönüllerine vergidir. Bununla birlikte beklediğimden çok kalabalık buldum. Başkaları arasında, hiç tanımadığım Kont d'Houdetot ile pek hoşlanmadığım kız kardeşi Madame de Blainville de vardı. Madame de Blainville geçen yıl birçok kez Eaubonne'a gelmiş ve yengesi baş başa gezintilerimizde onu çoğu kez tek başına sinek avlamaya bırakmıştı. Bundan ötürü bana karşı bir hınç beslemişti ve bu yemek boyunca bunun acısını rahat rahat çıkardı; çünkü Kont d'Houdetot ve Saint-Lambert'in varlığının çoğunluğu benim etrafımda toplama sonucu vermediği ve en basit konuşmalarda bile sıkıntı çeken bir adamın bu durumda pek parlak olamayacağı kolay anlaşılır. Ömrümde ne bu kadar azap çektim, ne kendimi böylesine kötü yönettim, ne de bu kadar beklenmedik saldırılara uğradım. Sonunda, sofradan kalkılınca, bu cadalozdan uzaklaştım; Saint-Lambert ve Madame d'Houdetot'nun bana yaklaştıklarını görme zevkine erdim ve yemekten sonra bir süre, gerçi önemsiz şeylerden, ama benim yolumu şaşırmamdakinden önceki içtenlikle, birlikte konuştuk. Bu davranış kalbimde boşa gitmedi ve eğer Saint-Lambert onu okuyabilmiş olsaydı, bundan mutlaka sevinç duyardı. Yemin edebilirim ki oraya geldiğimde, Madame d'Houdetot'yu görmek bana her ne kadar kendimden geçecek derecede kalp çarpıntıları verdiyse de, oradan ayrılırken onu hemen hemen düşünmüyordum: Kafam sadece Saint-Lambert ile doluydu.

Madame de Blainville'in şeytanî sarakalarına rağmen bu yemek bana çok iyi geldi ve bu çağrıyı reddetmemiş olduğum için kendimi kutladım. Orada sadece Grimm ve d'Holbach takımı tarafından çevrilen dolapların eski tanıdıklarımı benden ayırmamış olduğunu değil* ama bana çok daha hoş gelen bir şeyi, Madame d'Houdetot ve Saint-Lambert'in bana karşı besledikleri duyguların sandığımdan daha az değişmiş olduğunu da gördüm ve sonunda, Saint-Lambert'in onu benden uzak tutmasında, kötü görmeden çok kıskanma olduğunu anladım. Bu beni avuttu ve dinginliğe kavuşturdu. Değer verdiğim kimseler için bir hor görme konusu olmamaktan emin, kendi kalbim üzerinde daha büyük bir cesaret ve başarıyla çalıştım. Her ne kadar suçlu ve mutsuz bir tutkuyu kalbimde büsbütün söndüremedimse de, bunun kalıntılarını öylesine bir düzen altına aldım ki o zamandan beri bana bir tek hata yaptırmadılar. Madame d'Houdetot'nun beni yeniden başlamaya razı ettiği kopyaları, yayımlandıkça ona göndermeye devam ettiğim yapıtlarım, bana ondan zaman zaman bazı önemsiz ama gönül okşayıcı haber ve mektuplar gelmesine sebep oldu. Hatta, ilerde görüleceği gibi, dahasını da yaptı ve aramızdaki ilişki kesildikten sonra her üçümüzün de karşılıklı davranışı, dürüst insanların artık birbirlerini görmeyi uygun bulmadıkları zaman birbirlerinden ayrılma biçimi üzerine örnek hizmetini görebilir.

Bu yemeğin bana sağladığı bir başka yarar da Paris'te bundan söz edilmesi ve orada bulunan herkesle, özellikle Monsieur d'Epinay ile aramın ölesiyle açık bulunduğu yolunda düşmanlarım tarafından her yerde yayılan dedikoduyu söz götürmez bir biçimde çürütmeye yaraması oldu. L'Hermitage'dan taşınırken Monsieur d'Epinay'ye çok nazik bir teşekkür mektubu yazmıştım, o da buna daha az olmayan bir nezaketle cevap vermişti ve onunla olduğu kadar Montmorency'ye beni görmeye gelen ve bana gravürlerini gönderen erkek kardeşi Monsieur de Lalive[8] ile de karşılıklı ilgilerimiz hiç kesilmedi. Madame d'Houdetot'nun iki görümcesi dışında, ailesinde hiçkimse ile hiçbir zaman kötü kişi olmadım.

---

* İşte, yüreğimin saflığı içinde, itiraflarımı yazarken henüz inanmakta olduğum şey

Lettre à d'Alembert (d'Alembert'e Mektup) adlı yapıtım büyük bir başarı kazandı. Bütün yapıtlarım başarı kazanmıştı; ama bu başarı benim için çok yararlı oldu. Herkese d'Holbach takımının kaçamaklı sözlerine güvenmemeyi öğretti. L'Hermitage'a gittiğim zaman bu takım, her zamanki kendini beğenmişliğiyle, orada üç ay bile tutunamayacağım kehanetinde bulunmuştu. Orada yirmi ay tutunduğumu ve ayrılmak zorunda kalınca gene kırda yerleştiğimi görünce de bunun dik kafalılıktan başka bir şey olmadığını, çekildiğim köşede aşırı derecede sıkıldığımı ama, kibrime yediremediğim için tükürdüğümü yalayıp Paris'e dönmektense, orada dik kafalılığıma kurban gitmeyi yeğ tuttuğumu ileri sürdü. Lettre à d'Alembert hiç de yapmacık olmadığı sezilen bir ruh dinginliği gösteriyordu. Eğer çekildiğim köşede sıkıntıdan çatlamış olsaydım, ifadem bundan etkilenirdi. Paris'te yazdığım bütün yazılarda böyle bir sıkıntı havası hüküm sürüyordu; kırda yazdığım ilk yazıda ise artık böyle bir hava görünmüyordu. Dikkat etmesini bilenler için bu gözlem çok önemliydi. Kendi yaşama alanıma girmiş bulunduğum görüldü.

Gene de baştan sona dinginlikle dolu bu tatlı yapıt, hödüklüğüm ve her zamanki talihsizliğim yüzünden edebiyatçılar arasında bana yeni bir düşman daha kazandırdı. Marmontel[9] ile Monsieur de la Poplinière'in evinde tanışmıştım ve bu tanışıklık Baron'un[10] evinde pekişmişti. O sıralarda *Mercure de France*'ı çıkartıyordu. Yapıtlarımı dergi yazarlarına göndermeme haysiyetine sahip olduğum, ama bu yapıtı ona ne dergi yazarı olduğu, ne de *Mercure*'de sözünü etmesi için gönderdiğimi sanmadan göndermek istediğim için, ona yolladığım kitabın üstüne bunun *Mercure* yazarı için değil, Monsieur Marmontel için olduğunu yazdım. Ona çok güzel bir okşantıda bulunduğumu sanmıştım, o bunu korkunç bir saldırı sandı ve benim uzlaşmaz düşmanım kesildi. Bu sunmaya karşı nazikçe ama kolay sezilir bir kırgınlıkla bir mektup yazdı ve o zamandan sonra toplum içinde bana zarar vermek ve yapıtlarında dolaylı olarak zarara sokmak için hiçbir fırsatı kaçırmadı; edebiyatçıların o çok çabuk öfkelenen öz saygılarını gözetmek ne kadar güçse, onlara yapılan okşantılarda, hatta en küçük bir anlaşılmazlığa yer vermemek için o kadar dikkat etmek gerekir.

Her yönden dinginliğe kavuşunca, çalışmalarımı daha düzenli bir biçimde ele almak için sahip olduğum zaman ve bağımsızlıktan yararlandım. O kış Julie'yi tamamladım ve Rey'e gönderdim, o da onu ertesi yıl bastırdı. Ama bu çalışma küçük ve hatta hayli tatsız bir oyalanma yüzünden gene de kesintiye uğradı. Devin du Village'ın (Köyün Kâhini) operada yeni bir temsilinin hazırlandığını öğrendim. Bu adamların benim malımı yüksekten bakarak kullanmalarını görmekten son derece öfkelenmiş, Monsieur d'Argenson'a göndermiş olduğum ve cevapsız kalmış bulunan muhtırayı yeniden ele aldım ve onu düzelttikten sonra, Cenevre elçisi Monsieur Sellon aracıyla, yazmak lütfunda bulunduğu bir mektupla birlikte opera yönetiminde Monsieur d'Argenson'un yerine geçmiş bulunan Monsieur le Comte de Saint-Florentin'e verdirttim. Monsieur de Saint-Florentin bir cevap vaat etti ve hiçbir cevap vermedi. Yapmış olduğum şeyi kendisine yazdığım Duclos, bundan *küçük kemanlar*'a söz etmiş, onlar da bana operamı değil ama artık yararlanmayacağım serbest giriş kartımı geri vermeyi teklif etmişler. Hiçbir yandan umulacak hiçbir adalet olmadığını görerek, bu işi bıraktım ve opera yönetimi, ileri sürdüğüm kanıtlara ne cevap vermek, ne de kulak asmak gereği duymaksızın, söz götürmez bir biçimde sadece bana ait bulunan *Köyün Kâhini*'ni kendi öz malı gibi kullanmaya ve ondan yarar sağlamaya devam etti*.

Zorbalarımın boyunduruğunu atmış bulunduğumdan beri hayli kararlı ve dingin bir hayat sürüyordum; çok canlı bağlılıkların çekiciliğinden yoksun kalmış ama bu bağlılık zincirlerinin yükünden de kurtulmuştum. Mutlaka kaderimi ellerine almak ve beni sözde iyiliklerine zorla kul köle etmek isteyen koruyucu dostlardan bıkmış, bundan böyle özgürlüğü engellemeksizin yaşamayı tatlandıran ve temelini eşitliğin oluşturduğu basit iç yakınlığı ilişkileriyle yetinmeye karar vermiştim. Bu türlü dostluklardan, dostluk bağımlılığının acısını çekmeksizin özgürlüğün tadını çıkarma bakımından bana gerekli olduğu kadarına sahiptim ve bu yaşama biçimini dener denemez bu-

---

* Bu opera, son zamanlarda benimle yaptığı bir anlaşmayla, artık Opera yönetimine ait bulunuyor.

nun, hayatımı yarı yarıya batmış bulunduğum iç fırtınası, küçük dargınlıklar ve tedirgin ediciliklerden uzak, dinginlik içinde bitirmek için yaşıma en uygun yaşama biçimi olduğunu sezdim.

L'Hermitage'da oturduğum sırada ve Montmorency'ye yerleştiğimden beri, komşular arasından benim için çok hoş olan ve beni hiçbir yüküm altına sokmayan birkaç tanıdık edinmiştim. Bunların başında, o sırada baroya yeni girdiğinden ordaki yerinin ne olacağını bilmeyen genç Loyseau de Mauiéon[11] geliyordu. Ben onun gibi bu kuşkuyu duymadım. Az sonra ona bugün elde ettiği görülen parlak mesleği gösterdim. Ona, eğer davaların seçiminde titiz davranır ve eğer sadece doğruluk ve erdemin savunucusu olursa, bu yüce duygu tarafından yükseltilmiş yeteneğinin en büyük hatiplerin yeteneği düzeyine çıkacağını o zamandan söyledim. Öğüdümü tuttu ve etkisini de gördü. Monsieur de Portes için yaptığı savunma Démosthène'e yaraşır bir savunmadır. Her yıl tatillerini geçirmeye, Mauléon yurtluğunda (malikânesinde) annesine ait bulunan ve vaktiyle büyük Bossuet'nin oturmuş olduğu L'Hermitage'dan bir çeyrek fersah uzaklıktaki Saint-Brice'e geliyordu. İşte bu türlü sahiplerden bir kalıtımın, soyluluğunun sürdürülmesini güçleştirebileceği bir yurtluk.

Gene bu Saint-Brice köyünde zeki, okumuş, sevimli ve mesleğinin yüksek aşamasında bulunan kitapçı Guérin vardı. Guérin, beni sonradan *Emile*'i basan muhabiri ve dostu, Amsterdam'da kitapçılık yapan Jean Néaulme ile de tanıştırdı.

Saint-Brice'den daha berideki Grosley köyünde, köy papazı olmaktan çok devlet adamı olmak için yaratılmış ve eğer mevkiler yeteneklere göre dağıtılsaydı kendisine en azından yönetilecek bir piskoposluk verilebilecek olan bu köyün papazı Monsieur Maltor vardı. Kont du Luc'e sekreterlik yapmış ve Jean-Baptiste Rousseau'yu çok yakından tanımıştı. Bu ünlü sürgünün anısına, ona kalleşlik eden Saurin'in anısına karşı duyduğu tiksinti ölçüsünde saygı dolu, her ikisi üzerine de* Séqui'nin birincinin henüz el yazması halinde bulunan hayatına koymamış olduğu birçok ilginç öykü biliyor ve Kont de Luc'ün, bundan yakınmak şöyle dursun, kendisine karşı haya-

* (Yani hem Kont de Luc, hem de J. B. Rousseau üzerine. -ç.)

tının sonuna kadar çok derin bir dostluk beslemiş olduğunu bana temin ediyordu. Koruyucusunun ölümünden sonra, kendisine Monsieur de Vintimille'in[12] bu dolgun emeklilik aylığını bağlamış bulunduğu Monsieur Maltor o zaman, şimdi yaşlı olmasına rağmen hâlâ hatırladığı ve çok iyi anlattığı birçok işte kullanılmıştı. Eğlendirici olduğundan daha az öğretici olmayan konuşması, köy papazı olduğunu hiç göstermiyordu: Bir cemiyet adamı havasıyla kendini okumaya vermiş bir adamın bilgileri onda bir araya geliyordu. Bütün sürekli komşularım içinde, arkadaşlığı benim için en hoş olan ve ayrıldığıma en çok üzüldüğüm kimse oydu.

Montmorency'de oratorienler ve onlar arasında da hafif bir ukalâlık havasına rağmen onda bulduğum babacan bir tavır yüzünden kendisine bağlandığım fizik profesörü Peder Bertier[13] vardı. Gene de o büyük sadeliği, onun her yere, büyükler, kadınlar, sofular, filozoflar arasına sokulma istek ve sanatıyla bağdaştırmakta güçlük çekiyordum; her renge boyanmasını biliyordu. Ondan çok hoşlanıyordum. Herkese sözünü ediyordum. Anlaşılan kendisi için söylediklerim kulağına gitmiş. Bir gün, bıyık altından gülerek, kendisini babacan bulmuş olduğum için bana teşekkür ediyordu. Gülümsemesinde, nasıl bilmem, gözlerinde çehresini tamamen değiştirmiş ve o zamandan beri aklıma sık sık gelmiş bulunan alaycı bir şey gördüm. Bu gülümsemeyi, ancak Dindenaut'nun koyunlarını satın alan Panurge'ün gülümsemesine benzetebilirim[14]. Tanışıklığımız beni sık sık görmeye geldiği L'Hermitage'a varışımdan az bir zaman sonra başlamıştı. O gene Paris'te oturmak için gittiği zaman, ben Montmorency'ye yerleşmiş bulunuyordum. Orada Madame Le Vasseur'ü sık sık görüyordu. Hiç aklımda olmadığı bir gün, Monsieur Grimm'in onun bakımını üzerine almak istediğini bildirmek ve bu teklifin kabulüne iznimi istemek için, bu kadın tarafından bana bir mektup yazdı. Bu teklifin üç yüz franklık bir ödenek ve Madame Le Vasseur'ün Chevrette ile Montmorency arasında, Deuil'de oturmasından ibaret olduğunu öğrendim. Eğer Grimm'in on bin franklık bir geliri ya da bu kadınla anlaşılması daha kolay bir ilişkisi bulunsaydı ve sanki o zamandan beri gençleşmiş gibi, vaktiyle bu kadını şimdi onun yeniden götürmek istediği kıra götürmüş olmam öylesine büyük bir suç sayılmasaydı beni daha az şaşırtacak

olan bu haberin üzerimde yaptığı etkiyi anlatamam. Yaşlı kadıncağızın, vermediğim taktirde hiç kulak asmayacağı bu izni, sadece kendini ona kendi payıma verdiğim şeyi yitirme tehlikesine atmamak için istediğini anladım. Bu iyilikseverlik bana çok olağanüstü görünmesine rağmen, o zaman beni daha sonra irkilttiği kadar irkiltmedi. Ama daha sonra öğrenmiş olduklarımın hepsini bilmiş olsaydım bile, vermiş olduğum ve Monsieur Grimm'in teklifini artırmadıkça vermek zorunda bulunduğum gibi, gene de iznimi vermekten geri kalmazdım. O günden sonra Peder Bertier, ona bu kadar eğlenceli görünen ve kendisine o kadar düşüncesizce yüklemiş olduğum babacanlık yüklemesinden beni biraz kurtardı.

Bu Peder Bertier'nin tanıdığı, benimle de tanışmak isteyen iki adam vardı, neden tanışmak isterlerdi bilmem; çünkü onların zevkleriyle benimkiler arasında şüphesiz pek bir ilişki yoktu. Ne ülkeleri, ne aileleri, ne de muhtemelen gerçek adları bilinen Melchisedech'in[15] oğullarıydı bunlar. Janseniste idiler ve belki de bellerine taktıkları ince kılıçları gülünç taşıma biçimleri nedeniyle kılık değiştirmiş papazlar olarak tanınıyorlardı. Bütün hareketlerinde bulunan olağanüstü gizem onlara bir parti şefi havası veriyordu ve *Gazzette Ecclésiastique'i*[16] onların çıkardığından hiç kuşkum yoktu. Uzun boylu, yumuşak huylu, uysal olan birinin adı Monsieur Ferrand; kısa boylu, bodur, bıyık altından gülen, iğneleyici olan ötekinin adı da Monsieur Minard idi. Birbirlerine yeğen diyorlardı. Paris'te d'Alembert ile birlikte, onun Madame Rousseau adlı dadısının yanında oturuyorlardı ve yazları geçirmek için Montmorency'de küçük bir daire tutmuşlardı. Ne hizmetçileri vardı ne de iş gösterecek adamları, kendi işlerini kendileri görüyorlardı. Erzak almak, yemek pişirmek ve evi süpürmek için her hafta sırayla biri çalışıyordu. Zaten temiz pak adamlardı; zaman zaman birbirimizde yemek yiyorduk. Benimle neden ilgilendiklerini bilmiyorum, kendi payıma ben onlarla satranç oynadıkları için ilgileniyordum ve bir particik oynayabilmek için, dört sıkıntılı saate katlanıyordum. Her yere sokuldukları ve her şeye karışmak istedikleri için Thérèse onlara *Geveze karılar* diyordu ve Montmorency'de adları bu kaldı.

Kırdaki belli başlı tanıdıklarım, iyi bir insan olan ev sahibim Monsieur Mathas ile birlikte, bunlardı. Paris'te de, edebiyatçı-

lar çevresi dışında hoşça vakit geçirmek istediğim zaman, bu türlü hayli tanıdık kalmıştı. Edebiyatçılar çevresinde sadece Duclos'yu dost sayıyordum; çünkü Deleyre henüz çok gençti ve filozof takımının bana karşı çevirdiği manevraları yakından gördükten sonra onlardan büsbütün kopmuş olmasına, hiç değilse benim öyle sanmış bulunmama rağmen, bana karşı bütün o adamların sözcüsü olmakta gösterdiği kolaylığı da unutamıyordum.

Önce eski ve saygıdeğer dostum Monsieur Roguin vardı. Monsieur Roguin, yazılarıma değil kendime borçlu bulunduğum ve bu nedenle hiç yitirmediğim eski bir dosttu. Yurttaşım, iyi yürekli Lenieps ve o zaman henüz hayatta olan kızı Madame Lambert vardı. Daha L'Hermitage'a taşınır taşınmaz beni görmeye gelmiş ve kimse kendini buyur etmeksizin, az sonra, bana rağmen evime yerleşmiş bulunan özenli, yardımsever, gayretli ama bilisiz, kendine güvenen, boğazına düşkün, burnu havada, sandığıma göre iyi bir oğlan olan Coindet adlı genç bir Cenevreli vardı. Biraz resime yatkındı ve sanatçıları tanıyordu. *Julie*'nin estampları için bana yararlı oldu; desen ve levhaların çekilip çevrilmesini üzerine aldı ve bu işten yüzünün akıyla çıktı.

Monsieur Dupin'in, Madame Dupin'in gençlik günlerindeki kadar parlak olmayan ama gene de ev sahiplerinin değeri ve orada toplanan kimselerin seçimiyle Paris'in en iyi evlerinden biri olmaktan geri kalmayan evi vardı. Kimseyi onlara yeğ tutmamış, sadece özgür yaşamak için onları bırakmış bulunduğum için bana hep dost olarak bakmışlardı ve Madame Dupin tarafından her zaman iyi karşılanacağımdan emindim. Hatta onu zaman zaman bir iki gün geçirmeye gittiğim ve eğer Madame Dupin ile Madame de Chenonceaux daha iyi bir anlaşma içinde olsalardı daha da çok kalacağım Clichy'ye yerleştiklerinden beri, kır komşularımdan biri olarak da sayabiliyordum. Ama aynı evde, birbirine yakınlık duymayan iki kadın arasında kendini bölmenin güçlüğü, Clichy'yi benim için çok sıkıcı bir hale getiriyordu. Madame de Chenonceaux'ya daha kararlı ve daha içli dışlı bir dostlukla bağlı bulunduğum için, onu Denil'de, hemen hemen kapımın önünde kiralamış bulunduğu küçük bir evde, hatta sık sık beni görmeye geldiği evimde daha rahat görme zevkine eriyordum.

Koyu bir dindarlığa kapıldığı için sanırım o sıralar kendini de çok sıkan abbé Trublet hariç, d'Alembertleri, Marmontelleri ve edebiyatçıların çoğunu görmekten vazgeçmiş bulunan Madame de Créqui vardı. Görmek istediği bana gelince, ben ne iç yakınlığını yitirdim, ne de mektuplaşmasını. Bana yılbaşı armağanı olarak Mans piliçleri gönderdi ve ertesi yıl beni görmeye gelmek kararını vermişti ki Madame de Luxembourg'un bir yolculuğu onunkiyle çatıştı. Burada ona ayrı bir yer borçluyum; anılarımda her zaman seçkin bir yeri olacak.

Roguin hariç, hesapta başa koymam gereken bir adam vardı: Bundan önce Venedik'te, sonra sarayı tarafından işgüder (maslahatgüzar) yapıldığı İsveç'te İspanya elçiliği vekil sekreteri olan ve sonunda Paris'te gerçekten elçilik sekreteri tayin edilen eski meslekdaşım ve dostum de Carrio. Hiç beklemediğim bir sırada Montmorency'de karşıma çıktı. Üzerinde değerli taşlardan bir haç bulunan bir İspanya nişanı taşıyordu. Yararlıkları içinde, Carrio adına bir harf eklemek zorunda kalmıştı ve şövalye de Carrion adını taşıyordu. Onu hep aynı, hep aynı iyi yürekli insan, günden güne daha da sevimli bir yaradılışta buldum. Eğer Coindet, her zamanki adetiyle aramıza girerek, benim yerime ve benim adıma onun güvenini kazanmak ve bana hizmet gayretiyle benim yerime geçmek için uzaklığımdan yararlanmamış olsaydı, onunla eski içtenliğimizin aynını yeniden kurardım.

Carrion'un anısı, bana ondan söz etmemekle kendisine karşı işlediğim affedilmez bir haksızlığı itiraf etmem gerektiği ölçüde büyük bir haksızlıkta bulunmuş olacağım, kır komşularımdan birinin anısını hatırlattı. Bu nazik adam, Venedik'te bana yardım etmiş ve Fransa'ya ailesiyle birlikte bir yolculuk yapmaya geldiğinde, Montmorency'den uzak olmayan La Briche'de bir kır evi kiralamış bulunan Monsieur Le Blond'du*. Komşum olduğunu öğrenir öğrenmez, kalbim sevinç içinde kaldı ve onu ziyarete gitmeyi kendim için bir ödevden çok bir şenlik saydım. Bunun için hemen ertesi günü gittim. Ama yolda beni görmeye gelen kimselerle karşılaştım ve onlarla birlikte dönmem gerekti. İki gün sonra gene gittim; bütün aile-

* Bu satırları yazdığım zaman, eski ve kör güvenimle dolu, bu Paris yolculuğunun gerçek neden ve sonucundan kuşku duymaktan çok uzaktım.

siyle birlikte Paris'e yemeğe gitmişti. Bir üçüncü kez evindeydi: Kadın sesleri işittim, kapıda beni korkutan bir araba gördüm. Hiç olmazsa ilk kez olarak onu rahat rahat görmek ve kendisiyle eski ilişkilerimizden söz etmek istiyordum. Sonunda ziyaretimi bir günden öbürüne öylesine attım ki, böyle bir ödevi bu kadar geç yerine getirme utancı, onu hiç yerine getirmemem sonucunu verdi; bu kadar beklemeye cesaret ettikten sonra, artık kendimi göstermeye cesaret edemedim. Monsieur Le Blond'un haklı olarak gücenebileceği bu savsaklama, onun karşısında tembelliğime bir iyilik bilmezlik havası verdi; gene de kalbimi öylesine suçsuz görüyordum ki eğer Monsieur Le Blond'un, hatta haberi bile olmaksızın, gerçekten hoşuna gidecek bir şey yapabilseydim, eminim ki beni tembel bulmazdı. Ama gevşeklik, savsaklama ve yerine getirilebilecek ufak tefek ödevlerdeki gecikmelerin, bana büyük kusurlardan çok zararı dokundu. En büyük hatalarım geri kalmadan ileri gelmiştir; yapılmaması gereken şeyi nadiren ve ne yazık ki, yapılması gereken şeyi daha da nadiren yaptım.

Sözü Venedik tanışıklıklarımdan açtığıma göre, orayla ilgili ve öbürleri gibi ancak çok kısa bir zamandan beri kesmiş bulunduğum tanışıklıklarımdan birini unutmamam gerek. Bu, Cenova'dan dönüşünden beri, bana çok yakınlık göstermekte devam etmiş olan Monsieur de Jonville ile olan tanışıklığımdır. Beni görmekten ve benimle İtalya işleri ve kendi payına birçok ilişkisi bulunduğu dışişleri bürolarından birçok öyküsünü öğrendiği Monsieur de Montaigu'nün çılgınlıkları üzerine konuşmaktan hoşlanıyordu. Onun evinde, eyaletinde bir devlet görevi satın almış bulunan ve işleri kendisini zaman zaman Paris'e getiren eski arkadaşım Dupont'u görme zevkine de erdim. Monsieur de Jonville yavaş yavaş yakama öylesine yapıştı ki bundan ötürü sıkıcı bir hale bile geldi ve birbirinden çok uzak yerlerde oturmamıza rağmen, ona yemeğe gitmeden bir hafta geçirdiğim zaman aramızda gürültü çıkıyordu. Ne zaman Jonville'e gitse, beni de hep götürmek istiyordu; ama orada bir kez bana çok uzun gelen bir sekiz gün geçirdikten sonra, bir daha oraya gitmek istemedim. Monsieur de Jonville şüphesiz nazik ve zarif, hatta bazı bakımlardan sevimli bir adamdı; ama pek zeki değildi, güzel, az biraz Narcisse* ve oldukça

* (Kendi güzelliğine tutkun. -ç.)

can sıkıcı biriydi. Çok uğraştığı, bazen kendisi kadar hoşlanmayan konuklarını da uğraştırdığı garip ve belki dünyada eşi bulunmayan bir derlemesi vardı. Bu derleme, içinde başka yerde boş yere aranacak birçok öykünün bulunduğu, elli yıldan çok bir zamandan beri Saray'da ve Paris'te oynanmış bütün vodvillerin tam bir koleksiyonu idi. İşte, Fransa tarihi için başka hiçbir ulusta pek bulunamayacak olan Anılar'ın ta kendisi.

Bir gün, ahbaplığımızın en koyu olduğu bir sırada, beni öyle soğuk, öyle dondurucu, her zamanki halinden öylesine uzak bir biçimde karşıladı ki kendisine bir açıklama yapma fırsatı verdikten, hatta bunun için ricada bulunduktan sonra evinden, artık bir daha oraya ayak atmama kararıyle çıktım ve bu kararı da tuttum; çünkü bir kez kötü karşılandığım bir yerde beni bir daha gören pek olmamıştır ve burada Monsieur de Jonville yararına savunma söylevi çekecek bir Diderot da yoktu. Ona karşı nasıl bir kusur işlemiş olabileceğimi kafamda boş yere araştırdım; hiçbir şey bulamadım. Kendisinden olsun, ailesinden olsun, her zaman en saygılı bir biçimde söz etmiş bulunduğumdan emindim, çünkü ona içtenlikle bağlıydım ve onun için söyleyecek sadece iyi şeylerim olması bir yana, benim en dokunulmaz davranış kuralım, her zaman girip çıktığım evlerden ancak saygınlıkla söz etmek olmuştu.

Sonunda, kafamda evire çevire, işte görünüşe göre düşündüğüm şey: Birbirimizi son görüşümüzde, çok sevimli kimseler olan ve hiç de uçarı bir hava ve davranışları bulunmayan iki üç dışişleri memuru ile birlikte, tanıdığı birkaç yosmanın evinde bana bir akşam yemeği vermişti ve kendi payıma, gecenin bu yaratıkların kara bahtı üzerine hazin hazin düşünmekle geçtiğine yemin edebilirim. Yemeği bize Monsieur de Jonville verdiği için, masraf payımı ödemedim ve o kızlara da hiçbir şey vermedim, çünkü kendilerine verebileceğim parayı, Padoana'ya olduğu gibi, onlara da kazandırmamıştım. Evden hepimiz çok neşeli ve canciğer kuzu sarması çıktık. O kızların evine bir daha uğramaksızın, üç dört gün sonra, o zamandan beri görmemiş olduğum Monsieur de Jonville'in evine yemeğe gittim ve bana anlattığım karşılamayı yaptı. O akşam yemeğiyle ilgili bir yanlış anlamadan başka bir neden düşünemediğim ve Monsieur de Jonville'in de bir açıklama yapmak istemediğini gördüğüm için, kararımı verdim ve ona uğramaz ol-

dum; ama yapıtlarımı kendisine göndermeye devam ettim; bana sık sık okşantılarını iletti ve bir gün Comédie'nin fuayesinde ona rastlayınca, artık kendisini görmeye gitmemem üzerine, beni kararımdan döndürmek için gönül okşayıcı sitemlerde bulundu. Böylece bu iş için bozuşmadan çok bir somurtma havası vardı. Böyle olmakla birlikte, o zamandan beri kendisini bir daha görmediğim ve ondan söz edildiğini işitmediğim için, yıllarca süren bir kopuntudan sonra kendisini aramam yersiz düşerdi. Evine hayli uzun süre girip çıkmış olmama rağmen, Monsieur de Jonville burada işte bu nedenle listeme girmedi.

Bu listeyi, daha az teklifsiz olan ya da yokluğum yüzünden öyle olmaktan çıkmış bulunan, ama örneğin abbé de Condillac, abbé de Mably, Monsieur de Mairan, Monsieur de Lalive, Monsieur de Boisgelou, Monsieur Watelet[17], Monsieur Ancelet ve adlarını saymak çok uzun sürecek öbürleri gibi kırda, zaman zaman evimde olduğu kadar yakınlarımda da görmekten geri kalmadığım başka birçok tanışıklıklarla şişirmeyeceğim. Kralın bilelik soylusu, d'Holbach takımının, benim gibi bu takımdan ayrılmış eski dostu olan Monsieur de Margency'nin tanışıklığı üzerinde de, *Impertinent* (Densiz) komedisinin ünlü ama ününü çabuk yitiren yazarı, dostu Desmahis'nin[18] tanışıklığı üzerinde de çok durmayacağım. Birincisi, Margency yurtluğu Montmorency yakınında olduğundan, kır komşumdu. Eski tanışlardandık; ama komşuluk ve belirli bir hayat benzerliği bizi birbirimize daha çok yaklaştırdı. İkincisi az sonra öldü. Değer ve zekâ sahibiydi; ama komedisinin biraz orijinaliydi, kadınlar karşısında biraz kendini beğenmiş bir budalaydı ve bu nedenle arkasından o kadar çok acınmadı.

Ama o zamanın, ömrümün geri kalan kısmı üzerinde başlangıcını göstermeyi savsaklayamayacağım kadar çok etki yapmış olan yeni bir tanışıklığının sözünü etmeden geçemem. Sözünü etmek istediğim kişi, dolaylı vergiler mahkemesi birinci başkanı olan ve o sıralarda, edebiyatçıların büyük hoşnutluğu karşısında, tatlılıkla olduğu kadar bilgiyle de yönettiği kitaplık işleriyle görevlendirilmiş bulunan Monsieur de Lamoignon de Malesherbes'dir.[19] Ona Paris'te bir tek kez görünmemiştim; ama sansür konusunda onun tarafından her zaman en gönül okşayıcı kolaylıkları görmüştüm ve bana karşı yazan

kimselere çoğu kez çok kötü muamele ettiğini biliyordum. Julie'nin basılması konusunda iyiliğinin yeni kanıtlarını gördüm; çünkü bu kadar büyük bir kitabın provalarının Amsterdam'dan posta ile getirtilmesi çok masraflı olduğundan, posta ücretinden bağışık olduğu için onların kendisine gönderilmesine izin verdi ve onları bana, Adalet Bakanı olan babasının imzası altında, gene posta ücretinden bağışık olarak gönderiyordu. Kitap basılınca krallık içindeki satışına, ancak kitabın bana rağmen, benim yararıma yaptırdığı bir baskısından sonra izin verdi; bu kazanç benim tarafımdan, kendisine el yazmamı satmış bulunduğum Rey'den yapılmış bir hırsızlık olacağından, sadece bana bunun için ayrılmış bulunan armağanı onun büyük bir yüce gönüllülükle verdiği onayını almaksızın kabul etmek istememekle kalmadım, ama bu armağanın tutarı olan ve onun hiçbir şey almadığı yüz pistol'ü onunla paylaşmak da istedim. Bu yüz pistole karşılık, Monsieur de Malesherbes'in bana önceden bildirmemiş olduğu bir durumu, kitabımın korkunç bir biçimde budandığını ve kötü baskı sürülünceye kadar iyi baskının satışının engellendiğini görmek üzüntüsüne uğradım.

Ben Monsieur de Malesherbes'e her zaman her şeye dayanır doğrulukta bir adam olarak baktım. Başıma gelen şeylerden hiçbiri beni hiçbir zaman onun doğruluğundan bir an bile kuşkuya düşürmedi; ama dürüst olduğu kadar da güçsüz olduğundan, ilgilendiği kimseleri korumak isteye isteye, bazen onlara zararı dokunuyordu. Paris baskısından yüz sayfadan çok çıkartmakla kalmadı, Madam de Pompadour'a yolladığı tam basılmış nüshadan da aldatıcılık adı verilebilecek bir çıkartma yaptı. Bu kitabın bir yerinde, bir kömürcünün karısının, bir prensin metresinden daha saygıdeğer olduğu söylenir. Bu cümle aklıma, yemin ederim ki hiçbir yakıştırma düşünmeksizin, yazma ateşi içinde gelmişti. Yapıtı okurken, bu yakıştırmanın yapılabileceğini gördüm. Bununla birlikte, yapılabilecek yakıştırmaları hesaba katarak, hiçbir şey çıkarmama yolundaki o çok sakıntısız davranış kuralıyla, vicdanımda yazarken bu yakıştırmaları yapmamış olmanın tanıklığına da sahip bulununca, bu cümleyi çıkarmak istemedim ve önce yazmış olduğum kral kelimesini, prens kelimesiyle değiştirmekle yetindim. Bu yumuşatma Monsieur de Malesherbes'e yeterli

görünmedi; özel olarak bastırttığı ve Madame de Pompadour'un nüshasına mümkün olduğu kadar temiz bir biçimde yapıştırttığı bir yaprakta, bütün cümleyi çıkarttı. Bu hokkabazlık Madame de Pompadour'dan gizli kalmadı. Bu konuda onu aydınlatan hayır sahipleri eksik olmadı. Kendi payıma, ben bu işi ancak çok zaman sonra, sonuçlarını duymaya başlayınca öğrendim.

Aynı durumda bulunan, ne var ki bu cümleyi yazarken öyle olduğunu bilmediğim, hatta kendisini bile tanımadığım bir başka hanımefendinin[20] üstü örtülü, ama amansız kininin ilk kaynağı da burada olsa gerek. Kitap yayımlandığı zaman tanışmış bulunuyorduk ve çok kaygılıydım. Bunu şövalye de Lorenzi'ye söyledim, benimle eğlendi ve bana bu hanımın bu işten, buna dikkat bile etmeyecek kadar az alındığını temin etti. Buna belki biraz safçasına inandım ve çok yersiz olarak rahatladım.

Kış başında Monsieur Malesherbes'in iyiliklerinin, yararlanmayı uygun bulmamakla birlikte beni çok duygulandıran yeni bir işaretiyle karşılaştım. *Journal des Savans*'da (Bilginler Gazetesi) boş bir yer vardı. Margency bunu bana kendiliğindenmiş gibi önermek için bir mektup yazdı. Ama mektubunun ifadesinden (Tomar C, no 33), bu iş için görevlendirilmiş olduğunu anlamak benim için kolay oldu ve sonradan, bana bu öneride bulunmak için görevlendirilmiş olduğunu bana kendisi bildirdi (Tomar C, no 47). Bu görevin işi azdı. Paris'e, hatta ilgili yöneticiye bir teşekkür ziyareti yapmak için bile hiçbir yolculuk zorunda kalmaksızın, her ay bana getirilecek iki kitabın özetini çıkarmaktan ibaretti. Böylece, ilk ikisiyle daha önce tanışmış bulunduğum ve öbür ikisiyle de tanışmam çok iyi olacak olan Monsieur de Mairan, Monsieur Clairaut, Monsieur de Guigues ve abbé Barthélemy[21] gibi birinci derecede bir yazarlar topluluğu içine giriyordum. Son olarak, bu kadar az zahmetli ve o kadar kolaylıkla yapabileceğim bir iş için, bu görevin sekiz yüz franklık bir ödeneği vardı. Kararımı vermeden önce birkaç saat düşündüm ve yemin edebilirim ki beni tereddüte düşüren tek şey Margency'yi üzmek ve Monsieur de Malesherbes'de hoşnutsuzluk uyandırmak oldu. Ama sonunda, istediğim zaman çalışamamanın ve zamana bağlı bulunmanın dayanılmaz sıkıntısı, daha da çok üzerime almam gereken işleri yerine iyi getirememe inancı her şeye ağır bastı ve beni,

kendisi için uygun olmadığım bir görevi kabul etmemeye götürdü. Bütün yeteneğimin, çalışma durumunda bulunduğum konular üzerindeki belirli bir ruh coşkunluğundan geldiğini ve büyük, gerçek ve güzel aşkından başka hiçbir şeyin dehamı canlandıramayacağını biliyordum. Ve özetini çıkartacağım kitaplardan çoğunun konuiarının ve hatta kitapların kendilerinin benim için ne önemi vardı? Karşı karşıya bulunduğum şeye karşı duyduğum kayıtsızlık, kalemimin coşkunluğunu söndürür, kafamı sersemleştirirdi. Benim, bütün öbür yazarlar gibi, meslek alışkanlığıyla yazabildiğim düşünülüyordu, oysa ben her zaman ancak tutkuyla yazabildim. *Journal des Savans*'a gerekli olan şey elbette bu değildi. Bunun üzerine Margency'ye, mümkün olan bütün nezaketle kaleme alınmış bir teşekkür mektubu yazdım ve bu mektupta nedenlerimi, ne onun ne de Monsieur de Malesherbes'in önerilerini kabul etmeyişimde ne mizaç ne de gurur payı bulunduğunu düşünmelerine olanak vermeyecek kadar ayrıntılı bir biçimde açıkladım. Bundan ötürü her ikisi de bana karşı hiçbir kırgınlık göstermeksizin, kabul etmeyişimi onadı ve bu iş üzerindeki gizem o kadar iyi saklandı ki kimse bu konuda en küçük bir şey duymadı.

Bu öneri, onu kabul etmem için uygun bir anda gelmiyordu. Çünkü bir süreden beri edebiyatı ve özellikle yazarlık işini büsbütün bırakma tasarımı oluşturuyordum. Başıma gelmiş olan şeyler beni edebiyatçılardan adamakıllı bıktırmıştı ve onlarla bazı ilişkiler kurmaksızın aynı meslekte devam etmenin olanaksız olduğunu sezmiştim. Kibar kişilerden ve genel olarak yarısını kendi dünyamda, yarısını yaradılışıma hiç de uymayan çevrelerde sürmüş bulunduğum o karma hayattan da daha az bıkmış değildim. Eşitliğe dayanmayan her birliğin, hep güçsüz taraf zararına olduğunu her zamandan çok ve sürekli bir deneyle seziyordum. Onlar gibi kurulmuş bir ev sahibi olmaksızın, zenginlik içinde yüzen ve benim seçmiş bulunduğum durumdan başka bir durumda bulunan kimselerle birlikte yaşadığım için birçok şeyde onlara öykünmek zorundaydım ve onlar için hiçbir şey olmayan ufak tefek harcamalar, benim için kaçınılmaz olduğundan daha az yıkıcı değildi. Başka biri bir kır evine gitmeye görsün, sofrada olduğu kadar yatak odasında da uşağı tarafından hizmet görür; ihtiyacı olan

her şeyi ona aldırtır; evdeki hizmetçilerle doğrudan doğruya hiçbir işi olmadığı, hatta yüzlerini bile görmediği için, onlara ancak canı istediği zaman ve canı istediği gibi bahşiş verir; ama ben, tek başıma, hizmetkârsız, benim kaderim çok sıkıntı çekmemek ve efendileri derecesinde muamele görmek için hoşnutluklarını ustalıkla elde etmenin gerektiği evdeki hizmetkârların insafına bağlıydı, bundan ötürü onlara efendileri gibi muamele etmek ve hatta onlar için daha cömert davranmak gerekiyordu, çünkü gerçekte benim onlara daha çok ihtiyacım vardı. Hizmetkâr az olduğu zaman hadi neyse; ama benim gittiğim evlerde, hepsi de kurum kurum kurumlu, hin oğlu hin, tabiî kendi çıkarları bakımından çok uyanık birçok hizmetkâr vardı ve namussuzlar her birine ayrı ayrı ihtiyacım olacak biçimde davranmasını biliyorlardı. O kadar zeki olan Parisli kadınların, bu konu üzerinde hiçbir doğru fikri yoktur ve kesemi korumak isteye isteye, beni yıkıma uğratıyorlardı. Eğer dışarda, evimden biraz uzakta akşam yemeği yesem, evin hanımı bir araba çağırtmama katlanacak yerde, beni evime göndermek için arabasını koşturuyordu; bana yirmi dört sol araba kirası tasarruf ettirdiği için çok memnundu; uşağa ve arabacıya verdiğim eküye gelince, onu hiç düşünmüyordu. Bir kadın bana Paris'ten L'Hermitage'a ya da Montmorency'ye bir mektup mu yazdı, mektubunun bana malolacağı dört sol posta ücretine acıdığı için, onu bana kan ter içinde yürüye yürüye gelen ve kendisine yiyecek yemek ve şüphesiz iyice hak etmiş bulunduğu bir ekü verdiğim adamlarından biriyle gönderiyordu. Bana kır evinde kendisiyle birlikte bir hafta ya da on beş gün geçirmeye gitmeyi mi önerdi, kendi kendine şöyle diyordu: Bu iş bu zavallı çocuk için bir ekonomi olacak; bu zaman boyunca boğazına hiçbir şey harcamayacak. Bundan ötürü, bu zaman boyunca işimi gücümü bıraktığımı; ev masrafımın, kiramın gene işlediğini, çamaşırlarımın, giysilerimin gene eskidiğini; berberime iki kat para ödediğimi ve bu sürenin bana onun evinde, kendi evimde olacağından daha fazlaya malolmaktan geri kalmadığını düşünmüyordu. Küçük el açıklıklarımı sadece her zaman kaldığım evlerle sınırlandırmış da olsam, bu hovardalıklar gene de benim için yıkıcı olmaktan geri kalmıyordu. Madame d'Houdetot'nun, ancak dört beş kez yattığım Eaubonne'daki evinde yirmi beş ekü ve Epinay'de

olsun, Chevrette'de olsun en sık bulunduğum beş altı yıl boyunca yüz pistol harcadığımı temin edebilirim. Hiçbir ihtiyacını karşılamasını bilmeyen, hiçbir şey beceremeyen, homurdanan ve size surat asarak hizmet eden bir uşak görmeye katlanamayan ben mizaçta bir adam için bu masraflar kaçınılmaz şeylerdi. Hatta ev halkından sayıldığım ve hizmetkârlara bin iyilikte bulunduğum Madame Dupin'in evinde bile, onlardan her zaman ancak paramın gücüyle hizmet gördüm. Sonraları, durumumun yapmama artık elvermediği bu küçük el açıklıklarından büsbütün vazgeçmek gerekti ve işte o zamandır ki kendi durumumda olmayan insanlarla düşüp kalkmanın sakıncası bana çok daha sert bir biçimde duyuruldu.

Kaldı ki eğer bu hayat gönlümce bir hayat olsaydı, keyfim için yaptığım bu yüklü harcamaya acımazdım; ama can sıkıntısı çekmek için yıkıma uğramak çok dayanılmaz bir şeydi ve bu yaşayışın ağırlığını öylesine duymuştum ki, o sırada içinde bulunduğum özgürlük aralığından yararlanarak, bu özgürlüğü sürdürmeye, kibar âlemden, kitap yazmaktan, her türlü edebiyat ilişkisinden büsbütün vazgeçmeye ve ömrümün geri kalan kısmında, kendisi için doğmuş olduğumu sezdiğim dar ve dingin âleme kapanmaya karar vermiştim.

Lettre à d'Alembert* ve *La Nouvelle Héloïse'ın geliri, L'Hermitage'da çok bozulmuş olan malî durumumu biraz düzeltmişti. Önümde bin ekü kadar bir paranın bulunduğunu görüyordum. Héloïse'i bitirdikten sonra ciddî ciddî yazmaya koyulduğum *Emile* çok ilerlemişti ve geliri bu parayı en azından iki katına çıkartacaktı. Bu parayı, kopya işimle birlikte, artık beni yazmadan yaşatabilecek ömür boyu bir gelir getirecek biçimde yatırma tasarısını kurdum. Tezgâhta iki yapıtım daha vardı. Birincisi benim Institutions politiques (Siyasal Kurumlar) idi. Bu kitabın durumunu inceledim ve üzerinde daha yıllarca çalışmak gerektiğini gördüm. Kendimde ona devam etmek ve kararımı uygulamak için tamamlanmasını beklemek cesaretini bulamadım. Böylece bu yapıttan vazgeçerek, bundan çıkartılabilecek parçaları basmaya, sonra bütün geri kalanı yakmaya karar verdim ve bu çalışmayı gayretle sürdürerek, *Emile*'in çalışmasına ara vermeksizin, iki yıldan az bir süre içinde *Contrat Social*'i (Toplum Sözleşmesi) bitirdim.

Geriye *Dictionnaire de Musique* (Müzik Sözlüğü) kalıyordu. Bu, her zaman yapılabilecek ve para kazanmaktan başka bir ereği olmayan alelâde bir işti. Bu işi bırakmak ya da tamamlamakta, toplanmış bulunan kaynaklarımın bana onun getireceği parayı zorunlu ya da gereksiz kılacağına göre, kendimi özgür bıraktım. Taslak halinde kalmış bulunan *Morale Sensitive'e* (Duyusal Ahlâk) gelince, onu büsbütün bıraktım.

Son tasarı olarak, eğer kopya işinden büsbütün vazgeçebilirsem, gelip giden bolluğunun geçimimi pahalılaştırdığı ve onu sağlamak zamanımı elimden aldığı Paris'ten uzaklaşmayı tasarladığımdan, çekildiğim köşede kalemi bırakan bir yazarın içine düştüğü söylenen sıkıntıyı önlemek için kendime, yalnızlığımın boşluğunu üstelik beni sağlığımda hiçbir şey bastırmaya özendirmeksizin doldurabilecek bir uğraş saklıyordum. Bilmem hangi geçici hevesle Rey, uzun zamandan beri hayatımın Anılar'ını yazmam için beni sıkıştırıyordu. Anılarımın, olaylar bakımından o zamana kadar çok ilginç olmasalar da, vermeye yetenekli olduğum içtenlik bakımından ilginç olabileceklerini sezdim ve hiç olmazsa bir kez, bir insanın gerçekte olduğu gibi görülebilmesi için, görülmemiş bir doğrulukla bundan benzersiz bir yapıt çıkarmaya karar verdim. Kusurlarını itiraf eder gibi yaparak, onlardan sadece sevimli olanlarını belirtmek için çok çaba gösteren Montaigne'in düzmece açık yürekliliğine her zaman gülmüştüm, oysa, uzun sözün kısası, kendinin insanların en iyisi olduğuna her zaman inanmış bulunan ve gene de inanan ben, ne kadar temiz olursa olsun, tiksinç bir kötülük saklamayan hiçbir insan içi olmadığını seziyordum. Halk içinde beni benimkilere öylesine az benzeyen ve bazen öylesine biçimsiz çizgilerle betimliyorlardı ki, hiç de saklamak istemediğim kötülüğe rağmen, gene de kendimi olduğum gibi göstermekten sadece kazançlı çıkabileceğimi biliyordum. Öte yandan bu iş, öbür insanlara da kendilerini oldukları gibi göstertmeksizin yapılamayacağı ve bunun sonucu bu yapıt ancak benim ve başka birçoklarının ölümünden sonra yayımlanabileceği için bu durum beni, kimseye karşı hiçbir zaman utanç duymayacağım itiraflarımı yapmakta daha çok yüreklendiriyordu. Bundan ötürü boş zamanlarımı bu işin gerçekleştirilmesine ayırmaya karar verdim ve o zamana kadar yakmış, yırtmış, yitirmiş olduklarıma çok üzülerek, belleğimi yönetebilecek ya da canlandırabilecek mektup ve belgeleri toplamaya koyuldum.

O zamana kadar kurmuş bulunduğum en sağduyulu tasarılardan biri olan bu mutlak çekilme tasarısı, kafamda iyiden iyiye iz bırakmıştı ve bana bir başka kader hazırlayan Tanrı beni yeni bir kasırga içine attığı zaman, bu tasarımın gerçekleşmesi için çalışmaya başlamış bulunuyordum.

Montmorency, bu addaki ünlü ailenin bu eski ve güzel yurtluğu, zoralımından (müsadereden) beri artık o ailenin malı değil. Bu yurtluk, Montmorency adını d'Enguien adına dönüştüren dük Henri'nin kız kardeşi[22] aracıyla Condé ailesine geçti ve bu dükalıkta, arşivlerin saklandığı ve bağımlıların (vassalların) saygı borçlarının kabul edildiği eski bir kuleden başka şato bulunmaz. Ama Montmorency ya da Enguien'de, yoksul adı verilen Croisat tarafından yaptırılmış, en gösterişli şatoların parlaklığına sahip bulunduğu için bu ada lâyık olan ve bu adı taşıyan özel bir ev görülür. Bu güzel yapının etkileyici görünüşü, üzerine yapılmış olduğu set, dünyada belki de eşi bulunmayan manzarası, usta bir el tarafından süslenmiş geniş salonu, ünlü Le Nôtre'un düzenlediği bahçesi, bütün bunlar, çarpıcı ululuğu gene de bilmem nasıl hayranlık uyandırıcı bir sadeliğe sahip bir bütün meydana getirir. O sırada bu evi elinde tutan Monsieur le Maréchal duc de Luxembourg[23], basit bir ev sahibi olarak, ama ailesinin eski göz kamaştırıcılığını hiç unutturmayan bir parlaklıkla, her yıl vaktiyle atalarının sahibi oldukları bu yurtlukta, iki seferde beş altı hafta geçirmeye geliyordu. Benim Montmorency'ye yerleşmemden sonra onun oraya yaptığı ilk yolculukta, Monsieur ve Madame la Maréchale, kendi taraflarından okşantıda bulunmak ve canım istediği her kez evlerinde akşam yemeğine davet etmek üzere bana bir oda uşağı gönderdiler. Oraya yeniden geldikleri her kez, aynı okşantı ve aynı çağrıyı yinelemekten geri kalmadılar. Bu bana, beni sofra hizmetçilerinin odasına yemek yemeğe gönderen Madame de Bezenval'i hatırlatıyordu. Zamanlar değişmişti; ama ben aynı kalmıştım. Hizmetçilerin odasına yemek yemeğe göndermelerini istemiyor ve büyüklerin sofrasında olmaya da pek önem vermiyordum. Beni yüceltmeksizin ve alçaltmaksızın, olduğum gibi bırakmalarını yeğ tutuyordum. Monsieur ve Madame de Luxembourg'un nazikliklerine, nezaketle ve saygıyla karşılıkta bulundum; ama davetlerini kabul etmedim ve rahatsızlıklarım kadar çekingen mizacım ve ko-

nuşmakta çektiğim güçlük de beni sadece saray adamlarından bir topluluk içinde kendimi gösterme fikri karşısında tir tir titrettiği için, istenenin bir teşekkür ziyareti ve bütün bu çabanın bir iç yakınlığından çok bir merak işi olduğunu çok iyi anlamama rağmen, bir teşekkür ziyareti yapmak için bile şatoya gitmedim.

Bununla birlikte dostluk kurma girişimleri devam etti, hatta gitgide arttı. Madame la Maréchale ile çok sıkı dost olan Madame la comtesse de Boufflers, Montmorency'ye geldiğinde haberlerimi öğrenmek ve gelip beni görmeyi önermek için bir adam gönderdi. Gerektiği gibi cevap verdim, ama yerimden kımıldamadım. Ertesi yılın 1759 Paskalya gezisinde, Prens de Conti'nin bileliğinden ve Madame de Luxembourg'un çevresinden olan şövalye de Lorenzy, beni birçok kez görmeye geldi: tanıştık; beni şatoya gitmek için sıkıştırdı: gitmedim. Sonunda, hiç düşünmediğim bir öğleden sonra, ardında beş altı kişi, Monsieur le Maréchal de Luxembourg'un geldiğini gördüm. Bundan böyle artık bu işi reddetmemin çaresi kalmadı ve burnu büyük ve görgüsüz biri durumuna düşmemek için kendisine ziyaretini iade etmekten ve adına beni en gönül okşayıcı sözlere garketmiş bulunduğu Madame la Maréchale'e ilgi çekici hoş şeyler söylemeye gitmekten kaçınamadım. Artık kendimi uzun süre savunamadığım, ama çok haklı bir önsezinin kabul edene kadar beni korkuttuğu kötü sonuç verecek gibi görünen ilişkiler böyle başladı.

Madame de Luxembourg'dan aşırı derecede çekiniyordum. Sevimli bir kadın olduğunu biliyordum. On, on iki yıl önce, düşes de Boufflers[24] olduğu ve henüz gençlik güzelliğiyle parladığı sıralarda, onu birçok kez tiyatroda ve Madame Dupin'in evinde görmüştüm. Ama kötü yürekli olarak tanınıyordu ve böylesine büyük bir hanımefendide bu ün beni korkutuyordu. Daha onu görür görmez etkisi altında kaldım. Onu gönül çekici, o zamana dayanıklı, o tam gönlüme uygun bir gönül çekicilikte buldum. Onda alaycı ve iğneleme dolu bir konuşma bulmayı bekliyordum. Hiç de öyle değildi, çok daha iyiydi. Madame de Luxembourg'un konuşması zekâ saçmaz. Sözlerinde umulmadık nükteler, hatta gerçek anlamda bir zarafet bulunmaz ama hiçbir zaman çarpıcı olmayan ve her zaman hoşa giden seçme bir incelik vardır. Pohpohlamaları sade olduğu de-

recede şaşırtıcıdır; bunların o düşünmeksizin ağzından kaçtığı, çok dolu olduğu için açılan kalbinden geldiği söylenebilir. Daha ilk ziyaretimde, beceriksiz tavrıma ve tutuk konuşmama rağmen, onda hoşnutsuzluk uyandırmadığımı görür gibi oldum. Bütün saray kadınları, istedikleri zaman, doğru ya da değil, sizi buna inandırmasını bilir; ama hepsi, Madame de Luxembourg gibi bu inancı, sizi artık ondan kuşkuya düşmek istemeyecek kadar tatlı bir hale getirmesini bilmez. Eğer delişmen, hayli muzip ve sanırım biraz da tedirgin edici biri olan üvey kızı Madame la Duchesse de Montmorency, bana sataşmaya kalkışmış ve annesi için yaptığı zoraki övgüler ve kendi payına takındığı yapmacık tavırlar ortasında, beni alaya alınıp alınmadığımdan kuşkuya düşürmüş bulunmasaydı, ona karşı duyduğum güven, daha ilk günden, olmakta gecikmediği kadar eksiksiz olurdu.

Eğer Monsieur le Maréchale'in aşırı iyilikleri onların iyiliklerinin de ciddî olduğunu bana göstermeseydi, iki kadın karşısında duyduğum bu korkudan belki güç kurtulurdum. Çekingen karakterim göz önünde tutulursa, onun benimle kurmak istediği eşitlik ilişkisini kabul etmekte gösterdiğim çabukluktan daha şaşırtıcı bir şey, belki içinde yaşamak istediğim mutlak bağımsızlığı kabul etmekte onun gösterdiği çabukluk olabilir. Durumumdan memnun olmak ve onu değiştirmek istememekte haklı bulunduğuma her ikisinin de aklı yatmış olduğu için ne o, ne de Madame de Luxembourg, kesem ya da servetimle bir an bile uğraşmak ister göründüler; her ne kadar her ikisinin de bana karşı gösterdiği sevecen ilgiden şüphe edemezsem de, bana hiçbir zaman ne bir iş, ne de saygınlıklarından yararlanmamı önerdiler. Yalnız bir kez Madame de Luxembourg benim Fransız Akademisine girmemi ister gibi göründü. Buna karşı mezhebimi ileri sürdüm. Bana bunun bir engel olmadığını ya da bu engeli kaldırmayı üzerine aldığını söyledi. Böylesine ünlü bir topluluğun üyesi olmak benim için ne kadar büyük bir şeref olursa olsun, Nancy Akademisine girme işinde Monsieur de Tressan'ın, dolayısıyle Polonya Kralının önerisini vaktiyle kabul etmemiş bulunduğum için, artık uygun bir biçimde hiçbir akademiye giremeyeceğim cevabını verdim. Madame de Luxembourg ısrar etmedi ve artık bir daha bunun üzerinde konuşulmadı. Bu kadar büyük ve Monsi-

eur de Luxembourg Kralın özel dostu olduğu ve buna lâyık bulunduğu için yararıma herşeyi yapabilecek soylularla düşüp kalkmadaki bu yalınlık, ayrılmış bulunduğum ve bana yardım etmekten çok beni alçaltmaya çalışan koruyucu dostların, gayretkeş olduklarından daha az tedirgin edici olmayan sürekli tasarılarıyla adamakıllı karşıt düşer.

Monsieur le Maréchal Montlouis'ye beni görmeye geldiği zaman, onu ve bileliğini biricik odama kaygıyla aldım; onu kirli tabaklarım ve kırık kaplarım arasında oturtmak zorunda kaldığım için değil ama çürümüş döşemem çökmek üzere olduğu ve bileliğinin ağırlığının onu büsbütün çökertmesinden korktuğum için. Kendi başıma gelecek tehlikeden çok, bu iyi yürekli soylunun gönül okşayıcılığının onu koşturduğu tehlikeyi düşünerek, havanın hâlâ soğuk olmasına rağmen onu her yanı açık ve ocaksız kuleme götürmek için oradan çıkarmakta acele ettim. Oraya vardığı zaman, bana onu oraya getirten nedeni söyledim: O da bunu Madame la Maréchale'e söylemiş ve her ikisi de, döşemem onarılıncaya kadar, şatoda ya da eğer istersem parkın ortasında bulunan ve küçük şato denilen ayrı bir binada, bir konut kabul etmem için beni sıkıştırdılar. Bu güzel konut anlatılmaya değer.

Montmorency parkı ya da bahçesi, Chevrette'inki gibi ovada değildir. Usta sanatçının koruluklan, süsleri, suları, görünüşleri çeşitlendirmek ve aslında hayli sıkışık olan bir alanı, deyim yerindeyse sanat ve yetenek gücüyle çoğaltmak için yararlandığı dalgalı, inişli yokuşlu, tepecik ve çukurcuklardan oluşan bir yerdir. Bu park tepede set ve şato ile taçlanmıştır; aşağıda, vadiye doğru açılan ve genişleyen ve açıldığı yer büyük bir su birikintisi tarafından doldurulmuş bulunan bir boğaz meydana getirir. Bu genişliği dolduran portakal bahçesi ile korular ve ağaçlarla süslü tepeciklerle çevrilmiş bu su birikintisi arasında, sözünü ettiğim küçük şato bulunur. Bu yapı ile onu çevreleyen alan, vaktiyle ünlü Le Brun'ün malıydı, bu ünlü ressam onu, o ince süsleme ve mimarî zevkiyle, seve seve yapmış ve süslemişti. Bu şato o zamandan beri yeniden, ama hep ilk sahibinin tasarısına göre yapılmıştı. Küçük, sade, ama zarif. Portakal bahçesi ile su birikintisi arasında bir çukurda bulunduğu, bunun sonucu rutubete maruz kaldığı için ortasında, iki kat sütun arasına, bütün yapı içinde dolaşan havanın

onu durumuna rağmen kuru tuttuğu bir ışık galerisi açmışlardı. Kendisine bakışımlı (mütenazır) karşı tepeden bu yapıya bakıldığı zaman, tamamen su ile çevriliymiş gibi görünür ve büyülü bir ada ya da Majeur gölünde Isola bella adlı, üç Borromées adasından en güzeli görülüyor sanılır.

İçinde bir balo salonu, bir bilardo odası ve bir mutfaktan meydana gelen zemin katından başka, var olan dört eksiksiz daireden birini seçmenin bana bırakıldığı yapı, bu yapı oldu. Mutfakla birlikte, onun üstündeki en küçük ve en sade daireyi seçtim. Bu daire iç açıcı bir temizlikteydi; döşeme takımı mavi ve beyazdı. İşte, ağaçlar ve sular, kuşların cıvıltısı, portakal çiçeği kokusu ortasında, bu derin ve tadına doyulmaz yalnızlık içindedir ki sürekli bir esrime halinde *Emile*'in, oldukça parlak üslup renkliliğini büyük ölçüde onu yazdığım yerin canlı etkisine borçlu bulunduğum beşinci kitabını meydana getirdim.

Her sabah güneş doğarken güzel kokulu bir hava solumak için sütunlu galeri üzerine ne büyük bir ivedilikle koşuyordum! Orada Thérèse'imle baş başa ne güzel bir sütlü kahve içiyordum! Dişi kedim ve köpeğim bize eşlik ediyorlardı. Sadece bu bilelik, bir an bile can sıkıntısı duymaksızın, bana bütün ömrümce yeterdi. Orada yeryüzü cennetindeydim, o kadar saflıkla yaşıyor ve aynı mutluluğu tadıyordum.

Temmuz gezisinde Monsieur ve Madame de Luxembourg bana o kadar ilgi gösterdiler, öylesine güler yüzlü davrandılar ki, evlerinde oturduğum ve iyiliklerine garkolmuş bulunduğum için, onları sık sık yoklayarak karşılık vermekten daha azını yapamadım. Yanlarından hemen hiç ayrılmıyordum; sabahleyin Madame la Maréchale'a bağlılığımı göstermeye gidiyordum; öğleden sonra Monsieur le Maréchale ile birlikte dolaşmaya çıkıyordum; ama kibar takımı ve benim için çok geç yenmesi nedeniyle, akşam yemeğini orada yemiyordum. O zamana kadar her şey iyi gidiyordu ve eğer orada kalmasını bilseydim, hiçbir kötülük de olmazdı. Ama ben bağlılıklarımda bir orta yol tutturmayı ve topluluk ödevlerini basitçe yerine getirmeyi hiçbir zaman bilememişimdir. Her zaman ya hep ya hiç olmuşumdur; az sonra hep oldum; ve bu önemdeki kim-

seler tarafından pohpohlanmış, şımartılmış olduğumu görünce sınırları aştım ve onlara karşı, insanın ancak kendi eşitlerine gösterebileceği bir dostluk göstermeye başladım. Onlar davranışlarında beni alıştırmış bulundukları nezaketi hiçbir zaman elden bırakmadıkları halde, ben senli benli davrandım. Ama gene de Madame la Maréchale karşısında hiçbir zaman çok rahat olamadım. Karakteri üzerindeki tasam büsbütün dağılmış olmamakla birlikte karakterinden, zekâsından çekindiğimden daha az çekiniyordum. Özellikle bu yönden bana korku veriyordu. Konuşmalarda güç beğenir olduğunu ve böyle olmakta haklı bulunduğunu biliyordum. Kadınların, özellikle yüksek tabakadan hanımefendilerin mutlaka eğlendirilmek istediklerini, onların canını sıkmaktansa onurlarına dokunmanın daha iyi olduğunu biliyordum ve gitmiş bulunan kimselerin söyledikleri şeyler üzerindeki yorumlarından, benim hödüklüklerim üzerine ne düşüneceğini çıkartıyordum. Onun yanında konuşma güçlüğünden kendimi kurtarmak için bir çare buldum; bu çare, okumak oldu. kabul etti. Her sabah saat on sularında dairesinde oluyordum. Julie'den söz edildiğini işitmişti; basılmakta olduğunu biliyordu; bu yapıtı görmekte ivecenlik gösterdi; okuma önerisinde bulundum; kabul etti. Her sabah saat on sularında dairesinde oluyordum. Monsieur de Luxembourg da oraya geliyordu; kapı kapatılıyordu. Yatağının yanında okuyordum ve okuma seanslarımı öylesine düzenlemiştim ki, kesilmiş olmasaydı bile bütün gezileri boyunca sürecekti*. Bu çarenin başarısı umduğunu geçti. Madame de Luxembourg, *Julie*'ye ve yazarına tutuldu; artık sadece benden söz ediyor, sadece benimle uğraşıyor, bütün gün bana tatlı sözler söylüyor, günde on kez beni kucaklıyordu. Sofrada her zaman kendi yanında oturmamı istedi ve bazı soylular bu yeri almak istedikleri zaman, onlara oranın benim yerim olduğunu söylüyor ve onları başka bir yere oturtuyordu. Bu gönül çekici davranışların, en küçük sevgi belirtilerinin egemenlikleri altına aldıkları benim üzerimdeki etkisi kolay anlaşılır. Bana gösterdiği bağlılık oranında, ona gerçekten

* Büyük bir savaşın[25] Kralı çok üzen kaybı, Monsieur de Luxembourg'u acele saraya dönmeye zorladı.

bağlanıyordum. Bütün korkum, bu tutkunluğu görerek ve kafamın bunu sürdürmeye pek yatkın olmadığımı sezerek, onun bıkkınlık haline dönüşmesiydi ve benim hesabıma ne yazık ki bu korku çok yerinde çıktı.

Konuşmada, hatta mektuplarımda her an ağzımdan kaçan bir sürü hödüklükten bağımsız olarak ve onunla en iyi olduğum zamanlarda bile hoşuna gitmeyen ve neden gitmediğini bir türlü anlayamadığım şeyler bulunduğuna göre, onun ruh yapısı ile benimki arasında doğal bir karşıtlık olması gerekiyordu. Bunun sadece bir örneğini vereceğim ve yirmi örneğini verebilirim. Madame d'Houdetot için sayfası şu kadardan bir Héloïse kopyası çıkardığımı öğrendi. Aynı biçimde bundan kendisine de bir kopya çıkarmamı istedi. Bunu ona söz verdim ve bundan ötürü kendisini müşterilerim arasında saydığımdan, bu konuda ona gönül okşayıcı ve nazik bir şey yazdım; hiç değilse niyetim buydu. İşte beni şaşkınlığa düşüren cevabı (Tomar C, no 43):

Versailles, salı

Çok sevinçliyim, memnunum; mektubunuz bana sonsuz bir zevk verdi ve bunu size bildirmek ve bundan ötürü size teşekkürde bulunmak için acele ediyorum.

İşte mektubunuzun gerçek anlamı: Şüphesiz çok iyi bir müşteri olmanıza rağmen, sizin paranızı almakta güçlük çekiyorum; aslında sizin için çalışmaktan duyacağım zevki ödemek bana düşer. Size bu konuda daha çok şey söylemiyorum. Bana sağlığınızdan hiç söz etmemenizden yakınıyorum. Hiçbir şey beni daha çok ilgilendirmez. Sizi bütün kalbimle seviyorum; ve sizi temin ederim, bunu size yazı ile bildirmekten üzüntü duyuyorum, çünkü kendi ağzımla söylemekten büyük bir zevk duyardım. Monsieur de Luxembourg da sizi sever ve bütün kalbiyle kucaklar.

Bu mektubu alınca, her türlü gönül kırıcı yoruma karşı itiraz etmek için daha geniş bir incelemeyi beklerken, ona cevap vermekte acele ettim ve anlaşılabilecek bir tedirginlikle ve hep hiçbir şey anlamaksızın birkaç gün bu incelemeyle uğraştıktan sonra, bu konudaki son cevabım işte şu oldu:

Montmorency, 8 aralık 1759

Son mektubumdan bu yana, söz konusu parçayı yüzlerce kez inceledim. Onu kendi ve doğal anlamıyle tarttım; ona verilebilecek bütün anlamlarla tarttım ve itiraf ederim ki, Madame la Maréchale, benim mi sizden, yoksa sizin mi benden özür dilemesi gerektiğini artık bilemiyorum.

Şimdi bu mektupların yazılmasının üzerinden on yıl geçti. O zamandan beri bu işi sık sık düşündüm ve bugün bile bu konu üzerindeki şaşkınlığım o kadar büyüktür ki onun bu parçada, onur kırıcı demiyorum, ama hatta kendisinde hoşnutsuzluk uyandırabilecek ne bulabilmiş olduğunu sezebilmiş değilim.

Madame de Luxembourg'un sahip olmak istediği Héloïse'in bu elyazması nüshası konusunda, bu nüshaya onu bütün öbürlerinden ayıracak bir üstünlük vermek için tasarladığım şeyi burada söylemeliyim. Mylord Edouard'ın serüvenlerini ayrıca yazmıştım ve bu serüvenleri, bana eksik gibi göründükleri bu yapıt içine ya tam olarak, ya da parça parça sokmak için, uzun süre kararsızlık içinde kalmıştım. Sonunda bu serüvenleri büsbütün çıkarma kararını verdim, çünkü yapıtın öteki kısımlarıyla aynı tonda olmadığından, onun duygulandırıcı sadeliğini bozabilirdi. Madame de Luxembourg'u tanıdıktan sonra, çok daha güçlü bir başka nedenim oldu: Şöyle ki bu serüvenlerde, bazı davranışları ona yakıştırabilir olmamakla birlikte, Madame de Luxembourg'u sadece ününden tanıyan kimseler tarafından ona yakıştırılabilecek çok tiksinç karakterde Romalı bir markiz vardı. Böyle olduğu için, almış bulunduğum karardan ötürü kendimi kutladım ve yaptığımı doğru buldum. Ama onun nüshasını başka hiçbir nüshada bulunmayan bir şeyle zenginleştirme isteği içinde, bu mutsuz serüvenleri düşünmeye ve o nüshaya eklemek için bu serüvenlerden aktarma yapma tasarısını kurmaya gitmeyeyim mi? Zırzopluğu ancak beni mahvıma sürükleyen gözü bağlı alın yazısıyle açıklanabilecek çılgın tasarı!

Quos vult perdere Jupiter dementat[26].

Büyük bir özen ve büyük bir çabayla bu aktarmayı yapmak ve bu parçayı, gerçekte de olduğu gibi aslını yakmış bulunduğumu, aktarmanın sadece kendisi için olduğunu ve kendisi göstermedikçe kimse tarafında hiçbir zaman görülemeyeceğini de bildirerek, dünyanın en iyi şeyiymişçesine ona göndermek alıklığında bulundum; bu, ona benim sakıntı ve sıkı ağızlılığımı göstermek şöyle dursun, üzerine alınabileceği benzerliklerin benim de ona uygun düştüğü yolunda düşündüğümü aklına getirmekten başka bir şey değildi. Budalalığım o kadar büyüktü ki, davranışımdan büyük bir kıvanç duyacağından şüphe etmiyordum. Bu konuda beklediğim büyük okşantılarda bulunmadı ve kendisine göndermiş bulunduğum defterden, büyük şaşkınlığım karşısında, bana hiç söz etmedi. Bu işteki davranışımdan çok memnun olan bana gelince, bu davranışın vermiş bulunduğu sonucu, başka belirtiler üzerine ancak uzun bir zaman sonra düşündüm.

Onun elyazması için, daha akla yatkın ama daha uzak sonuçlarıyla, benim için daha az zararlı olmayan bir başka fikir daha geldi aklıma; kader bir adamı felâkete sürüklediği zaman, onun işine her şey ne kadar yardımcı olur! Bu elyazmasını, Julie'nin basma resimleriyle süslemeyi düşündüm, bu resimler el yazmasıyle aynı büyüklükte yapılmışlardı. Coindet'den, büyük bir sürüm sağlayan kalıpların kazancını kendisine bırakmış olduğum için, her türlü hakkı büsbütün bana ait olan resimlerini istedim. Ben ne kadar safsam, Coindet o kadar kurnazdır. Bu resimleri kendisinden istete istete, sonunda ne yapmak istediğimi öğrendi. O zaman bu resimlere bazı süsler eklemek bahanesiyle onları kendinde bıraktırttı ve sonra da onları bizzat kendisi sundu.

Ego versiculos feci, tulit alter honores[27].

Bu iş onu belirli bir durumla Luxembourg konağına kapılama sonucunu verdi. Küçük şatoya yerleştiğimden beri Coindet, özellikle Monsieur ve Madame de Luxembourg Montmorency'de oldukları zaman, sık sık ve her zaman sabahtan başlayarak oraya beni görmeye geliyordu. Bunun sonucu, günü onunla birlikte geçirmek için şatoya hiç gidemiyordum. Bundan ötürü bana sitem edildi; nedenini söyledim. Monsieur Co-

indet'yi de birlikte getirmem için beni sıkıştırdılar; götürdüm. Rezil herifin istediği de buydu. Böylece bana karşı gösterilen ışın iyilikler sayesinde, Monsieur Thélusson'un yemekte konuğu olmadığı zaman ara sıra sofrasına oturtmak istediği bir memuru, kendini birdenbire prensler, düşesler ve bütün saray büyükleriyle birlikte, bir Fransa mareşalinin sofrasına kabul edilmiş buldu. Paris'e erken dönmek zorunda olduğu bir gün, Monsieur le Maréchal'in sofrada bulunanlara: "Hadi, Saint-Denis yolunda gezmeye gidelim, Monsieur Coindet'ye eşlik etmiş oluruz" dediğini hiç unutmayacağım. Zavallı çocuk bunu kaldıramadı; aklı büsbütün başından gitti. Kendi payıma, kalbim öylesine heyecanlıydı ki bir tek kelime bile söyleyemedim. Bu çocuk gibi ağlayarak ve bu iyi yürekli Mareşal'in ayaklarını öpmek için büyük bir istek duyarak, arkadan gidiyordum. Ama bu kopya öyküsünün devamı, bana burada zamanı öncelettirdi. Belleğimin izin verdiği ölçüde, zamanı kendi sırası içinde ele alalım.

Montlouis'deki küçük ev hazır olur olmaz, onu temiz, sade bir biçimde döşettim ve orada yerleşmeye döndüm; çünkü L'Hermitage'dan ayrılırken, her zaman kendi evime sahip olma yolunda koymuş bulunduğum o kuraldan vazgeçemiyordum; ama küçük şatodaki dairemi bırakmaya da razı olamadım. Anahtarını korudum ve sütunlu galerideki kahvaltılara can attığım için, sık sık orada yatmaya gidiyor ve bir kır evi gibi bazen orada iki üç gün geçiriyordum. Ben belki o zaman Avrupa'nın en iyi ve en hoş biçimde yerleşmiş kiracısıydım. Dünyanın en iyi adamı olan ev sahibim Monsieur Mathas, Montlouis'nin onarımının yönetimini tamamen bana bıraktı ve kendisi hiç karışmaksızın, işçilerini istediğim gibi kullanmamı istedi. Böylece birinci kattaki bir tek odadan kendime bir oda, bir sofa ve bir sandık odasından meydana gelen tam bir daire yapma olanağını buldum. Mutfak ve Thérèse'in odası zemin katındaydı. Kule, güzel bir camlı bölme ve oraya yaptırılmış bir ocak yardımıyla, bana çalışma odası hizmeti görüyordu. Oraya yerleştikten sonra, iki sıra genç ıhlamur ağacının daha şimdiden gölgelendirdiği seti süslemekle oyalandım; yeşil bir çalışma odası yapmak için oraya iki ıhlamur ağacı daha eklettim; taştan bir masa ve oturaklar koydurttum; çevresini leylâk,

yabani yasemin ve hanımeliyle kuşattım; iki sıra ağaca koşut güzel bir çiçek tarhı yaptırttım ve manzarasının en az o kadar güzel olduğu şatonun setinden daha yüksekte bulunan ve üzerinde birçok kuşu kendime alıştırmış bulunduğum bu set, şatodan çok yorucu bir çıkışla Montlouis ziyaretini yapma tenezzülünde bulunan Monsieur ve Madame de Luxembourg, Monsieur le duc de Villeroy, Monsieur le prince de Tingry, Monsieur le marquis d'Armentières, Madame la duchesse de Montmorency, Madame la duchesse de Boufflers, Madame la comtesse de Valentinois, Madame la comtesse de Boufflers ve bu düzeyde başka kimseleri kabul etmek üzere bana konuk odası hizmetini görüyordu. Bütün bu ziyaretleri Monsieur ve Madame de Luxembourg'un kayırmasına borçluydum, bunu seziyordum ve bundan ötürü kalbim onlara büyük minnet doluydu. Bu kalp coşkunluklarından biri içinde, bir kez Monsieur de Luxembourg'a onu kucaklayarak şöyle dedim: "Ah! Monsieur le Maréchale, sizi tanımadan önce büyüklerden nefret ediyordum, kendilerini sevdirmenin onlar için ne kadar kolay olacağını bana bu kadar iyi sezdirdiğinizden beri onlardan daha da çok nefret ediyorum".

Bununla birlikte, bu parlaklığın bir an bile gözümü kamaştırdığını, bu övgü sarhoşluğunun başıma vurduğunu görüp görmediklerini; beni, gidişatımda daha az tek düze, davranışlarımda daha az sade, komşularımla daha az teklifsiz, elimden geldiği zaman, durmadan bunaldığım sayısız ve çoğu kez saçma tedirginliklerden yılmaksızın herkese hizmet etmekte daha az istekli görüp görmediklerini, bu dönem boyunca beni tanımış bulunan herkese sorarım. Eğer kalbim sahiplerine karşı duyduğum içten bağlılıktan ötürü beni bir yandan Montmorency şatosuna çekiyorsa, öte yandan da kendisi dışında bence hiçbir mutluluk bulunmayan o kararlı ve sade hayatın tatlarını tatmak için komşularıma götürüyordu. Thérèse, komşum olan Pilleu adlı bir duvarcının kızıyla dostluk kurmuştu; ben de babayla dostluk kurdum ve sabah, biraz sıkıntılı, ama Madame la Maréchale'i hoşnut etmek için şatoda öğle yemeği yedikten sonra, akşam bu adamcağız ve ailesiyle birlikte bazı onun, bazı benim evimde akşam yemeği yemek için ne ivedilikle dönüyordum.

Bu iki konuttan başka, az sonra Luxembourg konağında bir üçüncü konutum oldu. Konak sahipleri kendilerini ara sıra ziyaret etmem için beni o kadar çok sıkıştırdılar ki L'Hermitage'a çekildikten sonra, yukarda sözünü ettiğim iki kez dışında hiç gitmemiş bulunduğum Paris için duyduğum nefrete rağmen buna razı oldum. Gene de oraya sadece akşam yemeği yemek ve ertesi sabah kendi evime dönmek üzere, ancak kararlaştırılan günlerde gidiyordum. Bulvara bakan bahçeden girip çıkıyordum; öyleki en büyük bir doğrulukla, Paris sokaklarına ayağımı basmadığımı söyleyebilirdim.

Bu geçici mutluluğun bağrında, uzaktan uzağa onun sonunu belirleyecek olan felâket hazırlanıyordu. Montlouis'ye dönüşümden az zaman sonra ve her zamanki gibi kendime rağmen, öykümde hâlâ unutulmaz bir anı bırakan yeni bir tanışıklık kurdum. Bunun iyi mi kötü mü olduğuna aşağıda karar verilecektir. Bu yeni tanış, kocası Montmorency yakınında Soisy'de bir kır evi satın almış bulunan komşum Madame la Marquise de Verdelin'dir. Soylu ama yoksul bir adam olan kont d'Ars'ın kızı Mademoiselle d'Ars yaşlı, çirkin, sağır, sert, kaba, kıskanç, yüzü bıçakla yaralı, tek gözlü, bununla birlikte kullanması bilinince iyi bir adam olan ve kızın evlendirilmiş bulunduğu on beş yirmi bin frank gelir sahibi Monsieur de Verdelin ile evlenmişti. Söven, haykıran, homurdanan, kıyamet koparan ve bütün gün karısını ağlatan bu ufak tefek adam, sonunda her zaman onun istediği şeyi yapıyordu ve bunu yapması da ona işkence etmek içinde, çünkü kadın bunu isteyenin o olduğuna, istemeyenin de kendisi olduğuna onu inandırmasını biliyordu. Yukarda sözünü ettiğim Monsieur de Margency önce kadının dostu idi, sonra adamın dostu oldu. Birkaç yıl önce onlara Eaubonne ve Audilly yakınında bulunan kendi Margency şatosunu kiralamıştı ve tam da benim Madame d'Houdetot'ya aşkım sırasında orda bulunuyorlardı. Madame d'Houdetot ve Madame de Verdelin, ortak dostları Madame d'Aubeterre aracıyla tanışıyorlardı ve Margency bahçesi Madame d'Houdetot'nun gözde gezinti yeri olan Olympe tepesine gitmek için yolu üzerinde bulunduğundan, Madame de Verdelin ona geçmek için bir anahtar verdi. Bu anahtar sayesinde oradan çoğu kez onunla birlikte geçiyordum; ama beklenmedik rastlaşmaları hiç sevmiyordum ve Madame de Ver-

delin beklenmeden yolumuz üzerine çıktığı zaman, kendisine hiçbir şey söylemeksizin onları birlikte bırakıyor ve ben hep önden gidiyordum. Pek zarif olmayan bu davranış, onun gözünde bana iyi bir ün kazandırmayacaktı. Gene de Soisy'ye geldiği zaman, beni aramaktan geri kalmadı. Birçok kez, evde bulamaksızın, Montlouis'ye beni görmeye geldi ve ziyaretine cevap vermediğimi görünce, beni buna zorlamak amacıyla, setim için çiçek saksıları göndermeyi düşündü. Ona teşekkür etmek için gitmek gerekti; bu kadarı da yetti. Tanışıklığı kurduk gitti.

Kendime rağmen yaptığım bütün tanışıklıklar gibi bu ilişki de gürültülü başladı. Hatta bu ilişkide hiçbir zaman gerçek bir dinginlik hüküm sürmedi. Madame de Verdelin'in ruh yapısı benimkiyle büyük bir uzlaşmazlıktaydı. Muzip nükteler ve iğneleyici sözler ondan öylesine bir sadelikle çıkar ki ne zaman alay edildiğini sezmek için sürekli ve benim için çok yorucu bir dikkat gerekir. Aklıma gelen bir saçmalık, bu konuda bir yargıda bulunmaya yeter. Erkek kardeşi, İngilizlere karşı savaşta bulunan bir fırkateynin komutanlığını almış bulunuyordu. Bu fırkateynin hafifliğine zarar vermeksizin donatılma biçiminden söz ediyordum. Madame de Verdelin çok sade bir tonla: "Evet, dedi, dövüşmek için gerektiğinden çok top alınmaz". Aleyhine bir söz sokuşturuvermeksizin, orada olmayan dostlarından herhangi birinin lehinde söz ettiğini çok az işittim. Kötü olarak görmediği şeyi, gülünç olarak görüyordu ve dostu Margency ayrık tutulmuş değildi. Onda çekilmez bulduğum bir şey de, cevap vermek için boşuna uğraşmamın ve teşekkür ya da ret etmek için her zaman yeni güçlüklere katlanmamın gerektiği küçük gönderilerinin, küçük armağanlarının, küçük pusulalarının sürekli sıkıntısıydı. Bununla birlikte, göre göre, sonunda ona bağlandım. Benim gibi onun da üzüntüleri vardı. Karşılıklı sır açmalar baş başa konuşmalarımızı bizim için ilginç bir hale getirdi. Birlikte ağlamanın tatlılığı kadar hiçbir şey kalpleri birbirine bağlamaz. Avunmak için birbirimizi arıyorduk ve bu ihtiyaç bana sık sık çok şeyi bağışlattı. Onunla olan açık yürekliliğime o kadar çok sertlik katmıştım ki, karakterine karşı zaman zaman o kadar az saygı gösterdikten sonra, beni içtenlikle bağışlayabilmiş olmasına inanmak için onun bana gerçekten çok değer vermiş olması gerekiyordu.

İşte o zaman zaman yazmış bulunduğum ve onun hiçbir zaman, cevaplarından hiçbirinde, hiçbir biçimde incinmiş görünmediğinin göz önünde tutulması gereken mektuplarımdan bir örnek:

Montmorency, 5 kasım 1760

Bana, düşüncemi kötü açıkladığımı anlatmak için, düşüncenizi iyi açıklayamamış olduğunuzu söylüyorsunuz, Madame. Bana benimkini sezdirmek için, kendi sözde budalalığınızdan söz ediyorsunuz. Sözünüze mim konulacağından korkuyormuşsunuz gibi, saf bir kadından başka bir şey olmamakla övünüyor ve size özür borçlu olduğumu göstermek için, benden özür diliyorsunuz. Evet, Madame, iyi biliyorum, budala, saf ve eğer mümkünse daha da kötü olan benim; sözlerine o kadar dikkat eden ve sizin kadar güzel konuşan güzel bir Fransız hanımefendisine karşı, terimlerini kötü seçmiş olan benim. Ama benim o terimleri, erdemli Paris sosyetelerinde onlara verilen nazik anlamlardan haberdar olmaksızın, ya da bu anlamlara kulak asmaksızın, dilin genel anlamı içinde kullandığıma da dikkat edin. Eğer anlatımım bazen ikircikliyse, davranışımın onun anlamını belirlemesine çalışırım, vb.

Mektubun geri kalan kısmı da aşağı yukarı aynı tonda. Bunun cevabını görün (Tomar D, no 41) ve böyle bir mektuba karşı, bu cevabın ortaya koyduğundan daha çok bir hınç duymayabilen ve bunu da bana hiçbir zaman göstermemiş bulunan bir kadın kalbinin inanılmaz ölçülülüğü üzerine bir karara varın. Yüzsüz denecek kadar girişken, cüretli ve bütün dostlarımın üzerine atılmaya hazır bir durumda bulunan Coindet, Madame de Verdelin'in evine benim adıma kapılanmakta gecikmedi ve az sonra, haberim olmaksızın, orada benden daha teklifsiz oldu. Bu Coindet tuhaf bir yaratıktı. Benim namıma bütün tanıdıklarımın evine gidiyor, orada yerleşiyor, teklifsiz tekellüfsüz orada yiyordu. Benim için çabalamaktan kendinden geçmiş, iki gözü iki çeşme olmadan benden hiç söz etmiyordu; ama beni görmeye geldiği zaman, bütün bu ilişkiler ve beni ilgilendireceğini bildiği her şey üzerinde en koyu bir suskuya gömülüyordu. Benimle ilgili, öğrenmiş, demiş ya da görmüş olduğu bir şeyi bana söyleyecek yerde be-

ni dinliyor, hatta sorguya çekiyordu. Paris üzerine, hiçbir zaman benim ona öğrettiklerimden başka hiçbir şey bilmiyordu; kısacası, herkes bana ondan söz ettiği halde, o bana hiçbir zaman hiç kimseden söz etmiyordu: Sadece dostuna karşı ağzı sıkı ve gizemliydi. Ama şimdilik Coindet ve Madame de Verdelin'i bırakalım. Sonradan bu konuya döneceğiz.

Montlouis'ye dönüşümden bir zaman sonra La Tour, ressam, oraya beni görmeye geldi ve bana birkaç yıl önce Salon'da sergilemiş olduğu pastel portremi getirdi. Bu portreyi bana vermek istemiş, ben kabul etmemiştim. Ama bana kendi portresini veren ve benimkine sahip olmak isteyen Madame d'Epinay, beni bu portreyi La Tour'dan istemek zorunda bırakmıştı. Ressam, portreyi düzeltmek için zaman istemişti. Bu arada Madame d'Epinay ile bozuşmam patlak verdi; ona kendi portresini geri verdim ve artık ona benimkini vermek söz konusu olmadığından, onu da küçük şatodaki odama astım. Monsieur de Luxembourg onu orada gördü ve beğendi; portreyi ona armağan ettim, kabul etti; kendisine gönderdim. O ve Madame la Maréchale, benim de onların portrelerine sahip olmaktan çok sevinç duyacağımı anladılar. Portrelerini çok iyi elden çıkmış birer minyatür biçiminde yaptırdılar, onları altın kakmalı necef taşından bir şekerleme kutusuna yerleştirttiler ve beni çok sevindiren çok zarif bir biçimde bana armağan ettiler. Madame de Luxembourg portresinin kutunun üstünde bulunmasına hiçbir zaman razı olmak istemedi. Bana birçok kez Monsieur de Luxembourg'u kendisinden çok sevdiğim siteminde bulunmuştu ve ben de buna karşı kendimi hiç savunmamıştım, çünkü bu doğruydu. Portresini bu biçimde koydurtmakla, bana bu tercihi unutmadığını çok zarif ama çok açık bir biçimde gösterdi.

Aşağı yukarı bu sıralarda, bana gösterdiği güler yüzün sürüp gitmesine yardımda bulunmayan bir budalalık yaptım. Monsieur de Silhouette'i[28] tanımış olmamama ve onu sevmeye yatkın bulunmamama rağmen, yönetimi üzerine büyük bir güvenim vardı. Maliyeciler üzerindeki elini ağırlaştırmaya başladığı zaman, işine uygun bir zamanda başlamadığını gördüm; gene de başarısı için daha az ateşli dileklerde bulunmadım ve yerinin değiştirildiğini öğrendiğim zaman, usanmak bilmeyen düşüncesizliğim içinde kendisine, şüphesiz haklı çıkarmaya girişmeyeceğim şu mektubu yazdım:

Montmorency, 2 aralık 1759

Sizi tanımamış bulunan, ama yeteneklerinizden ötürü size değer veren, yönetiminizden ötürü size saygı duyan ve size, bu görevin uzun süre sizde kalmayacağına inanma şerefini bahşeden bir yalnız yaşayanın saygısını kabul etmek tenezzülünde bulunun, monsieur. Devleti, ancak onu mahveden sermayenin zararına kurtarabileceğiniz için, para kazanıcıların çığlıklarına meydan okudunuz. Bu sefilleri ezdiğinizi görerek, yerinize imreniyordum; kendinizi yalanlamadan oradan ayrıldığınızı görerek, size hayranlık duyuyorum. Kendinizden memnun olun, monsieur, bu görev size uzun zaman rakipsiz yararlanacağınız bir şeref bırakıyor. Düzenbazların ilenmeleri doğru adamın övüncüdür.

Bu mektubu yazmış olduğumu bilen Madame de Luxembourg, Paskalya gezisinde bana bu mektuptan söz etti; mektubu kendisine gösterdim; bir kopyasını istedi, verdim; ama mektubu verirken, onun ikinci elden kesenek işleriyle ilgilenen ve Silhoutte'in yerini değiştirtmiş bulunan o para kazanıcılardan biri olduğunu bilmiyordum. Bütün hödükiüklerim karşısında, gerçekte kendisine günden güne daha çok bağlandığım ve beceriksizliklerim yüzünden gözünden düşmek için gereken her şeyi yapmış olmama rağmen gözünden düşmeyi istemekten çok uzak bulunduğum sevimli ve güçlü bir kadının kinini boş yere körüklediğim söylenebilirdi. Birinci bölümümde sözünü etmiş bulunduğum Monsieur Tronchin'in afyonlu macun öyküsünün onunla ilgili olduğunu hatırlatmak pek gerekli değildir sanırım; öbür hanımefendi de Madame de Mirepoix idi. Her ikisi de ne bir daha bana bu öykünün sözünü ettiler, ne de onu hatırlar gibi göründüler; ama Madame de Luxembourg'un bunu gerçekten unutabilmiş olduğunu düşünmek, ondan sonraki olaylar üzerine hiçbir şey bilinmiyorsa da, bana çok güç görünüyor. Bana gelince, ben bunların hiçbirini onu incitmek niyetiyle yapmış olmadığımı bildiğim için, budalalıklarımın sonucu karşısında serseme dönüyordum; sanki kadın, hatta isteğin bunda en küçük bir payı olmadığı konusunda en büyük bir inançla bile, bu türlü budalalıkları dünyada bağışlayabilirmiş gibi.

Bununla birlikte hiçbir şey görmez, hiçbir şey duymaza benzemesine ve henüz ne saygı ve nezaketinde bir azalma, ne de davranışlarında bir değişiklik görmeme rağmen, çok güçlü bir önsezinin sürmesi, hatta artması beni durmadan bu tutkunluğun yerine bir bıkkınlığın geçmesinden korkutuyordu. Bu kadar büyük bir hanım efendiden, benim beceriksizliğim karşısında, ona katlanmaya dayanıklı bir sabır bekleyebilir miydim? Beni tedirgin eden ve daha can sıkıcı bir hale getirmekten başka bir sonuç vermeyen bu gizli önseziyi ondan saklamasını bile bilmiyordum. Bu konuda, içinde çok garip bir kehanet bulunan şu mektup aracıyla bir karara varılacaktır.

N.B. karalama defterimde tarihsiz bulunan bu mektup, en geç 1760 ekim ayında yazılmıştır.

...İyilikleriniz ne kadar kıyıcı! Artık hayatın sıkıntılarını duymamak için onun zevklerinden vazgeçen bir yalnız yaşayanın dinginliğini bozmak neden? Sağlam bağlılıklar aramakla ömrümü boş yere geçirdim. Erişebildiğim durumlarda bu bağlılıkları kuramadım; acaba bunu sizin durumunuzda mı aramalıyım? Ne ihtiras, ne çıkar beni kendine çekiyor; az kibirli, az korkağım; tatlı sözler dışında, her şeye dayanabilirim. Bizi ayıran uzaklık içinde, duygulu kalplerin iç dökmeleri benimkini sizinkine yaklaştıramayacağına göre, neden her ikiniz de yenilmesi gereken zayıf bir noktadan ötürü bana saldırıyorsunuz? Kendini vermenin iki türlüsünü bilmeyen ve kendini dostluktan başka hiçbir şeye yetenekli duymayan bir kalp için suçunu kabul etme yetecek mi? Dostluk, Madame la Maréchale! Ah! İşte benim felâketim! Size, Monsieur le Maréchale'e bu kelimeyi kullanmak kolay geliyor ama ben size hemen inanmakla çılgınlık ediyorum. Siz eğleniyorsunuz, bense bağlanıyorum ve oyunun sonu bana yeni üzüntüler hazırlıyor. Bütün ünvanlarınıza ne kadar diş biliyor, onları taşıdığınız için size ne kadar acıyorum! Bana özel hayatın güzelliklerini tatmaya ne kadar lâyık görünüyorsunuz! Keşke Clarens'da otursaydınız! Ömrümün mutluluğunu aramak*

---

* (Clarens, Cenevre gölü üzerinde, J.J. Rousseau'nun eğleşmesiyle ünlü, küçük bir İsviçre köyü. -ç.)

için oraya gidiyordum; ama Montmorency şatosu, ama Luxembourg konağı! Jean Jacques oralarda mı görülmeli? Bir eşitlik dostu, kendisine verilen değeri böylece ödediğinden, aldığı kadarını verdiğine inanan duygulu bir kalbin sevgilerini oralarda mı taşımalı? Siz de iyi ve duygulusunuz, biliyorum, gördüm; buna daha önce inanamamış olmaktan üzgünüm; ama sizin bulunduğunuz düzeyde, sizin yaşama biçiminiz içinde, hiçbir şey sürekli bir etki yapamaz ve yeni şeyler birbirlerini karşılıklı olarak öylesine siler ki hiçbiri kalmaz. Sizi taklit edemeyecek duruma koyduktan sonra, madame, beni unutacaksınız. Beni mutsuz etmek ve bağışlanmaz olmak için çok şey yapmış olacaksınız.

Ululama söylevini ona karşı daha kolay bir hale getirmek için, Monsieur de Luxembourg'u orada ona ekliyordum; çünkü sonuçta, Monsieur de Luxembourg'dan öylesine güvenliydim ki dostluğunun süresi üzerine herhangi bir korku aklıma bile gelmemişti. Madame la Maréchale yönünden gözümü korkutan şeylerden hiçbiri, bir an bile ona kadar yayılmamıştı. Güçsüz ama güvenilir olduğunu bildiğim karakteri üzerine, hiçbir zaman en küçük bir güvensizlik duymamıştım. Ondan kahramanca bir bağlılık beklemediğim gibi, onun yönünden bu soğumadan da o kadar korkmuyordum. Birbirimize karşı davranışlarımızın sadelik ve teklifsizliği, karşılıklı olarak birbirimize ne kadar güvendiğimizi gösteriyordu. Her ikimiz de haklıydık; bu büyük senyörün anısına yaşadıkça saygı gösterecek, yaşadıkça bağlı kalacağım ve onu benden ayırmak için ne yapılmış olursa olsun, dostum olarak öldüğünden, son nefesini kucağımda vermişçesine eminim.

İkinci Montmorency gezisinde, 1760 yılında, Julie'nin okuması bittiğinden, kendimi Madame de Luxembourg'un yanında dik tutmak için *Emile*'i okuma çaresine baş vurdum; ama bu, ya konunun pek hoşuna gitmemiş, ya da bunca okumanın sonunda onu sıkmış olması yüzünden, o kadar başarılı bir sonuç vermedi. Bununla birlikte, beni kendimi kitapçılarıma aldattırmakla eleştirdiğinden, bu kitaptan daha iyi yararlanmam için onun bastırılması işini kendisine bırakmamı istedi. Kitabın Fransa'da basılmaması kesin şartıyla, buna razı oldum ve bu konu üzerinde, ben altık bir iznin alınmasının olanak-

sız, hatta istenmesinin sakıntısızlık olduğunu ileri sürdüğüm ve krallık içinde basılmasına başka türlü izin vermek istemediğim, o ise hükümetin kabul etmiş bulunduğu yöntem içinde bunun sansüre bir güçlük çıkarmayacağını savunduğu için, aramızda uzun bir tartışma oldu. O, Monsieur de Malesherbes'e görüşlerini kabul ettirmenin yolunu buldu ve Monsieur de Malesherbes bana bu konuda, *Savoie'lı Papaz Yardımcısının İnanç Bildirisi*'nin her yerde insan türünün ve bugünkü durumda sarayın onamasını kazanacak bir yapıtın ta kendisi olduğunu kanıtlamak için, hepsi kendi elinden çıkma uzun bir mektup yazdı. Her zaman o kadar ürkek olan bu yargıcın, bu işte bu kadar uysal bir hale geldiğini görmekten şaştım. Onun onadığı bir kitabın basılması, sadece onun onamasıyle yasal olduğu için, artık bu kitabın basılmasına karşı ileri sürecek bir itirazım kalmıyordu. Bununla birlikte olağanüstü bir kuruntuyla, kitabın hep Hollanda'da ve hatta sadece salık vermekle yetinmediğim ama bu işten haberdar da ettiğim kitapcı Néaulme tarafından basılmasını istedim; ne var ki baskının bir Fransız kitapcısı yararına yapılmasına ve baskı yapıldıktan sonra, satış beni ilgilendirmediği için, kitabın ister Paris'te isterse başka yerde satılmasına da razı oldum. İşte Madame de Luxembourg ile benim aramda noktası noktasına kararlaştırılan şey; bundan sonra el yazmamı ona verdim.

Madame de Luxembourg bu geziye, bugün Madame la duchesse de Lauzun olan torunu Mademoiselle de Boufflers'i de getirmişti. Kız Amélie diye çağrılıyordu. Çok hoş bir kızdı. Gerçekten saf, temiz ve masum bir yüzü, hoş bir tatlılığı, vardı. Çehresinden daha sevimli ve daha ilginç, esinlediği duygulardan daha sevecen, daha sili (afif) hiçbir şey yoktu. Zaten bir çocuktu; daha on bir yaşında yoktu. Onu çok utangaç bulan Madame la Maréchale, kızı canlandırmak için çaba gösteriyordu. Birçok kez onu öpmeme izin verdi; bu işi her zamanki somurtkanlığımla yaptım. Benim yerimde bulunan bir başkasının söyleyeceği hoş sözler yerine, karşısında dilsiz, şaşkın kalakalıyordum ve kimin, zavallı küçük kızın mı, yoksa benim mi daha utangaç olduğunu bilmiyorum. Bir gün ona küçük şatonun merdiveninde yalnız rastladım; Thérèse'i görmekten geliyordu, dadısı daha Thérèse'in yanındaydı. Ona ne diyeceğimi bilmediğimden, bir öpücük istedim. Aynı sabah, büyükanne-

sinin emriyle ve onun yanında, bir öpücük almış olduğum için, kalbinin masumluğu içinde bu isteğimi reddetmedi. Ertesi gün, Madame la Maréchale'in başucunda *Emile*'i okurken, tam da bir gün önce yapmış bulunduğum şeyi haklı olarak eleştirdiğim bir parça üzerine düştüm. Madame la Maréchale düşünceyi çok doğru buldu ve bunun üzerine beni kıpkırmızı eden çok sağduyulu bir şey söyledi. Şaşkın ve acemiden başka bir şey olmadığım halde, bana çok kez alçak ve suçlu havası vermiş olan akıl almaz budalalığımı ne kadar kargışladım! Herkesin kafasız olmadığını bildiği bir adamda düzmece bir özrün ta kendisi olarak kabul ettiği budalalık. Yemin edebilirim ki, o kadar kınanması gereken bu öpücükte, Mademoiselle Amélie'nin kalbi ve nefsi benimkilerden daha temiz değildi ve hatta yemin edebilirim ki eğer o anda ona rastlamaktan kaçınabilseydim, bunu yapardım; onu görmek bana büyük bir kıvanç vermediği için değil ama geçer ayak ona söyleyecek hoş bir söz bulmanın güçlüğü yüzünden. Kralların gücünün ürkütmediği bir adamın gözünü, nasıl olur da hatta bir çocuk yıldırır? Neye karar vermeli? Kafada her türlü hazırlıksız karardan yoksun, nasıl davranmalı? Eğer kendimi rastladığım kimselerle konuşmaya zorlasam, hiç şaşmadan hödükçe bir şey söylerim; eğer bir şey söylemezsem, bir ürkürük, yabanî bir hayvan, bir ayı olurum. Tam bir budalalık benim için daha elverişli olurdu; ama herkes içinde elden kaçırdığım yetenekler, kendi kendime sahip olduğum yetenekleri mahvımın aletleri haline getirdi.

Bu aynı gezinin sonunda Madame de Luxembourg, içinde benim de bir payım bulunan iyi bir iş yaptı. Diderot, Monsieur de Luxembourg'un kızı Madame la Princesse de Robech'e karşı çok sakıntısız bir biçimde saldırıda bulunduğundan, Madame de Robech'in koruduğu Palissot, içinde benim maskaraya çevrildiğim ve Diderot'nun fena halde hırpalandığı Filozoflar güldürüsüyle onun öcünü aldı. Yazar, bana karşı olan iyilik borcundan çok, tarafından sevildiğimi bildiği koruyucusunun babasında hoşnutsuzluk uyandırmak korkusuyla sanırım, bu güldürüde beni daha çok kolladı. O sıralarda hiç tanımadığım kitapçı Duchesne, basıldığı zaman bu oyunu bana gönderdi ve bunun belki de kendisiyle bozuşmuş bulunduğum bir adamın rahatsız edilmesini sevinçli gözle göreceğimi sanan Pallis-

sot'nun buyruğuyla yapılmış olmasından kuşkuluyum. Çok aldandı. Kötü yürekli olmaktan çok boşboğaz ve güçsüz olduğuna inandığım Diderot ile bozuştuktan sonra, ruhumda her zaman ona karşı bir bağlılık, hatta bir değer verme ve uzun süre onun payına da benimki kadar içten olmuş olduğunu bildiğim eski dostluğumuza karşı bir saygı sakladım. Bu iş, beni hiç sevmemiş bulunan, hatta birini sevmeye yetenekli bile olmayan ve durup dururken, hiçbir yakınma konusu olmaksızın ve sadece kendi pis kıskançlığını hoşnut etmek için benim en kötü kara çalıcım kesilen, karakter bakımından iki yüzlü adam Grimm'le bambaşka oldu. Bu adam artık benim için hiçbir şey değil; öbürü her zaman eski dostum olacak. Bu tiksinç oyun karşısında sevgi duygularım ayaklandı; okumasına dayanamadım ve tamamlamadan, onu şu mektupla birlikte Duchesne'e geri gönderdim:

Montmorency, 21 mayıs 1760

Bana göndermiş bulunduğunuz oyunu gözden geçirirken, Monsieur, orada kendimi övülmüş görmekten duyduğum öfkeyle tir tir titredim. Bu iğrenç armağanı kabul etmiyorum. Onu yollamakla, bana bir sataşmada bulunmak istemediğinize inanıyorum; ama, bir zamanlar bu taşlamada yakışıksızca kötülenen ve kara çalınan saygıdeğer bir adamın dostu olmak şerefine ermiş olduğumu bilmiyor ya da unutmuş bulunuyorsunuz.

Duchesne bu mektubu gösterdi. Diderot'nun, duygulanacak yerde, bundan canı sıkıldı. Özsaygısı, gönlü yüce bir davranışın üstünlüğünü bana yakıştıramadı ve karısının, herkes tarafından kaba bir kadın olarak tanındığını bildiğim için beni pek üzmeyen bir acılıkla, her yerde bana karşı atıp tuttuğunu öğrendim.

Diderot, sırası gelince, Palissot'ya karşı *Petit Prophète* (Küçük Yalvaç) benzeri ve *La Vision* (Görü) başlıklı küçük bir kitap yazan abbé Morellet'nin kişiliğinde bir öç alıcı buldu[29]. Abbé Morellet bu kitapta Madame de Robech'e karşı çok sakıntısız bir biçimde saldırdı, Madame de Robech'in dostları da onu Bastille'e attırdılar; dostları, çünkü yaratılıştan pek öç alıcı olmayan ve o sıralarda ölüm halinde bulunan Madame de Robech'e gelince, onun bu işe karışmadığından eminim.

Abbé Morellet ile çok sıkı fıkı olan D'Alembert, karşılık olarak kendisine Encyclopédie'de övgüler vaat ederek, Madame de Luxembourg'a onun özgürlüğünü sağlaması yolunda ricada bulunmama davet etmek için bana bir mektup yazdı*. İşte cevabım:

Abbé Morellet'nin tutuklanmasının bende uyandırdığı üzüntüyü Madame la Maréchale de Luxembourg'a göstermek için mektubunuzu beklemedim, Monsieur. Ona gösterdiğim ilgiyi biliyor, sizin gösterdiğiniz ilgiyi öğrenecek ve onun da ona ilgi duyması için abbé Morellet'nin değerli bir adam olduğunu bilmesi yetecek. Böyle olmakla birlikte, her ne kadar gerek o, gerekse Monsieur le Maréchal beni ömrümün avuncunu oluşturan bir iç yakınlığıyle onurlandırıyorlar ve dostunuzun adı her ne kadar onların gözünde abbé Morellet yararına bir değer belgesi yerine geçiyorsa da, toplumsal düzeylerine bağlı saygınlığı ve kişiliklerinin uyandırdığı saygıyı bu vesileyle kullanmanın onlara ne dereceye kadar uygun geleceğini bilmiyorum. Ben hatta söz konusu öç almanın, Madame la princesse de Robech'le sizin inanır göründüğünüz kadar ilişiği olduğunu da sanmıyorum, kaldı ki öyle de olsa, öç alma zevkinin sadece filozoflara ait olmasını ve onlar kadın olmak istedikleri zaman, kadınların da filozof olacaklarını beklememeli.

Mektubunuzu kendisine gösterdiğim zaman Madame de Luxembourg'un bana söyleyeceği şeyi size açıklayacağım. Şimdilik, abbé Morellet'nin özgürlüğe kavuşmasına katkıda bulunma zevkine ereceği zaman, Encyclopédie'de kendisine vaat ettiğiniz iyilik borcu karşılığını, gerçi bundan övünç duysa da, iyiliği hiçbir zaman övgü için değil ama kendi iyi kalbini hoşnut etmek için yaptığından, kesinlikle kabul etmeyeceğini size önceden temin edebilecek kadar onu tanıdığımı sanıyorum.

Zavallı tutsak yararına Madame de Luxembourg'un çaba ve acımasını uyarmak için hiçbir şeyi esirgemedim ve başarı kazandım. Madame de Luxembourg, özellikle Monsieur le com-

---

* Bu mektup öteki birçok mektupla birlikte, kâğıtlarım Luxembourg konağında emanet bulunurken, orada kayboldu.

te de Saint-Florentin'i[30] görmek için Versailles'a bir yolculuk yaptı ve bu yolculuk, Kralın kendisini parlamentonun bastırılmak istenen bazı hareketleri nedeniyle Normandie Genel Yönetmeni olarak gönderdiği Rouen'da bulunmak üzere, Monsieur le Maréchal'in de aynı zamanda ayrılmak zorunda kaldığı Montmorency gezisini kısalttı. İşte gidişinden iki gün sonra Madame de Luxembourg'un bana yazdığı mektup (Tomar D, no 23):

Versailles, çarşamba

Monsieur de Luxembourg dün sabahın altısında gitti. Ben gidip gitmeyeceğimi daha bilmiyorum. Haberlerini bekliyorum, çünkü orada ne kadar zaman kalacağını kendisi de bilmiyor. Monsieur de Saint-Florentin'i gördüm, abbé Morellet için yardıma hazır; ama bu işte, gene de gelecek hafta Kralla yapacağı ilk çalışmasında üstünden geleceğini umduğu engeller görüyor. Onu bir yere sürmemeleri iyiliğinde bulunmasını da istedim, çünkü böyle bir şey söz konusuydu; onu Nancy'ye göndermek istiyorlardı. İşte, Monsieur, elde edebildiğim şey; ne var ki iş sizin istediğiniz gibi bitmeden Monsieur de Saint-Florentin'i rahat bırakmaktan duymuş bulunduğum üzüntüyü söylemeliyim, ama sizin bundan kuşkunuz olmadığını umuyorum. Sizi bütün kalbimle ve bütün ömrümce seviyorum.

Birkaç gün sonra d'Alembert'den, bana gerçek bir kıvanç veren şu pusulayı aldım (Tomar D, no 26):

1 ağustos

Emekleriniz sayesinde, sevgili filozofum, abbé Bastille'den çıktı ve tutuklanmasının başka bir sonucu olmayacak. Kıra gidiyor ve size, benim gibi, binlerce teşekkür ve saygı sunuyor; Vale et me ama[31].

Abbé de birkaç gün sonra, bana belirli bir kalp sıcaklığı taşır gibi gelmeyen ve içinde ona yapmış bulunduğum hizmeti âdeta küçültür gibi göründüğü bir teşekkür mektubu yazdı (Tomar D, no 29) ve bundan bir süre sonra, d'Alembert ile

onun, Madame de Luxembourg'un yanında, âdeta benim yerimi almış demeyeceğim, ama benden sonra geldiklerini ve onun gözünde onların kazanmış oldukları kadar benim yitirmiş bulunduğumu gördüm. Bununla birlikte abbé Morellet'nin gözden düşmeme katkıda bulunmuş olduğunu düşünmekten çok uzağım; ona bundan kuşkuya düşmeyecek kadar çok değer veriyorum. Monsieur d'Alembert'e gelince, burada onun için hiçbir şey demiyorum, ilerde ondan gene söz edeceğim.

Bu sıralarda başıma, Monsieur de Voltaire'e yazdığım son mektuba; o tiksinç bir sövgüymüş gibi bağıra çağıra yakındığı ama hiçkimseye göstermediği mektuba meydan veren bir başka iş geldi. Onun yapmak istemediği şeyi burada ben yapacağım.

Biraz tanıdığım, ama çok az görmüş olduğum abbé Trublet, dostu ve yazıştığı Monsieur Formey'in[32] gazetesinde, benim Monsieur de Voltaire'e Lizbon yıkımı üzerindeki mektubumu basmış bulunduğunu bildirmek için, 13 haziran 1760'da bana bir mektup yazdı (Tomar D, no 11). Abbé Trublet bu işin nasıl olabildiğini bilmek istiyor ve kurnaz ve düzenci zekâsıyla, kendi düşüncesini söylemeksizin bu mektubun yeniden basılması üzerine benim ne düşündüğümü soruyordu. Bu türlü kurnazlıklardan son derece nefret ettiğim için, kendisine borçlu olduğum teşekkürlerde bulundum; ama bu işi, sezdiği ve bilmek istediği her şeyi öğreninceye kadar, onu bana daha iki üç mektupla ikiyüzlülük etmekten alıkoymayan sert bir tonla yaptım.

Trublet ne derse desin, ben Formey'in bu mektubu basılı olarak bulmadığını ve onun ilk baskısının ondan geldiğini çok iyi anladım. Ben onu, henüz daha önce yayımlanmış bir kitaptan yazarın adını çıkarmak, kendi adını koymak ve onu kendi yararına satmak yolundaki akıl almaz küstahlığı göstermiş olmasa da*, başkalarının yapıtlarından, teklifsiz tekellüfsüz kazanç sağlayan yüzsüz bir aşırmacı olarak tanıyordum. Ama bu el yazması onun eline nasıl geçmişti? Çözmesi güç olmayan ama benim güçlük çekme saflığını gösterdiğim sorun işte bu-

* Sonradan *Emile*'i kendine bu biçimde maletti.

radaydı. Voltaire bu mektupta her ne kadar aşırı derecede yüceltilmişse de, eğer ben bu mektubu onun eremi (rızası) olmaksızın bastırsaydım, kaba davranışlarına rağmen sonunda yakınmakta haklı olacağı için, kendisine bu konuda yazmaya karar verdim. İşte bu hiçbir cevap vermediği ve kabalığını daha rahat göstermek için kudurganlık derecesinde öfkelenmiş gibi göründüğü ikinci mektup:

Montmorency, 17 haziran 1760

Sizinle mektuplaşmada bulunacağımı hiç düşünmüyordum, monsieur. Ama size 1756'da yazdığım mektubun Berlin'de basılmış bulunduğunu öğrendiğimden, bu konudaki davranışımı size açıklamak zorundayım ve bu ödevi doğruluk ve açık yüreklilikle yerine getireceğim.

Bu mektup, gerçekten size gönderilmiş olduğu için, baskıya verilmesi söz konusu değildi. Ben bu mektubu, dostluk haklarının bana böyle bir şeyi kendilerinden esirgeme hakkı vermediği ve aynı hakların, sözlerini çiğneyerek, emanetlerini kötüye kullanmak için kendilerine daha da az izin verdiği üç kişiye, şart altında ilettim. Bu üç kişi, Madame Dupin'in gelini Madame de Chenonceaux, Madame la comtesse d'Houdetot ve Monsieur Grimm adında bir Alman'dır. Madame de Chenonceaux bu mektubun basılmasını diliyordu ve bunun için benim onamamı istemişti. Ona bunun sizin onamanıza bağlı olduğunu söyledim. Onamanız istendi, siz kabul etmediniz ve artık bu iş bir daha söz konusu olmadı.

Ne var ki kendisiyle hiçbir ilişkim bulunmayan Monsieur abbé Trublet, Monsieur Formey tarafından çıkartılan bir gazetenin eline geçen sayılarına göz gezdirirken, orada 23 ekim 1759 tarihi altında, yayıncının içinde bu mektubu birkaç hafta önce Berlin kitapçılarında bulduğunu ve bunun bir daha bulunmamak üzere çabucak kaybolan o tek yapraklı kâğıtlardan biri olduğu için gazetesinde yer verme gerektiğine inandığını bildirdiği bir açıklamayla birlikte, bu aynı mektubu okumuş olduğunu ilgi dolu bir nezaketle bana yazmış bulunuyor.

İşte, monsieur, bu konuda bütün bildiğim bu. Şimdiye kadar Paris'te bu mektuptan söz edildiğini kimsenin duymadığı çok kesindir. Monsieur Formey'in eline ister el yazması, ister basılmış olarak geçmiş bulunan bu nüshanın, ona ancak ya sizden, ki bu pek olacak bir şey gibi görünmüyor, ya da adlarını saydığım üç kişiden birinden gelebileceği çok kesindir. Son olarak, iki hanımefendinin böyle bir sadakatsizliğe yetenekli olmadıkları da çok kesindir. Çekilmiş bulunduğum köşede daha fazlasını bilemem. Mektuplaştığınız kimseler var, eğer bu iş zahmete değerse, onlar aracıyla kaynağa çıkmak ve işin doğrusunu araştırmak sizin için kolay olur.

Aynı mektupta, Monsieur abbé Trublet bana, gazeteyi sakladığını ve şüphesiz ki vermeyeceğim onayımı almadıkça onu kimseye göstermeyeceğini bildiriyor. Ama bu nüsha, Paris'teki tek nüsha olmayabilir. Bu mektubun Paris'te basılmamasını diliyorum, monsieur, ve bunun için elimden geleni yapacağım; ama eğer basılmasını önleyemezsem ve bunu zamanında haber alırsam, o zaman bu mektubu kendim bastırmakta duraksamam. Bu bana doğru ve doğal görünüyor.

Sizin aynı mektuba vermiş bulunduğunuz cevaba gelince, o hiç kimseye iletilmedi ve bir adamın başka birine yazdığı şeyi herkese yazmadığını iyi bildiğimden, sizden istemek patavatsızlığında elbette bulunmayacağım ereminiz olmadıkça onun hiçbir zaman basılmayacağına güvenebilirsiniz. Ama eğer yayımlanmak için bir mektup yazmak ve bana göndermek isterseniz, onu olduğu gibi mektubuma eklemeyi ve bir tek kelimeyle cevap vermemeyi size vaat ederim.

Sizi hiç sevmiyorum, monsieur; siz bana, sizin çırağınız ve hayranınız olan bana, beni en çok yaralayabilecek kötülükleri yaptınız. Orada kazandığınız barınağa karşılık Cenevre'yi bozdunuz; onlar arasında sizden esirgemediğim alkışlara karşılık yurttaşlarımı bana yabancılaştırdınız: Yurdumda oturmayı benim için dayanılmaz bir hale getiren sizsiniz; ölenlerin bütün tesellilerinden yoksun ve her türlü şeref adına bir çöplüğe atılmış du-

rumda, beni yabancı topraklarda öldürecek olan sizsiniz, oysa bir insanın erişebileceği bütün şerefler yurdumda size eşlik edecek. Kısacası, sizden nefret ediyorum, çünkü bunu siz istediniz; ama sizden, eğer istemiş olsaydınız, sizi sevmeye daha lâyık bir adam olarak nefret ediyorum. Kalbimin sizin için dolu bulunduğu bütün duygulardan, dehanızdan esirgenemeyecek olan hayranlık ve yazılarınız için duyulan sevgiden başka bir şey kalmadı. Eğer sizde yeteneklerinizden başka bir şeye saygı gösteremiyorsam, kabahat bende değil. Ne o yeteneklere borçlu bulunulan saygıdan, ne de bu saygının gerektirdiği davranışlardan hiçbir zaman geri kalmayacağım.

Beni kararımda gün günden daha çok pekiştiren bütün bu küçük edebî tedirginlikler ortasında, edebiyatın bana kazandırdığı ve beni en çok duygulandıran en büyük şerefe, Monsieur le prince de Conti'nin biri küçük şatoda ve öbürü Montlouis'de olmak üzere, bana iki kez yapma tenezzülünde bulunduğu ziyarette eriştim. Hatta her iki seferinde de sadece beni görmeye geldiğini daha açık bir biçimde göstermek için, Madame de Luxembourg'un Montmorency'de olmadığı zamanı seçti. Bu prensin ilk iyiliklerini Madame de Luxembourg ve Madame de Boufflers'e borçlu bulunduğumdan hiçbir zaman kuşku duymadım; ama o zamandan beri bana övünç vermekten geri kalmadığı iyiliklerini onun kendi duygularına ve kendime borçlu bulunduğumdan da kuşkum yok*.

Montlouis'deki dairem çok küçük ve kulenin manzarası iç açıcı olduğu için, yaptığı iyilikler yetmiyormuş gibi bana kendisiyle satranç oynama şerefini bahşetmek isteyen prensi oraya götürdüm. Benden daha iyi oynayan chevalier de Lorenzy'yi yendiğini biliyordum. Gene de, Şövalye ve öbür hazır bulunanların görmezlikten geldiğim işaret ve yüz buruşturmalarına rağmen, oynadığımız iki partiyi kazandım. Bitirirken, ona saygılı, ama ciddî bir tonla şöyle dedim: "Monseigneur, Altesleri Sérénissime'i onu satrançta her zaman yenemeyecek kadar sayarım". Zekâ ve bilgi dolu ve dalkavuklukla aldatılma-

* Bana yanıldığımı apaçık gösterecek muameleler ortasında, o kör ve alık güvenin direnişine bakın. Bu güven, ancak 1770'de Paris'e dönüşümden sonra yok oldu.

maya öylesine lâyık bu büyük prens, orada kendisine insan olarak bir benim muamele ettiğimi gerçekten sezdi, hiç değilse ben öyle sanıyorum ve bundan ötürü benden hoşnut kalmış olduğuna inanmak için her sebebim var.

Kaldı ki bundan ötürü benden hoşnut kalmış olmasaydı bile, onu hiçbir şeyde aldatmak istememiş olduğum için kendimi kınamazdım ve o bana iyiliklerini gösterme tarzına sonsuz bir incelik katarken, zaman zaman hoşnutsuzluk duymaktan başka, kalbimde iyiliklerine kötü karşılık vermiş olmaktan ötürü de kendimi kınayacak hiçbir şeyim yoktu. Birkaç gün sonra, bana gerektiği gibi kabul ettiğim bir sepet av hayvanı gönderdi ve avcı takımı subaylarından biri, onun emriyle, bunun alteslerinin av alanından ve kendi eliyle vurulmuş av hayvanlarından olduğunu bildiren bir pusula yazdı. Bu sepeti de kabul ettim; ama Madame de Boufflers'e bir daha kabul etmeyeceğimi yazdım. Bu mektup herkes tarafından kınandı ve kınanmaya da lâyıktı. Üstelik gönderiş biçimine o kadar nezaket katan soydan bir prensin av armağanlarını kabul etmemek, bağımsızlığını korumak isteyen gururlu bir adamın inceliğinden çok, kendini bilmeyen bir görgüsüzün kabalığıdır. Belgelerim içinde bulunan bu mektubu hiçbir zaman yüzüm kızarmadan ve onu yazmış olduğum için kendimi kınamadan okumadım. Ama sonunda ben itiraflarıma budalalıklarımı gizlemek için girişmedim ve bu budalalık beni bile onu saklayamayacak kadar çok çileden çıkartıyor.

Her ne kadar onun rakibi olmaya kalkmak budalalığını yapmadımsa da, buna da az kaldı: Çünkü o sıralarda Madame de Boufflers henüz onun metresiydi ve ben bunu bilmiyordum. Madame de Boufflers, Şövalye de Lorenzy ile birlikte sık sık beni görmeye geliyordu. Henüz genç ve güzeldi; o Romalı ruhuna özeniyordu, bense her zaman romansı olmuştum; bunlar birbirine hayli yakın şeylerdi. Az kaldı tutuluyordum; sanırım bunu sezdi; Şövalye de sezdi; hiç değilse bana bundan ve beni cesaretsizliğe düşürmeyecek bir biçimde söz etti. Ama bu kez akıllı çıktım ve elli yaşında, akıllı olmanın zamanıydı. *Lettre à d'Alembert*'imde pinponlara vermiş bulunduğum derslerle dolu, kendim bu dersten bu kadar kötü yararlanmaktan utandım; öte yandan, bilmemiş olduğum şeyi öğrenince, isteklerimi bu kadar yükseğe çıkarmak için başımın

dönmüş olması gerekiyordu. Sonunda, belki de henüz Madame d'Houdetot için duyduğum tutkudan iyice kurtulamadığım için, kalbimde hiçbir şeyin onun yerini alamayacağını sezdim ve ömrümün geri kalan kısmı için aşka veda ettim. Bu satırları yazmamdan az bir süre önce, çekici tavırları ve tedirgin edici gözleriyle Madame d'Houdetot'ya benzeyen genç bir kadına sahiptim; ama o her ne kadar benim altmış yaşımı unutur gibi göründüyse de, ben bunu hatırladım. Kendimi bu çarktan kurtardıktan sonra, artık bir daha kaptırmaktan korkuyorum ve ömrümün geri kalan kısmı için kendime güveniyorum.

Madame de Boufflers, bana vermiş olduğu heyecanı farkettiği için, onu yenmiş olduğumu da sezdi. O yaşımda onda istek uyandırabilmiş olduğuma inanacak kadar ne deli, ne de kibirliyim; ama Thérèse'e söylediği bazı sözlerden, onda ilgi uyandırmış olduğumu sandım; eğer bu böyle ise ve o benden bu düş kırıklığına uğramış ilgiyi esirgememişse, yenen aşk benim için o kadar uğursuz ve yenilen aşk daha da uğursuz olduğuna göre, güçsüzlüklerimin kurbanı olmak için doğmuş bulunduğumu kabul etmek gerekir.

Bana bu iki kitapta yol gösterici görevi gören mektuplar derlemesi burda bitiyor. Artık sadece anılarımın izi üzerinde yürüyeceğim, ama bu kıyıcı dönemde öylesine anılarım var ve onlardan bende öylesine güçlü bir izlenim kaldı ki, felâketlerimin engin denizinde kaybolmuş bir halde, sonuçları artık bende karışık anılardan başka bir şey uyandırmasa da, ilk batışımın ayrıntılarını unutamam. Böylece bundan sonraki kitapta daha büyük bir güvenle yürüyebilirim. Eğer daha ileri gidersem, bu ancak el yordamıyla olacak.

ON BİRİNCİ KİTAP

1760 - 1762

Uzun zamandan beri baskıda bulunan Julie, 1760 sonunda henüz yayımlanmamış olmasına rağmen, büyük yankı yapmaya başlamıştı. Madame de Luxembourg sarayda, Madame d'Houdetot Paris'te ondan söz etmişti. Hatta Madame d'Houdetot Saint-Lambert için, bu kitabı çok beğenen Polonya Kralına onu el yazması halinde okutma iznini almıştı. Kitabı kendisine de okutmuş olduğum Duclos, Akademide ondan söz etmişti. Bütün Paris bu romanı görme sabırsızlığı içindeydi; Saint-Jacques sokağındaki kitapçılar ve Palais-Royal'deki kitapçı ondan haber soran kimselerle kuşatılmıştı. Roman sonunda yayımlandı ve her zamankine karşıt başarısı, beklenmiş olmasındaki sabırsızlığa uygun düştü. Onu ilk okuyanlardan olan kralın büyük gelini, kitaptan Monsieur de Luxembourg'a çok çekici bir yapıt olarak söz etti. Edebiyatçılar arasında duygular birbirine karşıt iki kısma ayrıldı; ama halk içinde herkes aynı kanıdaydı ve özellikle kadınlar, eğer elde etmeye girişseydim hatta yüksek tabakalardan bile elde etmeyeceğim çok az kadın kalacak derecede hem kitaptan, hem de yazardan hoşlandılar. Elimde bunun, yazmak istemediğim ve deneye gerek bırakmaksızın kanımı doğrulayan kanıtları var. Fransızlar, kadın erkek, içinde pek iyi gösterilmedikleri halde, bu kitabın Fransa'da Avrupa'nın öteki ülkelerinden daha çok başarı kazanması gariptir. Beklediğimin tam tersine, en küçük başarıyı İsviçre'de ve en büyüğünü de Paris'te kazandı. Acaba dostluk, aşk, erdem, Paris'te başka her yerde olduğundan daha mı çok hüküm sürüyordu? Kuşkusuz hayır; ama orada kalbi benzerlerine geçiren ve artık yitirmiş bulunduğumuz saf, sevecen, temiz duyguları, bize başkalarında candan sevdiren

o ince duyu hâlâ hüküm sürer. Bozulma her yerde aynı; artık Avrupa'da ne ahlâk, ne de erdem var, ama eğer bunlar için bir sevgi hâlâ yaşıyorsa, onu da Paris'te aramalı*.

Bunca yapmacık önyargı ve tutku arasında, doğanın gerçek duygularını meydana çıkarmak için insan kalbini iyi çözümlemesini bilmek gerek. Bu yapıtın, eğer deyim yerindeyse dolu bulunduğu kalp inceliğini sezmek için, ancak yüksek tabaka eğitiminde elde edilen bir davranış inceliği gerek. Bu yapıtın dördüncü bölümünü, çekinmeksizin La Princesse de Cléves'in** yanına koyarım ve eğer bu iki parça sadece taşrada okunmuş olsaydı, gerçek değerleri hiçbir zaman anlaşılmazdı derim. Öyleyse, eğer bu kitap en büyük başarıyı sarayda kazandıysa, buna şaşmamak gerek. Bu kitap, onları anlamaya daha alışılmış olduğu için, sarayda hoşa gidecek canlı ama üstü örtülü çizgilerle dolu. Bununla birlikte, burada bir ayrım yapmak da gerek. Bu okuma, kurnazlıktan başka bir şeyleri olmayan, sadece kötülüğü anlamak için ince olan ve iyilikten başka görülecek bir şey bulunmayan bir yerde hiçbir şey görmeyen yapıdaki kimselere özgü bir okuma elbette değil. Eğer örneğin Julie düşündüğüm bazı belirli ülkelerde yayımlanmış olsaydı, eminim ki kimse onun okunmasını tamamlamazdı ve o da doğarken ölmüş bulunurdu.

Bana bu yapıt üzerine yazılmış mektupların çoğunu, Madame de Nadaillac'ın[1] elinde bulunan bir tomardan topladım. Eğer bir gün bu mektup derlemesi yayımlanırsa, orada çok garip şeyler ve halkla işi olmanın ne demek olduğunu gösteren bir yargı karşıtlığı görülecektir. Bu yapıtta en az göze çarpmış ve onu her zaman benzersiz bir yapıt yapacak olan şey, konumun sadeliği ve üç kişi arasında yoğunlaşmış, altı cilt boyunca ara olaysız, romansı serüvensiz, ne kişilerde, ne de davranışlarda hiçbir kötülük olmaksızın sürüp giden ilgi zinciridir. Diderot, tablolarının çeşitliliği ve kişilerinin çokluğu üzerine Richardson'a[2] büyük okşantılarda bulundu. Richardson gerçekten, kişilerinin hepsini iyi karakterize etmek yeteneğine sahiptir; ama çokluklarına gelince, bu işte fikirlerinin kısırlığı-

---

* Bu satırları 1769'da yazıyordum.

** (Madame de la Fayette'in 11678'de yazdığı incelik ve melankoli şaheseri sayılan roman. -Ç.)

nı kişilerin ve serüvenlerin çokluğuyla örtmeye çalışan en yavan romancılarla aynı durumdadır. Durmadan sihirbaz feneri şekilleri gibi geçen olağanüstü olaylar ve yeni çehreler sunarak ilgiyi çekmek kolaydır; ama bu ilgiyi aynı şeyler üzerinde ve olağanüstü serüvenler olmaksızın durmadan sürdürmek, şüphesiz daha güçtür; ve eğer, her şeyi bir yana, konumun sadeliği yapıtın güzelliğine katılırsa, başka birçok şeyde üstün olan Richardson'ın romanları bu konuda benimkiyle karşılaştırılamaz. Gene de benimki öldü, biliyorum ve bunun nedenini de biliyorum; ama yeniden dirilecek.

Bütün korkum, sadelik yüzünden anlatımın sıkıcı olması ve sonuna kadar sürdürmek için ilgiyi yeterince uyanık tutamamamdı. Tek başına beni bu yapıtın kazandırdığı bütün okşantılardan çok sevindiren bir olayla rahatladım.

Kitap karnavalın başlangıcında yayımlandı. Operada bir balo günü gezgin satıcı onu Madame la princesse de Talmon'a* götürmüş Madame de Talmon, akşam yemeğinden sonra baloya gitmek için giyinmiş ve gitme saatini beklerken, yeni romanı okumaya koyulmuş. Gece yarısı, atlarının koşulması emrini vermiş ve okumaya devam etmiş. Atlarının koşulduğunu söylemeye gelmişler, hiçbir cevap vermemiş. Kendini unuttuğunu gören hizmetkârları, ona saatin iki olduğunu haber vermeye gelmişler. Okumaya devam ederek; "Acelesi yok" demiş. Bir zaman sonra, saati durmuş olduğundan saatin kaç olduğunu öğrenmek için zille adam çağırmış. Saatin dört olduğunu söylemişler. "Öyleyse, demiş, baloya gitmek için vakit çok geç; atlarım çözülsün". Soyunmuş ve gecenin geri kalan kısmını okumakla geçirmiş.

Bu olay bana anlatıldıktan sonra, sadece bunun gerçekten doğru olup olmadığını öğrenmek için değil, ama o altıncı duyu, öylesine az kalbin sahip bulunduğu ve onsuz kimsenin benim kalbimi anlayamayacağı o ahlâk duyusu olmaksızın, Héloïse'e bu kadar canlı bir ilginin gösterilemeyeceğine her zaman inanmış bulunduğum için de Madame de Talmon'u hep görmek istedim.

---

* Ona değil, ama adını unuttuğum bir başka hanımefendiye.

Kadınları bana karşı böylesine kayralı (lütufkâr) kılan şey, benim kendi öz öykümü yazdığım ve bu romanın kahramanı olduğum yolunda besledikleri inanç oldu. Bu inanç öylesine yerleşmişti ki Madame de Polignac, beni kendisine Julie'nin resmini göstermeye razı etmesi ricasında bulunmak için Madame de Verdelin'e bir mektup yazdı. Herkes ancak kendinde duyulmuş duyguların bu kadar canlı anlatılabileceğine, ancak kalbinde yaşanmış aşk coşkunluklarının böyle betimlenebileceğine inanmıştı. Bunda hakları vardı ve bu romanı en ateşli esrimeler içinde yazdığım kesindir; ama bu esrimeleri yaratmak için gerçek nesnelerin gerekli olduğunu düşünürken yanılıyorlardı; düşsel varlıklar için benim ne derecede ateşlenebileceğimi anlamaktan uzak bulunuyorlardı. Bazı gençlik anıları ve Madame d'Houdetot olmaksızın, duyduğum ve betimlediğim aşk ancak esin perileriyle olurdu. Benim için elverişli olan bir yanılgıyı ne doğrulamak, ne de ortadan kaldırmak istedim. Ayrıca bastırdığım ikili konuşma biçimindeki önsözde, okuyucuyu bu konuda nasıl kesinsizlik içinde bıraktığım görülebilir. İlkelere körü körüne bağlı olan kimseler, gerçeği olduğu gibi açıklamakla daha iyi yapmış olacağımı söylerler. Kendi payıma ben kendimi buna zorlayan bir şey görmüyorum ve zorunluluk olmadan yapılmış bu açıklamada içtenlikten çok budalalık olacağını sanıyorum.

Elyazmasını bir yıl önce, isteyim istemeyim bütün el yazmalarımı içine sokuşturmak istediği *Le Monde* adlı bir gazetenin sahibi Monsieur de Bastide diye birine vermiş bulunduğum *La Paix Perpétuelle* (Sonsuz Barış) de aşağı yukarı aynı zamanda yayımlandı. Monsieur de Bastide, Monsieur Duclos'nun tanışlarındandı ve *Le Monde*'u doldurmakta kendisine yardım etmemi istemek için, bana onun adına gelmişti. Julie'den söz edildiğini işitmişti, onu gazetesinde yayımlamamı istiyordu: *Emile*'i orada yayımlamamı istiyordu: eğer varlığından haberi olsaydı, *Le Contrat Social*'i (Toplum Sözleşmesi) de orada yayımlamamı isterdi. Sonunda tedirginliklerinden bezerek, on iki louis (altını) karşılığı La Paix Perpétuelle parçamı ona verme yolunu tuttum. Anlaşmamız bu parçanın gazetesinde basılmasıydı, ama bu elyazmasının sahibi olur olmaz, sansürün istediği bazı çıkarmalarla birlikte onu ayrıca bastırmayı uygun buldu. Eğer bu eser üzerindeki, çok şükür Monsi-

eur de Bastide'e sözünü hiç etmediğim ve pazarlığımıza hiç girmemiş bulunan yargımı da ona ekleseydim, ne olacaktı? Bu yargı hâlâ kâğıtlarımın arasında elyazması halindedir. Eğer bir gün ortaya çıkarsa, orada Voltaire'in bu konudaki alayları ve kendini beğenmiş tonunun, bu zavallı adamın siyasal konularda kaç para ettiğini çok iyi anlamış bulunan beni ne kadar gülme zorunda bıraktığı görülecektir.

Halk içindeki başarılarım ve kibar kadınların sevgisi arasında, Luxembourg konağındaki durumumun, bana karşı iyilik ve dostluklarını her gün daha da artırır gibi görünen Monsieur le Maréchal yanında değil ama Madame la Maréchale yanında kötüleştiğini sezdim. Artık ona okuyacak hiçbir şeyim kalmadığından beri, dairesi bana daha az açıktı ve Montmorency gezileri sırasında ziyaretlerimde kusur etmemekle birlikte, onu sofradan başka bir yerde pek göremiyordum. Oradaki yerim bile artık onun yanında o kadar belirgin değildi. Artık orayı bana vermediği, benimle az konuştuğu ve benim de ona söyleyecek çok bir şeyim olmadığı için, ben de özellikle akşamları, daha rahat ettiğim bir başka yerde oturmayı seviyordum; çünkü elimde olmadan, yavaş yavaş Monsieur le Maréchal'e daha yakın oturma âdetini ediniyordum.

Akşam konusunda, şatoda akşam yemeği yemediğimi söylemiş olduğumu hatırlıyorum ve bu tanışıklığın başlangıcında doğruydu; ama Monsieur de Luxembourg öğle yemeği yemediği ve hatta sofraya bile oturmadığı için, aradan birçok ay geçtiği ve artık evde çok teklifsiz olduğum halde, henüz onunla birlikte hiç yemek yememiştim. Buna işaret etmek lütfunda bulundu. Bu bana, kalabalık olmadığı zaman ara sıra orada akşam yemeği yeme kararını verdirdi ve hemen hemen açık havada ve denildiği gibi sıranın ucu üzerinde yenildiği için, bu bana çok iyi geliyordu; oysaki akşam yemeği çok uzun sürüyordu, çünkü uzun bir gezinti dönüşünde, orada zevkle dinleniliyordu; çok iyi yeniyordu, çünkü Monsieur de Luxembourg iyi yemeğe düşkündü; ve çok hoş geçiyordu, çünkü Madame de Luxembourg hayran olunacak bir nezaket gösteriyordu. Bu açıklama olmaksızın, Monsieur de Luxembourg'un bana, gezintilerimizi derin bir zevkle hatırladığını söylediği, her sabah avlunun kumları üzerinden tekerlek izlerini silmek üzere tır-

mık geçirildiğinden, öğleden sonra çıkagelen kalabalığı bu izlerin sayısıyla tahmin ettiğim için, "özellikle, akşamları avluya döndüğümüzde orada hiçbir araba tekerleği izi bulamadığımız zaman" diye de eklediği bir mektubunun sonu (Tomar C, no 36) güç anlaşılır.

Bu 1761 yılı, bu iyi yürekli soylunun onu tanıma şerefine erdiğimden beri durmadan uğradığı kayıpları doruğuna çıkardı; sanki kaderin benim için hazırladığı felâketler, kendisine karşı en büyük bağlılığı duyduğum ve buna en yaraşır olan adamdan başlamak zorundaymış gibi. Birinci yıl kız kardeşi Madame la duchesse de Villeroy'yı yitirdi; ikinci yıl kızı Madame la princesse de Robech'i yitirdi; üçüncü yıl, tek oğlu dük de Montmorency ve torunu Kont de Luxembourg'un kişiliklerinde, soyunun ve adının tek ve son dayanaklarını yitirdi. Bütün bu kayıplara görünür bir katı yüreklilikle katlandı; ama kalbi ömrü boyunca için için kanamaktan geri kalmadı ve sağlığı günden güne bozuldu. Oğlunun beklenmeyen ve acı ölümü, tam da Kralın onu muhafız birlikleri komutanlığı görevini kendinden sonra oğluna geçirme hakkını vermiş ve torununa geçirme hakkını da vaat etmiş bulunduğu bir anda geldiği için, onu daha da sarsmış olsa gerek. En büyük umudun çocuğu olan torununun yavaş yavaş öldüğünü görmenin acısını çekti ve bu da bu zavallı çocuğu, bütün besin olarak ilâçlarla beslenme yetersizliği yüzünden mahveden doktora karşı annenin gösterdiği gözü bağlı güven nedeniyle oldu. Heyhat! Eğer beni dinleselerdi, büyükbaba ile torun henüz hayatta olurlardı. Doktoruna olan güveni yüzünden, Madame de Montmorency'nin oğluna uygulattığı sıkının sıkısı perhiz üzerine, Monsieur le Maréchale'e neler demedim, neler yazmadım, Madame de Montmorency'ye ne uyarmalarda bulunmadım! Benim gibi düşünen Madame de Luxembourg annenin yetkisini eline almak istemiyordu, yumuşak ve güçsüz bir adam olan Monsieur de Luxembourg, can sıkmaktan hiç hoşlanmıyordu. Madame de Montmorency Bordeu'ye[3] oğlunun kurbanı olduğu bir güven besliyordu. Bu zavallı çocuk, Madame de Boufflers'le birlikte Montlouis'ye gelme iznini alıp da Thérèse'den yiyecek bir şeyler istediği ve boş midesine birkaç lokma indirdiği zaman ne kadar memnundu! Bu kadar büyük bir mülkün, bu kadar büyük bir adın, bu kadar ünvan ve görevin bu tek kalıtım-

cısının kuru bir ekmek parçasını bir dilenci doymazlığıyla yuttuğunu gördüğüm zaman, kendi kendime büyüklüğün sefaletlerine ne kadar acıyordum! Sonunda, ne dedimse, ne yaptımsa boşuna, doktor üstün geldi ve çocuk açlıktan öldü.

Şarlatanlara karşı gösterilen ve torununu mahvettiren aynı güven, büyükbabanın da mezarını kazdı ve o bu güvene, yaşlılık kusurlarını gizlemek isteme korkaklığını da ekledi. Monsieur de Luxembourg zaman zaman ayağının baş parmağında bir ağrı duyuyordu; Montmorency'de bu ağrının, ona uykusuzluk ve biraz da ateş veren bir saldırısına uğradı. Ağzımdan damla sözcüğünü çıkarma cüretinde bulundum, Madame de Luxembourg beni haşladı. Monsieur le Maréchal'in cerrahı olan oda uşağı, bunun damla olmadığını savundu ve ağrıyan yeri uyuşturucu merhemle tedaviye koyuldu. Maalesef ağrı dindi ve gene başladığı zaman, onu dindirmiş bulunan ilâcın kullanılmasından geri kalınmadı; bünye bozuldu, ağrılar arttı ve ağrılarla birlikte ilâçlar da aynı oranda artırıldı. En sonunda bunun damla olduğunu anlayan Madame de Luxembourg bu çılgınca tedaviye karşı çıktı. Ondan gizli devam ettiler ve Monsieur de Luxembourg birkaç yıl içinde, iyileşmemekte ayak direndiği için kendi kusuru yüzünden yaman bir ölümle öldü. Ama felâketler konusunda bu kadar öteye gitmeyelim: Benim bundan önce anlatacak çok felâketim var!

Madame de Luxembourg'un iç yakınlığına en çok sahip olmak istediğim zaman bile, söylediğim ve yaptığım her şeyin nasıl bir alın yazısıyla onda hoşnutsuzluk uyandırmak için yapılmış gibi göründüğü şaşılacak bir şeydir. Monsieur de Luxembourg'un üst üste duyduğu acılar beni ona ve dolayısıyla Madame de Luxembourg'a daha çok bağlamaktan başka bir sonuç vermiyordu; çünkü onlar bana her zaman öylesine içtenlikle birleşmiş olarak görünmüşlerdi ki biri için beslenen duygular kaçınılmaz bir biçimde öbürüne de yayılıyordu. Monsieur le Maréchal yaşlanıyordu. Saraya sık sık gidişi, sarayın gerektirdiği çabalar, özellikle görevi sırasındaki[4] hizmet yorgunluğu, genç bir adamın güçlülüğünü istiyordu ve ben bu meslekte onun gücünü destekleyebilecek hiçbir şey görmüyordum. Yüksek görevleri kendinden sonra dağılmaya ve adı da sönmeye mahküm olduğuna göre, başlıca amacı hükümdarın çocuklarına kayrasını sağlamak olan sıkıntılı bir hayatı

sürdürmek onun için pek önemli değildi. Üçümüzden başka kimsenin bulunmadığı ve yitiklerinin bezdirdiği bir adam olarak sarayın yorgunluklarından yakındığı bir gün bir köşeye çekilmekten söz etmek ve ona Cynéas'ın Pyrrhus'e verdiği öğüdü[5] vermek cesaretinde bulundum; içini çekti ve kesin bir cevap vermedi. Ama beni yalnız olarak gördüğü ilk anda Madame de Luxembourg, onu telâşlandırmış gibi görünen bu öğüt üzerine beni şiddetle payladı. Doğruluğunu sezdiğim ve beni bir daha aynı konuya dönmekten vazgeçiren bir şey ekledi: Uzun süre sarayda yaşama alışkanlığının gerçek bir ihtiyaç haline geldiğini, bunun şu anda Monsieur de Luxembourg için bir oyalanma olduğunu ve ona öğütlediğim bir kenara çekilmenin, onun için bir dinlenmeden çok aylaklığının, can sıkıntısının, üzüntüsünün az zamanda onu bitirecek bir sürgün olacağını söyledi. Her ne kadar beni inandırmış olduğunu görmüş, her ne kadar kendisine verdiğim ve tuttuğum söze güvenmiş olması gerekiyorduysa da, bu bakımdan hiçbir zaman iyice yatışmış gibi görünmedi ve o günden sonra Monsieur le Maréchal ile baş başa konuşmalarımızın çok seyrekleşmiş ve hemen her zaman kesintiye uğramış bulunduğunu hatırlıyorum.

Hödüklüğüm ve şanssızlığım Madame de Luxembourg'un yanında bana böyle el birliği ile zarar verirken, onun en çok gördüğü ve en sevdiği kimseler de bir işime yaramıyordu. Özellikle, ne kadar parlak olmak mümkünse o kadar parlak bir genç olan abbé de Boufflers[6], hiçbir zaman bana yardıma hazır gibi görünmedi ve sadece Madame la Maréchale'in topluluğunda bana hiçbir zaman en ufak bir ilgi göstermeyen tek kişi olmakla kalmadı ama onun Montmorency'ye yaptığı her gezide Madame de Luxembourg'un gözünde bir şeyler yitirdiğimi görür gibi oldum ve bunun için, gerçi o istemese de, sadece varlığı yetiyordu: Konuşmalarındaki güzellik ve tatlılık benim ağır *spropositilerimi*[7] daha da ağırlaştırıyordu. İlk iki yıl, Montmorency'ye hemen hiç gelmemişti ve Madame la Maréchale'in hoşgörürlülüğüyle, durumumu şöyle böyle korumuştum; ama biraz sıkça görünür görünmez, bir daha belimi doğrultamamak üzere eğildim. Onun kanadı altına sığınmak ve beni dostluğuna alacak biçimde davranmak isterdim; ama onun hoşuna gitmeyi benim için bir ihtiyaç haline getiren somurtkanlık, bunda başarı kazanmamı engelledi ve bunun için

beceriksizce yaptığım şey, onun yanında yarar sağlamaksızın, beni Madame la Marêchale'in yanında iyiden iyiye gözden düşürdü. Bu kadar zekâyla, her şeyde başarı kazanabilirdi; ama kendini bir şeye adamakıllı verme olanaksızlığı ve sefahat düşkünlüğü, ona sadece her türlü yarı yetenek kazandırdı. Buna karşılık, bu türlü birçok yeteneğe sahipti ve onun parlamak istediği kibar âlemde gerekli olan da budur. Çok güzel şiircikler düzer, çok güzel mektupçuklar yazar, biraz lâvta çalar ve biraz da pastel resim karalar diye tanınırdı. Madame de Luxembourg'un portresini yapmaya kalkıştı; bu portre korkunç bir şey oldu. Madame de Luxembourg bu portrenin kendisine hiç benzemediğini söylüyordu ve bu da doğruydu. Hain papaz* benim fikrimi sordu ve ben, bir budala ve bir yalancı gibi, portrenin benzediğini söyledim. Papazı pohpohlamak istiyordum; ama bunu defterine yazan Madame la Maréchale'i pohpohlamıyordum ve papaz, oyununu oynadıktan sonra, bir de benimle alay etti. Ben de, bu gecikmiş deneyimin başarısıyla, bir daha dalkavukluğa kalkışmayı ve Minervaya rağmen[8] pohpohlamamayı öğrendim.

Benim yeteneğim, yeteri kadar güç ve cesaretle, insanlara yararlı ama sert gerçekleri söylemekteydi, orada kalması gerekiyordu. Ben, pohpohlamak için demiyorum ama övmek için doğmamıştım. Yapmak istediğim övgülerin beceriksizliği, bana eleştirilerimin sertliğinden çok kötülükte bulundu. Burada bunun, sonuçları sadece ömrümün geri kalan kısmında kaderimi belirlemekle kalmayan ama belki bütün gelecek kuşaklar içinde ünümü kararlaştıracak olan çok korkunç bir örneğini vereceğim.

Montmorency gezileri sırasında, Monsieur de Choiseul[9] zaman zaman şatoya akşam yemeğine geliyordu. Bir gün ben oradan çıkarken o geldi. Benden söz edilmiş. Monsieur de Luxembourg ona benim Monsieur de Montaigu ile olan Venedik öykümü anlatmış. Monsieur de Choiseul, benim bu meslekten ayrılmamın yazık olduğunu ve eğer bu mesleğe dönmek istersem beni işe almaktan daha iyi bir şey düşünemeyeceğini söylemiş. Monsieur de Luxembourg bana bunu anlattı; bakanlar tarafından şımartılmaya alışık olmadığım için bundan

---

* (Abbé de kBoufflers'in kendisi. -ç.)

çok duygulandım ve verdiğim karara rağmen, eğer sağlığım bu iş üzerinde düşünmeye uygun olsaydı her halde yeni bir çılgınlık yapmaktan kaçınmazdım. İhtiras bende ancak bütün öteki tutkuların beni özgür bıraktığı kısa aralıklarda hüküm sürmüştür, ama bu aralıkların biri beni yeniden bu işe atmak için yetebilirdi. Monsieur de Chouseul'ün iyi niyeti beni ona bağladığından, bakanlığının bazı işlemleri üzerine, yetenekleri için duyduğum saygıyı artırdı ve özellikle Aile Antlaşması[10] bana birinci dereceden bir devlet adamını haber verir gibi göründü. Benim kafamda, bir çeşit başbakan olarak baktığım Madame de Pompadour'u ayrık tutmaksızın, öncellerine pek vermediğim bir önem kazanıyordu ve ya Madame de Pompadour'un, ya da onun, ikisinden birinin öbürünü yerinden atacağı dedikodusu yayıldığı zaman Monsieur de Choiseul'ün kazanmasını dileyerek, Fransa'nın şerefi için bir dilekte bulunduğuma inandım. Ben Madame de Pompadour için her zaman, hatta yükselmesinden önce, henüz Madame d'Etioles adını taşırken, onu Madame de la Poplinière'in evinde görmüş olduğum zaman bile soğukluk duymuştum. O zamandan beri onun Diderot konusundaki suskusundan, ve *Fêtes de Ramire* (Ramire Şenlikleri) ve *Muses Galantes* (Âşık Musalar) konusunda olduğu kadar, bana başarısı ölçüsünde hiçbir kazanç ve yarar sağlamamış bulunan *Devin du Village* (Köyün Kâhini) konusunda da benimle ilgili bütün davranışlarından hoşnutsuz kalmış ve onu bütün fırsatlarda, beni kendisine gönül borcu duyurmaya çok az yatkın bulmuştum; ama bunun böyle olması Şövalye de Lorenzy'yi, bana bunun yararlı olacağını aşılayarak, bu hanımefendiyi övmek için bir şeyler yapmamı önermekten alıkoymadı. Hiçbir kişiliği olmadığını, ancak başkasının itelemesiyle düşünüp davrandığını bildiğim bu adamın, bunu kendiliğinden yapmadığını çok iyi anladığım için bu öneri beni çok kızdırdı. Ne bu öneriye karşı duyduğum öfkeyi ondan, ne de hükümdar gözdesine karşı çok bir sevgi beslemediğimi herhangi bir kimseden saklamış olmak için kendimi pek zorlamadığımı biliyorum; bunu Madame de Pompadour da biliyordu, bundan emindim ve bütün bunlar, Monsieur de Choiseul için duyduğum dilekte benim öz çıkarımla doğal eğilimimi birleştiriyordu. Monsieur Choiseul üzerine bildiğim tek şey olan yeteneklerinden ötürü beslediğim saygının

etkisi altında, iyi niyetine karşı duyduğum gönül borcuyla dolu, öte yandan çekildiğim köşede eğilimleri ve yaşama biçimi konusunda hiçbir şey bilmediğim için, ona halkın ve kendimin öç alıcısı olarak bakıyordum ve o zaman *Contrat Social*'e son bir el atarak orada, daha önceki bakanlar ve onları gölgede bırakmaya başlayan bakan konusunda ne düşündüğümü kısaca belirttim. Bu olayda, en değişmez davranış kuralıma uymakta kusur ettim ve üstelik aynı parça içinde, kişilerin adlarını anmaksızın övmek ya da yermek isteyince, övgüyü ilgili kimselere, en kuşkulu, en alıngan kimseleri bile birini başkası sanma yanlışlığına düşürmeyecek biçimde yöneltmek gerektiğini düşünmedim. Bu konuda öylesine çılgın bir güven içinde bulunuyordum ki herhangi birinin oyuna getirilebileceği aklıma bile gelmedi. Haklı olup olmadığım birazdan görülecek.

Şanslarımdan biri de, ilişkilerim içinde her zaman kadın yazarların bulunmasıydı. Hiç değilse büyükler arasında bu şanstan kurtulacağımı sanıyordum. Hiç de öyle olmadı: Bu şans beni orada da izledi. Bununla birlikte Madame de Luxembourg, bildiğim kadarıyla hiçbir zaman bu garip meraka tutulmadı; ama Madame la contesse de Boufflers tutuldu. Düz deyi biçiminde bir trajedi yazdı, bu trajedi önce Monsieur le prince de Conti'nin çevresinde okundu, elden ele gezdirildi, övüldü ve bu kadar övgüyle yetinmeyen Madame de Boufflers, bana da övdürmek için bu trajedi üzerine benim de fikrimi almak istedi. Bana da övdürdü, ama orta karar, yapıtın değdiği derecede. Üstelik *Esclave Généreux* (Yürekli Köle) adlı oyununun, çok az tanınmış ama gene de çevrilmiş bulunan Oroonoko adlı bir İngiliz oyununa büyük bir benzerlik gösterdiği yolunda, ona borçlu olduğumu sandığım bir uyarıda bulundum. Madame de Boufflers bu fikrimden ötürü, ama gene de oyununun öbürüne hiç benzemediğine inanca vererek, bana teşekkür etti. Bu aşırmadan, dünyada ondan başka kimseye söz etmedim ve ona da bana yüklediği bir görevi yerine getirmek için söz ettim; bu, o zamandan beri, bana Gil Blas'nın Piskopos vaize karşı yerine getirdiği görevin kaderini sık sık hatırlatmaktan geri kalmadı[11].

Beni sevmeyen abbé de Boufflers dışında, kendisine karşı ne kadınların ne de yazarların bağışlayacakları haksızlıklarda bulunduğum Madame de Boufflers dışında, Madame la Maréc-

hale'in bütün öteki dostları bana her zaman dostum olmaya çok az yatkın gibi göründüler. Yazarlar arasına karıştığı için, onların kusurlarından bağışık olmayan Monsieur le président Hénault[12] bunlar arasındaydı; her ikisi de Voltaire'le büyük bir ilişki içinde bulunan ve d'Alembert'in yakın dostları olan Madame de Deffand[13] ile Mademoiselle de Lespinasse[14] da gene bunlar arasındaydı; hatta bu sonuncusu, sonunda d'Alembert'le birlikte yaşamaya başladı, onunla her türlü iyilik ve her türlü şerefte anlaştı ve zaten bu başka türlü de olamazdı. Önce, gözlerinin kaybı benim gözümde bir acıma konusu olan Madame du Deffand için büyük bir ilgi göstermekle başlamıştım ama, birimizin kalkma saati öbürünün hemen hemen yatma saati olacak kadar benimkine aykırı bulunan yaşama biçimi, akıllı geçinen zavallılara karşı sınırsız tutkusu, yayımlanan en önemsiz yapıtlara bile, lehte olsun aleyhte olsun verdiği önem, kesin tavırlarının zorbalık ve coşkunluğu, her şeye karşı ona en önemsiz şeylerden çarpına çarpına söz ettiren lehte ya da aleyhte aşırı tutkunluğu, akıl almaz ön yargıları, yenilmez dik kafalılığı, tutkulu yargılarındaki direngenliğin onu götürdüğü akılsızlık esrimesi, bütün bunlar, az zamanda ona göstermek istediğim ilgilerden beni caydırdı; ben onu savsakladım; o bunu farketti; bu kadarı onu öfkeden kudurtmak için yetti ve bu karakterde bir kadının ne kadar korkulacak bir şey olduğunu yeterince sezmeme rağmen, kendimi onun dostluğunun afeti karşısında bırakmaktansa, nefretinin afeti karşısında bırakmayı yeğ tuttum.

Madame de Luxembourg'un çevresinde bu kadar az dosta sahip olmak, eğer ailesi içinde düşmanlarım olmasaydı o kadar önemli değildi. Ailesi içinde bir tek, ama bugün içinde bulunduğum durum bakımından yüz düşmana bedel bir düşmanım vardı. Bu şüphesiz erkek kardeşi Monsieur le Duc de Villeroy[15] değildi; çünkü o sadece gelip beni görmekle kalmamış ama birçok kez Villeroy'ya gitmeye de davet etmişti ve bu çağrıya bence mümkün olan bütün saygı ve nezaketle cevap vermiş olduğumdan, bu belirsiz cevabı bir erem (muvafakat) gibi aldığı için, Madame de Luxembourg ile birlikte benim de bulunacağım ve bana önerilen on beş günlük bir yolculuk düzenlemişti. Sağlığımın gerektirdiği özenler o sırada tehlikesizce yer değiştirmeme izin vermediğinden, Monsieur de Luxem-

bourg'dan beni bu güçlükten kurtarmak kayrasında bulunmasını rica ettim. Cevabından bu işin dünyanın en büyük sevimliliğiyle yapıldığı görülebilir (Tomar D, no 3) ve Monsieur le duc de Villeroy, bana bundan ötürü eskisinden daha az iyilik göstermedi. Yeğeni ve kalıtçısı olan genç marki de Villeroy, ne amcasının beni onurlandırdığı iç yakınlığına katıldı, ne de, itiraf ederim, amcası için duyduğum saygıdan pay aldı. Onun duygusunu belli etmeyen tavırları, onu benim için dayanılmaz bir hale getirdi ve benim soğuk tavrım onun nefretini üstüme çekti. Hatta bir akşam sofrada içinden iyi sıyrılamadığım bir çılgınlık yaptı, çünkü ben hiçbir zihin çevikliği olmayan bir budalayım ve öfke, zaten azıcık olan zihin çevikliğimi bileyecek yerde, onu da elimden alır. Bana hemen L'Hermitage'a geldiğimde yavru olarak verdikleri ve o zaman adını Duc koyduğum bir köpeğim vardı. Kendime bir arkadaş, bir dost edindiğim ve dost adına şüphesiz onu almış bulunanların çoğundan çok daha lâyık olan bu çirkin, ama türü içinde az bulunur köpek, sevgi dolu, duygulu yaradılışı ve birbirimize karşı duyduğumuz bağlılık nedeniyle, Montmorency şatosunda ünlü olmuştu; ama çok ahmakça bir korkaklık yüzünden, sanki hiçbir marki bundan ötürü kızmaksızın Marquis adını taşıyan bir sürü köpek yokmuş gibi, adını Turc olarak değiştirmiştim. Bu ad değişikliğini öğrenen Marki de Villeroy, beni bu konuda öylesine dürttü ki yapmış olduğum şeyi sofranın ortasında anlatmak zorunda kaldım. Bu öyküde dük adı bakımından onur kırıcı olan şey, onu köpeğe vermiş olmaktan çok, köpekten almış olmaktı. Daha da kötüsü orada birçok dükün bulunması oldu; Monsieur de Luxembourg düktü, oğlu düktü. Dük olmak için doğmuş ve bugün dük olan Marki de Villeroy, beni içine soktuğu güç durumdan ve bu güçlüğün verdiği sonuçtan kıyıcı bir zevk aldı. Ertesi gün bana teyzesinin onu bu yüzden adamakıllı haşladığı yolunda inanca verildi ve bu azarlamanın, eğer doğruysa, dükün yanındaki işlerimi ne derecede yoluna koyduğu tahmin edilebilir.

Bütün bunlara karşı, Luxembourg konağında olduğu kadar Temple'da da, destek olarak bir tek dostum olmakla övünen şövalye de Lorenzy'den başka kimsem yoktu; ama o daha da çok, sayesinde kadınlar arasında büyük bir geometri bilgini olarak geçindiği d'Alembert'in dostu idi. Öte yandan o, kendi-

si de d'Alembert'in yakın dostu olan Madame la comtesse de Boufflers'in hizmetkâr kavalyesi, ya da daha doğrusu gönül eğlencesiydi ve şövalye de Lorenzy ancak Madame de Boufflers aracıyla varlık kazanıyor ve ancak onun aracıyla düşünüyordu.

Böylece, Madame de Luxembourg'un yanında kendi dışımda budalalığımı dengeleyecek bir karşı ağırlığa sahip bulunmam şöyle dursun, onun yakınında bulunanların hepsi beni onun gözünde kötülemekte elbirliği etmişe benziyordu. Bununla birlikte, bastırma işini üzerine almak istediği *Emile* dışında, bana aynı sıralarda, benden bıkmış olsa bile birçok kez bana karşı ömrünce süreceğini vaat etmiş bulunduğu dostluğu her zaman koruduğuna ve koruyacağına beni inandıran bir başka ilgi ve yakınlık belirtisi gösterdi.

Onun bu duygusuna güvenebileceğim kanısına kapılır kapılmaz, dostlarıma karşı değişmez davranış kuralı olarak onlara kendimi nasılsam öyle, ne daha iyi, ne de daha kötü gösterme yolunu benimsemiş bulunduğum için, bütün kusurlarımın itirafıyla onun yanında kalbimi hafifletmeye başlamıştım. Ona Thérèse'le olan ilişkilerimi ve çocuklarıma karşı nasıl davrandığımı da atlamaksızın, bu ilişkilerin bütün sonuçlarını açıklamıştım. İtiraflarımı, beni hak ettiğim eleştirilerden esirgeyerek pek iyi, hatta çok iyi karşılamıştı ve beni en çok heyecanlandıran şey de küçük armağanlar vererek, aratarak, kendisini görmeye çağırarak, yüz okşantıyla karşılayarak ve herkesin önünde sık sık öperek, Thérèse'den esirgemediği iyilikleri görmek olmuştu. Bu zavallı kız, Monsieur ve Madame de Luxembourg'un bana onun kişiliğinde gösterdikleri dostluklar beni doğrudan doğruya gösterdikleri dostluklardan daha da çok duygulandırdığı için, şüphesiz benim de iyiden iyiye paylaştığım sevinç ve gönül borcu taşkınlıkları içindeydi.

Uzunca bir süre işler böyle gitti; ama sonunda Madame la Maréchale iyiliği çocuklarımdan birini kimsesizler yurdundan çıkartmak istemeye kadar götürdü. En büyüğünün kundak bezlerine bir rakam koydurtmuş olduğumu biliyordu; benden bu rakamın suretini istedi, verdim. Bu araştırma için, oda uşağı ve güvenilir adamı olan La Roche'u kullandı, o da sonuçsuz aramalar yaptı ve aradan sadece on iki, on dört yıl geçtikten

sonra, eğer Kimsesiz Çocuklar Yurdunun kayıtları düzgün tutulmuş ya da araştırma iyi yapılmış olsaydı bu rakamın bulunmayacak bir şey olmamasına rağmen, hiçbir şey bulamadı. Ne olursa olsun bu başarısızlıktan, eğer bu çocuğu doğumundan başlayarak izlemiş olsaydım, o zaman üzüleceğimden daha az üzüldüm. Eğer verdiğim bilgi yardımıyla bana benim çocuğum olarak herhangi bir çocuk verilmiş olsaydı, bunun gerçekten benim çocuğum olup olmadığı, bir başka çocukla değiştirilip değiştirilmediği kuşkusu kalbimden hiç çıkmayacak ve ben de doğanın gerçek duygusunu bütün güzelliği içinde hiç tadamayacaktım; bu duygunun ayakta durması için, hiç değilse çocukluk boyunca alışkanlık üzerine dayanmış olması gerekir. Artık tanınmayan bir çocuğun uzun ayrılığı, sonunda analık ve babalık duygularını güçten düşürür, yok eder ve bir süt anneye verilmiş olan bir çocuk, hiçbir zaman kendi gözü önünde beslenen bir çocuk gibi sevilmez. Burada yürüttüğüm düşünce haksızlıklarımı sonuçlarında hafifletebilir, ama bu iş onları kaynağında ağırlaştırarak olur.

Bu sözü geçen La Roche'un, Thérèse aracıyla, Grimm'in Chevrette'in kapı komşusu ve Montmorency'nin çok yakınında bulunan Deuil'de tutmakta devam ettiği Madame Le Vasseur ile tanıştığını belirtmek belki de yararsız değildir. Oradan ayrılınca, bu kadına göndermeye hiç ara vermediğim parayı ona Monsieur La Roche aracıyla verdirmeye devam ettim ve sanırım Monsieur La Roche, ona Madame la Maréchale tarafından da sık sık armağanlar götürüyordu; böylece bu kadın her zaman yakınmasına rağmen, hiç de yakınılacak bir durumda bulunmuyordu. Grimm'e gelince, nefret etmem gereken kimselerden söz etmesini hiç sevmediğim için, Madame de Luxembourg'a ondan ancak istemeksizin söz ediyordum: ama Madame de Luxembourg, bana onun üzerine ne düşündüğünü söylemeksizin ve bu adamı tanıyıp tanımadığını anlamama hiçbir olanak bırakmaksızın, beni birçok kez o konuya getirdi. Sevilen ve özellikle kendileriyle ilgili işlerde bize karşı hiçbir sakınım göstermeyen kimselere karşı sakınımlı davranma hoşlandığım bir şey olmadığı için, o zamandan sonra zaman zaman bu sakınım üzerinde düşündüm; ama sadece başka olaylar bu düşünceyi doğal kıldıkları zaman.

Emile'den, onu Madame de Luxembourg'a vermiş olduğumdan beri uzun süre söz edildiğini duymaksızın kaldıktan sonra, sonunda Paris'te kitapçı Duchesne ve onun aracıyla Amsterdam'daki kitapçı Néaulme ile pazarlığının sonuçlanmış bulunduğunu öğrendim. Madame de Luxembourg Duchesne iie anlaşmamın iki nüshasını imzalanmak üzere bana gönderdi. Yazının, bana kendi eliyle yazmayan Monsieur de Malesherbes'in mektuplarının çıktığı elden çıktığını gördüm. Anlaşmamın yargıcın tanıklığı ve gözleri önünde yazıldığı yolundaki bu inan, bana onu güvenle imzalattı. Duchesne bana bu elyazmasından, yarısı peşin altı bin frank ve sanırım yüz ya da iki yüz kitap veriyordu. İki nüshayı da imzaladıktan sonra, her ikisini de istemiş olduğu gibi Madame de Luxembourg'a gönderdim; o, onlardan birini Duchesne'e verdi; öbürünü de bana geri gönderecek yerde kendinde alıkoydu ve bu nüshayı bir daha hiç görmedim.

Monsieur ve Madame de Luxembourg'u tanımak, bir köşeye çekilme tasarımda bir oyalama yapmış ama beni ondan vazgeçirmemişti. Madame la Maréchale yanında en gözde olduğum sıralarda bile, çevrelerini benim için dayanılabilir kılan tek şeyin gerek Monsieur le Maréchal, gerekse onun için duyduğum içten bağlılık olduğunu her zaman sezmiştim ve bütün güçlüğüm, bu bağlılığı zevkime daha uygun ve bozulmaması için gösterilen bütün özenlere rağmen, bu sıkıntı ve bu akşam yemeklerinin sürekli bir bozulma içinde tuttuğu sağlığıma daha az aykırı bir yaşama biçimi ile uzlaştırabilmekteydi. Sağlığımın bozulmaması konusunda, bütün öbür konularda olduğu gibi gösterilen ilgi mümkün olan en ileri dereceye kadar götürülmüştü ve örneğin her akşam yemekten sonra erkenden yatmaya giden Monsieur le Maréchal, isteyim istemeyim benim de gidip yatmam için beni götürmekten hiçbir zaman geri kalmıyordu. Ancak felâketimden az bir zaman önce, neden bilmem bu ilgiyi göstermekten vazgeçti.

Hatta Madame la Maréchale'in benden soğuduğunu farketmeden önce, böyle bir duruma uğramamak için eski tasarımı gerçekleştirmek istiyordum; ama bunun için gerekli araçlar bende olmadığından, *Emile* anlaşmasının yapılmasını bekle-

mek zorunda kaldım ve bu arada Contrat Social'i bitirdim ve bu elyazmasının fiyatını, Rey'in bana verdiği bin frank olarak saptadıktan sonra, onu ona gönderdim. Sözü geçen elyazmasıyle ilgili küçük bir olayı belki atlamamam gerekir. Bu elyazmasını, zaman zaman beni görmeye gelen ve onu kendisiyle ilişki halinde bulunduğu Rey'e göndermeyi üzerine alan Vaud bölgesi ortaelçisi ve Hollanda Saray Papazı Duvoisin'e iyice kapatılmış olarak vermiştim. Küçük harflerle yazılmış bu elyazması çok küçüktü ve cebini doldurmuyordu. Bununla birlikte, kara gümrüğünü geçerken paketi, nasıl oldu bilmem, memurların eline geçti; memurlar paketi açtılar, incelediler ve büyükelçi adına isteyince ona geri verdiler; bu olay, yapıtın büyük övgüleriyle ve şüphesiz kitap yayımlanacağı zaman Hristiyanlığın öç alıcısı olmayı kafasına koyduğundan bir tek eleştiri sözü etmeksizin yapmış olduğunu bana safça belli ettiği gibi, onu elyazmasını okuyabilecek bir duruma getirdi. Elyazmasını yeniden kapattı ve Rey'e gönderdi. Bana bu işi anlattığı mektupta yaptığı açıklama özet olarak bu oldu ve bu konuda bütün bildiğim de budur.

Bu iki kitap ve zaman zaman çalıştığım Dictionnaire de Musique'imin dışında, hepsi de yayımlanacak durumda ve ya ayrıca ya da eğer bir gün o işe girişirsem genel derlemem içinde yayımlamayı düşündüğüm daha az önemli başka birkaç yazım daha vardı. Çoğu henüz Peyrou'nun elinde elyazması halinde bulunan bu yazıların en önemlisi, bana onun üzerine iyi şeyler söyleyen Monsieur de Malesherbes ve Şövalye de Lorenzy'ye okuttuğum bir Essai sur l'Origine des Langues (Dillerin Kökeni Üzerine Deneme) idi. Bütün bu yazıların bir arada, bana en azından bütün masraflar çıktıktan sonra kendim için olduğu kadar Thérèse için de ömür boyu gelir getirecek biçimde yatırmak istediğim sekiz on bin franklık bir sermaye getireceğini hesaplıyordum; ondan sonra, söylemiş bulunduğum gibi bir taşra köşesinde, kimseyi kendimle uğraştırmaksızın ve kendim de etrafıma elimden gelen iyiliği yapmaya devam ederek, ömrümü dinginlik içinde tamamlamak ve boş zamanlarımda yazmayı düşündüğüm anılarımı yazmaktan başka hiçbir şeyle uğraşmaksızın, birlikte yaşamaya gidecektik.

İşte, Rey'in söylemeden geçmemem gereken bir eli açıklığının gerçekleşmesini daha da kolaylaştırdığı tasarım buydu. Paris'te bana o kadar kötü şeyler söylenen bu kitapçı, gene de kendisiyle iş yaptığım kitapçılar arasında her zaman hoşnut kalacağım tek adamdır*. Gerçekte kitaplarımın baskısı konusunda çoğu kez tartışma halindeydik; o düşüncesizdi, ben öfkeliydim. Ama çıkar konusunda ve bu konuyla ilgili işlerde, hiçbir zaman kendisiyle usulüne uygun bir anlaşma yapmadığım halde, onu daima tam bir doğruluk ve namusluluk içinde gördüm. Hatta o benimle iyi iş yaptığını bana açık yürekle itiraf etmiş bulunan tek kişidir de ve çoğu kez, servetinden pay teklif ederek, onu bana borçlu olduğunu söyledi. Gönül borcunu bana doğrudan doğruya ödeyemediği için, onu bana hiç değilse, senette bunun ona sağlamış bulunduğum yararlara karşı bir gönül borcu olduğunu belirterek, kendisine üç yüz franklık ömür boyu bir ödenek bağladığı kadınımın kişiliğinde ödemek istedi. Bunu bana kendiliğinden, gösterişsiz, çalımsız, gürültüsüz patırtısız yaptı ve eğer ben ilk olarak herkese sözünü etmemiş olaydım, kimse bu konuda hiçbir şey bilmezdi. Bu davranıştan öylesine duygulandım ki o günden sonra Rey'e gerçek bir dostlukla bağlandım. Bir süre sonra çocuklarından birinin vaftiz babası olmamı istedi; razı oldum ve beni düşürdükleri durum içindeki üzüntülerimden biri de, bundan böyle vaftiz kızıma ve onun ana babasına bağlılığımı yararlı kılacak bütün olanakların elimden alınmış bulunmasıdır. Bu kitapçının gösterişsiz el açıklığı karşısında bu kadar duygulu olan ben, yüksek mevki sahibi bunca kişinin bana yapmak istediklerini söyledikleri ve benim hiç farkına varmadığım o dünyayı şatafatla dolduran gürültücü iyilikleri karşısında neden o kadar az duyguluyum? Bu kusur onların mı, yoksa benim mi? Onlar mı kendini beğenmiş, yoksa ben mi nankörüm? Sağduyulu okuyucular, tartın, karar verin; kendi payıma, ben susuyorum.

---

* Bu satırı yazdığım zaman, daha sonra yazılarımın baskılarında bulduğum ve onun da kabul etmek zorunda kaldığı oyunları tasarlamak, aklıma getirmek ve bunlara inanmaktan henüz çok uzak bulunuyordum[16].

Bu ödenek Thérèse'in bakımı için büyük bir kaynak ve benim için büyük bir destek oldu. Ama gene de, ona gönderilen bütün armağanlardan olduğu gibi, bu kaynaktan da kendim için doğrudan doğruya bir yarar sağlamaktan çok uzaktaydım. O her zaman her şeyinden kendisi yararlandı. Onun parasını sakladığım zaman, hatta benden daha zengin olduğunda bile, ortak masrafımız için tek mangır ayırmaksızın ona bu paranın tam bir hesabını verirdim. *Benim olan şey bizimdir,* diyordum ona, ve *senin olan şey de senin.* Ona karşı, kendisine sık sık yinelediğim bu davranış kuralına göre davranmaktan hiç vazgeçmedim. Beni kendi ellerimle kabul etmediğim şeyi onun elleri aracıyla kabul etmekle suçlamak alçaklığını göstermiş olan kimseler, benim kalbimi şüphesiz kendi kalplerine göre yargılıyorlar ve beni çok kötü tanıyorlardı. Onun kendi kazanacağı ekmeği onunla birlikte seve seve yerdim, ama başkasından kabul ettiğini hiçbir zaman. Şimdi de, doğanın akışına göre benden sonra yaşayacağı zaman da, bu konuda onun tanıklığına baş vururum. Ne yazık ki o, gösteriş merakı ya da boğazına düşkünlüğünden değil ama sadece ihmal yüzünden, ekonomide her bakıma az becerikli, az dikkatli ve çok savurgandır. Bu dünyada kimse kusursuz değil ve üstün niteliklerinin denkleştirilmesi gerektiğine göre, bu kusurların ikimize de belki daha çok kötülükleri dokunmalarına rağmen, kötülükleri olmaktansa kusurları olmasını yeğ tutarım. Bir gün ona dayanak hizmeti görebilecek biraz dünyalık biriktirmek bakımından, vaktiyle Anne için olduğu gibi onun için de göstermiş bulunduğum çabalar akla hayale sığmaz; ama bunlar hep boşuna çabalar oldu. Ne biri, ne öteki, hiçbir zaman kendi kendileriyle hesaplaşmadılar ve bütün çabalarıma rağmen, her şey hep geldiği gibi gitti. Thérèse ne kadar sade giyinirse giyinsin Rey'in ödeneği, ben her yıl kendiminkinden de eklemeden, hiçbir zaman onun giyinip kuşanması için yetmedi. Ne o, ne de ben zengin olmak için yaratıldık ve kuşkusuz ben bunu felâketlerimiz arasında saymıyorum.

Contrat Social oldukça hızlı basılıyordu. Bir köşeye çekilme tasarımı gerçekleştirmek için yayımlanmasını beklediğim *Emile* konusunda durum böyle değildi. Duchesne bana seçmem için zaman zaman baskı örnekleri gönderiyordu; ne zaman seçsem, işe başlayacak yerde bu kez başka baskı örnek-

leri gönderiyordu. Tam forma üzerinde, harfler üzerinde uyuştuğumuz ve elinde de basılmış birçok yaprak bulunduğu bir anda, bir prova üzerinde yaptığım küçük bir değişiklik üzerine her şeye yeniden başladı ve aradan altı ay geçtikten sonra kendimizi ilk günkünden daha az ilerlemiş bulduk. Bütün bu denemeler boyunca, kitabın hem Fransa'da hem Hollanda'da basıldığını ve aynı zamanda iki baskısının birden yapıldığını gördüm. Ne yapabilirdim? Artık elyazmamın sahibi değildim. Fransa'daki baskıya katılmış olmak şöyle dursun, ona hep karşı çıkmıştım; ama sonunda, bu baskı ben istemesem de yapıldığına ve öbürüne örnek hizmeti gördüğüne göre, kitabımın sakatlanmaması ve bozulmaması için ona bir göz atmak ve provaları görmek gerekiyordu. Öte yandan kitap öylesine yargıcın tanıklığı altında basılıyordu ki, işi yöneten âdeta oydu, bana sık sık mektup yazıyordu ve hatta bu konuda, birazdan anlatacağım bir vesileyle, beni görmeye bile geldi.

Duchesne kaplumbağa adımıyla ilerlerken, onun alıkoyduğu Néaulme daha da yavaş ilerliyordu. Basılan kâğıtlar, basıldıkça ona tastamam gönderilmiyordu. Duchesne'in, yani oradaki görevlisi olan Guy'nin bu davranışında bir kötü niyet görür gibi oldu ve anlaşmaya uyulmadığını gördüğü için, bana kendi hesabıma yapılanlardan daha az çare bulabildiğim sızlanma ve yakınmalarla dolu mektup üzerine mektup yazdı. Néaulme'un o sıralarda beni çok sık gören dostu Guérin, bana durmadan ama her zaman çok büyük bir sakıncalıkla, bu kitaptan söz ediyordu. Onu Fransa'da bastıklarını hem biliyor, hem bilmiyordu; bana bu kitabın başıma açacağı güçlüklerden dolayı acınırken, sakıntısızlığımın ne olduğunu söylemek istemeksizin, beni sakıntısızlıkla suçlar gibi görünüyordu; durmadan dolambaçlı yollara baş vuruyor, hık mık ediyordu; sadece beni konuşturmak için konuşuyora benziyordu. O sıralarda güvenim o kadar tamdı ki bu işten söz ederken kullandığı sakınmalı ve gizemli tona, bürolarına sık sık uğradığı bakan ve yüksek görevlilerden kapılmış bir hastalık olarak gülüyordum. Bu yapıt konusunda her bakımdan kurala uygun bir durumda bulunduğumdan emin, onun sadece yargıcın izni ve korumasına değil ama bakanın bile kayrasına lâyık olduğuna ve aynı şekilde bu kayraya sahip olduğuna iyiden iyiye inan-

mış olarak, gereği gibi davranmakta gösterdiğim cesaretten ötürü kendi kendimi kutluyor ve benim için kaygılanır gibi görünen korkak dostlarıma gülüyordum. Duclos da bunlardan biri oldu ve Duclos konusunda itiraf ederim ki onun sağduyu ve bilgisine duyduğum güven, eğer yapıtın yararlılığına ve yapıtı koruyanların doğruluğuna duyduğum güven daha az olsaydı beni ürküntüye kaptırabilirdi. *Emile* baskıdayken, Duclos Monsieur Baille'in evinde beni görmeye geldi; bana kitaptan söz etti: Ona Profession de Foi du Vicaire Savoyard'ı (Savoie'lı Papaz Yardımcısının İman Bildirisi) okudum. Sessiz sedasız ve bana öyle geldi ki büyük bir zevkle dinledi. Bitirdiğim zaman bana şöyle dedi: "Ne, yurttaş? Bu Paris'te basılan bir kitaptan mı? —Evet, dedim ona ve Kralın emriyle onu Louvre'da basacaklardı. — Pekâlâ, dedi bana; ama bu parçayı bana okumuş olduğunuzu kimseye söylememek lütfunda bulunun". Düşüncesini bu çarpıcı açıklama biçimi, beni ürkütmeksizin şaşırttı. Duclos'nun Monsieur de Malasherbes'i sık sık gördüğünü biliyordum. Aynı konu üzerinde ondan nasıl bu kadar farklı düşündüğünü anlamakta güçlük çektim.

Dört yıldan çok bir süreden beri, bir gün bile sağlığım yerinde olmaksızın, Montmorency'de yaşıyordum. Orada hava çok iyi olmasına karşın sular kötüdür ve benim eski ağrılarımın daha da kötüleşmesi nedenlerinden biri pekâlâ bu olabilir. 1761 sonbaharı sonlarına doğru büsbütün hastalandım ve bütün kışı hemen hemen arasız acılar içinde geçirdim. Bin kaygı ile daha da artan fizik sıkıntı, bana bu kaygıları daha da duyulur kıldı. Bir süreden beri, ne konusunda olduğunu bilmediğim belirsiz ve hüzünlü önyargılar beni allak bullak ediyordu. Hayli garip imzasız mektuplar ve hatta daha az garip olmayan imzalı mektuplar alıyordum. Paris Parlamentosunda, işlerin gidişatından hoşnutsuz ve sonuçlarını iyiye yormadığı için ailesiyle birlikte çekilmek üzere Cenevre ya da İsviçre'de bir barınak seçimi üzerine benim fikrimi soran bir danışmandan bir mektup aldım. Bana o sıralarda sarayla arası bozuk bulunan parlamentosu için, bir bakıma ihtiyaç duyacağım bütün belge ve gereçleri sağlamayı teklif ederek, muhtıra ve uyarılar yazmamı öneren ... Parlamentosu başkanı Monsieur de ...'dan[17] bir mektup aldım. Acı çektiğim zaman ters olurum.

Bu mektupları aldığım zaman da öyleydim, ben istenen şeyleri tamamen geri çevirerek, yazdığım cevaplarda bu tersliğimi gösterdim; bu terslikten ötürü şüphesiz kendimi kınamıyorum, çünkü bu mektuplar düşmanlarımın tuzakları olabilirdi*, ve benden istenen şeyler her zamandan daha az vazgeçmek istediğim ilkelere aykırıydı. Ama tatlılıkla geri çevirebilecekken, sertlikle geri çevirdim ve işte bunda haksızdım.

Sözünü ettiğim iki mektup kâğıtlarım arasında bulunacaktır. Danışmanın mektubu beni hiç şaşırtmadı, çünkü ben de onun ve başka birçoklarının gibi, işlerin kötü gidişatının Fransa'yı yakın bir bozuklukla tehdit ettiğini biliyordum. Hepsi de hükümetin kusuru yüzünden meydana gelen talihsiz bir savaşın yıkımları[18]; maliyenin akıl almaz karışıklığı, o zamana kadar birbiriyle açık bir savaş halinde bulunan ve birbirine zarar vermek için krallığın yıkımına sebep olan iki üç bakan arasında paylaşılmış yönetimin sürekli anlaşmazlıkları; halkın ve bütün devlet kademelerinin genel hoşnutsuzluğu; kendisinde olduğu söylenen bütün bilgileri eğilimlerine feda ederek, en çok hoşuna giden kimseleri iş başına geçirmek için, hemen her zaman en yeteneklileri işbaşından uzaklaştıran direngen bir kadının dik kafalılığı[19]; bütün bunlar, danışmanın, halkın ve benim öngörülerimizi haklı çıkarmakta elbirliği ediyordu. Bu öngörü, krallığı tehdit eder gibi görünen karışıklıklardan önce, krallık dışında bir barınak arayıp aramamak gerektiği konusunda, hatta beni birçok kez kararsızlığa düşürdü; ama miskinlik ve yumuşak mizacımın etkisiyle yatışmış olarak, yaşamak istediğim yalnızlık içinde, hiçbir karışıklığın bana kadar gelemeyeceğine inandım; sadece, bu durumda Monsieur de Luxembourg'un hükümet içinde kendisini daha az istenir biri yapacak görevlere katılmasından üzgün bir halde işlerin o günkü durumunda korkulacak ve bana bugün bile eğer hükümetin bütün dizginleri sonunda bir tek adamın eline geçmeseydi[20], Fransız monarşisinin şimdi umutsuz bir durumda bulunacağı kuşku götürmez bir şey olarak göründüğü gibi, büyük makine çökecek olursa, onun her ihtimale karşı kendisine bir emeklilik ayarlamış olmasını isterdim.

---

* Örneğin, Başkan de ...'un Ansiklopedistler ve d'Holbach takımıyla sıkı ilişkisi olduğunu biliyordum.

Sağlık durumum kötüleştikçe, *Emile*'in basılması yavaşlıyordu, sonunda nedenini anlayamaksızın, Guy artık bana yazmak ya da cevap vermek tenezzülünde bulunmaksızın, Monsieur de Malesherbes o sıralarda kırda bulunduğundan kimseden bir haber alıp olup biten şeyler üzerine hiçbir şey öğrenemeksizin, büsbütün durdu. Bir felâket, ne olursa olsun, neye dayandığını bildikçe beni hiçbir zaman şaşırtmaz ve yıkmaz; ama benim doğal eğilimim, bilgisizliklerden korku duymaktır; onların karanlık havasından korkar ve nefret ederim; gizem beni her zaman tedirgin eder; sakıntısızlık derecesinde açık yaratılışıma gizem çok aykırı düşer. Öyle sanırım ki en korkunç canavarın görünüşü beni pek korkutmaz; ama gece beyaz bir çarşaf altında bir surat görsem korkarım. İşte bu nedenle, bu uzun suskunun alevlendirdiği hayal gücüm, karşımda hayaletler çizmeye başladı. Son ve en iyi yapıtımın yayımlanmasını ne kadar istiyorsam, onu engelleyebilen şeyi aramak beni o kadar üzüyordu ve her şeyi aşırı derecede büyüttüğüm için, kitabın baskısının durdurulmasında onun yasaklandığını görür gibi oluyordum. Bununla birlikte, bunun ne nedenini, ne de biçimini anlayabildiğimden, büyük bir belirsizlik içinde bulunuyordum. Guy'ye, Monsieur de Malesherbes'e, Madame de Luxembourg'a mektup üzerine mektup yazıyor ve cevaplar ya gelmediği, ya da beklediğim zaman gelmediği için, büsbütün altüst oluyor, çıldırıyordum. Ne yazık ki tam o sırada, bir cizvit olan Peder Griffet'nin *Emile*'den söz etmiş ve ondan parçalar nakletmiş olduğunu öğrendim. O anda hayal gücüm bir şimşek gibi çaktı ve büyük haksızlığın bütün gizemini aydınlattı; bu haksızlığın oluşumunu, sanki bana açımlanmış kadar açık, bana açımlanmış kadar güvenle gördüm. Kolejlerden söz ederken kullandığım küçümseyici tona kızan cizvitlerin yapıtımdan alındıklarını, yapıtımın basılmasını engelleyenlerin onlar olduklarını, dostları Guérin'den sağlık durumumu öğrendikleri ve benim kuşku duymadığım yakın ölümümü öngördükleri için, yapıtımı bozmak, değiştirmek ve kendi ereklerini yerine getirmek üzere, bana kendi duygularımdan farklı duygular yüklemek niyetiyle kitabın baskısını o zamana kadar geciktirmek istediklerini sandım. Bu çılgınlığı desteklemek ve ona bir doğruluk havası vermek, doğruluk havası ne demek, onu bana doğrunun ta kendisi olarak göster-

mek için aklıma yığınla şey ve olayın gelmiş bulunması şaşılacak şeydir. Guérin tamamen cizvitlerin elindeydi, biliyordum. Bana yaptığı bütün dostluk gösterilerini onlara bağladım ve beni Néaulme ile anlaşmak için onların itelemesiyle sıkıştırdığına, cizvitlerin adı geçen Néaulme aracıyla yapıtımın ilk formalarını elde ettiklerine, daha sonra da kitabın Duchesne'deki baskısının durdurulmasının ve belki de ölümümün onu kendilerine göre değiştirilmiş bir biçimde yayımlamakta onları özgür bırakmasına kadar üzerinde rahat rahat çalışmak için elyazmamı ele geçirmenin yolunu bulmuş olduklarına inandım. Peder Berthier'nin yaltaklanmalarına rağmen, cizvitlerin beni sadece Encyclopédiste olarak değil, ama bütün ilkelerim onların davranış kuralları ve saygınlığına, meslektaşlarımın imansızlığından çok daha aykırı olduğu için sevmediklerini her zaman sezmiştim; çünkü tanrıtanımaz bağnazlık ile sofuca bağnazlık, ortak hoşgörüsüzlükleri nedeniyle birbirine karıştığından cizvitler, Çin'de yapmış oldukları ve bana karşı yaptıkları gibi, meslektaşlarımla birleşebilirlerdi de; oysa, akla ve ahlâka uygun din, vicdanlar üzerindeki her türlü egemenliği ortadan kaldırdığı için, bu egemenliğin buyuruculuğuna hiçbir olanak bırakmaz. Monsieur le Chancelier'nin de (Adalet Bakanı)[21] cizvitlerin iyi dostu olduğunu biliyordum; baba tarafından gözü yıldırılan oğlun kendini, koruduğu yapıtı onlara bırakma zorunda görmüş olmasından korkuyordum. Hatta hiç yoktan bazı sayfalarını değiştirme yolunda ilk iki cilt üzerine çıkarılmaya başlanan mızıkçılıklarda bu bırakmanın etkisini görür gibi oluyordum; öte yandan, herkesin bildiği gibi, öbür iki cilt öylesine dokunaklı şeylerle doluydu ki ilk iki cilt gibi sansür ettikten sonra, onları baştan başa yeniden yazmak gerekirdi. Üstelik bu baskının denetimiyle görevli abbé de Grave'ın da, cizvitlerin bir başka yandaşı olduğunu biliyordum ve bunu bana Monsieur de Malesherbes'in kendisi söylemişti. Yok edilmelerinin arifesinde ve hepsi de can derdine düşmüşken, kendilerinin söz konusu edilmediği bir kitabın baskısı üzerine güçlükler çıkarmaktan çok daha önemli işleri olacağını düşünmeksizin, her yerde cizvitlerden başka bir şey görmüyordum. Düşünmeksizin demekte haksızım, çünkü bunu pekâlâ düşünüyordum ve hatta Monsieur de Malesherbes görüşümü öğrenir öğrenmez bana özellikle bu itirazda bulun-

du; ama çekildiği köşede hiç bilmediği büyük işlerin gizemini bulmak isteyen bir adamın o tersliklerinden bir başkasıyla, cizvitlerin tehlikede olduklarına inanmak istemiyor ve bu konuda yayılan dedikoduya, onların düşmanlarını uyutmak için çıkardıkları bir aldatmaca olarak bakıyordum. Hiçbir zaman yadsınmamış bulunan geçmiş başarıları, onların gücü üzerine bana öyle korkunç bir fikir veriyordu ki Parlamentonun değerden düşmesine daha o zamandan acıyordum. Monsieur de Choiseul'ün onların yanında okuduğunu, Madame de Pompadour'un onlarla arasının hiç de kötü olmadığını ve hükümdar gözdeleri ve bakanlarla olan birliklerinin, ortak düşmanlarına karşı her iki taraf için de her zaman elverişli görülmüş bulunduğunu biliyordum. Saray hiçbir şeye karışmaz gibi görünüyordu ve eğer toplum bir gün acı bir tersliğe uğrarsa, Parlamentonun onlara bir darbe indirmek için hiçbir zaman yeteri kadar güçlü olmayacağından emin, güvenliklerinin dayanağını ve zaferlerinin kehanetini sarayın bu hareketsizliğinden çıkarıyordum. Kısacası, günün dedikodularında onların bir yapmacık ve tuzaklarından başka bir şey görmediğim ve güvenlikleri içinde her şeyle uğraşacak zamanları olduğuna inandığım için, az sonra Jensenisme'i, Parlamentoyu, Ansiklopedistleri, ve boyunduruklan altına girmeyen her şeyi ezeceklerinden ve sonunda eğer kitabımı yayımlatırlarsa, bunun ancak okuyucularımı şaşırtmak için adımla övünerek, onu kendilerine bir silâh yapacak derecede değiştirdikten sonra olabileceğinden kuşku duymuyordum.

Bitkin bir haldeydim; bu zırzopluğun beni nasıl öldürmediğini anlamakta güçlük çekiyorum, benden sonra benim en değimli ve en iyi kitabımda anımın kirletilmesi fikri benim için öylesine ürküntü verici bir şeydi. Ölmekten hiçbir zaman o kadar korkmadım ve bu durum içinde ölseydim, sanırım umutsuzluk içinde ölmüş olurdum. Bir adamın anısına karşı tertiplenmiş en kötü, en tiksinç komplonun gerçekleşmesine doğru engelsiz yürüdüğünü gördüğüm bugün bile, yazılarımda kendimden insanların komplolarını er geç yenecek bir tanıklık bırakmaktan emin, çok daha dingin öleceğim.

Çalkantılarımın tanığı ve gizdeşi olan Monsieur de Malesherbes, bunları yatıştırmak için tükenmez iyi yürekliliğini kanıtlayan çabalar gösterdi. Madame de Luxembourg, bu iyi işe

yardımcı oldu ve birçok kez, bu baskı işinin ne durumda olduğunu öğrenmek için Duchesne'e gitti. Sonunda, ben daha önce neden durmuş olduğunu hiçbir zaman öğrenemeksizin, baskı yeniden başladı ve daha hızlı yürüdü. Monsieur de Malesherbes, beni yatıştırmak için Montmorency'ye gelme zahmetinde bulundu; bu işin üstesinden geldi ve doğruluğuna karşı beslediğim eksiksiz güven zavallı kafamın şaşkınlığını bastırdığından, beni yatıştırmak için yaptığı her şeyi etkili kıldı. Korkularımı ve taşkınlığımı gördükten sonra, beni acınacak bir durumda bulması çok doğaldı. Böyle de oldu. Kendisini çeviren felsefi entrikacıların durup dinlenmeden yineledikleri sözler yeniden aklına geldi. Onlar, L'Hermitage'da yaşamaya gittiğim zaman, orada uzun zaman kalamayacağımı yaymışlardı. Dayandığımı görünce, bunun dik kafalılık, gurur, sözünden dönme utancı yüzünden olduğunu, ama oradan ölecek derecede sıkıldığımı ve çok mutsuz yaşadığımı söylediler. Monsieur de Malesherbes buna inanmış ve bana da yazmıştı. O kadar değer verdiğim bir adamın böyle bir yanılgıya düşmesi karşısında üzgün, davranışımın gerçek nedenlerini açıklayarak, ona art arda zevklerimi, eğilimlerimi, karakterimi ve kalbimde olup biten her şeyi olduğu gibi anlattığım dört mektup yazdım. Müsveddesiz, çabucak, kalemin ucuna geldiği gibi, hatta yeniden okumaksızın yazılmış bu dört mektup, bütün ömrümde belki kolayca yazılmış olan tek şeydir ki bu da, o zaman içinde bulunduğum acılar ve büyük umutsuzluk içinde şaşmaya değer. Güçten düştüğümü sezerek, dürüst insanların aklında kendimden pek doğru olmayan bir kanı bıraktığım düşüncesiyle inliyor ve bu dört mektuptaki acele çizilmiş taslak aracıyla, ilerde yazmayı düşündüğüm anıların bir çeşit boşluğunu doldurmaya çalışıyordum. Monsieur de Malesherbes'in hoşlandığı ve Paris'te gösterdiği bu mektuplar, burada daha ayrıntılı bir biçimde yazdığım şeyin bir çeşit özetidir ve bu bakımdan, saklanmış olmaya değer. Monsieur de Malesherbes'in ricam üzerine çıkarttırdığı ve birkaç yıl sonra bana gönderdiği kopya, kâğıtlarım arasında bulunacaktır.

Yakın ölümümün düşüncesinde bundan böyle beni acıya salan tek şey, benden sonra seçmesini yapmak için, kâğıtlarımı eline bırakabileceğim güvenilir hiçbir okur yazar adamımın bulunmamasıydı. Cenevre yolculuğundan sonra, Moultou ile

dostluk kurmuştum; bu genç adama karşı sevgi duyuyordum ve gözlerimi kapamaya onun gelmesini isterdim; bu isteği kendisine söyledim ve eğer işleri ve ailesi izin verseydi, bu insanlık davranışını seve seve yapardı sanıyorum. Bu avunçtan yoksun, *Profession de Foi du Vicaire*'i yayımlanmasından önce göndererek, ona hiç olmazsa güvenimi göstermek istedim. Bundan memnun oldu; ama cevabında kendisinden beklediğim güveni paylaşır gibi görünmedi. Benden, başka kimsede bulunmayan bir parçaya sahip olmak istedi. Ona abbé Darty için yazmış olduğum ve okumakla görevlendirilen kişi, beklediğinin tersine kendisi olmadığı için okunmamış bulunan bir *Oraison Funebre du Feu Duc d'Orléans* (Müteveffa Dük d'Orléans'ın Ölübaşı Söylevi) gönderdim.

Baskı işi, yeniden başladıktan sonra devam etti, hatta oldukça sessiz sedasız bir biçimde tamamlandı ve tuhafıma giden şu oldu ki, ilk iki cildin bazı sayfalarını değiştirip yeniden basma yolunda sert bir şekilde ileri sürülen isteklerden sonra, son iki cilt hiçbir şey söylenmeksizin ve içerikleri kitabın yayımlanmasına hiçbir engel çıkarmaksızın basıldı. Gene de susarak geçmemem gereken bir tedirginlik daha duydum. Cizvitlerden korktuktan sonra, Jansenistelerden ve filozoflardan korktum. Parti, hizip, tarikat adı verilen her şeyin düşmanı olarak, bu türlü topluluklar içinde bulunan kimselerden hiçbir zaman iyi bir şey beklemedim. *Geveze karılar* bir zamandan beri eski evlerini bırakmışlar ve hemen benim yanıma yerleşmişlerdi, öyleki odalarından benim odamda ve taraçamda söylenen her şey işitiliyor ve bahçelerinden onu benim kulemden ayıran küçük duvar büyük bir kolaylıkla aşılabiliyordu. Bu kuleyi çalışma odası haline getirmiştim, orada *Emile* ve *Contrat Social*'in prova ve formalarıyla kaplı bir masam vardı ve bu formaları bana gönderildikçe birbirlerine diktiğim için, bütün ciltlerim yayımlanmalarından çok zaman önce orada bulunuyordu. Düşüncesizliğim, savsaklamam, bahçesinde kapalı bulunduğum Monsieur Mathas'a güvenim yüzünden, akşam kulemi kilitlemeyi unuttuğum için, çoğu kez sabah orayı açık buluyordum; eğer kâğıtlarımın düzeninde bir karışıklık görür gibi olmasaydım, bu durum beni pek kaygılandırmazdı. Bu karışıklığı birçok kez gördükten sonra, kuleyi kilitlemekte daha dikkatli bir hale geldim. Kilit kötüydü, anahtar ancak ya-

rı yarıya kilitliyordu. Daha dikkatli olduktan sonra, kapıyı açık bıraktığım zamankinden çok daha büyük bir karışıklık gördüm. Sonunda, ciltlerimden biri, onun masamın üzerinde yeniden bulduğum üçüncü günün sabahına kadar başına ne geldiğini öğrenmek benim için mümkün olmaksızın, bir gün ve iki gece boyunca kayboldu. Her ikisinin de beni sevdiklerini bildiğim ve kendilerine tam bir güven beslediğim için ne Monsieur Mathas'dan, ne de yeğeni Monsieur Dumolin'den herhangi bir kuşku duydum. *Geveze Karılar'a* karşı beslediğim güven azalmaya başlıyordu. Janséniste olmalarına rağmen, d'Alembert ile bir ilişkileri bulunduğunu ve aynı evde oturduklarını biliyordum.

Bu bana bir tedirginlik verdi ve beni daha dikkatli bir hale getirdi. Kâğıtlarımı odama taşıdım ve öte yandan, kendilerine ödünç verme sakıntısızlığında bulunduğum Emile'in birinci cildiyle birçok evde gösteriş yaptıklarını öğrenmiş olduğumdan, bu adamlarla görüşmekten büsbütün vazgeçtim. Ayrılışıma kadar komşum olmaya devam etmelerine rağmen, o zamandan sonra artık onlarla hiçbir ilişkim olmadı.

Contrat Social, Emile'den bir ya da iki ay önce yayımlandı. Kitaplarımdan hiçbirini Fransa'ya hiçbir zaman gizlice sokmamasını kendisinden her zaman istemiş bulunduğum Rey, bu yapıtı denizyoluyla gönderdiği Rouen'dan sokturma iznini almak için görevlilere başvurdu. Rey hiçbir cevap alamadı; kitap balyaları aylarca Rouen'da kaldı, sonunda zoralımına giriştikten sonra, balyalarını geri çevirdiler; ama o öylesine gürültü yaptı ki balyaları ona geri verdiler. Meraklılar Amsterdam'dan, gürültüsüz patırtısız elden ele dolaşan birkaç nüsha getirtmişler. Bundan söz edildiğini işitmiş, hatta bir şeyler görmüş bulunan Mauléon, beni şaşırtan ve hatta eğer her yönden kurallara uygun davranmak ve kınanacak hiçbir kusur işlememekten emin olarak büyük davranış kuralım tarafından yatıştırılmamış olsaydım beni tedirgin edebilecek bir tonla, bana bu işten söz etti. Bana yardıma hazır ve kendisi için duyduğum saygının bana bu yapıtta yaptırdığı övgü karşısında duygulanmış bulunan Monsieur de Choiseul'ün, bu vesileyle beni Madame de Pompadour'un kötü yürekliliğine karşı destekleyeceğinden kuşkum bile yoktu.

O sırada Monsieur de Luxembourg'un iyiliklerine ve gerektiğinde desteğine her zamanki gibi güvenmekte kuşkusuz haklıydım; çünkü hiçbir zaman bana bu kadar sık ve bu kadar duygulandırıcı dostluk belirtileri göstermemişti. Paskalya gezisinde, sağlık durumum şatoya gitmeme izin vermediğinden, bir gün bile gelip beni görmekten geri kalmadı ve sonunda, durup dinlenmeden acı çektiğimi görünce, beni frère Côme'u[22] görmeye razı etmek için her şeyi yaptı, onu çağırttı, bana kendisi getirdi ve korkunç ve uzun süren ameliyat boyunca yanımda kalmak gibi büyük bir soyluda şüphesiz az bulunur ve övülecek bir yüreklilik gösterdi. Aslında sondalanmaktan başka bir şey söz konusu değildi; ama birçok kez ve her zaman başarısızlıkla bu işe girişmiş bulunan Morand tarafından bile hiçbir zaman sondalanamamıştım. Eşsiz bir ustalık ve hafiflikte bir ele sahip bulunan frère Côme, iyi yürekli mareşalin kalbini parçalamamak için iniltilerimi tutmaya çalıştığım iki saatten çok bir süre boyunca büyük bir acı çektirdikten sonra, küçücük bir sonda sokmasını başardı. İlk yoklamada frère Côme, büyük bir taş bulduğunu sandı ve bunu bana da söyledi; ikincide, artık o taşı bulamadı. Yoklamayı, bana zamanı çok uzun bulduran bir dikkat ve özenle ikinci ve üçüncü bir kez yineledikten sonra, sidik torbasında taş olmadığını, ama prostatta olağanüstü büyüklükte bir ur bulunduğunu söyledi; sidik torbasını büyük ve iyi durumda buldu ve sözünü bana çok acı çekeceğimi ve uzun süre yaşayacağımı bildirmekle bitirdi. Eğer ikinci kehanet birincisi kadar doğru çıkarsa, acılarım daha bitmeyecek demektir.

Böylece, yıllar yılı bende bulunmayan yirmi illetten ardı ardına tedavi gördükten sonra, en sonunda öldürücü olmayan ama onulmaz olan hastalığımın ben yaşadıkça süreceğini öğrendim. Bu bilgi ile bastırılmış olan hayal gücüm, artık bana önümde taş ağrıları içinde kıyıcı bir ölüm göstermez oldu. Çok zaman önce sivekte (urétre) kalmış bulunan bir sonda parçasının, bir taş çekirdeği olması kuşkusundan kurtuldum. Benim için gerçek illetlerden daha kıyıcı olan düşsel illetlerden kurtulduktan sonra, bu birincilere daha üzüntüsüzce katlandım. Kuşkusuzdur ki o andan sonra hastalığımdan o zamana kadar çekmiş olduğumdan çok daha az acı duydum ve bu rahatlamayı Monsieur de Luxembourg'a borçlu bulunduğumu, anısı üzerine yeniden göz yaşı dökmeksizin hiç aklıma getiremem.

Hayata, deyim yerindeyse yeniden dönmüş ve ömrümün geri kalanını kendisine göre geçirmek istediğim planla her zamandan daha dolu olarak, bu planı uygulamak için Emile'in yayımlanmasından başka bir şey beklemiyordum. Daha önce gitmiş ve ikliminin olduğu kadar halkının tatlılığından da hoşlanmış bulunduğum Touraine'i düşünüyordum.

La terra molle e lieta e dilettosa
Simili a se gli abitator produce[23].

Tasarımdan, beni ondan vazgeçirmek istemiş bulunan Monsieur de Luxembourg'a daha önce söz etmiştim; ama bundan kararlaştırılmış bir şey olarak yeniden söz ettim. O zaman, bana uygun bir barınak olarak ve beni içine yerleştirmekten her ikisinin de zevk alacakları, Paris'ten on beş fersah uzaklıktaki Merlou şatosunu önerdi. Bu teklif beni duygulandırdı ve hoşuma gitmekten geri kalmadı. Her şeyden önce, yeri görmek gerekiyordu; Monsieur le Maréchal'in, beni oraya götürmek için, bir araba ile oda uşağını göndereceği günü kararlaştırdık. O gün kendimi çok rahatsız buldum; bu işi başka bir güne bırakmak gerekti ve ortaya çıkan beklenmedik terslikler beni bu işi yapmaktan alıkoydu. Sonradan toprağın Monsieur le Maréchal'in değil ama Madame'ın olduğunu öğrendiğim için, oraya gitmemiş olmaktan ötürü kendimi daha kolay avuttum.

Sonunda, ne kitabın arasına sokuşturulacak düzeltilmiş yapraklardan, ne de herhangi bir güçlükten söz edildiğini işitmeksizin, Emile yayımlandı. Yayımlanmasından önce, Monsieur le Maréchal, Monsieur de Malesherbes'in bu yapıtla ilgili bütün mektuplarını benden geri istedi. Her ikisine olan büyük inancım, derin güvenliğim, beni bu istek içinde bulunan olağanüstü, hatta kaygı verici şey üzerinde düşünmekten alıkoydu. Dikkatsizlikle kitaplar arasında kalmış bir iki mektup dışında, bütün mektupları verdim. Bir zaman önce Monsieur de Malesherbes, cizvitler konusundaki korku ve telâşım sırasında Duchesne'e yazmış bulunduğum mektupları geri alacağını bana bildirmişti ve bu mektupların sağduyuma büyük bir ün kazandırmadığını kabul etmek gerek. Ama hiçbir şeyde olduğundan daha iyi görünmek istemediğimi ve mektupları ona bırakabileceğini kendisine bildirmiştim. Ne yaptığını bilmiyorum.

Bu kitabın yayımlanması, hiç de bütün yazılarımın yayımlanmasını izleyen o alkış gürültüsüyle birlikte olmadı. Hiçbir yapıt ne bu kadar büyük özel övgüler, ne de bu kadar az açık onama kazanmıştır. Bu kitabı yargılamakta en yetkili kimselerin bana söyledikleri, bana yazdıkları şeyler, bu kitabın yazılarımın en önemlisi, en iyisi olduğunda beni doğruladı. Ama bütün bunlar, sanki onun üzerine düşünülen iyi şeylerin sır olarak saklanması önemli bir şeymiş gibi, en tuhaf sakınırlıklarla söylendi. Bu kitabın yazarının heykellere ve bütün insanların saygısına değer olduğunu belirten Madame de Boufflers, pusulasının sonunda, duyarlı biçimde onu kendisine geri göndermemi rica etti. Bana, bu yapıtın benim üstünlüğümü gösterdiğini ve beni bütün yazarların başına geçireceğini yazan d'Alembert, o zamana kadar bana yazdığı bütün mektupları imzalamış olduğu halde, bu mektubu imzalamadı. Güvenilir bir dost, gerçek, ama dilini tutmasını bilen bir adam olan ve bu kitaba önem veren Duclos, bana ondan yazı ile söz etmekten kaçındı; La Condamine[24] Profession de Foi üzerine atıldı ve saçmaladı; Clairaut, mektubunda aynı parça üzerinde durmakla yetindi, ama bu parçayı okumanın üzerinde uyandırdığı heyecanı açıklamaktan çekinmedi ve bana, kendi terimleriyle, bu okumanın yaşlı ruhunu canlandırmış olduğunu bildirdi; kitabımı göndermiş olduklarım içinde, bu kitap üzerine düşündüğü bütün iyi şeyleri herkese açıkça ve özgürce söyleyen tek kişi o oldu.

Kitap satışa çıkmadan önce kendisine de bir nüsha vermiş bulunduğum Mathas, onu Parlamento danışmanı, Strasbourg denetmeninin (intendant) babası Monsieur de Blaire'e ödünç vermiş. Monsieur de Blaire'in Saint-Gratien'de bir kır evi vardı ve eski tanışı Mathas, vakit buldukça zaman zaman oraya onu görmeye gidiyordu. Ona yayımlanmadan önce Emile'i okutmuş. Kitabı geri verirken, Monsieur de Blaire kendisine harfi harfine bana aynı gün yetiştirilen şu sözleri söylemiş: "Monsieur Mathas, işte çok güzel ama çok geçmeden üzerinde yazar için istenmeyecek derecede konuşulacak bir kitap". Mathas bana bu sözleri naklettiği zaman, sadece güldüm ve bu sözlerde, her şeye bir gizem katan yargıçlık mesleğinden bir adamın kendine verdiği önemden başka bir şey görmedim. Kulağıma gelen bütün kaygılandırıcı sözler beni bundan daha çok

etkilemedi ve kıyısına vardığım felâketi herhangi bir biçimde öngörmekten uzak, yapıtımın yararlılığından, güzelliğinden emin, kurallara her yönden uygun olmaktan emin, Madame de Luxembourg'un bütün saygınlığından ve bakanlığın sevgisinden, öyle olduğuna inandığım için emin, başarılarımın ortasında ve bütün çekemeyenlerimi ezmiş bulunduğum bir zamanda almış olduğum bir köşeye çekilme kararımdan ötürü kendimi alkışlıyordum.

Bu kitabın yayımlanmasında beni bir tek şey telâşlandırıyordu ve bu da güvenliğimden çok, kalbimin dinginliği bakımındandı. L'Hermitage'da, Montmorency'de, prens eğlencelerine bağlı bir işin, kendilerini gürültü yapmaktan başka türlü savunmaya cesaret edemeksizin, av hayvanlarının tarlalarına verdiği zarara katlanmak ve geceleri yaban domuzlarını uzaklaştırmak için kazanlar, kasnaklar, çıngıraklarla, baklaları ve bezelyeleri içinde geçirmek zorunda kalan zavallı köylüler üzerine yüklediği sıkıntıları yakından ve öfkeyle görmüştüm. Monsieur le comte de Charolais'nin bu zavallı insanlara barbar bir sertlikle yaptırdığı muamelenin tanığı olarak, Emile'in sonuna doğru bu yavuzluğa karşı bir çıkış yapmıştım. Davranış kurallarına, cezasız kalmamış olan bir başka karşı geliş. Monsieur le Prince de Conti'nin görevlilerinin de onun topraklan üzerinde daha yumuşak davranmadıklarını öğrendim; kendisine karşı saygı ve gönül borcuyla dolu bulunduğum bu prensin, baş kaldırmış insanlığın bana amcası için söylettiği şeyi kendi üzerine almasından ve kendini saldırıya uğramış saymasından ödüm patlıyordu. Gene de vicdanım bu konuda bana tam bir güven verdiği için, onun tanıklığı üzerine yatıştım ve iyi de yaptım. Hiç olmazsa bu büyük prensin, kendisi tarafından tanınmış olma şerefine ermezden çok önce yazmış bulunduğum bu parçaya en küçük bir dikkat bile göstermiş olduğunu hiç duymadım.

Kitabımın yayımlanmasından birkaç gün önce ya da sonra, çünkü zamanını tastamam hatırlamıyorum, aynı konu üzerinde, araya karıştırılmış bazı yavanlıklar dışında, kelimesi kelimesine benim birinci cildimden aktarılmış bir başka yapıt yayımlandı. Bu kitap Balexert diye bir Cenevrelinin adını taşıyordu ve kitabın başlığında bu adamın Harlem akademisinin ödülünü kazandığı söyleniyordu. Bu akademi ve bu ödülün, aşır-

mayı halkın gözlerinden saklamak için yepyeni bir icat olduğunu kolayca anladım; ama bu işte ya elyazmamın bir başkasına verilmesi aracıyla, yoksa bu hırsızlık yapılamazdı, ya da bir temele oturtulması gereken bu sözde ödül öyküsünü uydurmak için çevrilmiş, bir türlü anlayamadığım daha eski bir dolap bulunduğunu da gördüm. Ançak yıllarca sonradır ki d'Ivernois'nin[25] ağzından kaçan bir söz üzerine, bu işin sırrına vardım ve Balexert efendiyi oynatan kimseleri sezinler gibi oldum.

Fırtınaya öngelen boğuk gürüldemeler kendini duyurmaya başlıyordu ve biraz kavrayışlı olan herkes, kitabım ve benim üzerime, patlak vermekte gecikmeyecek bir komplonun hazırlandığını iyiden iyiye gördü. Bana gelince, güvenliğim, alıklığım o kadar büyük oldu ki felâketimi öngörmek şöyle dursun, sonucunu duyduktan sonra onun nedenini bile aklıma getirmedim. Önce oldukça ustalıkla cizvitlere karşı sert davranırken, dine saldıran kitaplar ve yazarlar için taraf kayırıcı bir hoşgörü gösterilemeyeceği yayılmaya başlandı. Beni Emile'e adımı koymuş olmakla kınıyorlardı, sanki hiçbir şey söylemedikleri bütün öteki yazılarıma da koymamışım gibi. İstenmeye istenmeye yapılacak ama şartların zorunlu kıldığı ve sakıntısızlığımın sebep olduğu bazı girişimlere mecbur kalınmaktan korkuluyor gibi görünüyordu. Bu söylentiler bana kadar geldi ve beni pek kaygılandırmadı; kendimi öylesine kusursuz, öylesine arkası sağlam, her yönden öylesine kurala uygun buluyor ve Madame de Luxembourg'un, eğer varsa, tamamen kendisinin olan bir kusur yüzünden beni sıkıntı içinde bırakacağından öylesine korkmuyordum ki, bütün bu işte beni kişisel olarak ilgilendirecek en küçük bir şey bulunabileceği aklıma bile gelmedi. Ama bu gibi durumlarda işlerin nasıl olup bittiğini ve âdetin yazarları kollayarak kitapçılara karşı sert davranmak olduğunu bildiğimden, zavallı Duchesne için, eğer Monsieur de Malesherbes onu bırakmış bulunuyorsa, kaygısız değildim.

Sessiz durdum. Söylentiler arttı ve az sonra tonları da değişti. Halk ve özellikle Parlamento, kaygısızlığımdan öfkelenmişe benziyordu. Birkaç gün sonra ortalıktaki heyecan korkunç bir hal aldı ve tehditler hedefini değiştirerek, doğrudan doğruya bana yöneldi. Parlamenterlere açıktan açığa, kitapları yakmakla bir sonuç alınamayacağının ve yazarları yakmak gerektiğinin söylendiği işitiliyordu. Kitapçılara gelince, onlar-

dan hiç söz edilmiyordu. Bir senatörden çok bir Goa enkizitörüne yaraşan bu sözler kulağıma ilk geldiği kez, bunun beni ürkütmek ve kaçmaya kışkırtmak için d'Holbach takımının bir uydurması olduğundan şüphe etmedim. Bu çocukça kurnazlığa güldüm ve onlarla eğlenerek kendi kendime, eğer işin içyüzünü bilselerdi, beni korkutmanın bir başka yolunu ararlardı dedim; ama sonunda hoşnutsuzluk uğultusu öyle bir hale geldi ki, bunun adamakıllı ciddî olduğu ortaya çıktı. Monsieur ve Madame de Luxembourg, o yıl ikinci Montmorency gezisini, haziran başında orada olacak biçimde ileriye almışlardı. Yeni kitaplarımdan, Paris'te yaptıkları gürültüye rağmen, orada çok az konuşulduğunu işittim ve ev sahipleri bana onlardan hiç söz etmediler. Bununla birlikte, Monsieur de Luxembourg ile birlikte yalnız olduğum bir sabah, bana şöyle dedi: "Contrat Social'de Monsieur de Choiseul'den kötü mü söz ettiniz? – Ben mi? dedim ona, şaşkınlıktan gerileyerek, hayır, yemin ederim; ama tam tersine, orada, hem de övgücü olmayan bir kalemden, bakana ömründe yapılan en güzel övgüyü yaptım". Ve hemen ona parçayı naklettim. "Ya Emile'de? diye gene sordu. – Tek kelime yok, diye cevap verdim; onunla ilgili tek kelime yok. – Ah! dedi, her zamankinden daha bir canlılıkla, ya öbür kitapta da aynı şeyi yapmak, ya da daha açık olmak gerekiyordu! – Açık olduğumu sandım, diye ekledim; bunun için kendisine çok değer veriyordum". Yeniden söze başlayacaktı; onu açılmaya hazır gördüm; kendini tuttu ve sustu. En iyi kalplerde dostluğu bile susturan zavallı saray politikası!

Bu konuşma, kısa da olsa, hiç değilse belirli bir bakımdan beni durumum üzerinde aydınlattı ve bana kötülüğü dilenen kimsenin ben olduğumu anlattı. İyi olarak dediğim ve iyi olarak yaptığım her şeyi benim zararıma döndüren bu görülmemiş alın yazısına acındım.

Bununla birlikte, Madame de Luxembourg ile Monsieur de Malesherbes'i bu işte kendime göğüs zırhı olarak gördüğümden, onları bir yana bırakmak ve bana kadar gelmek için nasıl davranılabildiğini anlamıyordum; çünkü zaten artık ne denkseverlik, ne de doğruluğun söz konusu olmayacağını ve gerçekten haklı ya da haksız bulunduğumu incelemekte ivedilik gösterilemeyeceğini o zamandan sonra iyice anladım. Ama fırtına gitgide daha çok gürlüyordu: Gevezeliğinin yayılması

içinde, bana bu yapıta karışmış olmaktan duyduğu üzüntüyü ve kitabı ve yazarı tehdit eden kaderi her halde kendisinin de paylaşacağı inancını gösteren sadece Néaulme değildi. Bununla birlikte bir şey bana hep güven veriyordu: Madame de Luxembourg'u o kadar dingin, o kadar memnun, hatta o kadar güleç görüyordum ki, benim için en küçük bir kaygı duymaması, bir tek acıma ya da mazeret sözü söylememesi, bu işin alabileceği duruma, sanki ona hiç karışmamış ve bana en küçük bir ilgi duymamış kadar büyük bir soğukkanlılıkla bakması için, iddiasının doğruluğuna emin olması gerekiyordu. Beni şaşırtan şey bana hiçbir şey söylememesiydi; bana bir şey söylemeliydi gibime geliyordu. Madame de Boufflers daha az kaygısız görünüyordu. Büyük bir çaba içinde ve bana karşı hazırlanmış bulunan ve Parlamento için kendini cizvitler tarafından din konusunda kayıtsızlıkla suçlatmamanın önemli olduğu mevcut koşullara yüklediği darbeyi önlemek için Prens de Conti'nin de çok çaba gösterdiğini temin ederek, bir karışıklık havasıyla gidip geliyordu. Bununla birlikte, prensin ve kendisinin girişimlerinin başarısına pek güvenmez gibi görünüyordu. Yatıştırıcı olmaktan daha çok telâşlandırıcı olan konuşmalarının hepsi beni bir köşeye çekilmeye razı etmeye yöneliyordu ve bana her zaman, aralarında uzun zamandan beri dostu olan ünlü Hume da bulunmak üzere birçok dost sunduğu İngiltere'yi öğütlüyordu. Dingin kalmakta devam ettiğimi görünce, beni sarsmaya daha yetenekli bir yol tuttu. Bana, eğer tutuklanır ve sorguya çekilirsem, Madame de Luxembourg'un adını vermek zorunda kalacağımı ve onun bana karşı beslediği dostluğun, kendimi onu bu işe karıştırma tehlikesine sokmamaya değeceğini sezdirdi. Böyle bir durumda kaygısız kalabileceği ve onu bu işe hiçbir zaman karıştırmayacağım cevabını verdim. Buna karşılık bu kararın alınmasının uygulanmasından daha kolay olduğunu söyledi ve bunda da, özellikle, gerçeği söylemekte ne gibi bir tehlike bulunursa bulunsun, yargıçlar önünde hiçbir zaman yalan yere ant içmemeye ve yalan söylememeye iyiden iyiye kararlı olan benim bakımımdan haklıydı.

Bu düşüncenin, kaçmaya karar verdirmese de, üzerimde bir etki yapmış olduğunu görünce, kendimi devlet tutuklularına karışmayan Parlamentonun yargılama yetkesinden kurtar-

mamın bir yolu olarak, bana birkaç haftalığına Bastille'den söz etti. Bu garip kayraya karşı hiçbir karşı komada bulunmadım, elverir ki benim adıma istenmiş olmasın. Bana bir daha bundan söz etmediği için, sonradan bu fikri sadece beni yoklamak üzere önerdiği ve her şeyi sona erdiren bir çareye başvurulmak istenmediği sonucuna vardım.

Birkaç gün sonra Monsieur le Maréchal, Grimm ile Madame d'Epinay'nin dostu olan Deuil papazından, içinde Parlamentonun bana karşı çok sert davranacağını ve belirlediği filanca günde hakkımda tutuklama buyrultusu çıkartılacağını iyi yerlerden duyduğu haberini taşıyan bir mektup aldı. Bu haberin d'Holbach takımı tarafından uydurulduğu sonucuna vardım; Parlamentonun kurallara çok dikkatli olduğunu ve bu olayda, kitabı kabul edip etmediğimi ve gerçekten onun yazarı olup olmadığımı hukukî bakımdan öğrenmeden önce, işe bir tutuklama buyrultusuyle başlamanın bütün bu kuralları çiğnemek demek olduğunu biliyordum. Mademe de Boufflers'e: "Basit bir ipucu üzerine sadece kamu güvenliğini bozan suçlarda, suçluların cezadan kaçması korkusuyla tutuklama buyrultusu çıkartılır, diyordum. Ama benimki gibi onur ve ödüle lâyık bir suç cezalandırılmak istendiği zaman, kitaba karşı harekete geçirilir ve yazara çatmaktan elden geldiğince kaçınılır." Mademe de Boufflers, dinlenmek için yargı yerine çağrılmam yerine, tutuklanma isteğimin benim yararıma bir şey olduğunu kanıtlamak üzere, unutmuş bulunduğum ince bir ayrım yaptı. Ertesi gün Guy'den bana aynı gün savcının yanına gittiğinde, savcının masası üzerinde Emile'e ve yazarına karşı bir iddianame karalaması görmüş olduğunu bildiren bir mektup aldım. Sözü geçen Guy'nin, yapıtı basmış bulunan Duchesne'in ortağı olduğuna dikkat edin, kendi payına çok rahat olan bu adam, bu haberi yazara iyilikseverliğinden veriyordu. Bütün bunların bana ne kadar inanılır göründüğü kolayca anlaşılabilir! Savcının yanına alınmış bir kitapçının, bu hukuk adamının masası üzerindeki dağınık el yazmalarını ve karalamaları rahat rahat okuması o kadar kolay, o kadar doğaldı! Madame de Boufflers ve başkaları da bana aynı şeyi doğruladılar. Durmadan kulaklarıma doldurulan saçmalıklar üzerine, herkesin deli olduğuna inanacak hale geldim.

Bütün bu işin altında bana söylenmek istenmeyen bir gizemin bulunduğunu sezdiğimden, bütün bu işteki doğruluk ve suçsuzluğuma güvenerek ve beni bekleyen zulüm ne olursa olsun, gerçek için acı çekme şerefine adanmış olmaktan mutlu, işin sonunu dinginlikle bekliyordum. Korkmak ve gizlenmek şöyle dursun, her gün şatoya gidiyor ve öğleden sonraları her zamanki gezintimi yapıyordum. Tutuklama isteğinden bir gün önce, 8 haziran günü, gezintimi iki oratorien profesör, Peder Alamanni ve Peder Mandard[26] ile birlikte yaptım. Champeaux'ya büyük iştahla yediğimiz bir ikindi kahvaltısı götürdük. Bardak götürmeyi unutmuştuk; onun yokluğunu çavdar saplarıyla giderdik, daha iyi çekmek için geniş boru seçmekle övünerek, şişenin içindeki şarabı onlarla emiyorduk. Ömrümde o kadar neşelenmemiştim.

Gençliğimde uykumu nasıl yitirdiğimi anlatmıştım. O zamandan beri, her akşam yatağımda gözlerimin kapandığını duyuncaya kadar okuma alışkanlığını edinmiştim. O zaman mumu söndürüyor ve pek uzun olmayan bir süre uyuklamaya çalışıyordum. Genellikle her akşam okuduğum kitap Kutsal Kitaptı ve bu kitabı bu biçimde baştan başa en azından beş altı kez okudum. O akşam her zamandan daha uykusuz olduğumdan, okumamı daha çok uzattım. Ve Lévite d'Ephraim ile biten ve eğer yanılmıyorsam, çünkü o zamandan beri bu kitabı bir daha görmedim, Yargıçlar 27 kitabını baştan başa okudum. Bu öykü bana çok dokundu ve tam bu öykünün bir çeşit düşü içindeydim ki, birdenbire bu düşten bir gürültü ve ışıkla çıkarıldım. Işığı tutan Thérèse, Monsieur la Roche'u aydınlatıyordu. Kıçımın üzerinde birdenbire doğrulduğumu gören La Roche, bana şöyle dedi: "Telâşlanmayın; size bir mektup yazan ve Monsieur la prince de Conti'nin bir mektubunu gönderen Madame la Maréchale tarafından geliyorum". Gerçekten, Madame de Luxembourg'un mektubunun içinde, bu prensin bir ulağının ona getirmiş olduğu ve prensin bütün çabalarına rağmen, bana karşı şiddetli bir dava açılmasının kararlaştırıldığı haberini taşıyan mektubu buldum. Ortalıktaki heyecan, diye yazıyordu prens, son haddinde; hiçbir şey darbeyi savuşturamaz; bunun indirilmesini saray gerekli görüyor, Parlamento istiyor; sabah yedide tutuklanma buyruğu çıkmış ve hemen tutuklanması için adam gönderilmiş olacak; eğer

kaçarsa izlenmemesini sağladım; ama kendini tutuklatmak istemekte diretirse tutuklanacak. La Roche, Madame la Maréchale tarafından, kalkmam ve gidip bu işi onunla konuşmam için bana yalvarıp yakardı. Saat ikiydi; o yatmış bulunuyordu. La Roche: "Sizi bekliyor, diye ekledi, ve sizi görmeden uyumak istemiyor". Çabucak giyindim ve doğru ona koştum.

Bana heyecanlı göründü. Bu ilk kez oluyordu. Sarsılmış hali bana dokundu. Bu şaşkınlık anında, gecenin ortasında, ben de heyecansız değildim; ama onu görünce, sadece onu ve, eğer kendimi tutuklatırsam, oynayacağı hazin rolü düşünmek üzere kendimi unuttum; çünkü gerçeği söylemek bana zarar verse ve beni mahvetse bile, kendimi hiçbir zaman gerçekten başka bir şey söylemeyecek kadar cesur gördüğümden, eğer adamakıllı sıkıştırılırsam onu işe karıştırmaktan kaçınmak için kendimde ne yeterince zihin çevikliği, ne yeterince ustalık, hatta ne de yeteri kadar dayanıklılık buluyordum. Bu durum bana, ünümü onun dinginliğine feda etmeye, bu vesileyle onun için bana hiçbir şeyin kendim için yaptıramayacağı şeyi yapmaya karar verdirdi. Kararımı alır almaz, fedakârlığımı satın aldırarak değerini bozmak istemediğim için, ona hemen bildirdim. Bana bu kararı aldıran neden üzerine aldanmamış olduğundan eminim; gene de bana bundan duygulandığını gösteren bir söz söylemedi. Bu kayıtsızlıktan, sözümden dönmeyi düşünecek derecede canım sıkıldı; ama tam bu sırada Monsieur le Maréchal içeri girdi; birkaç dakika sonra da Madame de Boufflers Paris'ten geldi. Madame de Luxembourg'un yapması gereken şeyi onlar yaptılar. Kendimi pohpohlattım; sözümden dönmeye utandım ve artık sığınacağım yerden ve ayrılmanın zamanından başka bir şey söz konusu edilmedi. Monsieur de Luxembourg, bu iş üzerinde konuşmak ve önlemlerimi daha geniş bir zamanda almak için, birkaç gün gizlice kendi yanında kalmamı önerdi; ne buna, ne de gizlice Temple'a gitme önerisine razı oldum. Nerede olursa olsun gizlenmektense, hemen o gün gitmek istemekte direndim.

Krallık içinde gizli ve güçlü düşmanlarım olduğunu sezdiğimden, Fransa için duyduğum bağlılığa rağmen, dinginliğimi sağlamak için oradan çıkmak zorunda olduğum sonucuna vardım. Aklıma gelen ilk şey Cenevre'ye çekilmek oldu; ama bir anlık bir düşünme beni bu budalalığı yapmaktan caydır-

mak için yetti. Cenevre'de Paris'ten daha da güçlü olan Fransız hükümetinin, eğer rahatsız etmekte kararlıysa, beni bu şehirlerden birinde öbüründen daha rahat bırakmayacağını biliyordum. Discours Sur l'Inégalite'nin (Eşitsizlik Üzerine Konuşma) Cenevre meclisinde, bana karşı açıklamaya cesaret edemediği ölçüde tehlikeli bir nefret uyandırmış olduğunu biliyordum. Son olarak, La Nouvelle Héloïse yayımlandığı zaman, Doktor Tronchin'in kışkırtması üzerine meclisin onu hemencecik yasakladığını, ama Paris'te bile kimsenin aynı görüşte olmadığını görünce, bu düşüncesizlikten utanarak yasaklama kararını geri aldığını biliyordum. Bu kez daha uygun bir fırsat bulduğu için, bundan yararlanmakta büyük bir istek göstereceğinden kuşkum yoktu. Güzel görünüşlere rağmen, bütün Cenevrelilerin kalbinde, bana karşı, giderilme fırsatından başka bir şey beklemeyen gizli bir kıskançlığın hüküm sürdüğünü biliyordum. Böyleyken, yurt sevgisi beni gene de kendi yurduma çekiyordu ve eğer orada dinginlik içinde yaşama umudum olsaydı, kararsızlık göstermezdim; ama ne şeref, ne de akıl oraya bir kaçak gibi sığınmama izin verdiğinden, sadece oraya yaklaşmak ve Cenevre'de benim için alınacak kararı beklemek üzere İsviçre'ye gitme kararını aldım. Bu kararsızlığın çok sürmediği birazdan görülecek.

Madame de Boufflers bu kararı hiç onamadı ve beni İngiltere'ye geçmeye razı etmek için yeni çabalar gösterdi. Ama kararımı değiştiremedi. Hiçbir zaman ne İngiltere'yi, ne de İngilizleri sevmişimdir ve Madame de Boufflers'in bütün dil uzluğu (belâgati), neden bilmem, nefretimi azaltmak şöyle dursun daha da artırıyor gibiydi.

Aynı gün gitmeye karar verince, herkes için daha sabahtan başlayarak gitmiş oldum ve kâğıtlarımı getirtmeye gönderdiğim La Roche, Thérèse'e bile orada olup olmadığımı söylemek istemedi. Bir gün Anılarımı yazmaya karar vermiş olduğum günden beri, birçok mektup ve başka belgeler toplamıştım. Öyleki birçok yolculuklar yapmak gerekmişti. Bu kâğıtların daha önce ayıklanmış bulunan bir kısmı ayrılmıştı ve bana yararlı olabilecekleri birlikte götürmek ve geri kalanını yakmak için, sabahın geri kalan kısmını öbürlerini ayıklamakla geçirdim. Monsieur de Luxembourg bu işte bana yardım etme lüt-

funda bulundu, ama iş o kadar uzun sürdü ki öğleye kadar bitiremedik ve hiçbir şey yakacak zamanım olmadı. Monsieur le Maréchal, bu ayıklama işinin geri kalan kısmını üzerine almayı, işe yaramayacak kâğıtları kim olursa olsun kimseye güvenmeyerek kendi yakmayı ve ayrılacak olanların hepsini bana göndermeyi önerdi. Bu işten kurtulmuş olmaktan çok memnun, bana kalan birkaç saati büsbütün ayrılacağım sevdiğim kişilerle geçirebilmek için, bu öneriyi kabul ettim. Monsieur de Luxembourg, bu kâğıtları bıraktığım odanın anahtarını aldı ve üstelemeli ricam üzerine, benim ne olduğumun ve kendisinin ne olacağının öldürücü şaşkınlığı içinde ve onlara karşı nasıl davranacağını ve ne cevap vereceğini bilmeksizin, her an beni tutuklayacak kimselerin gelmesini beklerken eriyip biten zavallı teyzemi getirtmek için adam gönderdi. La Roche, hiçbir şey söylemeksizin, onu şatoya getirdi; daha şimdiden çok uzaklarda olduğumu sanıyordu; beni görünce çığlıklarıyle göğü çınlattı ve kendini kollarıma attı. Ey dostluk, kalpler arasındaki bağ, alışkanlık, içli dışlılık! On yedi yıla yakın bir süreden beri hemen hemen bir tek gün bile birbirimizin gözünden ırak olmadıktan sonra, bir ilk ayrılışın acısını bana daha iyi duyurmak için, birlikte geçmiş onca mutluluk, sevecenlik ve dinginlik günleri bu tatlı ve kıyıcı an içinde toplandı. Bu kucaklaşmaya tanık olan Mareşal, göz yaşlarını tutamadı. Bizi yalnız bıraktı. Thérèse artık benden ayrılmak istemiyordu. O anda benimle birlikte gelmesinin sakıncasını ve malımın mülkümün hesabını görmek ve paramı toplamak için kalmasının zorunluluğunu ona anlattım. Bir adamın tutuklanma kararı çıkınca, kâğıtlarına el koymak, malını mülkünü resmî mühürle mühürlemek, ya da listesini çıkarmak ve oraya bir bekçi atamak âdettir. Olup biteceklere göz kulak olmak ve her şeyden mümkün olan en iyi biçimde yararlanmak için kalması gerekiyordu. Az sonra yanıma geleceğine söz verdim: Monsieur le Maréchal sözümü doğruladı; ama beni tutuklamaya gelecek kimseler tarafından sorguya çekileceği zaman, bu konu üzerindeki bilgisizliğini doğrulukla ileri sürebilmesi için nereye gittiğimi ona söylemek istemedim. Ayrılacağımız anda onu kucaklarken, kendimde çok olağanüstü bir esinlenme sezdim ve ona, heyhat! çok peygamberce bir taşkınlık içinde şöyle dedim: "Çocuğum, cesur olman gerek. İyi günlerimin mutluluğu-

nu paylaştın; şimdi sana, mademki istiyorsun, mutsuzluklarımı paylaşmak kalıyor. Artık benim yanımda hakaret ve musibetten başka bir şey bekleme. Bu kara gün benim için başlayan talih, beni son nefesime kadar izleyecek".

Artık bana gitmeyi düşünmekten başka bir şey kalmıyordu. Beni tutuklayacak görevliler saat onda geleceklerdi. Ben yola çıktığım zaman saat öğleden sonra dört olmuştu ve görevliler henüz gelmemişlerdi. Konaktan konağa at değiştirerek gitmem kararlaştırılmıştı. Benim arabam yoktu; Monsieur le Maréchale bana bir gezinti arabası armağan etti ve almış olduğu önlemler sayesinde bana at sağlamakta hiçbir güçlük çıkartılmayan ilk konağa kadar da bana at ve sürücü verdi.

Sofrada yemek yemediğim ve şatoda kendimi göstermemiş olduğum için kadınlar benimle vedalaşmaya, günü geçirmiş bulunduğum zemin katına geldiler. Madame la Maréchale hayli üzgün bir havayla beni birçok kez kucakladı; ama artık bu kucaklamalarda, iki üç yıl önce benden esirgemediği kucaklamaların sıcaklığını duymadım. Madame de Boufflers de beni kucakladı ve çok güzel şeyler söyledi. Beni en çok şaşırtan kucaklama, Madame de Mirepoix'nın kucaklaması oldu, çünkü o da oradaydı. Madame la Maréchale de Mirepoix son derece soğuk, yollu yöntemli ve sakınımlı bir kadındır ve bana, Lorraine ailesinin doğal kurumluluğundan büsbütün bağışık gibi gelmez. Bana hiçbir zaman çok bir ilgi göstermemişti. İster ben beklemediğim bir şereften koltuklarım kabardığı için bu şerefin değerini artırmak istemiş olayım, ister o bu kucaklamaya biraz o yüce gönüllere özgü acımadan katmış bulunsun, Madame de Mirepoix'nın davranışında ve bakışında içime işleyen güçlendirici bir şey buldum. Sonradan, onu yeni baştan düşündüğümde, hangi geleceğe mahküm bulunduğum meçhulü olmadığı için, çoğu kez kaderim üzerine bir an olsun bir acıma duymaktan kendini kurtaramadığı kanısına vardım.

Monsieur le Maréchale ağzını açmıyordu; bir ölü gibi solgundu. Yalakta bekleyen arabama kadar bana mutlaka eşlik etmek istedi. Bütün bahçeyi tek bir söz söylemeden geçtik. Bende bahçenin, kapıyı açmak için kullandığım bir anahtarı vardı; kapıyı açtıktan sonra cebime koyacak yerde, onu hiçbir

şey söylemeden ona uzattım. Anahtarı, o zamandan beri sık sık düşünmekten kendimi alıkoyamadığım şaşırtıcı bir canlılıkla aldı. Ömrümde, bu ayrılış anından daha acı bir an pek bilmiyorum. Kucaklaşma uzun ve sessiz oldu; bu kucaklaşmanın bir son ayrılık olduğunu her ikimiz de sezdik.

Barre ile Montmorency arasında, bir kira arabası içinde beni gülümseyerek selâmlayan karalar giyinmiş dört adama rastladım. Thérèse'in bana sonradan, beni tutuklamaya gelen görevlilerinin çehreleri, geliş saatleri ve davranış biçimleri üzerine anlattıkları üzerine, özellikle sonradan bana bildirdikleri gibi saat yedide değil, ancak öğle vakti geldiklerini öğrenince, bunların onlar olduklarından hiçbir kuşkum kalmadı. Bütün Paris'i baştan başa geçmek gerekti. Her yanı açık bir gezinti arabasında pek iyi saklanılmaz. Sokaklarda beni tanıdık bir havayla selâmlayan, ama hiçbirini tanımadığım birçok kimse gördüm. Aynı akşam, Villeroy'dan geçmek için yön değiştirdim. Lyon'da, yolcuların komutana götürülmeleri gerekir. Bu, ne yalan söylemek, ne de adını değiştirmek isteyen biri için sıkıcı olabilirdi. Madame de Luxembourg'un bir mektubuyla, bu angaryadan kurtulmamı sağlamasını rica etmek için Monsieur de Villeroy'ya gittim. Monsieur de Villeroy bana, Lyon'dan geçmediğim için yararlanma gereğini duymadığım bir mektup verdi. Bu mektup, kâğıtlarımın arasında hâlâ kapalı olarak kaldı. Monsieur le duc, geceyi Villeroy'da geçirmem için beni çok sıkıştırdı; ama yola devam etmeyi yeğ tuttum ve aynı gün iki konak daha yaptım.

Arabam yorucuydu ve ben günlük yolları yaya yürüyebilmek için çok keyifsizdim. Öte yandan kendime iyi hizmet ettirecek kadar önemli bir havam yoktu ve Fransa'da posta atlarının sopayı sadece sürücünün omuzunda duydukları bilinir. Görünüşün ve sözün eksikliğini, sürücülere bol para vererek doldurabileceğimi sandım; durum daha da kötü oldu. Beni başkasının işini kovalayan ve ömründe ilk kez postayla giden aşağı tabakadan biri sandılar. O andan başlayarak bana sadece güçsüz atlar verildi ve sürücülerin oyuncağı oldum. Sonunda, önceden yapmam gerektiği gibi sabırlı davranmaya, hiçbir şey dememeye ve onların canı nasıl isterse öyle gitmeye başladım.

Kendimi, başıma gelmiş bulunan şeyler üzerine akla gelen düşüncelere bırakarak, yolda canımın sıkılmaması için elimde gerekli şeyler vardı; ama ne kafamın yapısı buna uygundu, ne de gönlümün eğilimi. Geçmiş kötülüğü, ne kadar yakın olursa olsun, büyük bir kolaylıkla unutmam şaşılacak şeydir. Kötülüğü gelecekte gördüğüm sürece, onu önceden görmek beni o ölçüde ürkütür ve sarsar, başıma gelir gelmez, anısı aklıma o ölçüde az gelir ve kolayca yok olur. Henüz var olmayan kötülükleri önceden görmek için durup dinlenmeden kendine işkence eden benim kıyıcı hayal gücüm, belleğimi oyalar ve beni artık yok olan kötülükleri hatırlamaktan alıkoyar. Olmuş olan şeye karşı alınacak sakıntı önlemleri yoktur ve onunla uğraşmak yararsızdır. Ben felâketimi âdeta önceden tüketiyorum; onu öngörmekte ne kadar acı çekiyorsam, unutmakta o kadar kolaylık duyuyorum; oysa tersine, geçmiş mutluluğumla durup dinlenmeden meşgul, onu hatırlıyor ve deyim yerindeyse, ondan istediğim zaman yeni baştan tat alacak derecede, kafamda evirip çeviriyorum. Uğranılmış saldırıların sürekli anısıyla öç alıcı bir kalpte mayalanan ve düşmanına yapmak istediği tüm kötülükle ona işkence eden o kinci mizacı hiç bilmemiş olmamı, öyle sanıyorum ki işte bu mutlu eğilime borçluyum. Yaradılıştan ateşli olduğum için, yaradılışımın ilk kaynaşmalarında kızgınlığı, hatta öfkeyi duydum; ama hiçbir zaman bir öç alma istediği içimde kök salmadı. Saldırıyla, bu saldırıyı yapan kimseyle hiç uğraşmayacak kadar az uğraşırım. Uğradığım kötülüğü, ancak kendisinden daha da kötülük görebileceğim kimse nedeniyle düşünürüm ve eğer o kimsenin artık bana kötülük yapmayacağından eminsem, yapmış olduğu kötülüğü hemen unuturum. Bize hep saldırıların bağışlanması öğütlenir: Bu kuşkusuz çok güzel, ama hiç de bana göre olmayan bir erdem. Kalbimin nefretine egemen olabilip olamayacağını bilemem, çünkü o hiçbir zaman nefret duymadı ve ben düşmanlarımı, onları bağışlama meziyetine sahip olamayacak kadar az düşünürüm. Beni üzmek için, düşmanlarımın kendilerini ne derecede üzdüklerini söylemeyeceğim. Kaderim onların elinde, onlar her türlü güce sahip, bu gücü kullanıyorlar. Güçlerinin üstünde olan ve kendilerine meydan okuduğum bir tek şey var: Bu da, onlar benden ötürü üzüntü çekerlerken, beni de kendilerinden ötürü üzüntü çekme zorunda bırakmalarıdır.

Daha yola düştüğümün ertesi günü, olup bitmiş bulunan her şeyi, Parlamentosunu, Madame de Pompadourunu, Monsieur de Choiseulünü, Grimmini, d'Alembertini, komplolarını, suç ortaklarını öyle bir unutuş unuttum ki, almak zorunda olduğum önlemler olmasaydı, bütün yolculuğum boyunca bir daha aklıma bile gelmezlerdi. Bütün bunlar yerine aklıma gelen tek anı, yola çıkmamdan bir gün önce yapmış bulunduğum son okumanın anısı oldu. Gessner'in, çeviricisi Hubner tarafından bana bir süre önce gönderilmiş bulunan Idylle'lerini de hatırladım. Bu iki anı aklıma o kadar sık geldi ve kafamda birbiriyle öylesine karıştı ki, Lévite d'Ephraim'ın konusunu Gessner biçiminde işleyerek, onları birleştirmeye çalışmak istedim. Bu kırlara özgü ve saf üslup, böylesine tüyler ürpertici bir konuya pek uygun görünmüyordu ve içinde bulunduğum durum da bana bu konuya neşe katacak fikirler verecek gibi değildi. Gene de, sadece arabamın içinde kendimi eğlendirmek için ve hiçbir başarı umudu olmaksızın işe giriştim. Daha yeni başlamıştım ki fikirlerimin tatlılığı ve onları ifade etmekte duyduğum kolaylıktan şaşkınlığa uğradım. Sonradan Motiers'de tamamladığım bu küçük poemin ilk üç şarkısını üç gün içinde yazdım ve ömrümde bundan daha yürek sızlatıcı bir ahlâk tatlılığının, bundan daha parlak bir üslup renkliliğinin, bundan daha yapmacıksız betimlemelerin, bundan daha uygun bir giysinin[28], her şeyde bundan daha eski zaman işi bir sadeliğin egemen olduğu hiçbir şey yazmamış olduğumdan eminim ve bütün bunları, aslında tiksinç olan konunun korkunçluğuna rağmen başardım; öyleki her şey bir yana, güçlüğü yenmiş olmanın da övüncünü duydum. Lévite d'Ephraım, yapıtlarımın en iyisi olmasa bile, her zaman en sevileni olacaktır. Bu yapıtı, içimde felâketlerinden ötürü hırçınlaşmak şöyle dursun, kendi kendini avutan ve felâketlerini dengelemek için gerekli şeyleri kendinde bulan kırgınlıktan uzak bir kalbin alkışını duymaksızın hiçbir zaman yeni baştan okumadım, hiçbir zaman yeni baştan okumayacağım. Hiçbir zaman içine düşmedikleri talih tersliği karşısında kitaplarında öylesine yıkılmaz olan bütün o büyük filozoflar bir araya getirilsin; benim durumuma benzer bir durum içine konulsun ve onlardan saldırıya uğramış şerefin ilk öfkesi içinde, böyle bir yapıt vermeleri istensin; bu işin içinden nasıl çıkacakları o zaman görülecektir.

İsviçre'ye gitmek için Montmorency'den yola çıkarken Yverdun'a, birkaç yıldan beri oraya çekilmiş ve hatta beni oraya çağırmış bulunan eski dostum Monsieur Roguin'e uğrama kararını almıştım. Yolda Lyon'un bir kıvrıntı yaptığını öğrendim; bu beni oraya uğramaktan vazgeçirdi. Ama buna karşılık savaş alanı olan ve bunun sonucu aynı sakıncaya sahip Besançon'dan geçmek gerekiyordu. Sakınmak için yolumu değiştirmek ve tuz ocağında bir görevi olan ve vaktiyle beni sık sık oraya kendisini görmeye çağırmış bulunan Monsieur Dupin'in yeğeni Monsieur de Miran'ı görmeye gitmek bahanesiyle, Salins'den geçmek çaresini buldum. Bu çare benim için iyi sonuç verdi; Monsieur de Miran'ı bulamadım; durmaktan kurtulmuş olmaktan çok memnun, kimse bana tek söz söylemeksizin yoluma devam ettim.

Berne toprağına girince, arabayı durdurdum; indim, yere kapandım, toprağa sarıldım, öptüm ve coşkunluk içinde şöyle haykırdım: "Ey erdemin koruyucusu Tanrı! Sana şükürler olsun, bir özgürlük toprağına vardım!" İşte böyle umutlarım içinde kör ve güvenli, felâketim olacak şey için her zaman tutku duymuşumdur. Şaşıran sürücüm, beni deli sandı; yeniden arabama bindim ve birkaç saat sonra, saygıdeğer Roguin'in kolları arasında sıkıldığımı duymanın güçlü olduğu kadar saf sevincine erdim. Ah! Bu saygıdeğer ev sahibinin yanında birkaç dakika nefes aldım! Orada yeniden cesaret ve güç kazanma ihtiyacındayım; az sonra onları kullanacak yer bulacağım.

Anlatmış bulunduğum öyküde, hatırlayabildiğim bütün ayrıntılar üzerinde uzun uzun durmuş olmam nedensiz değil. Bunlar çok aydınlık görünmeseler bile, yumağın ucu bir kez yakalandıktan sonra, onun gidişi üzerine ışık tutabilir ve örneğin, ileri süreceğim sorunun ilk fikrini vermeksizin, onun çözümüne büyük bir yardımda bulunabilirler.

Hedefi bulunduğum komplonun gerçekleştirilmesi için uzaklaşmamın mutlaka zorunlu olduğunu, uygulanması için her şeyin aşağı yukarı olduğu gibi olmasının gerektiğini varsayalım; ama, eğer Madame de Luxembourg'un gece aracılığından büyük bir korkuya kapılmaksızın ve tehlike işaretlerinden allak bullak olmaksızın, başlamış bulunduğum gibi kararlı davranmakta devam etmiş ve şatoda kalacak yerde sabah se-

rinliğinde rahat rahat uyumak için yatağıma dönmüş olsaydım, gene de tutuklanma buyruğumla karşılaşacak mıydım? Başka birçok sorunun çözümünün kendisine bağlı bulunduğu ve incelenmesi için gözdağı verici tutuklama buyruğu saati ile gerçek tutuklama buyruğu saatinin göz önünde tutulması yararsız olmayan büyük sorun. Gizli nedenleri araştırılan olguların açıklanmasında, bu nedenleri tümevarım yoluyla bulmak için, en küçük ayrıntıların önemini gösteren kaba, ama elle tutulur örnek.

ON İKİNCİ KİTAP

1762 - 1765

Nasıl davranırsam davranayım, korkunç karanlığını yarmak mümkün olmaksızın sekiz yıldan beri içine gömülmüş bulunduğum kötü iş burada başlar. Daldığım felâket girdabı içinde, bana yönelen darbelerin indiğini duyuyor, bunun dolaysız aletini farkediyor, ama ne bu aleti yöneten eli, ne de kullandığı araçları görebiliyordum. Yüzkarası ve felâketler, üzerime sanki kendiliklerindenmiş gibi ve belli olmaksızın yağıyorlardı. Parçalanmış kalbim kendini tutamayıp da inlediği zaman, nedensiz yakınan bir adam durumuna düşüyordum ve felâketimin yapıcıları herkesi de bu işten hiç kuşkuya düşmeden ve bunun sonucunu farketmeden, kendi komplolarına suç ortağı yapmanın akıl almaz ustalığını göstermişlerdi. Böyle olduğu için kendimle ilgili olayları, acı çektiğim davranışları ve bütün başıma gelenleri anlatırken, hareket ettirici ele kadar çıkacak, olguları söylerken nedenlerini gösterecek durumda değilim. Bu ilk nedenlerin hepsi bundan önceki üç kitapta belirtilmiş, benimle ilgili bütün çıkarlar, bütün gizli güdüler o üç kitapta açıklanmıştır. Ama ömrümün garip olaylarını meydana getirmek için bu çeşitli nedenlerin birbirleriyle nasıl birleştiklerini söylemeye gelince, işte bunu açıklamak, hatta görünüşe dayanan sanı biçiminde bile benim için olanaksızdır. Eğer okuyucularım arasında bu gizemleri derinleştirmek ve gerçeği bulmak isteyecek kadar yüce gönüllü kişiler çıkarsa, bundan önceki üç kitabı dikkatle yeni baştan okusunlar, sonra bundan sonrakilerde okuyacakları her olay üzerine toplayabilecekleri bilgileri toplasınlar, entrikadan entrikaya ve etkenden etkene her şeyin ilk nedenlerine kadar çıksınlar, araştırmalarının ne sonuca varacağını ben kuşkusuz biliyorum ama onları oraya götürecek dehlizlerin karanlık ve dolambaçlı yolunda kendimi yitiriyorum.

Yverdun'daki eğleşmemem sırasında Monsieur Roguin'in bütün ailesiyle ve bu arada sonunu daha önce de söylemiş olduğum gibi, vaktiyle Lyon'da babasını tanımış bulunduğum yeğeni Madame Boy de la Tour ve kızlarıyla da tanıştım. Madame Boy de la Tour Yverdun'a dayısı ve kız kardeşlerini görmeye gelmişti; on beş yaşlarındaki büyük kızı büyük anlayış ve kusursuz karakteriyle beni büyüledi. Anneye ve kıza en sevecen bir dostlukla bağlandım. Bu kız Monsieur Roguin tarafından, daha şimdiden oldukça yaşlı bulunan ve kendisi de bana karşı büyük bir sevgi gösteren yeğeni albaya verilmek isteniyordu; ama amcanın bu evlilik için tutku duymasına, yeğenin bu işi çok istemesine ve ben her ikisinin de gönlünün olmasına çok yatkın bulunmama rağmen, yaşlar arasındaki büyük uygunsuzluk ve genç kızın aşırı isteksizliği, beni anneyle birlikte gerçekleşmeyen bu evliliği engellemek için elbirliği etmeye götürdü. Daha sonra albay, tam kalbime göre bir karakteri ve güzelliği olan ve onu kocaların ve babaların en mutlusu yapan akrabası Mademoiselle Dillan ile evlendi. Buna rağmen Monsieur Roguin, bu işte isteklerine karşı çıkmış olmamı bir türlü unutamadı. Bense bu işte ona karşı olduğu kadar, ailesine karşı da her zaman hoş görünmek değil ama her zaman en iyiyi öğütlemek olan en kutsal dostluk görevimi yerine getirmiş olma inancıyla avundum.

Cenevre'ye dönmek istediğim taktirde, orada beni bekleyen karşılama biçimi üzerine uzun süre kuşkuda kalmadım. Kitabım yakıldı, 18 haziranda yani Paris'tekinden dokuz gün sonra orada da tutuklanma buyruğum çıkartıldı. Bu ikinci buyrukta öylesine inanılmaz saçmalıklar vardı ve kilise fermanı o kadar açık bir biçimde çiğnenmişti ki kulağıma gelen ilk havadislere inanmak istemedim ve bu haberler doğru çıktığı zaman, sağduyu yasasından başlamak üzere bütün yasalara bu kadar açık ve bu kadar gözle görülür biçimde karşı gelmenin Cenevre'nin altını üstüne getirmesinden korktum. Korktuğum olmadı; her şey dingin kaldı. Eğer halk arasında bir hoşnutsuzluk dedikodusu olduysa, bu ancak bana karşı oldu ve bütün gevezeler ve bütün ukalâlalar tarafından açıkça, din dersini iyi ezberlemediği için kırbaçlanmakla korkutulacak bir öğrenci muamelesine uğradım.

Bu iki tutuklama buyruğu, bütün Avrupa'da benzeri hiç görülmemiş bir kızgınlıkla bana karşı yükselen lânetleme çığlığının işareti oldu. Bütün gevezeler, bütün gazeteler, bütün broşürler korkunç bir alarm çanı çaldı. Özellikle Fransızlar, mutsuzlara karşı iyi davranmakla övünen bu öylesine yumuşak, öylesine nazik, öylesine yüce gönüllü halk, en beğenilen erdemlerini birdenbire unutarak, beni yarışırcasına bunalttığı haksızlıkların çokluğu ve ağırlığıyla ün kazandı. Ben bir dinsiz, bir tanrı tanımaz, bir deli, bir kudurmuş, bir vahşî hayvan, bir kurttum. *Journal de Trévoux*'nun yeni sahibi, benim sözde *lycanthropiem*[1] üzerine, kendi hastalığını adamakıllı ortaya koyan bir sapıklık gösterdi. Kısacası, hangi konu üzerinde olursa olsun, Paris'te bir yazı yayımlarken, eğer o yazıda bana karşı bir saldırıda bulunmaktan geri kalınırsa, polisle bir mesele çıkartılacağından korkuluyordu diyebilirdiniz. Bu oybirliğiyle gösterilen öfkenin nedenini boş yere ararken, herkesin deli olduğuna inanacak hale geldim. Nel *Paix Perpétuellein* (Sonsuz Barış) yazıcısı düzensizliği körüklüyor; *Vicaire Savoyard*'ın yayımlayıcısı bir dinsiz; La Nouvelle Héloïse'in yazarı bir kurt; Emile'inki bir kudurgan ha! Ah! Tanrım, eğer Esprit* adlı kitabı ya da ona benzer bir başka yapıtı ben yayımlasaydım, acaba ne olacaktım? Ve bununla birlikte, bu kitabın yazarına karşı kopartılan gürültüde halk, kendi sesini yazara zulmedenlerin sesine katmak şöyle dursun, övgüleriyle onlardan yazarın öcünü aldı. Onun kitabıyla benimkiler, bunların gördüğü farklı kabul, iki yazara Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yapılan muameleler karşılaştırılsın; bu farklılıklara aklı başına bir adamı doyurabilecek nedenler bulunsun; işte bütün istediğim bu ve susuyorum.

Yverdun'daki eğleşmemden öylesine memnundum ki Monsieur Roguin ve bütün ailesinin kalmamda direnmeleri üzerine orada kalma kararını aldım. Bu kentin yöneticisi Monsieur de Moiry de Gingins de iyilikleriyle kendi bölgesinde kalmam için beni yüreklendirdi. Albay evinde, avlu ile bahçe arasında bulunan küçük bir kulübede kalmayı kabul etmem için beni öylesine sıkıştırdı ki buna razı oldum ve o da burasını hemen

---

* (Materyalist filozof Helvetius'ün 1758'de yayımladığı ve ahlâki çıkara dayanarak açıklayan *De'l Esprit* (Ruh Üzerine) adlı kitabı. -ç.)

benim küçük evim için gerekli olan şeylerle dayayıp döşemeye girişti. Çevremde en çok dolaşanlardan tımarcı[2] Roguin, bütün gün beni bırakmıyordu. Bunca ilgiden her zaman çok duygulanıyor, ama bazen iyiden iyiye tedirgin oluyordum. Taşınmamın günü daha önce belirlenmiş ve Thérèse'e yanıma gelmesini yazmış bulunuyordum ki, tam o sırada Berne'de bana karşı sofulara yüklenen ve ilk nedenini hiçbir zaman öğrenemediğim bir fırtınanın patlak verdiğini öğrendim. Kim tarafından kışkırtıldığı bilinmeyen Senato, beni çekildiğim köşede rahat bırakmak istemez gibi görünüyordu. Monsieur de Gingins bu kaynaşmadan haberdar olur olmaz birçok hükümet üyesine, katı hoşgörüsüzlüklerinden ötürü onları kınayarak ve onca haydutun bölgeleri içinde yararlandığı sığınma hakkını baskıya uğramış değerli bir adama tanımak istemediklerinden ötürü onları utandırarak, mektup yazdı. Aklı başında adamlar, bu eleştirilerin acılığının kafaları yumuşatmaktan çok kızdırdığı sonucunu çıkardılar. Her ne olursa olsun Monsieur de Gingins'in ne saygınlığı, ne de dil uzluğu darbeyi önleyebildi. Bana bir süre sonra bildireceği emri sezen yönetici, beni bundan daha önce haberdar etti ve bu emri beklememek için hemen ertesi günü gitmeye karar verdim. Cenevre ve Fransa'nın bana kapalı olduklarını gördüğüm ve bu işte herkesin komşusuna öykünmekte özen göstereceğini çok iyi anladığım için güçlük, nereye gideceğimi bilmekteydi.

Madame Boy de la Tour, Neuchâtel kontluğu olan Val-de-Travers'de, Notiers köyünde oğluna ait boş ama dayalı döşeli bir evde yerleşmemi önerdi. Oraya varmam için aşılacak bir dağdan başka bir şey yoktu. Prusya Kralının egemen olduğu yerlerde izlemelere karşı korunmuş olacağım ve hiç değilse onlarda din bir bahane hizmeti göremeyeceği için, öneri tam zamanında geliyordu. Ama söylemeyi uygun bulmadığım gizli bir güçlük, beni tereddüt ettiriyordu. Fransa için duyduğum gizli eğilime eklenmiş o kalbimi her zaman yiyip bitiren doğuştan gelme adalet aşkı, gerek davranış kuralları, gerekse tutumuyla doğal yasa ve tüm insanlık görevleri için her türlü saygıyı ayaklar altında çiğner gibi gördüğüm Prusya Kralına karşı bende bir nefret uyandırmıştı. Montmorency'deki kulemi süslediğim çerçeveli resimler arasında bu hükümdarın, altında aşağıdaki gibi biten bir beyit bulunan bir portresi vardı:

*Il pense en philosophe, et se conduit en Roi**

Başka her kalem altında oldukça güzel bir övgü meydana getirebilecek olan bu dizeler, benim kalemim altında ikircikli olmayan ve bir önceki dizenin[3] de çok iyi açıkladığı bir anlama sahipti. Bu beyit beni görmeye gelen ve az sayıda olmayan herkes tarafından görülmüştü. Hatta Şövalye de Lorenzy, d'Alembert'e vermek üzere bunu yazmıştı ve d'Alembert'in bu beyit aracıyla beni bu hükümdara hoş göstermeye çalıştığından kuşkum yoktu. Bu ilk falsoyu Emile'deki, Daunien'lerin kralı Adraste adı altında kimi düşündüğüm iyice belli olan ve Madame de Boufflers beni birçok kez bu konu üzerine getirdiğine göre, kılı kırka yaranların gözünden kaçmamış bulunan bir parça aracıyla daha da ağırlaştırmıştım. Bundan ötürü, adımın Prusya Kralının defterinde kırmızı mürekkeple yazılmış olduğundan emindim ve öte yandan ona yüklemek cesaretinde bulunduğum ilkelere sahip olduğu varsayılırsa, yazılarım ve onların yazarı sadece bu nedenle onda hoşnutsuzluk uyandırabilirdi; çünkü kötü yüreklilerle zorbaların, hatta beni tanımaksızın ve sadece yazılarımı okumakla bana her zaman korkunç bir kin besledikleri bilinir.

Gene de cesaret gösterip Prusya Kralının insafına sığındım ve büyük bir tehlikeye atılmadığımı düşündüm. Aşağılık tutkuların ancak güçsüz insanları egemenlikleri altına aldıklarını ve öyle olduğunu her zaman kabul etmiş bulunduğum onunki gibi güçlü bir ruh üzerinde pek etkili olmadıklarını biliyordum. Bu gibi durumlarda kendini gönlü yüce göstermenin onun hüküm sürme sanatına girdiğini ve gerçekten gönlü yüce olmanın onun karakteri üzerinde bulunmadığını sanıyordum. Aşağılık ve kolay bir öç almanın onda bir an bile şan ve şeref aşkının yerini tutmayacağı sonucuna vardım ve kendimi onun yerine koyarak, kendisi hakkında kötü düşünmeye cüret etmiş bir adamı yüce gönüllülüğünün ağırlığı altında ezmek için bu durumdan yararlanmasını olanaksız bulmadım. Bunun üzerine, değerini anlamak için yaratılmış olduğunu sandığım bir güvenle Motier'ye yerleşmeye gittim ve kendi kendime şöyle dedim: "Jean-Jacques Coriolan'ın yanına yükselirken, Frédéric Volsqueların başkanının altına mı düşecek?"[4].

---

* (Filozof olarak düşünülür, kral olarak davranır.)

Albay Roguin dağı mutlaka benimle birlikte aşmayı ve Motier'ye gelip beni yerleştirmeyi istedi. Madame Boy de la Tour'un, yerleşeceğim ev kendisine çok uygun gelen Madame Girardier adındaki bir görümcesi gelişimi hoş karşılamadı; gene de oturacağım yeri bana gönül hoşluğuyla devretti ve Thérèse'in gelmesini ve küçük evimin düzenlenmesini beklediğim sürece onun evinde yedim.

Montmorency'den ayrıldığım günden beri, bundan böyle yeryüzünde bir kaçak olarak yaşayacağımı iyice sezdiğimden, Thérèse'in yanıma gelmesine ve mahkûm olduğumu gördüğüm serseri hayatı paylaşmasına izin vermekte kararsızlık gösteriyordum. Bu felâketle ilişkilerimizin değişeceğini ve o zamana kadar benim tarafımdan yapılmış bir lütuf ve iyilik olan şeyin, bundan böyle onun tarafından yapılmış bir lütuf ve iyilik olacağını anlıyordum. Eğer bağlılığı felâketlerime karşı dayanıklı kalacaksa, bundan çok üzüntü çekecek ve onun acısı benim acılarıma eklenecekti. Eğer talihsizliğim kalbinin sıcaklığını azaltacaksa, ruh yiğitliğini bana bir fedakârlık gibi gösterecek ve son ekmek parçamı kendisiyle paylaşmaktan aldığım zevki duyacak yerde, talihin gitmeye zorlayacağı her yerde beni izlemek istemiş olma erdeminden başka bir şeyin farkında olmayacaktı.

Her şeyi söylemek gerek: Ne zavallı Anne'nin kusurlarını gizledim, ne de kendi kusurlarımı; Thérèse'i daha çok kayıracak değilim ve benim için onca sevgili olan bir kadına saygılı davranmaktan ne kadar büyük bir zevk alırsam alayım, eğer kalp duygulanımlarında elde olmayan bir değişiklik bile gerçek bir kusur sayılırsa, onun kusurlarını da saklamak istemem. Uzun süreden beri kalbinin soğuduğunu farkediyordum. Artık benim için iyi yıllarımızda olduğu gibi olmadığını seziyor ve bunu, ben onun için her zaman aynı olduğum ölçüde daha iyi anlıyordum. Anne'nin yanında etkisini duyduğum aynı tersliğin içine bir kez daha düştüm ve bu etki Thérèse'in yanında da aynı oldu: Doğanın dışında hiçbir kusursuzluk aramayalım; hangisi olursa olsun, her kadın için de durum böyledir. Çocuklarım konusunda almış bulunduğum karar bana ne kadar iyi düşünülmüş görünürse görünsün, kalbimi hiçbir zaman rahat bırakmamıştı. Traité de l'Education'umu (Eğitim

üzerine İnceleme) düşünürken, hiçbir şeyin beni bağışık tutamayacağı görevleri savsaklamış bulunduğumu sezdim. Sonunda pişmanlık acısı öyle şiddetlendi ki Emile'in baş tarafında hatamın açık itirafını benden hemen hemen zorla kopardı ve bunun böyle olduğu o kadar açıktır ki, böyle bir parçadan sonra kusurumun yüzüme vurulması cesaretinin gösterilmiş bulunması şaşılacak bir şeydir. Bununla birlikte durumum o zaman gene aynı ve beni kusurlu bir halde yakalamaktan başka bir şey peşinde koşmayan düşmanlarımın öfkesi yüzünden daha da kötüydü. Suçun tekrarından korktum ve tehlikeyi göze almak istemediğim için Thérèse'i gene aynı duruma düşürmektense kendimi perhize mahkûm etmeyi yeğ tuttum. Zaten cinsel ilişkilerin sağlığımı görünür biçimde bozduğu da dikkatimi çekmişti; bu ikili neden, bana bazen oldukça kötü tuttuğum ama üç dört yıldan beri daha büyük bir sabırla direndiğim bazı kararlar aldırmıştı; Thérèse'deki soğukluk da işte bu dönemden başlayarak dikkatimi çekmişti: Görev bakımından bana aynı bağlılığı gösteriyor ama aşk bakımından artık aynı bağlılığı göstermiyordu. Bu durum, kaçınılmaz bir sonuç olarak, ortak yaşantımıza daha az tat katıyordu ve nerde olursa olsun kendisine göstereceğim ilginin devamından emin olduğu için benimle birlikte serseri serseri dolaşmaktansa belki Paris'te kalmayı yeğ tutacağını düşündüm. Bununla birlikte ayrılışımız karşısında o kadar üzüntü göstermiş, birleşmemiz konusunda benden öylesine kesin vaatler istemiş, ayrılışımdan sonra buluşmamız isteğini Monsieur le Prince de Conti'ye olduğu kadar Monsieur de Luxembourg'a da öyle canlı bir biçimde ifade etmişti ki, ona ayrılıktan söz etme cesaretini göstermek şöyle dursun, bunu kendi kendime düşünme cesaretini bile güç buldum ve kalbimde ondan vazgeçmenin benim için ne kadar olanaksız bir şey olduğunu duyduktan sonra, artık onu durmadan yanıma çağırmaktan başka bir şey düşünmedim. Bunun üzerine ona yola çıkmasını yazdım; geldi. Onu bırakalı ancak iki ay olmuştu; ama bu, bunca yıldan beri ilk ayrılışımızdı. Bunu her ikimiz de acı acı duymuştuk. Birbirimizi kucaklarken o ne zorlu heyecan! O sevgi ve sevinç yaşları ne kadar tatlı! Sanki kalbim bunlarla yıkanıyor! Neden bana bu yaşlardan o kadar az döktürdüler?

Motiers'ye varınca, Majestelerinin devletleri içinde bir köşeye çekildiğimi bildirmek ve kendisinden himayesini istemek için Neuchâtel Valisi, İskoçya Mareşali Milord Keith'a bir mektup yazdım. Bilinen ve kendisinden beklediğim yüce gönüllülükle bana cevap verdi. Beni kendisini görmeye çağırdı. Ekselansları gözünde büyük bir saygınlığı bulunan Val-de-Travers şatosu sahibi Monsieur Martinet ile birlikte gittim. Bu ünlü ve erdemli İskoçyalının saygısında, bende hep aynı kalan ve hayatın bütün avuntularını elimden alan hainler, yaşlılığını kötüye kullanmak ve beni onun gözünden düşürmek için uzaklığımdan yararlanmasalardı onda da hep aynı kalacak olan o sıkı bağlılık hemen o anda başladı.

Doğuştan İskoçya mareşali ve şanlı şerefli yaşamış ve şeref meydanında ölmüş ünlü General Keith'in kardeşi olan George Keith[5], ülkesini gençliğinde terketmiş ve bu ailede gördüğü ve her zaman bu ailenin egemen karakterini oluşturmuş bulunan adaletsiz ve zorba zihniyet yüzünden kısa zamanda tiksindiği Stuart hanedanına intisap ettiği için oradan sürülmüştü. İklimi çok hoşuna giden İspanya'da uzun süre kaldı ve sonunda ağabeyi gibi, adamdan anlayan ve onları lâyık oldukları gibi karşılayan Prusya Kralının hizmetine girdi. Prusya Kralı, Mareşal Keith'in kendisine yaptığı büyük hizmetler ve daha da değerli bir şey olan Milord Maréchal'in içten dostluğuyla, bu karşılamanın yararını fazlasıyla gördü. Bu değerli adamın tepeden tırnağa cumhuriyetçi ve mağrur büyük ruhu, ancak dostluk boyunduruğu altında eğilebilirdi; ama bu boyunduruk altında öylesine bir eğiliş eğildi ki, ondan çok farklı davranış kurallarına sahip olmakla birlikte, hizmetine girdiği andan başlayarak gözü Frédéric'ten başkasını görmedi. Kral onu önemli işlerle görevlendirdi, Paris'e, İspanya'ya gönderdi ve sonunda yaşlandığını, dinlenmeye ihtiyacı olduğunu görünce, emekliliğe çekilmesi için ömrünün geri kalan kısmını bu küçük halkı mutlu kılmakla geçirmek gibi tatlı bir uğraşla, Neuchâtel'in yönetimini ona verdi.

Sadece süs ve yaldızı seven, iyi kumaştan hiç anlamayan ve cafcaflı cümleleri zekâ eseri sanan Neuchâtelliler, soğuk ve tekellüfsüz bir adam görünce onun sadeliğini kibir, içtenliğini yontulmamışlık, özsözlülüğünü budalalık olarak aldılar; piyazcı değil yararlı olmak istediğinden, değer vermediği kimseleri

pohpohlamasını hiç bilmediği için onun yardımsever çabalarına karşı şahlandılar. Sonsuz olarak lânetlenmelerini istemediğinden ötürü bakan arkadaşları tarafından kovulan o gülünç Petitpierre işinde Milord, bakanların zorbalıklarına karşı çıktığı için tarafını tutmuş bulunduğu bütün ülkenin kendine karşı ayaklandığını gördü ve ben oraya geldiğim zaman, bu alıkça homurtu hâlâ dinmemiş bulunuyordu. En azından etki altında kalan bir adam olarak tanınıyordu ve ona yüklenen bütün suçların belki de en haksızı buydu. Bu saygıdeğer ihtiyarı görünce ilk duygum, yıllarla kurumuş bedenin güçsüzlüğüne acımak oldu; ama gözlerimi canlı, açık ve soylu yüzüne kaldırınca, bütün öbür duygulara ağır basan güvenle karışık bir saygı tarafından kavrandığımı sezdim. Konuşmaya girişirken yaptığım çok kısa okşantıya, sanki sekiz günden beri oradaymışım gibi başka şeyden söz ederek cevap verdi. Bize oturmamızı bile söylemedi. Yapmacıklı şato sahibi ayakta kaldı. Bana gelince, ben Milordun delici ve saf gözlerinde öylesine okşayıcı bir şey gördüm ki, kendimi çok rahat duyduğumdan, sedirini teklifsiz tekellüfsüz paylaşmaya ve yanına oturmaya gittim. O anda takındığı teklifsiz tavrı karşısında bu rahatlıktan hoşlandığını ve kendi kendine şöyle dediğini sezdim: "Bu adam Neuchâtelli biri değil".

Karakterler arasındaki büyük uygunluğun garip sonucu! Kalbin doğal sıcaklığını çoktan kaybettiği bir yaşta, bu yaşlı adamcığın kalbi bana karşı herkesi şaşırtan bir biçimde ısındı. Bıldırcın avlama bahanesiyle Motiers'ye beni görmeye geldi ve tüfeğe el sürmeden orada iki gün geçirdi. Aramızda öyle bir dostluk kuruldu ki, kelimenin tam anlamıyla birbirimizi görmeden edemez olduk. Yazın oturduğu Colombier şatosu Motiers'den altı fersah uzaklıktaydı; en geç her on beş günde bir yirmi dört saat geçirmek için oraya gidiyor, sonra kalbim hep onunla dolu, gene yürüye yürüye geri dönüyordum. Vaktiyle L'Hermitage'dan Eaubonne'a yaptığım seferlerde duyduğum heyecan şüphesiz çok farklıydı; ama o heyecan Colombier'ye yaklaşırken duyduğum heyecandan daha tatlı değildi. Bu saygıdeğer yaşlı adamın babaca iyiliklerini, sevimli erdemlerini, tatlı felsefesini düşünürken, yolda çoğu kez ne sıcak göz yaşları döktüm! Ben ona babacığım diyordum, o bana çocuğum diyordu. Bu iki ad bizi birleştiren bağlılık üzerine kıs-

men bir fikir verebilir, ama birbirimize karşı duyduğumuz gereksinim ve birbirimize yaklaşmak için duyduğumuz sürekli istek üzerine kısmen de olsa bir fikir veremez. Mutlaka Colombier şatosuna yerleşmemi istiyordu ve orada kaldığım dairede yerleşmem için beni uzun süre sıkıştırdı. Sonunda evimde daha özgür olduğumu ve ömrümü onu görmeye gelmekle geçirmeyi yeğ tuttuğumu söyledim. Bu açık yüreklililiği beğendi ve bir daha bana bu işten söz etmedi. En iyi kalpli Milord! Ey benim değerli babam! Şimdi bile sizi düşünürken kalbim nasıl heyecanlanıyor! Ah! Barbarlar! Sizi benden ayırarak bana nasıl bir darbe indirdiler! Ama hayır, hayır, büyük adam, her zaman aynı olan ben için, siz her zaman aynı adamsınız ve her zaman aynı kalacaksınız. Onlar sizi aldattı, ama değiştirmedi.

Milord Maréchal kusursuz değil; bir bilge, ama bir insan. En delici bir zekâ, sahip olunması mümkün en duygun bir davranış inceliği, insan üzerine en derin bir bilgiyle birlikte bazen başkalarına inanır ve sonunda şaşar kalır. Garip bir mizacı, kafa yapısında tuhaf ve yabancı bir şey var. Her gün gördüğü kimseleri unutmuş gibi görünür ve en az düşündüğü anda onları hatırlar: Davranışları damdan düşer gibidir; yaraşan şeyleri değil, gönlünün istediği şeyleri armağan eder. Kafasından geçen şeyi, bu ister çok değerli bir şey, isterse hiçbir değeri olmayan bir şey olsun, hemen verir ya da gönderir. Bir gün Prusya Kralının hizmetine girmek isteyen genç bir Cenevreli ona gelir: Milord ona mektup yerine kendisini Krala götürmekle görevlendirdiği bezelye dolu küçük bir torba verir. Bu garip tavsiyeyi alan Kral, onu getireni hemen hizmetine alır. Bu yüce zekâlar, kendi aralarında alelâde zekâların hiçbir zaman anlayamayacaklar bir dille konuşurlar. Güzel bir kadının kaprislerine benzeyen bu küçük tuhaflıklar, Milord Maréchal'i benim için daha da ilginç kılıyordu. Bu tuhaflıkların, ciddî durumlarda dostluğun ona buyurduğu duygular ve çabalar üzerinde etkili olmadıklarından emindim ve sonradan bunun böyle olduğunu da çok gördüm. Ama davranışlarındaki tuhaflığı, birine iyilik yapma biçiminde de gösterdiği doğrudur. Bunun çok önemsiz bir olay üzerindeki bir tek örneğini anlatacağım. Motiers'den Colombiers'ye bir günlük yol benim için çok çetin olduğundan, öğle yemeğinden sonra yola çıkıp Brot'da geceleyerek, yolu her zaman ikiye bölüyordum. Brot'da kaldığım

evin Sandoz adlı sahibi, Berlin'den kendisi için son derece önemli bir lütuf dileme durumunda bulunduğundan, bunu kendi adına Ekselânslarından dilememi benden rica etti; seve seve kabul ettim. Kendisini birlikte götürdüm, bekleme odasında bıraktım ve işinden, bana hiçbir cevap vermeyen Milorda söz ettim. Sabah vakti geçti; öğle yemeğine gitmek için salondan geçerken, beklemekten sıkılıp duran zavallı Sandoz'u gördüm. Milord'un unuttuğunu sandığımdan, sofraya oturmadan önce ondan bir kez daha söz ettim; önceki gibi gene tek söz söylemedi. Kendisini ne kadar tedirgin ettiğimi bana bu anlatma biçimini biraz sert buldum ve içimden zavallı Sandoz'a acıyarak sustum. Ertesi gün Sandoz'un evine döndüğüm zaman, üstelik dilekçesini de kabul etmiş bulunan Ekselanslarının evinde gördüğü iyi muamele ve yediği iyi yemekten ötürü bana teşekkür etmesi karşısında adamakıllı şaşaladım. Üç hafta sonra Milord ona, istemiş bulunduğu, bakan tarafından yazılmış ve Kral tarafından imzalanmış cevabı gönderdi ve bütün bunlar, üstüne almak istemediğini sandığım bu iş üzerine ne bana, ne de ona bir tek söz söylemeksizin oldu.

George Keith'den söz etmeye son vermemek isterdim: Son mutlu anılarım ondan geliyor; ömrümün bütün geri kalanı, ondan sonra büyük acılardan ve kalp sıkıntılarından başka bir şey olmadı. Bunların anısı o kadar acı ve aklıma öyle karışık biçimde geliyor ki, anlatılarımı herhangi bir düzene koymak benim için olanaksız; bundan böyle onları rasgele ve aklıma geldikleri gibi sıralama zorunda kalacağım.

Kral tarafından, kendisinde tahmin edilebileceği gibi, iyi bir avukat bulmuş olduğum Milord Maréchal'e verilen cevap üzerine, sığınacak yer konusunda duyduğum kaygıdan kurtulmakta gecikmedim. Majesteleri sadece yapmış olduğu şeyi onamakla kalmadı ama, her şeyi söylemek gerek, onu bana on iki louis (altını) vermekle de görevlendirdi. Kendisine böyle bir görev verilmesinden canı sıkılan ve bu işin üstesinden uygun bir biçimde nasıl geleceğini bilemeyen iyi kalpli Milord, bu parayı gereç haline dönüştürerek ve bana ufak tefek ev ihtiyaçlarımı karşılamaya başlamak için odun ve kömür sağlama emri almış olduğunu söyleyerek, işin onur kırıcı yönünü hafifletmeye çalıştı; hatta ve belki de kendiliğinden, eğer yerini

seçmek istersem Kralın bana gönlüme göre küçük bir ev yaptırmaktan sevinç duyacağını da ekledi. Bu ikinci sunu beni çok duygulandırdı ve öbürünün bayağılığını unutturdu. İki sunudan hiçbirini kabul etmeksizin, Frédéric'e velinimetim ve koruyucum olarak baktım ve ona öylesine içtenlikle bağlandım ki, o zamana kadar başarılarında ne kadar adalete aykırılık buldumsa, ondan sonra şan ve şerefine karşı o kadar gönül yakınlığı duymaya başladım. Az bir zaman sonra yaptığı barışta[6], sevincimi çok zevkli bir ışık donanmasıyla gösterdim; oturduğum evi süslediğim ve doğrusu hemen hemen bana vermek istediği kadar para harcamanın öç alıcı gururunu duymuş bulunduğum bir çiçek kordonuydu bu. Barış imzalandıktan sonra askerî ve siyasal ünü doruğuna vardığı için, egemenliği altındaki devletleri canlandırarak, oralarda ticareti, tarımı geliştirerek, yeni bir ülke yaratarak, o ülkeyi yeni bir halkla doldurarak, bütün komşuları arasında barış kurarak, Avrupa'nın ürktüğü adam olduktan sonra onun yargıcı haline gelerek, kendine başka türlü bir ün kazanmaya çalışacağını sandım. Kılıcını yeni baştan eline almak için kendisini zorlamayacaklarından emin olarak, onu tehlikesizce bırakabilirdi. Silâhını bırakmadığını görünce, üstünlüklerinden kötü bir biçimde yararlanmasından ve ancak yarı yarıya büyük bir adam olmasından korktum. Bu konuda kendisine yazmak ve onun yapısındaki adamların hoşuna gidecek teklifsiz bir tavır takınarak ancak çok az kralın işitmek için yaratıldığı gerçeğin o kutsal sesini ona kadar iletmek cüretini gösterdim. Bu iş gizlice ve ikimiz arasında oldu. Bundan Milord Maréchal'e bile haber vermedim ve Krala yazdığım mektubu ona kapalı olarak gönderdim. Milord mektubu içeriğinden bilgi sahibi olmaksızın gönderdi. Kral bu mektuba hiçbir cevap vermedi ve bir süre sonra, Milord Maréchal Berlin'e gittiğinde, ona sadece kendisini iyi azarlamış olduğumu söyledi. Bunun üzerine mektubumun kötü karşılanmış ve çabamın açık yürekliliğinin, bir ukalânın yontulmamışlığı olarak değerlendirilmiş olduğunu anladım. Gerçekte, bu çok iyi olabilirdi; belki ben söylenmesi gereken şeyi söylemedim ve kullanılması gereken dili kullanmadım. Ben sadece kalemi elime vermiş bulunan duygudan sorumlu tutulabilirdim.

Motier-Travers'e yerleşmemden az sonra beni orada rahat bırakacakları konusunda içime güven geldiğinden, Ermeni giysisi giymeye başladım. Bu yeni bir fikir değildi. Ömrümün akışı içinde bu fikir bana birçok kez gelmişti ve sık sık sonda kullanmanın, çoğu kez odamda kalma zorunda bırakarak, bana uzun giysinin bütün yararlarını daha iyi sezdirdiği Montmorency'de bunu sık sık düşünmüştüm. Montmorency'deki bir akrabasını sık sık görmeye gelen bir Ermeni terzinin kolaylığı, pek kulak asmadığım acaba ne derler tehlikesine rağmen, bu yeni kılığa bürünmek için beni bundan yararlanmaya götürdü. Gene de bu yeni süsü kabul etmeden önce, Madame de Luxembourg'un fikrini almak istedim; o da bunu bana öğütledi. Bunun üzerine küçük bir Ermeni giysileri takımı yaptırdım; ama bana karşı kışkırtılan fırtına bu takımın kullanılmasını daha dingin zamanlara erteletti ve ancak birkaç ay sonradır ki, yeniden sonda kullanmak zorunda kalınca, özellikle oranın bu kılığı kilisede bile rahatça taşıyabileceğimi söyleyen Protestan papazına danıştıktan sonra, Motiers'de hiçbir tehlike olmaksızın bu yeni giyimi kullanabileceğim kanısına vardım. Bunun üzerine ceketi, kaftanı, tüylü kalpağı giydim, kuşağı kuşandım ve bu kılıkla dinsel ayinde bulunduktan sonra, onunla Milord Maréchal'in evine gitmekte hiçbir sakınca görmedim. Ekselânsları beni böyle giyinmiş görünce, okşantı olarak sadece Salamaleki[7] dedi; bundan sonra herşey bitmiş oldu ve artık başka kılık taşımadım.

Edebiyatı büsbütün bırakmış olduğumdan, bana bağlı kaldığı ölçüde dingin ve tatlı bir ömür sürmekten başka bir şey düşünmüyordum. Yalnızken, hatta dört başı mamur işsizlik içinde bile, hiçbir zaman can sıkıntısı duymamışımdır; bütün boşlukları dolduran hayal gücüm, beni oyalamak için tek başına yeter. Sadece karşı karşıya oturup çeneden başka hiçbir şeyi çalıştırmadan yapılan hareketsiz oda gevezeliğine hiçbir zaman katlanamadım. Yürürken, dolaşırken, hadi neyse; ayaklar ve gözler hiç değilse bir şey yapar; ama kolları kavuşturup değişen havadan ve uçan sineklerden söz ederek ya da daha kötüsü birbirine okşantılar yağdırarak bir yerde kapanıp kalmak, işte bu benim için dayanılmaz bir işkencedir. Yaban olarak yaşamamak için kaytan yapmasını öğrenmeye karar verdim. Ziyaretlerimde torbamı taşıyor ya da kadınlar gibi

kapımda çalışmaya ve gelip geçenlerle çene çalmaya gidiyordum. Bu beni gevezeliğin boşluğuna katlandırıyor ve çoğu oldukça sevimli olan ve zekâdan yoksun bulunmayan komşu kadınların yanında sıkılmadan zaman geçirmeme yarıyordu. Bunlar arasında Neuchâtel savcısının kızı, Isabelle d'Ivernois adlı biri, bana kendisiyle özel bir dostluk kurulacak kadar değerli göründü; bu dostluk, verdiğim öğütler ve önemli durumlarda gösterdiğim çabalarla işine az yaramadı; öyleki şimdi saygıdeğer ve erdemli bir anne olarak tuttuğu doğru yolu, kocasını, hayatını ve mutluluğunu belki de bana borçlu. Bana gelince, ben ona ve özellikle ağrılarımın ve üzüntülerimin en çetin zamanlarında, zekâsının hoşluğu ve kalplerimizin karşılıklı açılmalarıyla bizim için çok kısa bir hale getirmesini bildiği için akşamları Thérèse ve benimle birlikte geçirmeye geldiği çok yürek karartıcı bir kış boyunca, çok tatlı avunçlar borçluyum. O beni babası olarak çağırıyordu, ben ona kızım diyordum ve hâlâ birbirimize verdiğimiz bu adlar, umarım benim için olduğu kadar onun için de sevgili kalacaktır. Kaytanlarımı bir şeye yarar kılmak için onları, çocuklarını emzirmeleri şartıyla, evlendiklerinde genç kadın dostlarıma armağan ediyordum. Ablası bu biçimde bir armağan aldı ve onu hak etti; Isabelle de aynı biçimde bir armağan aldı ve niyet bakımından onu daha az hak etmedi; ama isteğini yerine getirebilmek mutluluğuna eremedi. Onlara bu kaytanları gönderirken, her ikisine de birer mektup yazdım; bunlardan birincisi elden ele dolaştı; ama ikincisine bu kadar parlaklık gitmiyordu; dostluk o kadar büyük bir gürültüyle yürümez.

Komşularım içinde kurduğum ve ayrıntılarına girmeyeceğim dostluklar arasında, dağda yazları geçirmeye geldiği bir evi bulunan Albay Pury'nin[8] dostluğunu kaydetmeliyim. Onunla tanışmakta pek istekli değildim, çünkü sarayın ve hiç görüşmediği Milord Maréchal'in gözünde çok kötü olduğunu biliyordum. Bununla birlikte, beni görmeye geldiği ve bana çok iyilikte bulunduğu için, benim de gidip onu görmem gerekti; bu durum devam etti ve zaman zaman birbirimizin evinde yemek yer olduk. Monsieur de Peyrou[9] ile Albay Pury'nin evinde tanıştım ve sonra da kendimi ondan söz etmekten bağışık tutamayacak kadar içli dışlı bir dostluk kurdum.

Bir Surinam komutanının oğlu olan Monsieur du Peyrou, Amerikalıydı. Dul kalan annesi, Neuchâtelli Monsieur Le Chambier ile evlendi. Kadın ikinci kez dul kalınca, oğluyla birlikte ikinci kocasının ülkesine yerleşmeye geldi. Tek oğul, adamakıllı zengin ve annesi tarafından içtenlikle sevilen du Peyrou, hayli özenli yetiştirilmiş ve eğitimi onun için yararlı olmuştu. Biraz bölük pörçük bilgi, biraz sanat sevgisi edinmişti ve özellikle aklını geliştirmiş olmakla övünüyordu: Hollandalı, soğuk filozof havası, yağız benzi, sessiz ve kapalı mizacı, bu kanıyı iyice destekliyordu. Henüz genç olmasına rağmen, sağır ve nikrisliydi. Bu durum bütün davranışlarını çok ağır başlı, çok ciddî bir hale getiriyordu ve tartışmasını, hatta bazen biraz uzunca tartışmasını sevmesine rağmen, kulakları duymadığı için genellikle az konuşuyordu. Bütün bu dış görünüş beni etkiledi. Kendi kendime: "İşte dostluğuyla mutlu olunacak bir düşünür, akıllı bir adam" dedim. Beni büsbütün etkisi altına almak için hiçbir sevgi gösterisinde bulunmaksızın, sık sık benimle konuşmaya yöneliyordu. Bana daha çok benden, biraz kitaplarımdan, kendinden söz ediyordu; görüşten yoksun değildi ve bütün söyledikleri oldukça doğruydu. Bu doğruluk ve bu eşitlik beni çekti. Kafasında Milord Maréchal'in ne yüceliği ne de inceliği vardı, ama onun sadeliğine sahipti: Bu onu biraz ona benzetiyordu. Tutkunluk duymadım ama saygıyla bağlandım ona ve bu saygı yavaş yavaş dostluğa götürdü ilişkimizi. Onu tanıdıktan sonra Baron d'Holbach'a zengin olduğu için yapmış olduğum muhalefeti tamamen unuttum ve sanırım ki bu muhalefette haksızdım. Kim olursa olsun, büyük servet sahibi bir adamın da benim ilkelerimi ve o ilkelerin sahibini sevebileceğini kabul etmesini öğrendim.

Uzun süre boyunca Du Peyrou'yu az gördüm, çünkü ben Neuchâtel'e hiç gitmiyordum ve o albay Pury'nin dağına yılda sadece bir kez geliyordu. Neuchâtel'e neden hiç gitmiyordum? Bu saklanmaması gereken bir çocukluktur.

Prusya Kralı ve Milord Maréchal tarafından korunmama rağmen, ilkin her ne kadar sığınağımda zulümden kaçınabildimse de halkın, belediye yetkililerinin, Protestan papazlarının homurtularından kaçınamamıştım. Fransa tarafından atılan ilk adımdan sonra, bana hiç olmazsa bir saldırıda bulunmamak kibarlığa sığmıyordu; bana zulmedenlere benzememekle on-

ları doğru bulmaz gibi görünmekten korkuluyordu. Neuchâtel sınıfı, yani bu kentin Protestan papazları topluluğu, Devlet Meclisini bana karşı kışkırtmaya girişerek ilk adımı attı. Bu girişim başarı kazanmayınca papazlar, kitabımı hemen yasaklayan ve bana her fırsatta pek nazik olmayan bir biçimde davranarak, şehirde yerleşmek istediğim takdirte bunun hoş karşılanmayacağını gösteren, hatta bunu açıkça söyleyen belediye başkanına baş vurdular. Mercure'lerini, aklı başında adamları güldürmekle birlikte halkı kızıştırmak ve bana karşı harekete geçirmekten geri kalmayan budalalık ve en yavan ham sofuluklarla doldurdular. Onlara bakılırsa bütün bunlar, hiçbir yetkiye sahip bulunmadıkları Motiers'de beni yaşatmakla yaptıkları büyük lütuf karşısında gönül borcu duymam gereğini engellemiyordu; pahalı ödemiş olmam şartıyla, havayı bana ölçekle seve seve satabilirlerdi. Kralın bana onlara rağmen gerdiği ve onların durmadan beni yoksun etmeye çalıştıkları koruma kanadından ötürü kendilerine gönül borcu duymamı istiyorlardı. Sonunda, bunu başaramadıkları için ellerinden gelen bütün haksızlığı yaptıktan ve bütün güçleriyle kara çaldıktan sonra, ülkelerinde bana katlanmakla gösterdikleri iyilikliği överek, güçsüzlüklerini bir değer haline getirdiler. Buna cevap olarak yüzlerine karşı alay etmem gerekirdi; etkilenecek kadar kafasızlık ettim ve Neuchâtel'e hiç gitmek istememe budalalığında bulundum ve bu kararı da, sanki bu türlü yaratıkların her zaman ancak başkalarının itişiyle hareket ettiklerine göre iyi ya da kötü kendilerinden bilinemeyecek davranışlarına dikkat etmek onlara gereğinden çok değer vermek olmazmış gibi, iki yıla yakın bir süre tuttum. Zaten saygınlık, güç ve paradan başka saygı konusu tanımayan kültürsüz ve ışıksız kafalar, yetenekli kimselere bir saygı duyulması gerektiğini ve onlara saldırmakta onursuzca bir şey bulunduğunu akıllarına getirmekten bile çok uzaktadırlar.

Görevini kötüye kullanmaktan ötürü işten el çektirilmiş bir köy belediyesi başkanı, Isabelle'imin kocası Val-de-Travers ikinci başkanına şöyle diyordu: "Şu Rousseau için çok zeki diyorlar, getirin bana, doğru olup olmadığını göreyim". Şüphesiz böyle bir dil kullanan birinin hoşnutsuzlukları, hoşnutsuzluklara hedef olan kimseleri pek gücendirmemek gerekir.

Paris'te, Cenevre'de, Berne'de hatta Neuchâtel'de bana karşı gösterilen davranıştan sonra, bulunduğum yerin Protestan papazından daha iyi bir muamele beklemiyordum. Bununla birlikte kendisine Madame Boy de la Tour tarafından salık verilmiştim ve beni çok iyi karşılamıştı; ama herkesin aynı biçimde pohpohlandığı bu ülkede tatlı sözler hiçbir anlam taşımaz. Gene de, Protestan kilisesine törenle katılışımdan sonra, Protestan bir ülkede yaşadığım için verdiğim sözde ve yurttaşlık görevlerimde kusur etmeksizin, yeniden girmiş bulunduğum dinin kamusal törenlerini savsaklayamazdım; bu nedenle dinsel ayinlere katılıyordum. Öte yandan, kutsal sofraya katıldığımda, bir kabul edilmeme utancıyla karşılaşmaktan da korkuyordum ve Cenevre'de Meclis, Neuchâtel'de Protestan papazları topluluğu tarafından yapılmış bulunan gürültü patırtıdan sonra, bizim papazın kilisesinde Kudas ayinimi* dinginlikle yönetmek istemesi hiç de olası değildi. Bu nedenle, kudas ayini zamanının yaklaştığını görünce, iyi niyetimi göstermek ve Protestan kilisesine kalpten bağlı bulunduğumu açıklamak için Monsieur de Montmollin'e, sözü geçen rahibin adı buydu, bir mektup yazma kararı verdim ve ona aynı zamanda, inanç konuları üzerinde uyuşmazlıklardan kaçınmak için, dogma üzerine hiçbir özel açıklama istemediğimi söyledim. Bu yönden böyle dürüst davrandığım için, Monsieur de Montmollin'in hazırlık tartışması yapmaksızın beni kabul etmeyi reddedeceğinden ve böylece her şeyin benim kusurum olmaksızın olup biteceğinden kuşku duymaksızın, rahatladım. Ama düşündüğüm gibi olmadı. Hiç ummadığım bir anda Monsieur de Montmollin, sadece beni koymuş bulunduğum şart altında kudas ayinine kabul edeceğini değil, ayrıca kendinin ve eskilerinin** beni onun cemaati içinde görmekle büyük bir övünç duyduklarını da bildirmeye geldi. Ömrümde ne buna benzer, ne de bundan daha avundurucu bir sürprizle karşılaştım. Yeryüzünde her zaman herkesten uzak yaşamak, özellikle talih tersliği içinde, bana çok yürek karartıcı bir kader olarak görü-

* (Protestan kilisesinde şarapla ekmek yeme töreni. -ç.)

** (Eskiler, Consistoire üyelerini, yani Protestan papazları meclisini oluşturan köylüler. -ç.)

nüyordu. Bunca sürgünlük ve zulüm ortasında: "Hiç değilse kardeşlerimin arasındayım" diyebilmekte çok büyük bir dinginlik buluyordum ve belki de Tanrıya, ona götürülebilecek en hoş hazırlık olan bir kalp heyecanı ve sıcak göz yaşlarıyla, kudas ayinine şaraplı ekmek yemeye gittim.

Bir süre sonra Milord bana Madame de Boufflers'in, hiç değilse benim Milord Maréchal'i tanıyan d'Alembert aracıyla gelmiş olduğunu sandığım bir mektubunu yolladı. Montmorency'den ayrılmamdan beri bana yazdığı ilk mektup olan bu mektupta, Monsieur de Montmollin'e yazmış bulunduğum mektuptan ve özellikle kudas ayinine katılarak şaraplı ekmek yememden ötürü, bu kadın beni şiddetle azarlıyordu. Cenevre yolculuğumdan beri Protestan olduğumu açıkça bildirmiş ve Hollanda elçilik konağında, kimse bunu kötü bir şey bulmaksızın, Protestan olduğumu herkese söylemiş bulunduğum için, bu kadının sert eleştirileriyle kime kızdığını pek iyi anlayamadım. Madame la comtesse de Boufflers'in din konusunda vicdanımı yönetmeye karışmak istemesi bana eğlenceli görünüyordu. Böyle olmakla birlikte niyetinin, ben hiçbir şey anlamasam da, dünyanın en iyi niyeti olduğundan kuşku duymadığım için bu garip çıkıştan ötürü hiç gücenmedim ve nedenlerimi söyleyerek, kendisine öfkesiz bir cevap verdim.

Gene de basılı sövgüler bütün şiddetiyle devam ediyor ve bunların temiz yürekli yazarları bana çok yumuşak davrandıklarından ötürü yetkililere sitemde bulunuyorlardı. Teşvikçileri el altından çalışmaya devam eden bu havlama yarışmasında uğursuz ve korkunç bir şey vardı. Kendi payıma heyecanlanmaksızın, söylenenlere kulak asmadım. Bana Sorbonne'un bir eleştirisi olduğunu söylediler; buna hiç inanmadım. Sorbonne bu işe ne diye karışacaktı? Katolik olmadığımı mı göstermek istiyordu? Bunu herkes biliyordu. İyi bir calviniste olmadığımı mı kanıtlamak istiyordu? Bunun onun için ne önemi vardı? Bu çok garip bir çabaydı; kendini bizim Protestan papazların yerine koyması demekti. Bu yazıyı okumadan önce, onu Sorbonne ile alay etmek için onun adı altında dolaştırdıklarını sanmıştım; okuduktan sonra, buna daha çok inandım. Sonunda bu yazının gerçekliğinden kuşku duyamaz hale gelince, inanmak zorunda kaldığım şey, Sorbonne'un tımarhaneye kapatılması gerektiği oldu.

Bir başka yazı beni daha çok üzdü, çünkü kendisi için her zaman saygı beslediğim ve düşüncesizliğine acımakla birlikte ruh yiğitliğine hayranlık duyduğum bir adamdan geliyordu. Paris başpiskoposunun[10] bana karşı çıkardığı buyrultudan söz ediyorum. Ona cevap vermek zorunda olduğumu düşündüm. Bunu kendimi alçaltmadan yapabilirdim; bu aşağı yukarı Polonya Kralı ile olana benzer bir durumdu. Voltairevari kaba çekişmelerden hiçbir zaman hoşlanmadım. Ben ancak ağır başlılıkla dövüşmesini bilirim ve bana saldıran kişinin, kendimi savunmaya tenezzül etmem için darbelerimi kirletmemesini isterim. Bu buyrultunun cizvit işi birşey olduğundan hiç kuşkum yoktu ve o sırada kendileri mutsuz olmakla birlikte, bu buyrultuda hep onların o mutsuzları ezme yolundaki eski davranış kurallarını görüyordum. Öyleyse ben de yazara saygı göstermek ve yapıta saldırmak biçimindeki eski davranış kuralına uyabilirdim ve oldukça başarılı bir biçimde yaptığımı sandığım şey de bu oldu.

Motiers'de oturmayı çok hoş buldum ve ömrümü orada tamamlamaya karar vermem için bir tek geçim sorunum güven altına alınması bir gerekti; ama orada oldukça pahalı yaşadık ve evimin dağılması, bir yenisinin kurulması, bütün eşyalarımın satılması ya da yok olması ve Montmorency'den ayrıldıktan sonra yapmam gereken masraflar nedeniyle, bütün eski tasarılarım altüst oldu. Elimdeki küçük sermayenin günden güne azaldığını görüyordum. Geri kalanlar iki üç yıl yeterdi, daha önce vazgeçmiş bulunduğum o uğursuz işe, kitap yazmaya yeniden başlamadıkça, onu yenilemenin hiçbir yolu yoktu.

Benim için her şeyin yakında değişeceğinden ve öfkesinden kurtulmuş bulunan halkın, yetkililerin yüzünü kızartacağından emin, beni karşıma çıkabilecek olanaklar arasında daha iyi bir seçme yapabilme durumuna getirecek bu mutlu değişikliğe kadar, elimdeki kaynakları idare etmekten başka bir şey peşinde koşmuyordum. Bunun için, on yıllık bir çalışmanın oldukça ilerletmiş bulunduğu ve bitirilmek ve temize çekilmekten başka bir eksiği kalmamış olan Dictionnaire de Musique'imi (Müzik Sözlüğü) yeniden ele aldım. Bir süre önce gönderilmiş bulunan kitaplarım, bana bu yapıtı bitirme olanaklarını sağladı; aynı zamanda gönderilmiş olan kâğıtlarım

beni, bundan böyle sadece kendisiyle uğraşmak istediğim Anılarımı yazma işine başlayacak duruma getirdi. Mektupları, olayların ve zamanların düzeni içinde belleğimi yönetebilecek bir derleme içine kopya etmekle işe başladım. Bu iş için saklamak istediğim mektupların ayrımını daha önce yaptırmıştım ve hemen hemen on yıldan beri bu ayrımın arkası hiç kesintiye uğramamıştı. Gene de onları kopya etmek için düzenlerken, beni şaşırtan bir eksiklik gördüm: 1756 ekiminden bir sonraki yılın martına kadar, altı aya yakın bir eksiklikti bu. Diderot'nun, Deleyre'in, Madame d'Epinay'nin, Madame de Chenonceaux'nun vb. bu boşluğu dolduran ve artık bulunmayan birçok mektuplarını, ayırmış bulunduğum mektuplar içine koyduğumu çok iyi hatırlıyordum. Bu mektuplar ne olmuştu? Luxembourg konağında kalmış bulundukları birkaç ay içinde, birisi kâğıtlarıma el mi koymuştu? Bu akla sığacak şey değildi ve onları koymuş bulunduğum odanın anahtarını Monsieur le Maréchal'in aldığını görmüştüm. Birçok kadın mektupları ile Diderot'nun mektupları tarihsiz oldukları ve bu mektupları tarihlerine göre sıralamak üzere, onları ezberden ve el yordamıyla doldurmak zorunda kalmış bulunduğumdan, önce tarih hataları yapmış olduğumu sandım ve bu boşluğu dolduracak mektupları bulup bulamayacağımı görmek için, tarihi olmayan ya da kendi kendime tarih koyduğum mektupların hepsini gözden geçirdim. Bu deneme hiçbir olumlu sonuç vermedi; boşluğun iyice gerçek olduğunu ve mektupların mutlaka alınmış bulunduğunu gördüm. Kim tarafından ve neden? İşte bunu anlayamıyordum. Büyük çekişmelerimden öncesine ve Julie'nin ilk sarhoşluk zamanına ait bulunan bu mektuplar kimseyi ilgilendiremezdi. Bunlar olsa olsa Diderot'nun birkaç zırıltısı, Deleyre'in birkaç alayı, Madame de Chenonceaux'nun ve hatta o sıralarda aramızın çok iyi olduğu Madame d'Epinay'nin dostluk belirtileriydi. Bu mektuplar kimin işine yarayabilirdi. Bunlarla ne yapmak isteniyordu? Bu hırsızlığın korkunç amacını ancak yedi yıl sonra anladım.

Gerçekliği ortaya çıkmış bulunan bu açık, bana karalamalarım arasında başka bir açık olup olmadığını arattı. Bellek kusurumu göz önünde tutarak, bana kâğıtlarımın çokluğu içinde daha başkalarının da bulunduğunu düşündüren birkaç açık buldum. Dikkatimi çeken açıklar, Morale Sensitive (Duyusal

Ahlâk) karalaması ile Aventures de Milord Eduard (Milord Eduard'ın Serüvenleri) parçasının karalaması oldu. Bu sonuncusu, itiraf ederim, beni Madame de Luxembourg'dan kuşkuya düşürdü. Bana bu kâğıtları gönderen onun oda uşağı La Roche idi ve bu kâğıt parçasıyla dünyada ondan başka ilgilenecek kimse yoktu; ama öbür karalama ile, kötü niyetle bile alınmış olsa tahrif edilmedikçe bana zarar verebilecek biçimde kullanılmaları mümkün olmayan mektuplara karşı nasıl bir ilgi duyabilirdi? Sarsılmaz doğruluğunu ve bana karşı olan dostluğunun gerçekliğini iyi bildiğim Monsieur le Maréchale'e gelince, ondan hiç kuşku duymadım. Hatta Madame la Maréchale üzerinde duyduğum kuşku bile sürekli olmadı. Bu hırsızlığı yapanı uzun süre araştırmakla kendimi yorduktan sonra, bana en akla uygun gelen tek şey bu hırsızlığı, Madame de Luxembourg'a ustaca sokulmuş olduğundan, bu kâğıtları karıştırmanın veya bana bir güçlük çıkarmak, ya da işine yarayabilecek şeylere sahip olmak için karalama olsun, mektup olsun, bunlardan hoşuna gidenleri almanın yolunu bulmuş olan d'Alembert'e yüklemek oldu. Morale Sensitive başlığından aldanarak, bana karşı kolayca anlaşılabilecek biçimde yararlanacağı gerçek bir materyalizm incelemesi planı elde ettiğini sanmış bulunduğunu düşündüm. Karalamanın incelenmesiyle az sonra yanılgıdan kurtulacağından emin ve edebiyatı büsbütün bırakmakta kararlı olduğum için, aynı elin yakınmaksızın katlanmış bulunduğum ilk marifeti olmayan bu hırsızlıklara pek kulak asmıyordum*. Az sonra sanki benden hiçbir şey çalınmamış gibi bu hırsızlığı artık düşünmez oldum ve itiraflarıma çalışmak için bana bırakılmış bulunan gereçleri bir araya getirmeye koyuldum.

Uzun zaman Cenevre'de Protestan papazlar topluluğunun, ya da hiç olmazsa yurttaşlar ve burjuvaların, benim için çıkarılmış bulunan tutuklama buyruğunda yasanın çiğnenmesine

---

* D'Alembert'in *Eléments de Musique'inde* (Müziğin Öğeleri), benim bu sanat üzerine *Enyclopédie* için yazmış olduğum ve bu Öğeler'in yayımlanmasından çok önce kendisine verilmiş bulunan bir yazıdan alınan çok şey görmüştüm. *Dictionnaire des Beaux-Arts* (Güzel Sanatlar Sözlüğü) başlıklı bir kitapta ne hissesi bulunduğunu bilmiyorum, ama o kitapta benim yazılarımdan ve bu yazılar *Enyclopédie*'dooe basılmadan çok zaman önce kelimesi kelimesine kopya edilmiş parçalar gördüm.

karşı çıkacaklarını sanmıştım. Hiç olmazsa dışta, her şey dingin kaldı; çünkü kendini göstermek için bir fırsattan başka bir şey beklemeyen genel bir hoşnutsuzluk vardı. Dostlarım ya da öyle olduklarını söyleyenler, Meclis tarafından açık bir gönül onarımı (tarziye) konusunda teminat vererek, beni gelip başlarına geçmeye teşvik için mektup üzerine mektup yazıyorlardı. Varlığımın sebep olabileceği düzensizlik ve karışıklık korkusu, yalvarıp yakarmalarına boyun eğmemi engelledi ve ülkemde hiçbir iç anlaşmazlığa karışmama yolunda vaktiyle etmiş bulunduğum anta sadık kalarak, saldırının devam etmesini ve ülkeme zora dayanan ve tehlikeli yollardan dönmektense oradan sonsuz olarak sürülmeyi yeğ tuttum. Gerçi burjuvazi tarafından, kendisini son derece ilgilendiren bir kanunsuzluğa karşı yasal ve barışçı uyarılar beklemiştim. Hiçbir şey olmadı. Burjuvaziyi yönetenler, yakınmaların gerçekten düzeltilmesinden çok, kendilerini vazgeçilmez gösterme fırsatı peşinde koşuyorlardı. Topluca entrika çevriliyor ama ses çıkartılmıyor ve Meclisin beni ayak takımına tiksinç göstermek ve sapıklığını din gayretine atfettirmek için öne sürdüğü geveze ve yalancı sofular, ya da öyle oldukları söylenenler, havlattırılıyordu.

Birinin olsun kanunsuz bir davranışa karşı çıkmasını bir yıldan çok boş yere bekledikten sonra, sonunda başımın çaresine baktım ve yurttaşlarım tarafından bırakılmış olduğumu anlayınca, içinde hiç yaşamamış, ne bir iyiliğini ne de yardımını görmüş bulunduğum ve ona kazandırmaya çalıştığım övünce karşılık, konuşması gerekenler hiçbir şey söylemediğine göre, genel bir onamayla öylesine yakışıksız bir muameleye uğradığım iyilik bilmez yurdumu yadsımaya karar verdim. Bunun üzerine o yılın, sanırım Monsieur Favre olan birinci syndic'ine (belediye başkanı), burjuvalık hakkımdan resmen vazgeçtiğimi bildiren, ama gene de düşmanlarımın yırtıcılığının felâketlerim içinde beni sık sık mecbur bıraktığı gururlu davranışlara her zaman katmış bulunduğum edep ve ölçülülüğü göstermekte kusur etmediğim bir mektup yazdım.

Sonunda bu girişim yurttaşların gözünü açtı: Beni savunmamakla kendi öz çıkarları bakımından hata ettiklerini anladıkları için, iş işten geçtikten sonra beni savunmaya başladılar. Savunmama ekledikleri başka şikâyetleri de vardı ve bu şikâyetleri, Fransa hükümeti tarafından desteklendiğini bilen

Meclisin sert ve hırçın itelemeleri kendilerini köleleştirme yolunda oluşturulmuş bulunan tasarıyı onlara daha iyi sezdirdiği ölçüde, temsilcileri aracıyla yayıp güçlendirdikleri çok iyi düşünülmüş birçok uyarının konusu yaptılar. Bu ağız dalaşı, Meclisten yana büyük bir ustalıkla yazılmış ve yayımlanması üzerine sesi soluğu kesilen temsilci partinin bir zaman için ezilmiş bulunduğu bir yapıt olan Lettres Écrites de la Campagne (Kırdan Yazılmış Mektuplar) birdenbire yayımlanıncaya kadar, hiçbir etkisi olmayan çeşitli broşürlerin yayımlanması sonucunu verdi. Yazarının az bulunur yeteneklerinin sürekli bir anıtı olan bu yapıt zeki, bilgili, yasalara ve Cumhuriyet hükümetine çok bağlı bir adam olan Savcı Tronchin[11] tarafından yazılmıştı. Siluit terra[12].

İlk yılgınlıklarını üzerlerinden atan temsilciler, bir cevap vermeye giriştiler ve zamanla bu yılgınlıktan şöyle böyle kurtuldular. Ama, böyle bir düşmanla tartışmaya girişebilecek tek kişi sanki benmişim gibi, onu yere serme umuduyla, hepsi de gözlerini bana diktiler. İtiraf ederim ki ben de aynı biçimde düşündüm ve düşmelerine sebep olmuş bulunduğum bir güçlük içinde kendilerine kalemimle yardım etmeyi benim için bir görev haline getiren eski yurttaşlarım tarafından dürtülmüş olarak, Lettre Écrites de la Campagane'ı çürütmeye giriştim ve yapıtıma verdiğim Lettres Écrites de la Montagne (Dağdan Yazılmış Mektuplar) adıyla, onun adını alaylı bir biçimde yansıladım. Bu işi öylesine gizli tuttum ve öylesine gizli gerçekleştirdim ki Thonon'da, temsilcilerin başları ile onların işleri üzerinde konuşmak için yaptığım ve bana kendi cevaplarının taslağını gösterdikleri bir görüşmede, yetkililerin olsun, kişisel düşmanlarımın olsun, kulaklarına en küçük bir şey giderse baskıda bir engel çıkmasından korktuğum için, çoktan yazılmış bulunan benimki üzerine tek söz söylemedim. Gene de yayımlanmadan önce bu yapıtın Fransa'da haber alınmasından sakınamadım; ama sırrımın nasıl öğrenildiği bana iyice belli edilmektense, yapıtın yayımlanmasına engel olunmamak yeğ tutuldu. Bu konuda, bildiğim ve çok az olan şey üzerinde konuşacağım; tahmin ettiğim şey üzerinde bir şey söylemeyeceğim.

Motiers'de, hemen hemen L'Hermitage ve Montmorency'de olduğu kadar ziyaretçim vardı; ama çoğu çok başka bir türdeydi. O zamana kadar beni görmeye gelen kimseler, benim-

le yetenek, beğeni, kanı yakınlıklarına sahip bulundukları için, ziyaretlerine neden olarak bu yakınlıkları gösteren ve beni ilkin kendileriyle konuşabileceğim konular üzerine çeken kimselerdi. Motiers'de, özellikle Fransa yakınında, durum böyle değildi. Bunlar, edebiyata karşı hiçbir eğilim duymayan, hatta çoğu yazılarımı hiç okumamış ve söylediklerine göre ün salmış, ünlü, çok ünlü, büyük vb. adamı görmeye ve ona hayran olmaya gelmek için otuz, kırk, altmış, yüz fersah yol yürümekten geri kalmayan subaylar ve başka kimselerdi. Çünkü o zamandan sonra, o zamana kadar bana yanaşan kimselerin saygısının beni koruduğu en küstah dalkavuklukların yüzüme karşı gösterilmesinin sonu gelmedi. Bu kendiliğinden gelenlerin çoğu ne adlarını, ne de neyin nesi olduklarını söylemeye tenezzül ettikleri, bilgilerimiz aynı konular üzerinde toplanmadığı ve yapıtlarımı ne okumuş ne de gözden geçirmiş oldukları için onlarla ne konuşacağımı bilmiyordum; beni neden görmeye geldiklerini bilmek ve söylemek onlara düştüğüne göre, onların konuşmasını bekliyordum. Bu durumun benim için pek ilginç konuşmalara sebep olmadığı kolay anlaşılır, her ne kadar öğrenmek istedikleri şeye göre konuşmalar onlar için ilginç olsa da; çünkü güvensizlik taşımadığımdan, bana sormayı uygun buldukları her soru üzerinde ne düşündüğümü sakınımsızca söylüyordum ve durumumun bütün ayrıntıları üzerinde, çoğu kez benim kadar bilgi sahibi olarak dönüyorlardı.

Örneğin, Motiers'de uzun günler geçirme ve hatta her ikimizin de Mademoiselle Fel'i tanımamız ve hacıyatmaz oyunu oynamamızdan başka benimle birleştiği hiçbir nokta olmaksızın, atını yedeğine alarak La Ferrière'e kadar benimle birlikte yürüme sabrını gösteren Kraliçenin binicilik öğretmeni ve bilelik alayında süvari yüzbaşısı Monsieur de Feins'e böyle davrandım. Monsieur de Feins'den önce ve ondan sonra çok daha olağanüstü bir başka ziyarete maruz kaldım. Her biri kendi küçük sefer eşyasıyla yüklü bir katırı güderek, yürüye yürüye iki adam geldi, hana indi, katırlarını kendileri tımar etti ve gelip beni görmek istedi. Bu katırcıların kılık kıyafetine bakarak, onları kaçakçı sandılar ve o anda kaçakçıların beni ziyaret etmeye geldikleri haberi yayıldı. Sadece yanaşma biçimleri bile, bana bunların bir başka kumaştan adamlar olduklarını anlatmaya yetti; ama kaçakçı olmamakla birlikte, maceracı

kimseler olabilirlerdi ve bu kuşku beni bir zaman tetikte tuttu. Adamlar beni yatıştırmakta gecikmediler. Biri, Dauphiné soylusu, Kont de la Tour du Pin denilen Monsieur de Montauban[13], öbürü, Carpentras'dan, Saint-Louis haçını göğsüne takamadığı için cebine koymuş bulunan eski asker Monsieur Dastier idi. Çok sevimli olan bu adamların her ikisi de hayli zekâ sahibiydi; konuşmaları hoş ve ilginçti; benim zevkime çok uygun, ama Fransız soyluların zevkine pek uygun olmayan yolculuk biçimleri bende onlar için, dostluklarının pekiştirmekten başka bir şey yapmadığı bir bağlılık uyandırdı. Bu tanışıklık daha da sürdüğüne ve onlar, ama artık yayan değil, bu başlangıç için iyiydi, birçok kez beni görmeye geldiklerine göre, orada bitmedi; ama bu bayları ne kadar çok gördümse, zevklerimiz arasında o kadar az ilişki bulunduğunu gördüm, davranış kurallarının benimkilere o kadar az uyduğunu, yazılarımı o kadar az tanıdıklarını ve aramızda hiçbir gerçek duygudaşlık olmadığını sezdim. Öyleyse benden ne istiyorlardı? Neden bu kılık içinde beni görmeye geliyorlardı? Neden birçok kez geliyorlardı? Neden bu kadar çok konuğum olmak istiyorlardı? O zaman bu soruları sormak aklıma gelmedi. O zamandan beri zaman zaman bu soruları kendi kendime sordum.

Dostluk girişimlerinden duygulanarak, kalbim pek düşünmeksizin kendini, özellikle içten tavrı hoşuma daha çok giden Monsieur Dastier'ye veriyordu. Hatta onunla mektuplaşmayı sürdürdüm ve Lettres de la Montagne'ı bastırmak istediğim zaman, elyazması paketini Hollanda yolu üzerinde bekleyen kimseleri aldatmak için ona başvurmayı düşündüm. Avignon'daki basın özgürlüğünden çok ve belki de kasten söz etmişti; eğer orada bastıracak bir şeyim varsa, bana yardımlarını teklif etmişti; bu tekliften yararlanarak ona ardı ardına, posta ile ilk defterlerimi gönderdim. Uzun süre alıkoyduktan sonra, hiçbir kitapçının bu işi üzerine alma cesareti gösteremediğini bildirerek, onları bana geri gönderdi; bunun üzerine, defterlerimi biri öbüründen sonra göndermeye dikkat ederek ve daha öncekilerin yerine ulaştığı haberini almadan daha sonrakileri elden çıkarmayarak, gene Rey'e dönmek zorunda kaldım. Yapıt yayımlanmadan önce, onun bakan odalarında görülmüş olduğunu öğrendim ve Neuchâtel'den d'Escherny[14] bana, d'Holbach'ın ona benim olduğunu söylemiş bulunduğu

Homme de la Montagne (Dağ Adamı) diye bir kitaptan söz etti. Ona, doğru olarak, hiçbir zaman bu adda bir kitap yazmamış olduğumu söyledim. Mektuplar yayımlandığı zaman, ona gerçekten başka bir şey söylemiş olmadığım halde çok kızdı ve beni yalancılıkla suçladı. Elyazmamın okunmuş olduğunu işte böyle anladım. Rey'in doğruluğundan emin olduğum için, tahminlerimi başka yöne çevirmek zorunda kaldım ve üzerinde en çok durduğum sanı, paketlerimin postada açılmış oldukları oldu.

Aşağı yukarı aynı zamanda, ama ilkin sadece mektuplaşma yoluyla olan bir başka tanışma, söylediğine göre kitaplığına koymak amacıyla Le Moine'a[15] yaptırdığı mermerden büstüm için ihtiyaç duyduğu siluet profilimi kendisine göndermemi rica etmek üzere bana Paris'ten yazan Nimes'li Monsieur Laliaud adlı biriyle oldu. Eğer bu beni tavlamak için icat edilmiş bir pohpohlama idiyse, tamamen başarı kazandı. Kitaplığında benim mermerden büstümü bulundurmak isteyen bir adamın yapıtlarımla, dolayısıyla ilkelerimle dolu bulunduğunu ve ruhu benimkine denk olduğu için beni sevdiğini düşündüm. Bu düşüncenin beni ayartmaması güçtü. Sonradan Monsieur Laliaud'yu gördüm. Onu bana ufak tefek yardımlarda bulunmak, ufak tefek işlerime karışmak için çok istekli buldum. Ama gene de, ömründe okumuş olduğu çok az kitap arasında benim yazılarımdan birinin bile bulunduğundan kuşkuluyum. Bir kitaplığı olup olmadığını ve bunun kullandığı bir eşya olup olmadığını bilmiyorum ve büste gelince, Le Moine tarafından yapılmış ama üzerine sanki benimle bir benzerliği varmış gibi benim adımla tanınmaktan geri kalmayan gudubet bir portre kazdırdığı çamurdan ve kötü bir taslak olarak kaldı.

Duygularımdan ve yapıtlarımdan hoşlandığı için beni görmeye gelmiş görünen tek Fransız, Monsieur Seguier de Saint-Brisson adlı, Paris'te ve kibar çevrelerde oldukça sevimli yetenekleri ve zeki görünme iddiaları ile tanınmış ve belki hâlâ tanınmakta bulunan Limousin alayından genç bir subay oldu. Felâketimden önceki kış Montmorency'ye beni görmeye gelmişti. Onda hoşuma giden bir duygu canlılığı buldum. Sonradan bana Motiers'ye yazdı veya beni pohpohlamak istediği, ya da başı Emile'den gerçekten döndüğü için, bana bağımsız yaşamak üzere askerlikten çekileceğini ve marangozluk öğrene-

ceğini bildirdi. Kendisiyle aynı alayda yüzbaşı bir ağabeyi vardı. Aşırı derecede sofu ve bilmem hangi ikiyüzlü papazın oyuncağı olan anneleri ona karşı büyük bir sevgi gösteriyor, dinsizlik ve hatta benimle ilişki kurmuş olma gibi bağışlanmaz bir cinayetle suçladığı küçük oğluna karşı çok kötü davranıyordu. İşte bu nedenle, sadece küçük Emile rolü oynamak için, annesiyle ilgisini kesmek ve sözünü etmiş bulunduğum kararı almak istedi.

Bu taşkınlıktan telâşa kapılarak, kararını değiştirtmek için ona yazmakta acele ettim ve öğütlerime yetenekli olduğum bütün gücü kattım; öğütlerim dinlendi. Annesine karşı görevini yeniden benimsedi ve albayına vermiş ve albayın da ona daha iyi düşünme zamanı bırakmak için yürürlüğe koymama sakıntısını göstermiş bulunduğu istifasını ondan geri aldı. Bu çılgınlıktan kurtulmuş bulunan Saint-Brisson, bundan biraz daha az zararlı ama artık pek hoşuma gidecek gibi olmayan bir başka çılgınlık yaptı; yazar olmaya kalktı. Üst üste, yeteneksiz bir adamı haber vermeyen ama bu mesleğe devam etmesi için kendimi yüreklendirici bir biçimde övmüş olmakla kınamayacağım iki üç broşür yayımladı.

Bir süre sonra beni görmeye geldi ve birlikte Saint-Pierre adasını ziyaret ettik. Bu yolculukta onu Montmorency'de görmüş olduğumdan farklı buldum. İlkin pek gözüme çarpmayan, ama daha sonra sık sık aklıma gelmiş bulunan nasıl bilmem yapmacıklı bir hali vardı. İngiltere'ye gitmek üzere Paris'ten geçişimde, Saint-Simon oteline bir kez daha beni görmeye geldi. Bana söylememiş olduğu şeyi, yüksek çevrelerde yaşadığını ve Madame de Luxembourg'u oldukça sık gördüğünü orada öğrendim. Trye'de bana hiçbir hayat işareti göstermedi ve komşum olan ve bana hiç de iyi gözle bakar gibi görünmemiş bulunan akrabası Mademoiselle Séguier aracıyla hiçbir haber göndermedi. Kısacası, Monsieur de Saint-Brisson'un bana olan düşkünlüğü, Monsieur de Feins'in dostluğu gibi, birdenbire sona erdi; ama Monsieur de Feins bana hiçbir şey borçlu değildi, oysa öbürü bir şey borçluydu, meğer ki onu yapmaktan alıkoymuş bulunduğum budalalıklar bir oyundan başka bir şey olmasın; çünkü gerçekte bu pekâlâ bir oyun olabilirdi.

Cenevre'den de bir o kadar, hatta daha da çok ziyaretçim oldu. Baba oğul De Luc'ler, beni sırayla hastabakıcıları olarak seçtiler: baba yolda hastalandı; oğul Cenevre'den ayrılırken hastaydı; her ikisi de gelip bende iyileştiler. Cenevre'den ve İsviçre'den, Fransa'dan gelenler gibi bana hayran olmak ve benimle alay etmek için değil ama beni azarlamak ve Hristiyanlığın temellerini öğretmek için Protestan papazlar, akrabalar, sofuluk gösterişçileri ve her türlü herifler geliyorlardı. Bana zevk veren tek kişi, benimle üç dört gün geçirmeye gelen ve daha çok kalmasını istediğim Moultou oldu. Hepsinin en inatçısı, en çok ayak direyeni ve beni en tedirgin edeni Cenevre'de tüccarlık yapan, Fransız mülteci ve Neuchâtel savcısının akrabası, Monsieur d'Ivernois adlı biri oldu. Bu Monsieur d'Ivernois, sırf beni görmeye gelmek için yılda iki kez Cenevre'den Motiers'ye geçiyor, aramızda hiçbir fikir, eğilim, duygu, bilgi ortaklığı olmadığı halde arka arkaya günlerce sabahtan aşama kadar bende kalıyor, gezintilerime katılıyor, bana bin türlü küçük armağan getiriyor, istemediğim halde mahremiyetime sokuluyor, bütün işlerime burnunu sokuyordu. Bütün ömründe ne türden olursa olsun bir kitabı baştan sona okumuş olduğundan ve hatta benimkilerin neden söz ettiklerini bildiğinden kuşkuluyum. Ben bitki derlemeye başladığım zaman, bu eğlenceden zevk almadığı ve ne onun bana, ne de benim ona söyleyecek herhangi bir şeyimiz olduğu halde botanik yürüyüşlerimde beni izledi. Hatta Goumoins'da canını sıka sıka kaçırtmayı ve beni ne kadar sıktığını ona sezdirmeyi düşündüğüm bir meyhanede tam üç günü benimle baş başa geçirme yürekliliğini de gösterdi ve bütün bu iş, inanılmaz sabrını kırmak ve bu sabrın nedenini anlamak benim için mümkün olmaksızın oldu.

İstemeye istemeye kurduğum ve zorla devam ettirdiğim bütün bu ilişkiler arasında, benim için hoş olan ve gerçek bir kalp ilgisi duyduğum tek dostluğun sözünü etmeden geçmemeliyim: Neuchâtel'e ve oradan da benim yerleşmemden birkaç ay sonra Motiers'ye yerleşmeye gelen genç bir Macar'la kurduğum dostluktur bu. Ona ülkede, Zürich'den tavsiye edilmiş bulunduğu adla Baron de Sauttern diyorlardı. Uzun boylu, güzel endamlı, hoş bir yüzü, bağlayıcı ve tatlı bir arkadaşlığı olan bir gençti. Neuchâtel'e sadece benim yüzümden ve benimle düşüp kalkarak gençliğini erdemli kılmak için geldiği-

ni herkese söyledi ve bana da duyurdu. Çehresi, davranışı, tavırları, bana sözleriyle uyuşur göründü ve kendisinde sevimlilikten başka bir şey görmediğim ve beni böylesine saygıdeğer bir nedenle arayan bir genç adamı başımdan savmayı en büyük ödevlerden birini yerine getirmeme saydım. Kalbim kendini yarı yarıya vermesini hiç bilmez. Az sonra bütün dostluğumu, bütün güvenimi elde etti; birbirimizden ayrılmaz hale geldik. Bütün yaya yürüyüşlerimde vardı; bundan zevk alıyordu. Onu kendisine bin okşantıda bulunan Milord Maréchal'e götürdüm. Meramını henüz Fransızca anlatamadığı için, benimle sadece Latince konuşuyor ve bana hep Latince yazıyordu; ben ona Fransızca cevap veriyordum ve bu iki dilin karışımı, konuşmalarımızı her yönden ne daha az akıcı, ne de daha az canlı kılıyordu. Bana ailesinden, işlerinden, serüvenlerinden en küçük ayrıntılarını çok iyi bilir gibi göründüğü Viyana sarayından söz etti. Sonunda, en büyük bir içli dışlılık içinde geçirdiğimiz iki yıla yakın bir süre boyunca, onda her şeye dayanır bir karakter tatlılığı, sadece namuslu değil ama aynı zamanda zarif bir ahlâk, kişiliği üzerinde büyük bir titizlik, bütün konuşmalarında yola yönteme son derece uygunluk, kısacası onu bana sevdirecek kadar çok saygıdeğer kılan iyi doğmuş bir adamın bütün belirtilerinden başka bir şey görmedim.

Onunla olan dostluğumun en civcivli zamanında d'Ivernois bana Cenevre'den, yanıma yerleşmeye gelmiş olan genç Macar'a karşı dikkatli davranmamı, kendisine onun Fransa hükümetinin yanıma koymuş bulunduğu bir casus olduğunu temin ettiklerini yazdı. Bu haber, bulunduğum ülkede herkes bana ne ölçüde tetik üzerinde bulunmamı, bana pusu kurduklarını ve kötü bir oyun oynamak için beni Fransa toprağına çekmeye çalıştıklarını söylüyorduysa, o ölçüde kaygı verici görünebilirdi.

Bu budala haber yetiştiricilerin ağzını ilk ve son kez olarak kapatmak için, hiçbir şeyden haberdar etmeksizin Sauttern'e, Pontarlier'ye yaya bir gezi önerdim; razı oldu. Pontarlier'ye vardığımız zaman, d'Ivernois'nın mektubunu okuması için verdim ve sonra sevgiyle kucaklayarak, ona şöyle dedim: "Sauttern'in ona güvenimi kanıtlamama ihtiyacı yok, ama halkın ona güvenimi kullanmasını iyi bildiğimi kanıtlamama ihtiyacı var". Bu kucaklaşma çok tatlı oldu; zalimlerin ne tanımasını, ne de mazlumların elinden almasını bildikleri o ruh zevklerinden biri oldu.

Sauttern'in bir casus olduğuna ve bana ihanet ettiğine hiçbir zaman inanmadım; ama o beni aldattı. Ben ona hiç çekinmeden kalbimi açarken, o bana kendi kalbini sürekli olarak kapama ve yalanlarla beni aldatma çabasını gösterdi. Bana, varlığının ülkesinde zorunlu olduğunu düşündüren bir öykü uydurdu. Hemen gitmesini öğütledim; gitti ve artık onu Macaristan'da sandığım zaman, Strasbourg'da olduğunu öğrendim. Bu kentte ilk kez bulunmuyordu. Orada bir aile içinde uyuşmazlık çıkarmıştı; onunla görüştüğümü bilen koca, bana mektup yazmıştı. Genç kadını erdeme ve Sauttern'i ödevine döndürmek için hiçbir çabayı esirgememiştim. Ben onların birbirlerinden büsbütün ayrıldıklarını sandığım sırada, onlar birbirlerine büsbütün yaklaşmışlardı ve koca genç adamı yeniden evine kabul etme hatır sayarlığını bile göstermişti; ondan sonra artık söyleyecek hiçbir sözüm kalmadı. Sözde baronun bana kendini bir sürü yalanla yutturduğunu öğrendim. Adı Sauttern değil, Sauttersheim idi. Ona İsviçre'de verdikleri baron sanına gelince, onu bundan ötürü kınayamazdım, çünkü o bu sanı hiçbir zaman kullanmamıştı; ama soylu biri olduğundan hiç kuşkum yok ve insanları iyi tanıyan ve onun ülkesinde bulunmuş olan Milord Maréchal, ona her zaman soylu biri olarak bakmış ve öyle davranmıştı.

Gider gitmez, Motiers'de yemek yediği hanın hizmetçisi, onun tarafından gebe kalmış olduğunu bildirdi. Kadın öylesine aşağılık bir orospuydu ve bütün ülkede davranışı ve namuslu ahlâkıyla herkes tarafından sevilip sayılan Sauttern temizliğiyle öylesine övünüyordu ki, bu küstahlık herkesi şaşırttı. Ülkenin ona boş yere her türlü cilveyi göstermiş bulunan en sevimli kadınları öfke içindeydiler; ben de çok kızmıştım. Bütün masrafları ödemeyi ve Sauttersheim'e kefil olmayı teklif ederek, bu yüzsüzü, zaptetmek için elimden gelen bütün çabayı gösterdim. Bu gebeliğin sadece onun işi olmadığına değil ama aynı zamanda uydurma bir şey olduğu ve bütün bu işin onun ve benim düşmanlarımız tarafından oynanan bir oyundan başka bir şey olmadığı yolunda güçlü bir inanç içinde, ona yazdım; bu alçak karıyı ve onu konuşturanları susturmak için ülkeye dönmesini istiyordum. Cevabının yumuşaklığı beni şaşkınlığa düşürdü. Orospunun ruhanî çevresinde bulunduğu papaza yazdı ve işi yatıştıracak biçimde davrandı; bu-

nu görünce, böylesine sefih bir adamın sakınımıyla, en içten teklifsizlik içinde beni aldatabilecek kadar kendine egemen olabilmesinden büyük bir şaşkınlığa düşerek bu işe karışmaktan vazgeçtim.

Sauttersheim, talihini aramak için Strasbourg'dan Paris'e gitti ve orda sefaletten başka bir şey bulamadı. *Peccavi*'sini söyleyerek* bana yazdı. Eski dostluğumuzun anısı karşısında sevgi duygum uyandı; ona biraz para gönderdim. Ertesi yıl Paris'ten geçişimde, onu gene aşağı yukarı aynı durumda ama bu tanışıklığın nerden geldiğini ve eski bir tanışıklık mı, yoksa yeni bir tanışıklık mı olduğunu öğrenemeden, Monsieur Laliaud'nun büyük dostu olarak gördüm. İki yıl sonra Sauttersheim, bana mektup yazdığı ve orada öldüğü Strasbourg'a döndü. İşte ilişkilerimizin ve serüvenlerinden bildiğim kadarının kısa öyküsü; ama bu zavallı gencin talihine acırken, onun soylu bir aileden geldiğine ve davranışındaki bütün karışıklığın, içine düşmüş bulunduğu durumların sonucu olduğuna inanmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyeceğim.

Motiers'de dostluk ve ahbaplık konusunda elde ettiklerim bunlar oldu. Zaten aynı zamanda uğradığım büyük kayıpları karşılamak için de böyleleri gerekirdi!

Birinci kayıp, doktorlar tarafından uzun süre işkence edildikten sonra, bir türlü kabul etmek istemedikleri damla hastalığı tedavi edebildikleri bir hastalık gibi bakıldığı için, sonunda onların kurbanı olan Monsieur de Luxembourg'un kaybı oldu.

Eğer Madame la Maréchale'in güvenli adamı La Roche'un bu konuda bana yazdığı öyküye inanmak doğru olursa, büyüklüğün sıkıntılarına işte bu acı olduğu kadar unutulmaz olan örnek aracıyla acımak gerek.

Bu iyi yürekli soylunun kaybı, Fransa'da edindiğim tek gerçek dost o olduğu için beni çok sarstı ve karakterinin tatlılığı öyleydi ki onun toplumsal düzeyini, kendisine bir eşitime bağlanırmış gibi bağlanacak kadar bana unutturdu. İlişkilerimiz benim bir köşeye çekilmemle kesilmedi ve eskisi gibi bana yazmakta devam etti. Gene de yokluğum ya da felâketim, sevgisini azaltmıştı gibi geldi bana. Sarayla ilgili birinin, büyüklerin gözünden düşmüş bulunduğunu bildiği birine karşı bağlılığını koruması çok güçtür.

---

* (Günahını itiraf ederek. -ç.)

Öte yandan Madame de Luxembourg'un onun üzerindeki büyük etkisini benim yararıma kullanmamış ve beni onun gözünden düşürmek için uzaklaşmamdan yararlanmış olduğu sonucuna vardım. Madame de Luxembourg'a gelince, birkaç gösterişli ve giderek seyrekleşen dostluk gösterisine rağmen, bana karşı olan değişikliğini günden güne daha az sakladı. İsviçre'de, zaman zaman, bana dört beş kez yazdı, sonra hiç yazmadı ve onda bana karşı soğukluktan da öte bir şey bulunduğunu görmemek için, o zaman kapılmış bulunduğum önyargının, güvenin, körlüğün ta kendisi gerekiyordu.

Benden sonra Luxembourg konağına sık sık devam eden Duchesne'in ortağı kitapçı Guy, bana Monsieur le Maréchal'in vasiyetnamesinde yer aldığımı yazdı. Bu çok doğal ve çok inanılır bir şeydi; doğruluğundan hiçbir kuşku duymadım. Bu durum bana, bu vasiyetle bağış üzerinde nasıl davranacağımı düşündürdü. Her şeyi iyice tarttıktan sonra, ne olursa olsun bağışı kabul etmeye ve dostluğun içine pek giremediği bir toplumsal düzeyde benim için gerçek bir dostluk besleyen namuslu bir adama bu saygıyı göstermeye karar verdim. Bu gerçek ya da uyduruk bağış konusundan söz edildiğini bir daha duymadığım için, bu ödevden bağışık tutuldum ve hiç kuşkusuz, sevdiğim birinin ölümü nedeniyle yarar sağlamakla, ahlâkımın büyük davranış kurallarından birini incitmekten güçlük duyacaktım. Dostumuz Mussard'ın son hastalığı sırasında, ona yararımıza bazı niyetler aşılamak için Lenieps bana, çabalarımız karşısında gösterdiği duyarlıktan yararlanmayı önerdi. "Ah! Sevgili Lenieps, dedim ona, ölmek üzere bulunan dostumuza karşı yerine getirdiğimiz acı ama kutsal ödevlerimizi çıkar düşünceleriyle kirletmeyelim. Kimsenin ve hiç olmazsa dostlarımdan hiçbirinin vasiyetnamesinde hiçbir zaman yer almayacağımı umarım". İşte aşağı yukarı bu sıralarda Milord Maréchal bana kendi vasiyetnamesinden, orada benim için yapma niyetinde olduğu şeyden söz etti ve ona birinci bölümde sözünü etmiş bulunduğum cevabı verdim.

Daha da üzücü ve çok daha onarılmaz olan ikinci kaybım, artık yıllar ve sürekli hastalıklarla yüklü olarak, bu dünyada yapılan iyiliğin sevimli anısının orada onun ölümsüz ödülünü meydana getirdiği iyi insanların bulunduğu yere geçmek üzere bu göz yaşı vadisini bırakan kadınların ve annelerin[16] en iyi-

sinin kaybı oldu. Ey tatlı ve yardımsever ruh, Fénelon'ların, Bernex'lerin, Catinat'ların ve daha gösterişsiz bir durumda onlar gibi kalplerini gerçek iyilikseverliğe açmış olan kimselerin yanına gidiniz; kendi iyilikseverliğinizin meyvesini tatmaya ve öğrencinize bir gün sizin yanınızda tutmayı umut ettiği yeri hazırlamaya gidiniz! Çektiğiniz acılar içinde, onlara son vererek Tanrı, benim çektiklerimi görmekten kurtardığı için size ne mutlu! İlk yıkımlarımın öyküsüyle kalbini üzmekten korktuğum için, İsviçre'ye geldiğimden beri ona hiç yazmamıştım; ama ondan haber almak için Monsieur de Conzié'ye yazmıştım ve onun acı çeken kimselerin acısını dindirmeye son vermiş ve kendinin de acı çekmekten kurtulmuş bulunduğunu bana bildiren Monsieur de Conzié oldu. Yakın zamanda acı çekmekten ben de kurtulacağım; ama eğer öbür hayatta onu yeni baştan göreceğime inanmasaydım, cılız hayal gücüm orada umduğum eksiksiz mutluluk fikrinden yoksun kalırdı.

Üçüncü ve son kaybım, çünkü o zamandan beri artık kaybedecek dostum kalmadı, Milord Maréchal'in kaybı oldu. Ölmedi; ama nankörlere hizmet etmekten yorgun, Neuchâtel'i bıraktı ve o zamandan beri kendisini bir daha görmedim. Yaşıyor ve umarım benden sonra da yaşayacak; yaşıyor ve onun sayesinde yeryüzündeki bütün bağlarım kopmuş değil; hâlâ dostluğuma lâyık bir adam, çünkü dostluğumun gerçek ödülü onun esinlediğinden çok duyurduğundadır; ama onun dostluğunun benden esirgemediği tatlı sözleri yitirdim ve artık onu hâlâ sevdiğim ama kendisiyle ilişkim kalmamış kimseler arasına koymaktan başka bir şey yapamam. Kralın affına sığınmak ve bir zamanlar el konulmuş bulunan mallarını geri almak üzere İngiltere'ye gidiyordu. Birbirimizden, benim için olduğu kadar onun için de tatlı görünen yeniden buluşma tasarıları kurmaksızın ayrılmadık. Aberdeen yakınında, kendi Keith-Hall şatosuna yerleşmek istiyordu ve ben de onun yanına gidecektim; ama bu tasarı bana gerçekleşmeyecek kadar hoş geliyordu. İskoçya'da kalamadı. Prusya Kralının sevecen çağrıları onu Berlin'e döndürdü ve oraya onun yanına gitmekten nasıl alıkonulduğum az ilerde görülecek.

Gidişinden önce, bana karşı patlak vermeye başlayan fırtınayı önceden sezerek bana kendiliğinden, beni ülkeden çıkartamamaları için çok güvenli bir önlem olacak gibi görünen

yurttaşlığa girme belgeleri gönderdi. Val-de-Travers'deki Couvet komünü de ona öykündü ve ilk belgeler gibi kendiliğinden, bana communier[17] belgeleri verdi. Böylece her bakımdan ülkenin yurttaşı haline gelmiş olduğumdan, hatta hükümdar tarafından bile her türlü yasal çıkarılmadan korunmuş bulunuyordum; ama bütün insanlardan yasalara her zaman en çok uymuş olan kimsenin uğradığı zulüm, hiçbir zaman yasal yollardan olmadı.

Abbé de Mably'nin ölümünü, bu sıralarda uğramış bulunduğum kaygılar arasında saymam gerektiğini sanmam. Kardeşinin evinde kaldığından onunla, ama hiçbir zaman çok sıkı olmayan bazı ilişkilerim olmuştu ve ondan daha ünlü olduktan sonra, bana karşı beslediği duyguların nitelik değiştirmiş bulunduğuna inanmak için bazı nedenlerim var. Ama bana karşı kötü niyetinin ilk işaretini görmem, ancak Lettres de la Montagne'ın yayımlanması üzerine oldu. Madame Saledin'e mektup diye, ona mal edilen ve içinde bu yapıttan dizginsiz bir demagogun kışkırtıcı hoşnutsuzluk çığlıkları olarak söz ettiği bir yazı, Cenevre'de elden ele dolaştırıldı. Abbé de Mably için beslediğim saygı ve bilgisine verdiğim önem, bu zırzop mektubun onun tarafından yazılmış olduğuna bir an bile inanmama engel oldu. Bunun üzerine, bana açık yürekliliğimin esinlediği kararı aldım. Bu mektubu ona malettiklerini bildirerek, mektubun bir kopyasını kendisine gönderdim. Bana hiçbir cevap vermedi. Bu susku beni şaşırttı; ama Madame de Chenonceaux bana yazarak, mektubun gerçekten abbénin olduğunu ve mektubumun onu çok güç bir duruma düşürdüğünü bildirdiği zaman, duyduğum şaşkınlık düşünülsün. Çünkü sonuçta haklı olmuş olsaydı bile, sırf her zaman iç yakınlığı göstermiş bulunduğu ve kendisine karşı hiçbir kusurda bulunmamış olan bir adamı, felâketlerinin en civcivli zamanında ezmek amacıyla, hiçbir gerek, hiçbir zorunluluk yokken, durup dururken girişilmiş besbelli ve apaçık bir işi nasıl hoş görebilirdi? Bir süre sonra, içinde yazılarımdan rezilce ve hayasızca yapılmış bir derleştirmeden başka bir şey görmediğim Dialogues de Phocion[18] (Phocion'un Diyalogları) yayımlandı. Bu kitabı okuduktan sonra, yazarın bana karşı kararını vermiş bulunduğunu ve bundan böyle ondan kötü düşmanım olamayacağını sezdim. Ne gücünün çok üstünde bulunan Contrat So-

cial, ne de La Paix Perpétuelle'den ötürü beni bağışlamış olduğunu ve abbé Saint-Pierre'den bir özet yapmamı da sadece işin içinden o kadar iyi çıkamayacağımı düşünerek ister gibi göründüğünü sanıyorum.

Anlattıklarımda ilerledikçe, anlattığım şeylerin sırası ve düzeni bozuluyor. Ömrümün geri kalan kısmının çalkantısı, olaylara kafamda bir düzene girme zamanı bırakmadı. Bunlar, unutulmaksızın anlatılamayacak kadar çok, karışık ve tatsız olaylardır. Üzerimde bırakmış bulundukları tek güçlü izlenim, nedenlerini örten korkunç gizemin ve beni içine düşürmüş oldukları acıklı durumun yarattığı duygudur. Artık öyküm ancak gelişigüzel ve anıların aklıma gelişlerine göre yürüyebilir. Sözünü ettiğim sıralarda, hep itiraflarımla uğraşıyor, kimsenin bu işe engel olmakta ne bir çıkarı, ne böyle bir isteği bulunabileceğini, ne de buna gücü yetebileceğini aklıma bile getirmediğim için herkese bu girişimden sakıntısızca söz ediyordum; hoş böyle bir şeyi aklıma getirseydim bile, duyduğum ve düşündüğüm hiçbir şeyi gizli tutamama alışkanlığımın verdiği olanaksızlıktan ötürü, gene de daha sıkı ağızlı olamazdım. Bu girişimin öğrenilmesi, anlayabildiğim kadarıyla, beni İsviçre'den çıkartmak ve bu girişimi engelleyecek ellere teslim etmek için koparılan fırtınanın gerçek nedeni oldu.

Bu birinci nedenden korkanlar tarafından daha iyi bir gözle görülmeyen bir başka neden daha vardı: Bütün yazılarımın bir arada basılması. Benim adımı taşıyan ve gerçekten benim olan kitapları saptamak ve halkı düşmanlarımın beni lekelemek ve alçaltmak için bana malettikleri o takma adlı yazılardan benimkileri ayırt edebilecek bir duruma getirmek bakımından, bu baskı bana zorunlu görünüyordu. Bundan başka bu baskı, ekmeğimi sağlamanın basit ve namuslu bir çaresi ve kitap yazmaktan vazgeçmiş bulunduğuma, Anılarım sağlığımda yayımlanamayacağı, başka biçimde bir sol bile kazanmadığım ve durmadan harcadığım için geçim kaynaklarımın sonunu son yazılarımın getirdiği paranın sonunda gördüğüme göre, tek çaresiydi. Bu neden, henüz son şeklini almamış bulunan Dictionnaire de Musique'imi yayımlamakta beni acele ettirmişti. Bu yapıt bana peşin yüz louis ve ömür boyu yüz ekülük gelir kazandırmıştı ama yılda altmış louisden çok harcandığına göre yüz louisnin sonu çok geçmeden görülecekti

ve yüz ekülük yıllık gelir, ne idüğü belirsizlerin ve baldırı çıplakların sığırcık kuşları gibi durmadan gelip çattıkları bir adam için hiçbir şey değildi.

Bütün kitaplarımı basma işi için Neuchâtel tüccarlarından bir topluluk çıktı ve Reguillat adında Lyon'lu bir matbaacı ya da kitapçı, nasıl bilmem, bu işi yönetmek için geldi onlar arasına karıştı. Benim şartlarıma uygun bir biçim üzerinde anlaşmaya varıldı. Gerek basılmış, gerekse henüz elyazması halinde, büyük forma (in quarto) altı cilt kadar tutan yapıtım vardı; üstelik baskıya göz kulak olmayı da üzerime aldım; buna karşılık, bana ömür boyu bin altı yüz Fransız liralık bir ödenek bağlayacaklar ve bir kez ödenmek üzere bin ekülük bir armağan vereceklerdi.

Lettres Écrites de la Montagne (Dağdan Yazılmış Mektuplar) yayımlandığı zaman antlaşma yapılmış, daha imzaianmamıştı. Bu iblisçe yapıt ve onun tiksinç yazarına karşı baş gösteren korkunç patlama, topluluğu ürküttü ve girişim suya düştü. Bu son yapıtın etkisini, eğer o mektup nefreti üzerime çekmek ve beni tehlikeyle karşı karşıya bırakmakla birlikte, bana hiç olmazsa saygı ve değer kazandırmış olmasaydı, Lettre Sur la Musique Française'in (Fransız Müziği Üzerine Mektup) etkisine benzetebilirdim. Ama bu son yapıttan sonra, Cenevre ve Versailles'da benim gibi bir canavara nefes aldırtılmasından şaşkınlık duyulmuş gibi görünüldü. Fransız elçisi tarafından kışkırtılan ve savcı tarafından yönetilen küçük meclis, yapıtım üzerine en berbat nitelendirmelerle, onun cellât tarafından yakılmaya bile lâyık olmadığını ilân eden ve gülünçlüğe varan bir ustalıkla, kendini lekelemeden ona cevap verilemeyeceğini, hatta adının bile anılamayacağını ekleyen bir bildiri yayımladı. Bu tuhaf belgeyi buraya aktarabilmek isterdim; ama ne yazık ki elimde yok ve tek kelimesini bile hatırlamıyorum. Okuyucularımdan, gerçek ve hakkaniyet aşkıyla harekete gelen birinin Lettres Écrites de la Montagne'ı baştan başa yeniden okumasını çok isterim; o okuyucu, yazarını yarışırcasına ezmek istedikleri acı ve kıyıcı saldırılardan sonra, bu yapıtta hüküm süren, söylemeye cesaret ediyorum, stoacı ağır başlılığı sezecektir. Ama yapıtta hiçbir sövgü olmadığı için ne sövgülere, kanıtlar söz götürmez olduğu için ne de kanıtlara cevap verebildiklerinden, cevap vermek istemeyecek kadar öfkelenmiş gibi görünme kararını aldılar ve eğer çürütülmez kanıtları sövgü olarak alsalardı, kendilerini iyice sövülmüş sayacaklardı.

Temsilciler bu tiksinç bildiri üzerine herhangi bir yakınmada bulunmak şöyle dursun, onun kendilerine çizdiği yolu izlediler ve bir kalkan olarak ardına saklandıkları Lettres de la Montagne'ı bayraklarına arma yapacak yerde, onların savunması için ve ricaları üzerine yazılmış bu yazıya ne saygı göstermek, ne hakkını vermek; bütün kanıtlarını sessizce bu yapıttan almış olmalarına ve bu yapıtın sonundaki öğüdü izlemekte gösterdikleri titizlik, kurtuluş ve zaferlerinin tek nedeni olmuş bulunmasına rağmen, onun ne sözünü etmek, ne de adını anmak alçaklığını gösterdiler. Bu ödevi bana onlar yüklemişti; ben yerine getirmiştim; yurda ve onların davasına sonuna kadar hizmet etmiştim. Onlardan benim davamı bırakmalarını ve kavgalarında sadece kendilerini düşünmelerini rica ettim. Ricamı hemen kabul ettiler ve dik kafalılıkla ayak diremekte devam ederlerse, Fransa tarafından ezileceklerinden kuşkum olmadığından, artık onları durmadan barışa çağırmaktan başka hiçbir şey için işlerine karışmadım. Korktuğum olmadı; bunun nedenini anlıyorum, ama bunu söylemenin yeri burası değil.

Lettres de la Montagne'ın etkisi, Neuchâtel'de önce çok gürültüsüz oldu. Monsieur de Montmollin'e bir nüsha gönderdim; iyi karşıladı ve karşı koymadan okudu. Benim gibi o da hastaydı; iyileştiği zaman dostça ziyaretime geldi ve bana hiçbir şeyden söz etmedi. Bununla birlikte hoşnutsuzluk uğultusu başlamıştı; kitabı bilmem nerde yaktılar. Kaynaşma Cenevre'den, Berne'den ve belki de Versailles'dan, az zamanda Neuchâtel'e ve özellikle, hatta Protestan papazlar hiçbir görünür harekette bulunmadan önce bile, halkın gizli yollardan kışkırtılmasına başlandığı Val-de-Travers'e geçti. Avuç dolusu sadaka verdiğim, çevremdeki hiçbir yerliyi yardımsız bırakmadığım, kimseden elimden gelen ve haklı olan hiçbir hizmeti esirgemediğim, herkesle belki fazla teklifsiz olduğum ve kıskançlık doğurabilecek her üstünlükten gücümün yettiğince kaçındığım için, söylemeye cesaret ediyorum, yaşamış bulunduğum bütün ülkelerde olduğu gibi bu ülkede de halk tarafından sevilmeliydim. Bütün bunlar, gizlice kim tarafından kışkırtıldığını bilmediğim ayak takımının bana karşı derece derece, çılgınlık nöbetine varıncaya kadar ayaklanmasına ve sadece kırda ve şehir dışındaki yollarda değil, şehir içinde, yol ortasın-

da bile, güpegündüz herkesin içinde sövmesine engel olmadı. En çok iyilik etmiş bulunduğum kimseler en azgın olanlardı ve iyilik etmekte devam ettiğim kimseler bile, kendilerini göstermeye cesaret edemediklerinden, başkalarını kışkırtıyor ve böylece bana borçlu olmaktan duydukları utancın öcünü almak istermiş gibi görünüyorlardı. Montmollin hiçbir şey görmüyora benziyor ve henüz kendini göstermiyordu. Ama, bir kudas ayini zamanı yaklaştığı için, gene de hiçbir kötülüğümü dilemediğini ve beni rahat bırakacağını temin ederek, ayinde bulunmamamı öğütlemek üzere bana geldi. Okşantıyı garip buldum; bana Madame de Boufflers'in mektubunu hatırlatıyordu ve kudas ayinine gidip gitmememin kimi bu kadar çok ilgilendirdiğini anlayamıyordum. Tarafımdan gösterilecek bu alçak gönüllülüğe alçakça bir davranış olarak baktığım ve öte yandan halka dinsizliği bu yeni protesto bahanesini vermek istemediğim için, Protestan papazın istediğini kabul etmedim. O da bundan pişman olacağımı sezdirerek, hoşnutsuz bir biçimde geri döndü.

Salt kendi yetkesiyle bana kudas ayinini yasaklayamıyordu; beni kabul etmiş bulunan Protestan papazlar Meclisinin (Consistoire) yetkesi gerekiyordu ve bu meclis bir şey demedikçe, geri çevrilme korkusu olmaksızın, çekinmeden ayinde bulunabilirdim. Montmollin, Protestan papazlar meclisinde imanım üzerine hesap vermek için beni oraya çağırma ve kabul edilmemem halinde aforoz etme işini, Protestan papazlar topluluğu tarafından kendine verdirtti. Bu aforoz da ancak Protestan papazlar meclisi tarafından ve oy çokluğuyla olabiliyordu. Ama, eskiler adı altında bu meclisi meydana getiren ve kolayca anlaşılabileceği gibi kendi Protestan papazları tarafından yönetilen köylüler, özellikle ondan daha az anladıkları dinsel konular üzerinde elbette başkanlarından bir başka kanıda olamazlardı. Meclise çağrıldım ve meclis önüne çıkmaya karar verdim.

Eğer konuşmasını bilseydim ve deyim yerindeyse kalemim ağzımda olsaydı, benim için ne mutlu rastlantı ve ne büyük zafer olurdu! Bu zavallı Protestan papazı, kendi altı köylüsü ortasında ne büyük bir üstünlük, ne büyük bir kolaylıkla yere sererdim! Baskı altında tutma susamışlığı Protestan din adam-

lanna reformasyonun bütün ilkelerini unutturmuş olduğu için, bu ilkeleri ona hatırlatmak ve onu susturmak için, Protestan din adamlannın beni onlara dayanarak eleştirme budalalığını gösterdikleri ilk Lettres Sur la Montagne'lanmı yorumlamaktan başka yapacak bir şeyim yoktu. Metnim hazırdı, onu genişletmem yeterdi ve adamım hapı yutmuş demekti. Savunmada kalacak kadar akılsız olmayacaktım; hatta o farkında olmadan ya da buna karşı kendini koruyamadan saldırgan olmak benim için kolaydı. Cahil olduklarından daha az kafasız olmayan Protestan papazcıklar, beni onları keyfimce ezebileceğim en iyi duruma kendiliklerinden koymuş bulunuyorlardı. Ama ne var ki konuşmak ve hemen konuşmak, fikirleri, anlatış biçimlerini, sözcükleri ihtiyaç anında bulmak, hep tetik üzerinde durmak, her zaman soğukkanlı olmak, bir an bile şaşırmamak gerekiyordu! Düşüncelerimi hazırlanmadan söylemekteki yeteneksizliğimi o kadar iyi bildiğim kendimden ne umabilirdim? Cenevre'de tamamen benden yana ve her şeyi kabul etmeye çoktan hazır bir meclis önünde en utandırıcı bir sessizlik içine düşmüştüm. Burada durum tamamen tersineydi: Burada, kurnazlığı bilgi yerine koyan, ben birini farketmeden bana yüz tuzak kuracak, ne pahasına olursa olsun kusurumu yakalamaya kararlı can sıkıcı biriyle işim vardı. Bu durumu ne kadar inceledimse, bana o kadar tehlikeli göründü ve bu işin içinden başarıyla çıkma olanaksızlığını sezdiğim için, başka bir kurtuluş yolu tasarladım. Protestan papazlar meclisi önünde, onu reddetmek ve kendimi cevap vermeden bağışık tutmak için söylenecek bir söylev düşündüm; iş çok kolaydı. Bu söylevi yazdım ve görülmemiş bir istekle onu ezberlemeye koyuldum. Thérèse, kafama sokmak için durmadan aynı tümceleri mırıldandığımı ve yinelediğimi işiterek, benimle eğleniyordu. Sonunda söylevi ezberlediğime aklım yattı; şato sahibinin[19] hükümdar görevlisi olarak Mecliste hazır bulunacağını, Montmollin'in dolaplarına ve içki şişelerine rağmen, eskilerden çoğunun bana iyice yatkın olduklarını biliyordum; akıl, gerçek, doğruluk, Kralın koruması, Danıştay yetkesi, bu soruşturmanın (Inquisition) düzenlenmesiyle ilgilenen bütün iyi yurttaşların dilekleri benden yanaydı; her şey beni yüreklendirmek için elbirliği ediyordu.

Belirlenen günden bir gün önce, söylevimi ezbere biliyordum; onu ezberden yanlışsız okudum. Bütün gece kafamın içinde yineledim: Sabah, artık bilmiyordum; her sözcükte duralıyor, kendimi daha o zamandan ünlü meclis önünde sanıyor, şaşırıyor, kekeliyordum, kafam dağılmıştı; sonunda, tam gitme zamanı, cesaretimi büsbütün yitirdim; evde kaldım ve nedenlerimi çarçabuk anlatarak ve o sırada içinde bulunduğum durumda beni bütün bir oturuma gerçekten güç dayandırabilecek olan rahatsızlıklarımı bahane ederek, papazlar meclisine yazma kararını verdim.

Mektubumdan ötürü güç durumda kalan papaz, işi bir başka oturuma erteledi. İki oturum arasında, onun esinlerinden çok vicdanlarının esinlerini izledikleri için, kanılarını Protestan papazlar topluluğunun ve onun keyfince söylemeyen eskilerin duygularını kendine çevirmek için gerek kendi eliyle, gerekse korunukları eliyle bin dolap çevirdi. Mahzeninden çıkardığı kanıtlar bu türlü adamlar üzerinde ne kadar etkili olursa olsun, onlardan kendisine daha önce canla başla bağlı bulunan ve onun körü körüne bağlı adamları olarak adlandırılan iki üç kişiden başka hiçbirini kazanamadı. Hükümdar görevlisi ile bu işe büyük bir çabayla katılan Albay Pury, öbürlerini ödevlerinden saptırmadılar ve Montmollin aforoz etmeye kalkışmak istediği zaman kendi meclisi, oy çokiuğuyla, onu düpedüz reddetti. O zaman ayak takımını kışkırtma yolundaki son çareye baş vurma durumunda kalarak, meslektaşları ve başka kimselerle birlikte açıkça bu işe çalışmaya koyuldu ve öyle bir başarıyla çalıştı ki, Kralın güçlü ve sık buyrultularına, Danıştayın bütün buyruklarına rağmen, hükümdar görevlisini beni savunarak kendini öldürtme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmamak için, sonunda ülkeden ayrılmak zorunda kaldım.

Bütün bu işten bende öylesine karışık bir anmalık kaldı ki, bu işle ilgili anılarımı bir düzene koymak, birbirine bağlamak benim için olanaksız, onları ancak aklıma geldikleri gibi, dağınık ve tek tek anlatabilirim. Protestan papazlar topluluğuyla, Montmollin'in aracı olduğu bir çeşit pazarlık yapıldığını hatırlıyorum. Montmollin yazılarımla, yazma özgürlüğümden ötürü kendisine kızılacak olan ülkenin rahatını kaçıracağımdan korkuyorlarmış gibi davranmıştı. Bana, eğer kalemi bırakmaya söz verirsem, geçmiş üzerinde uysal olunacağını sezdirmişti.

Ben kendi kendime bu sözü zaten vermiş bulunuyordum; Protestan papazlarla böyle bir anlaşma yapmakta kararsızlık göstermedim, ama şartlı olarak ve sadece dinsel konularda. Yapılmasını istediği bir değişiklikten sonra, bu anlaşma yazısını iki nüsha olarak elde etmenin yolunu buldu: Şart Protestan papazlar tarafından kabul edilmemiş olduğu için, yazılı belgitimi geri istedim, nüshalardan birini bana verdi ve yitirmiş bulunduğu bahanesiyle öbürünü alıkoydu. Bundan sonra, Protestan papazlar tarafından açıkça kışkırtılan halk, Kralın buyrultularını, Danıştayın buyruklarını umursamadı ve artık gemlenmez oldu. Kilise kürsüsünde Deccal adıyla lânetlendim ve kırda bir gulyabani gibi izlendim. Ermeni giysim ayak takımına işaret hizmeti görüyordu: Bu giysinin sakıncasını acı acı seziyordum; ama bu şartlar altında onu çıkarmak bana bir alçaklık gibi geliyordu. Buna bir türlü karar veremedim ve ayak takımının yuhaları ve bazen de çakıl taşlarıyla çevrili olarak, ülkede kaygısızca gezinmeye devam ettim. Çoğu kez evlerin önünden geçerken, orada oturanlara şöyle dendiğini işitiyordum: "Bana bir tüfek getirin, şunun üzerine ateş edeyim". Bunu duyduktan sonra daha hızlı yürümüyordum: Bu da onları büsbütün kızdırıyordu; ama hiç değilse ateşli silâhlar konusunda, her zaman gözdağı vermekle yetindiler.

Bütün bu kaynaşma boyunca, beni çok duygulandıran iki büyük zevke ermekten geri kalmadım. Birincisi Milord Maréchal aracıyla bir iyilik bilme davranışında bulunabilmek oldu. Neuchâtel'in, uğradığım muameleler ve kurbanı olduğum manevralardan hoşnutsuzluk duyan bütün namuslu insanları, Protestan papazların yabancı güçler tarafından yönetildiklerini ve onları oynatarak kendileri saklanan başka kimselerin uydularından başka bir şey olmadıklarını iyice sezdikleri ve benim başıma gelenlerin gerçek bir İnquisition kurulması bakımından kötü bir sonuç vereceğinden korktukları için, Protestan papazlardan nefret ediyorlardı. Yüksek görevliler ve özellikle savcılık görevinde Monsieur d'Ivernois'nın yerine geçmiş olan Monsieur Meuron, beni savunmak için ellerinden gelen çabayı gösteriyorlardı. Albay Pury, hiçbir yetkesi olmamasına rağmen daha çok çaba gösterdi ve daha büyük bir başarı sağladı. Eskileri ödevleri içinde tutarak, Montmollin'i kendi papazlar meclisinde başarısızlığa uğratmanın yolunu bulan o oldu. Saygınlığı olduğundan, ayaklanmayı durdurmak için kullana-

bildiği sürece bu saygınlığı kullandı; ama paranın ve şarabın yetkesine karşı yasaların, adaletin ve aklın yetkesinden başka hiçbir yetkesi yoktu. Güçler eşit değildi ve bu bakımdan Montmollin onu yendi. Gene de yardım ve çabası karşısında çok duygulandığımdan, hizmetine karşı hizmette bulunabilmek ve onunla herhangi bir biçimde ödeşebilmek isterdim. Bir Danıştay üyeliği görevini çok istediğini biliyordum; ama bakan Petitpierre işinde sarayın istediğine aykırı davranmış olduğundan, hükümdar ve vali yanında gözden düşmüş durumdaydı. Böyle olduğu halde, Milord Maréchal'e onun yararına bir mektup yazma tehlikesini göze aldım; hatta istediği görevden söz etme cesaretini bile gösterdim ve öylesine başarılı bir biçimde ki, herkesin beklediğinin tersine, bu görev Kral tarafından ona hemen çabucacık verildi. İşte her zaman beni aynı zamanda hem çok yükseğe çıkarmış hem de çok aşağıya indirmiş bulunan talih, böylece bir uçtan bir uca savurmakta devam ediyordu ve bir yandan ayak takımı beni çirkefe bularken, öte yandan ben bir Danıştay üyesi yaratıyordum.

Öbür büyük zevkim, Madame de Vardelin'in Bourbonne banyolarına götürdüğü kızıyla birlikte bana yaptığı bir ziyaret oldu. Bourbonne banyolarından Motiers'ye kadar uzandı ve iki üç gün bende kaldı. Yakınlık ve ilgi göstere göstere, sonunda uzun süre beslediğim hoşnutsuzluğun üstesinden gelmişti ve okşantılarıyla yenilmiş bulunan kalbim, bana o kadar zamandır göstermiş bulunduğu bütün dostluğu ona gösteriyordu. Bu yolculuktan, özellikle içinde bulunduğum ve cesaretimi sürdürmek için dostluk avuntularına ihtiyaç duyduğum durumda, çok duygulandım. Ayak takımı tarafından uğradığım saldırıların onu üzmesinden korkuyordum ve canını sıkmamak için onu bunları görmekten kurtarmak isterdim; ama bu benim için mümkün olmadı ve onun varlığı her ne kadar gezintilerimizde küstahları biraz durdurduysa da, başka zamanlarda ne olup bittiğini anlayacak kadar küstah gördü. Hatta evimde kaldığı sırada bile, geceleyin kendi öz evimde saldırıya uğramakta devam ettim. Oda hizmetçisi bir sabah penceremi geceleyin atılmış bulunan taşlarla dolu buldu. Sokakta kapımın yanında ve adamakıllı çakılmış bulunan çok ağır bir bank söküldü, kaldırıldı ve kapıya karşı dikine kondu, öyleki eğer farkına varılmamış olaydı, çıkmak için sokak kapısını açacak ilk kimse muhakkak altında kalarak ölecekti. Madame de Verdelin

olup biten her şeyi biliyordu; çünkü kendi gördüğü şey dışında, güvenilir bir adam olan uşağı köyde çok sık görünen biriydi, orada herkesin yanına sokuluyordu ve hatta onu Montmollin ile konuşurken de gördüler. Bununla birlikte başıma gelenlerden hiçbirine dikkat etmiyormuş gibi göründü, bana ne Montmollin'den ne de bir başka kimseden söz etti ve bu konuda zaman zaman kendisine söylediklerime de pek bir cevap vermedi. Sadece, İngiltere'nin benim için başka her yerden uygun bir yerleşme yeri olacağına inanmış göründüğünden, bana o sıralarda Paris'te bulunan Monsieur Hume'dan, onun bana karşı duyduğu dostluktan, ülkesinde bana yararlı olma isteğinden çok söz etti. Şimdi bu Monsieur Hume[20] üzerine bir şeyler söylemenin sırası geldi.

Hume Fransa'da ve özellikle ansiklopedistler arasında, ticaret ve siyaset üzerindeki incelemeleri ve son olarak, yazıları içinde abbé Précost'un çevirisinden bir şeyler okumuş bulunduğum tek şey olan Histoire de la Maison Stuart'ı (Stuart Hanedanı Tarihi) ile büyük bir ün kazanmıştı. Öbür yapıtlarını okumamış olduğumdan, bana onun üzerine söylenenlere göre Monsieur Hume'un, lüksten yana İngiliz aykırı düşüncelerine çok cumhuriyetçi bir ruhu da kattığına inanmıştım. Bu kanıya dayanarak, I. Charles[21] üzerindeki bütün övgüsüne bir tarafsızlık mucizesi olarak bakıyor ve dehası için olduğu kadar, erdemi için de büyük bir saygı besliyordum. Bu az bulunur adamı tanımak ve dostluğunu kazanmak isteği, Monsieur Hume'un içli dışlı dostu olan Madame de Boufflers'in ısrarlarının bende uyandırdığı İngiltere'ye geçme eğsinimlerini çok artırmıştı. İsviçre'ye geldiğimde ondan, bu kadın aracıyla, içinde deham üzerine en büyük övgülere, ivedi İngiltere'ye geçme çağrısını ve bana orada oturmayı hoş kılmak için bütün saygınlığının ve bütün dostlarının teklifini eklediği son derece pohpohçu bir mektup aldım. Söz konusu yerde Monsieur Hume'un yurttaşı ve dostu olan Milord Maréchal'i buldum, onun hakkında düşündüğüm bütün iyi şeyleri doğruladı ve hatta bana onun üzerine kendisini çok etkilemiş bulunan ve aynı biçimde beni de etkileyen bir öykü anlattı. Eski topluluklar konusunda Hume'a karşı yazmış olan Wallace, yapıtı basılırken uzakta bulunuyordu. Hume, provaların düzeltilmesi ve baskıya göz kulak olma işini üzerine aldı. Bu davranış benim kafama uygundu. Bana karşı yazılmış bir şarkının nüshalarını, ta-

nesi altı sol'dan, ben de böyle satmıştım. Bundan ötürü Madame de Verdelin'in onun bana karşı duyduğunu söylediği dostluktan ve beni İngiltere'ye nezaketle kabul etmek için gösterdiği telâştan –çünkü kadın böyle diyordu– ateşli ateşli söz etmeye geldiği zaman, Hume üzerine çok olumlu önyargılara sahip bulunuyordum. Madame de Verdelin, bu sevgiden yararlanmam ve Monsieur Hume'a yazmam için beni çok sıkıştırdı. İngiltere'ye karşı doğuştan bir yakınlık duymadığım ve bu kararı ancak son dakikada vermek istediğim için, yazmayı ve geleceğimi haber vermeyi kabul etmedim; ama Hume'un iyi niyetlerini sürdürmek için uygun göreceği her şeyi yapmakta onu özgür bıraktım. Madame de Verdelin Motiers'den ayrılırken, bu ünlü adam üzerine söylediği şeylerle beni onun dostlarımdan biri ve kendinin de onun dostlarından biri olduğuna inanmış olarak bıraktı.

Onun gidişinden sonra Montmollin, manevralarını daha ileri götürdü ve ayak takımı artık gem tanımaz oldu. Ben gene de yuhalar ortasında rahat rahat gezinmeye devam ediyordum ve Doktor d'Ivernois'nın yanında almaya başlamış bulunduğum botanik zevki gezintilerime yeni bir çekicilik verdiği için, bu soğukkanlılığın öfkesini artırmaktan başka bir şey yapmadığı bütün bu ayak takımının kopardığı yaygaradan telâşa kapılmaksızın, bana bitki toplayarak ülkeyi baştan başa dolaştırıyordu. Beni en çok üzen şeylerden biri de d'Ivernoislar, hatta bu arada İsabelle'imin babası ve erkek kardeşi, beni evinde oturtan kadın dostun akrabası Boy de la Tour ve yengesi Madame Girardier gibi dostlarımın, ya da bu adı taşıyan kimselerin ailelerinin, oldukça açık bir biçimde bana zulmedenler arasına girdiklerini görmek oldu*. Bu Pierre Boy öylesine

---

* Bu alın yazısı daha Yverdun'daki eğleşmem sırasında başlamıştı; çünkü tımarcı Roguin ben bu kentten ayrıldıktan bir ya da iki yıl sonra ölünce, yaşlı baba Roguin, onun beni Yverdun ve Berne devletinden çıkarmak için kurulana komploya girmiş bulunduğu üzerine, oğlunun kâğıtları arasında bulmuş olduğu kanıtları üzüntüyle bana göstermek dürüstlüğünde bulundu. Bu durum, inandırılmak istendiği gibi, bu komplonun bir sofuluk gösterişçiliği işi olmadığını kanıtlıyordu; çünkü tımarcı Roguin, sofu olmak şöyle dursun, materyalizm ve imansızlığı, hoşgörüsüzlük ve bağnazlığa kadar götürüyordu. Öte yandan Yverdun'da hiç kimse, bana bu sözü geçen tımarcı Roguin kadar sarılmamış, o kadar okşantı, övgü ve pohoh yağdırmamıştı. O; bana zulmedenlerin gözde planını harfi harfine izliyordu.

odun, öylesine budalaydı ve öylesine hoyratça davrandı ki, kızgınlığa kapılmamak için onunla eğlenmekte sakınca görmedim ve içinde o sıralar zulme uğramamın en büyük bahanesini oluşturan mucizelerle alay etmenin bir yolunu bulduğum *La Vision de Pierre de la Montagne, dit le Voyant* (Bakıcı denilen Dağlı Pierre'in keşfi) adlı, Petit Prophéte (Küçük Yalvaç) çeşnisinde birkaç sayfalık küçük bir broşür yazdım. Du Peyrou'nun Cenevre'de bastırdığı bu broşür, ülkede ancak şöyle böyle bir başarı kazandı; Neuchâtelliler, bütün zekâlarına rağmen biraz ince olmaya görsün, ne bıyık altından gülünmesini pek anlarlar, ne de şakayı.

Aynı sıralarda yazdığım, el yazması kâğıtlarımın arasında bulunacak olan ve burada konusundan söz etmek gereken bir başka yazıya biraz daha özen gösterdim.

Emir ve baskının en hararetli anında Cenevreliler, bütün güçleriyle yuhalayarak, kendilerini özellikle göstermişlerdi ve öbürleri arasında dostum Vernes bana karşı, ortaya Hristiyan olmadığımı kanıtladığını öne sürdüğü birtakım mektuplar çıkarmak için, gerçekten teolojik bir yüce gönüllülükle tam da bu zamanı seçti. Kendini beğenmiş bir havayla yazılmış olan bu mektuplar, gene de pek iyi şeyler değildi, hem de bu mektuplarda doğa bilimci Bonnet'nin parmağı olduğu söylenmesine rağmen; çünkü bu Bonnet, her ne kadar materyalistse de, ben söz konusu olur olmaz çok hoşgörüsüz bir dindar kesilmekten geri kalmaz. Elbette bu yapıta cevap vermeye kalkışmadım; ama Lettres de la Montagne'da bu konuda bir söz söyleme fırsatı çıkınca, araya Vernes'i küplere bindiren oldukça küçümser bir not sokuşturdum. Vernes Cenevre'yi öfke çığlıklarıyla doldurdu ve d'Ivernois bana onun iyice tozuttuğunu bildirdi. Bir zaman sonra ortaya, mürekkep yerine Phlégéton[22] suyuyla yazılmışa benzeyen imzasız bir mektup çıktı.[23] Bu mektupta, çocuklarımı sokaklarda bırakmış bulunmak, bir karakol orospusunu arkamdan sürüklemek, sefihlikten yıpranmış, frengiden çürümüş olmak ve buna benzer başka inceliklerle suçlanıyordum. Adamımı tanımak benim için güç olmadı. Bu yergi yazısını okuduktan sonra ilk düşüncem, ömründe kerhaneye ayak basmamış ve en büyük eksikliği her zaman bir bakire gibi çekingen ve utangaç olmak olmuş bir adama, kerhaneden kerhaneye koşan biri gibi davranıldığını ve öm-

rümde bu türden hiçbir hastalığa uğramamış olmam bir yana, uzmanlar bu hastalığa yakalanmayacak bir yapıda olduğumu söylemiş bulunmalarına rağmen, frengiden çürümüş biri gibi gösterildiğimi görerek, insanlar arasında ün ve tanınmışlık denilen şeylere gerçek değerini vermek oldu. Her şeyi iyice tarttıktan sonra bu yergi yazısını en iyi ancak, en çok yaşamış bulunduğum şehirde bastırarak çürütebileceğimi düşündüm ve Monsieur Vernes'in adını andığım bir uyarma yazısı ve olguları aydınlatacak birkaç kısa notla birlikte, onu olduğu gibi bastırmak üzere Duchesne'e yolladım. Bu mektubu bastırmakla yetinmeyerek, onu birçok kimseye ve bu arada bana karşı çok nazik dostluk girişimlerinde bulunmuş ve o sıralarda mektuplaşmakta olduğum Monsieur le Prince Louis de Wurtemberg'e gönderdim. Bu prens, du Peyrou ve başkaları, yerginin yazarının Vernes olduğundan kuşkuya düşer göründüler ve beni onun adını çok düşüncesizce anmış olmakla kınadılar. Uyarmaları üzerine, iç tedirginliğine düştüm ve Duchesne'e bu broşürü yok etmesini yazdım. Guy bana onu yok etmiş olduğunu yazdı; bunu yapıp yapmadığını bilmiyorum; onun o kadar çok yalan söylediğini gördüm ki, bir de bu yalanı söylemesi olmayacak şey değildi; ve ondan sonra, arasından hiçbir gerçeğin girmesi mümkün olmayan o derin karanlıklarla sarılmış olarak kaldım.

Monsieur Vernes, daha önce göstermiş bulunduğu öfkeden sonra, bu suçlamaya buna lâyık olmayan bir adamda şaşılacak olandan da çok bir ölçülülükle katlandı. Bana, ereği cevaplarımdan ne derecede bilgi sahibi olduğumu ve elimde kendisine karşı bir kanıt bulunup bulunmadığını anlamaya çalışmak gibi görünen, çok ölçülü iki üç mektup yazdı. Ona kısa, kuru, anlamca sert ama ifadece nezaketsiz olmayan ve hiç gücenmediği iki cevap yazdım. Üçüncü mektubu üzerine, bir çeşit mektuplaşma kurmak istediğini görünce, artık cevap vermedim; beni d'Ivernois aracıyla konuşturttu. Madame Cramer[24] du Peyrou'ya yergi yazısının Vernes'e ait olmadığından emin bulunduğunu yazdı. Bütün bunlar kanımı hiç sarsmadı; ama en sonunda yanılmış olabileceğim ve bu durumda Vernes'e olan ödemem gereken gönül borcumu yerine getirmek için, ona d'Ivernois aracıyla eğer bana yerginin gerçek yazarını gösterebilir ya da hiç olmazsa bunun kendisi olmadığını ka-

nıtlayabilirse, hoşnut kalacağı biçimde bir gönül borcumu yerine getireceğimi söylettim. Dahasını yaptım: Her şeyden sonra, eğer suçlu değilse bana herhangi bir şey kanıtlamasını isteme hakkına sahip olmadığımı iyice sezdiğimden, oldukça geniş bir muhtırada kanımın nedenlerini yazmak ve bunları Vernes'in reddedemeyeceği bir yargıcının yargısına bırakmak kararını aldım. Seçtiğim bu yargıcının kim olduğu bilinemez. (Cenevre Meclisi). Muhtıranın sonunda, eğer Meclis onu inceledikten ve gerekli göreceği ve başarıyla yapacak durumda bulunduğu araştırmaları yaptıktan sonra Monsieur Vernes'in yazının yazarı olmadığına karar verirse, o andan başlayarak yazarın o olduğuna inanmaktan içtenlikle vazgeçeceğimi, ayaklarına kapanmaya ve beni bağışlayana kadar ondan af dilemeye gideceğimi bildirdim. Diyebilirim ki ateşli denkseverlik gayretim, ruhumun doğruluğu, yüceliği, bütün kalplerde doğuştan bulunan o doğruluk aşkına karşı duyduğum güven, kendini hiçbir zaman, iftiracı ile kendim arasında en amansız düşmanlarımı hiç duraksamadan yargıcı olarak aldığım bu bilge ve dokunaklı muhtırada olduğundan daha tam, daha duyulur bir biçimde göstermedi. Bu yazıyı du Peyrou'ya okudum; onu kimseye göstermememi söyledi ve kimseye göstermedim. Vernes'in söz verdiği kanıtları beklememi öğütledi; bekledim, hâlâ da bekliyorum: Beklerken susmamı öğütledi; sustum ve içimden, onun yergi yazısının yazarı olduğuna kendi varlığımdan emin olduğum kadar emin bulunmama rağmen, Vernes'e ağır, asılsız ve kanıtsız bir suç yüklemiş olmaktan kınanarak, ömrümün sonuna kadar susacağım. Muhtıram Monsieur du Peyrou'nun elinde. Eğer bir gün ortaya çıkarsa, kanıtlarım görülecek ve umarım, çağdaşlarının öylesine az tanımak istedikleri Jean Jacques'ın ruhu, orada tanınacak.

Şimdi Motiers'deki felâketime ve iki buçuk yıl oturduktan ve en yakışıksız davranışlara sekiz ay sarsılmaz bir katlanma sabrı gösterdikten sonra, Val-de-Travers'den ayrılışıma dönmenin sırası. Bu hoş olmayan dönemin ayrıntılarını hatırlamam olanaksız; ama bu ayrıntılar, du Peyrou'nun yayımladığı ve aşağıda sözünü edeceğim öyküde bulunacaktır.

Madame de Verdelin'in gidişinden sonra, kaynaşma daha şiddetli bir durum alıyordu ve Kralın yinelenen buyruklarına şato sahibi ve oradaki yüksek görevlilerin çabalarına rağmen

halk bana düpedüz Deccal olarak baktığı ve bütün yaygaralarının boşa gittiğini gördüğü için, sonunda zor kullanma yollarına başvurmak ister gibi göründü; yollarda arkamdan daha şimdiden, ne var ki henüz bana gelemeyecek kadar uzaktan atılmış taşlar yuvarlanmaya başladı. Sonunda, eylül başında açılan Motiers fuarı akşamı evimde, orada oturanların hayatını tehlikeye koyacak biçimde, saldırıya uğradım.

Gece yarısı, evin arkasında bulunan balkonda büyük bir gürültü işittim. Bu balkona açılan pencere ve kapıya atılan bir çakıl taşı dolusu, öylesine bir gürültüyle yağdı ki bu balkonda yatan ve önceleri havlamaya başlamış bulunan köpeğim, korkudan sustu ve kaçmaya çalışmak için tahtaları kemirip tırmalayarak bir köşeye kaçtı. Gürültü üzerine kalktım; tam mutfağa geçmek için odamdan çıkmak üzereydim ki güçlü bir el tarafından atılmış bir taş, camımı kırdıktan sonra mutfağa geçti, odamın kapısını açtı ve yatağımın ayak ucuna düştü; öyleki eğer bir an önce davranmış olsaydım taşı karnıma yiyecektim. Gürültünün beni çekmek için yapılmış ve taşın çıkarken bana gelmek üzere atılmış olduğu sonucuna vardım. Mutfağa sıçradım. Kalkmış ve titreye titreye bana doğru koşan Thérèse'i buldum. Taşların gelmesinden kaçınmak ve ne yapacağımızı düşünmek için pencereye karşı olmayan bir duvar dibine sığındık; çünkü imdat istemek üzere dışarıya çıkmak kendimizi öldürtmenin resmiydi. Neyse ki altımda oturan yaşlı bir adamcağızın hizmetçisi gürültü üzerine kalktı ve kapı kapıya olduğumuz şato sahibini çağırmaya koştu. Adam yatağından sıçradı, çarçabuk sabahlığını giydi ve o gece fuar nedeniyle devriye gezen ve hemen yakında bulunan muhafız birliğiyle birlikte o anda geldi. Olayın verdiği zararı görünce, korkudan sarardı ve balkonun dolu bulunduğu taşlar karşısında şöyle haykırdı: "Tanrım! Burası bir taş ocağı olmuş!" Evin alt kısmı gezilince, küçük bir avlunun kapısının zorlanmış ve eve balkondan girmeye çalışılmış olduğu görüldü. Muhafız birliğinin karışıklığı neden görmemiş ya da engellememiş olduğu araştırılınca, başka bir köyün nöbet sırası olduğu halde Motiersli muhafızların bu nöbeti kendi sıraları dışında tutmak istemekte ayak diremiş bulundukları ortaya çıktı. Şato sahibi ertesi gün Danıştaya raporunu yolladı, Danıştay da iki gün sonra, onu bu iş üzerine bilgi toplaması, suçluları ele verecek kimse-

lere bir armağan ve adlarının gizli tutulacağını vaat etmesi ve bu arada masrafları Prense ait olmak üzere evime ve yanındaki şato sahibinin evine muhafızlar koyması emrini verdi. Ertesi gün Albay Pury, savcı Meuron, şato sahibi Martinet, tahsildar Guyenet, sandık emini d'Ivernois ve babası, kısaca ülkede seçkin kişi olarak kim varsa, beni görmeye geldiler ve fırtınaya boyun eğmeye ve artık ne güvenlik içinde, ne de şerefle yaşayabileceğim bir çevreden hiç değilse bir süre için çıkıp gitmeye razı etmek için birlikte ricada bulundular. Hatta bu çılgın halkın azgınlıklarından ürkmüş bulunan ve bu azgınlıkların kendisine kadar uzanmasından korkan şato sahibinin, artık beni koruma sıkıntısından kurtulmak ve benden sonra yaptığı gibi, kendisi de oradan ayrılabilmek için beni bir an önce gitmiş görmekten çok memnun olacağını da farkettim. Bundan ötürü ve hatta kolayca boyun eğdim; çünkü halkın nefretini görmek, bende artık dayanamadığım bir acı uyandırıyordu.

Çekilebileceğim birçok yer vardı. Madame de Verdelin Paris'e döndükten sonra, birçok mektupta bana Milord dediği Monsieur Walpole[25] adlı birinden söz etmiş, bana karşı büyük bir sevgi duyan bu adamın bana çiftliklerinden birinde, konut ve geçimle ilgili olarak adı geçen Milord Walpole'un kendisiyle birlikte bu tasarıyla ne kadar uğraştığını gösteren ayrıntılara girerek en hoş betimlemelerini yaptığı bir barınak önerdiğini yazmıştı. Milord Maréchal de bana hep İngiltere ya da İskoçya'yı salık vermiş ve oradaki çiftliklerinde bir barınak sunmuştu; ama beni daha çok Potsdama, kendi yanına çeken bir barınak sunuyordu. Bana Kralın kendisine benim üzerime söylediği ve oraya gitmem için bir çeşit çağrı niteliği taşıyan bir sözünü bildirmiş bulunuyordu ve Madame la Duchesse de Saxe-Gotha[26] bu yolculuğu o kadar kesin görüyordu ki, geçerken ona uğramam ve bir zaman kendisinin yanında kalmam için bana mektup yazmıştı; ama İsviçre'ye karşı öyle bir bağlılık duyuyordum ki orada yaşamam mümkün oldukça, oradan ayrılmaya karar veremiyordum ve bu zamanı, birkaç aydan beri uğraşmakta olduğum ve öykümün akışını kesmemek için henüz sözünü edemediğim bir tasarıyı uygulama yolunda kullandım.

Bu tasarı, Bienne gölünün ortasında, Berne hastanesinin yurtluğu olan Saint-Pierre adasına yerleşmeye gitmekti. Bir önceki yaz du Peyrou ile birlikte yapmış bulunduğum bir yaya

gezintide bu adayı ziyaret etmiştik ve öylesine beğenmiştim ki o günden sonra hep evimi oraya kurmanın yollarını düşünmüştüm. En büyük engel, adanın beni üç yıl önce ülkelerinden kabaca kovmuş bulunan Bernelilerin malı olmasıydı ve gururumun beni bana bu kadar kötü davranmış kimselerin ülkesine dönmekten alıkoymasından başka, onların beni Yverdun'da bıraktıklarından daha rahat bırakmayacaklarından korkmakta da haklıydım. Bu konuda Milord Maréchal'e danıştım. O da benim gibi, Berne'lilerin beni bu adaya sürülmüş görmekten ve yazmaya kalkışabileceğim yazılara karşı beni orada tutsak (rehine) olarak bulundurmaktan çok memnun olacaklarını düşündüğü için, Colombier'deki eski komşusu Monsieur Sturler aracıyla onların bu konudaki niyetlerini yoklattı. Monsieur Sturler[27] Bernelilerin önderlerine baş vurdu ve onların cevabı üzerine, Milord Maréchal'e geçmiş davranışlarından utanç duyan Bernelilerin beni Saint-Pierre adasına yerleşmiş görmek ve orada rahat bırakmaktan daha iyi bir şey istemedikleri yolunda inanca verdi. Önlem fazlası olarak, orada yerleşme tehlikesini göze almadan önce, Albay Chaillet[28] aracıyla yeni bilgiler toplattım, o da bana aynı şeyleri doğruladı ve ada tahsildarı üstlerinden beni orada oturtmak iznini almış bulunduğundan, hükümdarın olduğu kadar mülk sahiplerinin de sessiz izniyle onun evine yerleşmekle hiçbir tehlikeye girmediğimi düşündüm; çünkü Berneli efendilerin bana yapmış bulundukları haksızlığı açıkça tanımalarını ve böylece bütün hükümdarların en sarsılmaz davranış kuralına karşı kusurda bulunmalarını bekleyemezdim.

Bienne gölünün ortasında bulunan, Neuchâtel'de la Motte adası adı verilen Saint-Pierre adası, yarım fersah kadar bir çevreye sahiptir; ama bu küçük alan içinde yaşamak için gerekli belli başlı bütün ürünleri verir. Tarlaları, çayırları, yemiş bahçeleri, koruluklan, üzüm bağları vardır ve adanın bütünü, çeşitli ve dağlık bir toprak sayesinde, parçalarının hepsi bir arada görünmedikleri için her birinin değeri ayrı ayrı ortaya çıktığı ve adayı aslında olduğundan büyük gösterdikleri ölçüde hoşa giden bir bölümlenme gösterir. Çok yüksek bir set, adanın Gleresse ve la Bonneville'e bakan batı kısmını oluşturur. Bu set, bağ bozumu sırasında bütün komşu kıyıların oynamak ve eğlenmek için her pazar toplandığı büyük bir salon tarafından

ortasından kesilen uzun bir ağaçlıklı yol biçiminde ağaçlandırılmıştır. Adada sadece tahsildarın oturduğu, ama geniş ve kullanışlı ve onu rüzgârdan koruyan bir kıyı girintisinde yapılmış bir tek ev vardır.

Adanın beş altı yüz adım ötesinde, güney yönünde, vaktiyle büyüğünden boralar tarafından koparılmış gibi görünen ve çakıllı kumları arasında söğüt ve pire otlarından[29] başka bir şey yetiştirmeyen ama gene de adamakıllı çayırlık ve çok hoş yüksek bir tümseği bulunan çok daha küçük bir başka adacık vardır. Bu göl hemen hemen düzgün bir yumurta biçimindedir. Cenevre ve Neuchâtel göllerinin kıyıları kadar zengin olmayan kıyıları, özellikle çok kalabalık olan ve aşağı yukarı Côte-Rôtie'deki gibi bir dağlar zinciri eteğinde boydan boya üzüm bağları bulunan ama o kadar iyi şarap vermeyen batı kısmında oldukça güzel bir görünüm göstermekten de geri kalmaz. Gölün sonunda, güneyden kuzeye doğru, hepsi de çok hoş köylerle iç içe, Saint-Jean, la Bonneville, Bienne ve Nidau bulunur.

Val-de-Travers'den ayrılırken* kendime seçtiğim ve gidip yerleşmeye karar verdiğim barınak işte böyle bir yerdi. Bu seçim benim barışçı eğilimime, yalnızlığa düşkün ve tembel mizacıma öylesine uygun bir şeydi ki, onu en tatlı düşlerim arasında sayarım. Bana öyle geliyordu ki bu adada insanlardan daha ayrılmış, onların saldırılarından daha iyi korunmuş, onlar tarafından daha unutulmuş, kısacası kendimi aylaklığın ve kendi iç dünyamın zevklerine daha çok vermiş olacaktım. Bu adada artık insanlarla hiçbir alışverişim kalmayacak ölçüde kapanıp kalmak istiyordum ve kendimi onlarla düşüp kalkma zorunluluğundan kurtarmak için akla gelen her önlemi de aldım.

* Orada, ülkede pek sayılmayan ama Monsieur de Saint-Florentin'in işyerlerinde namuslu biri olduğu söylenen bir erkek kardeşi bulunan Monsieur de Terraux diye birinin kişiliğinde özel bir düşman bıraktığımı haber vermek belki yararsız olmaz. Belediye reisi benim serüvenimden bir süre önce onu görmeye gitmişti. Kendi başına hiçbir anlamı olmayan bu türlü küçük gözlemler, sonradan birçok gizli işlerin meydana çıkarılmasına götürülebilirler.

Geçinip gitmek gerekiyordu ve yiyecek maddelerinin pahalılığı kadar, ulaştırma güçlükleri yüzünden de tahsildarın insafına kalınmış bulunulan bu adada geçim pahalıydı. Bu güçlük, du Peyrou'nun bütün yapıtlarımı basma işine girişmiş ve sonra bırakmış bulunan topluluk yerine geçerek benimle varmak istediği bir anlaşma aracıyla ortadan kalktı. Bu baskının bütün gereçlerini kendisine teslim ettim. Düzenleme ve bölümlemesini yaptım. Buna hayatımın Anılarını kendisine verme sözünü de ekledim ve artık kendimi halka hatırlatmaksızın ömrümü kaygısızca tamamlama niyeti beslediğimden, ancak ben öldükten sonra kullanması şartıyla onu genel olarak bütün belgelerimin mutemedi atadım. Buna karşılık bana ömür boyu ödemeyi üzerine aldığı ödenek, geçimim için yetiyordu. Bütün mallarını yeniden edinen Milord Maréchal, bana bu mallardan ancak yarısına indirdikten sonra kabul ettiğim bin iki yüz franklık bir pay sunmuştu. Bana bunun tutarını göndermek istedi, parayı yatırma güçlüğü yüzünden kabul etmedim. O da bu sermayeyi, onu hâlâ elinde tutan ve bağışta bulunan kimseyle varılmış anlaşmaya göre bana ömür boyu gelirini ödeyen du Peyrou'ya gönderdi. Buna göre, du Peyrou ile yaptığı antlaşmayı, Milord Maréchal'in ben öldükten sonra üçte ikisi Thérèse'e geçecek olan ödeneğini ve Duchesne'den alacaklı olduğum üç yüz franklık geliri birbirine ekleyince, hem kendim hem de gerek Rey'in, gerekse Milord Maréchal'in ödeneğinden kendisine yedi yüz frank gelir bıraktığım Thérèse hesabına uygun bir geçim olanağına güvenebilirdim: Böylece kendimin olsun, onun olsun, ekmeksiz kalacağımızdan korkacak bir şeyim yoktu. Ama namusun, beni talihin ve emeğimin önüme koyacağı bütün kaynakları itelemeye zorlaması ve yaşadığım kadar yoksul ölmem bir kez alnıma yazılmıştı. İnsanların en alçağı olmadıkça, namussuzluğu kabule zorlamak için bütün öteki kaynakları dikkatle elimden alarak, her zaman beni rezil etme çabası gösterilmiş olan anlaşmalara uygun davranabilip davranamayacağım kolay anlaşılacaktır. Bu durumda alacağım karardan nasıl kuşku duyabilirlerdi? Onlar benim kalbimi hep kendi kalplerine göre yargıladılar.

Geçim yönünden rahata erdikten sonra, başka hiçbir kaygım kalmıyordu. Dünyada meydanı düşmanlarıma boş bırakmış olsam da, bana yazılarımı yazdırmış bulunan soylu esrime

ile ilkelerimin değişmez tek düzeliğinde, bütün davranışımın yaradılışımı yeniden kazandırdığı kişiye uygun düşen ruhumdan bir tanıklık bırakıyordum. Kara çalıcılarıma karşı bir başka savunmaya gereksinimim yoktu. Onlar benim adıma bir başka adam betimleyebilirlerdi; ama ancak aldanmak isteyen kimseleri aldatabilirlerdi. Bir uçtan öbür uca kusur aramaları için onlara hayatımı verebilirdim; kusurlarım ve güçsüzlüklerim arasında, herhangi bir boyunduruğa katlanmaktaki yeteneksizliğim arasında, her zaman doğru, iyi, kimseye kırgınlık, kimseye kin, kimseye kıskançlık duymayan, kendi haksızlıklarını tanımaya hazır, başkasının haksızlıklarını unutmaya daha da hazır, bütün mutluluğunu sevgi dolu ve tatlı tutkularda arayan, her şeyde içtenliği sakıntısızlığa, en akıl almaz çıkar gözetmezliğe kadar götüren bir adam bulacaklarından emindim.

Bu nedenle yüzyılımdan ve çağdaşlarımdan bir çeşit ayrılıyor ve ömrümün geri kalan günleri için kendimi bu adaya kapatarak dünyayla vedalaşıyordum; çünkü kararım böyleydi ve bu aylak hayatın, o zamana kadar Tanrının bana vermiş bulunduğu azıcık etkinliğin hepsini boş yere kendisine ayırdığım büyük tasarısını sonunda orada gerçekleştirmeyi hesaplıyordum. Bu ada, benim için orada uyunan, hatta *daha çoğu yapılan, hiçbir şey yapılmayan** Papimanie[31] adası, o mutlu ülke olacaktı.

Bu *daha çoğu* benim için her şeydi, çünkü ben uykuyu hiçbir zaman pek aramadım; aylaklık bana yeter ve hiçbir şey yapmamak şartıyla, uyanık düş kurmayı, uykuda düş görmekten çok severim. Romansı tasarılar çağı geçtiği ve böbürlenmenin baş döndürmesi beni okşamaktan çok serseme döndürdüğü için, son umut olarak bana sonsuz bir aylaklık içinde hiçbir şeyi umursamadan yaşamak umudundan başka bir şey kalmıyordu. Bu hayat, mutluların öbür dünyadaki hayatıdır ve ben bundan böyle onu bu dünyadaki en büyük mutluluğum yapıyordum.

Beni birçok çelişmelerden ötürü kınayan kimseler, burada bir çelişmeden daha kınamaktan geri kalmayacaklar. Topluluklardaki aylaklığın onları benim için dayanılmaz kıldığını söylemiştim ve işte sadece kendimi aylaklığa vermek için yal-

---

* Où l'on fait plus, où l'on fait nulle chose[30].

nızlık peşinde koşuyorum. Ne yapayım ki ben böyleyim; eğer bunda çelişme varsa, bu benim değil, doğanın eseri; ama o kadar az çelişme var ki, salt bundan ötürü ben her zaman kendimim. Toplulukların aylaklığı öldürücüdür, çünkü zorunluluktan doğar. Yalnızlığın tembelliği çekicidir, çünkü özgür bir aylaklıktır ve istekten doğar. Bir arkadaş topluluğu içinde hiçbir şey yapmamak, buna zorunlu olduğum için beni öldürür. Orada söylenen bütün budalalıklara ve yapılan bütün okşantılara dikkatli olmaya ve sıram gelince araya kendi bulmacamı ve kendi yalanımı sokuşturmaktan geri kalmamak için Minervamı* durmadan yormaya mecbur, elimi ayağımı kımıldatmaksızın, canım istediği zaman ne koşmaya, ne sıçramaya, ne şarkı söylemeye, ne haykırmaya, ne de ötemi berimi oynatmaya cüret ederek, hatta hem aylaklığın bütün sıkıntısı ve hem de zorlamanın bütün işkencesi içinde düş kurmayı bile göze alamayarak, bir iskemle üzerine mıhlanmış ya da kazık gibi ayakta dikilmiş olarak kalmam gerekir. Ve siz de buna aylaklık diyorsunuz ha? Bu bir kürek mahkûmluğudur.

Benim sevdiğim aylaklık, tam bir hareketsizlik içinde kolları bağlı duran ve hareket ettiğinden çok da düşünmeyen bir tembelin aylaklığı değildir. Aynı zamanda hem hiçbir şey yapmamak için durmadan hareket halinde olan bir çocuğun, hem de eli kolu dinlenme halindeyken saçmalayan bir gevezenin avareliğidir. Ivır zıvır şeylerle uğraşmayı, yüz şeye birden başlayıp hiçbirini bitirmemeyi, aklıma estiği gibi gidip gelmeyi, her an bir tasarı değiştirmeyi, bir sineği bütün gidişi içinde izlemeyi, altında ne olduğunu görmek için bir kayayı yerinden oynatmaya kalkmayı, on yıllık bir işe hararetle başlayıp on dakika sonra üzülmeden bırakmayı, bütün gün boş şeylerle oyalanıp her şeyde gelip geçici heveslerden başka hiçbir şey peşinde koşmamayı severim.

Botanik, onu her zaman düşünmüş bulunduğum ve benim için bir tutku olmaya başladığı biçimiyle, hayal taşkınlığına ve tam bir işsizliğin can sıkıntısına yer bırakmadan, boş zamanlarımın bütün boşluğunu doldurmaya birebir aylakça bir çalışmanın ta kendisiydi. Ormanlarda ve kırlarda gevşek dolaşmak, şuradan buradan gelişigüzel bazen bir çiçek, bazen bir

---

* (Beynimi. -ç.)

dal parçası koparmak, aynı şeyleri binlerce kez ve her zaman unuttuğum için hep aynı ilgiyle gözlemek, bir an bile sıkılmadan dünyanın zamanını geçirmenin en iyi yoluydu. Bitkilerin yapısı ne kadar zarif, ne kadar hayranlık verici, ne kadar çeşitli olursa olsun, bu işin erbabı olmayan bir göze onu ilgilendirecek kadar çarpmaz. Onların yapısındaki bu sürekli benzerlik ve bu sürekli benzerlik içindeki baş döndürücü çeşitlilik, ancak bitkisel sistem üzerinde daha önce bir fikir sahibi bulunan kimseleri kendinden geçirir. Öbürleri, doğanın bütün bu zenginlikleri karşısında alıkça ve tekdüze bir hayranlıktan başka bir şey duymazlar. Hiçbir ayrıntıyı görmezler, çünkü bakılması gereken şeyi bile bilmezler, bütünü de görmezler, çünkü harikalarıyla gözlemcinin aklını allak bullak eden ilişki ve bağdaşımların o zincirlenmesi üzerinde hiçbir fikirleri yoktur. Ben bu konuda, her şey benim için yeni olacak kadar az ve anlaşılabilir olacak kadar çok bilmek gibi mutlu bir durumda bulunuyordum ve belleğimin güçsüzlüğü beni hep bu durumda bulundurmak zorundaydı. Adanın küçük olmasına rağmen parçalanmış bulunduğu çeşitli topraklar, bana ömrümün inceleme ve eğlencesi için yeterli bir bitki çeşitliliği sunuyorlardı. İncelemeksizin bir tek ot bile bırakmak istemiyordum ve daha şimdiden, geniş bir ilginç gözlemler birikimiyle, Flora Petrinsularis'i yazmak için hazırlanıyordum.

Thérèse'i kitaplarım ve eşyalarımla birlikte yanıma getirttim. Ada tahsildarının evine pansiyon girdik. Karısının Nidau'da, sırayla onu görmeye gelen ve Thérèse'e arkadaşlık eden kız kardeşleri vardı. Orada ömrümü içinde geçirmek istediğim ve ondan aldığım zevk çok geçmeden onun yerine geçecek olan hayatın acılığını bana daha iyi duyurmaktan başka bir şeye yaramayan tatlı bir hayatın denemesini yaptım.

Suyu her zaman çılgıncasına sevdim ve onun görünüşü çoğu kez belirli bir neden olmaksızın da olsa beni hep tatlı bir hayal içine attı. Hava iyi olduğu zaman, kalkar kalkmaz sağlam ve serin sabah havasını içime çekmek için set üstüne koşmaktan ve kıyıları ve dağları bakışımı okşayan bu gölün ufku üzerinde gözlerimi gezdirmekten hiç geri kalmıyordum. Tanrıya, yapıtlarını seyredalmanın uyandırdığı ve açıkça anlatılması mümkün olmayan bu dilsiz hayranlıktan daha lâyık bir saygı bilmiyorum. Duvarlardan, sokaklardan ve suçlardan

başka bir şey görmeyen şehir insanlarının nasıl az imanlı olduklarını anlıyorum; ama kır insanlarının, özellikle kırlarda yalnız yaşayanların, nasıl imansız olabildiklerini anlayamıyorum. Nasıl oluyor da ruhları günde yüz kez onları hayran bırakan harikaların yaratıcısına esrimeyle yükselmiyor? Kendi payıma uzun bir alışkanlık, uykusuzluklarımla bitkin olarak, her zaman daha kalkar kalkmaz beni hiçbir düşünce yorgunluğu yüklemeyen bu kalp yücelişlerine götürür. Ama bunun için gözlerimin, doğanın iç açıcı görünüşüyle karşılaşmış olması gerekir. Odamda çok seyrek ve çok soğuk bir biçimde dua ederim; ama güzel bir kır görünümü karşısında, neden olduğunu söyleyemeksizin kendimi heyecanlanmış duyarım. Bilge bir piskoposun, ruhanî çevresini gezerken, dua olarak Ey! demekten başka bir şey bilmeyen yaşlı bir kadın gördüğünü okumuştum. Piskopos yaşlı kadına şöyle diyordu: "Anacığım, hep böyle dua edin; sizin duanız bizimkilerden çok daha makbul." İşte benim duam da böyledir.

Sabah kahvaltısından sonra, artık hiç yazmayacağım o mutlu anı hararetle özleyerek, surat asa asa birkaç uğursuz mektup yazmakta acele ediyordum. Kitaplarım ve kâğıtlarım yöresinde, onları okumaktan çok sandıktan çıkarmak ve düzenlemek için bir süre oyalanıyordum ve benim için Pénéloppe'un halı dokuması haline gelen bu düzenleme işi, bana birkaç dakika avarelik etme zevkini veriyordu; sonra bu işten sıkılarak onu bırakıyor, öğleye kadar bana kalan üç dört saati, botanik ve özellikle kendisine karşı hatta boşluğunu sezdikten sonra bile kurtulamadığım bir tutku duyduğum Linnaeus[32] sisteminin incelemesi ile geçiriyordum. Bu büyük gözlemci, bana göre Ludwig[33] ile birlikte, şimdiye kadar botaniği doğabilimci ve filozof olarak görmüş bulunan tek kişidir; ama botaniği, doğanın kendinden çok kurutulmuş bitki derlemelerinde ve bahçelerde incelemiştir. Bütün adayı bahçe olarak alan bana gelince, bir gözlem yapmak ya da bir gözlemi doğrulamak ihtiyacını duyar duymaz, kitabım koltuğumda, korulara ya da çayırlıklara koşuyordum; orada, söz konusu bitkinin yanında, onu hemen rahat rahat incelemek için toprağa uzanıyordum. Bu yöntem bitkileri, insanların eliyle yetiştirilip değiştirilmelerinden önce, doğal durumları içinde tanıma bakımından işime çok yaradı. Krallık bahçesindeki bütün bitkileri teker teker ta-

nıyan XIV. Louis'in başhekimi Fagon'un[34], kırda artık hiçbir şey tanıyamayacak kadar büyük bir bilgisizlik içine düştüğü söylenir. Ben bunun tam tersi bir durumdayım; doğanın yapıtında bir şeyler tanıyor, ama bahçıvanın yapıtında hiçbir şey tanımıyorum.

Öğle sonlarına gelince, onları tamamen aylak mizacıma ve gelişigüzel her aklıma geleni yapmaya ayırıyordum. Çoğu kez, hava düzgün olduğu zaman, sofradan kalkar kalkmaz kendimi hemen tahsildarın bana tek kürekle hareket etmesini öğretmiş olduğu küçük bir kayığa atıyor, suyun ortasına doğru açılıyordum. Kıyıdan ayrıldığım an, bana yürek hoplamasına kadar giden ve eğer bu durumda kötülerin saldırısı dışında bulunmak belki de gizli bir mutluluk değilse, nedenini bilmek ve söylemek benim için imkânsız olan bir sevinç veriyordu. Sonra, zaman zaman kıyıya yaklaşarak ama hiç yanaşmayarak, tek başıma bu gölde dolaşıyordum. Çoğu kez kayığımı havanın ve suyun keyfine bırakarak kendimi, ipsiz sapsız ve alıkça olmakla birlikte gene de tatlı olmaktan geri kalmayan düşlere kaptırıyordum. Bazen yürek sızlamasıyla haykırıyordum: "Ey doğa! İşte sadece senin kanatların altındayım; burada seninle benim arama girecek becerikli ve kalleş kimse yok". Böylece topraktan yarım fersaha kadar uzaklaşıyordum; o gölün Okyanus olmasını isterdim. Bununla birlikte, su üzerinde bu kadar uzun duraklamalardan benim kadar hoşlanmayan köpekçiğimi memnun etmek için, çoğu kez bir gezinti ereği gözetiyordum; bu da gidip küçük adaya çıkmak, orada bir iki saat gezinmek ya da bu göl ve dolaylarına hayran olma zevkiyle kendimi doyurmak, elimin uzanabildiği yerde bulunan bütün otları incelemek ve açımlamak ve bu küçük adada, bir başka Robinson[35] gibi kendime düşsel bir barınak kurmak için, tümseğin tepesinde çimenlerin üzerine uzanmaktı. Bu küçük tepeye adamakıllı bağlanmıştım. Thérèse'i oraya tahsildarın karısı ve onun kız kardeşleriyle birlikte gezmeye götürebildiğim zaman, onların kılavuzları ve rehberleri olmaktan ne kadar gurur duyuyordum! Orayı şenlendirmek için törenle tavşanlar götürdük; bu da Jean-Jacques için bir başka şenlik oldu. Bu topluluk adayı benim için daha ilginç bir hale getirdi. Yeni sakinlerin gelişme izlerini araştırmak için, o günden sonra oraya daha sık ve daha büyük bir zevkle gider oldum.

Bu eğlencelere, bana Charmettes'teki tatlı hayatı hatırlatan ve mevsimin beni özellikle çağırdığı bir başka eğlenceyi ekledim. Bu da sebze ve meyvelerin toplanması için gösterilen ve Thérèse'le birlikte tahsildarın karısı ve ailesiyle paylaşmayı kendimize bir zevk haline getirdiğimiz küçük bir kırsal çabaydı. Beni görmeye gelmiş bulunan Monsieur Kirkebergher adında bir Bernelinin, beni belimin çevresinde kımıldayamayacağım kadar elma dolu bir torbaya bağlı, büyük bir ağaç üzerinde tünemiş bir biçimde bulmuş olduğunu hatırlarım. Bu karşılaşmadan ve başka benzerlerinden ötürü üzülmedim. Boş zamanlarımı nasıl kullandığımı gören Bernelilerin, artık onların dinginliğini bozmayı düşünmeyeceklerini ve beni yalnızlığım içinde rahat bırakacaklarını umuyordum. Oraya kendi isteğimden çok onların isteğiyle kapatılmış olmayı çok isterdim; o zaman rahatımın bozulduğunu görmeme konusunda daha güvenli olurdum.

İşte, hayatımın tüm akışı içinde kendilerininkine hiç benzemeyen bin türlü iç duygulanım görme zorunda kalmış bulunmalarına rağmen, beni hep kendilerine göre yargılamakta ayak direyen okuyucuların inanmazlığından önceden emin olduğum o itiraflardan biri daha. En garip olanı da, kendilerinde bulunmayan bütün iyi ya da zararsız duyguları bana lâyık görmezken, bir insan kalbine giremeyecek kadar kötü duyguları bana maletmeye her zaman hazır olmalarıdır; o zaman beni doğa ile çelişme durumunda görmeyi ve varlığı bile mümkün olmayan bir canavar haline getirmeyi çok kolay bulurlar. Beni karalamaya yarayan hiçbir saçma onlara inanılmaz, onurlandırmaya yarayan hiçbir olağanüstülük de olası bir şey olarak görünmez.

Ama onlar bu konuda neye inanırlarsa inansınlar ya da ne derlerse desinler ben, duygu ve düşüncelerinin benzersizliğini ne açıklamaya ne doğrulamaya, ne de başkalarının onun gibi düşünmüş olup olmadıklarını araştırmaya kalkışarak, J.J. Rousseau'nun ne olduğunu, ne yaptığını ve ne düşündüğünü doğrulukla sergilemeye devam etmekten geri kalmayacağım. Saint-Pierre adasından öylesine hoşlanmıştım ve orada oturmak bana o kadar iyi geliyordu ki, bütün isteklerimi bu adada bula bula, oradan hiç ayrılmama isteğini oluşturdum. Komşulara iade zorunda olduğum ziyaretler, Neuchâtel'e, Bienne'e,

Yverdun'a, Nidau'ya yapmam gereken yürüyüşler, daha şimdiden kafamı tedirgin ediyordu. Ada dışında geçirilecek bir gün, bana mutluluğumdan eksilmiş bir gün olarak görünüyordu ve bu gölün çevresinden çıkmak benim için varlığımın dışına çıkmak demekti. Öte yandan geçmişin deneyi beni ürkek yapmıştı. Bir iyiliği kaybetmeyi bekler bir hale gelmem için, onun kalbimi okşaması yetiyordu ve ömrümü bu adada tamamlama yolunda beslediğim ateşli istek, oradan ayrılma zorunda kalma korkusundan ayrılmaz bir şeydi. Akşamları, özellikle göl dalgalı olduğu zaman, gidip kumsalda oturma alışkanlığını edinmiştim. Dalgaların ayaklarıma çarpıp kırılmasını görmekten garip bir zevk duyuyordum. Buna bakarak, dünyanın patırtısını ve evimin sessizliğini düşünüyordum ve bazen içim sızlıyordu. Bu tatlı düşünceyle gözlerimden yaşların aktığını duyacak kadar tutkuyla zevkini çıkardığım bu rahatlık, ancak onu yitirme kaygısıyle bozuluyordu; ama bu kaygı da onun tadını kaçıracak dereceye varıyordu. Durumumu, güvenmeye cesaret edemeyecek kadar çürük buluyordum. "Ah! diyordum kendi kendime, hiç umurumda olmayan buradan çıkma özgürlüğünü, hep burada kalabilmek güvenliğiyle ne kadar isteyerek değiştirirdim! Burada lütfen katlanılan biri olacak yerde, keşke zorla tutulan biri olsaydım! Bana katlanmaktan başka bir şey yapmayan kimseler, beni buradan her an kovabilirler ve ardımı bırakmayan zalimlerin, burada mutlu olduğumu görünce, bunun devamına göz yumacaklarını umabilir miyim? Ah! Burada yaşamama izin verilmesi bir şey değil, beni burada yaşamaya mahküm etmelerini ve buradan çıkartılmamak için burada kalmak zorunda olmamı isterdim". Asberg şatosunda sessiz sedasız yaşayan, mutlu olmak için mutlu olmayı istemekten başka yapacak bir şeyi bulunmayan mutlu Micheli Ducrêt'ye imrenerek bakıyordum. Sonunda, kendimi bir yandan bu düşüncelere, bir yandan da her an gelip çatmaya hazır yeni tersliklerin önsezisine kaptıra kaptıra, bu adada oturmama sadece hoşgörü gösterecekleri yerde, orasını bana ömür boyunca cezaevi olarak vermelerini, hem de inanılmaz bir hararetle isteyecek kadar ileri vardım; ve yemin edebilirim ki, eğer kendimi mahküm ettirmek sadece bana bağlı olsaydı, ömrümün geri kalan kısmını orada geçirme zorunluluğunu oradan atılma tehlikesine bin kez yeğ tuttuğum için, bunu büyük bir sevinçle yapardım.

Bu korku, uzun süre boş bir korku olarak kalmadı. Hiç beklemediğim bir anda, Saint-Pierre adasının yönetimi içinde bulunduğu Nidau yargıcından bir mektup aldım; yargıç bu mektupla, Ekselanslarının adadan ve devletlerinden çıkmam buyruğunu bana resmen bildiriyordu. Mektubu okurken rüya görüyorum sandım. Böyle bir buyruktan daha az doğal, daha az akla uygun, daha az tahmin edilen hiçbir şey olamazdı; çünkü ben önsezilerime, en küçük bir dayanağı bulunan bir öngörüden çok, felâketleri tarafından ürkütülmüş bir adamın tedirginlikleri olarak bakmıştım. Hükümdarın sessiz iznini sağlamak için almış bulunduğum önlemler, evimi rahatça yerleştirmeye bırakmaları, birçok Bernelinin ve bizzat beni dostluk ve gönül okşamalarına garkeden yargıcın ziyaretleri, o sırada hasta bir adamı sürmenin barbarca bir şey olduğu mevsimin sertliği, bütün bunlar beni başka birçok kimseyle birlikte bu emirde bir yanlış anlama bulunduğuna ve kötü niyetlilerin, bana bu darbeyi ansızın indirmek için, kasten bağ bozumu zamanını ve Senatonun toplanamadığı bir vakti seçmiş olduklarına inandırdı.

Eğer ilk öfkelenmeme kulak vermiş olsaydım, hemen gitmiş olurdum. Ama nereye? Kış başlangıcında, ereksiz, hazırlıksız, yol göstericisiz, arabasız, ne olmaya? Her şeyi, kâğıtlarımı, eşyalarımı yüzüstü bırakmadıkça, bana bunları bir düzene koymak için zaman gerekiyordu ve emirde bana zaman verilip verilmediği belirtilmemişti. Felâketlerin sürekliliği cesaretimi kırmaya başlıyordu. İlk kez olarak doğal gururumun, zorunluluk boyunduruğu altında eğildiğini sezdim ve kalbimin homurtularına rağmen, bir önel (mühlet) istemek için küçülmem gerekti. Buyruğu yorumlatmak için, bana onu göndermiş olan Monsieur de Graffenried'e baş vurdum. Mektubu, bana çok büyük bir üzüntüyle bildirmiş olduğu bu buyruğu şiddetle kınıyordu ve mektubun dolu bulunduğu acı ve saygı belirtileri, bana kendisiyle açık kalple konuşmamam için çok tatlı bir çağrı gibi geldi; öyle de yaptım. Mektubumun, bu haksız adamların gözlerini barbarlıkları üzerine açacağından ve böylesine acımasız bir buyruk geri alınmasa bile, hiç olmazsa kendimi bir köşeye çekmeye hazırlamak ve çekileceğim köşenin yerini seçmek için daha akla uygun ve belki de bütün kışlık bir önel verileceğinden kuşku bile duymuyordum.

Cevabı beklerken, durumum üzerinde düşünmeye ve almam gereken karar üzerinde kafa yormaya koyuldum. Her yönde öylesine güçlükler gördüm, üzüntü beni öylesine etkilemişti ve sağlığım o anda öylesine bozuktu ki kendimi büsbütün yılgınlığa kaptırdım ve yılgınlığımın sonucu, acıklı durumumdan elden gelen en iyi biçimde yararlanmak için aklımda kalmış bulunan birkaç çareyi de yok etmek oldu. Hangi kaçamağa baş vurmak istersem isteyeyim, kendimi beni bu adadan atmak için tutulmuş iki yolun hiçbirinden kurtaramayacağım açıktı. Bu yollardan biri, ayak takımını gizli manevralarla bana karşı kışkırtmak, öteki de hiçbir neden göstermeden, beni açıkça kovmaktı. Buna göre, gücümün ve mevsimin mümkün kıldığından daha uzak yerlerde aramadıkça, hiçbir güvenilir yere bel bağlayamazdım. Bütün bunlar beni gene kurmuş olduğum fikirlere getirdiğinden, seçeceğim bütün barınaklardan ardı ardına kovarak beni yeryüzünde durmadan serseri serseri gezdireceklerine, ömür boyu bir tutsaklık içinde tutmalarını istemek ve önermek cüretinde bulundum. İlk mektubumdan iki gün sonra, bunu Ekselanslarına önermesini kendisinden rica etmek için, Monsieur de Graffenried'e ikinci bir mektup yazdım. Berne'in her iki mektuba da cevabı, adadan ve cumhuriyetin yakın ve uzak bütün topraklarından yirmi dört saat içinde ve en ağır cezalara çarptırılmak istemiyorsam bir daha oralara dönmemek üzere çıkmam konusunda en kesin ve en sert terimlerle yazılmış bir emir oldu.

Bu, korkunç bir andı. O zamandan beri çok daha kötü sıkıntılar içine düşmekle birlikte, bu kadar büyük bir güçlük içine hiç düşmedim. Ama beni en çok üzen şey, bana kışı adada geçirmeyi isteten tasarıdan vazgeçmek zorunda kalmak oldu. Artık felâketlerimi doruğuna çıkaran ve doğuş halindeki erdemleri, daha şimdiden bir gün Isparta ve Romalıların erdemleri düzeyine çıkacak umudunu veren talihsiz bir halkı yıkımına sürükleyen uğursuz öyküyü anlatmanın sırası.

Contrat Social'de Korsikalılardan yeni bir halk, Avrupa'nın yürürlükteki yasalar yüzünden bayağılaşmamış tek halkı olarak söz etmiş ve eğer akıllı bir kurucu bulma mutluluğuna ererse, böyle bir halk için beslenmesi gereken büyük umudu belirtmiştim. Yapıtım, kendilerinden yüz ağartıcı bir biçimde söz etmem karşısında duygulanan bazı Korsikalılar tarafından

okundu ve Cumhuriyetlerini kurmaya çalışma bakımından içinde bulundukları durum, önderlerine bu önemli iş üzerindeki fikirlerimi sormayı düşündürttü. Ülkenin ileri gelen ailelerinden birine mensup ve Fransa'da Royal-Italien'de yüzbaşı olan Monsieur Buttafoco[36] adında biri bana bu konuda yazdı ve halkın tarihi ve ülkenin durumu üzerine bilgi sahibi olmak için kendisinden istemiş bulunduğum birçok belgeyi sağladı. Monsieur Paoli[37] de birçok kez yazdı ve böylesine bir girişimi gücümün üstünde bulmama rağmen, bu kadar büyük ve güzel bir işe yardımcı olmak için, hele bu bakıma ihtiyacım olan bütün bilgileri edindikten sonra, onları reddedemeyeceğimi düşündüm. Her ikisine de verdiği cevap bu yönde oldu ve bu mektuplaşma ayrılışıma kadar sürdü.

Tam da bu sırada Fransa'nın Korsika'ya asker yolladığını ve Cenovalılarla bir antlaşma yapmış olduğunu öğrendim. Bu antlaşma, bu asker yollanması beni kaygılandırdı ve bu işlerle hiçbir ilişkim olduğunu sanmamakla birlikte, belki de boyunduruk altına gireceği bir anda bir halkın anayasası gibi derin bir dinginlik isteyen bir iş için çalışmayı olanaksız ve gülünç buluyordum. Kaygılarımı Monsieur Buttafoco'dan saklamadım ama o, eğer bu antlaşmada ulusunun özgürlüğüne aykırı şeyler bulunsaydı, onun kadar iyi bir yurttaşın, onun yaptığı gibi Fransa hizmetinde kalmaya devam etmeyeceği konusunda beni kesinlikle temin etti. Gerçekten, Korsikalıların yasaları için gösterdiği büyük çaba ve Monsieur Paoli ile olan sıkı ilişkileri, bende onun üzerine hiçbir kuşku bırakmıyordu ve Versailles ve Fontainebleau'ya sık sık yolculuklar yaptığını ve Monsieur de Choiseul ile ilişkileri bulunduğunu öğrendiğim zaman bundan, Fransa sarayının gerçek niyetleri üzerine bana sezdirmekle yetindiği ama düşüncelerini mektupla açıkça bildirmek istemediği sağlam bilgilere sahip olduğundan başka bir sonuç çıkartamadım.

Bütün bunlar beni kısmen yatıştırıyordu. Gene de Fransız birliklerinin gönderilmesinden hiçbir şey anlamadığım, oraya Cenovalılara karşı kendisini pekâlâ savunacak bir durumda bulunan Korsikalıların özgürlüklerini korumak için gönderilmiş olmalarını akla yakın bulmadığım için, bütün bunların benimle alay etmek için bir oyun olmadığının sağlam kanıtlarına sahip olana kadar ne iyice rahatlayabiliyor, ne de önerilen ya-

sama işine ciddî ciddî karışabiliyordum. Monsieur Buttafoco ile bir görüşmeyi çok isterdim; ihtiyacım olan açıklamaları elde etmenin en iyi yolu buydu. Bana bu umudu vermişti ve büyük bir sabırsızlıkla bunu bekliyordum. Onun hesabına, gerçekten böyle bir tasarısı olup olmadığını bilmiyorum; ama olmuş olsaydı bile, felâketlerim beni bundan yararlanmakta engellerdi.

Önerilen iş üzerinde düşündükçe, elimde bulunan belgelerin incelenmesinde ilerledikçe, hem yasaması yapılacak halkı, hem bu halkın oturduğu toprağı ve hem de bu yasamanın uydurulması gereken tüm ilişkileri yakından irdeleme zorunluluğunu daha iyi seziyordum. Kendimi yöneltmek için zorunlu bütün bilgileri uzaktan edinmenin olanaksız olduğunu her gün daha çok anlıyordum. Buttafoco'ya böylece yazdım; bunu o da sezmişti ve Korsika'ya geçme cesaretini açıkça göstermedimse de, bu yolculuğu yapma yollarını çok aradım. Bundan, vaktiyle Monsieur de Maillebois'nın[38] komutası altında orada hizmet gördüğü için bu adayı tanıması gereken Monsieur Dastier'ye söz ettim. Beni bu niyetten vazgeçirmek için elinden gelen çabayı gösterdi ve itiraf ederim ki bana Korsikalılar ve ülkeleri üzerine yaptığı korkunç betimleme, gidip onlar arasında yaşama isteğimi çok hafifletti.

Ama Motiers'deki baskılar İsviçre'den ayrılmayı düşündürünce, bana hiçbir yerde verilmek istenmeyen o iç dinginliğini sonunda bu adalılar arasında bulma umuduyla bu istek yeniden canlandı. Beni bu yolculuk üzerinde sadece bir şey ürkütüyordu; bu da, mecbur olacağım etkin hayata karşı her zamanki yeteneksizlik ve nefretimdi. Ben yalnızlık içinde dara gelmeden düşünmek için yaratılmış; insanlar arasında konuşmak, hareket etmek, iş görmek için yaratılmamıştım. Bana ilk yeteneği vermiş bulunan doğa, öbürünü vermemişti. Ama gene de kamu işlerine doğrudan doğruya karışmamakla birlikte, Korsika'ya varır varmaz kendimi halkın hizmetine vermek ve halk önderleriyle sık sık konuşup danışmak zorunda kalacağımı seziyordum. Yolculuğumun ereği, yalnızlığı arama yerine, ulusun bağrında ihtiyaç duyduğum bilgileri aramamı gerektiriyordu. Artık kendime sahip olamayacağım ve istemediğim halde hiç de kendisi için doğmamış bulunduğum bir akıntıya sürüklenmiş olduğum için zevkime tamamen aykırı bir hayat

süreceğim ve gerçek benliğimi ancak kendi zararıma göstereceğim açıktı. Yeteneğim üzerine kitaplarımın onlara verebildiği kanıyı varlığımla destekleyemeyeceğim için, Korsikalıların gözünden düşeceğimi ve benim için duydukları ve onsuz benden bekledikleri işi başarıyla yapamayacağım güveni, kendimin olduğu kadar onların zararına da yitireceğimi öngörüyordum. Böyle kendi âlemimden dışarı çıkarak onlar için yararsız bir hale geleceğimden ve kendimi mutsuz kılacağımdan emindim.

Acılı, her cins karışıklıkla çalkalanmış, yıllardan beri kaçmalar ve kovalamalardan yorgun, barbar düşmanlarımın beni yoksun bırakmayı kendileri için bir oyun yaptıkları dinginlik ihtiyacını iyiden iyiye duyuyordum; ele geçirmek için o kadar can attığım ve aşk ve dostluk hayallerinden uyanmış bulunan kalbimin en yüce mutluluk bildiği o sevimli aylaklık, o tatlı ruh ve beden dirliği ardından her zamandan çok iç çekiyordum. Girişeceğim işleri, kendimi vereceğim dağdağalı hayatı korkuyla düşünüyordum ve ereğin büyüklüğü, güzelliği, yararlılığı her ne kadar cesaretimi canlandırıyorsa da, kendimi bu işe başarıyla atmanın olanaksızlığı onu büsbütün yok ediyordu. Tek başıma yirmi yıllık derin düşünce, bana insanların ve işlerin ortasında ve başaramayacağımdan emin altı aylık bir etkin hayattan daha hafif gelirdi.

Bana her şeyi uzlaştırabilecek gibi görünen bir çare düşündüm. Gizli düşmanlarımın el altından çevirdikleri dolaplarla bütün sığınaklarımda izlendiğim, son günlerimde onların bana hiçbir yerde vermek istemedikleri iç dinginliğini umabileceğim tek yer olarak Korsika'yı gördüğüm için, olanak bulur bulmaz, Buttafoco'nun yardımıyla oraya gitmeye; ama orada rahat yaşamak için, hiç değilse görünüşte, yasama çalışmasından vazgeçmeye ve ev sahiplerime konukseverliklerinden ötürü bir çeşit karşılıkta bulunma bakımından, eğer başaracak gücü görürsem, onlara daha yararlı olmak için zorunlu bilgileri sessiz sedasız toplama dışında, onların tarihini söz konusu olduğu yerde yazmakla yetinmeye karar verdim. Böyle hiçbir şeye bağlanmamakla başlayarak, sevgili yalnızlığımdan pek ayrılmaksızın ve benim için dayanılmaz olan ve yeteneğim bulunmayan bir yaşama biçimine katlanmaksızın, onlara uygun gelebilecek bir plan üzerinde gizlice ve daha rahat düşünecek bir durumda olacağımı umuyordum.

Ama bu yolculuk, benim durumumda, yapılması kolay bir şey değildi. Monsieur Dastier'nin bana Korsika üzerine söylediklerine bakılırsa, götüreceğim şeyler dışında, orada en basit ihtiyaç maddelerini bulamayacaktım; çamaşır, giysi, kap kacak, mutfak takımı, kâğıt, kitap, bütün bunları birlikte götürmek gerekiyordu. Beni çekip çeviren kadınımla birlikte oraya göçmem için, Alpleri aşmak ve iki yüz fersahlık bir yolculukta koca bir yükü ardımdan sürüklemek gerekiyordu; birçok hükümdarın devletleri arasından geçmek gerekiyordu ve bütün Avrupa tarafından takınılmış bulunan tavra göre, felâketlerimden sonra her yerde engellerle karşılaşmayı ve herkesin beni yeni bir talihsizlikle bunaltmayı ve benim kişiliğimde bütün uluslararası ve insanlık hukukunu çiğnemeyi kendileri için şeref bildiklerini görmeyi ister istemez beklemeliydim. Böylesine bir yolculuğun büyük masrafları, yorgunlukları, tehlikeleri, beni bunları önceden düşünmek ve bütün güçlüklerini iyice tartmak zorunda bırakıyordu. Kendimi sonunda bu yaşta parasız pulsuz, tek başıma ve bütün tanıdıklarımdan uzakta, Monsieur Dastier'nin betimlemesine göre bu barbar ve yırtıcı halkın insafına kalmış bulma düşüncesi, beni böyle bir kararı uygulamadan önce onun üzerinde uzun uzun düşündürmek için birebirdi. Buttafoco'nun bana umdurduğu görüşmeyi çılgınca istiyor ve kesin kararımı almak için bu görüşmenin sonucunu bekliyordum.

Ben böyle kararsızlık gösterirken Motiers'deki, beni bir köşeye çekilmeye zorlayan kıyıcılıklar geldi çattı. Uzun bir yolculuk, özellikle Korsika yolculuğu için hazır değildim. Buttafoco'dan haber bekliyordum; daha önce söylediğim gibi, kış başında kovulmuş bulunduğum Saint-Pierre adasına sığınmıştım. Karla örtülü Alp dağları, özellikle bana buyurulan aşırı ivecenlikle, o zaman bu göçü benim için yapılamaz bir hale getiriyordu. Gerçi böyle bir buyruğun zırvalığı onun gerçekleştirilmesini olanaksız kılıyordu: Çünkü sular arasındaki bu kapalı yalnızlık içinde, buyruğun bildirilmesinden sonra yolculuğa hazırlanmam, adadan ve bütün ülkeden çıkmak üzere kayık ve araba bulmam için sadece yirmi dört saatim vardı; kanatlarım bile olsa buna uyabilmekte güçlük çekerdim. Mektubuna cevap olarak, bunu Nidau yargıcına yazdım ve bu haksızlık ülkesinden ayrılmakta özen gösterdim. İşte sevgili tasa-

rımdan böyle vazgeçmem gerekti ve yılgınlığım içinde beni istedikleri gibi kullanmalarını sağlayamayınca Thérèse'i eşyalarım ve kitaplarımla birlikte Saint-Pierre adasında kışı geçirmeye bırakarak ve kâğıtlarımı du Peyrou'nun ellerine teslim ederek, Milord Maréchal'in çağrısı üzerine Berlin yolculuğuna böyle karar verdim. Öyle bir çabukluk gösterdim ki daha ertesi sabah adadan ayrıldım ve öğle olmadan önce de Bienne'e vardım. Anlatılmadan geçilmemesi gereken bir olay yüzünden, az kaldı yolculuğumu tamamlayamıyordum.

Sığındığım yeri bırakma buyruğu aldığım haberi yayılır yayılmaz, komşuların ve özellikle çok iğrenç bir ikiyüzlülükle bana yaltaklanmaya, yatıştırmaya ve bütün İki Yüzler'in olduğunu söyledikleri bu buyruğun hazırlanması ve bana bildirilmesi için Senatonun tatil ve devamsızlık zamanının seçilmiş bulunmasını protesto etmeye gelen Bernelilerin ziyaret bolluğuna uğradım. Bu avundurucular yığını arasında, Berne devleti toprakları arasına sıkışmış, özgür bir devletçik olan Bienne şehrinden gelen ve içlerinde ailesi bu küçük şehirde ilk sırayı tutan ve en büyük saygınlığa sahip Wildremet adında bir genç bulunan birileri de vardı. Wildremet, yurttaşlarının beni aralarında görmeyi çok istediklerini; çektiğim zulümleri unutturmayı kendilerine bir şeref ve bir ödev bileceklerini; onlar üzerinde Bernelilerin hiçbir etkisinden korkmamam gerektiğini; Bienne'in kimseden buyruk almayan ve yurttaşlarının bana zararlı olacak hiçbir ricayı dinlememekte oybirliğiyle kararlı özgür bir şehir olduğunu temin ederek, yurttaşları adına, çekileceğim köşeyi onlar arasında seçmem için bana uzun uzadıya yalvarıp yakardı.

Beni etkileyemediğini gören Wildremet, aralarında İsviçre'de bir köşeye çekilmemden beri beni arayıp sormuş ve yetenekleri ve ilkeleri kendisini benim için ilginç bir hale getirmiş bulunan yukarda sözünü ettiğim Kirkebergher de olmak üzere, kendini Bienne ve dolaylarından olduğu kadar Berne'den de başka birçok kimseye destekletti. Ama daha az beklenen ve daha ağır basan ricalar, Wildremet ile birlikte ziyaretime gelen, onun çağrısına uymam için çok ısrar eden ve bana karşı gösterir göründüğü içten ve sevecen ilgi beni çok şaşırtan Fransa elçilik sekreteri Monsieur Barthès'in ricaları oldu. Monsieur Barthès'i hiç tanımıyordum; bununla birlikte,

sözlerine dostluk sıcaklığı, dostluk gayreti kattığını, Bienne'e yerleşmem için beni ikna etmeyi çok istediğini görüyordum. Bana bu şehrin ve onun, kendilerinden koruyucuları ve babaları olarak söz edecek derecede bağlı göründüğü insanlarının çok parlak bir övgüsünü yaptı.

Barthès'in bu girişimi bütün sanılarımı allak bullak etti. İsviçre'de uğradığım bütün zulümlerin gizli tertipçisi olarak hep Monsieur de Choiseul'den kuşkulanmıştım. Fransa'nın Cenevre'deki temsilcisinin, Soleure'deki elçisinin tutumu bu kuşkuları daha da artırmaktan geri kalmamıştı; Berne'de, Cenevre'de, Neuchâtel'de başıma gelen her şey üzerinde Fransa'nın gizli etkisini görüyor ve Fransa'da bir tek Dük de Choiseul'den başka herhangi bir güçlü düşmanım olduğunu sanmıyordum. Bu durumda, Barthès'in ziyareti ve kaderime karşı gösterir göründüğü sevecen ilgi üzerine ne düşünebilirdim. Felâketlerim kalbimdeki o doğal güveni henüz yıkmamış ve deney bana her yerde tatlı sözler altında tuzaklar görmeyi henüz öğretmemişti. Barthès'in bu iyi dilekliliğinin nedenini hayretle araştırıyordum; onun bu girişimi kendiliğinden yaptığına inanacak kadar budala değildim; bunda gizli bir niyet gösteren bir açıkçalık, hatta özel bir gösteriş seziyor ve bütün bu ast görevlilerde, böyle bir görevde kalbimi sık sık dalgalandırmış o yüce gönüllü göz pekliğini görmüş olmaktan çok uzak bulunuyordum.

Vaktiyle Monsieur de Luxembourg'un evinde şövalye de Beauteville'i[39] biraz tanımıştım; bana bir iç yakınlığı göstermişti; elçi olduktan sonra beni gene hatırladığının bazı işaretlerini vermiş ve hatta Soleure'e kendisini ziyarete çağırtmıştı: Gitmemiştim ama yüksek görevlerdeki kişiler tarafından bu kadar nezaketle muamele görmeye alışık olmadığım için, bu çağrı beni çok duygulandırmıştı. Bundan ötürü, Cenevre işleriyle ilgili konularda aldığı yönergelere uymak zorunda bulunan Monsieur de Beauteville'in, gene de felâketlerim içinde bana acıyarak, özel çabalarla, orada kendi yardımıyla, rahatça yaşayabilmek üzere, bana bu Bienne sığınağını ayarladığı sonucuna vardım. Bu ilgi karşısında duygulandım ama bundan yararlanmak istemeksizin ve Berlin yolculuğunda iyiden iyiye kararlı, ancak onun yanında gerçek bir dinginlik ve sürekli bir mutluluk bulacağıma inanmış olarak, Milord Maréchal'e kavuşma anını hasretle bekliyordum.

Adadan ayrılışımda Kirkebergher, Bienne'e kadar bana eşlik etti. Oradan vapurdan inişimi bekleyen Wildremet ile birkaç başka Berneliyi buldum. Hep birlikte handa yemek yedik ve oraya varınca, hemen ertesi sabah yola çıkmak istediğim için, ilk işim bir araba aratmak oldu. Yemek sırasında bu baylar, beni aralarında tutmak için yeniden yalvarıp yakarmaya başladılar ve bu işi öyle büyük bir istek ve öylesine dokunaklı inançlarla yaptılar ki bütün kararlarıma rağmen, tatlı sözlere dayanmasını hiç bilmeyen kalbim, onlarınki kadar heyecana kapıldı; sarsılmış bulunduğumu görür görmez, çabalarını öylesine artırdılar ki sonunda yenik düştüm ve hiç değilse gelecek ilkbahara kadar Bienne'de kalmaya razı oldum.

Wildremet beni hemen bir konuta yerleştirmekte acele etti ve bir evin arka tarafında, üçüncü katta, manzara olarak sadece bir güderi işçisinin kokmuş deri sergisini gördüğüm bir avluya bakan kötü bir küçük odayı bulunmaz bir şeymiş gibi öve öve göğe çıkardı. Ev sahibim, ertesi gün sefih, kumarbaz ve mahallede çok kötü tanınmış biri olduğunu öğrendiğim bayağı görünüşlü ve oldukça düzenbaz ufak tefek bir adamdı; ne karısı, ne çocukları, ne de hizmetçisi vardı; ve kimsesiz odamda üzgün üzgün kapanmış, dünyanın en hoş ülkesinde birkaç gün içinde iç kararmasından ölecek biçimde yerleşmiş bulunuyordum. En çok üzüldüğüm, insanların beni karşılamak için gösterdikleri sabırsızlık üzerine bütün söylenenlere rağmen, sokaklardan geçerken bana karşı ne davranışlarında nazik, ne de bakışlarında gönül okşayıcı herhangi bir şey görmek oldu. Gene de, tam orada kalmaya iyice karar verdiğimin ertesi günü, şehirde bana karşı korkunç bir kaynaşma olduğunu öğrendim, gördüm ve duydum; benden yana birçok kimse, teşekküre değer bir biçimde devletten, yani şehirden hemen çıkmam için bir buyruğun, hemen ertesi günü, mümkün olacak en sert şekilde bana resmen bildirileceğini haber vermeye geldi. Kendisine bel bağlayacağım kimsem yoktu; beni tutmuş olanların hepsi dağılmışlardı; Wildremet yok olmuştu; bir daha Barthès'den söz edildiğini işitmedim ve tavsiyesi, önümde koruyucuları ve babaları olduklarını söylediği kimselerin gözünde bana büyük bir sevgi kazandırmış gibi görünmedi. Gene de, şehir yakınında güzel bir evi bulunan Berneli

bir Monsieur de Vau-Travers[40], orada taşa tutulmaktan kaçınabileceğimi umduğunu söyleyerek, bana bir sığınak önerisinde bulundu. Bu konuksever halk arasındaki eğleşmemi uzatmaya kalkışmak için durum bana pek iç açıcı gibi görünmedi.

Bununla birlikte, bu gecikmeden ötürü üç gün yitirdiğimden, Bernelilerin bütün devletlerinden çıkmak için bana vermiş oldukları yirmi dört saatlik süreyi hayli geçirmiş bulunuyor ve sertliklerini bildiğimden, beni bu ülkelerden nasıl geçirecekleri üzerinde kötü kötü düşünmekten geri kalmıyordum ki, Nidau yargıcı tam o sırada beni bu sıkıntıdan kurtarmaya geldi. Ekselanslarının sert davranışını beğenmemiş olduğundan, yüce gönüllülüğü içinde, bu işte hiçbir payı olmadığını bana açıkça göstermesi gerektiğini düşünmüş ve Bienne'de beni ziyarete gelmek üzere, kendi yargı çevresinin dışına çıkmaktan çekinmemişti. Hareketimden bir gün önce geldi ve kendini tanıtmadan, gizlice gelmek şöyle dursun, hatta merasimle, resmî arabası içinde sekreteriyle birlikte in fiocchi[41] geldi ve Berne devletini rahat rahat ve tedirgin edilmekten korkmaksızın geçmem için, bana kendi adına bir pasaport getirdi. Ziyaret beni pasaporttan çok duygulandırdı. Bu ziyaret benden başka birine de yapılmış olsaydı, daha az duygulanmazdım. Haksız yere ezilen güçsüz yararına zamanında yapılmış bir cesaret gösterisi kadar kalbimi etkileyen hiçbir şey bilmem.

Sonunda, kendime güçlükle bir araba bulduktan sonra, bana saygı göstermeye gelecek temsilciler kurulunun gelmesinden önce, hatta Bienne'de kalacağımı sandığım zaman kendisine yanıma gelmesini yazmış ve şimdi yeni felâketimi bildirerek, kısa bir mektupla bunu geri alacak zamanı güç bulmuş olduğum Thérèse'i bile yeni baştan göremeden önce, ertesi sabah bu insan öldüren topraktan ayrıldım. Berlin'e gidiyorum derken, aslında İngiltere'ye nasıl gittiğim ve beni istedikleri gibi kullanmak isteyen iki kadının, entrikalar çevire çevire, yeteri kadar ellerinde bulunmadığım İsviçre'den kovdurduktan sonra dostlarının[42] eline teslim etmeyi sonunda nasıl başardıkları, eğer kendimde onu yazacak gücü bulursam, üçüncü bölümümde görülecektir*.

---

* (Rousseau, burada sözünü ettiği üçüncü bölümü yazamadı. -ç.)

Bu yazıyı, Monsieur ve Madame la comtesse d'Egmont, Monsieur le prince Pignatelli, Madame la marquise de Mesme ve monsieur le marquis de Juigné'ye[43] okurken, aşağıdaki parçayı ekledim.

Doğruyu söyledim. Eğer bu açıkladıklarıma aykırı bir şeyler bilen biri varsa, bunlar bin kez kanıtlanmış şeyler de olsa yalan ve düzmece şeyler biliyor ve eğer bu bildiklerini ben daha yaşarken benimle birlikte derinleştirmek ve aydınlatmak istemiyorsa, ne adaleti, ne de doğruyu seviyor demektir. Bana gelince, en açıkça ve korkusuzca bildiriyorum: Her kim ki, hatta yazılarımı okumuş olmaksızın, yaradılışımı, karakterimi, ahlâkımı, eğinimlerimi, zevklerimi, alışkanlıklarımı kendi öz gözleriyle görecek ve benim namussuz bir adam olduğuma inanacaktır, o boğulacak bir adamdır.

Okumamı böyle bitirdim ve herkes sustu. Bana heyecanlanmış gibi görünen tek kişi Madame d'Egmont oldu; yüreği gözle görülürcesine titredi, ama kendini çabuk topladı ve bütün orada bulunanlar gibi sessizliğini korudu. Bu okumadan ve bildirimden elde ettiğim sonuç da işte bu oldu.

NOTLAR

BİRİNCİ KİTAP

1. "İçten ve derinin altında" (PERSE, *Yergi* III, dizi 30).
2. Gerçekte on dört çocuk.
3. Samuel Bernard'ın kızı değil, yeğeni.
4. Cenevre şehrinin surları üzerindeki gezinti yeri.
5. Aynı gün değil, beş yıl arayla.
6. Prens Eugène, 1663-1736, 1683'te Avusturya ordularında yüzbaşı ve 1733'de imparatorluk ordusunda başkomutan.
7. 1717'de Belgrad, Prens Eugène orduları tarafından Türklerden alındı. Ama hata var: Gabriel Bernard o yıl Cenevre'de bulunuyordu.
8. Théorbe, lâvtalar ailesinden, vurma telli bir müzik âleti.
9. Bir sistik, sidik torbası hastalığı.
10. Suzanne Rousseau, 1682-1775.
11. Jacqueline Faramand, 1696-1777, bir kunduracı kızı, Rousseau'dan bir yıl önce öldü.
12. Agélias, Brutus ve Aristide, Plutarque'ın *Paralel Hayatlar*'ının kahramanlarıdır. Orondate, La Calprenède'in (1614-1663) *Cassandre*'ının bir kişisidir. *Artamène ya da Büyük Cyrus,* Mme de Scudéry'nin (1601-1701) ünlü bir romanının adıdır; Juba, La Calprenède'in *Cléopatre*'ının erkek kahramanı.
13. François Rousseau, doğumu 1705.
14. Şarkının son dört dizesi (ve bütününün Türkçe çevirisi) şöyledir.

Un Coeur s'expose
A trop s'engager
Avec un berger
Et toujours l'épine est sous la rose

* *

Tircis, cesaretim yok
Kavalını dinlemeye
  Karaağaç fidanı altında;
  Çünkü bu konuşuluyor
Şimdiden küçük köyümüzde

. . . .

Bir kalp kendini bırakıyor

Fazla bağlanmaya

Bir çobanla

Ve diken daima gülün altındadır.

15. Jean-Jacques Lambercier, 1676-1738, 1708'den başlayarak Bossey papazı.
16. Gabrielle Lambercier, rahip Jean-Jacques Lambercier'nin kız kardeşi, 1683-1753.
17. Kaba etlere vurmak.
18. Jean-Jacques on ve Gabrielle Lambercier otuz dokuz yaşındaydı.
19. Toplu yaşama kurallarına uygun eğitim.
20. Eski mutfak ocaklarının duvarlarında açılan oyuk.
21. Cellât.
22. Victor-Amédée II, Sardenya Kralı.
23. "Zorlu bir çalışma her şeyin hakkından gelir" (VIRGILE, *Çitçilik Şiirleri,* kitap I, dize 145-146).
24. Düzlemesine.
25. Çöplerin girmesini engellemek için bir havuz borusunun ağzına konan kurşun plâka.
26. Not 12'ye bakınız.
27. Henüz yaşamakta.
28. Gerçekte sadece 1724-1725 kışının birkaç ayı.
29. Boyun eğmeyi, razı olmayı.
30. *Equiffle,* patlangıç ya da su fışkırtıcısı *(canonnières)* için Cenevre'de kullanılan deyim: Kelimenin aslı éclisse'dir, bir tür ağız tüfeği *(sarbacane).*
31. Davit Rousseau, 1641-1738, Jean-Jacques'ın babası gibi, o da saatçı.
32. Bol miktarda boya tüketmek.
33. Yularlı eşek.
34. Tic tac: Dövüşen kimselerin birbirlerine vuruşlarını ifade eder. (Goton tic tac Rousseau: Goton Rousseau'yu marizledi. - ç.)
35. Karakter değişiklikleri.
36. Dava vekili yerine kullanılan küçümseme sözü.
37. La Fontaine'in, César ve Laridon adlarını taşıyan iki köpekle ilgili bir masalına anıştırma (kitap VIII, masal XXIV).
38. Çırakların soğukluk yemek hakkı yoktu ve yemek bitmeden önce sofrayı terk ederlerdi.
39. Önceden kendine bir pay ayırmak.

40. Basma şekil.

41. Madenlerin yontulmasından artakalan kırıntılar.

42. Yani, karnını doyurabilmek için onu sattı (alay yollu söyleme).

İKİNCİ KİTAP

1. Benoit de Pontverre, Confignon papazı, özellikle din değiştirici olarak Cenevre kapılarında önemli bir rol oynadı.

2. Bir içki âlemi esnasında Cenevrelileri kaşıkla yemekle övünen Vaud bölgesi soylularının XVI. yüzyılda aldıkları ad.

3. Louis-Eléonore de la Tour du Pil, baronne de Warens, 1699-1762; kocası Sébastien-Isaac de Loys'dan ayrıldı ve Protestan dininden çıktı.

4. Michel-Gabriel de Rosillon, Bernex markisi, 1657-1734, Cenevre-Annecy piskoposu.

5. Etienne-Sigismond de Tavel, Fransa hizmetinde eski yüzbaşı; 1734'te, Vevey şehrinin adalet görevlisi.

6. Görgü ve deneye dayanan hekimlik.

7. *Magistères,* bileşimi gizli tutulan olağanüstü etkiye sahip ilâçlar.

8. Cahil hekimler.

9. Anne Geneviève, duchesse de Longueville, 1619-1679, Büyük Condé'nin kız kardeşi. Mazarin'in düşmanı, Fronde ayaklanmasında önemli bir payı oldu.

10. Biraz düşey düşmek (tomber un peu à plomb) sözü, mecazî anlamda kullanılıyor: Bir çekül kurşunu gibi dik olarak düşmek anlamında.

11. David Rival, 1696-1759, saatçı, eşref saatlarında ozan.

12. La Motte, 1672-1731, adamisyen, komedileri, trajedileri ve şiirleri var. XVIII. yüzyıl başında edebiyat dünyasında önemli bir yer tuttu (Eskiler ve Yeniler kavgası).

13. Romalılarla savaşan ünlü Kartacalı önder tarafından İsa'dan önce 217'de Alplerin geçilmesine anıştırma.

14. Atlı maiyet, şatafatlı arabalar, uşaklar.

15. Diderot, 1713-1784; Grimm, 1723-1807, özelikle *Edebî Yazışma*'sı ile ünlü Alman eleştirici. Bir ara ikisi de, Rousseau için çok sıkı fıkı dostlar oldu.

16. Bu yurt, Spiro Santo'nun meslek aşkı ile yönetiliyordu.

17. Eski Yugoslavya'nın doğu bölgesi halkından.

18. *Histoire de l'Eglise et de l'Empire,* Jean le Sueur'ün eseri(XVIII. yüzyıl).

19. yukardaki nota bakınız.

20. Melun, pis hayvan.

21. Azarlama.

22. Oğlancılar.

23. Rousseau kiliseye 21 Nisan 1728'de götürüldü, ama gerçekten vaftiz edildiği tarih 23 Nisan 1728'dir.
24. Engizisyon'un yerleşmiş bulunduğu Torino'daki San Domenico kilisesi.
25. Rousseau tarafından anlatılan âyin alayı sırasında sokakta toplanan para.
26. Birincisi kemancıydı; öbür ikisi obuacı.
27. Bugünkü Via Roma.
28. Clytemnestre'in âşığı ve kocası Agamemnonun katili.
29. Saint-Dominique tarikatından din adamı.
30. XVII. yüzyılda giyilen bir giyside kullanılan ve dize kadar gelen pantolonlan (hauts-de-chausses), gövdeyi boyundan bele kadar kaplayan bir üstlüğe (pourpoint) bağlamaya yarayan iki ucu madenî kordon.
31. Rousseau, *Dördüncü Hülya'sında (Quatriàme Rêverie)* bundan gene söz edecektir.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

1. Jean-Claude Gaime, 1692-1761, Torino'daki genç soylular Krallık Akademisi profesörü, *Vicaire Savoyard*'ın (Savoieli papaz yardımcısı) prototiplerinden biri. (*Vicaire Savoyard*'ın iman ikran), *Emile*'in dikkate değer epizodlanndan biridir. Kitap içinde ikinci derecede bir yer tutan bu parçada Rousseau, aynı zamanda hem doğanın hayranlıkla seyrine, hem de iç duyguya dayanan, tamamen kişisel bir dinin zorunluluğunu göstermeye çalışır - ç.)
2. Achille, İlyada'nın Yunanlı kahramanı; Thersite, gene İlyada'nın kişilerinden, ama gülünç bir korkaklık örneği.
3. Ottavio Francesco Solaro, comte de Gouvon; Victor Amédée II'nin sarayında ve İsviçre ve Fransa'da elçi olarak önemli görevlerde bulundu.
4. Kont de Gouvon'un torunu.
5. Sardenya sarayında bir yas.
6. Louis de Courcillon, Abbé de Dangeau, 1643-1723, Kral Louis XIV'ün okutmanı ve ünlü dilbilimci.
7. Floransa'daki della Crusca Akademisi, İtalyan dilini yetkinleştirmek ve iyi kullanılmasını gözetmekle yükümlüydü. Dilde aşırı özleştirmeciliğin eşanlamlısı olan cruscantisme sözcüğü buradan gelir.
8. Milâttan sonra I. yüzyılda yaşayan Yunan matematçi İskenderiye'li Héron tarafından icat edilen çeşme. Bu çeşme, basınçla su fışkırtan iki havuzcuktan meydana geliyordu.
9. Nouvele Héloïse'ın dördüncü kısmındaki VI. mektuba anıştırma.
10. Burada bu söz, Madame de Warens'in evindeki eşyanın zarif sadeliğini gösteriyor.
11. Kolektif isim: Hizmetkâr takımı, hizmetkârlann tümü.

12. Claude Anet, Mademe de Warens'den az sonra Annecy'de Protestanlıktan döndü.
13. Eğilimine göre yer.
14. Bir şeyin iyi durumda kalmasına özen göstermek.
15. Tarikattan olmadan bir manastırda yaşayan layik.
16. Bir aileyi (ev topluluğunu - ç.) meydana getiren herkes.
17. Afyondan yapılan bir ilâç (opiat).
18. Josef Addison (1672-1719) tarafından kaleme alınan bir İngiliz dergisi. Edebiyat, ahlâk ve siyaset konularını inceler.
19. Puffendorf, 1632-1694, tarihçi, Saxe'da doğdu, İsveç'te yaşadı. Başlıca yapıtı Doğanın ve İnsanların Hukuku üzerine Latince yazılmış bir kitaptır.
20. Saint-Evremond, 1613-1703, Fransız yazar. Fouquet'nin gözden düşmesinden sonra sürgüne gönderildi, bir yandan ünlü bir edebî yazışmayı sürdürerek, çeşitli eleştiri ve tarih eserleri yazdı.
21. Voltaire'in destansı şiiri.
22. Şarkı II, dize 337-338.
23. Rousseau şüphesiz Madame de Warens'in Protestan edebiyatında hayli bilgili olduğunu söylemek istemiştir.
24. Pierre Bayle, 1647-1706, tarihsel ve eleştirel bir sözlük yazarı.
25. Şu fıkraya anıştırma: Savoie dükü bir Paris dükkânında pazarlık eder. Satıcı, kızarak bir küfür mırıldanır. Savoie dükü, bu cümleyi söylediği zaman ülkesinin dönüş yolu üzerinde olduğuna göre, karşılıkta bulunmak için son derece ağır davranmış demektir.
26. Madame de Luxembourg ve Madame de Mirepoix.
27. Bazı cinsel temas hastalıklarının tedavisinde kullanılan bir ilâç.
28. Lazaristler tarafından yönetilen Annecy semineri.
29. Louis de Clérambault, 1676-1748, Paris Saint-Sulpice kilisesi ve Saint-Cyr sarayı orgçusu.
30. Jean-Baptiste Gâtier, 1703-1760, faucigneran, yani Savoie'daki Faucigny şehri kökenli, Collège de Cluses öğretmeni. Rousseau'nun onunla ilgili olarak sözünü ettiği rezalet, şüphesiz ya bir yanlışlık, ya da bir karışıklıktır.
31. Corvezy, Annecy Polis, Adalet ve Maliye yönetim görevlisi (indendant'ı).
32. Kastilya atasözü: "Bahçıvan köpeği mancasını beğenmez, ama öküzler yerse homurdanır". Bu söz, bir şeyden yararlanamadığı için, ondan başkasının yararlanmasını yasaklayan kimse için söylenir.
33. Oğlancılık.
34. L'Amant de lui-même, 1752'de oynandı.
35. Gerçekte Monseigneur de Bernex on iki yıl sonra öldü.
36. Saint-Antoine tarikatından din adamları.

37. Elie Fréron, 1719-1776, Fransız eleştirici, L'Année Littéraire'in kurucusu; özellikle Voltaire'e karşı saldırılarıyla ün kazandı.
38. Cenevre Saint-Pierre katedrali.
39. Tek bir ses tarafından söylenen ya da tek bir âlet tarafından çalınan parça.
40. Göğün besleyici yaratıcısı.
41. Veriniz.
42. Vicarier: Hizmetlerini sunmak için şehirden şehre giden kilise müzikçileri hakkında böyle denirdi.
43. Matemde giyilen kenarı iplik püsküllü çamaşır.
44. La haute-contre: Yüksek perdede tenorunkinden daha geniş, tiz erkek sesi.
45. Önceden okuma ya da inceleme.
46. Geleneksel
47. Bu vesileyle en iyi eserlerini dinleterek, onları onurlandırdı.
48. Anıyı saklayan her şey.

DÖRDÜNCÜ KİTAP

1. Madame Corvezy, kitap III, not 31'e bakınız.
2. Paris elyazmasında Rousseau, Wooton en Stratfordshire (İngiltere - ç.) olarak belirtiyor.
3. Yukarı Savoie'daki Thônes kenti.
4. Konuşmayı kesmedik.
5. Ürünün yarısını mülk sahibiyle paylaşma şartıyla bir çiftliği tutan kadın.
6. Bütün medenî davalar ve hatta bazı ceza davaları ile ilk merci olarak görevli yüksek memur.
7. Mouret, 1682-1732, kralın oda müzikçisi.
8. Scarron'un (1610-1660) Roman comique'ine anıştırma.
9. Louis XIV'ün metresi Mademoiselle de Fontanges tarzında, kadınların başlıkları üzerinde taşıdıkları kurdelâ fiyangosu.
10. Ona, sövmeyle karışık kınamalarda bulunur.
11. Mağrur, kurumlu.
12. Moudon o zaman Berneliler tarafından işgal edildiği için, onların parasını kullanıyordu.
13. Bir önceki nota bakınız.
14. Gösterdiler.
15. Herkesin bildiği şarkı.
16. Yapıttan, her müzikçi için bir kopya çıkarmak.
17. Müzik âletleri çalan kimse.
18. Alman-İsviçreliler.

19. Croque-notes: Yeteneksiz müzikçiler.
20. Göze çarpan.
21. Archimandrite: Bazı Yunan manastırları başkanlarına verilen görev sanı.
22. Bir hükümdar tarafından verilmiş imtiyaz beratı.
23. Doğu ülkelerinde kullanılan, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve başka diller karışımı bir bozuk dil (jargon).
24. Girmiş, içinde.
25. "Bakınız, baylar, işte bu pelasgların kanıdır".
26. Bu cümle, elyazmasının kenarına Rousseau tarafından sonradan katılmıştır.
27. Jean-Louis d'Usson, marquis de Bonac, 1672-1738, İsviçre'de 1727-1736 arasında Fransa elçiliğinde bulundu.
28. Oda hapsinde olmak (bir asker için).
29. Ozan Jean-Baptiste Rousseau ve yazar Jean-Jacques Rousseau.
30. Öldüğünden sonra bir adamın yerine geçme yetkisi.
31. Askerlik zenaatını öğrenmek için önce asker ve az sonra astsubay olarak hizmet eden soylu çocuğu.
32. Mareşal Schomberg, 1618-1690; Louis XIV devrinde Fransa'ya parlak hizmetlerde bulundu. Nantes Fermanı'nın görevden çıkarması onu Fransa'yı terk etmek ve Prens Orange'ın hizmetine girmek zorunda bıraktı.
33. Toprakla doldurulan ve kuşatmalarda işçileri ve askerleri korumak için kullanılan büyük sepet.
34. Biraz para.
35. Çok yıpranmış yaşlı adam (pinpon - ç.)
36. Ona ihanet etmek için; köylü gerçekte vergi ödememek için değersiz varlıklarını saklıyordu.
37. Rousseau tarafından el-yazmasının kenarına eklenmiş cümle.
38. Mahzen sıçanları (Rats-de-Cave): İçki mahzenlerini teftiş eden dolaylı vergi memurları.
39. Aides: Şaraptan alınan vergi.
40. Taille: Soylular ve kilise adamları dışında, esnaftan toplanan vergi.
41. Maliyeciler.
42. Honore d'Urfé'nin (1567-1625) kır hayatını anlatan "yapmacıklı" romanı.
43. l'Astrée'nin kişileri.
44. Kav'ı tutuşturmak için ateş taşına (çakmak taşı) vurulan küçük çelik parçası (fusil).
45. Küçük bozuk para (sol - ç.).
46. Jean-Baptiste Struck, 1680-1755, Floransalı ama Alman kökenli, Duc d'Orléans'ın müzikçisi.

47. Alain-René Le Sage, 1668-1747, Turcaret ve 1715-1735 arasında yayımlanan on iki kitaplık büyük bir roman olan Gil Blas'nın yazarı.
48. Couz çağlayanı.
49. Don Antoine Petitti, Savoie Maliye Genel Yönetim görevlisi (Intendant Général des Finances, Maliye Bakanı).

BEŞİNCİ KİTAP

1. Victor-Amédée Chapel, comte de Saint-Laurent, 1682-1756, 1733'te Maliye genel denetçisi.
2. Çini mürekkebi ya da sulu boya ile kadastro haritaları boyamak.
3. Empyreume: Bitkisel ya da organik özlerin yanmasından meydana gelen hoş olmayan tat ve koku.
4. Çok zorunlu olan eşyayla döşenen.
5. Guinguette: Küçük kır evi.
6. Polonya Taht Savaşı, Charles VI, İmparator Saxe'lı Auguste III'ü ve Louis XV, kaynatası Stanislas Leczinski'yi tutuyordu.
7. Rousseau, Le Contrat Social (Toplum Sözleşmesi) ve Emile'i yayımladığı için kovuşturmaya uğrayarak, İngiltere'ye sığınmak zorunda kaldı (1766).
8. Pierre de Bourdeilles, seigneur de Brantôme, 1540-1614, askerlik mesleğine girdi; sonradan, Rousseau tarafından birkaçının adı anılan Büyük Askerler üzerine bir kitap yazdı.
9. Haber arayan ya da haber yayan kişi.
10. Bütün haberlere safça inanan kimse: Gobe-mouche.
11. La Fontaine'in masalına anıştırma, Yaşlı Adam ve Eşek, (kitap VI, sekizinci masal).
12. 14 Eylül 1734 gecesi, Monsieur de Broglie İmparatorluk orduları tarafından baskına uğradı ve güç belâ kaçmak zorunda kaldı.
13. Jean-Baptiste Rameau, 1683-1764, birçok operanın besteci ve yazarı.
14. Nicolas Bernier, 1664-1734, Sainte-Chapelle müzik öğretmeni.
15. Orkestra şefi değneği.
16. İki yüzlü, mürai, riyakâr.
17. Bazı dinsel tarikatlarda, tarikatın genel başkanı ya da bölge başkanı yardımcısı.
18. İsa'dan önce III. yüzyılda Epir kralı olan Pyrrhus, İtalya'ya saldırmadan önce, Cynéas ona tasarılarından vazgeçmesi öğüdünü vermişti.
19. Mlle. de Mellarède on beş yaşındaydı.
20. Mlle. de Menthon on dört yaşındaydı.
21. İpekten yapılmış, kadife gibi yumuşak bir çeşit şerit.
22. Le comte Bernard VI de Menthon'un karısı.
23. Güzel konuşurluk taslamak. (Phébus, Apollon'un öteki adıdır - ç.).

24. Kibar kişiler tarafından değer verilen.
25. Milet'de doğmuş, güzelliği ve zekâsıyla ünlü Yunanlı kadın. (M.Ö. V. yüzyılın ikinci yarısı, Perikles'in metresi ve danışmanı - ç.).
26. İlkel eskrim alıştırması.
27. Eskrim terimi: Kamçı kılıç darbesi.
28. "Beyin zarları yorulmak".
29. Fırınlarının korunu boşu boşuna üfleyen acemi simyacılar.
30. Victor-Amédée II'nin baş doktoru.
31. Güney ülkelerinin, alelâde keklikten daha iri olan kızıl kekliği.
32.Şifalı ve güç artırır bir bitki.
33. Harcamalar.
34. Cimrileşiyordum.
35. Nakit para.
36. Claude-Marie, comte de Bellegarde, 1700-1775, Saxe elektörü Auguste II'nin mabeyincisi.
37. Jean-Baptiste-François, comte de Nangy, 1701-1778, Sardenya kralı orduları piyade generali ve müfettişi.
38. Jeanne-Lucie Noyel de Bellegarde, kocası daha sonra İspanya Kralı yanında elçi oldu.
39. Kardinal de Fleury'nin, 1735 ekiminde İmparatar Charles VI ile gizli görüşmesinden sonra.
40. Abbé Pelegrin'in (1663-1745), Monteclair tarafından bestelenen kutsal kitaptan alınma trajedisi.
41. 1740'da, babası Çavuş-Kral'ın (Frédéric-Guillaume I - ç) yerine geçecek olan müstakbel Frédéric II, 1712-1786.
42. 1734 nisanında yayımlandı. Voltaire, Felsefe Mektupları'nda ahlâkî ve siyasî teorilerini açıkça ortaya koyuyordu. Bu teoriler yıkıcı olarak değerlendirildi; şüpheli bir durumda bulunan Voltaire, Cirey'deki şatosunda, Madame de Châtelet'nin yanına sığınmak zorunda kaldı.
43. Harcamalarını kısmak.
44. Camille Perrichon, tüccarlar kethüdası ve Lyon komutanı.
45. Baba ve oğul Barillot'lar: İki ünlü kitapçı, başka kitaplar arasında,Montesquieu'nün l'Esprit des Lois'sını (Kanunların Ruhu) bastılar.
46. Bir kargaşalık, bir dava dolayısıyle ayaklanmış bulunan burjuva milisleri, Cenevre garnizonu birliklerinin karşısına dikti.
47. Jacques Rohault, 1620-1672, matematikçi, "Eserler"i ölümünden sonra yayımlandı.
48. Jean-Barthélemy Micheli du Crest, 1690-1766, mühendis, Cenevre istihkâmlarının onarımı tasarısını eleştirmişti. Bu, Rousseau'nun sözünü ettiği felâketlerin kökeni oldu.
49. Bazı kimyasal etkenlere tabi tutulduğu zaman kararan renksiz mürekkep.

50. Histoire de Monsieur Cleveland, fils Naturel de Cromwell (Cromwell'in Gayri Meşru Oğlu Bay Cleveland'ın Öyküsü), l'Abbé Prévost'nun (1697-1763) romanı.

ALTINCI KİTAP

1. "İşte istediğim her şey var: Yeteri kadar toprak, bir bahçe, evin önünde bereketli bir su kaynağı ve ayrıca küçük bir koru" (HORACE, Yergiler).
2. "Tanrılar, isteklerimin ötesine geçti" (aynı).
3. Kelimesi kelimesine: Aşağılık bir varlık üzerinde.
4. Jean-Baptiste Salomon, Chambéry ve Miolans hapishanelerinin doktoruydu.
5. Bernard Lamy, 1645-1716, oratorien (oratoire tarikatından papaz).
6. Bütün bilimlerin birbirine zincirlenişi, toplu halde bütün bilimler.
7. Çeşitli hal ve koşulların bir rastlaşma durumu.
8. 1662'de yayımlanmış ve Arnauld ve Nicole gibi iki ünlü Janséniste tarafından eleştirilmiş bulunan felsefî eser.
9. 1690'da yayımlanmış, insan anlığı (müdrikesi) ile ilgili felsefî deneme.
10. Rousseau'nun sevdiği birkaç üstat.
11. Üstadın sözlerine göre.
12. Peder Lamy (not 5) gibi, oratorien papaz.
13. 1768'de seksen dokuz yaşında öldü.
14. İnsan vücudunu meydana getiren organlar bütünü.
15. Zararsız (habis olmayan) ur.
16. Belsoğukluğu tedavisi yaptırmak.
17. Kral Jacques II'den ve Stuart'lardan yana. Jacques II, Katolik, 1688'de tahttan indirildi ve 1701'de Saint-Germain-en-Laye'de sürgünde öldü.
18. Antony Hamilton (1646-1720), Stuart'ları Fransa'da izledi ve Mémoires du Chevalier de Grammont'da Jacques II'nin sarayını anlattı.
19. Le Legs, Marivaux'nun komedisi.
20. Céladon: Astrée'nin sıkılgan âşığı.
21. Montpellier belediye dairesi meydanı.
22. (Çevgen, Fransızca mail karşılığı - ç.): Kroke oyununun atası. (Kroke (croquet): tahta yuvarlakları tokmakla sürerek oynanılan bir İngiliz oyunu - ç.).
23. Commedia dell'Arte kişisi; genç ve sevimli âşık tipi.
24. Jean Bonnot, seigneur de Mably, 1696'da doğdu, Lyon, Forez ve Beaujolais illeri mareşalliği genel askerî yargıcı. İktisatçı l'Abbé de Mably ve filozof Condillac'ın kardeşiydi.

25. Çare, araç.
26. Bulanık.
27. Şarabı durulaştırmak (Coller le vin): Şarabı arıtmak, durulaştırmak için, onu tutkal ya da yumurta akıyla çalkalamak.

YEDİNCİ KİTAP

1. *(Argus:* Masala göre, elli tanesi her zaman açık kalan yüz gözlü Argos'lu prens. Hafiye yerine kullanılır - ç.). Rousseau, bir çeşit esinlenmeyle, onu ölümüne kadar izleyecek olan zulümleri görür gibi oluyor.
2. L'Abbè Gabriel Bonnet de Mably, 1709-1785, 1742'de Dışişleri Bakanlığı Danışmanı, daha sonra edebiyatta başarı kazandı; öbürleri arasında, *Observations sur l'Histoire de France* (Fransa Tarihi Üzerine Gözlemler) gibi birçok eser verdi.
3. Etienne Bonnot de Condillac, 1715-1780, bir öncekinin küçüğü; filozof ve sensualiste okulun başı.
4. Fontenelle, 1657-1757, Corneille'in yeğeni; Bilimler Akademisi değişmez sekreteri; özellikle *Entretiens sur la Pluralitè des Mondes* (Dünyaların Çokluğu Üzerine Konuşmalar) ve akademisyenler için yazdığı *Eloges* (Övgüler) adlı yapıtlarıyla ünlüdür.
5. Comte de Caylus, 1692-1765, Yazıtlar Akademisi üyesi, ilkçağ arkeolojisi ile ilgili yapıtlar yazarı.
6. Duc de Richelieu, 1696-1788, kardinal de Richelieu'nün torun yeğeni; Fransa mareşali. 1745'te, Fontenoy galiplerinden biri.
7. Bertrand-René Pallu, 1693-1758, Lyon kenti ve mali bölgesinin Adalet ve Maliye yönetim görevlisi (intendantı).
8. 1683'te doğan David, önce Paris'te müzik öğretmenliği yaptı, sonra İspanya Kralı Philippe V'in müzikçisi ve yerleşmiş bulunduğu Lyon'da Güzel Sanatlar Akademisi üyesi oldu.
9. Camille Perrichon, Lyon askeri yargıç ve komutanı.
10. Gentil Bernard, *L'Art d'Aimer* (Sevme Sanatı) adlı bir şiirler derlemesi yazarı olan Pierre-Joseph Bernard'a (1710-1755) Voltaire tarafından takılan lâkap, takma ad.
11. Gabriel Parisot, Şehir Hastanesi baş cerrahı.
12. *Issıska (étisie):* Süreğen (kronik) bir hastalığın neden olduğu arıklık, zayıflama.
13. Xantippe, geçimsiz ve buyurgan bir kadındı; Sirakuza Kralı Dion, dostu Calippe tarafından öldürüldü.
14. Rousseau tarafından sonradan eklenmiş bulunan not; burada karısı olarak sözü edilen, Thérèse Levasseur'dür.
15. Jean-Baptiste-Louis Gresset, 1709-1777, dinsel görevlerinden ayrıldıktan sonra, içinde Visitation tarikatından Neversli rahibelere ait bir papağanın maceralarını anlattığı on heceli dizelerinden meydana gelmiş uzun bir şiir olan Vert-Vert'i yayımladı.

16. *Clavecin Oculaire*, gözlerin önünden renklerin art arda gelişini geçiren alet.
17. René-Antoine de Réaumur, 1683-1757, Bilimler Akademisi üyesi, Paris'in en ün salmış bilginlerinden biri; araştırmaları esas itibarıyle doğal tarih ve fizikle ilgilidir.
18. Birincisi matematikçi, ikincisi kimyacı, üçüncüsü de astronomdur.
19. Grégorien müzik (le plain-chant), genellikle oktav'ı aşmadığı için dört çizgili bir porte üzerine yazılır.
20. Başarıyla.
21. Bir kitabı basmanın yazara ya da kitapçıya tanınmış imtiyaz hakkı.
22. Marivaux o zaman ününün doruğunda bulunuyordu ve Voltaire'e karşı Fransız Akademisi'ne seçilecekti.
23. Jean-Baptiste Rousseau, şair.
24. İsa'dan önce 415'te Sirakûza'ya karşı bir sefer esnasında, Atinalılar yenildi ve tutsak edildiler. İşte o zaman, kendilerini eğlendirmek için, Homeros'un değil Öripides'in şiirlerini ezbere okudular.
25. Philidor denilen François-André Danican, 1726-1795, büyük satranç oyuncusu, ama gene de daha çok opera ve opera-komik yazarı olarak ünlü.
26. Fransa'daki İsviçreli Muhafızların albayı baron Jean-Victor de Besenval'in (1671-1736) karısı.
27. Guillaume Lamoignon de Malesherbes, 1683-1772, Paris Parlamentosu başkanı.
28. Zeki görünmek.
29. Aslında tarih yapıtlarıyla daha ünlü olan Charles-Pinot Duclos'nun (1701-1772) romanı.
30. Kocası Claude Dupin, kralın vergi kesenekçisi ve sekreteriydi.
31. Charles Castel de Saint-Pierre, 1658-1743, içinde Louis XIV'e 'Büyük' unvanının verilmesine karşı çıktığı *Discours sur la Polysynodie* adlı bir eser yazdı.
32. Bilgin ve şarkiyatçı.
33. George-Louis Leclerc de Buffon, 1707-1788, doğal bilimci.
34. Charles-Louis Dupin de Francueil, 1777'de ikinci eşi olarak mareşal de Saxe'ın kızı ve George Sand'ın büyükannesi olan Aurore ile evlendi.
35. Jacques-Armand Dupin de Chenonceaux, 1730-1767, aile servetini har vurup harman savurdu ve babasının emri üzerine, sarı hummadan ölecek olduğu Bourbon adasına sürüldü.
36. Bir çırpıda çıkmış.
37. Buononcini, İtalyan, XVIII. yüzyıl başında ünlü opera bestecisi.
38. Torquato Tasso, 1544-1595, *Kurtulmuş Kudüs* yazarı. Delirerek tımarhaneye kapatıldı.

39. Ovidius, İsa'dan önce 43 - İsa'dan sonra 17, Auguste çağının Latin ozanı; en önemli yapıtı *Değişimler*'dir.
40. Anacréon, Téos'lu lirik ozan, İyonya'lı, İsa'dan önce V. yüzyıl.
41. Kardinal de Fleury'nin baş hizmetkârı.
42. Görevi Fransa veliahtlarına eşlik etmek olan soylu.
43. Louis XV'in eğitmen-yardımcısı.
44. Marquis de Mirepoix, 1699-1758, Viyana Büyükelçisi, sonra 1744'te olağanüstü kral vekili.
45. *Felouque:* Güvertesiz, yelkenli küçük deniz teknesi.
46. Karantina yeri, bir salgın hastalığa yakalanmış olmaya elverişli kimselerin oturtulduğu bina.
47. Küçük kule.
48. Yani, dezenfekte edilmiş.
49. Tümgeneral ve Saint-Louis şövalyesi. 1733-1743 arasında Fransa'nın Venedik elçiliğinde bulundu.
50. Venedik Senatosu tarafından elçilerle müzakere etmek için görevlendirilmiş yüksek makam sahibi kimse.
51. Venedik altın parası. (Sequin ya da sekino, eskiden İtalya ve Yakındoğu'da kullanılan bir altın sikke. - ç.).
52. İspanya taht savaşı sırasında.
53. Amelot, Dışişleri Bakanlığı müsteşarı; Maurepas, Bahriye Bakanlığı müsteşarı; marki de Lanmary (d'Havrincourt değil), Fransa'nın Saint-Pétersbourg büyükelçisi.
54. İtalyan Komedisi sanatçıları.
55. Maskeli bir kadın.
56. Georges-Chrétion, prince de Lobkowitz, 1702-1753, Avusturya-Macaristan ordusu komutanı.
57. Le comte Gallucio de l'Hospital, Fransa'nın Napoli elçisi.
58. Venedik'in İstanbul'daki elçisinin unvanı.
59. Saray.
60. *Gentilhomme Forlan:* Venetie'nin (İtalya'nın kuzeydoğu bölgesi. - ç.) doğu kısmı olan Frioul'da oturan soylu.
61. Kalbimi tutuşturan güzel, yakamı bırakmıyor.
62. Kelime olarak çevirisi: Okullar.
63. Dinsel davranış gereğine uygun olmayan.
64. Dilenciler.
65. Fazla hıyar görünmemek için.
66. İtalyan dondurması.
67. Bel kemeri.
68. İçli dışlılık giyinişi.

69. Zanetto, kadınları bırak ve matematik çalış.
70. J.-J. Amelot du Chaillou, 1689-1749, 1744'e kadar Louis XV'in Dışişleri Bakanı.
71. Jean-Gabriel de la Porte du Theil, 1683-1755, Dışişleri Bakanlığı birinci sekreteri.
72. İleri geri bağırıp çağırmak.
73. Guillaume-François Berthier, 1704-1782, cizvit; Voltaire, Ansiklopedistler ve sonunda *Toplum Sözleşmesi*'nden ötürü Rousseau ile dalaşmaları oldu.
74. İspanyol Bask'ı.
75. Don Manuel Ignacio Altuna Portu, 1722-1763.
76. Karakteri.
77. *Les Muses Galantes* (Âşık Musalar).
78. Marie-Thérèse le Vasseur, 1721-1801.
79. ("Ek", "yerini dolduran" anlamına gelen le *supplément* sözcüğü yerine, çeviride "avuntu" sözcüğü kullanıldı. - ç.). Rousseau'nun kafasında Thérèse le Vasseur, Madame de Warens'in yerine geçiyordu.
80. Alexandre-Jean-Joseph le Riche de la Poplinière, 1693-1762, vergi kesenekçisi, Paris'te sanatçıların, özellikle edebiyatçıların toplandığı parlak bir salonu vardı.
81. Intendant des Menus-Plaisirs, yani çeşitli saray eğlenceleri için yapılan harcamaları yöneten saray görevlisi.
82. Fraiçois de Francoeur, 1698-1787, kralın baş müzik işleri yönetmeni; daha sonra, François Rebel ile birlikte, Opera'nın müdürü.
83. Mareşal de Saxe tarafından komuta edilen Fransızların bir Avusturya-İngiltere-Hollanda koalisyonuna karşı kazandıkları zafer, 11 Mayıs 1745.
84. Veliaht prensin düğünü için yazılmış bir komedi-bale.
85. Opera livreleri yazarı.
86. Şatafatlı müzik parçası.
87. Avusturya taht savaşıyla ilgili bir olay.
88. Jean-Jacques Hubert, 1699'da doğdu. Tıpkı Rousseau gibi, Torino'daki San - Spiritio yurdunda Protestanlıktan çıktı; Paris'in edebiyat salonlarına devam etti; Dışişleri tarafından, Cenevre ve İsviçre'de gizli işlerle görevlendirildi.
89. Rousseau'nun babası gerçekte 1747'de (1746'da değil), yetmiş beş yaşında öldü.
90. Küçük bir odada sıralanmış kitaplar derlemesi.
91. Pierre Jelyotte, Paris Operasından *haute-contre.*
92. Çalışması, incelenmesi.
93. Herkesin kendi payına düşeni ödediği yemek (en pique-nique).
95. 1749'da.

SEKİZİNCİ KİTAP

1. 1672 yılında kurulmuş edebiyat gazetesi.
2. Rousseau, bu ünlü metinde, hayatının büyük sadeliğiyle tanınmış ünlü Romalı general Fabricius'un ruhunu yardıma çağırır.
3. Bir menkıbeye göre, IX. yüzyılda Jeanne VIII adıyla bir süre papalık tahtında oturmuş olan kadın.
4. Colique nèphretique, böbrek sancısı.
5. Sauveur-François Morand, 1697-1773, önce la Charité, sonra da l'Hotel des Invalides baş cerrahı.
6. Jacques Daran, 1701-1787, kralın cerrahlarından biri.
7. Thérèse le Vasseur ve annesi.
8. Jean-Claude-Adrien Helvétius, kendisini 1719'da ciddî bir hastalıktan kurtardığı için Louis XV tarafından ödenek bağlanan doktor.
9. Josse, kuyumcu, Molière'in *"L'Amour Mèdecin"* komedisinin kişilerinden Sganarelle'e, kızını acı çektiği esrarlı bir hastalıktan kurtarmak için onu mücevherle süslemesini öğütler.
10. Gauthier, piskoposluk meclisi üyesi, matematik ve tarih öğretmeni, Nancy Akademisi üyesi. Rousseau'nun *Discours*'una karşı bir reddiye yayınlandı.
11. Stanislas I. Leczinski, Polonya Kralı, 1677-1766, Louis XV'in kaynatası.
12. Joseph de Menoux, 1695-1760, cizvit papaz, Kral Stanislas'ın piskopos vaizi.
13. *Dernière Réponse de J.-J. Rousseau de Genéve* (Cenevreli J.-J. Rousseau'nun Son Cevabı).
14. Paul Thiry, baron d'Holbach, 1723-1789, başlıca Ansiklopedicilerin dostu, kendini özsel olarak din düşmanı yazıları ve *Le Système de la Nature ou des lois du Monde Physique et Moral* (Doğa Sistemi ya da Maddî ve Manevî Dünyanın Yasaları) adlı yapıtıyle tanıttı.
15. Guillaume-Thomas Raynal, 1713-1796, aslında cizvit papaz, filozoflarla dostluk kurdu, felsefe ve tarih yapıtları yazdı.
16. Marie Féel, şarkıcı.
17. Louis de Cahusac, 1706-1759, dram yazarı, Ansiklopedi'ye katılanlardan.
18. Jean-Baptiste Senac, 1693-1770, Louis XV'in başhekimi.
19. Charles Pinot Duclos, 1704-1772, Fransa vakanüvisi (historiographe), akademisyen, önemli yapıtı: *Considérations sur les Moeurs de ce Siècle* (Yüzyılımızın Ahlâkı Üzerine Düşünceler).
20. Renée-Caroline de Froulay, marquise de Crèqui, 1714-1803, salonları uzun süre Paris'in yazar ve düşünce adamlarının buluştuğu yerler oldu.
21. Joseph Saurin, 1659-1737, Bilimler Akademisi üyesi, ozan Jean-Baptiste

    Rousseau'ya karşı yaptığı haksızlıklarla ün kazandı.

22. Bernard-Joseph Saurin, 1706-1781, dram yazarı ve akademisyen.
23. Daha sonra eklenmiş bulunan bir not.
24. Rousseau'nun Wooton'da konuk kaldığı evin kızı.
25. *Epitre à M. de l'Etang, Vicaire de Marcoussis* (1751).
26. Toussaint-Pierre Lenieps, 1694-1774, liberal Cenevreli, kentinden kovuldu ve banker olarak Paris'e yerleşti.
27. Procope Couteau denilen Michel Coltelli, 1684-1753, birkaç tiyatro oyunu yazarı.
28. Nicolas-Antoine Boulanger, 1722-1759, mühendis, *Encylopédie'deki Déluge* (Tufan) maddesinin yazarı, bu maddede, insanların dinsel inanç ve pratiklerini tufan ürküsüyle açıklar.
29. Marie-Louise Mignot, 1712-1790, Voltaire'in kız kardeşlerinden birinin kızı ve Denis adlı bir savunma komiserinin karısı. 1754'ten sonra dayısıyla birlikte yaşadı.
30. *Ragonde'un Aşkları,* komedi Néricault-Destouches'un, müzik Mouret'nin.
31. Bir operada perde arası dans ve şarkıları.
32. Louis-Marie-Augustin, duc d'Aumont, 1709-1782, Mabeyn birinci soylusu.
33. Şüphesiz, Rousseau'nun sadece birkaç günlük bir sakalı vardı.
34. *Hanımefendi Olan Hizmetçi,* İtalyan Pergolèse'in (1710-1736) operası.
35. Jean-Joseph Cassanea de Mondoville, 1715-1773, viyolonselci ve besteci.
36. Kasım 1753'te.
37. Başkasının evinde doğruluğu (adaleti) herkes sever.
38. Marc-Pierre le Voyer, marquis d'Argenson, 1696-1764, Paris polis müdürü, 1743-1757 arasında savaş bakanı; Paris polis müdürü olarak, özellikle tiyatroların gözetimiyle uğraşıyordu. *Ansiklopedi*'nin ilk ciltleri ona ithaf edildi.
39. Jeanne-François Quinault, 1699-1783, Comédie-Française oyuncularından, Paris'in en parlak salonlarından birinin sahibi olmak üzere, 1741'de tiyatroyu bıraktı.
40. Kelimesi kelimesine: *Günah işledim;* andırışma yoluyla aldığı anlam: *Kusurumu kabul ettim.*
41. Yanlışlık; burada söz konusu edilen *Clairval,* aslında Diderot'nun *Fils Naturel* (Piç) adlı yapıtının kahramanı olan Dorval'dir.
42. Saatçi.
43. İkisi de fizikçi.
44. Jacob Vernes, 1728-1791, pastör (Protestan papaz), *Emile* yayımlanınca

    Rousseau'ya karşı çıktı.
45. Cenevre Kütüphanesi.

46. Gene *Emile*'in yayımlanmasından sonra.
47. Paul Moultou, 1725-1785, Protestan papaz, *İtiraflar*'ın son şeklini almış el yazmaları Rousseau tarafından ölümünden iki ay önce ona emanet edildi.
48. Cenevre Cumhuriyeti'nin Fransız Sarayındaki temsilcisi (küçük elçi).
49. Théodore Tronchin, 1709-1781, Cenevreli doktor, duc d'Orléans'ın başhekimi oldu.
50. Louis de Jaucourt, 1704-1779, Ansiklopedi için birçok madde yazdı.
51. *Le Cercle ou les Originaux* (Dernek ya da Garip Kişiler).

DOKUZUNCU KİTAP

1. Kelimesi kelimesine: *Dünya kubbesi altında;* anıştırma yoluyla: Açık havada.
2. Gizlice.
3. Rousseau, kim olursa olsun, yazılarıyla herhangi birine sataşmayı kendine yasaklıyor.
4. Anne-Charlotte de Crussol-Florensac, duchesse d'Aiguillon, 1700-1772, Paris'te XVIII. yüzyılın büyük zekâlarının buluştuğu edebiyatçılara açık bir salonu vardı.
5. Duchesse du Maine: Büyük Condé'nin torunu, Louis XIV'ün meşrulaştırılmış bir piçinin karısı. Kardinal de Polignac: Polonya'da elçi, Utrecht Antlaşması (1713) aracılarından biri.
6. Alexandre Deleyre, 1726-1797, *Ansiklopedi* ile işbirliği etti, Bacon felsefesi üzerine bir kitap yazdı. Büyük İhtilâl'de Gironde'dan milletvekili oldu, özellikle millî eğitim işleriyle uğraştı.
7. Bir deprem 1755'te Lisbonne kentini yıktı. Voltaire bunda, Tanrı'nın yokluğunun bir kanıtını gördü ve düşüncesini bir şiirde açıkladı. Rousseau, ona bunun karşıtını kanıtlamaya girişerek bir cevap verecektir.
8. 1759'da yayımlanmış felsefî öykü.
9. Bu satırlara bakarak, *La Nouvelle Héloïse*'in oluşumu ve içinde yazılmış bulunduğu koşullar üzerine bir fikir sahibi olunabilir.
10. Jean-François, marquis de Saint-Lambert, 1716-1803, Nancy'de kral Stanislas'ın muhafız kıtasında görev aldı. Madame du Châtelet ile metres hayatı yaşadı; sonra kendini edebiyat mesleğine verdi, *Ansiklopedi* ile işbirliği yaptı; şiirler ve kendisine Fransız Akademisinin kapılarını açan ünlü *Poéme des Saisons*'u (Mevsimler Şiiri) yayımladı.
11. Efsanevî Kıbrıs kralı. Bir genç kız heykeli yaptı ve ona âşık oldu; Venüs'ün yardımıyla heykel canlandı ve Pygmalion onunla evlenebildi.
12. Maurice Quentin La Tour, 1704-1788, özellikle zamanının ünlü kişilerinin pastel portreleriyle ünlü ressam.
13. Damiens'in 1755'te XV. Louis'ye yaptığı başarısız suikast.
14. Gerçekte Diderot'nun bu beş perdelik komedisi 1757'de yayımlandı.

15. Charles-Eugène Gabriel de la Croix, marquis de Castries, 1727-1801, Yedi Yıl Savaşı boyunca askerlik etti. 1783'te Fransa mareşali; Büyük İhtilâl'den sonra Fransa'dan ayrılacak ve Fransa'dan kaçanların önderlerinden biri olacaktır.
16. *Le Véritable Ami* (Gerçek Dost), Carlo Goldoni'nin (1707-1793) oyunu. Goldoni, töresel komedyayı kaba güldürüye yeğ tutarak, *Comédia dell'Arte*'yi yenileştirdi.
17. Muhtemelen d'Holbach tarafından çevrilen ve Rousseau'nun gözden geçirmekle görevlendiği kimya üzerine bir Alman kitabı.
18. Küskünlükten esinlendim (Apollon, Güzel sanatlar ve şiir Tanrısıdır).
19. İşte gürleyen Jüpiter'in tahtı.
20. Destouches'un (1684-1754) *Le Glorieux* (Övüngen) adlı güldürüsünün kahramanı.
21. Kont de Tuffière'in uşağı (bir önceki nota bakınız).
22. Molière'in bir komedi kahramanı: Saf ve aldanmış adam tipi.
23. Gerçek anlamda: Pallas'ın kalkanı. Mecazî anlamda: *Bu mektup, beni güçsüzlüğe karşı korudu.*

ONUNCU KİTAP

1. Pasifik Okyanusunda, Filipinlerin doğusunda, Marian takımadalarından biri.
2. Kitabın yazılmasından sonra eklenen notlar.
3. Alembert (d'), 1717-1783, matematikçi, geometrici, edebiyatçı, *Encyclopédie*'nin başlıca yazarlarından biri; ömür boyunca Fransız Akademisi sekreteri.
4. Nicolas Catinat, 1637-1712, Fransa mareşali, Savoie dükü Victor Amédée'ye karşı Staffarde (1690) ve Marsilya (1693) savaşlarını kazandı. *Anılar*'ını yazmak için Saint-Gratien şatosuna çekildi.
5. Esin, ilham kaynağı.
6. Le père Tournemine, 1661-1739, ünlü cizvit, din-bilimi kitapları yazdı.
7. Kutsal Kitap, Kitap XII, 24-32 ayetler: Bu ayetlerde, dostluğa gösterilmesi gereken saygıdan söz edilir.
8. M. de Lalive, ressam ve koleksiyoncuydu.
9. Jean-Françoise Marmontel, 1723-1799, şair ve dram yazarı. *Encyclopédie*'nin yayımlanmasına katılanlardan biri ve d'Alembert'in ölümünden sonra Fransız Akademisi sekreteri.
10. Baron d'Holbach.
11. Alexandre-Jérôme Loiscau de Mauléon, 1728-1771, Paris Parlamentosunda avukat; Calas'nın avukatı olarak ün kazandı.
12. Paris Arşöveki.
13. Joseph-Etienne Bertier, 1702-1783 (Kitap VII, not 73'te sözü geçen Guillaume-François Berthier ile karıştırılmaması gerekir).

14. Rabelais'in Pantagruel'indeki ünlü Panurge'ün koyunları öyküsü.
15. Melchisedech, Kutsal Kitap'ta İbrahim'e ekmek ve şarap veren kral ve Tanrı adamı, Mesih'in simgesi. Nereden geldiği, kimin nesi olduğu üzerine hiçbir şey bilinmiyor.
16. Cizvitlere karşı gizli olarak çıkartılan gazete.
17. Paul-Louis Roualle de Boisgelou, müzikçi, 1734-1806, müzik üzerine bir teori yazarı. Claude-Henri Watelet, 1718-1786, Orléans malî bölgesi genel maliye tahsildarı. Birçok yapıt yayımladıktan sonra, Fransız Akademisine girdi.
18. Edouard de Corsembleu-Desmahis, 1722-1761, ozan, Voltaire'in dostu, *Encyclopédie* yazarlarından.
19. Chrétien-Guillaume de Lamoignon de Malesherbes, 1721-1794, 1750'de Dolaylı Vergiler Mahkemesi birinci başkanı ve kitaplık müdürü, Fransız Akademisi üyesi, özellikle doğruluktan ayrılmazlığıyla tanınmıştı. 1792'de Louis XVI'nın avukatlığını yaptı ve bu nedenle giyotin altında can verdi.
20. La Comtesse de Boufflers, Campet-Saujon'da doğmuştur. 1725-1800, Prens de Conti'nin metresi.
21. Mairan, VII. kitapta daha önce adı geçti. Alexis-Claude Clairaut, geometrici. Joseph de Guigues, sinolog. Jean-Jacques Barthélemy, 1716-1795, arkeolog, *Voyage du Jeune Anacharsis en Grêce* (Genç Anacharsis'in Yunanistan Yolculuğu) adlı yapıtın yazarı.
22. Charlotte-Marguerite de Montmorency, 1594-1650, Montmerency dükü Henri II'nin kız kardeşi, Montmorency dükü 1632'de idam edildiği zaman, Montmorency yurtluğunu eline geçiren Henri II de Condé ile evlendi.
23. Charles-François-Frederic de Montmorency, duc de Luxembourg, 1702-1764, Fransa mareşali, ikinci kocası olarak Madeleine Angélique de Villeroy ile evlendi.
24. Madeleine-Angélique de Villeroy, 1707-1787, duc de Boufflers'den dul kaldıktan sonra, Luxembourg dükünün karısı (bir önceki nota bakınız).
25. Fransızların Minden Bozgunu (1 ağustos 1759). Bu şehir, Yedi Yıl Savaşı esnasında duc de Brunschwick tarafından onlardan alındı.
26. "Jupiter mahvetmek istediği kimselerin aklını alır".
27. "Küçük dizeleri ben yazdım, şerefini bir başkası topladı".
28. Etienne de Silhouette, 1709-1767, 1759'da Maliye genel denetçisi.
29. André Morellet, 1727-1819, *Encyclopédie*'ye din-bilim ve felsefe maddeleri yazdı. 1785'te Academie Française'e girdi.
30. Polisi de kapsayan, Paris bölgesi yönetim görevlisi.
31. "Sağlıcakla kal ve beni sev".
32. Jean-Henri-Samuel Formey, 1711-1797, ömür boyu Berlin Akademisi sekreteri.

ON BİRİNCİ KİTAP

1. Rouen piskoposluğu kadın manastın Gomer-Fontaine'in baş rahibesi.
2. Samuel Richardson, 1689-1761, İngiliz romancı; romanları *(Clarisse Harlowe, Sir Charles Grandison)* mektup biçimindedir ve toplumun çeşitli sınıflarını betimleme çabası gösterir. Diderot, onun için bir övgü yazdı.
3. Théophile de Bordeu, 1722-1776, ünlü hekim, anatomiyle olduğu kadar pratik hekimlikle de ilgili yeni düşüncelerin sahibi. *Encyclopédie*'de katkısı bulunanlardan.
4. Üç aylık süre.
5. Kitap V, not 18'e bakınız.
6. Stanislas de Boufflers, 1738-1815, açık saçık romanlar yazmak için din adamlığı mesleğini bıraktı ve kibar salonlara devam etti.
7. Damdan düşercesine söylenen sözler.
8. Akıl ve mantığa karşı.
9. Etienne-François, duc de Choiseul, 1719-1785, Kral Louis XV'in dışişleri bakanı; 1770'te gözden düştü.
10. *Pacte de Famille,* 1761 yılında Fransa, İspanya, Napoli ve Parma'da hüküm süren tüm Bourbon'lar arasında imzalanan antlaşma.
11. Le Sage'ın roman kahramanına anıştırma; gerçekten Gil Blas, Grenade baş piskoposunu açıkça eleştirir.
12. Charles-Jean-François Hénault, 1685-1770, Paris Parlamentosu 1. Soruşturma Odası başkanı; Akademi üyesi, tarihî yapıtlar, şiirler, komedi ve trajediler yazarı.
13. Marie de Vicky-Chambron, Marquise du Deffand, 1697-1780, kibar bir edebiyat salonu açtı ve zamanının önemli adamlarıyla sürekli bir mektuplaşmada bulundu.
14. Julie-Eléonore de Lespinnase, 1732-1777, onun salonu da düşünce ve sanat adamları için entelektüel bir merkez oldu.
15. Louis-François-Anne de Neuville, Villeroy ve Retz dükü, 1695-1765, büyük bir soylu ve Lyonnais, Fores ve Beaujolais genel yönetmeni.
16. Sonradan Rousseau tarafından eklenen not.
17. Charles de Brosses, 1709-1777, Dijon Parlamentosu başkanı; bu adam ayrıca derin bilgisi beğenilen biri ve *Letters sur l'Italie* (İtalya Üzerine Mektuplar) yazarıydı. Yazıtlar ve Edebiyat Akademisi üyesi.
18. Yedi Yıl Savaşı (1756-1763). Paris Antlaşması (1763) aracıyla Fransa, Kanada'yı İngilizlere bırakıyor ve Hint üzerindeki tüm siyasal iddialarından vazgeçiyordu.
19. Madame de Pompadour.
20. Choiseul'ün eline (Not 9'a bakınız).
21. Guillaume de Lamoignon de Malesherbes, Malesherbes'in babası.
22. Frère (tarikat kardeşi) Cosme denilen Jean Baseilhac, Feuillants Tarikatı'ndan, sidik torbası hastalıkları uzman hekimi, özellikle yoksullar için bir bakımevi kurdu.

23. Tasso'nun Kurtulmuş Kudüs destanından:

"Ülke güzel görünüşlü, hoş, ekimi kolay bir ülkedir,
Ve orada oturanlar her bakımdan ona benzer".

24. Charles-Marie de la Condamine, 1701-1774, Fransız Akademisi üyesi, dünyanın hemen her köşesinde yaptığı yolculuk ve açıksama (istikşaf) yazılarıyla ünlü.

25. François-Henri d'Ivernois, 1722-1778, Cenevre Temsilciler Partisi önderlerinden biri.

26. Jean-François Mandard, *1732-1803, Oratorien'ler Tarikatı genel başkanı.*

27. *Yargıçlar Kitabı, Kutsal Kitabın XIX-XXI. kitapları.*

28. Alışkılar.

ON İKİNCİ KİTAP

1. *Lycanthropie:* Hastaya kendini kurt haline geldiğini sandıran bir akıl hastalığı. Sözü geçen durumda, Rousseau bir kurt kadar vahşi bir duruma gelmekle suçlanıyor.

2. Tımarcı (Le banneret), Rousseau zamanında, belediye meclisi başkanı.

3. "La gloire, l'interêt, voilà son Dieu, sa Loi". (Ün, kazanç, işte onun Tanrısı, yasası).

4. Romalı General Coriolan sürgün edildiği zaman, savaşmış bulunduğu İtalya halklarından Volsqueların başkanı ona konukseverlik göstermişti.

5. George Keith, 1685-1778.

6. 15 şubat 1763 günü imzalanan ve Avusturya Kraliçesi Marie-Thérèse ile Prusya Kralı Frédéric II. arasındaki toprak anlaşmazlıklarını düzenleyen Hubertsbourg Antlaşması; bu antlaşmayla Silezya, Frédéric'te kalıyordu.

7. Selamünaleyküm'ün Fransız ağzıyla söylenişi.

8. Abraham de Pury, 1724-1807, Sardenya kralı hizmetinde bulunmuş eski bir asker.

9. Pierre-Alexandre du Peyrou, Rousseau'nun sadık dostu. Yazarın ölümünden sonra Moultou ile birlikte, Rousseau'nun eserlerini yayımlamaya girişecek.

10. Christophe de Beaumont, gerçekten *Emile*'i suçladı.

11. Jean-Robert Tronchin, 1711-1793, doktor Théodore Tronchin'in (daha yukarıya bakınız) yeğeni, çeşitli yazılar yazmış ve Fransız filozoflarıyla mektuplaşmıştır.

12. Toprak sustu.

13. Louis-Henri-Jean Thomas, comte de La-Tour-du-Pin, 1726'da doğdu, duc d'Orlèans'ın mabeyincisi.

14. François-Lois d'Escherny, 1734-1815, comte du Saint Empire, Würtemberg kralının mabeyincisi. Rousseau'nun hayranı olduğu için, 1796'da *Eloge de J.-J. Rousseau* (J.-J. Rousseau'ya Övgü) adlı bir yapıt yazdı.
15. Jean-Baptiste Le Moine, 1704-1778, Kardinal de Fleury'nin anıt-kabrini yapan ünlü yontucu.
16. Madame de Warens.
17. Fransız İsviçresinde, basit yurttaştan farklı olarak özel ayrıcalıklardan yararlanan bir kent yurttaşı (Komün burjuvası).
18. *Entretien de Phocion sur le Rapport de la Morale avec la Politique* (Phocion'un Ahlâkın Siyasetle İlişkisi Üzerine Konuşması).
19. Daha önce adı geçen, Val-Travers şatosu sahibi Martinet.
20. David Hume, 1701-1776, İngiliz filozof ve tarihçi. Kendisine ünlülük kazandıracak bir İngiltere Tarihi yazdı. Paris'te elçilik sekreteriyken, 1766'da kendisiyle birlikte Londra'ya giden Rousseau ile dostluk kurdu. Birkaç ay sonra, iki dost bozuştu.
21. Charles I. Stuart, 1600-1649, iktidarın Cromwell tarafından alınmasından sonra kafası kesildi.
22. *Phlégéton:* Yunan mitolojisinde, alev alev akan cehennem ırmağı.
23. Voltaire'in *Sentiment des Citoyens*'i (Yurttaşların Duygusu).
24. Voltaire'in basımcısının karısı.
25. Horace Walpole, 1717-1797, Avam Kamarası üyesi, her şeyden önce Madame de Deffand ile olan ilişkisiyle tanınmış bir yazar oldu.
26. Louis-Dorothée de Saxe-Meinigen, 1710'da doğdu, Saxe-Gotha dükü Frédéric III ile evlendi.
27. Berne Küçük Meclis üyesi.
28. Jean-Frédéric Chaillet, Sardenya kralı hizmetinde yarbay.
29. Kırmızı ya da beyaz çiçekli bir bitki.
30. Doğrusu: "On y fait plus, on y fait nulle chose": Orada daha çoğu yapılır, orada hiçbir şey yapılmaz. (La Fontaine'in Rabelais'den aldığı *Le Diable de Papefiguière:* Papefiguière Şeytanı Masalı).
31. Rabelais'nin *Quart Livre*'inin papa yandaşlarının bolluk ve mutluluk içinde yaşadıkları düşsel ada.
32. Charles Linné, 1707-1778, ünlü İsveçli botanikçi, bir bitkileri sınıflandırma yöntemi sahibi.
33. Chrétien-Théophile Ludwig, 1709-1773, Alman botanikçi, Linné ile hemen hemen aynı zamanda botanik yöntemini yenilemek için uğraştı.
34. Guy-Crescent Fagon, 1638-1718, 1694'ten başlayarak hem Louis XIV'ün hekimliği, hem de yöneticisi olduğu Bitkiler Bahçesi botanik ve kimya profesörlüğü görevini yürüttü.
35. Daniel Defoë'nin (1663-1731) *Robinson Crusoé*'sine anıştırma.

36. Mathieu Buttafoco, 1731-1806, önce Royal-Italien, sonra Royal-Corse birliklerinde hizmet etti. 1789'da Etats-Généraux'da Korsika soyluluğunun temsilcisi olduktan sonra, aynı yıl göç etti.

37. Pascal Paoli, 1725-1805, general, Korsika'nın Cenovalılar tarafından Fransa'ya bırakılmasına karşı çıktı (1768) ve ihtilâl döneminde adayı onların hükümranlığı altına koymak için İngilizlerle birleşti.

38. Marquis de Maillebois, 1682-1762, Korsika'daki Fransız birlikleri komutanı.

39. Pierre de Buisson de Beauteville, 1763'ten 1775'e dek İsviçre'de Fransa elçisi.

40. Rodolphe de Vautravers, 1723-1815, İngiltere Sarayına bağlı Palatin Elektörünün önce eğitmen, sonra danışmanı.

41. Tören giysisi içinde.

42. Rousseau'nun, Madame de Verdelin ve Madame de Boufflers'in ayartmasıyla yanına gittiği ve kısa bir süre sonra bozuştuğu David Hume.

43. Comtesse Sophie d'Egmont, mareşal de Richelieu'nün kızı, İspanyol kont d'Egmont'un karısı. Prince Pignatelli, İspanya kralının Fransa elçisi. Marquis de Juigné: Kral Orduları başkomutan vekili.

J. - J. ROUSSEAU'NUN YAŞAMI

1712 – *(28 haziran)* Jean-Jacques Rousseau'nun Cenevre'de, Fransız kökenli Protestan bir aileden doğuşu.

(7 temmuz) Annesinin ölümü ve böylece, ağabeyini olduğu gibi onu da babası Isaac Rousseau'nun ona verecek durumda olmadığı bir sevgi ve eğitimden yoksun bırakışı.

1713 – *(5 ekim)* Diderot'nun doğuşu.

1721 – Jean-Jacques'ın, kendini serseriliğe veren ağabeyi ortadan kayboluyor.

1722 – *(21 ekim)* Rousseau'nun, şiddetli bir kavga sonucu yurdundan ayrılmak zorunda kalan babası, oğlunu Bossey'de Protestan papazı Lambercier'nin yanına bırakıyor.

1726 – *(1 mayıs)* Dayısı Bernard'ın yanında kaldıktan ve bir mahkeme yazmanı yanında staj yaptıktan sonra Rousseau, Cenevre'de bir hakkak yanına çırak giriyor.

1728 – *(14 mart)* Bir gezintiden dönüşte, kentin kapılarını kapalı buluyor ve o zaman macerayı yeğ tutuyor.

(21 mart) Annecy'de, Katolikliğe yeni dönmüş genç bir dul olan Madame de Warens, onu yanına alıyor.

(21 ağustos) Rousseau, koruyucusunun kendisini göndermiş bulunduğu Katolik adaylan yurdunda, Protestanlıktan çıkıyor.

(aralık) Bir hırsızlık sonucu Madame de Vercelis'in hizmetinden çıktıktan sonra, Monsieur le comte de Gouvon'un hizmetine giriyor. Abbè Gaime'in öğütlerini dinlemeyerek, Cenevreli bir serseri ile birlikte yollara düşüyor.

1729 – *(nisan)* Madame de Warens'in yanına döndükten sonra, seminerde Abbè Gâtier'nin derslerini izliyor.

(ağustos) Altı aylığına Annecy katedrali müzik okuluna giriyor.

1730 – Lyon yolculuğu. Madame de Warens'in yokluğunda Annecy'ye dönüş. Lausanne'da mola vererek Nyon, Fribourg yolculuğu; kış boyunca Neuchâtel, Berne ve Soleure'de serseriliklerine devam ediyor.

1731 – Albay Godard'ın yeğenine eğitmenlik ettiği Paris'e ilk yolculuk; yıl sonunda Chambèry'de koruyucusunun yanına dönüyor.

1732 – Müzik dersleri vermek için, sağlam bir iş sahibi olduğu kadastroyu bırakıyor.

1737 – *(11 eylül)* Rousseau, sürüp giden hastalıklarından usanarak, bir teşhis koydurmak için Montpellier Tıp Fakültesine gidiyor.

(15 eylül) Madame de Warens 'Charmettes'de, önce Revil Çiftliğini tutuyor.

1738 – *(24 haziran)* Madame de Warens, Rousseau'nun 1738'den 1740'a dek kalacağı Charmettes'in en güzel çiftliği olan Monsieur de Noëray'nin çiftliği üzerinde karar kılıyor.

1740 – *(1 mayıs)* Lyon'da Monsieur de Mably'nin çocuklarının eğitmenliği.

1742 – *(ağustos)* Rousseau'nun yeni bir müzik notalama sistemiyle Paris'e gelişi.

(22 ağustos) Bilimler Akademisine, bu Akademi tarafından yeterli bulunmayan *Bir müzik notalama tasarısı üzerine Muhtıra'nın sunuluşu.* Aynı zamanda, Rousseau, Diderot ile dostluk kuruyor.

1743 – *(26 haziran)* Fransa elçisi Monsieur de Montaigu'nün peşinden, sekreter olarak Venedik'e gidiyor. Boş zamanları, *Modern Müzik Üzerine Bir Tez* yayımlamasını mümkün kılıyor.

1744 – *(22 ağustos)* Elçiyle bir kavga sonucu Venedik'ten ayrılıyor.

1745 – *(ekim-kasım)* Voltaire'in 22 aralıkta Versailles'da temsil edilen *Les Fétes de Ramire* (Ramire Şenlikleri) operasını elden geçiriyor.

1746 – Thérèse Levasseur ile karşılaşma.

(sonbahar) Madame Dupin ile damadı Monsieur de Francueil'ün Chenonceaux'daki şatolarında önce sekreter, sonra konuk olarak, *L'Allée de Sylvie*'yi yazıyor.

(sohbahar sonu) Rousseau'nun Kimsesiz Çocuklar Yurdu'na verilen ilk çocuğunun doğuşu.

1747 – *(9 mayıs)* Jean-Jacques'ın babası Isaac Rousseau'nun ölümü.

1748 – Rousseau'nun, birincisi gibi Kimsesiz Çocuklar Yurdu'na verilen ikinci çocuğunun doğuşu.

1749 – *(25 ağustos)* Körler Üzerine Mektup *(Lettre sur les Aveugles)* adlı yapıtı yüzünden Vincennes'a hapsedilmiş bulunan Diderot'ya ilk ziyaret.

(ekim) Mahpusla ikinci önemli görüşme. Bu görüşme sırasında, Dijon Akademisi tarafından, bu Akademinin yıllık ödülü için önerilen konu olan: '*Bilim ve sanatların gelişmesi ahlâkın bozulmasına mı, yoksa düzelmesine mi yaradı* (Si le progrès des sciences, et des arts a contribué à corrompre ou à épurer les moeurs)' üzerinde duruldu. Rousseau, Grimm ve Diderot arasında dostluğun gelişmesi bu yıla rastlar.

1750 – *(23 ağustos)* Dijon Akademisi, Rousseau'nun cevabına: Bilimler ve Sanatlar Üzerine Konuşma'ya (Discours sur les Sciences et les Arts) ödül veriyor. Voltaire, ününün doruğunda, Prusya Kralı Frédéric II'nin yanına katılıyor.

(*kasım) Konuşma*'nın (Discours) yayımlanması.

1751 – *(1 kasım) Konuşma* yüzünden ortaya çıkan tartışmalarla ilgili olarak *Grimm*'e Mektup (Lettre à Grimm).

1752 – *(24 ekim)* İlk başarıları Fontainebleau'da, saray erkânı önünde, Le Devin de Village (Köyün Kâhini) adlı bir opera-komik oynatmasına olanak veriyor.

(18 aralık) Rousseau'nun, *Narcisse ou l'amant de lui-même* (Narcisse ya da Kendi Kendinin Âşığı) adlı güldürüsü başarısızlığa uğruyor.

1753 – *(1 mart) Le Devin de Village* Opera'da oynanıyor.

(kasım) Basın, "Soytarılar" (des "bouffons") denilen müzik çekişmesi içinde, "İtalyanlar'ın bir savunucusu olan Lettre sur la Musique Française'ı (Fransız Müziği Üzerine Mektup) ilân ediyor. Aynı zamanda, Mercure, ikinci bir yarışma konusu yayımlıyor: *"Quelle est l'origine de l'inègalité parmi les hommes et si elle est autorisée par la loi naturelle"* (İnsanlar arasında eşitsizliğin kökeni nedir ve bu eşitsizlik doğal kanuna uygun mudur?). Öte yandan Muses Galantes (Âşık Musalar), La Pouplinière'de yineleniyor.

1754 – *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri Üzerine Konuşma*'nın (Discours sur l'Origine et les Fondements de l'Inègalitè Parmi les Hommes) yazılışı. Calvinisme'e dönüş dönemi.

1755 – *(mayıs) Eşitsizlik Üzerine Konuşma*'nın Hollanda'da yayımlanışı (Amsterdam, M.M. Rey, in-8).

(1 kasım) Lizbon depremi kafaları çok sarsıyor ve Voltaire'e uzun bir şiirin yazılmasını sağlıyor.

1756 – *(9 nisan)* Jean-Jacques, Montmorency ormanı sınırında, velinimeti Madame d'Epinay'nin yurtluğu içinde bulunan l' Hermitage'a yerleşiyor.

(25 mayıs) Madame d'Houdetot, birdenbire gelişiyle, *La Nouvelle Hèloïse*'i yazmakla uğraşan filozofu şaşırtıyor.

(18 ağustos) Rousseau, Voltaire'e, *Sur le loi Naturelle et le Desastre de Lisbonne* (Doğal Kanun ve Lizbon Felâketi Üzerine) şiirine cevap olarak, *Lettre sur la Providence*'ını (Tanrı Üzerine Mektup) yolluyor.

1757 – *(mart)* Rousseau ile Diderot arasında *Fils Naturel* (Piç) konusunda çekişme.

(11 temmuz) Madame d'Epinay, Saint-Lambert ve Madame d'Houdetot'yu Jean-Jacques'ın yanında bulur ve kıskançlığı kabarır.

(10 ekim) Encyclopédie'nin, içinde d'Alembert'in Cenevre üzerine makalesi bulunan VII. cildinin yayımlanması.

(3 kasım) Grimm'in Jean-Jacques ile bozuşma mektubu.

(10 aralık) Rousseau'ya yol veren Madame d'Epinay'nin bozuşma mektubu.

(15 aralık) Maréchal de Luxembourg filozofu, Montmorency'de Montlouis'deki yurtluğunda konuk ediyor. Bu yılın sonunda Rousseau, tüm eski dostlarını yitirmiş bulunuyor.

1758 – *(20 mart)* D'Alembert ve Voltaire'e karşı çıktığı, *Lettre sur les Spectacles*'ın önsözü.

(6 mayıs) Madame d'Houdetot, Jean-Jacques ile ilişkisini kesiyor.

(20 ekim) *Lettre sur les Spectacles*'ın satışa çıkışı.

1761 – *(ocak)* *La Nouvelle Hèloïse*'in Hollanda baskısının (Amsterdam, M.M. Rey, 6 cilt, in-12) Paris'e gelişi.

(16 şubat) *La Nouvelle Heloïse*'in önsözünün yayımlanışı.

1762 – *(20 ocak)* Rousseau Moultou'ya, *Profession de Foi du Vicaire Savoyar*'ı (Savoielı Papaz Yardımcısının İman Bildirisi) gönderiyor.

(nisan) *Contrat Social ou Principes du Droit Politique'in* (Toplum Sözleşmesi ya da Siyasal Hukukun İlkeleri) yayımlanışı (Amsterdam, M.M. Rey, in-12).

(mayıs) *Emile*'in yayımlanışı.

(3 haziran) Yayımlanışı bir ay bile olmayan Emile'in zoralımına çarpılması.

(9 haziran) Maréchal de Luxembourg'un yardımıyla İsviçre'ye kaçan Rousseau'ya karşı tutuklama buyruğu çıkarılması.

(11 haziran) *Emile*'in Paris Adalet Sarayı basamaklarında yakılışı.

(18 haziran) Cenevre, *Contrat* ve *Emil*'e el koydurtuyor.

(28 ağustos) Paris piskoposu, *Emile*'e karşı papazlara buyrultu yazıyor.

1763 – *(mart)* Cenevre'de, *Lettre à l'Archevêque de Beaumont* (Beaumont Piskoposuna Mektup) yayımlanıyor.

(12 mayıs) Rousseau, Cenevre yurttaşı sanından vazgeçiyor.

(21 eylül) Tronchin Rousseau'ya karşı, ilk dört *Lettres Êcrites de la Campagne'ı* (Kırdan Yazılmış Mektuplar) yayımlıyor. Beşincisi 23 ekimde yayımlanacak.

1764 – *(9 haziran)* Cevap gelmekte gecikmiyor: Rey, Emile yazarının kendini savunduğu *Lettres de la Montaigne'ı* (Dağdan Mektuplar) alıyor.

(18 aralık) *Dağdan Mektuplar* Cenevre'ye varıyor.

1765 – *(21 ocak)* *Dağdan Mektuplar*, Hollanda'da mahküm ediliyor.

(12 şubat) Cenevre, muhalefetini gösteriyor.

(19 mart) Paris, yaktırıyor.

(29 mart) Rousseau, 10 temmuz 1762'den beri eğleştiği Môtiers-Travers Protestan Papazlar Meclisi önüne çağrılıyor.

(6 eylül gecesi) Môtiers-Travers halkı, evini kuşatıyor.

(12 eylül) Saint-Pierre adasına sığınıyor.

(21 ekim) Beş gün içinde adadan ayrılması buyruluyor.

(16 aralık) Strasbourg'dan geçtikten sonra, Paris'e varıyor. Orada, *Confessions*larını *(İtiraflar)* yazmayı düşünüyor (Kitap IV).

1766 – *(4 ocak)* Hume, onu İngiltere'ye gelmeye razı ediyor.

(13 ocak) Londra'ya varış.

(16 ocak) London Chronicle, filozofa yapılan zulümleri anlatıyor.

(19 mart) Wootton'a (Staffordshire) yerleşme.

(nisan) Voltaire'in Emile yazarıyla alay eden *Lettre au Docteur Pansophe*'u (Doktor Pansophe'a Mektup).

(10 temmuz) Rousseau'nun Hume'a yazdığı ve bozuşmaları sonucunu veren suçlama mektubu.

1767 – *(8 ocak)* Paris'te, *Les Reflexions Posthumes sur le Grand Procès de Jean-Jacques avec David* (Jean-Jacques'ın David ile Olan Büyük Davası Üzerine Öldükten Sonra Yayımlanan Düşünceler) elden ele geziyor.

(16 mayıs) Rousseau, Fransa'ya dönmek için Douvres'dan gemiye biniyor. Dönüşünde, önce Meudou yakınındaki Fleury'de (5 haziran), sonra Normandiya'da Trye'de (21 haziran) kalıyor.

1768 – *(ağustos)* Dauphiné'de, bitki derleyebileceği Bourgoin'a yerleşiyor.

(30 ağustos) Thérèse Levasseur ile yasal olarak evleniyor.

1769 – *(30 ocak)* Jean-Jacques, Monquin'e yerleşiyor.

1770 – *(24 haziran)* Küçük konaklamalarla, Lyon (8 haziran), Dijon (10 haziran), Montbard (15 haziran), Auxerre (21 haziran) üzerinden, yeniden Paris'e gidiyor ve Rue Plâtrière'de yerleşiyor. Pezay ve Dorat'nın salonlarında, *İtiraflar*'ını okuma oturumları düzenliyor.

1771 – *(10 mayıs)* Madame d'Epinay Sartine'den, Rousseau'nun *İtiraflar*'ını okumasını yasaklamasını rica ediyor.

(7 temmuz) Rousseau, Madame Latour'a bir el-yazması gönderiyor: *Les Reflexions sur ce qui s'est Passé au Sujet de la Rupture de J.-J. Rousseau avec Hume* (J.-J. Rousseau'nun Hume ile Bozuşması Konusunda Olup Bitenler Üzerine Düşünceler).

1772 – Bu yıl, *Rousseau, Juge de Jean-Jacques* (Rousseau, Jean-Jacques'ın Yargıcı) diyaloglarının yazılmasına ayrıldı.

(haziran) Bernardin de Saint-Pierre, Rousseau'ya ilk ziyaretini yapıyor.

1774 – *(mayıs)* Rousseau, *Dictionnaire des Termes d'Usage en Botanique*'inin (Botanikte Kullanılan Terimler Sözlüğü) girişini yazıyor.

1776 – *(sonbahar) Rêveries du Promeneur Solitaire*'e (Yalnız Gezenin Düşleri) başlıyor.

(24 ekim) Ménilmontant'da, bir Danimarka köpeği tarafından perişan ediliyor.

(kasım) İkinci Promenade'ın (Gezinti) yazılışı.

1777 – *(yaz)* Yedinci *Promenade*'ın yazılışı.

(15 aralık) Dokuzuncu *Promenade'ın Tamamlanışı.*

1778 – *(30 mart)* Voltaire, Comèdie-Française'de taçlandırılıyor.

(20 mayıs) Le marquis de Girardin, Rousseau'yu Ermenonville'de konuk ediyor.

(30 mayıs) Voltaire'in ölümü.

(2 temmuz) Jean-Jacques Rousseau'nun koruyucusu marki de Girardin'in evinde, sabahın on birinde ölümü.

(4 temmuz) Cesedinin, akşamın on birinde, Peupliers adasında, Ermenonville parkının ortasına gömülmesi.

İTİRAFLAR

Benzeri hiç görülmemiş ve hiç görülmeyecek olan bir işe girişiyorum. Benzerlerime, doğanın tüm doğruluğu içinde bir insan göstermek istiyorum ve bu insan ben olacağım.

Sadece ben. Kalbimi duyuyor ve insanları tanıyorum. Gördüklerimden hiçbiri gibi yaratılmamışım; yaşayanlardan hiçbiri gibi yaratılmış olmadığıma inanmak cüretini gösteriyorum. Öteki insanlardan daha iyi değilsem bile, hiç olmazsa başkayım. Doğa beni içine döktüğü kalıbı kırmakla iyi mi etti kötü mü, bu ancak ben okunduktan sonra yargılanabilecek bir şeydir.

Kıyamet borusu ne zaman çalarsa çalsın, ben, elimde bu kitapla, yüce yargıcın huzuruna çıkacak ve yüksek sesle şöyle diyeceğim: *İtiraflar*.

GENEL DAĞITIM
Sümer Dağıtım
İMÇ 6. Blok No.: 6103
Unkapanı / İSTANBUL
Tel.: (0212) 528 11 06
528 05 43

